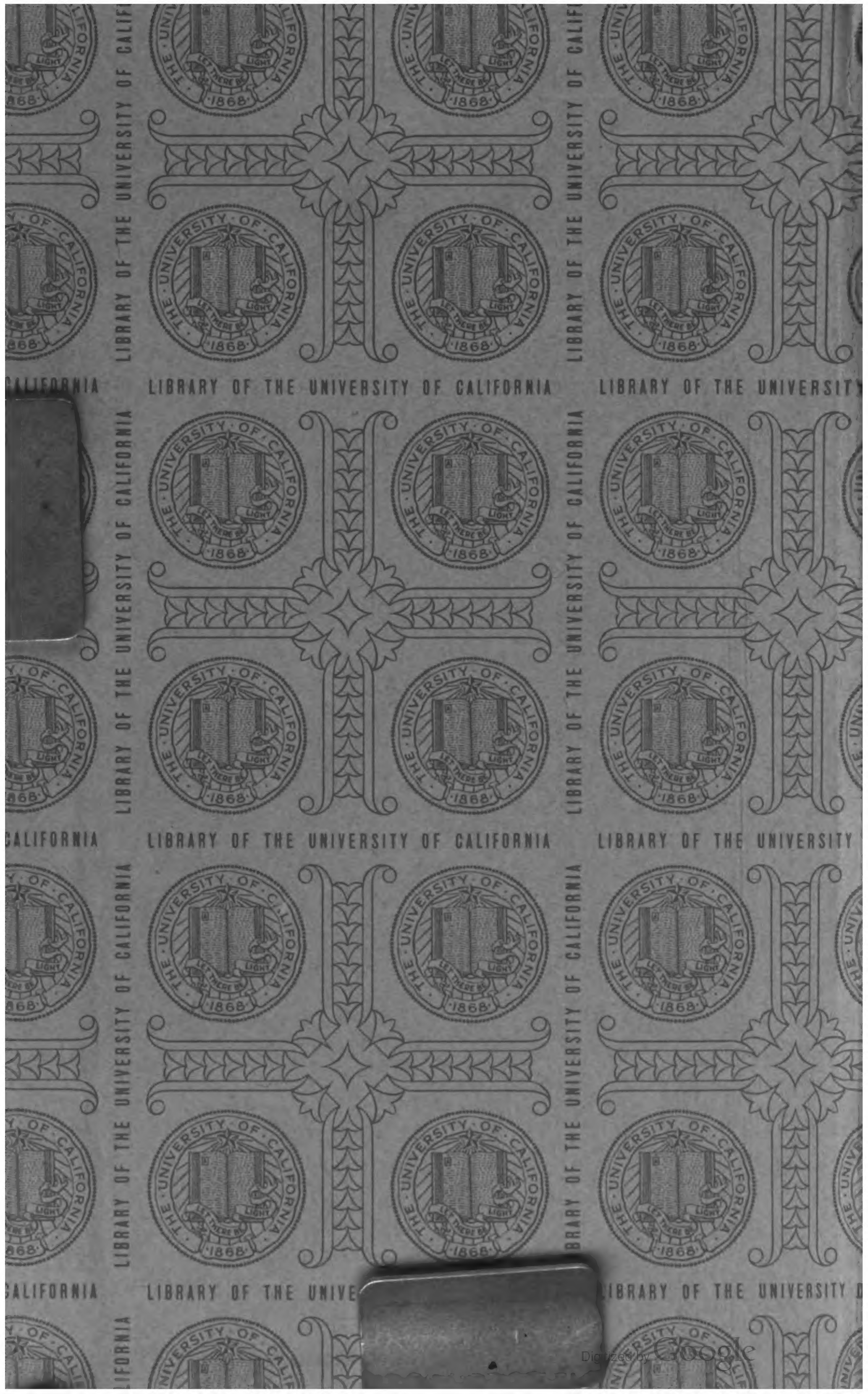

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LET THERE BE LIGHT
1868

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

JANUAR 1908

TILSKUEREN

MAANEDSSKRIFT

FOR LITTERATUR, KUNST, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER

udgives fra Nytaar 1908 af Raadmand GUSTAV PHILIPSEN og Museumsassistent MARIO KROHN. Den nye Redaktion vil efter bedste Evne gennemføre Tidskriftets gamle Program, hævdvundet gennem næsten et Fjerdedelsaarhundrede. Stedse har Tidsskriftet stræbt at være en aaben Arena, hvor modsatte Anskuelser kunde mødes og brydes, hvor det offentlige Liv, Videnskabens, Litteraturens og Kunstens Foreteelser kunde behandles og skildres i moderne Aand, men uden Ensidighed.

Indenfor den givne Ramme vil de skiftende Tiders Krav komme til at gøre sig gældende i Indhold og i Behandlingsmaade. Særlig skal fremhæves, at nu da vort Land ikke længer ejer noget Kunsttidsskrift, vil det tilstræbes at give Fremtoninger fra Kunstens Verden en noget mere fremtrædende Plads end hidtil.

Af Artikler, de nærmest følgende Hefter vil bringe, nævnes:

RUD. BERGH: Om Mode og Reklame, særlig i Kunst.
Et Bidrag af BJØRNSTJERNE BJØRNSON.
L. BOBÉ: Dansk Brevstil i det 18de Aarhundrede.

GEORG BRANDES: Benjamin Constant.
F. BUHL: Den ny Bibeloversættelse.
ARTHUR CHRISTENSEN: 1001 Nats Bagdad.
VIGGO CHRISTIANSEN: Suggestionen i det daglige Liv.
I. A. FRIDERICIA: En moderne Verdenshistorie.
G. GREGERSEN: Giganter.
PETER JERNDORFF: Det danske Sprog paa den danske Scene.
JOHANNES JØRGENSEN: Monte Cassino.
K. M. KINCH: Lindos.
SVEN LANGE: Bernhard Shaw.
HENRY MADSEN: Oldægyptisk Erotik.
KARL MADSEN: Ruysdael.
EMIL MEYER: Krisen 1907.
NIELS MØLLER: George Borrow.
CHR. RIMESTAD: Comtesse Mathieu de Noailles.
JOAKIM SKOVGAARD: Erindringer om P. C. Skovgaard.
VALDEMAR VEDEL: Et literært Æmne.
KRISTIAN ZAHRTMANN: Den første Sommer i Civita d'Antino.

TILSKUEREN

MAANEDSSKRIFT

FOR LITTERATUR, KUNST
SAMFUNDSSPØRGSMAAL
OG ALMENFATTELIGE
VIDENSKABELIGE SKILDRINGER

REDIGERET AF

GUSTAV PHILIPSEN OG MARIO KROHN

1908

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

MDCCCCVIII

KØBENHAVN FORLAGSTRYKKERIET

SEKS DIGTE AF JEPPE AAKJÆR

ROBERT BURNS

Ved Skotlands gamle Eg dit Hors du bandt,
imens du lyttede til Bækkens Tone;
du *aanded* Sang — hvert Digt en Diamant,
der overfunkled dem i Stuarts Krone.

Som fattig Tolder lod dit Folk dig dø,
dets største Hjærte — sønderbrudt og ene;
men Folkekulden snart slog om til Tø,
nu faar du Statuer paa høje Stene.

Martyrens Lod den samme allevegne!
Imens han lever slaar man ham med Sten,
men naar hans Hænder slapt i Døden segne,
man gjør Mirakler med hans Dødningben.

I BURNS FØDEHJEM

Jeg har gaaet i gyldne Slotte,
staaet i høje Kathedraler,
men dit Hjem, du store Skotte,
dybere til Sindet taler.

Her sprang Folkesangen klinger
frem af Skotlands Grund og Stene,
munter som Forellen springer
under Flodens Askegrene.

Byd en Skotte hundred Borge
for den ene Bondehytte,
og han svarer dig med Stolthed:
Ej for tusind vil jeg bytte!

BURNS PAA LOCHLEA

Her har han gaaet, den ranke Mand,
bag Harv og Plov i al Slags Vejr
og digtet om det skotske Land
og gjort det for al Verden kjær.

Her har han traadt sin Rytmes Takt
med Mulden om sin tunge Sko
og følt den første Elskovs Magt
i Dansen paa en stampet Lo.

Her spired dette hvasse Vid,
der satte mangen Hykler mat,
mens selv han drev med Ko og Kid,
og Regnen drypped fra hans Hat.

Her har han smagt al Armods Tort,
følt Kløften mellem Rang og Aand
og set en elsket Far gaa bort
med Rykkebreve ved sin Haand.

O, Skotlands Lorder, viden kendt,
lad Skammen skrive paa jer Ryg:
En Aand kom til jer himmelsendt,
Nationen lod den tærske Byg!

JEG GIK MIG UD AT VANDRE —

Jeg gik mig ud at vandre
for Grædefred at faa —
saa fjærn fra alle andre,
som ogsaa græde maa.

Jeg skræmtes af en Stemme
og fandt en lille Bæk,
som ikke vilde skræmme
men bare vilde væk.

Knap hørte jeg dens Syngen,
min muntre Barndomsven,
før Graad og Hjærtetyngen
var stille vejret hen.

Ømt bad jeg Bækken vente
en ringe Dugfaldsstund;
et Kys jeg vilde hente
fra dens jublende Mund.

Men før jeg mærket Duggen
igjennem mine Knæ,
jeg hørte Bækkens Klukken
nu bag det næste Træ.

Paa al min Bøn og Klage
var Svaret: „Søg du hjem!
Thi *du* kan gaa tilbage,
men *jeg* kan kun gaa frem!“

Saa sang hun, Engens Datter,
og svandt bag Svingelgræs;
det lød som Pigelatter
i Havrens sidste Læs.

PÆ' SIVENSAK

Med Pølseryg og Istervom og Nakken stiv
og Armen lagt i Bugt omkring et Jerseyliv, .
med Merskumspiben næsten til hans Kalveknær
saa vralter frem Pæ' Sivensak, som danser der.

Saa værdig han røgter sin Polkerer-Dont,
som valsed han paa Toften med sin Rugstak rundt;
se Sveden, hvor den drypper paa hans Støvlelæ'r;
jovist er det Pæ' Sivensak, som danser der.

Ved Væggen sidder hviskende hans Slægt paa Rad,
mens Gulvet gynger bange for hans Hartkorns-Trad,
og Dansens Takter mases af hans Indad-Tær
og drejer med Pæ' Sivensak, som danser der.

Hans Skuldervrik, hans Nakkefold, hans Mund saa sur,
hans hovne Blik, hans Knappes Sølv, hans Tokas-Uhr,
det ringler og det raaber højt til én og hver:
„Se det er nu Pæ' Sivensak, som danser her!“

Men inderst sidder Svimlen i hans Hjærnekrog
og klaprer som med jærnbeslagne Kistelaag;
hans Øjne staar som Tudsens under Tordenvejr:
„Gud naade mig Pæ' Sivensak, som danser her!“

— En Skrædder sad i Krogen bag en Skjørtebræm,
og stak han under Dansen brat en Klumpfod frem;
og Folk sig rakte højt paa deres Støvletær:
„Ih Kors! det var Pæ' Sivensak, som trimled der!“

HJEMME

> Det lærte en Sanger paa Modgangens Sø:
> Der skal to til at leve — kun én til at dø.

Der er saa stille i Huset,
for nys gik Natten forbi.
En Flue brummer i Kruset,
og Uhret paa Væggen slaar ti.

Jeg sidder og tumler med Tanker,
som Dagen nægtede Form;
det skygger fra Vildvinsranker,
paa Ruden kryber en Orm.

Fjærnt tripper det nede i Stuen,
det er min Lykke, min Skat,
der løfter de Kjedler af Gruen
og sætter i Orden til Nat.

Hun bærer ind fra Altanen
Geranien, gylden og varm;
som Børn i Slummer saa hælder
de Kronerne mod hendes Barm.

Da knirker det stille ved Karmen,
ind vælder saa frisk en Luft.
Hun kommer og klapper mig Armen;
jeg kjender Geraniens Duft.

Hvor Tanken og Rimet ej dækker
Papirets ventende Blad,
en dugget Reseda hun lægger
og smiler skalkagtig og glad.

Hun svøber min Lok om sin Finger
og nærmer sin dunede Kind;
hun peger mod Ormen, der svinger
som jeg i sit selvgjorte Spind.

Med Lempe — og Tanden i Læben
hun fjærner den frygtede Pen
og skrider saa kjæk i sin Stræben —
imod sin afvæbnede Ven.

Hun taler om Maane bag Skove
og trækker Gardinerne til;
saa hvisker hun: „Nu skal vi sove!“
Jeg svarer: „Ske som *du* vil!“

STATEN SOM BYGHERRE

Blandt de skønne Kunster hører Arkitektens Gerning til de vanskeligste. Medens Maleren og Billedhuggeren oftest frit kan vælge sin Komposition, selv bestemme Løsningen og selv udføre den tekniske Del af Værket, staar Arkitekten paa alle Punkter bunden. Tekniken er langt vanskeligere og kræver langvarig Uddannelse, Løsningen, hvortil kræves baade praktisk Sans og kunstnerisk Evne, er langt besværligere, da Indhold og Form skal svare til hinanden, Værket i det ydre og indre passe til Formaalet. Og saa er det ikke en Skoleopgave, et ideelt Projekt paa en ideel Grund, men en Opgave, begrænset af en, ofte ret uregelmæssig Grund, af en bestemt Byggesum og et bestemt Program. Saa tager Arkitekten fat paa Arbejdet; efter Byggegrundens Form, Programmet og sit Kendskab til andre Bygninger med samme Formaal skitserer han Etagernes Grundrids, Rummenes Bestemmelse giver Etagehøjderne, og af disse, sammenholdte med Grundridsene, fremgaar Tværridset og endelig deraf Opridset, Façaden, der, saafremt det forudgaaende Arbejde har været godt, ogsaa maa blive det. Et godt Grundrids giver altid en god Façade.

Vanskelighederne komme i Almindelighed fra Programmet og dets Affattere, der ofte ikke selv ere ganske klare over, hvad de skulle forlange, ofte stille urimelige Fordringer, der ikke samtidig kunne fyldestgøres og ofte heller ej forstaa at bedømme et Bygningsarbejde efter Planer og Snit. Ved Kunstmusæet synes der saaledes at have manglet et ordentligt Program, da der jo ikke blev Plads nok til Malerierne; ved Kristiansborg Slot var det for Theophilus Hansen umuligt at faa opgivet et Program

for Kongeboligen, og ofte opstille „praktiske Hensyn“ uden særlig Nødvendighed Fordringer, der tvinge Arkitekten til at opgive noget af den kunstneriske Fuldkommenhed. Ved zoologisk Museums Façade maa man saaledes erindre, at Kunstneren vilde have lagt Mezzaninen over de to Hovedetager, men at Bekvemmelighedshensyn fremtvang den nuværende, mindre smukke Anordning; ser man paa mineralogisk Museums Gaard, forbavses man over, at Vinduerne i den ene Sidefløj sidde langt tættere end i den anden, og maa da belæres om, at det er Udslag af et Professorlune, der var stærkt nok til at blive afgørende. Ogsaa polyteknisk Læreanstalt, og vel endnu mere dens Tilbygning vidne om, at praktiske Hensyn have lammet Arkitektens Haand. Men det ved Publikum ikke, over for det maa Arkitekten staa for Skud, fordi ingen aner, hvorledes han har maattet kæmpe mod urimelige, umulige Fordringer, og „Bessermachen“. Af og til kan det jo hænde, at en Kunstner ikke kan lempe sin Overbevisning nok, og saa er han „umedgørlig“; derfor søge Bygherrer, der selv tro at have Forstand paa Kunst, saa gerne til en ikke-akademisk, „praktisk“ Arkitekt, der saa dejligt kan fyldestgøre selv de urimeligste Fordringer og altid kan faa en Façadetegner til at komponere en for den store Hob herlig Façade med Overtal af den Slags Ornamenter, der forskrives dusinvis efter Priskuranter, ganske vist en Façade, der ikke staar i noget som helst Forhold til den indre Anordning og den Karakter, Bygningen efter sin Bestemmelse bør have.

Kloge Bygherrer benytte derimod en enkelt Mand, der kan løse begge Opgaver, som efter en langvarig Uddannelse ved Akademiet og praktisk Virksomhed har vundet fornøden Erfaring og Smag, og de gør det, selv om han ikke kan bygge saa billigt som en Arkitekt „uden Stjerne“. En god Arkitekt bygger altid solidt, derfor ogsaa dyrt, eller rettere: Anlægskapitalen bliver noget større, men denne øjeblikkelige Merudgift indvindes fuldt ud ved langt ringere senere Udgifter til aarlig Vedligeholdelse og Hovedreparationer. I saa Henseende kan man henvise til Københavns Kommunehospital, hvor en Arkitekt, Chr. Hansen, med faa kunstneriske Midler har skabt et Værk, for sin Tid udmærket som Hospital, overgaaende mange senere Bygninger, betydeligt som Kunstværk og dertil — ved lykkeligt Samarbejde med Haandværkerne og det samvittighedsfuldeste Konduktørtilsyn —

teknisk saa fortrinligt, at man, efter at det havde været i stærk Brug gennem 25 Aar, officielt kunde udtale, at det ikke trængte til og sandsynligvis i lang Tid ikke vilde trænge til nogen indgribende Restauration, hverken af det ydre eller af det indre.

Dette, at det offentlige bygger dyrt, i Virkeligheden dog økonomisk forsvarligt, har ogsaa ved Behandlingen af Lovforslaget om Statens civile Bygningsvæsen lydt i Folketinget fra forskellige Medlemmer, om hvis Kompetence der vel kan strides.

Staten ejer en Mængde Bygninger, lige fra Slotte til Ledvogter- og Hegnsmænds-Huse, og den har derhos Tilsynsret og Tilsynspligt over for en Række Bygninger, Kirker, Hospitaler, Klostre etc. Tilsynet er hidtil ført af Arkitekter, Statens Bygningsinspektører, og der har egentlig aldrig været rejst begrundet Indvending mod denne Ordning, kun — delvis begrundet — mod Lønningsmaaden. Tvivlen og Vanskeligheden har altid ligget paa et andet Punkt, Tilvejebringelsen af et ønskeligt Mellemled mellem Tilsynet og Centraladministrationen samt Lovgivningsmagten, en teknisk og kunstnerisk Konsulentinstitution. Fra Kristian IV's Tid til 1742 var der en saadan Melleminstans, en Generalbygmester, men derefter blev Embedet, vist nærmest af personlige Grunde, erstattet ved et Kollegium af Arkitekter og administrative Embedsmænd, som under skiftende Navne og med mer eller mindre udstrakt Virkefelt bevaredes til 1848. (Det Embede, som C. F. Hansen havde under den noget misvisende Titel „Overbygningsdirektør“, vedrørte ikke Statens Bygninger, men var en Stilling, som Kancelliernes Konsulent med Hensyn til Kirker, Raadhuse, Hospitaler og deslige „publike“ Bygninger). Ved Systemskiftet 1848, da hele Administrationen omordnedes efter fransk Mønster, afløstes Bygningsbestyrelsen af en Bygningsdirektør, men dennes Embede ophævedes 1856, ikke af principielle Grunde, men fordi Forfatningsforholdene medførte Statsbygningsvæsenets Opløsning i en fælles og fire særlige Administrationer. Siden den Tid have Bygningsinspektørerne staaet direkte under Ministerierne, og de Forslag, der 1869 og senere have været fremsatte om Oprettelsen af en Melleminstans, et Bygningsdirektorat, ere strandede, fordi man ej vilde lægge saa stor Myndighed i Enkeltmands Haand, særlig da denne ikke, som i tidligere Tid, kunde staa som Repræsentant for en til samme Kunstfane sværgende Arkitektstand, men kun som Re-

præsentant for en enkelt Retning; man frygtede for Diktatur i et Fag, der hører under Aandens frie, uendelige Verden; særlig frygtede man den udpegede Diktator.

Nu har Trafikministeren taget denne vanskelige Sag op og overlegent løst den gordiske Knude, idet Statens Bygningsvæsen omtrent helt ophæves. Den geniale Hovedtanke er, at Brugerne af Statens Bygninger principielt skulle føre Tilsynet og med *stedlig Bistand* lade udføre Vedligeholdelses- og Istandsættelsesarbejder, at de Administrationsgrene, der raade over Ingeniørkræfter, f. Ex. Jernbanerne, Telegrafvæsenet, Vandbygningsvæsenet, skulle sørge for sig selv, — Teknikerne har man, og Kunsten giver man en god Dag, — samt at endelig det, der ej kan udstykkes paa denne Maade, f. Eks. Slotte og Kirker, skal henlægges under en Bygningsdirektør, der saa ogsaa paa Begæring kan levere Planer til Nybygninger og give Betænkning over Bygningssager.

Noget mere forkvaklet og ugennemtænkt Forslag skal man vanskeligt kunne træffe, en fuldstændig Desorganisation, en laden haant om Sagkundskab og Kunst. Noget er helt uklart, f. Eks. hvem der skal føre Tilsyn med Vedligeholdelsen, naar denne paahviler Brugeren, om de af andre Brugere med stedlig Bistand udarbejdede Forslag skulle prøves af Bygningsdirektøren, eller om de usagkyndige Ministerier ville approbere dem uden teknisk Revision, om en Toldforvalter paa egen Haand kan tage stedlig Bistand hos den Murmester, med hvem han i Klubben spiller L'hombre, og saa bagefter give Attest for, at Klubfællens Arbejde er forsvarligt udført? Eller skal maaske den stedlige Bistand vælges ovenfra? I saa Fald synes Forslaget at være lovlig „gennemtænkt“. Saa skal vel Arbejdet gives til Haandværksmestre af den rette reformerte Tro, efter de lokale Lederes Anbefaling, Sten- og Tømmerleverancerne maaske ogsaa fordeles efter lignende Hensyn, større Byggeforetagender vel, inklusive Planerne, uddeles til entreprenante Byggefirmaer i Generalentrepriser, ja, der er ingen Grænse for, hvad der kan gøres ud af denne Desorganisationsplan. Det er dog lidet troligt, at Trafikministeren ret har gennemtænkt Planens mulige Følger; han har sikkert frejdigt, i god Tro og ideelt anlagt, som han er, søgt at løse denne Opgave, der jo ingen Ben var i; men i Virkeligheden kan der gøres mange „Ben“ ud af Sagen, og Vedligeholdelsen af Statens

Bygninger bliver sikkert mindre god og dertil dyrere, naar der bringes Politik ind i et teknisk Fag.

Skal Bygningsvæsenets Organisation tages op til Forhandling, hvortil der vel kan være Grund, vil en fornuftig Ordning neppe kunne ske paa andet Grundlag end det nuværende: Tilsyn med og Vedligeholdelse af Statens Bygninger ved kunstnerisk og teknisk uddannede Mænd. Det, der mangler i Organisationen, er en Melleminstans mellem Tilsynet og Ministerierne, en kunstnerisk og teknisk Kontrol, som staar til Administrationens Raadighed, og som den *skal* benytte. En saadan Instans ordnes bedst kollegialt, f. Eks. med et Par ældre Arkitekter som fast ansatte Bygningsdirektører og nogle paa Tid antagne, honorarlønnede Medlemmer, disse sidste særlig for at hindre en for stor Ensidighed i Bygningsbestyrelsens Kunstsyn, og for at denne altid kan have Kræfter til Raadighed, naar Kommissioner nedsættes om store Byggeforetagender, naar Konkurrencer skulle bedømmes etc. De fast ansatte Medlemmer ville vel som Regel forinden have udført den største Del af deres Kunstgerning, og man bør ganske vist i større Omfang end nu benytte ikke-statsansatte Arkitekter til Nybygninger; men det er dog vel neppe nødvendigt eller heldigt at forbyde disse Embedsmænd at bygge for Staten eller private.

Et vanskeligt Punkt er Ordningen af Bygningsbestyrelsens Ledelse; thi en Leder, Forretningsfører maa der jo være, og denne maa absolut ikke være Arkitekt og i født Mindretal over for Kunstnerne. En saadan Mand, under hvem man tillige kunde henlægge, som Overintendant, en stor Del af de Bygningssager, der falde under „almindelige Udgifter“, Tilsynet med Slotsforvalterne, Antagelsen af Portnere, Vægtere, Tilsynet med Inventar etc., maa ogsaa helst have juridisk Uddannelse; ja, for absolut at hindre en Arkitekt i at faa denne Førerstilling, bør man vel sætte juridisk Eksamen som lovbestemt Fordring.

Hvad endelig det lokale Bygningstilsyn angaar, da kan dette meget vel udføres ved Konduktører og Inspektører ansatte direkte under Bygningsbestyrelsen, med Bopæl i København; men at der vil spares noget ved en saadan Ordning, er neppe sandsynligt. Det er ogsaa langt bedre at have Tilsynsmændene boende rundt om i Landet, muligvis antagne paa Aaremaal og honorarlønnede; ikke alene bliver Tilsynet mere effektivt, men der

vindes tillige den store Fordel, at man kan faa flere kunstnerisk uddannede Arkitekter ude i Provinsen, at Kunst og Smag spredes ud over hele Landet.

* * *

Samtidig med Forslaget om Bygningsvæsenets Desorganisation fremsættes to Forslag om større Bygningsarbejder, begge egnede til at vise, hvor fornævnte Forslag fører hen.

Det første er en Genganger, den famøse *Telegrafstation* i Grønnegade, der nu skal søges ført igennem, et Spekulationsforetagende, beregnet paa et Teater, der ikke blev til noget og skulde have ligget indeklemt mellem to ordinære Privatbygninger i tarvelig Kasernestil. Hvem der egentlig har undfanget Ideen om en Telegrafstation i denne Bygning, er uvist; Byggefirmaet kan det neppe være, da det efter eget Sigende vilde staa sig bedre ved ikke at sælge til Staten. Ideen maa vel være kommen fra Administrationen, der ikke har haft Syn paa, hvad en Statsinstitutions Værdighed kræver, paa, at man ikke kan byde Publikum en for Forretningskvartererne mindre heldigt, i en Udkant af den indre By liggende Bygning, eller paa, at et Lokale, der ikke fra først af er beregnet til Telegrafstation, aldrig vil kunne blive fuldt ud fyldestgørende, særlig ikke for Driftspersonalet. Staten skal derhos ej optræde som Butiks- og Kontorudlejer, og det er, som tidligere nævnt, daarlig Økonomi at anskaffe en Bygning, der ikke helt ud er første Klasses Arbejde, hvorhos Administrationen ved Forhandlingerne sikkert har været ret uheldig, idet Bygherrer og Haandværkere, som det synes med Grund, have faaet Indtryk af, at Sagen ikke vilde møde Modstand i Rigsdagen, og derfor have foretaget betydelige Omdannelser efter Telegrafvæsenets Krav. De fleste ere vist enige om, at denne Bygning ikke bør blive Telegrafstation; men hvor skal denne da ligge? Det maa rette sig efter, om Nybygningen hovedsagelig skal optage Administrationen og Telegrambefordringen, medens Indleveringskontorerne lægges rundt om i Byen, eller om den ogsaa skal optage Byens Hovedindleveringskontor. I sidste Tilfælde maa den ligesom Hovedindleveringskontoret for Postsager have Plads i Egnen: Højbroplads—Købmagergade—Amagertorv. At man uden rimelig Grund har skilt disse Institutioners Overbestyrelse, ja, endog

lagt dem under forskellige Ministerier, burde dog ej forhindre, at der tilvejebragtes *en samlet Plan for Fordelingen af disse Kontorer*, saa meget mere som Post og Telegraf i en fælles Bygning fortrinligt kunne faa de for hver Tjenestegren egnede Lokaler, tilmed billigere end naar man bygger hver for sig.

Det andet Forslag omfatter Forandringer i Ministerialbygningerne, Staldmestergaardens Indretning til Kontorer og Opførelsen af et Rigsarkiv.

At de *ministerielle Kontorer* lade meget tilbage at ønske, at deres Anbringelse er ret planløs, og at Ministerialbygningerne uden Undtagelse ere forældede og i højeste Grad brandfarlige, er velkendt, det er bekendt, at allerede Kommissionen for offentlige Bygninger 1883 fremhævede en Udvidelse og delvis Omdannelse af nævnte Bygninger som noget, hvortil man snarest muligt maatte skride; lige saa bekendt er det, at der i den forløbne Tid næsten intet er sket. Nogle Bestyrelsesgrene, der stod i løsere Forhold til Centraladministrationen, flyttedes ud, nogle Brandforanstaltninger bleve trufne, men Pladsmangelen og Brandfaren er der endnu. Hertil kommer, at Finansministeriet om nogen Tid maa rømme sine Lokaler i Slottets store søndre Løngang (Zahlkammerbygningen), og det er da ret forklarligt, at Ombygningssagen er taget op, mindre forklarligt, at man i den Anledning har nedsat en Kommission af Kontor- og Departementchefer, uden at en eneste bygningskyndig gaves Sæde deri. Ret hurtigt kom man til den Løsning at skaffe Lokaler, tilmed Plads til Generalstabens taktiske Afdeling, ved at indtage en stor Del af Rigsarkivets Lokaler, at give dette Erstatning i det gl. kongl. Bibliotek og at skaffe yderlige Kontorplads i Staldmestergaarden og Staldbetjentbygningerne. I Overensstemmelse hermed er Planen udarbejdet og forelagt Rigsdagen, hvor den har været Genstand for berettiget Kritik, noget, hvortil den ligefrem udfordrer.

Det er ikke Meningen, at man paa Slotsholmen, paa det mindst mulige Rum skal samle saa meget som muligt af mer eller mindre brandfarlige Institutioner; man skal helst sprede dem, og man skal der ikke have Plads til andet end den egentlige Centraladministration, Ministerierne, deres Departementer og Kontorer; alt, som staar i løsere Forbindelse med Centraladministrationen, uden dagligt Samarbejde, uden direkte Referat, har

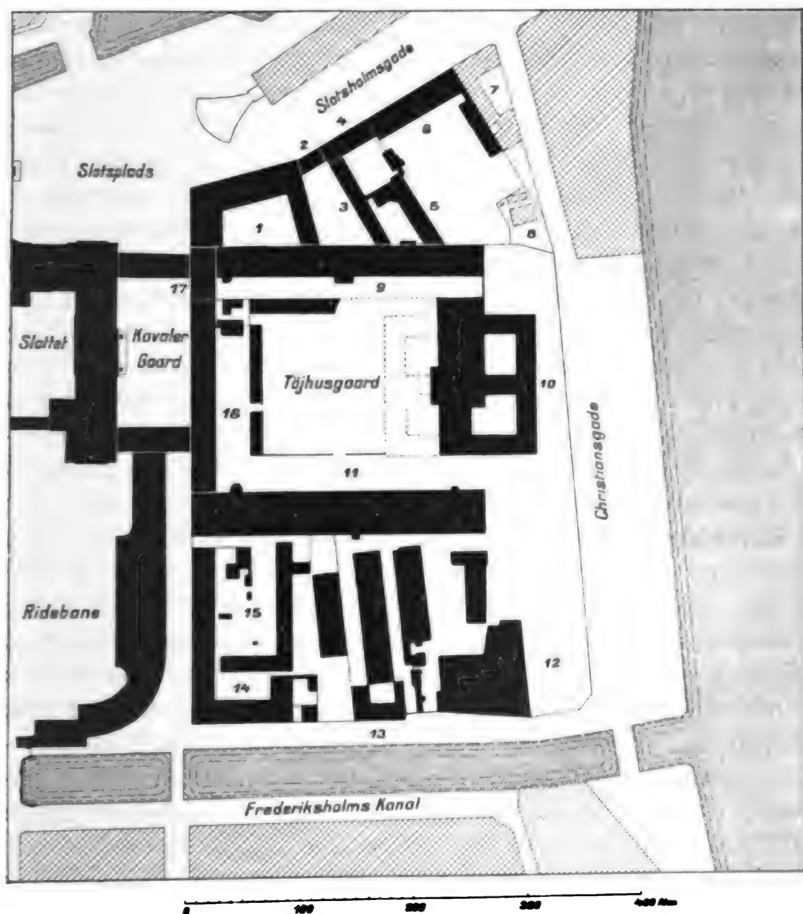
ikke sin Plads der. Ganske særligt gælder dette om Generalstaben og dens Afdelinger, hvoraf navnlig den topografiske kræver helt andre Lokal- og Belysningsforhold end almindelige Kontorer.

Skal der foretages en Udrensning og Omordning, synes dette at burde ske under Hensyn til Administrationernes Forhold til Rigsarkivet. Nogle Kontorer under Justits-, Indenrigs- og Landbrugs-Ministerierne aflevere deres Sager efter saa kort Tids Forløb, at de daglig i Arkivet maa hente og aflevere Sager; Revisionskontorerne afgive ogsaa hurtigt de reviderede Regnskaber, men maa jævnlig igen ty til dem og til Administrationens Akter; andre Kontorer, der have med Statens Jordegods og Jordebogsafgifter at gøre, maa ofte anstille store, historiske Undersøgelser i Samarbejde med Arkivpersonalet; for alle civile Ministerier er en nær Forbindelse med Rigsarkivet under den bestaaende Arkivordning en Nødvendighed.

Anderledes med de militære Ministerier. De have selv Arkiver langt tilbage i Tiden og derfor mindre Forbindelse med Hovedarkivet; de have ogsaa mindre Forbindelse med de civile Kontorer, vel enkelte Finanskontorer fraregnede. Det er derfor disse Ministerier, som bedst kunne henflyttes til Staldmestergaarden. Er Pladsen ikke stor nok, kan der med Lethed bygges til, saa der opnaas Plads for dem, deres Arkiver og eventuelt ogsaa Generalstaben, der ellers sikkert kan faa Plads paa Materialgaardenes Grunde. Terrainet mellem lange Tøjhus og Frederiksholms Kanal er fyldt med en Række Smaabygninger, der kunde give Plads for en mere økonomisk og mere værdig Benyttelse af Grunden. Tøjhusets Tid er forbi, dets vigtigste Værksteder og Magasiner ere flyttede, Resten følger vel efter, og tilbage bliver da „lange Tøjhus“, som det nu er, et Militærmuseum og Magasin for Hærens Reservebeholdning af Haandvaaben. Det passer godt sammen med de militære Ministerier, og det kunde da vel ogsaa opnaa den historiske Restaurering, hvortil det saa højlig trænger. Saa vidt muligt burde man da ogsaa skaane den i Tøjhusgaarden liggende, løjerlige Bygning med det mægtige Tag, først kasematteret Bastion i Københavns Befæstning, derpaa Bryghus, endelig Artillerimagasin; den hører nu med til vor Havns Fysiognomi.

Samles saaledes de militære Institutioner paa den ene Side af den gamle Tøjhushavn, kunne de civile Ministerier faa Plads

langs Slotsholmsgade, navnlig naar man tilkøbte Feltmarskal Schacks gamle Gaard paa Hjørnet af Kristiansgade. Fra Proviantgaardens Sydende kan man føre en Fløj hen til de gamle Bygninger, og naar der ved Udflytningen af de militære Kontorer

DEN SYDØSTLIGE DEL AF SLOTSHOLMEN

1. Kancellibygning. 2. Forbindelsesbygning. 3. Posthusfløj. 4. Krigsministerium. 5 Matrikelkontor. 6. Lerches Gaard. 7. Den Schackske Gaard. 8. Gl. Fiskehalle. 9. Proviantgaard. 10. Kgl. Bibliotek. 11. Lange Tøjhus. 12. Gl. Bryghus. 13. Havremagasin. 14. Staldmestergaard. 15. Sadelmagergaard. 16. Gl. kgl. Bibliotek. 17. Gl. Geheimearkiv.

og Nybygninger er vundet Plads, kan man begynde en successiv Omdannelse af de gamle Bygninger, noget, der er paatrængende nødvendigt. Lyse Korridorer findes kun enkeltvis, i enkelte Bygninger er der ej en Gang Korridorer, kun mørke Smøger, hvor

en Brand straks vil hindre hvert Redningsarbejde; medens de svære Tagkonstruktioner, naar de ved en Brand styrte ned, ville knuse Etageadskillelserne, ja neppe engang skaane Hvælvingerne i Kancellibygningens Stuetage. Og Brandfaren truer alle Vegne, fra Kontorernes Papirer, fra Tobaksrøgningen og fra Kakkelovne, der ligge saa nær Træskillerummene, at man kun tør fyre med Brænde. — Ved Ombygningen maa man selvfølgelig skaane Pragtrummene, Marineministerens venetianske Sal, Stuklofterne i Posthusfløjen (Anna Sophies Gaard) og de smukke Dekorationer i nogle af Kancellibygningens Værelser, særlig den gamle Rentekammersal.

Ved en saadan Omordning af de ministerielle Kontorer og ved Generalstabens Bortflytning, bliver Proviantgaarden til Disposition og kan da — som altid tidligere bestemt — indrettes til *Rigsarkiv*. Bygningen er vel gammel, men uden historiske Minder, ødelagt ved Indsættelsen af store Vinduer og Tilbygning af et Trappehus af gule Sten. Det hvælvede underste Stokværk maa vel bevares som Arkivrum, men derover kan der ved Om- eller Nybygning indrettes gode Lokaler, særlig for de nyere Arkiver. Forbindelsen med Ministerierne (2. Afdelings Kontor) kan faas ret centralt, muligvis i Posthusfløjen, og Læsesalen lægges tæt derved, i selve Proviantgaarden.

Og saa er det muligt at redde det gamle kgl. Bibliotek for den Vandalisme, der nu truer det, nu, da man vil ødelægge et stort historisk Minde og store kunstneriske Værdier for at skabe en Bygning, der, praktisk set, vil ligge uhensigtsmæssigt for den daglige Tjeneste og for Forbindelsen med Administrationen — der synes ej en Gang at være Forbindelse mellem Arkivets 2. Afdeling og Kancellibygningen —, og som kunstnerisk set er et saadant Udtryk for „Raahed og Vansmag", at man skal søge langt for at finde dens Lige. Biblioteksbygningens Indre raseres i Bund og Grund; lige for Midten af Slottets Rigsdagsfløj, men aldeles usymmetrisk med Bibliotekets Hovedlinie, brydes Bygningen igennem, og Stumperne føres med et Par Pavilloner ind paa Tøjhusgaardens Grund, forenede med en paa Arkader hvilende, „kunstnerisk" smykket Overgang. Arkitektonisk set ere disse Pavilloner aldeles rædselsfulde, navnlig ved Arkitekternes sædvanlige Anstødssten, de indadbrudte Hjørner, hvor de underliggende Etagers kummeagtige Udfyldning og Tagfladernes tragtformede

Linier føre Tanken helt andetsteds hen end til Musers og Gratiers Rige. Hvad den praktiske Indretning angaar, da er Lokalet spredt over mange forskellige Bygninger, Forbindelserne besværlige, hele Dispositionen, saa vidt det uden Grundplanen kan skønnes, uhensigtsmæssig. Dimensioner for Hyldehøjder- og Dybder ere maaske meget omsigtsfuldt beregnede, men Helheden, baade i Retning af Brugbarhed og arkitektonisk Anstændighed, er mislykket. Bygningerne dækkes af høje Mansardtage, om hvilke man faar den splinternye kunsthistoriske Oplysning, at Barokstilen kræver saadanne Tage, og inden for dem skal der saa indrettes 2—3 Etager Magasinrum, belyste dels ved en hæslig Række Smaavinduer i Frisen, dels ved Kvistvinduer eller Lysflager i Taget, hvilke fuldstændig ville ødelægge Bygningen og derfor klogeligt ikke ere angivne i Tegningen. Dette Bygningsværk er udarbejdet af en Arkivmand og en Bygmester, medens en Arkitekt ikke har fundet sin kunstneriske Samvittighed besværet ved at tegne de Blændfaçader, hvormed man vil smykke Kavalergaarden og rivalisere med Slottet selv. Og det er ikke alene Biblioteksbygningen, der smykkes, men ogsaa den Stump af Proviantgaarden, der overlades Arkivet, pyntes paa lignende Maade med paaklistrede Façader, ja, denne Skæbne overgaar endog den gamle Geheimearkiv-Bygning. Denne, der ligger saa morsomt tværs for Zahlkammer-Bygningen, med et Fag mod Slotspladsen, tre mod Kavalergaarden, har dog, selv i den Tid, da Cementpuds sad i Højsædet, faaet Lov at beholde sine røde Mure, men nu skal ogsaa den laves om i Palæstil, forhøjes betydeligt, dækkes med Mansardtag og paa Façaden prydes med høje Lisenindramninger, hvori de gamle Vinduer, der af Hensyn til Hvælvingerne ej kunne flyttes, komme til at sidde aldeles meningsløst efter Façadens Inddeling.

Haanen mod al god Arkitektur er dog ikke færdig. Der antydes en Udvidelse ned i Tøjhusgaarden, helt op mod det kongl. Bibliotek i dets udvidede Skikkelse, idet der parallelt med „lange Tøjhus“ og Proviantgaarden, kun skilte derfra ved smalle Smøger, lægges to Tilbygninger symmetrisk med Bibliotekets Façade, men ganske usymmetrisk med Arkivbygningen selv. Bliver Værket fuldendt saaledes, vil man fuldstændig have ødelagt den gamle Tøjhusgaard, der uden Anvendelse af store Midler kunde blive en usædvanlig smuk, monumental Plads.

Ved *den gamle Biblioteksbygnings* Omdannelse til Rigsarkiv vil man saaledes kun faa et arkitektonisk Makværk, og man vil derhos helt ødelægge de smukke Interiører fra Frederik III's og Kristian VII's Tid, Kontoret med sit prægtige Stukloft, den store Sal, den lille Sal og den forgyldte Sal. Det er en daarlig Trøst, at man kan tage noget af Dekorationsmaterialet ned og anbringe det andetsteds, i Arkivbygningen eller — om det ej forinden forsvinder — i den nye Nationalmuseumsbygning. Rummene selv med deres arkitektoniske Komposition og deres historiske Minder kan man dog ej flytte. Den store Sal, som Frederik III lod op-opføre for sine Bogskatte paa en Tid, hvor man kun kunde tænke sig en Skat opstillet i smukke, stilfulde Rum, denne Sal med sit omløbende Galleri, baaret af hvide, korintiske Søjler med forgyldte Kapitæler, og med sit tavlede Marmorgulv, er — uagtet den noget ringe Højde — af stor Værdi som Kunst og som historisk Minde, og de to andre Sale ere saa smukke og, trods en Aldersforskel af c. 100 Aar, i saa god Samstemning med den store Sal, at det hele danner et Festrum af sjælden Pragt. Bygningens Stueetage har intet mærkværdigt; det er et Artillerimagasin, der i 1860'erne omdannedes til Bogmagasin, og heller ikke anden Etage, over den store Sal, har nogen videre kunstnerisk Betydning, da hele den gamle Indretning til Kunstkammer og Malerigalleri fjernedes 1824, og de nye Lokaler, Læsesal og Bogsale, paa Grund af Tidernes Knaphed kun fik en spartansk Udsmykning.

Bygningens Ydre er i Tidens Løb mishandlet ved, at Vindueskarmene med to Poster ere afløste af nyere Karme, ved Fjernelsen af Indramningerne om Døre og Vinduer og endelig ved den døde og grimme Cementpuds. Bygningen er tilmed ret brandfarlig, da hele Loftet over 1. Sal ved Hængesøjler er ophængt i en svær Tagkonstruktion af Træ.

Men har man alligevel Raad til at ødelægge disse Festrum, skulde det ikke være muligt at give dem en passende og værdig Bestemmelse, ved Omformning eller Fjernelse af det mindre værdifulde gøre Bygningen mere brandsikker, skaffe Passage mellem Kavalergaard og Tøjhusgaard og give bedre Lys til Rigsdagens Lokaler. — Opgaven synes ikke uløselig.

Da man besluttede sig til at samle Konge- og Rigsdagshus i een Bygning, blev der naturligvis i flere Retninger slaaet af

paa de Fordringer, der kunde stilles, naar hver Magt boede i sit eget Hus; Rigsdagen har saaledes maattet opgive en pragtfuld, centralt i Bygningen liggende Fællessal og passende Festlokaler. Den Sal, hvor Rigsdagen aabnes og sluttes, og hvor den forenede Rigsdag holder Møde, bør dog sikkert have et festligere Præg end Tingenes Mødesale, og Rigsdagen bør ogsaa have Lokaler, hvor den paa værdig Maade kan modtage Gæster, interparlamentariske Kommissioner etc. Naar Boghylderne i Bibliotekets gamle Pragtrum erstattes med mørke Paneler og mørke Lædertapeter, saa at Søjleraderne faa samme dybe Baggrund som før af Bogryggene, synes Salene fortræffeligt at egne sig til saadanne Festlokaler, der jo ogsaa ad den lille søndre Løngang have direkte Forbindelse med Rigsdagsfløje. Trappeanlæggene ere dog for tarvelige og maa afløses af to, mod Tøjhusgaarden vendende, Trappehuse. Midtpartiet af Stueetagen gennembrydes ved Bueaabninger, der give Indblik i Tøjhusgaarden, og hvorfra Korridorer lede til Trapperummene, medens det øvrige Rum i Stueetagen kan indrettes til Aftrædelsesværelser, Formandsværelser, Toiletter etc. Naar saa tillige 2. Etage, over den store Sal, nedbrydes, og der over dette Parti lægges et ret fladt Tag, vil Slottets Rigsdagsfløj faa mere Lys og Luft, og den saavel som det nye Bibliotek vinde i Anseelse. Hvad Façaden angaar, da maa jo Cementpudsen bort, og ønskeligt var det, om Murfladerne vare i en saadan Stand, at de kunde restaureres og forsynes med Vinduesindramninger og Vindueskarme, svarende til de oprindelige. Thi det er en ren Misforstaaelse, at denne Bygning ikke skulde kunne staa godt sammen med Slottet uden at være en svag Kopi deraf. Tværtimod maa den hellere, sammen med Geheimearkivbygningen, i Stil skille sig derfra og danne Overgang til det nye kongelige Bibliotek og den øvrige Indramning af Tøjhusgaarden. Den ønskelige Harmoni kan en virkelig Kunstner altid tilvejebringe.

Det var trange Tider, den Gang Frederik III evnede at opføre dette Bygværk for „*Ars*, *Lex*, *Mars*“; nu ere vi et velstaaende Folk og have Raad til at bevare det. Men saa have vi ogsaa Forpligtelse dertil.

FR. SCHIÖTT

HOLBERG-DAG

VED SKUESPILLERFORENINGENS 1. MATINÉE I KONCERTPALÆET
1. DECEMBER 1907

(Før Oplæsningen af Holbergs Jacob von Tyboe 1. og 2. Akt ved det kgl. Teaters Skuespillere.)

Det er i Dag den 1. December, og paa Tirsdag, den 3. December, er det Holbergs Fødselsdag. Jeg finder det hel kønt, at Holberg, Forfatteren af de lystige Komedier, som først indførte den glade Kunst her i Staden, netop er født i den mørkeste Tid af Aaret. I Sverige er Bellman, der har den samme Betydning for Stockholm som Holberg for København, ogsaa født om Vinteren, men der har man flyttet hans Festdag hen til midt paa Sommeren, den 26. Juni, saa man hvert Aar kan fejre den med svensk Punch og nysudsprungne Ege. Vi vil ikke flytte Holberg, men netop holde ham fast i Vinteren og i dens værste Ende, ikke den rene, men den mørke og taagede, den skidne Vinter. Paa den Maade forstaar vi bedre Meningen med hans Komedier, at det er Lys og Farver, der strider imod Taagen, Kunsten, der protesterer mod Naturen.

Det er ganske vist ikke Skik at holde Holbergsdag her til Lands, saaledes som man holder Bellmansdag i Sverig, uden paa det kongelige Teater, hvor man plejer at give et af Holbergs Stykker paa hans Fødselsdag og nu paa Tirsdag spiller „Den politiske Kandestøber". Jeg foreslaar da, at vi i al Beskedenhed holder Holbergsdag her i Dag. Eller — hvis dette er for stort et Ord for vor fordringsfrie Formiddagssammenkomst — saa kan vi, ligesom man i Kirken holder Søndag før Advent eller, for at

blive ved Publikummet, paa Strøget holder Søndag før Jul, i Dag være enige om at holde „Søndag før Holberg“.

For at dette skal lykkes, saadan at der virkelig kommer nogen Fest ud deraf, maa ikke alene Kunstnerne gøre deres bedste, men De, Publikummet, maa ogsaa gøre deres. Her er i Dag ingenting for Øjet uden et langt Geled af sortklædte Mandspersoner. Holberg skal virke paa Dem alene igennem Øret. Det forlanges, at De skal kunne glæde Dem ved Ordet alene.

Skuespillerforeningens Bestyrelse har gjort mig den Ære at bede mig indlede denne Holberg-Søndag med nogle Ord om Holbergs Komedier. I Forhold til den Oplæsning af en af disse Komedier selv, som vi snart skal høre, og som er Hovedsagen, har jeg da samme Opgave som Degnen i Kirken i Forhold til Præstens Prædiken. Jeg skal holde mig Ordlyden i Indbydelsen efterrettelig og forsøge ganske bogstaveligt at meddele Dem en Indledning til Holberglæsningen. Jeg skal ikke gaa ud fra Holbergs Komedier som noget, vi alle kender, for at tale videre i det blaa, hvad Aanden vil indgive mig, men prøve paa, saa godt det kan lade sig gøre i en halv Times Tid, at lede Dem ind i Holbergs Komedier, især i den, De om lidt skal faa at høre. —

„Om Dannebrog jeg ved, det faldt fra Himlen ned,“ staar der i Visen. Stort mere ved man ikke om Tilblivelsen af Holbergs Komedier. Man ved, at Holberg i 1720 havde fuldendt det komiske Digt „Peder Paars“, hvori man finder Udkastene til flere af de Figurer, der senere kommer for i Komedierne; at han i Begyndelsen af Aaret 1722 udgav „Fire (fem) Skæmtedigte“, af hvis Fortale, dateret 12. Januar, man kan slutte, at han den Gang i alt Fald havde Lyst til at skrive Komedier; at der i Efteraaret samme Aar spilledes fem Komedier af ham paa det nyoprettede Teater i Grønnegade, og at han i Begyndelsen af det næste Aar 1723, efter hvad han selv siger i Forordet til 1. Bind af Hans Mikkelsens Komødier, havde andre ti færdige. De synes da virkelig at være faldne ned fra Himlen. Men der er ikke andet forunderligt deri end den næsten utrolige Hast — altsaa den næsten utrolige Oplagthed — hvormed han har arbejdet. Det er et helt foraarsagtigt Gennembrud, ikke som Foraaret her til Lands, der pibler stilfærdigt frem af skjulte Aarer, men som det norske Foraar, et stort Væld, der springer af flere Kilder paa een Gang. Jeg skal paavise nogle saadanne Kilder.

For det første den, som man plejer at nævne sidst, hvis man ellers tager noget Hensyn til den, nemlig ham selv. Man har hans egne Ord for, hvor meget Selviagttagelsen har betydet for hans Komediedigtning. „Jeg finder hos mig adskillige solide Fejl, som man kunde gøre smukke Komødier over," siger Hans Mikkelsen i Forordet til Skæmtedigtene, og i et af Digtene selv tilstaar han: „Saa tit jeg *Tempo* ser, jeg med mig selv *raillerer.*" Det Tempo har han set i mange af sine Komedier. Naturligvis er han ikke saa gal, at han uden videre udleverer sig til Københavnernes Latter; der var i Forvejen Folk nok, som var ganske sure i Ansigtet over denne komedieskrivende Professor. Men det gaar saaledes til, at han ved Iagttagelse af en Særhed hos sig selv bliver opmærksom paa, at den findes som en stor, tyk Galskab uden for ham. Eller omvendt: mens han morer sig med at afbilde en saadan fremmed Galskab, bliver han til sin Fornøjelse var, at han selv har en Rem af Huden. Saadan er en Mængde af Komedierne blevet til. Jeg nævner som Eksempel den første af dem, „Den politiske Kandestøber". Man skulde forsværge, at der var noget af Holberg selv i den Nar. Men det er der alligevel. Holberg havde, umiddelbart før han fremtraadte som komisk Digter, en Overgang villet være politisk Skribent og skrevet en „Europæisk Historie" med et politisk Anhang i Lighed med den „Europæiske Herold", der er en af Kandestøberens Orakler. Den handler bl. a. om Tyrkekrigen og Tysklands Interesser ligesom Haandværkernes politiske Diskussion i Komedien. Titelkobberet til Historien forestiller en politisk Scene: to parykbærende Herrer sidder ved et Bord med et Europakort imellem sig, mens en tredie staar bagved og holder Foredrag. Karikaturen af denne Scene er „Collegium Politicum" i 2. Akt af „Den politiske Kandestøber".

Den anden Kilde til Holbergs Komedier er altsaa de andre Narre eller Iagttagelse af Omverdenen. Det vil sige, Holberg opfinder ikke gerne Handlingen i sine Komedier, Tømmerværket eller Stilladset dertil henter han fra andre Steder, men den saaledes sammentømrede Ramme udfylder han, hvor han er bedst, med friskt iagttaget menneskeligt Indhold. I en af hans bedste Karakterkomedier, „Den Stundesløse", er Handlingen til at begynde med ganske den samme som i Molières „Den indbildt Syge": en latterlig gammel Herre i en Slobrok, som bilder sig ind, at

han er meget syg eller forfærdelig optaget, skønt han intet fejler eller har at bestille, har udset sig en Læge, henholdsvis Bogholder, til Svigersøn, hvorfor Datterens Elsker maa spille denne Rolle for at narre sig Faderens Samtykke til o. s. v. Men Slobrokken er fyldt med et ganske nyt Indhold, som Holberg ikke blot har fra sig selv — i den Tid, da han foruden at passe sin Embedsgerning skrev femten Komedier om Aaret — men fra Iagttagelser af andre. Da Skuespiller Clementin spillede Rollen, og skønt han havde et udmærket Greb paa at baske med Slobrokken, ikke kunde faa rigtig fat paa Replikken, skal Holberg have ført ham sammen med en gammel Renteskriver. Saa kunde han.

En tredie Kilde til Holbergs Komedier er da den hele foregaaende Teater-Tradition. Ser man disse danske Komedier paa den europæiske Komedies Baggrund, er det saa langt fra, at de er himmelfaldne, at de snarere er som et Træ med meget dybe Rødder. Hvod vi kalder Holbergs Komedier er da en meget gammel Komedie. Den begynder hos Grækerne efter Aristofanes, da Komedien først blev privat og handlede om, hvordan unge Folk fik hinanden og gamle Mænd blev taget ved Næsen; den fortsattes af Romerne, Plautus og Terents, døde hen og begyndte paa ny i Renæssancetiden og med den italienske Maskekomedie, som vi Københavnere kender fra dens sidste Udløber, Pantomimerne i Tivoli, og fuldendtes af Molière og Holberg. Et godt Eksempel er „Jacob von Tyboe". Over de Scener, som vi nu skal høre, den første, hvor Snyltegæsten fremstiller sig for Publikum, og den anden Akt, hvor han har Storpraleren til bedste, er der en egen højærværdig Komik. Det er ikke Ord fra i Gaar eller fra 1720'erne, de giver Genlyd langt tilbage i Historien, det er den tusindaarige Komedie selv, som er kommen til Grønnegade og taler Dansk. Netop saaledes præsenterede to Tusind Aar før Holbergs Tid Prologus sig selv, sine Medspillere og Skuepladsen for Publikum, og just saadan var det, den snilde Snyltegæst bar sig ad, naar han paa Torvet i Efesus dyppede den tykke Praler i hans eget Fedt.

Holberg nævner selv som sit Forbillede Plautus' *Miles gloriosus* eller stortalende Soldat, men han har ogsaa brugt Terentses *Eunuchus*. Men Figurerne er endnu ældre, de har baade hos Plautus og Terents græske Navne, hos Plautus hedder Praleren *Pyrgopolinices* (Stadtaarnbestormeren eller, hos Holberg, „Mauer-

brecher"). Og hos Grækerne hører denne Figur ogsaa i Virkeligheden hjemme, i Tiden omkring Alexander den Store, da hjemvendte Troppeførere fortærede Udbyttet af deres Felttog i Selskab med villige Venner i Lilleasiens Byer. Men herfra er Figuren gennem Romernes Bearbejdelse gaaet gennem hele Renæssancekomedien. Ligesom Jacob von Tyboe kan sige paa ti Slags Maal den Sætning: „Jeg maa lave mig til," kan vi nu nævne Jacob von Tyboes Navn paa næsten lige saa mange Sprog. Paa Italiensk hedder han *Il Capitano* eller *Rodomonte*, paa Spansk *Matamoros*, paa Tysk *Horribilicribrifax*, hos Shakespeare hedder han *Falstaff* og paa Dansk, efter Holberg, *Bürgerschreck* (Ewald), *von Pralendorf* (Charlotte Dorthea Biehl), *Kaptajn von Aberwitz* (P. A. Heiberg) og hos Hostrup *Løjtnant von Buddinge*. I den sidste Figur med det fedtede Navn er Praleren og Snyltegæsten løbet sammen til een Person ligesom allerede i Falstaff. Ellers er i de gamle Komedier Snyltegæsten Pralerens stadige Ledsager. Han er sat paa ham ligesom en Igle eller en Bremse. Han baade suger og stikker. Ligesom en Bremse faar en Stud til at bisse, er det overalt Snyltegæstens Bestilling at give Praleren Stikordet. Han prikker ham, til han flyder over.

Deraf kommer det, at baade Jacob von Tyboe og Jesper Oldfux som københavnske Figurer synes at svæve saa temmelig i Luften, i Højde med Rundetaarn. Det er den gamle Komedies Storpraler og hans lurvede Drabant i dansk Uniform.

Alligevel, saa „outreret" Holberg selv mener hans storpralende Soldat er, er han dog meget levende. Holberg har, ogsaa naar han laaner, brugt sine Øjne. Vistnok har han oppustet den komiske Kontur som en Blære, men ikke uden først at have fyldt den med saa meget iagttaget Stof, som den kunde rumme.

Man har endogsaa ment, at Holberg har haft en enkelt Model til Jacob von Tyboe. Der nævnes en vis Major von Thielo, som man ellers, saa vidt jeg ved, ikke kender noget til, men som i al Fald var Officer og Tysker. Men Jacob Tybo er ikke rigtig Officer, og han er Jyde. Holberg havde nemlig den Forestilling, at Jyderne var særlig slemme til at prale; det passer jo slet ikke mere, men hos Holberg er det altid saadan: han kalder endogsaa et Sted at prale ligefrem for „at jyde". Man har da ogsaa tænkt paa en anden Militær-Person, som alle Datidens Københavnere kendte, og som ikke var Officer. Holberg boede,

da han skrev Komedierne, paa Købmagergade udi Sukkerbagerboden næst op til David Skolemesters Gaard. Der var god Udsigt for en Komedieskriver. I Gaarden holdt Hyrekuskene til, der kunde han om Morgenen midt i København se en sjællandsk Jeppe lempe sin brogede Hest ud af Stalden. Og fra Vinduerne til Gaden kunde han se Stadens Torvemester, Kommandant over alle Valbykoner og Tørvebønder, Sr. Nagel gaa til og fra sin Embedsgerning. Det var en fuldkommen Tybo-Figur, en stor og svær Karl, med en Røst som en Tyr, der „havde tjent udi mange Aar i Irland og Braband under Kgl. Majestæts Livgarde til Fods og imidlertid bekommet foruden sine Torveblessurer (af Valbykonerne?) mangfoldige Saar.“ En Gang havde han tumlet ganske utilbørligt med en Bonde med to Lam, der var kommet inden for Ravelinen, og, da Toldinspektøren irettesatte ham derfor, løftet Stokken imod ham „og ham med mange uforskammede Ord ilde begegnet.“ En anden Gang havde han med et forskrækkeligt Vræl — ligesom de homeriske Helte — forhindret en drukken Lakaj i at stikke en Rebslager ihjel og derefter med de blotte Næver pryglet ham saadan igennem, at han maatte kravle hjem.

Dog er det efter den klassiske Komedies Skik ingen enkelt Person, men en hel Klasse eller Type af Mennesker, som Holberg afbilder i Jacob von Thyboe. Det er, trods alt fornødent Forbehold, Officersstanden, det gælder. Holberg har senere i en af sine første Epistler, den tolvte, udtalt sig om den militære Stand i Almindelighed. Den handler om Pedanteri og vil vise, at der er Pedanteri af alle Kulører. Man har f. Eks. baade sorte og røde Pedanter ligesom sorte og røde Myrer. Under det militære eller røde Pedanteri regner han det særegne Æresbegreb, især Duellerne, der gerne ender med, at de stridende Parter, ligesom Tyboe og Stygotius i Komedien, gaar fra Valstedet til Vinkælderen, og Eksercitserne, der gøres efter afpassede Tempo og Regler, saa at det ikke kommer an paa, hvor hurtigt en Soldat kan lade sin Flint, men om han kan gøre det efter Takten. Saaledes siger ogsaa General Holophernes i „Ulysses von Ithacia“: „Det fornemste, I har i Agt at tage, er Eders Tempo, som bestaar udi *Ein, Zwey, Drey*, og at I slaar lige med Hænderne paa Patrontasken, thi naar det ikke tages i Agt, vil jeg ikke give fire Skilling for Resten.“ Holberg, der selv var en Officerssøn og fra Barn-

dommen bestemt for den militære Stand, var i disse Spørgsmaal af samme Mening som en Borgerkaptajn, han i sin Barndom havde set i Bergen, der var en maadelig Officer, men en fornuftig Købmand. Da han en Gang eksercerede med Borgerne paa Torvet og ikke kunde komme i Hu at kommandere: *Rechts um herstellt Euch!* sagde han i Stedet: Vend nu Rumpen imod Raadhuset igen! og da man lo ad ham derfor, indvendte han, at det kom ud paa eet, hvad man sagde, naar blot Tingene blev gjort.

Alligevel er det ikke dette militære Pedanteri, der er Nerven i Tybo-Figuren, men de Egenskaber, han har arvet fra den gamle Komedie: Praleriet; Dumheden og Uvidenheden; Raaheden. Men heller ikke de har været uden Hjemmel i Virkeligheden; halvtredsindstyve Aar efter Jacob von Tyboes Tid definerer P. A. Heiberg en Officer som „en Embedsmand, der maa kunne bande og prygle; kan han mere, skader det ikke.“ Tyboes Pralerier af hans Bedrifter i den brabantske Fejde kunde man endnu længe efter hans Tid høre Mage til paa Vinstuerne, naar gamle Officerer ved Glasset mindedes den Tid, „da wir in Brabant in Feuer stunden.“ Hans Uvidenhed forklares af, at han ingen militær Uddannelse har faaet, han er i det højeste „karakteriseret“ Officer i Lighed med de tre af Kongens Livkarle, der efter hinanden blev Kommandanter paa Rosenborg med Oberstløjtnants Karakter. Heller ikke hans Raahed er en senere Tid fremmed — selv i de mest fantastiske Udtryk for den, som naar han gør sig til af, at han er saa from, at han i det højeste har pryglet seks Lakajer ihjel. Endnu i Christian den Syvendes Dage hændte følgende. En vis Grev Schulenburg blev paa Gaden overstænket af en Vogn. Han rendte da paa Stedet Kusken, det var en Skomager, sin Kaarde igennem Livet og gik derpaa videre. Men da han kom til at tænke paa, at han havde ladet sit Værdighedstegn, Portepéen, sidde i det simple Lig, vendte han om og spændte Kvasten af Kaarden. Kort derefter gik han i russisk Tjeneste, men vendte siden hjem og døde som dansk Generalmajor.

At Holberg ikke blot har sigtet efter, men ramt den Slags Helte, viser foruden Anekdoterne om hans Sammenstød med Officerer det paafaldende Forhold, at hans Komedie blev yderst sjælden spillet hele det attende Aarhundrede igennem.

Endelig var det maaske ikke alene Soldaterstanden, Holberg vilde til Livs, men den hele militæriske Aand, som sad i Folk efter de nylig endte nordiske Krige, paa en Tid, da der endnu var Militarister i Danmark. Forbilledet for Jacob v. Tyboe er da ingen enkelt Mand eller enkelt Stand, men en Slags Idealfigur, et Luftbillede af Tidens Aand, den parykomstraalede Helt udi egen Indbildning, som han allerede havde afbildet i „Peder Paars“:

Hans fæle Ansigt og hans martialske Mine,
Hans stolte Gang, hvormed man saa ham ind at trine,
Fast en *Achilles* selv indjage kunde Skræk,
Ej *Attila* saa ud i Feltslag mere fræk.
Han ryster sin Paryk — man tænker, hvert et Haar
Medusæ Slanger er, som paa hans Aksle gaar.

Ikke alene i „Peder Paars“, men i „Ulysses von Ithacia“, „Melampe“ og „Didrich von Menschenschreck“ har Holberg spottet over urimelige Krige og indbildske Krigere. Det er værd at mærke, at den sidste Komedie egentlig skulde have heddet „Hr. von Donnerburg“ med Hentydning til Peter Wessels martialske Tilnavn, der har pirret Holberg som Sennep udi Næsen.

I de Stykker af Komedien „Jacob v. Tyboe“, De i Dag vil faa at høre, er Tyboe Hovedpersonen. Men der er en endnu.

I den tolvte Epistel vil Holberg ikke tale om de sorte Pedanter, saasom ingen Materie er vidtløftigere udført og han ikke vil opkoge, hvad han selv og andre Skribenter derom havde skrevet. En saadan Pedant er Magister Stygotius i Komedien, som ogsaa jeg her skal affinde mig med i al Korthed. Han er i enhver Henseende et Sidestykke til Tyboe.

1° er ogsaa han en gammel Komediefigur, kendt især fra Maskekomedien og Molière;

2° er ogsaa han fornyet ved friske Iagttagelser af Virkeligheden, saaledes at han ogsaa

3° er bleven tydet paa en enkelt og det af Vedkommende selv, nemlig en af Tidens Hoved-Erts-Pedanter, Stiftsprovst Tychonius i Viborg, hvis Navn Holberg ubetænksomt nok oprindelig havde givet sin Stygotius, medens det dog

4° tydeligt nok er hele Standen, han sigter til ligesom i „Erasmus Montanus“; dog med den Forskel, at han i Erasmus Montanus viser den velstuderede Nar i Funktion, men i Stygotius i

en Art Ferietilstand, i Færd med at tale Græsk til Fruentimmer og sukke og klage for Træerne efter de gamle Hyrders Maade.

Man har ment, at Holberg her har tænkt paa den gamle tyske Komedieskriver Gryphius' *Horribilicribrifax*, hvor der findes den samme Modstilling af Praleren og Pedanten som i „Jacob von Tyboe". Men den samme Modsætning havde Holberg lige for sine Øjne i den københavnske Virkelighed. I Komedien trækker det op til en ordentlig Fejde mellem Tyboe og hans Soldater og Stygotius og hans Studenter; Tyboe truer endog med, at han vil formaliter belejre Regensen, som ventelig snart vil overgive sig af Mangel paa Levnedsmidler. En saadan Fejde havde nylig fundet Sted, i Aaret 1719. Der havde været noget Mudder mellem Landkadetterne og Studenterne, som var endt med, at en Sværm af de militære Hanekyllinger havde angrebet Regensen, hugget i Porten, slaaet Vinduer ind, idet de raabte „paa Husarisk": „Herud, I Skoledrenge! I Hundsvotter! Kanaljer! Kujoner! — Herud, og vi skal sætte Jer paa Jer Rumpe! — Vi vil ikke stille os tilfreds, før vi har myrdet ti Studenter!" og meget mere, som det har været Professor Holberg en Fornøjelse at høre om. —

Saaledes ser man i Holbergs „Jacob von Tyboe" en trofast Overholdelse af den gamle Komedies Tradition forenet med en frisk Iagttagelse af Nutiden.

Holder man sig til det første, Traditionen, har man altsaa set, hvordan Holberg bærer sig ad, naar han hælder ny Vin paa en meget gammel Læderflaske. I intet andet af hans Skuespil er Smagen af den gamle Komedie saa stærk som her, især i anden Akt, hvor Stilen i det mindste er saa gammel som Plautus, men gennemtrukken med nye Indfald, ligesom en gammel Jord, der ved Foraarstid bedækker sig med friske Blomster. Naar den stortalende Soldat hos Plautus er fyrig som Ætna, finder vi det morsomt, men endnu morsommere, naar hos Holberg hans Blod er „lutter Fyr og Flamme, saa at hvis man dyppede Pinde deri, blev de straks til Svovlstikker". Den hele Akt er komponeret som et sandt Crescendo af den Slags kaade Paafund.

Tænker man paa det andet Element, Iagttagelsen af Virkeligheden, ser man, hvorledes Holberg forgylder eller kolorerer Daarskaberne, saa det ser ud, som om disse farlige eller ufrugtbare „Pedanterier", hvoraf der i Tidens Løb er flydt saa meget

Blod og Blæk til ingen Nytte, var bare uskadelige Galskaber, der ingen anden Hensigt havde end at stikke frem af Taagen som store Blomster med stærke Farver.

Og spørger man saa til sidst om Virkningen af den Slags Spil, er det vel ikke for meget sagt, at det er saadanne Komedier som „Jacob von Tyboe“ og „Erasmus Montanus“, der har virket med til, at København fra at være en trang By, hvor de røde og sorte Pedanter spærrede Færdselen med deres Klammerier, er bleven en fri Stad, hvor en Nar og en Praler bestandig har sin Løn i Vente, nemlig Latteren.

VILH. ANDERSEN

LIDT BYZANTINSK THEOLOGI

Blandt de mange Spottegloser over Byzantinerne, der har kurseret som Skillemønt mellem Godtfolk saa længe, at deres Præg er ganske udvisket og de trænger til at indsmeltes, indtager Stikordet om deres dogmatiske Spidsfindigheder en fremragende Plads. Det skal nu ikke nægtes, at de subtileste dogmatiske Spørgsmaal har spillet en Rolle ikke blot i den byzantinske Litteratur og Politik, men ogsaa i Folkets Tanker, fra Kejseren til de laveste sociale Lag, som er uden Sidestykke i Verdenshistorien. Men man maa heller ikke her glemme at spørge, hvorfor Jeppe drikker. Og ser man nærmere til, finder man som den sidste Grund til de dogmatiske Stridigheder Mesalliancen mellem den redelige, gennem Aarhundreder skolede græske Tænkning og den fremmede, supranaturalistiske Religion, der lod haant om al Raison; det er intet Under, at Occidentens Barbarer havde lettere ved at forsage den verdslige Fornuft. Byzantinernes dogmatiske Interesse viser to Ting, at de tog Dogmerne alvorligt, og at de var oplærte til at tænke en Sag igennem og forlange Klarhed i alle Enkeltheder, og disse to Egenskaber hos de byzantinske Theologer synes ikke at fortjene Ringeagt, særligt ikke fra deres moderne Kollegers Side. Den byzantinske Theologis dogmatiske Diskussioner er i Virkeligheden den absolut nødvendige Forudsætning for Forstaaelsen af den danske Kirkes Bekendelsesskrifter, som man i den nyeste Tid fra kirkelig Side forsøger at skyde i den Grad i Forgrunden, at Antagelsen af dem gøres til Betingelse for Udøvelsen af visse borgerlige Rettigheder. Det tør derfor forudsættes, at vore Theologer er vel hjemme i den byzantinske Dogmatik; men man fejler neppe ved antage, at udenfor deres Kreds er Kendskabet dertil kun ringe. Det kan derfor maaske være hensigtsmæssigt, netop under de nuværende

Forhold, at give en kort Skildring for Lægfolk af de theologiske Stridigheder i Byzans, hvis Bundfald er den orthodoxe, endnu gældende Lære om de to Naturer i Christus.[1])

I den kristne Menighed havde der efterhaanden uddannet sig den Forestilling, at Jesus fra Nazareth, Josephs og Marias Søn, ikke blot, som han rimeligvis selv har troet, var Guds udvalgte Redskab, i hvem Guds Aand var nedstegen ved Daaben i Jordan, men var Guds Søn i overnaturlig Forstand, undfanget og født paa mystisk Maade uden menneskelig Medvirkning. Denne Forestilling behersker i det væsenlige vore nuværende Evangelier, men Sporene af den oprindelige Opfattelse er dog ikke helt udviskede; Legenden om Undfangelsen og Fødselen findes ikke i vor ældste Kilde, Marcusevangeliet, Stamtavlen i Matthæus' 1. Kapitel maa oprindelig have endt med „og Joseph avlede Jesus,“ da den ellers ikke beviser dennes Nedstammen fra David, hvad den er bestemt til, Himmelordet ved Jordandaaben lød hos Lucas (III 22) efter gode Kilder ikke: „du er min elskede Søn, i dig har jeg Velbehag,“ men: „jeg har født dig i Dag,“ og at dette er det oprindelige, fremgaar af, at det er et ordret Citat af en af Psalmerne (II 7) — for blot at nævne et Par af de afgørende Ting.

Men da Kristendommen traadte i nærmere Forbindelse med den dannede Hedningeverden, lod man hele denne Forestillingskreds blive i Skyggen; det var ganske andre Ting, hvorved den ny Religion gjorde Propaganda. Derved svækkedes Lærens specifikt kristelige Elementer, og dens skarpe Kanter, som Hedningene kunde støde sig paa, blev lettere at afstumpe for den græske Philosophi; Forbindelsen med denne var den Pris, Kristendommen maatte betale for at vinde Terrain hos dannede Hedninge, og omvendt virkede disse Konvertiter, der selvfølgelig ikke i Daaben kunde vaske deres gamle Kultur af, uvilkaarlig til Fremme for Sammenblandingen. Et væsenligt Moment i denne var Optagelsen af den jødisk-hellenistiske Forestilling om Logos, Guds „Ord“, der sattes lig med Christus, en Forflygtigelse af den historiske Skikkelse, der som bekendt allerede er klistret paa Begyndelsen af Johannesevangeliet uden at finde virkelig Anvendelse i Evangeliet selv. Hvor udviskede Konturerne af Stifterens Billede, trods den successive Udskillelse af altfor aabenbart hedenske

[1]) Foruden Kilderne er især benyttet F. C. Baur, Die chr. Lehre von der Dreieinigkeit, og A. Harnack, Lehrbuch der Dogmengeschichte.

og pantheistiske Forestillinger som Kætterier, var blevet ved den Tid, da Kristendommen blev Statsreligion, kan f. Ex. ses af følgende Ord af den ansete og betydelige Kirkehistoriker Eusebios: „Christi Herkomst og Værdighed, hans Væsen og Natur formaar Ord ikke at skildre, som ogsaa den guddommelige Aand siger hos Propheten (Jesaias LIII 8): hvem kan skildre hans Slægt? Thi ingen kender Faderen uden Sønnen, ej heller kan nogen kende Sønnen efter hans Værdighed undtagen Faderen alene, som har avlet ham (sml. Matth. XI 27, Luc. X 22). Hvo undtagen Faderen kan klart erkende Lyset, som var før Verden, den intelligible og substantielle Visdom, som var før Tiden, det levende Gud-Ord, som i Begyndelsen var hos Faderen, Guds første og eneste Afkom før al synlig og usynlig Grundlæggelse og Skabelse, Overhærføreren for Ordets udødelige Hær i Himlen, den store Raadslutnings Sendebud, Faderens hemmelige Villies Tjener, Skaberen af Universet sammen med Faderen, den anden Aarsag til Altet næst Faderen, Guds ægte og enbaarne Søn, Herre, Gud og Hersker over alt tilblevet, som har modtaget af Faderen baade Herredømmet og Magten med samt Guddommelighed, Kraft og Ære“ (derefter citeres Joh. I 1).

Men ved Siden af denne philosopherende Forherligelse, der ganske lader den menneskelige Side af Christi Person ude af Betragtning, havde man jo de kanoniske Evangeliers Beretning om hans Liv mellem Mennesker, og de to modstridende Elementer maatte en Gang tørne sammen. Den Strid, der for Alvor satte Problemet om, hvordan Evangeliernes Fortællinger skulde forenes med Christi Guddommelighed, paa Dagsordenen, betegner et Vendepunkt i Kirkens Historie.

Striden brød ud i Alexandria, der overhovedet har spillet en stor Rolle i Kirkelærens Udvikling. Den alexandrinske Biskop Alexandros havde offenligt hævdet, at Sønnen var uskabt og ligesaa evig som Faderen. Herimod protesterede en af hans Undergivne, Presbyteren Areios, hvis dialektiske Dygtighed selv hans Modstandere anerkender. Han paaviste det for Monotheismen farlige i denne Lære; to lige evige Væsner vil i Virkeligheden sige to Guder, en Spaltning og Begrænsning af det absolutte, som er uforenelig med dets Natur. I Modsætning til Alexandros fastholder Areios Forholdet Fader—Søn; skal det have virkelig Betydning, maa Sønnen være senere end Faderen, eller, som Areios

udtrykker det: der var en Tid, hvor han ikke var, Sønnen er ikke fra Evighed af som Faderen.

Alexandros skred ind mod den opsætsige Præst med alle Kirkens Magtmidler; begge Parter forklagede og forkætrede hinanden i halvofficielle Skrivelser til gejstlige Venner og Kolleger og udbredte saaledes Striden til alle orientalske Menigheder. Kejser Konstantin bebrejdede dem begge i en Formaningsskrivelse, at de forstyrrede Kirkens saa møjsommeligt opnaaede Fred for ligegyldige og subtile Spørgsmaals Skyld, som man vel kunde spekulere over i sit Lønkammer som en Slags Tankegymnastik, men ikke burde drage frem for Menighederne, som dog ikke kunde følge med. Heri har Kejseren nu ikke helt Ret. Uagtet Areios er villig til at tillægge „Sønnen“ alle mulige ophøjede Prædikater undtagen netop Evighed og hvad dermed følger, staar der dog bag den tilsyneladende ringe dogmatiske Dissens to grundforskellige religiøse Synsmaader, ja, egenligt to fjendtlige Livsanskuelser, græsk Tænkning og orientalsk Mystik. At Faderen er uskabt og evig, medens Sønnen er tilbleven, er for Areios en afgørende Væsensforskel, og han slutter deraf, at Sønnen er skabt ligesom alt andet, om end før alt andet; det er den skarpe Adskillelse mellem Guddommen som den første Aarsag paa den ene Side, det tilblevne paa den anden, hvortil Grækernes philosophiske Monotheisme var naaet hos Platon og Aristoteles, og den Stilling, Areios anviser „Sønnen“ som det skabte Redskab, Gud har benyttet ved Skabelsen af Verden, svarer ganske til Verdensbygmesterens (Demiurgen) hos Platon og bliver saaledes indenfor den hedenske Philosophis Forestillingskreds. Trængt af Modstanderne drog Areios Konsekvenserne af sin Lære om, at „Sønnen“ var skabt: han har som alle fornuftige Skabninger en fri Vilje, kan forandre og udvikle sig og er som skabt ikke i Besiddelse af nogen fuldkommen Erkendelse af Gud. I disse Konsekvenser aabenbarer Lærens virkelige Natur sig; den fører til, at „Sønnen“ afklædes al reel Guddommelighed. Biskop Alexandros fremhæver da ogsaa i sine polemiske Rundskrivelser, at Areios og hans Tilhængere „bekræfter Hedningernes og Jødernes ugudelige Mening om Christus“ og „benægter vor Frelsers Guddommelighed.“ Af Joh. I 1 „I Begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud ... alt er blevet til ved det“ slutter han, at Sønnen ikke er skabt (af intet), og,

skønt han indrømmer, at kun Faderen er utilbleven, hævder han, at Sønnen er lige saa evig, og afviser nærmere Forklaring med, at det er et Mysterium, ufatteligt for Mennesker. For øvrigt opererer han med Skriftsteder som Joh. I 18 „den enbaarne Søn, som er i Faderens Skød,“ XIV 9 „den, som har set mig, har set Faderen“ og X 30 „jeg og Faderen er et,“ ogsaa ret tvivlsomme som Paulus Kol. I 15 „Skabningens Førstefødte“ og ganske betydningsløse. Paa Grund af den ovenfor berørte Tvedragt i Evangelierne selv var det ikke vanskeligt for Areios at stille andre Bibelsteder mod disse, f. Eks. Joh. XIV 28 „Faderen er større end jeg,“ XVII 3 „dig, den eneste sande Gud, og Jesus Christus, som du har udsendt,“ Ap. G. II 36 „Gud gjorde ham baade til Herre og til Christus.“ Alexandros, som selv beskylder Areios for at fortie de Steder, der taler imod ham, gaar let hen over disse Vanskeligheder med den Bemærkning, at, hvad Areios anfører for sig, refererer sig til Christi Fornedrelse for Menneskenes Frelse.

En Polemik af denne Art kunde ikke føre til andet end endeløse Diskussioner om exegetiske Spørgsmaal. Den Fortjeneste at have grebet om den hedenske Nælde med fast Haand vil man ikke kunne nægte den Mand, som snart blev Centrum i Kampen mod Areios og hans Tilhængere, den alexandrinske Presbyter Athanasios, hvor meget man end ellers kan have imod hans udpræget agitatoriske Personlighed, som ikke skyr noget Middel og haardnakket hamrer paa det samme Søm, til det trækker.

Athanasios forsmaar vel ikke at fægte med og om Bibelsteder ligesom sin Bisp; saaledes helliger han en hel Afhandling til at bekæmpe Arianernes Anvendelse af Paulus Phil. II 9 „derfor har Gud ophøjet ham højt og skænket ham Navnet over alle Navne,“ hvilket Sted bortforklares som kun sigtende til Christi menneskelige Natur. Han bekæmper ogsaa Areios' Lære om Sønnen som skabt af intet med spekulative Raisonnementer, der ofte er skarpsindige nok; Sønnens Forhold til Faderen søger han at gøre klart ved at sammenligne det med Flodens til Kilden eller Straalens til Solen, et Billede, som for øvrigt allerede Alexandros bruger, og i sin Forklaring af, hvorledes et evigt Væsen kan siges at være født, ender ogsaa han i Mysteriet: „for Mennesker er det ejendommeligt at avle i Tiden paa Grund af deres Naturs Ufuldkommenhed, men hvad Gud har avlet, er evigt paa Grund af hans Naturs evige Fuldkommenhed.“ Men Ledemotivet

i Athanasios' Polemik er dog den af Paulus' Theologi paavirkede Tanke, at Areios' Lære om Sønnen ophæver Virkningen af selve det Specifikum, som Kristendommen vil bringe Menneskeheden: Forløsning fra Synd og Forkrænkelighed derved, at Gud selv er bleven Menneske. Hvis Christus ikke er virkeligt Guds Søn, men kun en Guds Skabning, kan han ikke knytte Baandet mellem Gud og Mennesker, ikke frelse Menneskene og gøre dem udødelige og „guddommelige“; det formaar han kun, naar han selv er Gud, „af samme Væsen“ (homo-usios) som Faderen.

Det er denne, af et tidligere lokalt Kirkemøde (i Antiochia) forkastede, Betegnelse, der ved Athanasios' Indflydelse bliver fastslaaet som den orthodoxe paa det økumeniske Koncil i Nikaia 325, hvormed Kejseren haabede at faa den ærgerlige Strid ud af Verden, „saa at der ikke mere bliver nogen Anledning til Tvedragt eller Tvist om Troen tilbage,“ som han sangvinsk skriver i det Brev, hvori han meddeler de fraværende Bisper Koncilets Resultat. De brændende Stridsspørgsmaal mærkes bag Ordene i det saakaldte athanasianske Symbol (der for øvrigt ikke direkte hidrører fra Athanasios), naar det udtaler (Art. 10): „Faderen evig, Sønnen evig“ og (Art. 21) „Sønnen er, ikke dannet eller skabt, men født, af Faderen alene,“ og endnu i den Augsburgske Konfession, der udtrykkelig fordømmer ogsaa Arianerne (I 5), tages der Sigte paa dem med Ordene „tre Personer, af samme Væsen og Magt, lige evige“ (I 3).

Kejser Konstantins forfængelige Haab, at hans Koncil en Gang for alle skulde have klaret det hele, gik ikke i Opfyldelse. Hans Efterfølgere var, til Dels af politiske Grunde, venlig stemte mod Arianerne, og der kom haarde Tider baade for Athanasios selv, der kort efter Koncilet var bleven Alexandros' Efterfølger paa Bispestolen i Alexandria, men Gang efter Gang blev fordrevet og forvist, og for Orthodoxien i det hele. Under Paavirkning af Kejseren søgte man at opnaa udvortes Enighed ved valne Trosformularer, der enten gik udenom Spørgsmaalet om Væsenet eller satte „væsens-lig“ (homoi-usios) i Stedet for det omstridte homo-usios. Først ved Theodosios' Edikt af 380, der kort og godt befaler alle hans Undersaatter at tro saaledes, som Pave Damasus og Biskop Petrus af Alexandria lærer, blev den nikæiske Trosformel officielt slaaet fast paa ny og derpaa, med mindre væsenlige Modifikationer, vedtaget paa Koncilet i Kon-

stantinopel 381. Saaledes var den Stenblok definitivt lagt paa Dogmatikens Vej, som Kirken var 2—300 Aar om at give nogenlunde Form, og det blev en Form, som er mærket af Stoffets Genstridighed.

Endnu i Athanasios' Levetid brød Ilden ud paa en anden Kant. I Nikaia var det jo slaaet fast, at „Ordet" havde paataget sig menneskeligt Legeme, at Christus, som Athanasios etsteds definerer det, var „det guddommelige „Ord" forenet med Marias Søn i Maria." Men om denne Forenings Detailler havde man oprindeligt ikke spurgt. Efter at det guddommelige hos Sønnen var bestemt som ensartet med Faderen, spurgte man om Beskaffenheden af hans menneskelige Væsen.

I Overensstemmelse med deres Opfattelse af „Ordet" (Logos) som skabt og modtageligt saavel for Udvikling som for Affekter havde Arianerne, som det synes, lige fra først af hævdet, at Christus ikke havde nogen menneskelig Sjæl; dens Plads indtoges af Logos, der i en ariansk Biskops Trosbekendelse betegnes som „havende paataget sig Kød, ikke indgaaet i et (fuldstændigt) Menneske." Athanasios indlader sig først i sine senere Skrifter paa denne Sag. I en Skrivelse til Menigheden i Antiochia, hvori han meddeler, hvad man er bleven enig om paa et Kirkemøde i Alexandria 362, hedder det, at, da der nu er rejst Strid om Christi Natur efter Kødet, er man i Alexandria bleven enig om, at „Ordet" selv er blevet Kød, og at Christus nødvendigt maa have haft en fuldstændig menneskelig Sjæl. Det er muligt, at det, der har foranlediget Athanasios' Indgriben paa dette Tidspunkt, ikke er Arianernes Lære paa dette Punkt — den havde længe foreligget — men det Løsningsforsøg, som den originale og skarpsindige Biskop af Laodikeia (i Syrien) Apollinarios havde fremsat. Han hævdede imod Arianerne, at Christus havde en menneskelig Sjæl, men, idet han støttede sig til den platoniske Tredeling af Sjælelivet i det vegetative, villende og tænkende, antog han, at Tanken eller Aanden hos Christus var erstattet af den guddommelige Logos; et fuldstændigt Menneske kunde han ikke tænke sig forenet med et guddommeligt Væsen, uden at Personligheden derved blev sprængt; det blev to Personer, ikke en. Der bødes her endnu en Gang Kirkelæren en Mulighed for at forlige sig med den verdslige Fornuft; at Tanken var af guddommelig Oprindelse, havde ogsaa Platon og Aristoteles lært.

Men nej! Athanasios indvender det samme som imod Arianerne: hvis Christus ikke var baade Gud og et *helt* Menneske, kunde han ikke frelse Menneskene, eller, som den store Kirkefader Gregorios fra Nazianz udtrykker det med epigrammatisk Skarphed: „i samme Grad blev Gud Menneske for din Skyld, som du bliver Gud for hans Skyld.“ Koncilet i Konstantinopel 381 erklærede Apollinarios' Lære for kættersk, idet det udtalte, at Sønnen maatte antages at have en menneskelig Sjæl og Aand.

Den orthodoxe Kirkelære havde altid hovedsagelig haft Opmærksomheden henvendt paa den guddommelige Side af Christi Væsen og haft ondt ved dermed at forene de menneskelige Træk, som Evangelierne beretter; det lykkedes ikke altid at betvinge Tilbøjeligheden til at bortforklare dem som Akkommodationer, og det doketiske Kætteri, der opfattede Christi Lidelse og Død som et Skin, lurede stadig i Baggrunden af de orthodoxeste Lærebygninger. Athanasios berører oftere Spørgsmaalet uden dog ret at komme ind paa Vanskelighederne; han nøjes med vage Forklaringer som denne: „Ordet bar Kødets Skrøbeligheder *som* sine; thi det var *dets* Kød; Kødet tjente Guddommelighedens Gerninger; thi det var Guds Legeme.“ Den inderlige Forening af Gud og Menneske, der var Konsekvensen af Apollinarios' Lære, lod Modsætningen til Evangeliernes Christus, der har menneskelige Følelser, bedrøves, ængstes, føler sig usikker, lider og dør, træde grelt frem. Det er ikke tilfældigt, at det var de antiochenske Theologer, der stillede den menneskelige Side af Christus i Forgrunden. I Antiochia blomstrede der en theologisk Skole — dens Fører var den ypperlige Exeget Theodoros fra Mopsuhestia (i Kilikien) —, der i Modsætning til Alexandrinernes Tilbøjelighed til Allegori og Mystik drev paa en realistisk og exakt Bibelfortolkning. Theodoros hævdede overfor Apollinarios, at, hvis Christus havde haft en guddommelig Sjæl eller Sjæledel, vilde Evangeliernes Beretninger om hans menneskelige Sindsstemninger være uforstaaelige, og det vilde ikke kunne siges om ham: „han gik frem i Visdom, Alder og Velbehag hos Gud og Mennesker“ (Luc. II 52), et Sted, som allerede Areios havde beraabt sig paa; den antiochenske Skole er overhovedet ikke upaavirket af Areios, der havde lagt Vægt paa de menneskelige Træk i Evangelierne for deraf at bevise Sønnens Afstand fra Faderen. Efter Theodoros var Logos ikke *blevet* Menneske, men havde forenet sig med

det af Maria fødte Menneske, hvis Karakter har udviklet sig selvstændigt, og hvori Logos bor som i et Tempel; dette Menneske, ikke Logos, er det, Maria har født, hun er ikke „Guds Moder“ (Theotokos).

Det var paa dette, i sig selv underordnede Punkt, at Striden kom til Udbrud. Baade Athanasios og andre orthodoxe Kirkelærere havde uden Betænkelighed betegnet Maria som Theotokos. Herimod protesterede Patriarken i Konstantinopel Nestorios, idet han i den antiochenske Theologis Aand og med de samme Grunde, som den hedenske Philosophi havde benyttet saavel mod den hedenske Folkereligion som mod Kristendommen, paaviste det urimelige i den Tanke, at det absolutte Væsen skulde have ladet sig føde af en Kvinde, have lidt og være død; alt sligt kunde ikke gælde Gud eller Logos, men kun det dermed til *en* Person sammenknyttede Menneske. Mod Nestorios optraadte den voldsomme og herskesyge alexandrinske Patriark Kyrillos, som havde let nok ved at paavise de farlige Konsekvenser af en Lære, ifølge hvilken det kun var et Menneske, ikke Gud, der var død for Menneskehedens Frelse, men var ude af Stand til at give nogen virkelig Forklaring af, hvad man skulde tænke sig ved den af ham hævdede fuldstændige Enhed af det guddommelige og det menneskelige i Christus; hans Modstandere bebrejdede ham, at han antog en Sammenblanding af de to Naturer, altsaa en Forandring af den guddommelige ved Foreningen, og naar han idelig tyr til den Analogi, at de to Naturer forholder sig som Sjæl og Legeme hos det enkelte Menneske, nærmer han sig betænkeligt den forkætrede Apollinarios.

Striden mellem de to rivaliserende og hinanden personligt fjendtlige Patriarker blev en af de voldsomste og farligste, ikke blot for Kirken, men ogsaa for Staten; den kompliceredes ved Indgriben fra Romerkirkens Side, som holdt fast ved Læren om de to Naturer, og Forsøgene paa at bilægge den viser Billedet af den fuldkomneste Forvirring; Kirken er løbet sur i sit eget Væv.

Paa det Koncil, som Kejseren lod sammenkalde i Ephesos 431 for at faa en Ende paa Striden, lykkedes det Kyrillos ved Overrumpling at faa Nestorios erklæret for Kætter, hvorefter Modpartiet forkætrede Kyrillos. Først efter et Par Aars Forløb lykkedes det en kejserlig Kommissær at faa et Forlig i Stand; Tilhængerne af de to Naturer ofrede Nestorios, tog Fordømmelsen

af Kyrillos tilbage og lod Betegnelsen Theotokos passere, hvad allerede Nestorios havde tilbudt at gaa ind paa, men affattede for øvrigt den officielle Bekendelse nærmest i nestoriansk Aand; dens Udtryk var imidlertid saa vage og de mentale Forbehold saa talrige, at begge Parter kunde tilskrive sig den dogmatiske Sejr, og Koncilets Beslutning hidførte følgelig ingen virkelig Afgørelse. Paa et Kirkemøde i Konstantinopel 448 maatte en højere Gejstlig Eutyches, der havde givet Anledning til Tvivl om sin Rettroenhed, ved nærmere Forhør bekende, at han antog *en* Natur hos den menneskevordne Christus, og paa et nyt Koncil i Ephesos 449 blev denne Lære med Magt og under Trusler vedtaget som den rigtige. Men allerede to Aar efter fastslog Koncilet i Chalkedon under Indflydelse af Pave Leo den Store — der var desuden i Mellemtiden indtraadt Thronskifte i Byzans —, at man havde at antage to fuldstændige, ublandede Naturer uadskilleligt forbundne i Christi Person; Lidelse og Død angik ikke Guddommen; dog tilkendte man Maria Prædikatet Theotokos. Læren om de to Naturer er siden den Tid forbleven den orthodoxe; den Augsburgske Trosbekendelse siger: „Guds Søn har antaget menneskelig Natur i den salige Jomfru Marias Liv, saa at der er to Naturer, en guddommelig og en menneskelig, uadskilleligt forbundne i Personens Enhed“ (III 1—2).

Men det overvundne Parti (Monophysiterne) gav ikke tabt. De havde stort Tilhæng ikke blot i Alexandria, men i den orientalske Kirke i det hele, og var stærke nok til at fremtvinge forskellige Mæglingsforsøg fra Regeringens Side, som med Ængstelse saa paa Stridens voksende Heftighed. 452 forbyder et Edikt af Kejser Markianos al offentlig Diskussion om Trossager, fordi det er en Fornærmelse mod „den hellige Synode i Chalkedon“ at rokke ved, hvad den har ordnet og bestemt; men 482 undgaar Kejser Zenon, udtrykkeligt af Hensyn til Monophysiterne, at tale om to Naturer i sit Unionsedikt, og 533 optog Justinian i sit Trosedikt, der fastslog den orthodoxe Lære i alle Enkeltheder, en monophysitisk Sætning, der understregede, at Lidelsen og Miraklerne tilhørte en og den samme, og at i Christus en af Treenighedens Personer var korsfæstet.

Medens de orthodoxe, trods Monophysiternes Angreb, slog sig til Ro med den intetsigende Formel to Naturer — *en* Person, røbede Vanskelighederne i det monophysitiske Standpunkt sig ved

indbyrdes Stridigheder, idet de havde meget ondt ved at forene de overleverede menneskelige Egenskaber hos Christus med en streng Fastholden af den ene Natur. Et Parti hævdede saaledes, at Christi Legeme ogsaa før Opstandelsen var uforgængeligt, og denne Lære var nær bleven anerkendt som orthodox, idet Justinian vedkendte sig den i et Edikt, som imidlertid hans Død kort efter gjorde virkningsløst. De, der holdt herpaa, maatte saa forklare, hvad Evangelierne fortæller om Tørst o. l. hos Christus, som ikke naturbestemte, men frivillige Tilstande. Det samme Svar gav et andet Parti, som hævdede Christi Alvidenhed, naar deres Modstandere foreholdt dem de Bibelsteder, hvor hans Ikke-Viden udtales (f. Ex. Matth. XXIV 36) eller forudsættes (som Joh. XI 34). Endelig løb Monophysitismen Linen ud i den alexandrinske Philosoph Stephanos' Lære, at der overhovedet ingen naturlig Forskel var paa Bestanddelene i Christi Person.

Men ogsaa Læren om de to Naturer havde endnu et Skridt at gøre paa sin Tornevej. Naar der selv indenfor den kunde rejse sig det Spørgsmaal, om Christus havde *en* eller to Villier, viser det, hvor stærk Trangen var til at finde et reelt Enhedspunkt, hvori de to Naturer kunde løbe sammen, der truede med at sprænge det sidste svage Baand, *Ordet* Person. Dette Begreb syntes fuldstændig at ophæves, hvis man ogsaa skulde antage to Villier, og det var lige galt fat, enten saa den menneskelige Villie opponerede mod den guddommelige eller i alle Stykker gik med den; det første var en Nedværdigelse af Christus, den anden Antagelse gjorde den menneskelige Villie, der aldrig kom til at manifestere sig selvstændigt, til en uvirkelig Dobbeltgænger. Denne Trang til at standse den Kugle, der rullede ned i en dogmatisk Afgrund, forklarer Monophysitismens Sejlivethed, og det nye Tvivlsmaal, der synes at være fremkommet fra først af som en ret akademisk Problemdebat mellem Patriarken af Konstantinopel Sergios (610—38) og nogle Embedsbrødre, fik politisk og kirkelig Betydning derved, at det syntes at kunne benyttes til at vinde de i visse Egne endnu mægtige Monophysiter; i denne Retning blev Læren om *en* Villie (Monotheletismen) anvendt baade af Patriarken af Alexandria, Kyros, der 630 paa monotheletisk Grundlag fik en lokal Union i Stand, og af Kejser Herakleios, der i en Forordning forbød Læren om to Villier. Men mod denne Forordning rejste der sig heftig Mod-

stand fra flere Sider; den stred for aabenbart mod den i Chalkedon vedtagne Lære om de to Naturer. Pave Martin I vovede endog paa en Synode i Lateranet 649 at bandlyse alle dens Tilhængere, uagtet et Edikt af 648 havde ophævet Herakleios' Forordning og forbudt al Tale om *en* eller to Villier. Paven maatte bøde for sin Opsætsighed med Livet, men efter 30 Aars fortsat Kamp blev det paa Koncilet i Konstantinopel 680 i Overensstemmelse med den romerske Kirkes Lære afgjort, at Monotheletismen var et afskyeligt Kætteri og kun Antagelsen af to Villier orthodox og i Overensstemmelse med den i Chalkedon fastslaaede Lære om de to Naturer. Saaledes var Spaltningen gennemført til det yderste, og Tanken staar svimlende overfor Mysteriet: *en* som er to og to som er *en* — „skønt Gud og Menneske, dog ikke to, men *en*," „ikke ved Sammenblanding af Substansen, men ved Personens Enhed" siger det saakaldte athanasianske Symbol (Art. 32—34). „Dette er den almindelige Kirkes Tro, og den, som ikke tro og urokkeligt antager den, kan ikke frelses" tilføjer det samme Symbol (Art. 40) og den danske Kirke med det.

Den chalkedonske Koncilbeslutning udtaler med en vis Ret, at dens Lære om de to Naturer egenligt allerede ligger i det nikæiske Symbols Udtalelse om Gud, der er blevet Menneske. De 318 Fædre i Nikaia har naturligvis ikke anet, hvad de saaede for en dogmatisk Dragesæd; men de dragne Konsekvenser maatte komme, som de kom, saa snart man for Alvor forsøgte at tænke sig noget ved den nikæiske Formel. Og Konsekvenserne dømmer Udgangspunktet.

* * *

Jeg nærer ingen Tvivl om, at disse dogmatiske Diskussioner lader de fleste Mennesker nu til Dags, ogsaa kristne, aldeles ligegyldige. Det beviser kun, hvor langt man er kommen bort fra det, som historisk er Kristendommens Kerne og ejendommelige Indsats, og hvor urimeligt det er at ville galvanisere de afdøde Bekendelsesskrifter, der havde deres Liv og Sjæl i disse Spørgsmaal.

30. November 1907. J. L. HEIBERG.

TALE TIL JOHAN SVENDSEN

VED

„DANSK TONEKUNSTNERFORENINGS“ FEST EFTER JUBILÆUMSKONCERTEN DEN 12. NOVEMBER 1907

Mine Damer og Herrer! Jeg maa have Lov en lille Stund at lægge Beslag paa Deres Opmærksomhed. Jeg véd, det vil blive vanskeligt, og jeg forstaar det saa godt. Vi er jo alle saa optagne af, hvad vi har hørt i denne Aften, vort Sind er endnu i Bevægelse, der er en vis uforklarlig Uro over os, vore Tanker gaar i Bølgegang, op og ned og ud og ind, som om de søgte et fast Holdepunkt. Det er denne forunderlige Tilstand, hvor vi føler, at vi virkelig lever, og er delagtige i noget uden for det sædvanlige. Ikke sandt? Vi vilde ikke for alt i Verden undvære denne Sjælstilstand, denne Blanding af Taknemmelighed og Trang til at give og atter give. — Jeg vilde derfor saa godt kunne forstaa, om De sagde til mig: „Hold op, hold op! Du kan dog ikke udtrykke det, vi føler.“ Det er rigtigt; det kan jeg aldeles ikke.

Jeg vil derfor foreslaa, at vi et Øjeblik giver os til at tænke over en eller anden Sag for at komme lidt mere til Ro med Hensyn til vore Følelser.

Er det nu ikke en besynderlig og uforklarlig Ting, at der gives enkelte Mennesker, som maaske, uden at de selv har villet det, kommer til at øve en velgørende oplivende, berigende og befrugtende Virkning paa utallige andre Individer? Er det dog ikke forunderligt, at saadanne Mennesker, som blot frembragte noget, de aldeles ikke kunde lade være med, fulgte deres Natur og paa en Maade ganske hensynsløst kun gjorde, hvad de havde Lyst til i deres Arbejde og Virksomhed, at det netop bliver dem, der sætter Livsværdierne op for de mange ɔ: for os andre. —

Vi kan derfor, naar vi bringer en Tak til et saadant ualmindeligt Menneske, faa et Par helt mærkelige Øjne at se. Et Par sære, halvt mistænksomt skræmte, halvt spørgende Øjne, der synes at sige: „Ja, I skulde blot vide! Tror I virkelig, jeg gjorde min Gerning for Jeres Skyld, Hr. Povl og Hr. Per? I er aldeles paa Vildspor. Ved I ikke *det*, at det var min Lidenskab at gøre mit Arbejde, at det var mine bedste og dyrebareste Øjeblikke, naar jeg producerede, og at den dæmoniske Skaberlyst, jeg følte i mig, lige saa let kunde være bleven farlig baade for Jer og mig selv og kunde have sprængt og gjort Ulykker, dersom I og Forholdene havde søgt at dæmme op og hindre mig under de Perioder, hvor jeg følte hele den levende Kraft i mig. I har aldeles ikke noget at sige Tak for. Tværtimod! *Jeg* kan være glad, jeg kom levende fra det."

Men dette er jo alligevel galt. Vi ønsker netop at se baade Menneskene og Naturen udfolde sig efter sine egne Love og paa Trods af vore tilvante Forestillinger. Det er dette friske Modsætningsforhold, der betinger alt Liv. Og vi vil jo dog leve, opleve og være med i det hele store Spil paa vor „snurrige Bold."

Men saa vidt jeg kender Johan Svendsen — og jeg tror, jeg kender ham — saa vilde han uvilkaarlig sige: ingen Ting at takke for. Ikke af en Slags Beskedenhed, thi han ejer den Selvfølelse, som er Frugten af aandelig Kraft og Sundhed, heller ikke af Overmod, for han har netop den Beskedenhed, som er saa smuk og ejendommelig for dem, der er i Pagt med noget højere, der aldrig helt kan naas. Men han vilde sige det, fordi han maa have oplevet noget saa rigt og festligt, da han skrev sine Værker, at han synes, det var Løn nok. Vi andre synes det imidlertid ikke, og desuden er det ikke blot *Komponisten* Johan Svendsen, som vi føler en saa stærk Trang til at hylde. Der er saa meget andet.

— — Men jeg maa have Lov et Øjeblik at tale om det, som for mig er det vigtigste baade i Livet og i Kunsten, nemlig *Personlighedens Virkning*. Vi har vel alle gjort den Erfaring, at der gives Mennesker, som trods al deres Umage bestandig er os imod, og hvis venlige Opmuntringer og Bifald er os inderlig ligegyldig, og andre, som uden at sige et Ord, men maaske blot ved et Nik eller Øjekast, virker oplivende og forfriskende paa os.

Men for at forklare nærmere, hvorledes Svendsen virker og

har virket i denne Henseende, maa jeg fortælle, hvad jeg selv har erfaret, og maa bede om Undskyldning for, at jeg saaledes ikke kan undgaa at tale ogsaa om mig selv.

Første Gang, jeg hørte Johan Svendsens Navn, var i Begyndelsen af Firserne ovre i Odense. Jeg var 16, 17 Aar og var ansat ved Militærmusikken. En Dag sad jeg i Underofficersforeningens Lokale og læste om ham i Illustreret Tidende. Jeg saa paa hans Billede og syntes straks saa godt om ham, og da jeg havde læst Artikelen, fik jeg en umaadelig Lyst til at komme over til København og høre hans Kompositioner. En ældre Kollega kom netop ind i Lokalet. Jeg betroede ham min heftige Lyst, men han saa blot paa Svendsens Billede og sagde ganske ligegyldig: „Aa, han ligner jo en Officer.“ Det var for mig blot en Grund mere til at høre og se ham, men jeg maatte desværre opgive det. —

Jeg saa Johan Svendsen første Gang i 1885. Det var i det gamle Musikkonservatorium i Bredgade. Han kom en Dag op ad Trappen, rask og spændstig i en elegant Pels og med en lang Cigar i Munden. Gade gik ham leende i Møde og sagde: „Goddag Svendsen, De maa sgu'nte ryge her.“ Jeg husker tydeligt det behagelige og friske Indtryk, jeg modtog af hans Person. Senere havde jeg Lejlighed til at spille under ham ved Koncerter og i det kgl. Kapel. Det var mig — naar det gjaldt Værker af Betydning — hver Gang en festlig Glæde, og jeg maatte tit undre mig over den Magt, den enkelte kan have over de mange, denne uforklarlige Evne til at bringe det hele store, samlede Apparat i en eneste begejstret Svingningsrytme. Det ligger aldeles ikke i Taktslaget. Jeg har set Dirigenter, der i og for sig slaar Takten lige saa godt som Johan Svendsen. Det ligger i hele Personen fra Isse til Fodsaal, indeni og udenpaa; vi ved ikke, hvad det er, og vi ved det dog saa godt, vi Musikere, vi mangler blot Ord derfor. — I disse Tider, hvor Dirigentvæsenet ofte drives helt ud i det latterlige, har det været af den allerstørste Betydning, naar Johan Svendsen i Gerning har vist, at Genialitet og Naturlighed i Virkeligheden er kongruente Størrelser. — Hans Betydning for vort Musikliv som Komponist og Dirigent maa vurderes meget højt. Og saa har han ovenikøbet haft den sjældne Gave at kunne frembringe uden at have mindste Anelse derom. Det lyder vel mystisk, jeg skal derfor tale noget tydeligere. For

mange Aar siden traf jeg en Dag Svendsen: „Naa, hvordan staar det til? „Jo Tak." „Hvad driver De paa med?" „Ja, jeg har begyndt paa en Symfoni. De synes vel, det er frækt?" Den forbavsede Maade, hvorpaa han sagde: „Sikke noget Tøv!" — var mig i den Grad en Opmuntring, at jeg ingen Sinde kan glemme det. Jeg fik paa en Gang dobbelt Lyst og — jeg syntes ogsaa — Evne.

Ja saaledes har han virket paa mig, og jeg ved — og det ved vi alle, at hans friske, usnobbede Naturlighed baade i hans Kunst og Person har haft den største Virkning til alle Sider i vort Musikliv.

Nu vel, her sidder vor Hædersgæst lyslevende iblandt os. Vi fejrer ikke en Mindefest, men en Takkefest. Jeg ved, at han — den anden — som nu er gaaet over i Historien, vilde have glædet sig over at være til Stede og fejre Johan Svendsen her i Aften. Navnene Grieg og Svendsen har — ligesom Bjørnson og Ibsen — bestandig været knyttede sammen, og vil vedblive at være det, selv om deres Bærere er adskilte ved Døden. Men — kære Johan Svendsen, højtærede Mester! For dig kan vi endnu frembære vor Tak. Vi takker dig først og fremmest for dine Værker. Du traadte frem, nej du traadte ikke, du *sprang* frem med rytmisk spændstig Bevægelighed og blankt polerede Vaaben, og du sejrede, fordi dine Værker ikke blot var inspirerede og fulde af Liv, men tillige saa afrundede og gennemarbejdede i det tekniske, at de staar som Mønstre. Vi takker dig, fordi du som Dirigent og Fører gennemildnede os og med fast Haand og sikker Vilje lærte os at føle Grundelementet i al Musik ɔ: Rytmen, og med mild og blød Haand og Sind den skønne Klang og den naturligbølgende Frasering. — Og saa takker vi dig for din Menneskelighed, for dit Sindelag, for alt det, du ikke selv ved af, men som vi andre elsker, agter og ærer hos dig.

Mine Damer og Herrer! Vi vil tænde Ild i alle disse Taksigelser og lade dem flamme imod ham i et Baal af Beundring. Og saa vil vi give ham tre brede, danske Hurra. Men taktfast skal det være, han lærte os det selv.

CARL NIELSEN

TRÆK AF VIDENSKABENS FORPLANTNING FRA SLÆGT TIL SLÆGT

TALE VED KØBENHAVNS UNIVERSITETS AARSFEST 1907

I den Kantate af Chr. Richardt, som lød ved vort Universitets 400-Aars Fest i 1879, fremtræder det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet som „den yngste blandt de Søstre fem,“ „vort Aarhundreds kække Yndlingsterne.“ Ordene sigter ikke blot til Fakultetet som Institution og til dennes Tilbliven i det 19de Aarhundrede, men til selve Naturvidenskaben, der i det Aarhundrede baade kækt hævede sig til videnskabelige Højder, hvorom man hidtil ingen Anelse havde haft, og bragte den hele Menneskehed et Udbytte, som alle maatte paaskønne. Aarhundredet havde visselig Grund til at være stolt af den Naturvidenskab, der med ungdommelig Kraft udfoldede sig fra dets ene Tiaar til det andet; men denne raske Vækst var dog kun et stærkt forøget Tempo af en Bevægelse, der er begyndt i de ældste Tider, hvortil vi overhovedet har noget Kendskab.

Viden om den os omgivende Natur har endog sat ældre Spor end anden menneskelig Viden. For at finde og rettelig vurdere saadanne Spor gælder det blot om at rette sin Opmærksomhed paa, *hvad* de Mennesker, der har efterladt os dem, har vidst, og hvor godt de selv har forstaaet at *bruge* denne Viden, *ikke* paa det i denne Forbindelse uvedkommende Spørgsmaal, hvor meget denne deres Viden maatte staa tilbage for den nuværende. Det er overhovedet ikke paa Sammenligning med Nutiden, at Kulturhistorien eller den enkelte Videnskabs eller Kunsts Historie skal lægge Hovedvægten. Ganske vist kan man derved

faa et Totalbillede af de Fremskridt, som er gjorte siden en vis Tid; men man lærer ikke selve de enkelte Fremskridt at kende uden at se paa den Betydning, de havde paa den Tid, da de fremkom. Dette maa man lære af de Anvendelser, man den Gang gjorde deraf, Anvendelser, der, naar man rigtig lægger Mærke til dem, ofte gør Nutidens Folk, som har saa mange andre Hjælpemidler til deres Raadighed, til Skamme.

Hvor nøje have ikke allerede Stenalderens Folk lagt Mærke til, og hvor smukt har de ikke benyttet de forskellige Stenes forskellige Haardhed? Broncealderens Folk har forstaaet at udvinde og paa den skønneste Maade forarbejde de lettere tilgængelige Metaller, og i Jernalderen var man naaet saa vidt i kemisk Viden, at man forstod at fremstille Jern. Der var altsaa den Gang Folk, som paa dette Omraade af Kemien var kommen betydelig videre end et almindeligt dannet Menneske i Nutiden. Tidlig vidste man, at Kornet for at gøres til god Næring ej blot skulde males, men ogsaa ristes eller bages, og at Jorden maa gødes for at vedblive at frembringe Korn. Denne Viden kunde kun naas ved plantefysiologiske Iagttagelser, der rigtignok ikke er gjorte i dertil indrettede Laboratorier og Forsøgshaver. Nu er vi saa vante til at nyde godt af disse og mange andre naturvidenskabelige Iagttagelser, at vi næsten glemmer deres umaadelige Betydning. Herodot finder det dog Umagen værd at berette om Forplantningen af saadan Viden fra et Folk til et andet. Han beretter os ogsaa om Fønikernes Opdagelse af Glas og Purpur.

Astronomerne benytter den Dag i Dag kinesiske Iagttagelser, som er mange Tusinde Aar gamle, og som netop faar stor Værdi ved det lange Mellemrum mellem dem og de Iagttagelser, der nu gøres. Og paa den Tid, da de gjordes, har man ogsaa vidst at anvende dem ej blot til en saadan Ordning af Livet som den, vi faar fra vor Almanak, men ogsaa til at finde Perioder for Formørkelser og derved borttage Rædslen ved disse skrækindjagende Fænomener.

Hvad nu angaar *Forklaringen* af det i Naturen, som man iagttog og anvendte, eller Forstaaelsen af dets indbyrdes Sammenhæng, saa ligger det i Menneskenes Natur, at man tidlig har søgt en saadan, og selve de Fremskridt, man har naaet, viser, at disse Bestræbelser ikke har været helt frugtesløse. Frem-

skridt *maa* nemlig være ledede ved Forsøg paa at overføre det, som var iagttaget paa et Omraade, til andre. Saadanne Forsøg vil imidlertid jævnlig mislykkes, og selv Forklaringer, der inden for en snæver Begrænsning kan være rigtige, ophører at gælde, naar man vil fastholde dem ud over denne. De bliver da kun billedlige eller metafysiske.

Saaledes er det gaaet de ældste græske Naturfilosofer. Disse var, som den nylig afdøde *Paul Tannery* har paavist, i Virkeligheden saakaldte „Fysiologer“, Mænd, der søgte at tolke den virkelige Natur trods alle de Fejltagelser og uholdbare Hypoteser, hvormed Vejen fra Uvidenhed til Sandhed begynder. Da man senere saa, at deres Forklaringer ikke slog til, gik der Metafysik i dem, og de er kun bevarede i en Skikkelse, der har kunnet have et dybsindigt Skær, men hvori vi har ondt ved at genkende en virkelig Naturforklaring.

Den samme Foranderlighedens Lov har i øvrigt ogsaa de stolteste naturvidenskabelige Lærebygninger, som man senere har opført, været underkastede. Selv de Love for Naturen, som man for 50 Aar siden var ved at betragte som de endelige, vise sig nu at trænge til Berigtigelser. Ja endog Newtons almindelige Tiltrækning bliver til Metafysik, naar man — i Modsætning til hvad Newton selv sagde — deri vil se en *endelig* Forklaring, som ikke selv trænger til yderligere Forklaring.

Det, man *historisk* skal lære af dette, er *ikke* Forgængernes Fejl eller Mangler. Disse vil i Regelen den nærmeste Eftertid kun alt for stærkt have fremhævet til Gunst for sine egne Fremskridt. Den vil derimod jævnlig have glemt og derved have berøvet den senere Eftertid Kundskaben om, hvor meget den selv skyldte sine Forgængere, og den har ingen Anledning fundet til at omtale saadanne Dele af den foregaaende Tids Viden, som man selv i Øjeblikket ikke mere mente at have Brug for, men som dog kunde have stor Værdi.

I sin umiddelbart overleverede Skikkelse bliver derfor den ældre Naturforsknings Historie mest en Fejltagelsernes Historie. Man maa trænge dybere til Bunds for at finde, hvor mange gode og rigtige Tanker der har ligget bag ved eller dog er gaaede ved Siden af Fejltagelserne, og hvor gode Frugter disse Tanker har baaret paa Tider, da det hele Forskningsomraade var langt mindre, men til Gengæld ofte lettere kunde beherskes.

Bedre stillet i denne Henseende er den ældste Matematik, hvortil vi har noget Kendskab. Matematikkens Sandheder er jo de saakaldte evige Sandheder, og er de en Gang fremkomne, kan Eftertiden ikke rokke derved, heller ikke da, naar den maatte have noget at bemærke mod den Form, hvorunder de er fremtraadte, eller den Begrundelse, man har givet dem. I Matematikken hænger Viden og Begrundelse i øvrigt saa nøje sammen, at man ogsaa langt tidligere end i andre Videnskaber naaede til Begrundelser, som Eftertiden maatte lade blive staaende.

Spor af matematisk Viden finder vi allerede fra den forhistoriske Tid. Man finder dem i den Overensstemmelse, som der er mellem de forskellige Sprogstammers Benævnelser af de simpleste Tal. Den viser, at Tal, dette første matematiske Redskab, var kendte, før Sprogstammerne skiltes. Af ældgamle Indskrifter ses det, hvorledes de forskellige Folk har fremstillet Tal, idet de alle begyndte med et Mærke for hver Ener og dernæst hævede sig til forskelligartede systematiske Fremstillinger af større Tal. I de allerældste Levninger af Bygninger genkender man Bestræbelser efter at give disses Grundrids og enkelte Dele simple og hensigtsmæssige geometriske Former, og disse Bestræbelser er meget tidlig lykkedes saa vel, at det er øjensynligt, at man har anvendt geometriske Hjælpemidler. Hvilke disse Hjælpemidler har været, kan vi endog faa noget at vide om af meget gamle litterære Mindesmærker, der giver Oplysninger om endnu langt ældre Tider. Der blev nemlig i Indien som vistnok ogsaa andre Steder anvendt en særlig Omhu for den nøjagtige Konstruktion af Altere og Helligdomme. For denne Konstruktion dannedes der derfor rituelle Regler, som nøjagtig skulde følges, og som er bevarede gennem mundtlig Overlevering, længe før de blev optegnede i de Skrifter, som endnu haves. Af disse ser vi, at man i Marken har anvendt en Snor til saadanne Konstruktioner, som vi udfører paa Papiret ved Lineal og Passer. Ved at udspændes mellem to faste Punkter blev den Lineal, og naar det ene Endepunkt holdtes fast, blev den Passer. Ved Anbringelse af Mærker kunde den bruges som Maal. En lignende Brug har Jøderne sikkert gjort af de Maalesnore, som Bibelen omtaler, og det samme Middel maa Ægypterne have brugt ved Grundlæggelsen af deres nøjagtig orienterede Templer.

En af de Sætninger, som i alt Fald Inderne kendte og anvendte til deres Konstruktioner, er den, som nu benævnes efter den langt senere græske Filosof *Pythagoras*.

Fra Ægypten har man en Regnebog, *Ahmes'* Regnebog, fra henved 2000 Aar før Chr. Den bærer paa mange Maader Præg af en virkelig aritmetisk Indsigt, som blandt andet lægger sig for Dagen i en fra den nuværende ganske forskellig Form for Brøkregning. Historiske Forfattere, der lever nu, Aartusinder senere, har let ved at tale overlegent om denne Brøkregnings Kunstighed og i det hele om de gamle Ægypteres Regnekunst, der endnu ikke havde vor fra Indien stammende Maade at skrive Tallene paa til sin Raadighed. Man ser dem f. Eks. opholde sig over, at Ægypterne til Multiplikation anvendte gentagen Fordobling. For at multiplicere et Tal med 13 fandt man f. Eks. efterhaanden det dobbelte, det firedobbelte og det ottedobbelte og lagde dernæst Tallet, det firedobbelte og det ottedobbelte sammen. Denne Regel er ganske vist for omstændelig for os, som i vor Barndom har anvendt et ret betydeligt Arbejde paa at lære den lille Multiplikationstabel udenad; men den har været velkommen for dem, der ikke allerede var i Besiddelse af denne Færdighed. At der dog ogsaa den Gang har været Folk, som ikke for deres personlige Vedkommende behøvede saa omstændelige Regler, derpaa tyder mange af de Regninger, som er udførte i Ahmes' Bog.

Alt det her nævnte var nu vel kun spredt, men rigtig Viden, spredte, men nyttige Færdigheder; men allerede i den græske Oldtid samledes Matematikken til et vel ordnet og fast begrundet videnskabeligt Hele, som indtil vore Dage har kunnet danne Grundlaget for videregaaende Forsken. *Euklids* Geometri, som er skreven for 2200 Aar siden, bruges endnu i nogle Lande som Lærebog.

Paa Grund af sin Ælde og af den vedvarende Gyldighed af det, som en Gang er erhvervet, kan Matematikken særlig godt afgive Eksempler paa, *hvorledes* videnskabelige Resultater forplantes fra en Tid til en anden og dernæst danne Udgangspunkter for nye Fremskridt.

Jeg kan her først pege hen paa de rituelle Forskrifter for visse geometriske Konstruktioner, som jeg allerede har omtalt. Netop som rituelle fulgtes de slavisk og altsaa rent mekanisk.

I Tidens Løb kunde de dog falde i Hænderne paa en og anden, som spurgte: Hvorfor? De vilde da give Anledning til, at han førtes ind paa de samme Tanker, som har ledet Opfinderen af Konstruktionen, og muligvis til, at han selv gik videre. Saaledes opstod en indisk Geometri; men de omtalte Regler spredtes paa Grund af deres praktiske Beskaffenhed langt videre. Dette gjaldt saaledes den, at man kan danne en ret Vinkel ved at konstruere en Trekant med Siderne 3, 4 og 5. I det mindste denne Regel er sikkert ogsaa naaet til *Pythagoras* og blev da for ham Anledningen til at genfinde den fuldstændige Pythagoræiske Sætning, dernæst for ham selv og hans Efterfølgere til at udvikle en Geometri, som vel i sin Begyndelse havde megen Lighed med den indiske, men snart skulde vokse videre op og antage en helt anden Skikkelse.

Hvor meget det Sædekorn, der andetsteds fra er kommen til Pythagoras, har indeholdt, ved vi vel ikke; men der kan ogsaa nævnes andre Eksempler paa saadanne Sædekorn, der flyver langt omkring og først sætter Spire, naar de finder den rette Jordbund. Mine Tilhørere kender vist nok de matematiske Smaaopgaver, Gaader, Lege eller Kunststykker, hvoraf folkelige illustrerede Blade og Børneblade i Regelen gør sig til Pligt at indeholde en i hvert Nummer. Under en eller anden kuriøs eller poetisk Form rejser de et Spørgsmaal, som sætter ens Evne til at tumle med Tal, undertiden ogsaa med Figurer, paa Prøve. Er de godt opfundne, hvad de paa Grund af det omtalte store Forbrug ikke altid er i Nutiden, kan Svaret ofte være vanskeligt at finde, men, naar det meddeles, overraske ved sin Simpelhed, ved den uventede Størrelse af det søgte Tal eller lignende. Nu vel! Netop de bedste af disse Opgaver er, ligesom de skønneste og sindrigste Sagn og Eventyr, og ligesom de morsomste Anekdoter og Vittigheder ofte ældgamle og er gaaede fra Folk til Folk og har bragt Bud mellem dem, der vare langt adskilte i Tid og Sted. Der har ofte behøvedes matematisk Snilde og nogen matematisk Udvikling for at lave dem; men de er bragt videre i Kraft af deres Egenskab som selskabeligt Underholdningsmiddel. Den, der selv er bleven overrasket ved Opløsningen, ønsker ogsaa at overraske andre, selv om han ikke dermed forbinder nogen dybere Forstaaelse eller Eftertanke; men naar Opgaven engang til en Mand, som tænker dybere

derover, vil den deri indeholdte Spire faa ny Vækst, maaske i en langt rigere eller bedre dyrket Jordbund end den, hvorfra Frøet oprindelig er kommet.

Saadanne Opgaver gaar som sagt meget langt tilbage i Tiden. Paa deres Vandring gennem Landene har de jævnlig taget nye Klæder paa, rettende sig efter de forskellige Folks Maal og Vægt, Sæder og Skikke, Smag, Sympatier og Antipatier; men de kendes i Regelen igen paa Brugen af de selv samme Tal og paa Opstillingen af de selv samme Regneregler og Kunstgreb. De bliver da et nyttigt — men endnu for lidet anvendt — folkloristisk Hjælpemiddel til at oplyse Forbindelser mellem forskellige Folkeslag.

I den før nævnte, gamle ægyptiske Regnebog fortælles om 7 Personer, der hver ejer 7 Katte, der hver æder 7 Mus, der hver æder 7 Aks Byg, og af hvert Aks kan frembringes 7 Maal Korn, og der spørges baade om, hvor mange Personer, Katte, Mus, Aks, Maal der er, og om hvor meget disses Antal udgør tilsammen. 1200 Aar efter Chr. lyder den samme Opgave i Italien, hvor man intet kendte til den først nylig fundne Ahmes' Regnebog, saaledes: 7 gamle Kællinger gaar til Rom, hver med 7 Mulæsler, der hver bærer 7 Sække, der hver indeholder 7 Brød; til hvert hører 7 Knive, der hver er stukken i 7 Skeder. Hvor meget udgør det i alt? I de mellemliggende 3000 Aar er der altsaa føjet et Led til; men Tallene er de samme, og Opgaven, der vel nærmest skal imponere ved det høje Tal, som man faar ud, har gennem den lange mellemliggende Tid ad ukendte Veje bragt Bud om de saakaldte Kvotientrækker.

Et matematisk Kunststykke er Dannelsen af de saakaldte Tryllekvadrater. Et Kvadrat deles skakformig i mindre kvadratiske Felter. Paa disse skal Tallene 1, 2, 3 o. s. v. op til Felternes Antal skrives i en saadan Orden, at man faar samme Sum ud, naar man lægger dem i samme vandrette eller lodrette Række eller i samme Diagonal sammen. Er f. Eks. Tavlen delt i 9 Felter, skulle Tallene 1, 2 . . . 9 skrives saaledes, at man faar

8	3	4
1	5	9
6	7	2

15 ud ved alle de nævnte Sammentællinger. Det saaledes dannede Tryllekvadrat findes paa en 4—5000 Aar gammel kinesisk

Tavle, som tillige giver os Oplysninger om de ældste kinesiske Taltegn; men Tryllekvadraterne er gaaede om i Landene; man har forskellige Steder dannet Tryllekvadrater med flere og flere Felter; endelig kappedes de franske Matematikere og Talkunstnere i det 17. Aarhundrede om saadanne Udvidelser som at lave Tryllekvadrater, der vedbliver at være Tryllekvadrater, naar Randene skæres bort, eller at lave Trylleterninger med lignende Egenskaber. Det var ved Deltagelse i denne Leg, at den store Matematiker *Fermat,* Dommer i Toulouse, forberedte sin enestaaende Indtrængen i de hele Tals Egenskaber og Sammensætning.

Har jeg sammenlignet de her omtalte Opgaver med løse Frøkorn, der flagrer om, til de finder den rette Jordbund, maa jeg ændre Billedet, naar jeg nu skal tale om, hvorledes den gamle græske Matematik blev fortsat i Renæssancen. Den gamle græske Matematik havde, da den naaede sin højeste Udvikling, sat skønne, rige og vel udviklede Frugter, der baade maatte vække Beundring hos Beskueren og glæde og nære den, der forstod at nyde dem; men de Frøkerner, som skulde give nye Afgrøder, sad gemt i det indre og kunde først komme til Spiring, naar man trængte helt ind i Frugten. Og den Jordbund, hvori de skulde sætte nye livskraftige Spirer, maatte først ligge brak under Romertidens for Matematik og Naturvidenskab dødbringende Vinterkulde og i Middelalderens meget langsomt gryende Foraar. Selv da nye Skud brød frem i Renæssancetiden og til Dels først længere hen i den nyere Tid, bemærkede man ikke altid de Frøkorn, hvoraf de havde udviklet sig; man glemte dem i hvert Fald, efterhaanden som den nye Plante voksede op til Højder, som den gamle Matematik aldrig havde naaet.

Naar jeg her har sat den gamle græske Matematiks langsomme Forplantningsevne i Forbindelse med dens Frugters Fuldkommenhed, kræver dette en nærmere Forklaring. Det forstaas vel nok, at det fuldkomne er det færdige, det, som der ikke er mere at gøre ved, det, som altsaa ikke sætter i Arbejde. Og uden Arbejde ingen nye Fremskridt! Men man skulde tro, at den Fuldkommenhed, som var naaet i en Undersøgelse, maatte opfordre til Efterligning, og altsaa til at stræbe at føre andre Undersøgelser lige saa vidt. Den Fuldkommenhed ved den gamle græske Matematik, som først og lettest faldt i Øjnene, var imid-

lertid den rent formelle, den ydre Form. Den vedblev man længe at beundre og at efterligne; men hvad kunde det nytte, naar ikke ogsaa Evnen til at frembringe det, der skulde udfylde denne skønne Skal, forplantede sig? De store græske Matematikere lægger frem for alt an paa at føre logisk uangribelige Beviser for de Resultater, som de har fundet og udtalt. For at opnaa dette har man ladet *Beviserne* fjerne sig fra de Former, der ofte var mere anskuelige end strengt logiske, under hvilke man havde *fundet* disse Resultater. Den forstaaende Læser maa indrømme, at Resultaterne er *rigtige;* men han faar ikke at vide, hvorledes de er *fundne*, og faar derved ingen Anvisning til selv at finde nye. Der blev derfor ingen Fremskridt gjort før i Renæssancen, da der paa ny havde oparbejdet sig en saadan Videlyst og Arbejdsevne, at man selv kunde skabe sig eller — som vi skal se — genfrembringe Arbejdsmaader, som fører til de fra de gamle overleverede Resultater og dernæst videre til nye Resultater.

Fra de gamle, og særlig fra *Archimedes*, var der saaledes overleveret en Mængde af de Resultater, som man nu vilde udlede ved Integralregning. De angiver Størrelserne af Legemer og deres Overflader f. Eks. en Kugles eller Kegles. For at bevise, at et Legeme virkelig har den Størrelse, som han paastaar, deler *Archimedes* det i et Antal Dele og indskriver og omskriver visse andre Legemer. Dernæst viser han, at man kan gøre Antallet af Dele *saa* stort, at man ved at antage, at hans Paastand om Legemets Størrelse *ikke* var rigtig, maatte komme til en saadan *Modsigelse* som den, at det samlede indskrevne Legeme, altsaa en Del af Legemet, var større end hele Legemet. Renæssancens lærde saa, at denne Bevisform, det saakaldte *Exhaustionsbevis,* ikke umiddelbart fører til noget *nyt*; den kan tjene til at prøve et Resultat, om hvis Rigtighed man har en Formodning; men hvorledes skal man falde paa netop at gætte det rigtige og saa bagefter prøve det? De fandt derfor paa at *begynde* Undersøgelsen med den omtalte Deling, og da det ikke forud kunde vides, i *hvor* mange Dele det var nødvendigt at dele Legemet, sagde man kort og godt, at man delte det i uendelig mange, uendelig smaa Dele. En anden Udtryksmaade for det samme skyldes Jesuiten *Cavalieri*, der 1635 udgav et stort Værk om disse Emner. I Stedet for at sige, at man ved parallele

Planer delte f. Eks. en Kugle i uendelig mange, uendelig tynde cirkulære Skiver, betragtede han Kuglen som Sum af alle de Cirkler, hvori alle saadanne, parallelle Planer skærer Kuglen. Denne Talemaade og den dertil knyttede saakaldte *Cavalieris* Sætning optoges og anvendtes af dem, der bidrog mest til Dannelsen af Integralregningen, ja af selve *Leibniz*, der senere gav Differential- og Integralregningen faste Former. Det rige Udbytte af disse Betragtningsmaader bestyrkede i den Forestilling, at det infinitesimale Udgangspunkt maatte være noget nyt, som de gamle ikke kendte. Havde de kendt et saa udmærket Hjælpemiddel, havde de vel nok draget det frem og videre udnyttet det; *men* end ikke Ordet ἄπειρος, uendelig, findes i de Skrifter, hvori den gamle græske Matematik er overleveret os.

At dog denne infinitesimale Betragtningsmaade ikke laa de gamle Matematikere fjernt, men at den tværtimod har været den ledende Tanke for deres egne Opdagelser, har man efterhaanden kunnet slutte sig til, og man har tillige lært at forstaa, hvorfor den ikke umiddelbart gøres gældende i de nævnte Skrifter.

Det nys nævnte Ord ἄπειρος og dertil knyttede Betragtninger havde ingenlunde været fremmed for de *ældre* græske lærde og Filosoffer. De store Matematikere maa altsaa have haft bestemte *Grunde* til i deres Skrifter ikke at bruge dette Ord og det derved betegnede Begreb. Disse Grunde ligger lige for Haanden, efter at i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede Franskmanden *Cauchy* og Nordmanden *Abel* have vist Utilstrækkeligheden af de Beviser, som man i det 18de Aarhundrede havde knyttet til den blotte Brug af Ordet uendelig. *Cauchy* fuldstændiggjorde disse Beviser ved at tilføje en ny Forklaring af, hvad man skulde forstaa ved „uendelig mange“ og „uendelig smaa“. Sætter man nu blot denne *Forklaring* i Stedet for *Ordet* uendelig i Renæssancens Udledelser af de Sætninger, som *Archimedes* kendte, faar man en virkelig eksakt Begrundelse af disse, som i Hovedsagen ikke afviger meget fra *Archimedes'* egne Exhaustionsbeviser. Det tør saaledes antages, at *Archimedes* først har *fundet* sine Sætninger ved de samme Uendelighedsbetragtninger, som man brugte i Renæssancen, og derefter, da han ligesom *Cauchy* saa, at de ikke afgav noget fuldstændigt Bevis, omformet dem til eksakte Exhaustionsbeviser.

Denne Antagelse har man hidtil kunnet bygge paa Slutninger.

Nu derimod ved vi af *Archimedes*' egne Ord, at det forholder sig saaledes. Professor *Heiberg* har nemlig fundet og trods Vanskeligheder, som han bedre end nogen anden forstod at overvinde, genfremstillet et hidtil savnet Skrift af *Archimedes*. I dette siger denne netop, hvorledes han har baaret sig ad med at *finde* sine Resultater. Det viser sig da, at ogsaa han har anvendt en Deling i uendelig mange uendelig smaa Dele. Ja han udtrykker sig med de samme Ord, som den nys nævnte *Cavalieri* og dennes Efterfølgere i det 17de Aarhnndrede vilde have brugt. Men samtidig værger han sig meget bestemt mod den Opfattelse, at han skulde betragte en saadan Udledelse som et gyldigt Bevis. Derfor føjer han et Sted til en saadan Udledelse et fuldstændigt Exhaustionsbevis af samme Art som dem, man træffer i hans andre Skrifter. Dette hænger saa nøje sammen med den forud gaaende Uendelighedsbetragtning, at man derigennem fuldstændig forstaar, hvorledes ogsaa hans øvrige Exhaustionsbeviser er fremgaaede af foreløbige Uendelighedsbetragtninger. I det fundne Skrift, som bærer Titelen Metodelære, fremhæver han netop, at de omtalte mindre eksakte Betragtningsmaader er nyttige til at *finde* det, som man bagefter kan *bevise* nøjagtig.

Hvor strenge de Fordringer var, som man den Gang stillede til Bevisførelsen, fremgaar af en tilsyneladende Modsigelse mellem *Archimedes*' Ytringer i dette Skrift og i et af dem, man tidligere kendte. I det nu fundne siger han, at man maa tilkende den bekendte atomistiske Filosof *Demokritos* en ikke ringe Andel i Bestemmelsen af Rumindholdet af en Pyramide og en Kegle, om end først senere *Eudoxos* har bevist de fundne Resultater. Meningen er, at *Demokritos* har *fundet* disse ved Uendeligheds-betragtninger, vel nærmest ved de samme, som *Archimedes* nu bruger til at *finde* sine nye Resultater; men først *Eudoxos* var som Opfinder af Exhaustionsbeviset i Stand til at give *Beviset* en fuldt ud tilfredsstillende Form. Selv ved denne Indrømmelse, som *Archimedes* derved gør den oprindelige Opdager, siger han dog mere, end han i sit senere Skrift om Kugle og Cylinder vil eller maaske over for sine samtidige tør fastholde. Dér siger han nemlig ligefrem, at de selv samme af *Demokritos* fundne Sætninger var ganske ubekendte før *Eudoxos*. Altsaa *Demokritos*, der har fundet Sætningerne og vistnok givet dem en Begrundelse, som man i det 18de Aarhundrede vilde godkende, betragtes som

uvidende om disse Sætninger, fordi *Eudoxos'* fuldgyldige Bevisform, Exhaustionsbeviset, endnu ikke var opfunden.

Det fundne Skrift viser ogsaa paa anden Maade, hvor nær Renæssancens Arbejde og Arbejdsmaade sluttede sig til det, der var afbrudt straks efter den græske Matematiks Blomstring. *Archimedes* har i et andet Skrift fundet Rumindholdet af nogle Legemer, som han kalder Konoider og Sfæroider. Studiet af dette Værk bragte *Luca Valerio,* der levede før *Cavalieri,* altsaa inden der havde været Tale om at skabe andre Arbejdsmidler end dem, der umiddelbart findes hos *Archimedes,* til at bestemme de samme Legemers Tyngdepunkter. I det nys fundne Skrift viser det sig nu, at de selv samme Bestemmelser er udførte af *Archimedes,* uden at *Valerio* for de fleste af Legemernes Vedkommende kunde vide noget derom. Det var med andre Ord lykkedes ham at gaa saaledes ind i *Archimedes'* Tankegang, at det første Udbytte af hans selvstændige Undersøgelser var noget, som *Archimedes* ham uafvidende havde fundet. Renæssancens Arbejde var en direkte Fortsættelse af de gamles.

Hvad her er sagt om Infinitesimalundersøgelsernes Forplantning fra Oldtiden til den nyere Tid, kan med faa Ændringer siges om Overførelsen af andre af den græske Matematiks Frugter. Mange af dem har dog først sat Spire langt senere. Ja Paavirkningen vedvarer endnu i vore Dage. Et Emne, som i særlig Grad beskæftiger det 20de Aarhundredes Matematikere, er Spørgsmaalet om Matematikkens, særlig Geometriens erkendelsesteoretiske og logiske Forudsætninger og derved om Grundlaget for Matematikkens Eksakthed. Af hvad jeg sagde før om Oldtidens strenge Krav til Bevisførelsen, vil det forstaas, at ganske det samme Spørgsmaal var oppe i Oldtiden; da blev det ført videre, end Tilfældet har været i den nyere Tids første Aarhundreder. Til Nutidens Arbejde i denne Retning er der derfor kommet mange Impulser fra Oldtiden; men som det er gaaet med andre Spørgsmaal, arbejder man ogsaa her i Regelen uden at gøre sig klart Rede for disse Impulser. I Virkeligheden er Arbejdet ogsaa ført over paa anden Grund derved, at man tager et andet Udgangspunkt end de gamle, nemlig et mere aritmetisk. Til Dels derfor, men vel især paa Grund af en naturlig og derfor berettiget Trang til selv at skabe og tildanne de Redskaber, man vil bruge, ogsaa da, naar man kunde laane dem

af andre, foretager man sit Arbejde uden at agte synderlig paa, hvad der allerede er gjort i Oldtiden. For ikke at gøre sig skyldig i Plagiat citerer man vel af og til de gamle, men man citerer da jævnlig galt og uden fuld Forstaaelse af, hvad Betydning og Formaal det har haft, som man citerer. Netop saadanne Misforstaaelser viser i øvrigt Selvstændigheden af de Undersøgelser, man foretager; men uden Paavirkning fra dem, hvis Tanker man har begyndt med at tænke om igen, har man dog ikke været.

Den, som har udsaaet de spiredygtigste Frø, vil maaske hurtig blive glemt, netop fordi de deraf fremskydende nye Planter overskygge de Resultater, som han selv har naaet. Han kan dog være værdig til samme Tak som den, hvis Navn længe knyttes til færdige og derfor afsluttende Resultater.

Jeg har her vovet at fremdrage Eksempler fra min egen, som man vel med nogen Grund mener, lidet tilgængelige Videnskab paa Love, der gør sig gældende i Videnskabens Forplantning fra Slægt til Slægt og den dermed følgende videre Udvikling. Jeg har vovet det i den Tro, at Dyrkere af andre Videnskaber ogsaa i disse vil kunne finde Eksempler paa de samme Love. Man sammenligner jævnlig Videnskaben med en Bygning, hvortil Slægt efter Slægt bringer Sten efter Sten; den ene bygger paa den andens Resultater, og Bygningen højner sig efterhaanden, selv om jævnlig meget maa rives ned og bygges om. Dette kan være rigtigt nok, men Billedet „døde Sten til en død Bygning“ er ikke udtømmende. Videnskabens Vækst foregaar ej blot ved, men i levende Mennesker. Disse maa i sig have optaget, ej blot lært udenad; men saa at sige genfrembringe det, som de selv skal kunne udvikle videre. Dertil bruger de ikke saa meget de Resultater, som deres Forgængere har overleveret dem i færdig Stand, som de spirekraftige Tanker og Impulser, som de have modtaget sammen med Resultaterne.

Vort Universitet holder i Dag Fest. Det er ikke den Fest, hvortil den afsungne Kantate er skreven, og som holdtes til Minde om Forplantningen gennem Tiderne af de Sandheder, som ogsaa for mig er de dyrebareste. Det er en Aarsfest, som

slutter sig nærmere og mere umiddelbart til hele den vidtforgrenede Gerning, som i vor Tid gøres paa et stort Universitet. Gid denne Gerning maa lykkes. Vi Lærere ønsker vel trofast at bringe Lærdomme, modtagne fra vore egne Lærere og vore Bøger til vore Lærlinge og derved at udruste dem til deres Gerning ude i Livet. Men for at dette skal lykkes, maa de Lærdomme, vi selv har modtaget, først paa ny spire og vokse i os, saa de bliver vore egne. Da vil det tillige lykkes os at frembringe en Sæd, der paa ny kan vokse og trives i vore Disciple.

Og Gud hjælpe os saa til, at det under vort Arbejde, som vi maa og skal sætte vor Personlighed ind paa, hvis det skal du noget, ikke maa være egen Ære, men Sandheden, vi søger og at det maa være en sund og god Sæd, vi bringer videre.

H. G. Zeuthen

UNIVERSAL-MIDLET I ANVENDELSE

Den social-økonomiske Videnskab har hidtil ikke turdet rose sig af at være naaet til den Klarhed og Fasthed, som er opnaaet af flere andre Videnskaber, og det til Trods for, at dog adskillige gode Hoveder har dyrket den med Flid og Interesse. Man er naaet vidt i Retning af Indsamling af Materiale, der er udfundet en Række Love, om hvis Almengyldighed der dog hersker megen Uenighed, og navnlig er der paa Grundlag af det Materiale, de enkelte Videnskabsmænd har kunnet tilegne sig, fremsat en stor Mængde Hypotheser, om hvilke der staar en mægtig Strid. Jo mere man trænger ind i dette Emne, desto klarere bliver man over, at Social-Økonomien ikke blot er en Videnskab for sig, men et saa at sige alle Videnskaber omfattende Begreb. Den, der skulde kunne give et blot nogenlunde tydeligt Billede af, hvorfor og hvorledes det økonomiske Liv har udviklet sig til det nuværende Stadium, maatte derfor ikke alene være godt hjemme i alle egentlig økonomiske Emner, men tillige i Historien, Geografien, Naturvidenskaberne, Filosofi, Æstetik, Religion og Etik, thi fra alle Sider paavirkes det økonomiske Liv. At en saadan Opgave vilde være umulig siger sig selv, at udfinde Aarsagerne til den ulige Fordeling af de økonomiske Goder lader sig ikke gøre paa noget videnskabeligt Grundlag, og endnu mere magtesløs vil man staa over for Ønsket om at kunne anvise de Veje, Menneskene bør gaa for at naa til mere ideale Tilstande.

Til disse Spørgsmaal kan man kun tage Stilling ud fra et Instinkt, der beror paa rent personlige Forudsætninger og den Stilling, man da maa indtage, de Handlinger, man vil foretage eller deltage i, bliver et Spørgsmaal om *Politik,* man danner sig

en *Mening* om Tingene, en Anskuelse og slutter sig sammen i politiske Partier, hvis Medlemmer har fælles Anskuelser.

At den social-økonomiske Videnskab kan komme det politiske Liv til Hjælp, er en Sag for sig, det samme er Tilfældet med al anden Videnskab, men i alt væsentligt gaar Menneskeheden sin Gang fremad med Bind for Øjnene. Vi kan gennem dette Bind skimte de nærmeste Genstande, de foreliggende Spørgsmaal, men ikke tydeligere, end at vi uafladeligt skændes om dem, hver holder paa sit, og først Spørgsmaalets Løsning giver os den endelige klare Forstaaelse deraf. Al ærlig Politik vil derfor vide sig henvist til Dagens brændende Spørgsmaal, som maa løses, efterhaanden som de ligger for, og den, der mener at kunne vise os en enkelt Aarsag til den menneskelige Elendighed og meddele os Midlet derimod, er hverken Politiker eller Videnskabsmand, men enten en velmenende Nar eller en fræk Bedrager.

Man kan efter denne Indledning omtrent vide, hvad jeg mener om Henry George. Medens Videnskabsmændene Verden over sidder alvorligt arbejdende paa hver sit begrænsede Omraade, og medens de politiske Partier i alle Lande kæmper sig frem under Løsningen af de mest paatrængende Reformer, sætter denne Mand sig hen og ordner det hele! Det kan imidlertid ikke nægtes, at hans Hovedværk „Fremskridt og Fattigdom“ har skabt en saadan Bevægelse, at man bliver nødt til at beskæftige sig med den, og Henry George og hans Teorier bliver saaledes et helt Spørgsmaal for sig selv. Jeg tror, Videnskaben forlængst er færdig med det, men nu er Turen kommen til Politikerne.

Jeg skal straks indrømme, at Georgismen for dem, der vil let og bekvemt ud over Tingene og have en Ende paa Vrøvlet, byder paa store og iøjnefaldende Fordele. Det maa give baade Ro og Begejstring i Sindet at have ganske nøje Rede paa de Love, hvorefter Samfundslivet hidtil har udviklet sig og fremdeles vil udvikle sig, at have med videnskabelig Nøjagtighed udfundet Aarsagerne eller — ganske bogstaveligt — „Grunden“ til, at Livsgoderne er saa ulige fordelt, som Tilfældet er, og endelig at kende det eneste, sikre og tilmed ganske simple *Middel,* hvis Anvendelse vil bringe Fattigdom, Krig, Uvidenhed og Splidagtighed ud af Verden, ja endogsaa vil bringe os en med de georgeistiske Teorier stemmende Forklaring af den hidtil uløste Gaade, selve Livets Oprindelse og Hensigt. Læren er simpel og letfatte-

lig: Alle Samfundets Brøst hviler paa den ene Ting, den private Ejendomsret til Jorden, og vil forsvinde ved dennes Inddragning. De store Aanders Skæbne er forskellig. Galilæi blev jo erklæret for gal, Opfinderen af Brama-Livs-Eliksir blev en hovedrig Mand, og Henry George er af sin Oversætter, Hr. Lange, bleven udnævnt til Verdens største Tænker.

Da jeg som en lykkelig sekstenaarig læste de første Referater af Højskoleforstander Ullmanns Foredrag og Fernando Linderbergs Artikler om Georgeismen, havde jeg alt i nogle Aar undret mig over, at man ikke endnu havde bekvemmet sig til at indføre den socialistiske Stat, om end jeg nok kunde indse, at det vilde blive et stort Arbejde. Nu erfarede jeg altsaa om dette nye, som var meget nemmere og lige saa godt; mere end Menneskehedens fuldstændige Lyksaliggørelse kunde man da ikke godt forlange, og saa dette med „Midlet“, det ene simple Middel! At det ikke blev til noget harmede mig en hel Vinter. Naar det var *saa* let! Der var jo ganske vist det, at Midlet vel var fundet, men selve Fremgangsmaaden var ikke nærmere beskrevet, Forslagene manglede, og dette har i det hele været karakteristisk for den georgeistiske Bevægelse: Forslagene har manglet. Jeg kom efterhaanden bort fra baade Socialismen og Georgeismen. Jeg begyndte at interessere mig for Estrup og Fæstningen, altsaa deres Afskaffelse. Man hvervede mig for den Anskuelse, at vi først og fremmest skulde have vor Forfatning i Orden, at almindelig og lige Valgret til Stat og Kommune var et Hovedspørgsmaal, at vi maatte interessere os for Alderdomsforsørgelse, Retsplejereform, Beskatning af Indtægter efter en stigende Skala, Nedgang i de indirekte Skatter, Nedgang i Militærudgifterne, Indførelse af borgerlig Vielse og Begravelse, Afskaffelse af den da(!) herskende bureaukratiske Forretningsgang i den offentlige Administration, kort sagt alt, hvad der træffende kan kaldes „Venstres gamle Krav,“ dette ulykkelige Ord, der efterhaanden synes at skulle betegne alt, hvad vi, trods uendelige Valgsejre, aldrig kan naa at faa gennemført i *Venstres Aand*, fordi der stadig foreligger noget, „der er bedre end ingenting.“

Men imens bredte den georgeistiske Bevægelse sig. Jeg havde næsten glemt den for de ovennævnte Lapperier, og jeg havde aldrig anet, at det var en Venstre-Bevægelse, eller at den overhovedet havde noget med Venstre-Politik eller nogen Slags Poli-

tik at gøre, førend jeg paa „Det radikale Venstres“ konstituerende Møde i Odense maatte være Vidne til, at en i georgeistisk Aand affattet Bestemmelse blev indsat paa Programmet.

Imidlertid har vi nu Følgerne; i et af Københavns Magistrat udarbejdet Forslag til Omordning af det københavnske Skattevæsen findes optaget et Forslag om Indførelse af en Grundværdistigningsafgift, og for saa vidt det efter stedfunden Udvalgsbehandling vinder Borgerrepræsentationens Bifald, vil det formentlig blive indsendt til Rigsdagen.

Hvor kraftig en Modstander, jeg end er af Forslaget om en Grundværdistigningsafgift, maa jeg dog indrømme, at der er godt, det kommer frem; man skal kende Træet paa dets Frugter, og jeg kunde tænke mig, at denne første Frugt af den georgeistiske Bevægelse vil have en saa bitter Smag, at Bevægelsens sande Indhold vil gaa op for mange, der hidtil har set paa den med Sympati.

Magistratens Lovforslag tilsigter dels en Omordning af de nugældende Bestemmelser om Grundskatten og Arealskatten, dels Indførelsen af en Formueskat til Kommunen og en Indtægtskat efter stigende Skala, dels endelig Indførelsen af en Grundværdistigningsafgift. Om de foreslaaede Bestemmelser for Grundskat og Arealskat er i denne Forbindelse intet særligt at sige, man tilsigter en Modernisering og Simplificering, som vistnok vil give Administrationen nogen Lettelse, om end det stadig synes vidtløftigt nok. Om Indtægts- og Formueskatterne er fra et demokratisk Synspunkt kun godt at sige; det er udarbejdet efter Venstres gamle Ønske, er anlagt paa at tage Skatten der, hvor Skatteevnen findes, og giver Kommunen en længe og haardt tiltrængt Bevægelsesfrihed i Procentens Fastsættelse. Det vil glæde enhver god Demokrat at se dette Forslag gennemført, og da selv Højre i Borgerrepræsentationen ikke har turdet modsætte sig Forslaget, kan der vel være godt Haab om, at ogsaa Lovgivningsmagten vil slutte sig dertil.

Forslaget om en Grundværdistigningsafgift gaar i Korthed ud paa, at af den Værdistigning, som maatte blive konstateret ved regelmæssige Vurderinger, der ansætter Ejendommens Værdi i Handel og Vandel efter den Maade, hvorpaa den anvendes og udnyttes, skal der svares en aarlig Afgift af 2 % under Navn af Grundrente. Grundrenten skal hæfte paa Ejendommen med den

for kommunale Skatter og Afgifter hjemlede Pante- og Fortrinsret. Som forklaret af Borgmester Jensen inddrager Kommunen derved Halvdelen af den formentlige Værdistigning, idet Grundrenten ikke blot ved fremtidige Vurderinger skal stilles i Klasse med Prioritetsrenter, men ogsaa virkelig ved eventuelt Salg vil virke paa samme Maade og kun kan afløses ved Indbetaling af dens 25-dobbelte Beløb til Kommunens Kasse. — Vurderingerne foretages hvert 5te Aar, dog kan der paabydes halvaarlige Omvurderinger af Ejendomme, som paa Grund af særlige Forhold maa antages at være stegne i Værdi — man ønsker at faa al Ting med — og der er ogsaa aabnet Grundejere, som mener deres Ejendomme er gaaet ned i Pris, Adgang til Omvurdering.

Som en første og meget iøjnespringende Indvending maa nævnes den uklare Instruktion om Vurderingerne. En Ejendom kan simpelthen ikke ansættes til sin Værdi i Handel og Vandel efter den Maade, hvorpaa den anvendes og udnyttes. Det er to hinanden modsatte Begreber, der her sammenføjes. Værdien i Handel og Vandel er den Pris, som den frivillige Køber *antages* at ville betale den frivillige Sælger. I Modsætning hertil er „Forrentningsværdien“ en Kapitalisering af Ejendommens formodede Indtægter og svarer altsaa nærmest til Magistratens Udtryk om Værdien efter den Maade, hvorpaa Ejendommen anvendes og udnyttes. En tredie Udtryk for Ejendommens Værdi er den senest betalte *Købesum,* og endelig har man et fjerde Udtryk i *Minimalværdien:* den formentlige Pris for Ejendommen i Tilfælde af Tvangssalg. Man kan vælge et af disse fire Alternativer, men at forene dem paa en saadan Maade, at der fremkommer noget rationelt, lader sig virkelig ikke gøre. Da Vurderingerne selvfølgelig i mangfoldige Tilfælde vil blive fejlagtige, synes det mig nærmestliggende at vælge Minimalværdien, den giver de mindste Tal og derfor antagelig de mindste Fejl. — Jeg skal kun i forbigaaende henpege paa, hvilket uhyre Apparat denne Vurdering vil kræve, der vil hertil udkræves et langt mere indgaaende Arbejde for at træffe det rette, end ved Ejendomskyldvurderingen, det skal være dygtige Folk, der skal findes til disse Hverv, og de maa have god Tid.

Iøvrigt er det jo muligt, at alene dette Vurderingsspørgsmaal vil vise sig at være tilstrækkeligt til at slaa hele Sagen ihjel; Affattelsen røber en meget alvorlig indre Tvivl hos Forslagsstil-

leren, som jeg senere kommer tilbage til, og jeg har med Glæde bemærket, at Forslagets Venner allerede paa dette Punkt er grundigt uenige.

Det næste Angrebspunkt er Placeringen af Grundrenten som priviligeret Prioritet forud for alle andre Prioriteter. Det drejer sig jo her om en Prioritet, for hvilken man ikke har ydet noget Vederlag. Sæt nu, Vurderingen af Grundværdistigningen er forkert. Hvis Værdistigningen er opgjort til 20.000 Kr. bliver altsaa Kommunens Prioritet lig 10.000 Kr. Ejeren standser sine Betalinger, Ejendommen gaar til Tvangsauktion, og det viser sig, at Ejendommen maa sælges 20.000 eller 30.000 Kroner under den formodede Pris. Hvad sker saa? Ja, saa har Kommunen erhvervet sig 10.000 Kr., uden at den formodede Forudsætning var til Stede. Hvem gaar det ud over? Enten Ejeren, eller hvis han ikke har saa meget staaende selv i Ejendommen, over den sidste Prioritet, og vel at mærke, det er ikke Ejerens *Avance*, det gaar ud over, men de Penge, han direkte har indskudt i sit Foretagende. Men dette var jo ikke Meningen. Det kan ikke en Gang nytte, at Kommunen fortryder det, thi naar Ejendommen først er naaet til Tvangsauktion, er der tilføjet Ejeren langt større Tab end Prioritetsbeløbet. For om muligt at klare sig igennem, vil han først have forsøgt at knibe paa Reparationsudgifterne, og Ejendommen er derved kommen i Forfald, og endelig er samtlige Prioriteter forfaldne til Betaling. Ogsaa for Prioritetshaverne er Sagen meget alvorlig, og jeg kan ikke tænke mig andet, end at Hypothekforeningernes Virksomhed vil blive i høj Grad generet af denne Foranstaltning. Dels vil det kunne bringe dem direkte Tab, dels vil Kursen paa deres Kasseobligationer blive ugunstigt paavirket af den Mistillid, der nødvendigvis vil opstaa hos det kapitalanlæggende Publikum. Hidtil har Prioritetshaverne kun haft den Risiko, at Ejendommen gik ned i Pris, nu faar de en yderligere Risiko, hvis den stiger eller antages at være stegen i Værdi.

Hvis man vil hævde, at man kun ønsker at tilegne sig Halvparten af den virkelige Værdistigning, maa man *enten* vente med at opkræve Beløbet ved Ejerskifte og da nøjes med den samme Art af Dækning, som Sælgeren modtager, hvad enten det nu er Kontanter eller mer eller mindre tvivlsomme Bytteværdier; i saa Fald bortfalder Vurderingerne, og der bliver ikke Tale om en

aarlig Grundrente, men om en Kapitaludbetaling en Gang for alle, *eller* ogsaa maa man lade Grundrenten faa Prioritet bag efter alle Prioriteter og de af Ejeren selv indskudte Penge, thi hvad enten Ejeren har betalt for lidt eller for meget, er det jo ikke hans eller hans Pantekreditors Penge, man vil have fat i, men ene og alene hans *Avance.*

Saaledes som Forslaget nu er affattet, vil man meget let risikere at komme til at tilegne sig Værdier, som eksisterede før den formodede Værdistigning, og dette siges jo ikke at være Hensigten.

Derimod er det Lovforslagets utilslørede Hensigt, at Kommunen skal tilegne sig Halvdelen af den Værdistigning, der virkelig finder Sted.

Man paastaar, at Samfundsvirksomheden fremkalder en Stigning af Grundværdierne, som ikke skyldes Ejernes personlige Virksomhed eller Kapitalanbringelse. Det er rigtigt. Man nævner, at Værdistigningen for Grundene omkring Raadhuspladsen er lige saa stor i de Aar, siden Raadhuset blev opført, som Raadhusets Anskaffelsessum, og det virker fristende, at man kunde have faaet Raadhuset gratis, hvis man i Tide havde haft en Værdistigningsafgift. Det er heller ikke udelukket, at man i sin Tid havde kunnet forhandle med Halmtorvets Grundejere om at erholde et Tilskud til Raadhuset mod at opføre Raadhuset paa denne Plads paa samme Maade, som man fik gennemført Slangerupbanen, ved ad Forhandlingens Vej at erholde Tilsagn om en Del af Værdistigningen paa de Jorder, Banen passerer. *Dette var en Forretning.* Men med Hensyn til Raadhuset har man formentlig kun villet tage Hensyn til, hvor det passede bedst for Kommunen at anbringe det; jeg nægter ikke, at jeg gerne vilde have været Ejer af en Grund ved Raadhuspladsen, men jeg anser det for tvivlsomt, at jeg havde turdet købe den den Gang. Det er jo ogsaa muligt, at Grundene der vil gaa frem i Pris yderligere, og i saa Fald burde man jo købe nu, men jeg for min Part tør ikke; paa den anden Side misunder jeg ikke de Folk, der køber nu, deres eventuelle Avance; de har jo en Risiko, der svarer dertil. Man maa i det hele erindre, at *Chancen for Fortjeneste i dette som i alle andre Anliggender følges af en Risiko for Tab.* Grundværdistigningen kommer sjældent en enkelt Ejer til Gode, den ene Ejer afløser med flere eller færre Aars Mellem-

rum den anden, og for hver ny Ejer forøges Risikoen. Hvis Forholdet var saaledes, at man kunde købe en Grund og faa Garanti for, at den ikke vilde gaa ned i Pris, saa kunde der være noget i at misunde Ejeren den fremtidige Gevinst, men dette er jo ikke Tilfældet. Hvis Kommunen vilde overtage en saadan Garanti, ja saa vilde der vel ikke være noget at sige til, at den ogsaa bemægtigede sig Avancen; men det er ikke det, Kommunen vil: *gaar det godt, saa vil Kommunen have Halvdelen af Avancen, gaar det galt, maa Ejeren have hele Tabet.*

Det er klart nok, at det i første Række er Samfundsvirksomheden, der skaber Grundværdierne, men den skaber ogsaa andre Værdier. Store Forretninger opblomstrer og giver ikke blot deres Indehavere et godt aarligt Udbytte, der langt overstiger et rimeligt Vederlag for det personlige Arbejde, og som heller ikke i særlig Grad berøres af Grundværdistigningen ved forøget Husleje, men i saadanne Forretninger opsamles tillige en Værdi udover selve Forretningernes Kapitalværdier, nemlig *Afstaaelsesværdien;* Droscher, Sporveje, Dampskibe og Jernbaner florerer paa Grundlag af en stærkt pulserende Samfundsvirksomhed lige saa meget som paa Grund af Ledernes personlige Dygtighed, Banker, Livsforsikringsselskaber ligesaa, ja selv Kunst og Litteratur blomstrer alene i det Omfang, som de materielle Virksomheder afgiver det økonomiske Grundlag for. Vi er alle komplet afhængige af hinandens Initiativ, Dygtighed og økonomiske Evne. Alt hvad vi tjener udover en nødtørftig Dagløn, skylder vi Samfundsvirksomheden og vor Evne til at gøre os den nyttig, men som Regel staar Avance og Risiko i Forhold til hinanden. Thi der er jo ogsaa mange, hvem Samfundsvirksomheden kommer paa tværs, og dette gælder for øvrigt ikke mindst Grundejere. Den stærke Udvikling af Københavns vestlige Kvarter har næppe gavnet Amaliegade- og Borgergadekvartererne. Kommunen overlader roligt Grundejere til deres Skæbne og tænker ikke paa at yde dem nogen Erstatning. Hvorledes kan man da tænke paa at ville berøve dem de Chancer, som en anden Retning af Samfundsvirksomheden eventuelt senere vilde bringe dem, og hvorfor vil man netop kaste sig over Grundejerne, naar dog alle Indtægter mere eller mindre paavirkes af Samfundsvirksomheden? Hvis jeg køber Aktier for 100.000 Kroner i en Bank, og Aktierne i Løbet af 10 Aar foruden et aarligt Udbytte giver mig

en Kursavance af 20.000 Kr., saa skyldes denne Fortjeneste aldeles ikke min egen Virksomhed; først skyldes den Direktionens gode Ledelse, dernæst den Omstændighed, at andre Kapitalister forstaar at vurdere Fremgangen i Bankens Virksomhed, og endelig og ikke mindst Samfundsvirksomheden, der har føjet sig paa en saadan Maade, at det blev muligt for Banken at gøre gode Forretninger. Kommunen vil ikke kræve nogen Andel i denne Forretning udover en almindelig Indtægtsskat, og det har den heller ikke nogen som helst Berettigelse til; men Forholdet stiller sig jo ganske paa samme Maade, hvis jeg havde anbragt mine 100.000 Kroner i en Ejendom.

Vi skylder alle Samfundsvirksomheden alt, for saa vidt som uden den blev det hele ganske kummerligt. Samfundshusholdningen i snævrere Forstand, Statens og Kommunens Virksomhed, kommer os alle til Gode, men ikke i lige stort Omfang, og derfor bør vi alle betale vort Bidrag i det Omfang, som Samfundshusholdningen er os gunstig; dette sker ved at lade de store personlige Indtægter betale mere end de smaa, ogsaa forholdsvis mere; til Evnen til at betale, til at undvære er forholdsvis større. Det nytter mig ikke, at jeg har tjent 30,000 Kroner paa en Grund, naar jeg paa anden Maade har sat lige saa meget til. Det kan godt være, at jeg har været et Fæ, der ikke har forstaaet at faa noget ud af det, men saa er der nok andre, der har forstaaet at faa noget ud af mig, og saa er det dem, der maa betale Skatten.

Jeg maa nu værge mig imod at blive misforstaaet derhen, at jeg holder udelukkende paa Indtægtsbeskatning. Jeg kan udmærket indse det retfærdige og navnlig det praktiske ved de indirekte Skatter, naar disse ikke rammer de mest nødvendige Forbrugsartikler, og jeg kan ogsaa godt anerkende en moderat Beskatning af Ejendomme, navnlig naar det drejer sig om gamle Skatter, til hvilke man i en længere Aarrække har kunnet tage Hensyn ved Vurderingen af Ejendommenes Værdi; det, der er mig magtpaaliggende at faa frem, er *at den Indtægt, der opstaar ved Værdistigning af faste Ejendomme, ikke samfundsmæssigt set er forskellig fra Værdistigning paa andre Aktiver* eller fra al anden Indtægt i det hele taget, og den bør derfor ej heller beskattes anderledes. Det er ud fra denne Betragtning, jeg maa hævde, at den foreslaaede Værdistigningsafgift er en himmelraabende Uretfærdighed, mod hvilken der ikke kan protesteres heftigt nok.

Som det ses af Bemærkningerne til Forslaget, har der heller ikke været Enighed om den i Magistraten; men selv Borgmester Jensen, hvem man vel maa tillægge Hovedindflydelsen paa Forslagets Udarbejdelse, synes mig at være ret usikker i sin Sag. Dette fremgaar dels af de før omtalte Vurderingsregler, der er meget vaklende, men i Særdeleshed af Borgmesterens Tale. Han nævnte i denne som Eksempel en Grund, der forudsattes i mange Aar at have været benyttet til Gartneri, men paa det Tidspunkt, da Vurdering foregaar, findes omgivet af almindelige Byggegrunde til en Værdi af 3—4 Kr. pr. □ Al. Hvis nu denne Gartnerigrund skulde vurderes efter sin Handelsværdi, maatte den ogsaa sættes til 3—4 Kr. pr. □ Al., men i saa Fald er den for dyr som Gartnerjord, og ved at konstatere Værdistigningen og fordre Kommunens Halvpart deraf, vil man tvinge Manden til at ophøre med sit Gartneri og sælge Grunden. Dette synes Borgmesteren ikke om; saa længe Manden selv vil give Afkald paa den forøgede Indtægt af Jorden, bør Kommunen ogsaa renoncere derpaa, og derfor skal man indtil videre vurdere Jorden som Gartnerjord og stole paa, at en Gang før eller senere vil den sande Værdi fremkomme og da kunne inddrages. Borgmesteren har her lyttet til en indre Stemme, hvis Klang han i øvrigt under dette Forslags Udarbejdelse har været heldig med at døve; det er Samvittighedens Røst.

Gartneriet er en for Samfundshusholdningen meget nyttig Næringsvej, som imidlertid for dens Udøvere har den Fejl, at den kun kaster en ganske lille Indtægt af sig; Indtægten af et Gartneri er i Almindelighed ikke større, end at Gartneren kan leve i stor Sparsommelighed. Alt hvad han paa nogen Maade kan afse af Kapital, gaar med til Drivhuse og Mistbænke og til Jordens Forædling. Han opnaar herved i Aarenes Løb en noget større Indtægt, men Penge vil han næsten aldrig kunne faa fra. Tvinges han til at sælge, vil han kun faa meget lidt igen af det, han har ofret paa Jorden, og paa Drivhuse og Mistbænke vil han lide et betydeligt Tab, men i Reglen gaar det saaledes, at Jorden, paa Grund af de omliggende Grundes successive Bebyggelse, stiger i Pris, ikke som Gartnerijord, men som Byggegrund, og ad denne Vej har han da en Udsigt til paa sine gamle Dage at faa solgt Jorden til en saadan Pris, at han ikke blot faar dækket sine Udgifter, men ogsaa faar et Vederlag for sit Arbejde i

Aarenes Løb ud over, hvad han aarligt har forbrugt til sit Underhold. Vilkaarene for Gartneriet er altsaa i Reglen saaledes, at det kun giver et ringe Udbytte i Aarenes Løb, men derimod til Slut en samlet Skilling. Af denne samlede Skilling er det nu, Kommunen vil tilegne sig Halvdelen, fordi den er tilvejebragt ved Samfundsvirksomheden. Thi det nytter aldeles ikke Gartneren, at man fra Vurderingsværdien kan trække, hvad der er ofret af Kapital og Arbejde til Forøgelse af Grundens Værdi; for Gartnerjordens Værdi som *Byggegrund* betragtet er Gartnerens Arbejde aldeles betydningsløst; for saa vidt kunde han lige saa godt have ladet Grunden henligge udyrket og ofret sine egne Kræfter paa en anden Art af Virksomhed, hvis halve Udbytte ikke blev ham frarøvet.

Desværre har Borgmesteren ikke turdet høre Samvittighedens Røst til Ende; thi i saa Fald vilde netop det saa heldigt valgte Eksempel have ført ham tilbage til den rette Vej; han har paany ladet sig lokke af de Røster udefra, som førte ham ind paa Afvejen eller Genvejen, som han har anset den for at være. Disse Røster er Georgeisternes. Jeg vil fraraade Forslagets Venner at fralægge sig Makkerskabet, alle de Grunde, de kan anføre til deres Forsvar, staar i den vidunderlige Bog, og de er ikke gode. Medens de politiske Partier forlængst har indset Nødvendigheden af, at man gaar frem ad Udviklingens desværre noget trælsomme Landevej, saa staar Georgeisterne og peger paa deres Genvej; men ingen kan se, hvor den fører hen. Sandsynligheden taler for, at den taber sig i et taaget og ufremkommeligt Morads, i hvilket største Delen af de hidtil indvundne Fremskridt vil gaa til Grunde.

Det nytter heller ikke, at man vil henvise til, at Georgeisterne aldeles ikke er begejstrede for Forslaget. Jeg ved det godt. Georgeisterne spiller for Tiden den giftefærdige unge Dames Rolle. Hun har sine kokette Øjne flere Steder, mest hos Venstre og Socialdemokraterne. Hun lader foreløbig ufølsom over for Tilbudene, og haaber ved sin Kulde at forøge Friernes Varme. Hun ved nok, at det ikke udelukkende er for hendes sværmeriske Øjnes Skyld, man kredser om hende. Jeg kunde godt tænke mig, at Venstre kunde have Chancer. Partiet befinder sig jo i den modne og velklædte Alder, som øver en vis Tiltrækning ogsaa paa de ganske unge, men Koketteri er en farlig Egenskab,

og Venstre bør netop paa Grund af sin Alder og sit gode Renommé ikke lade sig forlede til Vidtløftigheder; den Smule Haneben, vi hidtil har gjort, forpligter saamænd ikke stærkere, end at det meget godt kan gaa an at trække sig tilbage.

Socialdemokraterne har jo hidtil officielt taget Afstand fra Georgeisterne; men jeg har dog i de senere Aar hørt dem veksle venlige Ord, og Borgmester Jensens Forslag om en Grundværdistigningsafgift er virkelig en Present, som ikke kan gaa helt stille af, og som tyder paa, at der kan være noget i Gære; jeg tør nok gøre Partiet opmærksom paa, at det ikke blot er Medgiften, man gifter sig med, man faar jo ogsaa Pigen, og hun vil stille Fordringer. De Stemmer, Partiet vil vinde paa den ene Side, vil det tabe paa den anden og flere til.

Grundtanken i Magistrats-Forslaget *er* georgeistisk, og Forslagets Fremkomst skyldes utvivlsomt langt mindre financielle Grunde, end Trangen til at imødekomme en ved den georgeistiske Agitation udbredt Forventning om ad denne Vej efterhaanden at komme Idealerne nærmere. Det kan ikke nægtes, at Forslaget fik en ualmindelig gunstig Modtagelse i Borgerrepræsentationen ved Førstebehandlingen, dette dog kun, hvad Forslagets Idé angaar; thi det manglede ganske vist ikke paa Kritik af Enkelthederne, ja saa mange og vægtige var Indvendingerne mod Enkelthederne, at det synes mig meget nærliggende at spørge, om man ikke netop heri — at en Forsamling, der paa Forhaand er saa gunstigt stemt, dog har saa meget at indvende — tør se et Bevis for, at det til syvende og sidst ikke er saa meget Enkelthederne, det er galt fat med, som det er selve Grundtanken, der er splittergal.

Sluttelig maa jeg anføre, at man under Diskussionen om denne Sag har fremhævet, at „Jorden ved at være i Privateje paa Grund af sin Begrænsning bliver et *Monopol* for Ejerne, særlig værdifuldt for disse, fordi Adgangen til Jorden er nødvendig for os alle.“ Sætningen har muligvis videnskabelig Berettigelse, men synes mig at tabe i Værdi, jo flere Grundejere der bliver, altsaa jo stærkere Jorden bliver udstykket, og bragt i Anvendelse paa praktiske Omraader, f. Eks. i Politik, synes Sætningen mig i det højeste at være en Opfordring til Stat og Kommune om at erhverve sig saa megen Jord som muligt, ved Køb eller Ekspropriation; i saa Fald kom naturligvis Værdistigningen *Samfundet*

til Gode, *men Samfundet vilde da ogsaa komme til at bære eventuelle Tab.*

Det er imidlertid et stort Spørgsmaal, om den tilsyneladende saa selvfølgelige Sætning har nogen virkelig Betydning i det praktiske Liv, saaledes som dette har formet sig. Ejeren af et Grundstykke kan vel *forlange* for sin Jord, hvad han vil, men umuligt *faa* mere, end Liebhaveren mener, den er ham værd. Kan man ikke købe Jord til en saadan Pris, at man tror, det kan betale sig, lader man være. Det er ganske teoretisk at paastaa, at Jorden er monopoliseret, saaledes som den efterhaanden er bleven udstykket. Hver Dag handles der med Grundstykker, og Jorden er i saa høj Grad Genstand for Tilbud, Efterspørgsel og Omsætning, at den fuldt ud lader sig indordne under *Varebegrebet.* Konkurrencen i Tilbudet holder Prisen nede, Konkurrencen i Efterspørgselen sætter den i Vejret, alene de forholdsvis betydelige Afgifter, hvormed Omsætningen er betynget, bevirker en vis Tilbageholdenhed. Den absolute Nødvendighed af at komme i Besiddelse af et bestemt Stykke Jord er for private vistnok meget sjælden, og Besiddelsen maa, hvis Tilfældet indtræffer, ogsaa være meget værdifuld. Mod ublu Optrækkeri over for Stat og Kommune er der jo truffet Foranstaltninger ved Ekspropriationsretten, som man endogsaa har set bragt i Anvendelse til Gunst for private Foretagender.

Forestillingen om Jordmonopolet har næppe noget med *retfærdig* Skattepolitik at gøre, tværtimod; naar Grundskatter er saa ansete af Administrationen, er det vist mere, fordi Jorden er et godt Skatteobjekt, som man ikke kan løbe fra; men efter god, gammel demokratisk Opfattelse bør Skatterne ikke saa meget knyttes til Nødvendighedsgenstande som til den økonomiske Evne.

Derfor kan der godt — ogsaa paa Venstres Program — eksistere et Jordspørgsmaal, ja, hele to. Det ene er det ovenfor berørte, om Statens eller Kommunens Overtagelse og varige Besiddelse af Arealer, som det kan have særlig Betydning at holde uden for Bebyggelse, eller hvis Bebyggelse man kan ønske at have særlig Indflydelse paa. Det andet er Venstres gamle Krav om Frigivelse af Len og Stamhuse, hvorved et Jordmonopol vil blive annuleret, naar disse betydelige Arealer gaar over i den fri Omsætning og ligesom Landets øvrige Jord bliver en *Handelsvare.*

HASSING JØRGENSEN

AMAGERTØRKLÆDER OG HUENAKKER

I Amagertørklæderne og Huenakkerne ejer vi her i Landet et smukt Vidnesbyrd om, hvilken udmærket Kunst der i Klædedragtens Tilvirkning og Udsmykning til visse Tider er blomstret op blandt Almuen. Ofte finder vi Mesterværker i Tegning og Teknik, kultiveret Farvesans, sikker dekorativt Instinkt og Stilfølelse. Mærkelig nok har netop denne, den ejendommeligste Gren af Husflidsarbejderne, det farvede Bondebroderi, i lange Tider været delvis ukendt og ringeagtet herhjemme. Saaledes er det beklageligt, at Dansk Folkemuseum kun ejer en lidet udsøgt Samling af tyve Huenakker, maaske det eneste Stykke Bondekunst, der med Rette kan siges at være national Ejendom. Det tjener saa meget mere „Selskabet for Hedebosyningens Fremme“ til Ære, at det i nær Fremtid vil lade sin store og omfattende Samling blive offentlig tilgængelig. Selskabet har indset, at den brogede Mangfoldighed af Nakker og Tørklædebroderi i deres Motiver og Farvevalg rummer saa meget Stof, at de alene vilde kunne bibringe det dekorative Kunsthaandværk nye og stærke Impulser for lange Tider.

Amagerpigernes *Skuldertørklæder* giver os et interessant Eksempel paa, hvorledes en Mode kan opstaa og udvikle sig. De ældste af dem er gamle i gyldne Farver flammende Barcelonatørklæder, som dukkede op i Begyndelsen af 19. Aarhundrede (Fig. 1). Efter hvad en endnu levende gammel Kone fra Hollænderbyen fortæller, indførtes de af Skipperne i Dragør, der i Begyndelsen bragte dem hjem fra Spanien som Gaver til Slægtninge og Venner. Da Kræmmerne nogen Tid senere bragte dem i Handelen, kom de i Mode, og blev efterhaanden et nødvendigt Led i Amagerdragten. Det hedder sig, at Oprindelsen til Broderiet skyldes en

ung Piges Misfornøjelse med, at Papegøjerne i hendes Tørklæde alle vendte Næbbene samme Vej. Moderen, der naturligvis gerne vilde stille hende tilfreds, vidste ikke bedre Raad end at gaa til gamle Trejn Eckmann. Hun bad hende brodere nogle nye Papegøjer, som vendte Næbbene til de andre, hvilket Trejn skal have gjort udmærket godt. Herved erhvervede hun et Ry, der sikrede hende og siden Datteren en rigelig Indtægt. Hvorvidt

Fig. 1. Gammelt Barcelonatørklæde med Amagerbroderi.

dette er en Krønike, skal jeg lade staa hen; saa meget er vist, at Tørklædernes vævede Ornamenter i Længden ikke har tilfredsstillet de pragtelskende Amagerpiger. Derfor har de ind imellem og omkring det oprindelige Mønster enten gentaget dette eller tilsat nye Ornamenter, broderede med den glansfulde, fyldige Floksilke i de samme rige Farver. Efter at de løbende Borter var blevne saaledes udstyrede, samledes de i Spidserne (Hjørnerne) til store pragtfulde Buketter, hvori hist og her spredte hjemlige Markblomster forhøjede Broderiets Helhedsvirkning. Med en sikker malerisk Sans forstod de at stemme de brogede Blomsterfarver i Tørklædet. Det hele virker som en Brand, saa sydlandsk, at disse ikke synes at høre hjemme i danske Bønders Klædedragt.

Dog stammer kun et ringe Tal Tørklæder fra Spanien. De fleste er tilvirkede herhjemme og viser et mere køligt Præg. Mønstre og Farver udgør en uendelig rig og afvekslende Skala af Former og Toner. Lige fra de smaakrøllede Motiver i enkle, afblegede Toner til de mere nøgterne metodisk ordnede Mønstre af smaa Blomstergrupper, de prangende storslagne Borter og Buketter i stærke, saftige Farver, og endelig de stilfærdige Sørgetørklæder med de store hvide Blomster isprængte kølige blaa Pletter eller bløde Skatteringer i graabrune Natsværmertoner (Fig. 2).

Fig. 2. Sørgetørklæde fra Amager.

Dog, hvor megen Skønhed man end kan finde i Amagernes Tørklæder, kan de næppe maale sig i Særegenhed og Rigdom med Sjællændernes *Huenakker.* Disse og deres Broderi er desuden af særlig Interesse, da meget taler for, at de staar i en vis Forbindelse med det 16. Aarhundredes berømte Perlehuer. Det er jo forlængst godtgjort, at de fleste Landalmuedragter (Nationaldragter) er Levninger af de Dragter, som forhen brugtes blandt de højere Stænder. Sandsynligvis har den konservative Aand, som altid har været raadende blandt Bønderne, ladet mange forlængst bortlagte Moder vedligeholdes gennem Aarhundreder og kun langsomt ændres af Tidernes vekslende Smag og Skikke. Vi har i Dragtens Historie talløse Eksempler herpaa. For blot at holde os til Hovedtøjerne, ser vi f. Eks., at hine Perlehuer i deres oprindelige Skikkelse er blevne brugte blandt Bønderne i Elsass lige op til Slutningen af det 18. Aarhundrede. De danske Huers Konstruktion ligner andre europæiske Bondehuers, hvis

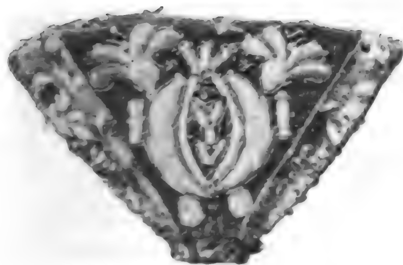
Afstamning fra Renæssancehuen er utvivlsom. Sandsynligheden af denne Gisning bestyrkes især ved Udsmykningens overdaadige Anvendelse af Guld og Sølv eller Silke i en tæt kompakt Masse, der i sin Helhed virker som eet enkelt pragtfuldt Smykke, desuden ved Brugen af Pailletter, Kantille og en ejendommelig Slags overskaarne Kuglepailletter, som endnu i Nordsjælland kaldes for *„Perler“*.

Moden at bære Huer opstaar hos Kvinderne allerede i Slutningen af det 15. Aarhundrede i Italien. Med det 16. vinder den Udbredelse over hele Vesteuropa med Frants den førstes Hof som Midtpunkt; og næsten samtidig dukker den op i Mellemeuropa og i Norden blandt Hoffet, Adelen og det rige Borgerskab. Huen var i sig selv, ved sin Form og Lidenhed vel egnet til kostbar Udsmykning. Netop paa samme Tidspunkt havde de pragtfulde med Guld og Sølv indvævede Stoffer — Sølvmor, Sølverbliant, Gyldenatlask o. s. v. — fundet Indpas her i Landet og vakt stor Begejstring. Guldbroderiets Teknik var bleven forbedret; fra at sy Traaden enkeltvis direkte paa Stoffet havde man fundet paa at sy den tæt over Pap i Figurer, hvilket gav Broderiet forøget Pragt og Styrke. Samtidig lærte man Brugen af Kantiller og Pailletter at kende, og alt dette fandt selvfølgelig Anvendelse paa Huen, — som oprindelig forfærdigedes ganske enkelt af Klæde eller Fløjl. I rige kunstfærdige Mønstre af Guld og Silkebroderi paa sølverne Stoffer, besatte med Ædelstene og Perler, ser vi Renæssancehuen smykke Adelens og Borgerskabets fornemme Kvinder. Den er som et Symbol paa Tiden, Juvelen blandt alle Tiders Klædedragter og Hovedprydelser.

Denne overdaadige Brug af ædle Metaller, Perler og Ædelstene var dog forbeholdt Adelen og de rige; men Bøndernes Velstand den Gang lader os formode, at disse ikke har givet de fine Fruer noget efter i saa Henseende. Gang paa Gang ser vi da ogsaa kongelige Reskripter (med paafølgende Reservationer) skride ind mod Almuens og Bøndernes Lyst til Silke, Guld- og Sølvpynt i deres Klædedragt. Stadig formenes det dem i deres Dragter at benytte sig af Stoffer og ædle Metaller, der er forbeholdte Adelen. En Undtagelse danner Hovedtøjerne og de Gaver, som Tyende og andre kunde have modtaget paa Herregaardene. Disse Forordninger dukker frem med næsten regelmæssige Mellemrum helt op til 1783.

De ældste til vore Dage bevarede Nakker stammer netop fra Slutningen af 18. Aarhundrede og bestaar som Regel af mønstret Silketøj af fransk Oprindelse, utvivlsomme Rester fra kostbare Kjoletøjer, der en Gang har tilhørt Herregaardenes Fruer og Døtre. Med Forkærlighed anvendtes de sølvindvævede Stoffer til Nakken og altid saaledes, at i Midten af Nakken en stor Sølvblomst var fremherskende (Fig. 3). Men samtidig finder vi ogsaa de smaa firkantede Nakker fra Hedeboegnen broderede i enkle Mønstre med Guld- og Sølvtraad (Fig. 4), og endelig en ejendommelig Slags Huer af et eget raat, uægte Udseende, af Form og Størrelse som de store ovale „Linhuer", helt oversaaede med de ovenfor omtalte „Perler" af forgyldt Messing. Midt i Nakken er den traditionelle Blomst — her en Rose broderet i Uld med skingrende Farver (Fig. 5). De faa Eksemplarer, vi har tilbage af disse det 18. Aarhundredes Bondehuer, er imidlertid som oftest saa medtagne, at det er vanskeligt med dem som Grundlag at bygge sikre Bestemmelser for Hjemsted og Tid; de har i alt Fald deres Betydning som et Mellemled, vi ellers vilde savne, mellem Renæssancehuen og de senere Huenakker. De forskellige typiske Elementer fra de første anvendes her omend i stærk forenklet Form ved Siden af alle Grundsatserne til de seneres Tegning, Bygning og Materiale.

Fig. 3. Nakke fra det 18. Aarh., beklædt med fransk sølvindvirket Silketøj.

Fig. 4. Nakke fra det 18. Aarh. (Hedeboegnen). Guldbroderi paa rødt Fløjl.

Fra Tiden omkring 1800 kan Broderiets Udvikling nogenlunde følges. Den almindelige Anvendelse af Chenille i Broderiet paa dette Tidspunkt sætter en kort Tid sine Spor i Huenakkerne (Fig. 6). Snart afløses den af Floksilken, som omtrent samtidig dukker op i Nakker og Amagertørklæder. Den da sparsomt anvendte Metaltraad var ofte

uægte og syedes baade klodset og ubehjælpsomt; siden forbedredes Teknikken med stigende Kunstfærdighed, Syningen blev glattere og fastere, Figurerne mere svungne, mindre stive, Kantillen regelmæssigere. I en længere Aarrække benyttedes dog Silken overvejende. Den løsere Tegning bliver under denne Periode sikrere og mere karakterfuld, man sporer Anlæg til en bestemt Deling blandt de forskellige Mønstre, saaledes at der fra nu af efter de afvigende Motiver kan opstilles bestemte Typer blandt Nakkerne. Broderiet bliver rigere, Farverne finere, kort sagt, Forstaaelsen af Materialet og de forskellige Elementer skimtes. Endelig, da Velstanden atter melder sig og kræver større Anvendelse af Guld og Sølv, forsvinder Silken næsten: fra 1825—30 kommer efterhaanden de helt metaloversyede Nakker i Brug, Sølvhuerne til Søndagene og Guldnakkerne til Fest- og Stadsdragt.

Fig. 5. Nakke fra c. 1800. Messingsperler og Uld.

Endnu er det ikke lykkedes at fastsætte noget bestemt Hjemsted for de forskellige Arter og Afarter af Nakker; med nogenlunde Sikkerhed kan kun siges, at de guld- og silkebroderede Huer blev baarne over hele Østsjælland. De store ovale „*Linhuer*“ (Fig. 8) anvendtes i Roskilde, Københavns og Frederiksborgamterne; tidligere har de *firkantede Huer* (Fig. 4), som senere fortrængtes til Sydsjælland, været lige saa almindelige, især i den saakaldte Hedeboegn. De smaa runde „*Korsklehuer*“ (Korsklæde) eller „*Skovbohuer*“ (Fig. 6) hørte hjemme blandt Fiskerbefolkningen paa Kysten fra Gilleleje til Nivaa og til Dels i Skovegnene omkring Frederiksborg. Endelig

brugtes de smaa *trekantede* eller *hjerteformede* Nakker i Sydsjælland og den fattige Stevnsegn (Fig. 7). Inden for denne Hoveddeling efter Huernes Form kunde man føre Inddelingen videre efter Mønstrene, og udarbejde en nøjagtigere Topografi. Der findes nemlig, som allerede antydet, i Tegningernes Komposition og Konstruktion, Traadens Behandling og Farvernes Sammensætning, en Mængde bestemte Afvigelser, der tillader en saadan Klassificering, og det havde sin Interesse gennem denne at faa opklaret, hvorvidt disse skyldtes en Smagsforskel eller Syerskernes Ensidighed og Mangel paa Variationsevne.

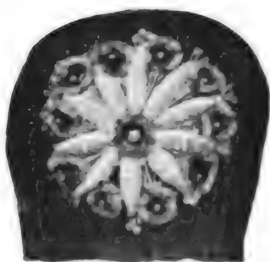

Fig. 6. Skovbohue. Beg. af 19. Aarh. Kantillebroderi og uægte Sølvtraad.

En Skildring af Nakkernes Arter og Afarter og deres Broderi vilde dog føre for langt, et Hovedindtryk af Broderiet er her mere paa sin Plads (se den typiske Figur 8). Tegningen karakteriseres gennemgaaende ved den ensartede Komposition, der altid forestiller en stor Buket: *Spidserne* (Bukettens Stilke), *Midtblomsten*, og de to *Grene*, der danner en Krans og Rand omkring denne. I Modsætning til den enkle Komposition byder Detaillerne et Utal af Afvigelser. Alle Yndlingsblomsterne fra Have og Mark tropper op i den skønneste Forenkling, let og utvungent stiliserede. De smukkeste Broderier findes blandt Nakkerne fra Tiden omkring 1820. Den store Midtblomst var endnu ofte helt af Silke i stærke ubeherskede Farver. Der er Roser og Tidsler i dybe røde Toner, Bægre af blaalilla med klare gule Rande, forbundne indbyrdes med saftigt grønne Grene, eller ogsaa den hvid- og rødbrogede Nellike stiliseret i matte, afdæmpede Farver; alle med brede, kantede Sølvblade, der enkeltvis spreder sig omkring den store Midtblomst. Men snart bliver denne af Sølv, og ved fortsat Stilisering bliver den uigenkendelig som Blomst. Det er denne Figur, der efterhaanden udvikler sig til rene Kunstværker af Form og Teknik; Grundtegningen beholdes, men skifter stadig i de besynderligste Variationer. Den er Grundmotivet i Broderiet og behandles med Omhu;

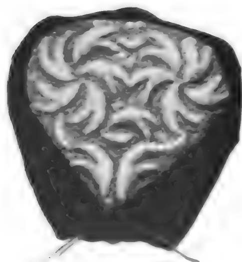

Fig. 7. Hue fra Stevnsegnen. Guldbroderi.

om saa alt andet er fattigt eller forjasket, er den altid prunkende fin.

Kransene eller Grenene er sammensatte af Blade af Sølv og brogede Blomster. Selve Grenen eller Ribben sys i lange, grønne Sting eller snos i Sølvkantiller, der overøses med Pailletter; en sjælden Gang er den en lille Sølvfletning, der enkel og fin kredser om Blomster og Blade. Mellem disse løber Smaagrene fra Ribben op i en Række Pailletter, der er sammenføjede ved en kort Guldtraad. Sølvkors og Sølvblomster indflettes i Kransen med Stjerner og Pailletter, Palmetter eller Overflødighedshorn. Spidserne danner altid fem til seks store, stive Figurer.

Fig. 8. Linhue broderet i Silke og Sølv c. 1830.

Som i alle andre Bondebroderier bliver Farverne Genstand for den største Afveksling. Til Tider virker de som kvadratiske Pletter, derved at Blomsten er syet i tre lige store Dele, hver med sine Farver. Paa nært Hold viser de en broget Sammensætning, men afstemmes paa Frastand i fine bløde Toner. Helt ejendommelig er Fremstillingen af enkelte tidsellignende Blomster. For at opnaa Mangfoldigheden og Adskillelsen af Smaablomsterne i Blomsterkurven, traadedes to forskellige Farver Garn ad Gangen i Synaalen, og ved at rive op i den ene Farve med Spidsen af Naalen, efter at Blomsten var syet, var Virkningen opnaaet. Trods deres Styrke og Renhed falder de i Fløjlstoner paa Grund af Floksilkens Beskaffenhed og danner den skønneste Baggrund for Sølvet. Det naive Farveinstinkt har her gjort Underværker. Der findes ingen Princip i Farvevalget, men hvad disse Bondekvinder har fundet af Farvesammensætninger, grænser til det utrolige. Hvad ovenfor er sagt om Farvestemninger i Amagertørklæder, kunde ogsaa i langt højere Grad gælde for Nakkerne. De kan kun sammenlignes i Egenartethed, Fylde, ja Stil med orientalske Tøjer, persiske Klæder og Duge fra det 16. og 17. Aarhundrede.

Efterhaanden som Metalsyningen kom mere i Brug, forsvandt Silken, og Broderiet fik snarere Udseende af et kunstfærdigt

Guldsmedearbejde end egentlig Broderi (Fig. 9). De metaloversyede Huer virker ved første Blik maaske tunge og overlæssede, Mønstrene synes til Tider saa stiliserede og indviklede, at Helheden bliver en indfiltret Masse. Farverne, der før tydeligt adskilte de enkelte Motiver, er afløste af brede Sølvflader, og Ensartetheden i Metallet gør det vanskeligt at skelne Midtblomst fra Krans, Blade fra Blomster. Men ved nærmere Undersøgelse tegner hver Del sig gradvis frem og viser den mest raffinerede Tegning og Smag — især i Guldhuerne. Her er i Metallet opnaaet Reliefvirkninger, som mangen Sølvsmed kunde høste Lærdom af. De lavere liggende Kantiller danner en mat Metalbund for de større lysende Flader af Blade og Blomster, der sammen med Perler og Pailletter skaber et Glimmer og Lysspil af beundringsværdig Skønhed. De bedste Arbej der finder man, hvor Kantillen og Pailletter er af mørkere Guld og det øvrige Mønster i let Sølvforgyldning. Disse Nakker er fuldendte i Tegning og Teknik; her findes Baldyringer, som minder om Renaissancens Glansperiode, Kompositioner, der røber en næsten fransk Smag saa gennemsleben, som den kun træffes i Rococotidens Lyonerstoffer. Hvad Tøjerne besidder af Farveskønhed, har hine i mesterlig Udførelse.

Fig. 9. Guldnakke c. 1850.

Om en historisk Stil er der ikke Tale, man kunde fristes til at sige, at de har deres egen Stil. Den senere saa forfinede Stilisering i Metal af Blomstermotiver har udviklet sig fra de ydre faste Konturer, der efterhaanden dannede sig for de enkelte Blomsters Vedkommende, Konturer, der dog først og fremmest retter sig efter, hvad Metalsyningen tillader. Dette er ikke stort; derfor genfinder vi de fra andre Landes Metalbroderier kendte Typer og Former. Denne Udvikling kan følges i Nakkerne fra først til sidst. Det samme er for en Del Tilfældet med Stiliseringen i Silke. Oprindelsen til denne kan søges i de vævede Ornamenter fra de allerede omtalte Stumper af Silketøj. Tillige er der et vist

Frændskab med de norske og svenske Stiliseringer i smalle, aflange Felter med vekslende Farver. Dette kunde tyde paa en Indvirkning udefra, men de første Forsøg er famlende og klodsede, og disse ydre Lighedspunkter forsvinder desuden hurtigt. Snarest maa det siges, at denne Stilisering har udviklet sin egen Stil, en sjælden og pragtfuld Blomst, der har sin Rod i Arven fra den store Renæssance.

Huenakkerne er alle blevne forfærdigede af nogle fingernemme Bondekoner, som har haft dette til Biindtægt i Hjemmet; Salget af Nakker har aldrig været i Hænderne paa Bissekræmmere eller Købmænd. Mærkelig lille er Antallet paa de Koner, der har haft denne Beskæftigelse; i forrige Aarhundrede overstiger det knap 30. Nogle af dem er endnu i Live, en enkelt ernærer sig endnu ved Reparationer og Oppudsning af gamle Nakker. En eneste kunde forsyne Egnen i Miles Omkreds; saaledes i Aagerup ved Helsinge Laurine, der arbejdede i ca. 20 Aar for hele Strækningen Nord for Kregome, Skævinge, Annise, Hornbæk, det vil sige for en Omkreds af fem Mil. Sønden for denne Linje boede Ane Vævers, der syede for en lige saa stor Strækning, i Tune arbejdede Maren Olsdatter; en 6—7 andre besørgede Resten. En halv Snes flittige Kvinder har med andre Ord i et kvart Aarhundrede broderet største Parten af den Mængde Huer, der endnu findes tilbage. Arbejdet var meget anstrengende — undertiden maatte de som Væverne holde sig oppe ved Seler fastgjorte i Væggen, — og Sølvbroderiet kunde udelukkende udføres om Dagen paa Grund af Tællelysets Flimren i Metallet. Nogle arbejdede i deres Fritid, og der var lange Tider, for Eks. Høsten, hvor Markarbejdet tog dem fra deres Sytøj. Andre, men kun ganske enkelte, havde det til Levebrød. Laurine fra Aagerup, som er Husmandskone, maatte hver Dag hjælpe sin Mand, men har dog naaet at forfærdige henved 1300 Huer i sin Levetid. Alle hendes Regnskabsbøger er bevarede, og det viser sig, at hun gennemsnitlig har haft en Indtægt af 100 à 200 Rigsdaler aarlig ved sit Broderi.

Jeg skal her ikke komme ind paa Teknikken, men blot indskrænke mig til at anføre, hvor sindrigt man gik til Værks med Tegningen af Mønstrene. Naar Konerne kom til Gilder eller paa Besøg, lagde de Mærke til alle Nakkerne; faldt nogle i deres Smag, søgte de efter Evne at huske dem, og naar de kom hjem,

ridse dem ned med en Blyant. Dette har kun været i de første Aar, senere gjorde de selv Udkastene i Hæfter eller paa løse Blade, som endnu er bevarede. De fik en Pris opgivet, efter hvilken Overslaget blev gjort over det Materiale, der skulde benyttes til Huen; dernæst tog de et Ark Papir og tegnede det halve Omrids af Nakkens Form. Af en lille Æske, hvori gemtes Papirsudklip i allehaande Former, tog de nogle frem og disponerede inden for Omridset over saa stort et Antal, Overslaget tillod. Med en spids Blyant eller en Naal ridsedes endelig Konturerne op omkring Udklippene, og til sidst fyldtes de tilbageblevne Mellemrum med Tegning paa fri Haand. Naar Modellen var færdig, kvadreredes den saa vel som Fløjlet, der skulde danne Bunden; med en Passer maaltes saa Mønstret nøjagtigt op og tegnedes endeligt med Skrædderkridt. Naar man betænker, hvor stort et Arbejde dette alene har været, og naar man tillige ved, hvor meget længere Tid Sølvtraadsyningen over Pap og Kantillestikningen tog, forbavses man over den Energi og Udholdenhed, disse Mennesker har lagt for Dagen i deres „Fritidsarbejde“.

Broderiets Glanstid er nu forbi, umærkeligt gled den bort efter at have overlevet sin egen Blomstringsperiode. Kun den hvide Hedebosyning dyrkes endnu paa enkelte Egne, dog i en Forfaldsform, for hvilken det farvede Broderi lykkeligvis skaanedes.

LÉON EHLERS

VORE BIBLIOTEKSFORHOLD

I.

De sidste Aar har jo bragt saare betydningsfulde Forandringer i vore Biblioteksforhold. Statsmyndighederne har med stor Forstaaelse af de offentlige Bibliotekers Betydning for Aandslivet og med paaskønnelsesværdig Liberalitet ydet Midlerne til store Fremskridt paa dette Omraade.

Statsbiblioteket i Aarhus har allerede i en Aarrække udfyldt sin Mission i vide Kredse baade som Studiebibliotek og som Folkebibliotek. Det kongelige Bibliotek er nu til Huse i sin nye Bygning og byder der den studerende Almenhed en Række Bekvemmeligheder, som hidtil ikke har været kendte herhjemme, og hvoraf enkelte endog er ukendte i Udlandet. Universitetsbiblioteket har ogsaa faaet sine Bogmagasiner stærkt udvidede og en Række af sine Lokaler omlagte til stor Nytte for Publikum.

Begge de store videnskabelige Biblioteker har i de sidste Aar faaet forøgede Midler til Indkøb af Bøger. Deres Læsesale er begge aabne 10 Timer daglig, det kongelige Bibliotek er ikke længere lukket en hel Maaned om Sommeren. Personalet er forøget ved begge Biblioteker, og dets Lønninger forbedrede. Der foreligger 6 Aargange af den fra det kongelige Bibliotek udgivne trykte Aarskatalog over Erhvervelser af udenlandsk Litteratur ved Statens offentlige Bogsamlinger, der har stiftet stor Nytte.

Det ligger i Sagens Natur, at paa Biblioteksvæsenets Omraade er Stilstand ensbetydende med Død. Vel kræves der i det enkelte Biblioteks Bestyrelse en vis Konservatisme og Vaagen over Bibliotekets Traditioner, men man maa dog stadig være paa Vagt over for Rutinens kolde Haand og den bureaukratiske Konservatisme, der lukker sig af mod Livets Bevægelser og Livets

Fremskridt. Der maa derfor ideligt sættes nye Initiativer ind, og det er nødvendigt, at man jævnlig forsøger paa at danne sig et Helhedsbillede af Stillingen og paa at finde de Punkter, hvor der maa gøres nye Indsatser i Udviklingen.

Den, der hver Dag lever i et stort Bibliotek og dér møder de mange i sig selv berettigede Krav, som daglig møder fra mange Sider, bliver jo meget let fordringsfuld og ret umættelig i Retning af større og større Virkemidler. Bibliotekerne vil selvfølgelig stadig kræve mere Plads, flere Penge og større Personale; men over for de saaledes voksende Krav gør man vel i at spørge, om der muligvis ikke med de forhaandenværende Midler vilde kunne opnaas mere.

Naar man gennemser Listen over de Biblioteker, der giver Bidrag til det aarlige Accessionskatalog, og som altsaa derved stiller deres Erhvervelser til Disposition for Almenheden, vil man træffe en hel Række Specialbiblioteker, hvoraf enkelte har Karakteren af Haandbibliotek for vedkommende videnskabelige Institution, medens andre er Fagbiblioteker for særlige Videnskaber. Naar de af disse Biblioteker anskaffede Bøger opføres i Accessionskatalogen, saa betyder det selvfølgelig, at Bøgerne er tilgængelige for saadanne, der behøver dem til deres Studier. Hvis en Institution derfor ikke kan udlaane Bøger af sit Haandbibliotek, dels fordi Bøgerne ikke kan undværes, og dels fordi man ikke kan magte en forsvarlig og betryggende Bestyrelse af Biblioteket og Udlaanet derfra, saa bør Bøgerne ikke opføres i Accessionskatalogen; men saa bør der heller ikke købes andet end rene Haandbøger til et saadant Haandbibliotek, hvor bekvemt det end kan være for vedkommende at have det mest mulige af Litteratur i hans Fag lige ved Haanden. Vi trænger sikkert til at organisere Fagbiblioteker, naar de blot gøres saa store, at de kan bære en teknisk skolet Bibliotekar, der intet Bierhverv har. Jeg skal her kun minde om, at vi i Landbohøjskolens Bibliotek har et Fagbibliotek, der fylder sin Plads og løser sin Opgave med Ære. Maatte den Dag snart komme, da der blev et lignende Bibliotek for teknisk Litteratur, bestyret efter samme Principper.

Saadanne Fagbiblioteker kunde uden Vanskelighed oprettes for et Par Fag, hvis Litteratur for Tiden er særdeles spredt. Der findes for Tiden to betydelige Kunstbiblioteker, den kongelige

Malerisamlings og Kunstakademiets, og desuden har det kongelige Bibliotek anvendt ret betydelige Summer paa Anskaffelsen af kostbare og værdifulde Værker paa dette Omraade. Det er ingenlunde blot et Haandbibliotek, der staar ude i Statens Museum for Kunst, det vilde sammen med Kunstakademiets Samling være et anseligt Kunstbibliotek, der afgjort fortjente sin selvstændige Bibliotekar.

Paa samme Maade vilde der af de fire betydelige Statssamlinger af Militærlitteratur kunne dannes et virkelig repræsentativt Militærbibliotek, der kunde faa stor Betydning for de militære Studier. Som Forholdene nu er, besværliggøres Studierne og fordyres Administrationen.

Selvfølgelig vilde Tilstedeværelsen af veludstyrede og velbestyrede Fagbiblioteker fritage de store Biblioteker fra at følge med paa disse Omraader. Det kongelige Bibliotek køber for Tiden ikke landøkonomisk, teknisk og militærteknisk Litteratur.

Det kgl. danske Videnskabernes Selskab har ved sine Bytteforbindelser over hele Verden en enestaaende Lejlighed til at danne sig et stort og smukt Bibliotek; men det har i mange Aar med en sjælden Liberalitet sendt alle de højst værdifulde Værker, som det modtog, til de store offentlige Biblioteker. Det har handlet saare klogt deri, thi et velordnet, offentlig tilgængeligt Bibliotek koster mange Penge at drive. Men det synes mig, at det desuden har givet et fortrinligt Eksempel til Efterfølgelse. Oldskriftselskabet har delvist handlet paa samme Maade, selv om der i Nationalmuseets anden Afdeling staar opstillet overordentlig vigtige Tidsskrifträkker, der ikke findes andre Steder i Byen, og som fortjente at være mere tilgængelige. Det Classenske Litteraturselskab for Læger afgiver ligeledes sine Indkøb til Universitetsbiblioteket. Men der er uden Tvivl adskillige fagvidenskabelige Kredse, der samler værdifulde Bøger, der ikke kommer til fuld Nytte, og som koster urimelig meget at huse og at bestyre. Jeg har saaledes bragt i Erfaring, at det kgl. geografiske Selskab tænker paa at indrette et Bibliotek. Paa vore Hospitaler samles der Biblioteker, en stor medicinsk Forening her i Byen har et Bibliotek. Litteraturen er spredt vidt og bredt; kun meget faa Læger har Rede paa, hvilke medicinske Tidsskrifter der er tilgængelige her i København. Man burde meget hellere overgive hele denne spredte medicinske Litteratur til Universitetsbiblio-

teket, der har Opgaven at sørge for medicinsk Litteratur, i det mindste burde Tidsskrifterne efter en Tids Forløb gives dertil, mod at Biblioteket bekostede Indbindingen. Hvis man da ikke vil sætte de spredte Kræfter ind paa at danne et medicinsk Centralbibliotek, der i sine Kataloger kunde indarbejde hele den medicinske Bestand paa begge de store Biblioteker.

Overhovedet burde saadanne Fagbiblioteker supplere deres egen Bestand ved i deres Kataloger at opføre hele det paagældende Fags Litteratur, for saa vidt den findes i offentlige Biblioteker, med Henvisning til Bøgernes Signatur. Det vilde faa den største Betydning for Studierne, og man vilde meget let kunne indrette et nært Forhold mellem de paagældende Biblioteker, saa at Fagbiblioteket paa en Maade kunde tjene som Oplysningsbureau for vedkommende Fagstudium og som Mellemmand ved Laanet.

Det ligger jo ret nær i denne Sammenhæng at tænke paa det ønskelige i, at man paa ethvert af de offentlige Biblioteker kunde se, hvad der ejes paa dem alle, med Angivelse af, hvor hver enkelt Bog findes. Dette vilde imidlertid betyde Trykningen af alle de alfabetiske Katalogsedler, og denne Opgave er uden Tvivl for stor for os herhjemme. Derimod bør vi gøre alt for at komme med, hvis denne Idé tages op paa internationalt Grundlag; og der tumles for Tiden stærkt i tyske Bibliotekarkredse med Tanken om en trykt Seddelkatalog over hele Verdenslitteraturen.

Derimod turde det være ret selvfølgeligt, at man med f. Eks. 10 Aars Mellemrum udgav et Register til de aarlige Accessionskataloger i en saadan Form, at det gav meget forkortede Titler og saaledes kunde tjene som Centralkatalog over den nyeste Litteratur i Statens Biblioteker. Bekostningen ved dette Arbejde vilde ikke blive saa særlig stor.

De aarlige Accessionskataloger giver en Oversigt over, hvorledes Bevillingerne anvendes ved Bibliotekerne til Anskaffelse af udenlandsk Literatur. Selv om et udenlandsk Fagtidsskrift for et Par Aar siden udtalte sig meget rosende om Boganskaffelsens Organisation herhjemme, tør vi dog ikke slaa os til Ro med, at der ikke er Plads til yderligere Forbedringer. Grænserne mellem de forskellige større og mindre Bibliotekers Virkeomraade kan sikkert drages endnu skarpere, og Bibliotekerne kan uden Tvivl endnu bedre komme til at supplere hverandre. Man kan vistnok sige,

at vi er godt inde paa den rette Vej, men at det gælder om at naa længere frem, saa at man kan undgaa tidligere Tiders Planløshed i Tidsskrifthold og Køb af kostbare Værker, der tynger Bibliotekernes Budgetter gennem mange Aar.

En Klasse Litteratur er ret husvild paa vore Biblioteker, det er den store populariserende Litteratur paa de europæiske Hovedsprog samt fremmed Skønlitteratur. Hvad Bibliotekerne køber deraf er ret tilfældigt, og det er saa godt som umuligt at gøre et forsvarligt og rationelt Udvalg af de store Masser, der produceres. Stockholm har i Nobelbiblioteket en særlig Institution, udrustet med store Midler, der skal samle Skønlitteraturen paa alle europæiske Sprog. Noget saadant har vi ikke, skønt Trangen dertil er meget stor. Det nu opløste Selskab Athenæum plejede denne Opgave, og en Række Foreninger f. Eks. Studenterforeningen og Kvindelig Læseforening søger at raade Bod paa dette Savn til Bedste for deres Medlemmer. Det er et Spørgsmaal, om der ikke kunde findes en Ordning heraf i Forbindelse med en Modernisering og Reform af vore Folkebiblioteker. Disse vilde derved højnes og komme til at drage et stort Publikum til sig, som hvert Øjeblik staar stille paa de videnskabelige Biblioteker og ikke kan finde den Læsning paa fremmede Sprog, som det søger, og som passer for det.

Uden Tvivl tør man haabe, at de ansvarlige Myndigheder vil være vaagne over for disse og andre Krav, der maatte melde sig, tage dem under alvorlig Overvejelse og skaffe Midlerne til en stadig alsidigere og mere organiseret Udvikling af de videnskabelige Biblioteker i vort Land, saa at Studierne i denne Henseende kan faa saa gode Kaar som muligt. Erfaringerne fra de senere Aar er jo meget opmuntrende i saa Henseende.

II.

Men medens Staten saaledes har varetaget sin Opgave over for Bibliotekerne paa en forstaaende og forsvarlig Maade, kan det samme ingenlunde siges om Kommunerne.

Thi det maa gentages atter og atter, at lige saavel som Staten har en uafviselig Pligt over for de videnskabelige Biblioteker, lige saavel har Kommunerne en lignende Opgave med Hensyn til Folkebibliotekerne.

Dette er anerkendt overalt. Det er jo endog saaledes, at i England og særlig i Amerika beror mange videnskabelige Biblioteker ogsaa paa det kommunale eller det private Initiativ ligesom overhovedet det videnskabelige Liv der ingenlunde som her støttes af Staten. I disse Lande, hvor Friheden er gammel i Gaarde, holdes det private Initiativ højt i Ære, og Borgerstandens Elite sætter sig høje Maal. Allerede tidlig indsaa man der, at offentlige Biblioteker er den fattige Mands Lærdomsskoler, man forstod, hvilken overordentlig moralsk Betydning der maatte tillægges saadanne Institutioner, hvor der vækkes gode og frugtbare Interesser, hvor Kundskaber erhverves og Aanden befrugtes. Man forstod, at offentlige Biblioteker under den rette Ledelse vilde virke opdragende og løftende paa Befolkningen. Derfor tog man Opgaven op, og efter en virksom Agitation i en Aarrække opnaaede Sagens Forkæmpere i England i 1850 en Parlamentsakt, hvorefter der under visse Betingelser i Kommunerne kunde opkræves en særlig Skat til kommunale Folkebibliotekers Oprettelse og Drift. Jeg skal ikke nærmere dvæle ved denne Bevægelses Sejrsbane først i England, dernæst i Amerika og endelig paa det europæiske Fastland. Jeg skal her nøjes med at henvise til den lille Bog, som den utrættelige Forkæmper for Folkebibliotekssagen herhjemme, Overlærer Sch. Steenberg i Horsens, har skrevet.[1])

Vejen herhjemme for denne Bevægelse er endnu ikke ret banet. Det var en overordentlig stor Gave til Aarhus By, som Staten gav, da den lagde Statsbiblioteket derovre, udstyrede det saa rigt og gav det ogsaa den Opgave at være et Slags Folkebibliotek for Aarhus. De beskedne Summer, som Kommunen aarlig anvender paa, at Biblioteket kan holdes aabent om Eftermiddagen og om Aftenen, er jo næppe for noget at regne mod den Nytte, som Biblioteket gør Byens Befolkning. I Aarhus forstaar man nu sikkert et Folkebiblioteks Betydning bedre end andetsteds i Landet.

Men det er jo aabenhart, at paa dette Omraade maa København gaa i Spidsen. Her er Trangen maaske større end andre Steder, thi Livet i Hovedstaden er mere spredende og anspændende og rummer langt større Farer for den opvoksende Slægt. København er Landets rigeste By, der rummer saa mange Op-

[1]) Folkebogsamlinger, deres Historie og Indretning. 1900.

fordringer til at søge Kundskaber og Oplysning; her er Midlerne til at kunne realisere noget godt og mønsterværdigt ogsaa til Stede i størst Maal.

For 22 Aar siden bevilgede Kommunalbestyrelsen en beskeden Sum til Oprettelse og Drift af Folkebiblioteker, og der findes nu 8 saadanne spredte omkring i Byen, af hvilke de 4 har Læsestuer, som er tilgængelige om Aftenen.

Kommunens Bidrag til disse Biblioteker var i 1905—1906 24000 Kr., hvilket for en saa stor By er en saare lille Sum. Bibliotekerne er ganske sideordnede og har for en væsentlig Del den samme Bogbestand. Hvert enkelt bestyres selvstændigt under en Overbestyrer, der varetager Boganskaffelsen og fører en almindelig Kontrol; der arbejdes derfor efter forskellige Metoder. Et Par af Bibliotekerne repræsenterer et højere Niveau end de øvrige, er bedre udstyret og har bedre Læsestuer med længere Aabningstid. Personalet maa gennemgaaende betragte deres Virksomhed ved Bibliotekerne som en Bibeskæftigelse, da de er slet lønnede. Midlernes Utilstrækkelighed betager dem alt for let Modet og Lysten. Jeg har aflagt Besøg paa disse Læsestuer, og jeg undrer mig egentlig ikke over, at de søges saa lidt. Haandbibliotekerne er yderst fattige, og Hyggen er heller ikke for stor.

Jeg er overbevist om, at der er en stor Læselyst i Befolkningen, som slet ikke imødekommes med den nuværende Organisation af Folkebibliotekerne. For ikke at lægge Beslag paa mere Plads end nødvendig skal jeg her tillade mig at skitsere en Ordning, der mere svarer til de Erfaringer, der er gjorte paa dette Omraade i Udlandet.

1) I Stedet for flere sideordnede Biblioteker bør der oprettes et stort Centralbibliotek med flere Filialbiblioteker. Hele Organisationen underlægges en Mands, Stadsbibliotekarens, Ledelse.

2) Dette Centralbibliotek optager i sig Raadhusbiblioteket som en særlig Afdeling for Københavns Historie og for hele den Litteratur, der har Betydning for Kommunens Administration. Denne Litteratur kunde godt være opstillet paa Raadhuset som et Filialbibliotek, men Bøgerne maa være optagne i Centralbibliotekets Kataloger.

3) Centralbiblioteket udstyres med en stor Læsehal, hvor der anbringes et Haandbibliotek paa c. 4000 Bind, helst med et særligt Lokale, hvor Dagblade og Tidsskifter fremlægges. Denne Læsehal holdes aaben fra Kl. 9 Morgen til Kl. 10 Aften, og der maa altid være uddannede Folk til Stede til Inspektion og til Vejledning for Publikum.

4) Centralbiblioteket forsynes med populærvidenskabelig Litteratur paa Engelsk, Tysk og Fransk samt med et Udvalg af den bedste Skønlitteratur paa disse Sprog. Sprogkundskaberne i Befolkningen er voksende, og der bør gøres noget for at fremhjælpe dem. Biblioteket vil derved faa Betydning for større Dele af Befolkningen.

5) Filialbibliotekerne forsynes med den allermest benyttede danske Litteratur, som straks kan udleveres. Anden Litteratur kan bestilles fra Centralbiblioteket og udleveres Dagen efter.

6) Personalet faar en forsvarlig Løn og en virkelig Uddannelse i moderne Bibliotekteknik.

En saadan Ordning vil kræve større Opofrelser fra Kommunen end den nuværende; men paa den anden Side vil den ogsaa paa en hel anden Maade appellere til Publikums Interesse og Offervillighed. Et saadant Centralbibliotek vil helt anderledes kunne bringe sig i Erindring, særlig naar man vilde tage de engelsk—amerikanske Forhold til Mønster. Der er Bibliotekaren Missionær for Sagen over for store og smaa, han faar de store til at give Penge og de smaa til at læse; han kan i sit Personale faa en Stab af Agitatorer, hvis han forstaar at inspirere dem; han kan paa mange Maader bane Vej for Sagen.

De fleste Bibliotekarer ved de amerikanske Folkebiblioteker er Kvinder, der paa en mønsterværdig Maade gaar op i deres Virksomhed og kappes om at bringe Bøgerne i Cirkulation. Særlig arbejder de paa at drage Ungdommen til Bibliotekerne; og ofte udviser de stor Opfindsomhed for at bane Vejen til Læsningens Glæder for saadanne, som de endnu ikke har naaet. Jeg er overbevist om, at Kvinden har en stor social Opgave her;

og jeg ved, at der er ikke faa Kvinder, der vilde tage en Virksomhed i Folkebiblioteksagens Tjeneste op som et Kald for Livet.

Det store Spørgsmaal synes mig nu at blive, om Kommunen vil forøge sit Bidrag til sit Biblioteksvæsen f. Eks. til 50—60000 Kr. om Aaret, og om man vil kunne finde et passende Lokale til et Centralbibliotek. Hvad dette sidste angaar, har man nævnet det store Lokale over Trinitatis Kirke, hvor Universitetsbiblioteket i sin Tid havde Lokale; det vilde jo have en god Beliggenhed; men i andre Henseender er det vel mindre heldigt. Mon der ikke skulde være en eller anden Skolebygning i den indre By, der kunde blive disponibel og som kunde ombygges til Centralbibliotek? En saadan Bygning maatte indrettes med en Læsehal til 100 Personer og Bogmagasiner til c. 50,000 Bind samt Mulighed for Udvidelser.

Hvad enten Kommunen vil forhøje sit Tilskud lidt eller meget, vilde det første Skridt være at ansætte Stadsbibliotekaren med en ordentlig Løn. Han maa da undersøge alle Muligheder og planlægge en skridtvis Udvikling, forberede Centralbiblioteket og agitere for det. Hans Løn vil sikkert blive vel anvendt.

Københavns Eksempel vil uden Tvivl faa Betydning for hele Landet; og Folkebiblioteksagen er et Omraade, hvor vort Fædreland kan og bør vinde med og komme frem i første Række.

H. O. Lange

BONDEKULTUREN

Brev til JOHANNES V. JENSEN

Tusind Tak for *Den ny Verden* og for Stykket om mig. Kanske er ikke det Stykke netop saa rigtigt paa mange Steder; men det er — som hele Bogen for øvrigt — saa vidunderlig skrevet. Nu ser jeg dig gøre et Skuldertræk: vidunderlig skrevet, hvad mere? Fortæl mig ikke oftere det, som ingen kan undlade at fortælle mig, lad mig nu høre videre!

Kære Johs. V., *er* der noget videre?

Se, dette slipper mig nu ud af Pennen, fordi det mere stilistisk end faktisk træffer. Du maa have smittet mig, jeg sidder altsaa her og prøver paa at efterabe dig og være flink. Jeg mener ikke at sige, at dit Geni *blot* ligger i Stilen og Sproget; men jeg skønner ikke rettere, end at dette ene hos dig ikke staar i noget rimeligt Forhold til det andet.

Hvad kommer det af? Jeg kender dig nogenlunde, vi har nu og da siddet og snakket sammen, og du har været baade et klogt og dybt Menneske. Men ikke før gaar du hjem og faar fat i Pennen, før du blir en sproglig Mirakelmager. Og Klogskaben og Dybden begraves til Halsen i et Snevejr af Sprogjuveler.

Og samme Snevejr forlyster mig og henrykker mig og gør mig nu og da gal af Glæde. Men saa er det, at mit Indre ikke føler sig synderlig mere velhavende efterat have været oppe i din Rigdom. Hvad om der af alle disse Farver og Former var sat sammen et Billede, en hel Figur, som jeg kunde se paa og hvile ved! Der er ingen Hvile.

Husker du noget af en Digter, som hedder Tolstoy? Han er ikke min Mand, jeg vælger ham, fordi han hos mig har saa

meget imod sig. Men hvor han kommer vældig! Selv i en Bog som *Opstandelse,* som i ingen Henseende er hans bedste, er der en ung Pige, hun er skabt paa Stedet, hun springer lyslevende frem. Og Skaberen har intet Trylleord behøvet, han meddeler sig til os i et ulitterært Oversættersprog, som man maa føle Medlidenhed med. Men saa har vel hans Sjæl været fuld af denne Ungpige, og han fødte hende som en Gud. Saaledes er det vel.

Mennesket det kan jo komme med udsøgte Materialier og bedste Sort Maling til Fremstilling af en ung Pige. Og det kan fortælle vidt og bredt i et blændende Sprog, at nu agter det at skabe. Men en Gud behøver ikke alle disse Remedier, han behøver, som bekendt, blot et Ribben.

Tag nu dit Stykke om Bjørnson. Jeg synes, det er saa godt som umuligt at *skrive* det bedre; det er ogsaa fuldt af Træffere, af rigtige Enkeltheder. Men det udgør tilsammen ikke Manden, jeg ser ham ikke. „Der gives ikke noget større end at have set ham ... Regnens Kilder, Vejret, Sommeren og den evige Sne, det var jo ham.“ Hvad er sligt noget? Det er vel Litteratur.

Den amerikanske Arbejder, Bonden, Proletaren. Jeg kender ham ikke nok; jeg kender ham ikke meget bedre end du. Men den Mand, der kan skrive som du gør om Frank Norris og hans sociale Epigonroman, han har jo en Modbydelighed mindre end jeg i dette Liv. Det gør da hverken fra eller til, at samme Mand fremstiller „Menneskehedens Flyveforsøg i de golde Ideers Verden“ som det typisk foragtelige, i Modsætning til „den ny Tids Indbrud i et Distrikt“ paa Prærien, hvorved man faar „det i sit Hjærte, som man kan dø paa.“

Der var nu og da et godt Hoved, som opfatted Ideen (Aanden) og Naturen som lige værdifulde Udtryk for Tilværelsens Grundvæsen. Der var andre, som tænkte sig, at Naturen selv gjorde Flyveforsøg og var Aand. Og saa var der du.

Den ny Tid, Amerika! Hvis jeg kunde nok, hvis min Viden ikke var saa begrænset, saa vilde vel jeg, som formodentlig alle andre, berømme dig for din Karakteristik af Amerika og hylde dig for Vederhæftigheden i din Tale; — som det nu er har jeg ikke stort andet at fare med end mit Instinkt, og det stiller sig absolut imod dig. „At den ny Verdens uskøttede og ganske sjælløse Almuekultur engang kunde vokse sig saa stærk, men frem-

for alt saa fri for Lektier og saa hujende henrykt, at den rent satte den gamle eksaminerede Verden i Skygge, faldt ikke de dengang nærsynte Systematikere ind." Jeg er altsaa ikke Systematiker, og jeg har ingen Eksaminer, jeg er forsaavidt lidt af en Amerikaner, altsaa forsaavidt lidt efter dit Hjærte. Og jeg sidder dog her og prøver at fatte din hujende Henrykkelse.

Kære Johs. V., jeg skal tage dig i Haanden paa, at du narrer os. Din Henrykkelse er isnende ironisk at forstaa. Jeg ser dig krympe sammen ved den søde Jærnlyd fra Maskinerierne i det amerikanske Samfund, Verdens store Varieté.

Præsidenten rejser:

„Toget, der med en Storms Hastighed fører ham gennem Amerika, er da et stort rullende Kontor, levende af en Stab af Stenografer, Assistenter, Sekretærer, Bude. Der er Køkken i Toget og Spisesal, Bibliotek, Senge og alle Bekvemmeligheder. Ved hver Station hives der en Sæk Breve og Telegrammer fra alle Verdens Hjørner ind i Toget, og har det ikke Tid til at holde, slynges den ombord ved en særlig Maskine, mens Toget gaar tyve Mil i Timen. Har Folk samlet sig ved en Station, kommer Roosevelt frem paa en Platform og holder en af sine skattede Minuttaler, hvorunder man fotograferer ham med Knytnæver, blottede Tænder og alle øvrige Kendetegn paa atletisk Energi. For nylig er Præsidentens Tog blit forsynet med en Gnisttelegraf, saa at man kan holde Forbindelsen vedlige med Omverdenen, selv om Toget er i Fart."

Hvorpaa alle Landets Amerikanere svinger med Hatten og letter sig med hver sit Hesteskrig af Fryd.

Jeg fraregner de lidt barnagtige Overdrivelser omtrent i hvert eneste Punktum, der blir dog nok tilbage. Og al denne Styrløshed er „ny". Den er ny Tid, ny Verden. Hvis den ikke er gammel. Billedet af den rejsende Præsident er assyrisk i sit kolossale Vildsind, det er Tiglath-Pilesar paa sin Stridsvogn. —

Hvad kommer vi saa til? Bondekulturen? Den er vi kommet til i hele Bogen, er det ikke saa? Endog i Slaget ved Tsuschima? „Friheden gryede for den russiske Bonde i Tsuschimaslaget. Demokratiet sejred, det verdslige Fællesskab, der er vendt mod Jorden og det redslige Erhverv."

Hvor alle Danske kan skrive! Og hvor dog du skriver alle sønder og sammen! At du ogsaa *tænker* dem sønder og sam-

men, det skønner jeg paa min Bondehjærne hver Gang, den ikke fatter dig. Her slaar den fejl igen. Jeg tror nok, at du engang skal faa indse, at hvis du vil skrive for sunde Mennesker og jævn Forstand, saa blir du nødt til at tugte ned dine histoririske og filosofiske Sensationer til det Halve, til Fjerdeparten af det, de nu er.

Dette med Bondekulturen, hvorledes skal det forstaaes? Det er vel ikke Bøndernes Maling og Snitværk, deres Digtning, deres Husflid, deres specifike Videnskabelighed det gælder, hvad er det da? Det er jo i Almindelighed sligt noget, som man regner til Kultur. Men er det Bondens praktiske Bedrift, du mener? Isaafald er dette noget, som lader sig høre. Men af de Mænd, du behandler i din Bog, er der — jeg havde nær sagt — ikke en eneste Bonde i den Forstand. Jeg gaar saa vidt som at sige, at det just er ved at bortskaffe Bonden i sig, at disse Mænd har kunnet yde Kultur. Er det derimod det Faktum, du ønsker at nagelfæste, at der ogsaa blandt Bønder er ævnerige Folk, som har ydet Bidrag til Kulturen i sin Almindelighed, da er dette noget, som hverken er betvivlet eller bestridt. Slaar du op om Bønderne i mit eget Land, da vil du først møde en Masse Bønder og saa en Række velærværdige Biskoper.

Du, som har Ævnen, burde snakke klarere til os arme Mennesker. Hvis jeg havde dig her, skulde du ikke komme levende fra mine Spørgsmaal. Jeg vilde blandt andet spørge dig om, hvad du mener med Bondekultur.

Det fyger i din Bog med Abstraktioner som Virkeligheden, den elementære Natur, Bonden det er Kærnen, det praktiske Liv, den jyske Bevægelse, Demokratiet, Urkilden. I Kapitlet om Christen Berg synes du, efter Slutningsordene at dømme, at have leveret en Forklaring paa, hvad Bondekultur er; jeg bliver da nødt til at læse dette Kapitel over igen:

Bergs Statsmandsævner beroede paa, at han var udgaaet fra et Bondehjem. (Om dette uden videre kan siges om Berg, kan det ikke siges om Flertallet af Bondeførere.) Hvad der ved et Syn paa „Bondekulturen“ skal prøves, er den nuværende Regeringsklasses Forhold til det almindelige moderne Kulturniveau Verden over. Der tænkes ikke udtrykkelig paa Kulturens Bærere, „Dannelsen“, Kenderne af Middelhavsfolkenes Litteraturbrokker; vi lever nu i en Tid, hvori det historiske Tyngdepunkt

er flyttet til Kanalen og Stillehavet. Bondepolitikeren gaar til Højskolen, som præger hans Selvtillid, han kommer ud derfra som en Mand med Handling. Bonden har i den sidste Menneskealder ved simpel Dygtighed slaaet ned enhver Overtro paa den klassiske Dannelses Regeringsprivilegium. Bonden har ogsaa selskabelig Tilstrækkelighed. (Hvis dette ikke er Fejltryk, saa hujer jeg henrykt, fordi det ikke er meget godt skrevet.) Han har socialt vist sig Ekscellencen voksen. Kultur — der gives ikke finere organisk og moralsk Tilpasning end den, Bonden gennem Aarhundreders Samliv med Naturen og Dyrene har overleveret. (Kirgisernes Kultur er ogsaa rigelig næret af Natur og Dyr.) Bondens Følsomhed og Takt er overordentlig. Ingen er var som Bonden, seende, opmærksom indtil Skyhed, umærkeligt smidig og dog fast i sin Natur som en Klippe. Han sidder inde med Udviklingspunkterne til alle Civilisationens Planer. (Hvor jeg kender dette igen fra al norsk Bondediskussion i de sidste 30 Aar!) Det danske Monarkis Fallit formaaede ikke at drage Bondestanden med sig, Almuen mister aldrig sin Kraft. „Som moderne Demokrati burde vi saa ogsaa staa jævnsides med alle andre civiliserede Magter, bidrage til den almindelige fremadskridende Verdenshistorie som en af Staterne i det kosmopolitiske Folkesamfund, der sammensluttes af Næringsvejene. Enhver fri Mand lægger til Verdenssamfundets Formue ved hvad han erhverver for sig. Dette er Bondekulturen. Det er den nordiske Aand. Det er den ny Verden.“

Her var nu en Mængde Storartetheder. Men efter alt dette blir jeg nok nødt til at gøre et ganske stille Spørgsmaal: hvad er altsaa Bondekultur? Alt det, du har regnet op om Bondens Egenskaber, det er jo bare hans *Ævne* til Kultur, -- og hvad er det for en Magt i Himlen eller paa Jorden, du maa overbevise saa overflødig om den Ævne? Er det *Berlingske?*

Foruden mine Parenteser — som jeg forresten gærne kunde have ladet være med, da de blot virker impertinente — er der Hundrede Bemærkninger at gøre til din Udredning; jeg faar indskrænke mig til nogle faa. Men lad mig sige dig, før jeg gaar videre: jeg sidder ikke her som din Fjende for at prøve at pirke dig ned fra dine Højder. Jeg misunder dig naturligvis din enestaaende Stilkunst, men jeg misunder dig indenlunde *alt* det øvrige. Jeg misunder dig selvfølgelig ogsaa dine mange flere

Kundskaber, men du tvinger mig ikke altid til Agtelse for din Anvendelse af dem. Og de Flinkheder i en Mængde Videnskaber, som du strør ud i din Bog, faar min Bondeærbødighed til at dukke sig — med Maade. Men den er der hele Vejen.

Forat gøre en Ende paa mine Spørgsmaal prøver jeg at finde et fast Standpunkt hos dig i din Foragt for „Ideen“ og din Glæde over Jorden, Virkeligheden. Paa utallige Steder hylder du Bonden, Kornet og Naturen, Idrætten, Jærnbanerne og Industrien, jeg gaar da ud fra, at det væsentlig er det *praktiske* Livs Bedrifter, du vil forherlige som Bondekultur. Og dette er et Standpunkt, et godt Standpunkt, det er blot ikke ny Verden. Hvis derfor ogsaa den „jyske Bevægelse“ gaar ud paa dette, da er den i høj Grad en Ikke-blot-jysk, men en dansk national Bevægelse, idet den vistnok kan regne over to Millioner Tilhængere. Er det da for de faa andre, du har maset med at hvidgløde din Bog? Hvor det var ørkesløst, eftersom det praktiske Livs Bedrifter er hævdet før i Titusinder af Bøger og Milliarder af Blade.

For Kortheds Skyld: det er Materialismen vi snakker om. Og „Idealismen“ vi tier om.

Menneskehedens Begyndertanke, vistnok den første Form endog for filosofisk Spekulation. I stadig praktisk Aktualitet, men i Sagntiden lidt efter lidt tilsidesat i Rang for Eksempel for Teologi; i Oldtiden for Krigsvæsen; i Middelalderen atter for Teologi, men dertil for Kunst. Men i den ny Tid er den Toppen, Kongen over Verden.

Kan du klage! Er det ikke den praktiske Bedrift, som hersker, som er Indehaver af Purpuret, i alle Lande og paa alle Have, fra Kap Horn til Spitzbergen, fra New Zealand til Alaska? Og er ikke Danmark med? Hvad er det saa for en jysk Bevægelse, du holder Tale om? Du siger jo udtrykkelig selv, at det er Ingeniører, Storkøbmænd og Redere, som i vor Tid udformer den nordiske Aand.

Eller er det Danmarks Langsomhed, du gløder mod, følger det ikke fort nok med? Gør det ikke! Danmark som paa mange Omraader er den *første.* Er det da, at der ligger noget efterglemt i Landet, en Smergelart, som kan gøres i Penge, en Rødspætbanke, som ikke er afsøgt? Paavis det i en Avisartikel. Og du vil overflødiggøre din Bog.

Danmark er med. Endog Norge er efter Ævne med, vi amerikaniseres saa det er en Lyst, og vi hujer af Henrykkelse. Men Bonden, „som er Kærnen“, hujer højest. For det er jo egentlig ham, som har faaet al denne Bondekultur istand; ikke saa?

Bonden er Kærnen. Men, „Hr. Ordstyrer“, Hr. Ordenes permanente Styrer, „kun for en kort Bemærkning“: Siden vi taler om dette — jeg er saa akademisk — kunde Hr. Ordstyreren oplyse mig lidt om Bonden. Hm. Lever han længer, har han bedre Helbred, er han gladere af Sind, er hans Tilværelse rigere end andres, end alles?

Det maatte kunne gaa an at erkende, at det er *Folket,* som gør sin Indsats paa alle Omraader af Kulturen. Det er derimod paa de allerfleste Omraader netop *ikke* Bonden, som gør det. Hvad Bonden som Bonde har Brug for er de faa Haandgreb, og dem har han lært. Hans medfødte Sejghed er en Betingelse for hans Bedrift, men ikke nogen Drivkraft til at gaa paa. Hans Udviklingstrang bestaar principielt i at hamle op netop *saa* meget, at tilpasse sig efter den objektive Orden, som er Bondesamfundet. Bryder han ud af dette for at komme til mere Udvikling, mere Kultur, vil hans Sejghed ogsaa her hjælpe ham frem. Men han stanser itide. Hvad er Maalet? Lad os sige: Bispestolen.

Er det Bonden som Almue, som Kærne, der har frembragt „det store Handelssamkvem, Jærnbanerne, Industrien“? Vil du fortælle os, at det er Bonden, som har frembragt „det store Landbrug“ i de Forenede Stater, paa hvilket du ødsler med sublime Ord? Isaafald er der en Ting til, som jeg beundrer hos dig: din storartede Mangel paa Betænkeligheder ved at strø ud Paastande, som kan kontrolleres.

Jeg citerer fra din Bog om den amerikanske Landbruger, Bonden: „Der er Mænd, der har opdyrket Jord og solgt den igen med Fordel maaske i hver eneste Stat i Amerika ... Der har aldrig været sundere Uro end den, hvormed den amerikanske Farmer skifter Opholdssted ... Han *kan* sine Ting, han ved Besked om Landbrug, han har lært det og drevet det, og han har Kapital, kan købe de bedste Maskiner og holde saa mange Folk, han vil.“

Sandheden er, at Bonden i de Forenede Stater er en overmaade slet Jorddyrker. Der findes ikke i hele Verden et grovere Landbrug end det, han driver. I hans Praksis forekommer ingen

Gødsling, ingen Vanding, intet Vekselbrug, ingensomhelst rimelig Begribelse om Jordbundens Forskelligartethed omkring paa hans Ejendom. I Aar efter Aar, Aar efter Aar kaster han Hvede, Majs, Tobak eller Havre i samme Ager, uden at skifte. Lad det vokse eller ej, han har gjort sit! Om Gødsling kan der saa meget mindre være Tale, som det ikke lønner sig at „holde saa mange Folk, han vil“ til den. Man ser da det Syn, at naar denne Bonde har vanskøttet og udsuget sin Jord til det yderste, forlader han den for at søge til andre Prærier, hvor han begynder et nyt Landbrug paa samme Maade. Saalænge der nemlig er rig, jomfruelig Jord længer Vest, som bærer sine Fold uden Spor af Dyrkning, er man længer Øst ude af Stand til at konkurrere, selv med kortere Transport. De Gaarde, som paa Grund af „den sunde Uro“ er forladt nedover Østen, er utallige. At der i det hele taget er opnaaet en Pris for en Del af disse Ejendomme, kommer af Jordværdiens almindelige Stigning hele Verden over. At der ogsaa nu kan leve Mennesker paa en Del af dem, kommer af, at de er forandret fra Farme til f. Eks. Svineopdrætterier. Og at en Del af dem overhovedet tilslut har fundet Ejere, kommer af, at der er Jærnbanekompagnier i Landet. Disse Kompagnier kan vente: *al* Jord stiger i Pris, ingen synker, ikke engang en skambrugt Farm.

Jeg har arbejdet hos Yankeefarmere i Østen paa to Heste og fire Køer; de var omtrent lige saa rige som jeg, den ene af dem kunde ikke betale mig, da jeg rejste. Det var Bønder. Jeg har ogsaa arbejdet i Vesten, saaledes paa Dalrymples Farm i Red Riverdalen, den var paa Hundreder af Heste, Muldyr, Maskiner og Mennesker — alt i Hundreder. Det var det store Landbrug. Men her var Bonden et Aktieselskab af Ikke-Bønder, og vi, som arbejded her, var heller ikke Bønder, vi var Arbejdere. Netop „det store Landbrug“ har intetsomhelst med Bønder og Bondekultur at gøre.

Du kan indvende, at det alligevel er Jorden vi alle lever af, og at den udøvende Bonde derfor er Begyndelsen og „Kærnen“ til os og alt. Heri vil du og Menneskeheden være enige. Men det er jo saa, at „hver fri Mand lægger til Verdenssamfundets Formue ved hvad han erhverver for sig“? Siger jeg da: Hvad Slags Bonde var nu Christen Berg, saaede han Korn? saa svarer du: Nej, men han saaede noget andet. Jeg spørger: Men Finsen

saaede ogsaa noget andet? Ja, svarer du, det var Bondekultur. Og „de stille Aarhundreder“, som du vrænger efter, saaede ogsaa noget andet, siger jeg sagte; den „asiatiske Myte, den engelske Skuespilforfatter, den hollandske Maler“ saaede ogsaa noget andet? Da rejser du dig og er høj, højere end du er, og afgør det: Lutter Flyveforsøg i de golde Ideers Verden! „Almenheden har faaet Appetit paa Realiteter.“

Og det har „Almenheden“ sikkert faaet. Det kan vist godt siges at være dens „Kærne“. —

Ogsaa det norske Kongevalg i 1905 er med i din mærkelig rige Bog. Det var „demokratisk“ siger du. Jeg haaber, at det ikke skete for paa en snedig Maade at tilføre vort nationale Demokrati et Plus. Ak, det lille norske Kongevalg — var det mon værd dit Vid! Det burde hellere været værd lidt Gennemtænkthed.

„Danmark er et Monarki. Hvis det ikke var, vilde vi for længe siden været en Provins af en anden europæisk Magt. Ogsaa nu, i allerhøjeste Grad nu, er Kongehuset, hvis Anseelse er saa langt større end Landomraadet, den sikreste Garanti vi ejer for at forblive urørte, eller for dog at beholde Karakteren af en Enkeltstat ... Det var demokratisk af Nordmændene at vælge Konge, da de havde gjort sig fri som Folk; men det var en historisk Aandsfraværelse at sætte selv en dansk Prins paa Tronen.“

Hvor kom Christian IX ifra? Naa — men havde han ikke en Helbroder, som var Tysker? Lad os sige, at han kom *lidt* udenfra. Ikke desto mindre blev han Hovedet for det Kongehus, hvis Anseelse er stor nok til at hævde Danmarks Urørlighed. Grækerne havde allerede i 1863 kastet sine Øjne paa dette Hus, de trængte en Konge derfra. Og de har næppe tabt paa dette Indfald. Hvad os Nordmænd angaar, da var vi i 1905 ligeledes uden Konge; men vi var glubske paa „Urørlighed“ ... Siger jeg nu mere, saa tror du, det sker for at hævne vor historiske Aandsfraværelse og — gribe dig i en logisk.

Historisk Filosofi og filosofisk Historie er vist i det hele taget vanskelige Materier; var det ikke blandt andet sligt noget, Carlyle drev? Du og Roosevelt er ikke stolte af Carlyle — og dog var han Bonde. Du for din Part synes endog bedre om mig, ser jeg; det maa vel da være, fordi jeg endnu staar Bonden

nær og har lært det mindst mulige; jeg har vedblevet at være „Kærne". Hvorfor skulde man ogsaa lære noget!

„De højest ansete litterære Skatte stammer fra Navnløse af Almuen. (Skab dig ikke! Netop du vilde skrive en vidunderligere Folkevise end Norden nogensinde har hørt; du kunde ogsaa lyve sammen Verdens skønneste Sagn.) Naturlæren, Empirismen er begyndt i Marken. (Ja, af Aben. Siden kom der en Ikke-Bonde og bearbejded, hvad Aben havde begyndt med). Hele den moderne Civilisation fra Newton og George Stephenson til Darwin og Edison hviler paa Bondens naturbestemte Fantasi. (Her ser Læseren paa Væggen, op i Taget, udad Vinduet; han prøver at skjule sine Øjne.) Der er ingen Frygt for, at Bonden ikke skulde være moderne eller have Kultur."

Nej, det er der ingen Fare for. Bonden Carlyle for Eksempel blev et vældigt Vidnesbyrd herom — efterat han havde borteliminerat Bonden i sig.

„En Pusling, Carlyle, en Person uden Hænder. Lad os gaa over ham og til Cromwell."

Og du gaar over, stadig over. Og du gaar over til „64", og du er ingen Pusling: „Vi formaar ikke at føle Ulykken i, at Danmark altsaa for en Menneskealder siden maatte afstaa et Par Provinser til en temmelig nærbeslægtet Magt. Mon den største Ulykke ikke var, at ingen kunde se, at det dog blev i Familjen?" Er dette jysk Bevægelse? Eller er det subjektivt Mod overfor „Aspiranten" og dem, som „lever af O, Slesvig"? I en foregaaende Artikel erklærer du dig dog beredt til at „stille under den Personlighed, som følte sig og sit Liv identisk med dette Lands Uafhængighed."

Forklaringen er vel ligefrem den, at hver Artikel skulde have sin Sensation. Og de fik den.

En kort Bemærkning: Om Tyskerne havde „utvivlsomt Ret i, hvad vi kaldte Oprør" i de to Provinser, saa var der ogsaa Danske, som havde utvivlsomt Ret i et og andet. „Nærbeslægtetheden" kan der vist ogsaa tales lidt om. Men alt i alt, din hele Tanke? Det er jo ifølge Sagens Natur saa godt som udelukkende *Grænse*lande, man maa afstaa, for saa vidt „nærbeslægtet" Land — som blir i Familjen. Jeg er imidlertid bange for, at efter dit Princip for Sorgløshed maatte man ikke stanse ved de to Provinser, men afstaa som nærbeslægtet hele Danmark. Og man

maatte ikke stanse ved Danmark, men afstaa en hel Del mere af Nord- og Vesteuropa. Men hvorfor stanse her, er ikke ogsaa Slaverne Arier? Der er ingen Grund til at knibe, en Afstaaelse mere eller mindre vedkommer ikke Bondekulturen. „Landetabene er middelalderlig Snak af Udbyttere. Al sand Historie er præsent ... Har man ikke nu Lov til at se paa „Ulykken“ som en blot Fallit af den daværende Overklasse?“

Dette er da den dybe og værdige Indsigt i et Spørgsmaal, som — bortset fra „dette Lands Uafhængighed“ — i alt Fald berører 140,000 Danske under fremmed Tvangsvælde. Og hvis sande Historie vistnok er i høj Grad præsent. —

Hvad er saa det næste i din Bog? Det næste er en Vrimmel af Alverdens Ting — nu som før, hele Vejen. Jeg blader for tyvende Gang igennem *Den ny Verden* og finder dine Rigdomme paa hvert Blad; hvor skal man stanse op? Det ligger i dit eget jagende Foredrag, at man blir nødt til at forbigaa lige saa vigtige Ting, som dem man fastholder og prøver at tænke nærmere over. Forsaavidt er Bogen en Verden. Men at den beskæftiger sig mest med Amerika — *oh America, oh pioneers!* — gør, at bemeldte Verden er „ny“.

Det er ikke let at faa en hel Mængde særskilt udarbejdede Smaastykker om forskellige Æmner ind under en fælles abstrakt Titel. Man mærker da ogsaa, at du har haft adskilligt Stræv hermed nu igen — ligesom før i *Den gotiske Renæssance* —, eftersom din Bog paa Død og Liv skulde aabenbare én dyb og sammenhængende Grundtanke. Ved Overgangene er da hver Snor strakt lige til Forstrakthed. Der skal være Forbindelse mellem Leonardo, Darwin og Grundtvig, der skal ogsaa være Forbindelse mellem den amerikanske Litteratur og „Jyderne“. Det synes iblandt at overstige menneskelige Ævner; der maa være kommet noget amerikansk ind i det. Da blir det nemlig mere forstaaeligt. For „i de gamle Lande kan man ingen virkelig Forestilling gøre sig om Gennemsnitsamerikanerens Arbejdsævne.“

Hvor er der forresten *ikke* Forbindelse? Herom var det maaske vanskeligere at skrive en Bog.

„Amerika har i Øjeblikket den frodigste Litteratur i den civiliserede Verden ... Den ene vældige Bog skyder op ved Siden af den anden, og de *kan* næsten lige godt allesammen ... de

stiller med Appetit, men uden trængende Instinkter (?), har ikke et lidet klæbrigt Privatliv at interessere en Omverden for, de lever da ogsaa idet de producerer, fordi ogsaa deri er Arbejde... Og ud af dette former sig vor Tids Amerika, en ny Kulturs ny Typer, Hverdagen, Fabriken, Børsen, Næringsvejene, Tilværelsen som den er ... Den moderne store Samfundsroman — Frank Norris etc. — flytter Spændingen over i Nutidsverdenens virkelige Konflikter."

Jeg læser dette, og jeg synes, jeg forstaar hvert Ord, de forekommer mig endog lidt kendte. Men der ligger sikkert noget bag, som er skjult for mine Øjne, jeg tør ikke gaa ud fra, at det er saa ligefrem ment — af Frygt for at paatrykke dig en Vulgarisme fra Ottiaarenes Romankritik. Hvilket andet Program havde nemlig den „naturalistiske" Roman end dette — endog med Tillæg af det lille klæbrige Privatliv, som heller ikke unddroges Tilværelsen som den er? August Strindberg har engang udstedt et Slags Manifest om den ny Kulturs ny Typer af selvsamme Indhold som dit, og han glemte ikke *„elegierne, sammanskrifna af en privatperson öfver en liten sorg."* Han skrev dette i 1876. Hvilket altsaa aabenbarer en „Forbindelse" med Strindberg for 31 Aar siden og dig og Amerikas frodige Litteratur idag.

Men der maa ligge noget bag, og hvad er det? Skulde vi for Eksempel behandle Verdenslitteraturens „Naturalister" med overbærende Ufjendtlighed og sige, at vel nok var ogsaa disse ret agtværdige Fuskere i Faget, men Amerika, *oh America* —? Det falder mig ind, at dette maa være din Tanke. Der er da ogsaa noget rigtigt i den. Medens saaledes Epigonen Maupassant lod Mennesker gaa ud paa Vejene og myrde hinanden tilfods, raser de hos Overepigonen Frank Norris imod hinanden med hver sit Lokomotiv og skyder hinanden ned fra „Sædet", mens de passerer. Og skulde vi videre sige, at dette Træk er typisk for amerikansk Romanpoesi, er du saa tilfreds?

Jeg tillader mig at forestille en Medbroder i dansk Kritik, Hr. Harald Nielsen — og beder begge undskylde! Han spænder næsten lige saa vidt i dette Spørgsmaal som du, han er Filosof, han er ogsaa genial, og han har al vor egen norske Collins godhedsfulde Snakkesalighed. I kan have Glæde af hinanden, du og han, ogsaa han har været udsat for en kendt optisk Forblæn-

delse: at man ser aldeles rigtigt, blot at Tingene staar paa Hovedet. „Napoleon er en Yankee paa den forkerte Side af Atlanterhavet“ — aj, hvor du maa misunde Hr. Nielsen dette Fund! Jeg ved ikke, om Hr. Nielsen er Jyde, men jeg ved, at han er kommet i stor „jysk Bevægelse“ ved at læse Robert Herrick. Den hjemlige Stakkel Jacob Knudsen falder godt igennem ved Sammenligningen med denne Forfatter. Og kan man vente andet — Jacob Knudsen, som blot har haft den danske Tilværelse som den er for Øje, mens Herrick har haft de Forenede Stater! „Man fornemmer bag Herricks Værk de bedre Modeller, han har haft til sin Raadighed: ranke, hærdede, fysisk og aandeligt fastbyggede Skikkelser, mens Jacob Knudsen har maattet finde sin Idealisme personliggjort i en mere følelsesblød og mindre klarviljet Race, der i langt ringere Grad som Materiale var de skarpe Konturer gunstig.“

Hvad om den hjemlige Stakkel nu indser, at han trænger ganske andre Modeller end Dansker til sine Skikkelser!

Imidlertid — Ret skal være Ret: netop paa dette Punkt har *du* hævet dig over det dogmatisk konstruktive og erkendt Jacob Knudsens stille Vælde for Eksempel i Skildringen af en uamerikansk Præst. Hvilket beviser, at ikke alle kan over de samme Fænomener komme i selvsamme jyske Bevægelse. Hvilket igen burde bevise, at Digtning og amerikansk Litteratur ikke er helt Synonymer. Poesi er jo blandt andet „ikke til at skære Glas med.“

Hvis du føler Trang til at forære Hr. Harald Nielsen noget igen for hans Napoleon, kunde du kanske give ham dette om Grundtvig, som samtidig er grej Besked om Flyveforsøgene: „Hvad den store Seer dunkelt anede i sine historiske Syner, sees nu hverdagsagtigt under Trafikens Symbol; istedet for Drømme: Rejser; til Erstatning for Himmeriges Rige: Amerika... Man maa *handle* i en vis Aand, Resten er Nonsens.“

Og da den amerikanske Litteratur maa siges at *handle* i en vis Aand, gaar den ikke ind under den Rest, som er Nonsens.

Det var i Ottiaarene. Man tabte mere og mere Troen og Overtroen paa Romanen „under Trafikens Symbol“; man indsaa, at Livet og Naturen er noget mere end det grovt Positive, som „Hvedens Digtere“ og *Outing*-Skribenterne faar fat paa. Siden er der forsøgt at uddrage af bemeldte Natur de faa og fattige Ting, som

det relativt fine Menneske overkommer, derpaa bøjer man sig i Ydmyghed og Inderlighed og hæsblæser ikke mere. Det kom for en Dag, at der var noget i Mennesket som hedte Fantasi — ogsaa en Del af Tilværelsen som den er. *Alene* af Brød kan jo din Pescheræ leve, men det kan ikke Mennesket. Af den Grund vil Mennesket modsætte sig, at den amerikanske Pescheræ kommer og gør dets fem Sanser op i Chikagopølser.

Der skærer et Tog over Prærien. For den, som føler sin Sjæl læsket ved dette Syn og denne Lyd i disse Omgivelser, er alt godt. Men ikke *alle* kan til *enhver* Tid føle det samme. Naar Toget er passeret, ligger der noget tilbage og lyder, længe og velsignet, med en uovervindelig Melodi. Har du staaet midt paa Præriehavet, alene i Verden, med Himlen over dig? Har I staaet og set paa hverandre, Himlen, Prærien og du? Naturligvis aldrig; jeg ser dig gøre en Grimase over min fuldkomne Latterlighed.

Jeg har et Ønske for dig idag: *at du maa faa Lov til at være mere i Fred.* Du trænger nu til at faa gaa fri og uforvildet din Vej, uden at dine Venner og Fjender idelig pirker ved dig, hver paa sin Maade. Jeg tror, at af to Onder er Smiger skadeligere end Angreb: det første gør en nemlig altfor saarbar ved det andet, — deraf de gentagne Hentydninger om „Boganmælderne“, „Rovkritiken“, mystiske „svedne Spor“, og saa videre. Den uskønsomme Ros og den troløse Nedslagtning synes ikke at være uden Skyld i, at du er ført ind paa et fræsende Rekordsætteri udenfor „den nordiske Aand“. Alle disse ny Overbud, de stadige Opfindsomheder, Krampagtigheden, Hornblæseriet er i Slægt med den amerikanske Bladjournalistik, det er i Slægt med den litterære Detektivhumbug. (Jeg har skrevet til en dansk Kritiker om at aabne Krigen mod Detektivromanen; men jeg ved ikke om han gør det. Tænk, om *du* samled din danske Smidighed og din jyske Oprindelighed og gjorde det! Men denne Alverdens Landeplage er vel for „angelsaksisk“ til, at du — for Tiden — ønsker den borte.) Der blir snart ikke Spørgsmaal om at følge dig, der blir mere Spørgsmaal om Fodfæste, om at staa. Men en Del vil omsider spørge efter den indre Gyldighed i al denne Desperation. Man kan læse med saa megen Sympati, man vil, — Bogen om den ny Verden virker ikke naturlig og sand. Den forveksler Bondekultur med Bondekultus, Stemmen overanstrænges og blir hæs. Du kan sige de himmerrigeste Ord og

derved bøde godt paa det vimsede i Ræsonnementet; men i Længden forslaar ikke dette, det blir saa hjærtens goldt, man læser tilslut blot med Ansigtet. Ja man blir desværre saa pervers, at man af lutter Lede søger over til en Forfatter, som skriver mere sagte og hjælpeløst, men dybere og solidere om en gammel, gammel Verden.

I din Bog føler man sig aldrig sikker. Ved Siden af de talrige Aandrigheder, som dit geniale Hoved og din stilistiske Almagt tryller frem, snubler man over Tanker og Udtalelser, som er fuldkomne blot som Flauser. Jeg ved saaledes intet, som bedre kan sidestilles med din Løshed om de amerikanske Fristaters Samfund, end min egen Ungdomssynd om det samme Æmne fra modsat Synspunkt; jeg fraregner dog, at mit Skrift var, saa vidt jeg husker, saa forfærdende daarligt og barnagtigt skrevet. Du har kanske læst Englænderen Wells ny Bog om Amerika; der er ialfald nogle Ting, som synes at tyde derpaa. Men lagde du da med det samme Mærke til, hvor denne gennemkultiverede Skribent i al Stilhed tildeler den ny Verden haardere Tugtelser, end du den gamle, med alle dine lydelige Smæld i alt Godtfolks Øren? Saaledes er det.

Du har jo nu skrevet mange Bøger, jeg har ikke læst andre end dem, som du selv har skænket mig af gammelt Kendskab. Jeg har saaledes ikke læst dine to Romaner fra Amerika. Men ogsaa disse er sikkert blændende, ogsaa i dem har Vidunderet gentaget sig. Aldrig var der et i sit Slags sjældnere og kostbarere Instrument i Danmarks Hænder, end du er. Du kan være det, som ingen anden er, naar du vil. Du kan *ogsaa* være en rap Tænker; men din Tænkning er let og mangler al Tilsætning af Grublen. Du kan især være en hidtil unaaet Skildrer. Alt dette kan du være, og dertil kanske en stor Skaber — naar du vil. Men du vil ikke. Din Ungdom er dig kanske endnu ivejen, Gæringstiden er muligens endnu ikke forbi. Som det nu er vil du heller redde dig sprogligt og have dine foregaaende og efterfølgende *Ord* i Behold, end lægge Hjærteblod i din Tale. Saa blir det nødvendigvis mindre nærende end delikat anrettet Føde, Herregud, jeg sulter ihjel af Juveler! *Den ny Verden* foregiver at være et Program; du skal da selv være som den, der ud fra en dyb Sindsforfatning tager sit Parti og udraaber en ny Lære. Men det virker ganske ilde, det virker ikke engang redeligt; det

er opfundne Sager, du farer med, det er dit Hoved, som har syslet dem ned i en Bog. Deri er ingen Ondskab, der er blot Vildfarelse. Ondskab hos *dig?* Du er uskyldig, du er en Gut i dit Værk. Dette Værk er godhjærtet og naivt, der er intet daarligt i det. Der er da heller ingen Forbitrelse, ingen Lidelse, ingen Oplevelse; du har spankuleret dig til dine Erfaringer i Livet, dine Øjne har set dem og din Mund er bleven fuld af dem; men din Sjæl er tom af dem. Saaledes er det.

Og dog — naar jeg for sidste Gang blader i denne Bog, møder jeg paa hver Side, ofte i Linje efter Linje, Bud fra et Hoved og et Hjærte. som jeg kanske har gjort Uret i disse ufuldkomne Blade. Hvor han er mageløs! hvisker jeg for mig selv, hvor han er den eneste! Og det er da ikke blot Stilen, som virker paa mig, men det sælsomt rigtige i dine Sanseindtryk, din uhørte Ævne til at gøre et Nu! eller et Enkelttræk anskueligt — hvilket atter ikke beror alene paa Stilen, men kanske paa noget patologisk gennemskuende i dit Blik. Dertil kommer det ømtaalige, det samfølende i dit Sind, som det ingenlunde altid lykkes dig at skjule under en strunk Mine. Alt i alt er der da ogsaa i *Den ny Verden* nok at være glad i og nok at anerkende som værdifuldt. —

Tilslut: Jeg har skrevet dette Brev til flere end dig, derfor har det faaet denne Form. Jeg har kunnet gøre det — tør jeg, uden at misforstaas, sige, at *jeg* har kunnet gøre det? — fordi min Sympati og Beundring for dig er gammel og rodfæstet. Men jeg stiller mig ikke i Række med dine „litterære *Yahooer*“, og jeg ønsker ikke at blive brugt til Støtte for Skadebedrifter imod dig. Jeg glemmer aldrig, at du er den, du er.

Knut Hamsun

DEN TYSKE FORENINGSLOV

I Tyskland er Pressen og Foreningsvæsenet i Følge Rigsforfatningens § 4, Punkt 16 Rigets Lovgivning underlagt. Der udstedtes en Rigspresselov i 1874, men først nu, efter en Menneskealders Forløb, søger de forbundne Regeringer at gennemføre en Rigslov om Forenings- og Forsamlingsvæsenet. Et Blik paa den nuværende Tilstands Ynkelighed er nok til at vise denne Lovs dybt indgribende Betydning.

I det tyske Riges 26 Stater er Forenings- og Forsamlingsretten for Tiden ordnet ved 25 forskellige, indbyrdes meget afvigende Foreningslove. Denne brogede Uensartethed føles overordentlig trykkende, især af Oppositionspartierne. I vore Dage, hvor Afstande saa at sige ikke eksisterer, maa en tysk Politiker stundom i Løbet af en halv Snes Dage afholde lige saa mange Valgmøder i Byer, som har hver sin særlige Forsamlingsret. Næsten alle disse Love er udstedte umiddelbart efter det bevægede Aar 1848 og stærkt mærkede af den da i Tyskland fremherskende Reaktion. Kun tre tyske Stater: Würtemberg, Hessen og Anhalt er heldigere stillede og har ret frie Foreningslove.

Den prøjsiske Foreningslov af 1850, som senere er bleven indført i Hertugdømmerne, Hannover og Hessen-Nassau og saaledes nu omspænder de to Trediedele af Riget, bestemmer, at „alle Forsamlinger, i hvilke der drøftes offentlige Anliggender“, skal meldes til Politiet senest 24 Timer, før de afholdes. Efter Kammerrettens Fortolkning af Loven er tre Personer nok til „en Forsamling“, medens Udtrykket „alle“ ogsaa udstrækker Anmeldelsespligten til Sammenkomster i Privathuse, og „offentlige Anliggender“ ikke blot omfatter alle sociale, kommunale og politiske Spørgsmaal, men f. Eks. tillige Frimenigheders Gudstjeneste, Landboforeningers Forhandlinger om Sædskiftet og Arbejderes Diskussion om et Lønningsspørgsmaal eller om Oprettelsen af en Sygekasse. „Naar to Mænd kommer kørende i en lukket Vogn, møder en Bekendt, som tager Plads hos dem, og derefter fører en Samtale med ham om de høje Kornpriser, gør de sig,“ har en navnkundig tysk Jurist sagt, „efter prøjsisk Ret strafskyldige, naar Sammenkomsten ikke i Forvejen er anmeldt til Politiet.“

Forsamlinger under aaben Himmel maa kun afholdes med Politiets Tilladelse. I Nordslesvig har Danskerne aldrig, længere Syd paa Socialdemokraterne kun rent undtagelsesvis kunnet opnaa denne Tilladelse.

Foreninger, som „har i Sinde at øve Indflydelse paa offentlige Anliggender“, skal indlevere Statuter og Medlemslister til Politiet. Enhver Ændring af

Medlemslisterne skal anmeldes inden tre Dage. Hvilke Politichikaner denne Bestemmelse muliggør, fremgaar af, at der i 1899 anlagdes henved halvandet Hundrede Processer imod den nordslesvigske Sprogforenings Bestyrelse, fordi en Del Dødsfald i de foregaaende ti Aar, som havde medført de paagældende Personers „Udtrædelse af Foreningen,“ ikke var blevne anmeldte til Politiet inden for den foreskrevne tre Dages Frist, efter at de havde udaandet.

Af langt større Betydning er det dog, at den prøjsiske Foreningslov forbyder „Kvinder, Elever og Lærlinge“ at være Medlemmer af politiske Foreninger eller deltage i politiske Foreningers Møder. Til Oplysning om, hvad dette i Virkeligheden betyder for Kvindernes Vedkommende, skal jeg anføre et enkelt Eksempel. Berlins Kaabefabrikker er bekendte over hele Verden. Deres Konkurrencedygtighed har en meget mørk og trist Baggrund: Fattige Kaabesyersker, som i trange Stuer sidder bøjede over deres Arbejde fra Morgen aarle til Aften silde og dog knap kan tjene det nødvendige til Livets Ophold. For nogle Aar siden søgte en Flok intelligente, humant tænkende og socialt interesserede Damer i Berlin at organisere disse fattige Syersker for at skaffe dem bedre Lønningsvilkaar. Det lykkedes dem omsider efter lange Tiders opofrende og opslidende Arbejde at faa over 20,000 Kaabesyersker organiserede i Fagforeninger. Sypigerne leverer selv Traaden, og paa denne Traad laa der en høj Told. Under et Ordskifte i en Afdeling af Kaabesyerskernes Fagforening fremsatte en Taler en Aften nogle Ytringer om, at Sytraadstolden burde ophæves. Straks skred Myndighederne ind: Foreningen havde behandlet et politisk Emne. Den var dermed bleven en politisk Forening, og da Kvinder ikke maa være Medlemmer af politiske Foreninger, sprængtes den store, møjsommelig sammenføjede Organisation brutalt af Politiet.

Over for saadanne Forsøg paa at bruge Foreningslovens Bestemmelser til at hindre tyske Kvinders faglige Organisation i en Tid, hvor de i Hundred-Tusindvis maa søge selvstændigt Erhverv, betyder det — skønt ubehageligt nok — dog ikke saa meget, at politiske Foreninger ikke kan afholde Festmaaltider eller Baller — med Damer, eller at selskabelige Foreninger hyppigt ved en uforsigtig Ytring i en Skaaltale forvandles til „politiske Foreninger“ og dermed faar Dødsstødet.

Skønt den tyske Foreningslov ogsaa i mange andre Retninger aabner en vid Mark for Politivilkaarligheden, er der dog adskillige tyske Foreningslove, som er endnu værre.

I Mecklenburg-Schwerin og Mecklenburg-Strelitz maa der kun afholdes Møder med Politiets forud indhentede Tilladelse. Da denne Tilladelse i Regelen nægtes Socialdemokraterne, har disse Lande i Virkeligheden ingen Foreningsog Forsamlingsret.

I Oldenburg, Braunschweig og fem andre tyske Stater er Forbundsbeslutningen af 13. Juli 1854 endnu gældende Ret. Da det i denne Beslutning hedder, at „Arbejderforeninger, som forfølger politiske, socialistiske eller kommunistiske Formaal, skal opløses og nye Foreninger af den Art forbydes“, er den en Kilde til megen Politivilkaarlighed.

I Kongeriget Sachsen, i Hamburg, Elsasz-Lothringen og flere Smaastater kan Politiet forbyde enhver Forsamling, naar det „frygter for en paatrængende Fare for den offentlige Sikkerhed og Orden.“ Efter Senatets Anordning gjorde

Politimyndighederne i Hamburg rig Brug af denne Ret for et Par Aar siden, da Arbejderne energisk modsatte sig en plutokratisk Ændring af den bestaaende Valgret.

I Bayern, Sachsen og mange andre Stater maa umyndige ikke deltage i offentlige Forsamlinger. I bevægede Tider maa yngre Vælgere derfor gaa med deres Fødselsattest i Lommen, hvis de uden Risiko vil deltage i Valgmøder, og Oppositionens Valgkandidater staar hyppigt i Fare for at faa deres Møder sprængte, fordi der af samme Grund opstaar Konflikt med Politiet.

I Prøjsen og de fleste andre tyske Stater kan en Forsamling opløses, naar der er bevæbnede til Stede. Politiet har hyppigt — ogsaa i Nordslesvig — betegnet Spadserestokke som Vaaben i Lovens Forstand.

I Prøjsen giver en „Opfordring", i Sachsen endog en „Tilskyndelse" til „en strafbar Handling" Politiet Ret til at opløse en Forsamling. Under Henvisning til denne Bestemmelse blev en Forsamling i Nordslesvig opløst, fordi en Taler bad Deltagerne om at synge Bjørnsons bekendte Sang: „Jeg vil værge mit Land." — Der er andre Stater, hvor endog „en Tilskyndelse til uretmæssige og usædelige Handlinger" giver Politiet Ret til at ophæve et Møde. Og alle Vegne er det Politiet, i Regelen repræsenteret af ret uvidende Gendarmer, der bestemmer, hvad der forstaas ved disse elastiske Udtryk.

I Westfalen begyndte en Taler sit Foredrag med Ordene „Mit Tema —," da rejste Gendarmen sig og sagde kort og fyndigt: „Om Tema maa der ikke tales i denne Forsamling, jeg hæver Mødet!" I Nordslesvig var en Del Damer samlede til et Kaffeselskab. Skønt der ikke blev holdt Taler, blev Selskabet opløst, fordi det efter Politiets Mening „var sandsynligt, at der var bleven drøftet offentlige Anliggender, hvis Gildet var blevet fortsat."

Af „Hensyn til den offentlige Sikkerhed" har Politiet i Nordslesvig bl. a. forbudt Foredragsmøder, fordi „en Revne i Gibsloftet viste, at Forsamlingshuset var brøstfældigt," fordi „der laa Børn syge af Mæslinger paa en Gaard i Sognet," og fordi „Salen var oplyst med Petroleum, og det ikke var udelukket, at en Lampe kunde eksplodere." I Sachsen har Politiet ofte forbudt Forsamlinger af Hensyn til den offentlige Sikkerhed, fordi der savnedes godt Drikkevand i Byen, men Papegøjen blev dog nylig skudt af en Politimester i Schlesien, som forbød en Murer-Fagforening at holde Møde, fordi — „der var udbrudt Mund- og Klovsyge paa Egnen."

Først naar man ser det Forslag til en tysk Foreningslov, der for Tiden staar til Forhandling i Berlin, imod den Baggrund, jeg her har tegnet i grove Omrids, forstaar man, at Rigskansleren kan betragte det som en betydelig Indrømmelse til Liberalismen, og at de frisindede Partier lægger Vægt paa, at Forslaget bliver Lov.

Lovforslaget bringer ret betydningsfulde Fremskridt i fire Retninger. Det giver Tyskland en ensartet Forenings- og Forsamlingsret, stiller Kvinderne lige med Mændene, giver ogsaa umyndige Forenings- og Forsamlingsret og afskaffer Foreningernes Forpligtelser til at indsende Medlemslister til Politiet. For de fleste Staters Vedkommende kan der ogsaa nævnes andre Fremskridt. Baade Anmeldelsespligten og Opløsningsretten bliver saaledes i al Almindelighed begrænsede.

Men da Forslagets § 7 paa den anden Side bestemmer, at Forhandlin-

gerne paa offentlige Møder skal føres paa Tysk, bliver det derved til en farlig Undtagelseslov. Ændres denne Paragraf ikke, vil Loven ødelægge Forsamlingsretten for over 4 Millioner tyske Statsborgere af litavisk, vendisk, polsk, fransk og dansk Nationalitet.

To tidligere prøjsiske Indenrigsministre Baron v. d. Recke og Baron v. Hammerstein har, støttet paa almindelige Teorier om Politiets Ret til at overvaage offentlige Forsamlinger, i de sidste ti Aar gentagne Gange forbudt Polakkerne at tale Polsk paa offentlige Møder. Men Overforvaltningsretten har Gang efter Gang stemplet disse Forbud som retsstridige. Nu forlanger Regeringen derfor et Sprogforbud optaget i Foreningsloven.

Sprogforbudet begrundes med, at Rets- og Øvrighedssproget længe har været tysk i de ikke-tyske Landsdele, og at Kendskab til det tyske Sprog maa kunne forlanges af alle, som inden for Rigets Grænser vil tale til Rigets Borgere om offentlige Anliggender. Der tilføjes i Motiveringen, at Regeringen lægger den største Vægt paa Forbudets Vedtagelse. Ved almindelige Anvisninger vil den imidlertid forebygge Haardheder, tillade Undtagelser, hvor der er Anledning til det, og sørge for, at — Deltagerne i internationale Kongresser, som afholdes i Tyskland, faar Lov til at benytte sig af ikke-tyske Sprog!

Lovforslaget har nu været til første Behandling. Imod Forventning havde de konservative Partier ikke stort at indvende imod det. Meget tyder paa, at det i al Almindelighed vil blive ændret ret betydeligt i frisindet Retning. Alle Parter er tilsyneladende enige om, at der bør sættes Skranker for Politivilkaarligheden. Kampen vil særlig komme til at staa om Sprogforbudet.

Ordførerne for *alle* de i „Blokken“ samlede otte Fraktioner har erklæret, at § 7 er uantagelig i den af Regeringen foreslaaede Form. De konservative Partier kræver, at Sprogforbudet ikke skal udstrækkes til Litaver, Massurer og Vender, det national-liberale Parti tilføjer — og fransktalende Lothringer. Og de er enige om at kræve Garantien i denne Retning optaget i Loven. I en Replik til Lothringeren Dr. Gregoire har Statssekretær v. Bethmann-Holweg endvidere antydet, at Forbundsraadet er villigt til at gøre Indrømmelser, og at de fransktalende Lothringere specielt ikke behøver at nære Bekymringer. Dermed var de frisindede Partier imidlertid ikke tilfredse. Deres Ordførere krævede bestemt, at Sprogforbudet heller ikke maa udstrækkes til de dansktalende Nordslesvigere og tilføjede, at de nærede „de allerstørste Betænkeligheder ved at udstrække det til Posen, Vestprøjsen og Øvreschlesien.“

Lovforslaget er nu henvist til et Udvalg paa 28 Medlemmer. At Udvalget vil ændre Loven betydelig i frisindet Retning, kan betragtes som hævet over enhver Tvivl. Om den derefter vil kunne samle et Flertal i Rigsdagen, afhænger af to Ting. For det første af, i hvor høj Grad det lykkes at fjerne dens Undtagelsesbestemmelser, for det andet af „Blokspolitikkens“ Udsigter i al Almindelighed, idet betydelige Indrømmelser paa andre Omraader, særlig med Hensyn til Skattereformen og den prøjsiske Valgretsreform, vil kunne fremkalde Forskydninger inden for de frisindede Partier, som svækker Modstanden imod Sprogforbudet.

H. P. Hanssen-Nørremølle

TILSKUEREN

REDIGERET AF
GUSTAV PHILIPSEN
MARIO KROHN

FEBRUAR 1908

VED HOLGER DRACHMANNS DØD

Imellem Klitter ved Havet i et Solhjørne. Blaa Himmel. Den unge Mand kommer ind. Gaar hurtig op paa Klitten. Ser sig omkring. Ser op paa Himlen — udover Havet.

DEN UNGE MAND

Aa denne Dag! — aa lyse Dag!
Jeg drikker dig i fulde Drag.
En Sol og Lykkedag brudt frem af Slud og Taage.
Den løfter os og bærer os
Den kvæger og ernærer os.

(Staar lidt og lytter.)

Der skreg en Maage!
Der skreg en Maage, jagende
i store Sving
i Ring, I Ring!
Saa klagende!

(Urolig.)

Hvor blir hun af. Og just idag
til vores Stævnemøde?

(Ser atter ud.)

Hvad vil den Maages vilde Jag?
Den flyver sig tildøde.

(Lidt efter.)

Jeg mindes én
paa Skagens Gren,
en herlig Kongemaage!
Hvor stolt den stred
da Stormen bed.
Den kløved Slud og Taage.

Men Solen kom — en Sommerdag.
Jeg saa den Maage ro i Mag
forgyldt af Solens Straaler.
Ja Kongekronet sad den der
paa Skagens Gren i Solens Skær
og drak sin Fryd af Himlens fulde Skaaler.

(Ser atter ud.)

Nu sank den Maage ned i Hav.
Den jog sig selv til døde!

(Atter urolig.)

Hvor blir hun af. Hvor blir hun af
idag til Stævnemøde?

(Lytter.)

Nej — Ikke hendes Skridt, der lød.

(Raaber.)

Hej Fisker der! — hvis I har Tid?
Har I ej mødt? — Kom hid. Kom hid!
Har I ej mødt en Pige?

(Lytter.)

Hvad er det I vil sige?
Jeg hørte Eders Fodtrin lød,
saa spurgte jeg — En Pige? — —

(En gammel Fisker kommer frem mellem Klitterne. Hans Ansigt er alvorligt. Den unge Mand springer ned.)

FISKEREN

Ja nu er Holger Drachmann død,
det vilde jeg blot sige.

DEN UNGE

Aa er han død. Aanej. Aanej.

FISKEREN

Vi skal jo alle gaa den Vej.

DEN UNGE

Jeg fatter ej!

(Skjuler Ansigtet i sine Hænder.)

FISKEREN

Han var — den Ting er vis og sand
en dygtig Digter i sit Fag
og det er ogsaa sandt, at han

tillige var en herlig Mand
som hilste venligt til Goddag
og hjalp enhver, som bad derom
og der er neppe En, som kan
med Sandhed sige, at han kom
uhjulpen ud fra denne Mand.

(Dæmpet.)

Han siger jo saa meget Præsten
og Rigsdagsmanden med forresten.
Det kan jo gerne være rigtig,
at han var noget uforsigtig.
Det maa de Store bedst forstaa,
men han var afholdt blandt de Smaa.
Og digtede — som ingen anden.
Vi holdt af Manden!

DEN UNGE

(lidenskabeligt)

Han sejled frem for fulde Sejl
Han havde ingen Fejl!

FISKEREN

Naa Fejl har alle, som kan klandres,
men har han fejlet og gjort galt,
saa har han allenfals betalt,
kan hænds — for nogle af de andres.
Og jeg vil tage Hatten af
for ham — og ogsaa for hans Grav.

DEN UNGE

Hvor blir hun af?

FISKEREN

(smiler ironisk)

„Hvor blir *hun* af?"
Der fandt han atter Tonen.

DEN UNGE

Forstaar I ikke?

FISKEREN
(lidt efter)
Jo saamænd.
Selv gaar jeg hjem til Konen.
(Han gaar.)
(I det samme kommer den unge Pige fra venstre.)

HAN
Aa har du hørt? —

HUN
(smerteligt)
Aa lige nu!
Jeg fatter ej.

HAN
(lidt efter)
Hvad tænkte du?

HUN
(ryster paa Hovedet)
Jeg fatter ej! — Hvad tænkte jeg?
Jeg længtes efter dig!

HAN
Det samme tænkte jeg!
(De omfavner hinanden. Staar med Hovedet paa hinandens Skuldre. De sætter sig ned i tunge Tanker.)

HAN
Nu er de lyse Nætters Tid forbi
de dirred hen de gyldne Melodier.
Der bliver tavst paa Strand og Skovens Sti
den taler kun om ham, som evig tier.

Hvor var han glitrende som Sol paa Sund.
Frisk som den aarle Morgenstund ved Havet
og sitrende som Dug i Blomstens Bund.
— Nu er den danske Sommers Fryd begravet.
(De sidder tavse.)

HUN
Han maatte jo lide!
Saa tunge Tider!

HAN

Der er mangt, der kan svide —
og mange der bider.

(Klokker ringer.)

HUN

Hør — de fjerne Klokkeklemt,
„Bud fra gamle Dage.“

HAN

Dem har jeg ingensinde glemt,
nu kommer de tilbage.
Og han, som var saa hed og vild,
var i sit Inderste saa mild,
som Vaarens første Dage.

HUN

Men ved du, at hans Død var blid?
Den kom saa let, i venlig Tid
og uden Gru og Klage.

HAN

Aa det er godt at tænke paa!
Det maatte, maatte være saa!

(Sidder lidt og ser frem for sig.)

Døden var god imod ham
den kendte hans Inderste og forstod ham.

(Rejser sig stille og lytter.)

Hør! — hør, hvor det suser i Skovens Kroner.
Hør Havet toner!
Det suser og toner med bønlig Klang,
Det er som om Jordens Aander sang.

STEMME

Luftens Aander! Tag imod
vores kære Broder!
Giv ham Haand og før hans Fod
imellem fjerne Kloder.
Milde Vinde! Vift hans Kind
Kys hans Pande Brise!
Klare Toner! Fyld hans Sind
med sød og stille Lise.

HUN
(løfter Hovedet og lytter)
Det suser og toner med liflig Klang
Det er som om Luftens Aander sang.

STEMME
(fra Luften)
Luftens Aander er ham god!
Han var vores Broder!
Sjælens blide Blomsterblod
fik han af vor Moder.
Vinden leged i hans Sang.
Æolsharpens Brusen
dirred hen i sagte Klang,
de fjerne Stjerners Susen.

HAN
Det suser blidt — det toner tyst
Her blev med Et saa mildt og lyst.

HUN
(peger paa en hvid Sky, som Solen nu beskinner)
Sér Du den hvide Sky, som hist
har faaet gylden Krone paa.

HAN
(smiler)
Er det mon ham, som nu tilsidst
kan — som han lyster, gaa?
(Med Ansigtet vendt mod Skyen.)
Den hvide Sky med gylden Bræm
deroppe i det klare Blaa.
— Saa fri og sorgløs i sit Hjem,
kan ingen anden gaa!
Den glider bort, saa langt den vil,
i Utids Tider om den vil
for Luftens Pust, til Vindens Spil
og ser — som ingen saa:
Hvor Himlen dog er blaa!

Den hvide Sky — ja det er dig,
som i det høje, klare Blaa
kan gaa din egen frie Vej
saa helt paa Maa og Faa.
Der stanser du og hviler du
der driver du og iler du
der drømmer du og smiler du
med Ho'det skælmsk paa Skraa:
Hvor Himlen dog er blaa!

Du smiler til den gode Sol
til alle Stjerner, store, smaa!
Ak Guld i Himlens blaa Viol,
som Pigeøjne blaa!
Én Stjerne lyser som Rubin!
Den funkler som den røde Vin,
saa ungdomsvarm og uskyldsfin.
Du ler og tænker paa:
Hvor Himlen dog er blaa!

Du ler og tænker stille paa,
at denne Glød af rød Rubin
kan ingen vrede Øjne naa
og dog — dog er den din.
Hvor er det svundne fjernt og nær!
De samme Farver her som der;
men badet i et Uskyldsskær,
som aldrig før du saa:
Hvor Himlen dog er blaa!

Hvor Himlen dog er høj og blaa
og rig og fuld af gylden Glans
og ingen onde Øjne naa
de lyse Stjerners Dans.
Du frie Sky! Far hen! Far hen!
vi mindes dig vor store Ven!
Du kommer mild og glad igen,
saa tidt vi tænker paa:
Hvor Himlen dog er blaa!

HUN
(dæmpet)
Hvor Himlen dog er blaa!

STEMMEN
(fra Luften)
Store Sol tag mod din Søn!
lyse Straalekerte!
lad ham se dig rig og skøn
for han var din af Hjerte.
Høje Stjerner! Glem det ej
Han var Eders Lige!
Lys for ham og vis ham Vej
i Eders fjerne Rige.

KOR
(fra Luft og Jord)
Lys for ham og vis ham Vej
i Eders stille Rige.

HELGE RODE

HOLGER HENRIK HERHOLDT DRACHMANN

Jeg er født d. 9. Oktober 1846 i København af Lægen, Professor *Andreas Georg Drachmann* og hans Hustru *Vilhelmine Maria D.* født *Stæhr.* Jeg husker min Bedstefader paa mødrene Side, den gl. *Stæhr.* Han beboede en lang, 1ste Sals Etage i Frederiksborggade lige ved Kultorvet, var en gammel Særling, med Nathue og uldne Strømper i Tøfler, der mest holdt sig i sit eget Værelse og var frygtet af Familien. Hans Glæde var gamle Vaaben, Antikvitets- og Marskandisergenstande og blomstrende Nerier. Jeg vil gøre min Ed paa, at Interessen for *Vaaben og „Ragerier“* idetheletaget og for *stærktduftende Blomster* er bleven vakt stærkt den Gang og har fulgt mig troligt siden. I Venedig (1876) dukkede denne Interesse for begge Dele saa stærkt, med hele Barnealderens Glæde, op for mig, og jeg skulde da have formaaet til Punkt og Prikke at sige, hvorledes der *lugtede* hos Bedstefa'er, og hvor uendelig glad jeg sneg mig til at komme ind i hans Raritetssamling. Han havde været en af Byens *rigeste* Hørkræmmere; var en høj, kæmpestærk Mand, der levede, *ikke selv* literærdannet, men æstetisk paavirket af Tidens Tilbøjelighed, paa Skydebanen, i Klubber, ved dramatiske Underholdninger, og lidt efter lidt i mere broget Selskab, *musikalsk,* grovkornet-flot, indtil han havde ødelagt Størsteparten af sine Ejendomme omkring i Byen. Hans Jernnatur trodsede Alt. Han skal ofte være kommen hjem fra et lystigt Lag sent paa Natten, har da trukket sin Livkjole og Vest af, sat sig midt i den store Dagligstue for aabne Vinduer til begge Sider (Gennemtræk), fyldt sig en stor, gammeldags Pokal med Vin, og der-

paa kaldt en af sine Døtre, og oftest min Moder, op af deres Seng forat spille for sig paa Clavér, medens han selv sang og drak „alle sine gode Venners“ Skaal. Da min Fader, dengang ung *Marinelæge*, blev forlovet med Datteren, opdagede han den Ruin, som truede den store Familie, og *tvang ved sin Energi* den Gamle til at lade sig gøre umyndig, saa at en af Eiendommene og Stumperne af Formuen kunde reddes for Familien.

Paa fædrene Side har jeg ikke kendt mine Bedsteforældre, og ikke hørt meget om dem. I min Moders Familie mente man derimod bestandig, at jeg „mindede om den Gamle“.

Min Moder døde, da jeg var 12—13 Aar. Var musikalsk, skal have været en munter, næsten overgiven smuk ung Pige, der tilbragte en Del af sine Forlovelsesaar i Fredensborg, hvor min Faders Søster var gift. Jeg har dog kun det mere sygelige Indtryk af hende, og et, for Erindringen bestemmende, Indtryk af hendes Død. („En Overkomplet“, deri ogsaa hele Familiens gamle Forkærlighed for Fredensborg). Min Fader var som sagt Marinelæge og har som saadan paa forskellige Orlogsskibe gjort Rejsen om Jorden; han har, som han selv ofte har sagt mig, været mere tilsøes end mangen Søofficer. Ifølge Familiemysterierne skal han være „uægte“ Barn af Lægen, Etatsraad Herholdt, der i sin Tid spillede samme Rolle paa Hospitalerne og i Publikum som den senere Prof. Buntzen. Min Fa'rfa'r skal ikke have duet synderlig (saa vidt jeg véd „Kursmed“, militær Dyrlæge), og hans Kone har da faaet en Stilling ved et af Hospitalerne, hvor hun har gjort Herholdts Bekendtskab. Dog, herom véd jeg lidet og har ikke Tid nu til at indhente Oplysninger — hvis disse i det Hele blev givet mig. Min Fader har været i Besiddelse af en overordentlig Energi og Ærgerrighed. Han gik som Dreng i „tysk“ Skole (maaske S. Petri) og kom tidlig paa Hospitalet hos min Moder. Han fortæller om de utrolige Hindringer, han havde forat bane sig Vej til at blive Læge med sine overordenlig knappe Kaar og sine ringe Forbindelser i den dengang saa aristokratiske Embedsmands- og Officerstid. Da han lige havde faaet sin første Examen ved det daværende kirurgiske Akademi, maatte han som ganske ung medicinsk Student tage Pladsen som 2den eller 3die Læge ombord paa en af Orlogsmændene, der skulde paa Togt. (Han er født 1810). Ombord paa disse forskellige Skibe, i et usselt Lukaf i Proviantsforvalterens Melmagasin, ovenpaa for-

dærvet Flæsk og Beskøjter, læste han saa til sine forskellige Examiner i Storm og i Stille, ringeagtet af de brutale og aristokratiske Officerer, hvis Bornerthed og Hovmod i de Dage næsten var bleven til et Valgsprog. Endelig efter flere Aars Togter lykkedes det ham at tage sin Examen iland (en god selvfølgelig) og at blive ansat ved Søetatens Hospital. Derpaa forlovede han sig (i Begyndelsen af 1840) og giftede sig et Par Aar efter, da han havde faaet Lægebolig paa Hospitalet, som efter hans Beskrivelse bestod af to eller maaske et Værelse, hvor han og min Moder maatte voltigere over to gule Kommoder (som jeg endnu kan mindes at have bemalet med Blæk som Dreng) forat komme til de ægteskabelige Senge. Min ældste Søster, der er to Aar ældre end jeg, blev født her. Jeg selv er, saavidt jeg véd, født i Møntergade, nærved Gothersgade, skraas overfor det Sted, hvor Familien Brandes og Anker Heegaard bor.

I denne Sommer (1877) da min Fa'r blev kreeret til Doktor ved Upsalauniversitetet, gjorde han en lille festlig Middag for sine Nærmeste, og ved den Lejlighed fortalte han nogle Træk fra sit Ungdomsliv. Ellers talte han ikke gerne herom; han har døjet altfor meget. Han gjorde mig da opmærksom paa, at hvormeget Ærgerrigheden end har drevet ham fremad, og hvormeget han har haft Lykken med sig i sine Bestræbelser, saaat han nu er en anset og jevnt velhavende Mand, saa er der fra hans tidligste Ungdom (i Frederik d. 6tes Tid, som han mindes med Rædsel) netop lagt en saa absolut *demokratisk* Tænkemaade ned i ham, netop ved alle de Ydmygelser, som hans stolte og ærekære Gemyt maatte døje gennem alle Overordnede, Officerer og Embedsmænd, som dengang vare Smaasouverainer paa deres Omraader. Han rettede denne Ytring gennem et Aperçu over sin Ungdom, særlig imod mig, fordi han stedse „frygter“, som han siger, „mine aristokratiske Tilbøjeligheder i Skindet, trods mine virkelig alvorlige demokratiske og frihedsstræbende i Sindet“. Han sigter herved til en Dobbelthed i Tilbøjeligheder, som jeg selv har iagttaget som gennemgaaende gennem hele vor Familie. Min Fa'r og Mo'r vare saadan noget som Fætter og Kusine, i ethvert Fald i Familie med hinanden. Hele Familien nedstammer fra *polsk* Udspring. Min Oldefader var, efter Familietraditionen, adelig polsk Emigrant, som giftede sig her i Landet, og altsaa rimeligvis har antaget sin Kones Navn. Ganske klart véd jeg det ikke. Men

hele denne Side af Familiehistorien indeholdes korrekt i en „Overkomplet“. Jeg erindrer tydeligt, hvorledes hele dette polske „Baronvæsen“ spillede en betydelig Rolle for mig i mine hele Opvækst, og det har rimeligvis nu og da, tilligemed mine øvrige Excentriciteter, foruroliget min Fa'r, der havde baade sin egen og sin Kones Faders Exempel i frisk Erindring, og som i min Grandonkel, min Mo'rmo'rs Fætter, havde et fyldigt Exemplar af en Fantast, der ikke bestilte noget, men gik og drev omkring med „Baroniet“ i Hovedet.

Excentrisk har hele Familien været, baade aktiv og passiv; dette slaar jeg fast. Min Fa'r er vel egenlig den, der, med sine egne stærke Tilbøjeligheder ubeskaaren, stærkest og mest decideret udadtil har omformet de excentriske Tilbøjeligheder tillige i energisk Arbejde og ærgerrig Stræben.

Jeg gjorde omtrent min Debut her i Verden (jeg var ikke stort gammel dengang, efter hvad man fortæller mig) ved at blive tabt af min Barnepige ud fra et aabent Vindue paa tredie Sal ned i Gaarden. Det samme er hændt en Onkel af mig, som ved den Lejlighed slog en Vaskerkone ihjel, og en Neveu af mig, som hverken slog sig selv eller andre ihjel. Jeg stødte mig nok et Hul i Nakken. Jeg har senere i Skoletiden en Gang været under en Vogn, en Gang ligget mere end halvdruknet under en Flydebro ude paa Lundehussøen (hvor Familien boede i Emdrup for min Moders Helbred). Jeg har senere ved Midnatstid og i Mørke sprunget over Randkleven paa Bornholm, og fik akkurat Fodfæste; ligeledes var jeg for et Par Aar siden paa et hængende Haar styrtet ned fra Klipperne paa Helgoland; kun en Tot Græs reddede mig. Jeg erindrer ikke de utallige Gange forøvrigt, hvor jeg paa et hængende Haar har været ved at drukne i Baade, eller styrte ned, eller paa anden Maade komme af Dage. Jeg har været i „Ilden“. Paa en Expedition i Store Bælt, forat tegne den „franske Flaade“ i Krigsaaret 70, var jeg i Morgentaagen med min Baad dreven ind under Militærets Skydebaner udenfor Nyborg (Slipshavn). Riffelkuglerne gik forbi mit Ansigt og gennem mine Sejl; og kun Koldblodighed og en opfriskende Brise fra Land reddede mig. Jeg har været slaaet ihjel af Aviserne et Par Gange; svenske Blade indeholdt endogsaa min Nekrolog, da jeg iforfjor laa syg i Sydtyskland. Formodenlig er der bestemt mig en lang Levetid!

Jeg voksede stærkt som Barn, og var, hvad man kalder, „en lang opløben Dreng“, lige indtil min Udgang af Skolen. Forat bøde herpaa og paa en samtidig Disposition, som jeg havde arvet fra min Moder, der døde af Brystsyge, lod min Fader mig allerede fra de ganske unge Aar (han er jo netop *Specialist* paa dette Æmne) nyde en overvejende *fysisk* Opdragelse. Gymnastik, Vaabenøvelser, Svømning, Dans, lange Fodture. De *sidste* var jeg *trægest* til; i de øvrige skal jeg allerede tidlig have udmærket mig. Efterat jeg kom ud af Skolen, og senere i Livet, har jeg søgt selv saameget som mulig at modarbejde hin Disposition ved stadige Vaabenøvelser, stadige Rejser, Søture, mørke, ofte forvovne Sejlture, og idetheletaget saa vidt mulig ved Liv i den friske Luft. Jeg *skyder* og *fægter* godt, jeg *kan sejle og ro en Baad, spiller Langboldt, kaster med Sten, løber paa Skøjter, springer* og *danser* upaaklageligt. De voldsommere af disse Bevægelser har jeg dog af Helbredshensyn i de sidste Aar maattet moderere betydeligt.

Min Faders Ry som Specialist i Chirurgie (Orthopæd) voksede og dermed hans Praxis og Indtægter. Han tog sin Afsked fra Søetatens Hospital, men vedblev i en Række af Aar at være i aktiv Tjeneste i Søetaten, som Læge ombord paa Logisskibet, paa Batteriet „Trekroner“ og som Karantainelæge. Vi var flyttet ud i den østlige Del af Byen, det københavnske Faubourg St. Germain, og boede i en Række af Aar i Dronningenstvergade lige ved Siden af Hotel Phønix. I denne Del af Byen har Familien siden bestandig boet (Amaliegade, Kronprindsessegade, Bredgade). Jeg lægger Vægt herpaa, thi jeg erindrer, hvormeget det havde at sige i Drengeaarene, navnlig i den aristokratiske Mariboes Skole, *hvor* Ens Familie boede. Jeg har stedse haft store Værelser, en stor Gaard, en Have eller sligt til Tumleplads, hvilket for en *københavnsk* Dreng gør saa meget. Min overvejende Tilbøjelighed rettede sig naturligt mod Søen. Hver Onsdag og Lørdag tog min Fader i *Uniform* (ved højtidelige Lejligheder i trekantet Hat og Kaarde) ud paa Rheden til Batteriet Trekroner eller ombord i Skibe. Jeg fik oftest Lov at komme med (jeg var *eneste Søn*), og ofte havde vi, især ved For- og Efteraarstider, ret stormende Toure ud paa Ydrerheden. Tidlig fik jeg Omgang med Baadsmænd, Færgefolk, Lodser og Matroser. En gammel Kvartermester paa „Batteriet“ lærte mig Taklingen af Skibe og

Sejleteorierne. Jeg kom meget i en daværende gammel Overlods' Familie, en Sømand ret af den gamle Skole, jovial, trofast i sit Venskab til Fader, rundhaandet og noget af en Gourmand, Kapt. Aschlund, gift med en Søster til Prof., Skuespiller Nielsen. En lignende prægtig Udgave af en dansk Sømand var Lods Frederiksen; desuden hos flere Søofficerer af min Faders Bekendtskaber, med hvis Sønner jeg sluttede Kammeratskab. Ved den Tid begyndte jeg paa egen Haand at *tegne* Skibe etc.

Jed véd ikke ret, men jeg antager, at min Tilbøjelighed for Søen dengang gjorde, at jeg blev sat ind i *gamle Mariboes Skole*, som dimitterede Sø- og Landkadetter til Akademierne. Jeg gik rigtignok ikke i Søkadetklasserne, men vi følte os alle som halve „Aspiranter". Denne Skole véd jeg aldeles ikke at sammenligne med nogen nu. Den havde Præget af en „engelsk" Skole, saaledes som man læser om dem i de engelske Forfatteres Selvbiografier. Den var *aristokratisk* først og fremmest (Kronprindsen og den græske Konge; navnlig den sidste husker jeg som Dreng). Det var jo i Halvtredserne, og Erindringerne fra Treaarskrigen vare friske endnu. Det Militære havde stærk Overvægt. Det *Individuelle* hos Drengene fik (paa engelsk Manér) stærkt Lov til at udvikle sig. Vi var allesammen „raske" Drengė; vi sloges, sluttede Venskaber og lærte udmærket *levende* Sprog. Jeg erindrer tydeligt *gamle* Maribo, hvidhaaret, lignende en Englænder, og hans Broder, den senere afdøde Søofficer og Forfatter. Vi fik aldrig Bank for vore Lektier, men kun, naar vi havde vist usømmelig Opførsel eller *Kujoneri*. Land- og Søetaten sloges selvfølgelig altid, og vi „Realister" gik altid sammen med Søkadetaspiranterne. Det var en rigtig *Drenge*skole, og de utænkeligste Spilopper fandt Sted. Da Neve fik Skolen, forandredes dens Charakter noget. Ved denne Tid blev jeg taget ud. Min Fader vilde have, at jeg, der viste saa gode Anlæg (jeg var i den Skole altid paa Duxebænken) skulde studere og muligvis i Tiden arve hans Praxis. Det var naturligt, at hans Ærgerrighed saa stærkt haabede paa mig, den eneste Søn, som Familiens „Lys". Jeg blev sat ind i v. Westens Institut.

Denne, Bohrs Skole, er udførlig skildret i „En Overkomplet". Jeg skylder Sandheden den berigtigende Tilføjelse, at det var en *ypperlig* Skole, da jeg *kom ind i den*. Men den blev for stor. Bestyrerens pædagogiske Genialitet (han *var* virkelig en

„genial“ Skolemand) strakte ikke til i Oversigt og Sammenhold af over 700 Drenge. Den gamle Stok af Lærere gav Plads for en stedse vekslende ny Tilgang, ofte af ganske unge Mennesker, der var Studenter fra Skolen, og som savnede Avtoritet. Her saá jeg for første Gang *Georg Brandes,* men han hørte til „Gymnasiasterne“, da jeg kom ind, og jeg tror aldrig, vi stødte sammen. Derimod var jeg i Klasse med, og paa samme Bænk som *Edvard B.* Han hjalp mig i Mathematik (det har altid knebet for mig i Regning) og laante mig Romaner hjem. Til Gengæld tegnede jeg ham Billeder, som han satte stor Pris paa.

Jeg skal nu omtale mig lidt nærmere som Dreng paa det Tidspunkt. Jeg var en stor Dreng (efter et Fotografi fra den Tid) med bred, ombøjet Krave ud over Trøjen, meget blondt Haar, som havde Tilbøjelighed til at falde ned i Panden; jeg havde et søvnigt Udtryk i Ansigtet, naar jeg var „i Ro“. Det var iøvrigt kun sjeldent. Jeg besværedes noget af min store Krop, som nu begyndte at antage bedre Proportioner; jeg kunde ikke altid faa Lemmerne med mig. Jeg var godmodig, rundhaandet med mine Lommepenge, mine Tegninger og mine Næveslag til Fordel for En eller anden. Jeg tror ikke, at jeg var slet saa *vild*, som man hjemme i Familien og blandt Tanter etc. gjorde mig. Men jeg bevægede mig bestandig i „Perioder“, i Spring. Dette ogsaa med min Flid. Jeg var oppe og nede i Klassen, ganske som mit Hoved stod. I Reglen var det min „Opførselskarakter“, der satte mig ned, hvorfra jeg saa arbejdede mig op igen, indtil en „Anmærkning“ for en eller anden privat eller almindelig Drengestreg eller ogsaa Mathematiken lod mig dumpe igen. Jeg var ligefrem forgudet af nogle af mine Lærere, vor Skrivelærer (en gammel Original, en forfejlet Kunstner ved Navn *Top* lod mig stedse tegne i hans Timer) vor Lærer i Tysk, *Simonsen*, i Historie, *Jensen*, (en fortræffelig Mand, der omgikkes sine Yndlinger som Kammerat) i Naturhistorie, *Tauber*, og i Georgrafie *gl. Berg* (en Broder til Rektoren i Frederiksborg.) Jeg mindes dem alle med Hengivenhed. De andre Lærere forfulgte mig systematisk, og jeg dem. Jeg var et maaske altfor blødt og let paavirkeligt Gemyt, som man kunde faa overordentligt langt med Godhed, og som til Gengæld bevarede Haardhed og Forfølgelse med uendelig Græmmelse og Lyst til Hævn. Jeg erindrer endnu tydeligt, hvor forfærdet jeg kunde blive over mine egne Tanker, naar

jeg ønskede at kunne tage *Hævn* over en eller anden virkelig eller indbildt Forurettelse. Jeg stiftede hurtigt og let Venskaber, men indviklede mig lige saa let i Stridigheder. Flere af disse Drengevenskaber var meget bindende for begge Parter. Men jeg har gaaet i altfor *mange* Skoler, til at disse Venskaber fra Drengetiden skulde have naaet op i de modnere Aar. I Mariboes Skole var det stedse Tinsoldater og Legetøjsbaade eller Skibe, der udgjorde vore Drengefornøjelser. Soldaterne faldt efterhaanden væk, men Skibe og Baade vedblev langt op i de senere Drengeaar at spille en Hovedrolle for mig. Jeg byggede og taklede dem selv og havde snart hele mit Værelse fuldt deraf, og Loftet ovenikøbet. Min, senere, Stedmoder fortæller, hvorledes hun en Dag overraskede mig. Jeg havde nylig fuldendt en stor og smuk Kutter og stod foran den og holdt en lang Tale til Skibet og fik Taarer i Øjnene af Rørelse over mine egne dejlige Ord og over Skibets Skønhed. Saa gik Skibene noget af Mode, og istedetfor kom *Vaaben.* Vi sloges ikke blot paa Næver i Bohrs Skole, men vi samledes udenfor Skolen til store Kampe med andre Skoler, „Latinskolen“ og „Melchiors“, i Søndermarken paa *blanke Vaaben.* Det gik saa drabeligt til, at omsider, efterat flere Drenge vare blevne alvorlig kvæstede, Politiet lagde sig imellem. Der var store Forhør i Skolen, og jeg selv var blandt dem, som man havde stærkt i Kiggerten. Siden den Tid har jeg altid haft Vaaben i mine Værelser og baaret Vaaben paa mig.

Blandt mine Venner var der særlig to, sammen med hvem mine æstetiske Interesser nu begyndte at røre sig. *Laurits Christensen,* Søn af Arrestforvareren bag Raad- og Domhuset over Varetægtsarrestanterne. Han er senere kommen til mig med Manuskripter, efterat han var bleven Student. Jeg *skrev* dengang et *Drama* (jeg husker ikke, hvad Tøjeriet hed); det var med Riddere og Damer, Knæbuxer og Slagsværd. Vi indstuderte det omhyggeligt (en anden Klassekammerat *Bugge,* der senere har spillet paa Kasino, var min Tjener; jeg selv havde Titelrollen Don Felix) og spillede det 2 Aftner itræk for *Fangerne.* Vi havde selv tømret Theatret op nede i en af Hvælvingerne i Fængslet, og Christensen (der ogsaa havde Talent for Tegning) og jeg malede i Forening Dekorationerne. Hos en anden Kammerat, maaske min intimeste Ven, *Senius Mygind* (der, efterat være bleven Student, gik til England i Ingenieurlære og nu for et stort Ma-

skinværksted paa Nørrebro) spillede vi ligeledes Komedie, sang og deklamerede. Jeg forfattede Prologerne, der i Reglen var udstyrede med Tegninger.

Kort efter Koleraaaret var vi flyttet hen i Amaliegade, Stedet ved Siden af Kasino. Det ejedes i den Tid af den rige Købmand *Fürst*, med hvis yngste Søn, en opvakt, ildfuld men uregerlig Krabat jeg ligeledes var Klassekammerat. Det blev en i alle Henseender udviklende Tid. Vi beboede Stueetagen, Fürst's 1ste Etage. Min Fader førte dengang, henimod Slutningen af min Moders Leveaar, et æsthetisk selskabeligt Hus. Der kom de „store" Skuespillere Nielsen, Mich. Wiehe, Høedt; de dygtigste Læger, Officerer og den i sin Tid meget bekendte preussiske Generalkonsul v. Quehl. Jeg sugede Indtryk i mig af alle Kræfter, men min Fader var allerede begyndt at blive lidt betænkelig overfor mine Fantasterier, Spilopper og meget afbrudte Flid, og han begyndte at holde mig meget strængt, hvoraf Følgen var, at jeg blev sky og fjernede mig fra Familien, saa ofte jeg kunde. Ovenpaa hos den rige Fürst gik det omtrent „fyrsteligt" til. Her kom ogsaa mange Mennesker, og jeg havde snart hele det daværende københavnske æsthetiske selskabelige og nydelsesfulde Liv for mine Øjne. Vi Drenge var store Fantaster, fulde af Romaner i Hovedet; vi havde tre store Gaarde og hele „Larsens Plads" og Havnen ved Kvæsthusgraven til vor Tumleplads. Vi forelskede os (meget tidligt) i Skolepiger, vi havde Vaaben, Cigarer og Vin til vor Raadighed. Det Hele var, hvad Tyskerne vilde kalde „bunt". Det var ogsaa i denne Tid, at jeg i Ferierne stedse besøgte min Onkels i Fredensborg. Jeg sluttede et inderligt og aldeles sværmerisk Venskab med en Fætter af mig derude, dobbelt saa gammel som jeg, men et Barn i Trohjærtighed, Godmodighed og Fantasi, kæmpestærk, uegennyttig og opoffrende. Med ham gennemstrejfede jeg hele den nordostsællandske Natur, hvorfra jeg har mine tidligste, stærkeste og varigste Naturindtryk. Fredensborg og Omegn, Gurre og Søkysten har for hele min Familie paa fædrene Side været af den allerstørste og mest indgribende Betydning. (En „Overkomplet").

Min Moder døde. Det selskabelige Liv hos os hørte noget op. Det „store Interregnum" („En Overkomplet") indtraadte, hvor vi Børn for en stor Del var overladt til os selv. Min ældste Søster *Erna* og jeg holdt os mest sammen (ligesom vi er vedbleven,

med Mellemrum, at leve mest intim). Faders Utilfredshed med mig voksede. Han var selv saa virksom, energisk og omfattende; jeg var og blev en Fantast. Han tillagde maaske, og vistnok ikke med Urette, Skolen en Del af Skylden, og jeg blev, i en Alder af 13—14 Aar, taget ud af Bohrs Skole og, ved Ansøgning, optaget i *Metropolitanskolen.*

Det var i en Ferie ude i Fredensborg, at jeg fik Underretning herom. Jeg betragtede det som en stor Ære for mig. Metropolitanskolen havde altid for os Drenge staaet som den „fornemste". Jeg var hjærtelig ked af mine Omgivelser dengang og utilfreds med mig selv. Jeg følte, at jeg maatte gøre mig fortjent til Æren, og arbejdede ogsaa i de første Par Aar energisk, saa at jeg indvandt, hvad jeg havde forsømt.

Jeg traf her flere af de tidligere Kammerater fra Mariboes Skole, her var høje, ærværdige, lyse Værelser, noget „universitetsagtigt" over hele Skolen, og næsten gennemgaaende dygtige Lærere. Auspicierne tegnede gunstigt, og Mathematiken var og blev næsten den eneste Anstødssten.

Men efterhaanden som jeg rykkede frem i Skolen, udvikledes min Tilbøjelighed for Kunst og æsthetisk Syslen mere og mere diametralt imod Skolens Fordringer. Jeg var og blev et „Friluftsgemyt". Jeg vilde tegne, og jeg vilde læse Digterværker, og allerhelst begge Dele i en smuk Skov eller i en Baad paa Søen. Dersom jeg endda havde indskrænket mig til at ville *en* af Delene, saa havde det endda gaaet. Min Fader begyndte atter at se betænkelig ud: Men hvad vil Du da, for Pokker? Jeg kunde kun give daarlig Besked. Du skal være Student, saa kan Du for mig gøre. hvad Du vil! Jeg tegnede med Kridt paa Bordene, jeg bemalede Bagsiden af Landkort, jeg redigerede, udgav skrev og illustrerede en „Klasseavis". Jeg begyndte at føle mig meget ulykkelig; jeg blev confirmeret og kom op i Afgangsklasserne. Bestandig famlende. Den første Vise, jeg lod trykke, blev en Skolesang til Rektor *Borgen.* Vor Inspektør *Krebs* gav den sit approbatur, og fra den Tid holdt den gamle, sære men godhjærtede Rektor, hvis Ungdom selv havde været æsthetisk paavirket gennem hans Ven Chr. Winther, stadig sin Haand over mig. Hos ham (i Latin), ligesaavel som hos *Berg* (Græsk, senere Rektor i Frederiksborg) havde jeg Lov til at levere metriske Oversættelser af Digterne; undertiden (jeg husker saaledes Ca-

tull og Mimnermos) gjorde jeg Oversættelserne i rimede Vers. Mine *danske* Stile (Adjunkt *Kr. Arentzen*) bleve læste op i de andre Klasser som Mønstre. For de fleste af Lærerne var jeg et stort Spørgsmaalstegn. Man prækede bestandig for mig om mine gode Evner, som jeg ikke brugte nok. Men der brød sig altfor mange Strømninger i mig, og kun *Kr. Arentzen*, hvem jeg skylder saa meget netop i denne Periode, havde Blik for, at jeg trængte til anden Hjælp end den, Skolen kunde yde mig. Hos ham samledes baade i Skoleaarene og senere en lille Kreds af „Misfornøjede". Han var paa engang vor Fortrolige og vor Mentor. Han havde en egen, paa engang raillerende og begejstrende Maade at lade alle større Spørgsmaal, æsthetiske og filosofiske, opdukke for os i Horisonten; saa maatte vi selv se at tilegne os dem, som vi kunde. Han læste for os og med os de store Digtere, Sofokles, Shakespeare, Aristofanes, Byron, Goethe og Heine. Han gav os aldrig helt Medhold i vore Klager, thi han viste bestandig Relativiteterne frem; men han *hørte* paa os, trøstede os, holdt bestandig de ideellere Magter op for os som Spejl og indrømmede samtidig vore Daarskaber deres Ret; og sammen med sin elskværdige, trofaste Hustru, i sit tarvelige men gæstfri Hjem, paavirkede han vor urolige Drengenatur til det Bedste og til det Frie, og fulgte os langt ind i Ynglingeaarenes ofte endnu mere gærende og urolige Perioder med den samme Redebonhed til at høre, den samme usvækkede Interesse for vor Digten og Tragten, indtil Livet i dets forskellige Fordringer adsplittede os. Erindringen om hans Hjem er, tør jeg sige, for enhver af os, hans tidligste Myndlinger og Venner, varm og kærlig tilbage.

Skoleaarene nærmede sig deres Afslutning. Men det blev urolige Aar de sidste. Vi var tre Kammerater, der holdt meget sammen, og udenfor Skoletiden især havde vore Fodture til Nordostsælland og vore mere eller mindre romantiske Baadture. (Flugten til Amerika i „Storm og Stille"). En af disse Kammerater tog sig i en Alder af 16—17 Aar af Dage ved et Pistolskud; en misforstaaet Æresfølelse, der hos en Dreng af noget indesluttet Karakter netop bliver saa alvorlig-uhyggelig. Begivenheden gjorde et stærkt Indtryk paa mig. Saa begyndte det at trække sammen til Krig, og min anden Kammerat forlod Skolen for at gøre Felttoget med. Jeg vilde gerne have fulgt

ham, blot for at slippe løs, men den faderlige Voluntas var den stærkeste. Jeg blev med hele min opvakte Natur vred paa Hjemmet, paa Skolen, paa mig selv. Jeg blev indesluttet og tilbragte hele det sidste Skoleaar med stadige Echapperinger fra Skolebænken, i hvilke jeg da drev omkring i Skovene og ved Stranden, tegnende og skrivende Smaavers, som jeg viste Kr. Arentzen, men som han sagde „ikke duede“. Jeg var forelsket ude paa Landet, saa ofte som mulig fraværende fra Hjemmet, og et fortsat stort Spørgsmaalstegn i Skolen. Saa kom endelig Examen.

Jeg tog den; men min gamle Svaghed Mathematiken ødelagde min ventede 1ste Karakter, og min Fader var bekymret; Familiens „Lys“ begyndte at sprutte i Stagen. Den Dag, da jeg havde faaet Kokarden paa, var den lykkeligste og ulykkeligste Dag i mit Liv. Jeg havde min Frihed, hvorefter jeg saa længe havde sukket, men jeg vidste ikke, hvad jeg skulde bruge den til.

Aaret gik. Jeg forsøgte at høre filosofiske Forelæsninger, men kunde ikke sidde rolig paa en Bænk. Jeg var stærkt forelsket ude paa Landet; jeg skrev en Bunke Vers, læste Italiensk og Fransk, tegnede og malede; Altsammen uden Plan. Saa foretog jeg min første Tur til Bornholm, og da jeg kom hjem, viste jeg mine Skitser ude hos Prof., Historiemaler *Roed*, med hvis Søn, den højt begavede, altfor tidlig afdøde unge Maler *Holger Roed*, jeg stadig, med Mellemrum, havde plejet Omgang fra Mariboes Skole. Jeg fik nu det Raad at gaa paa Akademiet (Charlottenborg).

Jeg kom i Tegneskole (privat, som Forberedelsesklasse) hos den gamle, venlige Prof. *Helsted*. Hans Søn *Axel H.* (nu en anset Kunstner i Rom), Holger Roed og *Rudolf Bissen* (Landskabsmaler, Søn af Billedhuggeren) var min Omgang. I den gamle Bissens i højeste Grad maleriske og virksomme Atelier i „Materialgaarden“ samledes vi.

Det var en Periode fuld af Stemning og Indtryk af den forskelligste Art. Jeg tør vel kalde den min „Sturm und Drangperiode“. Opholdet i Bissens om Rom og Renaissancetiden i høj Grad mindende Atelier, med højstammede Cypresser, Laurbær, Vinløv udenfor Vinduerne og i det Uendelige af originale Arbejder og Afstøbninger. Det friske, ubundne Ungdomsliv mel-

lem Kunstnere og Studenter, stadige Legems- og Vaabenøvelser, Musik og Tegning. I det Roedske Hus blev Grunden lagt til min *musikalske* Interesse. Jeg hørte dér stadig Musik, og kun *god* Musik. Sejlture og Fodvandringer, især om Natten og ved Maaneskin. Jeg bar langt Haar, der faldt helt ned paa Skuldrene, ombøjet bred Skjortekrave, spidspullet Hat og Slængkappe. Jeg læste Byron og Shakespeare, Goethe, de franske Romantikere og begyndte at tage Timer i Italiensk. Jeg tegnede ude i Naturen og efter Gibsafstøbninger hos Helsted. Jeg begyndte at male, under Vejledning af mine Kammerater. Det var *ingenlunde udelukkende* Søstykker; jeg gjorde dristige Udkast og Kompositioner til alt muligt; jeg havde et stort, menneskeligt Skelet hængende i mit Sovekammer; det fik en trekantet Hat paa Hovedet og en Kridtpibe i Munden, og vi drak dets Skaal om Aftenerne. Jeg vilde partout være noget „Stort“, men jeg vidste kun ikke rigtig hvad, og i hvilken Retning, og i disse indre, splidagtige Strømninger gik idetheletaget dette og de nærmest følgende Aar. Jeg var bestandig en Gaade og et Spørgsmaalstegn for mine Kammerater, selv dem, der mest „troede“ paa mig; de var ikke slet saa brusende som jeg.

Jeg skrev bestandig Vers, og bestandig duede de ikke. Kr. Arentzen kasserede dem stedse; de var for barokke og formløse. Jeg var for urolig og søgende, til at jeg kunde faa ret Hold i Rythmen. Jeg led meget herunder og omgikkes i den Periode hyppigt med Selvmordstanker, fra hvis Udførelse dog stedse min ulykkelige Kammerats Skæbne i det sidste Skoleaar holdt mig tilbage, og maaske endnu mere mine stadige Forelskelser. Fra denne Tid skriver sig rimeligvis mit første offenlig trykte Digt (det var i — „Flyveposten“, til P. L. Møllers Minde; han var død af Sult i Rouen). Jeg har engang senere haft det i mine Hænder, men det er kommet bort fra mig, — desværre — som saa meget andet af mine Forsøg fra den Tid. Jeg var jo idetheletaget et meget *tidligt* og meget *flersidigt* udviklet Gemyt, med rigt Følelsesliv og en ubændig Fantasi. Jeg producerede formelige Bunker, baade paa Papir og Lærred; lige formløst var det Alt. En Novelle erindrer jeg (foruden en Mængde af Kierkegaard og Byron paavirkede Skitser og Udkast). Novellen hed „Fra (frater) Antonio“, og handlede om Italien (hvor jeg *NB.* endnu ikke havde været). Den blev mig remitteret fra

Ill. Tid.s Redaktion med nogle høflige Ord. Det skar mig dybt i Hjærtet.

Jeg var paa den Tid meget „engageret“ ude paa Landet. En Familie med flere elskværdige og smukke, livlige og opvakte Pigebørn, ude i Nordostsælland (se „En Overkomplet“). Der er senere (af en Anmelder i „Dgbl.“, saavidt jeg erindrer) brugt det Ord om nogle af mine første Bøger: „Fiskerjenten, der søger sin Ødegaard.“ Jeg var virkelig en slig Natur, der gjorde den ene tilsyneladende Dumhed efter den anden. I den omtalte Familie — der senere paa en saa sælsom Maade (Goldschmidt vilde kalde det „Nemesis“) skulde gribe ind i mit Liv, consoliderende, styrkende, fredende om det Bedste i mig, saaledes som sket er i dette sidste Aar — var jeg ligefrem paa én Dag forlovet med to af Døttrene, efterat jeg ganske kort iforvejen havde faaet en Kurv af en aristokratisk Inklination allerede fra Skoledagene.

Jeg begyndte virkelig „lovende“ som Geni.

I Hovedstaden kom der et nyt Pust mig imøde gennem de fra Krigen, Fangenskabet eller Lazarethet hjemvendende Kammerater. Jeg havde Onkler og Fættere, Venner og Bekendte med. *Erik Skram* (nu Stenograf ved Rigsdagen), den Kammerat, som havde forladt os i 7de Klasse, var haardt saaret bleven fanget ved Alsaffairen. Hans kraftige Konstitution reddede ham paa det preussiske Lazareth. Nu var han begyndt privat at læse til Artium, efterat have hængt Reserveofficersuniformen paa Knagen. Han boede tilligemed sin Familie i sin Onkels, Waagepetersens Hus paa Østerbro. W. ejede hele den Grund (dengang en dejlig stor Park i engelsk Stil), hvorpaa siden „Rosenvænget“ er fremstaaet. Et fint, lidt stift gammeldags-københavnsk Familiehjem, musikalsk (fremmede Virtuoser) intelligent (Fru Heiberg). Hos ham og hans Fætter, nu Officer i Garden, tilbragte jeg stundom Aftnerne; Kortspil, literair Passiar og Vaabenøvelser. Hans Broder, en forvoven, ridderlig Sømand, der siden gik med som Franctireur i den store Krig 1870, skrev Korrespondancer til „Fædrelandet“, kæmpede ved S. Quentin, blev fangen og undflyede bravement og nu er Mægler i Hâvre og gift med en fransk Dame. Vi havde meget Samkvem, og hans Friskhed, Hensynsløshed og paa samme Tid ridderlige Væsen elektriserede os meget.

Vi havde været paa et Bal herude; smukke Damer og god Vin. Unge Kunstnere, Studenter, Officerer. Det var i November Maaned 1866; meget koldt, da vi, varme og ophidsede, gik hjem. Ingen gik lige hjem dengang. Der blev foreslaaet et Whistparti oppe hos en Kammerat. Der var koldt i hans Værelse. Vi var varme og trak Kjolerne af og sad i Skjorteærmer og røg og spillede.

Jeg hjembragte en Forkølelse, der gik over til en stærk Brystbetændelse. Laa længe syg. Min Ungdom frelste mig. Min ældste Søster plejede mig omhyggelig. Under denne Sygdom opdagede jeg, med hvor megen Kærlighed min Fader, trods al hans Misfornøjelse, hang ved mig. Saavidt jeg mindes, var jeg dengang (i Efteraaret) lige kommen ind paa *Kunstakademiets Skoler*. I Slutningen af Febr. 1867, efterat jeg havde udstaaet Sygdommen, bestemte Fader sig til at sende mig paa en længere Rejse. Jeg trængte til det, baade legemlig og aandelig. En Ven af den før omtalte Lods Frederiksen, en Søkaptajn i russisk Rhederi, der førte et stort og smukt Dampskib, skulde til Middelhavet (i Frugtfart). Velforsynet med Malerrekvisiter, Penge, og min Families (min Fader havde allerede for nogle Aar tilbage giftet sig paany med en jysk Dame, en energisk, karakterfast Natur, der stedse havde holdt sin Haand over mig og forhindret altfor stærke Rivninger mellem Fader og Søn) min Families bedste Ønsker, gik jeg 21 Aar gl., høj og slank, lidt sygelig endnu, men forøvrigt sjælsstærk efter min Sygdom, med de bedste Forsæt og den mest utaalmodige Rejselængsel, de mest romantisk-ubestemte Forhaabninger om at møde „Noget“, som Passager ombord i Damperen, Alexander d. 2den. Vi fik en Storm i Skagerak, og jeg havde Anledning til at forvisse mig om min søstærke Konstitution. Der var ikke forgæves „Verdensomsejlerblod“ i mine Aarer. Det var et mægtigt Indtryk, jeg fik af Nordsøen for første Gang. Jeg var saa ung og frisk ved alt, hvad jeg saa'; og under Søturen bedredes mine Kræfter Dag for Dag. Vi løb ind til Leith i Firth of Forth. Da jeg steg iland i Edinburgh, paa skotsk Grund, var jeg fuldstændig rask, smidig og veltilmode. Mit Indtryk af Edinburgh, Omegnen, Strejftog ind i Landet i den Ugestid, Skibet laa i Havn, blev meddelt i Familiebreve. (Senere i en under Trykningen stærkt concentreret Form i „To Skud“). Jeg tegnede en hel Del ombord og iland. Skot-

land og Skotternes tunge Alvor vilde ikke ret smage mig. Jeg var for nylig selv bleven saa frisk. Vi løb ned langs den engelske Kyst, var iland i Dover, havde herligt Vejr Kanalen igennem, indtil paa Højden af Eddystone, saa begyndte en halv Snes Dages Storme i den spanske Sø. Indtrykkene herfra er spredt over mine forskellige smaa Sømandsfortællinger. Jeg følte mig som fuldstændig Sømand, men Situationens storartede Alvor greb mig, særlig i Begyndelsen, stærkt som Digter og Maler. Jeg tegnede og malede flittigt og opdagede allerede her en egen Ejendommelighed hos mig til at gemme og indprente mig Indtrykkene stærkt i concentrerte Tankebilleder. Jeg blev gode Venner med alle Officererne og Folkene ombord, og saa løb vi ind i Gibraltarstrædet, og hele Spaniens Duft af Blomster og Foraar stod milevidt ud fra Land imod os. Vi laa nogen Tid i Gibraltar, og jeg besøgte de spanske Byer ligeoverfor, navnlig Algesiras, og var en Strejftur med en Damper ovre i Marokko, paa afrikanske Kyst. Paa ny en Storm gennem Middelhavet, hvor vi maatte ty ind under Sardinien. Endelig iland i Palermo.

Jeg skal ikke her give Rejseindtryk. De er nedlagt i deres første, lidt ungdommelige Skikkelse, i Skildringer fra *Sicilien* (oprindelig, efter min Hjemkomst, trykt i „Fra alle Lande", senere optagne i „Med Kul og Kridt", min første Bog i Prosa). Jeg opholdt mig et Par Maaneder paa den ubeskrivelig henrivende Ø. Jeg tegnede og malede, men *skrev* dog mest, Breve og Smaadigte. Saa forlod jeg, da Sommerens stærke Varme begyndte, Sicilien; tog med Skib langs Calabriens Kyst til Neapel, hvor jeg var en kort Tid, og i al Hast (det begyndte at knibe med det fædrene Viaticum) en Afstikker til Rom, som jeg kun saa' i *to* Dage. Jeg har aldrig kunnet lide Rom; jeg véd ikke hvorfor; muligvis er der her, som saa ofte er hændt mig, blevet snakket mig altfor meget om en Ting iforvejen. Jeg vil helst „opdage" selv, og jeg havde, dengang i ethvert Fald, meget mere Sands for Friluftsliv, vekslende Stemninger, Udflugter tilsøes og tilfods, *Naturen,* ikke Museer og Gallerier. Paa Sicilien morede det mig langt mere at læse om *Normannere* og *Arabere* og om *Garibaldi* og *Garibaldister* end at opsnuse romersk-græsk Kunst. Sejlture langs Kysterne og Fodture (med en Landsmand) ind imellem Bjerge og mere eller mindre Banditer; det gik min meste Tid med paa Sicilien. Desuden hele *Gadelivet* i de meget

mere brogede og primitive sicilianske Byer („Det sicilianske Æsel“ og andre Smaabilleder i mine første „Digte“).

Jeg gik fra Neapel videre *tilsøes* til Livorno og Genua. Derfra til Milano, Como, et, endnu i Erindringen dejligt Ophold ved *Luganosøen*, over Bellinzona til Airolo, og derfra begyndte min *Fodtur* op over St. Gothardt igennem Kanton Uri, over Vierwaldtstädtersøen til Luzern og Basel.

Jeg *gik* igennem Schweiz. Jeg har aldrig følt mig saa trykket af denne evige Marsch mellem Bjerge som da. Jo længere jeg atter rykkede op imod Norden, jo mere aftog mit Humeur, og jo mere længtes jeg efter at gaa tilbage. Jeg følte, hvor udviklet jeg var bleven ved denne Rejse, men hvad skulde jeg bruge min Udvikling til? Jeg gik ved Mainz ombord paa en Rhindamper, kom, efter en dejlig Fart, til Düsseldorf, hvor jeg opholdt mig et Par Uger mellem de tyske og skandinaviske Malere. Derpaa til Hamborg. Her var mine Rejsepenge sluppen saa fuldstændig op, at jeg maatte tage ned i en Kælder, hvor der logerede Haandværkssvende etc. Allerede dengang faldt det mig ind at benytte disse „derbe“ Fyre i en poetisk Fremstilling. Saa fik jeg Remisser; og saa kom jeg hjem midt i Sommeren.

Det smagte ikke. Forandringen var for stor. Min Selvstændighedsfølelse var saa vakt, min Fantasi saa opildnet. Nu skulde der arbejdes igen, systematisk, indenfor snævre Grænser. Jeg kom mere og mere i Strid med Hjemmet i Familien. Ikkedestomindre arbejdede jeg med temmelig stor Flid paa Akademiet og rykkede op igennem dets Skoler. Jeg læste tillige meget og skrev en hel Del. Min Fætter, *Viggo Hørup*, var dengang flyttet sammen med mig og delte mit Studereværelse. derhjemme. Jeg erindrer, vi læste de tyske Forfattere og de norske (særlig Wergeland *in extenso*) sammen. Han tilskyndede mig til at skrive og skrev ogsaa selv en Del, sub rosa. Mine Venner blandt de unge Malere pressede paa, at jeg skulde male. Saaledes var jeg atter delt.

Man har været noget tilbøjelig til at betragte min literære Virksomhed, da den i 71 under den Brandesske Periode saa pludselig og stærk brød frem, som om den slet ikke havde nogen Forløbere, en Udvikling bagved. Den havde i Sandhed sin Udvikling bag sig — som enhver fornuftig Ting har, og meget

af, hvad der senere spang frem, laa dengang og brød i mit Hoved. Jeg kunde ikke *fordøje* Italien; det tyngede paa min Konstitution. Jeg kunde ikke frigøre mig for alle disse Syner, al denne Musik, alle disse Mennesker, al denne Kunst. Jeg begyndte da, og først egenlig nu, at søge de københavnske Adspredelser i alle deres Skikkelser. Det var et *broget* Kompagni, „daarligt Selskab" blev det kaldet af min Familie. Men *jeg* idetmindste havde, ligesom Prins Henrik hos Shakespeare, en fuldstændig overlegen Forstaaelse af, at der „vilde komme noget" efter al denne Sviren, disse glade Kammerater, hvoraf nogle dræbte sig selv, nogle blev halvforfaldne Spidsborgere med Ansats til Borgerdyder, en tog til Australien, nogle gik aldeles i Hundene, og de andre spredtes for alle Vinde. Det var min sidste Gennemgangs-Karnevalstid. *Jeg* var ikke (idetmindste kun i Øjeblikke) i Tvivl om, at det altsammen stilede hen imod en rig Udvikling, der kun havde ondt ved at concentrere sig. Men min Fader blev mere og mere alvorlig, især da ogsaa nogle af de lettere liaisons kom til. Jeg erindrer, at jeg skrev et Digt til ham herom, og lagde det ind paa hans Skrivebord. Han læste det (bagefter har han fortalt „med Glæde"), men han havde selv altfor energisk og regelret banet sig sin Vej. Han begyndte nu at tvivle om min. Saa kom næste Sommer 1868. Jeg selv havde en Følelse af, at nu maatte der snart komme en Krise. Jeg havde villet *trodse* den københavnske Opinion; den begyndte at løfte sin Indignation. En Formiddag besøgte Fader mig paa mit Værelse. „Du ses bestandig i daarligt Selskab, Holger; det er muligt, at Du er et „Geni", men det varer mig noget længe, inden jeg ser dets Frugter. Her er Penge, en rund Sum. Jeg giver dig Valget mellem at gaa over Atlanterhavet og bryde Dig en Bane paa bedste Maade eller at pakke Dine Malerrekvisiter sammen og tage Ophold paa en isoleret Ø her i Danmark, indtil Du har vist i Gerningen, at Du *kan* og *vil* noget. Om Dit *Talent*, Dine *Muligheder* tvivler jeg ikke, men vel om Resultatet, Vælg nu!"

Vi skiltes. Jeg tog over til Bornholm. Jeg havde endnu nogle Venner derovre fra min Rejse i Rusaaret. For hver Dag der gik, vandt jeg mere og mere ind paa mig selv. Jeg arbejdede ihærdigt og med heldigt Resultat. De Studier, jeg sendte hjem, formildede den Gamle. Han har selv stedse haft en Lægmands

gode Kunstforstand og er i Grunden et varmt og modtageligt Gemyt. Han havde Ret.

Jeg omgikkes derovre en Del med Kasinos Skuespillerpersonale, Andersen, Stigaard, Frk. Lerche, hvortil sluttede sig Frk. Guldbrandsen, og nogle mindre betydelige mandlige Kræfter. Jeg fik Interesse for Scenens Kunst. Det var mig noget nyt. I de dejlige Sommeraftener eller Nætter dannede vi Mandfolk en Kvartet, og jeg fik maget det saaledes, at vi kom til at synge udenfor en Families Hus, hvori jeg ved et Bekendtskab var bleven indført, Cancelliraad *Erichsen*. Han havde en meget talrig Familie, og for at støtte sine Indtægter havde han ved sin Prokuratorvirksomhed en Boghandel ved Siden af, som hans Døtre skiftevis besørgede. Den yngste var usædvanlig smuk, bleg, brunette, af et noget melankolsk og indesluttet Væsen, et Barn paa 16 Aar, et smukt, forunderligt, tiltrækkende Barn, som Goethes Mignon. Da jeg forlod Øen, var jeg forlovet med hende. En Børneforlovelse. Jeg selv var 22 Aar eller akkurat bleven 23. Men min Natur har altid i sine „vanskelige“ Øjeblikke trængt til en Kvinde, forat kunne faa Overtaget igen over sig selv. Jeg kom hjem med Mappen fuld af Studier og Skitser, med fornyet Selvtillid og Selvagtelse. Min Forlovelse „smagte“ dem ikke ret derhjemme. De var egentlig tilbøjelig til at tro, at dette var en ny „Dumhed“ kun, i Rækkefølge med de gamle. Da traadte jeg energisk op. Min Selvfølelse og Vilje var vakt, Jeg sagde min Fader, at jeg nu vidste, *hvad* jeg vilde. Han indrettede mig et Atelier oppe paa Kvisten hjemme hos sig (i Bredgade), og *dér* gjorde jeg mit første *Udstillingsbillede* færdigt, et Motiv ovre fra Østkysten af Bornholm. Det blev modtaget med megen Anerkendelse, og „Dagbladet“s Anmelder (Prof. Molbech) varslede mig en lovende Fremtid som Maler. Det hjalp en Del paa Forholdet i Familien. Men en Misstemning i en Familie gror ikke saa let sammen. Da min Forlovede næste Efteraar besøgte os, havde man et og andet at indvende mod hende, hvad der altsammen fulgte af hendes Ungdom og Uerfarenhed. Man bebrejdede hende, at hun tog for meget af min Tid etc. etc. Saa brød jeg fuldstændig overtværs. Jeg vilde skaffe mig en uafhængig Stilling, ved mit *eget* Arbejde. Den Gamles Natur var kommen op i mig.

(Parenthes: Aarstallet 1868 er ikke rigtigt. Det var i Som-

meren 1869, at jeg var sammen med Kasinos Skuespillere paa Bornholm. Forøvrigt bliver Facta de samme).

Jeg flyttede ud i Rosenvænget og lejede mig Landskabsmaler *Aagaards* Atelier. Jeg havde Bestillinger gennem nogle rige Købmænd (Tietgen osv.). Desuden *skrev* jeg om Aftenen og Nætterne til forskellige Blade (Dag. Nyheder under Robert Watt) og Tidsskrifter. („For Romantik og Historie“ etc.). Den første Halvdel af den senere udkomne „Med Kul og Kridt“ er saaledes fra denne Periode. Jeg boede sammen med Cand. Michelsen og Branner. Borchsenius og Wiese kom og besøgte mig. Spændingen med min Familie voksede, trods min Flid og mine stadige Fremskridt. Min Forlovede var denne Vinter (1870) i Byen; jeg havde sørget for Bopæl til hende i en Familie. Vi levede meget selskabeligt i en lille, afsluttet Kreds. Det var Vinteren før den store *tysk-franske Krig* med alle de store Indtryk og Følger, som den satte i Bevægelse. Herhjemme var endnu alt stille og dødt „nationalliberalt“.

Jeg indsaa' imidlertid — jeg har altid haft et skævt Øje til de „halve“ Tilstande — at, saaledes som mine Forhold nu var, kunde de ikke vedblive. Min Forlovede holdt lidenskabeligt af mig, som et Barn, der staar alene og derfor støtter sig endnu fastere til den, hun staar hos. Selskabelighed, Forlovelse og strængt Arbejde paa samme Tid er uudholdelig i Længden. Jeg bestemte mig til, efterat have bragt mine Arbejder paa Udstillingen i Marts 1871, at rejse over til London og forsøge mig dér som Marinemaler. Jeg vilde giftes, og jeg vilde opnaa Midlerne dertil i Udlandet. Jeg rejste i Slutningen af April. Det blev en besværlig, men højst *udviklende* Periode for mig, med mange *nye* Indtryk fra de frygtelige Efterdønninger af Krigen (Kommunen). Kommunistiske Flygtninger i London (Sokokvarteret). Jeg havde en drøj Existenskamp i Begyndelsen, og der var en Tid — om den just ikke varede længe — hvor jeg var kommen ned paa en ligesaa knap daglig Ration som de Belejrede i Paris. Jeg gik og sultede i Londons Gader, men jeg opgav ikke min Stolthed; der var Brud mellem mig og Hjemmet. Jeg vilde ikke *bede* om noget. Jeg boede i Arbeiderkvarteret, ude i Camden-Town, sammen med en dansk Haandværker („Snedkersvenden“ i „Sandets Regioner“). Jeg saa Arbejderne, i deres Hjem og Værtshuse, og hørte deres Klager, paavirkede fra Paris. Saa

vendte Bladet sig. En rig Lord købte et Maleri af mig, jeg fik Bestillinger fra Newcastle og hjemmefra. Jeg berejste England (særlig Sydkysten ved Kanalen, Warwick Shire, med Kenilvorth og Shakespeares Fødeby, Stratford-upon-Avon, og det Nordlige med Byerne ved Tynefloden, Newcastle og Shields (2den Halvdel af „Med Kul og Kridt"), desuden „Now-Tommy!" (i Storm og Stille), „Festen paa Kenilworth" (Romantik og Historie), „Najaden" og mange Sømandshistorier.

Jeg mente, og ikke med Urette, at jeg havde en Fremtid for mig i England. Jeg vilde male for Englænderne og skrive for mit Fædreland. Nu vidste jeg, at min Styrke og Udvikling var saa stor, at jeg kunde begge Dele.

Jeg kom hjem og giftede mig i Novb. samme Aar. 1871. Forinden boede jeg en 6—7 Uger paa Borchs Collegium, ved Inspektøren A. C. Larsens Imødekommenhed. Imidlertid var der kommen Røre i Gemytterne derhjemme. Den store Bølge havde sat sin Dønning ind over vore flade Sletter. *Vilh. Møller* havde stiftet „Nyt dansk Maanedsskrift", og Dr. *Brandes* (som ogsaa lige var vendt hjem fra en 2-aarig Udenlandsrejse i Frankrig og Italien) forberedte sine Forelæsninger. Jeg traadte som Medarbejder i Forbindelse med Vilh. Møller, i hvis Tidsskrift jeg allerede i Foraaret havde publiceret en Afhandling „Dansk Sømaleri", som havde gjort en Del Opsigt. Nu fortsatte jeg med „Seneste Svingninger i den danske Malerkunst", som vakte en lille Storm mellem Kunstnere og Anmeldere. Jeg kendte ikke Doktor Brandes; jeg levede udelukkende blandt den lille Kreds af mine gamle Venner, med min smukke, nu snart min tilkommende Brud, som Midtpunkt. En Dag, da jeg stod og malede i mit Værelse paa Collegiet, kom en ung Mand, bleg, endnu lidt medtaget af den svære Sygdom i Rom, med livlige, i højeste Grad vindende Ansigtstræk, en Smidighed og Raskhed i alle Bevægelser, der stod i Modsætning til det af strengt Arbejde noget markerte Ansigt, klædt i Sort med en lys, højpullet Filthat ind til mig. Er De Holger D., maa jeg spørge? Jo! Behag at tage Plads, tør jeg spørge om . . .? Jeg er Dr. Brandes; jeg hører af A. C. Larsen, at De boer her for Tiden. Maa jeg takke Dem for Deres Artikler i „Nyt dansk Maanedsskrift"; der er Faa herhjemme hos os, der har den Stil som De!

Det var Introduktionen til et Bekendtskab og et Venskab, hvis

Værdi for mig, trods alt, hvad man nu begynder at rokke derved, har været saa stor for mig, og som jeg skal vide at bevare for mit Liv, maaske mindre *direkte* paavirket for Fremtiden, men stedse i høj Erkendelse af, hvad Fasthed i Holdepunktet, Uegennyttighed overfor Kammeraten og den varmeste Interesse for det gensidige Arbejde i Literaturen har givet og vil give min for Stemninger og Svingninger maaske mere *kvindeligt* anlagte Natur.

Jeg kom, efter mit nu snart paafølgende Giftermaal, ind i den vækkende, befrugtende, rige og virksomme Periode, der kaldte alle unge litteraire Kræfter i Arbejde herhjemme — paa begge Sider af den Barrikade, som Brandes rejste paa Frueplads. Jeg var flyttet op med min Hustru paa Hotel Phønix, hvor jeg havde et midlertidigt Atelier sammen med den norske Maler Thaulow (nu i Paris). Jeg havde ikke opgivet Englandsplanerne endnu, men kun udsat dem. Efterhaanden som Kampen blev hidsigere paa alle Felter omkring os —

(Unøjagtighed. Det var først her paa Hotel Phønix, at „Svingningerne i den danske Malerkunst“ blev skreven).

og jeg selv blev, naturligt med al min Kamplyst, draget ind i den, gik jeg mere og mere fra min Plan med England. Jeg syntes, at jeg havde *mere* at udrette herhjemme. Jeg holdt saa at sige aabent Hus for Oppositionen. Jeg forbavses endnu over den Virksomhed, som jeg for min Part udfoldede og *maatte* udfolde. Jeg malede og illustrerte, talte med Folk, skrev, var Vært for Venner og — nygift Mand. Jeg samlede i denne Tid mine spredte Smaaskitser til en Bog „*Med Kul og Kridt*“ (Schous Forlag). Man gled meget let henover den, og den betød heller ikke stort andet end for mig selv at rette Opmærksomheden paa min ejendommelige Stil og *mine* ejendommelige Sujetter. I en saadan spredt Periode, med Forelæsninger, Dagbladspolemiker, Maleri, Debatter og Selskabelighed gør man ingen *Bøger*. En Dag kom Dr. *Brandes* og spurgte mig, om jeg ikke havde skrevet Digte? *J. P. Jacobsen* sad hos mig og smilede ved Spørgsmaalet. Jeg blev lidt forlegen og svarede, at jeg *havde* skrevet Digte, men de duede ikke. Du *maa* kunne skrive Vers! sagde B. Den næste Dag sad jeg ved mit Staffeli og malede et Stykke fra Themsen. Jeg tog et Blad Papir. Jeg erindrede en Situation en Aften nede under en af de londonske Broer fra en

Arbejderplads. Jeg skrev de „Engelske Socialister" ned med det samme, uden mange Rettelser. Det blev trykt i „Nyt dansk Maanedsskrift", og mine Venner gratulerte mig.

Dermed begyndte min „Kamp-Lyrik". Den blev samlet tilligemed nogle spredte gamle Poesier i det lille Bind „*Digte*", Efteraaret 72.

Polemiken med Brandes vedvarte stadig. Man coordinerte ham, noget vilkaarligt maaske, med den voksende Arbejderbevægelse. „Literaturselskabet" blev stiftet, og i denne Anledning slog de københavnske Grosserere Haanden af mig som Maler, tog deres Bestillinger tilbage, og der begyndte paa Kunstakademiet forskellige indflydelsesrige Stemmer at løftes imod mig. Jeg flyttede ud paa Østerbro. Jeg maatte leve paa et mindre Budget.

Afbrudt af mindre Rejser til Bornholm og Studierejser (f. Ex. til Skagen) levede jeg nu her paa Østerbro, noget mere tilbagetrukket, men stedse paavirket af og omgivet af de „store" Tidens brændende Spørgsmaal. Jeg var, ved Siden af mit Maleri og Illustrationer, stedse Medarbejder ved „Nyt dansk Maanedsskrift" og publicerte heri (efter en Række af Skagensture) „Perspektiviske Fragmenter". I Foraaret 1872, da den store Stormflod hærgede Sydsællands og Øerne Falsters og Lollands Kyster, gik jeg som Tegner for „Ill. Tid." og Korrespondent for „Dagbld." til Krigsskuepladsen for Ødelæggelserne (heraf den første Sømandsfortælling i „Flinchs Almanak", ved hvis nye, kunstneriske Tilsynekommen efter den gamle Misère jeg var Medstifter). I Efteraaret 1874 samledes mine novellistiske Arbejder i „*I Storm og Stille*" (Philipsen). Og derpaa blev jeg, efterat „Arbejderrevolutionen" hos os var strandet saa tragi-komisk udenfor mine egne Vinduer paa Østerfælled, mere og mere, med hele min oppositionelle Trang, draget over mod de Rækker i vor politiske indre Udvikling, der idetmindste formaaede at føre Krigen mod det intelligent-spidsborgerlige Oligarki i en *ordnet* og *fast* Kamptilværelse. Jeg lærte Størstedelen af „Førerne" personlig at kende (med varm Sympathi for adskillige af dem, Berg, Klaus Berntsen, Frede Bojsen og hans Broder i Gedved) med stor, skøndt stedse tvivlende Anerkendelse af Demokrater som I. A. Hansen, med megen Interesse, skøndt stedse mest psykologisk, med Reservation mod slig en Proteus som Holstein-Ledreborg. Jeg gik over i det nylig stiftede — sammen med min Fætter Hørup —

„Morgenblad“ som Feuilletonist og publicerede heri en Række af Slag-Digte, særlig et højst kraftigt ironisk ved Kongens store Islandsfart med sine Skjalde, Carl Andersen og Richard Kaufmann, og sine andre gode Mænd, Klein, Trap, Holten osv.

Højres store Blade havde mit Talent, eller snarere dets Anvendelse, stærkt i Kiggerten. Jeg ærgrede dem, og det pirrede mine krigeriske Tilbøjeligheder. Jeg var med ved private og offenlige Gilder, Valgmøder, Sammenkomster, foran og bagved de parlamentariske Kulisser. Jeg arbejdede og levede utroligt med. Jeg fik en *bred* Basis at staa paa, thi jeg var stedse den „Intelligente“ ved Siden af. Jeg blev smigret af Mænd og Kvinder. Jeg lærte Bonden at kende. Jeg levede, med andre Ord, som den Forfatter, der i den kommende Tid *maa* kunne skrive denne Tids Historie i Situations- og Karaktertegning. Men jeg forsømte mit Hus.

Denne Periode, 73—74, gik ud over mit Hjem, og i dobbelt Forstand. Min Hustru var et Barn; under rolige, harmoniske Forhold, stedse undergivet min indirekte Ledelse, vilde hun have udviklet sig naturligt og i Overensstemmelse med mig. Jeg var for ubændig, for urolig, for allestedsnærværende. Og dertil kom, hvad der vel havde *endnu mere Indflydelse paa* de huslige Begivenheders Gang, at „Politiken“ som saadan umuligt kunde tilfredsstille helt mit Digtergemyt. Min gamle Natur kom atter frem i mig. Jeg følte det brage og knage i Tømmeret paa min Vikingeskude. Forgæves gjorde jeg Rejser rundtomkring i vore Farvande, med Lystkuttere i de dejlige Sommernætter, i en Baad sammen med min Hustru og gode Venner („Improvisation ombord“), Efteraarsture til Jylland, opad Sveriges Vestkyst, Gøteborg (Sammenkomst med V. Rydberg og Hedlund, Feuilleton i Handels- og Sjöfartstidning), forgæves søgte jeg at give min digteriske Trang Afløb i Digte rundtomkring og i Sømandshistorier („Simon Sundeved“, „Grangemouth“ etc.): der brød store og stærke Kræfter indeni mig, og mit Maleri led derunder. Min Hustru blev utilfreds med mit Liv. Jeg indlod mig paa Æventyr og Forbindelser udenfor Huset; jeg var for ærlig til ikke at skrifte dette, og Samlivet ved min Arne var ophørt.

Jeg vilde atter tage min Tilflugt til en Udenlandsrejse. Jeg delte, hvad jeg havde af Penge, i to Dele, overgav min Hustru, som netop havde født mig en Datter, den ene, „Venstre“ holdt

et stort Afskedsgilde for mig, og jeg begav mig, sørgmodig, men endnu med Rester af min Stolthed, min Uafhængighedsfølelse og min ideale Trang paa Rejse. Jeg vilde gaa til Sydamerika, til de halvtopdyrkede, halvtciviliserte Stater. Cancelliraad *Hegel* var imidlertid kommet til mig og havde foreslaaet mig en ny Digtsamling med Illustrationer. Jeg gik til Hamborg, hvorfra jeg vilde tage over Atlanterhavet. Men jeg havde ikke Penge nok; Kunstvenner i Hamborg søgte at formaae mig til at bruge mit Talent i den rige By. Anton Melbye var for nylig død. Jeg skulde remplacere ham. Jeg omgikkes i Elbstaden en Kreds af dannede og begavede Mænd, saa meget som mulig udenfor Købmandsstanden, Kunstnere, Jurister, Læger, og som navnlig i Breslaueren, Baudirektor Zimmermanns højst intelligente og strengt musikalske Hus. Jeg gjorde i Hamborg de „*Dæmpede Melodier*“ færdig. Jeg opholdt mig i Vintren 1874 og indtil Sommeren 1875 i denne By. Jeg kunde ikke bekvemme mig nok til at „poussere“ mig selv; jeg solgte et Par Malerier til den derværende Kunstforening og tog i Juni Maaned over til Helgoland.

Her virkede Adskillelsen fra Hjemmet, Alt hvad jeg havde *tabt* derhjemme ved min egen Voldsomhed og Lidenskabelighed, saa stærkt paa mig, at jeg — hvem formaar tilfulde at dissekere saadant? — halvt ufrivillig, halvt med Villie, gjorde et Fald fra de høje, bratte Klipper, som havde voldet min Død, hvis ikke den ovenfor omtalte Græsbusk havde standset mig. Jeg betragtede det som et „Tegn“. Jeg var kaldet til at udrette noget i Livet. Jeg forlod det farlige, melankolske Helgoland (Feuilleton i „Morgenbladet“) og tog for at restituere mit af saa mange Strømninger, saa meget Arbejde og saa mange Skuffelser og Selvbebrejdelser medtagne Helbred til Lübeck, hvor jeg henlevede glade Dage med kraftige „Bummlere“, musikalske, letlevende Mennesker, og derpaa til Østersøbadet Travemünde. Her blev, paa et ensomt Sted ved Østersøen, en høj, skovbegroet Brink med en Pavillon „Seetempel“ Slutningen af Digt-Cyclus „Med høj Horisont“ skrevet. Saa tog jeg tilbage til København og blev, i August Maaned 1875, lovformeligt separeret fra min Hustru, som levede meget indgetogent ude ved Sortedamssøen med vor yndige lille Pige.

Jeg tog over til den sønderjyske Vestkyst, Ringkøbing og Ribeamt, Fanø, Manø etc. (Feuilleton i „Morgenbladet“). Jeg om-

gikkes den store, alvorlige Natur (Landskabet i de „To Skud“) og fortræffelige Mennesker i Vardeegnen, Læger og Bønder. Derpaa tilbage til København, hvor „Dæmpede Melodier“ udkom i Efteraaret. Jeg boede paa et Hotel („Valdemar“), medens Trykningen og Korrekturen stod paa. Jeg var sammen hos min gamle Ven Borchsenius med Kaalund, Arentzen, Schandorph etc. De gamle Erindringer strømmede altfor frisk ind paa mig. Jeg maatte til Udlandet, langt bort, sydpaa.

Vintren begyndte at blive streng. Jeg vilde først tage Afsked med mine Venner paa forskellige Steder i Jylland. Jeg rejste sammen med en god Ven af mig, Grosserer *Anker Heegaard*. Jeg forkølede mig undervejs. Jeg skiltes fra ham, og laa, allerede halv syg, i Kolding; jeg havde ikke mange Midler til at begynde min Rejse med, og jeg følte, at det vilde ende med Sygdom. Jeg var sjælelig og legemlig træt. Man raadede mig til at søge det Ancherske Legat. Jeg skrev til Ploug og fik hans Svar, at der fra *hans* Side intet var i Vejen. Det var lidt Solskin paa den tunge Rejse, Jeg gik stadig med Sygdom indeni mig, og i de forskellige tyske Byer gjorde jeg smaa Hvil. Af et Brev hjem var Rygtet om min Sygdom bleven forstørret. Man slog mig ihjel i de svenske Blade, og min Nekrolog blev sendt mig til Nürnberg. Her fik jeg Bekræftelse paa, at jeg havde faaet eller fik Legatet, gennem min Fader, med hvem Forholdet atter var bleven godt, siden jeg havde faaet den lille Datter (Bedstefaderens Glæde). Han forstod ogsaa nok, *hvad* jeg havde gaaet igennem i de sidste Aar, og var *Mand* nok til ikke at lægge mig det altsammen til Last. Han begyndte ogsaa gennem de „Dæmpede Melodier“ at skimte, *hvad* der skulde komme. Anker Heegaard var mig en tro Ven og understøttede mig liberalt, naar jeg trængte.

Jeg havde i København i Efteraaret fornyet et tidligere Bekendtskab med *L. Lund*, og fundet ved Siden af hans Snurrigheder et ædelt og ridderligt Sind, parret med en Del Pedanteri og maaske en vel udviklet Selvfølelse. Han skrev, at han vilde støde til mig i München paa Rejsen til Italien i Foraaret 1876. Jeg satte mig da fast i München, overvandt med al min Viljestyrke den haarde Vinter og min Sygelighed, lukkede mig inde paa mit Hotel, kun med Afbrydelser af Omgang med de norske Malere *(Eilif Petersen)*, Svenskeren *Julius Kronberg*, to højt be-

gavede Kunstnere, og den intelligente og frisindede *Marcus Grønvold* samt *Henrik Ibsen.* Jeg arbejdede Nytaaret over til i Slutningen af Januar. Saa havde jeg „*En Overkomplet*" færdig. Den blev sendt hjem, og jeg gik over Alperne.

Opholdet i München (Theatret, Kunstnernes og Ibsens Omgang) styrkede mig; jeg var „moden" til Italien. Jeg forbigaar Opholdet i Tyrol („Sakuntala" skrevet i en Dal med høje, snedækte Bjergtinder, og senere indsat i Bogen), Overitalien, Verona, Vicenza, Padua og — Venezia. Alle disse Steder har afsat sig saa fyldigt i min Produktion (i det „19de Aarhundrede", hvori jeg i 2 Gg. 24 Timer, under min ulykkelige huslige Periode kort forinden jeg tog til Hamborg havde publiceret „Dædalus", havde jeg senere, med engelske Erindringer skrevet „Najaden"). I Venezia, hvor jeg nu traf sammen med Lund, skrev jeg „To Skud" (ligeledes til det „19. Aarhundrede") og mange Digte. Jeg levede under lykkelige Omgivelser, kun af og til afbrudt af Erindringer, og hengav mig til et arbejdsomt Liv, afbrudt af glade Fester sammen med sydtyske Malere og Videnskabsmænd, Lund og Julius Kronberg. En Forelskelse i en Venezianerinde var kun af en forbigaaende Natur. Alle disse Ting ere udtrykte i „Brevet fra Venezia" (Morgenbl.), „Erindring fra Venezia" („19. Aarhundrede") og i de *Digte*, der nu (1877) publiceres. I Maj forlod jeg Overitalien og tog over Ferrara, Ravenna, Bologna til Florens. Her overmandede den saa længe tilbagetrængte Sygdom mig (dels ved Uforsigtighed i Venezia) Klimatfeber og en Brystaffektion. Jeg slap igennem. Skandinaverne døde som Fluer i denne Tid i Rom og Neapel. Min *Vilje* til Livet bragte mig igennem, tror jeg.

Jeg kom op og var meget „klejn". Min Fader pressede paa, at jeg skulde hjem. Han var mest bange for Ondet i Brystet. Jeg havde en møjsommelig Hjemrejse, med mange smaa Hvil undervejs. I München kendte man mig næppe igen; saaledes havde Sygdommen taget paa mig.

Jeg kom hjem og blev underkastet Lægernes Syn. Man havde troet en Operation ind igennem Lungesækken nødvendig. Min Fader og Dr. Trier, som stolede mere paa min kraftige og *ufordærvede* Konstitution, raadede til, at lade Naturen hjælpe. Jeg tog ud til et Fiskerleje ved Sundet, hvor jeg imidlertid, efterhaanden som Kræfterne vendte tilbage, snart kolliderede med det dovne, magelige, nydelsessyge Københavnerliv.

Jeg tog til Esrom. Jeg havde Trang til at „finde mig selv igen“. Og med dette mit Ophold i Naturen fra min Drenge- og Ynglingealder begynder det store, nye Afsnit baade indadtil og udadtil i mit Liv. Her har jeg strøget „Politiken“ af mig; her har jeg forsonet mig med mine bitre Erindringer, her har jeg fundet mig selv igen — og, som det var nødvendigt for *mig*, igennem en Anden.

Men denne Tid ligger mig for nær. Disse to sidste Aar, med Undtagelse af min Pariserrejse ifjor Foraar, tilbragte under stadige Studier, Selvbetragtninger og en rig Produktion i Nydelse af Alt, hvad en Digter og et Menneske kan nyde, de tilhører ikke *mig*, og endnu tør og kan jeg ikke overse dem og alt det Gode, de har bragt. Kun Et: mit sidste Arbejde er udsprunget igennem dette „nye Liv“.

Paris..Novb. 1877. HOLGER DRACHMANN

Naar *Holger Drachmann* i Halvfjerdserne — og for den Sags Skyld ogsaa senere — opholdt sig i Udlandet, bad han mig om herhjemme at varetage hans literære Interesser, føre Forhandlingerne med hans Forlægger og udgive hans Bøger (En Overkomplet, Tannhäuser, Ranker og Roser o. s. v.) Til Tak herfor forærede han mig den her gengivne Tegning af *P. S. Krøyer*, ligesom han i en Række fortløbende Breve fra Paris fortalte mig sine Erindringer fra Barndom og Ungdom. De skulde efter vor Aftale danne Grundlaget for Karakteristiker af ham i danske og svenske Blade og Tidsskrifter. Et og andet benyttede jeg ogsaa — saa vidt jeg nu mindes dog særlig i et Foredrag i en Forening — men i hvert Fald bør Erindringerne nu uden Tvivl i deres Helhed overgives til Offenligheden.

Jeg anser det for rettest — naar Udeladelsen af et Par ligegyldige Navne undtages — ikke at ændre noget i Manuskriptet, saaledes heller ikke de Par Fejlhuskninger, som Drachmann jo ogsaa selv straks efter berigtiger i Brevene.

København, 20. Jan. 1908. OTTO BORCHSENIUS

VED HOLGER DRACHMANNS DØD

Det er en underlig Fornemmelse for en gammel Drachmanns-elsker at skulle sidde langt hjemmefra og skrive om hans Død — med Norges Snemarker og blaagraa Bjergaase udenfor Ruden — medens sagtens alle vore Aviser svømmer over af Drachmannartikler og hele København strømmer sammen til Digterens Baalfærd. Paa én Gang saa befriende — alt det, man slipper for af forloren Journalistlyrik, af pjanket Edithsladder, af opskruet Lovtale fra dem, der i Hjærtet er ligegyldige eller vrangvillige. Og alligevel samtidig saa fattigt, udelukket — ikke at være med om den sidste Afsked fra en Genius, som har levet med i saa meget af éns inderste Liv lige fra Drengeaarene, — at være borte, naar en Bølge af Bevægelse dog maaske for en Gangs Skyld gennembæver vore kære Københavnere med en virkelig Følelse for aandelig Storhed og for Gudernes Tungemaal.

Thi der er jo dette med Holger Drachmann, at han — som ingen anden samtidig Forfatter — virkelig levede i den københavnske Befolknings, i vort hele Folks Bevidsthed, og hans videste Mission var den, for Borgerskabet og Menigmand at gøre Geniet og Poesien til levende Magter. Han var ikke blot en, altfor lang, Række af, altfor blandede, Skrifter, ikke det blotte Navn paa en Retning, en Bevægelse; han virkede som en Tilsyneladelse, der ved hele sin Væren og Gøren og Laden ganske af sig selv „s'imposait", fæstnede sin Personlighed i Samtidens Bevidsthed, stemte Sindene — for sig og mod sig — og satte Folks Fantasi i Bevægelse om sig. Et Hoved højere end alt Folket, lysende af aandelig Skønhed, førte han sig, i Liv og i Skrift, stedse som den, der var udover de almindelige dødeliges

Jævnmaal; uvilkaarlig fik han overalt Borgerligheden til at spærre Mund og Øjne op og fik alle Borgerlighedens Forsvarsorganer — den sunde Sans og den gode Tone og den offenlige Mening — kaldt under Vaaben mod sig, men vandt ogsaa straks sine Forbundsfæller hos samme Borgerlighed — i dens hemmelige Trang til at lade sig byde (lade sig alt byde) af den, der *kan* byde, i dens hemmelige Længsel efter noget, der gaar ud over Maal og Maade, i Ungdommen og de Utilfredse og alle Borgersamfundets Bevægelsesorganer. Og han saa' sin Skikkelse i alle Popularitetens Transfigurationer — som Syndebuk og Bussemand og i Vittighedsbladenes Karikaturer, som Helt og Allerhelvedeskarl, omspundet af Sladderens Rygter, omstraalet i levende Live af Folkefantasiens Legender. Han levede — ikke blot hans Navn og ydre Person — for Nørrebros Arbejdsmænd og Skagens Fiskere, for Studenter og Socialister, i unge Pigehjærters Drømme og gamle Jomfruers Forargelse, ved officielle Skydebanemiddage saavel som paa Varietéernes Programmer. Overalt betød Drachmann det samme som Poesi, Romantik, Idealisme — noget med Bourgogne og Champagne, Vesterhavsbrænding og Sundets lyse Nætter, den farende Sanger og Landsknægten, guddommelig Daarskab og gudbenaadet Inspiration.

Som saadan er det, at Drachmann, nu han vel er borte, forener Grossererdannelsen og de oplyste Bønder, vore frisindede Samfundsbevarere og principstrænge Radikale i en fælles, følt Hyldest. Men alligevel — desformedelst intet i Virkeligheden er fjærnere, intet upopulærere for hele denne Samtid, ogsaa for det mest berettigede og levedygtigste i den, end just den ødsle Festrus, det farende Fribytterliv, det bølgende Sværmeri og Drømmeri — derfor var det, at Drachmanns Bøger i Grunden „gik“ saa daarlig, hans Digtning næsten blev uden Efterfølgelse; at hans Person ved hver ny Tilnærmelse til Borgerskabet igen stødte det fra sig ved sine „Taktløsheder“, og hans Personlighed, trods alle Forsøg, hverken fandt Fodfæste i Demokratiet eller blandt Akademikere, hverken i Højre eller Venstre. Derfor, at han inderst inde stod tragisk ensom i sin Tid og sit Folk, — og derfor ogsaa, at det maaske kan være nok saa rart ikke at være med om de officielle Forestillinger til hans Ære.

En Fyrste var han i en folkelig Tid, en Ødeland i en husholdersk Tid, en Livsrusens Elsker i en ædru, nøgtern Tid.

Hvor var han stolt og kongelig i Holdning og Rejsning, i Lader og Bevægelser, — hvor elskede han ikke Fest og forstod at skabe Fest — og hvor ødselt strøede han ikke Vers og Prosa om sig, hvor ødede han ikke med sit Pund og sit Liv. Hans Rytmer var Rigdom og Fylde, hans Rimklange var yppig Overflødighed, og sorgløst lod han en uren Klang, et sjusket Rim, et Brud paa Melodien løbe med her og der, — en klædelig Flothed, som hans Verskunst var rig nok til at tillade sig. Rigdom og Fylde var der ogsaa over Diktionen, en blomstrende Retorik, en Sprudlen af Indfald, Stemninger, der ynglede andre; gærne søgte hans Digte de store symfoniske og orkestrale Virkninger, og hans Prosa svulmede med inspireret Overdaadighed; og ofte løb der rigelig med Slanter og Slakker ind mellem Guldet, og ikke sjældent slap Kontanterne op midt under hans Rutten, — at udrense og husholde var ikke hans Sag. Hvad han helst sang om, var ogsaa overstrømmende Fylde, af Kraft og Frihed, svulmende Patos, overmodig Rus og Vildskab, Havets brusende Mangfoldighed, Orienten og Æventyret, Veroneses og Rubens' Renæssance; og hvad hans Sang forherligede, var Fyrstesindet, de ødsle, uborgerlige Overskudsdyder: Sorgløsheden, Højsindet, Ridderligheden, Selvhengivelsen. Sorgløst gav han sig i sit eget Liv stadig Blottelser, forspildte fyrstelig Gang paa Gang sine Chancer, vænnede sig aldrig af med at foragte Klogskab og elske Daarskab.

Men al denne insolvente Fyrstelighed, denne højrøstede Rus, al Klingklangen, Koloraturerne, Maskeradeflitret og hele den seignøragtige Nonchalance — hvad kunde det være andet end til Forargelse midt i vor kofteklædte Folkelighed, vor beskedentgraa Hverdagslighed, vor betænksomme, solide Arbejdsomhed?

Ødansk dernæst var han i en „Jydernes“ Tid, af Bølgens og Vindens Slægt, medens Tiden om ham slider Træsko eller gaar for Dampkraft, en uforbederlig Yngling i en Tid, hvor kun det at være „Mand“ gælder for noget. Hvilken bølgende Veghed, hvilken Finhed og Ynde var der over denne Kæmpe — med det udsvømmende Blik i de vandblaa Øjne, den hæse, bløde Stemme, de fine Hænders fine Fagter! Af vort daglige Maal lokkede han frem alle de bølgende, rislende Ord og Rytmer, alle de vuggende Melodier, der laa og ventede paa at udløses i Sang, og han kunde ogsaa faa det bløde Sprog til at bruse med en

Vælde og stige med et Sving, som ingen anede før. Og han sang om Havets rullende Bølger og „sagtnende Dønning“, om Morgenbrisen, der fløjter i Sejlet, og Hjærtegræsset, der skælver i Aftenbrisen, og den fejende Aprilblæst. Sang om Foraarsluftens bølgende Aande og om Baadens Gliden i Sommernattens lyse Dæmring; om Skærsommerdansen i Præstevænget og Tatertøsens vilde Dans paa Heden; om Pigens rosenrøde Drømme og Ynglingens „vidtvagabonderende Længsler“ og om Brudenattens saligste Sværmeri. Og hver Gang han for en Stund havde stormet vildt frem og slaaet sig lystig løs, gled han tilbage i bløde „Gurre“-stemninger, vemodigt følsomme, forsagt angergivne, forsonligt eftergivende, let til Taarerne, svag og hjærtegod som Kæmpen var.

— Men al denne Bølgen og Flagren og Svajen — hvor umandigt maatte den ikke té sig i „Gennembruddets“ Kampaar, i Provisoriets Jærntid? Som Oprører mod Borgerskabet blev han jo først indrulleret i Radikalismens Rækker, men megen Fornøjelse fik man ikke af ham, efter Lune og Stemning saa' man ham svinge rundt i alle Vejrhjørner: staa paa Garderhøjfortet, fly til Æventyrets Kongeriger, synge om Kildevand og „Kærlighed helt op til Skagen“ og saa igen tilbage til „den ædelige Brændevin“ og Proletarernes sorte Revolution. Hvor kunde en Tid med Parolen „Del jer efter Anskuelser“ have noget med en saadan Uvederhæftighed at gøre?

Endelig: en Drømmer var han i en drømmeløs Tid, en Fjernseer og Mørkeseer i en Slægt, som kun saa' ved Dagen og nærved og kun regnede med Forstandens Tabel. *Han* hørte Stemmer om Natten og saa' Syner ved højlys Dsg, det dunkle drog ham — al Naturlivets Mystik, som det lever i Folkesagnenes Fantasi; og det fjerne drog ham: — hvor vaagent han end saa' sig om i Virkeligheden og Nuet, kunde man mærke paa ham, at han hørte „de høje Palmers Sus“ i sit Øre og søgte efter „den hvide Hind“ i Skoven. Og selv i Firsernes klareste og fladeste Realismes Tiaar forblev i hans Digtning Menneskesjælen altid det uigennemtrængeligt dunkle Vildnis, Mennesketilværelsen stedse et uendeligt, bølgende Hav.

Og bare hans Samtidige læste et saadant lille Digt som det om Sivets Ringmur ... om Standarten og Tove, maatte de føle, at hans Fantasis Veje var ikke deres, at selve Poesiens „hellige Vanvid“, selve Romantikens „blaa Blomst“ her voksede midt i

deres Rationalismes og Realismes veldyrkede Nyttehave. Og blot man læser i Datidens Breve, som vi nu efterhaanden faar udgivet, ser man da ogsaa, hvor overlegent og uforstaaende Gennembrudsmændenes Generation tog paa dette „holdningsløse“, „vrøvlevorne“ Barn.

— Dog, der var og der er dem, for hvem Drachmann med sin Uklarhed og gammeldags Romantik trængte dybere ind i Livets og Dødens Mysterium end de andre med deres Forstand og Virkelighedssans, — for hvem han i al sin holdningsløse Svajen viste en rigere Menneskelighed end dem, der kunde „tage deres Standpunkt“ og kappe alle de Sider af Menneskenaturen af, rykke alle de Baand til Fortiden over, som ikke passede til det ny, — for hvem endelig Drachmanns uborgerlige og ufornuftige Luksusidealer havde deres meget vigtige Mission just i vor fornuftige og borgerlige Tid.

Og for dem, der følte saaledes, var Aarene omkring 1890 med „Sangenes Bog“ og „Forskrevet“ Gennembruddet og Højdepunktet i Drachmanns Digterliv. Efter Kiellands og Schandorphs Romaner aabnede der sig i „Forskrevet“ helt nye Horisonter; Verden var bleven rig og forunderlig paany, dykket ned i Lys og Skygger, bølgende i Stemningers Farvespil, sjæleliggjort af en levende Fantasi, Menneskehjærtet udleverede — som det hed i Bogen — ikke sine sidste Hemmeligheder, men forblev en ugribelig, uudtømmelig Mangfoldighed. Og i Edithsangene talte der en viis, sørgmodig Erfaring, lyste der en Hjærtets fine Godhed, bævede der en Livs- og Dødsmystik, hulkede der en Inderlighed, straalede der en sublim Idealisme, som — altsammen — var af en højere og dybere Kultur end 70ernes og 80ernes „højeste Oplysning“. Og hvor langt mere revolutionær i Bunden end denne viste sig nu ikke Drachmanns Natur, — nu hans Digtning og hans Liv mer og mer blev til ét og begge Dele i hine „Edith“s, „Vølund Smed“s og „Den hellige Ild“s Aar formede sig som et radikalt Oprør mod Samfundsorden og Borgerskab. Hin Aften i Parkettet, da Drachmann udbragte sit „Leve“, sad Radikale og Konservative egentlig Side om Side som gode Bourgeois og forstod med én Gang, hvad det var for en fremmed Genius, de havde fostret i deres Midte, — den revolutionæreste, med Samfundsorden og Borgerskab uforligeligste af alle — Poesiens egen Genius.

Borgerskabet har Ret og Politiken har Ret, naar de atter og atter har maattet forsvare sig mod Poesien, — Hørups og Edv. Brandes' Blad, da det i sin Tid forsøgte at straffe Drachmann med borgerlig Død, og Bourgeoisiet, da det løb fra Parkettet og skreg op efter Raadhusfesten. Meget mere Ret i Grunden end naar Grossererselskaber og Foreninger saa ofte blot af Servilisme og Snobberi lod sig byde alt af hans grandiose Anmasselses Luner. Og meget mere end naar man maaske nu hjemme i København snobber og skruer sig op til . . .

Men, hvem véd? der er jo det ved Poesiens Genius, at den i indviede Øjeblikke kan afvæbne og røre med sin Tryllestav selv den mest forstokkede Borgerlighed. Lykkes det den virkelig for et Øjeblik, naar København med sørgevundne Faner fører vor største Digters Aske ud paa Havet, — ja! saa er det alligevel lidt fattigt og udelukket ikke at være med i Følget.

VALD. VEDEL

NOGLE ERINDRINGER OM HOLGER DRACHMANN

Naar jeg vil prøve paa at gengive mine Indtryk fra Samlivet med min Broder Holger, saa staar der navnlig tre Perioder for min Erindring: min tidlige Barndom, hvor Holger endnu boede i Hjemmet, de Aar, hvor han var gift med sin anden Hustru, og saa endelig et lille kort Tidsrum lige før hans Rejse til Amerika.

Barndomsindtrykkene er naturligvis vage. Jeg var kun 9 Aar, da Holger forlod Hjemmet for at rejse til England. Ved sin Hjemkomst giftede han sig og hørte saaledes ikke mere til Husstanden. Hvad han oplevede af Betydning i de unge Aar i Hjemmet, gik vel for største Delen hen over Hovederne paa os smaa. Vi beholdt kun Indtrykket af, hvad vor store Broder var for os selv. For det første var han jo saa meget stor. At sidde paa hans Skulder var næsten lidt ængstende; men vi var meget stolte af hans Højde; andre Børn havde rigtignok ikke Brødre med det Alenmaal. Saa var der det morsomme ved ham, at han malede. Der var ikke noget Sted i Huset saa tiltrækkende som den solfyldte Gaardstue, hvor Holger sad ved sit Staffeli og smaafløjtede ved sit Arbejde. Han var uendelig godmodig imod os; jeg kan aldrig huske, han har sagt ét vredt Ord til os. En eneste Gang, da min Broder Asbjørn kom til at vælte noget ned i hans Stue, gav han ham en hastig Lussing, men i samme Aandedræt trak han sin Pung op af Lommen: „Der har du en Fireskilling, du skal ikke bryde dig om det.“ Asbjørn var meget tilfreds med Fireskillingen, men navnlig uhyre forbavset

over Lussingen. En Morgen, da jeg sad inde hos ham, kom der en Spillemand i Gaarden, og jeg løb til Vinduet for at se efter ham. Jeg klyngede mig op i strakte Arme, men gav pludselig efter i Albuerne og slog Hagen tilblods imod Karmen. Holger badede Saaret meget omhyggelig i sit blaamalede kinesiske Vandfad og trøstede mig paa en underlig Maade: „Vil du bare se, der er gaaet et helt Stykke Kød ud af din Hage. Der svømmer det.“ Jeg holdt straks op at græde og saa med den største Interesse i Vandfadet, men blev skuffet over, at det bare var en lille bitte Hudlap.

Endnu et lille Træk husker jeg. Holger var lige kommen hjem fra sin Rejse til Sicilien; han havde bragt os smaa Gaver og han havde mange smaa Snurrepiberier med hjem, som vi var henrykte over at se paa. Jeg var just begyndt at gaa i Skole og kom ind en Morgen for at sige Farvel til ham. Saa var der noget, der peb. „Hvad er det, Holger?“ spurgte jeg. „Det er en Faarekylling. Kan du finde den?“ Jeg søgte meget ivrig, og han lod, som han søgte med. Den peb hele Tiden i den Del af Stuen, hvor han var, men det gjorde mig ikke mistænksom. Den var ikke til at finde, og tilsidst sagde han: „Nu maa du skynde dig i Skole, saa kan du finde den, naar du kommer hjem.“ Jeg tænkte ikke paa andet hele Formiddagen — et Lam med to Ben eller en Kylling med fire — og styrtede ind til Holger, da jeg kom hjem. „Har du fundet den, Holger?“ „Ja, her er den,“ sagde han og viste mig en lille Skindpose med en Pibe i den ene Ende. Det var en diminutiv Sækkepibe. Jeg blev saa flad og flov.

Saa var der alle hans muntre Kammerater: Holger Roed, Riis Carstensen, Erik Skram, de norske Malere Ross og Grønvold, Pacht og mange andre, og der blev holdt unge Selskaber, som vi fandt vidunderlig morsomme, navnlig et, hvor der blev spillet en Komedie, som Holger havde skrevet. Ikke et Ord af Handlingen kan jeg huske, kun det, at Holger Roed spillede Dronning Pomare og sad og gnavede paa „Generalens“ Ben, saa det knasede i dem (Generalen var et Skelet, som Fader havde fra sine Studieaar, og som Holger nu havde arvet), at Holger var en Haleneger, at min Fader blev fremstillet paa Scenen som en meget gnaven Person ved Navn Dracovirilis, og at jeg morede mig, som jeg aldrig har moret mig senere i Livet.

Og Holger gik til Maskerader i Studenterforeningen, og vi var henrykte for at se ham i Udklædning, een Gang som calabresisk Røver, een Gang som Dante, men aller bedst husker jeg ham udklædt som Skolepige. Han var saa køn med et blaat Baand om sit krøllede Haar. Moder var i Færd med at sy Linned til mig og gav ham to ufuldendte Chemiser til Mamelukker. Han havde et Langsjal om Skuldrene og Moder sagde til ham: „Det maa du passe paa, Holger, fordi du har laant det af Fru Jerichau.“ Bølgerne gik nok meget højt ved Festen, men den lille Paamindelse blev i hans Hjerne, selv da den blev meget omtaaget, og han havde paa en eller anden Vis erhvervet en Kurv, som han puttede Sjalet i. En Del af Hjemvejen blev vist tilbagelagt paa Knæerne (Chemiserne blev da aldrig Chemiser mere), og det dyrebare Sjal hang desværre halvvejs ud af Kurven og slæbte i Sølet, men den gode Vilje havde han haft.

Saa kom den Dag, da han bragte sin unge bornholmske Brud til Hjemmet, „Belli“, som hans Kælenavn til hende var, og to Aar senere deres Bryllupsdag. Hvor var de smukke begge to! Hendes Brudedragt var hvid med sorte Striber. Det var jo ikke saa korrekt, men det Tøj havde Holger nu givet hende kort i Forvejen, og Hartkornet var ikke til mange fine Dragter Den eneste Bryllupsgæst var Viggo Hørup, som var Forlover, og hvis en hyggelig og harmonisk Bryllupsdag kunde give Varsel for Fremtiden, saa burde den Fremtid have været fredelig.

I den Tid, der nu kom, vendte Holger sig fra Hjemmet. Det var maaske ikke saa underligt. Fader havde været en streng Fader imod ham, ængstelig over for hans Uregelmæssigheder og alt for pligtopfyldende selv til at kunne forstaa, at man kunde lade være at læse sine Lektier og dog blive til noget. Og han var for sober til at turde udlægge som Genialitet hos sit Barn de Symptomer, der lige saa godt kunde se ud som Vildskab og Upaalidelighed. Maaske har denne Mangel paa Forstaaelse givet Stødet til den noget pralende Selvhævden, som allerede findes i tidlige Breve til Fader. Skønt, den gik vel dybere, ellers havde den neppe hængt saa trofast ved. Under alle Omstændigheder, Holger viste sin unge Uafhængighed ved ikke at komme i Hjemmet, hvorimod jeg godt kan sige, at hans Hustru kom daglig. Adskillelsen varede ogsaa kun kort. Fader rørte hans Hjerte ved paa Udstillingen anonymt at købe hans store Maleri fra Kri-

stiansø. Jeg husker tydelig Faders barnlige Glæde ved, at Holger skulde overraskes med at finde det paa Væggen. Siden har Forbindelsen med det gamle Hjem altid været holdt vedlige. — Men dette første Ægteskabs Dage kan klogere Folk end jeg melde om, og jeg vil, af Grunde som jeg siden skal nævne, ønske, at nogen vil gøre det.

Jeg springer frem til den Tid, da Holger atter satte Bo, til den halve Snes Aar, da han levede som Familiefader. Hjemmet var rigtignok ved en flyvende Lejr at ligne: snart blev Højsædesstøtterne rejste paa Østerbro, snart i Vedbæk, saa atter i København, saa paa Skagen, saa i Roskilde, saa i Tyrol, atter København, Hellebæk, København. Men det var dog bestandig et Hjem, og Holger elskede at pynte paa det, at skaffe nye, smukke Ting til det, — ikke videre praktisk, naar det saa tidt skulde forlægges. En Gang, da vi bebrejdede en Flyttemand, at han havde været lovlig dyr med Flytningen, svarede han: „Ja, men jeg skal sige Dem, Hr. Drachmann har saa mange Ting, som han kun bruger, naar han flytter.“

Det var Børnenes Aar. Og ingen kan have hilst sine Børn kærligere Velkommen til Verden, end Holger gjorde det. Der var jo et Barn i Huset lige fra Begyndelsen, hans lille Datter Gerda. Naar jeg tænker paa den Tid, saa klinger stadig for mit Øre et Vers af en lille Julesang, han en Gang skrev i et veldædigt Øjemed, og hvortil I. P. E. Hartmann satte Musik:

Enhver, som efter en Fødselsstund
med Taarers bævende Smil om Mund
til Sengekammeret føres, —
enhver, som elsker sin lille Stump
og spidser Øre, saa snart et Bump
fra Barnekammeret høres, —

Han havde netop det nænsomme Øre for enhver lille Barnesorg, Bekymringen for, at de skulde komme noget til. Jeg kan se ham, naar han syntes, et lille Krybebarn sad for nær ved en Dør, hvorfra det trak, bukke sig ned, som om han vilde tage en Knappemaal op, og flytte Personen hen paa et lunt Sted. Eller paa en Køretur ud i Skovene omkring Roskilde med alle tre Børn kravlende op ad sig og visende dem Lam og Viber og Møller og Tørvemoser. De kendte hans svage Hjerte, og skønt

hans Arbejdsværelse var en Helligdom, som de ikke maatte betræde, vidste de dog godt, at han ikke stod for en sagte Banken paa Døren, men altid endte med at lukke op og sige: „Naar I vil sidde *ganske* stille i den Krog og se Billeder, —“ Naar han gik til Byen, bragte han gerne en lille Gave hjem med; men han og Moderen var enige om, at det skulde være saa pædagogisk; der skulde kun være een Ting, og Børnene skulde skiftes til at være den lykkelige for at lære ikke at være skinsyge. Men halvt skamfuld listede han altid en lille Pakke op af en anden Lomme med „bare en lille bitte Ting“ til de andre.

Jeg husker en Gang, hans ældste Søn havde faaet et Ræveskind af sin Bedstefader Culmsee, en hel, dejlig Ræv med Hoved paa, som skulde ligge udenfor hans Seng. Han var forfærdelig glad for den og gik og kælede for den. Om Eftermiddagen satte han sig hen ved Siden af sin Fader og sagde: „Far, hvad gør Ræve?“ „De bider Kyllinger og smaa Harekillinger, —“ Holger boltrede sig ligefrem i Rævens Ugerninger. Men pludselig rejste Drengen sig, løb ind og hentede Ræven og smed den i en mørk Krog. Saa huskede Holger jo paa Rævebælgen og blev ked af at have forstyrret Drengens Glæde og prøvede paa at vadske Rævens Karakter lidt hvidere. Men det er ikke saadan at tage sine Ord i sig igen over for Børn, og han endte med at sige, at „det var derfor, Bedstefar skød den.“ — Ja, Børnene havde et lykkeligt Hjem, og mange glade Timer havde vi andre med Holger i de Aar. Jeg har aldrig kendt nogen, der holdt af Musik paa en saa elskværdig Maade som Holger. Han var saa lidt blaseret og saa taknemmelig mod enhver, der vilde spille eller synge for ham, og jeg tænker med Tak paa saa mange Aftener, i hans Hjem, i det gamle Hjem i Bredgade og senere i mit eget unge Hjem, hvor Holger spredte Festivitas om sig.

Det var de berygtede „Ostende—Brügge“ Dage, hans „Frafaldstid“, da saa mange af hans gamle Venner — med Rette — vendte ham Ryggen. Men det var ikke med Rette, at det blev sagt: „Han er nu kun pater familias. Han uddanner sig til Bedsteborger og vil puge Penge sammen til Børnene.“ Hans „Frafald“ havde intet med Hustru og Børn at gøre. Han tog Afstand fra den franske realistiske Retning; det maatte han ifølge sin Natur, og hans Venner burde have givet ham Lov dertil. Men han lod sig ogsaa af rent personlig Uvilje mod en enkelt Mand

drive til et Forsøg paa at forandre hele sit Livssyn. Man maatte le ad den Iver, hvormed han gjorde det til sin helligste Pligt at mene det modsatte af, hvad den Mand antagelig mente. Men for dem, der sammen med ham havde kæmpet for Tankens Frihed, var det for alvorligt til at le af, og deres Indignation var berettiget (om end den gav sig lidt kraftige Udslag, som da Pingel sagde, at han burde forfølges som en afskyelig Skruptudse). Jeg ønsker kun at give Skylden en anden Adresse end den nu og da har faaet.

Samlivet med Børnene, Faderligheden, blev kun en Fase i hans Liv. Det maatte vel være saaledes, og jeg tror ikke, de føler nogen Bitterhed imod ham. Han skaanede dem for de smaa Sorger, bandt deres Hjerter til sig og gjorde derved den store Sorg saa meget større. Men det var en stor og værdig Lidenskab, der drev ham bort, og det vil de med Tiden forstaa. Om Edith-perioden vil jeg ikke tale; den vil forhaabentlig finde sine sandfærdige Historieskrivere, og der har han selv været Historieskriver med Ære.

Jeg har kun vort sidste lille Samvær tilbage. Det var, da vi havde den forbavsende og ængstende Oplevelse, at to smaa Piger, Holgers lille Datter og hendes lille Kusine, drog ud i Verden for at føre ham tilbage paa Dydens Vej. Han fik sin Part af vor store Angst, og den undte jeg ham næsten. Saa snart vi havde fundet Børnene igen, ilede han fra Norge ned til os i Hornbæk for at tale med sin Datter og forklare sig for hende. Hvor godt det lykkedes ham med Ord, veed jeg ikke, men jeg tror, det lykkedes ved hans blotte Nærværelse. — Dengang var han den store Uro. Alt i Huset fik en anden Gænge. Han vilde spise paa de Tider af Døgnet, hvor ingen andre spiste, og vilde følgelig ikke have noget paa de dertil bestemte. Sove vilde han vist gerne paa den rette Tid, men ak, allerede den Gang var hans gode Drachmannske Søvn forskertset. Vi sad langt ud paa den lyse Sommernat og talte om baade gammelt og nyt, og dog var han ufravigelig i Vandet Kl. 6 om Morgenen, og Kl. 7 sad han ved sit Arbejdsbord. Hvor er det fejlagtigt, naar der siges om ham, at han ønskede at opfattes som den farende Svend, der rystede Digtene ud af Ærmet. Jernflittig var han, og han var stolt af det. I et Digt, han skrev til Faders Fødselsdag, da den første Gang fejredes efter hans Død, hedder det:

Nøjsom du var, kun i Arbejdet ikke,
dèr gik du i Spidsen med fordringsfuld Id.
Trolig du virked, led ej at ligge
paa den lade Side i Manddommens Tid.
Hviler du nu, saa er Hvilen fortjent.
Gamle Professor, den Tak skal du have:
Arbejdsvelsignelsen, den har vi kendt
gennem din Fødselsdagsgave!

En Flok unge, Viggo Drewsens Børn og Hans Berg, sluttede sig om ham derude i Hornbæk. Og det hændte, naar vi laa i vor sødeste Søvn, Kl. 1—2 om Natten, at Holger kom hjem med sin unge Garde. De kom med Sang og Strengespil, og op fo'r vi. Saa gik Natten paa Altanen; Børnene listede sig ud af deres Senge og kom for at høre paa Mandolin og Guitar og paa alle de underlige Ting, som Onkel Holger sagde. Det var naturligvis ikke sundt for deres „Fysik", men naar jeg tænker paa det Billede af den gryende Dag og Holger, omgiven af de unge smukke Mennesker, saa synes jeg, at det er godt, de har det Minde.

Det lille Skær af Komik, som gerne fulgte Holger, savnedes heller ikke her. Nu havde han frigjort sig for Hus og Møbler: „Jeg ejer i Verden kun to Kufferter, og det er min Stræben at naa ned til een." Gud bedre det med de to Kufferter! De rummede langtfra det, som han syntes, han havde absolut Brug for hver Dag. Gid jeg kunde huske alt, hvad vi havde løst paa Vognen, da vi hentede ham! Der var i ethvert Fald en Bøtte med Multebær og diverse Malerier i Blendramme, nogle vaade. Efter nogle Dages Forløb vilde han absolut have et Par Haandvægte. Jeg gjorde Anstalter for at faa dem ud, og de naaede den Dag han vilde rejse. Saa havde han ogsaa dem løse. 8 Dage efter stod han igen i min Stue. „Er der Plads paa din lange Sofa? Nu har jeg ligget i lutter Senge, som var en Alen for korte." Ja, der var Plads, og vi gik ud til Vognen for at bære ind: de vaade Malerier, Haandvægtene og — Bøtten. Da Tiden var gaaet, og han for Alvor vilde rejse, sagde jeg til hans lille Pige: „Kan du nu se, at Far ikke egner sig for et Hjem, hvor Børn skal have Fred til at gro op?" Og jeg tror, hun forstod det uden Sorg.

Jeg var glad for en Gang igen at leve sammen med ham,

men han var ikke selv glad trods al Sang og Klang. En Nat, da det var det vildeste Tordenvejr, jeg nogensinde har set, kom han slet ikke hjem, og jeg blev efterhaanden meget bange. Han kom om Morgenen og fortalte meget fornøjet, at han havde siddet i et Telt paa Stranden og nydt det vidunderlige Syn. Men senere, da vi gik alene sammen og talte om hans Forhold, sagde han: „Uvejret vilde ikke, og den naadige Lungebetændelse, som jeg tidt udæsker, vil heller ikke sætte Slut paa Sagaen om Holger Drachmann.“ Nu har den naadige Lungebetændelse sat sit Punktum — paa det selv samme Sted, hvor vi den Gang færdedes sammen, og jeg tænker med Tak og Vemod paa min store Halvbroder. Men rigtig *bedrøvet* er jeg kun over een Ting. Mange Baand har Holger knyttet, og mange har han løst. For mange Mennesker har han kastet Glans over et Afsnit af deres Liv, for nogle blev han selve Livets Indhold. Det kunde den enkelte ikke blive for ham, og man har kaldt ham troløs, troløs mod Kvinder, troløs mod sine Børn, troløs mod sine Venner. Han har svaret: „Jeg er Hav.“ Men han har ogsaa haft andre Ord at sige om den Ting. En Gang, da jeg som ung Pige sad og læste i Karl Elzes Bog om Lord Byron, tog Holger Bogen ud af Haanden paa mig for at se, hvad det var. Jeg var just ved det Sted, hvor der tales om Byrons Kærlighed til Miss Chaworth. Der stod, at Washington Irving beskyldte ham for med Forsæt at ruge over sine gamle Skader, fordi han vidste, at dette Erindringsrugeri var en Guldgrube til Poesi for ham. Holger kastede rasende Bogen hen ad Bordet: „Tror de Asener, man frembringer den herligste Poesi, der er skrevet i Verden, ved kunstlet Føleri? Er det ikke den højeste og skønneste Troskab, der efter 13 Aars Forløb kan give sig Udslag i et Digt som „the dream“?“ — Jo, det er Digterens Form for Troskab, og den kunde man ogsaa have krævet af Holger. Han har haft den mod een Kvinde og mod enkelte Venner. Var ikke „Skyggen“ en værdig Tak til stakkels Wiese for hans trofaste, ofte lidt ringeagtede Venskab? „Brevet om Jan Steen“, er det ikke den yndigste Mindesang over hans Ven, Holger Roed? Men det er ogsaa sket, at han med egne Hænder har fornedret det, der een Gang var ham helligt. Naar et Baand var bristet, og naar Aarene var gaaet, kunde han da ikke have sagt: „Derfor har jeg elsket det Menneske, og derfor havde vi det godt sammen saa

længe.“ Men han huskede kun: „Derfor gik det i Stykker.“ Og det, at han kunde være troløs mod sine Minder, vil forvanske hans eget Minde. Mange har set paa, og mange vil se paa Holger Drachmanns Forhold til Kvinder, som var det en Libertiners. De, der har staaet ham nær, veed, at der altid var Finhed og Godhed deri. Derfor er det jeg beder: I, som har kendt ham, I, som har elsket ham! lad der, naar en Gang Efterverdenen opgør hans Regnskab, foreligge Optegnelser, som yder ham Retfærdighed og rydder de Slakker bort, han stundom selv har kastet over den hellige Ild.

HARRIET BENTZON

KRISEN I 1907

I

Har Aaret 1907 i egentligste Forstand været et Kriseaar? Spørgsmaalet kunde for Danmarks og en stor Del af Evropas Vedkommende besvares benægtende, hvis man som Kendetegn paa Krisen vilde anvende det, der var det mest iøjnefaldende ved flere tidligere Kriser, særlig ved den store Handelskrise i 1857. Til Erindringen om de kritiske Dage i December 1857 i København knytter sig særlig Forestillingen om de hyppigt paa hinanden følgende Fallitter, tildels blandt ansete Navne i Handelsverdenen. I denne berømte Decembermaaned fallerede ikke mindre end 42 Firmaer, et Tal hvis Betydning maaske bedst fremgaar af, at der i det saa mange Gange større København og Frederiksberg i hele Aaret 1906 forefaldt i alt 75 Fallitter, hvoraf kun 33 ramte Købmænd og Industridrivende. Særlig betegnende for den store københavnske Handelskrises Karakter er vel den Omstændighed, at der i Dagene fra den 14de til den 19de gennemsnitlig fallerede fire Firmaer daglig, deraf den 19de alene seks. Hvad der foregik her i Byen var en Afspejling af Forholdene i Udlandet, f. Eks. i Hamborg, hvor mægtige, gamle og ansete Huse standsede i stor Mængde.

I Modsætning hertil viser den største Del af det evropæisk-amerikanske Samfund i Aaret 1907 ikke nogen særlig Vækst i Antallet af Fallitter og Betalingsstandsninger. Til forskellige Tider af Aaret har denne Form af økonomisk Krise vist sig paa enkelte Steder, som Ægypten og Italien, og i Efteraaret ramtes

Amerikas forenede Stater af en Panik, der bragte en hel Række Banker og Trustkompagnier til at suspendere deres Betalinger. Ogsaa i Sverig førte Forholdene til nogle opsigtsvækkende Fallitter, mens Antallet af egentlige Betalingsstandsninger i Danmark endnu kun har været lille og kun en enkelt af dem har haft et større Omfang. Hvad de store evropæiske Hovedlande angaar, viser den engelske Konkursstatistik, at Antallet af Fallitter i 1907 har været det laveste, som har været kendt i Femaaret 1903—7. I Tyskland har man oplevet nogle større Fallitter — A. C. Eberbach, Haller, Söhle & Co., Altonaer Wachsbleiche. — Alligevel er der ikke alene ikke Tale om nogen Sammenligning med 1857 eller 1873, men man naar i Omfanget af Sammenstyrtningen end ikke Rekorden fra 1900—1901. Dengang fallerede efterhaanden seks store Bankinstitutter, og de Summer, som det drejede sig om ved f. Eks. Leipziger Banks og Trebertrocknungs Sammenstyrtning var 10 à 20 Gange saa stor som ved hvert af de to hamborgske Huses Fallit i 1907.

Alligevel har den almindelige Betragtning ikke Uret, naar den baade for Danmarks og for en Del af det øvrige Evropas Vedkommende betegner 1907 som et kritisk Aar. Der er adskillige Grunde, der gør, at Fallitternes Antal og Størrelse ikke kan være det afgørende Kendetegn. For det første behøver man ikke altid at gaa fallit, fordi man i Øjeblikket ikke kan tilfredsstille sine Kreditorer. Man behøver end ikke at standse sine Betalinger eller overhovedet at foretage sig noget, der kommer til Offentlighedens Kundskab. Underhaandsakkorder og Prolongationer har altid fundet Sted, og de sidste spiller vel nok en adskillig større Rolle nutildags, fordi Nutidens Bankinstitutter som Kreditorer er i højere Grad i Stand til at yde en saadan Hjælp end private Forretningsfolk, der i en tidligere Periode var de væsentlige Kreditgivere. Fra Sommeren 1907 kan nævnes det meget omtalte Tilfælde, hvor en Standsning indenfor Byggevirksomheden afværgedes ved et betydeligt Laan fra de interesserede Bankers Side. Ligeledes vil man erindre, hvorledes Centralbanken ved Assistance af Privatbanken undgik at standse sin Virksomhed. Men selvfølgelig er der foregaaet adskillige lignende Arrangementer, som ikke i samme Grad er kommet til Offentlighedens Kundskab. Om en kritisk Periode i stort Omfang giver sig Udslag i ligefremme Betalingsstandsninger, afhænger for en

stor Del af Kredittens Organisation. Vi havde i 1857 i København, foruden den netop aabnede Privatbank og den dengang ganske lille private Laanebank, kun een Bank af Betydning, Nationalbanken, og da dennes Midler var udtømte, var yderligere Kredit ikke at faa. Der fandtes derfor ingen Udvej for de Firmaer, der var komne i Forlegenhed.

Hertil kommer imidlertid, at det er for tidligt at foretage en Opgørelse af, hvad Perioden har kostet, ogsaa i Henseende til Betalingsstandsninger. En nøjagtig Redegørelse for en Sygdoms Forløb kan først foretages, naar Sygdommen er overstaaet, og det samme gælder om de økonomiske Perioder. Hvad den Rystelse af mange økonomiske Forhold, som indtraadte i det forløbne Aar, har ført med sig paa forskellige Omraader, vil først kunne siges, naar den er helt forbi, og det er den endnu ikke. Det er jo almindelig Skik og Brug, naar Nyaaret kommer, at man bestræber sig for at tegne det forløbne Aars Fysiognomi ogsaa paa det økonomiske Omraade. Ved alle slige Forsøg staar man imidlertid overfor den Vanskelighed, at de økonomiske Svingninger ikke er saa elskværdige at følge Kalenderaaret, og det kan ikke nytte, at man med Vold og Magt vil søge at tvinge Tiden fra 1. Januar til 31. December til at udgøre en økonomisk Periode. Et af de vigtigste Fænomener paa det økonomiske Livs Omraade i 1906 var Opgangen i Pris paa en Række Artikler, særlig Produktionsfornødenheder af forskellig Art, men denne Prisstigning hørte ikke op, fordi vi holdt op med at skrive 1906. Den fortsattes et Stykke ind i 1907. Omvendt karakteriseredes største Delen af Aaret 1907 ved en Nedgang i Prisen paa en Del af disse Artikler — dog ikke paa dem alle —, men der er ingen Grund til at tro, at vi er naaet til Ende med denne Synken af Prisniveauet, fordi Aaret er gaaet ud. Tværtimod tyder alt paa, at den vil fortsættes, og at andre Varer vil rives med i Prisfaldet. De Kalamiteter, som Prisnedgangen kan bringe Handlende og Næringsdrivende, kan derfor komme endnu, og det er for tidligt at registrere Tallet paa dem, der rammes deraf.

Men selv om det skulde vise sig, at den Nedgangsperiode, som har taget sin Begyndelse i 1907, ikke giver sig Udslag i et særligt stort Antal Fallitter og Betalingsstandsninger, vil dette dog ikke være nogen Grund til at nægte Omslagets kritiske Karakter. Stands-

ningerne er et ydre Kendetegn, de udgør et af Sygdommens Symptomer, og naar man af andre Grunde maa konstatere Sygdommens Eksistens, er der ingen Grund til at lægge overdreven Vægt paa et manglende Symptom.

Sygdommens Væsen er det kraftige Omslag i det økonomiske Liv. Det afgørende er, at der kommer en brat Nedgang i Næringsvirksomheden, at denne ret pludseligt bliver mindre lønnende, og at den derfor indskrænkes. Væsentlig giver denne Tilbagegang sig tilkende i Nedgang i visse Varepriser og i Procenten af beskæftigede Arbejdere. Begge Dele lader sig med Sikkerhed fastslaa for det forløbne Aars Vedkommende, om end Tallene for Vareprisernes Vedkommende taler tydeligere end de faa Tal, der endnu har kunnet stilles til Raadighed angaaende Arbejdsløsheden.

Endelig er Rentefodens Højde et betydningsfuldt Symptom. Af Aarsager, som det skulde være Hensigten med efterfølgende Linjer at belyse nærmere, varsler den høje Rentefod i Forbindelse med de opskruede Varepriser om en Højkonjunkturs nære Ophør, men Krisen, som bringer Vareprisérne til at falde, river ikke Renten med i Faldet. Først naar Forholdene er kommet i Ro, naar Nedgangen er afløst af Stilstand, naar Indskrænkningen i Produktion og Forbrug har bredt sig over hele Samfundet, først da falder Rentefoden atter og falder da gerne ned under det normale Niveau. Selve den lave Rentefod og de lave Priser paa Produktionsfornødenhederne bliver da et af de Momenter, der atter virker stimulerende paa Produktionen, fordi de skaber Muligheden for lønnende Virksomhed.

II

De enkelte Begivenheder, der i Aarets Løb er passerede paa Forretningslivets Omraade saavel her hjemme som i den store Verden, er i Anledning af Aarsskiftet blevet gennemgaaet baade i Aviserne og andre Steder. Navnlig indeholder den af Grossérersocietetets Komité ved Jul. Schovelin udgivne foreløbige Handelsberetning for 1907 en med overordentlig Dygtighed affattet historisk Oversigt over Aarets økonomiske Udvikling. Det er ikke Hensigten med nærværende Artikel at give en saadan historisk Oversigt, men snarere at se paa Helheden af de Foran-

dringer i det økonomiske Liv, som har fundet Sted, og at paapege nogle af Aarsagerne dertil. Det sidste vilde være vanskeligere, hvis Omslaget i 1907 var kommet som en Overraskelse; men dette har ingenlunde været Tilfældet. For dem, der ved Udgangen af 1906 beskæftigede sig med en Opgørelse af Evropas økonomiske Situation, var det klart, at man befandt sig paa en Bølgetop, at Konjunkturerne, som var usædvanlig høje, snart maatte dale. Et af de ubedrageligste Tegn paa, at Omslaget var i Vente, var den allerede da ualmindelig høje Rentefod, Symptomet paa, at Produktion og Forbrug var stærkt paa Veje til at overskride den Grændse, som sattes af den tilstedeværende disponible Kapital. En anden Sag var, at selv om man kunde forudse Omslaget, var man derfor ikke i Stand til at sige noget om, paa hvad Maade det vilde komme. Man kunde endnu hengive sig til Haabet om en rolig Afvikling, om Varepriser, der faldt lidt efter lidt, om en successiv Nedgang i den forcerede Produktion og Spekulation. De, der udtalte et saadant Haab, nærede vel nok en stille Tvivl om, at det vilde gaa i Opfyldelse, fordi det desværre saa grumme sjældent sker, at Spekulationen standser netop i det rette Øjeblik. Den forceres i Reglen et Stykke længere og standser først, naar det er for sent. Et væsentligt Moment i enhver økonomisk Svingning, er det psykologiske. Opgangen avler en Tro paa, at den maa blive ved, og denne Tro driver Producenter og Spekulanter til at lade haant om alle Varsler, der kunde belære dem om, at det er Tid til at holde inde.

Hvad man imidlertid under ingen Omstændigheder kunde forudse, var de Komplikationer, der i det enkelte kunde indtræde, og hertil hører den ejendommelige Maade, hvorpaa de nordamerikanske Forhold kom til at gribe ind paa det evropæiske Pengemarked. Dette særlig dramatiske Moment i Aarets Udvikling har været Genstand for megen Omtale og Opmærksomhed og fortjener det ogsaa. Det bekræfter Sætningen om, at Kredittens Organisationsformer har den største Indflydelse paa den Maade, hvorpaa en økonomisk Svingning giver sig Udslag. Fordi de forenede Stater mangler en ledende Centralbank, fordi de nordamerikanske Bankers Seddeludstedelse i afgørende Øjeblikke mangler enhver Elasticitet, maatte Resultatet af en Del Bankers og Trustkompagniers Mangel paa Evne til at

tilbagebetale deres Depoter avle en sand Guldhunger, der i Løbet af faa Uger berøvede det evropæiske Marked ca. 70 Millioner Dollars i Guld paa et Tidspunkt, da det daarligt kunde undvære dem.

Men man tager Fejl, naar man tror, at denne amerikanske Episode havde anden Betydning end at give Bevægelsen i Evropa en særegen Form. Heller ikke den Omstændighed, at den Rystelse, som særlig Berlinerbørsen var Genstand for i Marts, blev indledet ved Krisetegn i New York, maa opfattes paa den Maade, at det var det uskyldige Evropa, som maatte lide under de Fejl, som Amerikanerne begik. De forenede Stater har — paa Grund af deres mangelfulde Kreditorganisation og af andre Aarsager — i de sidste 50 Aar ofte været Stormcentret. De første Symptomer paa Krise viste sig baade 1857 og 1873 i Amerika. Men dette betyder ikke, at de evropæiske Krisetilstande var en Følge af de amerikanske. Betingelserne for en Krise var paa Forhaand til Stede lige saa vel paa denne som paa hin Side af Atlanterhavet, og da ét Sted maa være det første, hvor den bryder ud, er det ikke unaturligt, at den kommer først dér, hvor Foretagelsesaanden og Tilbøjeligheden til at gaa paa er størst.

Som ovenfor nævnt, udgjorde det Beløb i Guld, som de forenede Stater berøvede samtlige evropæiske Lande i Efteraaret, omtrent 70 Millioner Dollars, et Beløb, der under normale Omstændigheder ingenlunde behøvede at gøre noget overvældende Indtryk paa de evropæiske Pengemarkeder. Verdensproduktionen af Guld var i Aaret 1906 ca. 1500 Millioner Kroner, medens den 5 Aar i Forvejen kun var 980 Millioner. Forskellen i den aarlige Produktion er altsaa 520 Millioner Kroner eller omtrent 140 Millioner Dollars. Men Guldudførselen fik en saa indgribende Betydning, fordi de store evropæiske Hovedbanker, særlig den tyske Reichsbank, allerede før den begyndte havde et uheldigt Forhold mellem deres Metalbeholdning og deres Seddeludstedelse. Dette var atter Følgen af en længere Tids Udvikling og særlig af den stærke Anspændelse af alle Virksomheder i Løbet af 1906 og en Del af 1907.

Nogle Tal vil illustrere Bevægelsen i denne Henseende. I Løbet af Aaret 1906 voksede den tyske Reichsbanks Vekselportefølje og Lombardlaan fra henholdsvis 1227 og 204 Millioner

Mark til henholdsvis 1339 og 284. Ved Udgangen af 1907 var de yderligere voksede til henholdsvis 1494 og 364 Millioner. For at tilfredsstille dette Kapitalforbrug har Banken stadig maattet forøge sin Seddeludstedelse, og den maatte i 1906 — til Trods for en betydelig Overskudsindførsel af Guld fra Udlandet — afgive saa meget af sin Guldbeholdning til Omsætningens Behov, at Metalfonden ved Aarets Udgang var mindre end ved dets Begyndelse. I Aaret 1907 er den atter vokset noget, men Seddeludstedelsen er vokset stærkere, som det fremgaar af følgende Sammenstilling:

	Metalbeholdning	Seddelomløb
31. Decb. 1905....	804 Millioner Mark	1657 Millioner Mark
31. — 1906....	665 — —	1775 — —
31. — 1907....	704 — —	1886 — —

En lignende Bevægelse vil man finde for Banque de Frances Vedkommende, idet Tallene her stiller sig som følger:

	Metalbeholdning	Seddelomløb
24. Decb. 1905....	3936 Millioner Frcs.	4151 Millioner Frcs.
24. — 1906....	3708 — —	4689 — —
26. — 1907....	3615 — —	4800 — —

Ogsaa her finder man Tilbagegang i Metalbeholdningen, der endog har fortsat sig i 1907, tildels paa Grund af de Beløb, der under den amerikanske Krise stilledes til Englands Disposition fra fransk Side. Men hvad der mest falder i Øjnene baade for Tysklands og Frankrigs Vedkommende, er Væksten i Seddelmængden — det voksende indenlandske Forbrug af Omsætningsmidler.

At det er disse ved selve de evropæiske Forhold fremkaldte Misforhold mellem Metalbeholdning og Seddelmængde, der har foraarsaget den ualmindelig høje Rentefod, fremgaar ogsaa af de Tidspunkter, paa hvilke Diskontoforhøjelserne fandt Sted. Bank of England forhøjede allerede i Oktober 1906 Diskontoen først til 5 og derefter til 6. I Aaret 1907 gik den en Del ned og forhøjedes først under Paavirkning af de amerikanske Forhold i Oktober i Løbet af en Uge fra 4½ til 7. Men at England saa længe kunde holde en forholdsvis lav Diskonto hænger sammen med, at den industrielle Udvikling i de senere Aar har haft en

sundere og mindre forceret Karakter end f. Eks. i Tyskland og Danmark. I Tyskland, hvor Industrien i langt højere Grad har været henvist til at benytte baade indenlandsk Bankkredit og til baade direkte og indirekte (d. v. s. med Bankers og Bankierers Mellemkomst) at optage midlertidige Laan i Udlandet, har Trykket paa Pengemarkedet vist sig langt stærkere. Efter at man var begyndt Aaret 1906 med en Diskontosats af 6 % og i Løbet af Foraaret var kommet ned paa $4^1/_2$, maatte Reichsbank allerede i September forhøje til 5, for derefter at gaa op til 6 i Oktober og til 7 i December. I Løbet af 1907 naaede man i Nedsættelser ikke længere end til $5^1/_2$ (23. April) og forhøjede derefter i Oktober til $6^1/_2$ og i November til $7^1/_2$.

Det andet Tegn paa Markedets ejendommelig spændte Tilstand og den Svingning, som det forløbne Aar har ført med sig, er Bevægelsen i Varepriserne.

Et Billede af det almindelige Prisniveau, saaledes som det fremkommer gennem det engelske Ugeblad „Economist"s Indekstal, tager sig for de fem sidste Aar saaledes ud:

Udgangen	af 1903	2197
—	- 1904	2136
—	- 1905	2342
—	- 1906	2499
—	- 1907	2310

Der har altsaa været en kraftig Opgang, som først i 1907 er afbrudt af en væsentlig Nedgang. Dette Prisfald er imidlertid først indtraadt i Aarets sidste Halvdel. Indekstallet var ved Udgangen af Maj 1907 steget til 2601, hvilket Tal betegner Kulminationen.

En saadan almindelig Oversigt over Prisniveauet faar imidlertid først sin rette Betydning, naar man ser paa, hvilke Varer, der i særlig Grad er stegne og faldne i Pris. I enhver forceret Produktionsperiode rammer Prisforhøjelsen navnlig de saakaldte Produktionsfornødenheder, de Varer, hvis Efterspørgsel stiger, naar Kapital fastgøres i industrielle Anlæg, i Transport- og Kommunikationsmidler og i Byggevirksomheden. Det er da ogsaa disse Varer, der rammes af Prisfaldet, naar Tilbageslaget kommer. I Løbet af 1906 steg Priserne paa det engelske Marked for

Raajærn pr. Ton fra....	53 sh.	til 62 sh.
Kobber - — -....	80 £	til 107 £.
Tin - — -....	165 £	til 195 £.
Waleskul - — -....	12 sh. 6 d.	til 16 sh. 9 d.

De høje Priser holdt sig i det væsentlige i første Halvdel af 1907, men med Undtagelse af Kul indtræder en stærk Tilbagegang i anden Halvdel, saa at man ved Aarets Udgang noterer for

Raajærn....	49 sh. 9 d.
Kobber....	$63\frac{3}{4}$ £.
Tin........	$119\frac{3}{4}$ £.

Af disse Priser maa Kobberprisen vistnok siges at være den, der er stærkest paavirket af de ejendommelige amerikanske Forhold. Herved tænkes ikke alene paa Heinzes mislykkede Kobberspekulation, men paa hele Forholdet mellem Amerika og Evropa i Henseende til Produktion og Forbrug af Kobber. De forenede Stater er Verdens største Kobberproducent og leverer mere end Halvdelen af Verdensforbruget. Lægges hertil det kanadiske og mexikanske Kobber, som hovedsagelig kommer paa Markedet gennem Staterne, behersker New Yorks Kobbermarked omtrent to Tredjedele af en Vare, hvis nuværende Aarsproduktion er henimod 800,000 Tons med en gennemsnitlig Værdi af mere end en Milliard Kroner. Udførselen fra Amerika til Evropa er meget svingende, men den forceredes overordentlig stærkt i Efteraarsmaanederne 1907. Den var i Tons:

	1905	*1906*	*1907*
Oktober.......	15772	12979	21315
November.....	13690	14243	34489

Naar en saa enorm Stigning i Udførselen indtræder paa et Tidspunkt, hvor Nedgangen i Produktionsvirksomheden allerede var begyndt, kan der ikke være nogen Tvivl om, at den ikke var fremkaldt af en virkelig Efterspørgsel. Grundlaget var ikke et tilsvarende Forbrug i Evropa, men Udførselen var et Led i Amerikas Bestræbelser for ved alle Midler at skaffe sig kontante Penge fra Evropa. Man har næppe kunnet sælge alt dette Kobber, skønt Prisen var falden, men man har kunnet give det i Pant for Laan.

Priserne paa Fødemidler har ikke fulgt den samme Bevægelse som Mineralpriserne, d. v. s. de har været med i den stærkt opadgaaende Bevægelse, som for deres Vedkommende indtraf tidligere end for Mineralierne, men de har ikke været ramt af det paafølgende Prisfald. Kødpriserne er i England i Løbet af 1907 faldne en ren Bagatel, medens Kornsorternes Pris er stegen, saaledes Hvede fra 26 sh. 1 d. til 34 sh. 6 d., Byg fra 23 sh. 11 d. til 26 sh. 10 d. og Havre fra 17 sh. 3 d. til 18 sh.

Det er naturligt, at Svingningerne i Priserne paa Kød og Korn ikke løber parallelt med Mineralprisernes Svingninger. Dels øver selvfølgelig det vekslende Høstudbytte den største Indflydelse, og dels følger Svingningerne i Efterspørgselen ikke nøjagtigt den samme Bane. Den stiger i den opadgaaende Periode, fordi Arbejdslønnen stiger, og Antallet af beskæftigede Arbejdere bliver større, og den maa ogsaa have Tendens til Nedgang, naar Omslaget kommer; men denne Nedgang indtræder senere og langsommere end Nedgangen i Efterspørgselen efter Industriens Hjælpemidler, fordi Standsningen i den industrielle Anlægsvirksomhed først efterhaanden fører Arbejdsløshed og Nedgang i Lønnen med sig.

Denne Følge af den indledede industrielle Depressionsperiode har dog allerede begyndt at vise sig, navnlig i Amerika, hvor den har givet sig Udslag i en stærk Tilbagevandring af evropæiske Arbejdere. Ogsaa andre Steder kan den spores. Ved det tyske offentlige „Arbeitsnachweis“ var der for hver 100 ledige Pladser i Maanederne Juli, August, September, Oktober og November 1906 henholdsvis 105, 98, 91, 107 og 134 arbejdssøgende, men i de tilsvarende Maaneder af 1907 henholdsvis 115, 107, 101, 123 og 150.

III

For Danmarks Vedkommende har de sidste Aars Udvikling vist de samme Symptomer som Tyskland, og Udslaget har endda delvis været kraftigere. Hvad Prisniveauet angaar, har selvfølgelig Priserne paa Verdensartiklerne i det hele og store maattet være de samme som i det øvrige Evropa, saa at de engelske Indekstal i og for sig ogsaa kan gøres gældende for Danmarks Vedkommende. Men yderligere har Statens statistiske Bureau i sit sidste

handelsstatistiske Tabelværk beregnet en Række danske Indekstal for den sidste Menneskealder, og af disse fremgaar følgende Bevægelse siden Midten af Halvfemserne (Gennemsnittet af Perioden 1891—1900 er benyttet som Udgangspunkt og sat = 100):

1895... 92	1899... 105	1903... 105
1896... 93	1900... 110	1904... 107
1897... 95	1901... 106	1905... 110
1898... 99	1902... 108	1906... 114

Tallene viser en overordentlig Opgang i Sammenligning med Prisniveauet i Midten af Halvfemserne, en Opgang, som særlig har taget Fart fra 1904 til 1906. Ogsaa den Oversigt over Detailpriserne, som Bureaet har offentliggjort i sin sidst udgivne Aarbog, viser ganske den samme Bevægelse. Da Beregningerne standser ved 1906, har Tilbageslaget ikke kunnet konstateres, men det er utvivlsomt, at det i alt Fald for Verdensartiklerne i Engroshandelen ogsaa er indtraadt herhjemme.

Nationalbankens Minimumsdiskonto var i Tiden fra 24. Januar 1894 til 26. September 1896 ikke over 3½ %. Siden den Tid har den ikke været under 4, men ofte betydelig højere. Den 11. Oktober 1906 forhøjedes den til 6, den 9. November 1907 til 7 og den 18. December til 8 %. Ligesom den Sats af 7½, som den tyske Reichsbank gik op til den 8. November, var en Rekordsats, for saa vidt som en saa høj Diskonto ikke har været noteret siden Reichsbanks Oprettelse, er det samme Tilfældet med den 18. Decembers danske Diskonto. Saa længe Nationalbanken har offentliggjort sin Diskontosats, har den aldrig naaet denne Højde. End ikke under Krisen i 1857 noteredes den højere end 7 %; men der er rigtignok hertil at bemærke, at Banken for Laan mod haandfaaet Pant krævede 8 %, og at den for de Laan, som den modtag af Staten, maatte betale denne høje Rente, og dernæst at den 7 %'s Diskontosats i 1857 i Virkeligheden var ganske nominel. Bankens Diskontovirksomhed var praktisk set gaaet ganske i Staa, saa at selv gode Veksler ikke kunde diskonteres til den noterede Sats. I Modsætning hertil betød den 8 %'s Sats i 1907, at enhver, der bød tilstrækkelig bankmæssig Sikkerhed, kunde faa de Penge, som han skulde bruge, til 8 %.

I Samtaler med Børsfolk og andre kan man ofte høre den Udtalelse, at det er højst mærkeligt og i Grunden en Skam

for vort Land, at vor Diskonto var højere end noget andet Lands. Der er imidlertid i dette Forhold intet som helst, der kan give grundet Anledning til Forundring. Naar Landene ved høje Diskontosatser ruster sig til at drage disponible Kapitaler, særlig Guld, fra hverandre, kommer et lille Land, der drages med ind i Kampen, let i en saare vanskelig Situation, som tvinger det til at tage skrappe Forholdsregler. Sagen er jo simpelthen den, at en Udvandring af nogle Millioner, som for et Land med Frankrigs Guldforraad er ganske umærkelig, kan for Danmark betyde en Aareladning, som sætter Sedlernes Indløselighed og hele Landets Kreditbasis i den alvorligste Fare. Hvis et Land som Danmark kommer i den Situation, at de andre Lande kan stille Krav til det om store kontante Betalinger, er det nødt til at værge sig. Denne Situation var indtraadt i 1906 og 1907 paa Grund af Forhold, der bundede i hele det sidste Tiaars økonomiske Udvikling. Her skal foreløbig dvæles ved de Forholdsregler, hvormed man søgte at give Ondet det mindst mulige Omfang. Den første Foranstaltning efter Diskontoforhøjelsen til 7 % var den midlertidige Forandring i Nationalbankens Seddelfundering ved Kundgørelsen af 22. November. Medens de hidtil gældende Bestemmelser fastsatte, at alt hvad Banken udstedte over 38 Millioner Kroner, skulde være dækket af Metalfonden, bestemte den omtalte Kundgørelse, at der ikke sættes nogen bestemt Grænse for det Beløb af Sedler, der ikke er metaldækket, dog med den Modifikation, at Metalfonden altid skal udgøre mindst Halvdelen af den cirkulerende Seddelmængde, og at der af det Beløb, hvormed den ikke metaldækkede Seddelmængde overstiger 38 Millioner Kroner, svares en 5 %'s Afgift til Statskassen. Formaalet med denne Foranstaltning var tydelig nok det, at Banken derved blev i Stand til at afgive noget af sin Guldbeholdning uden at indskrænke sin Seddeludstedelse og altsaa uden at afvise de legitime Krav, der stilledes til den om Laan og Diskontering. Men den var selvfølgelig ikke noget Universalmiddel. De nye Funderingsmidler krævede naturligt nok vedblivende et betryggende Forhold mellem Seddeludstedelse og Metalbeholdning, og for at opretholde dette blev en yderligere Diskontoforhøjelse en absolut Nødvendighed.

I Henseende til Udtømmelse af Landets disponible Kapital

staar Danmark ikke tilbage for Tyskland, som det fremgaar af følgende Tal:

	Nationalbankens Metalfond	Cirkulerende Seddelmængde
31. Decb. 1905...	92 Millioner Kroner	119 Millioner Kroner
31. -- 1906...	96½ — —	123 — —
30. Juni 1907...	95½ — —	126 — —
31. Decb. 1907...	71 — —	123 — —

I Løbet af Aaret 1906 og første Halvdel af 1907 fortsattes den Vækst i Forbruget af indenlandske Omsætningsmidler, som allerede var begyndt i det foregaaende Tiaar, men medens den almindelige Tilbagegang i andet Halvaar af 1907 bragte nogen Standsning i Tilvæksten, gik det til Gengæld ud over den Guldbeholdning, der skal tjene til Sikring af Sedlerne. En Nedgang i Metalbeholdningen paa mere end 24 Millioner i Løbet af et halvt Aar er et saa betydningsfuldt Fænomen, at det tilfulde belyser den ejendommelige Situation, hvori vi befinder os. Den nærmeste Forklaring paa Fænomenet er ikke svær at finde. I en Periode paa mere end en Snes Aar har Danmark til sine Kapitalanlæg i stort Omfang benyttet udenlandsk Kapital. Denne er for største Delen bragt til Veje ved Salg af Statsobligationer og Kreditforeningsobligationer til Udlandet, som med stor Villighed har taget imod dem. Men da der indtraadte Kapitalknaphed paa de udenlandske Markeder, stoppede denne Kapitaltilførsel. Dette betød, at man kom til at savne en Del af de Midler, som man gjorde Regning paa ved det tilvante Kapitalforbrug. De udenlandske Kapitaler var for største Delen komne ind i Landet i Form af Vareindførsel og — for en langt ringere Del — i Form af Guld til Forøgelse af Metalfonden. Man betalte med andre Ord en Del af de Varer, deriblandt Produktionsfornødenheder, som man indførte, med Udførsel af Obligationer. I Længden maa selvfølgelig Standsningen af denne Udførsel medføre enten en formindsket Vareindførsel eller en forøget Vareudførsel. Begge Dele vil være lig med et i Forhold til den indenlandske Produktions Størrelse formindsket Kapitalforbrug — hvad enten nu denne Formindskelse hovedsagelig bestaar i en Indskrænkning i den egentlige Konsumtion eller i Kapitalanlæggene. Ingen af Delene skete imidlertid i 1906. Tværtimod — baade Forbrug og Kapital-

anlæg voksede. Resultatet blev derfor, at en Del af Indførselsoverskuddet maatte betales med de Resttilgodehavender, som Bankerne havde hos deres udenlandske Forbindelser, og dette skete i et saadant Omfang, at de københavnske Bankers Beholdning af udenlandsk Valuta d. v. s. Veksler paa Udlandet og Tilgodehavende hos Korrespondenter i Udlandet, gik 25 Millioner Kroner tilbage i Aarets Løb.

Værre kom imidlertid i det følgende Aar et andet Forhold til at virke, nemlig den kortvarige Kredit, som af Banker, Handlende og Industridrivende i den sidste Del af Opgangsperioden i stort Omfang var stiftet i Udlandet. Det lader sig neppe statistisk opgøre, i hvor stort Omfang det var sket, men Mand og Mand imellem talte man om et Beløb af omkring 70 Millioner Kroner. Ihvorvel det kan være betænkeligt i alt for stort Omfang at basere sin Produktion paa udenlandsk Kredit, der optages ved Salg af Obligationer — navnlig naar Kapitalanlægget ikke hurtig giver sig Udslag i Produktion af virkelige Forbrugsartikler — saa maa denne Form af Kapitaloptagelse dog nærmest sammenlignes med det Forhold, at en Mand optager en fast Prioritet i sin Ejendom. Saalænge han opfylder sine Forpligtelser i Henseende til Rentebetaling, kræves Kapitalen ikke tilbage, og det engang gjorte Kapitalanlæg er for saa vidt sikret mod Forstyrrelse. Ganske anderledes forholder det sig med den løse Kredit — Acceptkreditten — der stiftes paa kort Tid (sædvanlig tre Maaneder) ad Gangen og derfor kræver en stadig Fornyelse. Naar en saadan Kredit benyttes til et fast Kapitalanlæg, hvorfra Kapitalen ikke med korteste Varsel kan frigøres, maa man være vis paa, at Fornyelsen stadig indtræder. Brister denne Forudsætning, staar man overfor den Situation at skulle tilbagebetale et Beløb, som man ikke har disponibelt. Nu bristede Forudsætningen i 1907. Paa Grund af de trange Tider krævede Udlandet en Del af de Kapitaler tilbage, der — for saa vidt de ikke ligefrem var forbrugte — af Laantagerne var fastgjorte i Bygninger, Dampskibe, Fabrikker osv. enten direkte eller indirekte ved Køb af alle Slags Obligationer og Aktier, som Udlandet ikke nu vilde indlade sig paa at modtage som Betaling. Da Bankernes udenlandske Valutabeholdninger allerede var bragt saa langt ned, at de ikke godt kunde komme længere, hvilket gav sig sit ydre Udslag i de abnormt høje Vekselkurser, blev Resultatet, at der maatte betales

med Kontanter. Derved fik vor Guldbeholdning den usædvanlige og faretruende Reduktion.

Om dette nu er et rent forbigaaende Fænomen, eller om det faar en dybere indgribende Virkning, beror paa, om de fra Udlandet laante Kapitaler gennemgaaende har faaet en saadan Anvendelse, at denne giver Landet Midler til i forholdsvis kort Tid at forrente og amortisere Laanene. For en stor Del har dette, navnlig i de seneste Aar, ikke været Tilfældet. Skylden herfor ligger paa mange Steder, men de mest iøjnefaldende Momenter er det overdrevne Byggeri og den vidtgaaende Spekulation i Aktier og Byggegrunde.

At det sidste Moment — Spekulationen — har en indgribende Betydning i denne Henseende, kan ved første Øjekast synes urimeligt. At en Akties Kurs drives op fra 100 til 150, eller at en Byggegrunds Pris stiger fra 50 til 100 Kroner pr. Kvadratalen kan synes at være et privat Mellemværende mellem Køber og Sælger. Hvad den ene taber ved at betale for dyrt, vinder den anden. Og for saa vidt Prisen stiger uden Ejerskifte, kan det synes at være uden anden Betydning end en forandret Notering i Ejerens Bøger. I begge Tilfælde synes den spekulative Prisstigning ikke at have foraarsaget noget Kapitalforbrug. Men Sagen er i Virkeligheden ikke saa simpel. Paa forskellige Maader faar Aktiespekulationen direkte og indirekte Virkning paa de reelle Kapitalforhold.

For det første giver en spekulativ Stigning i Aktiekurserne Anledning til forcerede Kapitalanlæg, idet den bidrager til Stiftelse af nye Aktieselskaber og Udvidelser af de bestaaende. De nye Aktier er enten direkte Repræsentanter for udvidede Kapitalanlæg, for saa vidt det drejer sig om industrielle Selskaber, Byggeselskaber, Dampskibsselskaber osv., eller ogsaa foraarsager de dem indirekte, for saa vidt Stiftelsen og Udvidelsen angaar Bankforetagender. Men selv bortset fra dette Forhold har selve Kursbevægelsen sin store Betydning, fordi den for de enkelte Individer skaber Formuer og Indtægter, som sete fra Samfundets Synspunkt er fiktive. Den som paa Grund af Kursstigningen sælger Aktier eller Byggegrunde, der har kostet ham 100,000 Kroner, for et Beløb af 125,000 Kroner, har en Fortjeneste af 25,000 Kroner, og kan i Forhold hertil udvide sit Forbrug, medens Køberen, saalænge Kursen vedbliver at være høj, ikke har

noget Tab at bogføre, og derfor heller ikke har Anledning til at indskrænke sit Forbrug. Selv i de Tilfælde, hvor der ikke finder nogen Omsætning Sted, vil en Række Personer ved de stigende Kurser bogføre en Gevinst. Om end Gevinsten ikke realiseres ved Salg, kan det samme Resultat, nemlig at komme til at disponere over de Penge, som Værdistigningen repræsenterer, dog i alt Fald delvis opnaas ved Kredittens Hjælp. Banker og andre Kreditinstitutter giver nemlig højere Laan paa Grund af den forhøjede Værdi, og derved kommer adskillige Ejere til at raade over Pengesummer, som benyttes til Kapitalanlæg eller Forbrug.

Om det overdrevne Byggeri er der talt og skrevet saa meget, at det er overflødigt at komme dybere ind derpaa. I Øjeblikket er der almindelig Enighed om, at der paa dette Omraade er anlagt en betydelig Kapital, som i alt Fald for Tiden er død Kapital, og som i lang Tid vil tynge paa vort Pengemarked, bortset fra de individuelle Tab, som det paafører Ejere, Haandværkere og Kreditgivere. Det er os en ringe Trøst, at man hører de samme Klager over vidtgaaende Byggespekulation fra Tyskland og Sverig, og at det vel til en vis Grad optræder over alt i enhver kraftig Spekulationsperiode. I Forhold til andre Kapitalanlæg spiller det dog vistnok en nok saa stor Rolle her som i vore Nabolande, og dette hænger maaske sammen med, at vi paa Næringslivets Omraade har mindre Opfindsomhed og Fantasi end adskillige andre Nationer. Tendensen til at prøve vor Lykke netop dér, hvor andre har søgt og mulig fundet den, er stærkt udviklet hos os og er et af de Momenter, der bidrager til at give vort økonomiske Liv dets noget for store Ensidighed.

Den samme Ensidighed og Efterlignelseslyst har givet sig Luft i vor Bankudvikling. Nye Banker er stiftede og gamle udvidede med det Resultat, at medens de københavnske Bankers Aktiekapital ved Udgangen af Aaret 1901 var 101 Millioner Kroner, er den nu 216 Millioner. At nogle af disse Millioner endnu er uafsatte, betyder kun, at Pengemarkedet har reageret af Mangel paa Kapital. Den enorme Tilvækst i Bankkapitalen og den dermed følgende Udvidelse af Bankvirksomheden hænger imidlertid sammen med en anden Ejendommelighed, der er karakteristisk for danske økonomiske Forhold. Udviklingen har taget den Form, at de københavnske Bankers Antal henimod Aarhundredskiftet blev forøget med flere Institutter, som med en forholdsvis be-

skeden Aktiekapital søgte at skaffe sig Virkemidler ved at drage Indlaan til sig gennem Løfte om Sparekasserente med Tillæg af Bonus. Dette lykkedes, og Midlerne frugtbargjordes ved Anlæg i Byggevirksomhed og paa anden Maade, der lovede god Rente. Efterhaanden som Virksomheden udvidedes og Kapitalmarkedet strammedes, saa at Indlaansmængden ikke kunde vokse, kom der et Misforhold mellem Udlaan og Indlaan, som naturligvis ogsaa berørte de ældre Banker, hvis Indlaansmængde selvfølgelig blev paavirket af Konkurrencen, og som forøvrigt heller ikke alle havde vist den fornødne Tilbageholdenhed i Henseende til Udlaan og andre Kapitalanlæg. Da Udlaansvirksomheden ikke hurtig kunde indskrænkes, fordi Anbringelserne gennemgaaende langtfra var tilstrækkelig likvide, maatte Bankerne søge at skaffe sig Midler, hvor de kunde faas. Der var to Veje. Den ene var at skaffe sig Laan, saavidt saadanne kunde opnaas, den anden var at udvide Aktiekapitalen. Begge Veje blev betraadte. De mindre Banker optog Laan hos de større, den udenlandske Kredit blev benyttet i betydeligt Omfang, og baade de større og de mindre Banker udvidede Aktiekapitalen. Men hvad der har kunnet opnaas ad denne Vej har dog ikke været tilstrækkeligt til at skabe det rette Forhold imellem Indlaansmængden og den Del af Aktiverne, der er anbragte paa en saadan Maade, at den er øjeblikkelig disponibel. En Trøst kan det i denne Henseende være for Bankerne og dem, der er interesserede i dem, at selve den forestaaende Nedgang i Forretningslivet vil bidrage til at rette dette Forhold. Naar Forretningsvirksomheden efterhaanden gaar tilbage, vil Efterspørgselen efter Laan aftage.

Grundlaget for den hele Udvikling er som sagt Indlaanene og den Villighed, hvormed disse navnlig i Begyndelsen strømmede til Bankerne lokkede af Løfterne om høj Forrentning. Det, som i dette Forhold kan karakteriseres som særlig dansk, er Fordringen om, at Penge, som midlertidig indsættes i Banker og Sparekasser for at kunne opbevares sikkert og være disponible, ogsaa skal give en høj Rente. Fordringen stilles af alle, lige fra Statskassens Repræsentanter, Finansministre og Finansudvalg, til private Forretningsmænd og store og smaa Kapitalister. I ældre Tid, da Bankerne kun var tilbøjelige til at give en beskeden Rente af Midler, der kunde berøves dem med kort Varsel, førte dette til, at adskillige Penge, der efter deres Natur hørte hjemme

i Bankerne (Foliomidler), indsattes i Sparekasserne, der gav en noget højere Rente. Saa meldte Bankerne sig med Overbud, og Følgen blev, at de fik et betydeligt Indlaansbeløb, som ifald det skulde give en Rente, der ikke alene kunde dække Indlaansrenten, men ogsaa skaffe Udbytte til Aktionærerne, maatte anbringes paa en saadan Maade, at det i hvert Fald gik ud over Disponibiliteten.

IV

Der er i det foregaaende søgt at kaste Lys over nogle af de Forhold, der for Danmarks Vedkommende har bidraget til at fremkalde den nuværende Tilstand. Imidlertid er Udviklingen herhjemme jo kun et Led i en Bevægelse, der har gjort sig gældende i en stor Del af det evropæisk-amerikanske Samfund, og som derfor bunder i dybere liggende Aarsager end dem, der har virket indenfor vore Grænser. Af Aarsager, der har fremkaldt et ualmindeligt Kapitalforbrug, kan der paavises adskillige. Omkring Midten af Halvfemserne herskede der en ualmindelig Stilhed i Forretningslivet. Kapitalopsamlingen var betydelig og Rentefoden overordentlig lav. Selve den lave Rentefod gav Stødet til Kapitalanvendelse. Paa det tekniske Omraade gav de store Fremskridt i Elektricitetsindustrien Lejlighed til nye Anlæg af enorm Størrelse. For at faa lønnende Anvendelse for de opsamlede Kapitaler, opgav de evropæiske Lande den Sky for Kapitalanlæg i Udlandet, som havde hersket siden de med Baringkrisen forbundne Kalamiteter, og evropæisk Kapital blev nu i stort Omfang anlagt i Jernbaner og Fabriker i Rusland, i Asien og Afrika. Den forøgede Omsætning stimulerede Fragtfarten, og Skibsbyggeriet voksede stærkt. Hertil sluttede sig et betydeligt uproduktivt Kapitalforbrug. Baade det offentlige og det private Forbrug stiger i opadgaaende Tider, men hertil kom nu den vældige Kapitalforbruger, Krigen. I den Periode, som her er Tale om, har vi blandt andet oplevet Krigene mellem Amerika og Spanien, mellem England og Boerstaterne og mellem Rusland og Japan.

Guldproduktionens Vækst, navnlig siden Boerkrigens Ophør, har utvivlsomt virket som en yderligere Stimulans. Det er vanskeligt at give en almindelig Formel for, hvorledes en Tilvækst i Guldproduktionen virker paa det økonomiske Liv. Virkningen

afhænger i saa høj Grad af hele den Retning, hvori Næringslivet befinder sig ved Tilvækstens Fremkomst. Kommer den i en død Periode, vil der være Tilbøjelighed til, at det fundne Guld i alt Fald foreløbig ophober sig i Bankerne og for en væsentlig Del kun bidrager til yderligere at forøge disses Beholdninger. Kommer den derimod i en Periode, hvor der er Tilbøjelighed til Kapitalanlæg og Forbrug, vil den bidrage til yderligere at stimulere disse. De guldproducerende Lande vil i stort Omfang optræde som Købere paa det evropæiske Marked, og det Guld, der indsættes i Bankerne, vil hurtig finde Anvendelse. Guldet vil ikke ligge dødt hen, men det vil komme ud i Omsætningen baade direkte og som Basis for Sedler og andre Kreditmidler. Saaledes gik det i Halvtredserne efter Guldopdagelserne i Kalifornien og Australien, og saaledes er det gaaet i det tyvende Aarhundrede efter den kæmpemæssige Vækst navnlig i Transvaals Guldproduktion.

Hvor stor Tilvæksten har været, vil ses af følgende Tal, der angiver den aarlige Verdensproduktion af Guld saa godt som det er muligt at opgøre den. Navnlig for de sidste Aars Vedkommende vil senere nøjagtigere Undersøgelser formodentlig nok give nogle Korrektiver, men Fejlen ved de foreløbige Opgørelser plejer ikke at være synderlig stor.

1900	c.	950	Millioner	Kroner
1901	c.	980	—	—
1902	c.	1104	—	—
1903	c.	1228	—	—
1904	c.	1295	—	—
1905	c.	1417	—	—
1906	c.	1510	—	—

I den Periode, der gik forud for Halvfemsernes Opdagelser af nye Guldlejer, var den aarlige Produktion gennemsnitlig under 400 Millioner Kroner.

Naar man ser bort fra de enkelte Aarsager, der har virket i Perioden, vil man blive opmærksom paa den betydningsfulde Rolle, som vor Tids Kreditorganisation spiller i Henseende til Vekslingen mellem op- og nedadgaaende Tider. Et væsentligt Moment i disse Svingninger er Misforhold mellem Kapitalopsam-

ling og Kapitalanlæg. Ifald Samfundets Kapitalforøgelse gik for sig paa den Maade, at alle, der opsparede Kapital, selv anlagde den produktivt, vilde vi formodentlig ikke af den Grund blive forskaanede for Kriser. Hvis Folk i større Omfang gav sig til at bygge Huse paa et Tidspunkt, hvor der snarere var Trang til, at der byggedes Dampskibe eller anlagdes Jernbaner, vilde der snart fremkomme et Misforhold mellem Efterspørgsel og Tilbud. Og Produktionsfejltagelser af denne Art vil altid kunne indtræde, fordi det ved saadanne faste Anlæg ikke gælder om at rette sig efter den eksisterende Efterspørgsel, men til en vis Grad at gætte sig til Fremtidens Behov. Men hvad der ikke vilde kunde indtræde under saadanne Forhold, er det Misforhold mellem Kapitalopsamling og Kapitalanlæg, som kan fremkomme derved, at de, der opsparer Kapital, og de, der anvender den, ikke alene er forskellige Personer, men oven i Købet ikke kommer i direkte Berøring med hinanden. Naar Kapitalopsparingen for en stor Del foregaar paa den Maade, at de, der sparer en Del af deres Indtægter, indsætter de opsparede Beløb i Banker og andre Kreditinstitutioner, medens de, der anlægger Kapitaler, laaner dem hos disse Institutioner, saa er der skabt en Mulighed for, at Opsparingerne i nogle Aar overstiger Anlæggene, medens der kommer andre Aar, hvor Anlæggene og Forbruget overstiger Opsparingerne. En dyberegaaende Analyse af dette Forhold og dets samfundsmæssige Følger vilde kræve en selvstændig Afhandling, men en Pegen derpaa maa være tilstrækkelig til at vise, hvorledes det bidrager til at fremkalde Depressions- og Opgangsperioder. Med særligt Hensyn til den nuværende Situation har det den Betydning, at det giver et Bidrag til Forstaaelsen af, hvorfor f. Eks. Tyskland og Danmark har været ramt haardere af den nuværende Krise end England. Dette ligger nemlig blandt andet i, at engelske Industridrivende i langt højere Grad end danske og tyske har været i Stand til at foretage Udvidelserne af deres Anlæg ved Hjælp af de Kapitaler, som de selv opsparede. Derfor har der i England været en større Harmoni mellem Opsparing og Anlæg.

Emil Meyer

NOGLE ERINDRINGER FRA MIT FØRSTE OPHOLD I CIVITA D'ANTINO

Henimod Opbrudstid fra Rom i Foraaret 1883 havde Joakim Skovgaard og jeg aftalt, at vi vilde tilbringe Sommeren sammen i strengt Arbejde i Sora. Flere Skandinaver havde i de sidste Aar malet der og Krøyer havde gjort sine herlige Markarbejdere og Hattemageren. Modelgrunden var oparbejdet.

Den sidste Majdag drog jeg af Sted med alle mine Malesager, og kom forhaabningsfuld til det forjættede Land. Byen var større, end jeg havde tænkt, Hotellet mere smudset, Befolkningen havde megen Feber. Motiverne var talrige, men Milieuet tiltalte ikke helt. I Rom havde jeg hele Vinteren arbejdet med en underskøn Model, Ambrogio. Hans udmærket godmodige Mandighed havde gjort ham til en kær Gæst, han havde stadig søgt at faa mig op til sin Fødeby, Civita d'Antino, tre Mil fra Sora. „Intetsteds faar du bedre Vin, Herre, intet Steds finere Luft, intetsteds elskeligere Folk. Feber har vi ikke." Dette genklang i mine Øren, og da Skovgaard kom, bad jeg ham tage med op at undersøge Situationen.

Tredie Juni lejede vi Vogn og saa af Sted langs den dejlige Liriflod og alle dens Bugtninger. Kusken fortalte, at Vejen var anlagt af Æmilius Paulus, at hele Egnen var lovprist af Horats, at det netop var her, at Elmen giftede sig med den yndige Vinstok. Han viste Baghold, hvor Fra Diavolo havde skjult sine Tropper og havde plyndret. Solen steg højt og bagte hedt. Bønder kom hele Tiden forbi i deres maleriske Dragter, Bjergfloraen var rig. Vejens Bugter blev saare mange og vi døsige. Civita viste sig ikke. — Pludselig holder Kusken, peger med Pisken op ad Bjerget: „Deroppe ligger det."

Vi stirrede, intet kunde vi se. En Gut gik forbi. „Hvor langt er der til Civita?“ — „Halvanden Times Stigen.“ — „Kan du være Fører?“ — „Med Glæde.“ — „Ja, sagde Skovgaard, saa kan du jo klavre, jeg bliver her.“ — „Nej, ved du hvad, er vi komne saa langt, saa skal du med.“ — Det var vanskeligt at faa ham overtalt, men det gik. Opstigningen blev varm, af og til hvilede vi, Føreren stod paa Hovedet. — Endelig naaede vi op, det var henimod Middag. I Begyndelsen var Byen kun lave Stalde for Geder og Æsler. Der var øde, ikke et Menneske, alle sov til Middag. Vi naaede Midten af Byen. Der kom en gammel Kone, dejlig at se paa. „Kan De sige os, hvor vi kan faa god Vin?“ — „Ja, men hvor kommer I fra, Herrer?“ — „Vi kommer fra Rom.“ — „Hvem har dog vist jer til dette Sted?“ — „Det har en Model, som hedder Ambrogio, og han sagde, Vinen er saa storartet.“ — „Ambrogio, det er min Søn, og I skal faa god Vin.“ — Saa gik den gamle Kone som en Gazelle foran os og ledte os til Familien Cerroni.

Hun hamrede med Dørhammeren; der gik en Stund og Husets tre Døtre kom ud. De havde alle slumret over Væven, for varmt var det. „Tør jeg spørge, kan vi faa Vin, og er det muligt ogsaa at faa lidt Mad?“ — De var endnu ikke komne ret ud af Søvnen, og vi saa vist underligt ud for dem. Det var tredive Aar siden, at en Ikkeitaliener havde sovet en Nat i Civita. „Vort Hus er Deres, og De skal faa alt, hvad vi formaar. Vil De ikke gaa ind?“ — „Tak, vi frygter Forkølelse ved at komme i Skyggen, vi er saa ophedede.“ — „Der er en god Ild inde.“ — Vi kom ind til den elskeligste italienske Familie, jeg nogen Sinde har truffet. Alle tre Døtre arbejdede i Fællesskab paa at gøre et saa hurtigt og veltillavet Maaltid som muligt. Vi fik det ganske efter Ønske, kun maatte vi helt opgive at faa vor Fører med ved vort Bord. Der blev bredt en hvid Dug for ham paa et Bord i Vinduesfordybningen. — „Kan du mærke, hvor blødt her opvartes?“ sagde Skovgaard. — „Jeg sad netop og tænkte derpaa og paa, at jeg helst vil blive her.“ — „Du er lidt hastig, har ikke set et eneste Motiv, du har Lyst til at male.“ — „Ja successiv, det er jeg ikke, men i disse Omgivelser maa det bedste vokse i En.“ — Vi kom ud, saa Byen, Fontænen, det dejlige store Torv, den gammeladelige Familie Ferrantes rosenrøde Palads. Vi undrede os over en Kæde, der tung laa uden for Ind-

Kristian Zahrtmann: Piger som bære Kalk. 1883.
Det første udstillede Billede fra Civita d'Antino.

gangsporten. „Den er lagt der i Anledning af, at Ferdinand den Anden har sovet i Paladset, saa bliver den stadig liggende og tages kun bort, saalænge en anden Konge bor i Huset." — Vi tog Farvel fra Familien Cerroni, idet jeg spurgte, om jeg maatte faa Logi der fra den femte af, saa vilde jeg tage til Sora og pakke. Skovgaard vilde blive i Sora.

Altsaa, den femte Juni holdt jeg igen dernede paa Landevejen, to Kvinder fra Civita mødte for at bære den tunge Bagage op paa deres Hoveder. — Mens de læssede Byrderne paa, sagde Diletta: „Du ser paa den Rose, jeg bærer paa Brystet, Herre, tag den, men kast den ikke bort, den har været min."

Atter var det varmt at stige, men Luften føltes denne Gang langt lettere for hvert hundrede Meter, vi kom højere, og da vi naaede ind i Cerronis gæstfrie Hjem, hvor vi modtoges af aabne Arme, vidste jeg, at Betingelserne var herlige for at arbejde godt. — Jublende, syngende løste jeg op for Kufferter og Kasser,

Kristian Zahrtmann: Italienerinder. Tre unge Piger gaar ned ad Civitas Trappe. 1901.

bredte alt ud og begyndte at hamre Lærreder paa, stille Staffeli op. Jeg maatte dog se mig om imens. Tre dejlige lyse, hvide Rum var stillede til Disposition, Møblerne var faa, Bord og Skrivebord i Salottoen særdeles smagfulde i enkel Stil. Alle Værelser hvælvede. Overalt var der rent, hvidt, blændende, og uden for badede Bjerge og Egn sig i Solens skæreste Straaler. Under Vinduet laa den monumentale Bytrappe, hvor Byens fagre Kvinder færdedes til og fra Fontænen. Pragtfulde Trappemotiver!

Mens jeg henrykt saa herpaa, dækkede Salottoens Spisebord sig og Suppen blev baaret ind. Husets ældste Datter serverede den for mig, og den smukke gamle Husfrue satte sig paa en Stol ved Væggen for at konversere mig ved Maaltidet. Dette gentoges dagligt ved Hovedmaaltidet Klokken tolv. — Vi blev gode Venner, hun og hele Byen syntes, at det var en Ære, at Huset Cerroni havde faaet en fremmed Gæst, og dagligt blev Signoraen mere meddelsom:

Manden havde været Vigneejer, velstaaende og havde efter

Tidens Skik Pengene i sin Skrivebordsskuffe. Han var ivrig Tilhænger af Victor Emanuel, saa med Glæde Garibaldis Fremmarsch. Paa patriarkalsk Vis boede hans ugifte Søster og en yngre Broder, der var Præst, i hans Hus. Der var fem Børn. Det yngste, Signor Diomede, laa endnu ved Brystet. En Novembernat 1861 bankedes gentagende paa Husdøren. Præsten staar op. To fattige Piemontesere beder om Husly. Godmodig skyder Præsten Skodden fra Døren. — Ind trænger femten væbnede, halvtmaskerede Røvere, bagbinder Manden, Præsten, Søsteren, plyndrer fuldstændigt Huset, fører de tre fangne op paa Bjergene hinsides Lirifloden. Saa var de i Kirkestaten, medens Civita d'Antino er i det Napolitanske. — Løsepenge krævedes. — I tre Dage gik den unge Signora til Slægt og Venner og laante, hvad der var muligt. Søsteren til Manden havde Røverne ladet løbe, hun gjorde dem for frygteligt Spektakel. Da Signoraen intet mere kunde skaffe, slog de de to Brødre ihjel. Lige efter at de to Brødre var blevne skudte, dækkede Sneen Ligene og blev liggende til April næste Aar. Da fandt man Præstens Lig, der blev begravet i en Kirke hinsides Liri. Husherrens Lig fandtes aldrig. Skønt det ikke var saa mange Aar siden, fortalte en Model mig noget senere, at Præstens Lig var bleven fundet netop Aarsdagen efter at han var bleven myrdet. Han laa da som et dejligt Voksbillede med halvtaabne Øjne, røde Kinder og smilede som et uskyldigt Barn. Saa hurtigt danner Sagaer sig. Fra lykkelig ung Hustru var Signora Domenica saaledes bleven Enke, fra velhavende gældbunden. Hun var ene om at opdrage fem Faderløse.

Som hun sad der og talte om disse Begivenheder for 22 Aar siden, imponerede hun. Huset var oparbejdet til solid Velstand. De fem voksne Børn vare sunde, glade, velopdragne og meget arbejdsdygtige. Den gamle Dame førte et pragtfuldt Regimente.

Nu til Arbejdet. Motiver overalt og lige under Vinduet paa den brede Trappe det nærmeste. Det blev min Plads, jeg malede Figurer paa Trappen. Tegnede og observerede paa samme Tid. Intet bedre Sted kunde findes til at iagttage italiensk Folkeliv. Største Delen af Byens 2000 Indbyggere skulde forbi, enten de skulde til Høstarbejde, hente Brænde fra Skovene paa de høje Bjerge eller hente Vand nede fra Kilden. Hvilket Liv, hvilken Rigdom, og hvorledes kappedes Ungdommen ikke om at gøre den fremmede Signore til Midtpunkt for Spøgen! Det var yndet

Sport, at de unge Karle kom en lille Haandfuld Grus i Pigernes store Vandkonkaer, naar de var naaede med dem paa Hovedet op mod Byporten. Karlene lejrede sig nu om mig, det gjorde mere Virkning. Der kom seks Piger paa Rad, hver stolt bærende sin Konka med klart Kildevand. Der var seks unge Knøse, hver med sin Haandfuld Jord, Vandet blev mudret, Pigerne rasende, Konkaen i lynende Fart af Hovedet. Det gjaldt at hælde Indholdet ud over den kære Voldsmand. Under Latter kunde det ske, at enten jeg eller mit Billede fik en Pøs. „Scusateci signore“ og Munterheden gav Ekko i Bjergene. — En Dag havde Raffaello slaaet op med Faustina. Hun trøstede sin femtenaarige Ungdom med Gaetano. Raffaello fnøs, over at hun ikke valgte en bedre, og det ualmindeligt dejlige Silketørklæde, han for en Maaned siden havde givet hende, tilbageerobrede han og rev det i mange Smaastumper. Hver af hans Venner fik sin Strimmel, ogsaa jeg fik en. Man fæstede den paa Hat eller Bryst som Tegn paa, at man ikke billigede Faustinas Fantasier. — Pigerne hentede Kalk til Syndacus' Palads, der skulde udbedres. Herlige, dirrende af Ungdom og Glæde bevægede de sig stadig op og ned ad Trapperne. En Dag kom et muntert Tog: en af de rige Bønder havde afhøstet. Hans Arbejdere, Karle og Piger, havde med yppige Rosenlænker og sejge Tove bundet ham fast til Æslet, hvorpaa han red. De blæste Skalmeje, slog Tamburiner, dansede om ham, de lo og støjede og løste ham først, da han havde givet nogle Omgange Vin til dem alle. — En gammel Mand kom forbi, da jeg havde travlt med at male tre af Kalkpigerne. De stod frisk anlagte paa Billedet. Han stod længe og saa paa det, saa skød han sit Ben hen over mit, som jeg sad og malede, satte sig halvt paa mit Skød, halvt knælede han. I dyb Hengivelse trykkede han et Kys paa den midterste Piges Ansigt. Han tog det med paa sine Læber. Jeg fik travlt med at tørre dem rene for den giftige Farve. Han havde aldrig set andre Billeder end Kirkernes, troede at mit var helligt. Dette gentoges et Par Gange med andre. — Høstarbejdet var skønt at se, Pigerne bar den gyldne Rigdom til Tærskepladserne ved Byen, og naar de saa befriede for deres Byrder igen slentrede ud for at hente ny Rigdom, gik de omslyngende hinanden tre eller fire, som det kunde falde. De sang, og kom de til et fremspringende Punkt satte de alle deres Munde tæt sammen, at den unisone Klang kunde tone langt ud over

Dalen. Lidt efter lidt blev de stolte hvide Okser drevne ned fra Græsgangene i de højeste Bjergegne. De skulde tærske Sæden, nu kom deres travle Tid. Paa hver Tærskeplads stod store, store Hæs, Pladsen, der var brolagt, blev fejet ren, og Hveden lagt i mægtige Dynger. Fire, seks ja otte Øksne blev spændt under et Aag, de skulde med deres brede Klove træde Sæden ud af Aksene. Alt Liv samledes om Tærskepladserne, Menneskene havde travlt med ved Hjælp af store Koste at feje den udtraadte Sæd i Hobe, saa skulde den gaa med Haandkraft op i Luften, at Vinden kunde rense den for Avner. Tiggermunkene kom til, hver med sin Pose, og den aftærskede Halm blev baaren ind i Vinterstaldene.

Efter Høsten kom Festdagene. Det var anden, tredie og fjerde Avgust. Sant Antonio, Santa Maria addolorata og San Lidano. Hver Dag var der stor Gudstjeneste, store Processioner, men sidste Dag, San Lidano, fejredes den største Fest. Da var alle i deres allerbedste Stads, og alle Helgenerne var den Dag ude. En rørende Devotion beherskede Folket. At bære Helgenerne ansaas for Pønitense. Jo helligere Helgenen, desto større var Syndsforladelsen. Ved Slutningen af den store Messe stilledes Tilladelsen til at bære Helgenerne til Auktion. Santa Filomena, som bæres af Jomfruer, gik i 27 Frcs., Sant Antonio i 16, Santa Maria addolorata i 35, San Lidano i 60. Et af de store Lys $5\frac{1}{2}$ Frcs., de smaa 75 Centimer. Den fattige Befolkning havde sparet sammen Aaret rundt for at være med til at bære. En velhavende Enke købte Retten til at bære Santa Filomena, men lod hende saa bære af seks Jomfruer. Saaledes kom de 27 Frcs. begge Parter til Gode. Da Processionen havde været Byen rundt, fra Vinduerne var bleven overdænget med friske Blomster og igen naaede Torvet uden for Kirken, var Festen paa det højeste. To store Musikkorps havde ledsaget den gennem Byens Gader, nu skulde alle de andre Helgener gøre Honnør for San Lidano. Røgelse steg i stor Mængde mod Himlen, Hostien blev fremvist for Folket. Alle knælede ned i Guds lysende Sol. Velsignelsen blev uddelt, og Troldkærringer og Kanonskud dundrede løs i umaadelig Mængde. Larmen var øredøvende, Krudtrøgen tæt. Undertiden gjorde den, naar den sollys smøg langs med Jorden, at det saa ud, som om hele den pragtfuldt brogede Procession bares paa en Sky. Femtusinde Kanonslag. Alle omliggende Byer

kunde høre, at Civitanerne fejrede deres Helgener paa sømmelig Vis. Musikken spillede altfor hastigt Kongehymnen, og hele Toget fløj i flyvende Fart igen helt ind i Kirken.

Alle spiste den Dag Kød, alle havde Raad til at drikke Vin.

KRISTIAN ZAHRTMANN

Kristian Zahrtmann: Madonnabillede i Kirken S. Maria i Civita d'Antino, 1893.

DET DANSKE SPROG PAA DEN DANSKE SCENE

Det er forunderligt, saalidt man i tidligere Tider i alt det, der er skrevet om Theatret, har indladt sig paa at omtale det *Sprog,* der taltes paa Scenen. Først i de sidste Decennier har man begyndt at drøfte det og at kritisere det. Man troede saa urokkeligt paa, at paa den kongelig danske Scene taltes det bedste, det reneste Sprog. Scenens Udtale af et Ord blev anført som Autoritet: „saadan siger man det paa det kgl. Theater, altsaa hedder det saadan." Medens man nok saa ivrigt kritiserede Digterens Ord, mod det talte drog man sjelden tilfelts, Øret var ikke opladt derfor, nok for Klangen, for Deklamationen, for Tanke- og Følelsesudtryk, ikke i synderlig Grad for Udtalen, udover det, at man generedes hos En og Anden af Provinsialismer og Dialektreminiscenser. Og der var vist heller ikke stort at kritisere. Man havde jo et Mønstersprog, saa nær op ad Skriftsproget som muligt, det, der endnu benyttes af Enkelte paa Scenen, af Mange paa Prækestol og Katheder, det, der har bevaret sig som Læsesprog indtil de seneste Tider, baade i de fleste Skoler og hos de fleste „dannede", der læser „godt højt". Fonetiken var endnu ikke kommen med sin Sonde og sit Hørerør og havde analyseret, hvorledes det levende Sprog tales, og lært os, hvilke Værdier af Liv og Natur, hvilken Rigdom af Nuancer i selve *Udtalen* vi kan hente derfra og overføre paa Scenens Tale.

Selvfølgelig er det ikke en *Dom* over svundne Tiders Sprogbehandling eller nogetsomhelst Nedsættende om den, jeg her vil fremføre. Som hver Fugl synger med sit Næb, saadan synger hver Tid med sit, og Intet er uretfærdigere end at dømme en

Tid eller en Kunstner i Tiden efter Andet end Tidens egen Maalestok.

Dette Mønstersprog var jo heller intet dødt Sprog. Det lod sig fylde med baade klare og dybe Tanker, med inderlig Følelse og høj Begejstring, med fin Satire og med frodigt Lune. Det klang prægtigt i Tragedien og i det højere versificerede Drama med sine faste Konsonanter og sine fyldige Vokaler, især efterat Rosing havde smeddet norsk Malm ind i det baade i Toner og i Udtale. Men ogsaa i Conversationsstykket lød det fint og elegant; selv i den borgerlige Komedie lod det sig formæle med Jævnhed og Bredde. De stærkt komiske Figurer nærmede sig dog mere til Livets daglige Tale, men vovede sig alligevel ikke for langt ned. Kun i Dialektrollerne gjorde man Skridtet fuldt ud til et tro Billede af Bondealmuens Tale.

I de holbergske Komedier paa Holbergs egen Tid tror jeg dog, at man har holdt sig nærmere til Livets Tale. Derpaa tyder det, at han saa ofte skriver dens Forkortelser; han skriver saaledes mangfoldige Steder *gir, tar, lar*, ja endogsaa *Bormester*. Kun hans Pedanter har talt et mere bogligt Sprog. Naar det imidlertid er Tradition, at Jens i Jacob v. Thyboe siger mig og dig med i og g, er det jo allerede et Spørgsmaal, hvor gammel den Tradition er, om det ikke er en Frugt af senere Tiders Stiliseringsbestræbelser. Ialfald tør man vist ikke deraf slutte, at ogsaa Stygotius har talt saa pedantisk; den lærde Mands ulærde Tjener kan jo have overdrevet Sprogkorrektheden, saaledes som man nutildags ofte hos de Halvdannede træffer de største Korrekthedsbestræbelser, jævnlig højst misforstaaende.

Men medens Holbergs Retskrivning, trods den lidt boglige Periodebygning, holder sig nærmere til Talen end senere Tiders, er det morsomt at se den lærde Digter ikke kunne undlade at bøje de latinsk formede Navne i deres Casus i udannede Personers Mund, men lade Henrik i Kandestøberen kalde paa Mester Antoni, og Pernille i Pernilles korte Frøkenstand sige: „Jeg har kun lidet bedre Tanker om denne Jeronimo.“ Det har han dog næppe forlangt af sine Skuespillere, naar de kom paa Scenen under hans Instruktion, og derfor burde vist ogsaa moderne Skuespillere lade denne latinske Casusbøjning fare.

Hos Holberg finder man ogsaa, ligesom hos hele hans Samtid og langt ned i Tiden, alle franske Ord, selv dem, der har faaet

dansk Borgerret, skrevne som paa Originalsproget og med latinske Typer mellem den øvrige gotiske Skrift. De har dog sikkert allerede paa Holbergs Tid været saa opgaaede i vort Sprog, at de som nu fordanskedes i Udtalen og fik det uundgaaelige danske Stød. Man skrev „solide", „noble", men har sagt som nu „solidt", „nobel" (begge med Stød). Endnu i min Barndom skrev man altid „Comptoir", men man sagde „Kontor" som idag; ja, der er mange, der endnu skriver „Lieutenant", men ikke En, som ikke siger „Løjtnant". Det er derfor vist en misforstaaet Stilbestræbelse, naar Nutidsskuespillere hos Holberg udtaler de franske Ord med fransk Udtale, fristede af den skrevne Form. Henrik har sikkert kaldt Mascaraderne en nobel (med Stød) Tidsfordriv, ikke noble paa Fransk, ligesom Magdelone i Pernilles korte Frøkenstand har sagt: „jeg hører dig intet solidt at sige," og aldeles ikke, som Magdelonerne til Dato har sagt: „intet soli*de*", endogsaa med stumt (blødt) d.

Hvorledes Holberg i sin Orthographi har blandet Skriftsprogs- og Talesprogsformer, *giver* og *gir, tager* og *tar, haver* og *har, udi* og *i,* og derved vist, at saadanne Ord udtaltes ganske som nu, om man end ofte skrev enkelte af dem (haver og udi) med en forældet Bogstavering, har Julius Martensen paavist i sin udmærkede Afhandling om Holbergs Sprog i 1ste Bind af sin Udgave af Comedierne (S. 158 flg., samt 263—274). Man kan deraf slutte, hvorledes de sagdes paa Holbergs Tid; men ikke destomindre hører man endnu den Dag idag stadig sagt *udi* for *i*; og naar jeg mindes, hvorledes i min Barndom og første Ungdom Leander og Leonora (ikke Henrik og Pernille) talte, saa var det som to Bøger og ikke som to Mennesker, saaledes stivnedes deres Sprog, Noget, som sagtens en efterholbergsk Tid i en misforstaaet Stilbestræbelse havde indført, men som Gudskelov senere Tider har smeltet igen til menneskelig Tale.

Men har end paa Holbergs Tid Sproget i Comedierne været levende og naturligt, saa har det i Tragedien været stivt og bogligt. Det viser Sproget i hans egen Melampe og overhovedet i hans Vers:

„Se der min Handske, som skal være Tegn til Krig.
Der har du min igjen til samme Tegn for mig."

Man rimede *det* paa *Ret*:

„At myrde Fanger jo tillader Krigens Ret,
hvad svar du dertil, bør du ej erkjende det?“
(Melampe, 2. Akts Slutning, 3. Akts Slutning).

Dette mig, dig, sig og det har Digterne holdt paa utroligt længe. Endnu i Oehlenschlägers Tragedier maa man oprindelig have sagt det. Men skrevet som Rimord og altsaa fordret udtalt saaledes, idetmindste naar det stod som saadant, har Heiberg det endnu, og udenfor Skuespillet, i Digte, endnu Paludan-Müller. Da „Alferne“ opførtes i 1871, forlangte Fru Heiberg som Sceneinstruktrice af Emil Poulsen og Frk. Dehn, at de skulde sige:

Henrik: Lad ved dette
dig forbindes huldt til mig.
Talerig
er din Læbes tause Stemme,
hvert et Ord jeg kan fornemme,
den har sagt —
Marie: Jeg elsker dig.

for Rimets Skyld paa *talerig*, uagtet der var to Rim foruden det, *mig* og *dig*.

I den lille Vexeltale mellem Henrik og Marie:

„Marie, du mig kender?
Min Ven!“ osv.

som Fru Heiberg, vistnok med Rette, betragtede som en lille musikalsk Duet, lod hun dem naturligvis ogsaa sige mig og dig, tilmed da man endnu dengang altid sang mig og dig. Det gav Phister Anledning til en lille komisk Effekt, naar han, efterat de havde sluttet med

Marie: Jeg flygter. —
Henrik: Jeg vil følge —
Marie: Med mig?
Henrik: Til Skoven!
Marie: Over Bølge!
Henrik: Med dig!

udbrød om Mannegrim:

Nei stop; der bliver ikke Noget af denne
Flygten over Bølge med dig.

Det som Rim f. Ex. paa *Ret* forekommer i Sangene i alle Heibergs Vaudeviller, trods de hverdagslige Situationer.

Som allerede flygtig berørt ovenfor kom der i Slutningen af det 18. Aarhundrede en ejendommelig Paavirkning og gjorde sig gældende overfor Scenens, særlig Tragediens Sprog gennem den store Skuespiller Michael Rosing. Han, der var Thrønder af Fødsel, arbejdede vel ihærdigt paa at afslibe sin haarde norske Udtale, samtidig med, at han kæmpede for og bestræbte sig selv for en større Naturlighed i Tragediens Diktion, end den tidligere havde ejet. Men helt dansk blev hans Tale ikke, og adskillige Ords norske Udtale har han vel heller ikke *villet* aflægge, fordi de besad en større Kraft paa hans eget Maal end paa det vege danske. Hans norske „Svær*d*“ faldt tungere end det danske „Svær'“; „Jor*d*en“, „Nor*d*en“, „Or*d*et“, „haar*d*e“, „Gær*d*et“; „Sk*aa*-ven“, „*saa*-ve“ klang ham bedre end den almindelige danske Udtale af disse Ord. Og de fik fast Fod i Tragediens Sprog, og i det hele i den højere Stil, ja ofte langt ned i Scenens Dagligtale. Han skabte nemlig Stil, han fik talrige Efterlignere. Vi hører det i Blichers „Skibsjournal“, hvor der staaer: „„En ny Tidsalder“, lød nu bag ved min Ryg en affekteret Theaterstemme, en af de mange *Rosingianere,* som i denne Periode *norskede* i Thalias Kapeller og stundom i selve Kirkerne,“ osv. Hvordan Norsk kan friste ved sin større Kraft og Klang hørte vi senere paa selve den gennemnaturlige Vilhelm Wiehe, der efter sit norske Ophold stadig sagde „et Hāv“ (med langt a og v). Jeg har ogsaa en Mistanke om, at de underlige Spørgsmaal, der stiger til den sidste Stavelse (istedetfor som ellers paa Dansk til den *mest betonede* Stavelse for saa atter at dale), som er fuldstændig norske i Formen, og som har grasseret i vor Tragedie hele det 19. Aarhundrede igennem, ja, stundom kan spores endnu, at de ogsaa stammer fra Rosings Paavirkning.

Det var morsomt at vide, naar mig og dig paa Scenen blev afløst af Udtalen maj og daj; men det er det sagtens umuligt at faae oplyst. At vore Digtere skrev mig og dig som Rim paa Ord, der endte paa ig, langt ned imod vor Tid, beviser Intet; de skrev saa mangfoldige Gange Øjerim for Ørerim. Udover det omtalte Tilfælde i „Alferne“ kan jeg ikke mindes at have hørt det udtalt paa Scenen i Tale. I Sang derimod holdt det sig, lige til Emil Poulsen brød det i „Bertran de Born“, hvor han dog bøjede sig for Digterens Fordring til Udtalen dig som Rim paa Krig og sang følgende Compromis:

lad mig (maj) følge din Skare som Væbner i Krig,
lad mig (maj) blive hos dig!

I „Drot og Marsk“ gennemførte han derimod Udtalen maj og daj. Efterhaanden fulgte saa Sangerne ham efter. Simonsen holdt dog endnu længe paa mig og dig; først i sine sidste Aar bøjede han sig for det moderne Krav.

Foruden de norske Paavirkninger i „Mønstersproget“ kom der længere hen i forrige Aarhundrede en Ting til, der yderligere fjernede det fra Livets Sprog, idet vor første Skuespillerinde, Fru Heiberg, forfinede det ved forskellige ejendommelige Udtaleformer. Jeg maa paany gentage, at min Omtale heraf ikke betyder den mindste Nedsættelse af hendes Kunst; hendes Sprog passede til hendes Tid, som accepterede og nød det. I den Periode pyntede eller idealiserede man al Kunst. Man malede idealiserede Landskaber og dito Bønderpiger; ogsaa Skriftsproget pyntede man med sirlige og elegante Periodebygninger, stundom med laante franske Udtryk, som „det er at sige“ for „det vil sige“. Hun forfinede sin Tale ved at benytte en Mængde lukkede Vokaler, hvor Sproget ellers har den aabne: „Sm*y*kke“ (med lukket y) „K*y*st“, „for*u*ndret“, „k*u*n“, „h*i*ndre“ (alle lukkede). Jeg mindes tydelig, at jeg i „Nej“ har hørt hende synge: „jeg i mit Fjed bestandig sk*i*mted Dem; De fulgte med til store K*i*rkestræde“ (begge i'er lukkede). I „Kong Renés Datter“ spurgte hun, om Synet var „et *I*nstrument af k*u*nstig Bygning“ (alle i'er og u'er lukkede, Bygning med blødt g). Det var nemlig ogsaa en af hendes Ejendommeligheder, at hun yndede at dvæle paa de stemte Konsonanter og forat kunne det borttog Stødet af forskellige Enstavelsesord, som *Spyd, Skød, Kvad, Skrud, Syd,* der blev til *Spydd, Skødd, Kvadd, Skrudd, Sydd* (med kort Vokal, intet Stød og Dvælen paa d'et). Paa nogle af disse Ord som *Spyd, Skød, Syd* hører man det ofte endnu. Beundrere eller snarere Beundrerinder af denne Sprogforbedring bragte det ud i Skolerne, særlig Pigeskolerne, hvor denne Udtale endnu dyrkes, skjøndt Ordenes Oprindelse viser, at Vokalen er lang, som vi ogsaa kan høre det i Svensk, „spjut“.

De stemte Konsonanter (l, m, n, r, blødt d og g) har altid været fristende at dvæle paa for Deklamatorer. I nyere Tid har det særlig været l, n og r, der har lokket dem (vill, kann, tørr).

Saa kom Høedt. Han fejede med sin sunde Realisme alt det

Pyntede ud af deres Tale, som han kunde paavirke. Han gik til en Begyndelse maaske lidt vidt. Jeg husker, at Michael Wiehe, der iøvrigt aldrig havde været inde paa Forfinelsen, fik en haard Bebrejdelse for overdreven Naturlighed i en Kritik i Dagbladet i Oktober 1860 (den eneste fra den Tid, jeg mindes, hvor Udtalen paa Scenen er bleven omtalt), fordi han, vel under Paavirkning af Høedt, som Henrik i „Alferne“ havde sagt:

„Den halle Maane med sit Lys
hal' dem fordunkled.“

Men det var maaske en Overdrivelse af Kritikeren, og i hvert Fald har det kun været i en kort Periode af overdreven Jævnhed, at Wiehe tillod sig sligt. Senere talte baade han og Høedt et paa engang naturligt og sjelden rent Sprog.

Høedts Indvirkning paa Sprogets Naturlighed bevaredes og fortsattes af den følgende Generation, hvor dog Damerne havde lidt ondt ved at slippe de Fru Heibergske Traditioner med de lukkede Vokaler. Særlig holdt de paa Sm*y*kke og k*u*n (lukket y og u). Jeg spurgte engang Fru Nyrop: „Hvorfor siger De „Sm*y*kke? (lukket y) De siger jo dog aldrig „L*y*kke“ (lukket y). „Nej, det gør jeg ikke; men det hedder Sm*y*kke (lukket). Ikke sandt Professor Hansen“ (senere Etatsraad Peter Hansen, som dengang var Direktør, og som netop kom forbi), „jeg ved nok, det hedder Lykke (aabent), men hedder dette ikke Sm*y*kke (lukket)?“ „Nej, det maa vist være en N*y*kke (lukket) af Fruen,“ svarede Professoren tørt.

Den tidligere Theaterdirektør, Kammerherre Fallesen, havde derimod sikkert givet Fruen Ret, han kunde aldrig faa Vokalerne i, y og u lukkede nok. Han syntes ikke at kunne høre den Mellemlyd, som almindelig dannede Mennesker bruger i saadanne Ord som „underlig“, „Kirke“. Naar man ikke udtalte Vokalerne fuldt lukkede, lød det for ham, som man sagde „aanderlig“, „Kærke“. Ellers havde han et særdeles godt Sprogøre og havde i flere Retninger en gavnlig Indflydelse paa Scenens Sprog. For det Første fik han absolut fastslaaet for de endnu vaklende, at d-e-t siger de', og d-e siger di, en Regel, der endnu bringer Lægfolk i Rædsel. Man fortæller mig, at naar man i Skolerne lærer Børnene den, kommer der Forældre i Hobetal og protesterer mod, at man fordærver Børnenes Sprog. Dernæst hævdede han Enkelttalsformerne af Verberne for baade Enkelttal og

Flertal i Prosa: „vi har", „vi var", (for „vi have", „vi vare"); „bliv her"! „følg mig"! (sagt til flere, for „bliver her", „følger mig!") Endelig gav han en særdeles fin Regel: „Tal saa *rent*, at det ikke støder et dannet Øre!" Og han føjede til: „Det gaaer ikke an at tale saa *jævnt*, at det ikke støder, for det er utroligt, hvor langt man kan gaae ned, uden at det støder." Han forenede med disse Regler en større Tilnærmelse til Livets Sprog med Hævdelsen af Sprogets Renhed. Og disse to Ting maa vel stadig betragtes som Theatrets sproglige Opgave.

Det moderne Skuespil havde jo med Gennembruddet i 70erne forandret Karakter, ligesom hele den moderne Digtning. For Romanens og Novellens Vedkommende var det vel begyndt noget tidligere, med Goldschmidt og særlig med Topsøe; videre og stærkere udvikledes det hos I. P. Jacobsen og hans Efterfølgere. Medens man i den ældre Tid i Fortællingen havde gjort omstændelig Rede for Alt, baade hvad Mennesker handlede, og hvad de tænkte og følte, og lod dem udtale sig aabent om Alt, hvad der bevægede dem, begyndte man nu at antyde og lade ane, hvad der foregik i dem *bag Ordene*. Man nøjedes ikke med at meddele deres bevidste Handlinger; man optog ogsaa i sin Fremstilling de ubevidste Handlinger, den ubevidste Bevægelse, hvorigennem man lod skimte Tanke og Stemning, uden at de blev udtalte i Ord. Paa samme Maade havde ogsaa i Maleri og Skulptur det uvilkaarlige i Bevægelse og Stilling faaet Plads ved Siden af eller vel endog forud for Skønhedsplastiken.

Ogsaa i den dramatiske Digtning fandt denne Forandring Sted. Monologer og afsides Repliker, hvor man gav fuld Besked om alle sine Tanker og Følelser, forsvandt. Meget af det, der før blev sagt rentud, nøjedes man med at antyde, man gemte det væsentlige bag tilsyneladende uvæsentlige Ord, eller man krævede det udtrykt i stumt Spil. Den velformede, i gode Perioder opbyggede Replik afløstes af den ligesom tilfældigt formede, i Øjeblikket undfangede Tale, dannet efter det levende Livs naturlige Udtryksmaade.

Hele Spillemaaden maatte da blive en anden. Skuespilleren maatte naturligvis følge med, gøre Talen mere levende og naturlig, gøre den gennemsigtig, saa man lod skimte og ane, hvad der laa bag de dækkende, ofte ret almindelige Ord. I Begyndelsen lod man vel stundom dette skimte lidt for stærkt igennem, af

Frygt for ikke at blive forstaaet af et Publikum, der var vant til at modtage tydelige Meddelelser gennem Monologer og afsides Repliker. De fik det derfor ofte indgivet med lidt for grove Skeer, dem nogle ikke ganske har sluppet endnu; senere, efter som Tilskuerne opdroges til at høre bedre og forstaae svagere Antydninger, med finere Midler. Naar man har spillet en moderne Rolle i en længere Aarrække, er det forbausende at mærke, hvorledes man — jeg havde nær sagt, for hvert Aar — har maattet dæmpe sit Udtryk for det, der siges bag Ordene. Fru Hennings og jeg har følt dette i højeste Grad i „Et Dukkehjem“; et godt Vidnesbyrd om, hvorledes Publikum er bleven mere og mere lydhørt. Sammen med en Afdæmpning af Udtrykket for, hvad man mener med sine Ord, er ogsaa fulgt en Begrændsning i Bevægelsen. Den lille, (tilsyneladende) ubevidste Bevægelse har ganske afløst Fortidens skønne Stillinger. Kort sagt, *Livet* har krævet mere og mere at trænge ind i vor Kunst som i Digtningen, som i al anden Kunst, med hele sin Rigdom, med al sin Afvexling, med alle sine fineste Nuancer, med alle, selv sine svageste Antydninger.

Dette har naturligvis ogsaa virket paa Sprogets *Udtale*. Det gamle, lidt stive Mønstersprog var for tungt, for ensartet, bevægede sig for langsomt til at udtrykke alle de lette Antydninger og de fine Nuancer, som den nye Stil krævede. Det var udmærket for sin Tid, men passer ikke mere til vor. Det er for fjernt fra Livets Tale. Staar vor Tids Skuespilkunst end i mange Henseender tilbage for det forrige Aarhundredes, der var knyttet til vor Digtekunsts Guldalder, saa har den dog ogsaa sine Fortrin; den er kommet Livet nærmere. Den har optaget en Mangfoldighed af Livets Toner, som før var ukendte paa Scenen, finere Afskygninger i Tonerne, sartere Stemningsudtryk; men disse har krævet nye *Sprognuancer,* som det gamle Mønstersprog ikke ejede. Man havde i gamle Dage saa god Tid. Den nye Tids Travlhed og Fart har ogsaa yttret sig i Talens Tempo. Det tager Tid at faa alle Smaaordene, ogsaa adskillige større, udtalt fuldtud uden Sløjfninger. Samtidig med, at Repliken stadig fik mere af Livets naturlige Form, maatte Sproget følge med, blive det samme Sprog som det, hvori vi lever. Tidligere gik mange Ords Udtale ligefrem *mod* Sprogbrugen. Men meningsløst er det dog at holde sig fjernt fra den og ville give noget finere og bedre end den

bedste dannede Tale i Livet, og at nære den Overtro, at jo flere af de skrevne Bogstaver, man udtaler, desto bedre taler man. Som om ikke Masser af Bogstaver havde ganske anden Betydning end at blive udtalte, stod som Tegn paa Ordets Afledning, stod der forat betegne Udtalen af andre Bogstaver, som f. Ex. *d*'et i „finde“ og „falde“, som Ingen tænker paa at udtale, mens man mener at være særlig dannet og korrekt, naar man udtaler det i „Væl*d*e“ og „yn*d*erig“. Hvis Franskmænd og Englændere havde den samme Idé, hvilket mærkeligt Sprog vilde der ikke komme ud af det med deres Masser af uudtalte Bogstaver.

Og pudsigt er det at lægge Mærke til, hvorledes de hyperdannede Mennesker herhjemme, der endnu holder paa denne saakaldet korrekte Udtale af saameget som muligt i Skriftsproget, gør sig den største Umage forat tilegne sig alle de Sløjfninger, Sprogbrugen kræver i de fremmede Sprog, samtidig med, at de ikke vil respektere den i vort eget, men vil forbedre Sproget paa Trods af den. Det ligger naturligvis tildels i, at vort Sprog er saa blødt, og derfor saa let forjaskes, og at det i københavnsk Dagligtale behandles saa gyseligt, at man i sin Kamp herimod gaaer forvidt til den modsatte Side og gaaer imod sund og god Sprogbrug; men vil man tale bedre end Livets bedste dansk, saa bliver det ikke dansk. De bevidste Sløjfninger gør ingen Fortræd, naar man kun udtaler det, man udtaler, klart og bestemt, med artikulerede Konsonanter og med rene Vokaler. Kun de tilfældige Jaskerier gør Sproget Skade, den dvaske eller pjattede Vælling af udflydte og halvspiste Konsonanter og urene Vokaler.

Og naar man nu i vore Dage angriber Scenens Sprog, fordi det har fjernet sig fra det gamle Mønstersprog og nærmet sig Livets Tale, saa lægger man i Reglen ikke tilstrækkelig Mærke til, at det moderne Sprog paa Scenen er højst variabelt; det vexler efter Stykkets Stil, efter dets Situationer, efter Personernes Karakter og Kultur, medens det gamle var ret ensartet. Dagligdagsudtalen og Sløjfningerne i Talen, der forarger saa Mange, bruges ikke lige meget og i samme Grad. Der er en Faktor, som har stor Indflydelse paa Talens Sløjfninger eller Ikke-Sløjfninger, og det er dens *Tempo,* dens *Vægt* og dens *Energi.* Jo langsommere og jo vægtigere, eller jo mere energisk Talen falder, desto mindre taaler den Dagliglivets Sløjfninger. Derfor kræver Tragedien og Verset en mere soigneret Udtale, Sangtexten en endnu

mere. I denne maa man endogsaa stundom gaae lidt udenfor Livets Tale, hvor jo Sangen allerede efter sit Væsen er. Naturligvis maa man ogsaa der nærme sig saavidt muligt til den; men Ens Smag maa bestemme, hvor langt man kan gaae. Jeg for mit Vedkommende lider, naar jeg hører Folk i en overdreven Naturlighedsbestræbelse synge: „Dejlig er Jo-o-ren". Sangen kan heller ikke paa sine baarne Toner taale Udtalen „Skaau-en", „saau-e", hvad jeg synes, selv Tragediens Vers taaler, men kræver „Skaaven", „saa-ve".

Og ligesom i Livet Talen bliver mere distinkt, jo mere energisk den bliver, saaledes ogsaa paa Scenen. Vrede, Glæde, Begejstring skærper alle Konsonanterne og bringer alle Vokaler til at klinge kraftigere.

Omvendt ikke blot taaler, men kræver den lette, hurtige, den jævne, den nonchalante Tale mange flere af Livets Sløjfninger, dog uden at stige ned til Livets Jaskeri. Medens derfor det gamle Mønstersprog paa en vis Maade var let at tilegne sig med sin sikre, afgjorte Udtale af hvert Ord, og man derfor virkelig kunde sige: „saaledes udtales det paa det kgl. Theater", har Nutidens Sprog for mangfoldige Ords Vedkommende en dobbelt Udtale, saa man maa sige: „det hedder baade det og det: *lagde* og *la'e*, *Norden* og *Nor'en*, *meget* og *majet*, *Kaarde* og *Kaar'e*, *Morgen* og *Maar'en*, *Spøg* og *Spaaj* osv." Hvor man skal sige det ene, og hvor det andet, er ikke altid saa let at afgøre; det maa næsten hver Gang bestemmes efter Personen, der siger det, Forbindelsen, hvori det siges, Stemningen, hvori det udtales, selve Stykkets Stil. Man kan endogsaa tæt ved hinanden komme til at bruge to forskellige Udtaler af det samme Ord: „hun er *majet* smuk og *meget* begavet", som jeg har hørt sige, og hvor virkelig den forskellige Udtale betyder noget. Ens Sprogsans og Smag maa bestemme, hvilken Udtale man i hvert Tilfælde skal vælge.

Den gamle Tragediestil havde ikke blot sit eget Sprog, idet Mønstersproget særlig hørte hjemme der, men ogsaa sine egne Toner og Tonefald. Den langsomme, højtstemte Deklamation med sine store Tonebølger beherskede den. Man talte lige bredt og pathetisk om Alt, hvad enten det var de store Følelser, man udtrykte, eller man talte om ganske dagligdags Ting, som at gaae hen at spise eller sove, hvad der jo ogsaa forekommer i Tragedien. Jeg har allerede ovenfor berørt det tragiske (norske)

Spørgsmaal med sin stereotype Stigning op til den sidste Stavelse. Men ogsaa alle andre Tonefald laa over Livets Tale, løftede sig i højere Bølger, Talen gik i langsommere Tempo, brugte stærkere Stemme, fyldigere Klang. De store Skuespillere fyldte de store Former med de store Følelser, med den stærke Pathos, med Harme, med Jubel, med Begejstring, eller rettere, de lod Følelserne skabe den store Form, idet disse løftede Talen i de høje Bølger, bar den store Bredde, tonede ud i den mægtige Klang. Form og Indhold svarede til hinanden; derved blev deres Pathos ægte og sand. De tarveligere tog den store Form og støbte den ud over deres Tale som en Deklamationsskal, som Følelserne ikke fyldte; der opstod et tomt Rum mellem Form og Indhold, som gav en hul Klang; derfor blev deres Pathos ogsaa hul; det blev en Melodi uden Sjæl, en tragisk Façon, „en klingende Bjælde, et lydende Malm“, som Heiberg siger i „En Sjæl efter Døden“.

Nutidens Tragediestil har sluppet Deklamationen i gammeldags Forstand. Baade i Toner og i Sprog har ogsaa den nærmet sig Livet. Den er ikke bange for Pathos, den giver sig gerne hen i de store Følelser, der løfter Talens Toner; men den skyer de overnaturlige Former. Livets Toner i al deres Mangfoldighed og Afvexling søger den at gribe og optage i sig. Kraft og Klang kan den ogsaa bruge, men ikke som Maal, saa de overdøver Stemningsudtrykket og Tanken i Ordet, kun som Middel. Mest skræmmes den af det, der engang ikke var saa sjeldent, at Skuespilleren bevidst nød sin egen Røst, dens Styrke og dens Velklang, og derved bragte Tilhørerne til fornemmelig at lytte efter Klangen og glemme det Væsentlige, Tanken og Følelsen, der skulde ligge bag den, saa de kun hørte og glædede sig over det „dejlige Organ“.

Nu skifter Tonebølgerne i Tragedien mere efter de vexlende Følelser, Talens Tempo vexler efter Indholdet, og dermed er ogsaa fulgt den vexlende *Udtale* af mange Ord, ligesom i Lystspillet, men dog med Hævdelsen af det omhyggeligere Sprog, som Stilen og Verset kræver.

Er det ikke ogsaa et frygteligt Baand at ville lægge paa et levende Sprog, at Ord, der i Livet udtales forskelligt, paa Scenen, og navnlig i Tragedien, altid skulle udtales paa samme Maade?

Vort Sprog er som alle levende Sprog — og de døde forresten med — saa dejlig inkonsekvent. Lad os dog faae hele

dets Rigdom af Inkonsekvenser og de dermed følgende Afvexlinger op i Scenens Sprog.

Det gamle Mønstersprogs Tid er forbi, det er vi paa Scenen længst bleven klar over. Det er udenfor Scenen, at man endnu ofte kræver det af os og bebrejder os, at vi ikke har bevaret det. Med samme Ret kan man bebrejde vor Tids Malere, at de ikke maler paa samme Maade, som man gjorde i 1840 og 50, eller Musikerne, at de bruger et moderne Musiksprog. Digterne skriver jo ogsaa anderledes. Tiden er en anden, derfor taler og maler *vi* ogsaa anderledes. „Nuvel", vil man sige, „saa gør det i de nye Ting; men bevar det gamle Sprog i de gamle Ting, i Oehlenschläger f. Ex." Javel, tildels. Men i 1850 taltes der ikke i Oehlenschläger som i 1820; man havde allerede dengang bøjet sig for Tidens Krav. Man sagde f. Ex. ikke mere mig og dig. *Stilen* skal vi bevare, men Stil er ikke en nøjagtig Gengivelse af en svunden Tid og dens Kunstform. Stil skabes vel ud af et nøje Kendskab til en Tid og dens Former, opfattet og levendegjort gennem Fantasi, men genfødt ved at gaae gennem en moderne Bevidsthed under Hensyntagen til Nutidsforstaaelse og Nutidssmag.

Men et Mønstersprog skal der alligevel tales paa Scenen, et andet end det gamle, mere levende, mere bevægeligt, mere mangfoldigt. Men øvet og kultiveret maa det være. Rent og ædelt skal det lyde fra vore Læber. Vi skal bruge al den naturlige Velklang, det ejer; vi maa ikke afflade det og jaske med det. Men vi skal heller ikke pynte det med kunstig Klang; i Klang har det ikke sin Styrke; der staaer det tilbage for vore Naboer, Svenskernes; ikke skærpe det til kunstig Haardhed; i Fasthed kan det ikke maale sig med Normændenes. Men vi skal fremfor Alt udnytte alle de fine Nuancer, det rummer, maaske fremfor noget andet Jordens Sprog. Deri har det sin største Skønhed, fordi det, uden nogen Melodi, monotont, som det maaske klinger i fremmede Øren, i selv den mindste Tonebølge har Udtryk for noget sjæleligt, som de mere melodiske Sprog ikke formaar at gengive med den Finhed som vort eget jævne danske Sprog, vort dejlige Modersmaal, som vi har Lov til at kalde det, naar vi behandler det rent og naturligt, med Omhu og Kærlighed, „i Frihed — under Ansvar".

PETER JERNDORFF

EN NY FREMSTILLING AF NYTIDENS VERDENSHISTORIE

DIETRICH SCHÄFER: WELTGESCHICHTE DER NEUZEIT. 1.—2. BIND. BERLIN, 1907.

Slag i Slag er i de sidste 20—30 Aar de forskellige Nationers Videnskab mødt frem med bindstærke Fremstillinger af Verdenshistorien, Tyskland med sin Oncken og sin Helmolt, Frankrig med sin Lavisse og Rambaud, England med sin Cambridge Modern History; vore egne Værker, Folkenes Historie og Verdenskulturen, indtager hæderlige Pladser ved Siden af de store Folks. Men fælles for alle disse Fremstillinger har været det, at hver af dem er sammenstykket af talrige Medarbejderes Bidrag, fordi man under Nutidens stærke Specialiseren af Viden har villet sikre sig de sagkyndigste Forfattere paa hvert enkelt Omraade, det være sig det enkelte Lands eller det enkelte Tidsafsnits Historie. Hvad der er vundet derved, er Indsigten og Paalideligheden, men hvad der er tabt derved, er Enheden i Synspunkt og Opfattelse, og derved Muligheden for Forstaaelsen af Sammenhængen i den verdenshistoriske Udvikling. Alle har følt, at der engang kunde trænges til en ny Maade at skrive Verdenshistorie paa, til en virkelig *Bog* om den, der ikke behøvede at være bygget paa nye Arkivundersøgelser, men som var Udtrykket for en kyndig Historikers Tænkning over det store Emne. Og der er da ogsaa netop nu en tysk Historiker, som har villet give os en saadan ægte Bog. For faa Maaneder siden har Professor Dietrich Schäfer i Berlin, højt anset i den lærde Verden for sine Arbejder over Hansaens og ikke mindst over Danmarks Historie, udsendt en Weltgeschichte der Neuzeit i 2 Bind. Det turde paakræve Opmærksomhed ikke alene mellem Fagmænd, men ogsaa i større Kredse, paa

hvilken Maade og med hvor meget eller lidet Held han har løst den Opgave, han har stillet sig.

Som Titelen angiver, har Schäfers Verdenshistorie sin bestemte kronologiske Begrænsning; det er kun en Verdenshistorie fra Nytidens Begyndelse, dermed forstaaet Slutningen af det 15. Aarhundrede, og til vore Dage, han har villet give. Dette er ikke tilfældigt eller foranlediget af en Trang til at ville mindske Opgavens Omfang. Det hænger nøje sammen med Forf.s hele historiske Syn og hele Tanken med hans Bog. En Verdenshistorie, der, som han udtrykker det, som første Betingelse forudsætter en mellem Jordens Folk bestaaende Sammenhæng og stræber at erkende de ledende Kræfter i Menneskehedens Udviklingsgang som en Helhed, kan først sætte ind med det Tidspunkt, da der gaves Mennesker, hvis Blik begyndte at omfatte hele Jorden. Denne Sætning kan omtvistes. De første Opdagere vilde ikke finde hele Jorden, men kun Søvejen til det i Forvejen kendte Indien; Begrebet hele Jorden er jo i det hele et relativt, og en Sammenhæng mellem de ledende Kræfter i Menneskehedens Udviklingsgang med Udgangspunkter i forskellige Verdensdele har jo fundet Sted, før Blikket begyndte at omfatte „hele Jorden"; Ægyptere og Arabere har saaledes i Oldtiden og Middelalderen paavirket Europa og modtaget Paavirkninger fra det. Men Forfatterens Tanke berøres ikke af det mindre heldige i hans Sætning. Thi for at forstaa den maa man tage mere med. Verdenshistorien er for ham Kampen om Magten i Verden. Thi, som han siger, for vor nuværende Erkendelse viser der sig som Resultat af Udviklingen den Sagernes Tilstand (die Sachlage), at der finder et Medbejlerskab Sted mellem Folkene og især de ledende Nationer om Indflydelse i Verden; denne Sagernes Tilstand har han villet tage som Ledestjerne for sit Udvalg af Stoffet.

Nu fatter vi bedre, at han har vovet sig til at skrive en Nytidens Verdenshistorie og det kun i 2 Bind. Han forstaar ved Verdenshistorie noget andet end der almindeligt menes dermed. Lad os imidlertid et Øjeblik opsætte en Drøftelse af dette Synspunkts Berettigelse og foreløbig se paa, hvad han ud fra det har givet.

Her bør det da først siges, at han har ydet noget meget betydeligt. Der ligger bag ved Bogen et overordentligt omfattende og dybtgaaende Studium, og dog tynges Fremstillingen ingenlunde af det. Altid har Forfatteren fast Hold paa, hvad han regner for det vigtige og betydningsfulde, trænger alt andet end det tilbage, drager sine Linier sikkert og kraftigt; med overlegen Dygtighed indpasser han det specielle i det

universelle. Han er dernæst vidtskuende, kender Amerikas, Asiens og Afrikas Historie saa godt som Europas og bukker paa den anden Side ingenlunde under for den Fristelse, som hans Synspunkt kunde lægge nær, at lade de ikke-europæiske Begivenheder spille en større Rolle for Europa end de virkelig har gjort; Kampen om Magten i selve Europa er vel for ham kun et Led i Kampen om Verden, men dog det, der indtil de sidste Tiaar har betydet mest. Med den største Klarhed og Skarphed indfører han os i Betingelserne for Kampen. I sin Værdsættelse af disse Betingelser lægger han med ubetinget Ret fuld saa megen Vægt paa de store og ledende Personligheders Indsats som paa de politiske og nationale, geografiske og økonomiske Forhold, og hans Domme over disse Personligheder er ofte i deres Helhed rammende og retfærdige; hvor gør det ikke godt igen at høre en Forfatter betone Napoleons rent individuelle Herskerattraa over for de Udvandingsforsøg, det vrimler frem med i den nyere, ogsaa tyske Litteratur! Og han viser os endvidere selve Kampen, dens Omskiftelser og dens Resultat: Jordklodens Deling mellem de store europæiske Magter. Ja han gaar ud over det historisk givne, varsler om Fremtiden, øjner Muligheden for, at dette Resultat kan omstyrtes, de ikke-europæiske Verdensdele atter gøre sig fri for Europas Herredømme; i den russisk-japanske Krig ser han den mulige Begyndelse til Omslaget. Og i sine Slutningsord maner han Europas Stater til Tilsidesættelse af indbyrdes Tvist for i Fællesskab at kunne møde denne Fare.

Ved alt dette, ved mange interessante Sammenstillinger, ved mange nye Tanker — dog flere ved Behandlingen af de tidligere Aarhundreder end ved det 19. Aarhundredes Historie — er Bogen bleven ikke alene en ved sit Synspunkt og sin Opfattelse helstøbt, men ogsaa ved sin Udformning af dette Synspunkt og denne Opfattelse betydelig, mærkelig og lærerig Bog. Men det er ogsaa en Bog, der ægger til Modsigelse, betinget eller ubetinget, over for enkelte Meninger som over for dens Helhed.

Jeg vil først tage Værket, som det er, uden deri at indblande, hvilke Skuffelser det byder ved sin Fordring paa at være en Verdenshistorie. Men jeg vil ikke indlade mig paa en Detailkritik. Jeg vil søge at finde enkelte bærende Tanker og drøfte dem.

Om Forf. end sætter et Skel ved Middelalderens Udgang og daterer „Verdenshistorien“ netop fra denne, vil han dog hævde, at der paa afgørende Punkter intet Brud er mellem Middelalder og Nytid, eller rettere, han ser et saadant Brud kun paa eet Punkt. Han vender sig bestemt mod Burckhardts Opfattelse, at Renaissancen betyder Indivi-

dualitetens Fødselstime; kun for Kunstens Vedkommende vil han indrømme det. Der hersker vel gennemgaaende ikke længere Tvivl om, at Burckhardt er gaaet for vidt i sin Paastand; en Forbindelse mellem Middelalderen og Renaisssancen er nu almindeligt erkendt. Men naar Schäfer siger, at hvis der har været nogen Tid, hvor Enkeltpersonligheden var udviklet, saa har det været Middelalderen, da er det ham, der skyder over Maalet, eller rettere han sammenblander to Ting. Der er Forskel paa, at enkelte Personligheder da som altid har gjort sig gældende, og om de har følt sig som Ihændehavere af en ubetinget Ret til at gøre sig gældende i Modsætning til Helheden, hvad enten denne nu var en Stand eller en Stat eller Kirken. Denne individuelle Selvfølelse er vel ikke født af Renaissancen i den Forstand, at den ikke fandtes før — thi der findes altid Undtagelser — men i den Forstand, at den bliver langt stærkere og langt almindeligere. Den bliver endvidere langt mere vidtrækkende, langt mere oprørsk paa de aandelige Omraader. Schäfer mangler naturligvis ikke helt Blik derfor, men han begrænser Omfanget deraf. Thi kun paa eet Punkt ser han, som sagt, det store Brud. Det er Reformationen, der skiller Middelalder og Nytid ved, at den, „stiller Mennesket paa sig selv“, paa sin egen Tro; derfor bliver Luther og den germanske Reformation den aldrig udtørrende Kilde til Aandens Individualitet, Hjørnestenen for den moderne Kultur. I alle gode Guders Navn, nej og atter nej. Aldrig har Luther selv draget den fulde Konsekvens af den momentvise Hævdelse af Individualitetens aandelige Ret, som der ganske vist kunde komme frem hos ham, aldrig har hans Samtid optaget den, hvis man da ikke vil tænke paa de forkætrede Gendøbere, og da man senere drog Konsekvensen, da var det under Indflydelse af Forhold, som vel Reformationen havde været med til at skabe, men ikke med sin gode Vilje, saaledes Brudet paa Kirkens Enhed — Reformatorerne vilde helst bevare denne Enhed, men paa ny Grund —, Kirkens deraf følgende Svækkelse og de politiske og materielle Interessers Vækst — en Svækkelse og en Vækst, som var Reformatorernes Aand diametralt modsat. Men ikke mindst skyldtes det den Idébevægelse, som var brudt frem forinden Reformationen og var forskellig fra den, Renaissancen eller Humanismen, den som hævdede Selvets Ret til fri Tænkning, den som i alt Fald fuldt saa meget var romansk som germansk.

Man vil naturligt spørge: hvorfor optager Schäfer ud fra sit Synspunkt for Behandlingen af Verdenshistorien dette hele Spørgsmaal om Reformationens Betydning. Een Grund dertil — der er, som vi skal

se, ogsaa andre — er den, at han vil betone Reformationens Betydning for Statens Sejr over Kirken, og Statens Sejr betinger Udviklingen af Statens Organisme, derved af dens Forudsætninger for Kampen om Magten over Verden. Heri har han sikkert Ret, om det end ingenlunde var en direkte Følge af Reformationens aandelige Karakter. Han har endvidere ogsaa Ret i, at Reformationen alligevel ikke grundigt omformede det europæiske Statssystem. Et Øjeblik havde det dog tegnet til, at de forskellige Trosbekendelser straks skulde ryste dette og til at der skulde dannes politiske Forbund og Modforbund paa Grundlag af de religiøse Modsætninger. Heri laa dog ingen Forskel fra Middelalderen. Man kan netop omvendt sige, at naar det tegnede til saadanne Forbund i Kraft af Reformationens Delingslinier, saa var det, fordi det 16. og Begyndelsen af det 17. Aarhundrede vel paa mange Omraader fuldbyrder Middelalderens Opløsning, men ikke straks gør det af med Betydningen af de religiøse Spørgsmaal i politisk Henseende. Naar der er Tale om evangeliske og katolske Unioner eller Ligaer mellem Staterne, saa er det, fordi Staterne eller Folkene ligesom i Middelalderen i alt Fald delvis beherskedes af de religiøse Interesser eller, som man kaldte dem, Salighedsvilkaarene. Og netop i Slutningen af det 16. Aarh, kommer den religiøse Fanatisme saa stærkt op igen efter en mærkelig fredelig Periode. Der er ingen Tvivl om, at Schäfer har Ret i at tilskrive Jesuiterordenens Indtræden i Kampen, dens spanskfarvede Religiøsitet, som Gothein har skildret saa mesterligt i sin Bog om Ignatius, et Hovedansvar derfor. Men stærkere end Schäfer gør det, er der dog Grund til at minde om den voldsomme Fanatisme, der samtidig skilte Lutheraner fra Kalvinister; her har Ranke set mere upartisk end Schäfer. Men hvorledes dette nu end er, de politiske Hensyn sejrer i Løbet af Trediveaarskrigen over de religiøse. Først da begynder i denne Henseende den virkelige Opløsning af Middelalderens Aand, Udsondringen af de verdslige Interesser fra de religiøse, ogsaa Europas fulde Opløsning i modstaaende Stater, Afslutningen af de Enheds- eller halve Enhedstanker, som var Middelalderens, selv om Schäfer vil benægte det. Først i det 17. Aarhundrede begynder ogsaa den egentlige store Kamp, Kampen om Magten i Europa, og først i det 18. Aarhundrede nærmer den sig til at blive en Kamp om Verden, for endelig efter en Stilstandsperiode at blive det afgjort i Slutningen af det 19. Aarhundrede.

Den stærke Statsmagt er Schäfers Ideal. Hvor den er til Stede, gaar Folkene frem, hvor den mangler, sakker de agter ud. Ikke mindst vil han betone det over for den Side af Kampen om Verden, som

Handelen er. Med stor Styrke hævder han, at naar Hansaen ikke formaaede at bevare sit kommercielle Herredømme over Norden, saa var det, fordi der intet tysk Rige stod bag den til at værne den mod Konkurrencen med de store opvoksende kraftige nationale Stater som England, Nederlandene og Frankrig. Paa lignende Maade ser han Aarsagen til, at England i Handel og Skibsfart til sidst overfløjer Frankrig, deri, at den franske Statsmagt tager fejl af sine Opgaver, vender sig overvejende mod Landerobringer i Europa, forsømmer sin Flaade. Der er uden Tvivl meget rigtigt i hele denne Betragtningsmaade, og dens Gennemførelse hører til de interessanteste Partier i Værket. Men er dog hele denne Tankegang ikke sat for meget paa Spidsen? Spiller ikke ved Siden af Statens Forhold de enkelte Nationers Dygtighed sin store Rolle i fuld saa høj Grad? Er ikke ganske særlig Nederlandenes økonomiske Opgang i det 17. Aarhundrede, sammenlignet med Hanseaternes Tilbagegang, nok saa meget foranlediget ved, at Energien havde forflyttet sig til Nordsøens Kyster fra Østersøens, som af, at den nederlandske Republik tog sig af Handel og Skibsfart og at det ikke var Tilfældet med det tyske Rige? Og har ikke den engelske Nations om end ret sent indvundne Blik for den hensigtsmæssigste Maade at kolonisere paa og udnytte Handelsveje og Handelsvarer betydet fuldt saa meget i dens Konkurrence med Frankrig som de rent politiske Forhold? Det er vel i det hele saa, at det ikke alene er de store Personligheders Indgriben, der, som Schäfer med fuld Ret hævder, spotter enhver Systematik, men ogsaa den til forskellige Tider forskelligartede Udvikling af de enkelte Nationers Egenskaber, som betinger Omskiftelserne.

Schäfer gaar nu tilmed videre i sin Forherligelse af den stærke Statsmagt. „Den er siden Reformationen blevet den vigtigste Løftestang til Udvikling af Kulturen.“ Der er ubetinget nogen Sandhed i denne Sætning. Men den trænger til en Modvægt, og kunde der ikke i en verdenshistorisk Betragtning have været Grund til at fremhæve Statens uhyre Svagheder netop over for Kulturens Udvikling? Man behøver ikke at gaa saa vidt som Burckhardt, der i sine saa indtagende og humane *Weltgechichtliche Betrachtungen* sætter Magt og Kultur i den principielleste Modsætning til hinanden og gør Magten, hvem der end øver den, til af det onde. Men sikkert er det dog, at hvor stor Gavn Magten og netop ogsaa Statsmagten kan gøre, den har Ansvaret for megen indre Forfølgelse, for megen ydre Vold, den har oplært Folkene til Egoisme samtidig med, at den har trængt Individernes

Egoisme tilbage og lært dem Pligtfølelse og Offerberedvillighed. Selvfølgelig, Talen er ikke alene om Statsmagten i Fyrsternes og Dynastiernes Hænder, fuldt saa vel har den af Folkene, af deres Vilje og deres Formaal baarne Statsmagt Synder paa sin Samvittighed i den nævnte Retning. Mere og mere har dette vist sig ikke mindst i den nyeste Tid, i Kampene i Europa og i Kampene uden for denne Verdensdel. Allerede af den Grund er det tvivlsomt, om man ikke skal tale lidt sagtere, end Schäfer gør, om Fremskridt i den offentlige Moral.

Og her kommer vi til et andet Punkt. Altid er Forf.s Hjerte mere med i Nationernes Stræben efter Enhed og Magt end i deres Stræben efter Frihed. Det er et Grundsyn, om hvis Berettigelse der saa at sige ikke kan disputeres; hvor enhvers Sympati gaar hen, naar der skal vælges mellem de to Tendenser, bliver altid et rent personligt Spørgsmaal, paa hvilket Svaret bestemmes ved Livsanskuelse. Det er ogsaa ofte uhyre vanskeligt at afgøre, hvilken Tendens der i historisk givne Situationer har været den stærkeste hos den enkelte Nation; lidt for rask synes dog Schäfers Tilslutning til Bismarcks berømte Paastand, at det tyske Folk ikke 1813 kæmpede for indre politisk Frihed, men kun for national Frigørelse fra Frankrigs Overherredømme. Men man kunde maaske lettere blive enig om, at de enkelte Mænd, der vier deres Kraft og Liv til den egentlige Frihedskamp, fortjener lige saa megen Agtelse som de, der sigter mest mod deres Stats og Nations Enhed og Magt. Og dernæst har det ganske vist altid været saa, at jo større Forstaaelse af de reale Forhold, desto større Statsmænd og desto større Indflydelse paa Magtens Omskiftelser, men alligevel bygger ofte disse Statsmænd paa en forudgaaende Virken af dumdristige Entusiaster, der forbereder deres Sejr og derved indirekte er medvirkende til Resultatet, hvad enten de nu har lagt mere Vægt paa Friheden eller paa Enheden og Magten. Derfor virker det noget usmageligt, naar Garibaldi affærdiges som Idealet for „die Freischärler“ i Europa, for hvem ogsaa mangen tysk Sværmer faldt i Begejstring.

Ytringen virker tilmed saa mere underlig, som Tonen er en hel anden, naar Talen er om tyske „Freischärler“ fra 1809 som Schill og hans Fæller, om hvem det hedder, at de altid vil blive fejrede som tyske Helte, saa længe det tyske Folk vedbliver at være sig selv bevidst. Det skal nu ingenlunde ganske i Almindelighed bebrejdes Schäfer, at Tyskland og det tyske Folk spiller en større Rolle i hans Værk end andre Stater og Folk. Det er helt naturligt, og tilmed er han rosværdig fri for mange Overdrivelser, værdsætter paa rette Maade andre

Nationers Gerning, og han er endelig langtfra hildet i en speciel preussisk Synsmaade; Habsburgernes Betydning for Tyskland i det 16. og en Del af det 17. Aarhundrede finder en sjælden Anerkendelse hos ham. Alligevel er han dog ikke helt fri for at tillægge Tyskheden en for stor Betydning; det er en af Grundene til at han kommer til at forse sig paa Reformationens kulturelle Indflydelse. Og den nationale Samfølelse er vel dog ogsaa et Hovedmotiv, naar han netop saa stærkt forherliger Magten i Frederik II's og Bismarcks Personer, saa stærkt berømmer den førstes Andel i Polens Deling, saa lidt har Blik for det voldsmæssige i den sidstes Politik og de demoraliserende Følger af den. Og naar han, for øvrigt langtfra helt med Urette, betoner, at det nuværende tyske Rige efter dets Grundlæggelse har vist Maadehold og Mangel paa Udvidelsesattraa, saa maa det dog ikke glemmes, at det har kunnet gøre det, fordi det uden Hensyn til andre Nationaliteter allerede ved sin Grundlæggelse sikrede sig sine Grænser. Da blev der øvet Vold, vel ikke — deri kan man fuldt være enig med Schäfer — saa stærkt og i det Omfang, som andre Nationer og ikke mindst Ludvig XIV's Frankrig havde gjort det tidligere — men dog Vold. Varsler Schäfer selv om Undergangen for denne Vold, naar han et Sted siger: Det er det største, ja et sandt guddommeligt Træk ved den menneskelige Natur, at Vold endnu stadig er bukket under i Kampen mod Overbevisningstroskab? Eller har han en anden Maalestok for Begrebet Vold, naar han ser paa det tyske Riges Tilblivelse og fortsatte Tilværelse, end ellers? —

Fra disse Aforismer om enkelte bærende Tanker i Bogen vender jeg tilbage til hele dens Synspunkt, og navnlig til, om den har Ret til at kalde sig en Verdenshistorie. Jeg maa dog forudskikke den Bemærkning, at helt har Schäfer ikke gennemført den Plan, som han har haft for Øje. Han har ikke kunnet undlade at medtage en Vurdering af Forhold og Tilstande, som strengt taget sprænger hans Ramme. Saaledes vilde Betragtningerne over Reformationen næppe have faaet den Vidde, hvis han nøje havde holdt sig til Rammen. Og hvor underligt stikker det ikke af mod denne, naar han til sidst opgør det 19. Aarhundredes Væsen og dér fremhæver dels Sejren for den borgerlige og religiøse Frihed og Gennemførelsen af Grundsætningen om, at Aand kun bør bekæmpes med Aand, dels Videnskabens store Fremskridt, dels endelig den demokratiske Strømning. Ganske vist, alt dette er nævnet tidligere i Bogen, men langt mere som Baggrund for den rent politiske Skildring end som værende af selvstændig Betydning. Imid-

lertid skal denne Mangel paa streng Konsekvens alt andet end bebrejdes Forf.; det viser, at i Virkeligheden er hans aandelige Syn vidt og udstrakt. Men det peger mod en Svaghed i Planen.

Der er i og for sig intet overraskende i, at Schäfer har fattet og udført den Plan, der er Nerven i hans Bog. Allerede tidligere og særlig i en Polemik fra 90'erne mod Troels-Lund har han vedkendt sig den Opfattelse, som han i det foreliggende Værk formulerer i Ordene: Erkendelsen af Udviklingsbetingelserne for statslige Dannelser er og bliver den egentligste (die eigenste) Opgave for historisk Videnskab. Jeg vil ikke hænge mig i disse Ord, der ved at være saa stærkt tilspidsede i og for sig let vilde kunne modsiges — er Litteraturens, Kunstens, Religiøsitetens, Handelens, Retstilstandenes Historie ikke fuldt berettigede Opgaver for historisk Videnskab? Bag dem ligger dog vel nærmest kun den Tanke, at vil man skildre en Nations Historie, saa bliver den store Samlingsenhed for denne Opgave Skildringen af dens statslige Liv, fordi dette, som Schäfer udtrykker det et Sted, er det nærmeste og naturligste Udtryk for sund Folkekraft. Taget paa denne Maade tror jeg selv paa, at Sætningen er sand, vel at mærke, naar man lægger til, at Folkekraftens Sundhed ikke viser sig alene i dens Evne til en statslig Dannelse, men ogsaa i, at denne statslige Dannelse er af en sund Karakter og ledsages af anden sund Udfoldelse af Folkekraften. Men fordi det er naturligt at skildre det tyske eller det danske Folks Historie under den Ramme, som deres Statsdannelser har været og er, derfor turde det ikke været givet, at det er den rette Vej at lade en verdenshistorisk Skildring af Nytiden tage sit Udgangspunkt i Staternes Kamp om Herredømmet over Verden. Thi i det Øjeblik vi taler om Verden, saa er vi netop ovre paa et Omraade, hvor der ingen given Ramme er. Selvfølgelig maa man alligevel skabe sig en, fordi enhver videnskabelig Fremstilling kræver et bærende Synspunkt, en Ledestjerne; at der herved kommer et subjektivt Element ind, behøver intet Forsvar, er simpelt hen en Nødvendighed. Men Valget af Synspunkt er friere. Og her møder da Spørgsmaalet, om det er rigtigt at vælge netop det Udgangspunkt, Schäfer har valgt. Han forsvarer det med, at Verdenshistorien jo skal tage Sigte paa Sammenhængen mellem hele Jordens Folk, og at denne Sammenhæng har faaet sit Udslag i Medbejlerskabet mellem de ledende Nationer om Verdensmagten; dette er bleven Resultatet af Udviklingen. Hertil skal bemærkes, at det er noget af et Spil med Ord, naar der lægges saa stor Vægt paa „hele Jordens Folk". Ogsaa Schäfers Verdenshistorie beskæftiger

sig dog kun med Europas og Amerikas Folk; de er Magthaverne, de andre Verdensdele er blevne deres Lydriger. Men Udviklingen af Europas og Amerikas Folk har ingenlunde alene skabt det Resultat, som Schäfer kalder „die Sachlage", deres Liv har ogsaa været rettet mod andre og vigtigere Maal; deres „Verdenshistorie" rummer rigere og betydningsfuldere Fænomener.

Vælger man, som Schäfer har gjort det, da han fattede sin Plan, da gaar det, som det er gaaet ham. Han har kunnet skrive og han har skrevet en i mange Henseender udmærket Bog, men en Nytidens Verdenshistorie er den ikke blevet. Thi i en saadan vilde Shakespeare og Goethe, Rembrandt og Thorvaldsen, Newton og Adam Smith være mere end netop nævnte, dér vilde man ikke forgæves lede efter Spinoza og Darwin, dér vilde den industrielle Revolution i Slutningen af det 18. Aarhundrede have faaet en central Plads, dér vilde ikke Gladstone eller Frankrigs Historie efter 1870 forsvinde mellem Kolonier og tysk Politik.

J. A. FRIDERICIA

MARTS 1908

KR. ERSLEV SOM UNIVERSITETSLÆRER

I Efteraarssemestret 1889 hørte jeg som Rus en Forelæsning af Prof. Erslev om Erik af Pommern og Nordens Historie efter Dronning Margretes Død. De unge Studenter havde vistnok en yderst moderat Interesse for Kong Erik og næppe anden Forestilling om ham end den gamle nationalliberale: det var den tyske Konge, der satte Kalmar-Unionen over Styr. Dog, naar en Universitetslærer helligede denne Konge en hel Forelæsningsrække, maatte der vel være noget særligt ved Emnet (en tilgivelig Rus-Optimisme!), og i øvrigt vidnede det fyldte Auditorium om, at historisk interesserede med tidligere Erfaringer fra Erslev'ske Forelæsninger ventede sig noget ogsaa nu, da det gjaldt Kongen med det barokke Navn.

Russens imponert-nyfigne Stemning gled umærkeligt over i en Stemning af frodig Sympati, af menneskelig Forstaaelse og Medleven. Kong Eriks Personlighed og Stræben og Tidens Kaar traadte efterhaanden helt anskueligt frem. Russens Forestillinger om Historie udvidedes, fornyedes. Hensigter og Hændelser fik deres Forklaring og Begrundelse som i en moderne naturalistisk psykologisk Roman. For den unge Tilhører, der kun kendte en saadan Skildring fra Romaner, var det dog straks klart, at der var en afgørende Forskel mellem Romanen — tilfældige Indtryk og Oplevelser, der uden Kontrol bearbejdes i en suveræn Digterbevidsthed — og en Forelæsning som denne. Stoffet syntes givet; det laa jo i gamle Pergamenter og Papirer, og Historikeren var Stoffets loyale, skønsomme og omsigtsfulde Tjener. Erslev forstod med den største Kunst at gennemtrække Fremstillingen med

Bevislighederne, saa Tilhørerne — saaledes forekom det den unge — droges med ind i Arbejdet for at genfremstille Sammenhængen, samtidig med at de fik Kontrolmidlerne udleveret. Jeg mindes, at jeg under en af Forelæsningerne kom til at tænke paa noget, der havde staaet i Aviserne om et moderne Bageri, hvor Publikum gennem Glasruder kunde se paa Fabrikationen og saaledes forvisse sig om, at der gjordes propert og retskaffent Arbejde. Først senere blev det klart, at den glade Medvider- og Kontrolørselvfølelse i og for sig ikke var mere betryggende for den historiske Sandhed end for Brødets Kvalitet, men Forelæsningsrækken havde dog paa den unge haft den Virkning, der muligvis er den værdifuldeste, i hvert Fald den nødvendigste: den at vække, at give Arbejdslyst, at give Studiet vid Horisont, give det Idealitet. Det var saadanne Oplevelser, der gjorde Skoledrengen til Student. Skønt jeg selv studiemæssigt var mere Filolog end Historiker, virkede de vakte Forestillinger — saa naive, saa optimistiske de var — om Videnskabens Midler, Evner og Maal ogsaa paa Sprogstudiet. Det var en Lyst at være Student.

Den Erkendelsesglæde, Forelæsningerne efterhaanden vakte, overskyggede den Gang helt det første Indtryk af deres stoflige Rigdom, af den videnskabelige Indsats i Forstaaelsen af vor Historie, som den senere udgivne Bog om Erik af Pommern naturligvis vakte hos Læserne. At denne Erkendelsesglæde hos Tilhøreren var for billigt erhvervet, at det mangeartede, stykkevise Stof, der ofte, skønt tilsyneladende tilfældigt eller ubetydeligt, i det givne Øjeblik kastede Lys over et Kaos, ikke ligefrem laa et eller andet Sted skønt ordnet i samlede Pergaments- og Papirspakker, at Kombinationsprocessen, der foregik festligt let under Mesterens Førerskab, ikke var det samme som at lægge Mursten paa Mursten og tilsidst faa et Hus ud af det — herom vaktes der vel allerede hos Russen en ubestemt Forestilling. Det var ikke nok at se gennem Glasruden. Det væsenlige, Raastoffets Art, Oprindelse og Brugbarhed, de mange intimere Processer, der gaar for sig, inden Offenligheden faar Lejlighed til at se paa det sidste Fremstillingsstadium, m. a. O. den historiske Forsknings Materiale og Metoder var endnu et ukendt Land. Det forjættede Land — for den tillidsfulde Rus.

Naar man kun meget overfladisk kender Forholdet ved frem-

mede Universiteter, maa man naturligvis være varsom med at vurdere det Arbejde, Erslev hos os har gjort for at give Studenterne Forstaaelse af den historiske Forsknings Arbejdskaar, dens Metoder, dens Muligheder, og endnu mere med at bestemme, hvad der i dette Arbejde skyldes hans eget pædagogiske Skarpsyn og hvad han udefra kan have faaet Indskydelser til. Det kan dog vist uden Overdrivelse siges, at han, i hvert Fald inden for sit eget Fakultet, har været banebrydende. Længe før vort meget beskedne filologisk-historiske Laboratorium (som i øvrigt ingen har virket ivrigere for end Erslev) eksisterede, maatte han for at faa Gang i sine Øvelser i historisk Granskning, sine kildekritiske Øvelser, eller hvilke Navne han har givet dette Arbejde, selv privat udarbejde de nødvendige Undervisningsmidler. Et Udvalg af Kildesteder og en hektograferet Samling af metodiske Regler og Definitioner — en Læsebog og en Grammatik, for at tale filologisk — var Øvelsesmaterialet, ordnet med overlegen Klarhed og omsigtig Aarvaagenhed. Men selve det mundtlige og skriftlige Arbejde med dette Materiale var naturligvis det vigtigste, og under dette Arbejde fik den tillidsfulde Optimisme den ene kolde Dukkert efter den anden. Selve det at *læse* en Tekst, at sammenligne den med en anden lignende, viste sig at være en vanskelig Ting. Det at vurdere en Kilde forudsatte mange Undersøgelser af den forskelligste Art lige fra elementært palæografiske til æstetisk-stilistiske, fra simple Datobestemmelser til Drøftelse af storpolitiske Intrigers Indflydelse paa Kildens Form o. s. v. Lejlighedsvis Paavisning af, hvorledes en enkelt upaaagtet Ubetydelighed kunde vælte en tilsyneladende solid, af alle mulige Indicier og Vidnesbyrd støttet Konstruktion over Ende — et Forhold, Livets Oplevelser jo i øvrigt daglig bekræfter — kunde lamme Troen paa nogen Sinde at kunne naa ind til den sande Sammenhæng, de sande Motiver, ja endog blot til Begivenheden, som den virkelig var foregaaet; hertil kom saa den altid pinlige Stofmangel og endelig den altid lammende Mulighed for et inkommensurabelt Forhold mellem Nutidsbevidstheden og Fortidens Aandsform og Milieu. Novicens naive, naturlige Selvhævdelsestrang, hans optimistiske Instinkter forvandledes systematisk til utryg, forbeholden, varsomt spejdende Kritik. Hvad der til sidst forsonede ham med denne barske Pædagogik, var den efterhaanden erhvervede Tillid til Værktøjet og en trods de tekniske Vanskelig-

heder stadig voksende Glæde over Erkendelsens egen Vækst i Bredde og Dybde.

Men til hvad Nytte nu denne metodiske Skole? Avler den ikke Formalisme og Pedanteri? Fører den ikke til goldt Nusleri med alskens Smaatterier? Ja, hertil er at sige, at dels er Smaatterierne aldrig ligegyldige — ogsaa i den historiske Forskning hører det til de daglige Erfaringer, at liden Tue vælter Læsset, saa det gælder at styre varsomt; men iøvrigt maa enhver jo bruge sin metodiske Optugtelse som han har Forstand og Temperament til, og det er i hvert Fald højst sandsynligt, at den, der har gaaet Erslevs Skole igennem, ikke i sin Forskning, den være nu saa specialiseret eller saa omfattende den være vil, vil begaa de indgribende og grundige Fejl, som den ældre Forskning saa ofte har gjort sig skyldig i. Men denne i en vis Forstand negative eller forebyggende Betydning, hvis Værdi er uomtvistelig, er kun den ene Side af Sagen. Saaledes som Erslev anlagde sine Øvelser, var de en systematisk Optugtelse til utrættelig Adspørgen af Kilderne. Og det er klart, at alt andet lige vil den, der ihærdigt og systematisk spørger og søger, finde flere Svar end den, der uden Forhaandskrav glider ind i Stoffet og lader dette udsondre sine mere eller mindre tilfældige Svar. Erslev har altid baade i sine Øvelser og i sine Forelæsninger indskærpet sine Elever ikke at lade deres Nutidsbevidstheds Indhold være uvirksomt i deres Forskning. Det, der straks greb den unge, der hørte Forelæsningen om Erik af Pommern, var jo netop Følelsen af medmenneskelig Samleven, Følelsen af, at Fortidens Historie er mere end Aarstal og Begivenheder; gennem den historiske Sympati førtes Tilhøreren lempeligt ind i Forstaaelsen af det fjerne og fremmede. Om vor Nutidsbevidsthed er inkommensurabel med Fortiden, er et forholdsvis akademisk Spørgsmaal. Historisk Agnosticisme er vist slet ikke sjælden, selv hos Historikere, men den er ikke meget virksom; den viger næsten altid for Livets eget Krav paa at søge Besked, paa at spørge — og paa at finde.

Denne Form for „Viljen til Livet“ maa altsaa akcepteres som en Kendsgerning. Det gælder kun om at civilisere Driften. Det er det, Erslev ved sine tekniske Øvelser har tilsigtet, og selv i sine almindeligere Forelæsninger glemmer han aldrig at paavise, hvorledes de forskellige store Forskere i deres Opfattelse af et

eller andet historisk Problem mere eller mindre ubevidst har været bestemte af egne Oplevelser, af politiske eller sociale Ideer o. s. v. (se f. Eks. Indledningen til Lensvæsenet i hans Lærebog i Middelalderens Historie). Saadanne Paavisninger er ikke golde, ikke et Udslag af Selvretfærdighed og hovmodig Bedre-Viden — thi Erslev ved bedre end nogen anden, at man heller ikke i 1889 eller 1908 sidder inde med den historiske Sandhed om Fortiden, og ingen indskærper mere end han Beskedenhed og Resignation — men tværtimod yderst frugtbare; de virker ofte helt forbløffende og forløsende og bidrager næsten altid til at oplyse og uddybe selve Problemet. Sammen med den metodisk-tekniske Optugtelse har denne stadige Paavisning af det lyriske Element i Forskningen den pædagogiske Betydning, at den ægger til at opøve Evnen til Selvfordobling, saaledes at medens man spørger med Nutidsbevidsthed, søger man at svare med Datidsbevidsthed, ud fra Datidens Forudsætninger. Den *humanistiske* Historieforskning forfalskede Historien, Forudsætningerne for det bevidste menneskelige Kulturliv, fordi Humanisten, ligesom den naive Rus, kun fandt sig selv i Historien og ingen Interesse havde for alt det andet. Den *naturalistiske* Historieforskning erkender paa Forhaand, at fuld historisk Objektivitet aldrig naas, ikke blot fordi Traditionen om Fortiden altid er ufuldstændig, men ogsaa fordi Bevidsthedens Indhold og Funktion altid vil være *noget* forskellig paa forskellige Tidspunkter i Menneskenes Historie. Men Forskeren *ved*, at Fortiden rummer noget andet end Nutiden, ved, at han skal finde ind til dette for at forstaa Mennesker og Tilstande og til syvende og sidst ogsaa for at forstaa sig selv.

Ved sin Lære og sit Eksempel har Erslev da virket for Fornyelse af den historiske Forskning i Danmark. Han har søgt at udruste sine Elever med solide kritiske Metoder, at give dem Værktøj og Haandelag. Og med sin menneskelige Dannelses Rødder i Halvfjerdsernes Muld har han tilegnet sig Naturalismens Krav paa større Livsfylde ogsaa i den historiske Erkendelse. Han har selv søgt og vist andre Vej dybere ned i det overleverede Kildestof, opsøgt nyt og forhen ukendt og derved givet de unge rigere Midler til deres Forskning. (Et Udgiverarbejde som f. Eks. „Testamenter fra Danmarks Middelalder“ viser paa en bekvem Maade, hvor rigt et Stof en systematisk

og aarvaagen Udspørgen af Kilderne kan fremskaffe.) Han har udvidet Historiens Begreb og hos de unge vakt Drift og forhaabentlig Evne til at følge den Fane, Naturalismens Gennembrudsmænd rejste.

Erslev har virket som Universitetslærer i 25 Aar, og det er da naturligt at spørge om Frugterne, om hans Elevers Arbejde. Og der *er* arbejdet meget, om end selv hans ældste Elever endnu har den bedste Del af Arbejdsdagen foran sig. Til at vurdere, hvad de alt har ydet, savner jeg imidlertid de nødvendige Forudsætninger. Alle ved de, hvad de skylder ham, og griber med Glæde den Jubilæums-Anledning, der egentlig kommer dem meget overraskende, til at sige ham det. Og han vil uden besynderlig Rørelse høre paa dem alle sammen og efter en meget kortfattet Tak bede dem gaa hjem og bestræbe sig for, om de ellers har nemmet hans Lære, at gøre et propert og retskaffent Arbejde, paa det han ikke skal komme til at sige med den tyske Filosof: Ich horchte auf Wiederhall, ich hörte nur Lob.

J. P. JACOBSEN

ET MUSEUMSBESØG I FRANKFURT

I

Hvilken Skuffelse! Jeg var kommen til Frankfurt am Main for at søge Erhvervelser til Glyptoteket paa en Auktion, hvis Katalog glimrede med Navnene paa omtrent alle det 19. Aarhundredes største franske Mestre, havde rejst Dag og Nat i overhedede Kupéer og var, da den vaade Morgen var ved at gry, stillet med spændte Forventninger ved Auktionslokalet. Det var næsten altsammen Falsknerier eller Juks.

Heldigvis har Byen i Städelsches Kunstinstitut et udmærket Museum. Jeg skynder mig derhen med den glubske Appetit, der er opsamlet under ½ Aars Tyggekur ved danske Samlinger og Sultekur ved danske Udstillinger. Jeg har ikke set dette Museum i adskillige Aar og ved, at jeg foruden herlige Billeder, der er afblegede i min Erinding, vil finde mærkelige Ny-Erhvervelser.

Med den storstilede Offervillighed, som ofte udmærker Udlandets Rigmænd — og jo dog ogsaa enkelte af vore — har de Frankfurter-Borgere sammenskudt ½ Million Mark for at skaffe deres By et Hovedværk af Rembrandt. Ganske vist har jeg tidligere hos Grev Schönborn i Wien set dette Billede, — „Samson, der blindes,“ malet 1636, — men kun set det under uheldige Forhold, og maaske derfor uden stor Begejstring. Senere har jeg læst det lovsunget i de højeste Toner af dygtige tyske Kunsthistorikere.

Det hænger paa en Hædersplads i den store Sal. Billedets Størrelse er i Sandhed imponerende. Og — naturligvis — er det

gnistrende talentfuldt, et Værk af en stor Genius, en af Verdens største. Alligevel virker det paa mig, baade ved første Øjekast og ved nærmere Betragtning, frastødende og synes mig raat. En klippet Markedsgøgler ligger væltet i Forgrunden; han skriger og sparker, medens en af Filistrenes Landsknægte borer den flammede malajiske Dolk som en Proptrækker ned i hans højre Øje. Det er oprørende, afskyeligt! Rundt om dem støjer Filistrenes Kobbel, forunderlige og fantastiske Skikkelser, hvis Uhygge dog formindskes ved deres umiskendelige Lighed med naragtige Figurer fra en Fjællebods Farce; i Baggrunden flygter Tøjten med den ranede Paryk. Alt dette er anbragt i en vel overvejet, rigt bevæget, virkelig beundringsværdig Komposition og malet i velstemte Tone-Skalaer med stor Dygtighed, uden at hverken Foredraget eller Farvegivningen frembyder Punkter af særlig Interesse og udsøgt Skønhed.

Mig forekommer Billedet at være en af de mange Fejltagelser fra en uheldig Overgangsperiode i Rembrandts Liv, den stolte og lystige Ungdomstid, da han var Modesmagens Udkaarne og selv lidt af en Laps. Forholdsvis faa af Rembrandts Billeder fra disse Aar fortjener den store Beundring, der for Navnets Skyld bliver dem til Del. Bedst er Portrætterne. Her i Frankfurt er det ypperlige Brystbillede fra 1633 af den joviale, rødmussede, sundhedsstruttende Margaretha van Bilderbeecq. Det er levende og karakterfuldt, gaar i Rang med de bedste samtidige Delfter- og Amsterdammer-Portrætmaleres bedste Arbejder. Men af særlig Rembrandtsk Stemning har det lidt eller intet.

Emnet for det store Billede skyldes sikkert Rembrandts fri Valg. Det var ikke bestilt hos ham, han malte det for sin egen Fornøjelse og forærede det senere til Constantin Huygens. Var det hans Agt at vise sig som trodsende Kætter, der har givet sig Fribrev til at følge sin Lyst og strø Godtfolk Peber i Næsen? Jeg tror det ikke. Hos Samtiden har næppe Emnet eller Billedet vakt Forargelse. Hin Tids nervestærke Mennesker var vante til kraftige Krydderier. I Omtalen at dette Billede er ofte og med Rette den stakkels Glosters paa Scenen udstukne Øjne i Shakespeares „Kong Lear“ bragte i Erindring. Slagterscenerne florerede overalt i Samtidens Kunst. Til Opbyggelse og Fornøjelse for Italien og Spanien mishandlede og lemlæstede Ribera

Kristendommens Martyrer og Myteologiens Usalige. I det nære Antwerpen lod den store Rubens Blodet rinde i Strømme.

Det var vel netop med ham, Rembrandt ønskede at kappes. Den Dag, da Rembrandt i Jødekvarteret fandt den flammede Kris, som en Sømand havde hjembragt fra Java, og tænkte sig Dolken boret i sin Ven Samsons Øje, drømte han sikkert om at skabe et Billede, der skulde overbyde Rubens i fyrig Lidenskabelighed og gribende dramatisk Virkning.

Rubens' Billede i München af Barnemordet i Betlehem er et af Malerkunstens store Mesterværker. Altsaa kan Fremstillinger af højst uhyggelige Emner vække idel Beundring og Beundringens Glæde. Manet har malet Kejser Maximilians Henrettelse, Goya har fremstillet rystende Rædsels-Optrin. Men Emnevalget berettiges her af Fremstillingens Kunst og særlige Karakter. Er dette ogsaa Tilfældet med Rembrandts Billede? Svaret afhænger naturligvis af et rent subjektivt Skøn. Saa meget er vist: for mig er det umuligt at se Rembrandts massive Fremstilling af denne modbydelige Scene med noget som helst Behag.

De Røster, der kaldte ad ham gennem Stormen, førte ham paa Afveje. Rimeligvis har baade de halvt forgæves Kampe og de helt mislykkede Forsøg været hans Udvikling til Nytte. Men de lod ham for en Tid miste Forstaaelsen af det oprindeligste og bedste i hans menneskelige Natur og i hans særlige kunstneriske Evner, hindrede ham fra at bøje Øret lyttende til den indre Stemme, Stemmen i det Stille, der senere ledede hans Vej. Egentlig er der mere, som lover den sande og store Rembrandt i det lille Ungdomsbillede af David, der spiller for Saul, end i den store Samson. Jeg mindes den Tid, da „David og Saul“ hang højt oppe med Konincks Navn; det hører heller ikke til de fremragende Værker fra Rembrandts Begynderperiode. Farven er en fattig og enstonet Graa; den fede, daarligt barberede Saul ligner snarere en gnaven hollandsk Spekhøker end en Konge i Israel. Alligevel har Billedet Udtryk og Stemning. Der er allerede som et vegt, sagte, endnu usikkert dirrende Anslag af Toner, Rembrandt senere evnede at lade frembruse med klangfyldt Vælde, saa mægtige, stemningstunge og hjertegribende som maaske ingen andre Toner af al den Musik, Malerkunsten rummer. —

Men her i Frankfurt er det ikke ham, der fortjener Sejrs-

kransen. Nej! Og jeg er ikke i mindste Tvivl om, hvem den tilkommer. Der er i denne Samling én skinnende Juvél, som overstraaler de mange gode Billeders Glans. Et Maleri af ringe Størrelse: „Madonna fra Lucca“ af Jan van Eyck. Jeg huskede, at det var godt, men at det var *saa* underskønt, det havde jeg skammelig glemt.

I samme Værelse som denne Madonna hænger andre smukke og betydelige Værker af den gamle nederlandske Malerkunst. Der er de store Billeder af „Mesteren fra Flémalle“ og Memlings ypperlige Brystbillede af Manden i den sorte Dragt og med den røde Hue. Der er smukke Billeder af Gerard David og af Bouts, en god Rogier van der Weyden, Quentin Matsys' glimrende karakterfulde Portræt af den strenge Lærde, et lille, mærkeligt Madonnabillede af Hugo van der Goes. En ringere Kunstner har tilføjet Billedets Fløje, men det er tydeligt nok van der Goes, der har malet denne sære, noget sure Madonna i blaa Kappe mod en ildrød Baggrund med gule Smaaprikker, dette blege, sygelige Barn, som triumferende løfter en Nellike i venstre Haand og knipser med sin højre. Naar dette Barn vokser, vil det komme til at ligne de besynderlige Profeter paa Malerens store Billede i Berlin, og det vil sikkert ende sit Liv inden for et Sindssygehospitals Mure. I et elskværdigt Madonnabillede af „Meister vom Tode Mariae“ med et blaagrønt Landskab drikker Barnet som en Bakkus hos en Moder, der smiler som en Nymfe. Nær — alt for nær — van Eycks Madonna hænger Petrus Cristus'. Dets tekniske Egenskaber er beundringsværdige; den Røde er næsten den samme fyldige, dybe, mættede Rødt som hos van Eyck; Behandlingen af de døde Ting er udsøgt sirlig og smuk, om end van Eyck har malet det samme — eller et ganske lignende — Tæppe under Madonnas Trone med meget finere Sans for Stofkarakteren og Farveharmonien. Men Madonna er ubetydelig, Barnet, der smilende bryder en Rosenknop, svagt i Karakteropfattelse og Form, Helgenerne til Siderne endnu ringere. Her, i Forbilledets umiddelbare Nærhed, er Lærlingens Fattigdom i Aanden alligevel paafaldende.

Men Jan van Eycks Madonnabillede er ogsaa et Hav af Dejligheder, som er til at nyde Stykke for Stykke og Draabe for Draabe. I sin store, tunge, dunkeltrøde Dronningkaabe, der dækker og dølger Legemets Former, sidder Madonna paa sin rigt-

smykkede Trone i et Rum, der ligner et Sidekapel i en gotisk Kirke. Lyset falder ind fra et Vindue til venstre, gennem hvis tykke Glas der skimtes et grønt Landskab under en blaa Luft og i hvis Karm der skinner to Æbler, — Legetøj for den lille Dreng. — Eller rettere: Lyset antydes og foregives at falde ind fra dette Vindue, som er studeret og malet med største Omhu, men ikke virker som den skinnende Lyskilde. Lyset derfra er afdæmpet, fint og nydeligt nedstemt til Fordel for Hovedsagen i Billedet. Hvor alle de mange smaa Enkeltheder er kærligheds-fuldt og ypperligt malede! Hvor Perlerne tindrer paa Madonnas Dragt! Det er i sig selv smukke Ting, Maleren har haft at fremstille, det orientalske Tæppe ved Tronens Fod, Tæppet bag Madonna med Blomster — to skinnende røde og en hvid — i gule Vaser paa mørkblaa Grund mellem lys olivengrøn Ornamentik. Men det er ikke her som i Petrus Kristus' Billede, hvor det mest interessante og beundringsværdige i Grunden er Tronens Silketæppe (med sorte Fugle, Hunde og Fabeldyr i Stil med den kinesiske Kilin mellem gyldne Brokades-Ornamenter paa skarlagensrød Bund). I Jan van Eycks Billede er alle Udstyrets smukke Enkeltheder underordnede det, som er det vigtigste og som her ogsaa ubetinget er det bedste. Paafaldende lyse — næsten blege — virker mod alle de rige og fyldige Farver i Resten af Billedet dets nøgne Partier, Madonnas Hoved og Hænder, Kristusbarnets Krop.[1])

Mindst fuldkomne er Madonnas Hænder, Tommelfingrene er sært komma-krummede, og Leddene paa dem mangler. Men hvor er hendes Ansigt, der omrammes af rødlige, kastanjebrune Lokker med smaa hvide Glanslys, vidunderligt i et og alt, — dette runde, friske, fromme, unge Moder-Ansigt med de sænkede Øjne under de højtsiddende, yderst svage Bryn, med det nydeligt tegnede lille Øre, med den utroligt nænsomt og dejligt malte Næsefløj, med den kostelige Mund, — fremfor alt andet er Munden med den fine, smalle Overlæbe og de dybe Mundvige vidunderlige.

Og dog fortjener det nøgne lille Barn, der dier saa graadigt

---

[1]) Skade, at netop her Fernissens og Farvens tætte og dybe Smaarevner gør sig særlig stærkt og paatrængende gældende. Jeg mindes her — som ofte — at en højtskattet Kollega med stærk videnskabelig Interesse for „Krakeleringen" har skrevet om et Billede af Rafael: „Nicht nur bei seinem hohen Kunstwerth, aber auch bei seinen Craqueluren besonders interessant."

ved hendes højtsiddende Bryst, maaske endnu større Beundring. Hvor dets spæde, lys-gule Lokker, Folderne i dets fine, tynde Hud, dets smaa Fingre, der bevæger sig, medens det drikker, er fint sete, skarpt opfattede, mesterligt gengivne. Det er en af Malerkunstens elskværdigste, fineste, livfuldeste, bedste Børneskikkelser; selv Italiens Kunst kan ikke opvise nogen bedre. Julius Lange har allerede sagt dette med Styrke og med Varme. Og han overvurderede ikke den efter hans Filosofi „stilløse“ gammel-nederlandske Kunst.

Mig forekommer netop disse gamle nederlandske Mestre højst indtagende ved deres Stil. Eller, hvis en subtil Fortolkning af dette i saa mange Betydninger brugte Ord fradømmer dem „Stil,“ i alt Fald ved det dem egne Særpræg med den dem ejendommelige poetiske Stemning. Som det er blevet os klart, er det en Kunst, der har ligget i Svøb hos Middelalderens Miniaturmaleri, før den stilede mod at erobre Verden og naaede at gøre det. Den fremstiller os med en hidtil ukendt, uanet Skarphed og Fordybelse i Naturiagttagelsen, Himlens Kejserinde, Frelserbarnet, deres Hofstat og alle de gode Mennesker, der til dem sætter deres Haab. Men den er ikke ren og skær Naturalisme. Den har fra sit Udspring ikke alene bevaret Omhyggeligheden og Taalmodigheden, Kærligheden til alt nydeligt og smaat, Glæden over alt straalende og rigt. Øjet var bleven opladt for Naturens uendelige Skønhed, uden at Sindet havde mistet sin Enfold og Sjælen sluppet sine Drømme. De gamle nederlandske Billeder er Miniaturerne forstørrede og fuldkommengjorte; Sproget er nyt, nogle af Tankerne er ny, men Følelsen er den gamle, der nu mestrer de rette Udtryk. Der klinger endnu her Genklang af de dybe Toner i sorte, firkantede Noder fra Messebøgernes Litanier og i Salmernes Suk efter Himlens Barmhjærtighed. Oftest og stærkest dog Genklang fra Lovsangene i Bønnebøgerne med de brogetfarvede Initialer paa blanke Guldkvadrater og rige Ranker ud over den hvide Margen, Lovsangene for Verdens væneste Mø, Sancta Virgo Virginum, Mater divina gratiæ, hende, som Jan van Eyck, efter med sine skarpe Øjne at have udsøgt, hvad han i denne skønne Verden regnede for skønnest, med fuldendt Kunst har fremstillet her, saaledes som hun levede i hans Drøm.

II

Mindre fuldstændigt end de gamle nederlandske Malere, men dog baade meget rigt og meget smukt, er de dem samtidige Italienere repræsenterede i Museet i Frankfurt.

Der er en englelig Madonna af den englelige Fiesole. Der er to fremragende Billeder af Botticelli, en Fremstilling af Englens Bebudelse af den snurrigt naive og altid tiltrækkende Carlo Crivelli, et Madonnabillede af Carpaccio, elskværdigt og poesirigt, især ved det friske barnlige Udtryk i den lille Johannes, et andet af en Verrochio-Elev, en smuk Reliefkomposition med lyse Toner, et tredje af Giovanni Bellini, dejligt i Farven, ogsaa smukt ved den milde Alvor i Kristusbarnets Hoved. Men især tiltrækkes jeg af Fiorenzo da Lorenzos Madonna; jeg huskede ikke dette bedaarende Billede. Hun troner med et allerkæreste — en Smule rødnæset — Barn paa sit Skød mellem en lidt klynkende Sebastian og en stolt og dejlig Kristoforus. Hvor der er fin Rytmik i hans plastiske Stilling, og hvor det Udtryk, med hvilket han drejer Hovedet mod Barnet paa hans Skulder, er levende og skønt! Og hvilken sikker dekorativ Sans i Billedets festligt virkende gyldne Baggrund med lakrøde Udsparinger i Ornamentikken over de graa Fliser mellem Stengulvets Porfyr!

Jeg huskede heller ikke det tredelte Billede, i hvilket Sieneseren Girolamo di Benvenuto har fremstillet Gangen til Golgatha, Kristus paa Korset og Klagen over hans Lig. Selv Navnet er mig nyt; jeg har ingen Erindring om hans Billeder i Siena; jeg har desværre kun et yderst mangelfuldt Kendskab til Italienerne, hvad der dog ikke skyldes Ringeagt for deres høje Værd. Hvilken Storladenhed og Kraft i dette Billedes Linier og Gruppebygning. Selv Farveholdningen er storstilet. Næsten lutter lyse Toner, lys graa Luft, lys graagul Jord med Pletter af mørke Græstotter under de slanke Træer, en lys Rosa-violet fremherskende i Dragterne, dog Marie med mørkblaa Kappe og Marie Magdalene med en lys og tør zinnoberrød Kjortel. Det virker aldeles som et Fresko-Maleri. Unægtelig havde Italienerne og Nederlænderne højst forskellige Forudsætninger. Skønhedstrangen, selv Skønhedssansen var maaske ikke stort mindre i Nord end i Syd, og ogsaa i Nordens trangere Stuer havde Kunstnerdrømmene Idealer. Men Italienerne fik ubestrideligt til deres gode Særeje ikke blot den store Monumentalkunst, men ogsaa

Evnen til at lade de Billeder, der nedførtes til yderst beskedne Størrelsesforhold, virke som monumentale.

Et stort Billede af Palma Vecchio er sikkert en ny Erhvervelse for Museet. Det er blændende pragtfuldt, ægte venetiansk fra Venedigs store Tid, beslægtet med Giorgiones Billede i Louvre og Tizians i Palazzo Borghese, om hvilket det minder i Motivet. Thi det er to næsten nøgne Kvinder, som maaske godt kan kaldes Venus og Helena, men dog sagtens blot er to af Renæssancens Skønheder. Et dunkelt Landskab, rigt paa Mystik og Poesi, danner Baggrunden for deres gyldent lysende Kroppe. Den ene ligger udstrakt i Græsset, maaske er hendes hældende Hoved ikke særlig heldigt anbragt paa Kroppen. Men den til højre siddende Kvinde, til hvilken hun henvender sig, er fuldkommen dejlig.

Stærkere end tidligere interesseres jeg af Correggios — meget medtagne — Madonna. Ikke af hende selv, thi den fyldige Dame med det lidt vamle Smil har netop det af Correggio, med hvilket jeg vanskeligt forsoner mig helt. Men de to nøgne Drenge, der er saa herligt levende i Bevægelserne, er badede i et nydeligt Clairobscur og det duftige Landskab synes friskt af Daggryets Dug.

Foruden af andre Forudsætninger er jo desværre vor Kritik afhængig af Øjeblikkets Stemning og Modtagelighed. Rent tilfældige Omstændigheder som Billedernes Plads, Belysning og Omgivelser, afgør jo for en væsentlig Del de Indtryk, vi modtager. Flere Billeder af det 17. Aarhundredes Nederlændere føler jeg mig noget skuffet ved at gense. F. Eks. Vermeers Matematiker ved Arbejdsbordet; Figuren forekommer mig ikke rigtig levende, det røde Halstørklæde ved den blaa Frakke ikke af nogen særlig lykkelig Virkning. Klarere end før indser jeg, at Janssens' hyggelige Interiørbillede, der har faaet en Hædersplads, dog kun skyldes en ret svag Efterligner af Pieter til Hooch. Til Gengæld synes Cuyps solfyldte og straalende lille Billede, Landskaberne af van der Neer og af Ruisdael — ikke mindst det lille Vinterbillede med Lygtepælen — og mange andre hollandske Malerier mig fuldt saa skønne, som de stod for min Erindring.

Jeg huskede godt Jan Steens vittige Billede af den overgivne Fyr, som søger at drage den surmulende Værtshuspige ned paa sit Skød, af Guldmagerens stakkels Kone, der græder bitre Taarer

ved at se de sidste Rester af fordums Velstand sluges af Smeltediglen. Jeg huskede ikke klart Fisketorvet i Leiden med den hvide Sky, hvis Glans minder om Cuyp, med de morsomme Karakterfigurer og glimrende Farvenoter: den røde Hue paa Fiskehandleren i Forgrundens Centrum, den citrongule Ryg paa Drengen med de graablaa Bukser og den rosa Hue. Jeg har heller ikke tidligere set med tilstrækkelig Opmærksomhed og Ærbødighed paa Jan Steens lille Billede af Moses, der tamper løs paa Klippen, for at Folket kan slukke sin brændende Tørst. Selv i akademisk Forstand er der klassisk Skønhed i den unge, halvt blottede Kvindeskikkelse, der i Billedets Midte opløfter en Sølvskaal med begge sine Arme. Ægte Jan Steensk er al det Liv og Sjov, der er ved Drikkeriet. Ogsaa Skildringen af Mødrenes Omhu for deres Børn; naturligvis er der ogsaa en Dreng, der tudbrøler, fordi han faar sidst. Jan Steen havde tydeligt nok som Fader et ømt Hjærte; han var paa Bunden Elskværdigheden selv.

Mest overraskes og imponeres jeg dog af Adriaen Brouwer. Et Bæst, en Galgenfugl, en letsindig, liderlig Krabat, for hvis Elskværdighed jeg ikke tør borge, men en vidunderlig Maler. Himlen, der lader det regne over Retfærdige og Uretfærdige, tildeler i sin Miskundhed undertiden Talentets Naadegave til de store Syndere. Han manglede aldeles Sans for Emnernes Betydning, han vilde sagtens, hvis den gennem en af vore Dages Apostle var bleven ham forkyndt, kun have vrælet stygt efter en høj Snaps. Alligevel behøver vor Beundring for ham ikke at være skamfuld, thi før os har baade Rubens og Rembrandt beundret ham højt. Et stort Brystbillede viser en sorthaaret, sortsmudset Fyr, som skærer Ansigter efter en Snaps. Der er Grimacer, men Hovedet er fuldendt mesterligt malet, hverken Rubens eller Frans Hals kunde gøre det bedre. Stærkt grimaceret er ogsaa Udtrykket hos Fyren, der skriger og skaber sig, medens han bliver snittet i Ryggen. I et andet, lige saa overlegent behandlet Billede, hvor en Mand bliver opereret paa Foden, er især Bartskærens alvorsfulde Mine ubetalelig, dog ogsaa Hekseudtrykket hos den ventende Kælling ganske mageløst. Og som Farverne, Mandens graaligt grønblaa Dragt med gule Ærmer og Operatørens skident rødviolette Hue, er stemte; som den hvide Salvekrukke paa Bordet virker! Et ganske lille Billede, hvis

Form er en liggende Oval, viser en drukken Bonde, der sidder med skrævende Ben paa Kroens Gulv og synger en saftig Vise; andre Gæster støjer og snapser i Baggrunden. Ansigtets kostelige Minespil, Billedets straalende — alle Omgivelserne overstraalende — Liv gør det lille Maleri til en sand Perle.

Hvor denne Samling er rig paa mange Arter af udmærket Malerkunst! Der er Clouet og Velasquez. Der er ogsaa Dürer og Holbein. Men af de gamle tyske Maleres Billeder er det interessanteste og betydeligste Værk dog en ny Erhvervelse, som Museet i Berlin har Aarsag til at misunde Frankfurt. Det er Cranachs 1509 malede store Fløjalter med Fremstillinger af den hellige Familie og dens nærmeste Slægt. I Midtbilledet — under en Balkon med Portrætfigurer — Kristusbarnet mellem Jomfru Marie og den hellige Anna, paa Fløjene Grupper af hellige Mødre med deres Børn og Portræter af Altrets Stiftere, Frederik den Vise og Johan den Bestandige. Kun en Cranach, men en Cranach, til hvilken der intetsteds findes Magen, en klar, holdningsfuld, mægtig Komposition, alvorligt og solidt gennemarbejdet i alle Enkeltheder, og der er Enkeltheder af overordentlig Skønhed. Det er næsten ufatteligt, at en saa højtbegavet Kunstner senere nedlod sig til at blive Forstander for en ren Billedfabrik.

Jeg føler mig skuffet — ja, lidt forskrækket — ved Gensynet med Hans Baldungs Billeder. Disse forvredne og vanskabte nøgne Damer paa Heksesabbaten, dette daarlige, selvlysende Elfenbensbarn paa Billedet af Kristi Fødsel, et Billede, der dog ikke mangler Følelse og Fantasi, erindrer ubehageligt om Smagløshederne hos hysteriske Stakler i den moderne Kunst.

III

Ak, det er sandt: Museet har jo ogsaa en moderne Afdeling, som det er Pligt at gennemløbe. Sandt at sige, venter jeg mig ikke megen Glæde deraf. I den ny Afdelings store Sal hænger Billeder af meget imponerende Omfang, mange af dem er malede af Kunstnere, hvis Navne engang har haft Klang og Ry. Med ét føler jeg mig træt. Øjet glider uinteresseret hen over de store Lærreder; de lever ikke, det er længst afdøde Billeder, malede for længst henfarne Slægter. Forunderligt! Ovre paa den anden Side af Museet lever Malerne fra det 15. Aarhundrede; van Eycks

Madonna er lige saa frisk, ung og bedaarende, som Menneskene saa hende for snart et halvt Aartusinde siden. Thi der er Sandhed og Visdom i et Citat, som sikkert staar i de „Geistesfunken von Goethe," med hvilke jeg har set Boghandlervinduer i Frankfurt skilte paa min Vej til Museet:

„Die unbegreiflich hohen Werke
Sind herrlich wie am ersten Tag." —

Jeg ser jo nok, at der i de mange Sale og Kabinetter, jeg — temmelig flygtigt — gennemvandrer, er Billeder, Akvareller og Tegninger, som i flere Henseender kunde fortjene megen Anerkendelse. Der er Hæderlighed, propre Konturer, ogsaa det, der kaldes „Stil," der er højst interessante Emner, stor Opfindsomhed, større Dybsindighed, undertiden virkelig Fantasi og sand Følelse, ofte de samme Elementer, som har frembragt store Mesterværker i tysk Poesi og tysk Musik. Men ak! Himlen har ikke ladet det særlige Talent for Malerkunst regne ned over de Retfærdige.

Jeg gaar til de moderne tyske Malere i Smaasalene ved Main-Siden. Jeg læser enkelte højtberømte Navne paa Rammernes Sedler, men føler mig stedse temmelig sløv og træt. Dog, hvad er dette! Der hænger et lille Vinterbillede, det lyser som en Sol, det er et Mesterværk af moderne Maleri, farvefyldigt, fint stemt i Tonerne, udsøgt i Virkningen. Paa Sedlen staar: „Gustave Courbet. Geschenck der Erben des Herrn Benedikt Goldschmidt."

Jeg har aldrig set noget bedre Vinterbillede. Motivet er simpelt: en halvt opblødt Vej mellem to Grupper Huse med tilsneede Tage, et snefyldt Træ foran det store Hus til venstre, i Baggrunden et Bakkedrag med fjerne Skove; ingen Staffage. Men som det Sneælte er malet! Og som den gule Gavl staar til det hvide! Og Vinterluften med de mørke Skyer over det disede Fjerne!

I samme Stue hænger et smukt Mandsportræt af Millet og to andre Billeder af Courbet. Det bedste af dem er en stor Bølge i samme Stil og af samme Fortræffelighed som Billedet i Louvre. Courbet havde vist som Menneske adskillige Fejl. Men Maleren, der hverken var opfindsom eller dybsindig eller særlig følelsesfuld og som havde den størst mulige Ringeagt for „store"

Emner og saakaldt „Stil", er en af de allerstørste Mestre i hele det 19. Aarhundredes Malerkunst. Denne Bølge! Jeg forstaar nok, at ikke alle Mennesker straks fatter dens Vidunderlighed. Den fordrer for at nydes den særlige, den ægte Sans for Malerkunst, som forstaar at værdsætte et Stykke mesterlig Teknik, beundre den Maade, paa hvilken Spartlen her har hensat en Rigdom af fine og fyldige Toner, medens den lader Striber af den mørke Undergrund skinne igennem. Den kræver Evnen til at glæde sig over Skønheder, der aldrig — saa lidt som i det hele taget Malerkunstens egentlige, bedste Skønheder — kan forklares ved Ord. En Evne, der vist desværre er temmelig sjælden i Verden, maaske — det nytter ikke at ville skjule det — allersjældnest i Danmark.

Den moderne Afdeling af Frankfurter-Museet er i høj Grad værd at se. Der er andre ypperlige Billeder. For Enden af de smaa Kabinetter er en Æressal med Billeder af Lenbach, Leibl, Uhde, Liebermann. Der skal man gaa hen. Leibl forekommer mig at høre til de Kunstnere, der gør nyere tysk Malerkunst størst Ære. Hans Billede her er smukt behandlet, men jeg saa ikke længe paa det, næsten ikke paa Lenbachs og kun flygtigt paa Uhdes. Med større Opmærksomhed paa Liebermanns Billede fra Vajsenhuset i Amsterdam. Han fortjener den varmeste Sympati, han køber Billeder af franske Impressionister og andre gode Ting, han har med Udbytte studeret de allerbedste Forbilleder, han er baade gennemdannet og meget dygtig. Men en stor Maler? I alt Fald ikke i dette Naboskab. Der hænger ved Siden af hans Maleri to Billeder, som lader det Sollys, der gennem Træerne siver ned i Vajsenhusets Gaard, synes af Kalk, den violette Bygning stofløs, de broget klædte Vajsenhuspiger uden koloristisk Finhed. To ubehagelige, ubarmhjærtige Naboer, der ikke alene affarver Liebermanns Billede, men lader Lenbachs synes malede med Tobaksovs, gør Leibls sort og Uhdes skidentgraat. To Billeder af franske Impressionister, et Landskab af Sisley, et hollandsk Kanalparti af Claude Monet. Begge tindrende af Lys, straalende af Farve, duftende af Natur, næsten virkende med illusorisk Magt, som om man saa Naturen selv i al den Herlighed, for hvilken Ærkeenglen Rafael i det før nævnte Citat med Rette har komplimenteret den himmelske Skaber.

Jo længere jeg betragter disse to ypperlige Billeder, des mere

synes de mig at lyse, medens Skyggerne tætnes over Omgivelserne, der udslettes i Mørke. Intet Under! Vinterdagens Skumring er allerede indtraadt. Over 6 Timer i Træk har jeg vandret i dette Museum, ene, eller dog næsten ene, thi nogle flittige Kopistinder har karikeret et Par af Billederne. Kustoden, der lukker mig ud, udtaler sin Anerkendelse af min Standhaftighed og sin Forundring over, at jeg i al den Tid ikke har trængt til Mad eller Øl. Efter Drikkepengene tilbyder han mig Adgang til Museet fra Morgenstunden den følgende Dag.

Jeg forsømmer ikke at benytte Tilbudet. Gaarsdagens Indtryk bekræftes og besegles. Men allerede ved 1-Tiden forlader jeg Museet. Ikke, fordi jeg trænger til Frokost; Maden i Frankfurt synes mig desværre ikke saa tillokkende. Men jeg vil gerne gense „Städtisches Museum," i hvis Stueetage der er interessante Værker af ældre tysk Kunst, og hvor der ogsaa blandt de mange rædselsfulde Smaabilleder, der fylder første Etage, findes enkelte Herligheder, som Rubens' løse Skitse af en Rytterfægtning og Elsheimers indtagende lille Billede af Tobias og Engelen.

Jeg har den Glæde her at genfinde et lille Billede, jeg forelskede mig i under en Udstilling i Düsseldorf. En ved sin Troskyldighed henrivende Fremstilling af Paradis, malet af en Tysker fra det 15. Aarhundredes Begyndelse i Stephan Lochners Aand og Stil. Hegnet af en takket Mur, paa hvilken brogede Smaafugle synger, ligger en Urtegaard med alle de dejligste Blomster, Liljer, Iris, Liljekonval og mange andre Arter, i frodig Vækst. Midt i Haven sidder selve Himlens Dronning og blader i sin nydelige Bønnebog; til Bordet ved hendes Side henter skønne Helgeninder Vand fra Livets Brønd og Æbler fra Livets Træ. Jesusbarnet lærer den hellige Cæcilie de himmelske Toner. Men i Græsset sidder Ærkeengelen Mikael og den hellige Georg; en ung Ridder (den hellige Sebastian?) lytter andægtigt til deres hyggelige Samtale om fordums Krigsbedrifter og Sejrene over de grumme Bestier; den hellige Georgs — i sin paafaldende Lidenhed ikke meget skrækindjagende Drage ligger ynkeligt død med Bugen og Benene i Vejret mellem Paradishavens Græs. —

Lovet være Kunsten for dens Mangfoldigheds Skyld! Et saadant Billede gør Paradiset — de fromme tyske Riddersvendes og Maleres Paradis — til mere end en Drøm. Jeg ser det jo for mine Øjne med dets skære Farver og dets overjordiske Blom-

sterpragt, jeg indaander dets himmelske Søndagsstemning; det har for mig mere haandgribelig Realitet end f. Eks. Amazonfloden, om hvilken jeg kun har lært og læst. Priset være al ypperlig Kunst, hvad enten den virkeliggør Menneskenes Drømme og mætter deres Skønhedstrang eller blot har saa fyldig Smag af frisk og fri Natur som de franske Impressionisters. Eller tindrer af Lune og gnistrer af Spot over Menneskenes Naragtighed som Brouwers. Skønt han visselig ikke var nogen Helgen, har han jo gjort det store Mirakel at skænke sine Svirebrødre det evige Liv. „I min Faders Hus er mange Boliger," som skrevet staar. Men naturligvis fortjener det ypperste Kunstværk den højeste Pris. Her i Frankfurt er det Jan van Eycks Madonnabillede. Det forener alt, hvad der er herligt: Drømmene, Skønheden, Sandheden og Livet. —

Jeg vilde gerne blive her en Dag endnu, endnu en Gang nyde alle disse Skatte. Udover de to Museer, et Par triste Restaurationer og Hotelværelset har jeg intet set af den hyggelige By. Jeg fristes ogsaa af det nærliggende Darmstadt, hvor jeg kunde gense Holbeins Madonna og over for Rembrandts gribende Fremstilling af Kristi Forhaanelse aflede min maaske syndige Misfornøjelse med Samson. Men jeg har Pligter, som ikke alene er mig hellige, men i Sandhed kære. Thi de kalder mig til Paris.

KARL MADSEN

MONTE CASSINO

I

Omtrent midtvejs mellem Rom og Neapel ligger den lille By Cassino. Den er ældgammel; Samniterne kendte den under Navnet Casca, Grækerne kaldte den Heraklea. 341 før Kristus blev den erobret af Romerne, under Folkevandringen blev den plyndret af Genserik og hans Vandaler. Først i det ottende Aarhundrede byggedes den op igen, og da lidt længere mod Øst; dens Navn blev nu S. Germano, og under dette Navn kendes den Middelalderen igennem. I Nutiden har Byen faaet sit oprindelige Navn tilbage, og paa Bjærget ovenover Byen knejser hint store, ældgamle Kloster, som kaldes Ærkeabbediet Monte Cassino og for hvis Skyld saa mange Rejsende staar af ved den lille Station nede paa Sletten.

En Aprilaften 1906 staar ogsaa jeg ud af Toget ved Stationen Cassino. Jeg kommer fra Neapel, som jeg har set, overdrysset af den røde Aske fra Vesuvs Udbrud. Asken laa som chokoladefarvet Sne i alle Gader, trængte som et fint Pulver ind gennem de tætteste Døre og Vinduer, irriterede fra Morgen til Aften Hals og Øjne, saa man tilsidst hverken kunde tale eller se.

Med dobbelt Velbehag aander man da op i det landlige Cassino. Straks man træder ud af Stationsbygningen, er man paa en bred, lige, velholdt, endog med Fortove forsynet Vej, der under to Rækker Plataner fører hen til Byen. Til begge Sider er friske, grønne Marker, fulde af nyt Korn, og store Bede Køkkenurter; de gennemstrømmes af en rask rindende Flod, der af Bønderne er delt i mange klare Kanaler. Forude ligger Byen med en gammel forfalden Borg paa en Tinde ovenover. Og langt højere oppe troner paa sit saddelformede Bjærg Monte Cassinos Kloster og ser med Rækker af Vinduer ud over den

frugtbare Slette, hen mod den blaanende, halvt skyslørede Abruzzerkæde, hvormed Landskabet ender.

Jeg overnatter i Cassino, og næste Morgen gaar Turen til Vogns op til Klosteret. Vi kører af Sted Kl. 9½ i straalende Solskin; snart er vi ude af Byen og oppe paa Bjærget. Vejen, der er anlagt 1885, gaar i en stor, svagtstigende Spiral rundt om Bjærget, til den naar Toppen. Paa højre Haand har man stadig Klippesiden, paa venstre ser man over et lavt, muret Brystværn ud i et Landskab, der aabner sig stedse større og prægtigere, jo højere man stiger.

Et Stykke kører man gennem frisk, nysudsprungen Egeskov; i Lysningerne ser man ud over den rige Slette, der breder sig under En — Tavl ved Tavl af brune og grønne Marker, hvorover Vinen hænger fra Træ til Træ i festlige Guirlander. Lirisfloden rinder dernede i Sol og i Skygge, her og der er Rækker af Popler, Klynger af Pinier, en Kirkegaards Cypresser. Hinsides Sletten løfter Bjærgene sig, Kæde bag Kæde og Tind bag Tind i blegere og blegere Blaanen.

Skoven holder op, men endnu er Bjærget dyrket. Vi kører hen langs Hegn af nysudsprungen Hyld og Akacie og blomstrende Tjørn; her og der ser man et Stykke gammel Stensætning, romersk Murværk, *opus quadratum*. Oven over det dyrkede Bælte løfter sig imidlertid snart det nøgne, blaagraa Bjærg; Lam og Geder græsser mellem Klippeblokkene, blomstrende Judasfigentræer staar som skinnende røde Buketter plantede blandt Stenene.

Snart er vi saa højt, at vi, ved et Sving af Vejen, ser Cassino dybt under os; jeg kan fra Vognen kigge lige ned paa Torvet, hvor der just er Marked, og i samme Højde som vi selv befinder sig den gamle, forfaldne Borg, der nedefra set knejsede saa højt oppe — *Rocca Janula* hedder den, fortæller Kusken. De Bjærge, som før lukkede Horisonten, er nu sunkne ned, saa at vi kan se hen over dem — og i det fjærne løfter sig andre, mægtigere Tinder: de vilde Abruzzer, lysende af Sne, ind under hvidgraa Skybanker i Synsranden.

Men hvor vi kører, er der hverken Sne eller Skyer. For Stigningens Skyld kører vi ganske langsomt hen langs den blaagraa Klippevæg. Solen varmer, Firben smutter over Stenene, store røde Torskeflab, gule Kurveblomster, hvide Skærmplanter gror frodigt af det magre Jordsmon. Her og der har en

ihærdig Bonde plantet nogle Oliventræer; en Stensætning holder den sparsomme, stærkt stenblandede, brunrøde Muld fast om Træernes Rødder, at ikke Regnen skal skylle den bort.

Vi har snart kørt i en Time, og endnu er der intet at se af Klosteret. I lige Linie ligger det kun 519 Meter over Cassinos By, men vi kører jo stadig frem og tilbage i Stedet for lige mod Maalet. Naar man ser opad, ser man ikke andet end den stenede Bjærgside, hvis store Klippeblokke øverst oppe tegner sig mod den blaa Himmel. En Gang viser der sig dog en menneskelig Bolig over os, men det er en lille Bondegaard — snart kommer vi forbi den. Den er bygget paa et Fremspring ud mod Dalen; foran det af blaa Kalksten opførte Vaaningshus er ind mod Vejen en aaben Plads, hvor nogle Oliventræer skygger over en Brønd, ved hvilken to Kvinder i brogede Liv og med hvide Hovedlin staar og vasker; en Del af Tøjet er allerede hængt til Tørring ned over Fjældets solhede Stene.

Højere og højere stiger vi, videre og videre ser vi, vildere og vildere bliver Bjærget. Alt er nu kun Sten og spredte Buske. Højere oppe maa der imidlertid være Skov, thi nu møder vi en Flok Kvinder, som vender hjem med store Bundter Laurbærkvas, dem de efter italiensk Skik bærer paa Hovedet.

Snart viser ogsaa Skoven sig forude — inden længe kører vi hen under mørke, smaabladede Steneges tætte Kroner og forbi smaa Grupper af slanke, fint opstigende Laurbærtræer. Man forstaar, naar man ser dette smukke Træ, hvorfor Grækerne troede, det var en forvandlet Nymfe, og hvorfor Botticelli saa gerne valgte dets Grene og Løvværk til Baggrund i sine Billeder.

Da Skoven holder op, ser vi ved et Sving af Vejen Klosterets lange Hovedfacade med dens Rækker af stirrende Vinduer lige over os. Kun en lille Rundkørsel endnu, saa er vi ved Maalet. Vejen er ikke bred, vi kører ganske nær ved Brystværnet. Naar man bøjer sig ud, ser man dybt nede Cassinos By og Borg, smaa som Legetøj. Hinsides Dybet løfter sig en mægtig snehvid Bjærgkegle helt ind i Skyerne — det er det 1500 Meter høje Monte Cairo.

Klokken er 11, vi har været halvanden Time undervejs. Skoven holder op, vi kører hen langs en høj kyklopisk Mur, over hvis Rand Vedbend hænger ned i brede Strømme. Gennem en Aabning i denne Mur kommer vi endelig ind paa Klosterets Grund — en lille, omhyggelig dyrket Højslette breder sig

om os med frodigt grønt Korn under Rækker af Oliventræer og med Plataner, Pinier og Cypresser. Endnu et Sving af Vejen, og vi kører lige op mod Klosteret. Foran os ligger den mægtige Bygning med sine tre Etager og et halvt Hundrede Vinduer i hver Etage. Hen langs dens Fod strækker sig store Haver — jeg ser de lange Rækker hvide Murstenspiller i en Loggia, der gaar Haven rundt. Paa den aabne Plads, hvori Vejen ender, holder allerede andre Vogne, som har bragt Rejsende herop. Tiggere hinker os i Møde, idet vi stiger ud, og beder om en Skilling. Vi staar foran en mægtig Port i en høj, taarnlignende Bygning, og over Porten læser vi Ordene

TURRIS S. P. BENEDICTI
„Den hellige Fader Benedikts Taarn".

II

Sanctus pater Benedictus — „den hellige Fader Benedikt". Det er den Mand, vi i Verdenshistorien er vant til at kalde *Benedikt af Nurcia*, og om hvem Paludan Müller har skrevet et af sine allerskønneste Digte. Han var født i Aaret 480, af den adelige romerske Familie Anicierne, siger man — den samme, af hvilken senere Gregor den Store fremgik. Hans Forældre havde trukket sig tilbage til den umbriske Bjærgby Nurcia, men besad Ejendomme i Rom. Den gamle Kirke i Trastevere S. Benedetto in Piscinula siges at ligge paa det Sted, hvor det Palads, der tilhørte Benedikts Forældre, har staaet. I hvert Fald modtog den unge Benedikt sin Opdragelse i Rom, og her var det ogsaa, han fjorten Aar gammel fattede den Beslutning at vende Verden Ryggen og efter de østerlandske Eneboeres Eksempel drage ud i Ensomheden. Hans første Biograf, Gregor den Store, der skrev paa Grundlag af fire af hans Disciples Erindringer, siger om dette Vendepunkt i Benedikts Liv ikke andet, end at den unge Mand altid „havde haft et Oldingehjærte", og at han nu „ønskede at behage Gud alene og føre et helligt Levned". Paludan-Müller underlægger derimod Benedikts Færd et andet Motiv; hos den danske Digter udtaler den vordende Eneboer sig nemlig saaledes:

Da jeg fra vor store Fortid
vendte Blikket mod vor Nutid,

skued Folket, trods sin Adel,
trods Velsignelsen i Korset,
trællesindet og forbandet,
mange bitre Taarer græd jeg
den Gang over Fædrelandet,
til igennem Sorgens Toner
klarlig Aandens Kald jeg spored,
klart fornam dens Bud: at frelse
mine Brødre og til Herren
samle Folkets Børn som Moses.

Der er i Benedikts Biografi, saaledes som den er overleveret os, næppe noget, der berettiger til en saadan Opfattelse. Alligevel kunde det være, at Digterens psykologiske Skarpsyn her som i saa mange andre Tilfælde havde truffet det rette. Et Blik paa Tidsforholdene vil vise, hvor meget der taler for Berettigelsen af Paludan-Müllers Tolkning.

I Begyndelsen af det femte Aarhundrede var Romerriget blevet delt, og for enhver var det tydeligt, at denne Deling var Begyndelsen til Opløsningen.

476 afsatte Odoaker den sidste Romerkejser, og da Benedikt blev født, var denne germanske Hærfører Italiens Herre, idet den byzantinske Kejser Zenos Overherredømme kun var et Navn.

Benedikt var imidlertid knap 8 Aar, før Theodorik med sine Østgoter brød ind i Italien, og 493 indtog han Ravenna, som Odoaker havde gjort til sin Hovedstad. Egenhændigt myrdede Østgoternes Konge Italiens hidtidige Herre og indtog hans Plads.

Med Theodorik oprandt der en kort Freds- og Kulturperiode for Landet. Goterkongen var en ivrig Beundrer af den romerske Civilisation og gjorde alt for at bevare romersk Lov og kejserligt Statsvæsen. Trods dette var Theodorik dog kun en Barbar, som endte med at lade Boethius og en anden af Tidens bedste Mænd, Senatoren Symmachus, henrette. Og en født Romer som Benedikt maatte det smerte dybt at se det Folk, der en Gang havde behersket Verden, tiljuble den barbariske Herskers Triumftog, at høre Goterkongen tale fra samme Talerstol, hvorfra Cicero fordum havde ladet sine Perioders Torden rulle ud over Quiriterne. Ingen dannet Barbars Beundring kunde skjule for et fædrelandskærligt Sind, at Romerne var et vanslægtet Folk, et Folk i Forfald.

Forfaldets Aarsager laa langt tilbage i Tiden. Gennem Aar-

hundreder havde Imperialismen øvet sit Ødelæggelsesværk — systematisk demoraliseret Folket for at kunne beherske det. De fornemme levede kun for deres Luksus, de fattige for de offentlige Forlystelser. Romeren af Folket — siger samtidige Forfattere — interesserede sig absolut ikke for andet end Vin, Tærninger, Piger og Skuespil. At Kristendommen var bleven Statsreligion, havde ingen væsenlig Forandring gjort i dette Forhold. Efter at Gladiatorkampene var blevne afskaffede, var det Væddekørslerne, der satte alle Sind i Bevægelse. De rige Patriciere kappedes om, hvem der kunde give de pragtfuldeste Circuslege.

I en saadan Jordbund kunde Kristendommen ikke slaa dybe Rødder. Gejstligheden var verdsligsindet, de fleste af dens Medlemmer af samme Art som Rokokotidens galante Abbéer. De bedste romerske Kristne trak sig tilbage fra Verden. Mange var de, som drog bort fra Verdensstadens Tummel og Vrimmel, dens Hykleri og Usædelighed, bort til sunde, simple, landlige Forhold. Det var ingen Fornøjelse for et alvorligt Menneske at bo i en Stad som Rom, hvor man f. Eks. kunde risikere paa Gaden at møde et Ligtog, hvor en Enkemand skred bag efter sin enogtyvende Kones Lig, bekranset som en Triumfator og tiljublet af Mængden som Sejrherre. Den afdøde Kone havde nemlig allerede begravet toogtyve Mænd og havde svoret ogsaa at ville lægge den treogtyvende i Graven. Nu havde hun imidlertid forregnet sig, og hele Rom fejrede Manden som Sejrherre i denne ædle Væddestrid!

En Yngling, der var opvokset med Livius, og hvis Idealer en Cato, en Gracchus, en Scipio var bleven, kunde ikke andet end med Sorg og Væmmelse vende sig bort fra en Slægt, der kunde være optagen af sligt. Og dog er det rimeligt, at Benedikt trods alt har bevaret Haabet og Troen paa Rom — at Digteren har Ret, naar han lader ham udbryde:

hele denne
Slægt er dømt som Jødefolket,
der i mer end fyrretyve
Aar i Ørknen maatte vandre.
Sæd og Skik sig maa forandre,
Verden blive maa en anden
og et andet Folk opdrages,
før vor Ære kan oprettes,
og Velsignelsen modtages.

Roms Folk følte imidlertid aldeles ingen Trang til at drage ud i nogen Ørken og vandre i fyrretyve Aar. Saa gjorde Bene-

dikt det i Stedet. Fjorten Aar gammel opgav han den Løbebane, hans Studier allerede havde aabnet ham, sagde for bestandig Forældre og Barndomshjem Farvel og drog ene ud i den store Ensomhed, hvor man lærer sig selv at kende.

III

Benedikt rettede sine Skridt østpaa, mod Sabinerbjærgene.

Enhver, der har været i Rom, husker denne lange, nøgne Kam af Bjærge, der mod Øst begrænser Kampagnen og synes lige saa barske og stejle, som Albanerbjærgene er blødt formede og indsmigrende. Men til Gengæld drager de ogsaa Sindet langt mere — naar man paa klare Solskinsdage tidlig om Foraaret vandrer ude i den romerske Kampagne, kan det mere end en Gange hændes, at man bliver staaende og stirrer over mod Sabinerbjærgene og „undres paa, hvad man faar at se“ bag deres lysviolette Tinder.

Benedikt synes at have forladt Rom, ikke ad Via Tiburtina, som var den almindelig valgte Rute til Sabinerbjærgene, men ad den lidt sydligere prænestinske Vej. Det første Sted, hvor hans Biografi omtaler, at han har opholdt sig, er i hvert Fald den lille, afsides Landsby Affile, noget Øst for Olévano. Han har saaledes undgaaet at komme gennem det fashionable Tibur, hvor de fornemme Romere, efter Hadrians Eksempel, havde deres Villaer, og hvor han maaske kunde have truffet mere end een Bekendt, som vilde afæsket ham Forklaringer, der i bedste Fald var unødvendige.

Nogen Tid synes Benedikt at have opholdt sig i en gammel Kirke i Affile — hans Amme, der efter klassisk Skik stadig var om ham, havde fulgt ham herhid og boede sammen med ham. Benedikts Hu stod imidlertid til at lægge en endnu dybere Afgrund mellem sig og det menneskelige — hemmeligt brød han derfor op fra Affile og drog ganske ene nordpaa. Efter at have overskreden nogle Bjærgrygge kom han ned i den Dal, som gennemstrømmes af Tiberens Biflod Anio.

Egnen her er forunderlig vild og øde. Dybt nede mellem høje nøgne Bjærge skummer og bruser Floden ustandseligt. Man vandrer og vandrer hen langs Bjærgsiderne over Marker af toppede blaagraa Sten og møder kun nu og da en enlig Bondekone, der bærer sit Brændeknippe eller sin Vandkonka

paa Hovedet saa stolt, som var det en Krone. Dybt nede stiger der Røg fra en enlig Menneskebolig, og for Enden af Dalen lukker til sidst en mægtig, øde Højderyg for al Tanke om videre menneskelig Eksistens. Det er, som stod man ved Verdens Ende — som førte denne vilde, snævre, mørke Bjærgkløft ind til det fuldstændige Øde, til ganske ubeboede og ubekendte Egne.

Dette Indtryk gør Landskabet om den øvre Anio den Dag i Dag — hvor meget mere maa det ikke have været Tilfældet for halvandet Aartusinde siden! Under sin Flakken her traf Benedikt i Nærheden af Neros gamle Villa Sublaqueum — dér hvor nu Byen Subiaco ligger — en Eneboer ved Navn Romanus. Til denne Mand betroede den unge Romer sig, og den ældre Eremit iførte ham da Eneboerdragten og viste ham en Hule, hvor han kunde bo. Drikkevand var der nok af nede i Anio, og Brød lovede Romanus at bringe et Par Gange om Ugen. Det Samfund af Munke, hvortil Romanus hørte, synes at have haft et Kloster højere oppe paa Bjærget — i hvert Fald læser vi, at Romanus hejsede Brød ned til Benedikt oppe fra en fremspringende Klippe, og at han, for at vække Benedikts Opmærksomhed, til Tovet havde bundet en lille Klokke.

Benedikt blev i denne Ensomhed i tre Aar. Hans Biograf, Gregor den Store, siger kun, at han levede ene med sig selv for Guds Øjne.[1]) Men det er sikkert paa hin Tid i Subiaco, at Benedikt tænker tilbage, naar han i den Regel, han langt senere skrev for sin Orden, siger følgende:

„Den hellige Skrift tilraaber os, Brødre, at enhver, der ophøjer sig, skal ydmyges, og enhver, der ydmyger sig, skal ophøjes . . .

„Men Ydmyghedens første Trin er dette, at man stadig kommer Gud i Hu med Frygt og forjager al Glemsel af ham og tænker paa alt, Gud har befalet, og stadig mindes, at Helvedes Ild er optændt for dem, der foragter Gud, men det evige Liv er beredt dem, der frygter ham. Hver Time paa Dagen vogte Mennesket sig for Synd og Fejl, i Tanke, med Tunge, Øjne, Hænder og Fødder og med hele sin Egenvillie . . . Og Mennesket vide, at Gud altid ser ned paa ham fra Himlen og betragter al hans Gærning paa ethvert Sted.“ [2])

---

[1]) *Vita S. Bened., auct S. Greg. Magno, A. S. S.* Mart. III, c. I, n. 3: „solus in superni spectatoris oculis habitavit secum.“

[2]) *Regula S. Benedicti,* c. VII.

Denne store religiøse Grundstemning: „Gud ser dig!" var det jo, som det Samfund, hvorfra Benedikt var dragen bort, ganske havde glemt. At *Mennesker* saa dem, det havde Romerne en meget levende Fornemmelse af, og de gjorde alt for at blive set af Mennesker, at imponere, blænde, overstraale hverandre. Men at *Gud saa dem*, at Guds ubestikkelige Blik gennemskuede dem og trængte tværs igennem al deres ydre Fromhed og hyklede Gudfrygtighed — at Gud saa dem, og at Gud *dømte* dem, det var en Tanke, for hvilken der ikke var Plads i Romernes Livsanskuelse. Benedikt brugte til Gengæld tre Aar af sit Liv til i Ensomheden ved Subiaco at leve sig ind i denne Tanke.

Da disse tre Aar var gaaede, var Benedikt moden til at drage ud i Verden og forkynde det Princip, hvorved Verden skulde genfødes — det Princip, hvormed han havde gennemtrængt sig selv — at der er en Dommer i Himlene. Det var Tid at sætte Lyset paa Lysestagen, og det skete da ogsaa.

Hyrder, der førte deres Hjord paa Græs mellem Klipperne, kom nemlig en Dag til den Hule, hvori Benedikt levede. De troede først, at han var et vildt Dyr, saa ukultiveret saa han ud. Snart lærte de imidlertid at sætte Pris paa ham; de bragte ham Mad, og han prækede til Gengæld for dem. Mange af dem, der hidtil — hedder det — havde haft Dyresind, omvendte sig ved den syttenaarige Eneboers Prædiken.[1])

En højhellig Paaskedag fik Benedikt endog Besøg af en Præst fra Egnen. Den gejstlige medbragte et rigeligt Mundforraad, pakkede det ud og indbød Benedikt til at spise med sig. Benedikt undskyldte sig — han holdt Faste. „Men det er jo Paaskedag idag," udbrød Præsten, „saa skal man da ikke faste." Høfligt svarede Benedikt: „Naar jeg faar saa fint Besøg, er det naturligvis en stor Festdag for mig." Kun med Møje lykkedes det den gejstlige at overbevise den uden for Tiden levende Benedikt om, at det virkelig var Paaske, og de satte sig derpaa ned og holdt Maaltid sammen.

Netop paa hin Tid synes Benedikt i øvrigt at have bestaaet en sidste svær Strid. En Dag, han sad uden for sin Hule, var der en Solsort, der blev ved at flyve rundt om ham — til sidst saa nær, at han kunde have grebet den med Haanden. Ved en

[1]) „multi ad pietatis gratiam a bestiali mente mutati sunt." Gregor c. I, n 1 (*A. S. S.* Mart. III, p. 278).

af de Tankeforbindelser, som man ikke selv gør sig Rede for, kom den unge Mand ved Synet af denne sorte Fugl med det gyldne Næb til at tænke paa en ung Pige, han en Gang havde set i Rom, og hvis Skønhed pludselig stod for ham i næsten legemlig Tydelighed og Styrke. Fuglen fløj sin Vej, men Mindet om den unge Kvinde blev — til sidst *var* det Benedikt, som maatte han staa op og i lige Linie, saa hurtig hans Fødder kunde bære ham, ile til Rom for at se hende igen. Allerede var hans Tanker paa Vej — allerede begyndte han at ængstes for, at hun skulde have glemt ham og være bleven en andens — allerede var Benedikt ved at blive sit store Kald utro . . .

Da blev han sig med eet bevidst, hvad det var, han fristedes til at give efter for — at han for sin personlige Lykkes Skyld var paa Nippet til at slippe sit Ideal. Han sprang op, rev sine Klæder af sig, kastede sig nøgen ned i et Tornekrat nær ved Hulen og drejede sig saa længe rundt i Tornene, til han var helt blodig. Fuld af sviende Saar og Rifter rejste han sig endelig — Fristelsen var forsvunden og vendte aldrig siden tilbage.

Endnu vises ved Subiaco dette Tornekrat, og et Sagn fortæller, at da den hellige Frans af Assisi i Aaret 1223 besøgte Stedet, podede han en Rosenkvist ind i en af Tornene. Rosen trivedes, og siden den Tid blomstrer St. Benedikts Torne med den hellige Frans af Assisis Roser.

IV

Der var ikke langt fra Subiaco et Kloster ved Navn Vicovaro, hvis Abbed var død, og hvis Munke derfor henvendte sig til Benedikt om at være deres Overhoved. Det var den første Lejlighed, der gaves ham til at forsøge paa en Virkeliggørelse af sine Ideer, og han greb den straks. Maaske skulde denne lille Munkeskare blive den Surdejg, hvormed Verden skulde gennemsyres?

Det viste sig hurtigt, at Benedikt havde taget grundig fejl i denne sin Tro. De til et mageligt og behageligt Levned vante Klosterbrødre blev hurtig ked af deres unge, strænge Abbed — det siges endog, at de gjorde Forsøg paa at forgive ham i Vinen, han drak. Da Benedikt imidlertid efter Sædvane velsignede Vinen med et Korstegn, brast Bægeret. Benedikt forstod, at man havde stræbt ham efter Livet, rejste sig og sagde til Brødrene:

„Sagde jeg det ikke nok, da I kom til mig, at vi vist ikke kunde sammen?“ Han vendte derpaa tilbage til sin Hule.

Det stod ham herefter klart, at han selv maatte opdrage den Hær, hvormed han vilde reformere Verden. Det maatte bogstaveligt gaa som med Israels Folk i Ørkenen — den gamle Slægt maatte dø, og en ny vokse op. Paa at forme og opdrage denne nye Slægt satte Benedikt sit Liv ind.

Der er noget ægte romersk i denne Benedikts Livsplan. Man føler, at han tilhører det Folk, hvis kæmpemæssige Bygningsværker vi endnu beundrer. Med Sandhed siger Ordsproget netop om Rom, at det ikke blev bygget paa een Dag. Benedikt var Romer nok til at begynde paa et aandeligt Bygværk, som han kunde forudse, vilde tage hele hans Liv.

Den tyveaarige Bygmester begyndte ganske beskedent med kun to Disciple, endda kun to Børn — den syvaarige Placidus, Søn af den romerske Patricier Tertullus, og den endnu yngre Maurus, Søn af den adelige Romer Æqvitius. Disse to blev Hovedhjørnestenene for Benedikts Værk. Maurus drog sidenhen til Gallien som Missionær, og Placidus til Sicilien.

Snart samlede der sig en hel Skare Mænd, baade unge og ældre, baade fattige og fornemme, baade Romere og Barbarer, om Benedikt. Traditionen vil, at han til sidst i Egnen om Subiaco har kunnet grunde tolv Klostre med tolv Munke i hvert.

Hvad bestilte nu disse Munke i disse tolv Klostre? Den Regel, Benedikt skrev for sin Orden, og som sikkert er udsprungen af langvarig Praksis[1]) giver en Forestilling herom.

Benedikt havde set sit Fædreland gaa til Grunde af to Laster — Lediggang og Nydelsessyge. Han besluttede derfor at skabe en Slægt, der var oplært til Arbejde og hærdet i Forsagelse. Disse Idealer var ikke blot kristelige, de var ogsaa gammelromerske. Benedikt kunde ikke blot i sin Prædiken henvise til Evangeliet, men ogsaa til Republikkens Romere, til Cato og Cincinnatus.

Under romerske, man kunde sige militæriske Former optugtede han derfor sine Disciple. „Ved Ulydighed“, hedder det i Prologen til hans Regel, „kommer Mennesket bort fra Gud, ved Lydighed mod ham vender det tilbage.“ Kristus er „den sande Konge“, under hvis Anførsel der skal kæmpes med Bønnens og Arbejdets blanke Vaaben. Atter og atter vender militære

[1]) Gregor *l. c.*, c. VI, n. 36 „sanctus vir nullo modo potuit aliter docere quam vixit.“

Udtryk tilbage i Benedikts Regel — atter og atter indskærper han, at det gælder Troskab mod Fanen, Lydighed mod Feltherren; og Fanen er Korset, Feltherren Kristus.[1]) At give Afkald paa sin egoistiske Særvillie og underordne sig Guds Villie, hvis Maal er alles Velfærd, hertil er det, Benedikt vil opdrage dem, som slutter sig til ham. Han vil lære Verden Subordination — og den foresatte er Gud.

Hans i 73 Kapitler inddelte Regel har stadig dette ene Maal for Øje. „Vil I indgaa til Livet," saaledes tilraaber han sine Disciple, „da aflad fra det onde og gør det gode." Troen er nødvendig som Grundvold, thi for at adlyde Gud maa man tro paa hans Eksistens. Selvfornægtelse er endvidere nødvendig, thi Villien maa med Magt afvænnes med at søge sit eget Jeg, indtil den gerne bøjer sig under Guds Villie. Det er derfor bedst at lægge sin Villie i en andens Hænder og at give Afkald paa alt, hvori Menneskets Jeg ellers finder Tilfredsstillelse. Dette er Aarsagen, hvorfor Benedikt paalægger sine Munke Lydighedens og Ejendomsløshedens Tvang. De skal ikke arbejde med, hvad de har Lyst til, men med hvad der er nyttigst — og de skal ikke arbejde for at tjene Penge, men for at tjene Gud. End ikke deres Arbejdsredskaber maa de besidde uden som noget, der midlertidig er overladt dem til Brug. Hver Broder — saaledes byder Benedikt — skal af sin Abbed modtage Kjortel, Overklædning og Arbejdsforklæde, Strømper, Sko og Benklæder, Kniv og Naal, Griffel, Skrivetavle og Lommetørklæde. Og som for ret at markere Modsætningen til Roms Dagdrivere bestemmer Benedikt, at hans Brødre især skal give sig af med legemligt Arbejde, det, der en Gang havde været den frie romerske Borgers kæreste Gærning, men som nu var sunken ned til at blive en foragtet Slavebestilling. Skovhugst og Agerdyrkning, Brug af Hakke og Økse, Plov og Spade, det er det rette Virkefelt for Benedikts Disciple. „Vore Fædre", siger Benedikt og tænker sikkert her paa Republikkens Romere, „vore Fædre levede af deres Hænders Gerning, og Apostlene ligesaa." [2])

Aandelig Syssel er dog ingenlunde udelukket af Benedikts Livsprogram. Hver Munk havde jo sin Skrivetavle og sin Griffel.

[1]) „passionibus Christi per patientiam participemur", „abrenuntians propriis voluntatibus Domino Christo vero regi militaturus." *Prol. Regulae.*

[2]) „tunc vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivunt, sicut et patres nostri et Apostoli." *Reg.* c. 48.

Især om Vinteren ses det gerne, at Brødrene fra Klosterbogsamlingen henter sig et Haandskrift til at studere i. De, som har særlig Lyst til Bogen, maa ogsaa godt læse, medens de andre holder den daglige Middagssøvn — men de skal læse sagte, byder Benedikt, saa at de ikke forstyrrer de sovende.

Om Søndagen læser alle, og kun det nødvendigste legemlige Arbejde gøres.

V

Benedikt blev en Menneskealder igennem i Subiaco.

Mens han i Ensomheden ved Aniofloden stille arbejdede paa Romerfolkets Genrejsning, fortsattes i Rom Rigets Forfald, og til Slut blev Hovedstaden selv lagt øde af Theodoriks Efterfølger Totila. Der var ikke mere noget Senat paa Kapitolium, der var ikke mere noget romersk Folk.

Imidlertid havde Benedikt 523 forladt Subiaco. Atter udgik der nemlig fra Nabobyen Vicovaro Opposition mod ham. En derværende Præst, ved Navn Florentius, følte sig ubehagelig berørt af den større og større Tilstrømning til Subiaco. Han forsøgte først at forgive Benedikt, derpaa at fordærve hans Disciple ved at sende ham syv Fløjtespillersker paa Halsen, som ved deres Spil og Dans skulde forvirre og forføre de unge blandt Munkene. Benedikt, som antog, at Stormen mod hans Værk vilde lægge sig, blot han selv var borte, brød da op og drog sydpaa til Kampanien, hvor Maurus' Fader, Patricieren Tertullus, havde skænket ham Bjærget oven over Cassino.

Befolkningen her var endnu hedensk. Paa Toppen af Monte Cassino stod et Tempel for Apollo, og i Lundene rundt om var rejst Altre, hvor Bønderne ofrede til Jupiter og Venus. Ikke langt fra Apollontemplet stod et Taarn, opført af kyklopisk Murværk, og her tog Benedikt og de Disciple, der havde fulgt ham, Ophold. Paaskemorgen forlod de saa deres Tilflugtssted — i højtidelig Procession drog de op til Templet, og Benedikt styrtede med egen Haand Apollonstatuen i Støvet og plantede Korset i dens Sted. Derpaa gik Munkene ind i den hellige Lund, huggede Træerne om og omstødte Venusalteret. Benedikt prædikede derefter for det forsamlede Folk om de gamle Guders Afmagt og den ene sande Gud, og paa Apollontempelets Sted rejste sig snart en kristen Kirke. Munkene opførte den selv,

og noget borte, lænet op mod det gamle Taarn, byggede de sig et Kloster. Herfra steg de ned til Sletten for at arbejde, og herfra steg de op til Kirken for at holde Gudstjeneste.

Benedikt var nu bleven en Mand paa henved et halvt hundrede Aar; i tredive Aar havde han været en Styrer og Leder af Mennesker. Der er opbevaret mange Træk, der vidner om hans Mildhed, og lige saa mange, der vidner om hans Ubøjelighed. Det ene med det andet gjorde, at man i vide Kredse fattede Tillid til ham. Medens alle andre Autoriteter sank i Grus, kom den hellige Mand paa Monte Cassino mere og mere til at staa som den eneste, man kunde se hen til. En Række Smaahistorier, der er os opbevarede, viser, hvordan man søgte hans Bistand i al Slags Nød.

Der er først Fortællingen om den af alle frygtede gotiske Røver Zalla — en Mand, saa grusom, at ingen Præst eller Munk slap levende af hans Haand. En Dag pinte Zalla en Bonde for at faa hans Rigdomme, hvis Skjulested Bonden ikke vilde forraade. For at redde sig foregav den ulykkelige Mand endelig, at han havde overgivet Benedikt dem. Straks tvinger Barbaren Bonden til at vise Vej til Monte Cassino; bagbunden maa Bondemanden løbe foran den beredne Goter, der driver ham frem med Lansestød. Endelig naar de op paa Toppen, hvor Benedikt netop sidder foran sit Taarn og læser i en Bog. „Derhenne sidder vor Fader Benedikt," siger Bonden, og Zalla giver sig til at raabe af al Magt: „Hej, du dèr — rejs dig og kom med de Penge, du har gemt!" Benedikt ser op fra sin Bog — siger intet, men giver sig rolig til at læse igen. Med samme urokkelige Ro havde Roms Senat i sin Tid paa Kapitol afventet Døden for Gallernes Haand. I Stedet for at hugge Benedikt ned, blev Zalla imidlertid imponeret — han sprang af Hesten, kastede sig for Benedikts Fødder og bad om Tilgivelse for sin Dristighed. Stadig uden at rejse sig kaldte Benedikt blot ad en Munk, der tog sig af den angergivne Barbar, førte ham ind i Klosteret og lod ham vederfares Gæstfrihed.

En anden Gang hændte det, at en Mand, som ikke kunde betale sine Kreditorer en Sum Penge, søgte Benedikt om Hjælp. „Jeg har ikke Pengene i Dag," sagde Benedikt venligt, „men kom igen i Overmorgen." Manden kom igen til den fatsatte Frist og blev hjulpen.

Under den Hungersnød, der som Følge af Gotherkrigene hærgede Kampanien, kom en Gejstlig ved Navn Agapítus op til Klosteret og bad om lidt Olie. Man ejede ikke meget, men Benedikt bød Kældermesteren give, hvad der var. Denne fandt sin Mesters Bud urimeligt og adlød ikke. Da Benedikt erfarede dette, lod han i sin Harme Oliekrukken slynge ud af Vinduet, og, da den blev funden uskadt udenfor, bringe til Agapitus.

Benedikts Tillid til Forsynet var urokkelig. „Vi har ikke mere end fem Brød,“ klagede Brødrene en Aften. Han trøstede dem og formanede dem til at stole paa Gud. Og næste Morgen stod to Hundrede Maader Mel hensat uden for Døren.

Det blev efterhaanden troet om ham, at han gjorde Mirakler. Disciplene kunde ikke ellers forklare sig den Evne, han lagde for Dagen, til at læse i deres Hjerter. En Aften sad han og spiste, og en af Brødrene stod — som Skik var — og holdt Lyset for ham. Nu var denne Munk en fornem Mands Søn, og som han saaledes stod, kom onde Tanker op i ham. „Hvem er han egentlig, og hvem er jeg, at jeg skal staa her som en Slave og holde Lyset for ham?“ Benedikt saa op fra sin Mad: „Slaa Kors for dit Hjerte, Broder, slaa Kors for dit Hjerte!“ Og han bød en anden komme og holde Lyset.

Benedikt havde forbudt sine Brødre at nyde noget uden for Klostret, naar det var dem muligt at komme hjem samme Dags Aften. „Hvorfor har I været inde et Sted at drikke Vin?“ sagde han derfor bebrejdende til nogle Disciple, der alt for sent og alt for muntre vendte tilbage fra en Vandring.

Selv den store Totila ansaa det ikke for under sin Værdighed at stige op til Monte Cassino for at lære Benedikt at kende. Ogsaa han havde hørt om den berømte Mands Spaadomsgave og besluttede at sætte den paa Prøve. Han lod derfor en af sine Hofmænd ved Navn Riggo iføre kongelig Dragt og sendte ham i prægtigt Optog op til Klosteret. Næppe havde Benedikt imidlertid faaet Øje paa den forklædte Hofmand, der genert og forlegen skred frem i den uvante Dragt, før han raabte til ham: „Læg dine laante Fjer fra dig, Søn!“ Totila blev saa greben af denne Benedikts Alvidenhed, at han kastede sig ned for hans Fødder og næppe var at formaa til at rejse sig op og se ham ind i Ansigtet. Benedikt benyttede sig af Goterkongens Stemning og formanede ham til for Fremtiden at vise større Mildhed

og Menneskelighed, en Formaning, Totila ogsaa fulgte. Efter at have erobret Neapel skaanede han saaledes Byens Indbyggere og lod sig nøje med at nedrive Stadmurene.

At Rom stadig var i Benedikts Tanke, ser man af en Fortælling, der henlægges til samme Tid som Totilas Besøg (542) Under en Visit, Biskoppen af Canusia afiagde Benedikt, blev der talt om Hovedstaden, og Bispen mente, at den vilde blive ganske lagt øde af Barbarerne. „Nej“ — svarede Benedikt — „Barbarerne vil ikke ødelægge den, men Regnskyl, Uvejr og Jordskælv vil lidt efter lidt bringe den til at synke sammen.“ „Og ser vi ikke allerede dette i vor Tid,“ udbryder Gregor, et halvt Aarhundrede senere.

VI

Benedikt synes at have været sine Forældres eneste Søn. Der var derimod en Datter ved Navn Scholastica, og ligesom sin Broder havde den unge Pige tidlig følt sig hendragen til det klosterlige Liv. Sammen med andre klostergivne Jomfruer levede hun paa et Sted, der laa temmelig langt borte fra Monte Cassino. En Gang om Aaret kom de to Søskende imidlertid sammen i et lille Hus, der laa i Nærheden af Benedikts Bolig.

I Aaret 543 havde de her deres sidste Møde. Hele Dagen havde de tilbragt sammen med kærlig og from Samtale, nu var det henad Aften, og Benedikt med de Munke, der ledsagede ham, vilde bryde op. Som greben af en Anelse om sin nærforestaaende Død bad Scholastica imidlertid Broderen om at blive. „Lad os ikke forlade hinanden endnu,“ sagde hun, „men indtil Morgen tale sammen om det evige Livs Glæder!“ Benedikt henviste til Reglen, der forbød ham at overnatte udenfor Klosteret, og gjorde sig rede til at bryde op. Da bøjede Scholastica bedrøvet sit Hoved og foldede Hænderne over Bordet til Bøn. Og — hedder det i Legenden — skønt Himlen et Øjeblik før havde været klar, saa lød der nu et mægtigt Tordenskrald, og fra den pludseligt overtrukne Himmel strømmede Regnen ned med al et italiensk Skybruds Voldsomhed, saa at det var Benedikt umuligt at komme hjem. „Hvad har du gjort, Søster?“ udbrød han forfærdet. Men smilende gennem Taarer svarede Scholastica: „Du vilde ikke høre min Bøn, men Gud hørte den.“

Thi — tilføjer Gregor — Gud er Kærlighed, og den, som elsker mest, formaar ogsaa mest hos ham.

Men tre Dage efter denne Sammenkomst sad Benedikt ved Vinduet i sin Taarncelle, og da saa han sin Søster Scholasticas Sjæl stige som en Due mod Himlen. Glad takkede han Gud med Hymner og Lovsange og sendte Brødrene ned for at hente den hensovedes Lig. Det blev højtidelig bisat i den Grav, Benedikt havde ladet berede til sig selv.

Benedikt overlevede iøvrigt ikke sin Søster ret længe. Kort før sin Død siges han fra det samme Vindu i sin Taarncelle at have haft et nyt Syn. Ved Midnatstid stod han nemlig hensunken i Bøn og skuede ud i Retning af Kapua. Da syntes det ham, at der fra Himlen kom et stort Lys, og i dette Lys saa han hele Verden — ligesom samlet under een eneste Solstraale.

Benedikt havde i dette Syn set det Missionsfelt, der ventede paa hans Munke, og over hvilket det himmelske Lys skulde udstraale fra Monte Cassino.

Ikke længe efter mærkede Benedikt saa Døden nærme sig. Han begav sig til Kirken og modtog Alterets Sakramente. Staaende foran Alteret begyndte han derpaa at bede med opløftede Hænder, og da han ikke længere selv kunde holde sine Arme oppe, traadte to af Brødrene hen og understøttede dem. Saaledes døde Benedikt af Nurcia, staaende oprejst og iført sin Munkedragt — som en Kriger dør i sin Rustning — d. 21. Marts 543. Hans Disciple bisatte ham ved hans Søsters Side, og endnu efter saa mange Aarhundreders Forløb mindes de daglig i deres Bønner, hvorledes deres Fader Benedikt døde, staaende og bedende, som en Helt og en Helgen.

Men to Disciple, der var i det fjerne, saa samme Nat Benedikts Sjæl drage ind i Himlen ad en Vej, bredt med kostelige Tæpper og straalende oplyst af utallige Fakler. Som en Sejrherre i den gode Strid forlod han Jorden, som en Triumfator holdt han sit Indtog i det himmelske Jerusalem, den sande „evige Stad“. Selv ud over Døden var Benedikt af Nurcia en Romer.

JOHANNES JØRGENSEN

BESKYTTELSE MOD DE DØDE

Nutidens Reaktion mod den frie Konkurrences Enevælde sætter mange mærkelige Skud. Et af de ejendommeligste turde være de Krav, der rejses om Beskærmelse mod Konkurrence ikke fra de levende, men fra de døde. At der virkelig kan være Tale herom har i de senere Aar vist sig paa et enkelt Omraade, det litterære Felt. Grelt er Sagen vel endnu ikke kommen frem herhjemme under vore smaa Forhold, men i Frankrig er man i fuld Gang med at finde Udveje, der kan hjælpe ud over Vanskelighederne.

Hvor man ikke tør vove Kamp, prøver man Underhandlinger, og undertiden lykkes det at afslutte en Traktat, hvorved en modus vivendi opnaas. De store døde faar man aldrig slaaet ihjel. Thorvaldsen er ikke tilintetgjort, saa længe hans Værker endnu kendes og beundres. Og Shakespeare og Goethe har vundet en Udødelighed, som vil blive respekteret, saa længe Menneskeslægten befolker Jorden. Derfor er det vel heller ikke en Selvmodsigelse at tænke paa at opnaa en modus vivendi med de afdøde Genier.

I Frankrig, det Land, hvor Kulturen har sat nogle af sine fineste Blomster, er man naaet til paa et begrænset Omraade at skabe en saadan modus vivendi, idet de dramatiske Forfattere har sluttet sig sammen i et Syndikat og ved at true Teaterdirektørerne med under ingen Betingelse at levere dem sceniske Arbejder, medmindre de forhandler direkte med Syndikatet, opnaaet at der ogsaa for de afdøde Forfatteres Stykker til Foreningen betales et Procentbeløb af Indtægterne ved Opførelsen.

Foreningen benytter saa Pengene til et Pensionsfond. Saadanne Procenter maa f. Eks. betales ved Opførelsen af Stykker af Racine, Corneille og Voltaire. Herved begrænses Konkurrencen med de levende; vedkommende Direktør betænker sig paa at spille et Stykke af en afdød Forfatter, naar han derved dog ikke kan spare Forfatterhonoraret. Han ser venligere til den levende Forfatter, der ikke som sin afdøde Kollega har nok i sin Berømmelse, men ogsaa skal tænke paa at forsørge sig selv og sin Familie, og det afdøde Geni vil fra sit Elyseum glæde sig over, at han endog hinsides Graven bidrager til, at Skuespilforfatternes Laug kan fortsættes.

Men i en anden Afdeling af det litterære Felt er Kampen endnu staaende, nemlig paa Bogmarkedet.

Paa en Maade kan man sige, at en Forfatter to Gange afgaar ved Døden. Forfatterretten ophører efter de nyere Love ikke med Forfatterens Død, men et længere Tidsrum efter samme. Ifølge dansk Lov vedvarer Forfatterretten i Forfatterens Levetid og 50 Aar efter Udløbet af det Aar, i hvilket han er død. I Frankrig gælder en lignende Regel. Den døde Forfatters Farlighed for de levende Forfattere tager herefter først sin Begyndelse 50 Aar efter Forfatterens Død. Ved dette Tidspunkt indtræder Ret for enhver Boghandler til, uden at svare noget Honorar til Forfatterens Arvinger, at udgive hans Værker. Hvad dette har at sige, ved enhver, der beskæftiger sig med Litteraturen. Ogsaa i Danmark er de klassiske Forfatteres Værker, for saa vidt der da er Tale om populære Sager, billige, langt billigere end moderne Litteratur. Men særlig fremtrædende bliver Prisforskellen i Lande med et kolossalt bogkøbende Publikum som Frankrig, England og Tyskland. Ofte er vel Udstyrelse af saadanne ældre Forfatteres Bøger ret tarvelig og lidet indbydende, men der eksisterer ogsaa, f. Eks. i Frankrig, hæftede Bøger, smukt trykte paa godt Papir, med fortræffelige Illustrationer, og hidrørende fra Forfattere, hvis Frembringelser selv af det jævnere Publikum læses med den allerstørste Interesse, som kan købes for saadan noget som 90 Centimer eller omtrent 65 Øre. Naar man nu tager i Betragtning, hvilke Masser af Litteratur, til Dels af ganske udmærket Beskaffenhed og skrevet paa et Sprog, som endnu ikke i mindste Maade kan kaldes antikveret, der er produceret i Frankrig i det 19de Aarhundrede, begriber man, at Konkur-

rencen fra de døde, for hvem Forfatterretten efterhaanden udløber, nok kan falde de levende for Brystet, særlig dem af de levende, der, omend de maaske er i højeste Grad talentfulde, endnu ikke har opnaaet et Navn i Litteraturen. Forholdet siges at være det, at 90 pCt. af de franske Romaner, der bærer nye Forfatternavne, er trykte paa de vedkommende Forfatteres egen Bekostning. Forlæggerne har ingen Brug for dem. Maaske er det ikke til Skade for Publikum, men ganske sikkert er det til Skade for Forfatterne. Og det er derfor naturligt, at disse søger at faa nye Forhold indførte.

Man kunde mene, at en Udvej i saa Henseennde var særlig nærliggende, den nemlig, at udstrække Forfatterretten endnu længere i Tid end de gældende Love foreskriver. Man kunde i saa Henseende paaberaabe sig den Tendens, der er fremtraadt i nyere Love til stadig at gaa videre i denne Henseende, — Lov om Eftertryk af 29. Decbr. 1857 havde kun en 30 Aars Grænse, — men denne Vej er sikkert ikke farbar. Ved 50 Aars Terminen giver man Forfatteren og hans Arvinger alt, hvad der med Rette kan tilkomme dem. De forholdsvis fjerntstaaende Personer, der 50 Aar efter Forfatterens Død staar som hans Slægtsrepræsentanter, er der ingen Grund til at begunstige paa deres Bekostning, der ved at købe den afdøde Forfatters Værker viser, hvor megen Pris de sætter paa ham. Det kan vel ogsaa nu anses for fastslaaet, at den saakaldte „litterære Ejendomsret“ ikke er en Rettighed, der kan jævnstilles med materiel Ejendomsret; og mulige Argumenter hentede fra dette Begreb kan derfor sikkert uden Skade ganske lades ude af Betragtning.

Der maa derfor gives Bestræbelserne i Retning af Beskyttelse mod de døde en anden Form end den: kunstigt at vedligeholde et Fideikommis til Fordel for Personer, der ikke helt med Urette kan kaldes uvedkommende. — Man tænke sig yderligere, hvilke uhyre Vanskeligheder en Fordeling mellem en Forfatters maaske yderst talrige Efterkommere kunde berede 100 Aar efter hans Død, og hvor lidt den enkelte Arving alligevel vilde opnaa. Det Forhold kunde jo ogsaa tænkes, at Forfatteren ingen Arving efterlod, maaske den mest tiltalende Eventualitet, da i saa Fald Staten maatte træde i Slægtens Sted.

Da her er Tale om en Kamp paa det økonomiske Omraade, er det imidlertid givet, at det er ad økonomisk Vej, Beskyttelsen maa iværksættes.

Bestræbelserne har foreløbig givet sig Udslag i et Lovforslag, som, saa vidt vides, for Tiden er Genstand for Overvejelse i et Lovudvalg og muligvis derefter vil blive gjort til Genstand for Forhandling i det franske Deputeretkammer. Lovforslaget er ganske kort. Det anføres her efter en Afhandling (i Oktoberhæftet af „Revue Politique et Parlementaire") af den deputerede Ajam (La réorganisation des droits d'auteur).

§ 1.

Fra d. . . . . . . at regne paalægges der nye Udgaver af Forfatteres Værker, der i Henhold til Loven af 14. Juli 1866 er overgaaede i offentlig Eje, en Stempelafgift af 10 pCt. til Fordel for Statskassen.

§ 2.

Betalingen af denne Afgift, der beregnes i Forhold til Værdien af hver „hæftet" Bog, sker ved Paaklæbning af et Stempelmærke, der anbringes paa Omslaget af enhver Bog, der sælges.

§ 3.

Denne Afgift kan paalægges Oversættelser af fremmede Forfatteres Værker under tilsvarende Omstændigheder, med mindre internationale Overenskomster er til Hinder derfor.

§ 4.

Overtrædelser af foranstaaende Bestemmelser straffes som andre Stempelovertrædelser.

* * *

Det foreliggende Forslag angiver en Vej, ad hvilken der utvivlsomt kan lægges Hindringer i Vejen for den frygtede Konkurrence fra de døde Forfattere. Et andet Spørgsmaal er, om Forslaget fortjener at blive Lov, navnlig i den foreliggende Skikkelse.

Rent principmæssig er der maaske ikke saa meget at sige til det. Tendensen i Bernerkonventionen, hvis Maal er at sikre Forfatternes, og ganske særlig de levende Forfatteres, Interesser i videst mulig Omfang, kan aabenbart ikke berede en Lov som den anførte Vanskeligheder. Tværtimod kunde man sige, at her

er Tale om en Udvidelse af det i samme indeholdte Princip. Bernerkonventionen vil jo beskytte Forfatteren mod en Art af illoyal Konkurrence, idet den sikrer ham en væsentlig Del af Udbyttet af hans Arbejde — ogsaa i Lande, hvor det store Publikum kun kan tilegne sig hans Værk, naar det er oversat paa vedkommende Lands Sprog — ved ikke at tillade Oversætteren at tilrane sig Forfatterens Part af Udbyttet af den Publikation, her finder Sted. Ved det omtalte Lovforslag søger man at sikre Forfatterne mod en Konkurrence, der for saa vidt ligeledes er mindre loyal, som Konkurrenterne paa Forhaand har det Fortrin, at deres Værker kan udgives uden Erlæggelse af Honorar, altsaa billigere end de levende Forfatteres. Her er altsaa aabenbart Tale om en Analogi, der endda ikke er saa helt fjern.

Hvad der skulde paaberaabes imod Lovforslaget, maatte vel nærmest være Hensynet til Samfundet i Almindelighed. Nulevende Forfatteres mulige økonomiske Interesse burde vige for den samlede Læseverdens Krav paa under billigst mulige Vilkaar at faa Adgang til de Skatte, de afdøde Forfattere havde efterladt, naar det Tidsrum var udløbet, som er indrømmet Forfatterne og deres Arvinger til deri at indvinde det økonomiske Udbytte af Arbejdet. Men denne Indvending har ikke afgørende Betydning i et Samfund, hvor man har vænnet sig til Begrebet indirekte Skatter. Den Stempelafgift, her er Tale om, vilde jo nærmest svare til en Slags Beskyttelsestold, og, forudsat at den Indtægt, den maatte bringe, anvendtes paa en samfundsnyttig Maade, kunde dens Indførelse nok anses forsvarlig, særlig da der ikke skønnes at være forbundet større praktiske Vanskeligheder med dens Gennemførelse. Det er jo derhos ikke smaa Summer, Staterne aarlig udgiver til Understøttelse, bl. a. af Forfattere; og til saadanne og lignende Øjemed kunde den eventuelle Indtægt jo passende anvendes. Man kunde saaledes saa at sige slaa to Fluer med eet Smæk, dels opnaa en effektiv Beskyttelse for de levende Forfattere, dels skaffe en Indtægt for Staten, som vilde muliggøre det for denne i højere Grad end hidtil at arbejde for kulturelle Formaal.

Sagen fortjener imidlertid aabenbart en nærmere Undersøgelse. Naar Forfatterretten er udløben, er de paagældende Værker offentlig Ejendom. Det er nu det offentlige, ikke de private, der

skal tage Bestemmelse om deres Skæbne. I og for sig kan man tænke sig forskellige Maader, hvorpaa det offentlige kan opfatte sin Stilling overfor saadanne Værker. Der var principielt intet til Hinder for en Ordning, hvorved Staten tog Udgivelsen af saadanne Værker i nye Oplag i sin egen Haand, udgav dem uden Hensigt til derved at opnaa nogen pekuniær Fordel saa billigt som det kunde tænkes, naar de nødvendige Udgifter skulde dækkes, og som „Driftsherre" — paa samme Maade som naar den paatager sig Jernbanedrift og Postbefordring — kun handlede for at imødekomme Publikums Trang og berettigede Krav, i dette Tilfælde dets Krav paa let Adgang til den nationale Litteraturs Skatte. Men, en saadan Drift vilde ganske sikkert være upraktisk, og den er da ej heller nogen Sinde fordret, end ikke fra socialistisk Side.

Begrebet offentlig Ejendom i denne Forbindelse forstaas da ogsaa paa en ganske anden Maade. Det betegner kun, at der er offentlig Adgang for alle og enhver til at sætte sig i Besiddelse af det paagældende Værk, uden at Hensynet til den private træder hindrende i Vejen. Enhver Forlægger kan bemægtige sig de paagældende Værker og udsende nye Udgaver af dem uden Hensyn til, om de tidligere har været paa andet Forlag, ligesom der intet er til Hinder for, at flere Forlæggere samtidig udgiver de samme Værker i lignende eller ganske forskellig Udstyrelse.

Det ligger nu nær at spørge, om den Forlægger, der bestemmer sig til at udgive et Værk, som har overstaaet 50 Aars Terminen, eller for at bruge det franske Udtryk er blevet offentlig Ejendom („tombé dans le domaine public"), ved en Henvendelse til det offentlige (i Danmark Kultusministeriet) kan opnaa mod at forpligte sig til at betale den omtalte Stempelafgift at faa Eneret til Udgivelse af Værket paa et vist Aaremaal, eller indtil det paagældende Oplag er udsolgt. I saa Fald vil han nemlig maaske nære mindre Betænkelighed ved at løbe den Risiko, som er forbunden med ethvert Udgiverforetagende, selv om han skal svare den omtalte Stempelafgift, thi han vilde under disse Forhold i det væsentlige komme til at indtage samme Stilling som ved Udgivelsen af en nulevende Forfatters Værker. Men dette er aabenbart ikke det foreliggende Lovforslags Mening.

Tanken er tværtimod, at enhver, der erlægger Stempelafgiften, kan udgive Værket, uanset at andre forud paa samme Maade har

erhvervet sig Udgivelsesret. Stempelmærket behøver end ikke at paaklæbes før ved direkte Salg til en Kunde.

Hvis man derfor vil sætte Stempelafgiften til en Procentdel, som nogenlunde svarer til de Procenter, der for en levende Forfatters Værker beregnes til Honorar, vil Forlæggeren med Hensyn til afdøde Forfatteres Værker faa en absolut ringere Stilling, end hvor det drejer sig om levende Forfatteres Værker. Lad os sætte, at en Forlægger har bestemt sig til at bekoste en Folkeudgave af en Digters samlede Værker i et Tilfælde af de omtalte, hvor intet Forfatterhonorar skal ydes, men derimod Stempelafgift betales. En anden Forlægger, der ser, at Foretagendet synes at skulle blive lukrativt, bestemmer sig til at udgive et Udvalg af samme Digters allerbedste Ting, og han udgiver dem i en Udstyrelse, der overtræffer Kollegaens Udgave og til en lige saa lav Bogladepris. Publikum vender sig nu ganske fra den første Udgave og køber kun den sidste. Foretagendet er altsaa mislykket for Forlægger Nr. 1. Det er et Forhold, som Forlægger Nr. 1 i vort Eksempel nøje maa tage i Betragtning, naar han overvejer Chancerne for en ny Udgave af en afdød Forfatters Værker. Det maa han selvfølgelig gøre allerede nu efter den gældende Lovgivning, hvor han ikke har nogen Afgiftspligt overfor Staten, men han vil sikkert, naar ogsaa denne Udgift skal tages med i Betragtning, betænke sig mindst to Gange.

Hvor der ikke er Tale om et Monopol, men om ubetinget fri Konkurrence, kan en trykkende Afgift, der nødvendiggør en forholdsvis høj Udsalgspris, let ødelægge hele Foretagendet, idet Bøgerne simpelthen bliver det købende Publikum for dyre, navnlig hvor det Moment af Nyhedens Interesse eller Sensation, som ellers kan hjælpe en Bog frem, paa Forhaand ganske er udelukket. Det er ikke sikkert, at man mod de anførte Betragtninger med Virkning kan anføre, at det jo faktisk er gennemført i Frankrig, at der svares en Slags Afgift ved Opførelsen af afdøde franske Forfatteres dramatiske Arbejder. Forholdene er ikke ensartede. Der knytter sig næppe almindeligvis saa store pekuniære Interesser til saadanne Forestillinger, at den Omstændighed, at en konkurrerende Teaterdirektør giver sig til at spille det samme Stykke, kan ruinere den Direktør, der er kommen først. Det kan yderligere tænkes, at det vil interessere Publikum at se de forskellige Skuespilleres Opfattelse af de samme Roller,

og at derfor begge Theatre faar fuldt Hus. Men dernæst er der jo netop her Adgang til nærmere Forhandling med de dramatiske Forfatteres Forening i hvert enkelt Tilfælde, og den Mand, der mod at betale en Afgift opnaar Ret til at spille det Stykke, han ønsker at spille, maa vel kunne opnaa Tilsagn om, at man ikke vil give en anden Direktør en lignende Tilladelse til samme Tid og paa samme Sted, altsaa antagelig kunne opnaa den begrænsede Eneret, som ogsaa Forlæggeren vilde sætte saa megen Pris paa.

Sagen har altsaa dog betænkelige Sider, selv betragtet fra et rent praktisk Synspunkt. Men endnu større bliver Betænkelighederne, naar man skal til at beskæftige sig med Detaillerne. Sættes Procenterne meget højt, opnaar man let at lukke Døren ganske for de afdøde, og det bør jo paa ingen Maade blive Resultatet. Ganske vist har man naturligvis en Udvej. Man kan dekretere, at visse, særlig fremragende Forfatteres Værker ikke maa rammes af Stempelpligten, — man tænke f. Eks. herhjemme paa Holberg og Oehlenschläger —, men Tiderne skifter, Vurderingen af de afdøde Genier undergaar efterhaanden ret betydelige Forandringer, og Listen over de „stempelfri“ Forfattere maa derfor sikkert i hvert Fald af og til revideres. Og forskellige Takster, mindre for de betydeligere og større for de ringere Forfattere, vilde næppe tage sig ud! Helt galt vilde det imidlertid være, naar man holder paa Udgangspunktet: Beskyttelse mod de døde, at sætte Procenterne for langt ned, thi saa er Beskyttelsen uden Værdi; de døde vilde ikke bryde sig om de lave Mure, men ganske rolig stige over dem og i stort Antal brede sig paa de levendes Bekostning. Ved saadanne lave Mure kunde der maaske indvindes en betydelig Fortjeneste for Staten, men vi ønskede jo i det foreliggende Tilfælde ikke en „Finanstold“, men en „Beskyttelsestold“, og det vilde være ganske i Strid med Lovens Formaal, hvis det, der var en Bisag, Indtægten fra Staten, opnaaedes, men derimod ikke Hovedsagen, Begrænsningen af Konkurrencen. Det gælder altsaa ved Ansættelsen af Procenterne at finde et Tal, som svarer omtrent til, hvad Forfatterhonoraret normalt kan antages at andrage, set i Forhold til de øvrige Udgifter ved Bogens Udgivelse. Maaske er det ca. 10 pCt. Dette mener aabenbart det franske Udkast. Hvordan i øvrigt en saadan Afgift i Praksis vilde komme til at virke, er det naturligvis

meget vanskeligt at udtale sig om. Rimeligvis vil Forholdet stille sig ret forskelligt, eftersom der er Tale om smaa eller store, billige eller kostbare Bøger. Det maa da i hvert Fald forekomme en noget tvivlsomt, om en Afgift, der vilde forhøje Udsalgsprisen for de omtalte illustrerede Hæfter fra c. 90 Centimer til c. 1 Franc, virkelig vilde indeholde en tilstrækkelig Beskyttelse for nulevende Forfattere.

De foran fremsatte Bemærkninger er Udtrykket for en Følelse af, hvor vanskelig en Kunst det er at lovgive, noget, den praktiske Jurist lettere end mange andre faar Øjet opladt for. Men selve Tanken i Lovforslaget synes baade sund og god.

Forslaget er jo ogsaa kun fremkommet som en Form for Nødværge, der i sig selv har Krav paa Sympati, idet dets Formaal kun har været det fuldt berettigede: at stille de levende Forfattere paa *lige* Fod med de døde. Denne Ligeret bør de levende Forfattere have i en saadan Udstrækning, som andre lige saa berettigede Hensyn tilsteder.

C. E. Cold

LORENZO LOTTO

I Aaret 1548 kastedes Tærningerne for Venedigs kunstneriske Suprematі. Paa Rigsdagen i Augsburg lagde Tizian Løbegravene til den Erobring af Antwerpen og Madrid, der skulde præge Europas Kunst, og i Venedig valfartede alt Folket til Scuola di S. Marco for at se den trediveaarige Tintorettos imponerende Gennembrudsbillede, der i dobbelt Forstand blev S. Marcos Under. Men i selve dette Aar bragte Pamfletisten Aretino, Tizians Ven og basunblæsende Impressario, Lorenzo Lotto de varmeste Hilsener fra Augsburg og hyldede ham som den anden i Malernes Kunst, medens Tintoretto i et Brev fra den samme Aretino maatte nøjes med den lovende Begynders sparsomt tilmaalte Anerkendelse. Denne Samtidens Opfattelse af Tizian som den alt overstraalende Sol, af Lotto som den beskednere, men dog kraftig lysende Maane og af Tintoretto som den opdukkende Stjerne er en ganske anden end den, der har fæstnet sig i Kunstens Historie. Trods Lottos centrale Stilling i Tizians Kreds blev hans Indflydelse forsvindende, og Kunstelskerne har forsømt ham i den Grad, at Hovedværker af en saa stærkt personlig Genius til de sidste Decennier har kunnet hænge i berømte Samlinger under de urimeligste Benævnelser. Først sent er der begyndt at samles en hurtigt voksende Menighed om ham, og endnu den sidste Fortegnelse over hans Værker kan ikke paavise et eneste i Amerika. Som venteligt var, er den smukkeste Oprejsning kommen fra Morelli og hans Skole. Den fineste nulevende Kender af Italiens Kunst, Bernhard Berenson, fejrer i en indtrængende analytisk Monografi[1]) Lotto som den Renaissancekunstner, hvis Temperament virker mest moderne, og profeterer, at det tyvende Aarhundrede vil valfarte til Bergamo og Markernes

[1]) Lorenzo Lotto. An essay in constructive art criticism. London 1895, 1901, 1905.

Smaabyer ganske som det syttende til Venedig, det attende til Parma og det nittende til Florens.

Hvorfor er da Lotto traadt i Skygge for Carpaccio eller Palma eller Veronese, der baade som Kunstnere og som Mennesker er ham langt underlegne? Han har efterladt over hundrede Billeder, saa friske som kun faa i den italienske Malerkunsts Ruinhob. Hans fortællende Stil har netop de Fortrin, der hos Prærafaelismens Fanatikere har været Genstand for den graadigste Efterspørgsel: Drenge bombarderer hinanden med Roser eller gramser efter Helgenhjerter eller trækker til deres Fædres Rædsel Biskoppen i Slæbet under Messen, Katte farer over Gulvet i Forfærdelse over Gabriels uformodede Tilsynekomst, og et allerkæreste Udvalg af Skødehunde er Forgrundsfigurer i de højtideligste Situationer. Hans Farve kappes med Veronese og hans Clairobscur med Correggio. Hans Skønhedssans søger Tilknytning til Praxiteles eller Skopas, og hans intime Indtrængen i Modellens psykiske Habitus bringer atter og atter Rembrandt i Erindring. Uden Mistro til sig selv eller os giver han det mest uforbeholdne Indblik i sin elskelige Natur, saa at man hilser hans Billeder som kære Venner og raaber med Aretino: O Lotto come la bontà buono!

For at forklare dette Misforhold mellem Lottos Fortrin og deres Anerkendelse stiller Berenson ham sammen med den ganske samtidige Tizian. Resultatet af hans komparative Undersøgelse bliver, at Lotto i hvert Menneske og hvert Emne gengiver det individuelle, medens Tizian uddrager det typiske: Lotto spørger om Modellens Sjæl, Tizian om hans sociale Stilling. Derfor er Tizian i langt højere Grad bleven Genstand for Kunstnernes Efterligning og Publikums Efterspørgsel. Men her begaar Berenson den metodiske Fejl at benytte Sammenstillingen med Lotto til at konstruere Billedet af Tizian, i Stedet for at foretage en isoleret Undersøgelse af de to Malere og saa konfrontere Resultaterne. Thi selv Tizians argeste Fjender (og Forfatteren af disse Linier bekender at tilhøre denne Kategori) vil indrømme, at han blandt Italiens Malere netop i Emnets individuelle Behandling og dets psykologiske Uddybelse er den uopnaaede Mester. I samme Øjeblik man nævner Billedet af Petrus Martyr eller Pavegruppen i Neapel, brister Berensons Konstruktioner som Glas. Den germanske Kritiker har glemt at vurdere Tizian

som romansk Kunstner. Alle Italienere fra Vergil til d'Annunzio, fra Roscius til Duse, fra Giotto til Segantini, vil i Germanernes Øjne savne den individuelle Intimitet og den følsomme Psykologi, som han finder hos sine egne. Ord og Klang, Linjer og Farver, der i Norden virker som den huleste Svulst, kan i Italien udtrykke den dybeste Følelse, medens omvendt de ømmeste Toner hos Vermeer eller Shakespeare af Italieneren instinktivt bliver opfattet som skønhedsforladte Barbarismer. Berensons Fejlsyn paa Tizian er en uundgaaelig Følge af, at hans Sammenligningsobjekt netop er Lotto. Han betoner selv stadig sin Yndlingsmalers Slægtskab med Rembrandt og Dürer (Grünewald og Altdorfer ligger endnu nærmere); han paralelliserer hans Behandling af Arkitektur og Vedute med Vermeer, og han tillægger sig selv „et Temperament, der faar ham til at tilgive meget hos Lotto.“ Disse instinktive Slægtskabsfornemmelser giver Gaadens naturlige Løsning. Lotto er en fremmed Fugl i Venedig, det eneste germanske Gemyt i den italienske Kunsts Pantheon. Hans Liv blev en hvileløs Omflakken, fordi hans fremmedartede Kunst overalt vakte en hurtig opblussende, men ogsaa hurtig hendøende Interesse. Sporløst glider han ud af Venedigs Kunsthistorie, og hans Billeder bliver oversete, fordi deres spæde Kammermusik drukner i Tizians og Veroneses mægtige orkestrale Effekter. Først en nordisk Kritiker fik det fulde Indtryk af hans Toners smeltende Sødme, og han fandt en egen Tillokkelse i at følge den fremmede Sangfugls vildsomme Flugt gennem Italien. Lotto er den glemte og miskendte Nattergal i Kejseren af Kinas prægtige Have, og Berenson den lærde fra Japan, der skriver tykke Bøger om alle Kejserens Herligheder, men ender med at sige: Det allerdejligste er dog Nattergalen.

Lotto er født 1480 i Venedig samtidig med Giorgione, Tizian og Palma. Hans berømtere jævnaldrende gik i den lige saa ultramoderne som ældgamle Bellinis Skole og fik den fuldmodne Renaissances gyldneste Pomeranser kastede i deres Turban. Men Lotto maatte i sine modtageligste Aar, midt i Venedigs Højsommer, kummerlig ernære sig af sure og hengemte Skovæbler. Man har ondt ved at tro, at hans hæslige og arkaiske Ungdomsværker er malede i Venedig med Belliniskolens Pragtbilleder for Øje, men det utrolige lader sig ikke bortforklare: Lottos parodiske Alter i Treviso er en umiskendelig Efterligning af Bellinis Mesterværk

Lotto: Madonna. Dresden (Originalen i Bridgewater House).

i S. Zaccaria. I disse Aar (c. 1505) har Lotto malet det Billede, der her er stillet over for Tizians omtrent samtidige Rosenmadonna. I Modsætning til det sjældne Farvespil i Tizians bløde og harmoniske Kolorit er det hos Lotto Linien, der fører Ordet. Selv Fotografiet viser, hvor koldt Farverne staar mod hinanden, og hvor skarpt Konturerne furer hele Maleriet. Smaakrøllerne paa de gamle og Barnet er tegnede med Penselspidsen, og Lysets brutale Afgrænsning paa den hvidskæggede Olding virker naivt ved Siden af Tizians silkebløde Behandling af S. Antonios Skæg. Dog maa Lottos Farve kaldes moderne i Sammenligning med hans Form. Tizian bandlyser den rette Linie, medens Lotto favoriserer den i den Grad, at han endogsaa paa sine Steder fremhæver den ved pludselig Overskæring (man sammenligne Behandlingen af Madonnas Slør!). Den samme Liniefølelse præger Figurernes Holdning. Tizians Madonna bøjer sig med naturlig Ynde frem over Barnet, medens Lottos med et stivt Ryk nærmer sit Hoved til S. Francesco. Tizians Kristus har den blødeste og mest utvungne Bevægelighed, der bliver dobbelt indtagende ved Siden af Lottos, hvis stive Bøjning kunde indgive Julius Lange de spirituelleste Sammenligninger. Lottos Følelse for

Tizian: Madonna. Florens: Uffizierne.

Rummet er helt arkaisk, og Barnet tegner sig f. Eks. reliefagtigt mod den ganske flademæssigt behandlede Madonna. Hos Tizian aander og lever Figurerne, og Barnets Bevægelse ind imod Moderen er skildret med den overlegne Kunsts milde Forskydning i Rumvirkningen. Tizians Typer hører til Verdenskunstens skønneste, Lottos er blottede for enhver Charme. Paa Lottos Madonna svømmer de grimme smaa Øjne og den spidse Næse, der sidder for langt fra Munden, hjælpeløst om mellem et Par mægtige Kinder, der i Forbindelse med Dobbelthagens Fedtmasser afskærer den svageste Mulighed for Træk eller Udtryk. De andre Figurer er lige saa frastødende, og kun den pikante Belysning giver S. Clara et mere fængslende Ydre. Ikke desto mindre maa denne Madonna og hendes hellige regnes for Skønhederne paa Lottos Ungdomsbilleder. Et Alter i Recanati og en Madonna i Krakau (afb. hos B.) viser Ansigter af en Hæslighed, der — betegnende nok — kun overbydes af tyske Malere. Af disse Billeder slutter Berenson, at Lotto er uddannet af Alvise Vivarini, der stod i skarp Opposition til Bellini. Dette Problem tilhører Kunsthistorien, men ogsaa Kunstelskeren vil med Interesse og Undren iagttage, hvordan Lottos Svaneæg bliver udruget i Venedigs mest mudrede Andegaard.

Det er imidlertid selvindlysende, at en femogtyveaarig, rigt begavet Venezianer ikke maler et stort og udarbejdet Billede uden at give betydningsfulde Løfter om sine senere Fortrin. Svaneællingen bærer allerede alle sine Artsmærker. I Bellinis Skole præges Kultusbilledet af skyggefulde Kirkehallers Tysthed eller Sommerlandskabers smilende Fred, men hos Lotto møder man urolig Bevægelse og ivrig Disput. S. Francesco viser Madonna sine Vunder med en Udtryksfuldhed i det grimme, men karakteristiske Ansigt, der gaar langt ud over Tizians samtidige Kunst, og ikke mindre tydeligt fortæller Madonnas løftede Haand om den medfølende Modernaturs uvilkaarlige Forskrækkelse. De mageløst veltalende Hænder er Lottos allerpersonligste Eje: De er opfattede af et nordisk Gemyt, der fremfor alt søger Bevægelsens illuderende Liv, medens Italieneren er en Slave af sin Skønhedssans, hvad enten den kræver de knoklede Knoer hos Alvise eller de guddomskønne Ballethænder hos Lionardo. Ogsaa S. Clara er bragt i den mest umiddelbare Forbindelse med Madonna, men, for ikke at forstyrre den livlige Samtale om Stigmatiseringen, lader Maleren hende bøje sit Hoved i stum Tilbedelse og med en pludselig Bevægelse krydse sine Hænder over Brystet. I denne Figur er hele Lottos Temperament kommet til Orde. Han nøjes ikke som Correggio med den stærke Bevægelse, men vælger med Forkærlighed det momentane, nervøse Ryk i Figurens Linier, som han gengiver med moderne Impressionisme (Hovedværker: Manden med Dyrefoden i Wien og „Lucretia“ i Dorchester House). Betegnende er det ogsaa, at han af Angst for, at den lidet iøjnefaldende Bevægelse skal indføre et roligt Element i Billedet, giver den en uvejrsagtig Uro i Belysningen, der er et mærkeligt Forbud om hans senere Værkers psykologiske Clairobscur (Rembrandt!). Endelig er Modsætningen mellem de bedende Hænders andægtige Tusmørke og de talende Hænders højrøstede Belysning i høj Grad ejendommelig for Lottos fortællende Stil. Lige saa livlig er Billedets Dramatik til den anden Side. S. Girolamo, en ganske individuel Fremtoning med Griseøjne og Brændevinsnæse mellem de tandløse Kinder, rækker med gemytlig Bedstefadermine et Memorandum til Barnet, der løber det igennem med en kostelig forretningsmæssig Flegma. Josef deltager ikke i Underholdningen, men Lotto opbyder alt for at gøre ham interessant. Hans fir-

kantede Ansigt, der prydes af krøllede, uklippede Whiskers og Oberstmoustache, er anbragt skævt over den optrukne Skulder og minder mest af alt om Kranach. De stikkende Øjne stirrer ufravendt paa Beskueren og tilvejebringer saaledes det stærke Sammenspil med Publikum, der i stigende Grad behersker Lottos Kunst, hvis nervøse Bevægelighed sjældent kan blive inden for Rammen. Denne livlige Ageren, der kontrasterer saa stærkt med Tizian, kan ikke forklares som en Rest af Quattrocentoets barnlige eller barnagtige Glæde ved det anekdotiske. Lotto bevarer den til sine seneste Dage, men for hvert Billede bliver den mere raffineret og sensitiv. Hvad der her er grelt og grotesk, virker senere som et ganske nordisk Skarpsyn for den intime Følelses ydre Udslag. Karakteriseringen af de gamle og Barnet har forsætlig søgt at understrege Lottos udpræget humoristiske Sans, der er et fremtrædende Træk i hans Kunstnerfysiognomi. Vi ved, at Lotto hele sit Liv har været religiøs indtil Pietisme, men det har aabenbart været en lys Religion, aandelig beslægtet med den, vi finder hos sydvesttyske Malere. Den sprælske Uro paa Lottos Kirkebilleder virker som en hellig Cirkus, hvor Klovnerne dominerer. Ganske vist er det paa arkaiske Billeder svært at skelne ufrivillig Komik fra tilsigtet, men den udviklede Lotto er lige saa rig paa komiske Effekter (Hovedværker: S. Lucia i Jesi og S. Antonino i Venedig). Denne Komik er ikke blasfemisk, men katolsk. Hvis man ikke kan le, medens Jesus tager Afsked med Maria, som den fromme Lotto gør det paa et kostbart Billede i Berlin, kommer man aldrig til at forstaa katolsk Kunst.

Alle Lottos Fortrin findes in Nuce i dette Billede, men sin fulde Højde naar han i det friske og moderne Landskab, hvis maleriske Stil over de tegnede Figurer virker som en helt anden Verden. Ved dristig Overskæring vinder han et storslaaet enkelt Motiv og skaaner os for de traditionelle, med interessante Detaljer overfyldte Udsigter. Himlen har ikke det rolige Aftenskær, der er et staaende Inventar i Bellinis Atelier, men friske, levende Skyer. De forrevne og forblæste Grene staar frit i Luften og Løvmasserne er helt malerisk behandlede. De to Brændehuggeres illuderende Bevægelse er givet med et Par markerende Strøg og har intet af Hovedfigurernes Manierisme. Landskabet har smukke, kraftige Linier, men ingen Konturer og viser en

individuel Interesse for Naturen som selvstændig kunstnerisk Opgave, der genfindes paa andre tidligere Billeder (S. Girolamo i Louvre, Assunta i Asolo). Hvor højt Lotto skulde naa som dramatisk Fremstiller af Naturen, viser den lidenskabelige Skildring af en Uvejrsbelysning over Land og Sø paa S. Niccolos Alter (1529), hvis Martyrium i Venedigs Karmeliterkirke er en uaftvættelig Skamplet paa den katolske Klerus.

Fra den nærmeste Tid efter Ungdomsværkerne (1508—1512) kendes intet Billede af Lotto, men en tilfældig reddet Notits viser os i et Lynglimt det mest spændende Moment i hans Liv. I Aaret 1509 malede Lotto Fresker i Vatikanet samtidig med, at Rafael smykkede Camera della Segnatura og Michelangelo det Sixtinske Kapel. Men Lottos personlige Temperament modstod Michelangelo, som han havde modstaaet Giorgione, og først da han hos Andrea Odoni saa græsk Marmor i veneziansk Clair-obscur, blev hans Synsforestillinger plastiske (1527. Hovedværker: Venus i Palazzo Rospigliosi, Madonnagruppen i Wien, Bebudelsen i Recanati). Derimod viser hans næste Billeder i Markerne en Rafaelisk Paavirkning, der aabenbart har været frugtbar, selv om dens umiddelbare Resultater nærmest er frastødende. Hans Mennesketype forædles, men foreløbig kun til vammel Sødlighed, og hans Kolorit bliver mere malerisk, men ogsaa mere holdningsløs og farvesky. Som alle germanske Naturer lader han sig dupere af Rafaels rytmisk bevægede Engle, og han prisgiver sin friske Naturfølelse for Perugineske Drømmetræers blodløse og letkøbte Effekter. Derimod er den arkitektoniske Holdning og den lineare Plastik i Rafaels afklarede og temperamentforladte Klassicisme bleven ganske uden Virkning paa Lotto: De forkrøllede Linjer paa hans Transfiguration i Recanati er hæsligere end Dürers.

Denne ret udvortes Rafaeliske Indflydelse tabte sig hurtig, da Lotto kom til Bergamo (c. 1513) og af Palmas besnærende Egenskaber atter blev dragen ind i den venezianske Kunsts Tryllering. Men ogsaa Berøringen med Palma var ganske forbigaaende, og i Bergamos klare Alpeluft blev han helt sig selv.

Den festlige Ouverture til Lottos frigjorte Kunst er Madonna-Alteret i S. Bernardino (1521). Ligesom Rembrandts Nattevagt virker Billedet straks som et uroligt flammende Mosaik. Alle Indtryk drukner i Farvernes orgiastiske Polyfoni. Hvem spørger om, hvad der foregaar foran denne straalende, hvidskyede Som-

Lotto: Madonna. Bergamo: S. Bernardino.

merhimmel eller det mørkegrønne Tæppe, der gennemlyses af Solen, saa at dets Skygge bliver levende og mangfoldig som Middagstimen i nordiske Skove. Frem fra det grønne Halvlys bølger en uroligt sitrende Sky af sortblaat, vinrødt og hvidt, der med sarte og harmoniske Intermezzi i staalgraat og rosa indrammes af svære Farvekulisser: Sortladent blaagrønt med en Biklang af fløjelsblødt violet til højre, og til venstre varmt lysende brunt støttet af lyseblaat og Zinnober. Under det glødende Farvecentrum maa det varme grønne vige for kølige marmorgraa Flader, der brydes af blegrøde Stænk og danner den rolige Ramme om en heftig bevæget Malstrøm af gyldenbrunt. Men naar Farve-

havets fraadende Bølger stiger og synker, er det kun for at møde og omfavne den skære Menneskehuds kostbare, besjælende Fluidum. Fra uudgrundelige Dybder af sortblaat og Purpur drager en straalende Madonnahaand os ind i Billedet. Mellem en lyseblaa Krave og en brusende Ramme af brune Lokker lever et sortøjet Engleansigt i hemmelighedsfuldt Tusmørke sit visionære Liv. Under Solhimmelen og de grønne Skygger jager fire Lysstrømme i ubændig Flugt med det samme Spil i Halvmørkets selvlysende Fluorescens og den jublende Glans over Skovskadevingernes Spejl. Hver Afskygning har sin særegne Mission. Det fulde Dagslys bestraaler den mødige Josefs Middagshvile og Døberens profetiske Hænder, Kirkeruders Aftendæmring farver S. Bernardins himmelvendte Andagt, et blafrende Skyggespil bølger over S. Antonios utaalmodige Iver, og Genskæret fra hele Billedets Farvebaal forklarer med sin gennemsigtige Skygge Madonnas mystiske Skønhed.

Fotografiet, der udsletter Farven og ændrer Lyset, forfalsker ogsaa Linien og dens Indhold. Tæppets lette og svævende Lysmasse bliver en mørk og død Vægt, der knuger Kompositionen, og S. Antonio, der her føles som en skarp Silhuet, er i Maleriet et prægtigt bevæget Farvecentrum, hvis indre Liv bortleder Opmærksomheden fra de uskønne Omrids. Men selv Fotografiet viser den frigjorte Lottos i Italiens Kunst helt isolerede Temperament. Den fyrreogtyveaarige Kunstners Haandskrift er lige langt fra Læretidens barnlige Ubehjælpsomhed og Overgangsaarenes usmagelige Forsøg i Rafaelisk Kalligrafi. Al tegnende Stil er opgivet, og man skal lede længe efter et italiensk Billede, der som dette ganske giver Afkald paa den udsøgte Kontur. Lotto blev aldrig en Liniens Mester, og dette Maleris mærkelige Komposition (et absolut symmetrisk Andreaskors) er et Eksperiment i italiensk Linearstil, der ikke gentager sig. Paa den anden Side er de mægtige Skraalinier eminent karakteristiske for den nervøse Bevægelighed, der fra nu af behersker hans Kunst. Det venezianske Alters faste Arkitektur, som Lottos Ungdomsværker endnu bevarer, er her helt opgivet og afløst af stormvejrsagtig Uro. Madonnas Podium brydes paa skraa af Tæppet og Englens kraftige Linier, Fodskammelen er bleven en blød Pude, og selv det rolige Tæppe bag Højsædet er draget ind i Bevægelsens Hvirvel. Det samme kviksølvagtige Liv, men endnu stærkere potenseret, træder

frem i Figurerne. De kaade Drenges muskuløse Vingeslag og kraftige Spark er en forfriskende Protest mod den svævende Rytmik hos Rafaels artige Englebørn, og endnu mere smittende er det sprudlende Liv hos den brunøjede Skriver. De italienske Tronbilleders Svælgen i poserende statuariske Motiver er Lotto ganske fremmed. Allerede de tre Staves energiske Asymmetri forrykker den monumentale Holdning, og uhørt i Italien er de to gamles besynderlig forvredne Fodstilling eller Døberens snoede Draperi. Ogsaa Madonnas næsten sammenkrøbne Skikkelse er en helt anden end den, vi venter at finde hos en Italieners Himmeldronning. Alle Farver og Linier tjener den dramatiske Handling: Madonna og Englen er i umiddelbar Vekselvirkning med Beskueren, Kristus løfter signende sin Haand over S. Bernardins ekstatiske Tilbedelse, og S. Antonio ringer ivrig for Barnet med sit klingrende Symbol. Det er den samme let humoristisk farvede Dialog som i Ungdomsbilledet, men behandlet med en Overlegenhed i Effektens Anbringelse, der sætter de tre Oldinges Fysiognomier i Række med de mest fængslende og illuderende i den italienske Kunst. Allerede disse Karakterhoveder viser Lottos frigjorte Fremstilling af Mennesketypen, men det fulde Indtryk af hans forfinede og følsomme Sans for det udtryksfulde giver først Madonnas Ansigt, hvis Skønhed Fotografiet ikke lader ane. Det er betegnende for Lottos Religion, at han i et Kultusbillede af Guds Moder anslaar Toner, der ikke blot klinger profant, men decideret erotisk. Denne Madonna har ingen Slægtninge i Italien, og de latinske Sprog savner Ord til at male hendes nordiske Kvindelighed. Hun er „bewitching“ som Portia i Julius Cæsar eller Dora hos Dickens. Hendes sølvklare Teint beskygges af det milde Skær fra Tæppets grønne Halvlys. Det glatte, mørke Haars fint buede Ramme tegner sig under et sortblaat Hovedklæde, hvis svære Masse paa en gennemsigtig Glories Baggrund falder ned over den fyldige, forførerisk belyste Nakke mod det blændende Halslin. En sagte vibrerende Kurve kroner den klare Pande og følger med den blødeste Følsomhed Tindingens og Kindens udtryksfulde Omrids og runder sig om Hagen, der træder frem i Lyset fra Skulderens Dæmring. Den smalle Næserygs lysende Linie gaar umærkelig over i Brynenes sart antydede Buer, og de svage Forskydninger i Øjelaagenes Hvælving omgiver det drømmende Blik med sitrende Halvlys.

Lotto: Herreportrætter. Berlin.

Et lille, fint bygget Kvindeansigt fører under grønne Skygger en sejrrig Kamp med magisk glødende Farvers triumfale Akkorder. Dette er en Kunst, hvis rette Hjem er blandt Nordens dybe Malere og Digtere, der skaber Kvinden „of nothing but the finest parts of pure love.“

Da Lotto først havde fundet sig selv, blev hver ny Opgave en fordybet Indtrængen i Studiet af det levende Menneske med al dets skælvende Uro i Bevægelse og Belysning. Han fremstiller med samme Mesterhaand den kaade Komik i Pradomuseets Portræt af et Par forlovede og den haabløse Tragedie i Palazzo Dorias rystende Billede af en hjertesyg. Men overalt genfindes det samme nordiske Gemyt. Intet kan mellem italiensk Kunst virke mere fremmedartet end Berlinermuseets Smaabilleder af to blege og sygelige unge Mænd. Den tynde blaalige Hud skjuler kun halvt det fint byggede Kranium, hvis skrøbelige Omrids Lotto har tegnet med den nænsomste Haand. Et prægtigt rosenrødt Forhæng, der aabner et Udblik over Venedigs sollyse Lagune, og et saftig grønt Tæppe fremhæver endnu stærkere, hvor fint og svagt et Ler der har formet disse sidste, ædle Skud af en kraftig Race. De store, kloge og sørgmodige Øjne drager med bjergtagende Magt, og naar man længst er træt af de pralende Attituder i Tizians Paradebilleder, vender man tilbage til de uanselige, sortklædte Herrer, som Lotto har malet med hele sit rige Hjertes Godhed. OVE JØRGENSEN

NUTIDENS KINA

1. KEJSEREN OG ENKEKEJSERINDEN

Den 20. September 1898 foregik der en Paladsrevolution i „den forbudne Stad" i Peking, hvorved Kejser Kuang Sy faktisk blev detroniseret af sin Tante: „Enke-Kejserinden", der siden Marts 1899, da hun overgav Regeringen i den 19aarige Kejsers Haand, efter henved 14 Aars Formynderskab, havde boet noget tilbagetrukket i sit eget Palads, og i det genopbyggede Jüan Ming Jüan („Sommerpaladset") uden direkte at tage Del i Regeringen men dog i nær Forbindelse med de ledende Mænd i denne, og med aldrig svigtende Indflydelse „bag Skærmen". Hans himmelske Majestæt „Dragen" fik ganske vist Lov til at beholde ikke alene Livet, men ogsaa sine meget ophøjede og stort klingende Titler. I Virkeligheden ophørte han fra den Dag at regere, netop fordi han havde villet regere for meget, og forvandledes til en Skyggekejser, Hersker af Navn, men ikke af Gavn, over de 400 Millioner Kinesere i „Riget i Midten".

Den umiddelbare Anledning til denne Begivenhed, der nærmest kunde betegnes som en Kontra-Revolution, og som dannede Indledningen til en reaktionær Tilbagegangs- og Forfølgelsesperiode i Kinas moderne Historie, var den, at Kejseren havde vist umiskendelige Tegn til at ville „reformere" Kinas ældgamle Institutioner og tusindaarige Civilisation og Kultur efter vesteuropæisk Mønster. Han var kommen under direkte Paavirkning af en lille Klike „Reformatorer", unge Mænd, som havde hentet deres ny Ideer og Planer fra korte Ophold i Europa og Japan

og gennem et Studium af Vestens statsretlige og økonomiske Tekstbøger. Med en ung Kantoneser, Kang Jy Wei, i Spidsen havde de faaet Kejserens Øre og opnaaet en Indflydelse hos denne, som truede med at vælte det bestaaende rodfæstede over Ende og sætte noget uprøvet i Stedet, paa en Maade og med en pludselig Voldsomhed, der begyndte at ryste det kinesiske System i sine trøskede Fuger.

Nogle Uger forinden var den hidtil almægtige Li Hung Chang, Enkekejserindens tro Drabant, bleven afsat fra sit Embede som Præsident for „Tsungli Jamen“ (Udenrigsministeriet); en Række af de højeste Mandariner i Hovedstaden og i Provinserne var blevet afskediget; en Mængde unyttige Sinekure-Embeder inddraget; og der var udstedt en Serie af kejserlige Edikter og Reskripter beordrende en gennemgribende Omordning af Kinas Skole- og Undervisningsvæsen efter europæisk Mønster; samt bebudet en Mængde mer eller mindre gennemgribende Reformer paa mangeartede Omraader i fremskridtsvenlig Aand.

Det hed sig endogsaa, at Kejseren stod i Begreb med at antage Kristendommen, afklippe Pisken og anlægge europæisk Klædedragt, og, last but not least, Kang Jy Wei og hans Venner fik Skyld for at have tilraadet helt at fjerne Enkekejserinden og hendes Tilhængere fra Regeringen, og at lade hendes højre Haand, Li Hung Chang internere i hans Fødested Anhvei Provinsen. Det fortælles, at Kejseren i Hemmelighed havde overdraget den kommanderende General i Chili Provinsen Jyan Shih Kai at besørge det fornødne i saa Henseende og særlig at uskadeliggøre Vicekongen i Tientsin, Jung Lo, Enkekejserindens Yndling og Nevø. Jyan Shih Kai udbad sig og fik Kejserens skriftlige Ordre og med denne i Haanden aabenbarede han alt til Jung Lo, der paa sin Side skyndte sig med at avertere Enkekejserinden. Beslutsom og frygtløs, som hun er, greb hun øjeblikkelig Tyren ved Hornene, beordrede Jung Lo til at sætte sig i Spidsen for sin Garde paa 3000 Mand udvalgte Tropper, marchere sporenstregs til Peking og bemægtige sig Kejserens Person og det kejserlige Segl. Den overrumplede Kejser blev tvungen til at udstede et Dekret, hvorved Enkekejserinden indsattes til hans Medregent, hvorefter „den store onde Dame“ gik i Gang med at lade alle de Medlemmer af Reformpartiet, som hun kunde faa fat paa, gribe og gøre et Hoved kortere paa Stedet.

Kang Jy Wei blev, siges der, reddet af den engelske Gesandt, som, skøndt Enkekejserinden lod alle Pekings Porte lukke og Jernbanetogene mellem Hovedstaden og Havnebyen Tientsin standse for at paagribe Ærkeforræderen, ikke desto mindre fik denne smuglet til Tientsin forklædt som hans — Gesandtens — Rideknægt og fik ham bragt om Bord paa en engelsk Damper, der straks satte Kursen sydpaa, hvor den i Mundingen af Jangtse Floden blev mødt af en engelsk Kanonbaad, der tog Flygtningen om Bord og førte ham til en af de engelske Besiddelser i Bagindien, hvor han endnu menes at opholde sig. Unyttigt at spekulere over Grunden til, at Englænderne saaledes interesserede sig for Kang. Nok at bemærke, at det den Gang hed sig i velunderrettede Kredse i Kina, at Reformbevægelsen direkte støttedes af den engelske Regering, og blandt andet var beregnet paa at tjene britiske Interesser i Kina i Modsætning til russiske, som Enkekejserinden og Li Hung Chang fik Skyld for at favorisere, ledet af „vægtige“ Motiver.

Et sandt Rædselsregimente blev nu sat i Scene i Peking. Kangs yngre Broder, der for øvrigt ikke havde spillet nogen fremtrædende Rolle, blev sammen med en halv Snes af Kangs Venner og Omgangsfæller, grebet og halshugget. Chang Jin Huan, tidligere kinesisk Gesandt til England og Præsident for „Ceremoni Departementet“ (Overhofmarskal) en af Kejserens trofasteste Tilhængere, blev dømt fra Livet, men paa den engelske Gesandts Forbøn „benaadet“ med livsvarig Forvisning til Mongoliet, og kvalt af sine Bevogtere paa Vejen derhen; Hung Chung Hsien der lige var udnævnt til Kinas Gesandt i Japan, blev arresteret i Shanghai paa Vejen til sin ny Post og forvist; Chen Pao Chen Guvernør i Provinsen Honan, en af Kinas dygtigste og mest oplyste Embedsmænd, blev kasseret og berøvet alle sine Titler og Dekorationer, blot fordi han i sin Tid havde anbefalet Kang Jy Wei til Kejseren; Tan Hsi Chun, Guvernør i Hupeh Provinsen, blev afsat, og hans Søn, en Ven af Kang, mistede Hovedet, til Trods for at han ikke direkte havde deltaget i dennes Reformværk.

Enhver Reform, som var indført eller paabegyndt, blev brutalt slaaet ned. Det gik Slag i Slag med Afskedigelser og Fængslinger af alle Reformpartiets Medlemmer og Tilhængere — ja selv Embedsmænd, som kun i Henhold til tidligere kejserlige Edikter

var fremkommen med Forslag i reformvenlig Aand, blev afsat paa graat Papir, medens de afskedigede Præsidenter og Vicepræsidenter for de nedlagte Omsvøbsdepartementer blev genindsat i deres tidligere Embeder, som atter oprettedes, — alt sammen ved Dekreter undertegnet af Kejseren og Enkekejserinden i Forening. — Intet kunde dog være mere betegnende for den Hjælpeløshed og Afhængighed, hvori den ulykkelige Kejser var nedsunken, end det Dekret, som „skrevet med den purpurne Pensel" blev publiceret den 26. September, hvorved alle de mere betydningsfulde Reformer atter manes i Jorden og hvori det undskyldende hedder i Indledningen:

„De Reformer, som Vi i den senere Tid har paabudt, var „bestemt til at forbedre Folkets Vilkaar og bundede i Vort „Ønske om at gøre Vort Rige stærkt og rigt. Vi beordrede „ikke disse Reformer af blot Lyst til Forandring eller fordi „Vi ønskede at bortkaste gamle velordnede Skikke. Vi føler „Os overbevist om, at den store Mængde af Vore Embeds- „mænd og af Folket vil forstaa, at disse Reformer blev Os „paatvunget af Farer, som truede Riget."

Dekretet gaar derpaa over til at forklare, hvorledes uduelige og uvidende Embedsmænd har „opfattet Vore Ideer og Planer paa en fejlagtig Maade" og til at tilbagekalde dem i fuld Rækkefølge samt slutter saaledes:

„Enhver paabudt Reform. som maatte kollidere med Rege- „ringens Interesser eller som strider mod gammel Skik, „skal tilbagekaldes; og Vi befaler herved Vore Ministre om- „hyggeligt at overveje de ovenfor citerede Reformforslag og „indberette derom til Os."

Med Udstedelsen af denne Falliterklæring afgiver Kejser Kuang Sy sin Hovedrolle i Skuespillet til Enkekejserinden, og hendes Mænd og træder i Baggrunden som Statist. Han lever og færdes vedblivende i „den forbudne Stad" i Peking og viser sin tavse Hamletskikkelse ved højtidelige Lejligheder i Skygge af Enkekejserindens imposante og dominerende Figur. Han deltager i de periodiske Ceremonier og Ofringer ved Foraars- og Efteraarstid i Himlens og Jordens Templer, og hans Navn eller rettere hans Segl findes sammen med Enkekejserindens under alle de kejserlige Edikter, som udgaar fra Paladset. Han er be-

standig Kejser af Navn, men har længst ophørt at tage nogen som helst Del i Regeringen.

Bokserbevægelsen, der kulminerede med Krigen 1900—01 mellem Kina og de europæiske, amerikanske og japanske forenede Magter, var i Grunden kun en simpel Følge af de ovenfor skitserede Begivenheder, et voldsomt Tilbageslag af den Reformbølge, som Kejseren havde rejst og Enkekejserinden knust to Aar i Forvejen. Saa langt fra at være en anti-dynastisk Bevægelse, hvad Ophavsmændene gerne vilde give det Udseende af, — da den mislykkedes, var den aldeles utvivlsomt et desperat Forsøg af de reaktionære Partier paa med eet Slag at knuse den fremmede Indflydelse, der truede med at tilintetgøre Mandarinernes og „Litteraternes“ Magt over det menige Folk, og paa at frigøre Kina, politisk og økonomisk, fra alt fremmed Formynderskab. Forsøget var dødfødt og kunde ikke være andet i Betragtning af Kinas Svaghed og Magtesløshed i militær Henseende. Det er højst rimeligt, at Enkekejserinden og hendes nærmeste Raadgivere, som vidste dette og nødvendigvis maatte forudse de uundgaaelige Resultater, kun nødtvungent er gaaede med til det fortvivlede Foretagender, og at de imod deres Vilje er bleven revet med af de mere begejstrede og mindre forudseende Bokserledere, men det er givet, og Begivenhederne beviste det, at den oprindelige og største Skyld laa hos dem, som startede den anti-fremmede Bevægelse, der overmandede dem selv og løb løbsk med dem i det givne Øjeblik.

Ved Peking Freden efter Bokserbevægelsens Underkuelse forpligtede den kinesiske Regering sig blandt andet til at udrede en Krigserstatning paa 1200 Millioner Kroner, at sende en kejserlig Prins til Berlin og Tokio for at bede om Tilgivelse for den tyske Gesandts og den japanske Legation-Sekretærs Mord, samt at lade tre kejserlige Edekter redigere efter Aftale med de fremmede Gesandter og derefter offentliggøre hele Kina over. Det ene af disse Edikter skulde være et Forbud (fra Magternes Side) imod Indførsel af Vaaben i Kina i de paafølgende 2 Aar; det andet skulde, som en Straf suspendere de offentlige Eksamina for „Hsiu Tsai“ og „Ky Jen“ Graderne for et Tidsrum af 5 Aar i de Provinser, hvor Europæere var blevet myrdet, og det tredie skulde kundgøre den Straf, sem havde ramt Boksernes Ledere. Hvad disse angik, saa blev ganske vist Hovedet

kappet af en Del underordnede Mandariner og Ledere, som var særlig slemt kompromitteret, men de store, som f. Eks. Prins Tuan og Jung Lo, lod man løbe. Ediktet om Eksamens-Suspensionen forstod Befolkningen ikke Betydningen af eller Meningen med, og Forbudet mod Indførelse af Vaaben blev fortolket som en Indrømmelse til den kinesiske Regering fra „Barbarerne“, da det var disse, selv som solgte Kineserne Vaabnene og derfor led under Forbudet!

Endelig bestemtes det, at Traktaterne mellem Kina og de fremmede Magter skulde underkastes en Revision i liberal og fremskridtsvenlig Aand. Begyndelsen blev gjort med England i Efteraaret 1902, da den saakaldte Mackay Traktat (opkaldt efter den engelske Underhandler) blev afsluttet i Shanghai. Denne Traktat indeholder Indrømmelser fra kinesisk Side af større eller mindre Vigtighed til Lettelse af Handelen og af Besejlingen af Kinas Floder. Den vigtigste af disse Indrømmelser er Ophævelsen af den saakaldte „Likin“, det vil sige Tillægstold paa Varer, som indføres gennem Traktathavnene og viderebefordres til det indre af Kina. Denne „Likin“, der paa Grund af Likin Stationernes Mængde og ringe indbyrdes Afstand ofte fordyrede Varen med indtil det dobbelte, havde hidtil været en stor Hindring for Indførselen af fremmede Varer. Den blev nu kapitaliseret ved Traktaten, saaledes at en Tillægstoldsats af 7 ½ % ad valorem frigør alle indførte Varer gennem hele Kina. Hvad Udførselstolden angaar, da fastsættes denne til ialt 7½ % ad valorem. Kun for Silke-Udførselen gøres en Undtagelse, idet denne belastes med en Told af 5 % som Maksimum.

Til Slut forbeholdt Magterne sig at befæste deres Legationer i Peking og at besætte disse militært, samt at holde Garnisoner i forskellige Kystbyer. Denne Ordning opretholdes endnu for Pekings og Tientsins Vedkommende, hvor der ligger blandet fremmed Militær. Enkekejserinden og Kejseren udstedte endnu et Par Edikter, hvori det hedder, at de har ladet sig belære af Erfaringen og nu er overbevist om, at Kina aldrig vil kunne blive stærkt og lykkeligt, medmindre Vestens Kultur og Videnskab overføres paa kinesisk Grund, efter et omhyggeligt Udvalg af det bedste og for Kina mest skikkede deraf. De har fast besluttet at rette sig herefter og i fuldt Alvor betræde Fremskridtets Vej!

Det har aldrig manglet paa Ord i Kina — men tidt paa Handling.

Saaledes stod Sagerne i Slutningen af 1902, og det vil nu være interessant at undersøge, hvorledes den kinesiske Regering, in casu Enkekejserinden og hendes Mænd, har holdt deres givne Løfter om Fremskridt og Udvikling; hvor langt frem Kina er kommen ad Reformernes Vej; og hvorvidt Resultaterne af de mellemliggende 5 Aar har svaret helt eller delvis til de Forventninger, som man den Gang mente at have Grund til at nære og haabe paa for Kinas egen Skyld.

2. REFORMERNES MÆND

Allerede før, og navnlig efter Bokserbevægelsen og Krigen, havde der efterhaanden i Kina udformet sig tre bestemt adskilte politiske Partier, hvis Repræsentanter i Hovedstaden førte en fortsat, mer ellęr mindre underjordisk, Kamp imod hinanden, og hvoraf snart det ene, snart det andet havde Overtaget, efterhaanden som det lykkedes dem at vinde Enkekejserinden, tidligere ogsaa Kejseren, for deres Ideer og Planer. Som et Slags Viser for, hvilket af Partierne der i Øjeblikket udøvede størst Indflydelse, tjente og tjener den Dag i Dag de forskelligartede og til Tider overvældende Masser af kejserlige „Reform-Edikter", som udgaar fra „Paladset", og den hyppige og ofte pludselige Skiften af Personerne paa Kamppladsen Peking som Indehavere af de mange Embeder som Præsidenter, Vicepræsidenter og Chefer for de forskellige Regeringsdepartementer.

1) De „Reaktionære", til hvem hørte de fleste af de uvidende, mantsjuriske Prinser og disses talrige Slæng af „Gul- og Rød-Bælter", Kejserhusets Klan, og Efterkommere af Dynastiets oprindelige Stiftere. Disse Titusinder af Dagdrivere levede paa Statens Bekostning af en ringe maanedlig Understøttelse, og for dem var Bevaringen af det bestaaende en Eksistensbetingelse, til dem sluttede sig en Række af høje Mandariner, og Kinas Titusinder af „Litterater", Embedsjægere og forbenede, kinesiske Aandsaristokrater, som principielt modsatte sig enhver Reform, og for hvem det stod som det højeste Ideal at skrue Udviklingen tilbage til Tiden før de forhadte fremmedes Komme. En hvilken som helst „Reform" og enhver som helst fremmed Kul-

turs Indpodning paa det kinesiske Stats- og Samfundslegeme var for dem den grelleste Vederstyggelighed og uforenelig med Kinas ældgamle Isoleringspolitik.

Dette Parti, som i sin Helhed startede og stod bag Bokserbevægelsen, fik ved dennes Undertrykkelse et Knæk, som, om det end ikke knuste dem, dog lammede dem for lange Tider, saaledes at de i Øjeblikket maaske kan betragtes som hors de combat, medens det dog ingenlunde er udelukket, at de atter en Gang kan kæmpe sig frem til Overfladen, om de end foreløbig kun virker i det skjulte og kun udøver en ringe Indflydelse paa Begivenhedernes Gang.

2) De „moderate Reformvenlige“, der uden paa noget Sæt at ville begunstige Europæerne eller laane fra disses Kultur mer end det højst nødvendige, dog indsaa det umulige i at gennemføre de reaktionæres Program, og anerkendte det uundgaaelige for Kina i at overholde sine en Gang indgaaede Traktater og i at beskytte fremmed Liv og Ejendom i Kina. Endvidere følte de — om de end kun indrømmede dette nødigt — Overlegenheden af den vestlige Kultur over den kinesiske, i alt Fald i rent praktisk Retning, og Nødvendigheden af at indføre visse Reformer i Regeringen og Administrationen efter Vestens Mønster, samt af at oplyse og undervise Folket, om Kina skulde kunne bevare sin mer eller mindre indbildte Stilling som Stormagt, der for Resten var bleven stærkt undergravet ved Krigen med Japan i 1895.

3) De egentlige „Reformatorer“ — det unge Kina — hvis Formaal var en voldsom og hurtig Omformning i social, økonomisk og politisk Retning, af Kina i Lighed med den, der havde fundet Sted i Japan i den sidste Menneskealder, men dog bestandig med „Kina for Kineserne“ skrevet paa deres Fane. Dette Partis Bærere — mest unge Mænd, som havde studeret nogle Aar i Europa, Amerika, de fleste i Japan, var under deres Ophold i Udlandet blevne gennemsyrede af moderne europæisk-amerikansk-japanske Ideer, som de nu mente med eet Slag og uden noget egentlig forberedende Arbejde at kunne overføre til Kina, uden at betænke de uhyre Vanskeligheder, som nødvendigvis maatte møde dem paa alle Kanter, og uden at medtage i deres Beregning den dybtgaaende Forskel i national Tilegnelses-Mulighed, der som et Svælg laa mellem Kina og dets østlige Nabo. Næsten

ingen af dem medbragte til deres Reformværk anden Indsats end deres egen Person og deres ideelle Begejstring. De havde intet at tabe, men alt at vinde, og de betænkte sig derfor ikke paa at sætte det hele saa at sige paa eet Kort.

Som den mest typiske og mest fremragende Repræsentant for det moderat-reformvenlige Parti, der navnlig tager Ordet for Indførselen af saadanne Reformer i Statsstyrelsen og Administrationen, som de anser for nødvendige eller gavnlige for Kina, staar i allerførste Række Chang Tjih Tung, „Storsekretær“ og Medlem af Statsraadet, og Jyan Shih Kai, Præsident for Wei Wu Pu, ɔ: Udenrigsministeriet — to Mænd, der, skønt saare forskellige i Oprindelse, Personlighed og Karakter dog bestandig har arbejdet henimod det samme Maal: Kinas Udvikling efter Kinas Behov og Frigørelse ad fredelig Vej for det Fremmedaag, der i Aarenes Løb og navnlig efter „Interesse-Sfære“ Politikkens Indførelse har hvilet tungt paa den kinesiske Regerings Skuldre og tjent til at udvide den Kløft, der altid har ligget imellem Kinas Millioner og „Barbarerne“, som Europæerne og Amerikanerne populært kaldes den Dag i Dag. Til Tider har disse to Mænd faaet Ord for at staa fjendtlig lige over for hinanden og for at repræsentere forskellige Faktioner inden for deres Parti, men om deres Hensigters Enhed og Ærlighed og om deres Vilje og Evne til at influere deres Landsmænd for godt og for ondt hersker der kun een Mening.

Chang Tjih Tung, var under Bokseroprøret Vicekonge eller General-Guvernør over de vigtige Provinser Hunan og Hupei. Sammen med sine Kolleger, den nu afdøde Liu Kyn Ji i Nanking og Jyan Shih Kai i Shantung holdt han Bokserbevægelsen ude fra de store, vigtige Jangtse-Provinser og begrænsede den til Chili Provinsen, hvorved dens Underkuelse i det hele taget muliggjordes. Samtidig holdt disse tre mægtige Satraper Haanden over de mange Europæeres Liv og Ejendom i deres Provinser, ligesom de paa det givne Tidspunkt sikkert reddede det mantjuriske Dynasti ved at ignorere selve Enkekejserindens Befaling om at deltage i Krigen mod Magterne, en Befaling, som de formodentlig vidste var aftvungen deres høje Herskerinde, og som de indsaa kun vilde lede til hendes og Dynastiets Ruin, om den blev fulgt.

Chang Tjih Tung er vel nok Kinas nulevende største og

populæreste Statsmand, foruden en berømt Lærd og Skribent. Han er Indbegrebet af en kinesisk Patriot, lige bekendt for sin Fædrelandskærlighed som for sin Loyalitet imod det mantsjuriske Kejserhus. Hans hviletøse Energi, hans Mod og Frygtløshed er Ordsprog i Kina, og, hvad der er ganske enestaaende for en høj kinesisk Mandarin: han er ganske uselvisk og bryder sig fejl om Penge. Skønt hans Lejligheder har været saadanne, at han, om han havde villet, kunde have været mindst lige saa rig, som hans afdøde Rival Li Hung Chang, saa er han dog bestandig en fattig Mand, og det er vel kendt over hele Kina, at han aldrig nogen Sinde har benyttet sig af sin Magt og Stilling til at berige sig paa Befolkningens Bekostning. Han er Kineser til Fingerspidserne. For ham kan intet Land i Verden lignes med Kina og ingen Nation med den kinesiske. Men paa den anden Side kender han sit Folks Fejl og Svagheder og lægger ikke Skjul derpaa eller Fingrene imellem, naar han revser dem. I et berømt Værk „Chuen Hioh Pien“ („Kinas eneste Haab“) som han udgav kort efter den japansk-kinesiske Krig, fremsætter han sit politiske Reformprogram for Kina. Denne Bog, der spredtes over hele Kina i Millioner af Eksemplarer, og som kendes af alle, høje og lave, er skreven i den reneste litterære, kinesiske Stil med talrige Citater fra Confucius og fra andre filosofiske Forfatteres Værker. Han blotter deri ubarmhjertig Kinas Svagheder og peger direkte paa de Fejl i Regeringen og i Administrationen, som maa og skal rettes. Dens Hovedværdi ligger i den Grundtone af Alvor og Oprigtighed, som gaar igennem den, og i den eminente Dygtighed, hvormed den dissekerer og behandler de mange vigtige og altomfattende politisk administrative, finansielle og sociale Spørgsmaal, som staar paa Dagsordenen i Kina, samt i det rent ud forbløffende Kendskab til og Forstaaelse af den vesteuropæiske Civilisation og Kultur med dens Fortrin og Mangler og dens særlige Adoptabilitet for Kina. Og hvad der maaske er det allermærkeligste hos en saa højtstaaende Kineser: han gør sig aabenbart Umage for at være retfærdig i sine Domme, om han end langt fra beundrer alt, hvad han har hørt og lært om Europæerne og deres Kultur, og om han end ved at sammenligne den med Kinas Kultur er tilbøjelig til at overvurdere denne sidste.

Chang Tjih Tung vil intet vide om en konstitutionel For-

fatning for Kina. „Det kinesiske Folk,“ skriver han, „er fuldkommen uvidende i Regeringssager og har aldrig hørt eller drømt om en direkte Deltagelse deri. Kineserne aner ikke, hvad der i det hele taget forstaas ved en raadgivende Forsamling. Vort nuværende System er i Virkeligheden en Slags Republik! Dersom der opstaar Vanskeligheder for Regeringen, bliver det Ministrenes Sag at overkomme dem. Og dersom vi danner et Parlament, hvor skal vi faa Medlemmerne fra? Lad os vente, indtil vore Opdragelsesanstalter er i fuld Gang. Saa vil det være tidsnok at tænke paa en Forfatning.“

Han baserer hele sit Reform-System paa Confucius Lære plus en Adoption af europæisk videnskabelige Metoder. Den gamle Lærdom skal danne det moralsk-etiske, den ny Kundskab det praktiske Grundlag for Undervisningen. Han foreslaar Oprettelsen af tekniske Skoler og højere Læreanstalter hele Kina over efter dette Princip. Pengene vil han tage fra Salget af de Masser af buddhaistiske og taoistiske Templer, som findes i Byerne og paa Landet. „Syv af hver ti af disse skal sælges og Pengene anvendes til Skolefond.“ Endvidere paapeger han Nytten af, at kinesiske Mandariner og „Litterater“ rejser til Europa og Amerika for at sætte sig ind i Forfatningsforhold og Administration, og af, at kinesiske studerende besøger fremmede Landes Læreanstalter, særlig Japans, hvor Sproget og Litteraturen er lig Kinas, og hvor et Udvalg af Verdens bedste og nyttigste Lærebøger allerede findes oversat fra de forskellige europæiske Sprog, samt hvor det er billigere og nemmere for Kineserne at komme hen end til Europa og Amerika.

„Lad os bygge Jernbaner,“ siger Chang Tjih Tung, „saa at vore udstrakte Provinser kan komme i let Forbindelse med hinanden, Bonden hjælpes til at afsætte sine Produkter, Købmanden sine Varer og Arbejderen sit Arbejde. Vore Miners Rigdomme vil ved Banernes Hjælp kunne udnyttes, vore Kyster blive forsvarligt beskyttede, og vore Soldater hurtigt befordrede, hvorved der vil spares Tid og Penge.“

Et af Bogens længste og vigtigste Kapitler behandler indgaaende Opiumsspørgsmaalet og fordømmer i haarde Ord Indførselen og Kultivationen deraf som „en Forbandelse for Land og Folk“. Forfatteren opfordrer indtrængende Regeringen til at tage alvorlige Forholdsregler imod Opiumsrygningen. I et andet Ka-

pitel tages Ordet for en Omordning af Kinas Militærvæsen. Afvæbningsteorien og Fredstanken fordømmes som Utopier. „Siden Fredsligaen blev dannet, har de store Lande energisk bygget Flaader og købt Kanoner for at skaffe „Balance“ tilveje. Lad *os* først faa en Armé, saa kan vi siden tale om Afvæbning, thi dersom vi gør dette uden noget i Ryggen, vil vi blive til Latter for andre Nationer. Det vilde være det samme som at recitere Klassikerne for at berolige en Bande Oprørere. Afvæbning er en international Spøg, og international Lov er Narresteger, der er ikke andet for end at søge Hjælpen hos os selv.“

I Bogens sidste Kapitel anbefaler Chang Tjih Tung religiøs Tolerance, medens han samtidig stoler paa Kung Fu Tzus Filosofi, „Himlens rene hellige Lære og Summen af de fem Forbindelser (Lydighed mellem Børn og Forældre; Ærefrygt mellem de levende og de døde; Hengivenhed mellem Brødre; Respekt mellem undergivne og foresatte og Loyalitet mellem Folket og Herskeren) og advarer imod Forfølgelse af de fremmedes Religioner, „som er tilladt ved Traktaterne og af Kejseren“.

Endnu den Dag i Dag danner de i „Kinas eneste Haab“ nedlagte Maksimer Basis for den Del af Reformarbejdet, hvis Formaal er en gradvis Omformning, efter europæisk (og japansk) Mønster af det gamle, ormstukne, kinesiske Regerings- og Administrationssystem med alle dettes Fejl og Bestikkelsel-Udvækster, forudsat at der gaas frem ad Lovlighedens og Fredens Veje, og at det sker uden at forstyrre Statens Ligevægt. Det er det moderat-reformvenlige Parti, som øver størst og varigst Indflydelse, og som bærer Ansvaret for de Reformer, der allerede er gennemført, saavel som for dem, der kun bliver det — paa Papiret.

Jyan Shih Kai repræsenterer en fra Chang Tjih Tung forskellig Mandarin-Type. Han er et næsten enestaaende Eksempel paa, hvorledes, selv i et Land som Kina, en “self-made man“ kan naa frem til de allerhøjeste Embeder i Landet ved Dygtighed, Mod og Energi. Det var Li Hung Chang, som tidligt i Firserne trak ham frem fra en Subalterns beskedne Stilling i Arméen, og som benyttede ham i Korea i de urolige Tider, der gik forud for Krigen med Japan, hvori Jyan havde en væsentlig Skyld. Da han i 1895 maatte flygte fra Seoul, overdrog Li Hung Chang ham at organisere et lille udvalgt Armékorps nær Pe-

king efter europiæsk Mønster, en Opgave, som han skilte sig saa godt fra, at han fik Overkommandoen over alle Tropperne i Chili Provinsen. I forbavsende kort Tid omdannede han disse til den eneste brugelige Hærafdeling i Kina. Som Belønning for sine Tjenester under Paladsrevolutionen i 1898 udnævnte Enkekejserinden ham til den substantielle og vigtige Post som Guvernør i Shantung, Kinas ældste Provins, og herfra steg han efter Li Hung Changs Død i 1901 til Vicekonge i Chili Provinsen. Han beklædte denne Post, indtil han for nogle Maaneder siden kaldtes til Peking som Præsident for det nylig oprettede Udenrigsministerium, en Stilling som han endnu beklæder.

Jyan Shih Kai er, om end ikke Europær-Ven i Ordets egentlige Forstand, dog en Mand med fuld Forstaaelse af den europæiske Civilisations Fortrin og Nytte for Kina. Og han er en klog Mand, der kender sit Land og sit Folk og har Øjnene aabne for, hvad der af europæisk kan overføres til Kina uden at kollidere for stærkt med Landets egen Kultur og ældgamle Civilisation. Han har Ord for at nyde Enkekejserindens særlige Tillid og Bevaagenhed, og da han endnu er en forholdsvis ung Mand — midt i Halvtredserne — har han bevaret sin Snarraadighed, sin Energi og sit Mod, der allerede har staaet ham i saa godt Sted under hans usædvanlige Karriere, og som han sikkert vil faa god Brug for i sin ny og særlig udsatte Stilling.

Det er en Selvfølge, at Chang Tjih Tung og Jyan Shih Kai har dannet Skole, og at da navnlig denne sidste ses op til af „det unge Kina“, som endnu er for ungt og for spredt til at kunne gøre sig selvstændig gældende. Disse unge Mennesker, ladede til Mundingen, som de er, med mer eller mindre ufordøjede fremskredne Meninger og Teorier, tørster efter at føre disse ud i Virkeligheden. Foreløbig synes de som de japanske „Soshi“ nærmest at være en Fare for Udviklingen i Kina, navnlig fordi de er tilbøjelige til at forstaa Parolen „Kina for Kineserne“ som „Ud med de fremmede“, og de vil, hvis de ikke holdes i Tømme, let kunne føre Begivenhederne ind paa en for Kina og dettes sande Interesser farlig Vej.

J. Henningsen

BRUNO LILJEFORS

Man kan i disse Dage ved at gøre en Tur med Baaden over til Malmø faa en Udstilling af nogle af Liljefors' Arbejder at se.

Rejsen selv over det endnu vinterligt mørke Sund men allerede med vaarlige Udbrud af Sol mellem de vrede Byger, er en god Introduktion til den store Svenskers Kunst og ligesaa Maagerne, der næsten som tro Husdyr følger Færgen fra Havn til Havn. Over det aabne og salte Sund stryger Maagerne i en utrættelig Flyveleg op og ned, hid og did i den stride Luft, der holder dem saa glatte, i den kolde, bidende Friskhed, der bare gør dem mere levende. Snart stiger de som Fakler af hvid Ild, idet Solen bryder igennem Skyen over dem, snart synker de ligesom slukte ned imod de sortblaa Bølger, der skygges af Bygerne, men op kommer de igen og lægger sig krydsende paa Vinden, tager lange Svævetag sidelængs, ser sig om med Hovedet paa Hæld og Næbbet vendt klogt i Retning af, hvor Mad kan ventes, og der høres smaa vejrbidte Pib fra dem oppe i den svale Luft, og saa rokker de ganske nær ind over Skibet paa de lange, smidige Vinger og ser ned med et Øje og stryger ud igen for ikke at være sidst, om noget godt skulde falde. Man kan staa og gøre sig ganske gratis Forestillinger om Guds Engle og om Fremtidens styrbare Luftfartøjer paa en Gang, mens man færger over til Malmø.

Og her, i Malmøs noble og omhyggeligt ordnede Museum, møder man i Bruno Liljefors' Kunst den samme luftige Aabenhed og det samme Indtryk af Naturens Underværker, Havet og Himlens Fugle, som derude i Sundet.

Det er en Vandreudstilling, man her har Lejlighed til at se; sidst var den i Berlin, hvor den vakte stor og hæderfuld Opmærksomhed. Om Liljefors' overordentlige Rang som Kunstner og om hans Verdensry behøver der jo ikke at tales; jeg er heller ikke Kritiker af Faget; det er kun fordi Bruno Liljefors som Kulturfænomen i det hele taget forekommer mig at være et Led i den moderne Friluftsbevægelse, at jeg føjer min Beundring til Kendernes. Ingen Kunstner er saa *svensk* som Bruno Liljefors, og Sverig, det er netop et Friluftsland.

Der hænger 32 Lærreder i Malmø, næsten alle signeret 1907, altsaa Kunstnerens seneste Arbejder. Det er ikke nogen fuldgyldig Repræsentation for Liljefors, men der findes nogle af hans ypperste Ting derimellem, saaledes en Andefamilje eller Spoven, to Billeder, der viser hele Dybden af hans Følelse for Dyr og Ligevægten deri, sammen med hans mærkeligt oprindelige Sans for Landskab.

Man falder i Forundriag over, at denne Opfattelse af Naturen, der fremfor alt synes ligetil, der giver hvad der *er*, at den for kun en Snes Aar siden, da Liljefors fremkom med den, skal have virket saa revolutionært. Men det lader sig forstaa, naar man betænker, at Forskellen mellem Gammelt og Nyt, mellem en tidligere gennemgribende Spiritualisme og vor egen videnskabelige Livstilegnelse, netop bundede i Forholdet til Virkeligheden, der før overalt var forbudt og nu tilegnes igen overalt. Liljefors' Kunst er da i Slægt med det store naturvidenskabelige Gennembrud, der med alle Faser har sit Krystallisationspunkt i den darwinske Aand. Ogsaa Liljefors begynder som Jæger. Og han stammer fra Bønder. Der er hos ham det samme lægende Tilbageslag til det Jordiske, til det aldeles ikke Festlige men i Længden Bærende, som jo ogsaa udmærker den engelske Friluftsmand og Seer, der havde den tilsyneladende barbariske Smag at føre Mennesket ned fra Familjeskabet med Gud og tilbage til Dyreriget.

Liljefors gaar paa første Haand til Naturen, med sine Fædres Øjne, med ingen anden Avtoritet end sit Hjærte, ligesom Darwin, og det er den store Kunst. Den falder ikke „af sig selv", det er tungere at tilegne sig, hvad man ser, end hvad man af meget vægtige Grunde, Folks almindelige Mening, tror at burde se. Andre Veje er kortere og lettere at befærde, fordi de mange har

gaaet der og gaar der endnu. Men saa er der alligevel en født Ensom, der foretrækker Vildnisset, og han kommer en Gang ud med ny Sjæl for os alle. Et Blik paa Liljefors' Portræt malet af den Ildkarl *Zorn,* viser ham som den Enlige i Skoven, der har inddrukken de snebegravne Træers Tungsind og har ladet sig trøste deraf. En Mand, der har lagt af at græde, fordi nu *ved* han det, han kender Forgængeligheden — men nu skal dog et og andet gives *Varighed!* Kunsten bestaar. Liljefors har et stift, fjærnende Blik, som de Ørne han maler. Vi ser igen, hvad han har ladet det hvile paa, i hans Værker, og vore Efterkommere vil altid eje disse Brudstykker af Tilværelsen, hans Blik har reddet for Udødeligheden.

Af Kunstværkerne i Malmø er Andefamiljen betegnende for Liljefors' Dyrebetragtning og hele uanselige Metode. Her er der med de simpleste Midler — ingen anden end netop Manden, der gør det, vilde vove at byde saa lidt — fremstillet en lille Bugt mellem Sivene, hvor en Vildand er trukken ind, mens en Hale af Ællinger er i Færd med at følge hende. Der er ingen Historie, hun putter sig i Rørene med Ungerne, det er det hele. Man ser, hvor hun gør sig stille, hvor hun allerhelst vil se ud som Siv i Sivet, kun det kloge Fugleøje røber hende. Hun ser saa moderlig ud, alle Mødre har saadanne visse, naadelige Øjne. Men der er ikke fra Malerens Haand anvendt et eneste Træk, der ikke er dyrisk, det er kun en And, og just fordi Liljefors véd alt om Vildænder og ikke maler andet, naar han er ved det, faar man det mystisk, potenserede Indtryk af Liv, der virker næsten menneskeligt. *Sjælen* i et Billede retter sig vel heller ikke efter de Rangklasser, der udenfor Kunsten skiller Skabningerne fra hinanden. Ællingerne, der ror ind efter Moderen som smaa Dunboller paa Vandet, er malet med en Inderlighed, som alene en Gud udfolder, naar han er uforstyrret. Den samme Haand, der flytter Bjærge og udsletter Kloder, skaber i en Times Vindstille de smaa Vildællinger paa Vandet. De er endnu ganske spæde, man kan se, hvor de dikker med Hoved og Hals, mens de ivrigt bener af i Vandskorpen og laver de mindst mulige Ringe foran sig. De er saa dunede smaa, at endogsaa Vandet slutter sig som et Kærtegn om dem og bærer dem ligesom Ingenting. Sorgløst svømmer de efter Moderen under Flyvetilløb med nogle spirende Vinger ikke større end en Negl, og til allersidst kommer en, der

er bleven lidt forsinket, og som dikker noget overordenligt i Vandskorpen for at vinde med.

Saaledes har Jægersmanden Liljefors set dem, og saaledes skildrer han dem, den samme Mand, der til andre Tider undliver de uskyldige Fugle med Bøssen. Men som bekendt er det netop Jægeren, der opholder Vildtet ved at spille Vorherres Rolle for det; Ikkejægere udrydder kun Dyrene ved at beskytte dem.

Et Billede af en Regnspove viser Liljefors som den fine Kender af Dyrene i Samspil med deres Omgivelser, den mærkelige Evne de har til at tone sig af mod deres Opholdssted, som man med en engelsk Ord har kaldt *mimicry*. Det er kun en enkelt Spove, der staar ubevægelig mod en Baggrund af Tuer, som har næsten samme Farve. Enhver der nogensinde har set en vissen Tot Græs pludselig faa Liv og forvandle sig til en Fugls bestemt nuancerede Fjerdragt, vil kende dette Billede igen som en stor Kenders og Kunstners Mesterværk. Af den Slags Eksempler paa Dyrenes Legen Gemme i Naturen har Liljefors malet mange og vel at mærke uden just at have til Hensigt at fremhæve Situationen, hvad der kun vilde føre til Naturhistorie for Voksne, men fordi Studiet af Dyr af sig selv fører ind i den Løndom, hvor de og Naturen tilsammen blænder Øjet. Han har malet en Snehare i de hvide Omgivelser, der gør den næsten umulig at faa Øje paa; han har malet Tjuren, der sidder ind til Stammen af en Gran i Skovtykningen og gaar saa fuldkommen i et dermed, at man ikke vil opdage den, uden at den rører sig, eller man er nær nok til at se det lille blanke Øje. Fuglen ved det, som den sidder der bomstille, stivnet paa Grenen; men den sorte Øjenperle brænder som den mest intense og rædde lille Livslys i Skovmørket. Der kommer kun Angst til den, og opdager man den saaledes i Skoven, udgaar der ogsaa kun Angst fra den igen. Dette er den sande „Schweigen im Walde“, og Bøcklins ellers saa grumættede Farvemosaik med Enhjørningen i Skoven er en romantiserende Oversættelse af Naturen ved Siden deraf. Billedet af Spoven, der kan ses i Malmø, er et Vidunder af Stemning Det ligner selve den nordiske lyse Nat, den graa Sølvnat, der er uden Hemmeligheder men mættet med Ufattelighed, Sværmeri, Elskov.

Liljefors' allerbedste Frembringelser findes ellers ikke paa denne Tournéudstilling, de tidligere Arbejder, hvor han har naaet sin

Kunsts Højdepunkt, som Havørnene og Rævebilledet paa Stockholms Galleri. Det mægtige Billede af de to Ørne, der slaar ned paa Edderfuglen ude i aabent Hav, er vel nok Liljefors' mest kendte Arbejde. Det er svært nu at fastholde det lynende Indtryk af Friskhed, man i sin Tid, for Aar tilbage, fik af dette nyskabende Værk, der siden har bidraget til at omforme selve vor Natursans, saa at det staar som en Kunstens Begyndelse. Nu kan vi kun se, hvor det er sandt, nu det har fornyet vore Øjne. Men den Gang det blev skabt, var alt nyt. Havet var taget fra Poesien og givet til sin egen Urlov, Ørnene var befriet fra Fabler og heraldiske Baand, hvori de før havde sukket, og genindsat i deres Rovfuglefunktion — og Edderfuglen, for den var der ikke Pardon, nej den blev dræbt. Billedet havde ingen „Forløsning“, ingen køn Nødløgn eller Idé, som forhen krævedes af et Skilderi, det fremførte uden Kommentar Naturens eget grusomme og uskyldige Drama, og det det virkede saa urmægtigt ved var alene Udfoldelsen af Styrke deri, Skønheden. Som Ørnene i dette Billede styrter sig ned over Edderfuglen uden andet Vidne end det nøgne Hav, saaledes svang Bruno Liljefors sig over sit Stof, da han blev Kunstner.

I Nationalgalleriet hænger ogsaa det bedaarende Billede af Rævefamiljen, der holder Gaasegilde. Det rummer hele den svenske Sommer, tindrer som en Solmyte af Lys og af Løv, af Appetit og Spilopper. Der staar ligesom et blændende Støv ud fra Billedet af Solskin og Dun, af smaa uldne Rævehvalpes Leg med Fjer i Munden rundt mellem solbeskinnede Fnug fra Fandens Mælkebøtterne, af Græs og Straa, der knitrer i Varmedisen, af Luft, der dirrer under Solen. Det hele er een Taage af Sommer og paradisisk Ungdom. Gaasen synes ikke om det, for hun gaar ikke som paa Fortidens Illustrationer af Edens Have fredeligt Side om Side med Ræven, hun bliver naturligvis ædt; men ellers aander Billedet kun Idyl og Tilfredshed. I Dyreriget, hvor Synden ikke er kommen ind, kendes der kun Harmoni. Der er derfor heller ikke Grund til ensidigt og altid at dvæle ved Dyrenes Tilbøjelighed til at spise hinanden raa. Enhver Situation er lige god. Liljefors har malet Katten, der gaar hjem gennem Morgenduggen varsom for sine Frøkenpoter — og med en Lærke i Munden, men han maler ogsaa sine Dyr udenfor Maaltiderne, paa Vandring, syslende med et eller andet

Fjerpilleri, paa Lur, i Skjul eller blot i Ro uden at have andet for end at dvæle, hvor de er. Saaledes har han i Pagt med alle Naturens Nuancer og Luner spredt om sig med uforgængelige Portræter og Livsbilleder af Ugler og Maager, Sæler, Tjurer, Snepper, Edderfugle og Ænder, Harer og Bekkasiner, hele Sverigs yppige Favna.

Og sammen med Kræet har han skildret Sverigs skønne, nordisk forfinede Natur, Skærgaarden og Havet, Birkeskoven, de stenede Udmarker, Granernes Alvor, Moser og Søer, og det under alle de skiftende Aarstider, Høst og Sommer, i Snevejr og Foraarslud, i Sol og i Byger. Et stort Maleri af ham, der forestiller et af Bræen afrundet Skær, hvorfra Søfugle mod Solopgang begiver sig ned i de rosenrøde Bølger, rummer Hav og Himmel og Øer i en nyfødt Stemning, som var det Jorden paa Skabelsens første Morgen. Et andet Billede af ham, der er at se paa Udstillingen i Malmø, gengiver kun det faldende Vintermørke i en nedsneet Granskov, og denne haabløse Pavse dér kunde godt udlægges som Jordens sidste isnende Aften. Saa langt gaar han — med Morgenrødens Vinger og ind i det evige Ophørs tiende Kulde. Men der er ikke talt med andet end Tilværelsens eget fattige Sprog.

Det Thiilske Galleri i Stockholm ejer blandt mange andre Skatte af Liljefors et Billede af ham, der synes mig det dyrebareste af alle, fordi det helt og holdent unddrager sig Forklaring. En Maler *kan* naa højere end den, der skriver, fordi den endelige, sidste Simpelhed endnu lader ham beholde sin Kunsts Virkemidler, mens Digteren her maa tie. Hvor Ordet hører op, er der endnu de stumme Farver. Billedet jeg tænker paa, omhandler en Bekkasin, der sidder ved en Pyt; for Resten maa man tage hen og se det.

Med al taknemlig Beundring for Maleren Liljefors agter jeg ikke at sætte ham op paa et Bjærg som et Unikum, en Mand uden Mage. Tværtimod ser jeg hans Betydning i den sjælelige Almenhed, der knytter ham ved Slægtskab til det brede, nordiske Folk og dets Syn paa nordisk Natur. Som før sagt er han kommen af Bønder, og naar en Bonde bliver Maler, udtrykker han sig netop som Bruno Liljefors, hvis Fædre tog redeligt mod Tilværelsen og gav den uforfalsket tilbage igen. I denne Betragtning ligger alt det Svar, jeg ønsker at give Knut Hamsun paa hans Brev til mig forleden i „Tilskueren“.

Luksussjæle staar ene, men de hele og enkle af Hjærte har lykkeligvis mange af deres Lige. Det var heller ikke svært at paavise Udviklingsgangen i Bruno Liljefors' Produktion og det Slægtskab, han staar i til andre Malere. Bekendt er saaledes Paavirkningen, han skal skylde japansk Kunst. Den er utvivlsomt tilstede; men den forekommer mig iøvrigt mindre direkte, snarere har han af Japanerne modtaget Impulser i almindelig *hedensk* Retning. Evropæiske Fordomme tilegner man sig *ikke* af Japanerne. Under alle Omstændigheder er hvad han har lært, naturligt tilegnet og fordøjet.

Af Malere, der saa at sige deler Øje med Liljefors, henviser jeg som mest nærliggende til den danske Maler *Johannes Larsen*, der har frembragt Arbejder i Stil med Liljefors, uden at man behøver at henføre ham til hans „Skole". Johannes Larsen er lige saa dansk, som Liljefors er svensk. Han deler sin Fælles Metode deri, at han maler hvad der ligger *ham* under Øjnene, dansk Natur og de Dyr, vi har. Er der nogen Natur, der som den danske bliver dejlig, beskeden som den er, af at man netop vælger den? Som en Pige, der ikke havde troet det, der synker i sine Knæ, over at nogen vil have hende, bliver der dejligt i Danmark under den milde Kunstners Haand. Johannes Larsen har bejlet til en lille Egn ved Kerteminde og faaet Ja. Hans store Billede af Foraar i et Kær, med Fugle, der var udstillet for et Aar eller to siden, er et Monument for Rigdommen i at tage det der ligger for paa sine Hænder og bære det til sine Dages Ende. Det er et Billede, der altid vil vare, ægte, i sit Inderste dansk.

N. P. Mols har malet Billeder af dansk Landskab og Kreaturer, dansk Vejr, Regn, og Kalve med Enden til den, danske Strande og Tofter, grundigt og uopslideligt; kun Tiden mangler for at gøre ham klassisk. Dette gælder i endnu stærkere Grad en genial Maler som *Th. Philipsen,* der *er* klassisk. Han var vel den første herhjemme, der opdagede, at selv *det Flade* har sin egen Skønhed. Mest genkalder Liljefors dog *Lundbye,* hvis blotte Navn vælder af Uskyld og Sødme. Nogle faa Tegninger, jeg har set af Liljefors, minder ogsaa paa en mærkelig Maade i selve Haandelaget om vor danske Mester. Men begynder man først at snakke om danske Malere, bliver man bange for ikke at nævne dem allesammen.

Desuden føler jeg Uholdbarheden og Tvangen i at gennemføre Maleres Inddeling efter om de udelukkende fremstiller Dyr eller ogsaa andre Ting. Liljefors er en stor Maler, der ikke har vundet Tid til mere end Noæ Ark endnu og maaske ikke naar længere, men derfor har han ikke kasseret Resten af Verden som umalerisk. Det blev mig da ogsaa fortalt i Stockholm, at Liljefors nu efter at have tilfredsstillet Kravet til sig selv som Skildrer af Dyr længtes efter og havde i Sinde at tage fat paa det ypperste af alt Vildt, Mennesket. Og bag Mennesket øjner man *Byen,* der er et endnu vildere Landskab end Skoven og Havet. Der er ingen Grund til ved Friluftsbevægelsen i Kunsten kun at tænke paa Dyre- og „Natur"skildrere. Man maa derved forstaa den Kunst, der har brudt med al Vedtægt, enhver Uvirkelighed, og begynder forfra under Tilværelsens fri Himmel, netop med det som sit Motto, at *alt* er Natur.

Det har man derfor Lov at vente af Friluftskunsten, at den efter at have forløst Sjælen i Dyret ogsaa en Gang gengiver Mennesket dets Uskyld midt i den Verden af tilsyneladende Unatur og Fortræd, det har optaarnet om sig.

JOHANNES V. JENSEN

KRISEN

EN LÆGMANDSBETRAGTNING.

Vil det komme til at hedde saadan i den næste Udgave af Danmarkshistorien:

Et Uvejr er gaaet hen over vort økonomiske Samfund, Lynet slog ned fra den klare Himmel. Den store udenlandske Krise naaede omsider vort lille Fædreland. Men energisk Indgriben fra Regeringens og fædrelandssindede Bankmænds Side standsede Ulykken i dens første Begyndelse, og Danmarks økonomiske Liv kunde atter fortsættes ad dets kendte solide Baner?

Et kildekritisk Studium vilde finde nogle Smaafejl i denne Fremstilling: Krisen kom ikke uforberedt; det var en langvarig, snigende, hemmelig Sot, som endelig kom til Udbrud; vor københavnske Krise har ikke sin Rod i udenlandske Forhold, højst gav disse Anledning til Eruptionen; endelig er Sygdommen ikke lægt ved den valgte Hestekur; allerhøjst og maaske knapt det, er der skabt Mulighed for en Helbredelse gennem en langvarig Rekonvalescens paa indskrænket Kost.

Det ligger nær at slaa alle økonomiske Kriser i Hartkorn, idet man fæster Blikket paa Lighedspunkterne: Uroen, Kredittens Rystning, Pengenes Inddragelse, Stormløbene paa Kreditinstituterne, de modstandsudygtiges Sammenbrud eller Hensygnen. Men det er lærerigere at iagttage Forskellighederne; man vil da se, at Krisen ligesom Feberen kan være Symptom for mange Slags Sygdom; ogsaa den sidste indtraadte vil vise sig at være af særegen Art i Rækken af danske Kriser baade med Hensyn til Aarsag og Omraade.

Krisen 1857: et efter Datidens Forhold imponerende System af Vekselkredit, funderet paa Spekulationsværdier alene, styrter sammen i umiddelbar Sammenhæng med udenlandske Begivenheder. Den forløber som det hastige, stærke Sommertordenvejr. — I Aarene efter 1873, efterfølgende og delvis foraarsaget af det tysk-østrigske Krach, en almindelig Svækkelse af vort økonomiske Samfunds Kræfter. Kun faa egentlige Fallitter, som G. A. Gedalias og den gamle Centralbanks, men langvarig Nedgang af industrielle Værdier og en deraf følgende Forretningsulyst, C. F. Tietgens hidtil uberørte Prestige fik et Stød, som aldrig fuldtud forvandtes. – Endelig var Krisen 1885 trods at

den fik sit mest dramatiske Udtryk i nogle københavnske Fallitter, H. P. Hansens og Mohr & Kiærs, i sin dybeste Grund af agrarisk Art. Prisfaldet paa Landbrugsprodukter svækkede Landbrugets økonomiske Bæreevne; men længere end det var tilladeligt, opretholdt man Illusionen om Prisfaldets forbigaaende Karakter, miskendte den nedadgaaende Verdenskonjunktur. Da man ikke mere fik kontante Penge nok, levede man højt paa Bog hos Provinskøbmændene, disse atter paa Vekselkredit hos deres københavnske Forbindelser, som igen rejste Kredit i Bankerne. Da Grundlaget, Landbrugets Produktivitet blev usikker, vaklede hele Bygningen. Endogsaa den særlige Kalamitet, der svækkede en Række københavnske Bankierfirmaer, Fejlslaget af en paatænkt Emission af Sukkeraktier, beroede i Virkeligheden paa en agrarisk Misère, Sukkerproduktionens slette Fremtidsudsigter under de herskende Prisforhold.

Ogsaa da blev en Regeringsaktion Lægemidlet, men af en séregen Art, vidt forskelligt fra det i disse Dage anvendte. Den i Vinteren 1886 gennemførte Konvertering af den danske Statsgæld gav Stødet til en Række tilsvarende Operationer med Hensyn til alle rentebærende Fonds, navnlig Landbrugets Kreditpapirer. Nedsættelsen af Landbrugets Renteudgift med $\frac{1}{2}$ pCt. p. A. formindskede dets aarlige Gældsbyrde med mindst en halv, maaske snarere en hel Snes Millioner Kroner. Men dette var ikke Hovedsagen. De gamle 4 pCt.s Laan var rejst i Indlandet ved Landets egne opsparede Midler, de nye $3\frac{1}{2}$ pCt. (og senere 3 pCt.) Laan blev for en væsentlig Del anbragt i Udlandet, de fremmede Laanemidler fremkaldte en Pengerigelighed, der virkede ansporende paa Erhvervslivet.

For vort Landbrug var dette formentlig kun af det gode. Landbruget har, støttet ved den ydede Hjælp, overvundet de trange Tider, revolutioneret sine Driftsformer, forberedt en ny Opblomstring som under gunstigere Konjunkturer, højere Priser har fremkaldt en Række gyldne Aar, som en forhaabenlig fjernere Fremtid vil se tilbage paa med Misundelse. Ogsaa i Provinsbyerne og de hastigt opdukkende Stationspladser har Udviklingen med enkelte forbigaaende Undtagelser (f. Eks. Aalborg og Esbjerg) vistnok i det hele været god og sund.

Anderledes i København. Den navnlig i Periodens Begyndelse til stadig faldende Rente udbudte Mængde af disponible Midler har vel paa adskillige Punkter fremkaldt nyt industrielt og kommercielt Liv, muliggjort en haardt tiltrængt Omstøbning af Industriens og Skibsfartens Materiel. Men det pludselige Pengeudbud fremkaldte en Tro paa, at Midler altid vilde staa til Raadighed, en stadig stigende Lyst til at sluge mere til stedse mere uproduktive Behov. Vi begyndte med at eksportere Stats- og Kommuneobligationer om i Papir; i Kreditforeningsobligationer satte vi den sikre Del af Ejendomsværdien, men derefter søgte vi at gøre de sekundære Værdier negociable; og da heller ikke disse strakte til, har vort Erhversliv søgt og fundet let opsigelig løs Kredit i Udlandets Bankinstituter. „Vi lever allesammen paa korte Veksler paa Crédit Lyonnais", som en bekendt Bankmand udtalte allerede for flere Aar siden. Uden tilstrækkelig Grund har vi derved gjort vor normale økonomiske Livsførelse afhængig af de endog forbigaaende Svingninger paa Verdenspengemarkedet.

I sidste Henseende deler vi Skæbne med andre Lande navnlig med Tyskland. Men det for os ejendommelige, hvad der særtegner den københavnske

Situation er dette, at vi i for høj Grad har givet Laanemidlerne en uproduktiv Anvendelse. Stadens uheldige Beliggenhed i en Afkrog ved et Farvand, der knapt længere er en Verdensvej, sætter visse Grænser for vor økonomiske Aktivitet; tilmed har den svenske Protektionisme just i denne Periode berøvet Staden Halvdelen af dens naturlige snævrere Opland. Det er da forklarligt, om end ikke undskyldeligt, at vi har brugt de laante Penge i uøkonomiske Formaals Tjeneste. I hvilken Grad til rent personligt Forbrug, unddrager sig formentlig en nøjere statistisk Redegørelse. Anderledes med Hensyn til det Punkt, hvorom alle Tanker kredser, det uproduktive Byggeri; her er en talmæssig Bedømmelse til en vis Grad mulig.

Til en vis Grad. Thi det københavnske Byggeri er af to Slags, dels Opførelsen af Nybygninger paa hidtil ubebyggede Grunde, dels Nedbrydning af gamle Huse og Opførelse af nye paa deres Plads. Den sidste Form for Byggeviksomheden tilvejebringer ikke med Nødvendighed mere Bebyggelse end der var forud, gaar derfor ikke ind i Statistiken over nye Lejligheders Fremkomst eller over Lejeledigheden. Vi véd, at den i dette Formaal anvendte Kapital ikke altid er anvendt produktivt, i hvilket Omfang kan vi have en Anelse om, ikke mere.

Bedre er vi stillet med Hensyn til den første Form for Byggeriet. Vi véd for Eksempel, at der ved April Flyttedag 1907 var 11041 ledige Beboelseslejligheder i København—Frederiksberg og 1811 ledige Butiker og Kontorlokaler. Det vil sige, den til disse Lejligheders Tilvejebringelse anvendte Kapital er i dette Øjeblik uden Frugt.

Hvad betyder nu dette i Penge?

Til Bedømmelse heraf foreligger der i Kommunens Tabelværk over Folketællingen 1901 en nøjagtig Redegørelse over Huslejens Størrelse for de forskellige Arter af Lejligheder, i Stadens Regnskab 1906—07 en detailleret Opgørelse over Lejeledigheden i de forskellige Arter af Lejligheder ved April Flyttedag 1907, endelig et ret paalideligt sagkyndigt Skøn over Huslejens Stigning fra 1901 til 1906, hvorefter denne skulde udgøre omtrent 5 pCt.

Paa Grundlag heraf kan man komme til det formentlig nogenlunde rigtige Resultat, at den aarlige Lejesum for samtlige ledige Lejligheder i København og paa Frederiksberg pr. April Flyttedag 1907 andrager lidt over 6 Mill. Kroner. Regner man med en gennemsnitlig Rente af 6 pCt., hvilket ikke er for lavt, vil det sige, at der i Øjeblikket er anbragt omtrent 100 Millioner Kroner uden Udbytte i ledige københavnsk-frederiksbergske Ejendomme. Allerede dette er en ængstende stor Sum sammenholdt med en skattelagt Formue i de to Kommuner 1907—08 af omtrent 1378 Mill. Kr. Men hertil kommer som ovenfor berørt et vist ubestemt Beløb for i Øjeblikket uproduktive Ombygninger i den ældre By. Herpaa er jo den mislykkede Telegrafbygning et iøjnefaldende Eksempel, men ingenlunde det eneste; Mand og Mand imellem nævnes saa det ene saa det andet, deriblandt eksempelvis et aldeles tomt Hus paa Hovedstrøget til en kalkuleret Aarsleje af 150,000 Kr.

Dette er nu imidlertid næppe alt. Københavns Kommune har i de sidste Par Aar set sig nødsaget til at overtage forskellige helt eller næsten helt udlejede Ejendomme som ufyldestgjort Panthaver for den fra Restkøbesummen hidrørende Grundprioritet. Kommunen er i intet eller næsten intet af disse

Tilfælde traadt til uden Ængstelse, den har flere Gange ilet med at afhænde sin Prioritet til nedsat Pris, altsaa med Tab. Men i alle disse Ejendomme indestod der Midler efter Kommunens. Sjældent var det letsindigt anbragte Spekulationspenge, i Reglen nødtvungent henstaaende Penge, Haandværkernes Tilgodehavende for deres Andel i Byggeforetagendet. Disse Penge gik altsaa fuldstændig tabt. Man tør selvfølgelig ikke tage de nævnte Tilfælde som typiske, der gives Byggeforetagender, som gennemføres med Fordel. Men det er ikke nogen Hemmelighed, at de i denne Forstand mislykkede Foretagender udgør en ængstende stor Del af hele Massen.

Det synes allerede i flere Aar at have været vanskeligt at bygge med Fordel i København; der er et ugunstigt Forhold mellem den Leje, der kan opnaas og Forrentningen af Anlægskapitalen. Er Huslejen for lav? den er lavere end i de andre nordiske Hovedstæder (ogsaa pr. Kubikmeter?), men kan vort Samfund bære en højere? Er Grundpriserne for høje? for Nyland er de i alt Fald næppe steget synderligt i de senere Aar. Eller er det Rentefodens Højde? men det ugunstige Forhold var alt tilstede under den lave Rentefods Herredømme. Eller er selve Bygningsarbejdet absolut set for kostbart paa Grund af Arbejdslønnens Højde eller Materialernes Pris? Visse Tegn kunde tyde derpaa; i nogle af Bygningsfagene synes der knapt at blive Margen for en Driftsherregevinst. Dette behøver ikke at være nogen Ulykke; en Overtagelse af Byggearbejdet ved Arbejder-Produktionsselskaber vilde socialt set kunne opfattes som et et Fremskridt, men det er maaske tvivlsomt, om Deltagernes Udbytte blev større end den nuværende Arbejdsløn. Dog dette er Fremtidsmusik; et sørgeligt Nutidsfaktum er det derimod, at der i det antydede Moment ligger en yderligere Kilde til Tab ved Byggevirksomheden af ubestemt men betydeligt Omfang, der bliver at lægge til det føromtalte.

Det synes da ganske uomtvisteligt, at i de uøkonomisk anbragte Millioner, maaske nærmere ved 200 end ved 100, ligger fuld Forklaring af den indtrufne Krise. Hvad der direkte kun angaar „Byggespekulanten", drager under Nutidens udviklede Kreditforhold videre og videre Kredse. Haandværkere og Fabrikanter, der ikke kan faa deres Tilgodehavender, Sagførere som har vovet egne og Mandanters Penge i Foretagender, Banker, der har ydet Støtte med fast eller flydende Kredit, Vekselerere, der dels selv har givet Byggelaan, dels paa egen Haand eller for Kunders Regning har spekuleret i de paagældende Pengeinstituters Aktier, som steg og steg paa Grund af den paa Papiret beregnede Grundprisavance — alle disse og mange andre bliver nødlidende, naar Spillet ikke længere kan holdes gaaende, naar Krisen indtræder. Det kan samfundsmæssig set næppe anses for en Ulykke, at dette sker, snarere at det varede saa længe, inden det skete; men Krisen medfører megen i subjektiv Forstand uforskyldt Ulykke.

I den skildrede Særegenhed ved vor sidste Krise ligger et gunstigt Moment og et ugunstigt. Det gunstige Moment er, at Krisen er rent københavnsk, og indenfor København kun omfatter ét Felt af det økonomiske Liv, saa mange Krese der end indirekte berøres deraf. Landet, det hele danske Samfund, Staten kan forsvare at træde hjælpende til uden at befrygte en Forblødning. — Men det ugunstige Moment er dette, at her ikke er Tale om en forbigaaende Standsning som Følge af øjeblikkelig Pengevanskelighed, men om en virkelig ved-

varende, maaske uhelbredelig Depreciering af store Værdier. Man siger: de tomme Nybygninger vil blive udlejede, det gælder kun om at vinde Tid. Forhaabenlig, men det sker ikke i en Skyndsomhed; store Rentetab løber paa, og det maa ikke overses, at naar det private Byggeri standser, som det maa standse af Mangel paa Penge, vil Arbejderne nødtvungent søge andetsteds hen, hvor de kan finde lønnende Beskæftigelse og derved yderligere forøge Lejeledigheden. — Man kan ogsaa sige: en stor Del af de ledige Lejligheder var ikke bedre værd end at opgives som Menneskeboliger: skumle Huler i Kristianshavns, Borgergadekvarterets eller Vognmagergades Baghuse eller de ikke stort bedre Lejligheder i Rabarberkvarteret og i Vesterbros Sidegader; hvem kan fortænke Befolkningen i at den søger bort derfra, naar man kan finde langt bedre og sundere Lejlighed til samme Pris i Østerbros eller Frederiksbergs Nybygninger, saaledes som den interessante foreløbige Beretning over Folketællingen 1906 viser er Tilfældet? Nej hvem vilde vel fortænke den deri? Men just det, at Udvandringen fra de gamle Bydele synes definitiv, understreger jo kun dobbelt, at den i disse Huse anbragte Kapital er tabt og kun kan tilbagerobres ved tvivlsom og kostbar Ombygning.

Nej vi maa vist se Sandheden lige i Øjnene. Det københavnske Samfund er ved sin hensynsløse Byggevirksomhed blevet 100 Millioner Kr. fattigere. Disse 100 Millioner Kroner maa vi tjene ind igen, om vi skal komme paa ret Køl. Vi kan opspare dem ved større Tilbageholdenhed i vort private Forbrug; vi kan indtjene dem ved større Paapasselighed overfor de smaa Ting i vore Forretninger til Indtægt og til Udgift, som man i Opgangstider saa let forsømmer; vi kan indvinde dem ved ny frugtbringende udadgaaende Erhvervsvirksomhed; kun ad én Vej kan vi ikke faa dem igen: ved at lade, som om alt var i Orden efter en kortvarig Forstyrrelse, ved at fortsætte med Svindelen, som om intet andet havde været i Vejen end Vilhelm Lassens Vintold.

20. Februar 1908.

GUSTAV PHILIPSEN

TILSKUEREN

REDIGERET AF
GUSTAV PHILIPSEN
MARIO KROHN

APRIL 1908

Kejserlig russ. Hof-Leverandør

C. R. EVERS & CO.

Maltextraktøl (dansk Sundhedsøl)

40 Øre pr. ½ Fl.

Export-Malt-Extrakt (Skattefrit)

25 Øre pr. ½ Fl.

Fineste og bedste Fabrikata.

Fabrik: Ø. Fasanvej 15. ✻ *Telefon 3282.*

Pianoer

Harmoniums

Flygler

Skandinaviens største Magasiner. Aarligt Salg af over 500 Instrumenter. Alle Stilarter og Træsorter. — Bedste existerende Fabrikata: Steinweg. Gaveau. Hamilton. Højeste Udmærkelser (Grand prix og Guldm.) og fineste Anbefalinger.

Chr. Winther,

Frederiksborgg. 36, »Nørrehus«,

Udsl: Østergade 62 (ved Ranchs Ur.)

Brugte Pianoer tages i Bytte. Udlejning med Købsret. Ubegrænset Garanti til enhv. Tid. Kulante Betalings- og Forretningsprincipper. Skriv efter ill. Prisliste og [illegible]

Magasin du Nords Afdelinger for

Herre-Skræderi og Herre-Lingeri

fører de nyeste og fineste Artikler. Priserne ere, ligesom i Etablissementets øvrige Afdelinger, altid meget moderate.

Egen Indgang til disse Afdelinger i Porten nærmest Vingaardsstræde.

Linoleum

C. Riis Bonne & Co.

anbefaler **Linoleum** enten som afpassede Tæpper eller til hele Værelser og Trappegange.

6. Kronprinsensgade 6 (lige ved Købmagergade)

Linoleum

DIGTE

IN MEMORIAM

Du er endnu iblandt os her tilstede.
Det er blot det: Du er ej synlig mer...
Og kun med lukte Øjne vi dig ser...
Men stadig er din Sjæl blandt os tilstede.
Altid forbliver du vor høje Glæde!

Grusomt det er at se de Øjne briste,
der mest af alt var Livet for os her,
som skabte vore Dages dybe Værd.
Grusomt det er det dyreste at miste,
og følge langsomt bag en ensom Kiste.

En lav Oktoberdag med Sorg og Væde
forsvandt du i den sidste Ensomhed,
den store Nat, hvorom vi intet véd...
En dunkel Høstdag, god for dem der græde,
skjultes i Jorden du der var vor Glæde.

Men denne kære Stemme som forstummed,
jeg hører den endnu — lidt fjern og tyst...
Og dine Øjne gør mit Mørke lyst.
Den dybe Godhed som dit Hjerte rummed,
den døde ej med Munden der forstummed.

Jeg aner den omkring mig, jeg fornemmer
et sagte Tryk af en usynlig Haand,
en stille Glans af det, vi kalder Aand.
Fordi dit Væsen sælsomt jeg fornemmer,
derfor jeg véd, at jeg dig aldrig glemmer...

ENGENE OG REGNEN

Vi sad i Gaar ved min Rude.
Vi stirrede længe og stirrede langt,
og lytted til Regnen derude...

Vi hørte og hørte en Lyd, der var graa
Og sølvgraa var alle de Vande, vi saa
taalmodigt dale og dale ned
som en Himlens dybe Barmhjærtighed...

De blide og langsomme Striber faldt
lunkent, og lindt, og vellystigt faldt,
eensformigt, eenstonigt faldt og faldt
uophørligt, utrættet, paa Alt — paa Alt!

Den rislede ikke, den sivede ned,
sivede god og udholdende ned,
og køled en Dag, der var farefuld hed.

Vi sad og stirrede længe...
Vi saa, hvor den faldt i det vide Skød
af de gule og gispende Enge...

Vi saa hvor den faldt i det favnende Skød,
og læsked og løste den golde Glød,
Solsommerens store og stivnede Død...

Vi saa hvordan Engene sugede ind,
begærligt, ustandseligt, sugede ind
Himlens Drik, der var læskende lind...

Ja — da de smægtende Enge først
begyndte at drikke,
saa drak de og drak —
Der *var* ingen Grænse for deres Tørst!

SOMMER

Den gamle Park er segnet hen
i Middagens dybe Stilhed.
Den lange Time har taget Alt
ind i sin smilende Mildhed.
De sidste Lyde har løst sig op
i den store sovende Stilhed...

Det er som at sænkes i Slummer ned
at vandre ad disse Stier.
Kun af og til man hører en vag
og solet Summen af Bier...
Forunderligt er det at vandre her
ad disse Tavshedens Stier.

De fører ned til den tyste Sø,
i Ensomheden begravet.
Den spejler mat i sit mørke Vand
Lys fra Solhimmelhavet.
Den ruger tungt, som var den helt,
for evigt, i Stilhed begravet...

Stivnet fanger den i sit Spejl
den bundløse Midsommerhimmel.
At stirre derned er en langsom Rus,
man bliver besynderligt svimmel.
Man skimter i Dybet, fjernt som en Drøm,
en lykkelig Solsommerhimmel.

Der ligger en fin og gylden Em,
ensomt i Luften den svømmer,
som var et æterisk Tæppe lagt
over Træer og Fugle der drømmer.
Her er det Sted, man glemme kan
Tiden ... Tiden der strømmer.

Her er den store Naturens Fred,
der Menneskesjælen favner,
omslynger den helt, og fylder den fuldt,
indtil den intet savner,
blot smiler, med halvlukt Blik, til Den
hvis rolige Fryd den favner.

O det er godt at vandre her
i Stilheden uden Lige!
Stadig man skimter det samme Skær,
ser det ej synke og stige.
Kvægende er det at hvile her
i Midten af Tavshedens Rige!

CHRISTIAN RIMESTAD

DIGTE

VALLIS AMANTIUM

Vi har Støvet i Huden af mange Vejes Sand, —
Vi kunde græde, naar vi ler og forbløde, naar vi græder,
For alt, hvad vi drømte, har vi fundet ingen Steder:
Der fører ingen Vej til de elskendes Land.

Vi vil glemme alt i Aften, og endnu en Gang
Vil vi drømme, vi har naaet over lønlige Stenter
Til Dalen, som slumrer mellem eviggrønne Skrænter, —
En Kumme, fyldt af Vellugt og gærende Sang.

Den er hegnet med Roser, som ingensinde dør;
Een vil du bryde for hver Gang, du var bedrøvet,
Og binde dem i Krans, naar vi hviler under Løvet,
Til lykkelig du mindes ej, vi levede før.

Som Bægre med Balsam et Blomstermylder staar
Paa klare, skøre Stilke om vort græsredte Leje,
Og rytmisk i vor rolige Aande vil det svaje
Og blande sine Dufte ind i Duften af dit Haar.

Undertiden vil vi tale forundrede Ord,
Der fødes af Tavshed, betagende blide,
Som Aakander suger sig tunge og hvide
i hvilende Vand, hvor de fredlyste gror.

I alle Lyde om os vort eget Hjerte slaar,
Og vor sammengydte Aande er den eneste Brise,
Den hele Himmel spejler vor uendelige Lise, —
Og vi smiler, som *du* nu, der glemmer, hvor vi gaar . . .

SANCTA VENISIAS BRØND

Venus blev i Romerkirken bestandig dyrket
under Navnet: Den hellige Venisia.
Remy de Gourmont.

De vandrer over Jorden som Konger uden Land . . .
De martres ej af Solen og det glødende Sand
Men fortæres i en indre, uudslukkelig Brand.

De finder ingen Kølighed i Stjernernes Skær, —
En gaadefuld Stjerne har mærket enhver
I Sankte Venisias Pilegrimshær.

De har glemt deres Hjemstavn og glemt deres Byrd, —
De har Hjernen bedøvet og Hjertet forført
Af et Æventyr, ingen ved, hvor de har hørt.

Et Minde fra de Dybder, hvor Sjælene gror
I en Evigheds Søvn, før de fødes paa Jord, —
En forjættende Drøm som en Sang uden Ord.

De tørster mod at synke i en grænseløs Favn
Og finder kun Salve for usigeligt Savn
I Venisias søde, balsamiske Navn.

Hende vil de give hver flakkende Glød
For at fødes igen efter lutrende Død
Med ukrænkeligt Lys af det salige Skød.

En længes mod at slukne som en aftenrød Sky . . .
En drømmer om at vaagne som et Solskær paa ny . .
Mange segner i Mørke uden Aften eller Gry . . .

Men den udvalgte finder i en skumrende Stund
Som et ældgammelt Sølv i ubrydeligt Blund
Det viede Vand i Venisias Lund.

Da vaagner i hans Hjerte — betagende sær —
Som en Hymne, en Vellugt, et Glorieskær —
Den Vished at være Venisia nær.

Han bryder mange Roser som Segl fra sit Fund:
En Favn for sin Favn og en Mund for sin Mund
Kan han øjne i Venisias Brønd uden Bund.

Han bøjer sig over den mosgrønne Rand,
Men Glimtet er mørknet, — hans Læber i Brand
Møder kun bittert og isnende Vand.

Snart hviler igen, ubevægelig skøn
Som en Jomfru, hvis Hjerte vil modnes i Løn,
Venisias tavse, usalige Brønd.

KAI FRIIS-MØLLER

ERINDRINGER OM P. C. SKOVGAARD

Af hvad Fader eller Faster har fortalt mig om slægten, er noget af det første, jeg mindes, at Farfader Tham Masmann Skovgaard havde faaet gaarden Hammershus ved Ringsted, maaske i gave af en velstaaende Onkel. Der blev Fader født den 4. April 1817. Da Farfader ikke havde kendskab til landvæsen, gik det galt med Hammershus, hvorefter han fik Frebogaarden ved Søborg Sø. Herfra havde Fader sine tidligste minder; han huskede blandt andet stien ned til søen og de store rørskove. Her gik det ogsaa galt, og mine Bedsteforældre flyttede da til Vejby (naboby til Tisvilde), hvor de fik en lille handel med traad, skraa og sligt. Fader har som dreng tit maalt for 1 skilling skraa af efter et mærke, der var skaaret i disken. Denne handel kunde dog ikke føde dem; Farfader tog da til København, hvor han fik ansættelse ved Frederiksberg politi, medens farmoder blev og passede Butikken i Vejby. Fader sagde, at det var fra hende, han arvede sine evner og lysten til maleriet; hun malede blomster i aquarel. Ogsaa Farfader, der vist døde et par aar efter, at han var kommet til København, holdt af blomster.

Naar Peter kom fra skole sammen med sine søstre, stod der et ordentlig fad smørrebrød og ventede paa dem; det gjaldt da om at komme først til fadet og faa bidt mærke i de fleste stykker. Fader var fingernem og har senere hjulpet os drenge med mangt stykke legetøj. Han havde ikke megen morskabslæsning, men den, han havde, brugte han; Robinson Crusoe læste han vist 16 Gange. Paa de dejlige store græsklædte strand-

P. C. Skovgaard: Gaarde i Vejby. Akvarel (Privateje).

bakker har han og søstrene tit tumlet sig i godt vejr. Men barsk kunde der være; naar Fiskerne fra Raageleje kom ind til Vejby, syntes de, det lunede, som i en stue. Her ved Raageleje var befolkningen dengang saa fattig, at det hed sig, fiskerne kun havde ét par lange støvler, som maatte gaa paa omgang.

Mange historier kunde Fader deroppe fra egnen, dels vel fra hans egen tid, men vist ogsaa fra en ældre. Om hvorledes gamle koner blev anset for hekse og trukket gennem gadekæret ved et langt reb. Vi maa huske, at inden jernbanerne kom, dannede Grib skov et alvorligt skillerum fra det civiliserede land søndenfor, meget større, end om skoven havde været en fjord. Tyveri var nok almindeligt deroppe. Om det var smeden, der havde stjaalet hanen, ved jeg ikke; men da den blev eftersøgt, og tyven nægtede, galede den uheldigvis i hans dragkiste ved siden af. Der var en bonde, som stedse var saa vel raget, men det kom sig af, at han havde for vane altid at gaa og skrabe sig med glasskaar. En anden var saa snavset, at man foreslog ham at vaske sig; men det hjalp ikke, han forklarede, at „om en fille-fem daue va de lie galt igen.“ Engang blev der sagt til en bonde, at han havde skæmmet sig. „Ja, hvodan ska et ansigt blive, naar man gaar mæ'et te hværdau?“ svarede han. En Dag disputerede Fader med sin yngste søster Mine, om slemme Folk

P. C. Skovgaard: Magdalene Skovgaard. Pen (Privateje).

kunde blive gode ved god omgang. Fader mente ja og Mine nej. Mine nævnede da den værste kælling i hele byen, men Fader paastod, at selv hun kunde blive skikkelig. Mine gjorde forsøget, tog sig paa at være venlig mod rappenskralden, og jo! hun maatte give Fader ret! Faster Mine bidrog sit til underholdet ved blandt andet at sy guld- og sølvnakker til konernes huer; i Farmoders hus fandt altsaa et møde mellem gammel bondehaandværk (skønværk) og den frembrydende nationale kunst sted. Faster samlede ogsaa folkeviser til Svend Grundtvig, hvem Fader var ven med.

Da Fader, der sammen med de to yngre søstre, Magdalene og Vilhelmine, blev opdraget af Moderen, engang som lille var til høstgilde, gav han sig til at tegne paa bordet med spillekridtet; maaske har han som de andre brugt æbleskiverne til vidskelæder. Han tegnede de dansende, og de omstaaende morede sig over at kunne kende halte Per røgter, som han svang sig. Fader har fortalt om sin gamle gode skolelærer Jensen, et ypperligt Menneske, som Fader var overordentlig taknemmelig for mangt og meget. Det var sikkert fra først af ham og en skovrider fra Tibirke, som interesserede sig for Faders evner og søgte at hjælpe ham frem, men Pastor Visbye har vist ogsaa gjort meget, muligvis paa grund af henvendelse fra skolelæreren eller skovrideren.

Allerede da Fader kom paa Kunstakademiets kontor for at indmelde sig, traf han der Lundbye, kom i Snak med ham og fik at vide, at han var fra samme egn; snart blev Lundbye hans bedste ven i livet. Da en anden paa skolen havde taget plads imellem dem, var det ikke frit for, at de drillede denne; senere

P. C. Skovgaard: Vilhelmine Skovgaard. Olie (Privateje).

kom de vist til at sidde side om side. Om sommeren har de ligget paa landet sammen i Vejby eller den egn. Fader har fortalt om, hvor let Lundbye havde ved at finde motiver og begynde, medens han selv kunde gaa omkring uden at komme i gang, og saa endte det med, at Fader satte sig til at male slibestenen paa sin egen Moders gaardsplads. Lundbye undrede sig, men maatte indrømme, at slibestenen blev god. Det var ogsaa en storartet slibesten. Stenen gik rundt i et firkantet, aflangt hul i et nogle alen langt stykke træstamme, mosgroet og kroget, meget morsommere end den slibesten, paa hvilken Fader senere prøvede sine elevers taalmodighed.

Fader holdt paa, at det var godt at begynde kunstnerbanen med at gaa i malerlære, saa lærte man at bestille noget, sagde han, og gik det galt med kunsten, kunde man gaa over til at blive haandværker. Han har selv været i malerlære hos malermester Brus og har fra sin læretid fortalt om en svend, som var saa raa, at Fader tegnede ham i selskab med æsler og svin, og skrev nedenunder „man befinder sig bedst blandt sine lige.“ Tegningen kom frem ved frokosten, og da de andre lo, vilde fyren have fat i den, men de andre ikke lade ham faa den. „Aa! Giv ham den bare,“ sagde Fader, „jeg kan jo tegne saa mange, det skal være.“ Svenden brød sig saa ikke om den og var siden skikkelig. Fader havde arbejde i frimurerlogen og maatte ved brug til deres sørgehøjtider male plader med dødningehoveder. Da mester, som malede lignende plader, saa, at Faders blev de bedste, bad han ham male sin om, og Fader malede saa resten.

Mod os børn var han saare god og legede tit med os, kunde skjule sig i den mørke stue ved siden af og brumme, for, naar

P. C. Skovgaard: Freund og Lundbye. Bly (Kobberstiksamlingen).

vi vovede os derind, at fare frem som en løve, en mild løve. Men om denne mørkeleg virkelig var sund, tvivler jeg paa. Han tegnede og malede billeder til os, storartede til børn og storartede i sig selv. Sommetider blev de malede med vandfarve; jeg husker, hvorledes Fader samlede penselhaarene med munden, og hvorledes han lagde den blaa luft paa, og medens den var vaad, tørrede de lette Skyer op, d. v. s. fjærnede farven med en næsten tør pensel. En gang maatte Niels og jeg sidde model til et billede i vor bog, den gang Morbroder Titus Schouw sejlede til Afrika med Grev Knuth. Der red Niels paa en stork i flyvende fart og truttede i en gul trompet, og jeg, lidt mere langbenet, sad paa en delfin med dannebrog i haanden; skibet saas lille og for fulde sejl i baggrunden, men vi var enige om, at Niels kom først og Onkel sidst. En gang havde jeg faaet ler og lavet et, efter mine begreber, prægtigt hovede og viste fader det. Han lavede det om til et tydeligt formet hoved, som Don Quixotes, for at vise mig, hvordan jeg skulde behandle ler. Men jeg var ked af, at mit dejlige, kartoffelformede hovede ikke var mere. Nu vilde jeg ønske, jeg havde Don Quixotes, det var saa friskt modeleret, begge staar de tydeligt for mig.

Fader holdt ogsaa af at lave guttaperkaansigt, han kunde godt være blevet skuespiller. Naar vi i leg skulde prøve at holde alvoren, satte han en mine op, saa vi straks var færdige, men naar Moder saa ham i ansigtet med sine mægtig alvorlige øjne, smilede han næsten lige straks. En gang da Morbroder besøgte os og syntes, at vi københavnerdrenge var tynde og blegnæbede, sagde han, vi skulde komme over til ham paa Lolland og spise kød (vi fik

saamænd fuldgod kost hjemme). Da vi fortalte Fader det, blev han vred og sagde, at mad var ikke det vigtigste eller eneste at tænke paa. Tobak holdt han af, men da Moder aldeles ikke kunde dermed, holdt han op at ryge og tog kun yderst sjældent en cigar i selskab; engang med den bemærkning, at det var to aar siden, han havde røget den sidste.

Naar Fader hvilede sig fra sit arbejde, var det hans lyst at arbejde i haven, og mangen en time er gaaet paa den maade. Han havde sine teorier om haveanlæg. Den have, han anlagde, skulde nok blive god. Blomsterne skulde især være tæt om huset, som en ramme om dette, fryde øjet, der hvor man mest kom, ikke i ovale bede som salatfade, snarere i lange bede med f. eks. buxbom uden om, som borter om huset, sluttende sig til arkitekturen. En stor græsplæne lige for havedøren, og gange med klippede hække, smukke stedsegrønne buske og lige spadseregange. Derpaa noget friere overgang til den skov, som helst skulde danne afslutningen, den være sig nok saa lille. Mark og nogle træer var ogsaa godt. Nysø have f. eks. kunde han lide, som den dengang var. Nu er smaadammene fyldte, og grupper af hamp, majs og amerikansk olie indtager desværre deres plads. Fader forsøgte at dyrke broccoli og pomidoro og havde et figentræ udenfor gadedøren.

Om Aftenen læste han gærne for os børn og til vor glæde, for han læste godt. Vi maatte da gerne sidde stille og tegne, men ellers kunde han ikke med forstyrrelse; læste han noget alvorligt, kunde det hænde, vi ikke maatte tegne. Engang ved saadan lejlighed havde en flue forvildet sig ind i en papirpose, som laa paa bordet; dens summen gjorde os børn urolige, og det endte med, at Fader holdt op at læse, gemte det til en anden gang, skønt, eller netop fordi det, han vilde læse, var alvorligt og laa ham paa sinde. Han var ikke just ivrig læser, men læste med omtanke, og det han læste, huskede han godt.

Som lærer holdt Fader paa, at man kunde rask væk tegne, hvad man havde lyst til, men at Akademiet burde lade eleverne tegne efter levende model, inden de fik hele antikke figurer at arbejde med, da de meget bedre vilde forstaa antikken, naar de kendte menneskeformen fra modellen. Derimod burde man som maler lære oliefarven at kende, prøve sig frem med beskedne genstande opstillede lige for sig eller forgrundsdetailler i det frie,

P. C. Skovgaard: Selvportræt fra 16 Aars Alderen. (Privateje).

inden man gav sig i lag med større, sammensatte opgaver med mellemgrund og baggrund o. s. v. Man burde begynde med at øve sig i at male pastost, ikke beregne paa lasur, saa vidt muligt færdig med det samme. Svær farve i lyset, tyndere i skyggen. Hvor tit har jeg dog ikke sandet det gode og naturlige i dette, naar jeg har set begyndere bryde deres hjærne med for store opgaver, eller spekulere ud, hvad der nu netop var deres opgave. Med det samme man fra lettere til sværere opgaver lærer at behandle farven, kommer det nok af sig selv, det, som man netop skal male, om man ellers har noget, der skal frem. Og naar unge kom for at undervises, prøvede han tit først deres taalmod paa den førnævnte slibesten. Og efter den fik de ikke altid noget morsomt, en knibtang ved siden af en skruetrækker kunde godt følge, inden eleven fik det gamle krudthorn af kohorn med messingmekanisme eller hjortekraniet at male. Jeg maa tilstaa, at jeg er sluppet for slibestenen, jeg tror ikke, at alle maatte døje den.

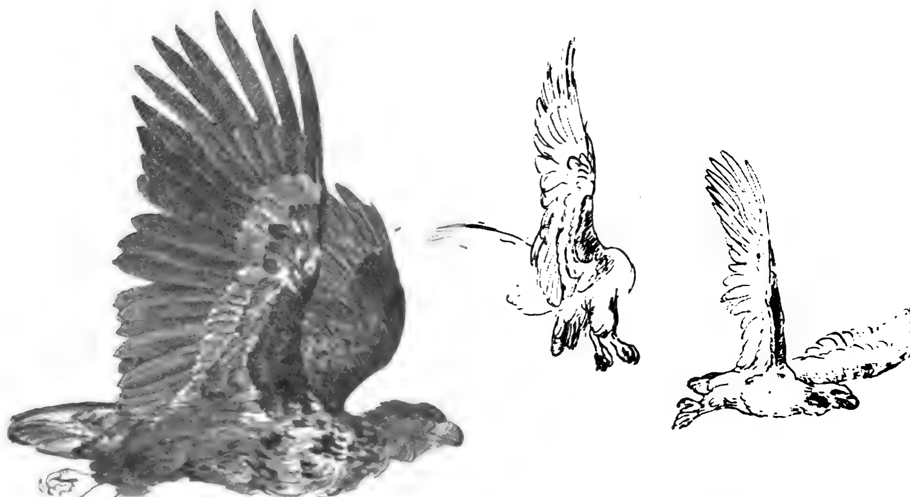
Da jeg engang malede en musvaage med udbredte vinger og malede de mørke smaa fjer for mørke imod den lyse inderflade af vingen, sagde Fader mig besked om valeurerne; jeg skulde sammenligne ikke alene de mørke fjer med de lyse, men ogsaa med den mørke baggrund og det hele, saa vilde jeg se, at de mørke fjer laa i lys, og jeg vilde bedre finde farvestyrkerne. Naar eleverne klagede over, at de ikke kunde komme ud af det, sagde han: „kom blot rigtig ind i det, saa kommer De nok ud af det.“ Naar han sad i stuen, kunde han spørge mig, om jeg syntes, skyggen under sofaen var sort, og saa forklare mig,

P. C. Skovgaard: Joakim, Cathrine og Niels Skovgaard. Bly (Privateje).

hvor fjærnt den var fra sort, hvor mørk den saa var. Og engang jeg malede en buxbomhæk, gjorde han mig opmærksom paa, hvorledes det grønne virkede lysere og mere samlet paa overfladen, hvor man saa hen af de mange blade bag hinanden, medens virkningen var mere spredt og mørkere paa siden, hvor der saas dybder mellem bladene. Han fordrede ingenlunde fin udførelse, i alt fald var han flere gange glad, naar jeg havde malet noget hurtigt, forsaavidt der var kommet karakter i det. Saaledes havde jeg engang malet efter en levende hundehvalp, og da den bevægede sig, maatte jeg skynde mig. Det arbejde syntes han om og sagde, jeg skulde blive ved paa den maade, naar jeg malede efter levende dyr. Jeg gik da til det næste søndag igen, men nu skulde det jo være rigtig godt, jeg gjorde mig megen umage og udførte det pænt, men følte det gik galt, fordi hvalpen forandrede stilling. Fader brød sig heller ikke om det studie, der var hverken den friske pensel eller den karakter som i det forrige.

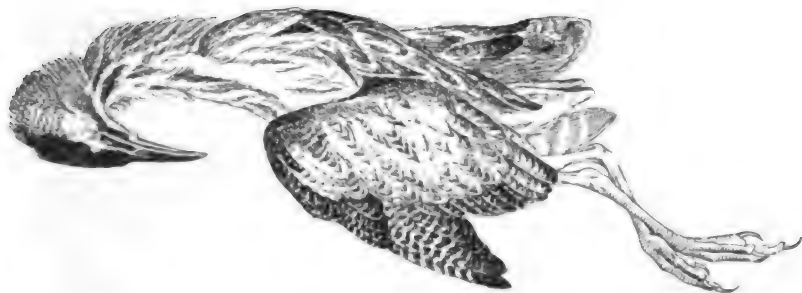
Man maa dog ikke tro, at han ikke holdt af smuk udførelse. Han har, vistnok efter hvad han havde hørt Høyen sige, fortalt om Rembrandts portrætter af Borgmester Six og hans moder, hvor det ene, Borgmesteren, var kostet ned med bravour, det andet yderst gennemført; man vendte sig fra det ene til det andet og vidste ikke hvilket der var det dejligste. Dog tror jeg,

P. C. Skovgaard: Ørne. Pen og Vandfarve (Privateje).

at Fader vilde foretrække den genialt nedsmurte Borgmester; for det bredt malte var ham dog kærest. Han kunde tale om en hvid krave paa et gammelt portrait „den ser ud, som var den malet i et strøg, og saa gør det jo ikke noget, om der i virkeligheden er brugt flere.“ Han omtalte beundrende nogle bredt malte tidsler af Velasquez og af den samme maler en kjole, som kun var udført med nogle streger hen over det ellers bare lærred, men som dog fortrinlig gengav graat silketøj. Han tilføjede: „Dette lader Folk sig ikke byde nu.“ Dette var vel omkring 1870, nu er folk jo vænnet til en del.

Men naar Rafael, smukt gennemført, malede guldsnittet paa en bog, var det dog noget af det dejligste. Fader sagde om arbejdet: „det gør ikke noget, om man lyver, blot ingen kan se det.“ Dermed mente han jo, at naar man blot ejede, arbejdede for den kunstneriske sandhed i billederne, saa at man følte naturen i dem, da stod man ellers frit overfor sit emne, kunde tage fra og lægge til efter behag. Den sandhed, der havde værdi, den var ham dyrebar nok. En anden gang, da jeg malede efter en udstoppet ugle, fra hvis ene vingeunderside en ferrippe lyste frem, tog han med et fedt strøg og satte den paa, saa den var der; jeg havde pirket med den uden at faa skønheden frem. Fader har fortalt, at Sonne engang bemærkede om en liggende ko, Lundbye havde malt, at den laa for let. Lundbye blev ærgerlig,

Rördrummen. Frederiksværk den 14de Septbr 1841. PSkovgaard —

P. C. Skovgaard: Rørdrummen. Pen (Privateje).

men den næste ko, han malede, kom til at ligge saa tungt, at der skulde noget til at rejse den. Sonnes kreaturer ligger altid tungt, som store dyr ligger, sagde Fader.

Han mente, at *eleven* skulde undgaa lasur, begynde med at male farverne rigtigt lige straks, øve sig i at blande dem paa paletten og saa sætte dem hen. Han anførte Horace Vernet som en mester i dette; han traf straks den rette tone i en hvilken som helst plan i billedet. Derimod havde Fader ikke noget imod, at den *øvede kunstner* beregnede virkningen paa lasur; selv brugte han det meget i sine billeder. En let lasur med sort gav stoffet i vand i modsætning til luft, lasuren gav vandet dybde og fasthed, blankhed! Hans hvide skyer fik vist i reglen deres varme glød ved en meget tynd lasur med brændt terra siena. For at give det vaade efter tordenbløden paa hans store galleribillede, det at solen nu funkler i draaberne, dubbede han lys paa, især paa bøgetræet til beskuerens højre side, saa disse lyse prikker toppede sig lidt ud og fangede lyset. Da de var tørre, gav han træerne en velberegnet lasur, egetræerne paa krys og tværs, bøgetræerne med omtrent vandrette strøg, altsaa efter karakteren af træerne. Derved formindskes de altfor grove hvide toppe, saa at de tindrede og bladene blev vaade. Og luften fik en lasur af ultramarin, saa den blev dyb blaa, som himmelen er, naar en tordenskylle har renset den. Jeg synes iøvrigt, at noget af draabernes glimten fra bladene er svundet bort i tidens løb. Fader holdt af at sætte palet op, det der nu sjældent bruges. Det sidste efteraar, han levede, var jeg med ham paa Nysø; jeg

P. C. Skovgaard: Høyen i Kaffeselskab hos Freunds. (Kobberstiksamlingen.)

skulde ud at male ved Præstø bugt, under Hollænderskoven. Fader satte da farverne op til mig, d. v. s. blandede dem i de toner, han mente vilde være brugbare, og satte dem paa paletten, medens vi endnu var paa vort værelse. Det fremmede meget mit arbejde, og da han saa kom ud, gjorde han nogle kritiske bemærkninger. Til slut malede jeg ham selv komme gaaende i mellemgrunden. Det blev et af mine pæneste studier.

I sin lænestol, hvor han læste for os, har han tit siddet model for os drenge. Han kunde da sidde og betragte sine hænder, studere dem. Han har fortalt om, hvor dejligt Titian kunde male hænder paa en hvid dug. I det hele stod Titian med de gyldne farver hans hjærte nær, og saa mesteren, Rembrandt. Jeg husker, at han har bemærket om vort Emausbillede, hvor ypperligt det var i skyggen; man saa ikke straks hunden, men naar øjnene havde vænnet sig lidt til mørket, var den der godt nok. Og som de stærke lyspartier var udmodellerede paa det billede; den gamle kones ansigt, glasset, som hun holder i haanden, var dejligt formet, skønt det næsten kun var gjort med et glanslys. Saameget er der jo dog, at man kan se, hvor rigtigt dette sidder.

Svanepels og Claus Lothringer, Skrædderens Andres, Rafael,

Correggio i Parma, han talte om alle de gode. Og saa den fortræffelige kokketøs i krypten under Modenas domkirke; hun hører til en gruppe, et skulpturarbejde i brændt ler, naturalistisk modeleret og end yderligere malet. „Som den kokketøs blæser paa vællingen i skeen, inden hun giver den lille kristus at spise.“ Ogsaa om de pompeianske malere talte Fader ofte. I grunden vidste han vel ikke ret, om han skulde give disse eller de kære renaissancebilleder fortrinet. Stof og pensel var jo dejlige i de pompeianske. Mon han dog ikke vilde have taget renaissancemestrene, fra og med Leonardo? Af de tidligere huskes udtalelser om Mantegna. Af Kristusfremstillinger satte han Leonardos kristushoved paa nadverens indstiftelse (eller tegningen dertil) højest; Rafaels Transfiguration var dejlig. Rubens var ogsaa noget for ham, saasom Abbeden paa vort galleri, men jeg tror især Rubens' landskaber. Han syntes næsten, at naar saadant var malet, tjente det ikke til meget, at han selv malede landskaber, men tilføjede, at Høyen havde trøstet de senere landskabsmalere med, hvad der for dem var at gøre. Man kunde ogsaa male godt paa en anden maade end Rubens, selvom hans landskaber var højden. Da en dansk maler kom hjem fra udlandet, var de, som endnu ikke havde været ude, deriblandt Fader, ivrige efter at høre, hvad han havde at fortælle, og Fader spurgte navnlig efter Rubens landskaber, men blev meget skuffet, da maleren kun sagde, at „de var malede saa tyndt.“ Engang jeg yttrede min beundring over, hvor Fader dog kunde male (maaske han talte om gammel kunst), sagde han „ja jeg har maaske knækket nogle hasselnødder, men de gamle knækkede valnødder og kokosnødder.“

Fader tegnede en masse broderimønstre, og med alt, hvad der kan siges om stilen i dem, at de var vel naturalistiske, saa er de dog skønne, og der er godt sammenhæng i dem. Han følte selv, at han brugte blomster og fugle vel direkte, og priste Hilker og Constantin Hansen, at de forstod bedre at omforme naturen til dekorativt brug. Men alligevel! der er mange herligheder mellem Faders mønstre, mange, mange, og som tegninger og aquareller er de i hvert fald ganske dejlige, ofte tegnede med hans storladne brede pen eller malede med tydelige, lette farver. Han kunde nok klage sig, naar damerne lagde for meget beslag paa hans velvilje og hjælp, men Moder har det sikkert alletider

P. C. Skovgaard: Landskab. Pen (Kobberstiksamlingen).

været ham en glæde at hjælpe. Hun tegnede og malede aquarel selv, og broderede saa godt, at man skal søge hendes lige. Hendes hovedværk er den kakkelovnsskærm, som Høyens fik i sølvbryllupsgave. Den forestiller et vinterlandskab med en bort omkring. Trods landskabets store naturalisme, virker det overordentlig holdningsfuldt og er mesterligt komponeret, med bondegaarden i mellemgrunden, børnene med slæden og køerne i forgrunden under de dejlige asketræer, som med deres tykke kviste egnede sig saa godt til canevasbroderi, baggrundsskoven under vinterhimlen, og saa den tyste stemning over den bløde sne. Det er syet paa meget fint kanevas, og Moders taalmod blev sat paa en haard prøve; hun maatte tit pille op, navnlig kneb det med tonerne i graavejrsluften og baggrundsskoven. Men man skal vist langt tilbage i tid for at finde et saa dejligt broderi, og da bliver det af anden art. Stativet er sikkert ogsaa efter Faders tegning; han har jo i det hele virket paa mangfoldig vis, f. eks. sammen med Lundbye dekoreret en stue, som nu er kopieret i kunstindustrimuseet, hvor de ægte døre og dørstykker er anbragte. Ogsaa et lysthus har han tegnet, hvor især det runde bord var saare fornøjeligt; fire siddende tigre (udsavede af tykke brædder, ferniserede og konturmalede) bar pladen.

Da Fader i 1854 første gang var i Italien sammen med moder, brugte han mest tiden til at studere gallerierne, og fik derfor ikke malt saa meget. Men hans samliv med de gamle mesterværker satte frugt i hans kunst, som blev mere storstilet. Navnlig i nogle dørstykker mener jeg at kunne se paavirkning

af veneziansk kunst, og Titian har sikkert haft indflydelse paa hans landskabsopfattelse. Han søgte senere, efter moders død, det Anckerske legat, og rejste paa det i 1869, for, som han skrev i ansøgningen, denne gang at studere naturen, male. Mellem disse to italiensrejser falder hans rejse til verdensudstillingen i London 1862, hvor han særlig saa paa moderne fransk kunst. Denne laa ham fjærnere end renaissancen, dog saa han nok, at af moderne kunst var den franske den bedste, selv om han ogsaa syntes om enkelte engelske malere. Han omtalte mest Horace Vernet, Delaroche, Breton og Millet. Jeg tror, han særlig holdt af Bretons „Kornets velsignelse.“ Saa i 1872 fik vi den nordiske udstilling; den virkede stærkt paa ham. Fagerlins tilfældige foldekast i en kjole paa det billede, hvor pigen staar og har slaaet det ene ben over det andet, i modsætning til vore hjemlige, mere plastiske, studerede, mindre bevægelige folder, og den ældre Munthes „tösjap“, som ogsaa var en aabenbaring for Marstrand, men især Wahlberg! Ham kunde fader ikke faa ud af hovedet, endskønt han ankede over, at hans billeder ikke var færdige. Wahlberg aabnede sikkert Faders øjne for en bedre forstaaelse af det moderne maleri. Jeg husker, at han beundrede farvens fylde og stofkarakteren i en kløvermark af denne svenske kunstner. Han syntes ogsaa om Bergh, men ikke om, at danske efterlignede

Kakkelovnsskærm syet af Georgca Skovgaard efter Tegning af P. C. Skovgaard (Privateje).

ham. Noget kommer vist deraf, at det nye, det fremmede, virkede som en rus; jeg tror, at den øjeblikkelige vurdering af de forskellige billeder vilde have ændret sig ved længere bekendtskab. Men efter denne udstilling vilde Fader vist have haft mere glæde af et besøg i Paris. Han kom der ikke. Havde han f. eks. set det billede af Rousseau, som nu er paa Glyptotheket, vilde han have forstaaet denne og frydet sig. Om ham har Fader sagt, at Jul. Lange havde hjulpet ham til nogen forstaaelse; det var helheden og stemningen hos Rousseau, man skulde se paa; selv om som Lange, efter min Mening lidt løjerligt, udtrykte sig „hvor Rousseau har sat sin Pensel, voxer der intet Græs, lige saa lidt som hvor Attilas Hest satte sin Hov.“ Dette nye, Fader fik at se, satte spor i hans kunst. 1868, efter moders død, blev hans farver helt sorte. 1869 i Italien vandt han atter farveskønhed, men efter udstillingen i 1872 synes det mig, at hans farver og behandling har ændret sig noget; farven var bleven finere, behandlingen lettere eller fyldigere.

Der er i alt fald flere af hans seneste malerier, der vidner om en foryngelse af hans kunst. I hans sidste aar hændte det, at han kasserede flere billeder, fordi de ikke tilfredsstillede ham i farven. Vist ialfald to blev sat til side og gentagne paa nyt lærred, hvorved de blev langt farverigere. To andre fik han lov til at tage hjem fra den endnu ikke aabnede udstilling; de blev overmalte med gulokker og hvidt, saa at billedet anedes igennem, men han naaede kun at faa malet det ene op igen ovenpaa overmalingen, efter at det havde staaet en tid. Faders raad til eleverne havde alt længe været „studer først den levende model, saa antikken.“ Hans raad til de unge malere, der vilde ud, var nu, om ikke tidligere, „tag først til Paris, saa til Italien.“

25/12 1907. Midt paa det indiske ocean, mellem Sokotra og Colombo.

JOAKIM SKOVGAARD.

Engang for en hel del aar siden laa jeg en sommer paa landet sammen med to ganske unge malere, som havde en standende strid. Den ene holdt paa, at man i sin kunst skulde give sig stemningen i vold, medens den anden mente, at man kom videre ved at arbejde „forretningsmæssigt“. Bortset fra individuelle ejendommeligheder ligger nok det mest formaalstjenlige derimellem, men i vor tid er der vel mest tilbøjelighed til at arbejde efter den førstes metode eller mangel paa metode. Derfor vil man vist have vanskelighed ved at fatte det berettigede ved i sin stue at sætte en palet op, som man skal bruge i det frie. Jeg selv forstaar det ikke ret, men har man øvelse deri, kan det vel spare tid, saa at man netop hurtigere kan gribe belysningen, inden den forandrer sig; netop denne forretningsmæssige fremgangsmaade kan saaledes fremme det lyriske i billedet. Og her er jeg ved det punkt, hvor jeg gerne vilde gøre en tilføjelse til det, Joakim har skrevet.

At Fader var stærkt optagen af Wahlberg i 1872, husker jeg ogsaa, og jeg er sikker paa, at det var fordi lyriken hos ham var ved at bryde mere igennem.

I Røders lille Bog om Fader omtaler han ham som slet ikke lyrisk, men ender dog med en begejstret omtale af lyrikken i det store dyrehavsbillede paa galleriet. At Fader uden ellers at være lyrisk anlagt, dog skulde male et fuldtonende lyrisk billede, er umuligt. Nej han sad inde med ikke lidt lyrik, selvom det ikke er almindelig forstaaet. Dette vilde sikkert en samlet udstilling af hans arbejder vise. Jeg skal pege paa enkelte. Det første, han udstillede, var en maaneskinsstemning, og et andet tidligt maaneskinsbillede foruden flere ting viser ogsaa, at han i sin tidlige tid arbejdede med stemningsbilleder. Det tabte sig i en lang aarrække, formodentlig fordi han var saa optagen af andre sider af kunsten, at han ikke overkom mere. Men der er dog ialtfald en absolut undtagelse i tusmørkebilledet med uglerne paa galleriet. Men her er lyrikken ikke rigtig kommen frem, fordi han var uvant med saadanne emner og tog for tungt paa opgaven; meningen er dog tydelig nok.

Om ikke før, saa i arbejderne fra italiensrejsen 69 mærkes imidlertid et omslag i retning af at male blødt og svømmende, det var det lyriske, som var ved at bryde frem, og derfor var han saa modtagelig for Wahlbergs kunst, hvilken sikkert ogsaa

har haft indflydelse paa faders. Den blødhed og sødme i god forstand, som præger de sidste aar af Faders kunst, har maaske sat sine bedste blomster i det store galleribillede og efteraarsbilledet fra Brødebæk i den Hirschsprungske samling, men ogsaa andre ting, f. eks. studier til et tidligt morgenbillede, viser hvor stemningsmættet hans kunst nu var bleven.

Af Fortidens kunstnere tror jeg, at Rubens, Claude Lorrain, maaske ogsaa Swanevelt har indvirket stærkest paa Faders kunst; mit indtryk er dog maaske noget tilfældigt, efter de udtalelser jeg netop har hørt af ham. Han ejede Bolswerts glimrende stik efter Rubens „Atalanta's jagt", og det satte han overordentlig pris paa. Man kan godt spore elementer fra det i hans kompositioner, men man kan ogsaa se elementer hentede hos Rafael. Jeg husker, hvordan Fader forklarede det for os (for at faa os til at forstaa Rafael), at det gav fylde i kompositionen at gentage en linie ved at lade to figurer staa ved siden af hinanden i omtrent samme stilling. Dette brugte Rafael tidt, f. eks. i „Messen i Bolsena" i figurerne til siderne, og det har Giulio Romano lært af ham, men rigtignok ført det helt ud i det utaalelige.

Denne ting, som Fader er bleven opmærksom paa hos Rafael, kommer ofte igen i hans billeder, f. eks. kan en sky være anbragt oven over en trækrone, saa at træets og skyens konturer danner en dobbelthed.

26/1 1908. Karlsberg ved Hillerød.

NIELS SKOVGAARD

JORDREFORMBEVÆGELSEN I ENGLAND

Naar de engelske Parlamentsvalg ved Nytaarstid 1906 næsten fuldstændigt fejede de konservative Partier ud af Underhuset, da skyldes dette i første Række, at saa at sige alle de frisindede Kandidater paa Valgtribunerne havde forpligtet sig til at virke for Gennemførelse af en Beskatning af Grundværdierne. Selve Ministeriets Chef, Campbell-Bannerman og med ham Finansministeren Mr. Asquith samt blandt andre Lord Advokaten for Skotland, Thos Shaw og the Solicitor General for Skotland, Alex. Ure ser klart nok, at kun denne Reform kan fri Landet for Toldbeskyttelsens grænseløse Ulykke. Tiden vil vise, om det lykkes disse Mænd at indfri det liberale Partis Løfte i saa Henseende fra Valgtribunerne i 1906. Men herpaa beror Englands Fremtid.

Thi Folket, som for godt to Aar siden i Forbitrelse vendte sig bort fra Mr. Chamberlain og hans Forsøg paa at forbedre de arbejdende Klassers Kaar ved at beskatte deres Fornødenheder — Folket er allerede begyndt at spørge, hvad de Liberale har gjort for det i den Tid, de har haft Magten. De Liberale lovede ved Hjælp af Grundværdibeskatningen at give Adgang til Jorden, d. v. s. Adgang til Arbejde for enhver, der tiltrængte saadan Adgang. Alt, hvad de indtil nu har udrettet, er at give England en ret umulig Lov om Oprettelse af Smaabrug. Grundværdibeskatningen er ikke kommen, i Stedet for kom daarlige Tider, og Adgang til Arbejde er i Dag endnu vanskeligere end under det konservative Regimente.

Er det et Under, at Folket føler sig skuffet, at det begynder at lytte til Toldbeskytternes Løfter om at skaffe Arbejde ved at

udelukke fremmede Landes Produkter. Folket føler kun alt for bitterligt, at den delvise Frihandel, England nyder, ingenlunde beskytter mod Nød og Sult, og i sin Desperation begynder det at haabe paa Lettelse gennem Toldbeskyttelse. Og de Liberale har sig selv at takke; thi det eneste Middel, som virkelig kan sikre Adgang til Arbejde for enhver: Grundværdibeskatningen, har de jo hidtil savnet Evne og Vilje til at bringe i Anvendelse.

Sagen er, at naar Toldbeskytterne paastaar, at Frihandelen, saaledes som den praktiseres i England, ikke har gavnet Arbejderne, saa har de ingenlunde helt Uret. Frihandelen har mægtigt forøget Landets industrielle Produktion, og indtil Begyndelsen a Halvfjerdserne erholdt ogsaa Arbejderne deres Andel af det forøgede Produktionsudbytte. Men med den saaledes forøgede Trivsel steg Jordpriserne voldsomt. Arbejdet maatte afgive til Grundejerne en saa stor Del af Arbejdsudbyttet, at hvad der blev tilbage ikke var nok til at sikre et anstændigt Vederlag for alle. De heraf følgende daarlige Livsvilkaar har skabt en Sløvhed og Mangel paa Driftighed, der er trængt op langt højere end til de egentlig arbejdende Klasser.

Frihandelen havde virkelig bragt Trivsel til Landet; men Trivselen kunde ikke vare, fordi den blev omsat i forhøjede Jordværdier, som gik i Ikkeproducenternes Lommer. Den var bygget paa en falsk Grundvold og kunde ikke modstaa den allerførste økonomiske Storm, som ramte den.

Manchestermændenes skønne Korthus sank i Grus.

Indførelsen af Dampmaskinen, særlig Tærskeværket, berøvede Landarbejderen hans Fortjeneste om Vinteren. Yderligere kom saa Kommunikationsmidlernes Forbedring og tillod Indførsel til England af Levnedsmidler avlede i Lande, hvor Jorden kostede lidet eller intet. De engelske Forpagtere kunde ikke længere konkurrere, men udlagde deres Jorder til „Græsgange“, og Arbejderne kunde ikke mere finde Livsophold hverken Sommer eller Vinter. De maatte gaa til Byerne og dèr trænges om enhver lille Adgang til industrielt Arbejde, trykke Lønnen ned og forøge Byernes Grundværdi.

Men det blev vanskeligere og vanskeligere at finde Arbejde ogsaa i Byen. Landbostanden, som i et vel regeret Land er Hjemmeindustriens bedste Marked og samtidig leverer den dens Raastoffer og Føde, Landbostanden eksisterede jo knapt nok mere.

Saa at sige alt i England afhænger jo af Industrien. Og berøvet sit Hjemmemarked var denne hovedsagelig henvist til Eksport.

Her mødte den imidlertid overalt Toldmure. Havde nu det engelske Folk været i Besiddelse af sin Intelligens og Energi fra Tredserne, vilde dette ikke have gjort stort til Sagen. Thi takket være Skattefrihed paa alle mulige Raastoffer kunde England dog have produceret billigere end noget som helst toldbeskyttet Land. Men Folket er ikke mere det samme.

Sagen er, at saa længe der ikke gennem Grundværdibeskatning gives Arbejderen Adgang til Jorden, saa længe er selv den rigeste Produktion ude af Stand til at hjælpe ham, ja saa længe er i Virkeligheden en fattig Produktion gavnligere for ham. Thi jo mere Produktionen vokser, jo mere ulige vil Velstandsfordelingen blive, jo mindre vil Arbejderens Andel blive. Enhver Produktionsforøgelse udfælder sig i Grundværdi, og det er Grundbesidderne, der ene nyder Fordelen af Forøgelsen. Det er saaledes netop paa Grund af Trivselen, at vi i England finder de fleste svimlende rige Jordbesiddere og det største Antal af forfærdelig fattige. — Frihandelen har i England skabt en vældig Produktion; men den har ikke kunnet frelse tretten Millioner Arbejdere fra hver Morgen at staa op uden at have den ringeste Vished for det daglige Brød. Fornedrede og demoraliserede af deres usle Kaar er mange, maaske de fleste af de engelske Arbejdere ude af Stand til at yde lige saa godt Arbejde som deres Fæller i Udlandet.

Hvor ulige Velstandsfordelingen er i England fremgaar med tilstrækkelig Tydelighed af et Værk af den bekendte Mr. Mulhall „Industry and Wealth of Nations“ (1896). I Henhold til ham ejede

327,000 Rigmænd eller $1^1/_2$ % af den voksne Befolkning 9120 Mill. £ eller c. 80 % af al Formuen,

2,380,000 Middelstandsmænd (11 % af den voksne Befolkning) ejede 2120 Mill. eller 18 % af Formuen, og

18,210,000 Arbejdere (c. $87^1/_2$ % af Befolkningen) ejede 566 Mill. eller c. 2 % af Formuen.

Hertil kan føjes, at i en Artikel i The Arena for December 1896 opgives det, at 56 % af den voksne Befolkning var ganske uden Formue.

Til Sammenligning kan anføres, at i Henhold til en Artikel i

„Landbruget“ ejede i Danmark i 1907 — 1½ % af Skatteyderne kun 47 % af Formuen medens 22½ % ejede 76 % og 76 % ejede 5 %.

Det ses med tilstrækkelig Tydelighed, hvor langt stærkere Velstanden er koncentreret i England end hos os. Allerede i 1896 var Forholdene langt ugunstigere end i Danmark i Dag; men siden den Tid er Formuekoncentrationen i Henhold til Mr. Mulhall foregaaet med forøget Fart. De 56 % fuldkommen besiddelsesløse Familieforsørgere er sikkert vokset anseligt i Antal siden da.

En forsvunden Landarbejderstand og en delvist demoraliseret Industriens Hær, det er hvad Englands „Frihandel“ har ført til. Trods Forfaldet er Produktionen dog endnu rig nok. Selv om den ikke har holdt Skridt med Udlandets, er den ikke i direkte Tilbagegang. Men hvad er det, som Landet faar i Bytte for alle disse Industriprodukter afsendte til Udlandet? Er det ikke i stedse stigende Forhold Luksusartikler for de rige? Det er i Bytte for Arbejdets Produkter, at disse Ting kommer til England; men Arbejdet faar intet af dem. Arbejdet faar overhovedet ikke mere end, hvad der er lige tilstrækkeligt til at opholde Livet ved — tretten Millioner faar jo ikke engang saa meget. Resten gaar andet Steds hen. Til hvem gaar det?

Svaret er, at den allerstørste Del gaar netop til dem, som er Skyld i Misèren. Man regner, at for at faa Adgang til den Jord, uden hvilken overhovedet intet Arbejde er muligt, maa Arbejdet i England udrede den uhyre Sum af £ 150,000,000 eller c. 2,700,000,000 Kr. aarligt; alene i London udredes der i Dag som ren og skær Grundleje, afset fra Bygningsleje ikke mindre end £ 20,000,000. Men hvor tyngende end den Byrde, der herigennem paalægges Arbejdet, kan synes, saa er det dog ikke de direkte Følger, der er de værste. Tributen blev vel betalt, hvis blot der saa virkelig var Adgang til Jorden.

Men er det ikke netop disse samme Mænd, der oppebærer denne vældige Sum, som har drevet Landarbejderne bort fra Jorden? Er det ikke dem, der bærer Skylden for den ensidige Produktion af industrielt Gods i Landet? dem der har dynget Arbejderne op Lag paa Lag i Storbyerne, hvor hver eneste indvandret Arbejder betyder en Tilvækst i Grundværdierne af mer end 20 Kr. om Aaret. Og er det ikke dem endelig, der nu

holder Jorden ude af Produktionen, i Byerne ikke mindre end paa Landet? For næsten 40 Aar siden blev der optaget en Statistik over Ejendomsforholdene i de forenede Kongeriger, og skønt alle de, der havde Jord i Leje for et Tidsrum af 99 Aar saa vel som enhver, der ejede et Hus med en Stump Have, blev medregnede, var Resultatet af denne Statistik saaledes, at ingen Regering siden efter har vovet at gentage den.

Men allerede den Gang var Koncentrationen af Jord saa vist fremskreden nok. I England ejede 280 Personer $^{1}/_{6}$ af Landets Jord, 710 ejede $^{1}/_{4}$, og 4000 ejede 19,000,000 Acres eller mer end Halvdelen. I Skotland ejede 12 Grundejere $^{1}/_{4}$, 70 det halve og c. 1700 $^{9}/_{10}$ af Landet, medens i Irland 290 Personer ejede $^{1}/_{3}$ og 774 det halve af Jorden.

I de siden da forløbne 40 Aar er Koncentrationen foregaaet med øget Hurtighed, og en Statistik optaget i Dag vilde give endnu langt mere forfærdende Resultater. Men allerede den Gang var der en Godsejer i Skotland, som ejede 1,358,000 Acres, en anden som besad 431,000, medens i England der var en med 186,000 og i Irland en med 170,000 Acres. Og heri er endda ikke medregnet de uhyre Arealer, der henligger som Skov, Hede og Overdrev, saa de at virkelige Besiddelser vilde være langt større.

Paa alle disse Besiddelser har Godsejerne næsten uden Undtagelse skabt et kunstigt Øde. De har fejet Arbejderne og de smaa Forpagtere ud, og hvor før dyrkedes Hør og Hvede, dér tripper nu en Flok Faar rundt, paa hvad en Godsejer forleden mere poetisk end sandt kaldte deres „golden hoofs". Det arbejdende Folk i England er praktisk talt fuldstændig nægtet Adgang til dyrkelig Jord, nægtet Adgang til at frembringe deres egne Livsfornødenheder. I Byerne maa de søge ved industrielt Arbejde at skaffe sig Midlerne til at købe disse Fornødenheder.

Men i Byerne ejes Jorden af de selv samme Mænd. Det er hele store Bydele, som ejes af Mænd som Hertugerne af Westminster, af Bedford eller af Portland og alle de andre adelige og uadelige Godsejere. Og skønt de nok er villige til at overlade denne kostbare Jord til Produktionen, saa er de det paa ingen Maade, før end Jorden takket være Indvandringen af et tilstrækkeligt Antal af tidligere Landbrugere, har naaet den Værdi, som His Grace eller hans Agent finder for godt at forlange. Derfor ligger

saa megen kostbar Jord i Byernes Midte hen med gamle faldefærdige Rønner, derfor er saa store Arealer i Forstæderne fuldstændigt uudnyttede, og derfor maa Arbejderne gaa sultne til Sengs.

I en af Londons folkerigeste Forstæder ligger der saaledes et vældigt Areal, ligger og venter paa at „modnes“. I mere end ti Aar er al den Nytte, dette Areal — vistnok nær op imod 70 Acres — har gjort, den at bære en Plakat udtrykkende det fromme Haab, at her er et „Proposed size for a Church“, Church naturligvis med stort Bogstav. Storbyen strækker sine Fangarme milevidt ud forbi denne Grund, og i alle de Aar har Arbejderne maattet gaa længere ud — spilde Tid og Penge hver Morgen og Aften paa Sporvognen, for at denne Grundejer tilsidst kan opnaa den Pris, han har sat paa sin Jord. Men i alle de Aar har ogsaa Arkitekter og Mur- og Tømmermestre, Malere og Glarmestre, Maskinfabrikanter, Teglbrændere og Skiferbrudejere samt alle disses Arbejdere og Kontorister haft mindre at bestille. Og alle de arbejdsløse trænger sig naturligt nok om enhver Lejlighed til at faa Arbejde. Tilbage til Landet kan de ikke gaa; de maa finde Arbejde i Byen, selv om de skal underbyde deres Kammerater. Derved holdes Lønnen nede, ogsaa for de fuldt beskæftigede, der saaledes lider under Grundejerens Jordstrejke.

Og med Arbejderne lider vi alle, direkte og indirekte. Urtekræmmer og Skræder, Kunstner og Skuespiller, Læge og Sagfører, alle lider vi Skaar i vore Indtægter, fordi Arbejderne — de arbejdende saavel som de arbejdsløse — ikke har Raad til at tilfredsstille deres Fornødenheder. Skræderen sælger færre Klæder, Urtekræmmeren mindre og billigere Sukker og Kaffe; Spækhøkeren, Modehandleren, Klædekræmmeren er i samme Tilfælde. Alle tjener de langt mindre, end de vilde, hvis Arbejdet havde Adgang til Jorden, og alle har de mindre at anvende paa immaterielle Nydelser. Ja det er vel næsten et Spørgsmaal, om ikke Middelstanden lider mest; thi hvis Arbejderen bliver arbejdsløs i Dag, saa har han ganske vist en drøj Tid; men naar han atter finder Arbejde, saa kan han dog som Regel rette sig igen. Men hvad bliver der af den Middelstandsmand, der falder i den kunstigt tilvejebragte Kamp for Tilværelsen? Et eneste fejlagtigt Skridt, og han er falden for bestandig.

Det er denne Nægtelse af Arbejdets Ret til Adgang til den Jord, der af Skaberen blev givet Menneskeheden til Værksted, som bærer Skylden for Englands Forfald. Ved at beskatte Jorden, ikke efter hvad den ved rimelig og fornuftig Anvendelse burde udbringe, men efter hvad den faktisk udbringer, er det lykkedes Fortidens Parlamenter af Grundejere at omskabe the „Merry England“ til et Land af vældige Lystejendomme og af Byer, som faar deres fremherskende Præg af sodede Fabriksskorstene og elendige Slumkvarterer; og af de fri yeomen har de skabt de forhutlede, dorske Slumbeboere.

Det liberale Parti hævdede ved sidste Valg, at skal Arbejdet igen gives Adgang til Jorden, da maa denne beskattes efter den Værdi, den virkelig har. Men medens det for mange af de Liberale ikke var stort andet end et Kampskrig, saa har selve Campbell-Bannerman og mange andre med ham forstaaet, at Beskatning af Grundværdierne er det eneste Alternativ til Toldbeskytternes Krav. De har forstaaet, at denne Beskatningsmaade og intet andet end den vil tvinge Grundejerne til at gøre al den Jord nyttebringende, som nu henligger unyttet i Spekulationsøjemed eller som Vildtparker. Godsejerne vil skynde sig med at sælge løs paa deres skammelig forsømte Ejendomme eller leje dem ud til Smaabrug, og Landet over vil der vokse op Tusinder af Bøndergaarde, hvis Besiddere atter vil udgøre et købedygtigt Marked for Englands perverse Industri. Og i Storbyerne vil alle de ubenyttede Grunde blive tagne i Brug, Nybygninger vil springe frem overalt, og de gamle Rønner, som nu skamskænder alle engelske Byer, vil forsvinde. Nyt Liv vil vaagne overalt; Arbejdet vil have opnaaet sin Ret, og i Stedet for som nu der er ti Arbejdere for hver Plads, vil der være ti Pladser for hver Arbejder. Følgelig vil Arbejdslønnen stige; Arbejderen har Raad til at leve anstændigt, og Skræder og Skomager, Urtekræmmer og Bager, Fabrikant og Læge, Sagfører og Forfatter, Kunstner og Videnskabsmand vil alle opnaa bedre Livsvilkaar. — Men naar Fabrikanterne kan finde et købedygtigt Marked for hele deres Produktion, og naar Arbejderne til enhver Tid kan finde Adgang til vel betalt Arbejde, da er Grunden gravet bort under Fødderne af Toldbeskytterne. Thi det eneste nogenlunde plausible Paaskud for deres Krav er jo det, at de siger, de vil skaffe Arbejde til dem, som intet har.

Men vil det lykkes Campbell-Bannerman at gennemføre denne Englands Livssag? Tiden faar vise det. Indenfor det liberale Parti er alle „Whiggerne“ d. v. s. Godsejerne imod ham. I Stedet for at gaa til Roden af Ondet og ved Beskatning af Grundværdierne at give Arbejderne det eneste, de savner for at skabe sig et rigeligt og sikkert udkomme: Adgang til Jorden, — i Stedet for at gøre dette, tyer denne Fløj af Partiet til allehaande socialistiske Palliativer, som ikke koster Godsejerne noget. Derfor fik England sin „Small Holdings Act“, og den derved skabte Efterspørgsel efter Jord har allerede sikret Godsejerne en Ekstrafortjeneste af 25—30 % paa Jord solgt for saadant Formaal, og Statskassen d. v. s. Skatteborgerne maa betale Gildet.

Det samme gælder alle de andre socialistiske Forholdsregler, hvormed de „liberale“ Godsejere paa Folkets Bekostning søger at lægge Plaster paa Elendigheden. Nu er der jo foreslaaet en Alderdomsforsørgelse. Gud hjælpe de gamle for Forsørgelse de faar; men den fornødne Sum maa lige fuldt udredes af Produktionen. Og hvorfor tiltrænges der overhovedet en Lov om Alderdomsforsørgelse? Er det ikke netop, fordi den af hele Samfundet skabte Grundværdi, — den hvoraf Alderdomsforsørgelse burde udredes, fordi de gamle har været med til at skabe den, — at den er bleven tilegnet af Jordbesidderne. Derved er skabt al den Nød, som gør slige Love fornødne, og atter maa Skattefaaret klippes lidt tættere for at skaffe Penge til de gamles lovskabte Armod. Som om ikke i et økonomisk frit Samfund hver eneste Borger vilde være vel i Stand til at sørge for sin Alderdom, som om ikke, hvis Sygdom eller Ulykke i et enkelt Tilfælde skulde umuliggøre dette, alle en saadan Persons Slægtninge gladeligt vilde træde hjælpende til, naar først Armod og Frygten for Armod var banlyst af Samfundet.

De samme Betragtninger gælder hele de Liberales Lovgivervirksomhed. I de to Aar, de har været ved Magten, har de lovgivet, saa at den mest renlivede Socialist ikke kunde have gjort det bedre. Ganske vist vedtog Underhuset i Fjor en ret god „Small Holdings“ Lov for Skotland og en Lov om særskilt Vurdering af Jord sammesteds; men begge disse Love forkastedes af Overhuset; og naar nu Regeringen atter har indbragt dem, da er det mer end tvivlsomt om dette er sket i nogen som helst anden Hensigt end at bruge dem som Vaaben i Partiøjemed i Kampen

mod Overhuset. Var der virkelig en fast Beslutning om at gennemføre disse Love, da var Vejen ligetil: at optage dem paa det aarlige Budget. Over for en saadan Fremgangsmaade vilde Overhuset staa værgeløst, da dets Indflydelse paa Budgettet indskrænker sig til at antage eller forkaste det i sin Helhed, og det vilde vel vogte sig for at vælge det sidste Alternativ. Var det virkelig Alvor, da vilde den store Folketaler og grumme lille Statsmand John Burns for længe siden have haft udarbejdet et Forslag til Grundværdibeskatningens Indførelse ogsaa i England.

Hvad de Liberale i Virkeligheden ønsker, er at blive Overhuset kvit. Men skønt dette er en ret sørgelig Parodi paa et første Kammer, er det dog ganske sikkert, at Landet vilde staa sig ilde ved at blive prisgivet de Liberales umodne og ilde betænkte Reformiver. Saa længe det nuværende forældede Partiregimente staar ved Magt i England, saa længe selv Folkets højeste og helligste Interesser skal bruges og misbruges som Vaaben i Partikampene, saa længe turde det baade Landet bedst at holde fast paa den Bremse, som Overhuset nu engang er paa Statsvognen, selv om det ogsaa engang imellem virker som en hemmende Klods.

De Liberale haaber paa, at Overhuset skal igen i Aar forkaste de to Love, og at saa en indigneret Folkestemning vil feje Overhuset og alle dets Gerninger bort for bestandig. Det vilde have været Tilfældet for to Aar siden; men nu er Folket i Færd med at tabe Tilliden til de Liberale og fæste sin Lid til Toldbeskytternes gyldne Løfter om at skaffe det Arbejde ved at beskatte dets Livsfornødenheder.

Men har den saakaldte Frihandel ikke formaaet at skaffe Arbejde til de sultne Millioner, saa vil Toldbeskyttelse det endnu langt mindre. Ikke alene vil Toldbeskyttelse forhøje Prisen paa Arbejderens Livsfornødenheder og derved forringe hans Løns Købeevne; men den vil direkte formindske Efterspørgselen efter Arbejde. Thi den formindskede Købeevne vil foraarsage en formindsket Produktion af saadanne Artikler, som de arbejdende Klasser vilde have købt i store Mængder, om ikke Skatten havde forhøjet deres Pris, og en Formindskelse i Produktionen er ensbetydende med en formindsket Evne hos Arbejderne til at opnaa Arbejde. Men efter som under de nuværende sociale Forhold Lønnens Højde bestemmes udelukkende af Tilbud og

Efterspørgsel efter Arbejde, er en formindsket Produktion ensbetydende med en Nedgang af Lønnen.

Toldbeskytterne lover mere Arbejde, de vil skabe mindre. Betragt i Modsætning hertil Grundværdibeskatternes Løfte — ikke om at skaffe „mere Arbejde"; thi kun faa elsker Arbejdet for Arbejdets Skyld — men om Adgang for hvert eneste Menneske til at erhverve sig alle sine Fornødenheder ved Arbejde paa den frigjorte Jord. Saa vil ikke alene det sociale, men ogsaa det storpolitiske Spørgsmaal være løst i hvert Fald for en Menneskealder.

Thi alt, hvad Arbejdet behøver, er jo vitterligt kun Adgang til at anvende sin Energi paa Fremstilling af de Produkter, det har Brug for. Denne Adgang er nu lukket; men Grundværdibeskatningen er Hovednøglen til Naturens Værksted, der straks aabner sig paa dens Bud. Naar saa Arbejderne er i Stand til at beholde for sig selv Frugterne af deres Flid, mon der da skulde være den aller ringeste Trang til al den „sociale" Lovgivning, hvormed Grundejerne søger at putte Arbejderne Blaar i Øjnene. Naar Godsejerne ved Grundværdibeskatningen er blevne tvungne til at lade deres Vildtparker genopdyrke, mon der da skulde være ret mange, der ønsker Jord i Henhold til Loven om Smaabrug? Og naar alle de øde Købstadsgrunde skal bebygges, naar Lønnen følgelig gaar op til sin naturlige Højde: det fulde Vederlag for ydet Arbejde, mon der da skulde være nogen stærk Trang til Love om Løn-Voldgiftsdomstole, til Fabriksinspektører, til Alderdomsunderstøttelse og alle de andre sociale for ikke at sige socialistiske Forholdsregler trufne for at „beskytte" det Arbejde, man først har forsvarligt bundet og bastet ved at nægte det Adgang til det eneste fornødne, Jorden.

Ogsaa de storpolitiske Spørgsmaal vilde svinde ind til lidet eller intet under Grundværdibeskatningen. Thi saa vil Landets egne Bønder ikke alene forsyne den industrielle Befolkning med dens Raastoffer og Næringsmidler, men ogsaa forbruge største Delen af de af denne Befolkning forfærdigede Produkter. England vil saaledes ikke alene blive uafhængigt af Udlandet i Henseende til Raastoffer og Føde, men ogsaa med Hensyn til de fremmede Markeder, som det ikke længere har Brug for. Og da næsten alle den moderne Tids Krige er Kampe om Markeder, vil Landets Fred være saa nogenlunde sikret.

Skulde Krigen alligevel komme, da vil England være ganske anderledes i Stand til at tage imod den end nu. Englands Svaghed for Tiden ligger i de sørgelige sociale Forhold, der har ophobet tretten Millioner Mennesker i Storbyerne, uden at de dèr kan erhverve sig Livsopholdet ved en Industri, som ikke kan finde Afsætning for sine Varer. I Stedet for at deltage i Velstandsproduktionen hviler disse Mennesker som en Byrde paa den. Livet bliver haardt og trangt for alle. Siden 1876 er Fødselsprocenten — dette usvigelige Barometer for et Folks Velvære — bestandig falden. Fra 36,3 i det nævnte Aar faldt den til 27,1 pr. Tusinde i 1906 og til 26,3 i 1907. Folket begynder saa smaat at dø ud, og det er paa bedste Vej til at sløves og forsumpes. Hvorfra skal Landet då hente Kraft til den kommende Kamp om Verdensherredømmet?

Kun Grundværdibeskatningen kan atter bringe Harmoni i Produktionen og aabne Adgang for de udsultede Millioner til at ernære sig selv, kan forvandle Slumkvarterernes legemligt og aandeligt fornedrede Beboere til fri intelligente Bønder og Arbejdere. Men *den kan* gøre dette, og saa vil Landet roligt kunne se en Krig i Møde uden at behøve flere „Dreadnoughts". Thi det er ikke Skibe, det er Mænd, som England mangler.

Det er jo endnu ikke udelukket, at Regeringen kan gennemføre sit Løfte om Grundværdibeskatning. Kan den ikke, vil Toldbeskyttelse sikkert og snart komme i Stedet. Det vil da ikke være uden Interesse for os Danske at undersøge, hvilke Følger hvert af disse Alternativer vil have for den danske Udførsel.

Det vil næppe have nogen betydelig Indflydelse paa vor Udførsel af Landbrugsprodukter, om England skulde lægge Skat paa Indførselen af Levnedsmidler. Thi de faar allerede nu fra Kolonierne, alt hvad disse kan producere, og det vil i hvert Fald tage Tid, før denne Produktion kan i væsentlig Grad forøges. Heller ikke vil Kolonierne kunne konkurrere med de danske Produkter, fordi de ikke kan bringe dem frem paa Markedet i saa frisk og god en Tilstand. Og baade Toldbeskyttelse og Love om Smaabrug vil være ganske ude af Stand til i Landet selv at fostre

en Produktion, der kan tage det op med den danske. Snarere vil under de trange Kaar, der vil blive Følgen, den indenlandske Produktion formindskes. Derimod vil de danske Produkter komme til at lide under den forringede Købeevne, der vil blive en Følge af Toldbeskyttelsen og vistnok ogsaa under Følgerne af en uundgaaelig Udvandring i stor Stil. Men alt i alt kan de danske Bønder dog med nogenlunde Sindsro se paa, om England skulde finde paa at beskatte sine Arbejderes Brød.

Langt mere indgribende vil Følgerne blive, hvis Grundværdibeskatningen skulde blive indført. Der er Mænd nok i England, der inderlig gerne vilde gaa ud og dyrke Jorden, bare de kunde; Antallet — c. 5000 — paa dem, som har søgt at opnaa et Smaabrug under den i alle Henseender uheldige Small Holdings Lov, viser jo tilstrækkeligt dette. Naar Grundværdibeskatningen har gjort Jorden tilgængelig til dens sande Værdi i Stedet for som nu til en ved the Small Holdings Lov kunstigt opskruet Pris, da vil det kun vare ganske faa Aar, før Landet er oversaaet med Smaabrug. Da vil Danmarks Udførsel til England være næsten fuldstændig forbi, ikke alene fordi største Delen af de fornødne Næringsmidler vil blive frembragt i Landet selv, men ogsaa fordi saa mange af dem, der i Dag lever af industrielt Arbejde, vilde gaa over til Landbruget igen, og Efterspørgselen saaledes formindskes.

Men vilde dette i sig selv være en Ulykke? Absolut ikke, hvis vi i Danmark selv til den Tid har Grundværdibeskatning. Thi da vil de paa Udførsel til England baserede unaturligt høje Jordværdier ikke længere være pantsatte til udenlandske Kreditorer, men indgaa i Statskassen, medens Bonden kan opnaa Jord uden at maatte udbetale sin Driftskapital som Købesum. Hvor billige end Fødemidler monne blive, naar det engelske Marked ikke længere sluger dem alle, saa vil Bonden dog være bedre stillet end nu. Thi hvad har han i Virkeligheden ud af alle sine store engelske cheques? Maa han ikke hurtigst muligt afsende dem til Udlandet som Rente af hans Kreditforeningsgæld? Hvad har Bonden, og hvad har Købstadarbejderen i Dag ud af hele den store Udførsel? Maa de ikke se alle de gode danske Produkter gaa til England og selv nøjes med dyre og tarvelige udenlandske Næringsmidler, med russisk Smør, amerikansk Svinefedt og Margarine o. s. v. En hel Klasse af store

Mellemhandlere tjener sig Formuer paa denne Handel; de skummer Fløden; men Producenterne maa nøjes med den skummede Mælk.

Og hvis Grundværdibeskatningen havde udleveret Jorden til Arbejdet, da vilde en Bankkrise som den, vi nys bivaanede, have været umulig. Byggegrundene holdes for Spekulationsøjemed ude af Produktionen, indtil de har naaet en Pris, til hvilken Haandværkeren ikke længere kan bygge uden Ruin. I al den Tid gaar Arbejdet ledigt, og hele Næringslivet lider. Men saa længe de gode Tider varer, bliver man ved at bygge (paa de Grunde, som har naaet den af Spekulanten forlangte Pris) og Bankerne tilstaar Byggelaan. Saa en Dag brister Boblen. Jordskælvet kommer. Stødet spores først i Amerika eller Japan; men det breder sig til vort Land, og Millioner tabes. Ogsaa Grundspekulanterne taber; men medens alt, hvad de tidligere vandt, var vundet paa Bekostning af Arbejdet, saa er Spekulantens Tab ikke Arbejderens Vinding. Tværtimod Arbejdere bliver arbejdsløse, og Byggepladser ligger øde. — Hvis Staten her havde taget den samfundsskabte Grundværdi gennem en Skat, da havde Byggeriet udviklet sig sundt og naturligt; thi det er kun i Grundværdi, at usund Spekulation kan finde Sted, og intet Tab vilde have været lidt, ingen Krise vilde været Følgen.

Endnu én Betragtning: Et økonomisk frit og mægtigt England vil altid være en uvurderlig Støtte for de smaa Lande, men et forarmet, udsultet, toldbeskyttet England er en Fare. Thi kommer England først ind paa Toldbeskyttelsens Skraaplan, da vil en Toldkrig med Tyskland hurtig føre til Kamp med endnu skarpere Vaaben. Og Resultatet af en saadan Krig er paa Forhaand givet. Den engelske Arbejder er allerede nu den tyske underlegen i Intelligens og vilde blive det langt mere under Toldbeskyttelse. Tyskland vilde gaa sejrrig ud af en saadan Krig; men hvad blev der saa af Danmark?

Erik Givskov

OM MODE OG REKLAME, SÆRLIG I KUNST

Næppe er vel noget i Stand til tydeligere at illustrere Fejgheden, Dumheden, Uselvstændigheden, Efteraberiet og den komplette Mangel paa Følelse af eget indre Værd hos den store Masse af Mennesker som Begrebet Mode. Vilde Moder overhovedet være mulige, hvis Menneskeheden bestod af selvstændige Individer for ikke at bruge et saa højt Udtryk som Personligheder? Men Menneskeheden bestaar ikke af saadanne. Hvor mange gøre sig klar den uendelige Latterlighed i, at man den ene Vinter ikke „kan" gaa klædt i samme Façon som den anden? „Man" kan det ikke, fordi — — *de andre* ikke „kan". Og har man Emancipationstendenser, hvilke Kampe maa man da ikke bestaa med sin Skrædder! Hvis f. Eks. ens Ben ikke er skruede ganske rigtigt paa og ser ganske latterlige ud i snævre Benklæder, bliver ikke ens Skrædder i højeste Grad fortrydelig, naar man protesterer mod at bære saadanne, forudsat at de snævre Permissioner er Mode i vedkommende Sæson? Skræderen føler det som en hellig Pligt, at han fra sit Værksted ikke leverer umoderne, antikveret Arbejde; det er ham langt vigtigere end Omsorgen for, at hans Kunder ikke kommer til at se mere eller mindre forrykte ud.

Det er jo ikke blot paa Klædedragtens Omraade, at vi finder Modens Herredømme. Der er lige saa godt Mode-Cigaretter, Mode-Mundvand, Modemøbler, Modesport o. s. v., o. s. v. Ved alle Industrigenstande er det nutildags den Dygtighed og det Omfang, i hvilken Reklamen drives, som er det bestemmende for, om vedkommende Genstand kan blive Mode. Vi er snart naaet saavidt, at ikke den, som leverer de bedste, gedigneste

Varer, er den dygtigste Forretningsmand, men den, som forstaar at drive den intensiveste og virkningsfuldeste Reklame.

Men i de højere Sfærer, paa det aandelige Omraade, der kan da vel ikke Moden og Reklamen spille en Rolle af nogen som helst Betydning?

I Videnskaben kan dette Uvæsen ganske vist ikke gøre sig tilsvarende gældende som paa andre Omraader. Virkelig Videnskab maa jo altid blive begrænset til snævrere Menneskekredse og træder ikke i direkte Berøring med det store Publikum, der kun kan fatte dens mest haandgribelige Resultater. De populariserende Bøger, som gaar ud i Publikum, har i saa mange Tilfælde saare lidt med Videnskab at gøre og er i hvert Fald kun en Ekstrakt af de videnskabelige Forskninger og Resultater. Med de Aander, som er de virkelig frembringende, faar Publikum kun meget sjælden direkte Berøring. Naar derfor i de senere Aar en Forfatter som *Haeckel* er blevet Mode, saa er dertil at sige, at hans populære Skrifter for Videnskaben selv er uden al Betydning, og at de paa mange Punkter slet ikke gengiver den videnskabelige Virkelighed korrekt. Inden for Videnskabsdyrkernes snævrere Kreds kan der ikke saa let blive Tale om Moder: disse Mennesker er (eller skulde i alt Fald altid være) vante til at undersøge en Sag og ikke tage til Takke med Fraser og Talemaader.

Desto bedrøveligere ser det ud i Forholdet mellem Kunst og Publikum. Der er jo et stort Publikum, som gerne vil smage lidt paa Kunsten; mange har virkelig Glæde deraf, og mange andre maa jo da være „dannede". Men just i Forholdet mellem Kunst og Publikum er det videste Spillerum for Modens og Reklamens Herredømme, og det er i vor Tid sikkert dermed værre end nogen Sinde. Endog de svagere Naturer blandt Kunstnerne selv er saa ofte ude af Stand til at frigøre sig for Paavirkning af den rene Mode! Hvor mange svage, som Børn tænkende Hjerner findes der ikke blandt dem, hvor let lader de sig ikke lede af en anden Kunstners eller af en Journalists Veltalenhed! Hvor let er det ofte at dupere slige Børn ved den reneste Fraseflom! Man høre et Selskab af Malere eller af Musikere diskutere Kunst! Hvor faa er det i Reglen, som har eet fornuftigt Ord at sige.

Man maa naturligvis vel adskille mellem de to Begreber:

Strømning og *Mode.* At enhver Tid har sin Strømning, er en Selvfølge, og Strømningen er noget naturligt, medens Moderne er kunstigt frembragte. At der f. Eks. i Litteraturen oven paa en hyperromantisk Periode følger en stærk naturalistisk Retning eller omvendt, ligger ganske naturligt deri, at det samtidig føles af forskellige Aanders kunstneriske Instinkter, at Tiden trænger til Fornyelse; ved deres parallele Arbejde frembringes den nye Strømning. Moderne derimod bringes ikke i Stand af de producerende Aander selv — naar da ikke det sjældne Tilfælde er realiseret, at Kunstneren tillige er en ganske dreven Forretningsmand — men af underordnede Individer: Impresario'er, Agenter, Forlæggere, Journalister o. s. v., kort sagt: af Kunstens Skræddere.

Desværre: Enhver, som i længere Tid har iagttaget Bevægelsernes Forskydning i en eller anden Kunst, maa til fuldeste Maal have erkendt, at det paa dette alvorlige, hellige Omraade, hvor det drejer sig om Kulturens højeste og fineste Blomst, ikke er anderledes fat, end hvor Talen er om de fladeste Toilettespørgsmaal o. desl. Han har set, hvorledes Menneskenes Mængde ogsaa i Kunstsager som en Flok Faar løber efter en ofte af ganske ukyndige given Parole.

Hos det tænkende Menneske, som ser ind i disse Forhold, maa uvilkaarlig det Spørgsmaal opstaa: ved hvilke Faktorer ledes og bestemmes Moderne i Kunst? Men det er for den ikke helt indviede lettere at stille Spørgsmaalet end at naa til dets Løsning; thi for det første er Sagen ikke enkel, men af temmelig indviklet Natur, og for det andet foregaar meget, som her har Betydning, i al Hemmelighed; mangt og meget skyr Dagens Lys, og man erfarer kun sjælden, tilfældig om Eksistensen af sligt. Det vilde være yderst ønskeligt, om saadanne, som have paalideligt Materiale m. H. t. til slige lyssky Sager og andet herhenhørende, vilde meddele Offentligheden det i videste Udstrækning. Jeg selv kan blot fortælle et og andet fragmentarisk paa et Omraade, hvor jeg nu og da har set bag Kulisserne: paa det musikalske.

Lad os se paa en af de allerpopulæreste Musikgenrer: Sange for en enkelt Stemme med Klaverakkompagnement. Hvad har man paa dette Gebet ikke oplevet for Moder i de sidste 20—25 Aar! Over hele Tyskland og endda ud over Tysklands Grænser havde man for 10—15 Aar siden en *Bungert*-Mode — Hvem

tænker nu mere paa August Bungert og synger ham? I Berlin fulgte derpaa en *Hans Hermann*-Mode, som ogsaa allerede forlængst er overstaaet. Og som Afløsning er nu i de sidste Aar indtraadt en *Max Reger*-Mode; jeg vil — uden dermed at ville udtale noget om Reger's Kompositioner paa andre Omraader — spaa de Sange af ham, som jeg kender, en ikke væsentlig længere Levetid end Bungert's og Hans Hermann's. Saadanne Moder er *korte* Moder; men ved Siden deraf findes ogsaa længere. Til disse hører for Tiden navnlig *Strauss*-Moden, som jo allerede har eksisteret en længere Aarrække. Den nuværende Richard Strauss-Kultus kan jeg i Følge hele mit Syn paa denne Komponist kun betegne som en Mode; ogsaa hans Sange staar i melodisk Indhold og virkelig Musikværd omtrent paa Højde med de afgangne Modekomponister *Kücken's* og *Franz Abt's*, for saa vidt de da ikke er at betragte som rene tekniske Eksperimenter; virkelig Fordybelse mangle de *altid*. — Derimod bør man ikke *ubetinget* tale om en *Hugo Wolf*-Mode — skønt der paa den tidligere Undervurdering af denne Komponist er fulgt en ganske hypertrofisk Overvurdering — fordi Wolf's Sange staar paa et meget højere Trin end de førnævnte Komponisters, og fordi ganske sikkert et stort Antal af dem har *blivende* Værd — *Wolf* ringeagtede, som det ses af hans Breve, ogsaa i højeste Grad Strauss og deslige Modekomponister. I Sydtyskland synges for øvrigt ogsaa Pfitzner, Thuille og Schillings, hvilke saa godt som ikke ses paa Programmer i Berlin; i Wien figurerer Weingartner just nu uhyre meget paa Programmerne; han har nemlig — overtaget Ledelsen af Operaen der. Man kan sikkert forudsige, at den afgaaede Direktør Gustav Mahler's Aktier i samme Maal vil gaa ned. Dog, det er altsammen mere Biting; spørger foreløbig en Sanger eller en Sangerinde sin Koncertagent om Raad m. H. t. Program, saa giver han følgende Svar: „De maa synge *Schubert* — *Schumann er ikke nødvendig* — *Brahms, Wolf* og *Strauss!*“ Og hele Faarehjorden handler naturligvis efter Agentens Raad. Saa vidt er vi altsaa: Schumann er ikke nødvendig, men Strauss! Og det er virkelig Tilfældet: Schumann ses kun ganske sjældent paa Programmerne, Rob. Franz, Anton Rubinstein og Grieg næsten aldrig, men Wolf og Strauss er ligefrem uundgaaelige.

Hvorledes gaar det nu til, at Sange, som faa Aar efter deres

Fremkomst ingen mere gider synge, som efter saa kort en Levetid forekommer enhver tørre, døde eller vamle, sødlige, tarvelige, at saadanne dog et Par Aar kan figurere i omtrent enhver Sangers eller Sangerindes Mund?

Denne mærkelige Proces er, som sagt, af kompliceret og varieret Natur. Naturligvis kommer som bestemmende Faktor derved i første Række i Betragtning den det store Publikum altid iboende Forkærlighed for det flade og banale, som det lige straks kan optage og som saa efter kort Tid virker vammelt. Men dertil kommer mangfoldige andre Omstændigheder.

Vilde man f. Eks. paa Grund af den nuværende stærke Overvurdering alligevel tale om en Hugo Wolf-Mode, saa har den til Dels sin Grund i en Reaktion mod den tidligere komplette Ignoreren og Undervurdering — en saadan Reaktion skyder jo for det meste langt ud over Maalet — saavel som i Medfølelsen med en saa betydelig Kunstners tragiske Skæbne: hans kummerlige Liv, hans Sygdom og tidligere Død just paa det Tidspunkt, da det syntes at ville dages for ham. Men dette er en Enkelthed; i Regelen er Forholdene helt andre.

Partiforhold og *Klikevæsen* spiller i mange Tilfælde en Hovedrolle som Modefaktor. Paa denne Maade er f. Eks. Tilfældet *Bruckner* at forklare. Jeg taler for øvrigt lige saa ugerne om en Bruckner-Mode som om en Wolf-Mode; thi Bruckner er lige saavel som Wolf skarpt adskilt fra de egentlige Modekomponister; han har skabt Værker med formelle Mangler, men fulde af virkelig Dybde og skøn Melodik. Bruckner var en barnlig, naiv Sjæl, som mindst af alt forstod „Geschäften“, og han blev næsten ganske upaaagtet, til han var henved 60 Aar. Da havde Wagnerianerne en Symfoniker nødig som Antagonist til den af dem forkætrede Brahms, og man vidste, at Bruckner var en stor Beundrer af Wagner — som bekendt nægtede for Resten heller ikke Brahms Wagner sin fulde Anerkendelse — og nu med eet Slag blev Bruckner Dagens Helt; hans Symfonier blev Instrumentalmusikkens nye Evangelium i Modsætning til den „støvede Epigon“ Brahms, og der dannede sig en hel Bruckner-Menighed, som har gjort den Nytte at bringe hans Værker ud over Verden, men som for øvrigt ogsaa skød langt ud over Maalet. — Ogsaa m. H. t. Strauss-Moden spiller Partigængeriet sikkert en stor Rolle. Efter at S. var begyndt som Mendelssohnianer og

derpaa havde udviklet sig til Efterfølger af Brahms, slog han pludselig en stor Saltomortale: gik fra den klassiske Lejr med flyvende Faner over til de „Nytyske“, blev Lisztianer, skrev ikke mere Symfonier og Kammermusik, men symfoniske Digtninger, og vidste efter Renegaters sædvanlige Art ikke nok nedsættende Ord at sige om sine tidligere Idealer; ogsaa heri fulgte han den nytyske Parole. Modtaget med Entusiasme havde han nu hele det nytyske Parti i Ryggen, og saaledes støttet blev han hurtig den ypperste Modekomponist; idet han nu ikke mere gik af Vejen for nogen sensationel Usmagelighed og udfoldede sin utvivlsomme Instrumentationsbegavelse i Programmusikkens Tjeneste, blev han hurtig og er endnu den store Mand, skønt hans Musik Aar for Aar bliver fadere, indholdsløsere, uudholdeligere.

At overhovedet *Programmusikken* er bleven vor Tids Modemusik i større Stil, er slet ikke underligt. For det første gives der den store Mængde af de musikalsk „Fattige i Aanden“ i let forstaaelige Ord programmatiske Holdepunkter, ved hvilke de bilder sig ind at blive i Stand til at forstaa Musikken, medens de over for den absolutte Musik kun have rent musikalske Temaer og Motiver at holde sig til. Men tillige opnaas ved Programmerne, at det bliver saa let for *Pressen,* denne uhyre Magtfaktor i vor Tid, at gøre Sensation. Med Programmusikken har saa at sige den journalistiske Æra i Musikken taget sin Begyndelse; gennem den er det blevet en let Sag for Journalisterne at føre det store Ord i musikalske Sager. Tidligere var det en langt vanskeligere Sag at skrive om Musik saaledes, at man kunde fange det store Publikums Øre; men med den haandgribelige Tilkendegivelse af, at Musikken fremstiller det eller det Eventyr, den eller den Roman, er der givet Journalisterne et ypperligt Stof i Hænderne, ved Hjælp af hvilket de kan skrive løs og vække det sensationslystne Publikums Interesse. Og med dette Pressens Herredømme aabnedes naturligvis Døren for hele Amerikanismen. Nu bredte Reklame- og Sensationsvæsenet sig som aldrig tilforn, og de mindre fine Elementer, som ikke skyr disse Midler og som forstaar at bruge dem, begyndte naturligvis at benytte dem i videste Omfang. Overhovedet: ved Pressens uhyre Trommeslageri og Iver for at bringe sensationelle Begavelser frem, kan man nu iagttage et ejendommeligt Fænomen:

snart dukker et malerisk, snart et digterisk, snart et musikalsk „Geni“ pludselig op og lyser som en Stjerne af 1ste Klasse. Men nu sker det mærkelige: efter et Par Aars Forløb søger man ganske forgæves hin Stjerne paa Kunstens Himmel. Den er ikke mere til at finde, den er totalt forsvundet som et Fyrværkeri, og ingen spørger mere efter den. I Stedet har der saa vist sig nye Stjerner, hvis Lyskraft har lignende Varighed.

Man har jo hidtil almindeligvis hævdet, at det var mere enkelte, som til at begynde med kunde forstaa de store Kunstnere, og at Massen sædvanligvis kun forstod at værdsætte det banale, i alt Fald naar Talen er om noget nyt. Men nu for nylig har Richard Strauss (i det Ugeskrift, han udgiver sammen med G. Brandes o. a.) givet en hel ny Teori derom: vi erfarer — hør, hør! — at det just er „det ubefanget nydende Publikums store Masse“, der har vist sig som den tilforladeligste Bærer af enhver Fremskridtstanke og som har hjulpet enhver Nyskaber frem til definitiv Sejr. Er dette ikke karakteristisk for Modekomponisten Strauss? Komisk nok læser man i samme Nummer lige to Blade foran hos G. Brandes om Shakespeare's fuldkomne Ringeagt for Massernes Dømmekraft. De store har vist aldrig beundret Hobens Dom. Om jeg ikke husker fejl, betegnede den unge Goethe det store Publikum mindre høfligt som „en Hjord Svin“.

Men tilbage til vort Hovedmotiv! Jeg omtalte, at der blandt de Aarsager, som kan frembringe en Mode, ogsaa findes saadanne, som skyr Dagens Lys. Hertil regner jeg adskilligt, som foretages af Forlæggere. Den *eneste* Maade, paa hvilken ny Musik kan faa Udbredelse, er igennem Opførelser; *ethvert* andet Middel har vist sig uvirksomt. Hvis Forlæggere nu arrangerer „Forlagskoncerter“ for at gøre deres Forlagsartikler bekendte, saa er det selvfølgelig den ærligste og redeligste Sag af Verden. Men ganske anderledes forholder det sig, naar Forlæggere f. Eks. køber Sangere og Sangerinder eller Instrumentalmusikere til *i deres egne Koncerter* at bringe Produkter fra vedkommende Forlag frem. Og dette sker ganske overordentlig hyppigt; ja, Demoralisationen i Sangernes Folk naar saa højt op, at der endda blandt de berømteste findes saadanne, som har solgt sig, om ikke for 30 Sølvpenge, saa for nogle store Sedler. Der gives saagar Komponister, som ikke undser sig for at „smøre“; en Sanger

har personlig sagt mig, at i den By, hvor han lever, er det Coutume, at Komponisten betaler noget til for at komme paa Programmet. Et herligt kunstnerisk Princip, ikke? den, som kan og vil betale (eller hvis Forlægger betaler) bliver opført; den, der ikke kan eller ikke vil, faar blive udenfor. Selv ind paa dette Omraade har det kapitalistiske System strakt sig.

Ogsaa paa andre kunstneriske Omraader spores sligt. For et Par Aar siden blev der her i Tyskland med eet skrevet Bøger, Brochurer, Bladartikler en masse, der hævede den franske Impressionisme til Skyerne og til dens Forherligelse nedsatte al anden nyere Kunst. Ganske ufortalt denne Kunsts utvivlsomme Værd blev det betragtet som en offentlig Hemmelighed, at dette skyldtes følgende Motiv: en Kunsthandler havde opkøbt en Masse impressionistiske Billeder og vilde fortjene det mest mulige paa dem. Nuvel, der gives jo ogsaa Forfattere og Journalister, som kan købes.

I nogle Byer er overhovedet største Delen af Kritiken til Købs. Det er ikke Tilfældet i København og heller ikke i Berlin. Men der gives andre Byer, hvor det ikke blot er Coutume før en offentlig Optræden at aflægge Kritikerne Besøg (en frygtelig Uskik!), men hvor det virker endnu bedre, om man sender dem en Kasse fine Cigarer eller lægger dem en Hundredekroneseddel paa Bordet. Ja, en bekendt dansk Landskabsmaler fortalte mig engang, at han, da han første Gang udstillede i Paris, fik en Forespørgsel fra et af de store franske Blade, om han ønskede at *nævnes* i deres Omtale af Udstillingen — Prisen var da 25 Francs — og om han ønskede at *roses* — det vilde koste 200 Francs. Men selv hvor Kritikken ikke er direkte bestikkelig, hvor er den dog næsten altid paavirkelig af personlige Motiver! Har Kritikeren et Horn i Siden paa Kunstneren, af en rent personlig Grund, saa vé denne! Eller er Kunstneren en Ven af Kritikeren, hvilken stor Mand bliver han da ikke i Avisen! Nok sagt: ved Hjælp af direkte eller indirekte bestukken Kritik kan Grunden til en Mode ogsaa lægges.

Jeg tror hermed at have anført de fleste Faktorer, som kan bidrage til, at et Værk bliver sensationelt, at en Kunstner bliver Mode. Man vil sikkert have fundet, at det ikke er den rene Opbyggelighed, og mangen Læser vil maaske tænke, at jeg overdriver. Det er saa langt derfra, at min Skildring af Forholdene

tværtimod ikke indeholder noget som helst andet end Kendsgerninger, som atter og atter gentager sig.

Det er jo heller ikke noget specielt for Kunsten, men noget langt mere alménmenneskeligt, hvorom det her drejer sig; blot er denne Sag desto sørgeligere, jo højere aandeligt Gebet man bevæger sig paa. Og her foreligger en kulturel Opgave af stor Betydning, en Opgave, som egentlig er at løse paa ethvert Gebet undtagen det rent videnskabelige.

En Elite af Mennesker skulde endelig engang slutte sig sammen og belære Folket. Først og fremmest belære det om, hvad alt Efteraberi er for en jammerlig Ting, hvor selvfornedrende det er blot at gøre alt efter, hvad de andre gør. Man vil saavist aldrig naa at gøre hele Menneskeheden til lutter selvstændige Aander, men man kunde dog væsentligt modarbejde det rene Efteraberi ved at ironisere over det latterlige deri — man er aldrig gerne latterlig — og ved at prædike: Lærer at klæde eder, ikke ved at lade eder imponere af, hvad Moden byder og hvad eders Skrædder siger, men ved med eders egne Øjne at se, hvad der passer for eder! Lærer at foragte Reklamen; hvis I undlader at købe just de Ting, der gøres den stærkeste Reklame for, og hvis I gør andre opmærksomme paa Smagløsheden, Garantiløsheden og Latterligheden af al simplere Reklame og paa den Fordyrelse af Varerne, som den fører med sig, saa gør I noget godt. Handlede man i Almindelighed derefter, saa vilde den modbydelige smarte Amerikanisme, vi nu har i Forretningsverdenen, væsentlig indskrænkes. Og lærer saa videre, hvor usselt det er: over for et Kunstværk at læse sig sin Mening til i et eller andet Blad! Kunstens Historie lærer jo dog til fulde, at Journalisterne, hvor Talen har været om et ægte, nyt, stort Talent, i Reglen har taget fejl og modarbejdet det, og til Gengæld har de hundrede og atter hundrede Gange udgivet det værdiløseste Glimmerstads for Guld. De har paa Kunstens Omraade gjort langt mere Skade end Gavn, og man kan som Regel gaa ud fra, at de er paa den forkerte Side. (Man tænke som nærmestliggende Eksempler blot paa, hvad Journalister har skrevet sammen om Brahms i hans yngre Dage, eller hvad den berømte Hanslick har skrevet om Wagner!). Lærer at danne eder selv en Mening; er den end nok saa forkert, saa er den dog mere værd end en, I blot har læst eder til! Og hav altid Mistillid til den Art Kunst, med hvilken der drives det store

Staahej og Markskrigeri! Den er næsten altid den rene Øjen- og Øreforblændelse. Det ægte, blivende baner sig saa godt som altid langsomt, kampfuldt, uden Spektakelmageri sin Vej.

Og endnu eet: de, som har med Opdragelsen og Uddannelsen af udøvende Kunstnere at gøre, skulde daglig indprente dem: hvis I for egen Fordels Skyld fremmer den slette Kunst, saa begaar I en Synd imod den hellige Aand (det er jo sligt, som vi moderne Mennesker forstaar under dette smukke bibelske Udtryk).

Musikerne skulde opdrages anderledes. Det er utroligt, i hvilken Grad Begrebet kunstnerisk Moral er deres store Masse ubekendt. Det er en ren Sjældenhed at finde en Musiker, hvem det ikke er en ganske fremmed Tankegang, at man kun bør stille sig i det godes Tjeneste og lade Flitteren ligge. I Almindelighed betragter de sligt som det rene Don Quixoteri. Jeg overdriver ikke! Hvad en enkelt Mand med Autoritet og fast Villie kan udrette herimod, ses af Joachim's Gerning som Lærer for de unge, og den hører til hans uvisneligste Fortjenester. Men han er nu død som den sidste af de store fra hin Tid, da Kapitalismen endnu ikke var regerende i Kunsten, og det kapitalistiske System med sin Reklame og sine let tilvejebragte Moder sejrer mere og mere. Mammon er blevet Gud.

RUDOLPH BERGH

DEN ENGELSKE UDSTILLING

Ligesom alle andre gode Udstillinger vinder ogsaa den engelske ved nærmere Bekendtskab under gentagne Besøg. Paa selve Aabningsdagen følte aabenbart mange af dens Gæster sig ved det første Indtryk noget skuffede; vi sætter vor Ære i at være et kritisk Folkefærd og er tilbøjelige til overdreven Forsigtighed i vor Anerkendelse af andre Nationers Kunst. Den blændende Virtuositet, med hvilke disse Englændere har fremstillet det 18de Aarhundredes fornemme Verden, staar jo vore stille danske Dyder ganske fjernt. Strengest Kritik mødte Udstillingen maaske hos nogle af vore Malere. Lige for lige, Udstillingen kritiserer jo til Gengæld dem.

Men ogsaa for mange af os, der mødte med Forhaands Taknemmelighed for Udstillingen, fordi vi vidste, den vilde give os Lejlighed til at forny og udvide Bekendtskabet med Kunstnere, vi allerede har lært at skatte, var det første Indtryk maaske lidt af en Skuffelse. Ved slige Lejligheder ser man lige straks fuldt saa meget efter det, der mangler, som efter det, der findes. Naturligvis var det urimeligt at vente og forlange Repræsentationen for engelsk Malerkunst fra dens Storhedstid uden Huller og Mangler. Alligevel sendte vi et lille Længselssuk efter den berømte „blaa Dreng", der fra Berlin var hjemvendt til Grosvenor House, hvortil Adgangen i øvrigt ikke er særlig vanskelig. Thi det er netop Udstillingens Hovedsvaghed som Repræsentation for engelsk Portrætkunst, at den ikke sætter Gainsboroughs Storhed i tilstrækkelig klart Lys. Gid den havde haft et Dameportræt af ham i Rang med Mrs Robinson i Wallace Collection! Som Land-

skabsmaler er Gainsborough glimrende repræsenteret ved den festligt dekorative „Idyl“, — hvor Køerne rigtignok ikke er saa godt malte, som de er anbragte, — og ved det endnu friskere og mærkeligere Billede af „Høstvognen“ med den udmærkede Rytme i Hestekroppene og med den fuldendt mesterlige Behandling af Staffagen, hvor efter Traditionen to af Kunstnerens Døtre optræder som Bønderpiger. Gainsboroughs Portrætter paa Udstillingen er jo i sig selv daarlige. Ved første Øjekast var jeg mindre indtaget i den sminkede Danserinde med de blaa Baand paa den hvide Kjole, end da hun 1900 viste sig i Paris, det er alligevel et tindrende livfuldt og ypperligt Billede; kun misklæder det aabenbart — ligesom mange af Udstillingens Billeder — af den tørt og skarpt lysegrønne Væg, paa hvilken det er ophængt. Vægfarven lader ogsaa den noget voksdugsgule Tone i Brystbilledet af Miss Sparrow fange Opmærksomheden fuldt saa stærkt som Udtrykkets fine Livfuldhed. Der er god Karakteristik i Portrættet af den næppe højtbegavede Hertug af Rutland, der er ved Siden af paafaldende Mangler notable Egenskaber i det pompøst dekorative Rytterportræt af Generalen. Men ingen af alle disse Billeder er dog i Stand til at begrunde Berettigelsen af at sætte Gainsborough i Rang med Reynolds. I London har flere af os forelsket os fuldt saa meget i den første som i den sidste. Reynolds har langt større Kunnen og Viden, Gainsborough er dog nok den største Naturbegavelse. Men der er ikke Grund til her at genoptage et gammelt Stridsspørgsmaal; paa sit Dødsleje sagde Gainsborough til Reynolds: „We are all going to Heaven, and Vandyck is of the company.“

Tydeligt nok har van Dyck været Stamfaderen og et af de hyppigst raadspurgte Forbilleder for det 18de Aarh.s engelske Portrætkunst. Den har søgt at naa ham baade i stilfuld Elegance og i teknisk Mesterskab, og det er lykkedes for den. Reynolds har sikkert malt Portrættet af Baron Mulgrave med det spørgende Blik i de mørke Øjne under Ihukommelse af van Dyck; mærkelig — og ikke van Dycksk — er Billedets sølvagtige Toner, der fører Tanken hen paa et blødt Maanelys. Men Reynolds har ogsaa raadført sig med mange andre af de gamle Mestre, hans solide Mesterskab, hans sikre Herredømme over Virkningen af Linier og Farver er baseret paa et indtrængende Studium af Klassikerne, især af de store Kolorister: Venetianerne, som han

har efterlignet i „Venus and piping boy“, Rubens, om hvis røde Skygger der er en Erindring i Billedet af Hertuginden af Devonshire med sin Datter, ogsaa Rembrandt, hvis Billede af Susanna, nu i Berlin, var i Reynolds' Eje. Alligevel er Reynolds som Kunstner en udpræget og ejendommelig Personlighed. Endog et mindre eklektisk Studium af de store Malere behøver jo paa ingen Maade at være ødelæggende for Personligheden; Delacroix har studeret Rubens, Manet Velasquez.

For Reynolds har Udstillingen en smuk og fyldig Repræsentation, om den end ikke viser noget af de karakterfulde Mandsportrætter, der undertiden kan have lidt af Rembrandts Stil og Stemning. Særlig pompøst virker det store Gruppebillede af Lady Delmé med de to Børn. Gruppen er efter Rafaels Mønster sammenbygget i en høj Trekant, en spids Pyramide; Virkningen af alle Farverne udmærket godt beregnet: det blegt rødlige Tæppe over den hvide Kjole, Drengens skarlagensrøde Dragt, den hvidklædte Piges blaa Sløjfe, det brunlige Baggrundslandskab. Dette er ganske vist konventionelt i Tonerne, det er ikke Friluftsmaleri som de moderne Landskaber, hvad det heller ikke har Pligt til at være. Som det er, danner det den ideale Baggrund for den stilfulde, fornemme Gruppe, fuldender Billedets harmoniske Skønhed, som lader det lyse Fest og Hygge ned i det Rum, hvor det faar Plads; — dets ideale Plads vilde det have over Kaminen paa et gammelt Herresæde, hvor der var bevaret Sagn om den smukke Dame med de levende Øjne og om hendes Søn, der allerede som Dreng truede med at blive en ret brutal Kavaler. — Udstillingen giver rig Lejlighed til at beundre de engelske Portrætmaleres Dygtighed i at komponere og afstemme virkningsfulde Baggrunde. Ogsaa i det nydelige og udmærket komponerede Billede af Hertuginden med Datteren paa Skødet er den glimrende effektfuld. Maaske har Idyllen al den Yndighed, et Billede kan taale at bære uden at strejfe det sødlige; selv Reynolds har ikke altid undveget dette den engelske Portrætkunsts farligste Skær. Her har han lykkeligt holdt sig inden for god Smags rette Grænse. Billedet er mesterligt malt; i Henseende til Farvens Pragt og Fylde naas det kun af det fortrinlige Brystbillede af Lady Price, hvis graa Haar og sorte Dragt med det blaa Livbaand staar saa herligt mod den kraftigt røde Grund. Et saa overlegent Mesterskab har den danske Malerkunst

desværre aldrig kendt. Portrættet af Baronesse Dacre med den blegrøde, hermelinsbræmmede Kappe fører let Tanken hen paa Portrætter eller Studiehoveder af Marstrand, thi det var uden Tvivl netop saaledes, at Marstrand ønskede og drømte om at kunne behandle et Hoved, et Haar, en Dragt, men al hans tunge Strid for at naa dertil vedblev at være forgæves.

Ikke alene for Reynolds, ogsaa for mange af de mindre store engelske Portrætmalere, synes det sikre Mesterskab at være let vundet. Fuldt saa meget som et Besøg i London synes denne Udstilling mig at give Besked om Romneys og Raeburns Værd. Romney er ulige, han kan forfalde til Attituderne og misbruge Sukkeret. Af hans Dameportrætter her paa Udstillingen er maaske det elegante lille Billede i dansk Privateje (Nr. 35) det mest vindende. Men Portrætet af Drengen med Hunden er fortrinligt; det virker friskt og fornøjeligt med sine smældende Farver: den røde Stol, de røde Sko, den kraftigt — maaske lidt vel kraftigt — blaa Luft. Og endnu fortrinligere — et af Udstillingens virkelige Mesterværker — er Portrættet af John Walter Tempest med den graa Hest. Det har glimrende stilfuld Holdning i sine Linier og i sine Farver, Blikket i den unge Herres smukke Hoved er levende og sjælfuldt, og det er udmærket fast og dygtigt malet. Raeburns Behandling kan have en saa uforskammet overlegen Sikkerhed og Bredde, at den bringer Frans Hals i Erindring. Paa det udmærkede Portræt af Sir Maxwell i den røde Uniform er det Hænderne, der minder om Frans Hals, i det indtagende Portræt af Lady Maitland hele den lette, skitsemæssige Behandling, i Portrættet af Mrs Mackenzie især det sorte Sjal over det prikkede Kattuns Tørklæde, et af Udstillingens mest imponerende Stykker mesterlig Teknik. Maaske er dog her selve Karakteristikken af den velvillige gamle Dame noget let antydet. Langt større Finhed og Dybde har Karakteristikken i Billedet af Kunstnerens Hustru, som sidder upyntet med Armene sammenlagte over den bruntviolette („leverbrune"?) Overkjole. Der er en egen tækkelig Fordringsløshed over dette sjælfulde Billede med dets noget dystre Farver og meget nedstemte Luft; — som naturligt er — vidner det fremfor noget af Udstillingens andre Billeder om Varmen af Kunstnerens personlige Følelser for sin Model. Ved disse gode Egenskaber kan Billedet sikkert her i Danmark paaregne at finde særlig mange Venner.

Til Nabo har det et af Udstillingens Pragtstykker, Lawrences Portræt af Miss Farren, sikkert et af hans bedste. Det er glimrende sat op, saa effektfuldt som vel muligt. Med de høje Lys i Solskæret over den hvide Dragt korresponderer de Lys, der er spredte i Luften, som danner Figurens Baggrund, ganske fortrinligt. Men dette glansfulde Bravurnummer hører dog til det paa Udstillingen, som næppe vinder ved gentagne Besøg og nærmere Betragtning. Med al sin blændende Virtuositet og solide Dygtighed er Lawrence som Kunstner et godt Stykke under sine store Forgængere. Repræsentationsportrættet af Viscount Castlereagh er udmærket godt gjort, men alligevel i ingen Henseende synderligt tiltrækkende. Hoppner er egentlig morsommere. Hans store Familiebillede har alt for røde Kinder, men en Hund, der er mesterligt malet. Og med al sin Snurrighed og sine Mangler i Farven har Billedet af Børnene ved den nedgaaende Sol noget friskt og fornøjeligt.

Ogsaa Englands to store Landskabsmalere præsenterer Udstillingen for os. Det bedste af Turners Landskaber er et Ungdomsbillede, Kilgarran Castle, et nydeligt behandlet Billede, hvis romantiske Mystik og duftige Clair obscur minder om de gamle Klassikere, om Claude og om Rembrandt. Værdien af Turners senere Digtersyner vil næppe kunne opfattes tilstrækkelig klart gennem de to Billeder fra hans sidste Aar.

Udstillingen har et smukt og anseligt Billede af Constable. Mellem Portrætterne fra det 18de Aarh. virker det stærkt med kraftig Smag af frisk Natur. Det er friskt og dygtigt i Behandlingen, Staffagen er fortrinlig, Kompositionen god, der er smukke Partier i Luften, i Baggrundsbakkerne, i Træerne, der er ogsaa nogle Brunheder — især i Forgrunden, — og nogle Grelheder, — især Partiet med det blaagrønne Træ over Møllen til venstre. Det er meget godt, men Constable kan dog være endnu meget bedre. I Virkeligheden kan ingen af hans hjemmemalede Billeder maale sig med hans vidunderlige Skitser og Studier. Der hænger en rig Samling af dem i et af Værelserne i South Kensington Museet, og det er vistnok et af de Steder, hvor enhver dansk Kunstven føler størst Glæde og Begejstring over engelsk Kunst.

Især hvis han har haft Lejlighed til at se en Smule af engelsk Natur. Som mange skylder jeg en flink Landsmand i London Tak for ogsaa at have haft denne Nydelse. Paa den lange

Søndags Køretur fra Horley saa vi hvert Øjeblik, medens Sol og Skygger skiftede over de vide Udsigter, over Markerne med de prægtige Asketræer, over Vejen gennem Skovene og de hyggelige Landsbyer, hvor tro og forstaaende Constable har skildret Englands smukke Natur.

Men Udstillingen giver jo dog særlig Anledning til at mindes en anden Landsmand i London, Generalkonsul Faber. Det er jo uden Tvivl ham, der har den væsentligste Andel i, at vi har faaet denne Udstilling i København. Jeg regner det for en Begivenhed af allerstørste Betydning. Netop paa Kunstens Omraade trues vi stadig med at isoleres fra Europa. I tyve Aar har København ikke set en saa betydelig Udstilling af ikke nordisk Kunst. Der var ganske vist enkelte fortræffelige Billeder paa Udstillingen ved Glyptoteket i det Aar, da Bygningen toges i Brug, men den var alt for broget og ukritisk sammensat til at kunne maale sig med sin franske Forgænger i 1888 eller sin engelske Efterfølger i 1908. Gid vi inden altfor mange Aar atter kunde faa en virkelig betydelig Udstilling af udmærket fransk Kunst!

Isolationen kan let faa farlige Følger, udvikle Snæversyn og Selvtilfredshed. Det er kun godt, at vi forstaar at sætte Pris paa vort eget, at dansk Kunst har et taknemmeligt Publikum i Danmark. Men det er altid betænkeligt, naar Kunstinteresserne i et Land begrænses til Landets egne Frembringelser; vi skal vogte os for at tro vort eget som det eneste, det absolut bedste. Dansk Kunst synes endda for Tiden at trues af en kritisk Periode. Foraarsudstillingerne i Aar vil vise os mange smukke Arbejder og enkelte Billeder, der hører til det ypperste, dansk Kunst har skabt. Men de vil næppe kunne skjule, at mange af vore største Talenter er i Færd med at besejres af den Magt, for hvilken selv Thor maatte bøje Knæ.

Direkte vil vore Kunstnere næppe kunne lære synderligt af den engelske Udstilling. Gud fri os for Imitationer af engelsk Portrætstil. Indirekte vil de kunne lære adskilligt. Den viser os bl. a. Værdien af virkelig overlegen Dygtighed, af solid Kunnen og Viden, Nytten af at se med opmærksomme og forstandige Øjne paa udmærket Kunst.

KARL MADSEN

VILH. LASSEN

1.

I den gamle Venstrepolitiks Dage, saa længe de Nationalliberale regerede og før Forfatningskampen, var Kampen for det mindre Landbrug eet med Kampen for Menigmands Ret. Bondevennernes Politik var først og fremmest rettet paa at skaffe Bonde og Husmand bedre økonomiske Kaar, og det var denne Landbrugspolitik, der efterhaanden trak de radikale Krav om almindelig Valgret, Skattebevillingsret og Folketingets Overmagt ind i det politiske Liv.

Men efterhaanden som den storpolitiske Strid voksede til, blev Landbrugspolitiken spændt fra og i Stedet for alle de stærke Kræfter og Idealer, der rummes i Friheds- og Fremskridtskampen, spændt for. Og da Landbrugspolitiken igen kom frem, var det paa Bagstrævets Plads. Nu skulde den bruges til at mane ned i Jorden alle de radikale Venstrekrav, alle de harmfulde og kampivrige Agitatorer. Den skulde gøre den danske Politik moderat. Og det lykkedes. Ved Folketingsvalget i 1892 sejrede en moderat Landbrugspolitik, der skulde standse Kampen for Demokratiets Ret.

Men netop paa det Tidspunkt var der en ung Politiker, der lagde ud paa ny med en Landbrugspolitik i den gamle bondevenlige Stil. Det var *Vilh. Lassen.* Han sad i Aalborg, men han stammede fra Aarhus. Thi han var en Arvtager af den østjydske Lokalpolitik, der med Aarhus som Sæde var grundlagt af Lars Bjørnbak, men netop ved Valget i 1892 lagt i Graven. Nu flyt-

tede Lassen den Nord paa og grundlagde i Nordjylland og med Aalborg som Sæde en ny jydsk Lokalpolitik.

De ægte gamle Bjørnbakkere boede saa langt som Lars Bjørnbaks Røst havde kunnet naa. Det vil sige mod Nord omtrent til Houlbjerg og mod Syd omtrent til Horsens. Deres Udspring var Viby Højskole, deres Tro Jydsk Folkeforenings Program. De blandede ikke Blod med andre politiske Retninger, men bevarede deres Race ren og slægtede deres Ophav paa.

Lars Bjørnbak var et ualmindelig kraftigt Bondetemperament. Naturvokset, ubeskaaren, blodrig, stærkt sanselig og brutal af Ydre, svarede han af Krop og Aand til det Billede af en tungttrampende Almuefører, som allerede hans Navn manede frem.

Og som Manden var, saadan var hans Politik. Den var gjort alene over dette racestærke Bondeinstinkt. Den var i det hele mere et Instinkt end en Lære, mindst af alt skabt efter et Ideal. Vinger var ikke Bjørnbakkernes Symbol, men deres Kendetegn var en skærpet Sans for de materielle Ting i Politik og en nøgtern Betragtningsmaade. Skønt stammende fra en Højskole var de lutter Kød og ikke Aand som Grundtvigianerne. Tre Ting var Genstand for deres særlige Had: Militæret, Embedsvæsenet, Kjøbenhavn.

Deres Organ var *Aarhus Amtstidende,* engang et stort og indflydelsesrigt Blad. Og til dette Blad, først som Redaktionssekretær, et Aar efter som Redaktør, kom Vilh. Lassen som nybagt juridisk Kandidat, 23 Aar gammel. Han sejlede derover den Nat, da Kristiansborg brændte. Og sikkert har denne unge Mand uden Vemod sagt Farvel til den By, over hvilken den røde Hane galede med saa onde Varsler i den mørke Nat. Af de Forhaabninger, hans ærgerrige Sind husede, knyttede ingen sig til denne By, hverken til dens Kancellibygning eller til dens Universitet eller til dens Dagligstuer. Heller ikke de aandelige Nydelser i denne By faldt det ham tungt at vende Ryggen. Hvis de truede Kunstsamlinger i den Nat var faldne for Luerne, vilde det næppe for ham have været noget personligt Savn. Naar hans Tanker har kredset om Brandens Følger, har de formodentlig alene samlet sig om den Rigsdag, der ved Branden blev husvild. Af det daværende Kjøbenhavn var Rigsdagsterritoriet det eneste, der havde været denne politiserende Bondestudent hjemligt, lige saa hjemligt som det var fremmed for de ægte

Kjøbenhavnere. Ellers gik hans Erfaringer næppe ud over, hvad der laa mellem Regensen og Ehlers Kollegium. Her havde han indsuget sin første politiske Visdom; i de „røde“ Klubber, der usynligt dannede et Bindeled mellem disse Gaarde og Gange, havde hans skarpe, iltre Tale første Gang skaaret gennem de akademiske Omsvøb, herfra havde de Kandidater, der lavede *Studenterfesten* for Venstrepartiet, hentet ham som den *Student,* Arrangementet fordrede til Hovedtalens Rolle.

Netop i de samme Dage, Vilh. Lassen forlod Kjøbenhavn, for først 20 Aar efter at vende tilbage til den som Minister, beredte en anden Kreds af Tidens unge Ærgerrigheder sig til at erobre den. Det var det Kuld af unge Venstremænd, der var med til *Politikens* Start. Den udkom lige i de samme Dage og vandt sine Sporer som Blad i den ny Stil netop ved Slottets Brand. Og til det øvrige, Lassen uden Sorg gav Afkald paa, da han sejlede bort fra Hovedstaden, hørte ogsaa de Laurbær, der var at vinde ved det store af Sensationen nærede Hovedstadsblad, skrevet for det store Publikum eller rettere for det lille Publikum af fine Stilkendere og lydhøre Beundrere af Journalistikens Kunst. Uden Sorg og uden Vaklen foretrak han *Provinsen.*

Han var selv kommen fra denne *Provins*, der 20 Aar efter med ham som en af de ledende Personligheder skulde sætte Aaget paa Nakken af den Hovedstad, af hvem den endnu den Gang var ganske forkuet. Han var en Møllersøn fra Omegnen af Roskilde, en fattig Provinsyngling, fremmed allerede for den By, i hvis Latinskole han havde gaaet, endnu mere *provinsiel* i Forhold til Kjøbenhavn. Derfor var han ikke blot i født Opposition til den nationalliberale Tradition, men ogsaa til den nye Hovedstadsaand, som under Anførsel af „Gennembruddets Mænd“ afløste den gamle Tid. Hvor Dannelsen vilde danne Aristokrati, var han ikke med, enten den var forældet eller moderne, enten den hed Ploug eller Brandes. Hvor Dannelsen vilde sætte Skel, satte han ikke sit. Naar man i Kjøbenhavn vilde drage Grænsen mellem Frisind og Reaktion efter litterære Hensyn, meldte han sig fra. Som den Gang da *Det unge Blod* blev sat under Tiltale, og *Politiken* i den Anledning skrev en Artikel om *Skel:* Nu var der atter sat Skel, sat det rigtige Skel, og vi siger: det er kun godt. Da skrev Lassen i *Aalborg Amtstidende:* „Lad Kjøben-

havnerne dele sig efter dette Skel. Vi anser det ikke for usandsynligt, at de vil gøre det. Men naar man kommer længere end til Sundbyerne og Utterslev, vil det blive vanskeligt at faa det Skel i Jorden.“ Det var en Artikel skrevet ganske i samme Aand som Hørups første Artikler mod *Fædrelandet.*

Der er i Danmark kun een politisk Modsætning, men den gaar ogsaa saa dybt, at den har gentaget sig gennem to Slægtled. Det er Modsætningen mellem Kjøbenhavn og Provinsen. Vilh. Lassen er Provinsens Mand. Netop derfor har han aldrig været *Studentersamfundspolitiker,* om han nok saa meget har været en af dette Samfunds Stiftere. Da han gik til Provinsen, sagde han i Virkeligheden Studentersamfundet et politisk Farvel for alle Tider.

Hvorfor har saa faa unge Venstrepolitikere gjort den samme Rejse som Vilh. Lassen, med Hovedstaden bag sig og Provinsen udbredt for sig som den Erobring, der skulde gøres? Dengang drog den største journalistiske Evne og det stærkeste politiske Temperament blandt de yngre resolut af Sted som Nybygger og Pioner. Nu er det nærmest en Landsforvisning, naar en af det radikale Venstres Mænd havner i Provinsen. Hvorfor? Fordi det grove Arbejde og det begrænsede Virkefelt ligger for langt fra Kulturens Strømme; man vil skumme Fløden, man vil være med i det Centrum, hvor den offentlige Mening skabes. Dette nye Kuld af Venstremænd ligner mere de nationalliberale Epigoner end Sønnerne af det gamle Venstre.

2.

Da Vilh. Lassen kom til Aarhus, var Lars Bjørnbak død. Men Bevægelsen levede. I hvert af de omliggende Sogne sad der en bjørnbaksk Vicekonge med Sønnerne i Spidsen. I selve Aarhus laa *Forsamlingsbygningen,* hvis Redaktionskontorer og Talerstol Lassen nu tog i Besiddelse.

I sig selv passede han godt til de Bjørnbakske Anskuelser. Han manglede den Gamles Statur og vældige Røst, men det runde Hoved, den voldsomme Mund, det spændte og sluttede over hele Holdningen røbede Manden, der vil Magt. Hans Begavelse laa helt i hans Personlighed med dens stærke Gemyt, dens koncentrerede Energi, og en Tanke, der rækker kort, men

er enkelt, forløsende ved sit Snit gennem alt Omsvøb, og som gaar lige løs paa Virkningen. Han havde ikke det *for meget*, som efter Ordsproget fordærver alt ligesaavel som *for lidt*. Hvad han havde „studeret“, var saa godt som intet, den Smule Jura iberegnet. Videnskabelige *Betænkeligheder* løb han ikke Fare for at blive hængende i. Videnskabelige Fortrin manglede han Ærefrygt for. Det forarger ham, at Historien stadig spenderer saa mange „sukkerstrøede Ord“ paa Hall, Krieger og Monrad, blot „fordi de var store Lys i Romerretten, Retshistorien og Teologien.“ For ham er Sagen en ganske enkel: Var deres Politik klog eller var den det ikke? Om Bergs og Hørups Politik, der i „Klogskab“ næppe stod over Halls og Monrads, er der dog til Dato, ikke mindst af Lassen selv, ogsaa skrevet mange „sukkerstrøede Ord“, og de var dog ikke „store Lys“ hverken i den ene eller den anden Videnskab.

Og som han er respektløs overfor den intellektuelle Kultur, er han det i ikke mindre Grad overfor Følelsesdannelsen. Det opdrevne, rigt blomstrende, vidt favnende Følelsesliv forekommer ham en Luksus, der ikke er nødvendig for et Demokrati, ja som det helst maa være foruden. Engang han talte om Begejstring, føjede han til: men Begejstring er en Luksusfølelse. Den Politik, der har sin Rod i Følelsesdannelsen, Nationalpolitiken, Ærens Politik, Modets Politik, de høje Horisonters Politik, har han stedse ligget paa Lur efter som en Sygdom, der kun kunde helbredes ved hvad han kalder en *Bondekur*. I denne Modsætning mellem det stærke personlige Gemyt og den saglige Nøgternhedspolitik ligner han ganske Tscherning.

Da Vilh. Lassen kom til Aarhus, var Tiden imidlertid endnu ikke til Bondekure. Man var tværtimod inde i de store Følelsers Politik. Men i de fem Aar, han var ved *Aarhus Amtstidende*, begyndte Strømmen at kæntre. Han var med i *Smørpolitiken* fra dens allerførste Dage. Han skrev Smørpolitik i sit Blad og talte Smørpolitik paa Møderne. Han vidnede om denne Politiks saliggørende Magt langt uden for Grænserne af Aarhus og Skanderborg Amter. At det slet ikke var Smørret, det gjaldt, men Finansloven, blev han maaske først klar over bag efter. Medens det stod paa, følte han sig formodentlig som den vordende Landbrugspolitiker. Rimeligvis var han ved denne Lejlighed mere en Agent for andre end en Politiker for egen Regning. Noget

af et Brushoved var han vist ogsaa i de unge Dage, og for unge Hedsporer, der gerne ofrede et Princip eller to, naar det gjaldt at komme med i Laget, var her en god Lejlighed.

For egen Regning eller sammen med nogle faa ligesindede som en dengang bekendt jydsk Politiker ved Navn Leth-Espensen førte han derimod en Lokalpolitik af mere ægte Snit. Han stiftede et Forbund, der kaldtes *Bondeorganisationen*. Her udklækkedes Agrarplaner: Skatteregulering, Tiendens Afløsning, Statsgaranti for Kreditforeninger. Her tumledes med Socialpolitik: Tanken om en Alderdomsforsørgelseslov var slaaet ned i Lassen akkurat som i Neergaard og i Rubin. Og her fronderedes i Stilhed mod Førernes og Rigsdagspolitikens Tryk.

Men før disse famlende Forsøg havde naaet større Modenhed, var Lassen kaldet bort fra Aarhus. Det skulde ikke blive Kronjyderne, men Vendelboerne, hos hvem denne Førerbegavelse, der higede efter et Felt, hvor der kunde føres Politik til Bunds, ind i hver Mands Hus, og som attraaede en Befolkning, der kunde organiseres og gennemagiteres, skulde finde sit Kald og bruge sin Stav.

Thi han fandt, hvad han søgte. Et lykkeligt Tilfælde førte ham til Aalborg, hvor hans Blik uvilkaarligt maatte vende sig mod Nord. Her laa Landets fattigste Provins med de vidtstrakte *Kær* og *Moser*, der skulde blive et staaende Omkvæd i Lassens Agitation. Her boede talrigt de Husmænd, hvis Kaars Forbedring var en Politik for sig, i Slægt baade med den moderne Socialpolitik og med den gammeldags bondevenlige Landbrugspolitik. Og her boede en Befolkning, i hvis Natur det laa at værge sig mod det fremmede og paatvungne, som holdt paa det lokale og vendsysselske, og som man derfor kun kunde vinde og føre ved at paavirkes af den. Men netop denne Betingelse, denne Svaghed om man vil, besad Lassen. Hans Sind er let til at lade sig paavirke. Han blev Vendelbo, da han kom til Vendsyssel. Var han kommen til Grønland, var han bleven Grønlænder.

I Førstningen kneb det dog haardt for Vilh. Lassen at faa Fodfæste paa den nye Egn. Han agiterede snart for en, snart for en anden lokal Interesse, men i Virkeligheden var det Agitation for hans Blad. Han søgte at lære Befolkningen paa Landet at kende, men der var ingen, der indbød ham til politiske Møder. Saa indbød han selv til politiske Møder. I Bladets første Aargang

støder Øjet hyppigt paa et Avertissement saalydende: „Redaktør Vilh. Lassen afholder politisk Møde i Aars Kro.“ Eller i Saltum Kro. Eller i Fjerritslev Kro. Og naar han saa paa sin Cycle havde kørt de 6—8 Mil til Stedet, var der maaske mødt 5 Deltagere eller 3. Man satte sig paa en Bænk, det var altsaa den ny Bladredaktør, kanske kunde han have Ret i et og andet, kanske man skulde prøve hans Blad et Kvartal. Paa den Maade maatte han samle sig Abonnenter een for een.

Det var for kjøbenhavnske Penge, at Bladet blev startet. Det glemte man aldrig i Vendsyssel. Lige op til sit Valg i 1901 maatte Lassen høre Hentydninger til Ordsproget: Dens Brød man æder, dens Vise man kvæder. Det var dernæst Herman Bings Valg i Bælumkredsen, der var Bladets Udgangspunkt. Bing var en sangvinsk, varmhjertet Natur med et eget Mod til at gaa paa, men hans Kandidatur havde Præg af det paatvungne, som Vendelboen al Tid protesterer imod. Og de stedlige Ledere, de saakaldte *Limfjordspolitikere*, pustede til Mistroen for at værge deres eget Blad, den moderate, privilegerede, lige fra Stænderforsamlingens Dage gammelkendte *Aalborg Stiftstidende*.

Aalborg Amtstidende gik ud i September 1889. Det var stort og flot anlagt. Dets Udstyr lignede *Politikens*. Især udmærkede det sig ved eet Fortrin, der er ukendt i Provinsen. Det var trykt med *latinske* Typer. Men dem vilde Bønderne ikke læse. Saa længe som muligt holdt Lassen sig stiv imod den provinsielle Typografi. Men en skøn Dag i Efteraaret 1894 kom ogsaa *Aalborg Amtstidende* ud med det samme gammeldags, kedelige og simple Udstyr som andre Provinsblade. Det var gaaet over til de danske Bogstaver. Redaktøren holdt en skøn Mindetale over de latinske Bogstaver. Men væk var de, „Bondekulturen“ havde besejret dem.

Ogsaa Bladets Stil var den nye, den som *Politiken* havde skabt, den, om hvilken Lassen engang skrev, at det om den gjaldt: *Følge den ny Stil eller dø.* Som Journalist har Lassen erklæret sig for en Elev af Hørup og *Politiken*. „Hidtil havde det al Tid været anset for nødvendigt for et Blad, der skulde vinde politisk Anseelse, at det skulde møde op med en Mine saa alvorlig og værdig som en Præst, der holder Ligtale.“ „Og som det var med Tonen, saaledes med Stilen. Den skulde helst vise, at man ikke var helt uværdig til at komme i Kancelliet.“

I saadanne Sætninger har Lassen hyldet sin Herre og Mester og hans Blad.

Men i Provinsen var *Berlingskes* Stil og Tone Idealet adskillig Tid efter at Kjøbenhavnerne havde vænnet sig fra. Den første Opgave for Lassen blev derfor den, at vænne Provinsen fra. „Mod sløv Vane, mod gammel Fordom, mod Søvnighed hvæsser vi vort Sværd, og naar Klingen synger i Luften, venter vi, at Aalborgegnen vil lytte til denne Musik.“

Saaledes skrev han i sin første Artikel. Men han fik snart noget andet at mærke. Han havde straks i den første Aargang en Artikelrække: *Kommunale Portrætter*, hvori Byens Spidser, Byraadets Provinsvigtigpetere, blev sat i Gabestok. Ideen var laant fra *Politikens* „Kendte Ansigter“ og blev udført som en tro Kopi. Med nøje Kendskab til den psykologiske Karakterkunsts Midler havde han siddet paa Tilhørerpladsen i Byraadssalen, tilsyneladende som den uskyldige Referent, men i Virkeligheden som den belurende Detektiv, og en for en var disse Tykhuder gaaede i Tøjet og havde afsløret sig for hans Øje.

Stor Skandale. Byens Købmænd holdt Møde. Man vedtog ikke at avertere i Bladet. Lassen svarede med at opfordre sine Læsere til ikke at handle hos dem, der ikke vilde avertere. Det var en Lørdag, da Landboerne kom til Byen, at Krigen brød ud. Lassen satte Plakater i Vinduerne: *Aalb. Amtstid.* tager Handsken op. Han bekendtgjorde i Bladet: Ærede Læsere og Holdere bedes nøje lægge Mærke til vore Annoncer. En anden Annonce forestiller en vældig Kanon, ladet med Navnene paa de 61 Forretningsmænd, der deltog i Krigen. Og nedenunder: Klip Kanonen ud og opbevar den, saa længe Krigen varer.

Det gjaldt om at gøre journalistiske Fund. Dette var et. Et andet hed: „Sigtet for Mordbrand. En Kriminalhistorie. Ved Vilh. Lassen.“ Det var en af de i Datiden berygtede Sylowske Ildebrandssager, et lokalt Drama i mange Billeder. Og saa var der Svineslagteriet i Nørre-Sundby, et lokalpolitisk Stof, der bød paa den rigtige Dobbeltagitation, for en lokal Interesse og for Bladet paa een Gang.

Men med alt dette vilde Bladet ikke gaa. Der maatte dannes et nyt Selskab i København og skydes ny Kapital til. Der kom meget trange Tider, hvor det flotte Apparat, hvormed Bladet var

startet, helt maatte indskrænkes. Tilsidst skrev Lassen alene hele Bladet, lige fra Lederen til Ildebrandsreferaterne.

Det maa have været som at sove i Klæderne et Liv som dette, aldrig Tid til personlig Fordybelse, aldrig en Bog i Haanden, Trykkerdrengen i Hælene, vadende i Avispapir til op om Livet, — en menneskelig Sjæl, der skal virke som en Maskine, altid hurtigt, altid ufølsom, aldrig spændt af. Kun fordi han var saa ualmindelig seig og spændstig, holdt Lassen det ud med Sjæl og Legeme i Behold. Og han har faaet sin rigelige Løn derfor. I sine Velmagtsdage naaede *Aalborg Amtstidende* Højden af, hvad der hidtil er naaet af et Provinsblad. Dets Læsere taltes over hele Landet, langt ud over Grænsen for Aalborg og Hjørring Amter. Dets Artikler blev Spalteføde for mangen hungrig Kollegas tomme Forside. Og da det først havde overstaaet de magre Aar, voksede det op til at blive Landets mest udbredte Provinsblad, og gjorde sin Ejermand til en velstillet Mand.

3.

Det varede dog kun kort — saa stilnede den høje Sø, hvori Bladet havde sejlet sin første Aargang. Der kom Samling over de ledende Artikler, et bevidst Program viklede sig ud, en praktisk og organisatorisk Haand søgte efter et Tag. Og dette Tag gjaldt Jorden paa Landet.

I September 1892 stod der i *Aalborg Amtstidende* en Artikel om *Landbrugspolitik.* Den lyder mest som et Suk af Længsel efter de Tider, da Politiken var rettet paa det praktiske. Kort efter følger en Artikel om *Bjørnbakkere:* Bevægelsen burde genoprejses, han vilde ikke længer af Sky for at blande sig i sine gamle Venners Sager roligt se paa den sande Læres vrange Udlægning. Nogle Maaneder derefter følger en Artikelrække om *Flod og Ebbe i Bondens Kasse.* Kort efter en anden med Overskrift: *To Fænomener,* — Udvandringen og Tvangsauktionernes store Tal. Atter et Stykke, hvori skildres de mørke Tanker, en 18aarig Karl maa gøre sig i de lange Vinteraftener med Hensyn til sin Fremtid i Hjemmet. Saa standser det lidt, og først paa Aaret i 1894 udkommer Pjecen om *Jord til Landarbejdere.*

Det var Husmandssagen, der blev rejst og gjort til Politik.

I det Kor af Klager, der opsteg fra „det betrængte Landbrugs Bryst“, havde Lassen savnet et Raab fra den Klasse Folk, der lever i de lange, lerklinede Huse med 2 Køer og et Par Grise, selv udfører alt Arbejde ude og inde, ernærer sig af, hvad der gror paa Jorden, passer sig selv og følger Landevejen, det vil sige den almindelige Mening i Sognet. Det havde slaaet ham, hvor lidt Lyd der gik af disse Folk. Deres Økonomi var uafhængig af de vekslende Konjunkturer; medens alle andre Landejendomme var faldne i Værdi, havde dette lille Landbrug holdt sig oppe over Prisfaldets Storme. Og de havde ingen Spektakler hverken med Arbejdsgivere eller Tyende.

Altsaa burde Jorden stykkes ud. Det lille Husmandsbrug paa 3—8 Tdr. Land var Idealet baade økonomisk og socialt. Naar Karl og Pige i den Alder, hvor de vilde gifte sig, kunde opnaa en økonomisk selvstændig Eksistens, saa var Arbejderspørgsmaalet paa Landet løst. Stat og Kommune skulde købe Jord op, navnlig Præstegaardsjord, have den i Sameje, udstykke den efter en bestemt roterende Plan og give den i *offentligt Fæste.* Dette var Skriftets nye Tanke, at offentligt Fæste var bedre end Selvejendom.

Det lille Skrift virker som et Løsen: Husmænd i alle Sogne, forener Eder! Der gaar en frejdig Klang og en sikker Tro paa Sagen gennem dets korte, fyndige Sætninger, lutter Hovedsætninger, lutter Programsætninger, ingen Slingren af Betragtninger for og imod, Jordens Problem er løst, Universalmidlet er fundet, Husmanden er Frelsen, Fremtiden er hans. Det er som Forfatteren, medens han kastede sine Sætninger ned paa Papiret, i Tanken har set den danske Jord bedække sig med disse smaa Mønsterbrug, sande Idyller af økonomisk Fred, udnyttede til hver Tomme af Jorden, opdrevne under Kappelystens anspændende Tegn.

Og det var ikke helt en Drøm alene. Der var virkelig Grøde i det lille Husmandsbrug i disse Aar. Den ene Agitator stillede sig ved den andens Side. Der var en Bevægelse, og den var *lokal*, bunden til den Jord, der laa nord og syd for Limfjorden, ført af Ledere fra Egnen — alt hvad et nordjydsk Hjerte kunde begære.

En Mils Vej syd for Aalborg, i Sønder-Tranders, boede Lærer A. Christensen. Han var Bevægelsens praktiske Mand. Han

lærte Husmændene at dyrke deres Lod saa rationelt, økonomisk og selvstændigt som muligt. Han formulerede sin Lære i disse Slagord: Trækkraften, Rodfrugtdyrkning, Sommerstaldfodring. Hvor hjemmegjorte, hvor fortrolige og haandgribelige Ord i Sammenligning med de store Verdensteoriers fjerntvirkende og oversvævende Abstraktioner som det til Husmændenes Interesser dog saa tæt grænsende Ord: Grundværdibeskatning. Det var Samfundslære for en Afkrog af Verden, reaktionær maaske som al stedlig Bevægelse, Maalstræv paa økonomisk Maner, men lyslevende og lige for Hvermands Næse. Paa Forsiden af Lærer Christensens Hovedskrift ser man et Billede, der maa forarge Automobilernes Tid: En Husmand, der pløjer med et Forspand af Køer. Men Halvdelen af Husmandslæren ligger i dette Problem, om han ikke kan undvære Hesten.

I Koldmose, paa Grænsen mellem Vendsyssel og Thy, boede Lærer Skjoldborg. Han satte Bevægelsen paa Vers. Han kaldte sin første Fortælling „*En Stridsmand*“, men paa Bogens Omslag møder man det samme idylliske Billede af en Husmand, der pløjer med Køer, og i hans Husmandssang om „min Hakke, min Skovl og min Spade“, er der heller ikke noget af Marseillaisens Tone. Den lyder mere som en Ingemannsk Morgen- og Aftensang. Og for at ikke Bevægelsens lokalpatriotiske Følelser skulde lide det mindste Skaar, blev ogsaa Melodien komponeret af en lokal Størrelse, Læge Torrild i Aalborg.

Traadene samledes i *Aalborg Amtstidende*. Her stod Oversigter over hele Bevægelsen, Skildringer af dens ledende Personligheder, Korrespondancer fra Husmandsrejserne. Her offentliggjorde Skjoldborg sine Digte og her gav Lærer Christensen sine Raad og Vink for alle Aarstider. Og endelig, her skrev Lassen sin Husmandspolitik, kæmpede Sagen frem til en Plads i den bestaaende Politik, en Forgrundsplads.

For Vilh. Lassen personlig var denne Tid i det Hele en Gennembruds- og Modningstid. Af den Hørupske Agitator med det æggende Sprog og det stærke Spil paa Instrumenter voksede der en Realpolitiker ud med sagligt Kendskab til alle Politikens praktiske Ting. Han blev en Toldpolitiker, Skattepolitiker, Landbrugspolitiker af den „selfmade“ Type, støttet til et indtrængende Studium i Marken, med en sikker, konkret Viden om de mange Enkeltheder, og et skarpt og hurtigt Hoveds formelle

Evne til at bringe et systematisk Hele ud af de konkrete Erfaringer. Hans Samliv med Folk af den begrænsede, men paalidelige Fagkyndighed, som den førende Bondetype tæller saa mange af, gav aabenbart hans Instinkt en Retning bort fra det dilettantiske, bort fra det teoretiske og bort fra de personlige Forkærligheders Standpunkt.

Hans Forkærlighed blev ikke nogen bestemt Personlighed, men Bonden. Den moderne Bonde, Andelsbonden. I Andelsslagterierne og Andelsmejerierne saa han den sociale og økonomiske Organisation, der skulde danne Grundlaget for Fremtidens Politik. Og han blev denne Politiks Herold. Den store Blikspand, der staar ved Vejens Kant og venter paa Andelsmejeriets Vogn, blev et politisk Symbol for ham. Symbolet paa den stærke Solidaritetsfølelse og ægte demokratiske Følelse hos Bonden. Hvor andre Forretningsmænd skinsygt bekriger hverandres Varer, var Andelsbonden gaaet ind i en Bedrift, der slog hans Mælk i een Spand med alle andres i Sognet. Medens andre Aktionærer har Stemmeret i Forhold til Tallet paa deres Aktier, fik i Andelsmejeriet den Husmand, der kun leverede Mælk af 1 Ko, lige Stemmeret med den Gaardmand, der leverede Mælk af 40 Køer. Og kun ved at være Andelshaver i Sognets Mejeri og Slagteri havde Husmanden faaet Mulighed for sin Lods Forbedring. Selv en Frugt af Sammenholdet fra den politiske Retskamps Tid skulde denne Bevægelse atter sætte Frugt i Fremtidens Sammenhold. Andelsbevægelsen skulde knytte Gaardmand og Husmand uløseligt til hinanden, mod den skulde alle Forsøg paa at føre Gaardmændene til Højre og Husmændene til Socialdemokratiet brydes. „Plantet som den blev i en Tid, da Raabet lød, at her var øde i Landet, har Andelsbevægelsen vokset sig op til at blive det fejreste Træ i vor økonomiske Skov. Vi har set, hvad den har suget sin Næring af i de 16 Aar, den har eksisteret. Det kommer mig for, at alle i Danmark burde interessere sig for, at den beholdt denne Næring. Ve over den Politik, der lægger Øksen ved Roden af dette Træ.“

4.

En svoren Agrartale. Kun Tonen er ikke agrarisk. Og Tonen gør som bekendt Musiken.

Tonen i denne Tale har tværtimod samme Klang som de stærke Toner fra Forfatningsstriden. Den, der taler saaledes, agter ikke at bede om Forladelse, det er snarere en, der pukker paa sin Ret og forlanger Respekt og Løn for sit Arbejde.

At Lassen stod Retskampen ud som en Helt og havde Ret til at haane andre som Skræddere, skal ikke dermed være sagt. Der var overhovedet hverken Helte eller Skræddere i dette Drama. Men der var et Rampelys, i hvilket Rollerne fordeltes paa denne Maade.

Vilh. Lassen var naturligvis paa Heltesiden, og den Alen, hvormed han „skrædrede“ de andre, var en af de længste og kraftigste. Snart smældte han af Vrede, snart hulkede han af Sorg. Den moralske Tone, hvori Angrebet førtes, tager sig ilde ud nu til Dags, men selve Anfaldet var for Lassens Vedkommende begrundet nok. Han passede ikke ind i de „sammensmeltede“ Rækker.

Vilh. Lassen er et Temperament, og Sammensmelterne var netop Folk uden Temperament. Selv om han sagligt havde været enig med deres Politik, vilde han personlig i sin daværende Skikkelse ikke have passet blandt disse Mænd, der gik saa stille omkring og navnlig altid lagde en egen tonløs og harmløs Klang i Ordene. Hvor han skulde være med, maatte der være mere „Sind“.

Indtil Forliget var der over Lassens Holdning i den almindelige Politik og Polemik mellem Partierne kun ringe Selvstændighed. Han fulgte Hørup og gjorde alle Svingninger med, regulært fra den ene Side til den anden, hamrende løs paa de givne Stikord med Brag og Brask, altid forklarende det givne Standpunkt som netop saa ligefremt som man spiser et Stykke Smørrebrød.

Men med Forliget satte han Foden under eget Bord. Den æstetiske og dilettantiske Stemning af Sentimentalitet og Fortvivlelse, hvori hans radikale Venner i Kjøbenhavn sank sammen under Forligets Tryk, sugede ikke en Draabe Blod af hans Hjerte. Han førte *Provinsen* frem og lod dens Virkelighedssans fylde ud i den Tomhed, den vigende Hovedstad efterlod sig. Han gav *Følelserne* en god Dag, Begejstringen, Æren og den blanke Klinge, og tog fat paa Bondekuren. Og denne Gang gjorde den Gavn.

Da Forliget forelaa, saa han det an i Dagens nøgterne Lys og sagde til sig selv: Dette her er en *Kendsgerning.* Og han gjorde sig resolut til, hvad en anden Jyde har kaldt: *Kendsgerningens Organ.* Hans første Tanke var den: De 44, der stemte imod, trænger til en Fører, et Navn. Og han halede løs i Skøderne paa Høgsbro, for at faa ham ned fra Formandsstolen som det samlende Enhedsmærke. Hans næste Tanke var den: Vi maa forlade den konstitutionelle Mark, denne Kirkegaard, hvor alle vore Krav ligger begravede. Vi maa tage vor Oprejsning paa den saglige Politik. Historien fra 1849 til 1894 viser een Linie tilbage, det er Forfatningens, og een frem, det er Reformernes. Lad os følge den, der peger frem, den sociale, den bondevenlige, den haandrette, ikke saa meget for Resultaternes Skyld, men for igen at blive de stærkeste, at genvinde Haandelaget, at komme ud af Nederlagets Vane.

Strømmen i hans eget Parti gik ham først imod. Derfor maatte han gaa lempeligt frem. Den Artikel, hvori han første Gang udkastede Tanken om en anden politisk Taktik, stod ikke i *Aalborg Amtstidende,* men i *Tilskueren.* En Tilskuerartikel var altid mindre aktiv end en Redaktionsartikel i *Aalb. Amtstid.* Sagen var altsaa kun sat under Diskussion. Men snart blev den flyttet over i Provinspressens Spalter. De moderate Blade stak en Arm ind under hver af Lassens Arme og trak af med ham som en Erobring. Det begyndte at knibe for ham og han maatte gribe til et Par fuldtonende Sætninger af sit kraftige Sprog for at komme fri. Han brændte løs: „I tidligere Tid betød „Reformer“, oversat paa Dansk, Forandring. Nu betyder det, oversat paa det moderate Sprog, at smøre Haser. Men til almindelig Efterretning tjener, at Redaktør Lassen bruger den gamle Oversættelse.“ I de radikale Blade lød dog stadig fra Svarre og Zahle den kendte Tirade om, at Reformer ikke var andet end Humbug og Gøgl.

To Begivenheder kom imidlertid Lassen til Undsætning. Midt under Polemiken indtraf Brandes' Mandatnedlæggelse. Den virkede, som om Hørups Parti udslettedes for Bevidstheden, som om de gamle Politikere gav Plads for nye Tanker og yngre Kræfter. Samtidig sagde Socialdemokratiet sig løs fra Forfatningspolitiken og beredte sig til en større Mission for økonomiske Reformer til Gunst for Underklassen, ikke blot i Byerne, men

ogsaa paa Landet. Hvis Venstre ikke besatte Bondejorden, vilde Socialdemokratiet erobre den — tage „Kær og Moser derude“ fra Venstre og med dem alle de produktive Reformtanker, der laa i Husmandssagen, Landkreditsagen, Skattespørgsmaalet, tage dem og formulere dem til Forslag paa Rigsdagen og føre dem frem det ene efter det andet for Befolkningens Øjne. Og imedens skulde Venstre sidde som en Stivnakke, stejl i sin Retsbevidsthed, ubøjelig i sit Krav paa Oprejsning for Forfatningsbruddet. Og Tiden vilde gaa det forbi og lade det sidde som et goldt og udpint Parti.

Op af denne gærende Forvirring steg saa Folketingsvalget 1895. Det opfyldte alle Lassens Spaadomme. Han havde spaaet, at Forligsmodstanderne vilde faa et lille Flertal, og de fik det. Han havde forudsagt, at dette Flertal dog ikke vilde sprænge Finansloven, og det var valgt netop paa det Program. Han havde henvist til økonomiske Reformer som Politikens eneste Næring, og dette havde været ikke blot Valgets Løsen, men var efterhaanden blevet Tidens Løsen. Alle Partiers Diskussioner drejede sig alene herom, Agrarbevægelsen, Arbejderbevægelsen, Nationaløkonomiens moderne Tendens, alt trak det i den Retning.

Da Reformpartiet faa Dage efter blev stiftet, kunde Lassen med Stolthed skrive i sit Blad: „For dette Parti stiller vi vore Kræfter til Raadighed, for dette Parti gør vi os til Organ.“ Blandt dette Venstres Førere fik han ogsaa hurtig en fremskudt Plads. At han ikke kom ind paa Rigsdagen, havde formodentlig alene sin Grund i, at han ikke kunde forlade Bladets Redaktion. Men ogsaa uden for Rigsdagen udfyldte han en vigtig Plads. Han var i disse Aar Redaktørklubbens Formand, og naar Rigsdagsmænd og Redaktører mødtes til deres aarlige Sammenkomst om Efteraaret, var han Redaktørernes selvskrevne Ordfører. Naar han skrev en Artikel i *Tilskueren*, var det en politisk Begivenhed. Hverken før eller siden har dette Tidsskrifts politiske Medarbejdere kunnet smigre sig med at faa deres Artikler udsendte i telegrafisk Uddrag af Ritzaus Bureau, saaledes som det skete med Lassens.

For Lassens Temperament og Forkærlighed for de klare Standpunkter kneb det dog af og til lidt at holde Trit med I. C. Christensen i disse Aar. Ved enkelte Lejligheder søgte han

af Utaalmodighed at drive Partiet videre frem, men blev standset af Christensens seige Holden-igen. Og hver Gang gav Begivenhederne Christensen Ret. Det fæstnede naturligvis hans Respekt for denne Fører. Her var en Mand, af hvem han kunde lære ikke Talekunst og Skrivekunst, men hvad han satte højere: Statsmandskunst.

5

„Skarpsindig“ er et Ord, der ofte er blevet brugt om Vilh. Lassen. De, der har hørt ham ved en større Lejlighed tale i en enkelt Sag, med præcis Opstilling og skarpe Afgrænsninger, Konklusionen snorret trukket af Præmisserne, og Pointen stramt fastholdt, har faaet et Indtryk af en juridisk Begavelse og en Advokats Veltalenhed.

Af Advokatens Kunst har han Klarheden, Fordelingen af Lys og Skygge til den mest skærende Kontrast og Tilspidsningen af Sagen til et enkelt Punkt, der kan siges i to Sætninger. Men ellers ligger hans agitatoriske Kunst fjernt fra det dialektiske Ræsonnement.

Hans Agitation har helt været beregnet paa Menigmand. Det har udgjort dens Styrke og Svaghed. Det er et Publikum med meget enkle Fornemmelser, Lassen har haft i sin Tanke, naar han skrev eller talte, ikke følsomme Hjerter eller skarpe Hoveder. Derfor har han rettet sin Appel paa Instinktet, er blevet en Instinkternes Agitator. Demagog har han været fuldt ud, og ikke blot i Viljen, men ogsaa i Munden. Uden for den socialdemokratiske Presse er han vistnok den politiske Journalist, der har brugt den værste — *Mund*, kan man gerne sige, men der er egentlig et andet Ord, der passer bedre. Han anvender med Flid ved særlige Lejligheder rene Vulgærord som „hvad rager det“ eller „smide paa Møddingen“. Bestandig ombytter han i sine Artikler Skriftsproget med Talesproget og spækker dette rigt med den folkelige Kraftlyriks Blomster og med den daglige Tales Mundheld. Ikke sjælden er Stil og Sprog stærkt i Slægt med de socialistiske Rabalderstykker, selv om Talentet er mere originalt. Navnlig i sine yngre Dage og naar det gjaldt en enkelt praktisk Sag havde han en Mani for det skingrende, saa det formelig gjorde ondt i Trommehinderne. „20,000 Svin inden 11. Januar, lad det være Løsenet, der gaar fra Husmand til Hus-

mand, fra Gaardmand til Gaardmand, fra Herremand til Herremand, fra By til By, fra Sogn til Sogn, fra Mand til Mand“ — er det ikke som Stormklokken, der klemter, naar Landet staar i Vaade, og saa var det et Andelssvineslagteri i Nørre-Sundby, det gjaldt at faa startet. Det var i samme Anledning, at han hidsede sig op til denne uforglemmelige, af en Svineslagters Fantasi inspirerede Vending: „Vi vil høre Grisene hvine lige til Aalborg, naar de stikkes paa Slagteriet i Nørre-Sundby.“ Hver Gang et Valg forestaar, er det det vigtigste i den sidste Menneskealder. „Vælgere! Det Valg, vi nu staar for, er det vigtigste, vi nogen Sinde har haft.“ I sin fuldeste Krashed er der i denne Agitation noget, der næsten drypper af Mundvigene, og noget andet, der kalder stærkt ikke alene paa det almueagtige, men ogsaa paa det ligefrem plebejiske, paa Pøbelhadet. Det er en Agitation, der blandt flere Motiver hos Modstanderne slaar ned paa det lavest liggende og mest egennyttige, det, der giver Pengefordel. Hverken til den historiske Ret eller til Illusionernes nedarvede Magt gives der Pardon. Naar der tales om Latinskolens Reform, gør Lassen ingen Indrømmelse til denne Skoles historiske Afstamning, dens kulturelle Begrundelse, men lægger den for Had som en af Overklassens Skatteindtægt og honnette Ambition opretholdt Institution. I den vestindiske Sag trak han i sin fnysende Harme Modstandernes Standpunkt ned i en saa lav Sfære, at han tillagde dem en Mening, saa længe den var gratis eller der kunde tjenes „en Fedtskilling“ derpaa, en anden, naar det var „som at skrive bag paa Veksler“.

Men til Gengæld kalder en Agitation som denne ogsaa paa en stor Sum af menneskelig Sympati, af naiv Glæde ved de stærke, retlinede, hele Standpunkter og den lige saa naive Ulyst ved den smaatskaarne, diplomatiske, høkeragtige Politik. Mange Ord har Lassen skrevet og talt, som er gaaet til Menigmands Hjerte, fordi de er komne fra Hjertet, fra en frisk og aaben Sympati med dem, der har det fattigt, og fra en altid beredt Trang til at bringe Fest og frejdigt Mod til Huse hos dem. Derfor har han været Talsmand for en enkelt, letfattelig Venstrepolitik med klare Grænser. Han har spurgt Historien, og set, at kun en saadan Politik har haft den store Magt over Sindene. Han har ransaget den almindelige Valgrets Væsen, og faaet det samme Svar. Han har tænkt sig ind i de smaa Hjem, hvor kun

den Politik, der er Fart i, bringer Fest til Huse, giver Hjertet Følelsen af at opleve noget stort, giver Lyst til Samtale, medens den, der er graa og stillestaaende, synker ned mellem de andre daglige Kvaler, hvorom man ikke taler.

Den almindelige Valgret vil for Lassen sige det umiddelbare Demokrati som den eneste Magtgiver, den eneste Rethaver, den eneste moralske Vægtskaal i Samfundet. Hr. Folk er hans Herre og han er dets Fuldmægtig og Skriver. For ham er Ordet „Repræsentant“ om en Rigsdagsmand ikke en Talevending, men en Bogstavelighed. Der sidder ikke i Folketinget 114 Rigsdagsmænd med fri Overbevisning, men 114 Befuldmægtigede med genkaldelig Fuldmagt. For ham er Ordet „Organ“ om en Avis heller ikke et figurligt Udtryk. Hvad der staar i en Avis, staar der, fordi Publikum forlanger det. Hvad der forbrydes eller forsømmes af en Avis, har ikke Journalisterne, men Publikum Ansvaret for. *Presse og Publikum* hedder en Tale af Vilh. Lassen, og i den har han bestemt Forholdet saaledes: „Pressen kan ikke staa højere end Publikum, skal heller ikke gøre det. De to, Presse og Publikum, skal staa paa samme Trin.“ Ogsaa *Moralen* bestemmer Flertallet eller Publikum. Naar Regeringens Myndighed paakaldes i den Køhlerske Aktiesvindel, saa er det ikke Regeringen, der sætter Normen for, hvad der skal kræves af en som „Gründer“ optrædende Statsadvokat, men „dansk Publikum“. Og da „dansk Publikum“ er temmelig slapt i den Henseende, kan der heller ikke vises Strenghed af Regeringen.

Naar Lassen med saa megen Styrke har hævdet Retten til de kongevalgte Landstingsmænds Opløsning, er det, fordi han ogsaa vil have *Retten* afgjort af Demokratiet. Han kaster de juridiske Regnestykker til Side og gaar lige løs paa det Spørgsmaal, om det nogen Sinde skulde være *Ret* i Landet, at Mænd, udnævnte af Regeringen, skulde kunne standse Udviklingen imod Regeringsmagtens eget Ønske. Han ræsonnerer som saa: Hvis den Situation skulde komme, at Regering og Folk stod enigt, men Udviklingen standsede paa disse 12 kongevalgte, saa vilde der danne sig en *Retsbevidsthed* i Folket til Gunst for deres Fjernelse. Og saa er der ingen højere Jura i Landet end denne Retsbevidsthed. Ingen Magt eller Mand i Landet skal være uafsættelig, naar Regering og Folk er enig om Fjernelsen. At „Stabiliteten“ eller „Konservatismen“ skulde have 12 Tilhængere i Landstinget,

er for ham Udtryk for den samme Fornægtelse af Demokratiet, som at „den fri Overbevisning“ har 114 Mand i Folketinget. Selv Dommerne, siger han, som Grundloven dog har villet beskytte allerstærkest, *„er der Ende paa“*. Naar de er 65 Aar, kan de fjernes.

Det er det umiddelbare Demokratis Lære, der her forkyndes uden Anstød. *Der er Ende paa* selv Dommerne, hedder det med en tydelig Fornærmethed over, at der blot paa eet eneste Sted i det enevældige Demokrati skulde rejse sig en Skranke. Skulde Lassen give Grundloven paa ny, er det vist tvivlsomt, om han vilde gøre Dommerne uafsættelige. Man kan end ikke være helt sikker paa, at Retsstatens fundamentale Princip, Reglen om Domstolenes Suverænitet som den 3die selvstændige Statsmagt, i ham vilde have en klippefast Tilhænger.

Hvad der ikke kan afgøres paa en Valgtribune, har denne Demagog i det hele ingen Sympati for. Ofte har han appelleret til Tribunerne: „Lad os saa faa Valg! Og lad os faa det straks! Et Valg er 1000 Møder over Landet.“ Og hvad der ikke kan trives i et Parti, viser han ud af det politiske Liv. Ingen har hævdet Partistrengheden paa en saa haandfast Maade som han. Partiet er et Jomsborg, og han dets Palnatoke. Om man duer til Partimand, er i hans Øjne afgørende for, om man overhovedet har politisk Kald eller ikke. De, der gør Mudder i Geledet, „skal blive hjemme og passe deres private Kram, hvor de maaske kan du, men i Politik hører de hjemme omtrent som en, der vil være Læge og ikke kan taale at se Sygdom.“ Det er ret en kærlig Behandling, han har givet denne „de Utrofastes Skare“. Han klassificerer dem i to Grupper. 1. Vigtigpraase, der ved enhver Lejlighed „skal stikke deres ganske private Næse højt i Sky“. 2. Teoretiserende Hjerner, der tror, at Politik er den samme „Skemad til at øse op som Suppe som den endeløse Gudsjammerlighed, hvori Nat og Dag Argumenternes uendelige Rækker vendes og drejes, og som er den rette Videnskabelighed i Juraen og Teologien.“

Der er Vilje i denne Agitation, en ensidig, voldsom Tanke, men en Tanke, der gaar til Bunds, en Tanke, der omvurderer de politiske Værdier, og som er sig sit Maal og Ansvar bevidst. Og der er *Natur* i den Personlighed, af hvem den er præget som et personligt Værk. Derfor har den sin egen Stil i Skrift og Tale.

Vilh. Lassen er en original sproglig Begavelse. Hver Sætning, han skriver, røber det. Han bruger Sproget med en Kunstners Kærlighed til sit Instrument og med en Arbejders Respekt for sit Arbejde. Han, der ellers aldrig har gjort Kunsten sin Opvartning, har med Glæde nævnt, hvilken sproglig Kultur der er i vort Folk, og hvilken Kunst der er udfoldet, for at holde Sproget friskt, hver Gang Støv vilde lægge sig paa det. Han hører selv til de bedste i dette Arbejde. Saftige Ord, Ord med Kulør, Ord med Klang springer uden Søgen, uden Overlæsselse, uden litterær Udformning frem under hans Pen. Styrken i dette Sprog ligger deri, at det mere er talt end skrevet. Aldrig et bogligt Citat, ikke engang af Holberg eller Wessel — eller dog maaske eet, et eneste i tusinde Artikler. Han har naturligvis sin Maner, den, der skal skrive hver Dag uden Forberedelse, maa indøve sig en. Han skriver i lutter Hovedsætninger, helst ganske korte, det gør en djærv, maaske lidt forsoren, men mandig og populær Virkning. Der behøves intet Kendskab til Grammatiken for at forstaa dette Sprog, ikke engang til Ordbogen, der skal kun *Øre* til for at sanse det. Det betegner den stærkeste Opposition til tidligere Tiders grammatikalsk-akademiske Sprog, en fuldkommen Haan mod Madvig. Hvis nogen skulde kunne reformere Kancellistilen, maatte det være Lassen. Af og til kan han forstærke denne demokratiske Maner til en Slags sproglig Kannibalisme. I denne Stil er det ikke nok, at Modstanderne *steges* i deres eget Fedt, de *skoldes*; det akademiske Hovmod „slaas til Krøbling“; det suser over „Højres Rygstykker“. Det er En, der *vil* høres, om han saa skal skrive, saa det gør ondt. Hørup er uden Tvivl Lassens nærmeste Forbillede som Bladskriver. Han har selv omtalt, hvorledes han i Hørups „Morgenblads“-Tid „nød hver Linie som en Lækkerbidsken“. Men det er en Hørup uden Ironi og uden den skælmske Humor. Lassens Vid er ikke den saltkrydrede Blanding af Alvor og Skæmt; det smager mere af Sennep. Ogsaa Drachmanns improvisatoriske Prosa føles som en tydelig Forudsætning. Selv skal Lassen nævne J. P. Jacobsen som den danske Forfatter, han har læst med størst Beundring.

Fynd er det Ord, der kortest betegner denne Stil. Og denne Egenskab forstærkes endnu en Grad, naar Lassen bruger Ordet mundtligt. Han er en meget fremragende Taler uden at være Spor af en „Veltaler“. Det er ikke ved Ordets Kunst, men ved

dets Magt, at hans Tale virker. Der gaar gennem denne Tale en Rytme, der ikke blot fængsler, men magtbinder Tilhørerne. Man skal søge længe efter en saa moduleret Tale, paa en Gang flydende og fast, behersket af en usynlig Taktstok, der bringer Tilhørerne i taktfast Trit, faar dem til at gaa og staa som de skal. Navnlig i den korte Rytme er der en Appel, der ligesom sætter Tilhørerne paa Enden. Stemmen er noget forskreget af Overanstrengelse, men ikke mere end at det klæder den, som det klæder en Fane at være hullet og sværtet af de mange Batailler, hvori den har været med. Efter Hørups Død og Hages Fald er Lassen vor første politiske Taler. Alt for mange af de andre nøjes med Konversationssprogets Tone. End ikke Socialdemokratiets Ordførere har dette Greb, denne fuldttonende Klang. Desværre er kun faa af Lassens Taler refererede med fuld Forstaaelse af deres Form. Man har derfor kun de faa forud opskrevne at holde sig til, f. Eks. den om *Presse og Publikum*. Den er ogsaa et smukt Eksempel paa Arten. Nydelig, indtagende er ikke mindst Slutningen: „Og hvis De saa spørger mig: bliver vi da lykkeligere af det? (nemlig af Pressens Udvikling) saa svarer jeg ikke.“ Og saa kommer Svaret alligevel med et Citat, det eneste i alle Lassens Artikler og Taler, hentet fra en Skildring hos Selma Lagerløf af, hvordan Svartsjø, den stille afsides By uden Politik og Avis, er det eneste Sted i Verden, hvor de forstaar at begrave deres døde. Men naar Avisen kommer, saa er det forbi med den gode Begravelse. „Vi har een Gang for alle valgt vor Vej, den fører bort fra Svartsjø, fra den trygge Begravelse, hen imod andre Goder.“

6.

Paa Højden af denne Agitation befandt Vilh. Lassen sig i det Øjeblik, da Venstreministeriet blev dannet. Tre Maaneder efter var han Folketingsmand og en af Lederne for et Regeringsparti, tre Aar efter Minister. Og lige saa konsekvent Regeringsmand som før Agitator, lige saa haandgangen en *Midlernes* Mand som før *Maalets*.

Hans Modstandere vil sige: Ligesaa haandgangen J. C. Christensens Mand som før Hørups. Men det er forkert. Lassen har anerkendt Hørup som Nr. 1 i Avisfaget og en Mester i Politiken „i det lange Træk“, som det hedder med en Lassensk Ven-

ding, men ikke i den Politik, der er „fra Tilfælde til Tilfælde“. Siden 1894 havde ikke Hørup, men J. C. Christensen været hans Fører. Alligevel tilgav Hørupperne ham ikke, at han under Valgkampen i Sæby paakaldte J. C. Christensens Autoritet. Og samtidig glemte Vendelboerne ham ikke hans Hørupske Fortid. Det avlede Muggenhed paa begge Sider.

Det blev i det hele et tornefuldt Valg, og Smerten blev ikke mindre derved, at Modstanderne kunde plukke deres Torne lige op af Lassens egen piggede Agitation. Naar han havde sagt: Frem med Bonden! tog Bonden ham nu paa Ordet og opstillede en Bonde under Raabet: Ned med Redaktøren. Naar han havde sagt til Vendelboen: Vær Dig selv nok!, saa ramte Mistanken til det fremmede nu Lassen selv og lagde ham for Had som en forfløjen Lykkeridder og hans Kandidatur som et Paafund af kjøbenhavnske Rænker. „Det er Familiepolitik.“ „Det er lavet inde paa Rigsdagen.“ „Telefonen mellem Lassen og Witzansky ringer hver Dag,“ — saadan susede det om Ørene paa ham paa Valgmøderne.

Navnlig dette sidste, at det var aftalt Spil og en paatvungen Kandidatur, fik Vendelboernes Hjerte til at blusse af hellig lokalpatriotisk Vrede. Og kun ved Læsø-Fiskernes Stemmer gik Lassens Valg igennem. Blandt Bondebefolkningen fik han 200 Stemmer mindre end „Manden fra Kredsen“.

Paa Rigsdagen har det været let for ham at vinde Lykken. Han behøvede ingen Læreaar og havde ingen Lampefeber at overvinde. Han var scenevant fra den første Dag. Derfor har han aldrig begaaet nogen umoden eller taktløs Tale. Efter Anciennitetens Lov kom han kun sjælden til officielt at bestride Ordførerhverv, men ofte blev hans Tale dog en virkelig Ordførers Tale, bred i sit Spor, med levende Sans for, hvad der skulde siges og ikke siges, og med et historisk Overblik over Sagen, gjort med faste Streger, et kort, skarpt Rids. Saadanne Taler har han især holdt om Oprettelsen af en Statstidende, om Tiendens Afløsning, om den kommunale Valgret og som Minister om Toldloven. Også som Historiker hører han til den „selfmade“ Type, der kun har læst, hvad han har haft Brug for, ledet af sit Instinkt, og med Overspringelse af alt, hvad der ligger bag 1848. Han er naturligvis en af de bedste Ordfægtere i sit Parti, selv om han ikke gør mere end til Husbehov Brug af den polemiske Effekt.

Det er mere Indledningstalens kraftige Anlæg, hvori han søger sin Virkning, end i Replikernes mange smaa Triumfer.

Som Minister maatte han paa flere Maader komme under Forvandlingens Lov. Han maatte flytte sit Hjem fra Aalborg til Kjøbenhavn. Han maatte sætte sig i Forhold til et andet Publikum end det, for hvilket han som Redaktør havde skrevet og talt. Han maatte slibe adskilligt af Provinsen af sit Væsen og lempe sig til den Hovedstad, hvor fremmede og fjendtlige Øjne mødte ham fra næsten alle Sider, hvis Selskabsliv og Embedsverden var ham ukendt, hvis Presse gjorde ham til Skive for Vittigheder og Karikaturer, og hvis Finansverden korsede sig over, at „Finanserne“ skulde lægges i Hænderne paa denne Provinsredaktør. Det er intet Under, at han hver Sommer i 3 Maaneder drager hjem til sin kære Provins, og lader Porteføljen gøre en daglig Sejlads frem og tilbage mellem Aalborg og Kjøbenhavn, hvor han selv en Dag om Ugen møder til Referat. Han, Ministeriets Taler, har i Kjøbenhavn ikke en eneste Talerstol til sin Raadighed. Skal han tale, maa han op til *Dannerhøj,* dette Sted, som hans Taler har gjort til et historisk Sted i Danmark paa lignende Vis som Hørups Taler gjorde med Havdrup.

Kampe har han haft at udstaa med Hovedstaden, en Fremmed vil han blive ved at være i dens Midte. Men ogsaa Forsoningsdage har der været og vil der komme. For Bureaukratisme har hans Administration været kemisk fri, over for Embedsmændene i den røde Bygning har han været uden Smaalighed, selv en Arbejder agter han andres Arbejde. At han ogsaa under dem en ordentlig Løn, har han vist ved at forelægge sine Lønningslove. Med Industriens Verden har han næsten hele sin Ministertid haft en Toldkrig gaaende. Og da Byggespekulationen og Aktiesvindlen i Kjøbenhavn havde bragt Pengemarkedet i en Krise, vilde man gøre hans Finanspolitik til Syndebukken. *Det er Lassens Skyld,* hed det, naar Diskontoen voksede, eller Kurserne faldt, eller Bankerne knagede. Den store Bankdirektør og den usseligste Jobber, Kapitalist og Socialdemokrat, alle fandt de hinanden i dette Raab: Det er Lassen! Lassen har fornærmet Frankrig!

Men med eet forstummede Raabet. Lassen havde kvalt det ved sin resolutte Optræden. Da de bevægede Dage kom, viste han sig Faren voksen. For denne Aandsnærværelse, parret med

en rund Haand og Takt i Tale og Handling, faldt den ophidsede Hovedstad til Føje. Stemningen slog om. Et kort Øjeblik kunde Lassen bade sig i Grosserer-Popularitet.

Og hans radikale Uvenner ærgrede sig. I deres Herskesyge har de aldrig kunnet glemme, at Vilh. Lassen er vokset langt ud over deres Indflydelse. Johansen, Rode og P. Munch føler det som en personlig Krænkelse, at Lassen ikke har villet følge deres Parole. Snart har de søgt at tilintetgøre ham moralsk med Avisartikler af deres Giftblanderis stærkeste Blanding, snart har de sat sig til Rette for at vente paa hans Gang til Canossa, som da Edv. Brandes sagde til ham, at de jo snart igen „skulde ligge i hinandens Arme.“

De lider ikke, at han ogsaa som Minister har bevaret sit gamle usnerpede Sprog, at hans Væsen og Hjerte stadig holder Demokraten i Hævd, og netop Demokraten af den Støbning, som Underklassen holder fast ved. Hans Tale er det Bindeled mellem Ministeriet og Underklassen, som de saa gerne saa klippet over. Hans usnobbede Sind har de maattet anerkende. Thi nogen forfængelig Mand er Vilh. Lassen ikke, og der er ikke hos ham, som hos saa mange Mænd af beskeden Herkomst, nogen Svaghed over for „den fine Verden“ eller Glimrelyst.

Men har han ikke været radikal og er han ikke nu moderat? Jo. Han har været en politisk Skipper, der satte sine Sejl efter, hvordan Vinden var, store Sejl og mange Sejl, naar Havet var aabent og Maalet ubestemt, smaa Sejl i smaa Farvande og mod nære Maal. Ogsaa heri ligner han Tcherning, hvis Politik kunde føre baade de største og de mindste Klude. Han har været radikal, men som den, der under andre Omstændigheder kunde blive moderat, og naar han nu er moderat, er det med Forbehold af, i Morgen atter at kunne blive radikal. Og han har spigret det radikale Standpunkt fast i Agitationen med samme vældige Hammerslag som det moderate. Han har haft to Tekster, en om *Farten* og en anden om *Væksten*, den langsomme tommevise Vækst. Naar det er Farten, latterliggøres Væksten, og naar det er Væksten, saa latterliggøres Farten. Det er disse to Tekster, der ligger og anklager hinanden — for Tankens og Troens Domstol, men ikke for Politikens. Thi der kan de have lige Ret og navnlig være lige demokratiske.

Den almindelige Valgret kan ikke anklage Vilh. Lassen. Han

har været dens Minister i lige saa høj Grad som dens Redaktør. Af denne danske almindelige Valgret har han selv i Folketinget givet følgende Definition: Den er ikke rig paa Initiativ til at omdanne Samfundet, ikke dybtgaaende, men maadeholden og sparsommelig. Derfor kan man lægge det kommunale Styre i dens Haand uden at frygte nogen Omvæltning.

Akademikerne regner han en Gang for alle ikke med i Demokratiet. De tjener ham kun som den Folie, mod hvilken Demokratiet tager sig endnu bedre ud og træder endnu skarpere frem. Men naar han i Taler i Folketinget eller i Artikler har taget et af de Overblik over Politikens almindelige Kaar eller den almindelige Valgrets Væsen, som egentlig mere til hører en politisk Tænker end en praktisk Politiker, synes ogsaa hele Bybefolkningen uden for hans Tanke. Ude af Øje, ude af Sind — det passer paa Vilh. Lassens almindelige Politik. Saa længe har han kun haft Bonden for Øje, at han synes rent at have glemt Borgeren. *Det Heles Vel* ligger uden for hans Synskreds.

Det er en Fare bestandig at berømme Bondens *Virkeligheds-sans* som Udspringet for al sund og forstandig Politik. Hvis der ikke skal tages andre politiske Hensyn end til, *hvad der kan nytte*, maalt med Bondemaal, vil Folket til sidst falde fra hinanden i lutter Spidsborgere. Naar en fælles national Sag kommer frem, maa der rejses en Bevidsthed i Folket, der maaske ligger noget fjern for Folkene fra „Kær og Moser derude“ og højere end den flade, almueagtige og spidsborgerlige Nyttesans. Men den *maa* rejses. Og Lassen vil selv komme til at rejse den den Dag, da Forsvarssagen ligger paa Bordet.

Det store Opbud af nye Kræfter er ellers det, som det maaske nok mest vil knibe for Vilh. Lassen at være med til. Da han sagde dette Ord om, at der var Ting, han ikke „gad“, udtrykte det maaske nok foruden Haan mod den blotte politiske Rummel ogsaa en vis Træthed og Resignation. Der er slidt haardt paa denne Mands Kræfter, og naar man ser ham rastløst vandre gennem Salen under en langvarig og udtrættende Debat, kan han nok noget gøre Indtryk af en Mand, der gaar for en Kraft spændt saa stærkt, at den kan briste.

Men ligesom Aandens Kræfter uden Tvivl vokser i Forhold til Opgaverne, vokser forhaabentlig Legemskraften med i samme Forhold. Vilh. Lassen kan ikke undværes i det offentlige Liv.

Han er en af de ikke mange, der endnu har Autoritet. Og i det Sammenbrud, der nu begynder at true fra flere Sider, vil Autoritet snart blive det politiske Fortrin, der mest trænges til, navnlig naar det ikke forenes med Selvherskerlyst eller Vilkaarlighed. Det stærke, bevægede Gemyt, der slumrer i Bunden af denne Nøgternhedsforkynder, den stærke Bund af Idealitet, hvorpaa han har bygget sin materielle Politik, vil i bevægede Øjeblikke løfte ham højt nok til at han kan blive en Fører for sit Folk.

ERIK HENRICHSEN

NUNZIO NASI

Da jeg nylig foretog nogle Undersøgelser, der ikke har noget med vor Tid og dens Politik at bestille, traf jeg paa en Bog, første Del af *Adolfo Avenas „Monumenti dell' Italia meridionale"*, der trods sin Titel og sit Indhold har en vis nutidspolitisk Interesse. Bogen er dediceret til *„S. E. il Prof. Nunzio Nasi, Ministro della Publica Istruzione"* — og den er smukt indbunden.

Da Direktør Avena i Aaret 1902 udgav første Bind af sit lærde og elegant illustrerede Værk, var Nunzio Nasi en vel kendt Mand i Italien, en Berømthed paa Sicilien og en Slags Skytspatron for sin Fødeby Trapani, der skyldte ham meget — langt mere, end selv de mest indviede den Gang anede, at han havde stjaalet fra Statskassen. Først to Aar efter begyndte Nasi at blive en Verdensberømthed

Nunzio Nasi er nu 53 Aar gammel. Han hører til en rig siciliansk Slægt, men hans Forældre var fattige, og han maatte kæmpe haardt for at faa sin juridiske Embedseksamen. En dygtig Jurist blev han ikke, men han havde et tiltalende Væsen, og en elegant Optræden, han vakte allerede tidligt Opmærksomhed, baade paa politiske Møder og i Frimurerkredsene, ved sin Veltalenhed, og han var i Besiddelse af en ganske overordentlig Selvtillid og Dristighed. Allerede i en Alder af 32 Aar blev han Medlem af Deputeretkamret, hvor han viste, at han ikke blot var en dristig, men ogsaa en beregnende Stræber, der forstod at spille snart Radikal, snart Konservativ, alt efter Magtforholdene.

Den unge Jurist og Rigsdagsmand savnede dog stadig en fast Levevej; den fik han dels ved Hjælp af sin ret svage Afhandling om „Teorien for det legislative Fremskridt“, dels, og navnlig, ved at benytte sin politiske Indflydelse; Undervisningsminister Gallo ansatte, trods alle vedkommende Autoriteters Protest, Nasi som Docent i Retsfilosofi. Det var ikke nogen glimrende Stilling, men den banede alligevel, om end paa en meget mærkelig Maade, den nuværende Straffefange Vej til Magt og Ære. Nasi kunde, som saa mange andre Politikere, sikkert have vundet om ikke Ære, saa dog Guld og Indflydelse som Advokat; men han vilde ikke gaa den Vej, han fik derved — og den Gang vel med Grund — Ord for at være en særligt hæderlig og ubestikkelig Mand, han blev fejret som en Aristides i Panamino-Landet og han blev i en Alder af 44 Aar Minister for Post- og Telegrafvæsenet.

Den ærgerrige Nasis Hu stod imidlertid til noget endnu højere. Zanardelli besluttede at hjælpe den ærgerrige Mand frem, og Nasi fik Ledelsen af det saa meget attraaede Undervisningsministerium, hvis Chef raader over et Utal af særlige Fonds.

Det blev Nasis Ulykke. Der gik allerede i hans Ministerdage mange Rygter om de mærkelige Maader, hvorpaa de Fonds, der stod til Undervisningsministerens Raadighed, blev anvendte, men disse Rygter vakte ikke videre Opmærksomhed. Man havde jo siden Banca Romana-Skandalernes Afsløring set og oplevet saa megen Penge-Politik i det skønne, men fattige Italien; man havde set Statsmanden Crispi overleve Giolittis Fremlæggelse af Fru Lina Crispis Veksler, man havde oplevet Giolittis Flugt til Potsdam og hans Genopstandelse som Italiens mægtigste Politiker. Man havde ogsaa sikre Formodninger om, at der herskede en ganske særlig kriminel Korruption i Undervisningsministeriet. I videre Kredse havde man talt om — og tildels ogsaa moret sig over — en Minister, der havde ladet udføre legemsstore Portrætter af sig selv og sine Maitresser og havde opført dem paa sit Budget som „Afbildninger af Dyr til Brug ved Landbrugskandidaternes Undervisning“, om en anden Minister, der havde forsørget sin Kusk som Inspektør for Oldsagssamlinger, om en tredje Minister, paa hvis Budget der var opført et Tusinde Lire til Tændstikker osv. osv. Præsidenten for den Domstol, der behandlede Sagen mod Banca Romanas Embedsmænd, havde i

Retssalen udslynget de letsindige Ord: „En Lire mere eller en Lire mindre —!“· Man tog det ikke saa nøje, men man kendte heller ikke endnu Nunzio Nasi og hans „Administration“, da han i Maj 1903 blev styrtet sammen med Zanardelli. Man lærte ham først rigtig at kende i Marts 1904.

Det var den socialistiske Deputerede Bissolati, der først begyndte at afsløre Trapanis Skytspatron; men overalt, og ganske særligt i Undervisningsministeriet, mødte man Bissolatis Anklager med at trække paa Skuldrene og vende det døve Øre til. Men saa begik Nasi en Uforsigtighed. Han tilstillede Undervisningsministeriet 2000 Lire, som han, efter sin egen Opgørelse „ved en Fejltagelse“ var kommen til at skylde Statskassen, og han tilbød at betale, hvad han muligt yderligere maatte skylde den. Nasi havde som Sicilianer mange Modstandere, der frygtede for, at den ærgerrige Mand skulde blive en ny Crispi; man saa, at han var bange, og hans Modstandere bevægede Finansudvalget til at skride ind. Nasis Efterfølger, Undervisningsminister *Orlando* søgte endnu at dække sin Forgænger og nægtede at udlevere de Dokumenter, som Finansudvalget forlangte; men Udvalget overdrog Nasis Medbejler og personlige Fjende. den sicilianske Deputerede *Saporito* at foranstalte en Undersøgelse, og han afgav den 22. Marts 1904 en Beretning, der godtgjorde, at den afgaaede Undervisningsminister havde bedraget og bestjaalet Statskassen for store Summer og iøvrigt heller ikke havde forsmaaet smaa Bidrag. Det fremgik bl. a. af Saporitos meget udførlige Beretning, at Nasi som Minister i mindre end to Aar havde indgivet Regning paa Rejseudgifter for sig og sin Kabinetschef til et Beløb af 73,022 Lire, deraf 1555 Lire for en Rejse paa 20 Kilometer fra Rom til Frascati, skønt de begge havde fri Rejse paa Jernbanerne. I samme Tidsrum havde Ministeren brugt for 28,241 Lire Frimærker, skønt hans Breve var portofrie. Værst var det gaaet ud over Hjælpefondene til Elementarskolerne og til Understøttelse for afskedigede Lærere, deres Enker og Børn. Næsten hele Elementar-Undervisnings-Fonden, 213,000 Lire, var sporløst forsvunden; der var kun 3 Lire og 10 Centimer i Kassen. Af 266,000 Lire, der skulde anvendes af Understøttelsesfonden, var kun 13—14,000 Lire blevet udbetalte til Lærere og deres Efterladte. Ved nærmere Undersøgelse fandt man for en Del af det øvrige Beløb dels

falske, dels ægte Kvitteringer. Nasi havde haft det vittige Indfald, at lade en Del af de falske Kvitteringer underskrive med „Hr. Svin“, „Hr. Løgner“ osv. De ægte Kvitteringer var tildels underskrevne af „Lærere“, der aabenbart ikke kendte meget til at bruge Pennen, og man konstaterede, at der blandt disse nødlidende „Lærere og Lærerenker“ fandtes en Murer, en Politibetjent, en Jordemoder. Blandt dem, der havde faaet videnskabelige Understøttelser, var „en Professor i Landbrugsvidenskab“, som viste sig i Virkeligheden at være — Gymnastiklærer. Den allerstørste Del af dem, der var blevet begunstigede med saadanne Understøttelselser. hørte hjemme paa Sicilien, særlig i Trapani og Omegn, hvor man overhovedet under Nasis Regimente levede højt paa Statens Bekostning. Nasi havde ogsaa støttet Kunst og Kunstindustri ved Bevillinger paa Statens Bekostning — og ladet Kunstværkerne og Møblerne bringe til sin Villa. Da han maatte forlade Ministeriet, medtog han baade store og smaa Genstande, bl. a. Ure, Cycler, Telefoner, et Bord og en Plaid! Som Minister havde han ogsaa skaffet sig en lille Biindtægt ved at anmode Universitetslærere og andre Videnskabsmænd om at indsende et Eksemplar af deres Værker til Ministeriet og paa Budgettet opført en betydelig Sum til disse Bøgers Indbinding. Intet af disse Værker blev indbundet, hvis da ikke Ministeren solgte dem.

Saporito tilstillede straks, paa Finansudvalgets Vegne, Deputeretkamrets Formand sin Beretning, men Formanden vægrede sig ved at forelægge Beretningen for Kamret og erklærede, at han vilde overlade alt Ansvaret til Finansudvalget. Finansudvalget fremlagde da Beretningen i Kamrets Møde den 23. Marts, og Saporito oplæste den. Nasi tog straks Ordet. Han optraadte med stor Kækhed, og han havde ikke mistet noget af sin sædvanlige Slagfærdighed. Jeg er — sagde han — „Offer for et modbydeligt Attentat“, og han henviste med en Hædersmands Overbevisning og den store Patriots Selvfølelse til „sit uplettede Liv, der ganske havde været viet til Fædrelandets Tjeneste“. Men disse Udtalelser blev modtaget med saa demonstrativ Kulde, endog med saa lydeligt Mishag, at han maatte nedstemme Tonen og nøjes med at hævde, „at han ikke var ansvarlig for de Misbrug, der herskede, da han overtog Ministeriet“. Paa Forslag af Mi-

nisterpræsident Giolitti vedtog Deputeretkamret at nedsætte et Udvalg paa fem Medlemmer.

Nunzio Nazi blev straks ved de telegrafiske Meddelelser om Saporitos Beretning en Verdensberømthed. Mindst Opsigt vakte Skandalerne vistnok i selve Italien, og en erfaren Politiker sagde de italienske Ord: „Hvad gør det? Om nogle Aar er Nasi dog Ministerpræsident!“ Det kunde i lang Tid se ud, som om denne Politiker vilde faa Ret.

Den 5. Maj 1904 afgav Udvalget sin Beretning. Den stemmede ganske med Saporitos, og Kamret besluttede at henvise Sagen mod Nasi til Edsvorneretten. I Maj 1905 blev Nasi endelig sat under Anklage. Nasi var, ved en Billedhugger Ximenes' Hjælp, flygtet — selvfølgeligt pr. Automobil — og havde begivet sig til Sveits. Han protesterede mod Deputeretkamrets Beslutning, hævdede, at han som fhv. Minister kun kunde dømmes af Senatet, og erklærede, at han vilde appellere til Kassationsretten. For at kunne appellere maatte han imidlertid paa Stedet, i Rom, underskrive et Dokument. Nasi kom, „uden at blive genkendt“, til den italienske Hovedstad, og slap lige saa mærkeligt heldigt bort igen. Kassationsretten afviste imidlertid i Juni 1906 Nasis Appel, men denne Beslutning fremkaldte ligefrem Oprør paa Sicilien og særlig i Trapani, hvor man lige fra Begyndelsen med al sydlandsk Voldsomhed havde hævdet, at Nasi var en af „Piemonteserne“ forfulgt Uskyldighed, og at man vilde rydde „den store Sicilianer“ af Vejen ved et Justitsmord. Man raabte i Trapani: „Ned med Giolitti!“ „Ned med Italien!“ og „Leve den franske Republik!“ og de nasibegejstrede Sicilianere fjernede Kongens Buste fra Trapanis Raadhus og erstattede den med Nasis Buste, omdøbte „Via Vittorio Emanuele“ til „Via Nunzio Nasi“, sang med Begejstring Nasi-Hymnen, optraadte paa den fjendtligste Maade mod Tropperne og Marinen, tvang ved Bombardement med Sten en Kanonbaad til at forlade Havnen, og genvalgte Nasi til Deputeret.

Blev Regeringen betænkelig ved disse Demonstrationer? Eller frygtede man, at Nasi, naar han blev drevet til det yderste, skulde fremkomme med ubehagelige Afsløringer? Sikkert er det, at Statsadvokaten pludseligt kom til den Overbevisning, at Eks-Minister Nasi egentlig havde Ret, og at han ikke kunde dømmes som en almindelig Forbryder af en Jury. Den til den 12. De-

cember fastsatte Jury-Forhandling blev udsat, og Sagen kom atter for Kassationsretten, som den 10. Juni 1907 kasserede Deputeretkamrets Beslutning. Nasi, der af Frygt for at blive udleveret havde forladt Svejts og søgt Tilflugt i Nordafrika, vendte tilbage som Deputeret, blev modtaget med en Begejstring, der i norditalienske Blade skildredes som „deliristisk", paa Sicilien og blev, da han den 24. Juni gav Møde i Kamret, hilst med Ærbødighed som „Hs. Ekscellence" af Funktionærerne og i Parlamentssalen beæret med mange Haandtryk. Han havde trods de sidste Aars Begivenheder bevaret hele sin legemlige og aandelige Spændstighed, og han holdt en i oratorisk Henseende fortræffelig Forsvarstale. Nasi indrømmede, at en Del af de i hans Ministeriums Arkiver forefundne Beregninger var forfalskede eller fingerede, men han hævdede, at han ikke havde anvendt Pengene til sin egen Fordel, men til „nødvendige" Bestikkelser, bl. a. til et patriotisk Formaal, til Fremme af italienske Interesser i Norditalien. Den mærkelige „Retsfilosof" syntes ikke at have nogen Anelse om, at det heller ikke var tilladt at anvende Statens Penge paa den Maade; men det maa indrømmes, at hans Tale i det hele gjorde et godt Indtryk paa hans Landsmænd. Kamret lod ganske vist ikke Sagen mod ham ham falde, men opfyldte „hans Ønske" om, at han maatte blive dømt af Senatet. Men den almindelige Mening var, at hele denne Retsforfølgelse kun var en Formalitet, og vel blev Nasi arresteret og sat i Varetægtsfængsel, men han fik meget hurtigt Tilladelse til „af Helbredshensyn" at vende tilbage til sit Hjem og forblive der under tilstrækkelig Bevogtning!

Man imødesaa dog Senatsdomstolens Forhandlinger, der begyndte den 5. November 1907, med Spænding, i Forventning om, at Nasi nu selv vilde fremkomme med pikante Afsløringer, og der var indløbet henved 30,000 Anmodninger om Adgangskort til Senatssalen, som i det højeste kunde give Plads for 500 Mennesker. De lykkelige, der fik Adgangskort, blev dog væsenligt skuffede. Det kom ganske vist til skarpe Sammenstød mellem Nasi, der havde bevaret hele sin elegante Optræden og hele sin gamle Slagfærdighed, og hans Afslørere; men Nasi tog kun af og til Tilløb til de ventede Afsløringer for pludseligt at bryde af og lade forstaa, at han som den store Patriot, han var, ikke vilde kompromittere nogen og ikke vilde bringe Skan-

daler over sit kære Fædreland. Der fremkom virkelig politiske Afsløringer, men de fremkom i Pressen. Bl. a. meddelte nogle Blade, at Nasi havde anvendt en stor Del af de forsvundne Penge til at støtte den irredentistiske Agitation mod Østrig; andre Blade forsikrede, at Nasi efter indstændige Anmodninger fra sin Chef og Ven Zanardelli, der truedes af journalistiske Pengeafpressere, havde stillet Midler til Ministerpræsidentens Raadighed, for at Zanardelli dermed kunde skaffe sig Fred. Disse Efterretninger bestyrkedes ved Gengivelse af et Brev, hvori Zanardelli skrev til Undervisningsminister Nasi: „S . . . . (der sigtes efter Sigende her til en bekendt neapolitansk Journalist) er ikke tilfreds med 15,000, han forlanger 30,000. Jeg sender ham til Dem og beder Dem befri mig for den lumpne Karl.“

Man sagde, at Nasi var i Besiddelse af 27 lignende Zanardelli-Breve, og der var dem, som talte om, at Zanardelli var bleven truet med Afsløringer, som mindede om de tyske Tafelrunde-Affærer. Men Opmærksomheden henledtes atter paa den anklagede ved det Vidnesbyrd, som Pietro Mascagni afgav i Mødet den 18. November: „En Rigmand havde, for at faa Ret til at føre Titel af Marquis, skænket Undervisningsministeriet 400,000 Lire. Pengene skulde efter mit Raad anvendes til Rejseunderstøttelse for unge Kunstnere — men siden den Tid har jeg ikke hørt noget til Sagen!“

Saa standsedes Processen pludseligt ved en Strid mellem Rettens Præsident og Nasis Defensorer!

Det saa en Tid ud, som om Sagen skulde blive vist tilbage til Kamret, og de fleste mente, at man paa denne og andre Maader vilde forhale Processen og tilsidst lade hele Sagen falde. Men i Januar 1908 begyndte Forhandlingerne for Senatsdomstolen paa ny. Nasi fastholdt stadigt sin Uskyldighed, men han var bleven saa medgørlig, at man kunde fatte Mistanke om, at han nu kun søgte at slippe saa billigt som muligt. Den 24. Februar faldt saa endelig Dommen. Senatsdomstolen kendte Nasi skyldig i svigagtigt Forhold med offentlige Midler, men tilstod ham formildende Omstændigheder og dømte ham til Fængsel i 11 Maaneder og 20 Dage og til Udelukkelse fra offentlige Embeder i 50 Maaneder.

Trapani demonstrerede med al Energi mod Dommen, en siciliansk Deputeret samlede i Kamret 91 Underskrifter paa en

Ansøgning om Nasis Benaadning, og der er al Udsigt til, at Nasis Vælgere vil genvælge „den store Sicilianer". Ministerpræsident bliver Nunzio Nasi dog næppe, og hans Saga er vel nu ude. Men denne Saga har en Betydning, der naar langt ud over dens tragikomiske Helts Skæbne.

Cesare Lombroso har skrevet en Artikel om „Minister Nasis Forbrydelse fra Psykologiens Standpunkt". Lombroso har konstateret, at Nunzio Nasis Hjerneskal og Physiognomi er fuldstændig normale, og at han, før han blev Minister, var en retskaffen Mand. Lombroso kommer til det Resultat, at Nasi ikke hører til de „fødte Forbrydere", men af Naturen er et „næsten ærligt Menneske", der kun ved Omstændighederne er bleven ført ind paa Forbryderbanen, en af de „smaa Forbrydere — Kriminaloiderne". Men hvad førte da Nasi ind paa Forbryderbanen? Lombroso mener at kunne hævde, at Nasi er en despotisk, forfængelig Mand, der næsten foragtede enhver Lovform og overalt gjorde sin autokratiske Villie gældende. Nasi var tillige en hævngerrig Mand, der som Minister lod de Universitetslærere, som ikke havde villet have ham til Kollega, haardt føle sin Vrede, og han behandlede Lærerne ved en lærd Skole, der havde ladet hans Søn falde igennem, paa en meget uretfærdig Maade. Nasi savnede efter Lombrosos Mening overhovedet moralsk Følelse.

Det er vist alt sammen meget rigtigt; men med endnu større Grund fremhæver Cesare Lombroso „den parlamentariske og politiske Dekadence, der i de sidste Aar har vist sig i Italien, og som har bragt saa mange Middelmaadigheder til Magten." Den politiske Luft blev ingenlunde renset ved Banca-Romana-Skandalerne og Panamino-Affæren. De nyere halve Afsløringer om Misforhold i Hær og Flaade og om Indsamlingerne til de af Jordskælv hjemsøgte Egne har vakt Formodninger om, at der skjuler sig adskillige Nasier i det skønne Italien, om end vel de færreste er saa interessante, som den Undervisningsminister, til hvem Adolfo Avena dedicerede første Del af sit lærde Pragtværk.

R. Besthorn

ARS LONGA, VITA BREVIS?

I en Artikel i „Nationaløkonomisk Tidsskrift" for 1898 („Statistiske Møder i Sommeren 1897") meddelte jeg en passant, at jeg i en ledig Time paa en russisk Jernbanetur havde beregnet, at de 43 russiske Kunstnere fra det attende Aarhundrede, af hvem der fandtes Malerier paa det berømte Tretiakov'ske Galleri i Moskov, havde en gennemsnitlig Levealder af 64 Aar. En Tilfældighed har bragt mig til nu, ti Aar efter, at kaste Blikket paa de 40 engelske Kunstneres Levealder, fra hvis Haand Malerier og Kobberstik er udstillede paa „den engelske Udstilling." Resultatet vil ses af følgende Liste:

Navn	Fødselsaar	Dødsaar	Levealder
Beechey	1753	1839	86
Constable	1776	1837	61
Gainsborough	1727	1788	61
Hoppner	1758	1810	52
Lawrence	1769	1830	61
Raeburn	1756	1823	67
Reynolds	1723	1792	69
Romney	1734	1802	68
Turner	1775	1851	76
Woolton	1690	1765	75
Ardell	1729	1765	36
Bartolozzi	1728	1813	85
Boydell	1750	1817	67
Benke	1749	1815	66
Cousins...............	1801	1887	86
Dean	1750	1798	48
Dickinson	1740	1828	88
overføres...	29708	30860	1152

Navn	Fødselsaar	Dødsaar	Levealder
overført...	29708	30860	1152
Dixon	1740	1780	40
Green	1739	1813	74
Haward	1759	1797	38
Hodges	1764	1837	73
Jacobé	1733	1797	64
Jones.................	1745	1797	52
Lawrie	1740	1804	64
Park	1760	1834	74
Pether................	1731	1795	64
S. W. Reynolds	1773	1835	62
Say	1768	1834	66
Smith	1652	1742	90
J. R. Smith	1752	1812	60
Strange	1721	1792	71
C. Turner	1773	1857	84
Walker	1748	1808	60
W. Walker	1793	1867	74
Ward..................	1769	1859	90
W. Ward	1766	1826	60
Watson	1740	1790	50
Th. Watson	1743	1781	38
Wilkin................	1750	1814	64
Young	1755	1825	70
Tilsammen...	69922	72556	2634
Divideret med 40...	1748	1814	66

To af Kunstnerne er altsaa fødte i det syttende Aarhundrede, en paa Grænsen af det nittende, de øvrige i det attende Aarhundrede, 34 af de 40 i de halvtreds Aar 1723—1773; Gennemsnitsfødselsaaret for alle 40 ligger midt imellem de to sidstnævnte Tal, nemlig 1748, Gennemsnitsdødsaaret er 1814, og Gennemsnitslevealderen er altsaa 66 Aar. Fire Femtedele af Kunstnerne blev 60 Aar eller derover.

Iagttagelsen er kun et Kuriosum og gives ikke ud for mere. Men helt uden Interesse forekommer den mig ikke. En Gruppe af det attende Aarhundredes Kunstnere har, ligesom en tilsvarende Gruppe russiske fra samme Tid, naaet en ualmindelig høj Gennemsnitsalder, de engelske Kunstneres Levealder er endog nogle Aar højere end de

russiske Kollegers, og deres Levealder overstiger altsaa langt Middellevetiden nutildags (53 Aar), endsige den for halvandet Hundrede Aar siden. Ganske vist maa det huskes, at hvis de var døde i den unge eller endog spæde Alder (hvor Forskellen mellem Dødeligheden dels før og nu, dels hos de forskellige Samfundsklasser er størst), havde man nu overhovedet ikke fundet Værker af dem. Men paa den anden Side er de jo ikke blevne berømte som bedagede Mænd — der er Tale om „Artister“, ikke om Statsmænd, Strategikere, Videnskabsmænd —, og ud fra en Alder af f. Eks. 20 Aar er en Levealder indtil 66 Aar mere, end det tyvende Aarhundrede byder paa, ud fra 40 Aar er Opnaaelsen af 66 Aar mere, end man i Midten af det nittende Aarhundrede kunde gøre Regning paa. I en Klub af Millionærer vil der, under i øvrigt lige Forhold, opnaas en gennemsnitlig højere Levealder i Amerika end i England, fordi man i førstnævnte Land vil være ældre, naar man kommer ind i Klubben, end i sidstnævnte, der omfatter flere arvede Millioner og fødte Millionærer. Men det kan godt være, at Levealderen i en Klub af Hospitalslemmer vil være endnu højere, da Adgangsmuligheden til Hospitalet og dermed til Klubben jo netop betinges af fremrykket Alder. Dog, de engelske Kunstnere var, da de producerede, hverken Hospitalslemmer af Alder eller Kaar.

At bygge noget paa Opgivelsen for et Par Snese Kunstnere, d. v. s. bygge noget alment, vilde naturligvis være hen i Vejret. Men der er altid mere Hold paa Tallet end paa de Fantasier, der hyppigt fremkommer paa Grundlag af spredte Data, og hvorefter „Genier“ stedse skal være prædestinerede til at dø tidligt (i hvert Fald viser andre spredte Data i modsat Retning). Nærværende Beregning vedrører kun en begrænset Gruppe Talenter fra samme Land og omtrent samme Tidsalder, et Elitekorps, om man vil, fra hvilket man end ikke tør slutte til de samtidige Kunstner-Landsmænd, af hvilke intet var udstillet, og som naturligvis udgør et langt større Tal; men om denne Elite gælder det i hvert Fald, at den var mærkelig sejglivet, hvoraf man atter tør slutte, at dens Kunst ikke vederlagdes med Sulteføde. Og det er egentlig dette sidste, der er Pointen: de 66 Aar giver i eet Tal et samlet biografisk Moment til Belysning af disse Kunstneres og deres Kunsts materielle Vilkaar. Det vilde ikke gøre Kulturhistorien noget ondt, om den havde flere saadanne Tal, end den har, men naturligvis paa langt bredere og dermed mindre tilfældig Basis end den foreliggende.

MARCUS RUBIN

MAJ 1908

KVINDE

Der blev kun serveret ganske smaa Franskbrødssnitter til Theen efter den sene Middag. Den bødes om i Dagligstuen, Fløjdørene stod aabne ind til Musikværelset og til den store Spisestue, hvor der var stillet Øl og Sodavand frem paa Bordet. Herrerne, der var tyede herind, stod og skænkede i Glassene med deres Tallerken i Haanden; de tog de smaa, vippende Smørrebrødssnitter i een foragtelig Mundfuld og skyllede dem ned, hvorpaa de gik Munden heftigt efter med Servietten ind under Overskægget.

Der var bleven musiceret, lige til Stuepigen var kommen ind og havde slaaet det lave Klap-Thebord ud og lagt Dugen paa.

Et purungt Pigebarn havde præsenteret sig som Violinistinde for denne lille, private Kreds, før hun, om et Aars Tid, skulde faa Lov af sin Lærer til offentlig Fremtræden. Hun havde spillet godt — udmærket godt endogsaa. Fru Riiber troede virkelig paa hende. Og saa havde hun jo en Energi, dette lille Menneske, saadan som hun gik løs med de største og mest halsbrækkende Opgaver.

De to Smaabørn, en Dreng og en lille Pige paa otte-ti Aar, der havde siddet og læst Lektier inde i eet af de smaa Sideværelser, der stødte op til den lange, mørke Korridor bag Spisestuen, var lige kommen ind og havde hilst rundt paa Selskabet uden Smil, med en mut Nejen og et dybt og stivt Danseskolebuk. Siden havde de straks trukket sig tilbage til Spisestuen, hvor de havde stillet sig tæt sammen med Ryggen mod Vinduet og Albuerne hvilende tilbage i Karmen, mens de i Tavshed iagttog Selskabet.

I Dagligstuen sad Husets Frue ved Siden af et Par etamineraslende Damer. Hun var i stærkt nedringet sort Silkebrokade, hendes meget hvide Arme med de lidt tunge Klaverhænder var blottede helt op til Skulderen; det matblonde Haar var glatskilt med en Smule Bukler over Ørene. En Skildpaddekam uden Metalprydelse, der lige blev synlig over Haaret forfra, dannede en Slags Afslutning paa Nakkefrisuren, der hvilte stor og flad helt nede ved Halsen. Hendes udslukte Ansigt gled, næsten umærkeligt i Overgangen, frem under Haarets cendré, kun markeret af de stærke og vagtsomme Øjne.

Inde mellem Gæsterne knirkede Husets Herre i ilter og nervøs Uro om i sine besløjfede Laksko og slog sine glade og flyvende Øjne ned paa Selskabets forskellige Damer, mens han nynnende og sejrssikker faldt ind i de forskellige Samtaler med en kaad, ofte lidt vovet, men altid elskværdig Slagfærdighed.

Hans Hustrus Øjne fulgte ham med et frossent Smil.

At han gad! Aa, at han virkelig gad!

Hun stirrede paa ham i kold og undrende Haan. At han ikke en Gang skammede sig over for hende, hun, som han vidste, kendte ham, kendte hele Reversen af denne smilende og spirituelle Elskværdighed. At han kunde faa sig til det — en gift Mand — og lad nu være, at han jo ikke regnede det mere, men med to snart store Børn, og den lille saa nylig død, og alt det — kun et Aar siden. At han dog aldrig kunde blive mæt!

Hendes strenge, graa, nuanceløse Pupiller hvilte paa ham, som han nu stod dér i Døren ind til Musikværelset og spøgte, halvt faderligt, halvt kælent indsmigrende med den unge Violinistinde, der, helt Barn endnu, kluntet og uudviklet tog Livtag med ham paa Tøsemaner, saa den brede Nakkesløjfe fløj.

Fru Riiber sukkede. Aa ja, om han endda blot vilde indskrænke sit Felt til den Slags uskyldig Smaaflirt, det laa ham jo nu en Gang i Blodet at give Charmeuren og den alt forstaaende over for alle andre end hende.

Men *hun* var her jo i Aften.

At tænke sig, at hun virkelig stadig maatte taale hende, selv være nødt til at bede hende, maatte lade for Børnenes og sin egen Æres Skyld, som om hun intet anede eller forstod. *Om* hun skulde blive her for disse sine Børns Skyld.

Og alligevel — hvad hjalp det alt sammen! Vidste de det ikke, alle de, der sad og stod her omkring hende i hendes eget Hjem — kunde de ikke i hele hans Væsens hensynsløse Erotik følge hans og hendes korte Samlivs Forløb? Saa de det ikke for dem, hvorledes han en Gang havde kurret og smigret også for hende, som nu for de andre, og siden forladt hende, ikke ænset hende mere end det Gulv, hvis Tæppe hans flygtige Trin nu krydsede i ilter Uro fra Gruppe til Gruppe? Klædte han ikke deres intimeste Forhold nøgent for alle disse Mennesker, i hele sin Adfærd, i sit selvbevidste Smil — —

Tusindfold værre var dette for hende end den Gang, hun havde maattet staa Kampen ud, da han var kommen til hende for knap et Aars Tid siden og havde bedt, om de maatte blive skilte.

„*Du* kan rejse!“ havde hun sagt, „jeg bliver her. Min Plads er i mit Hjem hos mine Børn. Hvor *din* er, ved jeg ikke. Men gaa derhen, hvor *du* ved, den er.“

Og om hun forstod, hvad han saa i hende, denne stive, kolossale Kvinde, hvis Legeme udtryksløst og uden Overgange syntes som drejet ind i det stramme Kjolesvøb, med den gnistrende røde Haarmanke, flad for oven og bred til Siderne som et Kattehoved, med de onde og skraa Øjne og de trekantede, opadtrukne Næsefløje!

Se, hvor hun skød Hoften frem og snoede Overkroppen, som en forbudt Danserinde paa en Variétéscene —

Ingeniør Riiber strøg forbi Sofaen. Han lagde Haanden paa sin Hustrus Skulder. „Kunde du ikke beherske dig lidt!“ hviskede han, „og ikke sidde og gi' den stumme —“

„Nej!“ sagde hun uden at se op eller røre sig.

Nej, nu havde hun behersket sig Aarene igennem; syg af Angst for at blive seende selv havde hun løjet Verden op i Øjnene med Smil og Uvidenhed, som hun havde løjet for sig selv. Gud være lovet, nu det var begyndt at fryse til i hende, en Ishinde, der skulde holde *det* friskt i hendes Hjerte, der endnu var tilbage af Følelse. Kærligheden til Musiken og hendes Børn. Nu var Komedien slut. At han inviterede sine egne til at se paa Efterspillet, vedkom ikke hende. Ikke een af sine havde hun haft hos sig det sidste Aar, siden den lille Drengs Død. Nu var det forbi, det hele.

Fru Riiber havde siddet og hørt om Krystalgarniture og Perlemorsindlægning paa Mahognimøbler af den ene af Mandens Kusiner, der samlede til Udstyr — da med eet en brat og gaadefuld Pause slog ned midt i Selskabssalens kaotiske Lydforvirring af Latter og Summen, med enlige og klingre Stemmer ind imellem. En Standsning, der syntes at slaa ned som en Tornerosesøvn over alt Liv — indtil pludselig, som ved et Strøg, det alt begyndte at aande og røres igen. Og efter disse faa Sekunder var det, at Fru Riiber, hvis Blik atter modstandsløst søgte hendes Mand, opdagede, at han var borte. Han — og hun — —

Da rejste Fru Elsebeth Riiber sig fra sin Plads. Hun maatte vide, hvor de var henne. Det var ligegyldigt — men hun maatte dog vide det.

Hun gik gennem Selskabets Smaagrupper, der aabnede sig og atter lukkedes efter hende. Damerne trak lidt uvilligt Slæbene til sig, Herrerne flyttede sig forekommende og bukkende. En ung Dame lagde Haanden paa hendes Arm. „Faar vi ikke lidt Musik i Aften — af Dem?"

Hun rystede paa Hovedet. Hun gik ind i Spisestuen og saa sig spejdende om. Hendes Tindinger brændte fugtige under Haaret — de var der ikke. Hun strøg forbi Børnene, der stod tause mod Vindueskarmen; hun lod sin Haand glide ned om Hagen paa dem begge uden Ord. Den lille Dreng spidsede Munden op mod hende — hun bøjede sig og kyssede ham med kolde Læber. Saa gik hun ud i den lange Korridor og trak Døren til efter sig. Hun maatte dog vide det — hvor — —

I den lange, smalle Korridor stod Børnenes smaa Cykler op imod Væggen, det elektriske Blus under den matte Rundkuppel brændte daarligt i Aften med smaa, spjættende Bilyde — ellers var her tyst og indegemt, som var der slaaet et Æskelaag over de store Stuers Lys og Larm.

Hun lyttede — helt nede fra Enden af Korridoren hørte hun den skrattende Lyd af Tallerkener, der sattes i Række, og Pigernes Stemmer; hun kunde skelne Kogekonens dybe Røst ind imellem.

Hun skubbede Døren op til den lille Drengs Værelse. Han havde læst ved et Stearinlys; med Drenges spartanske Sans for det enkle havde han sømmet det fast til den malede Bordplade med en Smule smeltet Stearin og atter med sit Køns modsigende

Upraktiskhed glemt at slukke det, før han gik ud af Stuen. Hun saa med eet, at den lille Jærnseng var skæv og slidt — den gamle primitive Kakkelovn brændte med en tør og glødende Straalevarme — her vilde blive for hedt for ham til Natten.

Hun gik hen og skød Ruden op, og gik ud. Hun lyttede ved den næste Dør — og aabnede den.

Det var den lille Piges Rum. Fru Elsebeth smilte. *Hun* havde naturligvis husket at slukke. Gaardens Lygteskær laa hen over Bordet med de opslaaede Bøger under Lampen med den snavsetgule Silkeskærm, een af Musikstuens falmede Skærme. Hun kunde lige skelne over Sengen Fotografiet af sig selv og Manden med Børnene foran sig — hun holdt den mindste, den lille afdøde paa Armen. Hvor kejtet hun tog paa den, det var dog hendes tredie! — Her var halvkoldt inde og en Smule Kulos, Væggene saa nøgne og forsømte ud, med Kalkhuller og itupillet Tapet over den lilles Seng — maaske havde hun ligget vaagen om Aftnerne, ene og grundende paa sære Ting, som ingen vidste om. Den lille sorte Violinkasse, der stod paa langs oppe i Krogen, lignede en lukket Barnekiste. Her saa ensomt og vemodigt ud, som var den lille Piges Øjne gledet over det alt sammen, inden hun forlod Stuen.

Fru Elsebeth sukkede. Hvor havde hun forsømt dem, sine Børn, siden det store Tab, Livstabet, Hjærtets Blodtab havde overvældet hende. Hvor havde hun haft Sans for, hvad hun beholdt tilbage, naar hun skulde miste *ham!* Men nu — nu vilde det jo blive anderledes, nu det var Slut, nu, hun havde ladet Hjertet fryse til —

Fru Elsebeth lyttede aandeløs — jo — nu igen! Der var Stemmer derinde ved Siden af, i hendes eget Soveværelse —

Hvad i Alverden — i hendes eget —

Hun sneg sig hen til Døren, der stod paa Klem — hun holdt Hænderne tæt sammen om begge Øjnene og forsøgte at samle Stuen gennem Dørsprækken.

De stod bøjede foran det lave Rokokomøbel over noget, som de havde taget op af den nederste Skuffe, der stod udtrukken.

Frk. von Kappelen stirrede nysgerrigt, mens Overlæben var optrukken som i et surmulende og bebrejdende Mishag.

„Uf!“ vrængede hun, „den er mildest talt modbydelig!“

Han gik et Skridt tilbage — Fru Elsebeth blev kold i An-

sigtet. Det var det lille Barns Dødsmaske, hendes Mand stod med i Haanden — hans Barns — —

Han svøbte hastigt det hvide Klæde sammen om den og lagde den ned.

„Hvad vilde du saa absolut se den for?“ spurgte han, en Smule kort. „Herregud — det var jo nu een af hendes fikse Ideer!“

Frk. von Kappelen gyngede paa Taaspidserne med Hænderne paa de formløse Hofter.

„Da synes jeg ved Gud, den er alt andet end fiks!“ Hun lod nynnende Øjnene glide rundt omkring i Værelset.

Fru Elsebeth stod et Øjeblik som dukket under en helt ny og fremmed Indflydelse. Hun syntes, hun ventede paa en uafrystelig Befaling om, hvad hun her skulde gøre — om hun skulde styrte over ham og slaa ham med den tunge Maske i Hovedet, til han døde — eller om hun skulde storme ud af Huset, ned paa Gaden og bort — længere og længere, ud i Mørket — bort fra ham — eller —

Hun ventede som under en tung Malmhaand, der skulde løfte sig og slippe hende løs til det, hun skulde gøre.

Og da hun efter det korte Minut blev sig selv igen, ledte den hende blot atter ind i Selskabssalen, hvor hun kom gaaende ind, som hun var gaaet ud — ikke blegere og ikke tavsere, end hun havde siddet der henne i Sofaen for et Par Minutter siden.

— — —

Det var ud paa Natten. Frk. von Kappelen var blandt de sidste Gæster, hun stod og slog sit Kniplingssjal over Haaret foran Konsolspejlet i Entréen. Wolffgang kom hen til sin Hustru, der stod høfligt ventende og lænede sig mod Dørkarmen ind til Spisestuen.

„Jeg følger lige Frøken von Kappelen hjem!“ sagde han hastigt, som i en Forventningens Feber og i en Uro for, at han i det sidste kunde blive forhindret fra at komme af Sted. „Hun har glemt at bestille Vogn. Jeg er igen om en lille Times Tid.“

Fru Elsebeth nikkede. Døren smældede i.

Hun gik ind i sit Værelse og lagde sig paa sin Seng uden at klæde sig af. Hun slukkede det elektriske Blus, men lod et Lys brænde paa Toiletbordet. Der stod det, ene — og flakkede og ventede — — —

Fru Elsebeth tænkte ikke mere. Bare laa stivt paa sin Ryg og saa op i Loftet.

Nu var det saa helt tænkt færdigt alt sammen. Nu vil hun ikke mere. Nu er de forgrædte Nætter rundne ud, Dagenes forgræmmede Kæde slaaet i Laas. Nu vil hun ikke have ham hjem mere. Ikke inden for dette Hjems Tærskel maa han komme. Nu er det slut. Nu skal hun blive her helt alene, saa fredeligt med sine Børn, de to og hun — blot de to og hun alene. Nu maa han ikke komme hjem mere.

Fru Elsebeth rejste sig op i Sengen og lyttede — —

Saa stod hun op og listede ud i Korridoren. Der var slukket over alt og dyb Nattestilhed. Pigerne maatte være gaaede til Ro. Hun listede helt ned — Køkkendøren stod paa Klem; der krøb en svag Duft ud igennem af Kaffe og lunket Rødvin; der laa Gløder og brændte i Asken endnu.

Saa listede Fru Elsebeth paa Strømpefødder tilbage igen gennem den lange Korridor og ind i Spisestuen. Hun slog den elektriske Krog ned og saa, at Pigerne som sædvanlig havde gemt alt hen og gjort i Orden, før de lagde sig. Endogsaa det mørkeblaa Klædestæppe var slaaet over Spisebordet, og Opsatsen med Nellikerne og Mimoserne stillet tilbage midt under Lampens blomsterformede Hængekupler.

Hun aabnede ud til Entréen og tændte ogsaa her. Her stod endnu en mild Duft af Silkeforet i Damernes Aftenkaaber; hun kendte Lugten af Wolffgangs hastigt tændte Cigaret, idet han for ud og trak Døren til efter sig og Frøken v. Kappelen. Over en af Knagerne hang hans Maarskindspels uden Strop, et hvidt Silketørklæde stak Snippen ud af den ene Sidelomme. Henne i et Hjørne stod Børnenes smaa Galoscher og trykkede sig forknytte op mod hinanden.

Fru Elsebeth gik hen og laasede Døren to Gange og lod saa Nøglen sidde i indvendig, at ingen kunde komme ind udefra.

Saa gik hun hen og forsøgte at rokke Konsollen under det høje Pillespejl løs. Hun skubbede og løftede, sled og trak — og fik den endelig, ved vekselvis at lade den vakle af Sted paa to af sine fire Ben, slæbt tæt hen foran Døren.

Derefter gik Fru Elsebeth ind i Musikværelset, tændte ogsaa der det elektriske Lys og fik med Besvær den lille Mahogni-

dragkiste slæbt over Tærskelen og ud i Entréen. De smaa Elfenbensnøglehuller sprang, og Dørlaasen skar dybe og skaanselløse Rifter i Fineringen som Skøjter i Is — men Fru Elsebeth ænsede det ikke. Stænges skulde der og forsvarligt. Nu vilde hun ikke have ham ind mere. Hun fik den lempet og drejet — først op paa en Stol — og tilsidst, med knagende og splintrede Hjørner, over Ende oven paa Konsollen, saa den rakte helt op til, hvor Dørkarmen endte.

Saa klippede Fru Elsebeth Klokkestrengen over, sprang ned af Stolen og slukkede overalt. Gik saa ind og klædte sig rigtig af.

Hun saa paa sit Ur — den var først lidt over et. Saa slukkede hun Lyset og gik i Seng, træt som efter en stor og anstrengende, men nødvendig Gerning.

I en underlig højtidsfuld og vemodig Stemning laa Fru Elsebeth i sin Seng. Det syntes hende, som kom hun fra sin Husbonds Begravelse, som havde hun selv været til Stede ved hans Ligfærd — selv set ham sænket i Jorden.

Det var saa helt, som om han var død, nu hun laa der og havde stablet den Mur op imellem dem, som havde hun været med til at klappe Jorden til over ham.

Nu kunde hun tænke paa ham som paa en død, som man mindes med Mildhed men ikke et Øjeblik tør nænne at ønske tilbage. Nu var der Fred for dem begge.

Hun laa og lod Fingrene glide frem og tilbage over Tapetet, mens hun tænkte paa ham.

Hun mindedes hastigt, som ved en Grav, alle deres Samlivs Timer fra den første Stund, han førte hende ind i dette rige og store Hjem. Hans grænseløse Forelskelse, der havde været næsten som en Besættelse, hans tusindartede Opfindsomhed, hans drengekaade Streger. Hvorledes hun var vaagnet en Morgen, efter at han var gaaet ud, og havde set hele Skotøjsskabets Indhold i en lang Række, Snude mod Hæl, opmarscherede fra det ene Hjørne af Stuen og helt ud i Korridoren i Færd med at udvandre, mens han havde anbragt hendes hvide Kattekilling oven paa det gamle Bornholmerur, hvorfra den vækkede hende med sin ængstelige Jamren. Hans endeløse Afbigter og Forsikringer om alle de andre Forholds Værdiløshed — hans Løfter og hans uimodstaaelige Overtalelser, saa snart han følte hendes Svaghed.

Hun mindedes alle de Gange, hun havde besluttet at ville gaa fra ham, men ikke havde kunnet faa sig til det, naar Afgørelsen rykkede nær. Hvor havde hun grundende og grædende gentaget Bergliots Ord: „Kan Hævnen vække mine døde — eller dække over mig for Kulden — —“ thi havde han ikke allerede længe været blandt hendes døde, hendes kæreste døde, og, om hun gik fra ham, vilde ikke Kulden være der, mer svidende og stivnende der, hvor hun aldrig skulde møde ham mere?

Men nu, nu i det sidste, nu havde hun jo ladet Hjærtet ise til, for nu maatte hun have Fred, fordi hun ikke kunde mere. Herregud, hun *kunde* jo simpelthen ikke mere — nu maatte hun bygge sig Skanse — —

— — —

Fru Elsebeth for op af Søvnen. Der var noget, der listede ved hendes Seng. Hun saa i Lygteskæret den lille Pige staa der i den lange Natkjole.

„Jeg er saa bange, Mor!“ klagede hun, Hænderne krøb op i Ærmernes Rynkelinning, „Far er ikke kommen hjem endnu. Klokken er tre, Mor — jeg har hørt den slaa. Og Faer er ikke kommen —“

Fru Elsebeth satte sig helt op i Sengen. Hun strøg sig forundret og angst over Øjnene, som dukkede der noget ubegribeligt og smerteligt frem i hendes Erindring. Hun rynkede Panden som for at snøre Tankerne sammen. Saa kastede hun Tæppet til Side.

„Kald paa Pigerne!“ raabte hun og foer ud paa Gulvet.

— Da Pigerne kom til Stede, holdende Tøjet sammen om sig, med skræmte Ansigter, stod Fru Elsebeth i Døren i Skørt og Friserkaabe.

„Aa, skynd Jer — kom og hjælp mig!“ bad hun, mens hun løb paa nøgne Fødder gennem Spisestuen hen mod Entréen. „Jeg har gaaet i Søvne i Nat. Jeg fik Angst for Tyve. Jeg huskede ikke, at min Mand ikke var kommen hjem.“

ASTRID EHRENCRON-KIDDE

NUTIDENS KINA

3. REFORMERNE.

Det er egentlig først i det sidste Tiaar at man overhovedet kan tale om Reformer i Kina. Ganske vist var der tidligere paa enkelte Felter gjort mer eller mindre mislykkede Forsøg paa en begrænset Brug af visse praktiske vestlige Opfindelser, og paa at overføre enkelte, navnlig militære, Institutioner paa kinesisk Grund, hvor saadant lod sig gøre uden at krænke nedarvede Forestillinger eller gøre alt for voldsomt Brud paa „gammel Skik“ — Kinas egentlige Herre og Despot. Men forøvrigt stod Kineserne saa at sige fuldkommen uberørt af Evropas Civilisation, og Evropæerens Indflydelse var efter mer end et Halvhundredaars Samkvem endnu ligesaa umærkelig og ubetydelig som den var ukaldet og uvelkommen. „Barbareren“ eller „den fremmede Djævel“, som han populært benævnedes, taaltes simpelthen, fordi Kina ikke kunde blive af med ham, da han ikke vilde gaa sin Vej med det gode og da Regeringen ikke følte sig stærk nok til at sætte ham ud med det onde — indtil videre.

Den østasiatiske Kolos sov uforstyrret videre med sin Aartusinders gamle Kultur under Hovedet uimodtagelig for enhver Paavirkning udefra, medens Livet for de 440 Millioner „sorthaarede“ gik sin træge og snørklede Gang nøjagtig med den samme sindige Langsomhed, og ad ganske de samme optraadte Veje som da den store Filosof og Folkelærer Kung Fu Tzu (Kung, Mesteren) for 25 Aarhundreder siden fra sit beskedne Fødested i den nuværende Shantung Provins, hvor hans direkte Efterkommere endnu bygger og bor, velsignede Kina med sine stor-

stilede Moral- og Statslove, der siden da har dannet det urokkelige Grundlag for al kinesisk Viden og Lærdom og ledet og behersket den kinesiske Nations Leven og Virke.

De mantsjuriske Erobrere, som i 1644 indtog Peking og satte deres Høvding paa Dragetronen, var kloge nok til at følge de tidligere kinesiske og mongolske Dynastiers Eksempel ved ikke at røre forstyrrende ved Kinas ældgamle Sæder og Skikke, og ved at bibeholde det patriarkalsk-demokratiske Styre, som de forefandt, og som havde staaet sin Prøve gennem talrige Sekler, hvilende paa de simple Maksimer: „Himlen er Jordens Herre; Kejseren er Himlens Regent paa Jorden; Myndighederne er Kejserens Repræsentanter; og Slægtens Ældste er Familjens ansvarlige Overhoved.“ — Individets Gaaen-op i Slægten, gensidig Ansvarlighed, Respekt for Alderdommen og Lydighed imod Overordnede, alt under en faderlig beskyttende Kontrol fra Statens Side, er de Grundpiller, hvorpaa det let sammenføjede og højst uensartede kinesiske Samfund byggedes op. En stadig Afbalancering af Rettigheder og Forpligtelser, og et altid fortsat Kompromis, holder det uhyre Stats- og Samfundslegeme i en Ligevægt, der har bestaaet i umindelige Tider, og som først nu i vore Dage er i Færd med at forstyrres af de mangeartede Indflydelser, som paa en Gang gør sig gældende saavel inde- som udefra.

Vel havde det mantsjuriske Styre ikke formaaet at bevare Kinas tusindaarige Isolation eller forhindre de fremmede, ubudne Gæster fra at sætte sig fast paa Kysterne. Modvillig og nødtvungen var en Række Havnestæder blevet aabnet for Handelen, og der var tilstaaet de udenlandske Købmænd og Missionærer Ret til under visse Betingelser at bosætte sig i Landet. Men i Virkeligheden betød disse Indrømmelser saare lidet for den uhyre overvejende Del af Folket, som næppe nok kendte Evropæerne af Navn og for hvem Kina: „Riget i Midten“, „det himmelske Rige“ var Jorden selv og alle Ikke-Kinesere Djævle og Utysker fra en eller anden ubetydelig Ø „udenfor de fire Have.“ Kina var ikke gaaet et Hanefjed frem ad Udviklingens Vej i halvtredie Aartusinde, og der syntes at være al Udsigt til at det vilde blive staaende, hvor det stod, endnu i en uoverskuelig Fremtid.

Saa kom Krigen med Japan i 1894, der med et Slag aabnede Kinesernes Øjne for hvad Fremskridt og Reform i Virkeligheden betyder. De lærte gennem Kinas ydmygende Neder-

lag hvad „Vestens Kundskab“ kan tjene en Nation til, og de begyndte at forstaa, hvilken Fordel deres eget Land kunde have af at besidde denne Kundskab. Den umodne Reformbevægelse i 1898 blev den første umiddelbare Følge heraf. Paladsrevolutionen og Bokserbevægelsen to Aar senere jævnede dog atter det næppe paabegyndte Reformværk med Jorden, og det var saa at sige paa bar Bund at Arbejdet maatte genoptages efter Kinas næste og større Ydmygelse ved Peking Freden 1901. Det begyndte da at gaa op for videre og videre Kredse, at Chang Tjih Tung havde Ret, naar han i sin Bog „Kinas eneste Haab“ saa Frelsen i at løsrive sig fra den ældgamle Stagnation og i at indpode nyt Blod i det hentørrede Stats- og Samfundslegeme, om Kina skal undgaa den politiske og kulturelle Død, hvis Skygge allerede viser sig paa Østens Himmel.

Det vidunderlige skete, at en ny og denne Gang uimodstaaelig Reformbølge væltede ind over Kina. Ikke det mindst vidunderlige var vel nok, at det blev fra Kinas østlige Nabo, og hidtil baade frygtede og foragtede Fjende, Japan, at Bølgen kom rullende. Under Marschen til og Besættelsen af Peking 1900 af de forenede fremmede Tropper, optraadte det japanske Kontingent med saa stor Takt, Skaansel og Forstaaelse, at det af dem besatte Kvarter af Byen, hvor der holdtes streng Disciplin og Justits, hurtig blev det Sted, hvor de kinesiske Mandariner og Rigmænd tyede hen, for at være i Sikkerhed med deres Familjer og Ejendele, og hvorfra der straks bredte sig Kundskab om, at de hidtil forhadte og foragtede „We-Jen“ (Dværge) i Virkeligheden var civiliserede Mennesker og Kinesernes Beslægtede og Venner. Følgen heraf var, at der dannede sig et pro-japansk Parti i Hovedstaden, og at Kina begyndte at vende Blikket imod Øst efter den Hjælp, som ikke længer kunde undværes. I de følgende Aar steg den japanske Indflydelse fra Dag til Dag. Der indkaldtes japanske Lærere til Undervisningsanstalterne; japanske Officerer ansattes ved Hærafdelingerne, og japanske politiske Raadgivere hos Vicekongerne i flere af Provinserne, medens en Strøm af japansk-evropæisk Kultur satte ind over Kina og spredte, navnlig gennem en ligeledes fra Japan indført Presse og Literatur, „Vestens Kundskab“ over hele Landet indtil dettes fjerneste Egne.

Den japansk-russiske Krig, hvis Udfald beredte Kina og den kinesiske Regering en ny og højst uventet Overraskelse, slog

Hovedet paa Sømmet. Den beviste dem, hvorledes en østasiatisk Nation, — og det ovenikøbet én der var Kina langt underlegen i Størrelse, — udrustet med Vestens aandelige og materielle Vaaben ikke alene kunde staa sig imod men endogsaa overvinde den evropæiske Stormagt, som i Kinesernes Øjne var den mægtigste og stærkeste af dem alle. Det er da Ønsket om at følge i Japans Fodspor, og Haabet om derved at kunne fri sig for det trykkende Værgemaal, der er paalagt dem fra fremmede Nationers Side, som ligger til Grund for Kinesernes Reformiver, og som giver Bevægelsen en ganske bestemt Karakter og en ganske bestemt Retning.

I Betragtning af at Reformernes egentlige Æra altsaa kun begynder for ganske faa Aar tilbage, er det vel ikke til at undres over, at de praktiske Resultater, som foreligger til Dato, ikke altid er lige lette at udrede og at værdsætte. For den, som ikke kan iagttage Begivenhederne paa nært Hold, er det til Tider vanskeligt at danne sig en nøjagtig Opfattelse af, hvad der foregaar. Man kan dog til en vis Grad følge med ved Hjælp af de talrige kejserlige Edikter, som paa mange forskellige Omraader bærer Vidnesbyrd om at stærke Kræfter er sat i Bevægelse, om der end foreløbig skrives en hel Del mere end der handles.

Ingen, som kender det mindste til Kina og kinesiske Forhold, har dog kunnet opfatte det saakaldte „Konstitutions-Dekret," som udgik fra Paladset i 1906 og hvorved Indførselen af en konstitutionel Regering stilledes i Udsigt, som andet eller mere end en Spreden af Olje paa de oprørte Vande, og ikke bestemt til at tages efter Bogstaven. Denne Antagelse faar da ogsaa sin Bekræftelse ved følgende seneste Edikt om denne Sag, der udstedes 23. December i Fjor.

„For et Aar siden udstedte Vi et Edikt, hvori Vi forberedte en konstitu„tionel Regerings-Forfatning. Men da denne Sag er af den allerstørste „Vigtighed og af en højst indviklet Natur er det umuligt at haste med det „ny Systems Indførelse. Der maa først træffes indgaaende Reformer i Re„geringen og i Administrationen, og Folket maa lære at forstaa sine Pligter „imod disse. Først naar dette er sket, kan der begyndes paa Udarbejdelse „af konstitutionelle Love. Den nuværende Tid er kun en Forberedelses„periode. Dette er klart udtalt i tidligere Edikter. Tidspunktet for en Kon„stitutions Indførelse vil ganske afhænge af Folkets Modenhed. Vi, „Su„verænerne og Ministrene," har Vor Opmærksomhed henvendt paa Sagen, „og Vi bør forberede alt, saaledes at Konstitutionen fremskyndes, saa at „Vi kan glæde os sammen med Folket."

Hermed er altsaa denne Hvalfisk halet iland, og Konstitutions-Spørgsmaalet udskudt til bedre Tider, thi det vil vist vare længe, inden Kinas Millioner, der ikke aner, hvad der forstaas ved en konstitutionel Forfatning, opnaar den Modenhed, der anses for nødvendig for Indførelsen af friere Regeringsformer.

I Mellemtiden sendes der paany Kommissioner til England, Tyskland og Japan, for at undersøge disse Landes Forfatninger, hvormed der vil gaa nogle Aar. Ved Kommissionernes Hjemkomst, vil de saa rapportere om Sagen, og ny Kommissioner faa denne under frisk Overvejelse, saa man kan vistnok trøstig regne med, at Spørgsmaalet ikke atter vil komme til at foreligge i denne Kejsers Tid.

Administrativt er der indført en Række Reformer af større eller mindre Betydning. Forrest staar vel nok Dannelsen af et Statsraad efter evropæisk Mønster — Chi Jo So — der bestaar af 20 Medlemmer under Forsæde af Kejserens Onkel, den gamle Prins Ching. Raadet, hvoraf de 7 nys udnævnte ansvarlige Ministre ex officio er Medlemmer, og hvori forresten Kinas mest fremragende Mænd har Sæde, deles i 4 „Borde“, hvert under Forsæde af en kejserlig Prins. Disse har det Hverv at undersøge og afgive Betænkning til Enkekejserinden og Kejseren angaaende alle vigtigere politiske og administrative Sager, som forelægges dem af Ministrene, der hver har en Fagminister eller Vice-Minister under sig til at lede den daglige Forretning i Ministerierne, som ligeledes saa vidt muligt ordnes efter evropæisk Forbillede. Men forresten hedder det sig, at noget nær de gamle Omsvøbsdepartementer, Obstruktionskontorer og Etikette-Vanskeligheder, som florerede under det gamle System, lever videre under det ny, og at det berygtede kinesiske Bestikkelsesvæsen saa langt fra at være udryddet snarere drives i større Omfang end før. Det paastaas endogsaa, at Statsraadet for nylig overvejede en Genopstandelse af de nedlagte offentlige Kontorer, hvor man kunde købe sig Rang og Titler efter en bestemt Tarif og imod kontant Betaling. Sikkert er det i alt Fald, at et kejserligt Edikt saa sent som i Fjor udlovede baade det ene og det andet til private Personer „som udmærker sig ved at starte betydelige kommercielle eller industrielle Foretagender, eller som paa en liberal Maade bidrager til offentlige Øjemeds Fremme.“

Et af de mærkeligste er det bekendte Anti-Opiums Edikt af

20. September 1906, som sætter sig til Maal at afskaffe Opiumsrygningen, der ifølge Chang Tjih Tungs Mening koster Kina over 100 Millioner om Aaret og decimerer Befolkningen. Den kinesiske Regering forhandler med den britisk-indiske om efterhaanden at standse Indførselen af prepareret Opium fra Indien, medens samtidig al Jord, som i selve Kina er udlagt til Opiumsdyrkning, reduceres med $^1/_{10}$ aarlig, indtil efter 10 Aars Forløb Opiumsrygning straffes som en Forbrydelse. Hvorvidt det vil lykkes paa denne Maade at udrydde Ondet turde dog maaske være tvivlsomt. Der findes endog dem, der mener, at Ediktet hovedsagelig vil have den Virkning at skaffe de kinesiske Opiumsdyrkere af med en besværlig Konkurrent.

Endvidere er der paabudt en Revision af den kriminelle Retspleje og Afskaffelse af Tortur og de nu brugelige barbariske Straffemaader som Piskning, Brændemærken og Radbrækning. Her vil det dog komme til at afhænge af vedkommende Mandarins Humanitet, hvorvidt Ordren om en Forbedring af de bestaaende Tilstande skal forblive andet end et dødt Bogstav. Herpaa kan der næppe haabes, forinden hele det fordærvelige Udsugelsessystem mellem Embedsmændene reformeres fra Grunden, og Mandarinernes Gager ansættes saaledes, at de bliver i Stand til at leve uden at være henvist til at plyndre Befolkningen.

En Række Reformer har til Formaal at udviske det Skel, der nu findes mellem Kinesere og Mantsjurer og at sammensmelte de to Folk til èt Hele. Ægteskab imellem dem, som før var strængt forbudt, bliver nu tilladt. Den Skik at besætte alle vigtige Embeder med to Embedsmænd (en Kineser og en Mantsjur) af lige Rang, bliver ophævet, og det samme gælder den Fortrinsret til Embede som Mantsjurerne tidligere sad inde med i Praksis. Vigtigst af alt — de mantsjuriske Garnisoner, som siden Kinas Erobring fandtes i alle større kinesiske Byer, trækkes tilbage. Herved lettes ikke alene en stor Byrde fra Befolkningen, som det paahvilede at betale for Garnisonens Underhold, men den nationale kinesiske Selvfølelse, som selvfølgelig følte sig krænket ved Tilstedeværelsen af dette Tegn paa mantsjurisk Overhøjhed, føler sig smigret, og hilser Reformen som en Befrielse fra en Skam.

I Forbindelse med Mantsjur-Garnisonernes Ophævelse staar en gennemgribende Omordning af hele det elendige og forældede kinesiske Militærvæsen, der allerede sattes paa Dagsordenen

umiddelbart efter Fredsslutningen i Peking 1901. Istedetfor det forbenede „Ping Pu“ („Krigs-Kollegiet“) oprettes der et virkeligt Krigsministerium: „Lien Ping Chu“, hvis første Opgave er Udarbejdelsen af en hel ny Arméplan for Kina, omfattende Bygning af Arsenaler, Oprettelse af Officers- og Underofficers-Skoler, Anskaffelse af uhyre Masser af moderne Krigsmateriel og Dannelsen af de nødvendige Rammer for en Millionhær, som det er Hensigten at skabe i det korte Tidsrum af 12 Aar. Der startes straks en Befalingsmands-Skole i Tientsin under Jyan Shih Kais personlige Ledelse og med 1000 Elever. Der sendes en Mængde unge Officerer og Officersaspiranter til de militære Akademier i Japan, og det bestemmes, at ingen Befalingsmand herefter kan ansættes i den kinesiske Armé uden at være udgaaet fra en af Militærskolerne efter bestaaet Eksamen. Lærerne ved disse Etablissementer er dels Kinesere, dels japanske Officerer og Underofficerer. Kun for saadanne særlige Fag som Mine- og Ballon-Tjeneste eller traadløs Telegrafering (for hvilken der findes en Særskole i Kanton anlagt af det tyske Telefunken Selskab) ansættes evropæiske Fagmænd. Der indrettes Ambulance- og Train-Afdelinger efter de mest moderne evropæiske Mønstre. Vaaben, Ammunition og Uniformer er alt første Klasses Materiale, og det samme gælder om selve Soldaterne, der hverves imod rigelig Sold og fortrinsvis tages fra de nordlige Provinsers Befolkning, som fysisk staar Maal med en hvilken som helst Nation, og som efter Sagkyndiges Mening i et og alt afgiver fortrinlige Soldater-Æmner under dygtige Officerers Ledelse.

Det er Planen at danne 20 fuldstændige Armékorps paa hvert 75,000 Mand, saa at Kina, hvis dette gennemføres, i Løbet af 12 Aar vil have en Armé paa 1½ Million.

Saa længe Jyan Shih Kai var Vicekonge i Chili Provinsen, og faktisk Kinas Generalissimus, tegnede det til at være Alvor med Hærreformen. I Efteraaret 1905 havde han Nordarméns Halvdel: 3 Divisioner paa hver henved 12,500 Mand, rede og foreviste dem ved en stor Feltmanøvre for de forundrede fremmede Militær- Attachés. Men allerede Aaret efter var der Ugler i Mosen. Jyan Shih Kais voksende Magt begyndte at ængste Peking Magthaverne. Der udspredtes endogsaa Rygter om at han omgikkes med Planer om at opkaste sig til Regent, og han blev pludselig kaldet til Peking og udnævnt til Præsident for

det nylig oprettede Wai Wu Pu (Udenrigsministerium). Hans Stilling som Generalissimus blev overgivet til en mantsjurisk General Ma af den gamle Skole, som ikke var sen til at forlægge Hovedkvarteret fra Tientsin til Mantsjuriet, hvorhen da ogsaa Halvdelen af Jyan Shih Kais Tropper blev forlagt. Først i den allerseneste Tid er disse Afdelinger atter trukket ned til Chili Provinsen, og et Edikt af 18. Februar paabyder en Reorganisation af Tropperne ogsaa i Jangtse Provinserne i Overensstemmelse med den ny Hærplan. Samtidig forlyder det, at Jyan Shih Kai vil blive udnævnt til Krigsminister, saa det ser ud til, at der atter er ved at komme Liv i Militærreformerne, hvad muligvis staar i Forbindelse med de politiske Forviklinger. Derimod hører man endnu intet til Oprettelse af de to projekterede Kæmpe-Arsenaler, der skulde anlægges: ét for Nordkina nær Kajfongfu ved den gule Flod, og ét for Sydkina nær Kanton, ligesaa lidt som til Anlæget af den foreslaaede Flaadestation, og Anskaffelsen af en ny Flaade istedetfor den, som Japanerne ødelagde i 1895. Formodentlig tillader Kinas Finanser ikke denne Del af Programmets Udførelse i Øjeblikket. —

Det er dog navnlig paa Kommunikationsmidlernes Omraade at Kina i de senere Aar har gjort store og vigtige Fremskridt. Telegrafen, for hvis Indførelse vi Danske jo har Æren, er allerede en gammel Kending. Men det var dog først i 1881, at Li Hung Chang, den Gang Vicekonge i Chili Provinsen og Kinas mægtigste Mand, kontraherede med Store Nordiske om Bygningen af den første betydelige Landlinje i det Indre — fra Shanghai over Hankov til Tientsin og Peking. — Nu dækkes hele Kina af et Netværk af Telegraflinjer rejst af danske Ingeniører og disses kinesiske Elever, medens henved 350 Telegrafstationer, næsten udelukkende betjent af Indfødte, bærer Vidnesbyrd om Kinesernes Forstaaelse af Telegrafens praktiske Værd for deres Land. Det var ogsaa Li Hung Chang, som lod den første Jernbane lægge i Firserne fra Kaiping Kulminerne til Peiho Floden og fra Taku til Tientsin og senere, i 1897—98, fra Tientsin til Peking Paoting-Fu og Shanghai-Kwan ved Kysten. Allerede i 1896 var der under hans og Chang Tjih Tungs Auspicier dannet et kinesisk Jernbaneselskab med det Formaal at bygge en Længdebane gennem Kina, fra Kanton til Peking med de nødvendige Sidebaner, — et Banesystem paa henved 2500

Kilometer. Men da det viste sig umuligt den Gang at rejse den nødvendige store Kapital i Kina blev det i Juni 1898 overdraget et belgisk Syndikat med en Kapital af 112½ Millioner Francs, at financiere og udføre Halvdelen af dette Foretagende ɔ: Bygningen af den nordlige Sektion: Hankov—Peking Linjen paa den kinesiske Regerings Vegne mod en Garanti af 5 % af Anlægskapitalen og Deltagelse i det eventuelle Udbytte. Bygningen af den sydlige Sektion: Kanton—Hankov Linjen, blev overdraget et amerikansk Syndikat paa nøjagtig de samme Betingelser, og saaledes at den kinesiske Regering forbeholdt sig Ret til at overtage hele Anlæget efter 1907, imod fuldtud at erstatte Syndikaterne deres Udgifter.

Omtrent samtidig blev der givet lignende Koncessioner til engelske Selskaber paa Anlæg af en Række kortere Lokalbaner og paa Minedrift forskellige Steder, medens Tyskerne gik i Gang med at bygge Bane fra Tsingtao, den ny anlagte Havnestad i det tyske Kiaochow Territorium, til Chinan-Fu, Hovedstaden i Shantung Provinsen, med mindre Sidelinjer og med Minerettigheder i en Afstand af 30 Kilometer paa begge Sider af Jernbanelinjen.

Russerne havde allerede paa et noget tidligere Tidspunkt sikkret sig Koncession paa den syd-mantsjuriske Bane, der skulde forbinde Port Arthur med det transsiberiske Banesystem, og som senere blev overdraget til Japan ved Portsmouth Traktaten.

Det belgiske Syndikat, som ogsaa erhvervede sig den amerikanske Koncession paa Kanton-Hankov Banen og forøgede sin Kapital til 200 Millioner Francs, har senere faaet den Opgave at anlægge Sidelinjer til nogle af Nordkinas største og vigtigste Byer, medens et fransk-kinesisk Selskab har erhvervet sig Koncession paa et Jernbaneanlæg fra Grænsen af Tonking over Jynnan-Fu til Kanton i Forbindelse med det indre kinesiske Banesystem, saa at den Tid ikke synes fjern, da den rejselystne Kineser vil kunne køre paa Jernbane hele Kina igennem paa langs fra Syd til Nord og videre, om han vil til Paris eller London gennem Mantsjuriet og Siberien.

Hankov—Peking Linjen, paa hvilken der forresten findes den længste Jernbanebro i Verden (over den gule Flods Leje) staar allerede færdig. Det samme gælder om Shanghai—Nanking Linjen og om Banen gennem Mantsjuriet. Kanton—Hankov Linjen er opmaalt og er under Bygning. Linjer fra Shanghai til Ningpo og fra

Tientsin til Chinkiang er vedtaget, og det samme gælder om en Række Lokalbaner hele Landet over, saa at Kinas 18 Provinser inden mange Aar vil være dækket med et Jernbanenæt, om da ikke Pengespørgsmaalets Løsning træder hindrende ivejen herfor.

Der er nemlig samtidig med Reformbevægelsen indtraadt en stærk Modvilje hos Kineserne mod at benytte fremmed Kapital. De indser, at det saavel politisk som økonomisk er en farlig Sag at give Udlændinge Haand i Hanke med deres Kommunikationsmidler. En stærk national Bevægelse er rejst paa dette Spørgsmaal og flere af de fremmede Koncessionærer har maattet overdrage deres Rettigheder til kinesiske Selskaber, som imidlertid har store Vanskeligheder med at skaffe de nødvendige Kapitaler tilveje i Kina. Der gøres imidlertid fra kinesisk Side heltemodige Anstrængelser i denne Retning.

Men samtidig maa det beklages, at denne i og for sig berettigede Nationalfølelse, der fremtræder som et ganske nyt Moment i Kina, til Tider skyder over Maalet og giver sig uheldige Udslag i Form af Krænkelse af andres Rettigheder, Modstand imod Udnyttelse af allerede erhvervede Koncessioner og Brud paa Kinas Traktater med fremmede Magter, hvad meget let vil kunne give disse Lejlighed til at blande sig i Landets indre Anliggender og derved skabe Forviklinger af alvorlig Art. Allerede nu truer det dermed i Mantsjuriet, hvor Japanerne protesterer kraftigt imod, hvad de anser for en Krænkelse fra kinesisk Side af deres Ejendomsret til den syd-mantsjuriske Jernbane, medens Englænderne højlydt beklager sig over at Kina undlader at opfylde Mackay Traktaten med Hensyn til Regulering af Likin Afgiften, Udstedelsen af en Minelov, Indførsel af ensartet Maal og Vægt og Ordning af det kaotiske Møntvæsen. Hertil kommer en stadig voksende Fjendtlighed imod de i Kina bosatte Udlændinge, der mærkelig nok hovedsagelig skyldes de unge Kinesere, som vender hjem fra Udlandet, og som blandt andet har givet sig saa uheldige Udslag som Boycott af amerikanske og japanske Varer, de alvorlige Optøjer i Shanghai 1905, samt i det Forsøg, som blev gjort i 1906, paa at erstatte den bekendte General-Toldinspektør Sir Robert Hart med en Kineser, til Trods for at Kina har forpligtet sig til at lade denne for Finantserne og for Statsgælden til Udlandet saa vigtige Tillidspost beklæde af en Englænder. Der ligger en stor Fare i at Kineserne kommer til

at tro, at de nu er stærke nok til at knægte Evropæerne, og det er uheldigvis denne Tro, der efterhaanden udvikler sig som en af de første Frugter af Reformarbejdet.

Det af de talrige „Reform Edikter“, som har vakt størst Røre i selve Kina, og som muligvis vil vise sig at være af den videstrækkende Betydning, ophæver de offentlige Eksamina, som er det Grundlag, hvorpaa hele Kinas klassiske Dannelse hidtil hviler og som fra umindelige Tider har været Døren, hvorigennem Vejen førte til Embede, Magt og Rigdom. Det vil herefter ikke være tilstrækkeligt for en kinesisk Akademiker at kende sine Klassikere og at være bevandret i de gamle Filosofers mystiske Lærdomme eller øvet i Kaligrafi og Komposition af Vers. Der forlanges nu et vist Kendskab til „Vestens Kundskab“, og Undervisningen i Skolerne vil herefter komme til at gaa i denne Retning. I 1905 dannes et „Undervisnings-Departement“ til at kontrollere de offentlige Skoler, der oprettes hele Landet over, og til at lade oversætte og uddele Tekstbøger til Brug ved Undervisningen. Samtidig er det private Initiativ stærkt optaget i samme Retning. Overalt oprettes der Skoler for Børn og for Voksne, for Begyndere og for Viderekomne. En sand Kundskabshunger efter Vestens aandelige Føde bemægtiger sig hele Samfundsklasser. Endogsaa fremmede Sprog, der tidligere foragtedes og benævntes „Fuglemaal“, kommer til Ære og Værdighed, og da navnlig Engelsk, som bliver et staaende Skolefag. En hel Oversættelses-Literatur, navnlig af Skolebøger og af Romaner, kommer paa Markedet i Kina og sælges til yderst lave Priser, saa at selv Kulien kan tillade sig den Luksus at læse engelske og franske Forfattere paa kinesisk. Der er til Dato oversat henved 250 forskellige evropæiske Værker, som i hundrede Tusinder af Eksemplarer spredes over hele Landet. Forfattere som Walter Scott, Charles Dickens, Irwing, Stevenson og Alexander Dumas findes repræsenterede foruden Bøger som „Sherlock Holmes“, „Paris Mysterier“ og „Tusind og en Nat“. Kineseren er en meget ivrig Romanlæser, og da nu alle disse Oversættelser er foretaget i Flæng og uden Kritik — mange af dem i Japan — er det en Selvfølge, at Læsere, som mangler ethvert Kendskab til Vestens Folk, deres Sæder og Skikke, bliver ledet haabløst paa Vildspor og faar en fuldkommen forvirret og fejlagtig Mening om vor Moral og Kultur gennem en saadan planløs Romanlæsning. Sam-

tidig er der opvokset en kinesisk Presse, der kolporterer alt løst og fast fra evropæiske og japanske Blade. Medens der for kun 10 Aar siden fandtes ialt en Snes kinesiske Dagblade, som udkom i de fremmede „Settlements", har nu enhver større kinesisk By sine Dagblade, foruden Uge- og Maanedsblade, saa at der for Tiden udkommer henved 300 Aviser i Kina. Da langt Størstedelen af disse er rene og bare Pengespekulationer, samt da Redaktørerne for det meste er forulykkede Studenter eller forløbne Eventyrere, som mangler enhver Følelse af Ansvar eller Kendskab til deres Hverv, samt da Kina endnu ikke kender til nogen Presselov — saa er det ikke til at undre sig over, at Pressens Hovedopgave hidtil har været at angribe Myndighederne og Regeringen paa det mest hensynsløse, hvoraf Følgen da igen er blevet, at det ved et Dekret, som udkom for nogle Uger siden, blev forbudt Bladene at fortsætte hermed, eller blot at citere en saadan Kritik fra fremmede Blade, under Trudsel af Konfiskation og Straf.

Endvidere foregaar der en sand Udvandring af baade unge og gamle Mænd og Kvinder af de bedre Samfundslag, som kundskabsøgende og videbegærlige drager til Udlandet — hovedsagelig til Japan og Amerika — for paa saa nært Hold som muligt at stifte intimt Bekendtskab med den „Vestens Kundskab", som nu er blevet en Modesag i Kina og anses for den Trylleformular, hvormed alle Vanskeligheder kan løses og det gamle forbenede Kina omformes i en ny men ikke helt klargjort Skikkelse. Samtidig tager Kineseren hjemme, uden at betænke sig, alle Vestens nyeste Opfindelser: Telefonen, det elektriske Lys, Elektricitetsmotoren, den traadløse Telegraf, Cyklen, Sporvognen og Automobilen i sin Tjeneste, ganske vist noget spredt og planløst, men dog med den Metode i Galskaben at prøve alt og vælge det deraf, som lader sig forene med Hovedøjemedet: „Kina for Kineserne", som aldrig tabes af Syne og gaar som en rød Traad gennem hele Reformbevægelsen.

Der kan overhovedet ikke længer være nogen Tvivl om, at den kinesiske Reformbevægelse efterhaanden antager hidtil uanede Dimensioner og at den nødvendigvis vil medføre store og uforudseelige Virkninger. Den gamle Tingenes Orden, som gennem Snese af Sekler har bestemt Livet for Kinas mange Millioner, er ifærd med at forsvinde for aldrig mer at vende tilbage. Det er dette, de kloge Statsmænd som Chang Tjih Tung

og Jyan Shih Kai, indser og stræber efter at overbevise „den store onde Dame“, Enkekejserinden, om. Deres Anstrængelser gaar aabenbart i første Række ud paa at bryde Reformbølgens Voldsomhed, saa at den ikke vælter alt det bestaaende over Ende, forinden der er Tid til at sætte noget andet i Stedet. Dernæst paa at aabne Kanaler til alle Sider, hvorigennem Vandene kunne dele sig inden Strømmens Vælde bliver saa stor, at den ikke længer lader sig regulere eller lede. De ialtfald forstaar, at man ikke med ét Spring og i én Generation kan omdanne Aartusinders indgroede Sæder og Skikke, gaa lige fra Tællepraasen til det elektriske Lys, fra Hjulbøren til Jernbanen og fra Konfucius og Mencius til Stuart Mill og Nietzsche, uden at der løbes Fare for at køre løbsk og brække Halsen. I Kina eksisterer intet gammelt brugeligt Fundament at rejse den ny Bygning paa, som der i sin Tid fandtes i Japan. Her behøvedes Evropas Civilisation blot at opbygges paa et allerede eksisterende fuldt udviklet etisk System, besiddende de samme Grundelementer som den højeste evropæiske Kultur. Samuraj-Klassens Fædrelandskærlighed, Loyalitet og Uselviskhed, der i et givet Øjeblik formaaede at bevæge en hel Stand af Folket — og det den betydeligste og højest udviklede — til at offre Stilling, Magt og Formue paa Fædrelandets Alter uden Skygge af Bagtanke eller Haab om personlig Fordel, har intet Sidestykke i Kina. Her maa der saa at sige bygges op fra Grunden, og denne maa først ryddes og renses, forinden Arbejdet kan begynde. Meget Rydningsarbejde er allerede udført, men uendelig meget mere staar tilbage. En hidtil ukendt Nationalfølelse er kaldt tillive og der arbejdes paa at smelte de mange forskellige Folke-Elementer i det uhyre Land sammen til en Helhed. En Slags militær Aand er opstaaet, og det betragtes ikke længer som en Skam at tilhøre Soldaterstanden. En Skolereform paa evropæisk videnskabeligt Grundlag er under Udvikling. En indfødt Presse og en offentlig Mening er sprungen op. Landets Kommunikationsmidler er ved Hjælp af Telegrafen og Jernbanen naaet et mægtigt Skridt frem og en Bevidsthed om at Kinas Fremtid afhænger af Folkets Udvikling har vokset sig stærk hos de ledende Mænd. Men endnu hersker der Forvirring og Raadvildhed, og det synes ikke som om der gaas frem efter nogen bestemt ordnet Plan. Forskellige Partier med forskelllge Interesser strides om at gøre

deres Meninger gældende hos Enkekejserinden, der øjensynlig snart er under en snart under en anden Indflydelse. Det vrimler med kejserlige Edikter fra Dag til Dag, ofte modsigende hinanden i de brændende Spørgsmaal. Reformer paabydes og Reformer aflyses. Ny Institutioner og ny Personer kommer og gaar uden at efterlade sig Spor. I de to sydlige Provinser Kvangtung og Kvangsi hersker der kronisk Uro og hyppig Oprør; medens det gærer og syder paa mange andre Kanter. Centralregeringen brydes med de provinsielle Myndigheder, der tidt ikke lystrer Ordre, men handler paa egen Haand, som for nylig Vicekongen i Kanton i „Tatsumaru" Affæren, der nær kunde have ført til alvorlige Vanskeligheder med Japan. Partiernes Ledere skiftes til at gribe Roret fra den ene Dag til den anden. Det ene Øjeblik har Chang Tjih Tung Overtaget, det næste Øjeblik Jyan Shih Kai, og det næste igen de yderliggaaende Radikale. Intet Under derfor at det fortælles, at Enkekejserinden for nylig, ved et Møde i Statsraadet, brast i Graad og erklærede, at hun snart hverken vidste ud eller ind om, hvad der var det rette at foretage eller undlade til Folkets og Landets Bedste. Ikke engang Arvefølgen er sikret. Kejseren er svaglig og barnløs, og der findes saa vidt vides ingen fremragende Personligheder mellem de kejserlige Prinser, af hvem man kan vente sig noget ualmindeligt i Fremtiden. Ialtfald tøver Enkekejserinden med at udnævne en Tronarving, efter at Sønnen af Prins Tuan — Bokserlederen — som i sin Tid var udset dertil, er blevet sat ud af Spillet ved Faderens Bedrifter.

Ingen kan forudsige, hvad der vil hænde i Kina den Dag Enkekejserinden, som nu er midt i Halvfjerserne, lægger sig til at dø, og Ingen kan have nogen Mening om, hvorhen den ny Reform-Æra vil føre Kina, blot i den nærmeste Fremtid. Kun ét er sikkert og synligt for alle. Der er atter Uvejr i Vente i Østasien. Tyfoner indvarsles derude med høj Temperatur, skiftende Vinde, og stærkt Barometerfald. Alle disse Tegn er tilstede. Den der navigerer i østasiatiske Farvande gør klogest i at holde skarpt Udkig og være forberedt paa Byger.

J. HENNINGSEN

ORDNINGEN AF DEN DANSKE MALERI-SAMLING I KUNSTMUSEET

Julius Lange foreslog i 1893 i sin Piece om vore Skulptur- og Malerisamlinger, at man ved Indretningen af disse skulde gaa kronologisk frem, saaledes at blandt andet den danske Afdeling paa naturlig Maade blev indledet af de ældre danske Billeder fra før 1816, det Aar da Eckersberg kom hjem fra sin Studierejse, altsaa den Juelske og Abildgaardske Periode, hvorefter man, ligesom ved de retrospektive Udstillinger i Kunstforeningen, saavidt muligt skulde samle de enkelte senere Kunstneres Arbejder for sig, og i det hele gennem en kronologisk Ordning af Hovedværkerne give en Fremstilling af Udviklingen. Lange tænkte sig ogsaa, at man kunde vise, hvilken Betydning Italiensrejserne havde haft for de ældre Kunstnere; men saadanne Hensyn, der i noget for høj Grad synes dikterede af kunsthistoriske Interesser alene, vilde formodentlig ikke kunne tages, uden at man derved kom i Konflikt med den ligefremme Ordning af Samlingen. Derimod vil de fleste være enige med ham i, at man maa gøre et Skel mellem Billederne fra Tiden før og efter 1880, da „denne Periodegrænse egentlig er den vigtigste og dybest indgribende af alle i hele den nyere Malerkunsts Historie“.

Som bekendt er imidlertid denne kronologiske Plan ikke bleven fulgt ved Samlingernes Ordning, hverken for den ældre udenlandske eller for den danske Afdelings Vedkommende, idet daværende Inspektør nu Direktør Emil Bloch, uden i fjerneste Maade at tage Hensyn til Julius Langes Forslag, hvilket han heller ikke værdigede en Imødegaaelse, lod Samlingerne ophænge

saaledes, at der nogle Steder er en vis Sammenhæng mellem Kunstværker af samme Skole, andre Steder derimod skærende Dissonanser, for ikke at sige rene Meningsløsheder. Dette har været de forstandige besøgende, Kunstnere og Lærere i Kunsthistorie, en Kilde til mange Ærgrelser, og selv om der neppe for Tiden kan ventes nogen Forandring, maa man dog udtale sin absolutte Misbilligelse deraf og henstille til Direktøren ved given Lejlighed at forsøge den af Lange foreslaaede Ordning eller en lignende. Det er sikkert nok, at Ophængningen af Billeder er en hel Kunst og ikke blot det at følge et vist Program, ligesom det ogsaa er sikkert, at Resultatet af de mange gentagne Eksperimenter og Kompromis'er har været smukt til Tider, maaske for atter at ødelægges ved nye Forsøg, men det kan ikke nægtes, at der savnes Plan i det hele, og at mange Steder Forholdene er skandaløse. Det er Statens Samling, det gælder, det maa man ikke glemme. Derfor bør Ordningen være ideel og ikke tilfældig.

Det første, der møder Øjet, naar man kommer op ad Trappen til den danske Samling, er Niels Petersen-Mols' realistiske Malkebillede (fra Tiden efter 1880), som hænger oven over Carl Blochs „Jairi Datter". Hvilken Modsætning i Emne og i Stil! Lyst og friskt, og noget paagaaende, som det første Billede er, skæmmer det Carl Blochs afdæmpede romantiske Billede med de mørke gallerimæssige Farver. Det er, som man fik et Slag i Ansigtet; man tror ikke sine egne Øjne. I den store Sal finder man Otto Baches „Heste ved Stranden" ovenover Eckersbergs „Den Nathansenske Familie"; Krøyers Billede fra Granada hænger imellem Billeder af Rørbye, Exner og P. C. Skovgaard, og Krøyers Portræt af Meldahl ved Siden af Eckersbergs akademiske Billede af „Jødernes Overgang over det røde Hav". Dette er kun enkelte, tilfældig valgte, omend særligt grelle Eksempler paa Vilkaarligheden, men man finder næsten overalt Beviser paa, at Ordningen nærmest har Karakteren af Uorden, og at de Bestræbelser, der er gjorte, formodentlig fra Inspektør Karl Madsens Side, paa at skabe en relativ fin og harmonisk Sammenstilling af Billederne, er et Sisyfus-Arbejde, haabløst paa Forhaand, fordi der ikke er noget Princip at gaa efter.

Lange ønskede, at man skulde udskyde mange af de ringere Arbejder af den gamle, fremmede Kunst, saa at man her kunde

skabe en Elitesamling, medens han indrømmede, at en saadan radikal Fremgangsmaade havde sine betænkelige Sider for den danske Afdelings Vedkommende; thi dér kunde der, efter hans Mening, kun være Tale om enkelte Udelukkelser ved de ældre Perioder af vor Kunsts Historie. Derfor, sagde han, maatte man ogsaa med Nødvendighed finde sig i, at der i den danske Afdeling bliver en noget større Trængsel af Billeder paa Væggene end i Galleriets ældre Del, uagtet han antog, at det nye Lokale — Foredragene holdtes jo, inden Museet var fuldendt og taget i Brug — var saa rummeligt i Forhold til den hele Masse, at Trængslen ingensteds vilde blive overvældende. Dette sidste har jo desværre vist sig at være urigtigt; der er simpelthen ikke Plads til den danske Afdeling, og det vil derfor være nødvendigt før eller siden, alene af den Grund, at sørge enten for en Udvidelse af Pladsen eller for en passende Udsondring af Billeder ved en Deling af disse i tvende Klasser: Billeder væsentlig af populær Værdi og Billeder af mere udpræget kunstnerisk.

Der vil altsaa ved en fremtidig Ordning af den danske Malerisamling i Langes Aand være to forskellige Hensyn at tage, dels Hensynet til det historiske og dels til det indholdsmæssige eller kunstneriske som to forskellige Kategorier. Hvad det første angaar, det historiske, er det givet, at man maa begynde med Abildgaard, og at det Sted, hvor nu Petersen-Mols og Carl Bloch præsenteres for os i den grelleste Modsætning, bør være forbeholdt Abildgaards Hovedværk „Philoktetes" og de fire dekorative Billeder efter Scener hos Terents og Apulejus, samt de øvrige Arbejder fra Tiden før eller omkring 1800. Dernæst bør den næste af Stuerne, der for øvrigt nu er meget harmonisk, takket være den omhyggelige Sammenstilling af Billederne, være forbeholdt Eckersberg og hans nærmeste Elever, Rørbye, Købke og Bendz. Derefter burde de øvrige Malere af den ældre Skole følge, Lundbye, Skovgaard, Roed, Constantin Hansen og Dalsgaard, idet man dog maaske udvalgte de store Figurbilleder og de store Landskaber til, i Fællesskab med Marstrands Kunst, i den store Sal, at give et Indtryk af de monumentale Bestræbelser. I det mindre Værelse foran denne, som kun har Ovenlys, men som passer til Billeder med en egen sluttet Stemning — intime og dog monumentale — dér hvor nu de ældste Billeder hænger, kunde jeg tænke mig, at Carl Blochs Billeder hørte hjemme;

idet jeg navnlig tror, at „Kristian den anden i Sønderborg Fængsel“ vilde egne sig godt til at hænge paa venstre Haand, i ikke alt for stærkt Lys, men dog saaledes, at dets intime Behandling kommer til sin Ret, og saaledes at vi ved at gaa igennem Værelset, uvilkaarlig fængslet af Billedets Emne, ser Kongen komme gaaende imod os. Denne frivillige Art af Rumillusion kræves nemlig af Billedets Stil, hvis det skal virke fuldt ud og saaledes, at man opfatter Billedet helt og stort uden at hæfte sig ved dets maleriske Svaghed, de kolde glansfulde Farver. Paa lignende Maade burde man give den senere Tids monumentale Malerkunst, Krøyers, Anchers og Zahrtmanns en monumental Plads, saafremt den gule Sal ved Siden af Hovedsalen vilde egne sig dertil, da i denne; og dernæst ogsaa skaffe den Kyhnske Skole af Landskabsmalere og Malere som Harald Jerichau og Godfred Christensen en samlet Ophængning i den samme Sal eller en anden (den ombyggede Festsal?). I de mindre Stuer paa Nordsiden burde ligesom nu de forskellige Malere af den naturalistiske Retning have Plads, men i bedre Fordeling, og i de smallere Gennemgangsrum mellem disse Stuer og Festsalen Malerne af de nye idealistiske Retninger og Hammershøj.

For at skaffe Plads til disse Billeder, baade de ældre og de yngre, saaledes at de moderne Fordringer til et Museum bliver tilfredsstillede, er det, som sagt, nødvendigt at indføre en Deling af Billedstoffet efter en skønsmæssig Vurdering af Kunstværkernes Betydning for de besøgende, dels som Studiemateriale for de mere kunstinteresserede og dels som Fornøjelsessamling for Soldater og andre. Der vil selvfølgelig ikke her blive Tale om nogen Partideling, men kun om en Deling efter virkelige, af Kunstnerne selv anerkendte Hensyn, idet f. Eks. Billeder som Erik Henningsens socialistisk-agitatoriske Scener, eller Brendekildes Billede af Tømmersvendens Præken for de fattige Stenhuggerfolk, eller af de ældre, Sonnes Slagbilleder, paa en enkelt Undtagelse nær, og endvidere Marstrands Billede af en Romerinde, der kaster en Rose ned til Beskueren, og andre, efter Kunstnernes egen Opfattelse af deres Værker maa henregnes til populær Kunst. Uden at saare nogen vilde man f. Eks. kunne ophænge saadanne Billeder i det store Galleri uden om Trapperummet. Maaske vilde ogsaa her adskillige af Neumann's, Sørensens og andres Billeder kunne finde en naturlig Plads; de be-

høver jo ikke at hænges i Skammekrogen, men de skal heller ikke hænge til Stads i de egentlige Studierum, hvor de ikke bliver betragtede med Overbærenhed, end sige med Forstaaelse, af de kyndige. En saadan Udskillelse har allerede fundet Sted, idet man har søgt at befri de mindre Stuer mod Nord for nogle af de store Billeder, deriblandt netop de omtalte. Men hele Arbejdet maatte gøres metodisk.

Den rigtige Opfattelse af et Billede afhænger i mange Tilfælde af, om Billedet hænger godt, i den rigtige Højde og med Lyset fra den rigtige Side, og om det hænger i de rigtige Omgivelser og har en passende Snæverhed eller Vidde i Forholdet til disse. Det er til Skade for mange Kunstværker, at de i Følge Omgivelsernes eller Ophængningens Natur virker tilfældigt eller uroligt. Selv den fremtrædende Plads, man har indrømmet Otto Baches „Heste ved Stranden“, er ikke ubetinget til Gunst for dette Billede, fordi det knuser sine Omgivelser og derfor selv bliver knusende d. v. s. brutalt. Jeg er ikke nogen Beundrer af dette Arbejde som Billedkunst, da jeg blandt andet finder, at det er for stort og dertil uharmonisk baade i Kompositionen og i Farven; men enhver maa indrømme, at det er meget friskt og virker opmuntrende ved sin Djærvhed og Farverigdom. Opgaven er da at anbringe dette Billede saaledes, at det netop virker naivt og ikke pretentiøst. Maaske passede det bedre paa Landbohøjskolen end i Kunstmuseet, men naar vi nu engang har det, maa det bruges som Museumsbillede, og det gælder da at finde den Plads og den Anbringelsesmaade, som bedst lader det komme til sin Ret.

Der er her to Muligheder efter mit Skøn. Man kan hænge det for sig selv paa en saa pompøs Plads, f. Eks. paa Trappevæggen i Forhallen midt for den indtrædende, men dog tilstrækkelig langt borte, saa at det virker som en Hyldest; thi jeg mener at Baches Billede er mere festligt end den vanskabte Kunstens Genius, der staar deroppe mellem Søjlerne, og det vilde virkelig kunne gøre sig paa et saadant Sted.

Den anden Mulighed er at anbringe Billedet staaende i en af de store Sale, paa en lignende Maade som i en Kunstners Atelier, nemlig paa en fast Opstander eller et monumentalt Staffeli.

Et andet Spørgsmaal, som trænger til en Afgørelse, er, om man kan hænge Billeder i en hvilken som helst Højde uden at

tage Hensyn til det perspektiviske Betragtningsstandpunkt, eller om man skal følge de nøjagtige Anvisninger, som Kunstneren selv har givet. Mange af de gamle og nye Billeder er absolut beregnede paa at ses lavt, saa at de mister deres naturlige Virkning ved en anden Ophængning. Men der vilde jo fordres en umaadelig Plads, hvis man skulde hænge alle Billederne i Øjehøjde, og derfor maa nogle af dem finde sig i at blive løftede mere; Spørgsmaalet er da, hvilke der bedst kan taale dette. Nu hænger der ofte Billeder over hinanden i tre eller fire Rækker: nederst i Reglen de smaa Billeder og Studierne, øverst de store Billeder og Portrætterne, idet de sidste alene er fordelte efter Hensynet til Symmetrien og Balancen i Væggenes Komposition. Men dette er kun en Nødhjælp og ikke noget tilfredsstillende Princip. Hvert af Billederne i Statens Samling bør have en skikket Plads og ikke en mindre god, end det vilde kunne faa i private Samlinger. — Marstrands Portræt af N. L. Høyen hænger nu saaledes, at man hverken kan se det tilstrækkelig tydeligt eller fornemme den monumentale Virkning af Kompositionen, medens det ved en tidligere Lejlighed virkede udmærket, fordi det var anbragt lavt. Krøyers Portræt af Meldahl, der har en særlig dekorativt malerisk Virkning af den sorte Skikkelse med det køligt nedad skuende Blik, paa Baggrund af den hvide Kamin, taaler derimod bedre den høje Anbringelse, ja det bliver maaske fremhævet af denne. (Man kunde ogsaa anbringe det Velazquez-agtige Portræt af General Borro i Berlin meget højt, ligesom Rafaels den sixtinske Madonna i Dresden vistnok var tænkt at skulle ses paa lignende Maade; men disse Billeder har enten ikke noget Perspektiv eller et Perspektiv med meget lavt Øjepunkt). Tidligere havde man ogsaa Lejlighed til at se det skønne Portræt af Kobberstikkeren af Vilhelm Bendz nærved, medens det nu er anbragt højt oppe over en af Dørene, saa at man vel bevarer Indtrykket af det malerisk dekorative i Billedet, men egentlig ikke kan se det. Et andet Sted hænger der et Billede af en Ged i et Bjærglandskab over en af Dørene, et tredje Sted en Hund; det er jo ligesom om man var i et Barnekammer.

Den største Vanskelighed er imidlertid Afgørelsen af, om de talrige store komponerede Landskabs- eller Figurbilleder, der i sig selv er en lille Verden, og ikke (saaledes som Otto Baches

studieagtige Billede af Hestene paa Stranden) direkte Naturefterligninger — altsaa om Kyhns og Skovgaards, Marstrand og Krøyers Billeder taaler at hænge højt. Flere af Skovgaards Landskaber virker prægtigt, hvor de saa hænger, fordi der er taget saa stort paa det hele; saaledes navnlig det dejlige Landskab fra Dyrehaven med de lysende Skyer. Men nu et Billede som Marstrands „Frieriet“ — Søofficerens Besøg i den unge Piges Familie! Eller Kirkefærden paa Siljan Søen! Dem maa man kunne se uden Anstrengelse, de taaler ikke at blive til Skilderier, hvis Tilstedeværelse man kender, men som man forøvrigt ikke bekymrer sig om. De er vel ikke særlig værdifulde i malerisk Henseende saaledes som Marstrands Skitser, men paa den anden Side er der en saadan Fylde i alt, hvad Marstrand lavede, ogsaa i disse Billeder, at man netop maa have Lejlighed til at se paa det plastiske i hans Figurer for at vurdere hans store Evner.

Det har altid været den danske Malerkunsts Dyd eller Fejl, at den var lidet billedmæssig, lidet egnet til at hænge paa en Væg. Dette gælder mindst om den Eckersbergske Skoles Billeder og om Studierne, derimod i høj Grad om de noget tunge og umaleriske større Billeder, eller om de mange brogede, mindre Billeder. Selv om man foretog en saadan Inddeling i populær Kunst og egentlig Billedkunst, at man derved befriede den sidste Del af Samlingen, som skal vise den danske Malerkunsts artistiske Udvikling, for mange af de i Tidernes Løb indkøbte Arbejder, der svarede til Gennemsnitsdannelsens Smag, men nu er forældede ogsaa i denne Henseende, vil det dog være besværligt at bøde paa de almindelige Skavanker. Man kan ikke nægte, at Marstrands Billede af den store Nadvere er sort i Farven, at Skovgaards Billede fra Hornbæk Plantage eller Købkes Capribillede og Constantin Hansens „Ægirs Gæstebud“ mangler Sandhed eller Harmoni i Farven, og at enkelte af Carl Blochs Billeder, f. Eks. Fiskeren i Sorrent eller det lille Landskab fra Hornbæk og Pigen der kysser en Rose er ligefrem uskønne. Mange af Billederne fra den ældre Tid var heller ikke beregnede paa at skulle ses i lyse Rum, ja egentlig ikke til at ses som Billeder; Kyhns og Rumps Ideal var jo at gengive den danske Natur i dens Alvor, ikke at præstere egentlig Malerkunst. Derfor tager disse tungt gennemførte Arbejder sig ikke ud i en blandet

Forsamling; og de er samtidig saa forsigtige i deres Udtryk, ja undertiden sødlige, at man staar overfor det Dilemma enten at se helt bort fra dem — hvilket er uretfærdigt — eller at fordre noget andet af dem, end de kan yde. Der hører en stor Omsigt til at behandle dem rigtigt. Men det vigtigste er dog, at man hænger dem, saa at de kan ses i Ro.

Kun de virkeligt malerisk og billedmæssigt anlagte Arbejder, taaler den gallerimæssige Ophængning i vilkaarlig Højde efter rene dekorative Hensyn. Det stemningsfulde Vinterlandskab af Kyhn, med den urolige glødende Solnedgang, maa hænge lavt og saaledes at man alene ser paa Fremstillingen; derimod kan man hænge det tilsvarende Billede af Hammer, det italienske Solnedgangsbillede med de fornemme Linier og den pragtfulde Farvevirkning, hvor det lyster En, thi det er baade dekorativt og billedmæssigt.

Med Hensyn til Sammenstillingen af Billederne, for hvilket der, som jeg flere Gange har fremhævet, undertiden er vist megen Opmærksomhed, men ogsaa til Tider meget generende Ufølsomhed, er der vel kun i Almindelighed at sige, at man bør være forsigtig med at frembringe Kontrastvirkninger, for Eks. af varme og kolde, rolige og urolige Billeder, og at man aldrig bør lade noget Billede, der i sig selv er et afsluttet Hele virke som en mindre eller større Del af et Billedkompleks. Det gaar vel an at sammenhobe mange Studier og at blande Portrætter og Interiører og Landskaber mellem hverandre med et vist Maadehold og navnlig med en sikker Smag; men oven over et saadant Parti at anbringe et større gennemført og paa sin Vis fordringsfuldt Arbejde som et komponeret Landskab er i Reglen at gøre det hele til en Glansbilledbog — for ikke at henvise til de tidligere nævnte Sammenstillinger af alle Slags Billeder over hinanden. Men ogsaa et andet Punkt fortjener at fremhæves, nemlig at det kan være farligt at sætte Billederne sammen, saaledes at der opstaar vilkaarlige Ligheder, f. Eks. mellem Skyerne i et Landskabsbillede og Pæonerne i et derover anbragt Frugt- og Blomsterbillede, eller imellem Guldfiskene i en nature morte og det gulrøde i en gammel Kones Ansigt. Saadanne Paralleller, der i Musikken vilde falde ind under Begreberne Oktavparalleller og Quintparalleller, opfattes vel ikke af det uøvede Øje, men bidrager til at give den kyndige Betragter Følelsen af

noget dilettantisk i Arrangementet. Naar man holdt sig til den kronologiske og skolemæssige Inddeling, som er foreslaaet, vilde saadanne Dissonanser og Assonanser lettere undgaas, end naar man, som nu, fordeler Billederne mere vilkaarligt. Skovgaards Dameportræt vil ypperligt kunne harmonere med hans og Lundbyes Landskaber, ligesom der jo paa Forhaand er den skønneste Samklang af Billederne fra den Abildgaardske Periode eller imellem Købkes Billeder indbyrdes. Men naar man hænger Gertners Portrætter ved Siden af la Cours Landskaber eller foretager sig andre af den Slags Vilkaarligheder, opstaar de omtalte uheldige Virkninger.

Endelig maa jeg nævne, at det er vigtigt for Indtrykket af Ligevægten af Billederne i Forholdet til Værelserne, at de ikke hænges saa tæt hen i Hjørnerne, at to efter en Vinkel sammenstødende Billeder kommer til at skæmme hinanden; thi man maa altid tænke sig, at Billederne hænger plant, og at den Foroverhældning, som bevirker, at disse sete fra Siden danner skæve Linier, kun er noget, man skal abstrahere fra, og ikke en positiv Virkning. Væggene i en Stue, saavel som i en Museumssal, skal gennemgaaende kunne bevare deres Karakter af „Væg“ d. v. s. af Flade. Thi denne Flade er i Reglen en Forudsætning for Billedernes dekorative eller billedmæssige Virkning, og den taaler ikke en Overbebyrdning eller et Brud paa den arkitektoniske Harmoni.

Der kunde selvfølgelig være meget endnu at omtale, navnlig hvis man skulde gennemgaa Samlingen Led for Led, men som Helhed haaber jeg, at man af disse Linier har faaet det Indtryk, at der i høj Grad tiltrænges en anden og virkelig Ordning, og at en saadan maa kunne gennemføres, selvom der ikke kan bydes den danske Malerkunst nogen væsentlig Udvidelse af Pladsen. Det er ikke saa meget Mangelen paa Interesse for Samlingen, jeg bebrejder de ledende, som Forstaaelsen af, hvad der eventuelt kunde gøres ved en mere forstandig Inddeling og en rimelig Sammensætning af Stoffet.

VILHELM WANSCHER

OM EN NY OVERSÆTTELSE AF DET GAMLE TESTAMENTE

Der har i længere Tid hersket en vistnok enstemmig Mening om, at der er en virkelig Trang til Stede til en ny Oversættelse af det gamle Testamente, navnlig lige over for den autoriserede Bibeloversættelse, der baade i Form og Indhold maa betegnes som lidet tilfredsstillende. Vel findes der ved Siden af den andre Oversættelser som Lindbergs og den af Kalkar udgivne, der kan raade Bod paa flere af dens Mangler; men de ophæver dog ikke Trangen til et nyt Arbejde, navnlig naar dettes Maal sættes saaledes, som det i det følgende vil blive antydet. I Erkendelse heraf er jeg, om end ikke uden Overvindelse, navnlig i Betragtning af den betydelige Tid, som et saadant Arbejde beslaglægger, gaaet ind paa at overtage Udgivelsen af en saadan Oversættelse. En Del af den skal umiddelbart udføres af mig selv, medens andre Dele deraf er overtagne af nogle Mænd, der har tilsagt mig deres Bistand, nemlig Professor Jacobsen, Professor Michelet i Kristiania og Pastor Martensen Larsen, til hvem der rimeligvis senere vil slutte sig nogle faa andre. Disse Medarbejderes Bidrag vil imidlertid for Ensartethedens Skyld blive underkastet en Revision fra min Side, og da jeg paa denne Maade kommer til at staa i et særligt Forhold til det hele Arbejde, føler jeg mig opfordret til i det følgende at fremsætte en kort Redegørelse for Principper, hvorefter det skal udføres.

Medens de tidligere Oversættelser nærmest maa siges at staa i de umiddelbare kirkelige Kravs Tjeneste og derfor var bestemte ved de Hensyn, som disse Krav medfører, vil den nye Over-

sættelse i første Række lægge Vægten paa den oplysende Side. Det Maal, der har foresvævet mig, kan maaske bedst i Korthed udtrykkes saaledes: den nye Oversættelse vil være et Forsøg paa — forsaavidt saadant overhovedet er gørligt — at sætte almindelige Læsere til at se paa det gamle Testamente paa samme Maade, som de, der som Fagfolk beskæftiger sig dermed, ved i en let tilgængelig Form at meddele dem nogle af Forudsætningerne for Forstaaelsen af disse Skrifter og ved at give dem et lille Indblik i det hele Apparat, der anvendes af den moderne gammeltestamentlige Videnskab, og hvorpaa flere af dens Resultater hviler. Hertil kræves der naturligvis en fuldstændig Frihed overfor de Baand, som Hensynet til det tilvante kan paalægge Oversættelser af en rent kirkelig eller opbyggelig Karakter. Paa hvilke Punkter denne Frihed navnlig kommer til at vise sig, skal jeg nu i Korthed antyde.

En Forskel mellem den nye og de ældre Oversættelser, der hurtig vil falde i Øjnene, er, at Rækkefølgen af Skrifterne er en anden end den tilvante, Oversættelsen vil paa dette Punkt nøje slutte sig til selve den hebraiske Grundtekst, der har sin egen ejendommelige Rækkefølge. De gammeltestamentlige Skrifter falder nemlig hos Jøderne i tre Grupper: Loven (d. e. de fem Mosebøger), Profeterne (d. e. Josua, Dommerne, Samuel, Kongerne, Jesaja, Jeremias og de tolv Profeters Bog) samt de „hellige Skrifter“ (Resten af de kanoniske Bøger). Hvilken Betydning denne afvigende Rækkefølge har, ser man f. Eks. ved Daniels Bog, der i den ægte jødiske Kanon ikke staar mellem Profeterne, men i den tredie Afdeling, hvor den indtager Pladsen mellem Esthers og Esras Bog. For den moderne videnskabelige Opfattelse betegner disse tre Afdelinger tre successive Samlinger, der efterhaanden fik kanonisk Betydning, og følgelig er et Skrifts Plads i den ene eller den anden af dem for en historisk Opfattelse og Værdsættelse deraf et Moment af ikke uvæsentlig Betydning, som bliver tilsløret for dem, der kun er henvist til den tilvante Ordning i de sædvanlige Oversættelser.

Et andet Punkt, hvor den omtalte Frihed gør sig gældende, er Forholdet til den sædvanlig vedtagne Tekstform. Efter at først den græske Oversættelse af det gamle Testamente (Septuaginta) og senere den latinske Kirkebibel (Vulgata) havde formildet de Kristnes Kendskab til de gammeltestamentlige Skrifter, vendte

Luther i sin mesterlige Bibeloversættelse tilbage til selve den hebraiske Grundtekst. Men den Tekstform, han lagde til Grund, og som de senere kirkelige Oversættelser derefter strengt har holdt sig til, var en historisk Størrelse, nemlig den saakaldte massoretiske Tekst, som først i Tidernes Løb havde fæstnet sig hos Jøderne, og som de ganske vist senere bevarede og overleverede med en penibel Nøjagtighed, der reducerede Muligheden for Udartninger af Teksten til et Minimum. Som Helhed er denne massoretiske Tekst vel den relativ bedste af dem, der er overleverede os, men den kan dog ingenlunde uden videre betragtes som identisk med det, der for os har den afgørende Betydning: Ordlyden af selve de gamle Forfatteres Skrifter. At Teksten tværtimod i gammel Tid maa være bleven behandlet med temmelig stor Frihed og uden den senere pedantiske Omhu, fremgaar af flere Vidnesbyrd. Det viser sig saaledes slaaende paa de Steder, hvor den samme Tekst meddeles paa to forskellige Steder — f. Eks. ofte i Krønikebøgerne i Forhold til Samuels og Kongernes Bøger, i Jes. 36—39 sammenlignet med 2. Kg. 17—19 eller i Ps. 18 sammenlignet med 2. Sam. 22 — idet der her forekommer en Mængde smaa Afvigelser. Men ligeledes fremgaar det tydeligt af Steder, hvor en ellers fuldstændig klar Tekst pludselig bliver saa uforstaaelig og meningsløs, at end ikke den subtileste Fortolkningskunst har kunnet skjule dens Uholdbarhed. Og endelig føres vi til samme Resultat ved at sammenligne den massoretiske Tekst med de ældste Tekstvidner, der staar til vor Raadighed, navnlig den gamle græske Oversættelse fra de sidste Aarhundreder før Kristus, der ikke sjældent tydelig forudsætter en anden Tekstform end den senere vedtagne, og det ofte saaledes, at den giver en klar og indlysende Mening paa Steder, hvor ingen formaar at forklare den massoretiske Tekst. Anerkendelsen af disse i og for sig egentlig indlysende Kendsgerninger har kostet en langvarig og haard Kamp, men efterhaanden er Sandheden dog trængt igennem, og nu til Dags er der næppe nogen, der holder paa den massoretiske Teksts fuldkomne Ufejlbarhed eller benægter, at de moderne tekstkritiske Undersøgelser ved Anvendelse af de forskellige Hjælpemidler er naaede til at opstille en ulige renere og ægtere Tekstform, der giver en Indholdet i en langt mere tiltalende Iklædning. Kun har man ved disse Undersøgelser ogsaa maattet erkende, at de foreliggende

Hjælpemidler ikke altid slaar til ved Opgavens Løsning, idet Tekstens Forvanskning undertiden er saa gammel, at den allerede forudsættes af de alleræIdste Tekstvidner. I saadanne Tilfælde maa man enten opgive enhver Forklaring af Ordene eller ved en Gisning søge at finde, hvad der oprindelig maa antages at have været Forfatterens Tanke. Her bevæger man sig naturligvis paa et ulige usikrere Omraade, men ikke desto mindre gives der ogsaa her Steder, hvor de foreslaaede Ændringer er saa indlysende, at man trøstig kan optage dem i Teksten.

Med alle disse tekstkritiske Arbejder regner nu de moderne Fortolkninger af den hebraiske Tekst, og det er derfor indlysende, at en Oversættelse, hvis Maal er at stille almindelige Læsere nogenlunde lige med de egentlige Fagfolk, ligeledes maa tage Hensyn dertil og benytte det brugbare og sikrede, som man har fundet. Dette er saaledes ogsaa Tilfældet i den fortræffelige tyske Oversættelse af det gamle Testamente, som Kautzsch har udgivet, og som har fundet en meget stor Udbredelse, og ligeledes i den engelske Oversættelse, der slutter sig til den saakaldte amerikanske „Regnbuebibel." Men paa den anden Side vilde man kun lidet tjene de Læsere, som en saadan Oversættelse har for Øje, hvis man uden videre optog de forskellige mer eller mindre sikre Tekstændringer i den. Læserne kan med Rette gøre Krav paa at sættes i Stand til at udøve en vis Kontrol paa dette Punkt for at frigøres for den ubehagelige Følelse af helt at være prisgivet de lærdes mulige Vilkaarligheder paa et saa indgribende Omraade. I Kautzschs Oversættelse er derfor de ændrede Steder udhævede ved kritiske Tegn, samtidig med at der i et Supplementhæfte gøres nærmere Rede derfor under Anvendelse af det fuldstændige tekstkritiske Apparat med hebraiske Bogstaver o. l. En Efterligning heraf vilde imidlertid næppe være praktisk i en dansk Bibeloversættelse. Jeg har derfor foretrukket at anvende et lille, ganske simpelt System af tekstkritiske Tegn, der enten umiddelbart angiver, hvor noget i Oversættelsen er tilføjet, som ikke findes i den massoretiske Tekst, eller henviser til en Note under Teksten, hvor man da i Anførselstegn finder den i selve Oversættelsen ændrede eller udeladte traditionelle Tekstform gengivet i ordret Oversættelse. Paa denne Maade vil ingen behøve at frygte for, at der i Teksten er indsmuglet noget, som han maaske af principielle Grunde er stemt imod, og der er tillige

taget det fornødne Hensyn til den massoretiske Tekst, der nu engang er en historisk Størrelse, som kan gøre Krav paa en vis Respekteren.

Tillige muliggør Anvendelsen af saadanne Noter under Teksten Meddelelsen af en anden Slags Oplysninger, der ligeledes hører ind under det tekstkritiske Apparat, hvormed den gammeltestamentlige Videnskab arbejder, og som selvfølgelig er udelukket fra enhver Oversættelse med udpræget opbyggelig Karakter, nemlig Angivelsen af afvigende Læsemaade paa Steder, hvor der vel ikke foreligger en tvingende Grund til at forlade den vedtagne Tekstform, men hvor det dog har sin Interesse at erfare, at der i gammel Tid ogsaa fandtes varierende Former. Saaledes vil det vel være af Interesse for flere at blive gjort bekendt med, at Angivelsen af Levealdrene i Stamtavlerne 1. Moseb. 5 og 11 i Samaritanernes Tekst og i den gamle græske Oversættelse lyder meget afvigende fra dem, vi træffer i den vedtagne Tekst. Yder saadanne Varianter end ikke noget egentlig positivt Udbytte, saa tjener de i alt Fald til at frigøre for en uhistorisk Bogstavtrældom ved at give et Indblik i den Frihed, hvormed Teksten i gammel Tid er bleven behandlet.

Men skal Læserne delagtiggøres i de Fordele, som en indgaaende Beskæftigelse med disse Undersøgelser skaffer de egentlige Fagfolk, saa maa de ogsaa underkaste sig de Ulemper, hvorunder disse lider. Desværre maa man nemlig paa flere Steder i det gamle Testamente, naar man da ikke vil vække et falsk Skin, aabent erkende, at der findes Vanskeligheder, som vi ikke er i Stand til at løse, hvad enten disse nu skyldes, at det sproglige Udtryk ikke er gennemsigtigt for os, eller, hvad hyppigere er Tilfældet, hidrører fra, at Teksten er saa forvansket, at den ikke lader sig helbrede. I den nye Oversættelse angives saadanne Steder ved en Række Prikker, der tillige ved et kritisk Tegn viser hen til en Note under Teksten, hvor den eller de Maader, paa hvilke man har søgt at oversætte de overleverede dunkle Ord findes gengivne i Anførselstegn. Naturligvis virker en saadan Afbrydelse i Teksten ikke behagelig paa Læseren; men den er en uundgaaelig Følge af hele Foretagendets Karakter, og man maa trøste sig med, at en Ikke-Viden i enkelte Tilfælde kan have større Værd end en tilsyneladende, men skuffende Viden.

Foruden disse Punkter er der endnu nogle Ejendommelig-

heder vedrørende Oversættelsens Form, som jeg benytter Lejligheden til at gøre opmærksom paa og motivere. Ved Siden af de større Overskrifter over Hovedafsnittene vil man ved Begyndelsen af de mindre Afsnit finde en kort orienterende Indholdsangivelse trykt i Teksten selv, men udhævet saaledes, at den ikke kan forveksles med det øvrige. At Trykningen af de enkelte Vers som isoleret Hele — en Fremgangsmaade, der mere end noget andet har vanskeliggjort Lægfolk en virkelig Opfattelse af Indholdet — er opgivet, er en Selvfølge. Men Oversættelsen vil ogsaa frigøre sig for den reale Isolering af de enkelte Vers eller Sætningen, der i de ældre Oversættelser skyldes en altfor slavisk Afhængighed af den hebraiske, fra vor egen saa grundig forskellige Udtryksmaade. Det hebraiske Sprog kender saa godt som ikke Periodebygninger af Sætninger, men knytter de enkelte Sætninger sammen ved et simpelt „og", hvis Betydning ganske vist kan modificeres i Sproget selv ved den følgende Sætnings Form, men saaledes at dette ikke kan give sig Udtryk i en ordret Oversættelse. Nu maa en Gengivelse, der virkelig vil „oversætte", d. e. gengive Indholdet saaledes, som Forfatteren vilde have udtrykt sig, hvis han havde skrevet i Oversætterens Sprog, slaa alle disse sideordnede Sætninger i Stykker og ved at overordne eller underordne dem og ved Anvendelsen af vort Sprogs forskellige Overgangspartikler frembringe Flugt og Stemning. Naturligvis spiller den subjektive Opfattelse en vis Rolle ved en saadan Omsmeltning og Reproducering, og der vil jo altid være Mulighed for, at man ved en urigtig Over- eller Underordning fordeler Lys og Skygge paa en Maade, der ikke ganske svarer til Forfatterens Intensioner. Men i de fleste Tilfælde kan der dog ikke herske Tvivl i saa Henseende, og de Steder, hvor en med Stilen og Sammenhængen fortrolig Oversætter vil kunne fremkalde en virkelig Forskydning af Billedet, er sikkert meget faa. Derimod vil vistnok Læseren ofte erkende, at enkelte Vendinger, som de i den gamle Ensformighed knap bemærkede, ved en saadan friere Gengivelse pludselig kan træde frem i et nyt Lys og gøre et langt mere slaaende Indtryk.

Imidlertid er det som bekendt ulige lettere at sige, hvorledes en Oversættelse bør være, end at udføre den. At en Omplantning af et udpræget Litteraturværk i et andet Sprog, naar Sagen

opfattes i strengeste Forstand, egentlig paa Grund af den dybe Forskel selv mellem beslægtede Sprog er en uløselig Opgave, vil den, der forsøger at gengive det gamle Testamente paa Dansk Skridt for Skridt have Lejlighed til at mindes. Hvert Øjeblik støder man paa Genstande eller Begreber, for hvilke vi savner et virkelig rammende Udtryk i vort Sprog, og hvor man maa hjælpe sig med et mat Surrogat, hvis Mangler Oversætteren føler bedre end nogen anden. Allerede Naturforholdene i Palæstina er saa forskellige fra vore i Enkeltheder og Totalindtryk, at vort Sprog egentlig er ude af Stand til at skildre dem. Den iøjnefaldende Modsætning mellem Kulturlandet og de udyrkelige Ørkenegne omkring Palæstina, som Beboerne dér stadig har for Øje, har affødt en Udtryk for det første Begreb, der ofte bruges om Jorden i Almindelighed, men paa andre Steder danner en Modsætning til Ørkenen. I Mangel af bedre har jeg her benyttet Ordet „Agerlandet“, der i alt Fald tjener til at gøre Modsætningsforholdet klart. Et andet Udtryk, hvorover man bestandig snubler er Ordet *nachal*, det samme, som man nu til Dags i Orienten kalder en Wadi. Det er en langstrakt Kløft i Bjergegnene eller dennes Fortsættelse i Lavlandet med et Bækkeleje, der i Regelen er tørt og dækket med talløse Stene, men i Regntiden fyldes med en rivende Strøm. Skriver man her Kløft eller Dal, saa mangler den tilhørende Strøm, og bruger man vore idylliske Udtryk Bæk eller Aa, saa er Billedet helt forvansket. I moderne Rejsebeskrivelser kan man i saadanne Tilfælde fremkalde en Lokalkolorit ved at benytte selve Ordet fra det fremmede Sprog, men dette er naturligvis udelukket i en Oversættelse som den, der her er Tale om. Paa lignende Maade forholder det sig med Institutioner, der er os fremmede. Jeg vil her blot minde om Spørgsmaalet om, hvorvidt man skal anvende Ordet Træl eller Slave. For mange har rimeligvis Ordet Slave en mislig Biklang, saa at de kunde ønske Ordet Træl foretrukket. Men alligevel er dette ikke heldigt; ti dels har Træl en mere gammelnordisk end orientalsk Klang, hvad bl. a. fremgaar af, at næppe nogen vilde tale om Trælle hos de nuværende Muhammedanere, og dels vanskeliggøres Brugen af Ordet Træl og Trælkvinde ved, at Slavinderne hos Israelitterne i Reglen var deres Herrers Medhustruer, hvad der ligger ganske uden for Begrebet „Trælkvinde“s Omraade. Endelig frembyder de kultiske Udtryk, hvis egentlige Betydning

tilmed ofte er uklar, de største Vanskeligheder. Her gør man vistnok bedst i, i enkelte særlig vanskelige Tilfælde at fastholde det hebraiske Udtryk uforandret i Stedet for at give en eller anden ganske usikker Oversættelse deraf. Men heldigvis tilbyder paa hele dette Omraade den omtalte Anvendelse af Noter under Teksten en væsentlig Hjælp, idet det i saadanne Tilfælde er muligt ved en kort Note at præcisere det i Teksten benyttede, ikke fuldt rammende Udtryk eller at forklare det bibeholdte hebraiske Ord.

Fremdeles kan der i Noterne gøres opmærksom paa, naar Teksten indeholder et Ordspil, som naturligvis i de allerfleste Tilfælde maa forsvinde i Oversættelsen, ligesom de i det gamle Testamente hyppige Navneforklaringer først bliver forstaaelige, naar en Note kan angive det hebraiske Ord, hvortil der alluderes. Derimod skal Noterne ikke indlade sig paa ellers at forklare Teksten, da de i saa Fald vilde svulme op til et alt for stort Omfang. Kun Henvisninger til Parallelsteder vil blive optagne deri og endda kun i de Tilfælde, hvor der er en særlig Grund til at nævne dem. Men i øvrigt skal Noterne kun tjene til at forklare Oversættelsen som saadan, men heller ikke mere.

Til de vanskeligere Overvejelser, hvortil en Oversættelse af det gamle Testamente giver Anledning, hører Spørgsmaalet om, hvorledes man skal stille sig til de digteriske Afsnit deri. Det er ikke ret længe siden, at den almindelig herskende Mening gik ud paa, at der slet ikke fandtes nogen egentlig poetisk Form i Israeliternes Poesi ud over den saakaldte „Parallelisme“ d. e. en udtalt Tankes Gentagelse med helt igennem varierede Udtryk. Nu til Dags er imidlertid, navnlig efter at den bekendte Germanist E. Sievers har gjort dette Spørgsmaal til Genstand for sine Studier, den Anskuelse efterhaanden trængt igennem, at Israeliterne i Virkeligheden har haft Versemaal, som i alt Fald for en Del kan konstateres. Det kunde derfor synes at være en Oversætters Pligt at lade dette træde frem i Oversættelsen, for at Læseren kan mærke, at han har virkelig Poesi i hebraisk Form for sig[1]). Men her melder der sig straks en Række alvor-

[1]) I nyere Tid har Dr. E. Brandes udgivet nogle metriske Oversættelser af Jesaja, Psalmerne og Jobs Bog. De vidner om et overordentlig indgaaende Kendskab til Teksten og de dertil knyttede Fortolkningsarbejder og er gennemgaaende forbavsende tro; men de forekommer mig dog ved Valget af Versemaal, der intetsteds efterligner Originalens, og endnu mere ved Anvendelsen af Rim, som er ukendt i Hebraisk, at fremkalde et noget fremmed Billede.

lige Betænkeligheder. For det første er den hebraiske Metrik os endnu kun gennemsigtig i sine grovere Hovedtræk, og der er mange Punkter tilbage, hvor Meningerne endnu staar skarpt over for hverandre. Endvidere kræver en gennemført metrisk Oversættelse, selv om man undlader at benytte Rim, en stor Frihed over for Originalen, medens en Oversættelse som den her omtalte maa sætte den størst mulige Troskab mod denne som sit Hovedformaal. Og endelig har selve Sievers' Studier ført ham til et Resultat, som, hvis det er rigtigt, egentlig ophæver det hele Spørgsmaal i denne Sammenhæng. Han har nemlig søgt at paavise, at ikke blot de egentlig poetiske Bøger, men ogsaa Profeternes Skrifter, ja endog de historiske Bøger er affattede i en Slags metrisk Form, der altsaa ogsaa maatte træde frem i en Oversættelse, der tog Hensyn til dette Punkt. Herom kan der imidlertid ikke være Tale; men saa maa man ogsaa, da Grænsen mellem Poesi og Prosa i alt Fald viser sig flydende, overhovedet se helt bort fra en saadan metrisk Gengivelse. Paa den anden Side er det naturligvis misligt, naar en utvetydig Poesi i Oversættelsen fremtræder som ren og skær Prosa; og dette har da ført til Valget af en Fremgangsmaade, der ganske vist kun er en Nødhjælp, men som dog volder de mindste Betænkeligheder. Dér, hvor den digteriske Form er aldeles umiskendelig, f. Eks. Psalmerne, Ordsprogene, Højsangen, Klagesangene og de i de historiske Skrifter optagne Brudstykker af gamle Folkesange, anskueliggøres dette i Oversættelsen, dels udvortes ved, at Versene trykkes stichisk, dels ved en let antydende rytmisk Karakter, der lader sig forene med en nøjagtig Tilslutning til Originalen.

Medens alt det foregaaende vel kan gøre Regning paa Tilslutning fra de fleste Sider, er der endnu et Punkt at omtale, hvorom Meningerne maaske vil være delte. Ligesom Tilfældet er i Kautzschs Oversættelse og den omtalte Regnbuebibel bliver nemlig i den nye Oversættelse ved Hjælp af Randbogstaver de Kildeskrifter antydede, der ifølge de nyere Undersøgelsers Resultater ligger til Grund for de nuværende Fremstillinger i de historiske Bøger. Selvfølgelig er dette et Punkt, der ikke optræder med samme Sikkerhed som selve Oversættelsen, og som stadig er Genstand for fornyede videnskabelige Undersøgelser, der ikke slaar sig til Ro, saa længe der endnu bliver Dunkelheder

tilbage i de hidtil vundne Resultater. Ja, man er endog i den allernyeste Tid bleven overrasket ved et Angreb paa den hele moderne Pentateuchkritik, ikke fra konservativ Side, thi dertil er man forlængst vant, men fra en endog ret radikal Side, idet Eerdmans i Leiden mener at kunne forklare det hele Fænomen paa en ganske anden, rigtig nok temmelig hasarderet Maade[1]. Men selv om man her kan være uenig om meget, saa staar det dog fast og er paa mange Sider umiddelbart indlysende, at den foreliggende Fremstilling gennemgaaende er sammensat af forskellige Bestanddele og først bliver fuldt forstaaelig ved at betragtes under dette Synspunkt. Som Følge heraf kan almindelige Læsere gøre Krav paa at blive bekendt med de Resultater af Kildesondringen, der har vundet en saa overordentlig Udbredelse, og om hvis principielle Rigtighed jeg for mit Vedkommende er bleven endnu fastere overbevist ved Udarbejdelsen af denne Oversættelse og de mange fornyede Overvejelser, som den har givet Anledning til. Man kan, om det skal være, have forskellige Meninger om Værdien af de bekendte Tegn J, E, D, P osv. og de supponerede Skrifter, som de betegner; men at der findes en Mængde Steder i de historiske Skrifter, hvor Udredningen af de forskellige Beretninger, der er sammenslyngede i Fortællingernes nuværende Form, er en ren Velgerning mod de gamle Mestre i Fortællingskunsten, er aldeles uimodsigeligt og vil sikkert ogsaa blive indlysende for Læserne netop ved en let overskuelig Oversættelse som den planlagte. Og netop derfor maa vistnok en diskret Antydning af disse Kendsgerninger siges at høre ind under en Oversættelses Opgave, der ved alle Midler vil søge at gøre det gamle Testamente forstaaeligt for Læserne og, omend ad delvis andre Veje end de tilvante, aabne deres Blik for den enestaaende Arv, som Israeliterne i denne Bog har efterladt Menneskeheden.

FR. BUHL

[1]) Eerdmans mener, at Forskellen i Gudsnavnene i de fem Mosebøger, der som bekendt gav Stødet til Pentateuchkritikkens Udvikling, maa forklares ad en hel anden Vej, nemlig som Levninger af Fortællingernes oprindelige polytheistiske Karakter. Ved Siden heraf antager han paa flere Steder en Sammenarbejdelse af forskellige Kilder, der blot ikke falder sammen med de almindelig vedtagne. I øvrigt er det ikke muligt at fælde en Dom over dette Forsøg, før det nylig udgivne første Hæfte er blevet efterfulgt af andre.

HVOR AVGJØRES EUROPAS FREMTID FOR DE FØRSTE HUNDREAAR?

Oprinnelig hadde jeg ikke tænkt at læsse disse betragtninger av i et nordisk tidsskrift. De er skrevne for Mellemeuropas store nye tidsskrift „März".

Men en samtale, jeg nætop har hat med en fremstaaende liberal Ungarer, har omstæmt mig. Han kom direkte fra sit fædrelands oprivende kampe, og jeg saa, hvor godt det gjorde at faa et længere utsyn. Saa tænkte jeg: kanske kan det øve samme virkning i Norden. Kanske kan ogsaa der mange kjænne det godt at se længer ut i fremtiden.

Den nærmeste aarsak til mit opsæt i „März" var, at fire forskjellige Ungarer hadde sendt in breve til mig. Det var paa dem, jeg svarte.

„Disse fire brev, inneholder alt det, som Magyarerne skrev om Ungarn, dengang de hadde Europas øre og blev trodd. Paa noget enkelt nær, som jeg maatte inhænte oplysning om, kjændte jeg det altsammen. Mit svar er færdigt. Men idet jeg skal sænde alt dette frem, maa jeg gjøre den tilstaaelse, at hverken brevene eller svaret bringer noget nyt. Av den grun, og av hensyn til „März" foreslaar jeg, at begge dele lægges hen. Saa meget mere som min dokumentation, og hvad den har draget efter sig, alene var en forpostfægtning, som har slut, naar opmærksomheden er vakt for det nuværendes umulighed. Og det er den.

Mit maal var og er: at faa Østerrikes og Ungarns fredsvenner (og dermed mener jeg alle, som vil gjøre noget for at opnaa fred) til at tænke over, hvorledes de kan skape et stort freds-

parti, sammensat av mæn og kvinner blant de to landes forskjellige folk.

Et fredsparti, som i tidens fylde tok makten og realiserte sit program.

Med „tidens fylde“ mener jeg, naar den middelalderske tradition om stat og statsstyre som en tvangsanstalt begynner at vige plassen for moderne begreper, og naar nationale fordomme begynner at vige plassen for ønsker om velstand og lykke.

Jeg tror, jeg best kan tegne forholdene saaledes: Under sejlads i oprørt sjø at holde taakebilleder for fast land, er farligt; men at holde faste kystgrænser for taakebilleder, er endda farligere.

Anvender vi dette paa Stormagyarerne, saa vil det sige følgende. Ved lovbrud og vold har de gjort sig til herrer i Siebenbürgen og Kroatien; ved uretskaffen valgordning og uredelig administration holder de herredømet gaaende; men naar de tror derved at styre frem mot et Stormagyarien, saa er det et taakebillede, et farligt taakebillede. Og naar de motsat holder Panslavismen for et taakebillede, som de tror, de kan sejle tværs igjænnem paa denne sin Fart frem mot et Stormagyarien, saa blir dette deres visse undergang. Ti Panslavismen er en naturmagt med historisk fæste i gammel jord, i fælles sprog og med vældige forbundsfæller; men hvad er Stormagyarien?

Stormagyarien har aldrig været.

Men Magyarerne har været de ledende i Ungarn — og ofte ut over det. Dette kan de fremdeles være, naar de slipper taakebillederne og respekterer de faste grænser. Selv om deres fremtid blir at forene sig med et frit Kroatien, eller endog med et sydslavvisk rike, de vil altid — i kraft av deres gamle hersker-ævne og deres sjeldne begavelse for praktisk politik — kunne beholde ledningen.

Men herfor er sat et uomgjængeligt vilkaar: de maa opgi sit kunstige flertal og alle knep til støtte for det; de maa gaa ind i den uforfalskede parlamentarismes skole. Der maa de taale nederlag, til de lærer, hvorledes magten vindes i likestillede og retskafne forhold.

Jag forutsætter nemlig — motsat „Stor-Østerrikerne“ — en selvstændig ungarisk statsgruppe. At denne og den østerrikske engang gaar sammen til én, er muligt, ja, sansynligt. Vi staar

ved ingangen til de store folkeforbund, som ene kan gjøre ende paa krigen. Av sig selv følger de mindre; ti det var krigsfrygten, som opretholdt de skarpe politiske grænser; med krigsfrygten faller mange av dem. Alene de aandelige bestaar.

Men den tid den sorg!

Nu gjælder det ikke at forene to riker til ét; men at faa slut paa den farlige nationale strid innen dem begge. Her er fredsvennernes nærmeste maal; her er deres frugtbareste arbejdsmark.

Lad mig gjøre dette klart i et enkelt tilfælle. Da jeg for tiden lever i Italien, fallt det naturligt at spørge en Irridentist: „Hvis Østerrike lot det italienske element faa full sprogfrihed, ja, faa mange gymnasier og universiteter, som de kunde oprette, vilde saa ikke Irridentismen dø væk av sig selv?“ „Aldeles sikkert“, svarte mannen. Jeg spurte videre: „Vilde der ogsaa da bestaa et parti, som ønsket Triest tilbage?“ Svaret lød: „Selv nu tænker neppe alvorlige folk paa at berøve Østerrike deres naturlige havn. Men da vilde ingen forstandig mere tænke paa det.“ Endelig spurgte jeg: „Vilde nogen, naar der var full sprogfrihed, finne det underligt, at de italienske repræsentanter fra disse egne lærte sig tysk for at kunne bruke det sprog paa den fælles riksdag og i de fælles saker?“ Svaret lød: „Nej, vist ikke. De, som driver forretninger med Tyrkerne, eller med Ungarerne, eller med hvem som helst av alle de forskjellige folk i Østerrike og Ungarn, maa jo ogsaa nu lære sig Tysk.“

I dette eksempel fra Italienerne ligger den lære, jeg vil ha inprentet. *Paa frivillighedens vej* faar hvert folk, hvad de ønsker sig, og Tysk blir av sig selv det samlende sprog.

Saa hvisker Tyskere til mig: „Sig ikke dette højt! Ti saa tror folk, at det er Pangermanen, som er ute og fisker.“

Men uten Tyskerne kan disse ting ikke forhandles! Og Tyskerne trænger ogsaa til at lære, at paa frivillighedens vej naar de alt, som de med rimelighed kan ønske; eller rettere: alene paa den naar de det.

Faar alle folk full sprogfrihed for skole, for kirke og retsforhandling, saa infinner det tyske sprog sig, uten gendarmer og skoletvang, av sig selv. Folkene kaller paa det av nødvendighed. Et samlende sprog maa de ha.

Den erobrende Pangermanisme med sit arrogante væsen paa

alle omraader er os germaner utenfor Tyskland (og utvilsomt ogsaa det store flertal innen Tyskland) en modbydelighed.

Men den tjenende Pangermanisme, den, som søker ut efter brödre paa begge sider Atlanterhavet for at faa ende paa krigen, og inad samler de forskjellige folk, som har faat plass paa den fælles jord, i frivilligt samarbejde, den er en skytshelgen for alle kulturøjemed, den er Mellemeuropas velsignelse."

Dette var mit opsæt i „März". Jeg vil tilføje:

I Østerrike avgjøres Europas fremtid for de første par hundreaar. Alle de øvrige spørsmaal, som synes at true Europas fred (som f. e. det Elsass-Lothringske) er for intet at regne mot sammenstøtet mellem Germaner og Slaver. Ordnes forholdet mellem disse to folkefærd i Østerrike, saa er det med det samme ordnet paa Balkan og i Ungarn. Blir Østerrike et i sanhed frit og samlet rike, saa kan heller ikke den preussiske reaktion holde sig. Det østerrikske folke-element, godmodigt og lyrisk, er i høj grad skikket for en ordning paa frihedens og frivillighedens grun. Riksdagen i Wien, fremgaat av almen røstret, er et bekvæmt møtested for alle de forskjellige folkekrav. Der begynner alt at gaa strømninger henimot det maal, som her er sat op. Hvad mere er: man siger, at tronfølgerens ønsker er med i disse strømninger.

BJØRNSTJERNE BJØRNSON

TUSIND OG ÉN NATS BAGDAD.

Bagdad er i vore Dage ifærd med at vaagne af sin Tornerosesøvn. Næsten daglig kan man møde dets Navn i den store Verdenspresse, thi Bagdad er et af de store Maal for Tyskernes fredelige Ekspansion i Forasien. Bagdadbaneprojektet er undfanget af Tyskere, og dets Virkeliggørelse er paabegyndt ved tysk Foretagsomhed, medens Englænderne har fulgt det med Argusøjne, altid rede til at intrigere mod det, og franske Politikere har drømt om ved Kapitalstøtte til dette Tyskernes Hjertebarn at tilkøbe sig frie Hænder i Marokko. En Gang, før eller senere, vil Bagdadbanen være en Kendsgerning, og den afsidesliggende Stad vil komme i Kontakt med den evropæiske Verden til ikke mindre Gavn for Bagdad selv og for hele Forasiens økonomiske Liv end for Evropa.

Foreløbig er Bagdad en forholdsvis lidet betydelig By paa ca. 150,000 Sjæle, beliggende i et slet dyrket og forfaldent Land. Men dette slet dyrkede og forfaldne Land er det Mesopotamien, der fordum, frugbargjort ved et sindrigt Vandingssystem, har været dyrket som en Have, det Mesopotamien, der har set Folk efter Folk, Kultur efter Kultur, opstaa og gaa til Grunde, Akkadere, Babylonere, Persere, Arabere, det Mesopotamien, der har fostret Verdensbyer som Ninive, Babylon og Ktesifon, og hvis sidste Blomst var selve dette Bagdad, der én Gang var Islams Kulturcentrum, og hvis eneste Rival som Verdensstad var Konstantinopel.

De ældste Kalifer havde resideret i Medina; Omajjaderne havde flyttet Residensen til Damaskus. Da Es-Saffah og hans

Broder Mansur med blodig Grusomhed havde grundlagt det nye Abbasidedynastis Magt, maatte de have en ny Hovedstad, og da det hørte med til Abbasidernes Politik i Perserne at skabe en Modvægt mod de altfor egenraadige Arabere, var det naturligt, at Hovedstaden kom til at ligge nær ved den persiske Grænse. Valget faldt paa den persiske Flække Bagdad paa Tigris vestlige Bred. Navnet „Bagdad“ betyder paa Persisk „den af Gud grundlagte“, men Byen er ældre end Persernes Tid; man har dér udgravet Lag af Mursten, mærkede med Nebukadnezars Navn. Nu fik den det prægtigt klingende arabiske Tilnavn Dar-es-salam, d. e. „Fredens Hjem“.

Mansur blev den nye Kalifstads Grundlægger. I Aarene 762—66 opførte han den saakaldte „runde By“, som blev den Kærne, hvoraf Millionbyen efterhaanden udviklede sig. Den var cirkelformet og omsluttet af tre koncentriske Mure. Gennem fire mægtige, med Jærndøre forsynede Portaabninger kom man ind i Staden, i hvis Midte Mansurs Moske og „den gyldne Ports Palads“ laa. Denne sidste Bygning, hvor Kalifen residerede, var prydet med en grøn Kuppel, paa hvis Top en Rytterfigur tronede, 120 Fod over Jorden, synlig overalt i Byen. Længe stod den runde By ikke. Den synes at være bleven ødelagt et halvt Aarhundrede efter Opførelsen i de Kampe, der fulgte efter Harun ar-Raschids Død. Men da var Bagdad allerede vokset langt ud over den runde Bys Mure, og de oprindelige Forstæder (som Scharkijah mod Sydøst, Karkh mod Syd, Harbijah mod Vest-Nordvest og Rusafah, Schammasijah og Mukharrim paa Tigris' Østside) var indlemmede i selve Byen.

Fra Perserne havde Araberne arvet det Kanalsystem, hvorved netop den Del af Mesopotamien, hvori Bagdad laa, var bleven til en af Orientens frugtbareste Egne. Fire store Hovedkanaler førte Eufrats Vande tværs igennem Mellemflodlandet ud i Tigris, idet de forgrenede sig i et helt Net af Vandløb, som gennemskar Byen paa Kryds og Tværs. De større Kanaler var dækkede med Broer, dér hvor de krydsedes af Hovedgaderne, de mindre førtes af Hensyn til Trafiken delvis gennem underjordiske Rørledninger. Paa samme Maade ledede Tigris' Vande gennem de Dele af Byen, der laa paa den østlige Tigrisbred.

Da Kalifatet havde naaet sin højeste Magtudfoldelse, raadede de Troendes Behersker over 300—400 Millioner Dirhem (ca.

200—280 Mill. Kr.) i aarlige Indkomster, hvoraf den overvejende Part dels blev anvendt til Byggeforetagender i Hovedstaden, dels blev bortskænket med rund Haand til Prinser og Stormænd, der atter satte en Ære i at give Pengene ud paa den flottest mulige Maade. Saaledes kom Bagdad efterhaanden til at rumme en stor Mængde Pragtbygninger. Uden for den runde Bys nordøstlige Port, den saakaldte Khorasan-Port, laa Harun-ar-Raschids Yndlingsslot, det sagnombølgede Kasr-el-Khuld (ɔ: „Evighedens Borg"), det skønneste af alt skønt i „Fredens By". Det var opført af Mansur, men det var først Harun, der gjorde det til sit stadige Opholdssted. Det er til dette Palads med dets i feagtig Pragt straalende Haver, omflydt af Tigris, der her danner et Knæ, at mange af Tusind og én Nats Fortællinger fører os. I kort Afstand, lidt mod Syd, havde Haruns Gemalinde, Zobeide sit private Lystslot. Men al denne Herlighed fik en brat Ende. I Broderkrigen mellem Haruns Sønner led begge Slottene saa megen Overlast, at de ikke mere egnede sig til Beboelse, og overladte til deres Skæbne hjemfaldt de i kort Tid til den fuldstændigste Ruin. Halvandet Aarhundrede senere, da den persiske Bujide-Slægt havde bemægtiget sig det verdslige Herredømme i Bagdad, byggedes der her et stort Hospital, hvor de Syge blev gratis plejede.

I det nordlige Kvarter paa den østlige Tigrisbred fandtes Rusafah-Moskeen og Kalifernes luksuriøst udstyrede Mausoleer. Ellers havde den mægtige persiske Barmakide-Familie store Jordegodser her. Denne berømte Statsmandsslægt, der udmærkede sig ved sin Pragtlyst og næsten fabelagtige Gavmildhed, havde her rejst flere Paladser, som rivaliserede med selve Kalifens. Slægtens Yngste, Storveziren Djafar, byggede sig længere Syd paa, men ogsaa paa den østlige Tigrisbred, et Slot, der var saa pragtfuldt, at en Ven raadede ham til — for ikke at vække Kalifen Haruns Skinsyge — at sige, at han havde bygget det som en Gave til Haruns Søn Mamun. Djafar beboede dog selv Slottet, indtil Kalifens despotiske Lune styrtede ham og hele Barmakide-Slægten i Undergang. Siden tog Mamun det i Besiddelse og udvidede det ved Anlæg af en Plads til Dyrkning af Polospil og en Park med vilde Dyr. Det blev Enkesæde for hans Gemalinde Buran og dannede Kærnen i det Kompleks af Slotte, som siden blev Kalifernes Residens.

I Nærheden heraf opførte Kalifen Mutadid i Slutningen af det niende Aarhundrede det saakaldte „Paradis-Palads“, og ved Musa-Kanalen, uden for Bymuren, lod han bygge „Plejadernes Palads“, der var forbundet med „Paradis-Paladset“ ved en to engelske Mile lang underjordisk Gang og havde kostet 400,000 Dinarer eller ca. $3^1/_2$ Mill. Kroner. Den samme Kalif lagde Grunden til et andet Slot „Kronens Palads“, som hans Efterfølger Muktafi fuldførte. Det laa ved Siden af Barmakiden Djafars Slot og blev delvis opført af Sten fra de gamle Perserkongers vældige Kuppelborg i Ktesifon.

Den næste Kalif, Muktadir, byggede „Træets Palads“, der havde sit Navn af et Træ af Sølv, som stod i dets Midte, og som vejede 500,000 Dirhem (ca. 1500 Kilo) og havde 18 Grene, de fleste af Sølv, enkelte af Guld, dækkede af forskelligt farvet Løv og opfyldte med mekaniske Fugle af Guld og Sølv i alle Størrelser. Naar Vinden blæste, bevægede Løvet sig, og Fuglene sang. Senere blev „Træets Palads“ benyttet til Statsfængsel for Prinser og andre fornemme Fanger, som her kunde nyde alle Livets Goder — undtagen netop Friheden.

Den sydlige Forstad Karkh (paa den vestlige Side af Floden) var det egentlige Handels- og Haandværker-Kvarter. Her var Verdensbyens Nerve, her udfoldede sig et livligt og broget Folkeliv. I Karkh var Klædehandlernes og Oliehandlernes Markeder, Frugttorvet, Slavemarkedet og en Mængde Møller. Her var Slagternes, Kobbersmedenes og Sæbesydernes Kvarter og Boghandlernes Boder. Hver Erhvervsgren havde sin særlige Gade. Til denne folkerige Bydel har Harun-ar-Raschid vel med Forkærlighed søgt hen, naar han foretog sine berømte Nattevandringer, forklædt som Købmand eller Dervish. Thi ogsaa Dervisher og andre hellige Mænd færdedes her for at minde de travle Sind om de Pligter, som Profeten havde paalagt Menneskene. Ogsaa et stort Hospital fandtes i Karkh, og her var det, at Lægen Ar-Razi, kendt i Evropa under Navnet Rhazes, holdt sine kliniske Forelæsninger.

Ogsaa i andre Dele af Byen rørte Handelslivet sig, saaledes i det nordvestlige Harbijah-Kvarter, der oprindelig var befolket med Abbaside-Kalifernes persiske Tilhængere, og som længe vedblev at være den egentlig persiske Bydel. Her laa „den syriske Ports Torv“ nær ved Fængslet og Vajsenhuset, og „de

fire Markeder" var et mægtigt Oplagssted for Varer fra alle Orientens Egne og omgivet med hele Gader af Pakhuse. Lidt sydligere, hvor den store og den lille Sarat-Kanal stødte sammen, laa den saakaldte „Patricierens Mølle", der skal have haft 100 Møllestene og — efter de vel nok noget overdrevne Beretninger — have produceret Mel for 100 Millioner Dirhem (ca. 72 Mill. Kroner) om Aaret.

Trafikken gik for sig til Lands ad de ældgamle Karavanveje og til Søs ad Tigris og de bredere Kanaler. Langs begge Flodens Bredder strakte sig Havne og Kajer i en lang Række, og det var en imponerende Flaade af alle Slags Fartøjer, der laa til Ankers her, lige fra gammelassyriske Flaader af luftfyldte Lædersække og kinesiske Djunker til prægtige Gondoler og Lystyachter, der straalede af Guld og Farver. Købmandsskibene bragte Krydderier fra Arabien, Sandel, Teak og Ibenholt fra Indien, Silke og Porcelæn fra Kina, Pelsværk fra Rusland og Slaver fra Afrika. Tre Baadebroer førte over Tigris. Den midterste var Hovedbroen; den førte fra Khuld-Paladset over til Handelskvarteret i det østlige Bagdad. Ved dens søndre Ende (paa Flodens højre Bred) laa Brovæsenets og Politimesterens Kontorer, ved den nordre Ende fandtes „Kuppelporten", hvor Hofpoeterne paa Harun-ar-Raschids Tid havde deres Forsamlingssted, og flere mindre Paladser. Broen fortsatte sig her i Khorasanvejen, Østbagdads store Færdselsaare, langs hvilken det ene Magasin rejste sig ved Siden af det andet. En Ildebrand i Aaret 905 ødelagde mer end hundrede Boder nær ved Broen.

Det Billede af Verdensstadens Udseende og vekslende Skæbne, som de arabiske Topografer og Historieskrivere har udkastet, gør de arabiske Eventyrfortællere levende for os. Af Tusind og én Nat kan man udskille en hel stor Gruppe af Bagdader-Noveller, som paa den anskueligste Maade skildrer Byens intime Dagligliv. I Indledningen til Søfareren Sindbads Rejser stifter vi saaledes Bekendtskab med en Bagdader-Lastdragers besværlige Lod. Historien om de fem Kvinder fører en anden Lastdragertype paa Scenen, den lystige, veltalende og poetiske Daglejer, som takket være sine gode Talegaver faar Lov til med Søstrene og de senere tilkomne, ubekendte Gæster at dele det yppige Maaltid, hvis Ingredienser han møjsommeligt har maattet samle hos de forskellige Handlende og slæbe paa sin Ryg til de gæstfrie Damers Hus.

Flere af Tusind og én Nats Fortællinger er Købmandshistorier. Der er en pittoresk Realisme over saadanne Noveller som den, der fortælles af Sultanen af Kaschgars Leverandør (i Historien om Pukkelryggen) eller Fortællingerne om Schems-en-nahar, om Elskovsslaven Ghanim, om Ala-ed-din Abusch-Schamat, om Ali Khodja o.s.v. Vi sér, hvorledes der købes og sælges paa Bazaren, hvorledes fornemme Kvinder møder med deres Følge af Slavinder for at købe Klæder og Pynt og betaler flot med Guldstykker, der vejes paa en Guldvægt; vi hører om, hvorledes Formuer vindes og tabes, hvorledes Karavaner udrustes til Handelsrejser, Varer føres fra et Land til et andet for at ombyttes med andre, og hvorledes undertiden et røverisk Overfald gør Ende paa hele Herligheden og forvandler den rige Handelsmand til en Tigger. Her skildres Bryllupper og Begravelser, huslige Scener og festlige Sammenkomster, hvor de Gamle drøfter Historier og Litteratur, medens de Unge underholder sig med Eventyr og Rejseoplevelser. Vil man vide, hvorledes det gik til paa et Slavemarked i Bagdad, saa skal man læse Historien om Nureddin og den skønne Perserinde, hvor man har det fortræffeligste Situationsbillede af Menneskehandelen paa Torvet og faar Mæglernes markskrigerske Foredrag gengivet med fonografisk Troskab.

Og hvor finder man et fornøjeligere Galleri af orientalske Plebejertyper end i Historien om Barberen og hans seks Brødre med dens Milieu af Haandværkere, Smaahandlere, Tiggere, Koblersker, Tyve og Rovmordere og med den traditionelle Kadi, der altid idømmer netop den Mand, som ingenting har gjort, Bastonnade og konfiskerer hans Penge og Ejendele til egen Fordel! Selve Fortælleren, den snakkesalige Haarskærer og Kvaksalver, der tillægger sig selv Navnet „den tavse Mand", er skildret med en Virkelighedstroskab og et Lune, der gør ham til en klassisk Figur i al orientalsk Digtning.

Fortællinger som „De tre Æbler" og „Den falske Kalif" fører Læseren til den idylliske Tigrisflod, hvor Fiskere og Baadførere tjener deres ringe Dagløn, og hvor ved Aftenstid Rigmændenes prægtige, med Fakler oplyste Baade glider afsted paa Bølgerne, hvor Atmosfæren i den lette Brise fyldes af Blomsterduften fra Haverne, og hvorfra Breddernes Kupler og Minareter tegner deres Silhuetter mod den maaneklare Himmel. Endelig indfører

de mange Fortællinger, i hvilke Kalifen Harun og hans Omgangskreds spiller Hovedrollen, os i Paladsernes Pragtsale og Parker og i Haremernes Allerhelligste.

Hvad der navnlig fængsler i hele den orientalske Kulturverden, som Tusind og én Nats Skildringer aabner for os, er den Fylde af almenmenneskelige Træk, der afsløres for Læseren under den specifikt østerlandske Kolorit. Disse Tusind og én Nats Bagdader-Typer forekommer os i Grunden mindre fremmedartede end de Mennesketyper, som evropæiske Orientrejsende beskriver, fordi Tusind og én Nat er et Værk af Østerlændere, der skildrer deres eget, medens Evropæerne først med Besvær skal indstille deres Jeg efter en fremmed Idéverden og aflægge deres Race-Ideosynkrasier for overhovedet at kunne komme i Kontakt med Orienten. Hvor forskellige er ikke f. Eks. Tusind og én Nats Kvindeskikkelser fra de gængse Forestillinger om orientalske Kvinder! De er virkelige Mennesker, der inden for de Grænser, som Haremet og Sløret trækker, bevæger sig ret frit og ofte viser, at de har en Vilje; de er ikke disse pyntede Legetøjsgenstande, som en stereotyp Opfattelse har gjort de islamitiske Folk til. En Kvinde, der overrasker sin Ægtefælle i en Slavindes Arme, sværger paa, at hun til Gengæld vil hengive sig til en Mand af den laveste Folkeklasse, og drager tre Dage i Træk med sit Følge rundt i Byen for at finde en rigtig elendig og smudsig Lazzaron, som hun kan tage med sig hjem. En anden, El-Hasan ibn Sahls Datter, lader natlige Vejfarende trække op til sig i en Kurv for at tilbringe Natten med dem i forfinet, litterær og musikalsk Selskabelighed. Den stolte Barmakidedatter Sejdatu-dunja har selv Raadighed over sin Haand og sine Midler og ægter Juveleren Muhammed Ali uden at spørge nogen til Raads. Saadanne Eksempler kan hentes i Mængde fra Tusind og én Nat.

Nutidens forarmede Orient kan ikke give os nogen Forestilling om den æventyrlige Pragtudfoldelse i Kalifstadens Paladser. Gennem Porte, der var saa høje og brede, at en Mand kunde ride igennem dem paa sin Kamel, og hvis Fløje ofte var af Ibenholt eller andet kostbart Træ og beslaaede med Guldblik, kom man ind i de med Marmor- eller Mosaikgulve udstyrede Gaardsrum, hvor Vandspring, der vældede frem af Guldløvers Gab, plaskede i Marmorkummer, og derfra ind i rumme-

lige Haller med hvide Vægge og farvespillende Lofter, udskaarne i et sindrigt Fletværk af Stalaktit-Ornamenter. Tæpper fandtes overalt, foran Døre og Vinduer, langs Væggene og paa Gulvene, kostbare Silke- og Brokadestæpper med dekorative Arabeske-Mønstre og stiliserede kufiske Inskriptioner, indvævede med Guldtraad. Møblerne var kun faa og bestod mest af Divaner af Marmor eller fint guldindlagt Træ, bedækkede med bløde Puder og Brokadestæpper. Ellers var Salene prydede med kostbare kinesiske Vaser, ciselerede Sølv-Røgelsebækkener, fra hvilke ulmende Aloe og Sandeltræ udsendte aromatiske Røgskyer, og i Hjørnerne stod Guld- eller Sølvkandelabre med mægtige Vokskerter.

I disse Haller færdedes Fyrster og høje Rigsembedsmænd i halvt arabiske, halvt persiske Dragter i grelle Farver, med Sværdet hængende i det guldsmykkede Livbælte, og Kvinder, klædte i Silke og guldstukne Stoffer med Slør og Slæb, med juvelprydede Bælter, Hovedtøj og Tøfler, med Diademer og Pandebaand, besatte med Rubiner og Smaragder, med Perlehalsbaand og gyldne, ædelstensmykkede Finger- og Fodringe og Armbaand. Harun-ar-Raschids Gemalinde Zobeide fremstilles i Tusind og én Nat, skridende frem, støttet paa to Slavinder, da hun næppe kan bevæge sig paa Grund af sine Smykkers Vægt. Abbasidekalifernes Embedsdragt var sort og tillod — i hvert Fald i den ældre Tid — kun enkle Prydelser, Sølvbeslag paa Bæltet, Sværdgehænget og, naar Kalifen færdedes til Hest, tillige paa Seletøjet.

Paladshaverne dyrkedes med megen Kunst. Kalifen Kahir lod en Have af en Djaribs Størrelse (1/8 Acre) beplante med Orangetræer af forskellige fra Indien stammende Sorter, der blev bragt did fra Basra og Oman; og idet deres Grene blev slyngede ind i hinanden, dannede de ligesom et helt Tag, hvor gule og røde Frugter sad som Stjerner. Rundt omkring imellem Træerne var der plantet Buske med duftende Blomster, og imellem Træerne flagrede mange Slags Fugle omkring, Duer, Solsorter og Papegøjer, som var hentede fra fjerne Egne. Her plejede den vinkære Kalif at holde sine Drikkegilder.

Den største Pragtudfoldelse fandt Sted, naar der indtraf fremmede Gesandter, som det gjaldt om at imponere. I Aaret 917 kom der et Gesandtskab fra Kejser Konstantin Porphyrogenetos. Det førtes fra det nordlige Øst-Bagdad ad Hovedgaden fra Schammasijah-Porten gennem Mukharrim til „Kronens Palads“

imellem en dobbelt Række af Soldater, der stod opstillede paa hele denne lange Strækning. Gesandterne blev vist rundt i det store Palads-Kompleks, der bestod af ikke mindre end 23 særskilte Slotsbygninger. Paa højre Side af Ridehusets Marmor-Søjlehal stod 500 Hopper i Rækker, med Sadler af Guld eller Sølv, og paa venstre Side stod lige saa mange Hopper med Brokades-Saddeltæpper og lange Hovedbedækninger, og hver Hoppe holdtes af en Rideknægt i en prægtig Uniform. Gennem flere Korridorer og Haller førtes de Fremmede ind i Vilddyr-Parken, som i Righoldighed synes at kunne have taalt Sammenligning med en moderne zoologisk Have. Her var særskilte Huse for de forskellige Arter af vilde Dyr, bl. a. et Elefanthus, der rummede fire med Silkebrokade smykkede Elefanter. I en anden Slotsbygning fandtes 100 Løver, 50 paa højre og 50 paa venstre Side; en Vogter holdt hvert af Dyrene i en Jærnlænke, som var spændt om dets Hals. Heller ikke savnedes Giraffer og Jagtleoparder.

* * *

I Mesopotamiens Befolkning, som i Middelalderen krystalliserede sig i Bagdad, ligesom den i Oldtiden havde krystalliseret sig i Babylon og Ktesifon, bestod mange forskellige Racer Side om Side. Og som Befolkningen var heterogen i Henseende til Afstamning, var den det ogsaa med Hensyn til Religion. De Kristne — syriske Nestorianere og Jakobitere — var talrigt repræsenterede i Bagdad og levede her under ret liberale Forhold, selv om Bestemmelserne om, at de i Klædedragt skulde adskille sig fra de Rettroende, fra Tid til anden indskærpedes. Vinhandel, Lægekunst og Vekselforretning synes at have været deres vigtigste Beskæftigelser. Schammasijah-Kvarteret, Byens nordøstlige Hjørne, var oprindelig et kristent Kvarter. Her havde Harun-ar-Raschid i Aaret 780 anbragt hele Befolkningen fra en erobret By ved den armeniske Grænse, og dens Kirker og Klostre indtog betydelige Arealer. Den nestorianske Kirkes Overhoved, den saakaldte Katholikos, boede i denne Bydel. Iøvrigt havde de Kristne ogsaa Klostre baade i Karkh og i andre Dele af Bagdad. Berømt var navnlig „Jomfruernes Kloster“ ved den nedre Havn, hvor Bagdads kristne Indbyggere plejede at samles til Communion efter den „lille Faste“, som ogsaa kaldtes „Jom-

fruernes Faste". Jakobiterne, der var mindre talrige end Nestorianerne, havde deres egen Kirke i Nærheden af den nestorianske Hovedkirke i Schammasijah.

Ogsaa Jøderne spillede en stor Rolle, ogsaa for dem var Bagdad i den ældre Middelalder det aandelige Midtpunkt. Den særdeles talrige Jødemenighed[1]) stammede vel for største Delen direkte ned fra de Jøder, der var forblevne i den „babyloniske Landflygtighed". I Slutningen af det 12. Aarhundrede havde Jøderne i Karkh og andre Dele af Staden 28 Synagoger, og deres Hovedtempel var smykket med Marmor, Guld og Sølv. Deres Overhoved, der endnu kaldtes „Fangenskabets Fyrste", var en meget mægtig Mand. Han mødte til Audiens hos Kalifen med et stort Følge, og alle, ogsaa Muhammedanerne, maatte rejse sig, naar han kom forbi. Han havde store Godser i Mesopotamien og hævede Afgifter af jødiske Herberger og Markeder.

Under mindre gunstige Kaar levede de andre fremmede Religioner. Zarathustras Tilhængere var taalte. En stor Del af Bagdads Persere har sikkert i den ældre Periode hørt til dem. Den i religiøs Henseende tolerante Kalif Mamun, Harun-ar-Raschids yngre Søn, gav ogsaa fremragende zarathustriske Teologer Adgang til sine tvangfri Tirsdagsdiskussioner, og ved hans Hof disputerede den zarathustriske Overmobed (Ypperstepræst) med Kætteren Abalisch. Men skønt Zarathustrismen havde en litterær Renæssance i det niende Aarhundrede i Sammenhæng med hele det i Bagdad koncentrerede, rige aandelige Liv, var dette Trossamfund dog numerisk set i rivende Tilbagegang.

Sabierne eller Harranierne, hos hvem det gammelbabyloniske Hedenskab havde forplantet sig gennem Aarhundrederne, og hvis sidste Rest er vore Dages Jezidier, havde forstaaet ved at assimilere en Del af deres Trossætninger og Myter med muhammedanske Lærdomme at undgaa det Anatema, som efter Koranen hvilede paa alle ikke-„skriftbesiddende" Religionsbekendere, og havde Menigheder i selve Bagdad. Derimod blev Manikæerne jævnlig forfulgte, og under Harun-ar-Raschid blev der endog indsat en særlig Inkvisitor for at opspore dem. Alligevel talte de ikke faa hemmelige Tilhængere i Bagdad, og selv Barmakiderne var mistænkte for at hælde til deres Lære.

[1]) Endnu i vore Dage er omtrent en Fjerdedel af Bagdads Befolkning, ca. 40,000, Jøder. Af Kristne findes der nu 8—9000 i Bagdad.

Blandt de forskellige Retninger inden for Islam stod den asketiske Sufisme i høj Kurs, og de store sufiske Vismænd og Lærere var Genstand for den største Ærefrygt, navnlig i de brede Lag, og vandt Helgenglorien efter deres Død. Af Bagdads fire Skytshelgener havde de tre deres Gravsteder samlede i den nordlige Ende af Byen. Det var de berømte Asketer Ibn Hanbal, Bischr-al-Hafi, kaldet „Barfod“, og den Traditionslærde Mansur ibn Ammar, der alle var døde i Midten af det niende Aarhundrede e. Kr. Deres Grave var Genstand for den største Veneration og besøgtes hyppigt af de fromme. Den fjerde af Byens Skytshelgener, Maruf fra Karkh, Harun-ar-Raschids Samtidige, var dog den mest folkeyndede af dem alle og har til alle Tider været nævnt blandt de første i Sufismens Annaler. Hans Moske fandtes i Karkh, der hvor Landevejen til Basra begyndte.

Schiiterne havde deres største Helligdomme i Bagdads Nordkant, de saakaldte Kazimain-Sanctuarier, hvor to berømte Imamer var begravede. Desuden havde de en stor Moske i den vestlige Forstad Baratha paa det Sted, hvor den af Schiiterne forgudede Kalif Ali en Gang havde holdt Bøn under et Felttog. Schiiterne blev imidlertid fra Tid til anden forfulgte som Kættere, og under Kalifen Muktadir blev Moskeen i Baratha ødelagt af de Ortodokse.

De dannede Kredse i Hovedstaden hældede for det meste til Mutazilismens rationalistiske Lære med dens rent aandelige Gudsbegreb og dens Hævdelse af den frie Vilje. I visse Perioder var denne Lære ogsaa Moderetning ved selve Kalifhoffet, og navnlig spillede den en stor Rolle i Bagdads litterære Saloner, hvor teologiske og filosofiske Problemer debatteredes under ret frie Former. Dens Forkæmpere havde laant Dialektikkens Vaaben af den græske Filosofi, som netop i Bagdadkalifatets ældre Periode blev bekendt gennem arabiske Oversættelser og gav Stødet til Uddannelsen af den islamitiske Filosofi. Store Tænkere som Al-Kindi og Al-Farabi førte Aanden ind paa friere Baner samtidig med, at Bagdads Højskoler, Biblioteker og Observatorier vidnede om den stærke videnskabelige Interesse, der rørte sig i Islams Centrum.

Og ved Kalifhoffet udfoldede den arabiske Digtning sine prægtigste Blomster. Var end den gamle Beduintids umiddelbare Friskhed borte, saa savnede Poesien dog ikke en vis lidenskabelig

Gløđ trods sin persiske Elegance. Ofte var disse Skønaander smittede af det mondæne Fritænkeri eller af forskelligartet Kætteri. Den blinde, persiskfødte Baschar ibn Burd, der havde været Medlem af en filosofisk Salon i Basra, og som siden blev Hofdigter hos Haruns Fader Mahdi, vovede paa Vers at forherlige Zarathustriernes hellige Ild.

Dristigere endnu var Haruns Hofdigter, den ligeledes fra en persisk Rod udsprungne Abn Nuvas, Livsnydelsens frejdige Sanger. Naar han ikke brugte sin Pen til panegyriske Udgydelser eller bidende Spottedigte, var Vinen, Kærligheden og den foraarsfriske Natur hans stadige Emner. Der er hos ham en svulmende Livslyst, en tøjlesløs, endog pervers Vellyst, en overmodig Trods mod Islam. mod Scheikherne, mod Profeten og mod Gud selv, en Blanding af skælmsk Naivitet og sarkastisk Verve, som bl. a. kommer frem, naar han taler om Naadebegrebet.

Ahmed[1]! Du, til hvem man slaar sin Lid,
Hvis Trøst man søger i Fortræd og Sorg,
Rejs Dig, Herre, bryd dig ikke om
Den gamle Voldsmand i sin Himmelborg,

Synd og synd atter, saa længe Du kan,
Din Herre er naadig og mild.
Naar i Dommedagsstunden Du ser,
Hvor Kongen er venlig og gild,
Da skal Du angre de Lyster, Du skyed
Af Frygt for Helvedes Ild.

Abu Nuvas passede til sin Tid og sine Omgivelser, til Harun og Barmakiderne, hele dette Hof, der trods et vist Bigotteri i Virkeligheden nærmest var ateistisk, ikke af filosofisk Refleksion, men fordi enhver Religion vilde være en Hemsko paa dets sanselige Drifter. Harun var en kunstnerisk begavet Natur, men Vellyst, Drik og Udsvævelser var saa at sige det eneste, der fyldte hans Liv. Til Gengæld søgte han ganske vist ligesom Ludvig XV ved en ydre Devotion at gøre Bod for sine Synder.

Musiken stod i ikke mindre Yndest i Khuld-Paladset end Digtningen, og Sangeren Ibrahim kåppedes med Abu Nuvas i Berømmelse. Naar Ibrahim sang, og hans Svoger Zulzul slog Citerens Strenge dertil, hensattes alle Tilhørerne i Henrykkelse.

[1]) Et af Profeten Muhammeds mange Navne.

Ibrahim fortæller selv, hvorledes han en Gang var i Færd med paa Kalifens Befaling at foredrage en Sang til Lutens Toner, da Politimesteren Masrur i det samme traadte ind og tilhviskede Kalifen en Meddelelse om nye Uroligheder af Aliderne, det legitimistiske Parti, der stræbte efter at bringe Kalifen Alis Efterkommere paa Kaliftronen. Harun bliver rasende forbitret, hans Halsaarer svulmer op, og hans Øjne bliver blodunderløbne, og han sværger paa, at han vil lade Aliderne dræbe. Sangeren svæver i frygtelig Dødsangst, da Kalifens onde Lune let kan have slemme Følger for dem, der tilfældigvis er i hans Nærhed. Han griber Luten og foredrager med det Mesterskab, som han alene raader over, en Sang til Kvindens og Vinens Pris. Da han er færdig, tømmer Harun tre Bægre efter hverandre, derpaa atter tre. Han befaler Ibrahim at gentage Sangen, medens han drikker endnu fire Bægre ud til Bunden, og vakler saa halvt beruset til de indre Gemakker, idet han giver Befaling til, at man skal bringe 100,000 Dirhem (ca. 70,000 Kroner) til Sangerens Hjem.

Som Digter havde Abu Nuvas en Medbejler i Abul-Atahija, som efter i elegiske Vers at have besunget sin ulykkelige Kærlighed til Slavinden Otba blev en ærværdig Asket og søgte et nyt Virkefelt for sin Muse. Melankolsk Verdensforsagelse og en mild, almenmenneskelig Moral præger hans senere Digtning. Men ogsaa han var alt andet end ortodoks. Det siges i hvert Fald om ham, at han nægtede Opstandelsen.

Senere fortsættes Traditionen fra Abu Nuvas af en Prins af Kalifhuset, Mutazz, der tillige var Filolog og Forfatter af det første større arabiske Værk om Poetik, og som i Aaret 908 blev Kalif — men kun for én Dag — under Navnet Murtadi. Derimod fik Abul-Atahija en langt større Efterfølger i den filosofisk-pessimistiske Fritænker-Digter Abul-Ala el-Maarri, som hørte hjemme i Syrien, men som for sine Studiers Skyld opholdt sig i længere Tid i Bagdad og var Stamgæst hos Overbibliotekaren ved Bagdads store Bibliotek, der holdt Salon hver Fredag.

Efterhaanden fik Islam rundt omkring, i Persien, Ægypten og Spanien, andre Kulturcentrer, som tog noget af den gamle Glans fra Bagdad. Samtidig forrykkedes Bagdads Tyngdepunkt. I det 10—11 Aarhundrede, medens de persiske Bujider som Kalifens Majordomus'er var i Besiddelse af den verdslige Magt, skød Byen sig længere frem mod Syd paa den østlige Tigrisbred.

Her opstod der omkring Mutadids og Muktafis Paladskomplekser et helt nyt Kvarter med nye Moskeer, Mausoleer, Hospitaler, Kollegier og Markeder. Fra Midten af det 11. Aarhundrede var Magten i Hænderne paa Seldjuks Efterkommere, og paa den Tid var det, at den store Minister Nizam-el-mulk lod opføre Nizamijah-Universitetet, som fostrede mange store Mænd og blev den berømteste Højskole i hele den muhamedanske Orient. Blandt dets første Lærere var den islamitiske Skolastiks Fuldender Ghazali. Det nye Bagdad havde ialt 30 Højskoler, og deraf var Nizamijah, som laa længst mod Syd ved Flodbredden, den største og prægtigste. Dens Indkomster, der beroede paa Jordegodser, strakte rigeligt til til at lønne Lærerne, vedligeholde Bygningerne og understøtte de fattige Studenter med Stipendier.

Dette Ny-Bagdad tillige med et lille Stykke af den lige overfor paa den vestlige Bred liggende Bydel er blevet til det moderne Bagdad. Det øvrige var allerede faldet i Ruiner, inden Mongolerfyrsten Hulagu i Aaret 1258 erobrede, plyndrede og ødelagde Byen, slagtede de fleste af Indbyggerne og gjorde Ende paa Bagdad-Kalifatet. Efter denne Tid var det forbi med det middelalderlige Bagdads Glans. Kun faa Minder er nu tilbage fra Storhedstiden: Nogle Ruiner af Nizamijah-Universitetet og en af Ny-Bagdads større Moskeer samt Marufs og de andre store Helgeners Grave og et Mausoleum, der efter Beretningen er rejst over Zobeide, Harun-ar-Raschids Gemalinde.

Arthur Christensen

SKUESPIL OG BALLET PAA DET KGL. TEATER

Nationalscenen staar nu ved Slutningen af den femaarige Periode, der blev overladt Teatret for at prøve Betingelserne for Kunstens Udøvelse og Ønskeligheden af eventuelle Forandringer. I den Anledning har Direktionen udsendt en Erklæring, der næsten udelukkende drøfter Skuespillets Misère og stærkt fremhæver, at det umulig kan naa sin fulde Udvikling, naar det skal leve under Tag med saa fordringsfuld en Kunstart som Operaen. Da det er den almindelige Opfattelse, at Teaterledelsen med skyldig Hensyntagen til Skuespillets allerede i det kvantitive stærkt dominerende Stilling er forpligtet til med vaagen Ansvarsfølelse at værne om Nationens Opera, har det vakt megen Opsigt, at Direktør Christiansen ligesom prøver at skyde Operaen fra sig og endogsaa antyder, at denne Kunstart egentlig ikke trænger til nogen kunstnerisk Formynder, men maaske egnede sig allerbedst til Udnyttelse af et privat Selskab eventuelt med Tilskud fra Staten. Dette originale Standpunkt er blevet stærkt diskuteret og skarpt bedømt, men mest af Mænd, hvis Interesse i første Række gælder Skuespillet, og paa udenforstaaende har det virket deprimerende, at vor Musikverden ikke for en Gangs Skyld kunde samle sig til et Skrig af Indignation over, at den Opera, der er Teatret betroet, fra Direktionens Side væsentlig synes at blive betragtet fra merkantile Synspunkter. Al den rige Kunst, som Opera og Syngespil (for slet ikke at tale om Kapellets selvstændige Betydning) i over et Aarhundrede har tilført dansk Aandsliv, balancerer aabenbart ikke med den tilfældige Omstændighed, at et Par tyske Sangere har kunnet optræde paa Nationalscenen. Men selv om Musikken nok saa meget er et internationalt Omraade, er den en alt for vigtig Faktor i vor Kultur, til at

Staten af Hensyn til Skuespillet kan unddrage sig den Forpligtelse at opretholde en dramatisk Musikscene, der saavidt muligt holdes udenfor Forretningslivets Smarthed. Dobbelt besynderligt virker Direktionens Stilling overfor Operaen, naar man ser tilbage paa de Sejre, netop denne Kunstart og dens fortrinlige paa Teatret selv uddannede Personale har vundet i den nu afsluttede Periode til Trods for det indskrænkede Antal af Spilleaftener, der har været den indrømmet, og til Trods for de Vanskeligheder, Hensynet til lukrative Gæstepil bereder Repertoirets sunde Udvikling.

Men skønt Teatret næsten betragter Operaen som en Gøgeunge, der breder sig paa de legitime Arvingers Bekostning, mener det sig foreløbig af økonomiske Hensyn forpligtet til at kæle for den „internationale“ Kunst, fordi det formentlig er den alene, der kan tænde de røde Lygter, hvis flatterende Skær end ikke den sublimeste Scenekunst i Længden kan undvære. De Beregninger, der i Operaen ser den eneste mulige økonomiske Basis for Kunstarternes fortsatte Samvirken, er imidlertid blevet indgaaende kritiseret blandt andet af Professor William Scharling, og fra Teatrets Side er der i denne Sæson med anerkendelsesværdig Loyalitet præsteret Bevis for, at ogsaa Skuespillet sidder inde med magnetiske Kræfter. For faa Aar siden spillede den gyldne Komik i Jeppe paa Bjerget for gabende tomme Bænke, medens denne Forestilling nu hører til Teatrets mest efterstræbte Festaftener. Det samme gælder andre Holbergopførelser, og den raffineret delikate Sammensætning „Kvinder—Skærmydsler—Harlekins Millioner“ virker lige saa lokkende som smeltende Tenortoner. Ja, for nylig har Sommernatsdrømmen i en skrækindjagende Udførelse fyldt Huset Aften paa Aften, og selv Forestillinger, der var saa langt fra det fuldkomne som Macbeth og Johann Ulfstjerna, er blevet modtaget med megen Paaskønnelse. Det er jo netop det mest iøjnefaldende og det glædeligste Resultat af Einar Christiansens Direktorat, at det er lykkedes ham atter at skaffe Skuespillet, hvad det en Tid lang helt syntes at have mistet — et Publikum. Selv om man altsaa indrømmer, at en særlig for det reciterende Drama beregnet Scene vilde være meget ønskelig — forudsat naturligvis, at Skuespillet kan isoleres, uden at de andre Kunstarter trues, synes der ikke at være Grund til at se med Pessimisme paa Fremtiden, fordi der endnu i nogle Aar skal arbejdes i den overfyldte Teaterbygning. At der selv under de bestaaende Forhold kan præsteres forsvarligt kunstnerisk Arbejde i *alle Kunstarter*, har Direktionen garanteret ved, trods Regeringens

foreløbige Afvisning af Kravet om en Talescene, at fortsætte sin Ledelse af Teatret.

Skuespillet paa Kongens Nytorv har virkelig gode Kort paa Haanden. Publikum har atter tilsagt det sin Søgning, og Direktionen indrømmer det en større Plads i sit Hjerte, end den maaske strengt taget har Lov til. Ja selv Personalet, hvis Fornyelse, som Direktionen aabent erkender, er Teatrets Achilleshæl, har i Fru Nansen faaet en Forøgelse, der vejer meget tungt, og inden for Teatrets egen Ungdom har i denne Sæson navnlig Hr. Thorkild Roose i et omfattende Repertoire vist udpræget sceniske Evner og en intellektuel Kultur, der berettiger os til i ham at haabe paa en bærende Kraft. Men endnu maa man alt for ofte — især hos de lyrisk-erotiske Kunstnere af begge Køn — bittert savne enten Ungdom eller Talent eller, hvad værre er, begge Dele. Nationalscenen havde haft god Brug for Adam Poulsens temperamentsfulde Kunst og klangfulde Organ og ikke mindre for Holger Reenberg, der midt under Publikums Forkælelse og Udførelsen af et for hans Kunst farligt Repertoire har bevaret sin umiddelbart vindende Teaterpersonlighed, der sidder inde med alt det, der ikke kan læres, og som i Længden er det værdifulde i Scenens Kunst. Medens altsaa Tilgangen af Skuespillere lader meget tilbage at ønske, og man ikke rigtig synes at kunne finde Anvendelse for de nye (Fru Nansen!) har Teatret takket være sin forholdsvis uafhængige økonomiske Stilling og den Hviletid, de andre Kunstarters Virksomhed medfører, den Fordel at kunne forberede sine Forestillinger med en mere kunstnerisk gennemført Instruktion end f. Eks. Dagmarteatret, der desuden af Hensyn til Abonnementet tvinges til at forcere sit udmærkede Personale gennem en med aandeløs Hurtighed skiftende Række af anstrengende Paraderoller. I Poul Nielsen har det kgl. Teater fundet en ny, energisk og interesseret Instruktør, og selv om det er beklageligt foreløbig ikke at skulle se den dygtige Skuespiller, har man allerede kunnet glæde sig over hans betydningsfulde Virksomhed i det skjulte og maa under hans Ægide haabe paa mange smukke Sejre for det talte Ord. En ganske særlig Tak skylder Publikum Teatrets unge Kostumier, Maleren Tetens, hvis levende Sans for Farvens elementære Pragt og musikalske Sammenstemning smykker en Teaternyhed paa Statens Scene med en coloristisk Charme, der straks skaber den festligste Stemning. Selv kræsne Kendere af Farvens Musik har ikke kunnet tilbageholde deres Beundring for den Zahrtmannske Harmoni, der forgylder Silkepragten i Harlekins Millioner eller de

henrivende brune og graa Toner i Maskaradens Hanedans, og selv over Sommernatsdrømmens Rædsler kastede Fru Nansens blaa Robe et forsonende Skær.

Den foreliggende og snart afsluttede Sæsons Skuespilkunst har maattet høre haarde Ord, fordi dens Arbejde ikke var stort nok og ikke var godt nok. Alle er enige om, at det kunstneriske Tyngdepunkt har ligget i det faste Repertoire, men alene, at der eksisterer et fast Repertoire, er af den allerstørste Betydning for Nationens Skueplads, og det bliver ikke understreget ofte og stærkt nok, at dette glædelige Forhold næsten udelukkende skyldes den nuværende Direktions utrættelige Bestræbelser. Løvens Part af disse klassiske Forestillinger tilhører ganske vist Olaf Poulsen, og der er Grund til at mindes, hvilken i Sandhed kongelig Række af Kunstydelser Teatret har tilbudt: Jeppe paa Bjerget, Erasmus Montanus, Den politiske Kandestøber, Gulddaasen, Elverhøj, Eventyr paa Fodrejsen, Der var en Gang —, Vildanden og Sommernatsdrømmen. Men ogsaa Skuespil, hvor Teatrets første Kunstner ikke medvirker, har med Rette hævdet deres Plads i Repertoiret f. Eks. Gengangere (Fru Hennings, Jerndorff), Skærmydsler (Fru Hennings, Fru Wallén) og Den gamle Præst (Mantzius, Knudsen, Neiiendam). Under saadanne Forhold fordrer man ganske naturligt af den nye Sæson, at den skal yde sit Bidrag til Teatrets kunstneriske Kapital, og her maa det desværre indrømmes, at Resultatet hidtil har været negativt. Af Sæsonens Nyheder husker man enkelte (ikke mange) Roller, men ingen Forestilling, man kunde ønske bevaret, maaske med Undtagelse af Otto Benzons deminutive Enakter „Forældre“, ikke blot paa Grund af Mantzius' skønne Maske og betagende alvorlige Spil, men fordi selve Stykket var komponeret med en grandios Symmetri i de faatallige og faamælte Repliker, der højnede det smukke Skuespil til det klassiske. Medens „Forældre“ bogstavelig talt ikke fik Tid til at erobre Publikum, havde de andre Nyopførelser en Længde, der stod i omvendt Forhold til deres kunstneriske Værd. Nye Skuespil af Lange, Bergstrøm og Hedberg faldt Side om Side med Shakespeares udødeligste Frembringelser, og ikke en Gang Goldschmidts „En Skavank“, der som litterær Kunst er grufuldt, men som Teaterstykke ganske behændigt, blev nogen hel Succes, trods Rooses Gennembrud som den unge Aspirant til Højesteretsadvokaturen og Mantzius' mesterlige Udførelse af den vittige Hovedrolle.

Men selv om Teatret kun har høstet ringe Udbytte af Sæsonen, har adskillige af dets Kunstnere haft store og udviklende Opgaver, og

navnlig har Mantzius udfoldet en Alsidighed, der yderligere har befæstet hans høje Stilling i Publikums Gunst. Han har ikke nøjedes med at dyrke sin velkendte Specialitet i ældre anstandsfuldt komiske Roller som Sagføreren i „En Skavank“ og Konsulen i „Tunge Veje“, der atter viste hans aldrig svigtende Træfsikkerhed i Replikkens Aplomb, men i den gamle Thorvaldsen (Det gyldne Skind) skabte han en overdaadigt original, til de mindste Enkeltheder gennemført Figur som den fordrukne og despotisk egoistiske Billedskærer, der vil huskes, naar det uhyggelige Produkt længst er hjemfaldet til Glemsel. Særlig maatte man beundre hans diskrete Dialekt, der virkede dobbelt velgørende i dette Skuespils barbariske Kaudervælsk, der ikke bluedes for at føre selve Jasonscenerne ud i den rene Farce. Det er imidlertid næppe som Komiker, den utrættelig arbejdende Kunstner har ydet sit bedste, og det er oftere blevet fremhævet, at han ligefrem synes at opsøge Opgaver, der maatte synes at ligge hans Naturel fjærnere. I denne Sæson har han ikke mindre end tre Gange tolket Æsthetikerens lyriske Stemningsudbrud, som den gamle Musiker i „Forældre“, som Herreborg i Langes „En Digters Kærlighed“ og som Johann Ulfstjerna i Hedbergs Stykke. Det sidstnævnte Skuespil blev ganske vist ikke en Gang for Mantzius nogen Sejr, men det var hans Gennemførelse af den komplicerede Figur, der bar den interessante Forestilling, og den har sikkert haft stor Betydning for Kunstneren selv. I de to andre Stykker illuderede han fuldkomment, og der er mange, for hvem Mantzius' Spil i Hanrejscenen i fjerde Akt af „En Digters Kærlighed“ staar som det mest betagende Stykke Scenekunst fra den sidste Tid, dobbelt beundringsværdig, fordi Digterens fintslebne Kunst lader den smukke Scene balancere paa den farlige Grænse mellem det ridicule og det sublime.

I „En Digters Kærlighed“ havde man en Nydelse, der længe har været savnet paa den kgl. Scene, at se en genial Kunstnerinde i sin Ungdoms og Skønheds fulde Glans, og skønt Fru Nansen har spillet bedre og langt bedre Komedie end her, beherskede hun Scenen ved sin fornemme Fremtræden og sit Sprogs uopnaaede Noblesse. Fru Nansen er født til at færdes paa Teatret. Selv hvor hun spiller daarligt Komedie som i Sommernatsdrømmen, samler hun al Tilskuerens Interesse, og skønt hendes Helena var saa langt fjærnet fra Spindelvæv og Dugdraaber som vel tænkeligt, følte man dog, at hun havde drømt med Digteren, hvad man umuligt kunde mistænke hendes medspillende for. End ikke i Macbeth sejrede hun helt, og man havde en

uhyggelig Fornemmelse af, at hun især blev beundret paa Grund af hendes Omgivelsers slette Spil. Men der var Øjeblikke, hvor man mærkede den fødte Tragøde, og de første Sceners plastiske Adel fremhævede endnu stærkere den hensynsløst realistiske Fremstilling af Morderskens bloddryppende Drøm: Fru Eckardt og Saabye har vist os Marmordronningen i Antikkens Skrud, Fru Nansen opgav al sin beundrede plastiske Majestæt og viste os en stakkels forgræmmet og forpint Kvinde i sin Natdragt.

Fru Nansens Genoptræden paa Nationalscenen har givet store Løfter, og den er indtraadt paa et højst forønsket Tidspunkt netop nu, da Fru Hennings ser sig nødsaget til at forlade sin Scene. Det er øjensynlig kun Helbredshensyn, der har ført Kunstnerinden til hendes beklagelige Beslutning. Thi hendes Kunst er uangrebet, og i Karl Larsens „Kvinder“ har hun føjet et nyt Blad til sin Laurbærkrans. Fru Hennings' Fremstilling af Fruen paa 39, der opbyder al sin flygtende Ungdoms Erotik for at indfange sin flygtige Gemal, udfoldede en kvindelig Charme i Stemmeklang og Bevægelse, der maatte besejre alle. Den slanke, næsten altfor ungpigeagtige Skikkelse mindede vemodigt om, at det var Bournonvilles kæreste Elev, der nu i sin Kunsts ukuelige Ungdom og Ynde med et straalende Smil danser bort fra Teatret.

Det har vakt megen Forundring, at Direktionen, der over for Nationen bærer Ansvaret for tre Kunstarter, i sin Erklæring ikke med et Ord nævner Balletten, og man er unægtelig nysgerrig efter at vide, om ogsaa Bournonvilles Kunst paatænkes bortforpagtet til et Privatselskab. Denne Tavshed, der betænkelig nærmer sig Grænsen for det sømmelige, giver imidlertid et veltalende Svar paa et Spørgsmaal, der længe har beskæftiget dem, der mener, at Balletten i Øjeblikket vel kvantitativt, men saa vist ikke kvalitativt staar tilbage for Skuespillet hverken i Repertoire eller Personale. Man har gættet paa, at den kendelige Nedgang i Ballettens Arbejde skyldtes Hans Beck, og at det omsider var lykkedes at løbe den utrættelige træt i hans haardnakkede Arbejde som Ballettens Regenerator. Men baade Balletmesterens personlige Optræden og den energiske Gennemførelse af de Opgaver (to og en halv i Tallet), der i syv Maaneder er blevne ham betroede, har egentlig gjort Direktionens stumme Tilstaaelse overflødig. Man har haft den melankolske Adspredelse at beundre Balletten Valdemars Kongehjælme paa en Blikkenslagerudstilling og Fru Price de Plane i Parkettet ved Coppelias Genopførelse. Forstaar Nationalscenen ikke paa en værdigere Maade at løfte Bournonvilles og Dynastiet Prices

Arv? Ballettens tilbagetrukne Stilling har virket endnu mere skuffende, fordi Sæsonens første Aften bragte saa lykkeligt et Varsel som Genopførelsen af Bournonvilles og Taglionis La Ventana, hvor Fru Price (i Anledning af en Sygemelding) genskabte den sydlandske Digters erotiske Vision til en Skønhedsaabenbaring, som Teatret ikke længe har set Magen til. I de flygtige Momenter, hvor Kunstnerinden var alene paa Scenen, havde man den sjældne Lykke at stilles Ansigt til Ansigt med det fuldkomne. Fru Price dansede med den andalusiske Glød, som Bournonville savnede hos den forgudede Juliette. Det jublende Koketteri foran Spejlet og den ubetvingelige Flyvelyst i de fortryllende Pas ved Vinduet fyldte Danserinden med al sin skønhedsmættede musikalske Plastik, og ikke mindre beundringsværdig var den triumferende Indolence hos den knælende Maia, der vuggende hengiver sig til Musikkens Takter, og til Kastagnetternes inciterende Klang lader de slanke Arme kredse langsomt om det drømmende Hoved — og hvem bevæger den hævede Haand saa rytmisk som Fru Price? Med lige saa fuldendt Kunst skildrede hun i den anden Scenes Seguedilla den ulmende Lidenskab i Promenadens tilslørede Erotik, der under Tamburindansens hidsende Rytmer slaar ud i lyse Luer, og den sejrssikre Stolthed, der værner Elskerens Baret mod Venindernes kaade Angreb og kroner hendes Dans med et pragtfuldt Orgoglioso. I La Ventana har Bournonville (som tidligere i Toreadoren) stillet den spanske Dans i pikant Modsætning til en Pas de Trois i raffineret fransk Balletstil, og her fejrede Frøken Lauesgaard og navnlig Ricard Jensen og Fru Guldbrandsen store Triumfer for deres temperamentfulde og virtuose Dans. Hans Becks Glansrolle som Maioen danses nu af Uhlendorff, og der er Grund til at dvæle ved denne Danser og hans Betydning for Teatret, fordi han omtrent er den eneste, der har faaet nye og ansporende Opgaver. At han vilde magte La Ventana, maatte man vente, men det er karakteristisk, at han virkede mindre i den første Solo (det berømte Spring med Sløjfen) end ved det romantiske Sværmeri i Seguedillaen, hvor han baade plastisk og mimisk dansede med en Hengivelse, der var Fru Prices Kunst værdig. Den nærliggende Sammenligning med hans diskret karikerede Udførelse af en lignende Scene i Harlekins Millioner viste tillige, hvor individuelt Kunstneren gennemarbejder selv beslægtede Figurer. Ogsaa i Coppelia har Uhlendorff afløst Beck i det store Hovedparti, der vel har været ham en ren Leg, men atter viste den Sans for Dansens fine Komik, der indbragte ham saa vel fortjent Jubel for den kostelige Polichinel i Harlekins

Millioner. En baade mimisk og koreografisk betydelig Opgave har han løst som den unge Spanier i Fjærnt fra Danmark. Med de fornemste Midler i Maskering og Mimoplastik gengav han den uelskværdige Races kølige Hovmod med den dyriske Lidenskab under Marmormasken, og han dansede som en Engel. Denne Alsidighed i Dans og Karakteriseringsevne vækker store Forventninger, og alene for denne Kunstners Skyld maa Valdemar snarest mulig genoptages, for at han kan faa Lejlighed til at uddybe den vanskelige Rolle, som han ikke rigtig fik givet Form ved de to Opførelser, Teatret i Fjor undte denne Ballet.

I Aar har man gjort en gammel Forsyndelse god ved at fremføre et Hovedværk som Fjærnt fra Danmark i en sømmelig Form. Af den tidligere Rollebesætning glimrede Frøken Breitenaus Eskimodans og Lenses uimodstaaelig morsomme Visekælling, og blandt den opvoksende Ungdom beundrede man navnlig Frøken Britta Petersens udtryksfulde Dans i Negerpigens taknemlige Parti og Richard Jensens fulminante Spring i Kineserens Solo, der syntes at konstatere visse Undtagelser i Tyngdeloven. At Teatret har genoptaget Coppelia, finder en Undskyldning i Fru Guldbrandsens plastiske Dans og smittende Munterhed, skønt det er en Jammer, at en Scene, der har ejet „I Karpatherne" i dyre Domme maa indforskrive Coppelia for at komme til at danse en Czardas. Men andre Opgaver venter. Valkyrien og Thrymskviden, der foreligger indstuderede, maa opføres mindst lige saa ofte som Wagners Ring, og man spørger med Ængstelse, om Dødsdommen allerede er fældet over „Festen i Albano" eller „Bellman" eller „Kermessen i Brügge". Saa længe saadanneÆrespligter forsømmes, er Tiden ikke inde til at minde Teatret om, at dets rundhaandede Løfter om nye Balletter ikke i Længden egner sig til Kapunfodring.

OVE JØRGENSEN

TILSKUEREN

REDIGERET AF

GUSTAV PHILIPSEN · MARIA KROHN

JUNI 1908

Kejserlig russ. Hof-Leverandør

C. R. EVERS & CO.

Maltextraktøl (dansk Sundhedsøl)
40 Øre pr. ½ Fl.

Export-Malt-Extrakt (Skattefrit)
25 Øre pr. ½ Fl.

Fineste og bedste Fabrikata.

Fabrik: Ø. Fasanvej 15. ☎ Telefon 3282.

Pianoer
Harmoniums
Flygler

Skandinaviens største Magasiner. Aarligt Salg af over 500 Instrumenter. Alle Stilarter og Træsorter. — Bedste existerende Fabrikata: Steinweg, Gaveau, Hamilton Højeste Udmærkelser (Grand prix og Guldm.) og fineste Anbefalinger.

Chr. Winther,

Frederiksborgg. 36, »Nørrehus«,
Udst: Østergade 62 (ved Ranchs Ur.)

Brugte Pianoer tages i Bytte. Udlejning med Købsret. Ubegrænset Garanti til enhv. Tid. Kulante Betalings- og Forretningsprincipper. Skriv efter ill. Prisliste og Piecer

---

Magasin du Nords Afdelinger for
Herre-Skræderi og Herre-Lingeri
fører de nyeste og fineste Artikler. Priserne ere, ligesom i Etablissementets øvrige Afdelinger, altid meget moderate.

Egen Indgang til disse Afdelinger i Porten nærmest Vingaardsstræde.

Linoleum

C. Riis Bonne & Co.

anbefaler **Linoleum** enten som afpassede Tæpper eller til hele Værelser og Trappegange.

6. Kronprinsensgade 6 (lige ved Købmagergade)

Linoleum

DE SVENSKE NORDLANDE

Enhver, der i de seneste Aar har beskæftiget sig med Studiet af svenske offentlige Forhold, vil atter og atter have stødt paa „det norrlandske Spørgsmaal“. I Pressen som i Rigsdagens Arbejde sætter det sine Spor med korte Mellemrum, det giver Stødet til Lovgivningsforanstaltninger af til Dels rent exceptionel Natur og fremkalder efterhaanden en hel Litteratur af større og mindre Arbejder, Brochurer og Bladartikler, hvori de mest modstridende Synsmaader kommer til Udtryk med intensiv Varme, ofte i Form af lidenskabelig Polemik.

Man tør ikke forudsætte, at Kendskabet til dette Emne er stort udenfor Sverige, heller ikke i Danmark og blandt saadanne danske, som ellers med Opmærksomhed og Samfølelse bestræber sig for at følge med Sveriges Udvikling. Dertil ligger Skuepladsen for Dramaet vel langt borte, og dertil ere dets Personer og dets hele Milieu for lidt beslægtede med Hjemlandets. Hvad der fængsler Udlandet, er fremfor alt de svenske Nordlandes vidtstrakte, uberørte Fjældplateauers Ensomhed og Storslaaethed, de tavse, rivende Elveløbs Bugtninger mellem tætte Skove og hemmelighedsfulde Højder — kort sagt det, der tiltaler Natursansen, Skønhedstrangen. Og det er ganske sikkert heller ikke lidt, som bydes den, der i de svenske Nordlande søger Hvile fra det overbefolkede Europas Trængsel; staar de end tilbage for Syden i Liv og Farvespil, saa paavirke de Sindet nok saa mægtigt og varigt ved Naturens Alvor og Befolkningens Selvsikkerhed. Heldigvis er det endnu ikke lykkedes at forvandle disse Egne til en Række Udstillingsgenstande eller Indbyggerne til Spekulan-

ter i Sommergæsters Offervillighed. Men den æstetiske Side af Sagen er alligevel ikke nok til at gøre Norrland til noget for sig selv; der gives specielle Samfundsproblemer for denne Landsdel, skabte af indgribende lokale Interessemodsætninger.

Hvad er da „det norrlandske Spørgsmaal“? Det er ikke let at svare herpaa i kort Begreb. Thi der er i Virkeligheden ikke blot et, men adskillige saadanne Spørgsmaal, der hver til sin sin Tid trænger sig i Forgrunden, saa at det ene tit skygger for det andet. Der er en Række Kolonisationsspørgsmaal, for saa vidt det gælder om snart at aabne Adgang til store, hidtil ubenyttede Landstrækninger med uprøvede Evner til at ernære en talrig Befolkning. Der er endvidere Spørgsmaalet om de forskellige Hovederhvervs indbyrdes Stilling og Udviklingsbetingelser, altsaa et nationaløkonomisk Spørgsmaal af stor Rækkevidde. Det fører atter videre til et socialt Spørgsmaal om de enkelte Samfundslags Vilkaar i Konkurrencen, om det af Naturen karrigt tilstaaede Erhvervsudbytte ikke forholdes nogle Klasser paa andres Bekostning — og i snævrere Forstand er det som oftest netop den Side, der hyppigst haves for Øje, naar der nu tales om det norrlandske Spørgsmaal. Endeligt kunde man udsondre et nationalt Spørgsmaal, som skyldes Nordsveriges Karakter af Grænseland mod to andre Stater, og som afføder Problemer af strategisk og samfærdselspolitisk Natur; det har ofte spillet ind, mere eller mindre bevidst, ved Behandlingen af Norrlandssagen i andre Forgreninger.

Det vilde være for meget forlangt af en kort Tidsskriftsartikel, at den skulde give fuld Besked om alle Sider af et saa sammensat Emne. Med Opgivelse af al Systematik skal der her blot gøres et beskedent Forsøg paa at vække Sans for det ved at optrække nogle af dets Hovedlinier og da navnlig dem, som afgrænse dets økonomiske og sociale Indhold. Ønskeligt havde det været, hvis Fremstillingen i højere Grad var bygget paa Selvsyn og egen Prøvelse. Men endog en saa kundskabsrig og grundig Forfatter som Professor A. G. Högbom, der i 30 Aar ved Rejser og selvstændige Undersøgelser har lært Norrland at kende, klager i Fortalen til sit store, endnu kun paabegyndte Værk om denne Landsdel, særligt om dens Naturforhold, over sin Mangel paa Specialkundskaber; man fristes da til at mistvivle om den enkelte dødeliges Evne til at trænge til Bunds i Emnet.

Det fyldige litterære Materiale, som i de senere Aar har ophobet sig, ganske vist ikke altid i den lettest tilgængelige Form, har dog sikkert sin store Værdi og tillader ogsaa andre end Specialisterne at danne sig et livligt Billede. Baade i sin til Dels endnu mytiske Historie og i sine dæmrende Fremtidsmuligheder frembyder Norrland Tillokkelser for Studium og Iagttagelse.

I

I en forholdsvis sen Tidsalder er „Norrland" — hvorved forstaas Landet nord for Dalelven — blevet tilgængeligt for Samfærdsel og Civilisation. Endnu i første Halvdel af det 18de Aarhundrede betragtede man en Rejse til de indre Dele af Landet som en videnskabelig Bedrift. Mænd som Linné og Celsius foretog Ekspeditioner derop for at studere dets Natur, og i Linnés Dagbog fra Lapland skildres med en vis Humor Foretagendets store Vanskeligheder og de hidtil næsten ukendte Egnes afskrækkende Utilgængelighed. Linné beskriver Lapland som et sandt Helvede: „Aldrig kunde Poeterne afmale Styx saa grimt, at dette ikke er grimmere". Lapkonerne var i hans Øjne saa frastødende, at man blev bange ved at se paa dem; Linné vidste knapt, om de var Mand eller Kvinde, men han var tilbøjelig til at tro, at saaledes maatte en Furie se ud, naar hun kom fra Styx. Han havde den Gang maattet gaa en hel Mil i en Mose, hvor det iskolde Vand naaede ham mindst til Knæene; som Straf for et „delictum capitale" vilde det have været „crudelt". Han ønskede sig da ogsaa vel hjemme igen. Paa Linnés Tid kendte man dog saa temmelig Norrlands Topografi i Hovedtrækkene; men gaar man henved 100 Aar tilbage, til gamle Kort over Skandinavien fra det 16.—17. Aarhundrede, er det ikke usædvanligt at finde Nordlandene landfaste med Grønland. Endnu nogle Hundrede Aar tidligere er vi midt inde i Eventyret; da Adam af Bremen i det 11te Aarhundrede gav sin Beskrivelse over Nordeuropa, befolkede han „Helsingaland", det nuværende Norrland, med Cykloper, Menneskeædere, Bøfler, Uroxer og — hvad der maaske bør tilskrives Lydligheden mellem „Kvæner" og „Kvinder" — med Amazoner.

Paalidelige Oplysninger om Norrlands Næringsliv og Udviklingstrin har man egentlig først fra de seneste 150 Aar. I et

særdeles skarpsindigt Essay med Titel „Norrland 1571—1870“ har Hans Forssell (Studier og Kritiker 1. Del, udg. 1875) givet ypperlige Bidrag til Kendskabet særlig om Kystlandskabernes økonomiske Historie ogsaa i ældre Tider. Han indrømmer dog selv, at Materialet for den ældre Periodes Vedkommende ikke er fuldt paalideligt, skønt det paa visse Omraader som f. Eks. med Hensyn til Landbrugets Tilstand giver overraskende fyldige Oplysninger. Forssells Afhandling er udgivet, inden Norrlands Opgangsperiode for Alvor indtraf: det kraftige Opsving i Trævareeksporten skriver sig især fra Tiden efter 1870, og den nordlige Stambane var i Begyndelsen af 70'erne ikke aabnet længere end til Krylbo, 95 Km. nordvest for Upsala. Ikke desto mindre behøver man kun paa faa Punkter at berigtige hans Resultater; i de store Træk er de norrlandske Kulturforhold nogenlunde uforandrede i den sidste Menneskealder.

Saaledes konstaterer Forssell allerede den relativt stærke Befolkningstilvækst i de norrlandske Provinser, en Tilvækst som siden har holdt sig regelmæssigt, som Følge dels af Indvandring fra andre Landsdele, dels af forholdsvis ringe Udvandring — kun Jemtland danner i sidstnævnte Retning en Undtagelse. Men til Trods herfor er Norrland endnu stadig yderst tyndt befolket. Denne store Landsdel, der i Areal udgør 60 % af hele Sverige og er 7 Gange saa stor som det egentlige Danmark, havde efter de seneste Beregninger kun en Befolkning af henved 900,000, altsaa ca. 17 % af Sveriges hele Folketal og henved 1/3 af Danmarks. Medens der i det egentlige Danmark lever 65 Mennesker paa 1 Kvadratkilometer og i Sverige som Helhed 12 Mennesker, har Norrland kun 3. Befolkningen i Norrland kunde med andre Ord vokse endnu med 3½ Million, inden den blev saa tæt som Sveriges nuværende Gennemsnitsbefolkning. Saa højt spænder dog vel ingen Forventningerne om Kolonisationens Resultat. Thi det er kun en forholdsvis snæver Plads, der med nogen Rimelighed staar Bebyggelsen aaben. Kystlandet og særligt de store, brede Elvdale byde de bedste Betingelser for at give en forøget Befolkning Plads; ogsaa Strækningen mellem Højdeplateauet i Vest og Kysten har adskillige Muligheder for yderligere Benyttelse og Beboelse. Men jo mere man nærmer sig de egentlige Fjældegne, desto haardere bliver Klimaet og desto mere svinder derfor

Terrainets Tillokkelse for en bofast Befolkning. Af det indre Lapland vil sagtens i en uberegnelig Fremtid den allerstørste Del ligge hen som en Ødemark, et Hjem kun for Lappernes Nomadestamme; men det skal dog ikke overraske, hvis Bjergværksdriften, der her oppe allerede har fremtryllet nye Befolkningscentrer som Malmberget og Kiruna, med Tiden vækker flere døde Egne til Live.

Langsomt og kun lidt efter lidt er Erkendelsen vaagnet om Norrlands store Muligheder for et rigt forgrenet Næringsliv. Hvis Axel Oxenstjerna, da han opmuntrede sine Landsmænd til med Flid at „bruge det Indien, som Gud har givet os i Sverige“, har sigtet til Norrlands ukendte Rigdomme, er det højst sandsynligt, at hans Samtid virkeligt i Tankerne henlagde disse Rigdomme til et lige saa fjernt og utilgængeligt Sted, som Indien paa den Tid var. Norrlands Befolkning drev ganske vist allerede i det 17de Aarhundredes Begyndelse et ikke ubetydeligt Landbrug, i al Fald i Kystlandskaberne. Af Forssells Undersøgelser lærer man saaledes, at Kvægbesætningerne, baade Køer, Faar og Geder, vare rigelige og Høstudbyttet i gode Aar ret betydeligt. Under saa primitive Samfærdselsforhold som Datidens maatte vel ogsaa hver Landsdel bestræbe sig for at sørge for sig selv. „Ingen er den andens Broder i Havet“, siger et norrlandsk Ordsprog, som af Forfatteren Olof Högberg ofte citeres i hans store, paa Kulturbilleder fra en lidt senere Tid saa rige Roman „Den store Vrede“. Foruden Landbrug til Husbehov drev man især Jagt og Fiskeri: Bjørnen og Lossen, der nu snart som Repræsentanter for det store Vildt er uddøde i Sverig, fandtes den Gang hyppigt ogsaa i sydligere Landskaber som Vermland og Vestmanland. Laksen var de norrlandske Elves ædleste Fisk helt ned til vor Tid; man nød den, endog ofte til Lede, overalt i Kystbyerne og forsynede Stockholm og andre svenske Egne med den, indtil den nu i de senere Aar synes at aftage yderst hastigt, rimeligvis fordreven af de flydende Tømmerstokke og af det giftige Affald fra Træmassefabrikkerne.

Men til disse Næringsveje var den norrlandske Befolkning da ogsaa den Gang henvist i alt væsentligt. Tilløb gjordes vel til extraktiv Industri — Malmbrydning foregik saaledes allerede i det 17de Aarhundrede ved Svappavara og Nasafjell — men maatte snart opgives; der savnedes vel sagtens baade tekniske

Hjælpemidler og Kapital til Stordrift, for ikke at tale om Mangelen paa Befordringsmidler fra den indre Lapmark til befolkede Egne. Af større Betydning var sikkert Skovhugsten. Sverige har drevet Handel med Tømmer til Eksport meget længe, sandsynligvis allerede i Middelalderen, først med Hansestæderne, senere med Holland og England. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede skal Trævareeksporten i Værdi have udgjort henved $^{1}/_{7}$ af Landets hele Udførsel; den led dog et stærkt Afbræk under Kontinentalsystemet og tyngedes senere af haarde Afgifter ude og hjemme, indtil der i 1860'erne oprandt en ny Tid for den. En liberalere Handelspolitik baade i Udlandet og i Sverige fjernede nemlig de vilkaarlige Skranker for Ind- og Udførsel, Samfærdselsmidlernes Forvandling bød hidtil ukendte Transportmuligheder, og fremfor alt indførtes ved Hjælp af Dampkraften en helt ny Teknik i Trævareindustrien. Der havde nok fra gammel Tid været udført svenske Brædder, oprindeligt — i Hansaens Tid — udhuggede med Økse, senere savede og til Dels fabriksmæssigt fremstillede i Savværker, som man drev ved Vandkraft. Men først Oprettelsen af Dampsavværker gav Stødet til den store Trævareindustri.

Fra den Periode blev Norrland ikke blot Sveriges vigtigste Trævareprovins; det blev med ét Sæde for en mægtig Industri, der tæller med paa Verdensmarkedet. Tidligere har Norrlands Andel i Udførselen af Trævarer vistnok været forholdsvis ubetydelig. Statistiske Data foreligger kun sparsomt fra ældre Tider om de enkelte Landsdeles Andel i Udførselen; men allerede den Omstændighed, at Vandsavene maatte forlægges til Elvenes smallere Løb, ret langt fra de vide Elvmundinger, taler imod, at man med Datidens Befordringsmidler kunde opnaa en fyldig Eksport fra de fjernere Provinser. Dampsavene derimod kunde anlægges umiddelbart ved Afskibningsstederne, og fra Midten af 1850'erne skriver sig de to ældste og bekendteste norrlandske Savværker: Vifsta Varf ved Sundsvall og Kramfors ved Ångermanelven. De efterfulgtes snart af mange flere. Og hermed var Norrland traadt ind i en ganske ny Udviklingsfase, som saa stærkt kontrasterede mod dets oprindelige Uberørthed, at Livsforholdene maatte forrykkes i en følelig Grad. Trævaremarkedets stærkt vekslende Konjunkturer afspejlede sig i de før saa fredelige Smaabyers Hverdagsliv, affødte snart en sorgløs Let-

sindighed med overdaadige Vaner, der fra Brugspatronernes snævre Kreds banede sig Vej til hele den store Arbejderbefolkning, snart atter Pengevanskeligheder og økonomiske Katastrofer, naar Priserne gik ned ad Bakke og Spekulationen maatte bøde for sin sangvinske Tro paa de gode Tiders Varighed. En saadan Nedgangsperiode var der især i Midten af 70'erne, den kraftigste man kender siden den norrlandske Træindustris Opblomstring. Siden da er det gaaet op og ned mange Gange, og den seneste Tid — fra Eftersommeren 1907 — vil ikke høre til de norrlandske Trævarekøbmænds lyseste Minder. Men i sine vidtstrakte Skove, hvis mægtige Naaletræer ere hærdede i de nordiske Vintres barske Skole, besidder Norrland en Rigdomskilde, der — benyttet med Omsigt — sandsynligvis altid vil bevare sin Værdi, eftersom Befolkningstilvæksten i mildere skovløse Zoner stadig øger Forbruget af Træ til nye Boliger.

Endnu senere vaagnede Norrland til Bevidsthed om sin anden store Rigdomskilde, Bjergværksdriften. De laplandske Mineralier havde man ganske vist stadig haft i Erindring, af og til var der ogsaa af dristige Naturer gjort mislykkede Forsøg paa at bringe dem under Drift. Omsider erhvervede et engelsk Selskab 1864 Retten til at udnytte de store Gellivare-Gruber og skaffede sig tillige Koncession paa et Jernbaneanlæg fra Gellivare dels mod Sydost ned til Luleå som den nærmeste svenske Havn, dels mod Nordvest over den norske Grænse til Narvik som Udhavn paa norsk Side. Planen var, som Erfaringen senere har godtgjort, sund; men Vanskelighederne vare store, og Kapitalen svigtede. Efter at ogsaa dette Forsøg var glippet, lykkedes det efterhaanden at bringe Foretagendet over paa svenske Hænder; Staten overtog den allerede anlagte Banestrækning fra Gellivare til Luleå og aabnede den for Drift 1892, hvorimod den anden Del af Banen, til Narvik, først aabnedes ti Aar senere. Om selve Bjergværksdriften — ved Gellivare, ved de senere bearbejdede store Malmlejer Kirunavara og Luossavara samt ved flere mindre — har der som bekendt staaet haarde og bitre Kampe mellem Statsinteresser og private Interesser, mellem Kapitalisthensyn og Driftshensyn. Adskillige Gange siden har hele den laplandske Bjergværksdrifts Eksistens hængt i en Traad, Gribbenes hæse Skrig har genlydt i Luften, og mere end en kampdygtig Mand, der satte sin Velfærd som Indsats i det store Spil, er bleven paa Val-

pladsen. Endelig lykkedes det 1907 det store Grängesberg-Selskab, i hvis Plan det maatte ligge at sikre sig Herredømmet over de righoldige laplandske Lejer som Supplement til dets langt mindre, men bekvemmere beliggende Malmlejer i Mellemsverige, at bringe de to største Selskaber under sin Ledelse, og siden da er Driften kommen under langt tryggere Vilkaar — især siden der i Fjor opnaaedes en Overenskomst mellem Staten og Malmselskaberne, hvorefter der indrømmes Staten Plads som Interessent i Foretagendet og tillige Adgang til med Tiden (fra Udgangen af 1932) at overtage saa godt som hele Aktiemassen i det store Luossavara-Selskab.

Straks, da Banen fra Gellivare til Luleå var aabnet, tog baade Brydningen og Udførselen af Jernmalm et iøjnefaldende Opsving. Der hentes nu omtrent 5 Gange saa meget Jernmalm op fra de svenske Bjergskakter som i Aarene omkring 1890, og deraf kommer næsten $^3/_5$ fra de laplandske Gruber, medens Norrlands Andel i Produktionen af Malm før 1894 havde været meget beskeden, i enkelte Aar rent forsvindende. Ikke mindre tydeligt satte den nye Erhvervskilde sit Præg paa Malmeksporten. Den naaede første Gang 1888 op over 100,000 Tons; i 1906 var den 36 Gange saa stor og skrev sig for de $^3/_4$ fra Norrland. Det skyldes for en overvejende Del denne nye Erhvervskilde, at Luleå, der endnu i 1870 ikke var naaet op til 2000 Indbyggere, nu har over 9000, medens paa den norske Side Nybyggerkolonien Narvik hastigt har svunget sig op til en Udvikling, der gør dens Drøm om inden altfor lang Tid at blive de norske Nordlandes Stapelplads forstaaelig. At Maalet dog maa være et andet og højere end blot at skaffe den størst mulige Mængde Jernmalm frem for Dagens Lys for derpaa straks at sende den over Havet til andre Landes Smelteovne, det indser man nok i Sverige. De store tekniske Forbedringer indenfor Jernindustrien giver gode Forhaabninger om, at det vil lykkes at forædle store Mængder af Raavaren hjemme, saa at Sverige i det mindste kan spare sig at indføre Jernartikler af fremmed Tilvirkning. Problemet er tildels et Spørgsmaal om Forsyning med Brændsel; men der er allerede gjort anerkendelsesværdige Skridt mod dets Løsning ogsaa i Norrland ved Anlæg af store moderne Jernværker (Karlsvik ved Luleå og Herräng ved Gefle). Det kan følgelig ventes, at Norrland, der i Jerntilvirkningen tidligere ganske stod tilbage og

— naar undtages en Del af Gefleborgs Len — overlod denne gamle svenske Næringsgren til andre, særlig til de mellemsvenske Landskaber Vermland, Vestmanland og Dalarne, for Fremtiden vil tage Kappestriden op ogsaa her.

Der er endnu en af Sveriges Hovednæringer, som i de senere Aar i Norrland har fundet et nyt Hjemsted, nemlig Træmasseindustrien. Talen er her overhovedet om en forholdsvis ny Erhvervsgren; Sliberierne kan i Sverige vel forfølges tilbage til 1857, men de nu langt hyppigere Cellulosefabrikker forekommer her næppe før i 70'erne. Oprindelig anlagdes de næsten alene i Landets sydlige Halvdel, særligt i Vermland og Smaaland, og der kom tilmed i 90'erne en Periode, hvor man nærmest befrygtede Overproduktion af Træmasse. Men siden da har Forholdet forandret sig saa grundigt, at Fabrikkernes Antal i Løbet af de sidste 20 Aar omtrent er tredoblet og Tilvirkningsværdien tidoblet, uden at det har ført til noget Prisfald; der synes siden den russisk-japanske Krig næsten ikke at være nogen Grænse for den Mængde Raastof, Verden efterhaanden sluger til Avis- og Trykpapir. Og under en saa gunstig Konjunktur har man ogsaa i Norrland, i langt videre Udstrækning end før, kastet sig over Træmassefabrikation, der for en skovrig Landsdel med rigelig Vandkraft er det allernaturligste Erhverv. Allerede i de sidste to Aar er Eksporten af Træmasse fra de norrlandske Havnestæder omtrent halvanden Gang saa stor som den fra hele Sverige var for ti Aar tilbage. Dette er dog sandsynligvis kun en Begyndelse. Til Grund for de store Skovhandler, som afsluttedes i 1907 til overraskende høje Priser, ligger vistnok den Hensigt at benytte Skovenes Affald og Udskud i størst mulig Udstrækning til Fremstilling af Træmasse. Unaturligt er det da slet ikke, at der i Norrland kan opvokse en Træmasseindustri, som i Værdi vil kappes med Malmbrydningens, og som tør regne paa et langt større Afsætningsomraade end den. Allerede nu gaar den svenske Træmasse til Jordens fjerneste Egne.

II

Man kunde vente, at den mægtige industrielle Fremtid, der dæmrer for de svenske Nordlande, maatte vække de rigeste

Forhaabninger overalt i Sverige, og at ikke mindst Landbruget maatte hilse den med Glæde. Thi jo livligere Opblomstringen bliver, jo kraftigere Befolkningstilvæksten og Foretagelseslysten accentuerer sig, desto større Brug maa der blive for Tilførsel af Næringsmidler til de mange, der skal mættes under Arbejdet for nye Formaal. Indtil videre er Stemningen dog gaaet i en noget anden Retning. Det er ikke blot den allerede berørte Kontrovers mellem Statens Indflydelse paa Bjergværksdriften og de store Aktieselskabers Interesser, der kaster sine Skygger over Endrægtigheden; heller ikke er det i første Række de vanskelige Jernbaneproblemer med deres stadige og kostbare Krav til Statskassen, det gælder. Hvad der har skabt „det norrlandske Spørgsmaal“ i snævrere Forstand, er intet mindre end en alvorlig, dybtgaaende Konflikt mellem Trævareindustri paa den ene Side og Landbrug paa den anden.

Man kunde maaske tænke, at Landbruget i de nordlige Provinser med den lange, haarde Vinter og den stenede Jordbund ikke kan være af saa stor Betydning, at dets Interesser tør hamle op med Industriens, hvis Muligheder vokser fra Aar til Aar. Nu er det ganske vist et aabent Spørgsmaal — et Spørgsmaal, der ogsaa for Sveriges Nabostater er af Vigtighed, i samme Grad som de selv er Producenter af Landbrugsprodukter, men som kræver en selvstændig Redegørelse og her ikke kan optages — hvorvidt Landbruget i Norrland er saa livskraftigt og hviler paa saa gode naturlige Forudsætninger, at det som Erhverv betragtet har en Fremtid og fortjener at støttes af Staten, tilmed paa andre Erhvervs Bekostning. Meningerne er i den Henseende meget delte, selv om det maa anses for afgjort, at Jordbunden i enkelte Egne, fremfor alt i Elvdalenes Aabning mod Havet, er forbavsende frodig. Men det er heller ikke den rent erhvervsmæssige Betydning hos det norrlandske Landbrug, der træder i Forgrunden, naar Interesserne her kolliderer. Der kan være andre gode Grunde til at kræve Støtte for Landbrugerne, ikke mindst den, at de udgør Kærnen i den bofaste Befolkning og med størst Hengivenhed hænger ved de nationale Idealer. Som Værn mod Paavirkning fra den uberegnelige, stadigt bevægelige Arbejderklasse og mod fremmede Befolkningselementers Indtrængen fra Grænselandene fortjener under alle Omstændigheder den kraftige norrlandske

Bondestamme at bevares. Det paafaldende er snarere, at dens Eksistens overhovedet kan anses for truet. Forklaringen heraf maa søges i en historisk Udvikling af ganske ejendommelig, lærerig Natur.

Bebyggelsen af de norrlandske Provinser skete oprindelig uden nogen Plan og kunde efter Sagens Natur indtil for nogle Hundrede Aar siden overhovedet hverken kontrolleres eller reguleres. I Princippet opretholdtes vel Statens Ejendomsret til alle ubeboede Landstrækninger; men der blev i gamle Dage i Reglen ikke gjort Vanskeligheder, naar nogen satte sig i Besiddelse af og opdyrkede et mindre Omraade i slige fjerne Egne. Staten nøjedes med i det højeste at afkræve Nybyggerne Afgifter, og selv da senere større Komplekser ad Gangen toges i Brug til industrielle Formaal, afstod den villigt Jord af sine Domæner mod Afgifter, der efter Nutidens Begreber maa synes rent forsvindende. Efterhaanden maatte der nødvendigvis vaagne en Trang til nøjagtig Afgrænsning af det Nybyggerne tilkommende Omraade; der blev derfor i 1683 givet Forskrifter om, at Ejendomsgrænserne skulde fastsættes ved offentlig Foranstaltning, den saakaldte „afvittring“. Formaalet for den var ikke blot at fjerne Tvivl om Ejendomsforholdene, men ogsaa at tildele Ejerne et passende Omraade „til Fremme for Landets Opdyrkning og Bebyggelse“. Men denne indviklede Foranstaltning, hvis Gennemførelse har krævet saa lang Tid, at man den Dag i Dag ikke er kommen helt til Ende dermed, blev ingenlunde alle Vegne iværksat efter ensartede Grundsætninger. I store Dele af Norrland udvistes der af de Embedsmænd, hvem den foreskrevne Udskiftning tilkom, en paafaldende Rundhaandethed ved Tildeling af Skovstrækninger til de bestaaende Ejendomme, hvad der vistnok snarere skyldtes en vis patriarkalsk Velvillie for Besidderne end mindre uegennyttige Hensyn. Den Gang havde Skoven jo endnu ingen videre Værdi som saadan. Den benyttedes mest til Brændsel, og skulde der dannes ny Agerjord, sved man Skoven af. Da saa henved Midten af forrige Aarhundrede Erkendelsen af Trævarernes Betydning som Verdensartikel vaagnede, blev Stillingen paa een Gang en ganske anden.

For de industrielle Selskaber, der nu hastigt dannede sig, maatte det blive en Opgave at sikre sig fornødent Skovareal til Savværkerne, og de store Tilliggender af Skov, som Staten af

Omtanke for Landbruget havde tildelt Bønderne, blev nu for dem en Kilde til stadige, ofte uovervindelige Fristelser. Selv forstod de i Reglen slet ikke, hvorledes den hidtil værdiløse Skov med eet var blevet Guld værd; de vilde desuden have savnet baade fornøden Arbejdskraft, Kapital og Uddannelse til at udnytte den som Handelsvare i større Skala. Bød saa en Opkøber dem ganske uforberedt en rund Sum for Skoven, blændedes de let — uvante som de var med at have større Beløb mellem Hænder — af al denne Rigdom, der faldt ned som fra Skyerne. Mange af dem slog til hellere end gerne, levede højt i nogle Aar for Pengene og stod saa en skøn Dag med en lille Jordlod uden den Støtte, de hidtil havde haft i Skoven, men med et stort „Bolag" til overlegen Nabo. Til en Begyndelse nøjedes Selskaberne med at købe Retten til Skovhugst; den kunde efter den ældre Lovgivning overdrages paa indtil 50 Aar. Senere nedsatte Lovgivningsmagten Gyldighedstiden for slige Overdragelser først til højst 20 og tilsidst (1903) til højst 5 Aar; men imidlertid havde Selskaberne fundet det mere stemmende med deres Formaal at købe selve Skoven eller, hvor dette ikke lod sig gøre, Ejendommen som Helhed. I sidste Tilfælde havde Bønderne ingen anden Udvej, naar de ikke kunde mande sig op til at afvise Tilbudet, end enten at blive Forpagtere under Selskaberne eller helt at opgive Landbruget og gaa over til Selskaberne som Arbejdere ved Savværkerne eller i Skovene, hvor Skovhugst og Tømmerdrift gav mange Hænder et forholdsvis vellønnet Arbejde.

Der vaagnede efterhaanden i større og større Kredse en alvorlig Frygt for, at den saaledes skildrede Udvikling kunde føre til den norrlandske Landbostands totale Udryddelse. I Rigsdagssamlingen 1894 førte denne Frygt for første Gang til et aktivt Skridt fra Rigsdagens Side; Kamrene vedtog nemlig da en Henvendelse til Regeringen med Anmodning om at gøre Forholdet mellem Trævareselskaberne og Landbrugsklassen i Skovdistrikterne til Genstand for en Undersøgelse samt eventuelt, hvis Undersøgelsen gav Støtte derfor, forelægge Rigsdagen Forslag til Foranstaltninger, hvorved Landbruget kunde bevares i Konkurrencen. Positive Forslag fremkom imidlertid ikke; men ved Rigsdagene i Aarene 1898—1900 røbede forskellige private Forslag Utaalmodigheden over, at intet blev gjort for at standse de store

Industriassociationers Overmagt. Saa slog man omsider 1901 et stort Slag for Sagen. Det var den stockholmske Rigsdagsmand Carl Lindhagen, der førte an. Han fremlagde et Lovforslag, rettet mod Associationernes Erhvervelse af Jordejendom i Norrland og Dalarne — et Forslag, bestaaende af nogle faa Paragrafer, men saa meget radikalere i sin Tendens og belyst ved en meget udførlig Motivering, som flammede af Indignation og Kamplyst. Forslaget blev indbragt i Andet Kammer og var paa Forhaand i det væsentlige tiltraadt af 40 andre Medlemmer. Det vakte selvfølgeligt baade indenfor og udenfor Rigsdagen energisk Modstand; men Rigsdagens Lovudvalg — som bekendt nedsættes i Sverige ved hver Samlings Begyndelse en Række Fællesudvalg for begge Kamre — stillede sig i det hele meget imødekommende til Forslagets Tankegang og indrømmede, at Tilstanden, selv om Forslagsstillerens Skildring af den ikke fuldt kunde tiltrædes, „fra flere Synspunkter gav Anledning til Opmærksomhed og maaske til Uro.“ Efter lange og heftige Debatter i Kamrene strandede Forslaget, som Andet Kammer i Princip havde vedtaget, paa Første Kammers Modstand; men Frugten af Forhandlingerne blev desuagtet en ny Opfordring fra Rigsdagen til Regeringen om at lade Forholdene undersøge samt „snarest muligt“ at forelægge Lovforslag til Betryggelse for Landbrugets Bestaaen i de nordlige Landsdele. Og denne Gang spildte Regeringen ingen Tid. Inden otte Dage efter Rigsdagsskrivelsens Datum var den store „Norrlandskomité“ nedsat.

Kommissionens mægtige Betænkning, som efter noget mere end tre Aars Forløb (Oktober 1904) saa Lyset, er et særdeles interessant Arbejde, der indeholder omfattende og lærerige Bidrag til Kundskab om Næringslivet i de nordsvenske Provinser. Ved Rejser og personlig Afhøring af sagkyndige har man søgt at trænge til Bunds i Sagen, og da Betænkningen senere har været forelagt baade Landshøvdingerne og andre overordnede Myndigheder til Erklæring, er der i det hele gjort ærlige Forsøg paa at belyse Forholdene saa alsidigt som muligt. Men skal det lykkes at vinde et Overblik over de Emner, den voluminøse Betænkning optager til Behandling, maa den studeres nøje og ofte. Der hersker nemlig mellem de forskellige Medlemmers Opfattelse paa de afgørende Punkter saa stor Meningsforskel, at Helhedsindtrykket let udviskes. Den opløser sig til Dels i en lang Række

Minoritetsindstillinger, hvoraf nogle af imponerende Omfang og skarpt kritiserende de modstaaende Udtalelser. For Lovgivningsmagtens Stilling til Problemerne har „Norrlandskomitéens“ Arbejder — netop maaske fordi de saa alsidigt diskuterer Spørgsmaalet og lægger Stoffet til Rette fra alle Synspunkter — ikke desto mindre haft indgribende Betydning. Og skønt ogsaa Kommissionens Minoritet rummede stor Sagkundskab og megen Dygtighed, baade i politisk og økonomisk Retning, er det dog hidtil kun i ringe Grad lykkedes dens fortrinsvis fra Hensynet til Industriens Tarv hentede Synspunkter at vinde Indpas hos Rigsdag og Regering. Trods al Modstand fra mægtige Samfundsklasser, trods alle Betænkeligheder hos Jurister og Økonomer, er Grunden allerede lagt til en ejendommelig norrlandsk Undtagelseslovgivning med agrarisk Tendens og med Front mod Industriens Jordbesiddelse.

III

Faa Maaneder efter Afgivelsen af den norrlandske Kommissionsbetænkning opnaaede den allerede at sætte Frugt i to mindre indgribende Lovgivningsforanstaltninger. I Rigsdagssamlingen 1905 lykkedes det nemlig Regeringen at gennemføre dels en — kun for de to nordligste Len bestemt — Ændring i Reglerne om „afvittring“, hvorefter en passende Del af Skoven ved nye Ejendommes Oprettelse skulde afsættes til Almindinger, dels en anden lille Lov, der suspenderede en vis Form af Jordudstykning for de fem norrlandske Lens Vedkommende, dog kun for Tiden til Udgangen af 1909. Der var her Tale om et forholdsvis nyt Retsinstitut, den saakaldte „egostyckning“, hvis Formaal, da det i 1896 indførtes, just havde været at berede Lettelser for Smaabrugere; de skulde nemlig sættes i Stand til at erhverve smaa Lodder, hvis Grænser og Beliggenhed ikke behøvede at fastsættes efter de ældre, strænge Udstykningsregler, og navnlig aabnedes der ved Loven af 1896 Mulighed for Udstykning i rene Jordbrugslodder uden Tilliggende af Skov, saa at Erhververen af en saadan Lod ganske kunde ofre sig for Jordbruget. Erfaringen førte imidlertid snart til Indsigt om, at hele Foranstaltningen for de norrlandske Provinsers Vedkommende var forfejlet, al den Stund Savværksselskaberne benyttede sig af den nye Udstykningsform til at skille Skoven fra den opdyrkede Jord, saa snart denne ikke

for dem var til Nytte; de berøvede derved i stor Udstrækning Bønderne Muligheden for at erhverve endog blot et til Husbehov fornødent Skovtilliggende. Da nu en Reform af hele Udstykningslovgivningen ikke i en Hast kunde opnaas, nøjedes Rigsdagen i 1905 med at suspendere de her berørte Bestemmelser for Norrlands Vedkommende i Tillid til, at der i Mellemtiden kunde skabes en for den norrlandske Landbostand i det hele betryggende Ordning.

Langt mere afgørende var det Skridt, Lovgivningsmagten tog over for de store Industriselskaber det følgende Aar. Den Staaff'ske Regering forelagde nemlig for Rigsdagen 1906 et Forslag med samme Tendens som det af Lindhagen 1901 stillede og af Kommissionsbetænkningen videre udarbejdede — et Forslag til en Forbudslov mod Associationernes Erhvervelse af fast Ejendom i den allerstørste Del af Norrland og Dalarne. Det var selve Kærnepunktet i Norrlandssagen, det som Almuen havde sat sit største Haab til, som Kommissionens Flertal havde ivret stærkest for, men som ogsaa hos Industriens Mænd maatte møde den heftigste Modstand og hos mange andre med Sans for det bestaaendes Ret de alvorligste Tvivl. Meget betegnende var i den Henseende de Udtalelser, til hvilke Forslaget gav Anledning i Sveriges Højesteret, da det — i Overensstemmelse med almindelige Regler om Lovarbejder vedrørende Civilretten — blev forelagt denne Domstol til Betænkning. Af de seks Dommere, der afgav Erklæring, fraraadede de tre ubetinget Lovforslaget i dets Helhed, de tre andre ytrede de største Betænkeligheder ved at støtte det, men ansaa sig efter Omstændighederne mere eller mindre nødsagede til at lade det passere uden at give det positiv Anbefaling. Ogsaa Rigsdagsudvalget tog forholdsvis køligt paa Forslaget. Det blev ikke desto mindre antaget i begge Kamre efter en livlig Debat, hvori meget vægtige Stemmer hævede sig imod det — blandt Modstanderne var saaledes Sverigs nuværende Statsminister Lindman, der i Norrlandskomitéen havde tilhørt Minoriteten — og hvori Lovens eksperimentale Karakter næsten fra alle Sider indrømmedes, uden at det dog lykkedes, som i Første Kammer forsøgt, at begrænse Lovens Varighed til en kortere Tidsperiode.

Rent principielt indvendte man imod Loven, at den stod i Strid med Ejendomsrettens Begreb; man kunde ikke med Føje

forbyde en Ejer at sælge sin Jord til hvem han vilde. Men desuden var det ganske inkonsekvent at forbyde Salg til „Bolag“ og „Foreninger“, naar det stod aabent at sælge til de enkelte Individer, af hvilke Selskaberne eller Foreningerne bestaar. Det lod sig derfor ogsaa forudse som en højst sandsynlig Følge af Loven, at man let vilde finde Udveje til at omgaa den; Salget behøvede jo blot at ske til Bestyreren af eller en Funktionær i et Selskab i Stedet for til selve Selskabet. Men desuden maatte det befrygtes, at Loven slet ikke vilde bringe den norrlandske Bondestand de tilsigtede Fordele. Der vilde nødvendigvis indtræffe et føleligt Prisfald i Bøndernes Jord, naar de sikreste og kapitalstærkeste Købere, nemlig Savværkerne, maatte afvises, og det kunde jo dog ikke altid undgaas, at Salg maatte foretages, saasom i Tilfælde af Dødsboskifte. For Skovenes Bevarelse og en rationel Skovdrift vilde Loven ogsaa medføre store Farer. Thi erfaringsmæssigt er det Savværksselskaberne, der har størst Interesse af at bevare Skovens Værdi, hvorimod de private Skovejere meget hyppig kun gaar ud paa snarest muligt at hugge den ned for at gøre den i Penge. Og saa vidt som til at forbyde Bønderne at sælge overhovedet vilde man jo dog ikke gaa.

Man finder egentlig ikke disse Indvendinger fuldt afkræftede under Lovens Rigsdagsbehandling. Argumentet var gennemgaaende det: der hersker en Nødstilstand i Norrland, det gælder om at redde den norrlandske Bondestand, og det er Norrlændingene selv, der har forlangt et Forbud mod Selskabernes Køb af Jord; det kan derfor ikke forsvares at tilsidesætte deres Ønsker. For den principielle Indvending, hentet fra Ejendomsrettens Væsen, var der aabenbart meget ringe Sympati. Statsminister Staaff antydede i Debatten selv, at Ejendomsbegrebet i Tidens Løb er undergaaet Forandring og at den private Ejer til Dels er at betragte som en Bestyrer for kommende Generationer. En af Højesteretsdommerne havde da ogsaa indrømmet, at „Statsinteresserne kan være stærke nok til at kræve Suspension af almindelige Retsgrundsætninger.“

Det er endnu for tidligt at vove et Skøn over, om man i Forbudsloven — der ikke absolut hindrer Selskaberne fra Erhvervelse af fast Ejendom i Norrland og Dalarne, men undtagelsesvis bevarer deres Adgang dertil, saa snart der blot ikke er Tale om egentlige Jordbrugsejendomme — virkelig har fundet

det afgørende Hjælpemiddel, man søgte. De oprindelige Vaabendragere for Nordsveriges Landbrugsinteresser har den ikke tilfredsstillet; de arbejder fremdeles for dens Skærpelse. Men den er under alle Omstændigheder kun et negativt Middel. Under Rigsdagsforhandlingerne i 1906 bebrejdede man da ogsaa Regeringen, at den ikke havde forelagt Kommissionsforslagene i hele deres Omfang. Thi de omfattede da ogsaa en lang Række positive Foranstaltninger til Fremme af Norrlands Landbrug, og om dem var Enigheden indenfor Kommissionen langt større. Som Følge deraf forelagde Regeringen i Samlingen 1907 paa Basis af Norrlandskomitéens Forslag to nye vigtige Undtagelseslove for Norrland og Dalarne, den ene vedrørende Forpagtningsforholdene og sigtende til Betryggelse for Forpagterne af Jord i Selskabers eller Foreningers Eje, den anden angaaende „Vanhævd" af Jord, i det Øjemed at hindre Trævareindustrien fra ganske at forsømme Jordbruget paa deres Ejendomme, hvor sligt kunde befrygtes. Det skyldtes Første Kammers Modstand, at Forslagene strandede; men de vendte tilbage i Rigsdagssamlingen 1908, det første i Form af et noget ændret Regeringsforslag, det andet som privat Forslag. Deres Skæbne er endnu, medens disse Linier skrives, uafgjort.

Rækken af planlagte Undtagelsesforanstaltninger til Fordel for den nordsvenske Landbefolkning er imidlertid endnu saare lang. Den omfatter efter Kommissionsforslaget meget andet, baade direkte Understøttelser, saasom Støtte af Staten til Vejanlæg, Tørlægning af Moser, Opdyrkning af nye Jordlodder, og indirekte Bistand f. Eks. retfærdigere Fordeling af Flødningsomkostninger, Lettelser ved Udskiftning, ændrede Regler om Beskatning af Skovejendom o. s. v.

Der er oven i Købet nogen Grund til at formode, at Statsforsorg til Landbrugsklassens Beskyttelse mod Industriens overmægtige Indflydelse vil blive krævet ogsaa for andre Landsdele. Forslag til lignende Forbudslove mod Selskabers Erhvervelse af Jord i Syd- og Mellemsverige har allerede været indbragt i Rigsdagen et Par Gange, skønt uden Held. Det er overhovedet et stort Spørgsmaal, om man fra første Færd har været sig fuldt bevidst, hvilket Sisyfusarbejde der er læsset paa Statsmagtens Skuldre ved hele denne Bevægelse. Byder Staten sin Mellemkomst til Opnaaelse af fuld økonomisk Ligestilling mellem de norrlandske Hovederhverv, maa der med samme Ret kunne

stilles slige Fordringer for alle Landsdele og til Bedste for alle Erhverv. Allerede det nuværende Stadium i Udviklingen er dog betegnende for, hvor langt man — saa at sige umærkeligt og med eller mod sin Vilje — er gledet i Retning af Statssocialisme. Og at Statens Indtræden i Interessentskabet for den laplandske Bjergværksdrift omvendt gør den til de store „Bolags“ Kammerat, altsaa etablerer en kraftig Begyndelse til Statskapitalismen, hører til den Slags Inkonsekvenser, som Nutidens Statskunst let kan henfalde til, naar den ærligt søger saa vidt muligt at tage alle de store økonomiske Opgaver under sin virksomme Beskyttelse.

Fuldt saa eventyrligt, som Digtere og Journalister ofte skildrer det, er Norrland maaske ikke. Hvis nogen endnu tror, at der kun fordres nogle Slag med Hakken i Fjældvæggen for at vække Millionerne af deres Slummer, vil han blive skuffet; ligesaa hvis han stoler paa at finde Perler i de norrlandske Elve. Hvad Norrland kan byde, er noget andet og bedre: udstrakte, hidtil langtfra benyttede Omraader for stræbsomt og trofast Arbejde. Det har været den nuværende Generation forundt at vække Bevidstheden herom og at lægge Grund for Opgavens Løsning; den næste Generation vil det tilkomme at sætte fuld Kraft ind paa dens Gennemførelse. Og Sansen for at benytte alle Sveriges naturlige Hjælpekilder er efter de sidste Aars Begivenheder saa aarvaagen, at man ikke behøver at mistvivle om en lykkelig Løsning af „det norrlandske Spørgsmaal“.

Stockholm i April 1908.

I. Heckscher

I MALSTRØMMEN

HVAL OG SPÆKHUGGER

En sommer for flere aar siden bode jeg hos en fisker og gaardbruger oppe i Nordland. Hans gaard laa ved et ganske smalt fjordgab ud mod havet.

Næsten den hele tid smilte hav og himmel. Der var en blidhed over alt, en sløret mild ro. Ja endog hvert menneske, jeg mødte, havde øine, der saa paa mig hjælpeløse og fuld af mildhed.

Solen var synlig døgnet rundt, den dypped sig bare et øieblik hver nat i havet. Og steg saa .... uhyre stor og rød.

Havet derude var rødt som kogende blod. Det syded af hede efter at have favnet den vældige ildkugle. Og da solen steg, blev det ved at rødme, som mindedes det de brændende kjærtegn og blussed.

Siden, da solen rulled som et glødende hjul over de blaa fjelde inde i landet, laa havet helt blaat og stille. Dønningen mærkedes bare som en underlig bølgende skiften af mørke og lys over den endeløse flade.

Til solen saa atter ved nat sænked sig, træt og hed efter dagen, og gjemte sig i havet. Et øieblik bare. Saa steg den og svæved atter, rød, i den sølvskinnende hvide nat.

Midt i det smale fjordgab nær gaarden laa en liden holme, træløs, men med tæt, stridt græs i bergrevnerne og mellem stenene.

Paa begge sider af holmen strømmed sjøen som et stryg ind mod fjorden ved flodtid og strømmed igjen ud ved ebbe. Og der lød da en underlig tung dønnen, som laa en uhyre kjæmpe

og stønned. Stundom lød det som skred, som var det vældige høie af jord, der sagte, men ustanselig skred sammen.

Mellem flod og ebbe laa sjøen helt rolig, skumblærerne brast og døde og de to stryg blev til to blanke baand mellem fjorden og havet. De laa aldeles stille og skinned med en underlig olje-agtig hud.

En dag var jeg roet over paa holmen. Jeg drog baaden op paa land og fæsted linen om nogle store stene. For om en stund vilde fjorden begynde at ebbe ud mod havet. Og da vilde stryget uvægerlig ta baaden, laa den løs paa vandet, maaske hvirvle den rundt, og dra den tilbunds, for saa at lade den flyde op med kjølen iveiret langt ude.

Jeg blev paa holmen.

Der begyndte at stige bobler op mod den oljede flade og briste. Det var som vabler, der pludselig poser op og gaar itu. Her og der viste sig hvide skumdotter. Saa gik der som en skjælven over hele det blanke baand af vand, som vaagned der nogen dernede og strakte sig dirrende.

Lidt efter lidt begyndte saa den underlige masende lyd. Og der aabned sig smaa gruber allevegne. De vokste og vokste. Til de var som store trakte, der dreiedes rundt med en voldsommere og voldsommere fart. Aabningerne i vandspeilet blev favnebrede.

Jeg stod paa en klippe, hvor løbet var smalest. Og der lagde fjorden, som vilde ud, sig paa, saa vandet steg som en mur. Indover saa langt, jeg saa, var sjøen helt stille, lagde bare sin forfærdelige vægt mod denne lille klippe. Og selve klippen, selve holmen, jeg stod paa, dirred, saa jeg havde en følelse af at være paa dækket af en damper, der pludseligt og voldsomt slaar bak.

Men da jeg vendte mig og saa ud mod havet, der syntes at synke og synke, saa jeg i randen af horisonten nogle mørke legemer, som for iveiret og glinsede et kort nu næsten sorte i den lyse dag.

Og de vokste, de blev større for hver gang, de for op af vandet. De vokste med en uhyre hurtighed for mine øine. Lidt efter lidt forstod jeg, at de med en forfærdelig fart kom mig nærmere.

Nu kunde jeg se to kjæmpehvaler omgit af en flok spækhuggere.

Jeg saa sprøiten staa mod himlen. Og jeg kunde gjennem dønnet fra stryget høre de hidsige pust. Og jeg hørte en underlig klapren fra aandehullernes læber. Og der lød som høie dumpe drøn, hver gang de vældige kroppe slog mod vandet og gik i dybet.

De stevned lige ind fjorden.

Jeg stod paa den dirrende holme og saa ud mod havet. Bag mig laa fjorden speilblank. Ved mine fødder reiste vandet sig som en mur mellem klipperne og styrted som en sluse ned i det kogende stryg.

Nærmere og nærmere kom den vilde jagt. Jeg saa nu, hver gang hvalerne sprang fra sjøen, spækhuggerne hænge som igler paa dem. Og hvalerne, ja de vælted sig ikke roligt pustende i vandskorpen. Nei, de sprang fra sjøen, saa dagen lyste mellem dem og vandet. Deres prusten lød som dødsjagede dyrs støn. Og hver gang de lukked for aandehullerne, da kom den klaprende lyd som fra et vældigt væsen, der staar skjælvende af kulde eller gru og klaprer med læberne.

Pludselig var den ene hval saa nær, at den med et sæt jog ind i stryget.

Der blev den staaende. Til den begyndte at sige bagover med strømmen.

Spækhuggerne, som havde maattet slippe den ved det voldsomme sæt, arbeided som besatte for at bore sig gjennem den stride strøm og naa den.

Men i samme nu, den igjen havde deres tænder i sit kjød, for den op som en laks, der skal opad en fos.

Saa stod den stille og begyndte igjen at sige bagover.

Men tog sig ligesom i det. Og sprang nu sprang i sprang.

For mine øine saa det ud, som om den hver gang satte den brede spor mod bunden og saa kasted sig op og fremover som en mand, der springer fra en klippe.

Og hver gang var det, som aabned og lukked der sig en afgrund efter den.

Og hver gang dens krop slog mod vandet, var det som strømmen stansed. Der skylled en stormflod ind over begge bredder. Over det hele stryg laa en hed damp. Og det var ikke hvidskummende vand mere, der kogte. Det var blodig fraade.

Men om den bored spækhuggerne sig frem. Jeg saa de skin-

nende sorte rygge, og nu og da en hvid bug glimte i den rødskummende sjø.

Saa gjorde hvalen et ganske kort sprang — det sidste.

Og seg saa, hjælpeløst bagover. Den kunde ikke mere.

Udenfor holmen, hvor sjøen laa rolig, blev den revet istykker og ædt.

Lidt efter lidt lagde strømmen sig, vandmuren sank og fjorden var ebbed ud, saa der var ligevægt mellem fjord og hav.

De to stryg laa igjen som blanke baand med sin underlig oljeagtige hud. Og alt spor af kampen var slætted ud.

Men langt ude, hvor solen sank, og hvor hav og himmel smilte, stredes endnu Nordhavets fryktelige røvere om den døde hval.

HULDREN

Som en mørk drive vælted skogen sig nedover aaserne. Granerne var saa høie og saa tæt var baret, at jorden mellem stammerne laa helt sort og altid vaad.

Men paa sletten under aaserne var skogen ryddet. Og der grode græsset frodigt lige ind i den blaasorte skygge langs skogranden. Sletten laa høit.

Paa de tre sider af den var der bratte skraaninger ned mod bygden. Og i skraaningerne grode igjen skogen tæt, lige op til randen, saa den paa alle kanter var kranset af mørk skog. Der var ingen udsigt. Den var lukket inde. Synet fandt ikke andet end mørkt bar, hvor det vendte sig.

En sommerdag gik en fjortenaarig pige der og gjæted. Det var søndag. Det led mod middag. Solen brandt fra skyløs himmel. Den hele formiddag havde den lille slætte kogt som en gryde med knitrende tør hede. Nu mod middag stilned det af. Hedt var det. Men lydløst stille.

Pigen og dyrene søgte ind i skyggen under træerne. Og derinde var det, som stod heden fra slætten som en mur og tog mod kjøligheden fra skogsdybet.

Og stilheden var saa stor, at det for pigens øre var som braged kulde og hede sammen. Og som alle lyde, der ellers høres, mere og mere døde hen, ja endog de drøvtyggende dyr holdt op at tygge og laa urørlige, med store opspilte øine, da

hørte hun, hvor det vandred og vandred ned fra aaserne. Det var som skogen skred og skred, eller som kom en umaadelig folkesværm tassende paa myge saaler over den vaade jord under baret.

Pigen sad og følte en gysen gaa gjennem sin ryg og stirred sig halvblind paa det hede lys derude og turde ikke se ind, hvor den bløde vandrende lyd blev ved at komme og komme.

Saa reiste sig et af dyrene. Det knaged i leddene. Og det klaged sagte.

Da for pigen sammen, som var hun slaat. Hun vendte sig brat om og hendes ansigt sitred som foran hulken.

Men dyret stod nu aldeles stille med løftede øren og spilte øine.

Pigen saa nu ind i skogen og krøb sammen i rædsel. For hendes blændede øine var det mørk nat derinde.

Og nu fornam hun igjen den ustanselige vandring. Og nærmere og nærmere kom den. Tydeligere og tydeligere hørte hun de myge fjed over den vaade jord under baret.

Med graad i halsen og skjælvende af gru vendte hun sig mod dyrene og mødte deres spilte øine. Og det var som suged dyrene ind hendes egen uro, og de øged den med sine store øine. Der vandred fra øine til øine en skjælven, som hørte de hverandre jamre i mørke uden at kjende sti eller sted.

Og atter reiste et dyr sig. Og hun for igjen sammen som for slag. Spændt, som hun stod der, hørte hun leddene knage: en underlig benranglende lyd, der skar gjennem hver fiber i hende.

Hun higsted pludselig. Hun gav sig hjælpeløs rædselen ivold.

Og da dyret nu stod stille, kom igjen den vandrende lyd fra mørket derinde.

Da for hun med ét op. For nu var det hende saa nær, at nu turde hun ikke sidde længere.

Men i det samme hun havde reist sig, sank hun næsten iknæ og hun knytted hænderne krampagtig. For alle dyrene for op.

Hun vendte sig næste nu til flugt ud mod slætten, da saa hun, netop der i det ene hjørne, hvor skyggen og lyset brødes, en stor blaaklædt kvinde. Skyggen laa over kjolen, saa det blaa var næsten sort.

Pigen stod en stund som fjætred og saa den store kvinde vinke hende til sig.

Da klaged en af kjørene langt og sagte. Og satte saa i løb, med høit løfted hale, over slætten og udfor skraaningen ned mod dalen. Og hele flokken fulgte.

Den store kvinde stod stille derhenne, hvor lyset og skyggen brødes og vinked. Hun rysted det gyldne haar, saa det flammed i solen, og smilte skinnende.

Da lagde pigen paa sprang. Og naadde, helt vild af rædsel, gaarden nede i dalen.

ANDREAS HAUKLAND

DELOS

Blandt de japanske Øer er der een, der altid fylder den fremmede med Undren, den hellige Ø Miyasima. Den er helt viet Guderne. Paa den maa ingen fødes, ingen dø. En syg, hvis Liv man frygter for, en Kvinde, der skal føde, bringes i al Hast over paa en af de nærliggende Øer. Ellers gaar Livet her sin vante Gang — Pierre Loti har tegnet det i sin Bog: Fru Prunes tredie Ungdom —, Fiskerne drager deres Vaad, Kvinderne arbejder i Huset, og mod Kvæld forsamles alle foran Husdørene for at nyde Hvilen og Aftenens Kølighed. Menneskelivet selv er Guderne velbehageligt; kun Fødselens og Dødens Smerte krænker deres rene Lykke. Derfor har Menneskene, saa godt de formaaede, stræbt at fjærne disse Onder fra Øen for at skabe et lille Jordens Paradis, hvor selv Guderne kunde befinde sig vel.

Det, som Miyasima er den Dag i Dag i Japan, det var *Delos* i Oldtidens Hellas. Øen var helliget Apollo og hans Gudefølge. Oprindelig var det vel kun saa, at selve Pladsen omkring Templerne var fredhellig, saa ingen maatte fødes eller dø der. Saaledes var Loven ogsaa i andre græske Temenoi. Efterhaanden har da den religiøse Begejstring givet Guden stedse større Magtomraade. Øen blev hans og Tempelpladsens Renhed udstrakt til den hele Ø. Kvinden i Barnsnød bragtes ligesom den døende over til Naboøen *Rheneia*. I femte Aarhundrede f. Kr. drog saa Athenæerne, der havde gjort sig til Delos' Herrer, Konsekvenserne heraf og rensede i Aaret 426 hele Øen for Fortidens Grave, hvis Indhold — Ligrester og Gravgods — førtes over til Rheneia. Fra nu af var Øen ren og ubesmittet, saa længe Old-

Løveterrassen.

tidens Tro var levende. Livet var her som overalt i den græske Verden, men Idealismen havde banlyst herfra de Onder, der skiller Mennesker fra Guder, Fødselen og Døden.

At vi kender noget til denne sælsomme Øs Liv og Udseende i Oldtiden, skylder vi, foruden den antikke Litteratur, de franske Udgravninger i den nyere Tid, der begyndte i Halvfjerdserne og fortsattes med Afbrydelser i Firserne og Halvfemserne i forrige Aarhundrede, men først tog Fart fra 1902, da Hertugen af Loubat stiftede en aarlig Sum af 50,000 Frcs., saa man kunde tage Opgaven op med alle den moderne Udgravningstekniks Midler.

Vi kender nu en Boplads paa Delos allerede fra andet Aartusinde f. Kr., fra den mykeniske Periode. Vi har Rester fra Delos' første Blomstringsperiode, fra 7. og 6. Aarh. f. Kr., hvor Apollofesterne samlede Pilgrimme fra hele den græske Verden. Delos var den Gang religiøst Midtpunkt for den joniske Stamme, der beboede de fleste af Kykladerne og de rigeste af Lilleasiens Byer. Et af de ejendommeligste Monumenter fra hin Tid er *Løveterrassen,* vest for den hellige Sø. Den var smykket med en hel Række Marmorløver, af overnaturlig Størrelse, af hvilke 8 er genfundne. De er af naksisk Marmor, stilistisk meget primitive, saaledes at de sikkert kan henføres til Begyndelsen af 6. Aarh. Oprindelig oplivedes de plumpe Legemers glatte Overflade sikkert af Farver, der navnlig gav det aabne Gab med den store Tunge stærkere Udtryk. Den egentlige Mening med Løveterras-

sen er ikke klar; vi savner for Delos' Vedkommende Periegeten Pausanias' Rejsebeskrivelse, der for andre Kultpladsers Vedkommende giver os fyldige Billeder af de Monumenter, der endnu saas i 2. Aarh. e. Kr., og deres Historie.

Hovedinteressen knytter sig dog til Ruinerne af Delos i dets anden Blomstringsperiode, det 3. og 2. Aarh. f. Kr. Den nye Stortid var ligesom den gamle knyttet til Religionen og til Handelen, der fulgte i Pilgrimmenes Spor. Politisk set var Øen afvekslende under Ægyptens og Makedoniens Protektion. I Aaret 166, da Romerne havde undertvunget Makedonien, overlod de Øen til dens gamle Herrer Athenæerne, men havde dog selv stor Interesse af Byens Trivsel. Romerne begunstigede Delos, romerske Købmænd bosatte sig ret talrigt i Byen, og da dens Rivaler Rhodos og Korinth blev knækkede, gik Delos frem i første Rang blandt Ægæerhavets Handelsbyer. Især dens Frihavn søgtes, af Skibe fra Ægypten, Syrien, Lilleasien, Italien; den blev et Knudepunkt for Middelhavets Søfart. Herligheden fik en brat Afslutning. Under Krigen mellem Rom og den østerlandske Despot Mithridat landede dennes Feltherre i Aaret 86 f. Kr. paa Øen, erobrede Byen, der var ganske ubefæstet, ødelagde den og lod Indbyggerne dræbe. Der blev i de følgende Aar gjort svage Forsøg paa at genrejse Staden. Men i den anden Krig mod Mithridat blev Delos i Aaret 69 paany erobret og ødelagt, og derefter rejste den sig aldrig i sin gamle Glans. Dog laa den ikke, som Strabo siger, helt øde paa Kejser Augusts Tid. Ruinerne viser, at Byen var beboet til Begyndelsen af Middelalderen. Men fra da af, altsaa over et Aartusinde, har Øen ligget hen øde og mennesketom, lige til Arkæologer og Arbejdere i vore Dage fyldte dens Dale med nyt Liv. Til Tempelpladsen kom nu og da i Fortiden Skibe for at føre Marmorblokke bort; her var billigt og solidt Materiale i de gamle Templers Ruindynger. Men hvor Byen selv havde ligget, i Krans om Temenos, der voksede Jordlagene op, meterhøje, i Aarhundredernes Løb, og Husenes Byggemateriale — Granit og Skiferblokke — fristede ingen til Oprydning. Under det skærmende Dække har vi derfor kunnet finde Byens Huse, omtrent som Asiens Horder forlod dem, sørgeligt plyndrede og hærgede, men dog langt bedre bevarede, end græske Oldtidsbyer plejer at være. Delos med sine Gader og Huse er som et helt lille Pompeji, 200 Aar ældre end det rigtige Pompeji.

Udsigt fra den franske Ekspeditions Hus til den hellige Havn.
I Baggrunden den ene Strømø og Rheneia.

Øen Delos' Fladeindhold er kun 5 □ Km, og den har Form omtrent som en udbredt Kappe. Fra den 17 □ Km. store Naboø Rheneia er den skilt ved et to Km. bredt Sund; i dette ligger et Par smaa, nøgne Holme, Rheumatarierne (paa Dansk: Strømøerne). Delos' højeste Punkt er det nøgne Kynthosbjærg, en 118 Meter høj Granitklippe. Paa dens Sider udsprang Øens eneste Flod, Inopos, der nu er helt udtørret. Rig har Øen sikkert aldrig været, men vi hører dog ikke alene om Apollons Palmetræ, men ogsaa om Frugt- og Vinavl i Oldtiden. Nu er Delos en stenet Klippeø, hist og her dækket af lavt, tjørnet Krat. Kun i den første Foraarstid faar dens Overflade Liv, klædes af Immorteller og flammende røde Valmuer. Ellers Vinter og Sommer ikke en Blomst, ikke et Græsstraa.

Øen har tre Havne, vendte mod Vest, Øst og Syd, en stor Fordel under Ægæerhavets urolige Vindforhold. Vigtigst i Oldtiden var Havnen i Vest, den hellige Havn ved Rheneiasundet. Den dækkedes mod Nord ved en Stenmolo, af hvilke der er Rester. Den lange Molo paa Billedet er derimod moderne, bygget af Jordfylden fra Udgravningerne. Inderst i den hellige Havn

stiger man i Land ved selve Temenos, Tempelpladsen, der nu er en Kirkegaard af Stenbrokker. Her er alt lagt øde, kun Templernes og Søjlehallernes Fundamenter er tilbage og viser os Bygningernes Udstrækning og Orientering. Vi kan møjsomt danne os et Billede af Temenos' Udseende i tredie og andet Aarhundrede, men af Bygningerne fra den ældre Tid, fra Herodots eller de endnu ældre homeriske Hymners Periode er saa godt som intet levnet. Vi har ingen Baggrund for Apollohymnens Skildring af en Fest paa Delos, hvor de joniske Mænd i deres lange, slæbende Kaaber møder op, fulgt af Hustruer og Børn. „Kom én til og saa Jonerne samlede, vilde han tro, at de Mænd var udødelige og aldrig kunde ældes; en saadan Ynde ejer Mændene og Kvinderne med de vidunderlige Bælter. — — — Men skønnest af alle er Deliaderne, den fjærntrammende Apollons Tjenerinder, der formaar under Dans til Kastagnetter at efterligne alle Menneskers Sprog, saa enhver skulde tro, det var en af sine egne, han hørte."

Det er en anden Tid, en helt anden Verden end denne Festernes og Strofernes, hvorom Ruinerne fortæller. I Krans om Temenos ligger den hellenistiske By med sine Privatboliger — — rige og fattige —, med sine Kunstnerateliers, Klublokaler, Butikker og Lagerhuse. Nord for Temenos ligger de syriske Købmænds Kvarter. *Poseidoniasterne* kaldtes disse, fordi de dyrkede en syrisk Guddom — vi kender ikke hans Navn —, hvem Grækerne jævnførte med deres Havgud Poseidon. Dette syriske Broderskabs store, anselige Klublokale er udgravet. I Nærheden, mere sydligt og østligt havde de romerske forretningsdrivende deres Kvarter og Torv.

Men vi vil hellere besøge Kvarteret syd for Temenos, det rigtige græske Kvarter, som grupperer sig omkring den lange, stærkt krummede Gade, der munder ud ved Teatret. Billedet viser det første Parti af denne Gade. Nede i Dalen skimtes Temenos' hvide Marmorflade, og fra den fører nu Gaden i stærk Stigning opad. Husmurene fra den gamle By staar, som man ser, i en ret anselig Højde, hist og her endnu bedækkede med Kalkpuds. Paa mange Gaardspladser har man kunnet genrejse Marmorsøjlerne, der bar Gaardens Veranda. Til disse Gaardspladser fører lange Korridorer fra Gaden ind, ved Siden af hvilke Butikkerne grupperer sig som Enkeltrum, uden Forbin-

„Teatergaden" med omliggende Ruiner.

delse med Husets egentlige Værelser. Forholdet er her som i Pompeji, at Husejerne har indrettet Boder i deres Husfasader og lejet dem ud til Smaahandlende. Butikkernes Bestemmelse er i Reglen umulig; kun nu og da ser man paa Stendiskene med Maal for flydende Varer, der er fundne i dem, at her har boet en Vin- eller Oljehandler.

Gaden er, som man ser, meget smal, fra 1,45 til 2,60 Meter. Til Sammenligning kan anføres, at Gaderne i den samtidige By Priene i Lilleasien, som Tyskerne har udgravet, har en Bredde fra 3—5½ Meter, de brede Gader i Pompeji 8—9 Meter. De gamle Gader i Delos er ikke som de to andre Byers anlagte med Vognfærdsel for Øje; de er kun beregnede paa Fodgængere og Muldyr. Endnu den Dag i Dag findes der intet andet Befordrings- eller Transportmiddel paa de græske Kyklader end Muldyret. Heste og Vogne er upraktiske og følgelig ukendte paa disse Klippeøer. Derfor er Byerne paa Kykladerne i vore Dage anlagte ganske som det gamle Delos.

Teatergaden ved Dionysos' Hus.

Snævre og krumme er Gaderne. Man mærker, at Delos er en By, der langsomt er groet op, hvor Hus har radet sig til Hus uden bestemt Plan. Saadan var efter de samtidige Beretninger ogsaa Gaderne i det gamle Athen. Man maa ikke tænke sig den By skøn i vor Forstand. Paa Akropolis stod de herlige Statuer og andre Votivgaver alt for tæt, til at det enkelte Stykke kunde gøre sig gældende, og steg man ned derfra, befandt man sig i en Stad med snævre og krumme Gyder. Havnebyen Piræeus var derimod anlagt efter en bestemt Plan, med snorlige, parallele Gader og andre af samme Art, der skar dem vinkelret. Af samme Type er det genfundne Priene og tildels Pompeji. Ogsaa i vor Tid kender vi disse to Bytyper, repræsenterede henholdsvis ved Nürnberg og Berlin, Byen, der gror op, og Byen, der er præget af Enkeltmands Vilje og anlagt med Lineal.

Delos' Teatergade er brolagt med store, uregelmæssigt tilhugne Blokke. Fortov findes ikke. Midt i Gaden løber under Brolægningen en Kloak, der har Tilløb fra Husene paa begge Sider, baade fra Køkkener og Latriner. I Delos som i Priene har man haft en Slags Vandklosetter i Husene.

Vi stiger højere op og standser uden for Indgangen til et af Byens fineste Huse, kaldet Dionysos' Hus efter en Mosaikfremstilling i Gaardspladsens Midte. Dørtærskel og Dørkarm er af Marmor, men ellers er Huset bygget af raat tilhugne Sten, Granit- og Skiferblokke. Stenmurene, der nu staar hæsligt nøgne, var oprindeligt dækkede med Kalkpuds. Smukke har Husfasaderne aldrig været med deres store hvidkalkede eller gulligt bemalede Murflader, der kun sjældent gennembrydes af et højtsiddende, tilgitret Vindue. Som i de pompejanske Huse, eller som i de rige Orientaleres Privatboliger i vore Dage, var alle

Søjlegaarden i Dionysos' Hus.

Rummene, alt Livet, al Skønheden koncentreret om de store Søjlegaarde, der danner Husenes Midte.

Træder man over Marmordørtærskelen i Dionysos' Hus, staar man først i en lang Korridor. Til højre kommer man gennem en mindre Dør til en Trappe, der i fire Løb, med brede Afsatser efter hvert, fører op til anden Etage. Stentrappen er til Dels styrtet sammen, men kan med fuld Sikkerhed restaureres ved Hjælp af Sporene i Murværket paa Trappegangens fire Sider. Udmaalingen af Stentrinene giver til Resultat, at anden Etages Højde er 6,63 Meter over Korridorens Gulvflade. I Delos synes to Stokværk i Husene at have været langt almindeligere end i Pompeji.

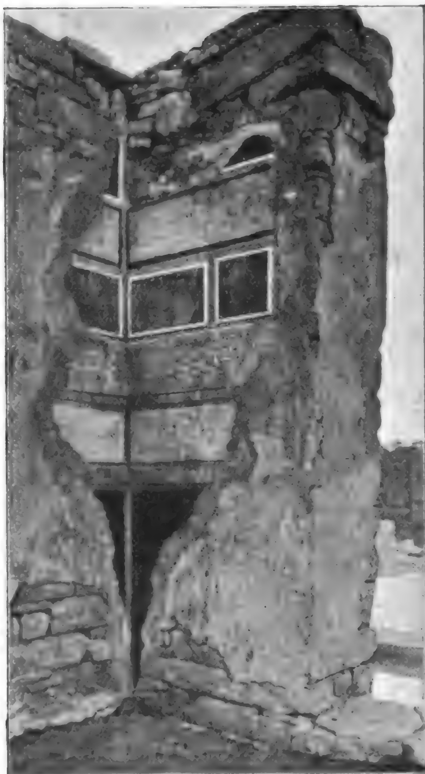
Følger man Korridoren lige frem, kommer man gennem en ny Dør ud i Søjlegaarden, Peristylet. Denne er en aflang Plads med ialt 10 doriske Søjler af hvidt Marmor, der rejser sig paa en fælles, omløbende Sokkel. Søjlerne, der kun er svagt tilslebne med Facetter, er meget høje og slanke, 5,60 Meter, hvilket giver en Højde, der er 9 Gange Grundfladens Diameter. Sligt vilde man ikke have vovet i den gode, klassiske Tid, to Aarhundreder tidligere, da Forholdet mellem Højde og Grundfladens Diameter i dorisk Stil allerhøjest var som $5^1/_2$ mod 1. Søjlerne her har

baaret et Bjælkelag af Træ, der er forsvundet, og derover sikkert en omløbende Balkon, til hvilken der var Udgange fra andet Stokværks Værelser. Saaledes var baade Husets øvre og nedre Rum vendte ud mod Søjlegaarden og fik Lys og Luft derfra. Ofte savner vi i de nedre Rums Dørtærskler de kendte Fordybninger fra Dørposter og Dørtap; saadanne Døre har sikkert været dækkede med Tæpper. Vil man tænke sig Søjlegaarden i dens oprindelige Skikkelse, maa man forestille sig bronzebeslagne Døre, afvekslende med brogede Tæpper, glimte frem mellem de hvide Marmorsøjler.

Foruden Søjlerne ses paa Billedet to Marmormundinger; den til højre nede paa Gaardspladsen er Cisternens, den til venstre Brøndens. Vandledning og Vandværk, som vi kender fra de samtidige hellenistiske Stæder Priene og Pergamon eller fra Pompeji, var paa det lille, paa Kilder fattige Delos en Umulighed. Hvert Hus havde sin Brønd, men i Sommertiden slap Brøndvandet op, og man maatte ty til Cisternen, der var bygget under Gaardspladsen som et mægtigt Hulrum med store Tøndehvælvinger. Fra Cisternens Munding førtes et Rør op over Balkonen til en Beholder, hvor Regnvandet opsamledes og hvorfra det strømmede ned. Det Regnvand, der faldt paa Gaardspladsen selv, ledede derimod bort til Kloakerne, da det jo tilsmudsedes paa Gaardens Sten. Baade i Brøndens og Cisternens Mundinger ses Hullerne fra Spillet, der hejsede Vandet op, og Rebene har slidt dybe Furer langs Kanterne.

Gaardspladsen er dækket af Mosaik af lyse og mørke Sten. Af Dionysosmosaikken paa Gaardspladsens Midte tør jeg desværre endnu intet Billede offentliggøre.

Træder man ind i Værelserne selv, hvis nærmere Bestemmelse oftest er rent umulig, da jo Møblerne, der skulde give Forklaringen, med Undtagelse af et enkelt Skiferbord og et Par Marmorbænke alle er forsvundne, saa er det først og fremmest Vægdekorationen, der interesserer. Væggene i de deliske Huse er som i de pompejanske dækkede med Kalkpuds, der i Reglen er lagt paa i flere Lag. Det yderste Lag Stuk er det fineste, idet Kalken her er blandet med Marmorstøv. Dekorationen indskrænker sig undertiden til Freskomalerier med Jagt eller Kultscener, i Reglen frygteligt slet udførte, men i de fleste Tilfælde er Stukfladen reliefagtigt udarbejdet som en Efterligning af en

Dekoreret Vægparti.

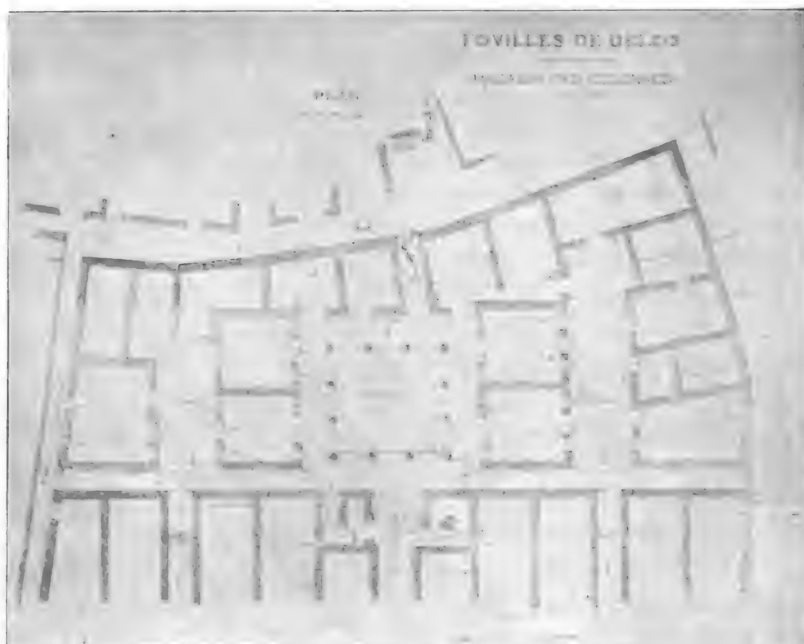
Væg, dannet af Marmorkvadre. Den tilføjede Bemaling viser nu, at det er Kvadre af *broget* Marmor, man paa den Vis vil efterligne. I den gengivne, delvis stærkt ødelagte Væg har vi forneden de høje Sokler, Ortostaterne, holdte i sort Farve. Derefter følger et Skifte af rektangulære, gule Kvadre, begrænsede foroven og forneden af smalle Lister, dekorerede med lesbisk Kymation i rødt. Næste Skifte gengiver Kvadre af aaret Marmor, rosenrøde Aarer paa lys Grund. De øvre Skifter er afvekslende røde med hvid og gule med sort Bort og hermed hører den direkte Efterligning af Marmorkvadre op og giver Plads for en rent dekorativ Inddeling i Felter. En ganske lignende Vægdekoration i Stuk kendes fra Pompeji, i den saakaldte første pompejanske Stil. Allerede før Udgravningerne paa Delos og i Priene havde Arkæologen Mau set, at denne Stil tilhørte det andet Aarh. f. Kr. og maatte være den ældste af de fire Stilarter, han opstillede. Denne Antagelse har vist sig at være rigtig. Spørgsmaalet om Stilens Hjemstavn kan derimod ikke siges at være løst. Man havde tænkt paa Alexandria i Ægypten, fordi man her snarest kunde tænke sig Pragtbygninger af virkelige brogede Marmorsorter som Forbilleder for Stukimitationerne. Nu har Tyskerne imidlertid i Scenebygningen i Milets Teater, som de i disse Aar har udgravet, fundet en ægte Marmorbygning af første Stil. Teatret er desværre ret sent, fra første Aarh. f. Kr., og beviser derfor intet om Lilleasiens Prioritet, der ellers kunde synes naturlig nok, baade fordi her laa rige Handelsstæder, der fuldt saavel som

Alexandria havde oversøiske Forbindelser, hvorfra det forskelligartede Materiale kunde skaffes, og fordi Landet selv er rigt paa brogede Marmorarter.

Denne Dekorationsstil er uforenelig med virkelige Billeder, malede paa Væggene. Al billedlig Fremstilling henvistes til Mosaikkerne, ligesom i Husene af første Stil i Pompeji. Med den anden pompejanske Stil, der dukker op i Italien omtrent Aar 80 f. Kr., kommer Freskobilleder, der i den ældre græske Tid havde spillet saa stor en Rolle, igen til Ære. Ogsaa denne anden Stil er en Arkitekturstil, men det er ad malerisk Vej, ikke ved plastisk Behandling af Vægfladen, at Efterligningen sker. Til Forstaaelse af den anden Stils Genesis er nogle Stukfragmenter fra Delos af stor Interesse, idet vi paa dem ser *malet* en Portal, flankeret af Pilastre, bag hvilken et Kassetteloft, gengivet i en lidt overdreven Forkortning, kommer til Syne. Delos' Betydning ligger i, at det bekræfter den tidligere Antagelse, at alt, hvad vi kender og beundrer af pompejansk Dekoration, oprindelig er græsk.

Det mest fængslende i Byen Delos er imidlertid Forretningskvarteret syd for den hellige Havn. Her ligger langs Kajerne Pakhuse, hvor Varerne oplagredes, med Butikker, hvorfra de solgtes igen. Paa den brede Dæmning foran disse Boder har Livet pulseret, Folk fra Byen og Søfolk forsynede sig her med friske Varer. I disse Pakhuse findes, som i Privathusene, store Gaarde, til hvilke Rummene vender ud, men Brønde og Cisterner mangler. Det var ikke Boliger, kun Vareoplag, og baade den rige Handelsherre og hans Stab af Medhjælpere havde deres Bopæl udenfor „City", i et andet Kvarter af Byen.

Gaar man endnu længere mod Syd, hører Kajen med dens Promenadeplads op, og der følger en Del Varehuse af en hel anden Karakter. Det største af dem er det, hvis Grundplan her gives, det som Franskmændene har kaldet „Magasin des colonnes" efter den store Søjlegaard i Midten. Dennes Granitsøjler er ganske særlig plumpe, uden Stil, uden Rifler, uden egentligt Kapitæl. Hernede var alt blot indrettet paa det „praktiske Liv", Skønheden gav man en god Dag. Bygningen har, vendt mod Havet, en Række aflange Rum, hvis Mure forlænger sig som en Slags Dokker ud i Vandet. Her kunde Skibene altsaa lægge op lige under Pakhusets Mure, og ad en meget bred Korridor kunde Varerne føres ind i den store Søjlegaard, der ved andre

Magasin des colonnes.

brede Korridorer staar i Forbindelse med to mindre Gaarde uden Søjler. De talrige, ofte uregelmæssigt formede Rum aabner sig ud mod disse Gaarde. Men medens Bygningen saaledes er aaben mod Havet, ja endog som med Fangarme griber ud deri, er Forbindelsen med Byen paafaldende ringe. En stejl og snæver Trappe fører op fra Søjlegaarden, og mod Nord og Syd har Bygningen smalle Døraabninger ud til snævre Gyder. Det er ganske tydeligt, at dette Pakhus i Modsætning til Pakhusene mod Nord ved Kajen *vender Ryggen til Byen.* Det er bygget udelukkende med Henblik paa *Transithandelen.* Klarere og fyldigere end nogen Tekst fortæller denne Bygning os om *Delos' Frihavn,* mod hvilken alle Middelhavets Skibe stævnede, om „Hellenernes fælles Havneplads," som Pausanias (VIII 33,2) har kaldet Delos.

Af sjælden Fuldstændighed er Indskrifterne paa Delos, især de, der angaar Templets Drift. Regnskaberne fra Apollotemplet giver os ogsaa et Indblik i Byens økonomiske Liv. Templets Indtægter bestaar nemlig, foruden Ofringer og Gaver, af Afgifter fra dets Ejendomme, Husleje af Huse i Byen selv og Landgilde

— Pløjelandspenge kaldes den — af Landejendommene. I et Tidsrum af blot 7 Aar ser vi store Svingninger i Ejendommenes Værdi; Pløjelandspengene gaar ned, samtidig med at Huslejen stiger mægtigt; et enkelt Hus paa et godt Strøg viser en Difference fra 41 til 109 Drakmer i aarlig Leje. Det er aabenbart Tilstrømningen til Byen i opadgaaende Tider, der bevirker disse Svingninger. Præsteskabet, der især havde spekuleret i Landejendomme, bemægtiger sig nu Havnetolden og begynder tillige at udlaane Penge mod 10 Procent Renter, en i Oldtiden ikke usædvanlig høj Diskonto. Det er drøje Aar, thi samtidig stiger Priserne paa alt, hvad man har Brug for ved Templets Fester: Harpiks, Olje, Myrrha, Salt, Eddike, Svampe og Svineflæsk. Templets Regnskab balancerer i Reglen med 27,000 Drakmer Indtægt mod 21,000 Drakmer Udgift om Aaret.

Vi ser af Inventarlisterne, at Templet selv paa en Gang var en Bank, et Museum og en Garderobe for Gudebilledets Dragter. Alt faar vi at vide fra Festernes Udstyr til Møddingen i Baggaarden, der bortsælges ved Auktion. Duemøget — Guanoen — var særlig søgt og maatte ikke udføres fra Øen. Tempelgaverne nummereredes, de fine Ting nedlagdes i smaa Æsker, andre Ting udstilledes paa Etagerer eller ophængtes. Blev der for mange Metalsager, smeltede man dem ind og solgte Metallet. De rede Penge deponeredes i forseglede Krukker.

Der er ingen Stordaad knyttet til Delos, hverken politisk eller kunstnerisk. Naar Jonerne valgte den lille Ø til religiøst Midtpunkt, var det vel ikke mindst for dens Svagheds Skyld — ligesom naar Nutidens Stormagter holder Fredskonference i Haag i det lille Holland. Hverken en Aischylos eller en Platon har vandret i disse Gader. Men Byen giver dog Billedet af et Milieu, der stod de store Aandens Heroer adskilligt nærmere end Pompeji-Interiørerne. Billedet er af en sjælden Fuldstændighed: Temenos med omliggende Stad, i denne Vaaningshuse og Handelshuse, Klublokaler, Badeanstalter og Teater. Og Indskrifterne hjælper Fantasien til at befolke den døde By med henfarne Slægters travle Hverdagsliv.

FREDERIK POULSEN

JESUS OG KRISTUS

ET FOREDRAG HOLDT I STUDENTERFORENINGEN D. 22. FEBRUAR 1908

I Aaret 1905 stiftedes der her i København en ny teologisk Forening, som paa sin Fane satte Indskriften: „Fri Forskning og positiv Kristendom“. Meningen var aabenbart ikke den, at man blot vilde indskrænke sig til at afhandle, i hvilket Forhold disse Magter staar til hinanden. Nej, man vilde selv hengive sig til den fri Forskning, som vore hjemlige Ortodokse hidindtil har set saa skævt til, naar det gjaldt religiøse Emner, og man var overbevist om, at al denne Grublen, Gransken og Undersøgen ikke vilde blive til Skade for den positive Kristendom, men at denne tværtimod derved vilde komme til at opstaa i en ny Herlighed under en Form, som passer for os Nutidsmennesker.

Hvad fri Forskning er, véd vi alle. Herved menes, at man upartisk og forudsætningsløst, klart og skarpt med alle de Midler, Erfaringen og Tanken stiller til vor Raadighed, overvejer enhver Paastand, inden man afgør, hvorvidt man vil skænke den sin Samstemning eller ikke. Naar jeg siger: forudsætningsløst, vil jeg naturligvis ikke afvise alle Forudsætninger, men kun fastslaa, at man ikke maa kræve andre end saadanne, som er den nødvendige Betingelse for, at en Overvejelse overhovedet kan finde Sted. Er Talen om Farverne, maa den Blinde tie stille, da han slet ikke kan forstaa, hvad Farve er. Det Samme gælder naturligvis paa det religiøse Omraade. Den, som er helt blottet for religiøse Følelser, har ingen Stemmeret i den religiøse Debat. Det gaar med ham som med den, hvis Hjerte aldrig har været

rørt af Eros, og som derfor er ude af Stand til at dømme om erotiske Anliggender.

Men hvad forstaas der saa ved positiv Kristendom? Den ny Forening har allerede pillet og rørt ved saa mange Ting, der tidligere blev ansete for hellige og uangribelige, at mange Kristne rundt om i Landet er blevne urolige og ængstelig spørger: hvad betyder dog alt dette? hvilket er det Positive, som bliver tilbage efter Rensningsprocessen? Dr. *Edv. Lehmann*, som har stiftet den ny Forening, har i det Foredrag, hvormed han aabnede dens Tilværelse, forklaret, at „positiv Religion bestaar i dette, at den er et frelsende Livsforhold, og at positiv Kristendom er dette, at man finder denne Frelse i Kristus.“ (S. 17). Forklaringen kan umulig fyldestgøre de Ortodokse; dertil er den for almindelig, ja saa almindelig, at den kan underskrives ikke blot af Lutheranere, men ogsaa af Katoliker, Reformerte og mangehaande Slags Kættere. Med stigende Forbavselse har man senere set Dr. *Edv. Lehmann* skrive en Bog om „Præstevalg og Præstedannelse“, hvori han i en Fart ordner Folkekirkens Anliggender, uden at han synes at have betænkt, at vor Folkekirke er evangelisk-luthersk, og at den derfor slet ikke kan opbygges paa det af ham angivne frisindede Grundlag, med mindre dens Dogmer og Ritualer først er blevne ændrede ved en grundig Reformation, og til en saadan synes der endnu at være lange Udsigter.

Men hans Forklaring tilfredsstiller heller ikke den fri Forskning; dertil er den ikke frisindet nok. Ganske vist vogter han sig med stor Forsigtighed for at indlade sig paa nøjagtige Bestemmelser af, hvad han egentlig mener; men skønt han ikke siger det med rene Ord, kan der, navnlig naar man paaagter, at han i sin lille Bog en enkelt Gang ombytter „Kristus“ med „Jesus“, ikke være den mindste Tvivl om, at han betragter det som givet, at Jesus fra Nasaret og Kristus er den selvsamme Person. Men dette er en historisk Paastand, der, inden den antages, først maa bevises ad historisk Vej, og dette er det store Grundspørgsmaal, hvorom alle de andre Spørgsmaal samler sig.

Dr. *Edv. Lehmann* efterligner paa dette Punkt nøjagtig de store Reformatorer fra det 16. Aarhundrede. Ogsaa disse indskærpede atter og atter Nødvendigheden af den fri Forskning; men de forlangte tillige, at Enhver ubeset skulde anerkende de Dogmer og historiske Paastande, hvorom Kirken havde samlet sig i de

fire første Aarhundreder. Hvis Nogen ikke var villig hertil, saa viste de ham ud af deres Samfund, ja de tog end ikke i Betænkning at udsætte ham for verdslige Forfølgelser. *Michael Servet* blev endog brændt i Genf af *Calvin*, og *Melanchthon* undsaa sig ikke for at sige Ja og Amen til denne barbariske Fremgangsmaade.

Dr. *Edv. Lehmann* er en venlig og elskværdig Mand, som hverken vil brænde os eller paa anden Maade fortrædige os; men de, som benægter, at Jesus er Kristus, maa være belavede paa, at de ikke kan faa Plads i den af ham reformerede Folkekirke, men maa finde sig i, at de betragtes som Ikke-Kristne. Hans Reformation har derfor al Udsigt til at blive mere livlig end grundig. Hvis den gennemføres, vil den komme til at betyde, at man lader det Gamle bestaa samtidig med, at man uafladelig underminerer det, eller, for at bruge et Udtryk af Jesus: den vil betyde, at man „hælder ny Vin paa gamle Læderflasker". (Matth. 9,17). Jesus har klart forudsagt, hvad Følgen deraf maa blive, den nemlig, at „Læderflaskerne brister og Vinen spildes".

Jeg skal nu forsøge paa at godtgøre, at den af Dr. *Edv. Lehmann* fastholdte Grænse er uholdbar, og at den Reformation, hvortil vi saa hjertelig trænger, maa ind i et andet, langt fastere og sikrere 'Spor.

Det vil maaske undre Dem, at jeg stiller vore Dages religiøse Problem paa den nys angivne Maade. Vi er jo vante til som Noget, der følger af sig selv, at sige: Jesus Kristus og til efter Behag at ombytte Navnene, saa at vi snart siger „Jesus" og snart „Kristus", uden at denne Skiften vækker den fjerneste Betænkelighed hos os. Men De maa ikke glemme, at Jesus er et Egennavn og Kristus en Titel, Betegnelsen for en Værdighed. Der er i Tyskland Mange, som hedder Vilhelm, men kun En, der har Ret til at lade sig kalde Kejser Vilhelm. Ligesaa var der i Jødeland Flere, som hed Jesus; var det nu Jesus af Nasaret, hvem Titlen Kristus med Rette tilkom, eller var der maaske slet Ingen, hvad enten han nu hed Jesus eller bar et andet Navn, som havde Krav paa at betegnes saaledes?

Hvad betyder da Ordet Kristus? Det er et græsk Ord, der paa Dansk maa oversættes ved „den Salvede", og som paa Hebraisk hedder Messias. At være Kristus var Et med at være Messias. Og hvad forstodes der ved Messias? Dette var den frelsende Fører, som det jødiske Folk ventede. De messianske

Forventninger havde ikke hos Alle nøjagtig det samme Præg; men derom var Alle enige, at Messias skulde være en verdslig Fyrste, der frelste fra jordiske Ulykker og atter skænkede Folket Uafhængighed, Fred og Styrke. De kristne Teologer paastaar, at Jesus vel var den Messias, som var bleven Jøderne forjættet gennem Profeterne, men at hans Messiasforestillinger fuldstændig afveg fra de gængse, idet han nemlig kun tænkte paa Sjælenes Frelse, og idet hans Syn ingenlunde var indskrænket til det jødiske Folk, men omfattede den hele Menneskehed. Men denne Opfattelse lader sig i Længden ikke fastholde. Da Jesus mødte en kananæisk Kvinde, som bad ham om Hjælp, afviste han hende først med den Erklæring: „jeg er kun udsendt til de fortabte Faar af Israels Hus“. (Matth. 15,24). Og hvor umiskendeligt det end er, at han har lagt den allerstørste Vægt paa Omvendelse og aandelige Dyder som Betingelse for at faa Del i det Rige, som han vilde oprette, synes det at være lige saa unægteligt, at han ogsaa har tænkt sig dette Rige i en verdslig Skikkelse. Det er en Kendsgerning, at hans Disciple lige til hans Død levede og aandede i Overbevisningen derom. Er det troligt, at de i den Grad kunde have misforstaaet ham, hvis han selv uafbrudt havde været af en anden Mening? Hvor kunde han, som jo dog var en Mester i Ordets Kunst, i saa Fald selv med Forsæt bringe dem paa Vildspor ved at forjætte dem, at de skulde sidde paa tolv Troner og dømme Israels tolv Stammer. (Matth. 19,28)? Det er jo fremdeles en Kendsgerning, at han højtidelig holdt sit Indtog i Jerusalem og modtog Folkets Hyldest. Han kom ganske vist ikke med Vaaben i Haand og omgivet af Krigere, men stilfærdig ridende paa et Æsel. Han har altsaa villet, at den Omvæltning, som han tilsigtede, fra hans Side skulde foregaa paa fredelig Vis; han maa have ment, at Alt var saaledes forberedt, at han blot behøvede at vise sig, for at det Gamle, om end efter nogen Modstand, snart skulde falde. Han sagde endvidere: „Giv Kejseren, hvad Kejserens er, og Gud, hvad Guds er!“ (Matth. 22,21); han har altsaa ikke tilsigtet Krig med Romerne, men ventet, at Gudsriget kunde stiftes uagtet deres Herredømme. Dog, trods disse Ændringer af det sædvanlige Messiasbillede, er det klart, at hans Plan paa en eller anden Maade maa have haft en politisk Karakter; thi ellers var der øjensynlig ingen fornuftig Mening i det hele Indtog.

Hans Plan mislykkedes. Han var for stor en Sværmer og havde for liden Forstand paa praktiske Anliggender til, at han kunde staa sig i Kampen mod Magthaverne. Disse sejrede let og hurtigt. Folket forskød ham og fandt sig villigt i, at han led en Forbryders Død paa Korset. Det er saaledes uimodsigeligt, at det jødiske Messiashaab ikke blev virkeliggjort i ham. En Mand, der dræbes af et Folk i det Øjeblik, han vil bestige dets Kongetrone, kan ikke siges at have været Konge over dette Folk; ligesaa maa en Messias, der bukker under, regnes for en Selvmodsigelse. Og det staar som en Mulighed, at Jesus selv, inden Døden indtraf, har afgivet den smertelige Bekendelse, at han havde taget fejl i sin Fremgangsmaade. Der er overleveret os forskellige Ord, som han skal have talt paa Korset. Desværre tør vi ikke stole paa, at de Ord, som findes hos Lukas og hos Johannes, hidrører fra Ørevidner. Af de Bemærkninger, hvormed Lukas indleder sit Skrift, synes at følge, at han ikke personlig har været til Stede ved de Begivenheder, som han beretter, og at Apostelen Johannes skulde have skrevet det fjerde Evangelium, hører, for at bruge et spagfærdigt Udtryk, til de overmaade tvivlsomme Ting. Vi véd derfor ikke med Bestemthed Noget om, hvorledes det forholder sig med Ytringerne paa Korset; men saa meget er i alt Fald sikkert, at to af Evangelisterne — Matthæus og Markus — kun melder om et eneste Udraab, saa at alle de Kristne, der fordum ikke havde andre Evangelier at læse, kun kendte dette, og det lyder: „min Gud! min Gud! hvi har Du dog forladt mig?“ Der er en saa uudsigelig Vaande i dette Udraab, at alle vi, for hvem saa mange af de Ord, der tilskrives ham, hører til vor Sjæls umistelige Eje, gribes af Vemod. Vi fristes ikke et eneste Øjeblik til at tvivle om, at han til sit sidste Aandedræt holdt fast ved sin store Tanke, ved sin skønne Drøm om et Rige, hvori Retfærd og Kærlighed staar for Styret; men som historiske Forskere har vi ingen Ret til at lade Pieteten alene raade. Det er vor simple Pligt at spørge, om det paa Korset var begyndt at gaa op for ham, at han havde handlet for ilfærdigt, at Guds Rige ikke kan fremmes ved udvortes Foranstaltninger, men kun ved en langsom, stille Vækst.

Medens den kristne Kirke i det Store og Hele altid har betragtet Jesus som den sande jødiske Messias, der var bleven

bebudet af Profeterne, er der i den nyeste Tid opstaaet Teologer, der hævder, at Messiasforestillingen var fremmed for Jesu egen Bevidsthed. Denne Opfattelse er herhjemme bleven begunstiget af Professor *A. B. Drachmann* i den Afhandling, som han i „Verdenskulturen" har skrevet om „Kristendommens Oprindelse". Disse Forskere hævder, at Jesus aldrig har villet være Andet og Mere end en Lærer for sit Folk, og at det er hans Apostle, der efter hans Død har proklameret ham som Messias. Nu er imidlertid Intet vissere, end at en saadan Antagelse er i fuldstændig Strid med de tre første Evangelier. Det afgørende Vendepunkt i dem alle tre er den berømte Scene ved Cæsarea Philippi, hvor Jesus spurgte sine Disciple om, hvem de troede, han var, og hvor saa Peter svarede: „Du er Kristus". Hvis denne Begivenhed og det, som hænger sammen dermed: Indtoget i Jerusalem og Processen, der netop drejer sig om Jesu Messianitet, er os overleveret i en fuldstændig forvansket Skikkelse, saa forekommer det mig, at det var bedst, at man rent ud erklærede, at man overhovedet slet ikke historisk kan fastslaa Noget om Jesus; ti hvad er der saa i Evangelierne, som med Rette kan gøre Fordring paa Troværdighed? Men at det er Evangelisterne, der her i dette Stykke væsenlig har Ret, derfor borger de psykologiske Love. Hvis Jesus aldrig havde udgivet sig for Messias og modtaget sine Disciples Hyldest som Messias, hvordan i al Verden skulde det saa være faldet Apostlene ind efter hans Død at hædre ham ved at tillægge ham en saadan Værdighed? En Messias, der lider og dør, var jo, som jeg før bemærkede, en haandgribelig Selvmodsigelse. De kunde efter hans Død fremdeles elske og beundre ham som den store Lærer; men at gøre ham til Messias nu, da hans Endeligt klart havde vidnet mod hans Adkomst til denne Værdighed, var jo Et med at stemple baade ham og dem selv som rene Umuligheder. Helt anderledes, hvis de i Aarevis havde levet sammen med ham i den faste Overbevisning, at han var den forjættede Forløser, hvis de havde drømt og sværmet og vugget sig i de mest lidenskabelige og fantastiske Forventninger om den Herlighed, de og det hele Folk gik i Møde, naar han stiftede sit Rige. Saa maatte hans Død nedsænke deres Sjæle i den sorteste Fortvivlelse og gøre dem til et Bytte for en hvileløs Grublen. Men en slig sjælelig Tilstand er just den Jordbund, der udfordres, for at Syner skal

fødes. Det Haab, som havde fyldt dem, var for vældigt til, at det med ét Slag kunde knuses; det ulmede stadig under Asken, rede til at blusse op paa ny. Maaske traadte ydre Omstændigheder til; man opdagede, at hans Lig ikke mere var i Graven. Uvilkaarlig kom da det Øjeblik, hvor hos En og Anden den elskede Herre og Mester traadte frem for Sjælens indre Øjne. „Han lever endnu!“ udbrød han, og Opstandelsens Jubelraab tonede fra den lille Venneskare. Han var altsaa kun gaaet bort en lille Stund for atter at vende tilbage med Sejren og Riget. Ved denne Tro vandt Apostlene Kraft til at gaa ud i Verden og vidne om Jesus Kristus, og al deres Tænkning gik fra nu af ud paa at godtgøre, at Jesu Død havde været en Nødvendighed, et Led af hans frelsende Gerning. Saa sandt Apostlenes Tro paa Jesu Opstandelse er en historisk Kendsgerning, saa sandt er det ogsaa psykologisk uimodsigeligt, at Jesus maa have troet om sig selv, at han var Kristus.

Og naar Alt kommer til Alt, er Professor *Drachmann* slet ikke saa sikker i sin Sag som hans tyske Forbilleder. Han erklærer blandt andet, at det „at lægge Messiasideen ind i Jesu Opfattelse *fra først af* og lade den være Grundlag for hele hans Optræden, som man af misforstaaet Respekt for Overleveringen indtil den nyeste Tid har gjort, fører til en Tilintetgørelse af al psykologisk og historisk Sammenhæng“. (S. 447). Unægteligt. Da *Napoleon* var et ungt Menneske, anede han ikke, at han vilde blive Kejser i Frankrig. Lige saa med *Jesus;* naar han var et virkeligt Menneske, kunde Tanken om hans messianske Kald først blive til under hans Udvikling. Hvis Professor *Drachmann* havde indskrænket sig hertil, vilde jeg Intet have haft at bemærke; men herfra er det et utilbørligt Spring, han gør, naar han afgjort sympatiserer med den Forestilling, at Jesus selv Intet havde med Messiasideen at skaffe.

Foruden Professor *A. B. Drachmann* er der endnu en dansk Mand, som i den nyere Tid har villet godtgøre, at Jesus ikke ansaa sig selv for Messias. Denne Mand er Teologen, Dr. *Emil Rasmussen,* der imidlertid synes i høj Grad at mangle den religiøse Sans, som er den ueftergivelige Betingelse for at forstaa og værdsætte religiøse Personligheder. Han skriver f. Eks. om et af de religiøse Fænomener: „Det er en syg Trang, som, naar den vokser sig stærk, maa lindres ved Kristendom eller anden Re-

ligion, medmindre man da foretrækker Bromsalt, Plantekost og kolde Styrtebade, som jævnlig har samme Virkning". (Jesus, S. 78). Intet Under, at Dr. *Rasmussen* gennem sit Studium af Evangelierne er havnet i den Overbevisning, at Jesus var sindssyg, og at „vor Grundstemning lige over for ham maa være ægte Medlidenhed med en bundulykkelig Natur". (Jesus, S. 105).

Naar han antager, at Jesus ikke har forestillet sig selv som Messias, saa er det, fordi han tror, at denne Stilling maa have været altfor underordnet for Jesu Bevidsthed. Og heri samstemmer han, naar Alt kommer til Alt, med den kirkelige Ortodoksi, som i Virkeligheden lader Jesus være langt mere end Messias, idet den bekender, at Jesus var Guds enbaarne Søn, der havde levet hos Gud, før han var bleven Menneske, og som efter sin Død var vendt tilbage til Gud for at sidde ved hans højre Haand, hvorfra han ved Tidernes Ende skal komme til Jorden som den mægtige Verdensdommer. Men, siger Dr. *E. Rasmussen,* slige Forestillinger er det netop, som er forbunden med Ordet „Menneskesønnen", hvormed Jesus i Evangelierne saa hyppigt betegner sig selv. I dette Ord har vi altsaa efter hans Mening Nøglen, som lukker op for Jesu inderste Bevidsthed og lader os forstaa, hvad han troede sig selv at være.

Om det sælsomme Begreb „Menneskesønnen" holdt jeg her i Studenterforeningen et Foredrag i Aaret 1902. Jeg skal endnu en Gang forsøge paa at slaa til Lyd for min Opfattelse.

Begrebet „Menneskesønnen" bruges i to meget forskellige Betydninger. Hos Profeten Daniel betegner Ordet (se 7,18.22.27) alle de Hellige i Israel, hvem Magten over Jorden skal betros. I et senere pseudonymt Skrift, der bærer Titelen Henoks Bog, peger det derimod hen paa en enkelt bestemt Person, paa et overmenneskeligt Væsen, der forud for alt det Skabte har været hos Gud og samvirket med Gud, og som ved Dagenes Ende aabenbarer sig som Verdensdommeren, der sætter Skel mellem de Gode og de Onde.

Min Paastand gik nu ud paa, at Jesus havde taget Ordet i Daniels Betydning, at han altsaa, hver Gang han bruger det, slet ikke tænker paa sig selv, men paa de Hellige og Retfærdige i Almindelighed. Og Grunden, hvorfor det hele Spørgsmaal havde en saa overordentlig stor Interesse for mig, var den, at det stod klart for mig, at hvis den ortodokse Forstaaelse, der falder sam-

men med Dr. *Emil Rasmussens*, holder Stik, saa er der intet Andet for at gøre end at erklære, at Jesus var sindssyg, ja at han led af uhelbredeligt Højhedsvanvid.

De maa nemlig erindre, at da Ypperstepræsten ved Forhøret spurgte Jesus, om han var Kristus, den levende Guds Søn, svarede han: „Du har talt; men jeg siger Eder, at fra nu af skal I se Menneskesønnen sidde ved Kraftens højre Haand og komme i Himlens Skyer.“ (Matth. 26,64). Efter Ortodoksiens og Dr. *Emil Rasmussens* Forklaring har Jesus altsaa bebudet, at han snart skulde stige ned fra Himlen for at holde Dom. Man kan ikke paastaa, at en Mand er vanvittig, fordi han i al Almindelighed forsikrer, at han en Gang vil komme tilbage som Verdensdommer. Saa længe Verdenshistorien ikke er afsluttet, staar jo bestandig den Mulighed aaben, at hans Profeti bliver opfyldt. Men det Mærkelige er, at Jesus siger „fra nu af“, og hvad Meningen heraf er, indlyser af et andet Sted, hvor det hedder: „Sandelig siger jeg Eder: der er Nogle af dem, der staar her, som ingenlunde skal smage Døden, førend de ser Menneskesønnen komme i sit Rige.“ (Matth. 16,28). Jesus skal altsaa have forudsagt, at han skulde komme igen, medens endnu Nogle af hans Samtidige levede. Alle de Samtidige er døde, ja mange Slægter efter dem; under den givne Forudsætning er altsaa Dr. *Emil Rasmussens* Slutning uundgaaelig, den nemlig, at Jesus var en falsk Profet og hildet i Vanvids Mørke.

Hvad der nu først slog mig, da denne Slutning for mange Aar siden paatrængte sig mig, var den Omstændighed, at Jesus jo ikke siger i Forhøret: „I skal se mig“ eller „I skal se Messias komme“. Dernæst lagde jeg Mærke til, at Jesus paa én Undtagelse nær, som jeg om lidt skal berøre, aldrig siger: „Jeg, Menneskesønnen“; men der er dog vel Ingen, der til daglig Brug uafladelig gaar om og omtaler sig selv i tredje Person. Altsaa, tænkte jeg, maa han ved Menneskesønnen have ment noget fra sig selv Forskelligt; han maa have taget Ordet i Daniels Betydning, saa at det ikke skal forstaas om ham selv, men om de Hellige og Retfærdige.

Og se, det slog til. Mit Foredrag, hvori jeg gennemgik forskellige Skriftsteder, foreligger i Trykken som et særskilt Skrift. Til dette vil jeg henvise dem, der har saa megen Interesse for Emnet, at de vil forvisse sig om, hvorvidt jeg har Ret eller ikke.

I Aften skal jeg kun fremdrage et enkelt Sted, som jeg den Gang ikke fik Lejlighed til at berøre. Disciplene spurgte engang Jesus om, hvorledes det forholder sig med det Udsagn, at Elias bør komme først, det vil sige, før Messias selv kommer. (Mark. 9,11). I sit Svar fremsætter Jesus først et Par almindelige Sætninger. „Elias," siger han, „kommer først og bringer al Ting til Rette, og hvorledes staar der skrevet om Menneskesønnen? at han skal lide meget og ringeagtes." (V. 12). Derpaa belyser han disse Sætningers Rigtighed ved at omtale, hvad der er foregaaet med Døberen Johannes, til hvem Jesus naturligvis sigter, naar han taler om Elias. „Jeg siger," hedder det, „at baade er Elias kommen, og de gjorde ved ham, hvad de vilde, efter hvad der er skrevet om ham." (V. 13). Den sidste Sætning, „efter hvad der er skrevet om ham" viser øjensynligt tilbage til den foregaaende Sætning „efter hvad der er skrevet om Menneskesønnen". Meningen er altsaa, at Johannes maatte lide og dø, fordi det i Skriften, nemlig i Jes. 53, er forudsagt, at de Hellige og Retfærdige skal behandles saaledes. Jesus har altsaa regnet Døberen Johannes med ind under Begrebet „Menneskesønnen". Naturligvis paastaar de Ortodokse, at Jesus ogsaa her med Menneskesønnen har ment sig selv; men de er i saa Fald ude af Stand til at give en fyldestgørende Forklaring af Ordene; der findes ikke et eneste Sted i det gamle Testamente, som særlig passer paa Johannes alene.

Hvis De nu vil anvende Daniels Sprogbrug paa Jesu Ord for Raadet, vil De se, at Beskyldningen for Vanvid falder magtesløst til Jorden. „Fra nu af" staar der jo „skal I se Menneskesønnen sidde ved Kraftens højre Haand og komme i Himlens Skyer". Jesus taler i Billeder. Udtrykket „sidde ved Kraftens højre Haand", der er hentet fra Salme 110, betegner Herredømme paa Jorden, og Udtrykket „komme i Himlens Skyer" har sin naturlige Forklaring deri, at Daniel i et Syn ser Menneskesønnen omgivet af himmelske Skyer træde frem for Guds Trone. Der er hos Daniel slet ikke Tale om en Nedstigning fra Skyerne til Jorden. Meningen af Jesu Ord er derfor denne: „Dræb kun mig! men I kan ikke standse den Sag, for hvilken jeg kæmper; tværtimod, det varer ej længe, inden Daniels Spaadom gaar i Opfyldelse, inden de Hellige og Retfærdige under Guds mægtige Bistand opretter det ny Guds Rige paa Jorden". Denne Spaadom gik

ikke i Opfyldelse, ja efter 1900 Aars Forløb er Guds Rige endnu ikke kommen. Men heraf følger ikke, at Jesus var vanvittig, men kun, at han var en Sværmer, der blindt troede paa sin Sags Sejr. Saaledes taler enhver ædel og begejstret Mand, naar han lider Martyriet; han tror, at det, hvorfor han sætter Livet ind, nødvendigvis maa komme, og at det vil komme meget snart. Hvis han ikke havde en saadan Tro. vilde han ikke i den Grad have anspændt alle sine Kræfter. Den, som mener, at Maalet ligger langt ude i Tiden, tager Forholdene med større Ro. Maaske er saadanne Mennesker klogere; men de er mere Tænkere end Helte, og Jesus var en Helte-Natur.

Som jeg for lidt siden bemærkede, er der kun ét Sted i det ny Testamente, hvor Jesus kalder sig selv for Menneskesønnen; men denne Undtagelse bekræfter netop Regelen, idet det ved nærmere Eftersyn viser sig, at vi her har at gøre med en grov Forvanskning af den oprindelige Beretning. Stedet findes i det 16. Kapitel af Matthæus-Evangeliet. Men lad os først se, hvorledes Sagen fortælles af Markus. Jesus spurgte sine Disciple: „hvem siger Menneskene, at jeg er?“ Da han havde faaet Oplysning herom, spurgte han fremdeles: „men hvem siger I, at jeg er?“ Peter svarede: „Du er Kristus“. „Derpaa,“ fortsættes der, „begyndte Jesus at lære dem, at Menneskesønnen skulde lide meget og forskydes af de Ældste og Ypperstepræsterne og de Skriftkloge og ihjelslaas og opstaa efter tre Dage. Og han sagde dette rent ud. Saa tog Peter ham afsides og begyndte at irettesætte ham. Men han vendte sig om, irettesatte Peter og sagde til ham: Vig fra mig, Satan! Du har ikke Sans for, hvad Guds er, men for hvad Menneskers er.“ (Mark. 8,29—33). Hvis man anerkender min Fortolkning af „Menneskesønnen“, bliver Meningen følgende: Efter at Jesus af Peter var bleven hyldet som Messias, stod det straks klart for ham, at Apostlene, om hvem han vidste, at de var hildede i sanselige, kødelige Messiasforestillinger, vilde indbilde sig, at Messias, naar han viste sig, skulde vinde en let og hurtig Sejr, der uden Lidelser straks aabnede dem Adgang til Ære og Herlighed i det nye Rige. I den Anledning fandt han det rigtigst ufortøvet at minde dem om, at der forud for Sejren skulde gaa en Kamp, i hvilken adskillige af de Hellige og Retfærdige maatte lide, ja endog gaa under. Længe skulde Kampen dog ikke vare; inden føje Tid vilde den tilbage-

blevne Del af de Hellige og Retfærdige faa Magten og oprette Riget. Intet Under, at Peter, da han hørte den sørgelige Forudsigelse af, at Forfølgelse og Død foreløbig stod paa Dagsordenen for Messias's Tilhængere, blev i høj Grad nedslagen og betænkelig, saa at han maatte irettesættes af Jesus, fordi han havde saa stor en Ulyst til at gaa Lidelser i Møde.

En og Anden vil maaske ryste lidt paa Hovedet og udbryde: „Teologer bliver dog sig selv lig, hvad enten de er ortodokse eller kætterske. Har man hørt Mage til haarrejsende Fortolkning?“ „Opstaa efter tre Dage“ skulde altsaa betyde: komme paa Fode igen efter en kort Tids Forløb og vinde en endelig Sejr. Paa den Maade kan man jo faa hvilke som helst Ord til at sige, hvad det skal være.“ Nej ingenlunde; jeg har en uimodsigelig Grund at støtte mig til. Jesus var en bibelfast Mand, der gerne betjente sig af Udtryk og Vendinger, der var satte i Omløb i Profeterne, og hos Profeten Hoseas hed det (6, 1—2):

Kom, lad os vende tilbage til Jahve!
Han, der sønderrev os, vil jo nok læge os,
han, der slog, lægge om os et Bind.
Om to Dage vil han gøre os levende;
paa den tredje Dag vil han rejse os op,
saa vi for hans Aasyn kan leve.

Talen er om det jødiske Folk, som Profeten giver den Forjættelse, at det snart skal genoprejses fra sine Ulykker. Tidsbestemmelsen maa slet ikke tages bogstavelig. „Om to Dage“ vil blot sige: om en meget kort Tid, og „paa den tredje Dag“ tilføjes, som oftere paa Hebraisk, for at tilkendegive, at Tallet 2 ikke skal synderlig overskrides.

Her har vi Nøglen til Jesu Udtryksmaade, og nu forstaar vi ogsaa, hvorfor det senere hen siges, at Jesus opstod paa den tredje Dag. Hvorledes Troen paa hans Opstandelse fødtes hos hans Apostle, har jeg allerede omtalt i det Foregaaende; men Formen, som Forestillingen derom fik, kom til at afhænge af hans egen Forudsigelse. Sagen var nemlig den, at Disciplene, idet de fastholdt Overbevisningen om Jesu guddommelige Sendelse, betragtede det som givet, at han umulig kunde have fremført en urigtig Profeti. Hvad han havde sagt om Menneskesønnen, blev derfor ændret til et Udsagn om ham selv. Ændringen foreligger i Matth. 16. Her spørger Jesus ikke, som hos Markus:

„hvem siger I, at jeg er?", men „hvem siger I, at jeg, Menneskesønnen, er?" (V. 13). I Overensstemmelse hermed lader Matthæus lidt efter i V. 21 Jesus erklære, at det er ham selv, der skal lide, ihjelslaas og opstaa paa den tredje Dag. Ligesaa lader han Peter sige til Jesus: „Spar Dig selv, Herre! Dette ske Dig ingenlunde!"

Men — vil man sagtens spørge — hvorfor skal just Matthæus-Evangeliet her være en Forvanskninng? Kan Dr. *Emil Rasmussen* ikke have Ret, naar han paastaar, at det forholder sig omvendt? Kunde det ikke være muligt, at Matthæus giver en rigtig Fortolkning af, hvad der staar hos Markus? Nej, denne Mulighed er aldeles udelukket. Ti for ikke at tale om, at Udtryksmaaden hos Matthæus „hvem siger I, at jeg, Menneskesønnen er?" øjensynlig er kunstig og skruet, saa kunde Apostlene, hvis Jesus saa tydelig havde forudsagt sin Død, ikke være blevne grebne af en saa navnløs Rædsel, da Døden virkelig indtraf; de var jo til Mode, som om det var noget aldeles Uanet, der havde ramt dem. Og Jesus kunde ikke den Gang med Sikkerhed have forudsagt Sligt om sig selv; thi bagfter fulgte Indtoget i Jerusalem og Angsten i Getsemane Have, hvilke Tildragelser klarlig viser, at Tanken om hans egen Død oprindelig var ham fremmed. Hertil kommer, at Matthæus-Evangeliet selv vidner mod sin fra Markus afvigende Beretning derved, at det lige som Markus umiddelbart derefter lader Jesus udbryde: „Vil Nogen komme efter mig, da fornægte han sig selv og tage sit Kors og følge mig! Thi, hvo, som vil frelse sit Liv, skal miste det, og hvo, som mister Livet for min Skyld, skal finde det." Han nævner altsaa kun de Lidelser, hvorpaa hans Tilhængere maatte være forberedte; han omtaler slet ikke, hvad der jo efter den gængse Opfattelse maatte være Hovedsagen, den Død, som han selv gik i Møde.

Det maa derfor fastholdes, at Jesus troede om sig selv, at han var Messias: at han var den, som skulde føre Menneskesønnen: ɔ: de Hellige og Retfærdige til Sejr og Hæder i det ny Guds Rige.

Dr. *Emil Rasmussen* har imidlertid indenfor det ny Testamente en mægtig Allieret, og det Pudsige er, at han ikke blot selv ikke aner det, men endog kraftig protesterer derimod. Denne Allierede er ingen Ringere end Apostelen Paulus. Dr. *E. Rasmussen* oplyser (Jesus S. 15), at „den Lære, Paulus forkynder i sine

fire store Breve, hviler paa den udtrykkelige Forudsætning, at Jesus var et Menneske, kun Menneske.“ Han maa aldeles have glemt de Kundskaber, han havde, da han tog den teologiske Eksamen. Thi er der Noget, som staar fast, saa er det dette, at Paulus vel betragter Kristus som Gud underordnet, men dog som et guddommeligt Væsen, der her paa Jorden aabenbarede sig i Jesu Skikkelse. Menneskesønnen fører i Henoks Bog ogsaa Navnet Kristus, og den Kristus, som Paulus forkynder, falder netop sammen med Henoks overmenneskelige Menneskesøn. Paulus lærer, at Kristus var til, før Verden blev skabt, at han hjalp Gud med Skabelsen (1. Kor. 8,6), og at han var med til at staa Jøderne bi under Ørkenvandringen (1. Kor. 10,4). Men deri adskiller han sig fra Henoks Bog, at, medens denne kun kender Kristus som den, der ved Dagenes Ende kommer for at dømme Verden, lærer Paulus, at han allerede forinden én Gang har vist sig paa Jorden i Jesu Skikkelse; ja saa vidt gik han i sin Fornedrelse, at han efter at være bleven Menneske lod sig nagle til et Kors, og dette gjorde han for at frelse Menneskene, som paa Grund af deres Ulydighed var viede til evig Undergang. Men han led paa Korset den Straf, som vi havde fortjent. Enhver, der tror paa ham, vil blive frelst, medens Fortabelse venter de Vantro, naar han anden Gang aabenbarer sig som Verdensdommeren. At dø var derfor den væsenligste Opgave for hans Menneskeliv; om hvad han ellers lærte og gjorde paa Jorden, bekymrer Paulus sig slet ikke; det, der er ham magtpaaliggende, er, som sagt, kun Korsdøden og saa dette, at Kristus bagefter opstod, hvilket var Beviset for, at han virkelig var den himmelske Kristus.

Af hvad jeg i det Foregaaende har oplyst om „Menneskesønnen“, fremgaar, at Jesus ikke vedkendte sig at være Kristus i den Betydning, hvori Paulus tager dette Ord. Og det Afgørende for vor Opfattelse af Jesus er naturligvis ikke det, som Paulus mente om ham, men det, som Jesus mente om sig selv. Paulus kan aldeles ikke bruges til at retlede os med Hensyn til Forstaaelsen af Jesu egne Ytringer. Han havde ikke fulgt og hørt Jesus, medens denne levede, ja der al Sandsynlighed for, at han aldrig har set Jesus. Han havde heller ikke plejet fortrolig Omgang med Jesu Apostle og af dem faaet paalidelig Oplysning om Mesterens Tankegang. Tværtimod: han skyede disse Apostle og

vilde Intet have med dem at gøre, ja med den vigtigste af dem, med Apostelen Peter kom han endog i aabenbar Fejde. Dette ser dog vel højst betænkeligt ud. Hvorledes fik han da Ret til at optræde med en saadan Myndighed, at han ingen Modsigelse taalte, men efterhaanden tilrev sig Herredømmet over den ene Menighed efter den anden? Jo, lyder Svaret, gennem Syner og Aabenbaringer modtog han Oplysninger fra selve den himmelske Kristus. Men hvilken Garanti har vi for Rigtigheden af dette Svar? ingen anden end den, at han selv paastaar det; der er ikke en eneste af hans Venner og Meningsfæller, der har været til Stede ved disse Aabenbaringer og kan staa inde for dem. Dette er unægtelig en meget mager Garanti. Paa den Maade kan jo En hvilken som helst træde frem og i Kristi Navn forkynde, hvad det saa skal være. Hvis Nogen nu til Dags gjorde det, vilde vi øjeblikkelig fare op og sige, at Vedkommende enten maa være en Bedrager eller lide af Hallucinationer, og vi vilde, hvor udmærket end en saadan Mand ellers maatte være, ikke blive trætte af at forlange Beviser. Ja, indvender man, nu til Dags; men husk paa, at det var Paulus! Jeg skønner ikke, hvorfor dette skulde forandre Sagen. Man kunde snarere sige, at man med Hensyn til Paulus maa forlange endnu stærkere Beviser; thi han er for længst død, saa at vi ikke, om jeg saa maa sige, gennem et personligt Forhør kan kontrollere hans Troværdighed, hvad vi derimod kan gøre med Nulevende, hvilke vi kan se efter i alle Sømme og Kanter.

Hos Mennesker, der stiller sig under den fri Forsknings Fane, kan der derfor ikke være den mindste Tvivl om, at det omhyggeligt maa undersøges, om Pauli Paastande staar i Samklang eller i Modsigelse med, hvad der meldes i Evangelierne. Og det viser sig snart, at Uoverensstemmelsen er endog meget paafaldende. Johannes-Evangeliet har ganske vist i sit Forord en lignende Lære om Kristi (som her kaldes Logos) Væsen og Virken, før Verden blev til; men dette Evangeliums Ægthed er jo meget tvivlsom, navnlig fordi det i Aand og Tone afviger saa overordentligt fra de tre første Evangelier. Og disse giver os ikke Anledning til at antage, at Jesus mente Sligt om sig selv, eller at hans oprindelige Apostle var fyldte af den Slags Forestillinger.

Fremdeles lægger de tre første Evangelier en ganske overordentlig Vægt paa det, som Paulus slet ikke bekymrer sig om,

nemlig paa alt det, Jesus sagde og udførte under sin jordiske Virksomhed. De er fulde af Fortællinger om Undergerninger og af Beretninger om hans Taler og Lignelser. At han kun eller dog væsenlig skulde være kommen til Verden for at lide den Straf, som vi har fortjent, er en Forestilling, som er dem ganske fremmed. I og for sig kan den ikke undgaa at virke anstødeligt paa os, da den vender op og ned paa alle vore Begreber om Retfærdighed. Ellers lever og aander vi jo i den Overbevisning, at man ej for Smed tør rette Bager. Dog paa alle derhen hørende Overvejelser skal jeg ikke indlade mig. Spørgsmaalet er kun, om Pauli Opfattelse er historisk, om den stemmer med Evangelierne. Og det viser sig straks, at dette aldeles ikke er Tilfældet. Thi Evangelierne fortæller, at Jesus i Getsemane Have bad: „min Fader, er det muligt, da lad denne Kalk gaa fra mig!“ og at han paa Korset udbrød: „min Gud, min Gud! hvorfor har Du forladt mig?“ I disse Udraab er der kun Mening under den Forudsætning, at Døden for Jesus ikke stod som det Væsenlige, men som Noget, der, hvis Gud ellers havde villet det, meget vel kunde være undgaaet.

Der er i Virkeligheden kun to Steder, hvorpaa man kan støtte den Paastand, at Paulus i dette Stykke stemmer med Evangelierne. Det ene Sted er Matth. 26,28, hvor Jesus siger: „dette er mit Blod, det ny Testamentes, der udgydes for Mange til Syndernes Forladelse“; men her træffer det sig saa mærkeligt, at de afgørende Ord „til Syndernes Forladelse“ er udeladte baade af Markus (14,22—25) og af Lukas (22,19—20). Hvis Ytringen virkelig var falden, hvorfor er den da forbigaaet af de to Evangelister? Er det ikke langt naturligere at formode, at vi hos Matthæus har at gøre med et senere Indskud, der svarer til den Opfattelse, som han i sit Evangelium gør gældende af „Menneskesønnen“? Det andet Sted findes hos Matth. 20,28 (jvfr. Mark. 10,45), og det lyder i vor danske Bibeloversættelse saaledes: „Menneskesønnen er ikke kommen for at lade sig tjene, men for at tjene og give sit Liv til en Genløsning for Mange.“ Denne Oversættelse, som ogsaa Biskop *Skat Rørdam* i alt Væsenligt følger, er imidlertid urigtig. Paa Græsk findes her en Verbalform, der hyppigt bruges om det, som er sket mangen Gang og altsaa plejer at ske. Den rette Forklaring er følgende: Jesus havde lige i Forvejen formanet sine Disciple til at sætte et Men-

neskes Storhed i Beredvillighed til at tjene Andre. For ret at lægge dem dette paa Hjerte, indskærper han, at Menneskesønnen, det vil sige: de Hellige og Retfærdige, til hvem ogsaa Disciplene burde høre, ikke har for Skik at komme for at lade sig tjene, men for selv at tjene og give Livet til Løsepenge for Mange. I denne Tanke er der intet Besynderligt; det er jo en Kendsgerning, at en ædel, opofrende Handling kan frelse Andre, ja maaske Mange for Lidelser.

I 1. Kor. 15,45 ff opstiller Paulus en Modsætning mellem den første og den sidste Adam og betegner derved Jesus Kristus som en ny aandelig og himmelsk Stamfader for Menneskeslægten, Vi har her Spiren til en ny Opfattelse af Begrebet „Kristus“, som navnlig i vore Dage spiller en ganske overordentlig Rolle. Der er Mange, der forkaster baade Treenighedslæren og Pauli Forsoningslære, men som slaar sig til Ro med den Forestilling, at Jesus under hele sin Vandel var Kristus, det vil sige, at det himmelske Ideal af Menneskelivet i ham fik Kød og Blod, saa at han var uden Fejl og Lyde og derved er bleven det frelsende Forbillede for os alle. Dette er den sidste Skanse, hvorfra Jesu Guddommelighed forsvares, og det ikke blot af Folk, der ellers vedkender sig at være Kættere, som f. Eks. hos os Medlemmerne af det fri Kirkesamfund, men ogsaa af Mænd, der mener, at, naar de kun forfægter denne Anskuelse, saa er der Intet til Hinder for, at de kan vedblive at være Præster i den evangelisk-lutherske Folkekirke.

Lader nu denne sidste Skanse sig virkelig forsvare, eller maa ogsaa den falde for en ædruelig Overvejelse? Naar Talen er om udmærkede Mennesker, ønsker jeg helst at lade være med at dømme dem. Det er mig kærest at kunne takke dem, og i særlig Grad gælder det om Jesus, hvis Ord fra min tidlige Barndom har lydt for mig og bundfældet sig i mig, saa at de har har faaet en umistelig Betydning for mig; men for at kunne beundre og takke maa man først forstaa, og en Forstaaelse er umulig, medmindre man øver Kritik. Ethvert udmærket Menneske er jo nemlig et bestemt Individ, der har levet i denne bestemte Tid under disse bestemte særlige Forhold. Heraf følger, at Ingen, hvor højt han end staar, er uden Begrænsning, og Begrænsning betyder, at Fuldkommenhed i al Fald ikke saaledes er naaet, at Vedkommende ubetinget kan være Forbillede for Alle.

Jesus var sig fuldt bevidst, at han ikke i saa Hensende dannede en Undtagelse. Til En, der hilste ham med Titelen „gode Mester"!, gav han det Svar: „hvorfor kalder Du mig god? Ingen er god uden En, nemlig Gud." (Matth. 19,17). Det er dog alt for besynderligt at opstille som nødvendige saadanne Paastande om Jesus, hvilke han selv paa det bestemteste vægrer sig ved at underskrive.

For en ortodoks Mand, der tror alt, hvad der i Evangelierne staar skrevet om Jesus, maa det være svært at fastholde Forestillingen om Jesu Alfuldkommenhed. Tænk f. Eks. paa, hvorledes han bar sig ad lige overfor Lazarus. Da han fik Budskab om, at Vennen var syg, var det saa langt fra, at han skyndte sig med at bringe Hjælp, at han tværtimod blev to Dage paa det Sted, hvor han var. (Joh. 11,6). Og naar han nølede saa længe, da var det paa ingen Maade, fordi han troede, at Sygdommen ikke var farlig; han vidste meget godt, at den vilde ende med Døden. Nej, han vilde med Forsæt komme for sent; det var ham om at gøre, at Underet blev saa stort som muligt, for at Guds Søn kunde blive æret. (11,4). Han havde altsaa i Virkeligheden ikke Vennen og hans Familie, men kun sig selv for Øje.

Eller tænk paa Judas! Jesus — hedder det i Joh. 6,64 — vidste forud, at han vilde forraade ham, og dog tog han ham til Apostel. Han ledte ham altsaa med velberaad Hu ud i en Fristelse, som oversteg hans Evne. Det er klart, at Jesus vilde have handlet aldeles uforsvarligt mod Judas og for sit eget Vedkommende have handlet i Retning af Selvmord, hvis han havde optaget Judas blandt sine allernærmeste Fortrolige.

Vi, der giver os af med den bibelske Kritik, kommer let ud over saadanne Angreb paa Jesu Karakter. Det er os en Glæde at være naaede til den Overbevisning, at Johannes-Evangeliet har omdigtet Jesu Liv, og i sin Stræben efter at fremstille ham som overmenneskelig, stundom gjort ham umenneskelig. Men hvor kritiske vi end er, og hvor gerne vi end gaar ind paa at fortolke Alt til Jesu Ære, saa bliver der dog Vanskeligheder tilbage, som vi ikke kan magte.

Det er, som jeg i det Foregaaende har omtalt, f. Eks. en Kendsgerning, hvis ellers Noget er det, at han ansaa sig selv for Messias. Trods alle de Afvigelser, han havde fra den almindelige Folkeforestilling, maatte dog derved forstaas, at han paa en eller anden Maade var Folkets Frelser. Men dette blev han ikke;

han gik tværtimod selv til Grunde. Har man Lov til at tage Titler, som man ikke kan haandhæve? Bør ikke den, som til Folkets Bedste vil gribe Magten i et Land, i Forvejen klart og tydeligt have overvejet, om de dertil fornødne Midler staar til hans Raadighed? Er det tilstrækkeligt at have den gode Vilje? Eller hører det maaske ikke med til moralsk Fuldkommenhed, at man overvejer og bruger sin Forstand? Og var i det Hele taget ikke Jesu Begrænsning den, at han ikke indrømmede Forstanden, hvad der tilkommer den, men lod Troen, det vil sige: den blinde Tillid til Gud være alt for egenraadig? Forstanden er jo dog ogsaa en Guds Gave, hvorfor dens rette Brug hører med til den rette Gudsdyrkelse og en ideal Livsførelse.

Og da nu Jesus ved Indtoget i Jerusalem havde modtaget Hyldingen som Messias, hvad gjorde han saa? Akkurat det Modsatte af, hvad han tidligere havde lagt sine Tilhørere paa Hjerte. I Bjærgprædikenen havde han sagt: „Døm ikke, for at I ikke skal blive dømte!“ (Matth. 7,1). Nu derimod optraadte han selv som den strengeste Dommer; han holdt Tordentaler mod sine Modstandere, hvem han ikke tog i Betænkning at stemple med stærke Skældsord. (Matth. 23). I et tidligere Afsnit af sit Liv pegede han for at skildre den Virksomhed, som det var hans Kald at udføre, hen paa, hvad der hos Profeten Jes. 42,2 (jvf. Matth. 12,19) siges om Herrens Tjener: „han skal ikke raabe, skal ikke skrige og ej lade høre paa Gaden sin Røst.“ Efter Indtoget derimod raabte og skreg han, ja, han gjorde det, som var endnu betænkeligere: han slog, han, som fordum havde sagt: „hvis Nogen giver Dig et Slag paa Din højre Kind, vend da ogsaa den venstre til!“ (Matth. 5,39). Der fortælles jo nemlig: Matth. 21,12, at „Jesus gik ind i Guds Tempel og uddrev alle dem, som solgte og købte i Tempelet og omstødte Vekselerernes Borde og Duekræmmernes Stole.“ Ja i Johannes-Evangeliet fortælles der endog ligefrem, at han gjorde en Svøbe af Snore, hvormed han drev dem alle ud af Templet. (Joh. 2,15). Her hjælper det slet ikke, at man af kritiske Grunde anser Johannes-Evangeliet for uægte; ti de tre første Evangeliers Beretning gaar omtrent ud paa det selv samme. Jeg forstaar ikke Meningen af denne Handling; det er jo, som om En herhjemme bildte sig ind, at han kunde reformere Folkekirken ved at bruge Vold mod Klokkeren, til hvem der indbetales Penge for Adgang

til Nadveren. Og hvor kan en slig Voldsomhed forenes med, at han drog Mennesker til sig ved at erklære sig selv for sagtmodig og ydmyg af Hjertet. (Matth. 11,29)? Mangler der i Evangelierne udfyldende og forklarende Mellembestemmelser, som vilde kaste et andet Lys over hans Færd? Maaske, men da jeg ikke kender dem, maa jeg holde mig til de Fortællinger, vi har, og af dem lærer jeg, at han ingenlunde, som man plejer at sige, altid var mild og blid og sagtmodig. Der var en anden Side i hans Karakter, en Voldsomhed og heftig Vrede, som man ikke har Lov til at kaste et Slør over. Kirkens Historie fortæller om Adskillige, som ogsaa i dette Stykke har taget ham til Forbillede. Eksempelvis skal jeg nævne *Hieronymus Savonarola* i Florents og *Søren Kierkegaard* i København. Disse Mænd har i den Anledning maattet høre ilde baade af Samtiden og Eftertiden, og Kritikken over dem er navnlig vældet frem fra ortodokse Lejre. Det er en Selvfølge, at i al Fald saadanne Kritikere umulig kan forarges, naar de paa deres Vej træffer Mennesker, der sætter saa megen Pris paa gennemført Selvbeherskelse, at de aabenlyst bekender, at, hvor megen Ærbødighed de end nærer for Jesus, og hvor stor en Tak de end ellers er ham skyldige, saa er der dog de Ting, hvori de for Samvittighedens Skyld ikke tør følge ham efter.

Paa Grundlag af hele denne Udvikling maa jeg da hævde, at der ikke gives nogen Betydning af Begrebet Kristus, hvori dette ubetinget har sin Anvendelse paa Jesus af Nasaret. Allerede for adskillige Aar siden har jeg derfor foreslaaet, at vi, saafremt vi bruger Navnet Kristus om den højeste Idealitet, der foresvæver os i vore bedste Øjeblikke, sætter et grundigt Skel mellem Kristus og Jesus. Et er Idealet og et Andet den Mand, der, hvad enten han nu personlig har været saaledes, som Evangelierne skildrer ham, eller anderledes, faktisk er bleven den, i hvis Navn Idealet er straalet ind i Bevidstheden hos alle dem, der er fødte og opdragne i Kristenheden. Dette Forslag skal jeg ikke blive træt af atter og atter at fremsætte.

Forslaget er for øvrigt ældgammelt. Det blev — naturligvis under den Tids fantastiske Former — første Gang gjort af en Kætter ved Navn *Kerint,* der var samtidig med Apostelen *Johannes.* Man fortæller, at, da Johannes en Gang i Efesus gik ned til Stranden for at tage et Bad, saa' han, at Kerint opholdt sig i Badehuset, og at han saa øjeblikkelig skyndte sig bort

igen af Frygt for, at Vorherre vilde lade Badehuset styrte sammen over den frygtelige Kætter og derved sætte ogsaa hans eget Liv i Fare. Hvad enten nu denne Historie er sand eller ikke, saa meget er i alt Fald vist, at denne Afsky har fundet sit Udtryk i det ny Testamente. I Breve, som, være sig nu med Rette eller ikke, tillægges Johannes, hedder det: „Hvo er Løgneren uden den, som nægter, at Jesus er Kristus? (1. Joh. 2,22); enhver Aand, der ikke bekender Jesus som den i Kødet komne Kristus, er ikke af Gud, og denne Aand er Antikristens Aand (1. Joh. 4,3); hvis Nogen kommer til Eder og ikke fører denne Lærdom (den Lærdom nemlig, at Jesus er Kristus), saa modtag ham ikke i Eders Hus og byd ham ikke velkommen; thi den, som byder ham velkommen, bliver delagtig i hans onde Gerninger.“ (2. Joh. 2,10—11).

Denne Afsky, som har givet den kristelige Kærlighed en saa vældig Begrænsning, har holdt sig indtil den Dag i Dag som Grundvold for det Skel, Kirken sætter mellem Kristne og Ikke-Kristne, og det er den, som maa bort; i dens Fjernelse bestaar den Reformation, hvortil der trænges. Man misforstaa mig ikke, som om jeg ønsker, at Rigsdagen vilde vedtage og Kongen underskrive en Lov, der gik i den Retning. Om den Slags Ting maa Lovgivningsmagten ikke mere som fordum give sig af med at dømme; i vore Dage bør det være en hellig Grundlov, at hver Enkelt i religiøs Henseende skal være saa frit stillet som muligt. En Reformation duer ikke, medmindre den fuldbyrdes i Hjerterne. Det, hvorfor vi skal arbejde, er altsaa at stemme Sindene saaledes, at det almindelig indrømmes — ogsaa af dem, der ikke paa nogen Maade vil slippe Troen paa Jesus som Kristus —, at Spørgsmaalet om, hvad Jesus personlig var, dog, naar Alt kommer til Alt, er et historisk Spørgsmaal, hvis rette Løsning Intet har at gøre med religiøse og moralske Værdier, eller med andre Ord, at Kristendommens sande Væsen ikke bestaar i historiske Antagelser, men i en særegen Maade at føle, tænke og handle paa, naar vi stilles Ansigt til Ansigt med den ukendte Magt, som bærer Tilværelsen.

Alt som den bibelske Kritik skrider frem paa sin Bane og ogsaa vinder Indgang hos det menige Folk, vil Indrømmelsen vise sig at være aldeles nødvendig. Thi hvor megen Lærdom og Skarpsind end de ortodokse Teologer maatte være i Stand til

at udfolde, kan det ikke undgaas, at det efterhaanden kommer til at blive klart for Alle, at Grunde staar imod Grunde, og at vi i saa høj Grad mangler paalidelige Oplysninger om Jesus og hans Tid, at en sikker Afgørelse er umulig. Men paa usikre Antagelser kan Ingen bygge sin Livsførelse. Der er ingen Sveitser, som ikke elsker Mindet om *Wilhelm Tell;* men selv om Videnskaben beviser, at han er en sagnagtig Skikkelse, vil det ikke i mindste Maade omstyrte Sveitsernes Fædrelandskærlighed; den gløder uforandret, uagtet deres Forestillinger om Tell undergaar en afgørende Forandring. Ligesaa vil Kærligheden til Gud og Mennesker, som dog efter Jesu egne Udtalelser var det Væsenlige i hans Forkyndelse, kunne lue lige stærkt, hvad enten vi om ham selv tænker paa denne eller paa hin Maade.

Men man vil mod mit Forslag kunne indvende, at dets Gennemførelse betyder Statskirkernes Undergang, efterdi disse helt og holdent er byggede paa den overleverede historiske Opfattelse af Jesus. Ja, hvis de ikke kan taale Sandhedens Lys, saa faar de virkelig at falde. Jeg har den største Sympati for dem, der frivillig slutter sig sammen i religiøse Samfund, fordi de er havnede i fælles Meninger. Men det, man kalder Statskirker, er jo dog, naar Alt kommer til Alt, ikke Andet end Religionsfabrikker, og det Religiøse og det Fabriksmæssige har aabenbart ikke nogen paafaldende Lighed med hinanden.

Endvidere vil man sagtens triumferende pege paa den verdenshistoriske Udvikling og minde om *Schillers* berømte Ord: „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht". Se, vil man sige: Jesus blev korsfæstet; han har efter sin Død mødt Modstandere i Tusindvis. Hvad har Kampen mod ham nyttet? Trindt om paa Jorden er han bleven hyldet som Gud; der er bygget Templer, det ene pragtfuldere end det andet, hvori der synges Salmer til hans Ære. Skulde alt dette være en Misforstaaelse? Bilder I Dværge jer ind, at I kan omstyrte en Bygning, som Aarhundreder stadig har gjort fastere og fastere? Paa den Maade vil man ogsaa kunne godtgøre Sandheden af Buddhismen, Muhamedanismen og Helgendyrkelsen, hvis Fald vi Protestanter dog finder saare vel begrundet. Man maa ikke glemme, at Verdenshistorien endnu ikke har talt sit sidste Ord, og jeg har Intet at indvende imod, at den verdenshistoriske Udvikling har været, som den blev. Jesus kæmpede for den største

af alle Ideer, Ideen om et Samfund af gode, retfærdige Mennesker. Til Dagenes Ende vil denne Idé vedblive at lyse for Menneskeheden, og det er en Kendsgerning, at ingen Idé trænger frem, med mindre den har en Fører, der af sine Tilhængere løftes paa Skjolde højt op over alle Andre, og just, fordi Jesu Idé er den største, er han bleven løftet højest og har hans Opløftelse varet saa længe. Men hvad der i Begyndelsen er et Fortrin, bliver senere en Mangel. En Bevægelse vil til sidst standse og forkvakles, naar den for bestandig skal være knyttet til en bestemt Person og de Tilfældigheder, der fulgte med ham. Den maa forstaa at frigøre sig for under de vekslende Tider at tage ny Former. Her ser Johannes-Evangeliet klarere end Kirken. Et Sted lader Evangelisten Jesus sige: „jeg har endnu meget at sige Eder; men nu kan I ikke bære det; men naar Sandhedens Aand kommer, skal den vejlede Eder til Sandhed.“ (16,12—13). Kirken gør Jesu Sag Skade ved uafladelig at gøre ham til Et med Sagen og ved at anse den religiøse Aands Ydelser afsluttede med, hvad der foreligger i det ny Testamente. Bliver den ved hermed, udsætter den sig for at ende som en Forstening, og der vil da komme Tider, hvor de virkelige Kristne, de, som sætter Jesu Sag over Jesu Person, maa søges uden for Kirken.

Saa underligt det end maaske lyder: jeg er overbevist om, at netop det, at Jesus træder tilbage, saa at der ogsaa i min Bevidsthed bliver Plads for Andre, som paa anden Vis end han har virket for Idealet, at netop dette vil bevirke, at hans Ære bevares. Hvorfor mon Dr. *Emil Rasmussen* har kunnet skrive en Bog, der ender med et Suk efter at blive fri for Jesus? Hvorfor er der saa Mange i vort Land, for hvem Bibelen er en lukket Bog? Grunden er ganske simpelt den, at man fra Barnsben af har indprentet dem, at det, som de læser, skal være bogstavelig Sandhed og fuld historisk Virkelighed. Men hvert Øjeblik møder de Ord og Træk, som de med deres bedste Vilje ikke kan se under denne Belysning, og saa lukker de Bogen.

En af den ny teologiske Forenings Ordførere, Hr. *Ryberg Hansen,* siger i Slutningen af det Foredrag, som han holdt i denne Forening: „Den religiøse Bevidsthed vil aldrig nøjes med den kritisk rensede Jesus; den vil bestandig holde fast ved Evangeliernes guddommelige Kristus.“ Meningen af disse dunkle Sætninger synes at være den, at man efter som historisk Videnskabsmand at

have gennemkritiseret Jesus, alligevel som religiøs Person maa og bør bøje sig for de evangeliske Beretninger. Dette er selvfølgelig en psykologisk Umulighed; man kan ikke dele sig selv i to Personer, der hver især tænker og føler paa sin Maade.

Nej, lad os gøre Skridtet helt ud og erklære, at for os Nutidsmennesker er Bibelen, foruden hvad den ellers er, en Eventyrbog, den mærkeligste, som gives, et Digterværk, som rager op over alle andre! Der er dem, som med Eventyr kun forbinder Forestillinger om det Urimelige, og som stiller „Digt“ sammen med „forbandet Løgn“. Men vi véd jo alle, at dette er en Misforstaaelse, at der er Eventyr og Digte, som paavirker Sindet mer end mange Prædikener. Tag f. Eks. *H. C. Andersens* Eventyr „Skyggen“! Det indeholder en dyb Sandhed, der lister sig ind i mig, naar jeg tager det som et Eventyr, hvorimod hele Virkningen gaar sporløst tabt, hvis jeg skal fordybe mig i videnskabelige Overvejelser over, hvorvidt en Skygge kan rive sig løs fra Legemet og vandre om paa egen Haand, og med saadanne Overvejelser har adskillige teologiske Undersøgelser en umiskendelig Lighed. For den, der er modnet under kritiske Studier, kommer omsider det Øjeblik, da han læser Evangelierne med den samme Umiddelbarhed, hvormed han læser *Shakespeares* Dramaer eller beskuer *Rafaels* Madonna. Kaifas, Pilatus og Judas, Lazarus, Maria og Martha, Peter, Johannes og Nikodemus, og midt iblandt dem alle Jesu af Nasarets vældige Skikkelse stiger frem for hans indre Øje som evige Typer, der anslaar beslægtede Strenge i hans Sjæl, og hvis han er et alvorligt, religiøst og sædeligt Menneske, bliver Læsningen til Opbyggelse for det Bedste, som findes i ham.

Tro ikke dem, som paastaar, at et Forbillede kun har Betydning, saafremt det forud for os er naaet til fuld historisk Virkelighed! Naturligvis er vore Forestillinger om det Forbilledlige betingede af historiske Forudsætninger, og vi bør ikke glemme at takke dem, som gik forud for os; men at takke er noget helt Andet end at tilbede. Og naturligvis er det Virkeliggørelse, hvorpaa det kommer an; men den Virkelighed, hvorom der spørges, er vor egen. Det Afgørende er ikke, at vi anser Jesus for Kristus, men at vi af al Magt arbejder paa, at Idealet tager Bolig i os, vokser og vinder Kraft, saa at det mere og mere bliver Kød af vort Kød og Blod af vort Blod.

A. C. Larsen

EN JERNBANESAMTALE

Aftentoget fra Berlin til Calais var naaet til Jeumont.

De Rejsende, der havde sovet om Natten i de bekvemme preussiske Statsbane-Sovevagoner, forlod disse og gik over i de franske Vogne.

Spisevagonen var med i Toget, og i forskellige Hold indtog vi nu vor Frokost. Under Maaltidet lagde jeg Mærke til en lille Herre med mørkt, lidt graasprængt Spidsskæg og et bestemt Blik. Han talte tysk med en anden rejsende.

Efter Frokosten tog de begge Plads i den Rygekupé, hvori jeg havde slaaet mig ned; og efter at have tændt deres Cigarer og sat sig mageligt til rette paa de bløde Sæder genoptog de en aabenbart tidligere paabegyndt Samtale.

Først forsigtigt og sagte. Den lille Herre skottede et Par Gange hen til mig, som om han vilde se paa mig, om jeg hørte efter eller forstod, hvad der blev talt om.

Jeg tog en Bog frem, trak min Rejsehue godt ned over Panden, lænede mig tilbage og blev siddende saadan temmelig ubevægelig.

Da ingen af de Herrer havde henvendt sig til mig og spurgt mig, om jeg forstod tysk, fandt jeg ingen Grund til at fortælle dem noget derom.

De talte efterhaanden saa højt, at jeg ikke kunde undgaa at høre følgende:

— Ser De! sagde den lille Herre, den Historie med Kejserens Brev til Lord Tweedmouth, som de engelske Blade har gjort saadan et Væsen af, er, som jeg siger Dem, en ganske lige-

gyldig Sag. Enhver ved, at Kejseren gerne griber ind personligt, særlig i alt, hvad der vedrører Marinespørgsmaal. Det ved Englænderne ogsaa godt; og hvis de ikke var saa nervøse for Tiden, naar nogen rører ved deres Supremati paa Søen, saa vilde de saamænd ikke have tillagt en saadan, nærmest privat, Skrivelse nogen videre Betydning.

Men Sagen er den, at de vogter paa Kontinentets Stormagter og da særlig paa os med den yderste Grad af Opmærksomhed.

Kunde de finde noget Middel og nogen Anledning til at stoppe vor Flaadeudvikling, saa benyttede de den straks. Vi ved jo lige saa godt som de, at jo før Sammenstødet kommer, jo farligere for os og altsaa gunstigere for dem. Den Snak, at Tyskland vil prøve paa at skabe en Flaade, der kan tage Kampen op med Englands paa omtrentlig lige Fod, ved De selvfølgelig, har ingen Steder hjemme. Det, vi vil, og det, vi kan, er at bringe vor Flaade til en saadan Størrelse og Styrke, at Englands nuværende „Two-power-standard" ikke kan opretholdes.

Og dertil behøver vi højst 10 Aar. Kan vi holde Fred i den Tid, anser vi vor Stilling for betydelig forbedret i maritim Henseende.

Vi vil være Nummer to i Evropa med Hensyn til Flaade. Frankrig maa komme efter os.

— Men hvis de nu ikke faar Lov til at være i Fred i de 10 Aar, hvad saa? sagde den anden Herre.

— Der kan kun være Fare for et Sammenstød med England. Der er stærke Gnidninger mellem England og os, ikke faa Grunde, der kunde tale for en Konflikt. Men Kampen vil ikke blive begrænset til England og os. Vi maa være forberedte paa et Nederlag til Søs. Det vil sige, vor Flaade vil bukke under i Kampen; men jeg skulde tro, at vort Materiel og vor Skydefærdighed allerede nu er saadant, at Englænderne vil tabe lige saa mange Skibe som vi. Det bliver en ganske alvorlig Sag for den engelske Marine at knuse den tyske, en Sag som Englænderne allerede nu vil betænke sig to Gange paa, inden de forsøger det. Men hertil kommer jo, at den, der kommer til at betale Gildet, i sidste Instans ikke bliver os, men Frankrig.

Samme Dag Tyskland faar en Krigserklæring fra England, eller Kampen aabnes fra Englands Side før end en Krigserklæring — som Japanerne gjorde — vil det Spørgsmaal øjeblikkelig

blive forelagt i Paris: med eller imod os. Bliver Svaret ikke givet omgaaende eller er det ikke tilfredsstillende, vil 3 Millioner Mand hurtigst mulig paabegynde Marchen ind i Frankrig. Og det vil absolut ikke gaa Frankrig bedre denne Gang end i 1870—71. Frankrig maa opgøre Regnskabet med sin Ven, England, naar Freden skal sluttes; det, vi muligt mister til Søs, maa vi have afbalanceret til Lands.

Det ved England godt. Derfor betænker det sig ogsaa nok paa at angribe. Paa den anden Side bliver baade det og Frankrig relativt svagere jo længere Tiden gaar.

— De regner slet ikke med Rusland eller med de smaa Nationer?

— Rusland kan i lange Tider ikke tale med. Paa Søen absolut ikke, og til Lands vil det sikkert gøre alt for at faa Lov at være i Fred. Rusland er svagere, end man tror, de indre Forhold har vist langt igen, før de bliver blot nogenlunde tilfredsstillende. Kom det én Gang til galt fra en Krig, vilde det sprænges.

De smaa Nationer, ja, den af dem, der ligger uheldigst under et Sammenstød mellem England og os, er naturligvis Deres Land. Jylland kan de jo aldeles ikke forsvare, saafremt vi ønsker at besætte det.

— Bogen, som jeg holdt løst i Haanden, faldt ned paa Skødet af mig, da jeg her pludselig hørte, at den ene af mine medrejsende var min Landsmand, og jeg kom uvilkaarlig til at se hen paa ham.

Den lille tyske Herre holdt lige saa pludselig op og saa skarpt paa mig. Saa vendte jeg mig halvt om, tog Bogen i Haanden igen, og lidt efter fortsatte han:

— Men vi har ingen Brug for Jylland, med mindre Englænderne skulde være saa gale at forsøge at sætte Tropper i Land. Det gør de ikke. Vi sender maaske nok nogle Vagtposter op i Jylland, ellers intet.

Hvad vi derimod selvfølgelig øjeblikkelig gør er at afskære al Passage over Belterne. To Timer efter at Ordren er givet fra Berlin, er vore Torpedojagere, som de jo kaldes, af Sted fra deres Station ved Sønderborg paa Vej til de danske Dampfærgelejer i Fredericia, Strib, Nyborg og Korsør. Alle Planer er i Orden, vi kender det hele nøjagtigt, og Lejer eller Færger vil

blive sprængt i Luften; der skal ikke komme en eneste Person over Belterne nogle Timer efter Krigens Udbrud. Det er ganske nødvendigt for os, og det er en af Grundene, hvorfor Stationen blev forlagt fra Kiel til Sønderborg.

Sundet har jo ingen stor Betydning mere som Passage for moderne Krigsskibe. Drogden er for grundet. Gennem Store Belt kommer de engelske Skibe. Vi vil forsøge at spærre det bedst muligt ved Miner, og borttage Sømærker; ligedan Lille Belt. Vil Englænderne søge Landforbindelse med Jylland, skal de snart møde os. Holder de sig derimod til Sjælland, kan vi intet gøre dem.

Det vilde være ganske taabeligt, hvis vi vilde forsøge Landgang paa Sjælland, selv om vi havde et Par Dages Forspring for Englænderne, hvad vi jo sikkert altid kunde faa.

For det første er en Landgang paa en Ø med saa grundet Farvand om sig altid en meget risikabel Sag. Selv om Skibenes Kanoner med Lethed naar Land og dækker en Landgang i Baade, vil et moderne hurtigtskydende Feltartilleri fra Land gøre det næsten umuligt at gennemføre en saadan Landgang med Held. Hurtige, letbevægelige Troppekorps med moderne Skyts vil altid kunne komme til Stede tidsnok til at forhindre Landsætning af en større Styrke.

Men for det andet ved jeg ikke, hvad vi skulde paa Sjælland under en Krig med England. Vi kan absolut ikke gaa ud fra, at vor Flaade kunde vedligeholde Forbindelse med et landsat Korps efter den engelske Flaades Ankomst til Store Belt. Det blev altsaa sikkert afskaaret.

Den eneste Grund for os til overhovedet at forsøge at gøre Landgang paa Sjælland skulde være den, hvad jeg anser for utænkeligt, at Danskerne vilde befæste København til Landsiden.

Saa kunde det jo faa en ret stor Interesse for os at sørge for, at ikke andre — altsaa Englænderne — fik Fodfæste i et saadant Støttepunkt. Men de befæster ikke København.

— Hvorfor er De saa sikker derpaa? —

— Det skal jeg sige Dem, fordi det er alt for indlysende, hvor unyttigt, ja skadeligt det vilde være for Danmark, netop under en Kamp mellem Stormagterne i Østersøen.

Skal en Befæstning om København have nogen virkelig Værdi som Fæstning, maa den nødvendigvis blive meget stor.

Fæstningsværkerne maa fjernes ret betydeligt fra Byen for at kunne forsvare og dække denne. Det udkræver en meget stor Besætning, langt større end de kan skaffe, selv om de havde Maaneder til at samle alle vaabenføre Mænd fra hele Landet.

Men de faar, som jeg sagde Dem før, højst et Par Timer. Derefter kommer ingen mere over Store Belt. Saa har de kun Sjælland tilbage. Og naar de har samlet de Par Tusinder, de kan faa der, saa kommer det næste Spørgsmaal. Hvordan vil de føde den halve Million Indbyggere, som København allerede nu har? Der behøves ingen lang Belejring af den Fæstning.

Nej, hvis København bliver en Fæstning, saa maa enten vi eller Englænderne besætte den. Og jeg kan ikke se, at de har Fornøjelse af nogen af Delene.

Det er Københavns Held, at Øresund er bleven for lavt eller rettere Skibene for dybe. Kan de holde de moderne Skibe i behørig Afstand fra Byen, behøver de ikke at frygte noget fra Land.

De har jo Middelgrundsfortet, og naar de bygger et til Syd paa, f. Eks. paa Sydspidsen af Amager, vil de altid kunne armere saadanne Forter med de sværeste langtrækkende Pjecer. Ethvert Fremskridt paa Krigsskibenes Omraade kan let mødes med moderne Skyts fra saadanne landfaste Forter, der jo er i Stand til at bære saa at sige enhver Vægt.

— De lader til at have sat Dem grundigt ind i vore Forhold.

— Det er jo min Pligt. Vi maa regne med Danmark, og er derfor nødte til at kende deres Forhold saa nøje som muligt. Ved ethvert Fremskridt i Angrebs- eller Forsvarsmidler maa Forholdene paa ny bedømmes og Planerne ændres. For Resten kan det mulig interessere Dem at vide, at vi — — —

Konduktøren kom og meldte: Calais. Vi pakkede vort Rejsetøj, forlod Toget og gik om Bord i den engelske Damper. Da jeg saa, at den lille Herre blev behandlet særlig forekommende, spurgte jeg om hans Navn. Man opgav mig Navnet paa en Mand, hvis Stilling og Indflydelse maa give hans Udtalelser mere end almindelig Vægt.

—D —N

JOHAN SVENDSEN SOM KOMPONIST

Den for Fremtidens Kunstopfattelse mest afgørende, men endnu uskrevne Bog vil komme til at handle om de menneskelige Kunstarters biologiske Oprindelse og Betydning. Det kan allerede være vanskeligt nok ud fra Udviklingslæren at forklare visse Træk i Dyrenes Kunstfærdighed og Skønhedsinstinkt, men for homo sapiens' Vedkommende er der, saavidt vides, overhovedet ikke gennemført et eneste Forsøg i tilsvarende Retning. Og dog er det klart, at hvis Evolutionsteorierne er rigtige, saa maa de være almengyldige for baade det „materielle“ og aandelige Liv, hvilket vil sige, at ogsaa de moralske og æstetiske Instinkter og Begreber maa være biologisk begrundede. Hvor skulde vel alle disse etiske eller æstetiske Vurderinger, der sidder enhver Filosof eller Kunstner „i Blodet“ (som man med Rette siger), vel komme fra, naar de ikke stammer fra Livet selv, fra Individets og Racens Liv gennem Tusinder og atter Tusinder af Aar. Men udspringer ogsaa det kunstneriske Instinkt fra Naturens evige, snart dissonerende, snart harmoniske Sammenspil mellem Individet og Milieuet, da maa Kunstfølelsens Opretholdelse og videre Udvikling ogsaa have været af afgørende Betydning for enten Individets eller Racens Bestaaen og Fremskridt inden for det organiske Liv.

I nogle Tilfælde er dette aldeles indlysende. Naar saaledes næsten alle Mennesker er enige om at finde et Individ, hvis Proportioner afviger meget fra Racens typiske, hæsligt, saa tilkendegiver denne Dom et midtpunktsøgende Instinkt, der aabenbart virker som et Led i Naturens Bestræbelser for stedse at

nærme sig til den sundeste og mest levedygtige Form. At Idealet kun sjældent naas — enhver Maler kan tale med om, hvor vanskelig det er at finde en velskabt Model — afkræfter naturligvis ikke Sandheden i denne biologiske Begrundelse — tværtimod. Thi den røde Traad i hele Kosmoevolutionens Historie er jo netop Naturens utallige mislykkede (efterhaanden uddøde) Forsøg paa at skabe det fuldkomne. Og naar Maleren eller Billedhuggeren ved sin Kunst bøder paa og dækker over, hvad Naturen trods al sin evige Umage har fejlet, da er Kunstneren, hvad enten han vil eller ej, paa en Gang Naturens Tjener, idet han hjælper den at fremme et biologisk Formaal og dog — dens Mester, idet han, saa sandt han virkelig er Kunstner, skaber det fuldkomne i denne ufuldkomne Verden! Her ser man som i et Lyn den ubetvingelige biologiske Aarsag til, at den krasseste Realisme, den naturtro Kopiering af selv det hæsligste og usundeste, aldrig i Længden har kunnet hævde sig: denne Kunstretning beror i Virkeligheden paa en Svigten af Naturinstinkterne og vil derfor gaa til Grunde, saa ofte den end stikker Hovedet frem. Det er med Livets og Sundhedens inappelable Ret, Mennesket og Kunstkritikeren fuld af Modvilje vender den Ryggen.

I andre Kunstarter derimod, saaledes netop i Musiken, er Forholdet mellem Livets og Kunstens Bestaaen og Fremskridt langt vanskeligere at paavise. Dette beviser naturligvis ikke, at der ingen Vekselvirkning er til Stede, thi selv den rent fysiske Natur frembyder et Utal af Varianter og Kombinationer, hvis Eksistens og Udvikling ikke alene er vanskelig at forklare, men endog ofte synes ligefrem at staa i Strid med Hensigtsmæssighedslovene.

Et Forsøg paa at gennemskue Musikens biologiske Grundlag og Opgaver maa nu aabenbart tage Hensyn til denne Kunstarts Betydning baade for det skabende Individ og den lyttende Mængde. Medens Musiken paa et primitivt Trin, som repræsenteres af f. Eks. Fuglesangen, utvivlsomt bedst forklares ud fra dens Betydning for den individuelle Udvælgelse, er det musikalske Temperaments stadige Genfødelse og Bestaaen i Slægten gennem hele den nyere Tid næppe forklarligt alene ud fra Individet og dets Krav. Det musikalske Instinkt, der i forskellig Styrkegrad genfindes hos næsten alle Mennesker, er med andre

Ord ikke, som det egoistiske, at ligne ved en midtpunktflyende Kraft, men snarere, som de sympatiske Instinkter (f. Eks. Beundring og Heroisme) ved en midtpunktsøgende Kraft; i Musiken genfinder Tusinder af Individer hverandre, hvem Kampen for Tilværelsen ellers skiller ad, — ja denne Kunstart er til den Grad begrundet i en Fællesskabs- og Samhørighedsfølelse, at dens Resultater umiddelbart kan udveksles og opfattes inden for i det mindste alle Nationer af europæisk Oprindelse. Musiken har saaledes ikke alene bidraget til at holde Racen sammen i Kampen for sin Bestaaen (ikke for intet er f. Eks. de første danske Musikinstrumenter, Lurerne, saa at sige Krigsredskaber!), men den knytter nu til Dags endog umiddelbare Baand mellem Nationerne, hvilket viser, at den rækker længere og bunder dybere end Sproget og Literaturen.

Et af de mest slaaende Nutidseksempler herpaa er Komponisten Johan Svendsen. Baade hans Liv og hans Værker vidner herom, saa vel som om den Kendsgerning, at hele hans Kunstnernaturel, som vi skal se, maa have dybe Rødder i utalte Slægter, der har levet i Tusinder af Aar før vor Tidsregning.

Da den unge Svendsen havde lært af sin Fader (Militærmusiker i Kristiania), hvad denne kunde, drog han 23 Aar gammel til den musikalske Tyskheds daværende Centrum, Leipzig, hvor han gennemgik Konservatoriet 1863—67. Det allerede der kraftigt spirende Kompositionstalent kom til Gennembrud i Paris de følgende Aar, groede frejdigt under Impulser fra Rejser i Amerika og Tyskland, og udfoldede hele sin Pragt efter hans Tilbagevenden til Norge 1873—84. Og dog var dette dybt musikalske Temperament, trods sin universelle og nationale Kraft, allerede ved sin Fremtræden saa egenartet, at det ikke kan have sin Oprindelse alene i den nyere Tids Kultur. Naar man siger „Griegsk“ om Musik, saa betegner man derved en let kendelig Maner, der — selv om den er sat i System af Grieg — dog i det væsentlige grunder sig paa de senere nationale Instrumenters obstinate Bas og enstonige Melodiføring. Man siger derimod sjælden „Svendsensk“, thi dette Begreb omfatter et je ne sais quoi, som kun en skarp Analyse af væsentlige Træk i hans Værker kan bringe for Dagen. Sagen er, at medens Griegs musikalske „Norskhed“ som oftest fremtræder paa en Gang søgt og ukultiveret, er den hos Svendsen til den Grad optaget

i en omfattende kompositorisk Bevidsthed, at den deri kun virker enten som et vist Element af passende Dimensioner eller i det højeste som en — endda oftest afdæmpet — Baggrund. Grieg spejler den ny-nationale Musikfølelse i een direkte Tilbagekastning, Svendsen derimod først efter kalejdoskopisk mangfoldige Brydninger inden for sin egen rigere Verden.

Det er ingenlunde hermed vor Mening at ville tilsløre hans norske Afstamning: vi Danske kan *ikke* tilegne os ham, om vi end nu i 25 Aar har nydt godt af hans eminente Dirigentevner. Men det er vel dog mere end et Fingerpeg, at de eneste Musikstykker, hvor han i det væsentlige støtter sig til den saakaldte national-norske Tone, nemlig de fire Rapsodier, trods deres forholdsvis høje Opustal staar noget tilbage for Svendsens øvrige Værker. Det er, ligesom Svendsens næsten sydlandske Temperamentsfrodighed er kommen under Censur ved sin Tilknytning til de ret magre norske Folkemelodier. Men de bæres unægtelig oppe af det Hekseri, som hedder Svendsensk Instrumentationskunst — det kan enhver, (selv om han ikke skulde kunne høre et Partitur under Læsningen) — overbevise sig om *e contrario* ved at spille Rapsodierne i Klaverarrangement *efter* at have hørt dem for Orkester. Saa er de næsten ikke til at kende igen.

Men hvor Svendsen har frit Vingeslag, er han uimodstaaelig — det ved vi fra Symfonierne, som er tilstrækkelig velkendte, men hans Kunstnerpersonlighed gør sig maaske endnu mere gældende i visse andre Værker, hvor han har været endnu mindre bundet end i den symfoniske Form. Selv blandt lutter fremragende Værker maa man have Lov at mene om et enkelt, at det er det allerbedste og bruge det som Eksempel. Vi vælger Festpolonaisen op. 12, ogsaa fordi den er mindre spillet og kendt, end den fortjener det.
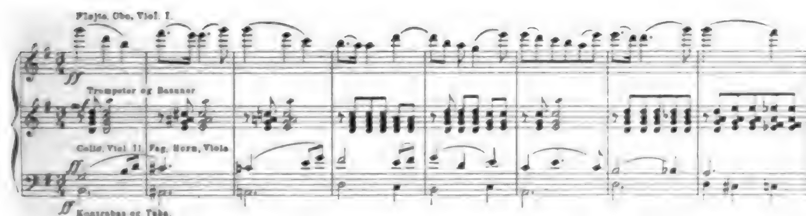
Den musikarkitektoniske Opbygning er — ligesom i Reglen hos Chopin — grundet paa en Udvidelse af den tredelte Form, hvor 1ste Afdelings *Hovedtema og Coda* med Lethed udvikles af de især rytmisk prægnante Tonefigurer, der danner Rammen for Sidetemaet, som vi straks kommer tilbage til. 2det Afsnit dannes af en Slags „Trio“ med et Tema, hvis morsomme Vendinger gerne for mig kan gælde for norske[1]), —

[1]) Derimod er Rytmerne i hele Hovedtemaets Behandling ikke mere norske, end at

hvorpaa 3die Del, som den skal, indtræder (vel forberedt af et teknisk og musikalsk lige glimrende „crescendo") i det væsentlige som en Reprise af 1ste. Altsaa egentlig lige ud ad Landevejen, vil en og anden sige. Ja, men man har rigtignok en ganske anderledes imponerende Udsigt ud fra denne Svendsenske „Landevej" end fra alle vore „moderne's" krogede og besværlige Stier.

Især lønner det sig at følge Svendsen op til Kulminationspunktet, hvor Sidetemaet i *ff*, kombineret med en selvstændig og fuldtonende Melodi i de øverste Stemmer, fremføres, som følgende Eksempel viser det i en stærkt koncentreret Partiturgengivelse:

Hvorpaa beror mon egentlig den eminente Virkning af dette overstrømmende festligt klingende Sted, der aander mere Liv og sand Storhed end den virkelige Verden i alt Fald nu til Dags synes at rumme?[1]) For det første lægger man Mærke til den klare og faste Sammenhæng mellem Harmonierne — Svendsen har ikke engang forsmaaet at overholde den gamle Regel om at „forberede" Septimen (se Overgangen mellem 2den og 3die Takt). Dernæst Sang og Klang i de afgørende Stemmers Melodiføring, ingen haartrukken Polyfoni, ingen lærd eller affekteret Overlæsselse med virkningsløse Detailler, hvilket allerede fremgaar af, at ovenstaaende tre Linier i Virkeligheden indeholder en hel Partiturside med tolv medvirkende Instrumentgrupper.

Ikke desto mindre er Orkestrationen udført med den største Omhu: den lidt sentimentale Klang som Sidetemaet (øverste Stemme i tredje Linie) let vilde have faaet i Celloens høje Re-

---

Paralleller — Svendsens Originalitet ganske ufortalt — kan genfindes hos Rytmernes Mester, Meyerbeer (se „Fakkeldans"), der levede og døde, før den specifik norske Musik blev opfundet af Grieg.

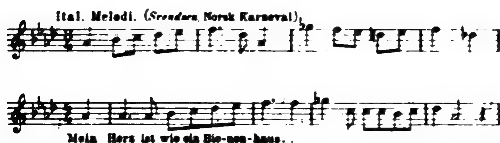
[1]) Det er derfor sikkert intet Tilfælde, at Norge under den kunstelskende Kong Oskar d. II. voterede Svendsens Komponistgage fra 1873, indtil han drog til Danmark, medens Stortinget nu (Marts og Maj 1908!) da han staar i Begreb med at trække sig tilbage til sit Fædreland, har stemt en saadan Bevilling ud af Budgettet!!

gister, er overkompenseret især ved at fordoble Stemmen med II Violin i dette Instruments *dybeste* Leje (de fleste vilde, med mindre heldigt Resultat, have udført denne Doublering en eller to Oktaver højere); den øverste Stemme bevæger sig i Fløjtens og Violinens mest elektriserende Toner, og Pedalvirkningen af samtlige Messingblæsere staar fortræffeligt til dette Tuttisteds Helhedsvirkning, især da de er holdt i *mf.* trods de øvrige Instrumentgruppers *ff.* Hvor ofte maa ikke Nutidens Dirigenter dække over „de modernes" Mangel paa dynamisk Sans og Begreb ved at lade de enkelte Instrumentgrupper fremtræde med en ganske anden Dynamik, end Komponisten har foreskrevet! Naa, i Grunden er der dog ikke noget mærkeligt ved det hele — noget af denne Behændighed kan man endog læse sig til i Mallings Instrumentationslære, indvender visse moderne. Men de beviser hermed kun, at de aldrig vil faa Øjnene op for, at det i Kunsten og ikke mindst i Musiken er det enkle og storlinede, som er det sværeste. Eller prøv at gøre Svendsen et saadant Mesterstykke efter — det vilde, — dersom det lykkes — den Dag i Dag, hvor genuine kompositoriske Evner er endnu sjældnere end før, være den sikreste Vej til Berømmelsen. Og naar man skriver *saa* god Musik, kan det da ikke fornærme nogen oven i Kjøbet at blive — spillet; man kan i alt Fald ikke godt tænke sig, at de moderne skriver, som de gør, for at man skal lade være med at holde deres Værker paa Repertoiret!

Jeg tænker herved især paa den nytyske Musikretning, med hvilken Svendsen ikke har et eneste Berøringspunkt, skønt han jo tilbragte de fleste af sine Læreaar i Leipzig. Men det er jo snart længe siden, og Datidens Lærere forstod at praktisere den solide Stil; de eneste nulevende af dem, gamle Reinecke og Draeseke, har trods deres radikale og altid ungdomsfriske Musiktemperament bevaret den indtil i Dag, og derved til det sidste skabt Værker af en i Nutidens Tyskland sjælden Lødighed. Dertil kom, at det Svendsenske Musiktemperament altid var mer i Slægt med det romanske end med det germanske; det hører man straks paa den straalende Skønhedsglæde, der lyser ud af hans Orkester. Men da Svendsens Slægt i den historiske Tid dog sikkert har tilhørt det sydlige Norge, maa man i dette Kunstnertemperaments Gravitation mod Syden sikkert se et af de mærkværdigste Tegn paa, at Skandinavien i *den længste og ældste*

Tid har været befolket og beboet af Stammer, nær beslægtet med de keltiske og alpine Racer (Hovedbestanddelen af Sydtysklands, Frankrigs og tildels Italiens Befolkning), og først omkring vor Tidsregnings Begyndelse har modtaget et talmæssigt forholdsvis ringe Indslag af gotisk-germanske Erobrere. Ikke for intet udbrød en tysk Musikkender ved en Lejlighed, da Talen i min Nærværelse faldt paa skandinavisk Musiktemparament: I er jo Nordens Italienere! Og dog anede hverken han eller jeg den Gang, i hvilken Grad han kunde have Ret.

I denne Sammenhæng er det af særlig Interesse, at da Svendsen skriver „Norsk Kunstnerkarneval“ vælger han sit Sidetema ikke fra en norsk Springdans, men fra — en italiensk Folkevise, som herhjemme vistnok kun er kendt i den tyske Fordrejelse: Mein Herz ist wie ein Bienenhaus.

Jeg ved ikke, om det er en Tanke eller et Tilfælde, at denne baade i Form og Indhold lidt bohême (og italienske) Melodivending er kommen til at staa netop i „Kunstnerkarneval“, og jeg bryder mig heller ikke om at vide det. Thi i det første Fald er det en lykkelig Ideassociation, i sidste et sikkert kunstnerisk Instinkt, der har bragt Svendsen til at anvende Melodien, som det sker i op. 14, og begge Dele vilde bevise hans musikalske Geni, dersom det endnu var nødvendigt. Hvorledes Svendsen videre gennemfører den og benytter instrumentale og rytmiske Fif til at afsvække en *for* banal Virkning, bør enhver musikinteresseret en Gang for alle se efter i Partituret til „Norsk Kunstnerkarneval“ — *hørt* det har vi jo alle. I det hele taget vrimler hans Orkesterværker af karakteristiske Eksempler paa „nutidsklassiske“ Instrumentalvirkninger, saa at hans Partiturer vil være en rig Kilde til Belæring for ikke mindst *de* „moderne“, der vil og kan lære noget.

At denne enestaaende koloristiske Evne ogsaa maatte føle sig draget af sublime musikalske Emner fra fjerne Tider og fremmedartede Lande, siger næsten sig selv. Saaledes fremstod Musiken til „Sigurd Slembe“ og til den spansk-arabiske Legende

„Zorohayda“. Sidstnævnte Værk er ingenlunde et Stykke Programmusik i almindelig Forstand. En Gennemlæsning af den til Musiken hørende Tekst viser nemlig tydeligt, at denne egentlig kun er Vehikel for *tre vekslende Stemninger* inden for et ideelt stiliseret (her maurisk) Milieu: nemlig Forladtheden, Henrykkelsen og Livsmodet, nøje svarende til de tre Grundtræk og idelig tilbagevendende Faser i ethvert udpræget kunstnerisk Temperament: den nedtrykte, den forklarede og den energiske Sindstilstand. Naar de, som netop i „Zorohayda“, begrundes og udtrykkes musikpoetisk i den her nævnte Rækkefølge, bliver Værkets gennem Modsætningsforholdet til de to første Stadier fæstnede Hovedindtryk: Vilje og Fortrøstning til Livet, og denne Komposition er derfor et særlig tydeligt Udslag af Svendsens Idealisme — for øvrigt en Karakterejendommelighed, der (i enhver Afskygning lige fra det fanatiske til det naive Anstrøg) genfindes hos alle store Musikere. Musikens biologiske Betydning træder i saadanne Tilfælde klart for Dagen: den opretholder for det første det skabende Individ i Nød og Trængselstider, hvoraf de fleste Kunstnere — tildels ifølge deres eget Væsen — maa gennemleve en god Del; dernæst styrker den gennem Sympati og Beundring tillige den lyttende Mængde, Racen, der selv sukker efter Forløsning. Her har Kunsten og Religionen fælles Rødder i Racens biologiske Urgrund, uden at vi dog kan gaa nærmere ind paa den videre Betydning heraf ved denne Lejlighed.

Men er da Svendsen bleven hørt, og hvorledes er han bleven modtaget? For den ældre Tids Vedkommende, da de fleste af hans Kompositioner fremstod, kan man let læse sig til Svaret i de forskellige biografiske Fragmenter, der hidtil er fremkomne over Svendsen: de bekræfter alle, at hans kompositoriske Sejre overalt, hvor han viste sig, og ikke mindst i København, var ligefrem opsigtsvækkende.

Nu er det naturligvis langt fra mig at mene, at „der Erfolg“ er en Maalestok for Kunstens sande Værd, og endnu mindre, at Kunstneren skal indrette sig derefter — tværtimod: han skal kun skrive, som han maa, og det behøver man aldrig at foreholde den virkelige Kunstner, thi han *kan* simpelt hen ikke andet. I denne kun ifølge indre Nødvendighed spirende Skaberkraft ligger et nyt Fingerpeg om den ægte Kunsts (her altsaa Musikens) biologiske Grundlag. Men naar Kunstneren har faaet ud-

trykt, hvad han havde paa Hjerte, og det netop i den Form, hvori han ønskede at udtrykke det, da er han som Kunstner sagesløs, ligegyldig hvad Omverdenen mener om Resultatet. Alligevel er det naturligvis hverken kunstnerisk eller racebiologisk set et ligegyldigt Moment, hvorledes hans Værk virker paa Milieuet, enten det nu er paa de mange eller paa de faa. Vi skal ikke her afgøre, hvad der er det største: at skrive for de mange eller for de faa; for at undgaa Misforstaaelse gør vi blot opmærksom paa, at det nationalt set naturligvis er mindst lige saa betydningsfuldt at begejstre faa, men ledende Aander, som direkte at paavirke den store, mindre kritiske Hob. Men hvad Svendsen angaar, er der ingen Tvivl mulig om hans Kunsts almenmenneskeligt opbyggende Betydning: thi han vandt *alles* Hjærter, ogsaa de mest kunstforstandiges.

For den nyere Tids Vedkommende har jeg da søgt at muliggøre et Overblik ved at sammenfatte Tidsskriftet „Die Musik"s Koncertberetninger fra c. 55 større Pladser[1]) i en Talrække, der angiver, hvor ofte Svendsen ifølge nævnte Kilder er bleven spillet hele Verden over i Løbet af Femaaret 1902—07. Til Sammenligning er medtaget Grieg og de tre bekendteste nulevende danske Komponister. Resultatet er, at Svendsen spilledes 24, Grieg[2]) 92, Lange-Müller 7, (naturligvis foruden Opera-Opførelser), Malling 3 og Carl Nielsen 4 Gange.

Som man ser, er Grieg i Nutiden omtrent fire Gange saa hyppig spillet som Svendsen, men dennes Værker opføres, i alt Fald i Udlandet, langt hyppigere end hans danske Kollegers. Vi gør dog atter udtrykkelig opmærksom paa, at man ikke i den gensidige Opførelseshyppighed maa se en kunstnerisk retfærdig Dom: det er saaledes aldeles urimeligt, saa lidet Mallings velklingende og formsikre, ofte betydelige og altid underholdende Kammermusikvær-

---

[1]) Kun Kristiania synes at mangle i de regelmæssige Koncert-Oversigter. Disse giver vel i øvrigt ikke absolut Sikkerhed for at være fuldstændig udtømmende, men de bekendteste Komponisters Værker maa dog antages regelmæssigt refererede, og i hvert Fald angiver Tallene if. almindelige statistiske Regler sikkert det rette *Forhold* mellem Komponisternes Opførelseshyppighed i Udlandet; Sammenligningen er afsluttet *før* Sæsonen 1907—08, da Griegs Død og Svendsens Jubilæum i Vinter vil forstyrre Sammenligningsgrundlaget.

[2]) Foruden *med ubestemt Program* i en *egen* Koncert i Stockholm og Paris 1903, to i Tyskland samt een Griegopførelse i Moskva (under Kajanus 1905—06), to Griegaftener i Genf og to i Amsterdam. Egen Koncert og Aften med *opgivet* Program er derimod indbefattet.

ker og Sange bliver fremførte. Mallings Kompositioner er i Virkeligheden netop i høj Grad „repertoire-fähige“, og naar den nytyske Mode- og Reklamemusik har løbet Linen ud og Musiknøden melder sig, vil dette nok gaa op for rette vedkommende. — Men for øvrigt angiver Tabellen nærmere beset ikke nogen virkelig Forskėl paa Udbredelsen af Griegs og Svendsens Musik. Thi for det første maa man erindre, at Griegs Kompositioner tæller omtrent tre Gange saa mange Opus, hvoriblandt forholdsvis mange af de altid særlig gangbare Solistnumre, saa at man i Forvejen maatte vente Grieg mere end tre Gange saa hyppigt repræsenteret, *for saa vidt* hans Værker gennemgaaende monne staa paa Højde med Svendsens. Og dog skyldes de talrige Opførelser for Griegs Vedkommende sikkert delvis den bekendte Omstændighed, at han tilbragte de sidste Aar af sit Liv paa Kunstrejser. Hvor stor en Rolle enhver Art af Propaganda i Nutiden spiller for Opførelse af Musik, god eller daarlig, har jo Rudolph Bergh nylig udviklet for „Tilskueren“s Læsere i en Artikel, som saa langt fra er overdreven i noget Punkt, at jeg er i Stand til personlig at bekræfte den i eet og alt, hvad baade Frankrig og Tyskland angaar. Men alt sligt ligger jo Svendsen saa fjernt, at man knap nok kan faa ham til at dirigere sine egne Værker endog i København, naar det da ikke just·drejer sig om et 25 Aars Jubilæum.

Undersøger man nu nærmere de paa nedenstaaende Skema anførte Stykker, viser det sig da ogsaa hurtig, at det er de *samme* Griegske Værker, der idelig gaar igen, ligesom Tordenskjolds Soldater, hvilket fremgaar af følgende Sammenstilling:

I Femaaret 1902—07 spilledes paa 55 Pladser i Europa, Amerika og Australien følgende Kompositioner:

Af *Grieg.*			Af *Svendsen.*		
Klaverkoncerten	21	Gange	4	Gange	Karneval i Paris.
De tre Violinsonater ialt	17	—	3	—	Symfoni i D.
Strygekvartetten	13	—	3	—	Norsk Kunstnerkarneval.
Sange	12	—	3	—	Oktetten.
Per Gynt-Suite	7	—	2	—	Symfoni i B.
Cellosonate	5	—	2	—	Zorohayda.
Sigurd Jorsalfar	4	—	2	—	Cellosonate.
Lyrisk Suite	4	—	2	—	Strygekvintet.
„I Høst“	3	—			
Fem andre Komp. ialt	6	—	3	—	Tre andre Kompositioner.
	92	—	24	—	

Det viser sig altsaa i Virkeligheden, at der indtil det sidste, trods Griegs Nidkærhed, spilledes forholdsvis langt flere af Svendsens (nemlig 11 af 26 opus) end af Griegs (15 af c: 60) Instrumentalværker, hvilket er i temmelig god Overensstemmelse med Kunstkritikens Dom, at det af hele Griegs Produktion egentlig kun er Klaverkoncerten, Violinsonaterne, Strygekvartetten og enkelte Sange (hvortil jeg dog vil føje Balladen op. 24), der har blivende Værd, medens „det kun er værdifulde, til dels betydelige Værker, Svendsen har sendt ud i Verden“ (jvfr. Schytte: Nordisk Musikleksikon). Sagen er, at medens Griegs almenmusikalske Vækst utvivlsomt hemmedes derved, at han alt for ensidigt blev og forblev den nationale Tones Specialist, har Svendsen paa Grund af sit overdaadige kompositoriske Sind fuldstændig undgaaet en lignende Fare. Grieg er herved paa visse Punkter allerede i levende Live sejlet langt agter ud endog af sin Landsmand Chr. Sinding, — bare denne ikke tillige havde gjort lige saa meget i rutinemæssig Salonmusik som Grieg i folkelig norsknorsk Musikmaner. I øvrigt er her ikke Rum for en Afvejelse af, hvem Forrangen som skandinavisk Komponist tilkommer, Svendsen eller Grieg. Kun saa meget skal fremhæves, at medens Svendsens Musikerstorhed giver sig til Kende lige saa vel i de store (især orkestrale), som i de mindre Musikformer, og *vokser* med disse, saa er Griegs Evner begrænsede til et snævrere Omraade og ytrer sig utvivlsomt størst i den lille Form — „grosse Kleingaben“, som en tysk Kritiker (Breithaupt) meget rigtig har bemærket det i en Afhandling om ham i „Die Musik“ (III Jahrg., 4, S. 264).

Vist er det i alt Fald, at Europa efter Griegs Død ikke længer blandt nulevende Komponister tæller noget Navn, der kan sætte Svendsen i Skygge. Hvem skulde det være? Lad os gennemgaa de forreste i Rækkerne: Lange-Müller, Malling og Carl Nielsen i Danmark, Sinding i Norge, Alfven i Sverige — dygtige og begavede Mænd, men ingen vil finde paa at nævne disse Komponister før Svendsen. De udskregne Finner, hvis bedste Mand skal være *Sibelius* med sin dels forskruet moderne dels hypernationale Søgen, der sjældent bringer ham et lødigt Fund, kan der ikke være Tale om — det skulde da være R. Kajanus, der i øvrigt tilfældigvis netop er en Elev af Svendsen, hvem han for mange Aar siden traf i Paris. — Reger, Pfitzner

og Strauss i Tyskland? De er og bliver ikke — trods amerikansk Reklame — Profeter uden for deres Fædreland. Saa burde man meget hellere nævne Folk som Felix Draeseke og Carl Reinecke, som vi desværre endnu venter paa at faa at høre i Danmark. De er begge nær Støvets Aar. Men i øvrigt lider saa vel det ældre som det yngre musikskabende Tyskland i saa høj Grad under den herskende nytyske Musikmodes Tryk, at den heraf resulterende Aandsfattigdom og Skønhedsforladthed er bleven endog tyske Tilhørerkredse paafaldende, som f. Eks. ved den sidste Tonkünstlerfest i Dresden, Juni 1907.

Blandt de nulevende franske Komponister rager en Musiker som Saint Saëns utvivlsomt op over mer end sit eget Slægtleds ypperste, særlig paa Grund af hans Produktivitets uhyre Alsidighed og Omfang, men til Gengæld har Svendsen ikke saadanne Musiksynder som f. Eks. „Danse macabre“ paa sin Samvittighed. Han har jo desværre ikke været meget produktiv, men der foreligger heller ikke et daarligt Opus fra hans Haand[1]).

Vincent d'Indy, som netop Svendsen har indført i København, og Charpentier („Louise“s Komponist), giver Løfter om en moderne Fornyelse af den franske Instrumentalmusiks glimrende Traditioner, men de hører ogsaa sammen med Belgieren *Debussy* til den galliske Muses yngste og mest beaandede Dyrkere. Det samme gælder i Virkeligheden den „ny Mand“ Elgar, der skønt Englænder af Fødsel ikke har angelsachsisk Musikerblod i sine Aarer, hvad han kan være glad ved, da dette siden Middelalderens Kirkemusik ikke har været meget tykkere end Vand (fraset Händel, der jo almindelig regnes til Tyskland). Italiens talrige nulevende talentfulde Musikere (ogsaa *Puccini*) falder uden for Sammenligningen, fordi de lige saa overvejende er Musikdramatikere, som Svendsen er Symfoniker. Tilbage bliver *Russerne*, der er saa meget des farligere Konkurrenter, som Svendsen utvivlsomt altid har følt sig stærkt tiltrukket af dem, selv om et tydeligt Slægtskab kun spores i den ligesom „eruptive“ Maade, hvorpaa en følelsesfuld Lidenskab idelig skaffer sig et (oftest mere melodisk end dynamisk) pointeret Udtryk i baade Svendsens og f. Eks. Tschaikowskys og Taneïws store Orkesterværker. (Dette Træk genfindes i en noget anden Form hos Ny-Italienerne, smlgn. f. Eks. Puc-

[1]) I Schyttes Musikleksikon findes en samlet og næsten fuldstændig Fortegnelse over Svendsens Kompositioner.

cini's con „expansione" — *ikke* at forveksle med *expressione*). Det er da næppe nogen Tilfældighed, at han altid med Forkærlighed har gengivet netop de moderne Russere, og det kunde se ud som en Tanke, at Joachim Andersen paa Palækoncerten den 24. Novbr. (kort efter Svendsens Jubilæum) dannede et helt Program ved at sammenstille Værker af Russernes Mester Tschaikowsky med Skandinaviens Johan Svendsen. Men selv de moderne Russere, hvoriblandt endnu maa fremhæves (ikke Paul Juon men) Glazounow, Balakirew, Borodino, Liadow, Liapounow, paa hvis frodige Talent Central- og Vesteuropa kan bygge endnu et Haab om en gennemgribende musikalsk Regeneration, kan alene af den Grund ikke forringe Svendsens Betydning, at de næsten alle er optraadt senere end han, der saaledes i Virkeligheden ogsaa som Komponist længe har marcheret i Spidsen for det ægte musikalske Fremskridt. Man maa huske paa, at de Værker, der i Vinter blev opførte paa Jubilæums- og Palækoncerten, og hvortil bør føjes i det mindste Strygekvintetten op. 5, for største Delen er skrevet for snart en Menneskealder siden, og tænke paa f. Eks. den frodige, overstrømmende Energi i Slutsatsen af B-dur eller den uudtømmelige Musikfylde i Andanten af D-dur Symfoni, for at forstaa[1]), at Svendsen er et enestaaende Fænomen ikke alene i nordisk, men i hele Verdensmusiklitteraturen.

Andre Komponister bruger et Liv om at bringe saa store Evner til Udfoldelse, men Johan Svendsen og hans Muse pløjede som en Musikens Gefion i eet Træk et vældigt Stykke ny Jord ud af Euterpes Rige og gjorde, ved at vælge os Danske til sine nye Landsmænd, det kunstneriske Danmark lige saa meget større. I sin Tid forsøgte *Gade* noget tilsvarende, men der bestaar mellem Gades og Svendsens hele Natur og Virksomhedsart et lignende Forhold som mellem H. V. Bissens gamle og Bundgaards nye Udkast til Skulpturforevigelsen af Gefionssagnet.

Derfor virker Svendsen og hans Værker med en Naturfriskhed, der er til den Grad oprindelig, at han herhjemme lige saa lidt synes at skulle finde en Arvtager til sin Komponist- som til sin Dirigentvirksomhed. Der var for den yngre danske Musik

[1]) Som bekendt er intet saa vanskeligt at komponere som en god „Andante", og de store Mestre, der naaede saa vidt, er ofte strandede paa Vanskeligheden af, netop efter en god 1ste og 2den Sats, at bringe en ny og helst potenseret Virkning til Veje i Finalen.

aabenbart for meget at lære, baade af hans, især i Forhold til Stoffet mærkværdige, rent arkitektoniske Formsikkerhed i selv de største Musikformer, af hans instrumentale, næsten fantastiske Virtuositet (der dog *altid* staar i den musikalske Ides Tjeneste) og af den storartede Renhed i hans melodiske Skønhedslinier, — for øvrigt en Egenskab, der længe har været saa bespottet gammeldags, at den nok en skønne Dag atter bliver „moderne".

Men om end vort Slægtled i Danmark har beundret ham mere, end det har formaaet at lære af ham og tilegne sig hans i sjælden Grad forenede kompositoriske Fortrin, kommer der nok et nyt, der kan tage fat, hvor Svendsen slap, thi netop der gaar Vejen fremad for den sunde Symfoniker og Lyriker. Og indtil dette vokser op og endnu længe efter, naar alle Reger, Strausser og andre duftløse Musikbuketter er visnede, vil Johan Svendsens Musik blomstre i ethvert paa en Gang modtageligt og dog kræsent Musikersind.

K. A. Wieth-Knudsen

DE FORENEDE STATERS POLITIK

I. FØR KONVENTIONERNE

I svundne Dage var det, som bekendt, Toldspørgsmaalet, der skilte de to store politiske Partier i Amerika.

Det republikanske Parti hævdede — og vistnok med nogen Ret — at Arbejdslønnen var højere i Amerika end i den gamle Verden; følgelig kunde Varer fabrikeres billigere i Europa, og Resultatet vilde være, at Amerika risikerede at blive oversvømmet med europæiske Produkter. Desuden paastod man, at det var nødvendigt at værne om den unge Industri i den nye Verden, hvor man i mangt og meget maatte famle sig frem i vage Forsøg.

Det demokratiske Partiprogram var Frihandel og direkte Indkomstskat efter stigende Skala, eller i det højeste kun „Skattetold".

Og paa dette Program blev Grover Cleveland valgt i 1892. Men til Trods for Clevelands ubestridelige Dygtighed led Demokraterne under hans Administration et frygteligt Nederlag. Østens Mangemillionærer nægtede at sætte Penge i Cirkulation. Umaadelige Summer laa gemt i Bankhvælvinger, og Resultatet blev en voldsom Panik med Bankfallitter og kolossal Arbejdsløshed. En Toldlov, vedtaget under Cleveland, den saakaldte „Wilson"-Lov, naaede aldrig at faa Betydning. Og de forenede Staters Højesteret — der beskyldtes for at være underkøbt — erklærede en Lov om Indkomstskat for „grundlovstridig".

Man begyndte at forstaa, hvilken frygtelig Svøbe „Trust's" og Korporationer havde udviklet sig til.

Det var alligevel en Selvfølge, at Republikanerne maatte sejre ved næste Præsidentvalg i 1896. Vælgernes store Masse forstod ikke Stil-

lingen, forstod ikke, at Grover Cleveland havde begyndt en Kamp, som, før eller senere, maatte gennemføres. Et Slagord i denne Valgkampagne blev „den fulde Madspand“, et Valgprogram som selv den tarveligste Polak, Italiener eller Neger forstod. I Clevelands Regeringstid havde Madspanden været tom; men hvis Mc Kinley blev valgt, skulde den nok blive fuld.

Toldspørgsmaalet blev i denne Kampagne trængt i Baggrunden. Den demokratiske Præsidentkandidat, William Jennings Bryan, gjorde Sølvmøntfoden til Dagens brændende Spørgsmaal. Men Bryan blev ikke Præsident, og da de nye Guldlejer i Alaska blev udnyttede, faldt Spørgsmaalet om en Sølvmøntfod bort af sig selv.

Mc Kinley blev valgt, og de „gode Tider“ kom. „Wilson“-Loven annuleredes, og en ny Toldlov („Dingley“-Loven) vedtoges. Millionærerne saa Vejen aaben til endnu flere Millioner. Pengene blev sat i Cirkulation, Fabriker aabnedes, Folk fik Arbejde, „Madspanden“ blev fuld.

To Aar efter Mc Kinleys Valg kom den spansk-amerikanske Krig. Demokraternes Stilling ved denne Lejlighed var nærmest den, at Amerika ingen Grund havde til at blande sig ind i Spaniens Forhold overfor Cuba, og navnlig protesterede man imod Annektionen af Filippinerne.

Og med dette som Program gik vi til Valg i 1900.

Men den store Sejr over Spanierne havde vakt Begejstring ud over Landet, og Bryan — der igen var Mc Kinleys Modkandidat — maatte atter finde sig i at lide et Nederlag.

Mc Kinley blev myrdet i 1901, og Vicepræsidenten, Theodore Roosevelt, blev hans Efterfølger.

At Mc Kinley havde været et viljeløst Redskab i Pengemændenes Hænder, er der i vore Dage ingen Tvivl om. Den snu, ærgærrige, hensynsløse Mangemillionær Mark Hanna havde „skabt“ Mc Kinley. Han var Formand for den republikanske Nationalkomité, han ledede Kampagnen, og efter Valget blev han Mc Kinleys højre Haand og nærmeste Raadgiver. Han var „Magten bag Tronen“, og han var Millionærernes Ven.

Roosevelt var bleven valgt til Vice-Præsident, fordi man mente, at i denne Stilling var han uskadelig. Vice-Præsidenten kan aldrig spille nogen Rolle i amerikansk Politik. Men Mark Hanna yndede ham ikke. Og da han maatte finde sig i det uundgaaelige, skal han have sagt: „Men, min Gud! Ser I da ikke, at der kun er *et* Menneskeliv mellem ham og Præsidentstolen“.

Og i 1901 var dette Menneskeliv ikke mere.

I de senere Aar har et nyt Slagord fundet Vej ud over Amerika, Ordet „the big stick“ (den store Kæp), og man ser jævnlig Karikaturer af Præsidenten med en vældig Kølle i Haanden.

Udtrykket er ikke saa ueffent. Roosevelt er Atlet, Jæger, Rytter, Fodgænger, Sportsmand. Som bekendt var han i flere Aar „cow-boy“ ude i South Dakota, i den spanske Krig samlede han sine „Rough-Riders“, og hans Færd paa San Juan Hill er endnu i frisk Minde.

At denne Mand med al sin ungdommelige Ilterhed og rastløse Energi havde Lyst og Vilje til at knuse „Trust“s og Korporationer, er der ingen Tvivl om.

Det er en Selvfølge, at en saadan Personlighed bliver en Slags Folkehelt i et umiddelbart Land som Amerika, og jo længere Episoden fra San Juan Hill kommer til at ligge tilbage i Tiden, jo mere af en Niels Juel eller Tordenskjold bliver han for den opvoksende Ungdom.

Det var derfor ogsaa hævet over al Tvivl, at Roosevelt vilde sejre ved Valget i 1904. Hans Modkandidat, Højesteretsdommer Alton B. Parker, fra New York, var en grundig, lærd, absolut hæderlig Mand, men ukendt uden for sin egen Stat, og alt for stiv og stilfærdig til at være Leder i en amerikansk Valgkampagne. Derfor blev dette ogsaa det mest ensidige og interesseløse Valg, vi har haft i mange Aar.

Og i de svundne fire Aar har Roosevelt ikke mistet noget af sin Popularitet. I den almindelige Bevidsthed er han vedblivende Folkehelten.

Med beundringsværdig Energi har han forsøgt at faa Fart i Lovgivningsarbejdet. Og adskillige indviklede Spørgsmaal har fundet en heldig Løsning. Cuba er nu en selvstændig Republik; paa Filippinerne er den første lovgivende Forsamling sat i Arbejde; Udgravningen af Panamakanalen bliver ledet fra Washington med Ro og Præcision.

Men „Trust“s, Korporationer, Kapitalismens Overgreb — overfor alt dette staar Roosevelt magtesløs. Han sværger og støjer, han svinger „den store Kæp“, men Slagene rammer i Luften.

Republikanerne har for lang Tid siden forstaaet, at det er den meningsløs høje Beskyttelsestold, der har skabt Kapitalismen. „Reguler Toldspørgsmaalet og „Trust“s vil regulere sig selv,“ er en yndet Frase inden for begge Partier. — Arbejdslønnen er ikke i vore Dage højere i Amerika end i Europa, og den „unge Industri“ er ikke ung mere.

At en stationær Toldlov egentlig er en Absurditet i en Verdensdel

som Amerika, er en Selvfølge. Interesserne i det uhyre Land er saa grundforskellige, Fremskridtene saa kolossale, at en Toldlov er forældet, før den træder i Kraft.

Derfor er Kravet naturligt fremkommen om en staaende, upolitisk Toldkommission, sammensat af Mænd af forskellige Samfundslag, kendt med de kommercielle og industrielle Forhold, og fra forskellige Egne af Landet.

Begge Partier er enige om en saadan Kommissions Nødvendighed. Roosevelt har i kraftige Ord anbefalet den til Legislaturen.

Men Legislaturen ønsker ingen Toldkommission.

Senatet bestaar af to Medlemmer fra hver Stat i Unionen. Disse Senatorer er for største Delen gamle, snu, reaktionære Politikere. Flertallet er hovedrige Mænd, hvis Interesser falder sammen med Pengematadorernes.

Medlemmerne af Kongressen (Underhuset) er folkevalgte, og Forsamlingen er ret broget. Mange af Kongressens Medlemmer er fremragende, dygtige Mænd med Vilje og Evne til Fremskridt i Lovgivningsarbejdet. Men ulykkeligvis er Husets parlamentariske Regler upraktiske og forældede. Formanden (the Speaker) er enevældig; man ynder at kalde ham „Zaren". Og den nuværende Formand i Kongressen, Cannon fra Illinois, er Højtoldmand og Kapitalist.

Resultatet er, at der drives Visnepolitik baade i Senat og Kongres, Lovgivningsarbejdet er gaaet i Staa.

Sidst i Marts sendte Præsidenten et „aabent Brev til Legislaturen". Han forlangte i skarpe Udtryk, at Medlemmerne skulde arbejde. Toldkommissionen burde sættes ind i Verden før Samlingens Slutning, en „Ansvarlighedslov" (Arbejdsgivernes Ansvar overfor Arbejderne) burde vedtages, og sluttelig forlangte han fire nye Krigsskibe.

Ansvarlighedsloven blev løselig behandlet, Toldspørgsmaalet blev lagt til Side til efter Valget. Og *to* Krigsskibe blev bevilget, — men Pengene til at bygge dem for blev nægtet.

Dette var et Slag i Ansigtet paa Roosevelt. En Tak for sidst fra dem, der fra Tid til anden havde følt „den store Kæp". De fire Krigsskibe var i og for sig en Ubetydelighed, som Rigsdagen under andre Forhold vilde have bevilget uden Debat.

I Senatet var Stemmerne 23 for og 50 mod Krigsskibene.

Men endnu før Senatet sluttede det Møde, paa hvilket de havde behandlet Spørgsmaalet om Krigsskibene, forelaa der et andet „aabent Brev til Legislaturen". Roosevelt forlangte atter i utvetydige Udtryk

Fart i Lovgivningsarbejdet. Og nu venter man, at der vil falde Slag efter Slag mellem Legislaturen og Præsidenten, til Rigsdagen slutter hen paa Sommeren.

Men det ejendommelige ved den politiske Stilling er altsaa, at begge Partier er blevne enige om det oprindelige Stridsspørgsmaal.

Der er nemlig ingen Tvivl om, at det langt overvejende Flertal af Republikanerne er enige med Demokraterne om Nødvendigheden af en upolitisk Toldkommission og en direkte Indkomstskat.

I Aar spørger man altsaa ikke om Mandens Program, men om Manden selv.

Hvor er Manden, der kan fylde Roosevelts Plads? Manden, der kan gennemføre Kampen mod Pengevælden.

Svaret vilde vel nærmest blive: Det kan Roosevelt selv!

Men Roosevelt sagde, efter Valget for fire Aar siden, at han ikke under nogen Omstændigheder ønskede Genvalg. Og dette har han siden, under Pres fra forskellige Sider, gentaget i utvetydige Ord.

Republikanerne behøver selvfølgelig ikke at gaa ud med en Lygte og lede efter et Præsidentemne. Allerede sidste Efteraar begyndte Kandidaterne at melde sig. Cannon, Underhusets Formand, blev omtalt, men hans krasse Modstand mod al Toldrevision er bekendt, og han er nu ude af Betragtning. Vice-Præsident Fairbanks blev vejet og fundet for let, fordi han hele sit Liv har staaet i „Trust"s og Korporationernes Tjeneste. Gouvernor Hughes var fra New York, Millionærernes Stat; det var tilstrækkeligt til at fælde ham. Senator La Follette fra Wisconsin var ikke Roosevelts Ven og en upaalidelig Partigænger.

Men i Vinterens Løb samlede Interessen sig om Krigsminister Taft, Roosevelts Ven. Og han vil efter al Sandsynlighed blive Republikanernes Præsidentkandidat.

William Taft er Jurist, tidligere Dommer i Ohios Højesteret, blev af Mc Kinley udnævnt til Guvernør paa Filippinerne. Han har i Aarenes Løb styret vore udenrigske Forhold paa tilfredsstillende Maade. Og da vort Forhold over for Japan for nogle Maaneder siden var spændt, og Krigsrygter svirrede i Luften, blev han sendt til Japan for at gyde Olie paa Bølgerne. Men Taft er ikke populær, Vælgerne kender lidet til hans Bedrifter, og hans Modstandere paastaar — kanske med nogen Ret — at han mangler Originalitet og Selvstændighed.

Demokraterne vil efter al Sandsynlighed nominere William Jennings Bryan — for tredje Gang. Bryan mangler ikke Popularitet; han er absolut Amerikas mest veltalende Mand; og da han nu i tolv Aar har

berejst Staterne som Foredragsholder, har mangfoldige haft Lejlighed til at høre ham og modtage et Indtryk af hans Personlighed. Der er over denne Mand en ejendommelig Magnetisme. Naar han viser sig paa en Tribune, brager Huset af Bifald, og hans Magt over Tilhørerne er forbavsende. Han kan tale i flere Timer til en Forsamling paa 10—12,000 Mennesker under den dybeste Stilhed. Hans Sprog er velformet uden at være slebet, og han finder uden Famlen det mest slaaende Udtryk paa rette Sted.

Men to Gange har Bryan bejlet til Præsidentværdigheden og faaet Afslag. Spørgsmaalet er, om det vil gaa ham bedre tredje Gang. At Millionærerne vil anvende store Summer paa at forhindre hans Valg er en Selvfølge. Pengematadorerne kender hans Stilling; de ved, at de kan vente endnu mindre Naade af ham end af Roosevelt, og af to Onder vil de vælge det mindste, hvilket altsaa i dette Tilfælde er Taft.

I den aller seneste Tid er et nyt Navn dukket frem. John A. Johnson fra Minnesota, af svensk Herkomst, Søn af en Vaskerkone. Han er for Tiden Minnesotas Guvernør og er kendt som en absolut hæderlig Mand, et lyst Hoved og en nobel Karakter. Han har *et* Fortrin frem for Bryan, Modstanderne kan ikke betegne ham som „Dumpekandidat," et Skældsord, der ofte anvendes mod Bryan.

Som Stillingen er, da dette skrives, bliver det altsaa paa den ene Side Taft, og paa den anden Bryan eller Johnson, der kommer til at kæmpe om Præsidentværdigheden.

Og det er, som sagt *Manden*, der spørges om, ikke Programmet.

Det amerikanske Folk har arbejdet sig sammen til Enighed i det politiske Hovedspørgsmaal.

Interessant er det at lægge Mærke til Forskellen mellem dansk og amerikansk Politik. I Danmark har Lovgivningen i de senere Aar beskæftiget sig med at beskytte de *Smaa* i Samfundet, f. Eks. gennem Husmandsloven, Alderdomsunderstøttelse, Hjælpekasser o. s. v. Men her i Amerika maa vi anvende alle vore Kræfter paa Kampen mod de *Store* — „Trust"s, Korporationer, Jærnbaneselskaber — og de smaa maa foreløbig skøtte sig selv.

Tyler. Minn. i April 1908. CARL HANSEN

JULI 1908

EUGÈNE DELACROIX

I. DELACROIX OG SAMTIDEN

I 1823 gjorde Delacroix en reise til England. Han så billeder af *Constable* og *Turner, Lawrence* og *Bonington,* og kom i personlig berøring med flere af de mest fremtrædende engelske malere.

Den fyldige engelske koloristpensel, som stammer fra *Rubens,* og som dengang overstrålte alt, hvad der frembragtes af maleri på fastlandet, gjorde åbenbart et stærkt indtryk på Delacroix.

I 1824, da Constable og Bonington og en række andre engelske malere for første gang fremstillede sig for et fransk publikum, sendte også Delacroix sin *Massacre på Chios* til salonen.

Emnet er grebet lige ud af samtiden, fra grækernes frihedskamp. Tyrkiske soldater nedsabler en befolkning af udhungrede, kvinder og barn og pestsyge.

Billedet er større og meget figurrigere end *Dantebåden.* I Delacroix' udvikling betegner det et mægtigt skridt fremad mod malerisk selvstændighed. *Massacren* er i det hele taget det værk, hvori Delacroix' revolutionære geni første gang åbenbarer sig i *hele* sin fylde.

De to billeder hænger nu hinanden nær i den samme sal i Louvre, og man har anledning til at gjøre sine iagttagelser over den opløsningsproces, som her foregår, og den mægtige spireevne, som gjærer i det sidste billede.

Det gamle lineære kompositionsprincip opløser sig. Et nyt princip for komposition med masser og farver danner sig.

I *Dante* er kompositionen endnu næsten stræng og regelbundet. Farven draperer et stilads af linjer.

Delacroix' Selvportræt (1829), Louvre.

I „Massacren“ danner figurerne hverken pyramide eller halvcirkel eller nogen anden regelmæssig figur. De er kastet om hinanden som mægtige blokke i et stenbrud.

Intet under, at Gros og alle, som med ham var opdraget i den gamle skole, fra sit æsthetiske synspunkt i „Massacren“ ikke kunde se andet end en „massacre på selve kunsten.“

Som den velopdragne gjæst, når han træder ind i selskabssalens vrimmel, straks speider efter værtskabet for at gjøre det sin opvartning, så var den veldresserede tilskuer vant til i et maleri at søge centralfiguren, gjerne en helteskikkelse eller en gudinde, som stod færdig til at ta imod publikums første anerkjendende ord og — *vented* dem øiensynlig.

Men her var fremstillet en frihedskamp uden helt, her var et billede uden centralfigur. Der var ingen tilstede af det græske folk, som man kunde henvende sig til. For disse rester af en udsultet og pestbefængt befolkning, som her var sunket sammen i en dynge, de præsenterte sig ikke, som man kunde forlange det i et kunstværk.

Snarere end en komposition syntes billedet for den akademiske kunstbetragtning et planløst rot af nøgne lemmer og brogede klude, af bøn og omfavnelse, afmagt og forrådnelse.

Lad os se på billedet!

Det er fuldt af uhygge og jammer.

Lærredets venstre side er opfyldt af en menneskeklump, syge og døende, samlet om en rigtklædt græsk adelsmand, som med knækket vilje sidder og stirrer fremfor sig. Feberhede legemer,

Massacren paa Chios, (1824) Louvre.

som har flænget klærne af sig (eller er blit plyndret for dem), segner magtesløst sammen eller blusser op i vildelse og klamrer sig til hinanden. Forrest ligger en stor stærktbygget proletar af blandingsrace. Hans brune legeme er nøgent, og hans semitiske ansigtstræk er fuldkommen afslappet af sult og feber. Tørsten brænder på læberne. Hans unge kvinde knæler halvnøgen ved siden af. Hun har i det længste søgt at holde ham oppe. Men nu har pesten også overmandet hende, kraften er ganske udtømt, og de to legemer siger overende skulder mod skulder. Det er et hjerteskjærende syn.

Bag dem sees ryggen af en mand og armen af en kvinde i lidenskabeligt favntag før døden.

Men den uhyggeligste gruppe er den længst fremme tilhøire med den døde mor. Hendes blottede legeme synes allerede at æse indvendig. Men over liget kravler et nøgent diebarn og leter efter hendes bryster.

Ifald man for alvor søger en hovedperson i dette undergangens drama, har man den i den sibylleagtige gamle kvinde, som sidder sammensunken på jorden fremme i forgrunden nær billedets midte, og som liget af moderen er lænet op til. Utvilsomt er det denne skikkelse, som stærkest udtaler kunstværkets mening.

Den gamle har raset ud sin harme. Hendes rige klædning er flænget op over det magre bryst. Nu sidder hun, blind og døv for alt omkring sig, forstenet i en eneste tanke. Hendes blik søger anklagende ud i det fjerne. Er det opad mod den ubønhørlige himmel eller ind i vanviddets nat, hun stirrer? Eller er det ud

imod Europa? Ialfald et blik, hvori endnu forbauselse blander sig med fortvilelse, som om hun kunde symbolisere selve det gamle *Hellas*, siddende på sin egen hellige jord, prisgit til Asiens barbarer, forrådt og forglemt af det Europa, som ikke blev træt af at synge hendes lov, men som nu ikke rører en hånd til hendes forsvar!

En *Byronsk* harme og menneskeforagt taler dirrende gjennem billedet.

Men over gruppen med „Hellas" og den døde mor kneiser gruppen med erobreren på sin stridshingst. En nøgen grækerjomfru, et deiligt legeme, slæber efter som bytte, baglængs bundet til sadelknappen. En mor, som skriger om nåde, søger at klamre sig fast; med et hug af krumsablen skiller tyrken sig fra hende. Dyret er blit sky af ligstanken og steiler. Det eneste, som løfter sig over horizonten af dette sorte, herjede land, er hestens manke og den turbanklædte tyrks lukkede ansigt.

I en hul idealistisk tid som den, da billedet fremkom, måtte også *det* vække en storm af forargelse, at billedet ikke bød beskueren noget „ethisk holdepunkt". I dette oprevne skue af pest og krig og ødelæggelse var også håb og tro lagt øde.

Da *Gros* malte sit „*Pestlazaret i Jaffa*", det billede, som på en vis måde er „*Massacrens*" kunsthistoriske forgjænger, ligesom „*Medusaflåden*" er „*Dantebilledets*" forgjænger — da grupperte han dog elendigheden omkring en heroisk figur, Napoleon, verdenserobreren, som et øieblik lar sig stanse paa sin seirsbane af en tanke på dem, som lider og dør.

Fra Delacroix' „Massacre" stirrer håbløsheden ud med tomme, sløve øine.

Den moderne pessimisme ligger her første gang åben i dagen i hele sin pathologiske gru. Der er intet forsyn skjult bag denne røgsværtede himmel. Verdensretfærdigheden er kvalt under dynger af lig, og som selve fatalismens symbol blinker krumsabelen over hovederne på dem, som endnu lever.

„Massacren"s tankeindhold kan være beklemmende, og billedets filosofi er desperation. Men lige fuldt er det en næsten fysisk oplivelse at se dette maleri, der det hænger i Louvre.

Thi den kunstskjønhed, som den gamle æsthetik fraskrev det, den føler vi nu i fuld intensitet strømme os imøde fra lærredet. Kun i andre og rigere former, end klassicismen forlangte den.

Der, hvor Gros og hans slægt kun så malerkunstens nedsabling og anarki, der så en følgende slægt en ny og vældig kraft reise sig af forvirringen og påbyde nye love.

Den unge slægt blev i Delacroix' kunst vidne til farvens gjenopstandelse i malerkunsten, og de, som så det, følte sin sjæl gjennembrust af hans kolorits mægtige akkorder.

Det koloristiske gjennembrud sker netop i „Massacren“.

I „Dante“ slumrer endnu farverne tildels i et mørkt og uigjennemsigtigt brunt, som ingen farve er, men bare et konventionelt harmoniseringsmiddel. Vistnok har de nøgne forgrundsfigurer en lyskraft og fylde i farven, som langt overtræffer, hvad David-skolen kunde magte. Men de sortagtige skygger dominerer indtrykket. Delvis skyldes det selvfølgelig motivet. Af skyggerigets mørke dukker figurerne frem. Men alt i alt er dog „Dantes“ maler endnu stærkt bundet af en traditionel farveskala, som er frugten af galleristudier og skolegang. Koloristisk er Delacroix endnu ikke helt sig selv.

Også i „*Massacren*“ råder jo en dyster stemning, og de mørke toner mangler ikke i billedets kolorit, de er tvertimod meget bestemmende for totalvirkningen.

Hunger og pest har flækket offrenes legemer, og krudtrøg og brand har sværtet landskabet og skygger for sydens sol.

Men her har dog penselen, frigjort fra alle galleritoner, rørt sig med en ganske anden kraft og fyrighed. Farverne er renere og virker mere stoflig end i „Dante“, har mere „korpus“. De klinger mod hinanden med en dyb og fuld mollklang som fra malmklokker.

Derfor virker billedet oplivende trods det nedstemmende motiv. Den fra indholdets side mest uhyggelige figur, liget af den unge mor, som er sortblå om læberne og begynder at anløbe grønt i huden, er just for øiet billedets største koloristiske nydelse. Vidunderlig flydende og dog med fuld magt har penselen her feiet tonerne sammen til en helhed.

Den blottede unge piges legeme, som er bundet til hesten, er et koloristisk mesterstykke af clairobscure-maleri.

Storladent og detaljløst fortoner tilslut landskabet sig i nogle enkelte mørke akkorder.

Hestekamp i en arabisk Stald (1860).

II. DELACROIX OG ORIENTEN

Delacroix reiste ikke meget i sit liv. Men de reiser, han gjorde, fik betydning for hans kunst.

I 1832 besøgte han *Marocco*, og denne reise inspirerte ham mange år igjennem, ja hele resten af hans liv, til billeder med orientalske motiver. Halvdelen af alt, han har malt, handler om Orienten, dens natur, dens folkeliv og dyreverden. I det hele tat afmærker Orient-reisen en ny udviklingsfase i Delacroix' kunst.

Bag Delacroix' kolorisme ligger det venezianske maleri, som han havde studeret i Louvre. Bag venezianernes farvepragt ligger igjen *orienten,* dens solglød, dens øiebliksnydelse og vegeterende skjønhed.

Delacroix kom aldrig til at gjøre den venezianske reise, men han så i Afrika en provins af orienten. Og indtrykkene fra dette land stod altid friske og lysende for hans erindring. „L'aspect de cette contrée restera toujours dans mes yeux; les hommes et les femmes de cette forte race s'agiteront, tant que je vivrai, dans ma mémoire."

Løve og Kanin (Louvre).

„Dette liv på feltfod — skriver han — disse lange ridt, disse elver, som passeres svømmende mellem geværskud — thi i dette land findes hverken broer eller både — alle disse et eventyrligt livs sindsbevægelser og uro greb mig dybt.“

Og racens skjønhed begeistrede ham; han mente i den at ha gjenfundet den antike skjønhed lys levende.

„Men endnu en fornøielse havde jeg — siger han — *studiet af de arabiske heste*. De har under den hjemlige himmel et særpræg af stolthed, af energi, som de taber, når de bytter klima. Meget ofte hænder det, at de kaster sin rytter af for at hengi sig til blodige kampe sig imellem, som varer i timevis.

De hugger tænderne i hinanden, så det er en lyst (*ils se prennent à belles dents*), lig tigere, og intet kan skille dem ad. Pusten, som står dem hæs og brændende ud af de skarlagensrøde næsebor, som åndedrættet fra et lokomotiv, deres manker som flagrer om dem, eller er fastklistret til kroppen af blod, deres vilde skinsyge, deres dødelige nag — alt hos dem, legemsbevægelser og karakter — hæver sig til poesi“ [1]).

[1]) Citeret efter Th. Silvestre, Histoire des artistes vivants, p. 66.

Algierske Kvinder i Harem, (1834) Louvre.

Hele sit malerliv igjennem vedblev Delacroix at dyrke hesten, dens mod og dens lidenskab, dens smidighed og dens glatte skinnende pels. Han malte store historiebilleder af Frankriges historie væsentlig for at forherlige Karl den Dristiges sorte stridshingst i *slaget ved Nancy* eller for at lade den hvide skimmel, som Ludvig den Hellige rider i stormen over broen ved *Taillebourg,* udfolde sin overnaturlig brede bringe og søndertrampe fiendens skarer. Og når han maler Hunnernes hærjende tog hen over civilisationen, så er det først og fremst *Attilas* frygtelige stridshingst, han maler, dette dyr som med slangebugtet hals og vaiende manke sprænger frem og støder død og forfærdelse frem af sine næsebor[1])

Og som han elskede hestens vildhed, elskede han rovdyrets spænstighed og blodtørst. Han blev ikke træt af at male blodige dyrekampe, hester og hester imellem, løver og ryttere, løver og slanger. På et af hans ypperste lithografier ser man en væltet

[1]) Det var Thiers, der som minister skaffed Delacroix bestillingen på den række dekorative malerier i Deputerkammerets bibliothek, hvortil *Attila* hører. Da en af de deputerte erklærte overfor billedet, at slig en hest havde han aldrig i sine levedage set, som den Delacroix der havde malt, gav Thiers ham det rette svar: „Vous voulez donc avoir vu le cheval d'Attila?“

araberhingst krumme sig sammen i dødskrampe, mens en tigerkat vibrerer som en stålfjær på dens nakke med tænderne plantet i struben på det ædle dyr.

Det var dog ikke bare dyrekampe og arabiske kavaleri-chok, som Afrikareisen havde beriget hans fantasi med. Ikke bare af Orientens vildhed og grumhed og flammende solbrand havde han båret med sig indtryk. Også det stille vegeterende liv i Haremets skyggefulde kjølighed havde han fåt et indblik i. Det er en sådan sød erindring han for evigt har fæstnet i sit næste mesterværk *Algierske kvinder i harem* (1834).

Intet billede i verden er mere begivenhedsløst. Tre arabiske kvinder i tyrkiske dragter døser henslængt på tæpper og puder i et fliseklædt skyggefuldt værelse. En tjenende negerinde forlader rummet med en besked. Det er det hele.

Billedet er et pragtfuldt stilleben.

Runde arme og ben, gyldne som rav, blander sig med tyrkiske silkebukser, florfine burnuser, bløde tæpper, glatte fliser. Guldbroderierne glitrer på de udskårne vester, som holder barmens fylde sammen, og på fede hvide hænder glimter ringene. Alt ånder ladhed og blasseret vellyst. Dvælende sorte blik glider omkring i rummet.

Og dog er dette haremsbillede frit for al lystenhed. En sart forfinelse er udbredt over disse kvinder, hvis hoveder bevæger sig som tunge blomsterkalke, langsomt og yndefuldt, og et stænk af vemod blander sig i stemningen og gir billedet en egen forunderlig essens.

Rent håndværksmæssig er *De algierske kvinder* et mesterværk. Ifald Delacroix' egen sætning: „alt maleris fiende er det grå", er sand, så er dette et maleri. Af de klareste og stærkeste farver er billedets kolorit sammenkittet, som pasterne i en mosaik. Med subtil beregning er komplimentære virkninger tilstræbt og de farver stillet nær hinanden, som gjensidig gir hinanden klang. Hele impressionismens dekomponeringsprincip ligger i kime i dette billede, hvor penselen har bevæget sig i små korte strøg, fyldt med rene farver.[1]) Og dog er koloriten af en smeltende harmoni, clairobscuret, refleksernes spil, lyset, lukket

[1]) Neo-impressionisternes eller pointelisternes skoledannende mester *Seurat* har også med fuld bevidsthed deduceret sin theori fra dette billede. Se *George Seurat* „D'Eugéne Delacroix au Neo-Impressionisme". Paris. Edit. de Revue Blanche. 1899.

Korsfarernes Indtog i Konstantinopel, (1840) Louvre.

inde mellem fire vægge — det er her malt med en fuldkommenhed som i intet tidligere *moderne* maleri. Billedet har sin egen atmosfære, ja så at sige sin egen parfume.

III. FARVEDRAMA

De algierske kvinder står efter *Dante* og *Massacren* som en ny mærkepæl i Delacroix' maleriske udvikling og dermed i det moderne maleri.

Men høidepunktet i denne udvikling kan alene et dramatisk billede måle. Et stilleben kan kun gi den halve Delacroix.

I den samme sal i Louvre, hvor *Dante* hænger og *Massacren,* hang før også *De algierske kvinder* og *Korsfarernes Indtog i Konstantinopel,* som Delacroix malte for galleriet i Versailles 1840.

De fire billeder danner et mægtigt koloristisk *crescendo.* Tonen i de to første synes sortladen og tung i sammenligning med de to sidste, men af disse virker igjen „*Korsfarerne*“ som en tindrende morgen i det fri, sammenlignet med den heldende dag, der kaster sine reflekser ind i haremets gemakker. Som var de

rensket bort af en hvirvelvind, er her alle mørke og tilhyllende harmoniserings-toner forsvundne, og urfarverne brænder og flimrer for vore øine i en næsten impressionistisk dekomponeret teknik.

Også som komposition er billedet genialt med sine ranke paladssøiler, rytternes mørke skare og spydbannerne ragende mod Bosporus og den solbeskinnede stad. Forvirringen, sønderknuselsen, bønfaldelserne og forbandelserne, som skummer omkring disse erobrere, der ligesom i åndsfraværende vemod rykker ind i den erobrede stad, gir en ægte Delacroixsk kontrast-stemning.

For mit vedkommende kjender jeg intet mægtigere og skjønnere værk af Delacroix, og jeg bare undres på, om det genialt stemningsvækkende bevægelsesmotiv med hesten, som strækker hals og snuser til de beseirede, er helt uafhængigt af den berømte gammel-italienske fresko *Dødens triumf* i Campo Santo i Pisa, eller om Delacroix kjendte et stik efter dette billede.

Otte år senere sad jo ovre i London tre unge mænd forsamlede på et tagkammer med dette stik mellem sig, og inspireret af det svor de at gjenføde det engelske maleri og stiftede *The Pre-Raffaelite Brotherhood.* De tre mænd var *Dante Gabriel Rossetti, Holman Hunt* og *John Everett Millais.*

Altid indelukket i sit værksted vedblev Delacroix år efter år at eksperimentere og tumle med sin kunsts problemer. Hele sit Liv igjennem stred han med stoffet for at opnå stadig større intensitet og denne *enhed*, som han i kunstværket priser over alt, og som han stadig kommer tilbage til i sin „Dagbog". „Hvori består kunstens høieste mål om ikke i indtrykket!" udroper han. „*Impression*" — er det ikke her første gang, at ordet er brugt med fuld bevidsthed om det, som malerkunsten har at gi?

Delacroix var fuldt på det rene med det, som er maleriets vilkår i modsætning til ordets kunst eller musiken. Mens digtekunst og musik kan udfolde en handling i en på hinanden følgende række af momenter, må malerkunsten nøie sig med det ene dramatiske moment, som gir alt i *et* blik.

„Malerkunsten har bare det ene øieblik — ræsonnerer han — og derfor forstærker den indtrykket af dette ene øieblik."

Koncentration er mere og mere bevidst hans kunstneriske stræben.

„Den store kunstner koncentrerer interessen, idet han under-

Stormen paa Genesareths Sø, (1853).

trykker de unødige, frastødende eller tåbelige enkeltheder. Kun således forføier han over ting, som helt er hans egne. *Han bevæger sig i sit rige og gir os en fest efter sin smag.*"

Sådanne små mesterværker af koncentrisk kunst er *Stormen paa Genesareths sø* eller *Don Juans skibbrud.*

Disse små, faste og hele billeder er som organismer, som hans fantasi længe har båret på og skudt fra sig i et øieblik — da de var fuldbårne.

Thi med enhed og koncentration mener Delacroix alt andet end forenkling. Det magre bød ham imod. Han elsked fylden, den fuldmodne kunst, *Rubens, Tizian,* antiken.

„Kunsten er ingen algebra-opgave, hvor figurernes abbreviation hjælper en til problemets løsning. Løsningen i kunsten nås ikke gjennem afkortning, men gjennem udvidelse og udbredelse af følelsen, og det med alle forhåndenværende midler."

Delacroix' midler var *bevægelsen* og *farven.*

Han var dramatiker og af et ildfuldt, eruptivt temperament. Der går da et brus af bevægelse gjennem hans kunst, som før ham var ganske uhørt.

Legemer i flugt, i kamp, bølger i oprør, kapper som flagrer i stormen, jagende skyer og heftige ilinger af lys.

For ham var konturen et ganske underordnet element og detaljen uvæsentlig, bevægelsen og farven alt.

„De malere, som ikke er kolorister, maler ikke, men bare farvelægger“, henkaster han.

Thi hos ham er *farven* ved siden af bevægelsen og mere end bevægelsen, ikke bare stemningens, men *handlingens* bærer.

Delacroix' farve er *dramatisk*, som *Beethovens* musik er dramatisk.

Når malerne før ham kolorerte sine billeder, så gjorde de det ud fra en af to forudsætninger, som begge var fremmede for Delacroix. Enten fulgte de bestemte vedtagne principper om, hvad som er en smuk kolorit, og denne smukke kolorit anvendte de så ganske konventionelt på alle mulige billeder. Farven betyder ikke noget selv. Eller også prøvede de ganske ligefrem at portrætere farverne i naturen og kopierte dem slavisk.

Delacroix, som aldrig malte sine billeder efter naturen, sjelden og nødig brugte model, uden når han malte portræt, og som i det hele tat foragted realisme, han stod i et ganske andet forhold til farven. Han benytted palettens kulører som et klaviatur, hvorpå temperamentet kan spille.

Hans liv var en uafbrudt kamp for at aftvinge dette instrument nye og udtryksfuldere klangvirkninger.

„Streng korrekthed eller overdrivelse, rigdom på detaljer eller knaphed i at anvende dem, sammenhold af masserne eller deres opløsning — med et ord samtlige kunstens hjælpemidler er under kunstnerens hånd som tangenterne på et klaver, det han aflokker visse toner, mens han lar andre slumre.“

Så følte og lærte dette dybt musikalske koloristgeni, som har skabt fundamentet for al moderne koloristik.

Han kjendte overdrivelsens styrke og anvendte den, som Rubens anvendte den. Men han kjendte også kunstens ubønhørlige krav paa økonomi, og de ord, han i sin „Dagbog“ skriver om *offerets* nødvendighed i kunsten hører til de skjønneste og sandeste ting, som er sagt om kunst.

Skal man med et ord søge at si noget betegnende om Delacroix' kolorit, må det være noget i retning af, at den er så *udtryksfuld* og derfor *sindsbevægende.*

Don Juans Baad (1840). Louvre.

Når Delacroix sætter farve mod farve på lærredet. så *sker* der noget. Farven ligger ikke rolig på billedfladen og er deilig rød eller grøn, men den lever på lærredet og udspiller et drama.

Vincent van Gogh, den geniale og ulykkelige hollandske maler, som snarere end nogen anden må nævnes som det moderne syntethiske maleris foregangsmand, han forstod Delacroix:

„Å, for et deiligt billede, Kristusbåden på Genesareth sø!" — udroper han om en af skisserne til dette værk — „*Han* med sin glorie af bleg citron — sovende, lysende, midt i den dramatiske flæk af violet, af mørkeblåt, af blodrødt — denne gruppe af de forvirrede disciple, på det frygtelige smaragdhav, som stiger, stiger lige til rammens øverste kant!"

Og ligedan *La barque de Don Juan* — hvor er ikke koloristisk og kompositionelt indtrykket af ødslighed og den visse undergang sammentrængt i det lille billede! Den styreløse båd på det grønne væltende hav, de sammenklumpede elendige, som kaster lod om, hvem som først skal offres, og i bådens bagstavn Don Juans dystre skikkelse indhyllet i sin kappe!

Her spør ingen om, hvorvidt bølgerne er af rigtigt vand og båden af rigtigt træ eller, om det hænger fuldkommen rigtigt sammen med alle disse kropper og lemmer, som blander sig i

Løve og Kanin. Tegning i Karl Madsens Samling, København.

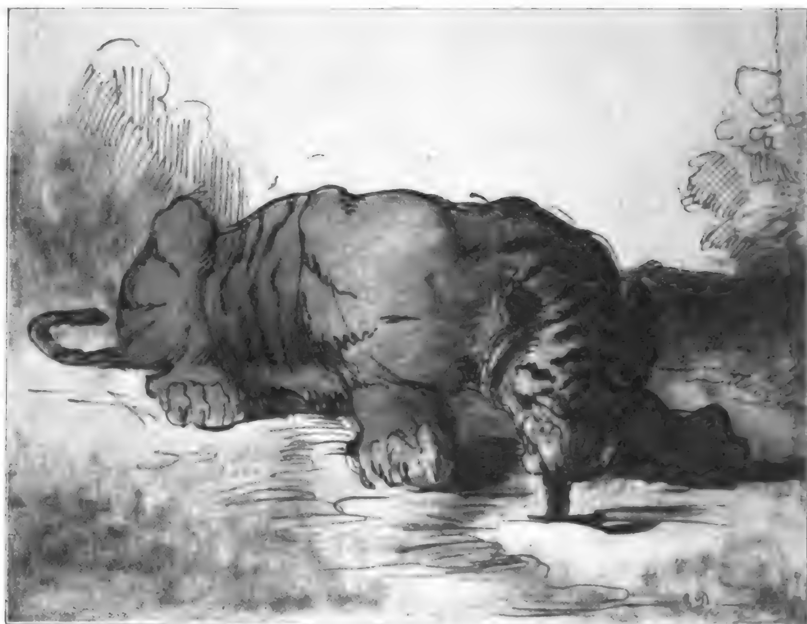
båden. Det er os nok at føle undergangens kolde åndegufs over det mørknende grønne hav.

IV. TEKNIK OG ARBEJDSMAADE

Et sted udvikler Delacroix sin tekniske theori: Koloristen må gå tilværks på en lignende måde med sin farve som billedhuggeren med sit ler. Ingen billedhugger begynder sit arbeide med konturen. Han *bygger* værket op af sit materiale. Først vistnok i grove træk, men dog således, at hans arbeide lige fra begyndelsen af får det, som er hovedsagen ved et billedhuggerarbeide, nemlig runding og fasthed. Således må også maleren lige fra begyndelsen af lægge masserne an i farve som billedhuggeren i ler eller sten. Og dette anlæg må lige fuldt som billedhuggerens gi det, som er hovedsagen i værket — billedets proportioner, perspektiv, lysvirkning og farveharmoni. Konturen er i maleriet ligeså ideal, ligeså tænkt og konventionel som i plastiken. Den kommer ganske naturlig af sig selv der, hvor den trænges, når alt det andet er på sin plads.

Så taler en maler, en virkelig maler, som kjender og ærer farvens substans!

Men man tænke sig en sådan lære kastet ind i *David*-epigonernes kreds og stillet op mod *Ingres*' lidenskabelige fordring

Tiger. Tegning i Karl Madsens samling, København.

til omridsets precision, stregens renhed og fasthed! Det måtte virke som sprængstof.

Men efter denne lære er virkelig Delacroix' billeder malt. Om ikke på andre egenskaber må de i fremtiden kunne kjendes på sin markerede pastose undermaling. Som en intim kjender af Delacroix' kunst, *Theophile Silvestre*, udtrykker det: Hans billeder har *„des dessous fortement bâtis“*.

Slige undermalte billeder havde Delacroix til enhver tid haugevis stående i sit atelier — til modning.

I inspirationens feber la han sit værk an med voldsom energi og hastighed. Gjennem måneders eller års reflektionsarbeide og komplicerede tekniske processer afklarnedes og udarbeidedes det første udkast til det færdige værk. Alt eftersom den ene efter den anden stemning beherskede ham, tog han det ene eller det andet halvfærdige billede frem til behandling, Og med rørende omhu blev disse spirende værker pleiet og stelt, oljet og ferniseret og værnet mod temperaturforandringer som barn i den spede alder. Familiefiendsk og pepersvend havde han ikke andre at offre sin ømhed på!

En umådelig arbeider var han. Som hans store forbillede Rubens hører han til kunsthistoriens mest produktive Kunstnere.[1]) Men hans frembringelser flød ikke af en sløsende sundhed, en overdådig gudeevne som Rubens's. De var resultater af en feberagtig arbeidende fantasi og en opslidende hjærnevirksomhed. Delacroix var helt nervemenneske.

„Hos ham er alt kombination, logik, ubetvingeligt *parti pris*," siger hans ven Silvestre. „Uden tvil falder det ham vanskeligt, med hans feberagtige natur og pirrelige nerver, ikke at la sin lidenskabelige opbrusning sætte sit præg på alle hans arbeider; men vær tryg: hans hode forblir koldt og klart. Tilgi ham aldrig noget, han ved så vidunderlig godt alt, hvad han gjør!"

Hans ærgjerrighed var meget stærk som hans arbeidsglæde. Han led meget under al den spot og modgang, som hans kunst måtte døie. Men arbeidslysten lod sig aldrig svække. Tanken på, hvor let sporene efter et menneskeliv, selv om det er et genialt menneskes, kan slettes ud af verden, hidsede ham til stadig ny frembringelse. Han varierte og malte op igjen de samme motiver alene for at vide, at der fandtes endnu et eller to exemplarer af hans værk, om et af dem skulde gå til grunde. Han solgte gjerne for spotpris til museer for at vide sit arbeide i større sikkerhed og som almenhedens eie. Drømmen om udødelighed vågned tidlig hos ham og styrte hans liv. Han vidste vel, at han havde et svagt legeme, og økonomiserede med sine kræfter for at spare dem til arbeidet. Han vidste vel, at livet er kort, og nægtede sig mange af livets nydelser, renoncerte også på familieliv og afkom.

Silvestre fortæller, hvorledes han, stængt inde på sit atelier, betragtede enhver besøgende som en fiende, en ransmand af hans tid og arbeidsro. Han skalv, når der hørtes trin af besøgende i trappen, og når entréklokken lød, styrtede to gamle tyender til døren færdig til at spærre adgangen for enhver, som ikke var besluttet på at tiltvinge sig den. Men blev man først indladt, så stansed han arbeidet, gjerne for resten af dagen, og var da den elskværdige vært, den fuldendte og slebne verdensmand, som forstod at beherske sine følelser. „Men vær viss på,

---

[1]) *Robaut* og *Chesneaus* store katalog over hans œuvre tæller 1968 nummere — og det er alligevel ikke på langt nær alt hans værk.

Roger befrir Angelica (1847), Louvre.

at han indvendig forbander Dem, selv når han siger Dem tusen charmante ting!“ føier hans erfarene omgangsven til.

„Hvoraf kommer det“, sagde han en dag, „at nu kjeder jeg mig aldrig et øieblik, når jeg har penselen i hånden? Jeg sætter mine kræfter på prøve, hvormeget de kan klare, og jeg aflader ikke med at male uden for at spise eller sove. Før i tiden, i den alder, som regner sig for at være spænstighedens og indbildningskraftens alder, stansed jeg for hvert skridt og ofte med afsmag. Nu nøler jeg ikke mere: modenheden er fuldstændig, indbildningskraften er ligeså frisk, ligeså aktiv som nogensinde, og frigjort fra passioner og galskaber. Men de legemlige kræfter mangler, de slidte sanser kræver hvile, og dog — for en trøst jeg endnu finder i arbeidet!“

„Men tro ham ikke, når han taler om at hvile og resignere“, føier hans ven til, „han har perioder af arbeidsraseri, som gjør ham gul og tørker ham ud! — Jeg var hos ham en eftermiddag omkring klokken 4; man bad ham om at male en *Kristus på korset,* som jeg så helt færdig skisseret den følgende dag: Kristus, røvere, hellige kvinder, folk, soldater og bødler, alt var

git med en energi, som om billedet havde været fuldfærdigt, bare at scenen gik lidt uklart for sig, set gjennem den første inspirations varme dampe."

Det har været sagt om Delacroix' talent, at det var af *centrifugal* karakter.

Det er kanske et søgt, men ikke derfor mindre træffende udtryk.

Han var ikke af de kunstnere, som kan oprulle billeder i brede rækker på en væg uden derfor at gjøre det forbi med væggen. Han var med al sin koloristiske evne ingen dekoratør som Veronese eller som Rubens. Dertil savned han først og fremst sindets ro, den forbindelse af flegma og kraft, som kan fortælle episk og udførligt.

Delacroix' mesterværker — særlig de mindre billeder fra hans senere år — er koloristiske dragsug — alt er lidenskab, alt er flydende og sydende, og billedet har gjerne sit energisk betonede centrum. Om dette kredser farveflækkerne, mod det peger de stormfulde bevægelser, i det knytter linjerne knude.

Naturligvis er de små Delacroix'er som *Sardanapal*, *Genesareth* eller *Don Juan* de bedst organiserte farveharmonier. „Det er en uhyrlig flyden, et bad af prunk. Massacren og Dantebarken kan man forstå og måske kan man finde ord for forståelsen. Men disse små svømmende undere er uforstålige, de flyder ind i os gjennem øiet til hjærtet, og den gamle forstand står værgeløs og ser på og vrider sine hænder." [1])

V. MUSIK OG FARVE

Det er ingen ligegyldig ting til forståelsen af Delacroix' malerbegavelse at vide, at han også var begavet med en usædvanlig musikalsk sans, og at han havde kultiveret denne sin evne. Hans dagbog vrimler af åndfulde bemærkninger om musik, og ikke sjelden former sig hans notater over den musik, han hørte, til grundig og saglige kritiker, og disse musikkritiker har et lige så selvstændigt og personligt præg som det, han har skrevet om malerkunst.

George Sand, som nøie kjendte ham, mener, at han „meget

---

[1]) *Meier Graefe*, Entwicklungsgeschichte der modernen Kunst, I, p. 91.

sandsynlig vilde blit en stor musiker, ifald han ikke havde valgt at være den store maler."

I sin dagbog fortæller han selv, hvorledes han lod Dante recitere for sig, mens han malte på sit billede.

„Mens Pierret læste for mig en sang af Dante, som jeg på forhånd kjendte, og som han gjennem sin betoning indblæste en energi, som elektriserte mig."

Det gir et glimt ind i selve de digler, hvori hans kunst blev til. Også gjennem *øret* ildnedes dette musikalsk-koloristiske geni. Nervestrengene i ham måtte stemmes før arbeidet. En medhjælper, han brugte til de store dekorative arbeider, han udførte i senere år, fortæller, hvorledes han, når han var udmattet af febrilsk arbeide, hented ny kraft og beroligelse ved at ta nogle akkorder på sin guittar.[1])

At høre god musik var et livsbehov hos ham, næst efter at male kanske det stærkeste. Berømte musikere som *Berlioz, Meyerbeer, Chopin* hørte til hans omgangskreds, og gjerne drøftede de sin kunsts problemer med ham.

Det er hans udpræget musikalske opfatning af malerkunsten som en koloristisk klangkunst, der mer end noget andet skiller Delacroix fra David-skolen og gjør ham til en moderne maler.

Selv om der eksisterer en historisk påviselig sammenhæng mellem Delacroix og Gros — og det gjør der — er der dog et svælg befæstet mellem den sidste maler-plastiker og den første maler-musiker.

Han valgte at male *Orpheus*, da han i Palais Bourbon skulde fremstille kulturens og kunstens forhold til instinkterne.

Der er noget Orpheus-agtigt ved ham selv, noget ordnende og ildnende på en gang. En Orpheus-bue klang over malerkunstens stof og

. . . . slog med toner rene
ånd i vilddyr, ild i stene.

Ånd og ild — det er netop elementerne, som er hans kunsts ophav.

„Hovedkilden til det, som fængsler i et billede, har sit udspring i sjælen og går uimodstålig til beskuerens sjæl."

Så lyder en af reflektionerne over hans kunst i dagbogen.

[1]) *G. Geffroy:* Les peintures d'Eugène Delacroix à la Bibliothèque de la Chambre des Députés, Paris 1903.

Og en anden: „De skjønneste kunstværker er de, hvori kunstnerens fantasi udtaler sig klarest.“

Han foragted modeltrællerne i kunsten: „Realisme skulde man definere så: det er kunstens antipode.“

Og hør, hvordan han former sin egen kunsts æsthetik:

„Beskueren ser objekter fremstillet, som om han havde dem virkelig for øie, og samtidig taler *meningen* med de fremstillede scener til hans ånd og henrykker ham. Disse figurer, disse gjenstande, som synes at være sagen selv, de er bare *den faste bro, som fantasien kan styrte sig ind på for at trænge ind i de hemmelighedsfulde og dybe følelser*, som formerne på en vis måde bare er hieroglyfer for. Men — føier han til — disse hieroglyfer er i maleriet en kilde til levende *nydelse* — glæder, som beredes os. ved synet af natur, skjønhed, proportion, farvemodsætning og farveharmoni, alt det, som øiet med så megen lyst fornemmer i udenverdenen, og som er vor natur et behov.“

Er det ikke også, som man føler en bagtanke — den som kredser over hans egen kunst — der han taler om *Rossinis* musik?

„Rossini har i store træk malet nogle landskaber, hvori man så at sige føler bjergluften eller meget mere den melankoli, som griber sjælen foran store naturskuespil, og på denne baggrund kastede han mennesker, lidenskaber — overalt ynde, gratie!“

Hvad andet gjorde Delacroix selv end at male sin egen sjæls melankoli, dens angst og oprør, og på denne baggrund kastede han kvinder og løver, stridsmænd og heste, guder og mennesker — biblens og historiens og poesiens mest lidenskabsfyldte scener og skikkelser?

Thi Delacroix' kunst er noget ganske andet, noget meget mere end en dvælen i farvenydelser. Delacroix' billeder er eruptioner af lidenskab. De er orgier, som hans fantasi ikke kunde nægte sig.

Og fordi det er en kunst, som taler med blodets røst, fornemmes den også næsten legemlig. Al denne bevægelse og vitalitet — i farver og i handling — meddeler en næsten fysisk følelse af kraft og frigjørelse. Uvilkårlig føler vi det overfor hans mest energifyldte billeder, som om muskler spændes i os.

Og dog er til syvende og sidst også hos ham — som overalt i god kunst — alt „ynde og gratie.“

Bare *det* er kunst, som er sagt i en slig form, at det kan nydes.

Og for øiet er eruptionerne af Eugéne Delacroix' lidenskab nydelser.

Endda han næsten bare har malt rædsler — død, mord, pest, blodbad, afsind — kan det med sandhed siges, at Delacroix hele sit liv har været det axiom tro, som han nedskrev i sit sidste leveår på sin dagbogs sidste blad:

„Det er et billedes første pligt at være en fest for øiet."

Renoir skal engang foran et af hans slagbilleder[1]), hvori mennesker og dyr vælter sammen i den vildeste tummel, ha udtalt det ord, at det „ligned en buket af roser."

Just så var det, at Delacroix drømte om, at hans kunst skulde virke, men som hans samtid så dårlig fatted.

Og sådan *virker* hans bedste billeder: som buketter af roser, åbne smykkeskrin, dynger af metaller og ædle stene.

Vi nyder disse farveharmonier, som vi nyder kostbare østerlandske tæpper eller Østasiens keramiske underværker.

Og til synsforestillingerne knytter sig forestillinger om klang og berøring, undertiden om duft.

Et billede som de *algierske kvinder* har med sine vidunderlig klare og fyldige emaillefarver en rent stoflig skjønhed, som virker oplivende på sanserne og lar sig nyde på samme måde som en deilig Rhodosfajance.

„Hvor jeg forguder malerkunsten!" udroper han i sin „Dagbog".

At Delacroix' kunst har denne høie kvalitet — at den foruden at være en overlegen ånds fængslende yttring også er et så ædelt håndværk, gir den uforgjængelig værd.

[1]) Skissen til slaget ved Taillebourg i Gallimards samling i Paris. Smlgn. Meier Graefe, Enwickl. I, 84.

JENS THIIS

DANSKERE PAA JERNBANE

Under Titelen „en Jernbanesamtale" fandtes i „Tilskueren"s Junihefte en Fortælling om en fremragende tysk Herre, som i Jernbanetoget mellem Berlin og Calais faldt i Snak med en Dansker. Deres Samtale paahørtes af en anden Dansker, fra hvem „Tilskueren" fik Referatet med den Tilføjelse, at den fremmede Mands „Stilling og Indflydelse maa give hans Ord mere end almindelig Vægt".

Og vist er det, at de „Ord" er værd at kende. Thi de vidner om den tyske Stormands forbløffende Evne til at afpasse Fremstillingen efter sin Tilhørers aandelige Niveau og lade Tanken paa dens militær-politiske Flugt lægge Vejen om ad Ebeltoft, inden den naaede ind i den danske Hr. Sørensens Bevidsthed.

Den indflydelsesrige fremmede begynder storpolitisk rigtigt med at hævde, at England straks vilde stoppe den tyske Flaadeudvikling, om det blot kunde finde noget Middel og nogen Anledning dertil, og han tilføjer lige saa rigtigt, at jo før Sammenstødet mellem England og Tyskland kommer, des farligere bliver det for Tyskland. Men saa fortsætter han:

„Den Snak, at Tyskland vil prøve paa at skabe en Flaade, der kan tage Kampen op med England paa omtrentlig lige Fod, ved De selvfølgelig, har ingen Steder hjemme."

Her maa den tilstedeværende Hr. Sørensen sikkert have nikket forbindtligt som den, der „selvfølgelig" er med paa en saa fremragende Mands Selvfølgeligheder. I alt Fald forsømmer han at spørge, hvorfor Tyskerne da bygger „Dreadnoughter" og i et tilsyneladende hurtigere Tempo end Storbritannien, naar Meningen ikke er, at de skal kunne „tage Kampen op" med

Britternes Flaade „paa omtrentlig lige Fod". Formodentlig har den fremmede dog i Hr. Sørensens beundrende Øje læst Trangen til en lidt nærmere Forklaring; thi han nedlader sig til at give en Skitse af sit Fædrelands Flaadepolitik:

„Det, vi vil, og det, vi kan, er at bringe vor Flaade op til en saadan Størrelse og Styrke, at Englands nuværende „Two-power-standard" ikke kan opretholdes".

Han maa alligevel være en mærkelig Politiker denne fremragende Tysker; thi hans Mening med, at Tyskland vil bryde den brittiske „Two-power-standard" maa jo være, enten at Tyskland vil skabe en Flaade, der er større og stærkere end Halvdelen af den brittiske, eller at Tyskland sammen med en anden Magt vil sørge for at blive Storbritannien overlegent til Søs, og saa kommer han ganske i Modstrid med sin tidligere Paastand, ifølge hvilken det var noget „Snak", at Tyskland pønsede paa at tage Kampen op med England „paa omtrentlig lige Fod."

Man kan vel nok gaa ud fra, at Tyskland alene ikke kan bryde Englands „Two-power-standard", men maa handle i Forstaaelse med en anden Sømagt for at naa dette Maal. Og denne anden Magt kan fornuftigvis kun være Frankrig; thi som Manden siger: „Vi vil være Nummer to i Europa med Hensyn til Flaade. Frankrig maa komme efter os."

Den udmærkede Mand i den indflydelsesrige Stilling bliver fra nu af mere og mere dristig, efterhaanden som han mærker, at den danske Tilhører — med fuld Føje — ikke begriber et Muk af det hele. Thi nu siger han paa en Gang som en Fortsættelse af den foregaaende Tankerække, at England dog nok betænker sig paa at angribe Tyskland, fordi det véd, at Frankrig da vil blive draget med ind i Krigen og blive slaaet til Jorden af Tyskland samt komme til at godtgøre det de Tab, det har haft i sin Holmgang med England.

„Frankrig maa opgøre Regnskabet med sin Ven, England, naar Freden skal sluttes, det, vi muligt mister til Søs, maa vi have afbalanceret til Lands", ender Politikeren sin Udvikling.

Det er dog en vidunderlig Tanke, at Frankrig efter at være bleven lamslaaet af Tyskland — hvad det vel nok bliver — bagefter skulde kunne rynke Brynene over for England og forlange sine udlagte Penge tilbage, og at England overhovedet skulde betænke sig et Øjeblik paa at angribe Tyskland, fordi

Frankrig bagefter kom til at betale Gildet. — Danskeren, der i tavs Beundring har lyttet til den betydelige Mands Tale, finder, at Lejligheden nu er kommen til paa en billig Maade at erfare noget for sit Fædreland nyttigt. Den fremmede er straks umaadelig forekommende. Han indrømmer velvilligt, at Danmark er det Land, „der ligger uheldigst under et Sammenstød mellem England og Tyskland“ og gaar derefter over til at behandle de enkelte Landsdeles Situation.

„Jylland“, siger han, „kan de (det er Danskerne) jo aldeles ikke forsvare, saafremt vi ønsker at besætte det.“

Her taber den anden danske Tilhører, ham fra hvem „Tilskueren“ har Beretningen, den Bog, han sidder med i Haanden, som man et Øjeblik tror, af patriotiske Anfægtelser. Ingenlunde. Han forklarer selv, at det kun var af Overraskelse over at opdage, at de var hele to fra Ebeltoft i Kupéen. Og han falder hurtig til Ro ved den fremmedes Forsikring om, at Tyskerne ingen Brug har for Jylland, „med mindre Englænderne skulde være saa gale at forsøge at sætte Tropper i Land. Det gør de ikke. Vi sender maaske nok nogle Vagtposter op i Jylland, ellers intet.“

Det turde nu være enhver anden end de to danske Kupérejsende uklart, hvorfor Englænderne skulde være „gale“, fordi de landsatte Tropper i Jylland, og hvad de saakaldte tyske „Vagtposter“ egentlig skal foretage sig.

Man kunde dog godt tænke sig, at der f. Eks. kunde være nogen Mening i at foretage et Fremstød mod Kejser Wilhelm Kanalen. Og hvad „Vagtposterne“ angaar, kunde der have været Anledning til at anholde den indviede Mand og gøre ham opmærksom paa, at det imponerende ved denne Foranstaltning svandt noget i Betragtning af, at vore Begreber om Vagtposter ikke tillader os at komme højere op end til to Mand maaske med Tilgift af en Underkorporal.

Men slipper Jylland saaledes forholdsvis billigt fra Krigens Rædsler, saa gaar det til Gengæld ud over alle Dampfærgelejerne paa Ruten Fredericia—Korsør. „Der skal ikke komme en eneste Person over Bælterne nogle Timer efter Krigens Udbrud,“ erklærer Manden kategorisk. Det er haarde Konditioner, men en absolut rimelig Foranstaltning, om man end nok kunde finde det i høj Grad indiskret af en betroet Mand at røbe en saadan Statshemmelighed til Fjenden.

For øvrigt tvivler vi paa, at det antydede Middel er saa overdrevent sindrigt valgt; men lad gaa. Dampfærgerne ligger altsaa med Masterne nedad et Par Timer efter Krigens Udbrud, og Lejerne er røget i Luften. Det er godt gjort og navnlig hurtigt.

Men skulde den store Strateg fra Jernbanekupéen saa muligvis ikke have overset, at der da bliver liggende ca. 3/4 Armékorps danske Tropper i Jylland og paa Fyn, nemlig 3 Brigader Infanteri, 3 Kavalleriregimenter og 1 Feltartilleriafdeling med tip top moderne hurtigskydende Kanoner foruden 6 Forstærkningsbatailloner. Og man kan dog ikke tro andet, end at denne Styrke magelig maatte kunne faa Bugt med „nogle Vagtposter“ og „ellers intet“. 26,000 Mand, det er dog en Post.

Det vilde nu sikkert være udmærket Strategi at spærre Tropperne i Jylland og paa Fyn inde, hvis Formaalet var at blotte Sjælland med Hovedstaden for Stridskræfter. Og naar Kupéstrategen derfor hævder, at „det er ganske nødvendigt for os (det er Tyskerne), at der ikke kommer en Person over Bælterne,“ saa venter man uvilkaarlig at høre ham fortsætte, „for at vi hurtigst og med mindst mulig Besvær kan faa besat Hovedstaden, inden Englænderne kan være der.“ I Stedet for erfarer vi til vor Skræk, at han med koldt Blod spærrer vore Tropper ude fra Sjælland for at holde Døren aaben for — Englænderne.

„Holder de sig til Sjælland,“ siger han, „kan vi intet gøre dem.“

„Det vilde være ganske taabeligt,“ hedder det videre, „hvis vi vilde forsøge en Landgang paa Sjælland, selv om vi havde et Par Dages Forspring for Englænderne, hvad vi jo sikkert altid kunde faa.“ Og Taabeligheden begrundes dermed, at „en Landgang paa en Ø med saa grundet Farvand om sig altid er en meget risikabel Sag. Selv om Skibenes Kanoner med Lethed naar Land og dækker en Landgang i Baade, vil et moderne hurtigskydende Feltartilleri fra Land gøre det næsten umuligt at gennemføre en saadan Landgang med Held. Hurtige, letbevægelige Troppekorps med moderne Skyts vil altid kunne komme til Stede tidsnok til at forhindre Landsætning af en større Styrke.“ —

Men Du godeste Gud! Han har jo lige i Forvejen gjort Kaal paa alle Dampfærgelejer og spærret de tre Femtedele af vore Stridskræfter inde i Jylland—Fyn, og det, der er tilbage, skal jo først skrabes sammen i København. Om vi saa havde

en Napoleon gaaende iblandt os, vilde han ikke kunne sige, hvor Fjenden agtede at lande. Og medens saa alle de „hurtige, letbevægelige Troppekorps“ med det „moderne Skyts“ foer af Sted i een Retning paa Meldingen om en fjendtlig Transportflaades Opankring, saa vilde der bare ske det, der altid er sket, at Fjenden pludselig dukkede op et helt andet Sted af Kysten!

Hr. Sørensen er imidlertid ganske overbevist om, at Sjælland siden 1807 er bleven en utilgængelig Ø og falder derfor heller ikke paa at spørge den fremragende Civilstrateg, hvorfor denne — der dog næppe kan have glemt Alsovergangen — nu er bleven saadan en Kujon, at han ikke tiltror sit eget Lands Tropper det, som han uden at blinke mener Englænderne i Stand til at gøre. Danskeren er fuldkommen beroliget med Hensyn til sit Fædrelands Fremtid. Det var jo ogsaa kun, hvad han altid havde tænkt sig, og det var virkelig højst interessant at finde Bekræftelse paa, hvad den offentlige Mening i Ebeltoft stadig havde hævdet.

Men saa lader Tyskeren en Visdomsbombe eksplodere lige midt i al denne Fredsommelighed.

„Den eneste Grund for os,“ docerer han, „til overhovedet at forsøge at gøre Landgang paa Sjælland skulde være den, hvad jeg anser for utænkeligt, at Danskerne vilde befæste København til Landsiden.“

Og vi som et Øjeblik troede, at han var en stor Kujon! Nej, tværtimod. Naar København er solidt befæstet og bestykket til Lands, saa er der ingen Vanskeligheder længer for at komme i Land paa Sjælland, saa er alle Betænkeligheder angaaende det grundede Farvand og de „hurtige, letbevægelige Troppekorps med moderne Skyts“ vips borte.

„Saa kunde det jo faa en ret stor Interesse for os,“ fortsætter han, „at sørge for, at ikke andre — altsaa Englænderne — fik Fodfæste i et saadant Støttepunkt.“

De to danske Herrer maa ordentlig have gottet sig ved at høre dette, for det var jo netop det, de havde læst saa tit om hjemme. Naar bare København var en aaben By, vilde den ikke have Betydning for nogen i Krigstid. Men naar den var en Fæstning, saa kunde den blive et „Støttepunkt“ for en af de krigsførende Magter. Fandtes der derimod hverken Volde eller Forter omkring København, saa havde Skibsværfter, Kuloplag, en tek-

nisk uddannet Befolkning, Pengemidler m. m. ingen som helst Betydning for en Flaade, der skulde ligge og kæmpe i de nærmeste Farvande. For hvis en af de to Magter vilde benytte København som Hvile-, Reparations- og Etapepunkt, saa kom jo bare den anden og jagede den første ud. Det var jo saa udmærket, som det kunde være, at de to Rivaler holdt Justits heroppe. . . .

Vi kan vist rolig lade det interessante Trekløver rejse videre.

Et intelligent Menneske vil let kunne indse det urimelige i Paastanden om, at København ingen Betydning kan have længer for en fremmed Flaade, *fordi* de største Krigsskibe ikke kan løbe gennem Øresunds sydlige Halvdel. Thi enhver som kan bruge en Passer, kan let maale sig til paa Kortet, at København i alt Fald ligger mange Mil nærmere Østersøen end Portsmouth eller anden engelsk Krigshavn, og at følgelig den Smule Omvej gennem store Belt til København ingen Rolle spiller i Sammenligning med Vejen rundt om Skagen og over Nordsøen.

Ethvert forstandigt Menneske skal ogsaa kunne indse, at Søforterne bliver virkningsløse i det Øjeblik, en fjendtlig Troppestyrke har sat Foden paa Københavns Brostene, og at den korteste Vej til at gøre Søforterne uskadelige derfor gaar over — Slotsholmen, som der staar i Bogen „Dommens Dag“. Mod denne selvindlysende Sandhed lader Forfatteren til Jernbanesamtalen den tyske rejsende sige: „Kan de holde de moderne Skibe i behørig Afstand fra Byen, behøver de ikke at frygte noget fra Land.“ Det er dog uanstændigt at byde tænkende Mennesker sligt.

„En Jernbanesamtale“ er et Indlæg til Fordel for en Søbefæstning alene. Med denne halve Forholdsregel tænker Forfatteren sig det danske Militærspørgsmaal løst, og Resultatet af en saadan Ordning er jo ikke vanskelig at forudsige. Paa Dommens Dag vil Fjenden maaske saa ikke, saaledes som i Romanen, benytte netop Indlandskajen ude ved Frihavnen, men et andet lige saa bekvemt Landingssted (hvoraf der jo findes det rigeste Udvalg), og lade Søforter være Søforter. Og det Resultat kan vi hverken være bekendt eller tjent med.

Dalhoff-Nielsen

DET IRSKE TEATER

Det kraftige Nyliv i den irske Nationalfølelse, vort Slægtled er Vidne til, finder sit naturlige Udtryk i en Litteratur, som Irlændere væsentlig, om end ikke helt, skriver for deres Landsmænd, — noget, man ikke har set i Aarhundreder. De irske Navne i engelsk Litteratur er talrige, og somme af dem staar blandt de ypperste, men først nylig er den dannede Klasse i Irland bleven vár, hvor rig en Arv de ejer ganske for sig selv, og har for den Arvs Skyld fundet sig i at vende Ryggen til den bredere Ærgerrighed.

Det maa blive Litteraturhistorikerens Sag at sætte den nye irske Bevægelse paa dens rette Plads i den keltiske Genfødelse, der jo kun er et Led i den fælles-evropæiske romantiske Flod, hvis Kilde maa søges langt tilbage i det 18. Aarh., i Macpherson's „Ossian“. Og Historikeren maa udrede Samspillet mellem Politik og Litteratur, Indvirkningen af Økonomi, Religion, Sprogbevægelsen, Folklore, antikvariske Studier osv. Det vil heller ikke være muligt helt at skille den nye irske Skole fra den almene engelske Litteraturhistorie, eftersom dens Forfattere med faa Undtagelser bruger det engelske Sprog og deres aandelige Ætmænd delvis maa søges blandt de engelske Digtere.

I 1889 udkom *„The Wanderings of Oisin“* af *William Butler Yeats,* det første Arbejde af den nye Skole, der vakte almindelig Opmærksomhed. Dette Værk, hvis Tone og Æmne var nyt for Læsernes Mængde, er en ren fantasifyldt og skønhedsbaaren Digtning, en Fortælling om Vidundere i et Land hinsides Verdens Grænse, hvor Naturens Love ikke raader og Forestillinger

om godt og ondt er ukendte og ufattelige. Det er bygget paa Sagnet om Oisins (Usheen, Ossians) Genkomst til Irland, efter at han i 300 Aar har levet i Ungdommens Land *(Tir-na n-Og)* og andre Elverlands-Øer med en Hustru af *Sidhe*'rne (de udødelige, Feerne). Den gamle Kriger, som nu er „veg og fattig og blind og ligger paa Verdens Ambolt“ finder alle sine Fæller borte, og Kristendommen hersker i Landet. St. Patrick prøver at omvende ham; men Oisin har sine Minder om de gamle Dage, paa Jorden og ud over den, og han vil heller „dvæle i Feniernes Land, om de er i Flammer eller i Fest,“ end bede og faste, „de Ting, jeg hader mest af alle,“ og som den hellige Mand paabyder.

Kort efter kom et Bind Lyrik „*Homeward Songs*“ af „*A. E.*“ (*George Russell*). Disse to Forfattere, der navnlig er lyriske Digtere, begge med stærk Hang til Mystik, hyldes som Bevægelsens Førere. Nogle Vers fra et af „A. E.“s Digte[1]) vil vise, hvordan en moderne Mystiker søger til den gamle Hedendom for at udtrykke en Stemning, vi plejer at regne for særlig keltisk.

Og de røde Læber hvisker: „nu er Verden mødig. Gaa;
det er Livets Skumringsstunder, Tid at lade Ploven staa.
Selve Solens Lys er mattet, før det ler i Duggens Leg,
og dens Guld er blegt og falmet, naar det falder paa dig.

Er end mildt din Piges Bryst, et mildere Bryst er nær!
hvad er hendes Øjnes Stjærner mod de klare Stjærners Skær?
Gløder Blomstens Aasyn højt, hvem kysser Skyggen bleg og graa?
Skønhed over Skønheds Fylde kalder al dit Hjærtes Traa.

Eller her (det er Dana, Gudernes Moder som taler):

Jeg aander dybere Ynk
end alles Kærlighed, jeg, som er Moder
til alt, men uden Hænder til at hele,
for vid og vag, de kender ikke til mig:
dog jeg er Hjærtets Veraab for de faldne,
den bratte Mildhed, som faar Hugget hindret . . .

Denne Digter har med hele sin Sjæl fulgt *Sidhe*rnes Kald, den Røst, som, tydeligere end andetsteds, stadig høres i Irland, hvor „den gamle Trolddom dvæler dybt i Jordens Hjærtes Sødme.“

---

[1]) „*The Divine Vision,*“ 1904.

Yeats har skrevet langt mere end Russell og har vundet videre Ry uden for Irland; Russell er Maler og meget andet, foruden at han er Digter, og har stor personlig Indflydelse paa Skolens yngre Forfattere. Disse to fik snart et stort Følge, blandt hvilke Ethna Carbery, der nu er død, bør nævnes for Musiken i hendes Vers, hendes fyrige Fædrelandskærlighed og hendes bløde Patos.

Det varede ikke længe, før Skridtet blev gjort fra Lyrik til Drama, og Digterne lod sig ikke nøje med de stumme Stykker, som blot er til Læsning. Det er ikke saa svært, som Folk tror, at skabe Dramaet et Hjem, naar bare der er et Drama at huse. Mens vi bliver ved i England Aar efter Aar at tale om det ønskelige i at faa et Nationalteater oprettet, har en Haandfuld begejstrede Irer sat Sagen i Værk uden videre Snak og sender nu hvert Aar et Selskab om i England og Skotland for at vise disse uoplyste Folk, hvordan en national dramatisk Kunst tager sig ud i vore Dage. Det irske „Litterære Teater“ blev grundlagt meget beskedent i 1899; fem Aar senere, da det var vokset til det „Nationale Teater-Selskab“ gav en Ven af Bevægelsen, Frk. Horniman, det fri Brug af „Abbey-Teatret“ i Dublin, som nu er dets faste Hjem. W. B. Yeats har helt igennem været Lederen, hjulpet af Lady Gregory og Hr. I. M. Synge, og (for at citere et Manifest af Yeats) „de er de eneste Direktører for et engelsktalende Teater, der kan sige — som Kunstneren kan i enhver anden Kunst —: „vi vil ikke give jer noget, som vi ikke selv synes om.“ Alle sande Kunstydelser, til Adskillelse fra handels- og haandværksmæssige Efterligninger af dem, er en Fest, hvor det er Musikanten, der bestemmer Melodien.“

Lige saa naturlig som en genvakt Fædrelandsfølelse finder Udtryk i Poesi, vil de Digtere, der giver denne Følelse Røst, søge Emne i deres Stammes Fortidsminder. Dette maatte især nødvendig ske i Irland med dets rige Skatte af gamle Skrifter, som de Lærde, væsentlig i det sidste halve Aarhundrede, har aabnet for os. Baade „A. E.“ og Yeats er truffet til at bygge Skuespil over Historien om *Deirdre*, maaske det bedst kendte af Heltetidens Sagn, en af „Erins tre sorgfulde Fortællinger.“ „A. E.“s Stykke kom i 1902 og blev genopført sidste December og samtidig for første Gang trykt. Han har skrevet det i Prosa, men en melodisk og rytmisk Prosa. Handlingens Linjer følger nøje

de gamle Beretninger. I 1. Akt ses Deirdre i en *dùn* (Borg), hvor hun er fangen sammen med sin Fostermoder Lavarcam, en Druidinde. Deirdre holdes indespærret paa Ulster-Drotten Conchobars Bud, fordi Druiderne ved hendes Fødsel varslede, at hun vilde bringe Ødelæggelse over den „Røde Gren“ (Ulster-Krigernes Samfund, et Sidestykke til Arthurs Runde Bord); men Kongen har selv faaet Elskov til hende, og det fører til, at Spaadommen opfyldes. Deirdre har i en Drøm set tre Jægere paa en Bjærgtop, og den højeste af de tre: „O, han stod som en Flamme mod den flammeløse Sky, og hele Himlens Ædelstens-blaaning syntes at leve i hans frygtløse Øjne . . . . I min Drøm kom jeg ham da nær og hviskede i hans Øre og viste ham Vejen gennem Dalen til vor *dùn.*“ Hun tror, det er en *sidh*, men han er en af den Røde Grens Kæmper, Naisi, Usnas Søn; og straks efter møder han selv med sine to Brødre og kræver hende. Druidinden hjælper dem at flygte. Conchobar kommer for sent og sværger, han vil tage „saadan en Hævn, at Tusind Aar herefter skal ræddes ved at høre den“. — I 2. Akt er Deirdre og Klanen Usna hinsides Havet i Alba i en *dùn* ved Loch Etive. Deirdre er fuld af Uro og bange Anelser: der ses et Sejl med Ulsters Banner; det er Fergus, den første Mand efter Conchobar, som bringer Fredsbud og byder Usnas Sønner vende tilbage. Deirdre bruger al sin Taleevne for at raade sin Husbond derfra; men han er godtroende og kan heller ikke sige Nej til Fergus’ Lejde. 3. Akt foregaar i den Røde Grens Hus ved Emain Macha, Conchobars Hovedstad. Fergus, som er Naisis Ven og narres af Conchobar, er lokket bort ved en List, og Deirdre og de tre Brødre staar ene overfor Undergangen, men Kongens Mænd kan dog kun dræbe dem ved hans Druiders Trolddom. Mens Deirdre falder død over Naisis Lig, træder Kongen ind og retfærdiggør sig overfor Lavarcam som Lovens Hævder. Hun svarer: „Tror du, at du kan knytte Menneskene sammen, naar du har knust deres Hjærter. Guderne har styrtet dit Herredømme, stolte Drot, med det sidste Suk fra dette døde Barn; men af den Ynk, hun vækker, vil de bygge et evigt Rige i Menneskenes Sjæle.“ Scenen slutter med, at Fergus kommer for at hævne sin Ære og ødelægge Emain.

Det er et Særkende og Fortrin ved de irske Sagn, at selv om mange af dem er naaet til os i forskellige Affattelser fra vidt

skilte Aarhundreder og ofte brudstykkevis, staar Hovedpersonerne lige saa tydeligt for os, og deres Karakter holdes lige saa fast som Iliadens Heltes. I dette Stykke har „A. E." tillagt Conchobar politiske Drømme om et forenet Irland under den Røde Gren, om en „skinnende Lov", som skal „trænge ind i Menneskenes Sind og kue de lovløse til at elske Retfærd." Sagnets Conchobar handler blot af hævngerrig Skinsyge, og Skuespillet taber unægtelig i dramatisk Kraft ved, at dette nye Element skyder sig ind. (Se derimod Yeats's Conchobar: „Een Kvinde og to Mænd, det er en Kiv, som ikke kan bødes.") Saa er „A. E."s Deirdre ogsaa en mildere, mere frygtsom og veg Skikkelse end den stolte, lidenskabelige og sorgfulde unge Dronning i den gamle Fortælling; i Stykket er hun ligesom Conchobar gjort mere moderne. Her er f. Eks. hendes Bejlerscene i den ældste Form („Leinster-Bogen"): da hun ser Naisi nøle af Frygt for Spaadommen, farer hun ind mod ham og griber ham i Ørene: „To Øren til Skam og Spot skal være dine," siger hun, „hvis ikke du tager mig med dig." „Slip mig, *o min Viv*," svarer han, og deres Skæbne er afgjort. Denne kække Gaaen paa for sin Elskov er særtegnende for de keltiske Heltinder; det samme findes hos Grania, der maa lægge Trolddomsmagt over Dermot for at faa ham til at bortføre hende fra den aldrende Finn, med hvem hun er trolovet. Mændene har Æresskrupler, Angst for Tabu og Sandsagn; Kvinderne er altid rede til at ofre alt for deres Lidenskab. „A. E."s Stykke er rigt paa skønne Tanker og Ord; men mange af dem bringer uundgaaelig Steder i Minde i de gamle Tekster, som ingen Digter kan haabe at gøre bedre (f. Eks. Sangene i Glenn Masáin Versionen[1]): Deirdres Farvel til Alba og hendes Klage over Naisis Lig.)

Yeats har skrevet sit Stykke (1906) i Blankvers, som han plejer, og har trængt Handlingen sammen i én Akt med Udskydelse af mange Enkeltheder i Sagnene. Men han styrker i Stedet for at plumre vort Billede af Deirdre; han bringer Dramaets Personer hinanden nærmere i Situationer, hvis tragiske Magt kaster Lys ind i deres Naturs Dybder. Paa den Vis bygger man nok saa godt et Drama over en gammel Fortælling, — det er, som de athenske Dramatikere bar sig ad. Scenen er i Gæste-

[1]) Udgivet med nøjagtig engelsk Oversættelse af Whitley Stokes i „Irische Texte" II Serie, 2 Hæfte.

huset i Ulster; Deirdre og Naisi er blevne førte tilbage af Fergus og venter paa et Budskab fra Kongen. Fergus, som stoler paa Conchobars Ed, beder Deirdre være tryg; men hun er mistroisk fra første Færd: — „Jeg har fundet Livet mørkt og vildt, og mener, det vil altid blive saa," og straks efter hører hun af nogle omvandrende Spillefolk om Conchobars forræderske Hensigt. Naisi vil ikke tro derpaa, før et Bud fra Kongen møder og byder Deirdre og Fergus til Nadver hos Kongen, „men ikke den Forræder, som førte Dronningen bort." Fergus gaar for at samle sine Mænd, og nu følger en kort Scene, maaske den skønneste, det irske Teater har skabt. Naisi og Deirdre, som véd, Flugt er umulig, sætter sig ved et Skakbord, hvor en Konge og Dronning Aar forud spillede, den Aften de skulde dø: dér venter de Sværdets Hug, mens Musikanterne synger: „Elskov kender ej til Maal og Maade." Deirdre holder først op med Spillet; hun knæler ned ved sin Elskedes Fødder og minder ham om deres Vandrings Dage.

Bøj dig, giv mig et Kys;
maaske det blir det sidste før vor Død.
Er Døden ovre, vil vi vel forvandles
til Ting, som ej forgaar, en Sky, en Flamme: —
Jeg kender kun til dette Legem, ene
til Kyssets gamle, vildende, stærke Lyst.

Nu viser Conchobar sig i Døren, og Naisi styrter ud efter ham. Resten af Stykket gaar i Hast. Under Uvishedens Spænding viser Deirdre intet Tegn paa Veghed eller Klage. Hun snapper en Kniv fra en af Sangerskerne og gemmer den i sin Dragt.

DEIRDRE
Kvinder, om jeg dør i Kvæld,
om Naisi dør, hvad Lovsang vil I synge? . . .

SANGERSKEN
. . . Skønt I har lidt, for Elskov ene, alt,
I vilde leve om jert Liv igen.

DEIRDRE
Selv denne sidste Time!

Conchobar kommer, og hans Mænd drager Naisi ind, fanget i et Net. Han vil give Naisi fri, hvis Deirdre vil følge ham selv

og blive hans Hustru. Mens Deirdre knæler for Conchobar og beder om Naisis Liv, — skønt hun ikke kan føje Kongen — føres hendes Elskede, uden at hun ser det, om bag et Tæppe. Hun vedbliver at bede og misforstaar Smilet paa Kongens Aasyn, — til hun savner Naisi og Bødlen kommer med det blodige Sværd. Et Øjeblik er Deirdre ved at synke sammen, men hun retter sig; der er kun én Vej, ser hun. Hun faar Conchobar til at tro, at hun vil give efter for ham

> Hvor bløde end vi Kvinder er, vi gemmer
> noget brutalt i os, der gør, vi følger
> den, der kan gyde Blod ud.

og beder kun om Lov til at vise Naisi den sidste Ære, — en vidunderlig Scene, hvor hun maa lokke denne Tilladelse fra den mistænksomme Konge. Mens hun er bag Tæppet, kommer Fergus med sine Mænd og kræver Naisi. Conchobar lader triumferende Tæppet drage til Side — og ser, hun er sluppen fra ham for anden Gang.

Yeats har bygget flere Stykker paa gamle irske Sagn, men vi maa gaa over til andre Forfattere.

Lady Gregory slaar ind paa en mere folkelig Tone; hendes Stykker er gærne enakts Komedier fra Nutiden i jævnt dagligdags Sprog; de viser megen Dygtighed og Teaterfærdighed, desuden en skarp Karaktersans, og hun forstaar altid at more Tilskuerne. Der er ogsaa godmodig Satire bag disse smaa Komediers Halløj. Men hun har tillige skrevet to længere Stykker over irsk-historiske Emner. Det første „*Kincora*“ (1905) bygges paa de Begivenheder, der endte med Clontarf-Slaget. Kong Brian Boru's Liv er i sig selv dramatisk, men saa rigt paa Hændelser, at det kniber at faa det presset sammen i en brugelig Teaterskikkelse. Lady Gregory har kløgtig gjort Gormleith til Hovedfigur og Handlingens Drivfjeder, — Gormleith, den mærkelige Kongedatter fra Leinster, der synes en Legemliggørelse af den rødmundede Badb, Kampens Gudinde: først gift med en Dansk, saa med Malachi, Irlands Overkonge, hvem hun forlod for at slutte sig til Danerne mod ham, og endelig med Brian, Kongen af Munster, der styrter Malachi fra Overkongemagten. Brian er nu gammel og fredkær; Gormleith bliver utaalmodig: „Jeg er syg af dette Land med Klokker og Kirker — smaa indmurede

Kirker. Mine Kirker er Bjærgtoppene, straalende ved Solens Komme, Sletterne, der flammer af Ild ved Nattetid," og hun forlader ogsaa ham, og faar sin Broder, Kongen af Leinster, med til at hjælpe hendes Søn, Sitric (Sigtrygg), Kongen af Dublin, i det sidste Forsøg paa at hævde dansk Herredømme. Saa følger Slaget ved Clontarf, hvoraf vi kun ser nogle Glimt; Brian dræbes i sit Telt i Sejrens Stund, og Gormleith paa Flugt med Danerne ser hans Lig og standser for at give ham en sidste Hilsen: „Tusind Farvel til dig, Sejrenes Brian!" og drager i hjemløs Landflygtighed. I dette korte Stykke iler Begivenhederne med mere end shakespearesk Fart (1. Akt foregaar i 999, 3. og sidste i 1014); der undes ikke Tid til at trække Vejret, der er ingen Hvilepunkter, alt er Handling, og vi ligesom føler, at Scenen er for lille til de voldsomme Hændelser, som ryster den; vi savner et Kor, noget, der kan skabe Afstand og Forhold.

I sit andet historiske Stykke *„The White Cockade"* („Den hvide Kokarde") 1905, viser Lady Gregory os Jakob II som Flygtning efter Boyne-Slaget, en ynkelig og latterlig Skikkelse, skønt vel næppe en Karikatur. I Modsætning til ham staar den kække Sarsfield, som forgæves søger at give sin Herre og Mester et Skin af Værdighed og Ære, og med ulogisk irsk Stædighed bliver ved at kæmpe for ham, selv efter at Jakob har forraadt ham og Irland og ladt begge i Stikken. Det er et fortræffeligt Eksempel paa en Folkekomedie.

Den tredje af Abbey-Teatrets Digter-Trio er *I. M. Synge,* der skildrer den irske Bonde fra de mere afsides Egne. Han har skrevet det Stykke, som har gjort mest Larm i Irland: *„The Playboy of the Western World"* (1907)[1]. Det foregaar ved en vild Kyst i Mayo, i en *shebeen,* et Værtshus paa Landet. Egnen er naturligvis tyndt befolket; de dygtigste Mænd er rejst til Amerika. Vi ser først Pegeen, Værtshusholderens Datter, en flink Pige, men „en Skræk for syv Sognebyer for hendes skarpe Tunge," og Shawn Keogh, hendes Fætter, en klodset og dvask ung Mand. De skal giftes og venter blot paa „Fader Reillys Forlov fra Bisperne eller fra Paven i Rom." Pegeen begynder at drille ham: „Det er da sært, Shaneen, at den hellige Fader gider lægge Mærke til saadan én som dig; for var jeg ham, vilde jeg ikke kære mig om det Sted her, hvor én ikke træffer

[1]) *Playboy:* Komediant, Gavtyv, Himmelhund.

andre end røde Linahan med hans skelende Øjne og Patcheen, som er lam i sin Hæl, eller de gale Mulrannis, som blev jaget fra Kalifornien, da de havde mistet deres Forstand . . . Hvor er der nu én at se som Daneen Sullivan, som slog Øjet ud paa en Gendarmer, eller Marcus Quin, Gud hjælpe ham, som fik seks Maaneder for at lemlæste Faar, og saadan en Karl til at fortælle Historier om det hellige Irland, saa de gamle Koner græd Taarer lige ned til deres bare Fødder. Hvor træffer én nu Folk som dem, spør jeg bare." — Michael James, hendes Fader, kommer ind med to Mænd; de gør Løjer med Shawn, som af Angst for Fader Reilly ikke tør blive og holde Pegeen med Selskab, mens de andre gaar til en Ligvagt[1]). Shawn slipper ud fra dem, men kommer igen forskrækket over „en sær Fyr, som var ved at dø" ude i en Grøft. Den fremmede, Christy Mahon, følger efter ham ind, meget træt og forskrækket og snavset, — og mens han suger sin Porter i sig, faar de andre i en morsom Række Spørgsmaal hans Hemmelighed ud af ham: han har slaaet sin Fader ihjel under et Skændsmaal.

Pegeen (yderlig forbavset): Er det . . at Du har slaaet din Fader ihjel?

Christy (sætter sig): Med Guds Hjælp ja, saa gjorde jeg sikkert det. Og gid den hellige ubesmittede Moder maa bede for hans Sjæl!

Philly (viger tilbage med Jimmy): Den Fyr er ikke væk!

Jimmy: O, Ære være Gud!

Michael (særdeles ærbødig): Det er jo lige til at blive hængt for, gode Herre. I maa have haft gode Grunde for at gøre saadan noget.

Christy (meget sindig og fornuftig): Han var en skidt Karl, Gud tilgi ham, og han blev jo gammel og gnaven, saa en kunde aldeles ikke holde det ud med ham.

Smigret ved den Interesse, han vækker, gaar „Komedianten" videre i sine Fabler og antages til sidst som Kældersvend, og bliver tilbage i Huset med Pegeen, mens de andre gaar til Ligvagten. Opmuntret af hendes Beundring for hans formodede Kækhed begynder han at gøre Kur til hende, først meget faaret, men siden med stor Veltalenhed. — I 2. Akt kommer alle Stedets Piger for at se ham, anført af Enken Quin, som gør kraftige Forsøg paa at kapre ham for sin egen Mund. Shawn Keogh

[1]) Liget lægges paa et Bord omgivet af Lys; det hører sig til, at Naboerne kommer og vaager over det hele Natten; Mændene faar Tobak og Whisky, og næste Dag kan man se dem ligge drukne paa Vejene.

prøver at købe Christy væk med et Sæt nye Klæder og en Billet til Amerika; Klæderne tager han ogsaa, men til Amerika vil han ikke. Mens Christy beundrer sig selv i de nye Klæder, tror han at se sin Faders Genfærd og gemmer sig rædselsslagen. Gamle Mahon kommer ind, ikke synderlig medtaget af et Saar i Hovedet, som han er grumme stolt af. Enken Quin hører hans Historie og hans haanlige Beskrivelse af Sønnen han er ude at lede efter, og hun faar ham gennet bort paa et falsk Spor. Saa ler hun hjerteligt ad Christy, der er rædsom angst for, at Pegeen skal høre det; men Enken gaar ind paa at holde Bøtte i Haab om senere Løn. — I sidste Akt er Christy første Mand ved Idrætterne. Inden han opdages, faar han og Pegeen Michael James (som er temmelig ynkelig efter Drikkeriet ved Ligvagten) til at samtykke i, at de faar hinanden:

Michael James (lægger deres Hænder sammen): En dristig Fyr er Verdens Juvel, og en Mand, som splittede sin Fader midt igennem med et eneste Slag, maa være tapper som ti; saa gid Gud og den hellige Jomfru og St. Patrick velsigne jer og formere jer fra denne Livsens Dag.

I dette Øjeblik styrter gamle Mahon ind, fulgt af hele Flokken og Enken Quin, og gaar løs paa Christy. Men nu har „Komedianten" snakket sig saa meget Mod til, at han tør holde Stand mod den gamle; han snapper en Spade og jager Faderen ud. Christy kommer tilbage og tror, han har dræbt ham igen, men Pegeen har nu helt opgivet ham som en Svindler og Praler, og Shawn og de andre prøver at hale ham ud af Huset med et Reb: ingen af dem vover at lægge Haand paa ham. Gamle Mahon kommer atter ind og faar dem til at slippe ham; han og Sønnen skal saa gaa hjem og tage sig et vældigt Grin af disse Fæhoveder i Mayo. Christy er villig, men nu er det ham, der vil kommandere: „Gaa med dig, hvad? Javel saa da, ligesom den tapre Kaptajn med sin hedenske Slave . . for jeg er Mester i alle Slagsmaal fra nu af." Han vender sig til de andre og takker dem, fordi de har gjort ham „til en rigtig Kammerat ved Enden af det hele." Shawn anser det for givet, at Pegeen nu tager ham, men han faar sin Afsked med én paa Øret, og mens Tæppet falder, bryder hun ud i vilde Klager: „Aa, jeg arme! Jeg har mistet ham sikkerlig. Jeg har mistet den største Gavtyv i Vesterlandene."

Denne underholdende Satire over Lettroenhed og falsk Helte-

væsen blev ulykkeligvis alt andet end velvillig modtaget; der blev larmende Optøjer i Teatret, og offentlige Forsamlinger har angrebet Stykket som et Skandskrift mod det irske Folk, — i visse Kredse regnes det stadig for Landsforræderi at fremstille den irske Bonde anderledes end som en Engel i Vadmel. Hvad der særlig slog de engelske Tilskuere, da Stykket opførtes i London, var det maleriske Sprog og Fantasiens Glød: hvis Bønderne vestpaa virkelig taler saadan (og Forfatteren paastaar, at han ikke har opdigtet noget af det) er de fødte Poeter. Her er f. Eks. et Par Stumper af Christys Bejlen: „Du vil kun lidt tænke paa, om din Kæreste er en Krybskytte eller en Greve ham selv, naar du mærker mine to Hænder rakt omkring dig, og jeg klemmer Kys paa din Trutmund, til jeg maatte føle ligesom Ynk med Vorherre, som i al Evighed sidder ensom paa sin Guldstol . . . Om Biskopperne i deres Bispehuer havde set dig den Gang, de vilde have været som de hellige Profeter, tænker jeg, som spænder i Paradises Gitterstænger for at faa Kig paa Lady Helene af Troia, naar hun gaar ude og spaserer frem og tilbage med en Buket i sit gyldne Sjal."

Synge har skrevet andre Lystspil og en lille Tragedie: „*Riders to the Sea*" („Ridtet til Havet"), 1904, hvor den rene, ærlige og simple Udførelse giver en dyb Virkning. Scenen er en gammel Kones Hytte paa én Ø uden for Vestkysten; Maurya, den gamle Kone, har en Søn tilbage og to Døtre, en anden Søn er nylig druknet, og hun har Plankerne rede til hans Kiste i Haab om, at Liget maa blive skyllet i Land. Men Præsten har faaet en Strømpe og et Stykke af en Skjorte, taget fra en Strandvasker langt nordpaa i Donegal, og han har givet det til Pigerne. Aftenen er stormfuld, men Bartley, den yngste Søn, lader sig ikke skræmme fra at tage med Baaden over til Fastlandet: han har en Hest og en Pony at sælge paa Markedet. Han bryder hastig op, og hans Moder har glemt at give ham sin Velsignelse; hun gaar ud ad en Genvej for at faa ham i Tale ved en Vejdrejning. Imens undersøger Pigerne Skjortestumpen og Strømpen og ser, at det er deres Broder, som blev begravet nordpaa. Moderen kommer tilbage, maalløs af Rædsel, og begynder saa Dødsklagen[1]).

[1]) *To keen* (Gaelisk: *caoineadh*) at fremsige den særegne irske musikalske Klage over de døde, mens Klageren svinger sit Legeme frem og tilbage. Ved „Ligvagten" er eller var der professionelle Klagere, gerne gamle Kvinder, som lavede Klagesange paa staaende Fod.

Hun har set Bartley ride ned, men bag ham paa den graa Pony red den druknede Broder og drev ham frem. Lidt efter kommer Folk med Bartleys Lig; den graa Pony har sparket ham i Søen. Maurya har nu naaet Grænsen for sin Sorg og kan ikke føle mere; hun har mistet sin Mand og syv Sønner, „og somme af dem blev fundet og somme blev ikke fundet, men de er borte nu, hele Flokken, og der er ikke mere noget, Søen kan gøre mig . . . Nu vil jeg faa megen Hvile og dyb Søvn i de lange Nætter efter Allehelgens, naar blot der er en Smule fugtigt Mel til os at æde og mulig en Fisk, der stinker."

En Ting slaar os i den nye irske Litteratur: det irske *Gentry*, Chs. Lever's Folk, er helt borte; de kan endnu forekomme i Sportsromaner og Stykker, skrevne for engelsk Publikum, men Forfatterne af den unge irske Skole kendes ikke ved dem. Delvis fordi Herremandsklassen efterhaanden dør ud, dels fordi Resten af den længst har tabt sine Særtræk, er stivnet i det engelske Livs døde Enshed; mens den nye Skole maa søge Emne i det indfødte, det levende, det særegne. Saa længe dens Forfattere kan finde sligt Stof, har de kun nødig at afbilde Virkeligheden; der er intet „moderne" ved den irske Skole, og den kender intet til en dekadent Middelklasses Problemer. Dens Kunstsyn kan gives i Synge's Ord: „Vi skal ikke gaa til Teatret som til et Apotek eller en Snapsebod, men som vi gaar til en Middag, hvor vi nyder den Føde, vi har behov, med Fornøjelse og i løftet Stemning . . . Dramaet, som Symfonien, docerer intet og beviser intet."[1])

Synge er nu det irske Teaters bedste Haab; han evner at give Tingene Udtryk mere end alle andre, der viser os Nutidslivet; men han er ikke ene om at tolke det moderne Irlands bitre Humor. Blandt forskellige, der kunde nævnes, synes *Padraic Colum* at komme Folkets Hverdagsliv nærmest. „*The Fiddler's House*" („Spillemandens Hus), 1907, er et løjerligt sært Stykke, hvor Personerne (der er kun fem) gaar ind og ud af Scenen uden synlig Grund; de gør som Regel modsat af, hvad de siger de vil gøre, og siger dagligdags Ting, mens der intet sker. Men som Stykket skrider frem, mærker vi uden at vide hvordan, at det er levende Folk, der fængsler os blot som Mennesker, bortset fra deres mulige Skæbner, — der heller ikke er meget tydelige

[1]) Fortale til „*The Tinker's Wedding*", Decbr. 1907.

ved Tæppets Fald. Og ved nøjere Kendskab til Stykket ser vi, at trods det tilsyneladende modsigende og løse i Bygningen, er det hele passet meget fint sammen, med den største kunstneriske Varsomhed og Økonomi.

Det protestantiske Nord-Irland — det er et Tidernes Tegn — er nu med i Bevægelsen, et „Ulster Literary Theatre“ er bleven stiftet i Belfast, og at dømme efter „*The Turn of the Road*“ („Hvor Vejen svinger“), en Komedie fra County Down af *Rutherford Mayne* (1906), vil dets Arbejde kunne staa Maal med Dublin-Foretagendets. Her er vi i en anden Verden, blandt de gamle skotske Kolonisters Efterkommere, hos hvem det venlige Ord ikke er en Vane, men gives uvillig og modtages mistroisk; det er velstaaende Bønder, haarde, sparsommelige, „respektable“; her er ingen Præst, men de tyranniseres af den offentlige Mening, repræsenteret ved „Sessionen“ hver Sabbathsdag; i Stedet for Jomfru Marie og Helgene tilbeder de Mammon og den bigotte Presbyterianismes mørke Gud. Men disse Folk er lige saa menneskelige som Bønderne fra Mayo, og de har deres egen Humor. Ægteskabshandelen mellem to Bønder i dette Stykke er kvik og sikkert livagtig Komedie; ligesaa Bondens Hjemkomst fra Markedet og hans Prutten med sin nærige og skældende Kone om den Betaling, han har faaet for et Føl, og hvor meget han maa faa Lov at beholde for sig selv. En af hans Sønner fratvinger ham Mestedelen af det Pund, det lykkes ham at redde, ved at true med at sladre om hans Besøg i Værtshusene undervejs. Den anden Søn er forfalden til at spille Violin og maa vælge mellem at brænde sit Instrument eller at blive jaget paa Døren. Han skal snart giftes, saa han maa ofre sin Kunst for sine Omgivelsers skaanselsløse Nyttemoral; men en døende Landstryger, en Musiker, der er gaaet i Hundene, giver ham en Cremonaviolin, og hans Broder, der er grisk efter hele Arven, sørger for, at han bliver fristet og falder. Til sidst er Faderen saa vidt mildnet, at han lader Døren paa Klem, for hvis Sønnen, han har gjort arveløs, skulde angre og søge Tilgivelse.

Foruden i Abbey-Teatret spilles der originale Stykker paa Engelsk og Irsk andetsteds i Dublin og rundt om i Irland. Mange har patriotisk Sigte og er aabent agitatoriske (mod Udvandring); til Tider faar de allegorisk Form, mindende om

Middelalderens Moraliteter. Ikke sjældent findes slige Stykker baade i en engelsk og en irsk Udgave; der er ogsaa mange blot irske Smaastykker, skrevet ene for at more; den Gaeliske Ligas vidtspredte Organisation foranlediger dem opførte. Ligaens Formand, Dr. Douglas Hyde, har forfattet nogle af dem; et meget fornøjeligt lille Spil „*The Poorhouse*“ („Fattighuset“), skrevet af ham og Lady Gregory, hører i engelsk Form til Abbey-Teatrets Repertoire.

Et Par Ord endnu om Skuespillerne. Der ligger Talent nok gemt i Irland; Irerne, har man tit sagt, er fødte Skuespillere; de har sikkert langt bedre Gaver i den Retning end de britiske Øers andre Beboere; et Blik paa Plakaten i et hvilket som helst londonsk Teater vil vise, hvor de irske Navne er fremtrædende. Blandt Fortidens store Skuespillere var Garrick, Kean, Kemble'rne (med Fru Siddons), Macready o. m. fl. Irer eller delvis irske. Men de almindelige Spekulations-Teatre i Dublin besørges nu helt af rejsende Selskaber fra London, saa det nationale Teater har maattet bygge sin Skole paa bar Bund. Det afhænger for Tiden helt af frivillige Kræfter; det har ingen Penge, og de fleste Skuespillere maa tjene Brødet ved andre Hverv. To af Selskabets Medlemmer indøver Skuespillerne, den ene som Scene-Instruktør, den anden som Lærer i Sprogbehandling. I Stykker som Synge's og Lady Gregory's er Resultatet udmærket; rigtige professionelle Skuespillere kunde ikke gøre det bedre, — egentlig er det sandere Kunst, end man i Almindelighed ser paa engelske Scener; men Skuespillenes mere ægte Natur kan gøre en hel Del dertil. I Yeats's poetiske Drama er Resultatet mindre tilfredsstillende; man mærker, at naar Forbillederne ikke kan tages lige fra det virkelige Liv, kræves der en strengere Skole. Yeats's Deirdre f. Eks. er en Rolle for en stor Skuespillerinde, som endnu ikke er kommen for Dagen. Men den nuværende Tingenes Tilstand er sikkert blot en Overgang. Det irske Teater er meget ungt, og det har saadan sund Vækst, at man tør vente gode Ting af det.

A. G. Chater

(Oversat efter Forfatterens Manuskript ved Niels Møller)

RIGSDAGSSAMLINGEN 1907—08

I

Rigsdagssamlingen 1906—07 var endt uden Forlig ɔ: uden en saadan Overenskomst mellem Regeringen og de Frikonservative, at Valgloven, som man *maatte* have i Orden, og Toldloven, som man helst *skulde* havt i Orden, var blevne gennemførte. Samlingen løb mat ud; Regeringen syntes snarest en Smule svækket; Konsejlpræsidenten maatte henvise til taalmodig Afventning og forsigtigt lade skimte en mulig Kamp med Landstinget. De Frikonservative var nærmest forbavsede over Regeringens Ubeslutsomhed i Valglovsforhandlingerne: efterat Konsejlpræsidenten var gaaet ind paa Bevarelsen af de selvskrevne Valgmænd til Amtsraadene — hvad de Frikonservative baade reelt og politisk betragtede som Hovedindrømmelsen — forstod de ikke, hvorfor hans Evne var glippet overfor den ulige lettere Ordning af Byraadsvalgene, til hvilken Grev Frijs paa Forhaand havde gjort saa store Tilbud som Kvinde- og Tyende-Valgret.

Mon man nu bagefter skal forudsætte en større Klogskab hos Hr. I. C. Christensen i Foraaret 1907, end man dengang var tilbøjelig til? Er det muligt, at han lod Forhandlingerne strande med velberaad Hu, fordi han vilde anvende Sommeren til at sikre sig Vælgernes Tilslutning overfor den principielle Indrømmelse: Opretholdelse af de selvskrevne Vælgere? Netop naar Regeringen havde afbrudt Forhandlingerne ud fra tilsyneladende radikale Synspunkter, kunde den lettere faa Hovedindrømmelsen til at glide ned: Ministeriet stod jo næsten i Kampstilling overfor Landstinget; hvorledes saa tvivle om dens Venstresind, hvor-

ledes saa angribe denne ene, endog tilbagetagne Storindrømmelse, naar Principfastheden ellers var saa skudsikker?

Naturligvis skal man ikke undervurdere en saa forfaren Mands Kløgt som Hr. I. C. Christensens, men muligvis man i dette Tilfælde overvurderer den. Muligvis var det kun Hr. Christensens sædvanlige Nøler-Politik, der gjorde sig gældende; hans trygge Fornemmelse af, at herhjemme gør man bedst i at udskyde en Sags Afgørelse det muligt længste: naar en Sag i Aarevis er bleven saaledes optrevlet, at de fleste har tabt al Interesse for den, vil det altid være forholdsvis let for de Mægtige at træffe Afgørelsen. I hvert Fald gives der en vis nyttig Langsomhed, som falder sammen med Nationalkarakteren: saaledes er der her til Lands aldrig nogen, der undres eller forarges over, at et Foretagende gøres færdigt i den dobbelte eller tredobbelte Tid af den i Virkeligheden nødvendige. Om den mindste Forandring kan der tales i mange Aar — til Gengæld kan den største Forandring saa pludselig gennemføres paa en Dagstid til fælles Overraskelse.

Hvorom alting er: Hr. I. C. Christensen afbrød Forligsforhandlingerne i Foraaret 1907 med en Mine, som om han var ret krænket af de Frikonservative og ingenlunde tilsinds at lade sig alt byde af disse Herremænd (paa hvilke hans meste Politik beroede) — hvad der naturligvis virkede heldigt overfor Vælgerne. Hans Tale, der indledte Sommer-Møderne i 1907, var klogt beregnet baade til Forsvar og til Angreb; han gav som sagt Parolen: halvt Taalmod, halvt Fremtidskamp, hvad der baade tilfredsstillede de mere maadeholdne og de mere utaalmodige, og denne Parole udvikledes saa i alle Landets Egne af hans Folk, der anslog Tonen lidt mere moderat eller lidt mere radikal, alt eftersom deres Naturel eller Tid og Sted krævede det. Sikkert var det, at Vælgerne, Reformpartiets store Vælgerhær af Gaardmænd, følte sig i fuld Overensstemmelse med den førte Politik og med Rigsdagssamlingens Mangel paa Resultater, saameget mere som de allerfleste var *imod* en radikal Valglov — altsaa billigede en konservativ Ordning af Amtsraadsvalgene — og ikke var forhippede paa en ny Toldlov, som de trods Vilhelm Lassens Løfter hverken ventede saa hastigt eller brød sig videre om.

Altsaa Regeringen, som syntes mat ved Rigsdagssamlingens Goldhed, idet de enkelte Ministre som Høgsbro Lassen Berg

Alberti havde opnaaet lidet eller intet af, hvad de vilde — Jærnbaner, Telegrafbygning, Toldlov, Valglov, Retsreform osv. — følte sig betrygget ved den velvillige Stemning, der slog den imøde i Kresene. Og dertil bidrog to Begivenheder, der i høj Grad svækkede det radikale Venstre og i lige saa høj Grad styrkede Reformpartiet. Den ene var Valget i Holbæk, hvor det efter en hidsig Valgkamp lykkedes Regeringspartiets Kandidat at fravriste de Radikale denne Kres, der var bleven ledig ved Fogtmanns længe forudsete Død. Ikke alene taalte det lille Rigdagsparti daarligt et Nederlag, hvorved Folketingsgruppen i snævrere Forstand (uden Trier og Deuntzer) gik ned fra 9 til 8 Mand, men Valget godtgjorde, at Regeringspartiet i vanskelige Situationer stadigt havde det gamle Højres Vælgere som et Reservefond, af hvilket det kunde øse: skønt der i Holbækkresen var opstillet en selvstændig Højrekandidat, der gjorde sine Sager godt og var velkendt i Kresen, lykkedes det ham ikke at samle Højrestemmerne om sig; tværtimod, da det øjensynligt kneb for Venstrereformpartiets Kandidat, gav det stedlige Højre ham resolut de manglende Stemmer, foretrækkende en moderat Regeringstilhænger fremfor en radikal Regeringsmodstander — Fremtiden viste, at dette skete med god Grund. Af Valget kunde man slutte — saaledes som Grev Frijs ogsaa gjorde det i en offentlig Udtalelse — at Regeringspartiet i høj Grad trængte til Højres Hjælp for at gennemføre sin Politik og sine Rigsdagsmænd. Men man kunde rigtignok ogsaa drage den Slutning, at Regeringspartiet var grumme stærkt, siden det turde regne med Støtte ikke blot fra hele det gamle Gaardmandsvenstre, men ogsaa fra det gamle By- og og Land-Højre, fra Mellemstand og Herremænd. Og Valget viste, hvorledes Højre var en Opløsning nær — hvad den kommende Rigsdagssamling paa saa mange Maader skulde bekræfte. I hvert Fald: Regeringen sejrede ved Valget i Maj 1907, og de Radikale mistede endnu en Valgkres foruden de Krese, Partiet havde tabt ved det almindelige Valg i 1906.

En anden hurtigere glemt Begivenhed, der ogsaa svækkede den radikale Opposition, var Sprængningen af det kommunale Venstre i København i Anledning af Sporvejssagen. En tilsyneladende ringe Uenighed — det drejede sig kun om et lidt før eller lidt senere for Kommunens Overtagelse af Sporvejsdriften — blev ved mange tilstødende Omstændigheder saa skærpet, at

den skar det i Forvejen ikke ret store Venstre i Borgerrepræsentationen itu ved Afgørelsen. Hr. Herman Trier veg sit Formandssæde og en Socialdemokrat indtog dette. Der var noget Symbolsk eller, om man vil, noget Historisk i denne Begivenhed. Tre Gange i Løbet af to Aar havde Hr. Trier anset en saadan Opgivelse for nødvendig. Først i Januar 1905 da han forlod sin med saa megen Værdighed beklædte Formandspost i Folketinget: dette betød, at det I. C. Christensenske Reformparti brød med radikal Politik, betød ogsaa, at de Radikale i den følgende Tid skulde kæmpe den ugunstigste Kamp imod det overmægtige Regeringsparti. Anden Gang var henved to Aar senere i November 1906, hvor Hr. Trier opgav Formandsstilling og Sæde i Forsvarskommissionen, fordi en Skrivelse fra Konsejlpræsidenten til Kommissionen forekom ham „Udtryk for en Opfattelse, ifølge hvilken Ledelsen af Kommissionens Arbejde ikke ligger udelt hos Kommissionen“: dette betød, at Hr. I. C. Christensen trængte Venstres gamle antimilitaristiske „Opfattelse“ bort fra Ledelsen af Forsvarskommissionens Arbejde; hin Skrivelse var beregnet paa at fremkalde Bruddet, og det havde sikkert været naturligt, om de Medlemmer, som det radikale Venstre dengang indehavde i Kommissionen, havde fulgt Hr. Trier ud fra en Forsamling, hvor man ikke længer havde Brug for deres „Opfattelse“. Endelig tredje Gang halvandet Aar senere veg Hr. Trier hint Formandssæde i Borgerrepræsentationen, hvis Overtagelse havde bebudet, at København ikke længer skulde styres af det konservative Højre men af de frisindede Partier. Socialdemokraterne tilegnede sig med Glæde det ledigblevne Sæde. Sprængningen indenfor Venstre prægede Borgerrepræsentantvalget i Marts 1908 forsaavidt som ingen af de afgaaende Venstremænd, der havde været *imod* Overtagelsen af Sporvejene, søgte Genvalg; ved følgende Valg vil i ethvert Fald Forholdstalsvalgmaadens Indførelse tildels udviske videre Følger af Bruddet.

II

Det saá da altsaa ud, som Regeringen vilde komme styrket af Sommerens Hændelser og Held ind til Rigsdagen, der skulde samles den 7. Oktober. Dog pludselig syntes Heldet at svigte. Det begyndte med den kongevalgte Landstingsmands Sagfører

Hansens Mandatnedlæggelse. Han var udnævnt kort efter Ministeriets Tiltrædelse i April 1905, og straks var der bleven rettet stærke Angreb imod hans Virksomhed som Sagfører. Han havde afvist alle Beskyldninger som fuldkommen ubegrundede, og Hr. I. C. Christensen havde i Folketinget højtideligt sagt god for ham, hvis tidligere Deltagelse i politisk Liv indskrænkede sig til nogle Maaneders Indehavelse af et Folketingsmandat. Beskyldningerne imod ham havde givet Anledning til en Række Processer, og i en af disse gennem Vidneforhør og Retskendelser fremkom der Ting, som saaledes paavirkede Opinionen, at Hr. Hansen ansaá det for nødvendigt at nedlægge sit Mandat. Dette skete den 15. September kort efter, at Hr. I. C. Christensen, der i det Hele ved mange Lejligheder havde udmærket den kongevalgte Landstingsmand, havde indsat ham i den islandske Kommission — i Islandsrejsen havde Hr. Hansen ogsaa deltaget. Nu maatte „Rigets gode Mand“ udtræde baade af Ting og Kommission formedelst Mistanke om at være „skyldig i en i den offentlige Mening vanærende Handling,“ og naar Hr. Christensen modtog denne selvmorderiske Demisssion, saa blev dette ikke meget forskelligt fra, at han havde forlangt den; med andre Ord han rørte ikke en Finger for at forsvare eller hjælpe den, som han for et Par Aar siden havde lovprist i stærke Ord. „Mand over Bord“ var hans Løsen, og han saá end ikke hen til den Side, hvor Plumpet havde fundet Sted. Han bestræbte sig derimod for, at Erindringen om det Forefaldne hurtigst muligt udslettedes. Derfor præsenterede han fire Dage derefter Hr. Hansens Efterfølger for den offentlige Mening i den tidligere Folketingsmand Pastor Bjerres Person. Og Aarsagen til at Hr. Bjerre udnævntes, skønt han ikke havde medtaget fra sin kortvarige Folketingsvirksomhed noget Ry som overlegen politisk Personlighed, angaves at være den, at hans Tilstedeværelse i Landstinget vilde være af Betydning, naar Kirkelovene ad Aare skulde drøftes.

Man kunde saaledes tro den hellige Grav vel forvaret. Men næppe var Jorden kastet til over Hr. Hansen, før Stormen brød løs paany. Ogsaa mod Hr. Bjerre rettedes der Beskyldninger, der, hvis de befandtes sande, maatte gøre ham uskikket baade til Præste- og Rigsdagsvirksomhed. Hr. Bjerre forsvarede sig til en Begyndelse med megen Indignation; men saa pludselig opgav han Ævred: otte Dage efter sin Udnævnelse nedlagde han, til-

syneladende ikke mindre fældet end Hr. Hansen, sit lige modtagne Mandat. Det bør maaske tilføjes, at han dernæst suspenderedes fra sit Embede, og at der anlagdes en Provsterets-Sag imod ham, hvilken ni Maaneder efter den yderst pinlige Begivenhed endnu ikke har faaet sin Afgørelse — et godt Bevis paa dansk Retsplejes Langsomhed selv i et Anliggende, som baade var højst uhyggeligt og afgørende for den Paagældende og som med Rette havde paakaldt Offentlighedens Opmærksomhed.

Altsaa endnu en Mand over Bord! Man kunde maaske sige, at politisk betød disse Begivenheder intet eller lidet. Hvad kunde Hr. Christensen gøre ved, at Hr. Hansen og Hr. Bjerre ikke ganske var de Rigets gode Mænd, som han havde antaget dem for? Men der kom en Betragtning til, som intet havde at skaffe med hine imod de to Kongevalgte rettede Beskyldninger: den Betragtning nemlig, at Hr. Christensen vel vogtede sig for at udnævne fremragende Personligheder til Landstingsmænd — hvad atter hang sammen med hans aabenbare Tilbøjelighed til at fjærne selvstændige og betydelige Mænd fra Regeringspartiet. Hans Hensigt havde altid paa dette Punkt været umiskendelig, fordi det syntes ham lettere at samle mange Hoveder under én Haand, naar Hovederne ikke rummede mere Vilje og Forstand end til Husbehov. Hr. Christensens Hang til at nivellere fik saaledes kendelig Indflydelse paa Folketinget, hvor kun ganske enkelte af det store Reformparti kunde gøre sig gældende, og hvor Partiet ofte maatte nøjes med at optræde som Masse. Selv i betydningsfulde Sager, der netop var Partiet og Regeringens Programsager som for Eksempel Toldloven, nødtes man til at søge Ordfører udenfor Partiet. Hr. Christensens Tanke var at gøre Partiet til et Gaardmandsparti i den Betydning, at det kun repræsenteredes af Gaardmænd paa Tinge — hvad der hidtil ikke var anset for nødvendigt af Venstre. Derfor da han dannede sit Ministerium i Januar 1905, raserede han næsten med det Samme Partiet for Officerer, og de enkelte Tilbageblevne som for Eksempel Hr. Anders Nielsen maatte da ogsaa uafladelig fungere i alle Sager

Det er sandsynligt, at Hr. Christensen ikke var glad ved, hvad der tilstødte hans to Kongevalgte. Just i de Dage fandt der et Udfyldningsvalg Sted i Ribekresen, hvor vel Regeringskandidaten blev valgt, men hvor den radikale Modkandidat, endskønt Social-

demokraterne uden Grund havde opstillet en Særkandidat, fik et paaagteligt Stemmetal, og i de samme Dage begyndte til Dels foranlediget ved et Censorforbud mod Skuespillet *Karen Bornemann* Aktionen mod Justitsminister Alberti at antage skarpere Former. Dog Hr. Christensen bar i ethvert Fald sin Skæbne som en Mand. Han blev ikke nervøs. Det er maaske en af hans betydeligste Egenskaber som Politiker, at han aldrig bestemmer en Begivenheds Værdi efter, hvad den betyder i Hændelsesøjeblikket og altsaa heller ikke lader sig paavirke af den øjeblikkelige Stemning eller Opinion, men roligt afventer, hvad Fremtiden bringer af Omvurdering — og Fremtiden omvurderer jo det allermeste. Denne Egenskab, der rimeligvis hænger sammen med et sejgt Sind og et mistænksomt-taalmodigt Naturel, styrkes naturligvis, naar Heldet følger i de store Begivenheder: hvorledes da lægge saamegen Vægt paa de smaa Sager? Efterat Hr. I. C. Christensen var kommet i Spidsen for et mægtigt Folketingsparti og havde dannet et Ministerium, som almindeligvis udraabtes til det eneste mulige, medens han saá alle andre Partier minske i Størrelse og Kraft, følte han sig saa tryg, at han overhovedet betragtede det som ufornødent at regne med Smaauheld. Der gaves maaske dem, som havde ment, at saadanne Begivenheder som disse to Kongevalgtes Ophøjelse og Fald var ikke lette at komme over, var Ulykker der ramte ogsaa Konsejlpræsidenten. Men Hr. I. C. Christensen lod som ingenting, som om det Skete ikke vedkom ham: var hine tvendes Sti ikke ren — og derom kunde tvistes — sprøjtede Skarnet i hvert Fald ikke over paa ham. Han tog hurtigt sit Parti: naar det ikke var lykkedes for ham med en Sagfører og en Præst, saa vendte han sig til den Brønd, hvorfra han var vant til at øse, og han udnævnte en Uge efter Hr. Bjerres Forfald den tidligere ved Valget 1906 faldne Landstingsmand Hr. Sørensen Egaa, der ganske svarede til det af Hr. Christensen eftertragtede Niveau: en stille Mand, der i sin hidtidige Rigsdagsvirksomhed overmaade sjældent havde grebet ind i Debatten.

Da disse Begivenheder senere kom paa Tale i Folketinget, havde Hr. Christensen kun et Skuldertræk til overs for Angriberne. Selv betegnede han det skete som „et kedeligt Uheld med de Kongevalgte.“ Man skal beundre det næsten geniale Valg af Ordene. *Et Uheld* ɔ: noget Hændeligt, der kan indtræffe for

enhver endog for den bedste — et Uheld som naar man forstuver sin Fod eller kommer for sent til Toget. Dog selvfølgeligt et *kedeligt* Uheld — for saadant er jo aldrig behageligt. Men ved Ordet *kedeligt* tog han hele Brodden af Angrebet, idet Sagen ganske fjærnedes fra det politiske Omraade og gjordes til en intetsigende Bagatel. Det var det, den skulde være, og det var det, den blev. Den syntes stor i September, men Konsejlpræsidenten havde Ret i sin uforanderlige Tillid overfor Fremtidens Evne til at udviske: det politisk Afgørende var, at Hr. J. C. Christensen havde en sikker Mand i Landstinget, og trods det kedelige Uheld eller formedelst dette havde han indsat en fuldkommen paalidelig Stemme i de Forulykkedes Sted.

III

Regeringen forelagde selvfølgelig paany for Rigsdagen de store Love, som var strandede i den forrige Samling: Loven om kommunale Valg, Toldloven, Retsreformen — hvilke alle tre gik straks til Landstinget — endvidere Jærnbaneloven for Folketinget. Dette var de store politiske Sager, om hvilke det ikke var lykkedes Ministeriet at komme til Enighed med de Frikonservative, fordi den kommunale Valglov havde revet de andre med sig, da den løb paa Grund. Ogsaa andre betydningsfulde Forslag — fra *Esbjerg Havn* til Kvinders, Hustruers, ægte og uægte Børns Retsstilling — vendte tilbage til Rigsdagen, idet ogsaa deres Skæbne til Slutning var bleven afhængig af det mulige Forlig mellem Regeringen og de Frikonservative. Men samtidigt forelagdes der i Folketinget en meget omfattende Lønreform for de fire store Etater (Post-, Telegraf-, Toldvæsen og Statsbaner), for Landpostbude, Lærerpersonalet ved Folkeskolen, Hær og Søværn — og dertil knyttedes der endog en Mængde smaa Lønningslove for enkelte Institutioner. Udgiften hertil krævede Millioner, og de foreslaaede Lønninger særlig for de smaa Bestillingsmænd syntes utvivlsomt Landbrugsrepræsentanterne uforholdsmæssigt rigelige i Forhold til Befolkningens almindelige økonomiske Vilkaar. Alligevel var det klart for alle, at disse Lønningslove vilde, trods alt og hvordan det end gik politisk, blive gennemførte. Der stod for store Kræfter — for mange Vælgere bagved. Regeringen havde ikke uden en vis

Flothed imødekommet de stillede Fordringer: Finansministeren hævdede ved Forelæggelsen, at alle Partier var medskyldige i denne overordentlige Imødekommenhed ved Løfter, som man ikke kunde komme fra. Regeringen havde som medvirkende Grund til sin aabenlyse Elskværdighed overfor Statens Tjenere en hemmelig Angst for en Jærnbane-Obstruktion, som man ikke var istand til at møde. Da Udgifterne blev saa betydelige, søgte Ministeriet at sikre sig ved nye Skattepaalæg gennem Takst- og Portoforhøjelser og mente, skønt disse i og for sig var unødvendige paa Grund af Finansernes blomstrende Tilstand, at kunne regne paa Regeringspartiets Tilslutning, idet Ministerium og Parti var lige enige om Betydningen af at raade over rigelige Statsindtægter. Ved Hjælp af saadanne kan jo nemlig en Regering og dens Tilhængere altid være sikre paa at gennemføre, hvad der er *dem* magtpaaliggende. De store Lønkrav interesserede derimod ikke særlig Gaardmandspartiet — tværtimod; her forlangte man derfor af alle Partier Medgørlighed i Form af nye Skatter.

Hele dette Indbegreb af Lønningslove var altsaa udenfor den virkelige Politik. De var ligesom assurerede. De laa nok længe hen i Folketingsudvalgene, lige til Samlingens sidste Tid — særdeles Lyst ejede Gaardmændene ikke til *alene* at medbringe Landpostbudets eller Portørens forhøjede Indtægt til de andre Gaardmænd — men alle forstod alligevel, at engang fremsatte maatte de, gærne eller nødigt som Rigsdagsmændenes Sind nu var til, gennemføres væsentligt uforandrede.

Dog denne Vaaben-Fred gjaldt kun disse Tusinder af Vælgere, af hvilke ethvert Parti haabede sin Del, og ingen vilde prise Regeringen, hvis blot denne lette Opgave lykkedes. Derimod hele den øvrige Lov-Hob: hvilke Udsigter besad Ministeriet her? Stillingen var den samme som i den forrige Samling; Regeringen var henvist til de Frikonservative for at skaffe sig det fornødne Flertal i Landstinget. At benytte Højre som Forbundsfælle maatte indtil videre anses for umuligt, ikke just fordi Højre vilde forlange flere Indrømmelser — hvad der dog altid var sandsynligt — men fordi Overenskomster med Højre tog sig anderledes mistænkelige og anti-demokratiske ud end saadanne, som man sluttede med de Frikonservative, hvis Forhandlingsvillighed overfor en parlamentarisk Regering hørte med til

Partiets politiske Program. Naturligvis kunde Ministeriet erklære Krigen ɔ: opløse Landstinget og ved Hjælp af nye kongevalgte Landstingsmænd skaffe sig det nødvendige Flertal, men Konsejlpræsidenten tænkte selvfølgeligt kun i yderste Nød paa et saadant Skridt med alle dets ubehagelige Følger — ja tænkte i Virkeligheden slet ikke derpaa. Et var at male Fanden paa Væggen; et andet at alliere sig med de onde Magter, Radikale og Socialdemokrater, for at tilintetgøre de Konservatives sidste Skanse og gennemføre Venstres Programsager i ren demokratisk Aand. Hr. J. C. Christensen vilde saa nødig opløse Landstinget, som han vilde dø — dø politisk selvfølgeligt.

Det viste sig ogsaa straks, at de Frikonservative ingenlunde tænkte paa at afbryde Forhandlingen: selv om der var kommet en Kurre paa Traaden i den forrige Rigsdagssamlings Slutning, var Traaden ikke bristet. Ved første Behandling af den kommunale Valglov i Landstinget udtalte Grev Frijs maaske lidt ondskabsfuldt sin Forbavselse over, at man ikke var kommen til Enighed i Foraaret, og sin Villighed til yderligere Forhandling, selv om han ikke indsaa paa hvilke andre Veje, der skulde slaas ind, end de af ham anviste. Tonen var ikke særdeles elskværdig — endnu, men Tilbøjeligheden til Overenskomst var umiskendelig. Der kan næppe være Tvivl om, at de Frikonservative betragtede Regeringens Opløsningstrusler som alvorlige — eller i hvert Fald at de ansaa det for politisk klogt at tage Truslerne alvorligt, da de intet havde at vinde ved Opløsningen. Desuden deres Politik var vedblivende den at være et Skridt til venstre for Højre — ja deres Tilværelsesgrund som Parti beroede paa denne større Tilnærmelse overfor Folketinget. Oven i Købet var det lille Parti blevet yderligere svækket ved Dødsfald, idet Proprietær Rasmussen-Vandamgaard straks i Begyndelsen af Oktober var død — og Gruppen maatte være forberedt paa, at Reformpartiet erobrede Pladsen, hvad ogsaa skete i November. Nu var de Frikonservative kun 9, og skønt de med dette Stemmeantal — til Højres forstaaelige Ærgrelse — besatte baade Formandspladsen og en Viceformandsplads, krævedes der netop af dem en førende Aktion for at gøre sig gældende overfor Højre. De *maatte* have et Forlig, og Regeringen maatte det ikke mindre. Vanskeligheden laa blot i, at de to Parter var

bleven uenige i Foraaret, og ingen af dem ret vel kunde slaa af paa det engang Hævdede.

Ogsaa ved Toldlovens første Behandling stillede de Frikonservative sig venligt til Regeringen, skønt Finansministeren begik den Uklogskab at fastholde og paany forelægge den Stempelafgift og den Vintold, som han vidste maatte opgives overfor Frankrig, og skønt Vilhelm Lassen lod sig under Diskussionen forlede til en lidt uheldig Udtalelse om, at Danmark ikke burde *springe* for et økonomisk Tryk fra dette Land. Men Finansministeren fortjener nu i sin Grav den lille Indrømmelse, at Konflikten og Forhandlingen med Frankrig ikke foreligger officielt oplyst gennem Aktstykker og Noter. Klart var det imidlertid, at Frankrig forholdt sig overmaade køligt til Danmark og vedblivende nægtede at indføre mer end den første Serie af Hypotekbankobligationer paa Pariserbørsen.

Begge de to Sager gik imidlertid til Udvalg, og foreløbigt henledes Rigsdagens og Offentlighedens Opmærksomhed paa andre Forhold. Folketinget begyndte første Behandling af Finansloven den 15. Oktober (Rigsdagen var traadt sammen den 7de) og denne Behandling varede i lange Møder, tildels baade Formiddag og Aften, hele Oktober Maaned ud. Der var ikke megen Politik at tale om; der var intet af Betydning sket i Sommerens Løb, og Partiernes Stilling og Styrke var uforandret. Forhandlingen blev egentlig — den saglige Diskussion undtagen — kun et fra forskellige Sider ført Angreb paa Justitsminister Alberti; selv Spørgsmaalet om de Kongevalgte rejstes overfor ham paa Grund af hans Stilling til de mod Sagfører Hansen for Aar og Dag siden fremførte Klager. Men denne Sag var naturligvis af mindre Interesse, efterat Hr. Hansen havde fundet sig foranlediget til at udtræde af Landstinget. Af større Vægt men uden direkte politisk Betydning blev Drøftelsen af Plejebørns-Hjemmene, et Udslag af den Agitation, som den socialdemokratiske Folketingsmand Hr. Sabroe havde rejst imod Børnehjemmet *Hebron* og dettes Forstanderinde. De senere offentliggjorte Forhør afslørede meget uhyggelige Forhold, endskønt Forhørsdommeren paa enkelte Punkter ikke syntes at have vist tilstrækkelig Energi, og Aktstykkerne undertiden mere bar Præg af et Forsvar for Børnehjemmet end en uhildet Redegørelse for den hele Drift. Det kunde imidlertid ikke undgaas, at der i Hr. Sa-

broes udførlige Foredrag indsneg sig baade Ubevisligheder og Unøjagtigheder, og Resultatet af den store Agitation, der fortsattes i Vinterens og Rigsdagens Løb, blev nærmest dette, at Offentligheden anerkendte Hr. Sabroes Kritik i al Almindelighed og følte sig overbevist om mange Indsigelsers Berettigelse, men ikke dristede sig til at opretholde hans Dom i hvert enkelt Tilfælde. Meget Galt var til Stede; *hvormeget* var ikke let at afgøre, men i hvert Fald fortjente Hr. Sabroe Tak, fordi han havde ringet med den altid beredte socialdemokratiske Stormklokke.

Ogsaa Hr. Borgbjerg søgte at rejse Storm. Angrebet gjaldt Hr. Alberti personlig, hans Administrations-Vilkaarligheder og hans Sammenblanding af justitsministeriel Myndighed med den Forretningsvirksomhed, hvori hans Overtagelse af Ministerporteføljen ikke havde gjort noget Skaar. Andre Talere, Hr. Klausen Hr. Zahle Hr. Ellinger — Medlemmer af tre forskellige Partier — angreb under Finanslovforhandlingen Justitsministeren. Det opsigtvækkende Censor-Forbud mod Skuespillet *Karen Bornemann* var lige indtruffet i September, og andre Begivenheder — en Bevilling til et Biografteater, Landbrugslotteriet osv. — havde vakt en ikke ringe Bevægelse. Men alt dette blegnede overfor det nye Faktum, som Hr. Borgbjerg fremdrog i Mødet den 18. Oktober. Han oplæste da i Folketinget følgende Brev fra Justitsministeren til Redaktøren af *Middagsposten.*

Privat. Haster.

Hr. Redaktør Johannes Hansen!

Jeg vilde sætte **megen** Pris paa, at der intet mere skrives i *Middagsposten* om min gamle Ven Oscar Køhler og paa at den til imorgen bebudede Artikel ikke fremkommer. Lad de Døde hvile i Fred — særligt da de ikke kan forsvare sig.

Ærbødigst
A. Alberti.

Det omhandlede Blad havde begyndt en Artikelrække med Overskrift *Aarhundredets største danske Svindelaffære afsløret.* Aktieselskabet *Oscar Køhler,* hvori den afdøde Etatsraad Oscar Køhler havde besiddet næsten alle Aktier, var gaaet fallit under ret uhyggelige Former, og Aktieselskabets Formand, Kammeradvokat Carl Winther, blev under Finanslovbehandlingen haardt

angrebet af Folketingsmand Birck — et Angreb, der ikke besad politisk Interesse. Justitsministeren var i Forvejen beskyldt for ulovligt, i hvert Fald utilbørligt at have favoriseret den afdøde Bygmester; nu optraadte han altsaa som dennes Advokat efter Døden. Det oplystes senere af Hr. Alberti, at dette var sket paa Foranledning af den afdødes Svoger, og Hr. Alberti drejede selvfølgeligt Sagen derhen, at han havde skrevet sit Brev af Hensyn til de Efterlevende, hvad der gjorde hans gode Hjærte Ære, og at Afbenyttelsen af et *stjaalent* Brev gjorde Angriberen inhabil. Han vandt — for straks at nævne dette — en ikke ringe Tilslutning hos Publikum paa disse Punkter af sit Forsvar, især da en Del af Højrepressen ikke nægtede ham dens sædvanlige Støtte heri. Han havde taget den Døde, den døde Ven under sin Beskyttelse — han havde, den mægtige Justitsminister, ikke været for fornem til en Søndagaften i al Hast at kradse nogle Linier op og bede et lille Blads Redaktør om en Tjeneste — et Brev var bleven stjaalet, maaske købt — Stjæler og Hæler var ligegode — Angrebsmidlet var uhæderligt — det var lumpent at ville en Modstander til Livs paa en saadan Maade!

Kærnen i Affæren var imidlertid en helt anden, mindre melodramatisk, mindre rørende.

For det første maatte Bladets Karakter tages i Betragtning; denne var kendt af alle Københavnere — maaske mindre af Landboerne, skønt selve Justitsministerens Organ havde stemplet det som *Smudsblad* med Sprogets allerstærkeste Ord. Men for det andet — og dette var det afgørende — oplystes det efterhaanden, at Justitsministeren stod i et ganske særligt Forhold til Redaktøren, idet Hr. Alberti havde givet ham Henstand i over to Aar for en ham idømt Fængselsstraf og dette paa Grund af fornyede Lægeerklæringer om, at Fængselsopholdet vilde være skadeligt for hans Helbredstilstand — et Hensyn der vilde befri de fleste til Fængsel dømte Personer for Afsoning af den dem overgaaede Dom. At Bladet efter denne Indrømmelse fra Hr. Albertis Side havde skiftet om fra Fjendskab til en ofte udtalt Beundring for Justitsministerens Person, havde endda mindre at sige — derved kastedes snarest et komisk Skær over den almægtige Minister. Men Brevet kom til at staa i et helt andet Lys ved disse Foreteelser, end hvis man blot læste det som en Opfordring fra den ene Potentat til den anden. Hr. Alberti skrev

ærbødigst til *Middagspostens* Redaktør! Justitsministeren, der efter eget Sigende udsatte Mandens Fængselsstraf, for at den ikke skulde blive en Eksekution paa Livet, skrev til *denne* Redaktør for *dette* Blad, at han vilde sætte megen — to Gange understreget — Pris paa, om han standsede paatænkte Artikler i sit Blad! Var et saadant Brev andet end en Befaling? Kunde Landets Justitsminister staa i intim *privat* Forbindelse med dette Blad? Hvorfor skaanedes denne Mand paa en saa særegen al Sædvane trodsende Maade? Hvorfor straffedes han ikke som andre? Var dog ikke til syvende sidst, hvorledes end dette Privatbrev var kommet i fremmede Hænder, dets offentlige Fremdragelse snarere en Pligt for en Rigsdagsmand, naar alle Forhold toges i Betragtning, end Brud paa Brevhemmeligheden og en Krænkelse af Privatlivets Fred?

Det vil næppe kunne bestrides, at et saadant Brev med dets Forhistorie vilde i de store parlamentariske Lande været fældende for den Minister, der havde skrevet det. Hvis et saadant Brev var bleven oplæst i det franske Deputerkammer, vilde en Justitsminister næppe have overlevet Ordet *ærbødigst*, og inden endnu Forsamlingen havde forlangt hans Fratrædelse, vilde Konsejlpræsidenten fritaget ham for Embedet. Men Danmark er nu engang ikke Frankrig, og Flertallet i de to Folketing bærer ikke samme Præg. Flertallet i det franske Kammer ligner et sjældent stille Hav, hvilket let kan oprøres af Kastevinde, og som hyppigt kæntrer den Skude, der for faa Øjeblikke siden gik stolt over Bølgerne; Flertallet i det danske Folketing er en kompakt Masse, selve den kompakte Majoritet, der virker med automatiske Bevægelser i sin prøvede Førers Haand — er et Instrument, „Mesteren paa det spiller.“ Folketingsflertallet er afskygningsløst og uden selvstændig Foretagsomhed, saaledes som Hr. J. C. Christensen har villet det, og da det er fuldkommen tilfreds med Ledelsen og med den forundte Magt og dens Vilkaar, er det ganske blottet for oprørske Tendenser. Kun hvis Konsejlpræsidenten havde givet Tegnet, kunde der være rejst en Bevægelse i Folketinget; nu laa Flertallet ganske dødt eller følte sig maaske snarere uvilligt og generet ved dette Anfald paa en Minister, som ikke gav noget Medlem af Partiet Anledning til Klage. Og hvad Hr. Christensen angik, kunde intet ligge ham fjærnere end at gribe ind paavirket af Stemninger i den

offentlige Mening, saalænge denne ikke bares af andet end politiske Modstanderes Angreb. Han er overhovedet ikke den Mand, der rider straks han sadler — men allermindst da naar andre vil sadle Hesten til ham. Gør aldrig idag, hvad du kan opsætte til imorgen — er i dansk Politik en gylden Leveregel, som Hr. Christensen altid med Held har fulgt. Han vilde selvfølgeligt først se an, hvad dette Stormløb betød, forinden han lod sig paavirke af en Aktion, der aldeles ikke berørte hans Parti. Fra dette kom der ikke et Kny mod Hr. Alberti. Og Hr. Neergaard, der som Ordfører for de Moderate og som gammel Fjende af Hr. Alberti egentlig ingen Grund havde til at skaane den, der i 1894 saa bittert havde svigtet i det afgørende Øjeblik — Hr. Neergaard nøjedes med i sit Finanslovforedrag at hentyde til den meget „store Betydning“, det vilde have, at „Regeringens Administration var forsigtig og uangribelig paa alle Omraader“, og erklærede iøvrigt sin uforbeholdne Tilslutning til Regeringen, som han — med Rette — fandt politisk urokket til Trods for dens Modstanderes „Indianerpolitik“ og „den blodtørstige Grumhed“, der var „kommet over vort politiske Liv herhjemme“. Da altsaa Hr. J. C. Christensen hverken hos selve Partiet eller hos dettes nødvendige Allierede mærkede nogen Uro, lod han sig ikke et Øjeblik drive bort fra sin tilsyneladende Lidenskabsløshed og Ligegyldighed.

Men dertil kom, at Hovedangrebet paa Hr. Alberti i en vis Forstand mislykkedes, ikke alene i den bristende Virkning paa Parti og Regering, men ogsaa i den parlamentariske Forhandling. Selv om Hr. Borgbjerg *havde* Ret, saa fik han ikke Ret. Til en vis Grad var det den evige Strid mellem Erasmus Montanus og Per Degn vakt til Live paany — Hr. Borgbjergs Bevisligheder eller rettere Udgangspunktet i hans Argumentation, Opfattelsen af ministeriel Sømmelighed faldt ikke sammen med Meningerne hos Størsteparten af hans Tilhørere. Han talte over Hovedet paa dem, medens Hr. Alberti talte baade til deres Forstand og til deres Sind. Selve dette at Justitsministeren var Forretningsmand og var vedblevet trods Minister at drive de mest forskelligartede Forretninger, der bestandigt *kunde* støde sammen med hans embedsmæssige Magt — dette var alt en gammel Historie, skrivende sig fra det første Venstreministeriums Tid. Dengang var der forstaaeligt nok ikke straks grebet ind,

fordi sikkert ingen havde tænkt sig Muligheden af en saadan Sammenblanding. Med uforstyrret Frejdighed havde Hr. Alberti ikke sluppet en eneste Forretning, allermindst Formandsskabet i Bondestandens Sparekasse, der hævdede hans intime Forbindelse med sjællandske Bønder og deres Interesser — og vel egentlig lige saa lidt de private Affærer og Spekulationer, der fordrede hans egen Nærværelse og betydelige Arbejdskraft. Nu var denne Trafik gaaet i saamange Aar fra 1901 til 1907 nok under nogen Murren, men uden at den stærke Minister havde taget Notits af Kritiken — og en saadan uforstyrret Fremturen indgød overmaade mange en beundrende Respekt. Kunde man derfor ikke mene, at denne usædvanlige Trafik var stemplet som tilladt, og at Hr. Alberti havde faaet en Art Generalpardon af sit Parti og af Offentligheden?

Da saaledes Folketinget som Nævninge-Ret var ugunstigt for Hr. Borgbjerg som offentlig Anklager, havde der krævedes en ganske særlig heldig Veltalenhed hos denne for at overbevise og vinde frem. Men underligt nok glippede Fodfæstet for Hr. Borgbjerg jo længere frem Diskussionen skred i den halve Snes Dage Angreb og Forsvar fulgte Slag i Slag. Hr. Borgbjerg begik den taktiske Fejl at sprede sit Angreb: han tog for meget med; han vilde have alting med; han gennemgik Hr. Albertis Forretningsliv fra mange Aar tilbage indtil hans sidste Administrationsvilkaarligheder; han maatte da nødvendigvis medtage meget Ubevisligt, nøjes med Formodninger istedetfor Aktstykker, og da han mærkede, hvorledes Virkningen slappedes, vedblev han ivrigere og hæftigere med Opgravninger og Mistænkeliggørelser istedetfor at begrænse sig efter den gamle Bokserregel, at det er bedre at slaa en Mand ti Gange paa samme Sted end én Gang paa ti Steder. Havde han begrænset sig til hint ovenomtalte Brev, havt hele dette Punkts Materiale i Beredskab og udnyttet dette til sidste Underbund, var hans Angreb muligvis blevet langt virkningsfuldere. Nu fægtede han ligesom i Blinde med hundrede Udfald i Stik og Stød og altfor store Armbevægelser. Og overfor ham stod saa Hr. Alberti fuldkommen koldblodig uden Spor af Sindsbevægelse eller Nervøsititet, endog med uforstyrreligt godt Humør, der ytrede sig i mange ikke just fine, men for Tilhørerne velberegnede Smaavittigheder — og parerede, parerede, parerede! Jo mere Hr. Borgbjerg trævlede

op, des mere uforknyt værgede Hr. Alberti sig; han løb den offentlige Anklager træt; han fik Latteren paa sin Side. Hans Held vilde været endnu større, hvis ikke pludselig en Stridsmand den allersidste Aften var dukket op og havde bistaaet Hr. Borgbjerg, hvis Parti havde stillet ham ene paa den udsatte Post. Det var Hr. Herman Trier, der rejste sig som Repræsentant for den sande offentlige Mening og opfordrede Konsejlpræsidenten til at lade Justitsministeren fratræde, da hans Forbliven vilde „virke demoraliserende i Befolkningen, i Ministeriet og i Rigsdagen“, idet han betegnede Hr. Albertis Administration som et „i sit Væsen paa afgørende Punkter reaktionært og i sin Fremgangsmaade vilkaarligt personligt Regimente“. At Konsejlpræsidenten sad denne Opfordring overhørig, betød ikke stort: selv om Hr. J. C. Christensen vendte det døve Øren til og lod, som intet var sagt og hørt — der var noget af en Domsbasun i de anførte Ord.

Men Resultatet af denne første Turnering var dette, at Per Degn fik Overtaget i Ordskiftet — i Folketinget var Jorden saa flak som en Pandekage. Højrepressen kunde umuligt unde Hr. Borgbjerg en Sejr — altsaa forkyndtes det viden om, at Hr. Alberti havde staaet sig.

Og saaledes endte første Akt af den Albertiske Komedie paa Tinge. Stykkets anden Handling kom først efter Jul. Folketinget gik i November og December over til en Række saglige første Behandlinger, medens alle ventede paa, hvad der vilde ske med Valgloven, thi af denne afhang jo ikke blot alle de øvrige Love, men alle politiske Forhold i Landet.

IV

Heller ikke i Landstinget foregik der noget af Betydning inden Jul. Der holdtes næsten ingen Møder. Landstinget havde ialt i de tre Maaneder været samlet til 21 mest ganske korte Møder, medens Folketinget kunde pege paa mer end det dobbelte Antal af Møder, som fyldte hele tre Timer om Formiddagen og undertiden tog Aftentimerne med. Ogsaa i Landstinget ventede man med ikke ringe Spænding paa Valgloven.

Det er muligt, at Regeringen intet vilde havt imod at trække Afgørelsen ud til Marts-April, til den Tid, hvor Overenskomsterne

efter gammel Sædvane sluttes. Det er ganske sikkert, at Grev Frijs derimod vilde have Afgørelsen langt tidligere: han havde ingen Lyst til at opleve det i forrige Samling Hændte én Gang til; hans Politik, der var en Resultat-Politik, delvis rettet imod Højre, svækkedes, naar intet skete, og han kunde ikke lade sine Partifæller arbejde paa de andre store Sager, inden han vidste, om det blev Krig eller Forlig, medens Ministeriet saá sin Fordel ved at faa alle Sager fremmede saa langt som muligt for saa i Forligsmaaneden at skære dem alle over én Kam. Da Grev Frijs vel egentlig intet Øjeblik tvivlede om, at han kunde faa den Overenskomst, som han vilde, var han ogsaa Herre over Tidspunktet for Afgørelsen. Han havde tænkt sig denne inden Jul.

Dette lykkedes dog ikke. Selve det af Landstinget nedsatte Udvalg om Valgloven holdt ingen Møder. Forhandlingerne førtes og maatte, saaledes som Forholdene var, føres direkte mellem Grev Frijs og Ministeriet. De stadige Forhandlere var Indenrigsminister Berg for Ministerium og Reformparti og Grev Frijs og Godsejer Rottbøll for de Frikonservative; naturligvis holdtes begge Partiers Tillidsmænd à jour om Hovedpunkterne, ligesom de Moderates Førstemænd.

Som altid syntes det til Tider, at Forhandlingen skulde gaa istaa. Men jo længere det trak ud, des mere syntes de Frikonservative grebne af en Frygt for det Kaos, som den *mulige* Landstingsopløsning efter deres Mening skulde medføre, og hvorved megen Velfærd i Landet sattes paa Spil. Og selv om denne Frygt var mere indbildt end begrundet og maaske mere *politisk* end alvorlig, saa var der dog i Bevægelse stærke Kræfter, der alle skød til for at opnaa et Forlig, hvis Følger formentlig skulde blive større end Ordningen af den enkelte omend anselige Sag.

Fredag Formiddag den 10. Januar straks efter Rigsdagens Juleferie var man enig. Det forlød, at man allerede Onsdag Aften mente at have Slutsedlen i Orden, men at de Frikonservative, ikke selve Grev Frijs, Torsdag Morgen fik Betænkeligheder, og at saa Sagen gik endelig i Orden ved en ny Overvejelse. Om Fredagen udsendtes gennem Ritzaus Bureau en officiel i Smaa-Enkeltheder temmelig uklar Redegørelse for Overenskomstens Hovedpunkter, saaledes som disse senere formedes til Ændringsforslag og omdannede det oprindelige Regeringsforslag til den Lov, der blev vedtaget af begge Ting. En saadan officiel Redegørelse af under-

haands Forhandlinger mellem Ministerium og et enkelt Parti var selvfølgelig en ganske usædvanlig Fremgangsmaade rimeligvis uden noget Sidestykke fra tidligere Tid, men man kunde jo sige, at til overordentlige Begivenheder svarede en overordentlig og hidtil uanvendt Form. Og selve Overenskomsten, der bragte Løsning paa en besværlig Knude og maatte blive af stor Betydning for dansk Politik baade ved sit Indhold og ved sine Følger, blev ogsaa øjeblikkelig af de kontraherende Partiers Presse (hvortil adskillige rene Højreblade villigt sluttede sig) fremhævet som værende af enestaaende Vigtighed: den største politiske Begivenhed siden 1866 og særlig betydningsfuld, fordi dette Forlig om Valgloven maatte medføre en Række Overenskomster om andre Love, store og smaa, først Toldloven, men dernæst i en lidt fjærnere Fremtid de store Militærlove, naar Forsvarskommisionens Betænkning forelaa.

Selvfølgeligt føltes Overenskomsten som en Lettelse for Regeringen og dens Parti, især fordi den befriede dem for storpolitiske Skridt, for den saakaldte Kamp imod Landstinget med Opløsning af de Kongevalgte osv. Regering og Parti frygtede ikke efter Sommerens Begivenheder, at Vælgerne i nævneværdigt Tal skulde bortstødes af Forliget — og dette var jo det vigtigste. Hvad der saa end skete med andre Sager, saa havde nu Ministeriet Frihed for alt Bryderi: dets eget Parti var tilfreds, og de Moderate skulde da snarere finde den valgte Ordning for radikal end modsætte sig den.

At de Frikonservative maatte have en Ordning — trods alt — laa nu éngang i deres Politik. Hvad Mening blev der i Udskillelsen fra Højre og Fjendskabet mod Højre, hvis ikke Forhandlingen viste sig givtig netop med Hensyn til de store Sager. Hvad selve Indholdet af Forliget angik, saa var dette i Virkeligheden givet gennem den forsøgte Fredsslutning Aaret i Forvejen. De Frikonservative behøvede næppe mere som Tillæg til den gjorte Hovedindrømmelse end saadanne Bestemmelser, der udgjorde de af Grev Frijs forlangte Sikrings-Indskrænkninger for Borgerrepræsentationen og Byraadene. Han fik Opholdsbestemmelsen udstrakt til to Aar, i hvilke Vælgerne skulde have betalt Skat; der indførtes en udvidet Brug af Forholdsvalgmaaden, blandt andet for de københavnske Raadmænd, der alle skulde afgaa samtidigt, og endvidere en Række indviklede Bestemmelser

til Begrænsning af Byraadenes Skatteudskrivningsret. Men dette interesserede mindre de Frikonservative, som ikke Byernes Vogtere og kun af behørig Agtelse for *de konservat Principper* ønskede saadanne Bestemmelser, hvormed for Ekse pel det københavnske Højre var vel tjent: for dem selv var en næsten forbavsende Sejr, at Venstre-Reformpartiet havde u Afkortning opretholdt som priviligerede Vælgere til Amtsraa de højstbeskattede Ejendomsbesiddere. Vælgerkorpset blev: s mange Højstbeskattede som Sognekommuner samt 2 Valgma valgte efter Forholdstal indenfor hvert Sogneraad i Amtsra kresen. Og som i den gamle Valglov skulde disse Højstbeskatt være Ejendomsbesiddere. Dette Krav, at den selvskrevne Væl skulde besidde fast Ejendom i Amtskommunen, var dog in da noget indskrænket ved følgende Bestemmelse:

Under disse Ejendomsbesiddere [ↄ: de selvskrevne Vælgere] er indbe tede de Fæstere saavel som de Forpagtere eller Lejere, som efter ting Kontrakt besidder den paagældende Ejendom for den Aarrække, for hvi Valget gælder.

Denne Bestemmelse fra den gamle Valglov gik ikke ove den nye. Og Forholdet er stadigt dette, at en endog meget Mand, der for Eksempel bor til Leje i en Villa i Gentofte, ikke betragtes som højstbeskattet Ejendomsbesidder efter Lovens og følgelig heller ikke medregnes som umiddelbar Vælger et Amtsraadsvalg. Det var saaledes det gamle Hartkorns-Ov herredømme, som her i 1908 anerkendtes i den klareste Fo

Man tør nok paastaa, at Grev Frijs ikke fra første F havde ønsket Pengeskellet hverken ved Sogneraad eller Am raad. Men da det tilbødes ham, og dermed Vanskelighederne en Overenskomst om Amtsraadets Sammensætning faldt b hverken vilde eller kunde han svare Nej til et saadant Tilb Han opnaaede derved først den sociale Fordel, at Magte Amtskommunerne blev dér, hvor den altid havde været — havde ingen Anledning til at bryde sig om, hvad Fremtidskan der forberedtes mellem den frie Valgrets Sogneraad og den vilegerede Valgrets Amtsraad — og han opnaaede for det an politisk Folketingets og Flertalsregeringens Anerkendelse af bestaaende Landsting og Forfatningen af 1866 — hvad de F konservatives Organ ogsaa straks fastslog som en betydningsf Følge af det sluttede Valglovsforlig. Naar man betænkte, hv

ledes Folketinget som den almindelige Valgrets Ting i henved 30 Aar fra Halvfjerdsernes Begyndelse til 1901 havde stridt den haarde Magtstrid mod Landstinget, der ene støttede sig til de privilegerede Vælgeres Institution som urokkeligt Værn for Statskupet, saa maatte man indrømme, at Sejren i Øjeblikket var stor. Al Tale om en Forfatningsforandring, der gjaldt Landstingets Sammensætning, maatte for lange Tider ophøre, naar det parlamentariske Ministerium i en Valglov, som var foreslaaet *uden* privilegerede Vælgere, roligt indsatte dem paany i Overensstemmelse med de frikonservative Højremænds og Herremænds Fordring. Men om end Sejren saaledes syntes i Øjeblikket meget betydelig for de Frikonservative, og om end Politikere og Pressemænd i Sejrsbulletiner indflettede Spaadomme om nye og heldbringende Tilstande med mange Løfter om velsignelsesrige Love, saa blev det dog altid et Spørgsmaal, om de Frikonservative som Parti stod lige saa stærkt *efter* Forliget som *før* dette. Hvis Grev Frijs ikke havde sluttet Forliget, saa havde hans Politik svævet i Luften, thi han *maatte* gennem Forhandling hidføre Løsning af betydelige Opgaver. Men var han bagefter lige saa stærk ɔ: lige saa nødvendig for Regeringen efterat have hjulpet den til Rette med Valgloven og — hvad mere var — befriet Ministeriet for den frygtede og for dette umulige Landstingsopløsning? Vilde det også i Fremtiden forblive saadan, at de Frikonservative var Reformpartiets eneste og faste Allierede, medens Radikale og Socialdemokrater som selve Højre stod udenfor, fjærnede baade fra Forhandlinger og Afgørelser?

Fremtiden skulde snart vise en ikke ringe Forandring. Men i Dagene omkring d. 10. Januar genlød Luften af Triumfskrig og Fanfarer. Ikke mindst fordi delvis det gamle Højres Presse baade i Hovedstaden og udenfor denne med fuld Musik gik over til den frikonservative Politik og Taktik, i det man gjorde gældende, at da *Forsvarssagen* var Højres Hovedsag og Militærspørgsmaalene kun kunde løses i Forstaaelse med Hr. J. C. Christensen, maatte man *bortrydde* alle Hindringer — og til saadanne hørte Valgretslov og Toldlov — for at opnaa Overenskomst om Livsspørgsmaalet, naar dette i den næste Rigsdagssamling og ved det næste Valg kom til at ligge endeligt for; ved at modsætte sig Forliget vilde man gavne de radikale Oppositionspartier og kaste Regeringen ind i en radikal Politik sammen med disse, men dette var

umuligt, naar det just gjaldt om at forene alle gode konserva
Kræfter og borgerlige Partier i en Samlingspolitik imod Omst
ningen og Forsvarsnihilismen til den fælles store Opgave: *I*
svarssagens Løsning.

Slet saa klart laa Sagen ikke for Partiets ledende Politik
for Landstingets Højregruppe. Der kan næppe være Tvivl
at Grev Frijs ganske loyalt holdt Gruppen igennem dens I
mand Kammerherre Alfred Hage à jour med de Forhandlin
som han i Maanederne Oktober—Januar førte med Regerin
Han vilde ikke da, saalidt som før eller senere, føre en for H
dulgt Politik: hans Maal var den muligt bedste konservative I
ning og forsaavidt altsaa den for Højre nyttigste; vilde H
slaa Følge — gærne for ham, kun at han var Føreren; v
Højremændene derimod slaa sig fra, saa værst for dem, da v
han handle alene og om saa skulde være stik imod Partie
hvilket intet Venskabsbaand mere knyttede de Frikonserva

Ulykken for Højregruppen i Landstinget var nu den, at Pa
hverken vidste ud eller ind — ikke anede, om det skulde tiltr
Forliget, gaa direkte imod det eller holde sig tilbage ɔ:
stemme for Lovens Vedtagelse og derved stiltiende hjælpe For
igennem uden at tage Ansvaret. Men det var vanskeligt at
drage sig Ansvaret paa Grund af Partiforholdene i Landsti
og Partiernes formentlige Stemmestyrke ved Afstemningen. P
Grupperingen var, da Forliget sluttedes, denne:

Højre	27
Venstre-Reformpartiet	21
Frikonservative	9
Moderate	4
Socialdemokrater	4
Radikal	1
	66

De Frikonservative mistede Formandens Stemme; *for* I
liget stod saaledes 8 + 21 (Reformp.) + 4 Moderate = 33;
Højre stemte imod sammen med de 5 oppositionelle Medlemi
blev dette kun 32 og altsaa ikke nok. Saaledes syntes det,
om Højre kunde stemme imod eller afholde sig fra at stei
— uden Ansvar.

Men denne Gruppering var kun tilsyneladende. Samme Dag, som Forliget forkyndtes, erfaredes det ogsaa, at et frikonservativt Medlem Forpagter Sonne var *imod* dette, og at han havde meddelt dem, der spurgte ham, sit bestemte Forsæt: at stemme imod Vedtagelsen. Hans Opposition toges meget alvorligt af Grev Frijs, der ved Lovens anden Behandling i vittige men yderst haanlige Ord viste ham ud af Gruppen. Men ved hans Stilling forandredes pludselig Udsigterne; nu blev der i Landstinget 33 *imod* og 32 *for:* saaledes var Højre atter Herre over Situationen. Og skønt det dernæst rygtedes, at et af Højres Medlemmer den færøiske Landstingsmand Provst Petersen vilde stemme *for* Loven og havde meddelt Gruppen dette, forandredes derved ikke Magtforholdet; thi den sidste Januar døde et af Reformpartiets Medlemmer Gaardejer Jens Rasmussen Snertinge, og nu blev Stillingen ved Afstemningen den — forudsat at Højre holdt sammen — at der blev 32 *imod* og 32 *for* ɔ: Loven kunde *ikke* vedtages, da der til Vedtagelsen forlangtes én over Halvdelen af de afgivne Stemmer, og Forslaget vilde saaledes falde bort.

Men Højre holdt ikke sammen. Til Ære for Grev Frijs' politiske Indsigt tjener det, at han ingensinde tvivlede om Sagens endelige Udfald. Han kendte Højre godt. Afgørelsen trak meget længe ud: anden Behandling fandt først Sted d. 14., 15. Februar, tredje Behandling 26. Februar, skønt Forliget som sagt allerede var bekendtgjort den 10. Januar. Denne lange Mellemtid skyldtes næsten helt Højres endeløse Forhandlinger paa talrige Partimøder, hvor man forgæves søgte at komme til Enighed, og efter hvilke man bestandigt bad om Udsættelse. Og til Ulykke for Højre var Indtrykket dette, at Partiets egen Formand Kammerherre Hage stod raadvild, hans Hjærte drev ham til de Frikonservative, hans Formandspost til de Intransigente. Han var syg, legemligt og nervøst angrebet, mødte endnu ved anden Behandling, men udeblev paa Grund af Sygdom fra den endelige Afstemning og gav iøvrigt ikke mere Møde i Rigsdagen, saalænge Samlingen varede.

Lige i sidste Øjeblik syntes det dog, som om Højre havde samlet sig til en bestemt Optræden, til en Forkastelse. Fordelene var indlysende: Ministeriet vilde mærkbart slappes; Samlingens Resultater vilde blive de muligt mindste, maaske Lønningslove og intet mere, og Reformpartiets Gaardejere vilde saare nødigt komme ud til Vælgerne med de forøgede Lønninger som eneste

Udbytte af Arbejdet paa Tinge; Regeringen turde ikke opløse Landstinget, thi hvorledes kunde den udsætte sine frikonservative Allierede for en Opløsnings indviklede Ubehageligheder, og hvad skulde der opnaas ved Opløsningen, hvor Frikonservative paa Spørgsmaalet de Kongevalgtes Livstidighed nødtes til at gaa sammen med Højre i Valgkampen; de Frikonservatives Politik endelig ramtes af et maaske ikke dræbende, men dog yderst farligt Stød; Højre derimod vilde staa som et Parti, der var mægtigt og sin Magt bevidst, og som ikke ustraffet lod sig sætte ud af Spillet.

Dog, Betænkelighederne var mange og Raadgiverne endnu flere, og Partiet havde længst sat sin Manøvredygtighed til. Derhos besad det ingen Fører, eller i hvert Fald kun én, der var syg. Gammelt var ogsaa Partiet. Manges Følelse stred imod en Alliance med Socialdemokrater og Radikale for at ødelægge en Forhandling med Kongens valgte Ministre — derud af kunde intet godt komme. Det er tilladt at tro, at Hoffets formodede eller kendte Stemning lagde et vist Tryk paa Gemytterne. Partiet fik efterhaanden et Præg af Opløsthed, der atter senere i Samlingens Løb aabenbarede sig — og den raadvilde Trække-i-Langdrag, som Offenligheden erfarede gennem Meddelelser om atter og atter udskudte Partiafgørelser, demoraliserede mere end en hvilkensomhelst hurtigt truffen Bestemmelse. Man smilte ad Partiet, og de Frikonservative førte deres Politik videre, som om Højres Samstemning var givet.

Ved anden Behandling skete intet. Man var fra Reformpartiets og de Frikonservatives Side ivrig efter at fastslaa, at der her ikke var Tale om et Forlig, men kun om en Overenskomst for den enkelte Sag. Grev Frijs ligesom Minister Berg udviklede denne Forskel mellem Overenskomst og Forlig, men da begge og andre samtidigt hævdede, at just denne Overenskomst aabnede Udsigt til Løsning af de store og vigtige Sager, som i nær Fremtid laa for — saa blev Forskellen mere dialektisk end væsentlig og i hvert Fald politisk uden al Betydning. Ellers vilde næppe Tilfredsheden i begge Lejre været saa stor.

Saa kom det endelig den 26. Februar, efter at adskillige andre vigtige Sager imidlertid havde optaget Rigsdagens Opmærksomhed, til den afgørende tredje og sidste Behandling. Umiddelbart forinden denne erfarede man, at Højre som Gruppe havde bestemt sig til at stemme *imod* Vedtagelsen. Skulde altsaa virkelig Loven og Forliget i ellevte Time standses og en helt ny Situation fore-

ligge med uanede Tilstande og Begivenheder? Ak nej, det var ikke saa slemt, blev ikke saa skæbnesvangert. Thi for det første var *det* hændt, at Kammerherre Hages Tilstand mellem anden og tredje Behandling havde forværret sig, og han saaledes vilde være fraværende ved Afstemningen, og til Overflod havde to Medlemmer af Højre, to militære Medlemmer Admiral Carstensen og Oberstløjtnant Rambusch, meddelt deres Gruppe, at de var tilsinds at sige *stemmer ikke* — hvad der var ensbetydende med at stemme *for* Vedtagelsen. Hr. Rambusch meldte sig ligesom Provst Petersen med det Samme ud af Partiet; Admiral Carstensen foretrak at blive og afvente, om hans Partifæller vilde tvinge ham ud af Gruppen — hvad dog ikke skete.

Og saa oprandt altsaa tredje Behandling, som var ganske uinteressant, da kun Afstemningen kunde været spændende, og dennes Forløb kendtes nogle Timer i Forvejen. Forhandlingen var ogsaa ganske kort. Paa Højres Vegne og paa den fraværende Hr. Hages Vegne oplæste Højesteretssagfører P. G. C. Jensen en bitter Erklæring om, at Lovforslaget var „saa slet, at det aldrig burde ophøjes til Lov“, men „at der hos nogle Medlemmer af Partiet væsentligst af Hensyn til udenfor Lovforslaget liggende Forhold var fremkommet Betænkelighed ved at stemme mod Lovforslagets Vedtagelse, saa at dets Forkastelse [hvorover Højre slet ikke var Eneherre!] var bleven umulig“. De to Medlemmer, Hr. Carstensen og Hr. Rambusch, meldte sig derpaa som de skyldige, og idet de en Smule mindede om de to udødelige Prinser Ajax den 1ste og Ajax den 2den, erklærede de begge yderst højtideligt, at de *for Forsvarssagens Skyld* ikke dristede sig til at hidføre en Situation, hvis uberegnelige Følger de ikke kunde overse. Ved Afstemningen blev der saa 32 Stemmer *for* Vedtagelsen og 29 *imod*, Hr. Hage var fraværende, og de to ovennævnte Herrer stemte ikke. Havde de 3 Medlemmer stemt med deres Parti, var altsaa den nye Situation indtraadt.

Man tør maaske formode, at Højre med en vis Lettelse saá efter dets to Desertører, der havde befriet Partiet for ethvert Ansvar. Grev Frijs' Tillid — en Tillid af samme Art som Moderens usvigelige Tryghed i et berømt Digt af Henrik Ibsen — havde givet ham Ret: da det kom til Stykket, afgav Højre alt, hvad han forlangte: en Feltpræst med militær Eskorte, og om Partiet ellers stemte *for* eller *imod*, var glad eller trist, maatte

forekomme ham komplet ligegyldigt. Derimod var det ham ikke ligegyldigt, at Partiet ved sine lange og haabløse Forhandlinger havde aabenbaret en indre Sygelighed, der truende lignede en Sygdom til Døden. Grev Frijs stod som Landstingets og i Virkeligheden som Højres Fører, thi Folketingets Højre, der repræsenterede Højres Vælgere, vovede ikke som Gruppe at stemme *imod*, da tredje Behandling foregik i Folketinget den 14. April; de fleste af den lille Gruppe sagde *stemmer ikke*, og en enkelt stemte endogsaa *for* Vedtagelsen. Alt dette gav Indtryk af Højre ikke havde nogen selvstændig Politik — eller rettere ingen anden end den, som angaves af de Frikonservative.

Og Regeringen følte sig stærkere end nogensinde, raadende over et sikret Flertal i Folketing og Landsting. Ministeriet var uerstatteligt; Gaardmandspartiet tilfreds med sig selv og sit Ministerium; det gamle Højre splittet og slaaet; de Frikonservative svorne Venner uden uindfrielige Fordringer; og Oppositionspartierne — Socialdemokraterne og de Radikale — foreløbigt magtesløse.

Saaledes syntes ved Samlingens Midte Fremtiden lys for Regeringen, tilmed da ogsaa andre Begivenheder indenfor og udenfor Rigsdagen havde styrket Ministeriets Stilling. (Sluttes)

EDVARD BRANDES

DYRE-FOTOGRAFERING I NATUREN

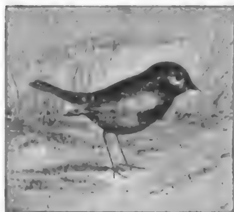
Jo længere man lever, des mere kommer man til den Overbevisning, at det lykkeligste Liv, et Menneske kan føre, er et Liv i og med Naturen.

Dette Evangelium bør prækes tidlig og sildig. Forstaaelsen deraf vil betinge mange Menneskers Lykke. Det vil forsone Landarbejderen med hans beskedne Lod og mindre glansfulde Omgivelser, og det vil lokke Byarbejderen tilbage til de grønne Marker, som han selv eller hans Fader forlod, fristet af Storbyens Sirenesange.

Det er denne samme Naturlængsel, som driver Landliggerne til at døje Besvær, som lokker Skovgæsterne og Turistskarerne

1

2

3

Billeder af en Rødhals.
1. 100 Aar gammelt. 2. 50 Aar gammelt. 3. Moderne Fotografi.

bort fra Hjemmene, og som — i smaa Forhold — har skabt Kolonihavernes Idyller i Storbyens Udkanter, og fylder Husenes Vinduer og Altaner med Blomster og Fuglebure.

Men den almindelige Kundskab om Naturen har ikke holdt Skridt med Længslen efter den, og altfor mange Mennesker er

Fotografering af flyvende Fugle.

Fotografen hejses ned ad Klippen.

der, som ikke kender en Stillids fra en Bogfinke eller en Lærke fra en Spurv.

De gaar som blinde og døve derude i Mark og Eng. De ser Naturens Bog aaben, men har ikke lært at læse dens Hemmeligheder. Først i de allersidste Aar har man herhjemme begyndt at udgive populære Smaabøger om vor egen Fauna og Flora. Et mægtigt Hjælpemiddel til at sprede Naturkundskab er Fotografien, og ved dens Kunst er man naaet vidt i at kunne afbilde Dyrene, saaledes som de v kelig ser ud, og ikke som de t ligere blev tegnede efter udstoppe Musæums-Eksemplarer. I saa He seende er de tre Smaabilleder en Rødhals meget oplysende. D første er 100 Aar gammelt og aabe bart tegnet efter en udstoppet Fu Det andet er fra en Lærebog fra v Barndom, det tredie skyldes et Fot grafi fra de sidste Aar.

Fotografering af en Rede i et højt Træ.

Den uhyre Lykke, som *Karl* *Schillings* Lysbilleder af Dyr f Afrikas Skove og Stepper fornyl gjorde i Kjøbenhavn, har gjort de Kunst at fotografere Dyr i Nature i høj Grad aktuel. Det kan ikl

Fotografen med Barkmasken i Haanden.

noksom anbefales vore mange Amatørfotografer at dyrke denne vanskelige Sport. Jægerne burde af den Grund lægge sig efter Fotografering. Med Kameraet i Stedet for Jagtbøssen kan de nemlig gaa paa Jagt hele Aaret rundt, og uden Blodsudgydelse fejre Triumfer, som de ivrigste Dyrevenner vil være de første til at applavdere.

Det er særlig Englænderne og Amerikanerne, som har dyrket denne Sport, hvilken de endog har drevet saa vidt, at vore Biografteatre i de sidste Par Maaneder har kunnet forevise levende Billeder af Fugle, som mader deres Unger, og af Gnuer, Antiloper og Zebraer, som bevæger sig — ikke i zoologiske Havers indskrænkede Gaarde — men ude i Afrikas vilde Natur.

Selvfølgelig er dette en særlig svær Opgave, men alene det at tage et Enkeltbillede af fritlevende Dyr frembyder meget store Vanskeligheder.

Den første Betingelse er selvfølgelig et fortrinligt Apparat; ikke blot et almindeligt Kamera, men i adskillige Tilfælde, særlig til at tage Billeder af Fugle i Flugt, et Telefotografi-Apparat, hvis Objektiv er kombineret med Kikkert-Linser, som „trækker til“. Englænderne kalder dette et „Gun-Apparat“, og det bruges ogsaa ligesom et Skydevaaben, hvad Billedet S. 614 viser.

Fotografen dækket af Barkmasken.

Dernæst maa Fotografen

Rugende Splitterner paa Klægbanken i Ringkøbing Fjord.

være fortrolig med Naturen, kende Dyrenes Vaner og Livsfo
hold, opspore deres Reder, deres Vandingssteder, vide, hvor d
søger Føde, og hvad de lever af.

Endelig maa han udvise en englelig Taalmodighed, have Tide
til sin Raadighed, forstaa at skjule sig, kunne ligge paa Lur
Timevis, døje al Slags Vejrlig, klattre op i høje Træer, lade s
hejse ud over lodrette Brinker, anbringe sig selv og sit Appar
paa en gyngende Gren, et vaklende Stigetrin eller en Klippeflad
paa en halv Kvadratmeter — og saa endda finde sig i, at ha
slet ikke faar Dyret „paa Skud", eller at Pladen viser sig
være mislykket, naar han, bævende af Spænding, staar bøjet ove
Fremkalderskaalen i Mørkekamret.

I Egne, som Menneskets Fod aldrig har betraadt, er det inge
Sag at være Dyre-Fotograf. Der kommer de ham sorgløst i Mød
eller lader ham komme ganske nær. Anderledes her, hvor al
Markens og Skovens Dyr af sørgelig Erfaring eller medfød
Instinkt kender Kultu
mennesket og dets Øde
læggelsesmidler.

Attrap-Faaret, som skjuler Kameraet.

Her i Danmark er Dy
læge *Roar Christense*
hvem Billedet ovenfo
skyldes, vistnok den be
tydeligste Dyrefotogra
han har ogsaa vundet o
fentlig Paaskønnelse de
for, og vil antagelig kunn
opnaa udmærkede Resu
tater. Han bruger oft

den Fremgangsmaade, naar han vil fotografere rugende Fugle, at opstille en Efterligning af et Fotografi-Apparat i Nærheden af Reden. Naar Fuglene saa i Løbet af nogle Dage er blevne fortrolige dermed, ombytter han det lumskelig med det rigtige Kamera, indstiller dette, lægger sig i Skjul i passende Afstand og frigør Øjebliks-Lukkeren ved Hjælp af en lang Snor, paa det rette Tidspunkt, idet han iagttager Fuglenes Færd gennem Kikkert.

Attrap-Oksen bæres.

Englænderne, Brødrene *Kearton,* som vistnok er Verdens berømteste Dyrefotografer, benytter hertil en over 100 Fod lang Gummislange, som bestaar af mange Led, samlede ved Metalbøsninger. Disse to Herrer har ogsaa med stort Resultat benyttet en Række Forklædninger. Saaledes har de lavet sig en Hjælm af Barkstykker, som ganske skjuler Fotografens Hoved, saa at det ligner en gammel Træstub, der rager op over Buskene eller det høje Græs (Billederne S. 615). Eller de medfører et udstoppet, hvilende Faar, som anbringes paa Marken eller ved Strandkanten, saaledes at Kameraet er skjult inde i den hule Krop, og Objektivets Ulve-Øje alene titter ud gennem et Hul i Faarepelsen.

Eller det gaar saa vidt, at Homers Skildring af Trojaner-Hesten indgiver dem den barokke Idé at udspænde en vældig Oksehud over et Træskelet, med en Aabning under Bugen, hvorigennem Fotografen stikker hele Overkroppen med samt sit Kamera. I Oksens Bringe er der et Skydeskaar til Objektivet samt et lille Kighul til Fotografen. Naar saa Oksen opstilles i højt Græs, dækkes Fotografens Ben af dette, og den ubevægelige Drøvtygger ser da saa livagtig ud, at Fuglene trygt nærmer sig. Ved paa

Attrap-Oksen i Brug.

Solsort, som fodrer sine Unger.

denne Maade at gøre sig til et Stykke Kvæg opnaaede Kearton omsider paa nært Hold at tage en Række udmærkede Billeder af et Lærkepar, som fodrer sine Unger.

Men frygtelig trættende er selvfølgelig den krumbøjede Stilling i det trange Rums indelukkede og daarlige Luft.

Silkehale-Unge, 36 Timer gammel.

Ved Fotografiens Hjælp kan man i vore Dage konstatere det enkelte Individs Vækst, hvilket er af stor Betydning for Biologien. Af en spirende Plante eller en sig udfoldende Blomst tager man en Række Fotografier, som viser alle Stadier, saa at man kan „se“ den vokse og udvikle sig, hvad man aldrig før har kunnet. Ligeledes er det højst interessant gennem en Række Fotografier at vise Fugleungers utrolig hurtige Udvikling. Hosstaaende Billede viser saaledes en Silkehale-Unge, 36 Timer gammel, som gaber efter Føde. Det er mærkeligt at se, hvorledes den støtter paa Forlemmerne, og altsaa paa dette Standpunkt paa en Maade er „firbe-

Kuld Isfugle, 13 Dage gamle.

Harekillinger.

net". Endnu er den ganske nøgen, medens vi paa et Kuld Isfugle-Unger, 13 Dage gamle, ser Fjerene stritte frem og give Dyrene Lighed med smaa Pindsvin.

Til den Art Billeder hører ogsaa Harekillingerne i Lejet og de pudsige Muldvarpe-Unger, som kun er 2 Dage gamle. Dette sidste Billede samt Fotografiet af en svømmende Skalle er tagne fra de henrivende smaa billige „Nature Books", som Firmaet Gowans & Gray i London og Glasgow har udgivet en Serie af. Det er to Brødre *Johnson,* hvem det er lykkedes at tage mange udmærkede Billeder af levende Fisk i disses eget Element.

Muldvarpeunger, 2 Dage gamle.

En ejendommelig Specialitet, som særlig Schillings har gjort Lykke med, er Fotografering om Natten af større vilde Dyr

ved Magniumslys. Han har ogsaa i denne Branche haft Forgængere i Amerika. Omstaaende Billede viser saaledes et pragtfuldt Magniumsbillede af en græssende Hind, taget af en amerikansk Amatør allerede i 1898.

Svømmende Skalle, fotograferet i Vandet.

Nedenstaaende Billede er et af Schillings' Zebrabilleder. Zebraerne nærmer sig Vandet for at drikke, og nede ved Vandingen støder de forreste mod en udspændt Snor, som udløser den Mekanisme, der tænder Magniums-Blusset og præger Billedet paa Kameraets Plade. Samtidig lukkes Objektivet, saa at Foto-

Zebraer ved Vandingsstedet, fotograferet ved Magniumslys.

grafen den næste Morgen kan hente det i dets Skjulested. Disse Billeder har adskillige Betingelser for at lykkes, idet Afstanden forud kan maales, og temmelig nøjagtig Indstilling foretages.

Paa ikke faa af Schillings' Lysbilleder saas tydelig — dog ikke

Græssende Hind, fotograferet ved Magniumslys.

paa dette — en tør Gren, som er stukken ned i Jorden for at bære den ene Ende af den udspændte Snor.

Den amerikanske Fotograf derimod synes at have ligget paa Lur. Hans Billede er beundringsværdig tydeligt og faar en særlig Ynde ved Spejlbilledet i den rolige Vandflade. Det synes at være taget fra Baad.

Der maa selvfølgelig til saadanne Nat-Billeder afbrændes en stor Mængde Magniumspulver, og Schillings fortæller ogsaa, at han i saa Henseende først maatte gøre en omfattende Række Forsøg. Magniumsfotografering ude i Naturen kan man selvfølgelig kun anvende i faa Tilfælde. Dette kan kun bruges overfor større Dyr og paa Steder, hvor man af Sporene kan se, at de hyppig færdes efter Mørkets Frembrud.

Fjernfotografering ved Stranden.

Om Dagen er Opgaven ulige vanskeligere. Ved Fugle gaar det dog an, fordi de saa hyppig besøger Reden i den Tid, Ungerne mades. Reden og dens nærmeste Omkres kan man efterhaanden afdække, idet man med største Forsigtighed fjerner

et for et af de dækkende Blade, som vilde genere mest ved Fotograferingen. Naar man saa anbringer Kameraet saa skjult som muligt og vænner Fuglene til det, vil det ikke være vanskeligt at tage en Række gode Plader, ligesom det ogsaa er denne Metode, der benyttes ved „levende“ Optagelser.

Men der findes Fugle, hvis Rede er saa skjult, at den ikke lader sig fotografere. Saaledes Isfuglen, som graver sig en Hule dybt ind i en Brink. Af denne sjældne Fugl lykkedes det en af Brødrene Kearton at tage et udmærket Billede, og Beskrivelsen af hans Fremgangsmaade er højst lærerig.

Kearton meddeler herom følgende: „Sidste Vinter, da alle Aaer og Bække i Surrey var opsvulmede og plumrede, indfandt der sig daglig en Isfugl i en af vore Venners Have, hvori der var en Dam med smaa Guldfisk. Den dykkede ned og hentede sig en Fisk, fløj op paa en bestemt Gren og fortærede sit Bytte.

Min Broder hørte dette og besluttede at fotografere den. Der anbragtes en stor Trækasse i Nærheden af Grenen. Et Hul boredes i den Side af Kassen, som vendte ud mod denne. Derpaa opstilledes der en gammel Dør et Stykke bag Kassen, saaledes at man uset kunde liste sig nær. Fra Husets Gavlvindue kunde man se, naar Fuglen kom, og Gangen hen til Kassen belagdes tykt med gamle Sække, saa at Fotografen kunde nærme sig lydløst.

Kameraet blev anbragt i Kassen, Objektivet indstillet og Gummislangen ført hen bag Døren. Da Fuglen kun kom 3—4 Gange daglig og nogle faa Minutter, maatte min Broder holde Vagt i hele seks Dage ved det nævnte Gavlvindue, saa at han endog lod sine Maaltider bringe til sig. I den Tid tog han en Række Billeder, hvoraf der var et ganske udmærket.“

Denne Skildring findes i Værket „With Nature and a Camera“, forlagt af Cassell & Company, London. En anden lærerig Bog om dette Æmne er „Nature and the Camera“, by A. Radcliffe Dugmare, forlagt af Doubleday, Page & Company, New York.

20. Juni 1908.

JULIUS SCHIØTT

AUGUST 1908

RIGSDAGSSAMLINGEN 1907—08 (II)

V

Naturligvis fulgte man i Folketinget med endnu ivrigere Opmærksomhed end andensteds Begivenhederne i Landstinget og de skiftende Chancer for det storpolitiske Forlig. Da Folketinget den 24. Februar drøftede en dog ganske vigtig Sag Lovforslaget om Kolonistyrelsen i Grønland, konstaterede en Taler, at der ikke var ti Medlemmer i Salen paa deres Pladser, aldenstund det var rygtedes ned fra det andet Ting, at Højre havde opgivet sin partimæssige Modstand imod Valgretsforliget — hvad der iøvrigt var forkert. Naar ikke meget store Sager optog Folketingets Tanker, grundede man i Januar—Februar mere over hvad der skulde og kunde hænde end over, hvad der virkeligt laa for.

Ikke for det, der var baade Brændstof og Arbejdsstof nok. Januar havde bragt en fornyet lidenskabelig Diskussion om Hebron-Sagen, idet Regeringen havde stillet Forslag om at Stillingen som Overinspektør ved Opdragelsesanstalterne fremtidigt skulde være et eget Statsembede i Stedet for en Honorarpost. Fra den 9. til den 14. Januar optrævledes Hebron-Forhørene i voldsomme Foredrag, uden at noget nyt fremkom. Og derefter tog man fat paa anden Behandling af Finansloven fra den 15. til den 23.; dog da Hr. Alberti var syg og derfor maatte udeblive fra Behandlingen af Justitsministeriets Budget, holdtes der en Middel-Temperatur i Salen. Kun gav de militære Budgetter Anledning til de sædvanlige Skærmydsler mellem den stedse militær-venligere Forsvarsminister og Oppositionens Førere, der var desto mistænksommere overfor Konsejlpræsidenten, fordi han uden

Hensyn til den i sig selv hvilende Forsvarskommission atter bragte nye Militærforslag frem og ubønhørligt forlangte deres Gennemførelse af sit Parti. Det var Lønningslove, forskellige administrative Forandringer, Omordninger af Forplejningskorps, Dyrlægekorps og Lægekorps, samt Anskaffelse af en Undervandsbaad til en halv Million — hvorved dette moderne Krigsberedskab indførtes i den danske Marine. Saa næsten overmodigt sikker følte Hr. J. C. Christensen sig i sin Magt, at han helt omordnede Hærens Lægekorps ved et nyt Forslag, skønt han Aaret i Forvejen havde foretaget en mindre Forandring og da erklæret, at han vilde nøjes dermed, indtil Forsvarskommissionens Betænkning forelaa. Men hans Vilje gjaldt for begge Rigsdagens Ting mere end al Begrundelse.

Forliget om den kommunale Valglov havde imidlertid sat i Bevægelse de store Love, der var afhængige af den politiske Overenskomst mellem Regeringen og de Frikonservative. Færdselsvejen var fri; nu kunde de to Ting mødes til Fællesafgørelser.

Først Toldloven. Den havde hvilet trygt i Landstingsudvalget siden Oktober. Udvalget havde holdt mange Møder og aabnet disse for den Strøm af Næringsdrivende, Fabrikanter, Haandværkere, Handelsmænd, der havde ønsket at forebringe Fordringer eller Klager. Alle var velkomne, og Toldudvalget kunde afsluttes med Offentliggørelsen af en tyk Bog fuld af Andragender. Og egentlig var denne Bog hele Resultatet af dets Arbejde. Da Forliget var i Orden, standsedes der. Og nu syntes det, som om alle Ønsker og Klager havde lydt forgæves, thi Regeringsparti og Moderate forblev døve for disse og afslog enhvilkensomhelst Ændring i det af Finansministeren forelagte Forslag undtagen saadanne, som Ministeren stillede eller tiltraadte. Disse Ændringer var imidlertid Bagateller paa én Undtagelse nær, nemlig Nedsættelsen af den saakaldte *Galanteritold* (den gamle Marks-Told for en Række af de mest forskelligartede Varer) fra den af Regeringen foreslaaede Afgift af 80 Øre Kiloen til 70 Øre. Utvivlsomt skete denne Nedsættelse af Hensyn til de Forhandlinger, der var indledede med Tyskland om en Handelstraktat. *Galanteritolden* var i den gældende Toldlov 66²/₃ Øre; Forslaget satte den op til 80 Øre for ikke faa af de Varer, hvormed Tyskland i store Mængder forsyner den danske Stat. Naar Vil-

helm Lassen nu selv foreslog en Nedsættelse, saa aabenbarede han derved, hvilken Indrømmelse han agtede at gøre det mægtige Naborige, uden at meddele Besked om, hvad han til Gengæld kunde opnaa — om *noget* eller slet intet. Og denne Nedsættelse (som dog i og for sig var en ganske lille Forhøjelse fra den gældende Toldlov) vedtoges ogsaa af Rigsdagen — skønt ikke uden Knurren dels fra Beskyttelsesmændenes Side, som ønskede en krigersk Udelukkelses-Told for adskillige Varer altsaa Forhøjelse, dels fra Frihandlernes Side, som ikke saá nogen Grund selv til den mindste Forhøjelse paa en Række billige Ting. Men til en Udredning af hvad der laa bagved naaede man ikke: Partierne var ligesom nødtvungne til at gaa frivilligt med, efterat Finansministeren engang havde indladt sig paa dette noget prekære Forhold til Tyskland, samtidigt med at Regeringen kom saa slet overens med Frankrig. Overhovedet var der over Regeringens Politik en underlig Vaklen og en uforsigtig Sympati-Tilkendegivelse snart mod Syd og snart mod Vest. I hvert Fald saá det saaledes ud, og efterat man ved en hasarderet Dynasti-Politik i 1905 havde paadraget sig et spændt Forhold til Sverig, manede alt til den yderste Forsigtighed: Danmark maatte ikke engang med Urette mistænkes for i Øjeblikke at hælde lidt svagere eller lidt stærkere til den ene eller den anden Side.

I Toldudvalget blev den frikonservative Konsul Hey valgt til Ordfører. Ved dette Valg var der forsaavidt intet Mærkeligt som Regeringsparti og Frikonservative almindeligvis delte Udvalgenes Formands- og Ordførerposter imellem sig. Desuden var Konsul Hey udmærket skikket til Hvervet: selv Fabrikant og Købmand havde han erhvervet sig meget Kendskab til den vanskelige og omfattende Toldsag og besad baade Sikkerhed og Smidighed som Taler; han vogtede iøvrigt nøje over, at den Beskyttelsestold, hvori han selv som Forretningsmand maatte forudsættes interesseret, ikke forhøjedes men nedsattes ved den kommende Toldlov. Han var da en uangribelig Ordfører — men rigtignok ikke for et frihandlersk Parti, som Regeringens Tilhængere paastod at være. Konsul Hey erklærede *ikke* at kunne eller ville tiltræde den Lassenske Toldlov; de Frikonservative selv stillede en Række Ændringer, som *han* selvfølgelig skulde anbefale, men som Regeringspartiet efter Ministerens Opfordring stemte imod; ja hvad mere var: efterat det yderste protektioni-

stiske Højre for egen Regning havde opstillet en Mængde Forslag til voldsomme Forhøjelser, idet man uden videre antog alle de Paagældendes opskruede Fordringer, anbefalede Konsul Hey ved anden Behandling af Toldloven sine Meningsfæller at stemme *for* disse Forhøjelser, for at de kunde komme til Forhandling i det tilstundende Fællesudvalg. Saaledes havde da det frihandlerske Reformparti kaaret til sin Ordfører en erklæret Beskyttelsesmand, der saalangt fra at anbefale Ministerens og Regeringspartiets Lovforslag tværtimod ansaá det for uantageligt og støttede det gamle Højres Modstand imod Nedsættelser og dets Krav paa Forhøjelser. En saadan Situation vilde næppe kunne tænkes i noget andet parlamentarisk Land. Men Begreberne var efterhaanden og med fuld Bevidsthed hos Magthaverne blevne saaledes forvirrede, at ingen Kombination af de konservative Partier afskrækkede paa Mellemstadierne — blot Enderesultatet blev efter Ønske.

Og med Rette henviste Konsul Hey og efter ham alle Talere til Fællesudvalget. Alt hvad der inden dette foretoges var egentlig ligegyldigt. Om man vedtog et Toldforslag med Millioners Indtægts-Stigning eller -Nedgang, var ligemeget; om det tog sig beskyttelsesvenligt eller frihandlersk ud, ogsaa ligemeget; *om* og *hvilken* Dækning der skulde blive, var saa irrelevant, at Toldloven vedtoges — i forskellig Form — i begge Ting og førtes til Fællesudvalg uden man anede, hvordan det gik med den berømte Stempellov paa Spirituosa eller hvordan Højre stillede sig til Arveafgiftsforslaget. Det gjaldt blot at naa hen til Fællesudvalget, der efterhaanden bar Præg af et helligt Sted, hvor selve den himmelske Graal opbevaredes, for hvilken Folketingets Ordfører Hr. Neergaard var Vogteren. Til ham hastede Hr. Hey: dèr afgjorde de høje Magter om det skulde blive Toldlovens Undergang eller Frelse. Men inderst inde tvivlede vel ingen af de Ivrige paa, at sad først Hr. Neergaard og Hr. Hey i det allerhelligste, og var Finansministeren den tredje i Forbundet, saa maatte Formidling og Enighed tilvejebringes — hvad da ogsaa skete omend ved mærkelige Omstændigheder lidt senere end ventet.

Altsaa skyndte man sig saameget som muligt for at faa has paa disse *Behandlinger*, der intet betød. Landstinget besørgede anden Behandling af Toldloven den 15. Januar, tredje den

22., hvorpaa Folketinget tog sine tre Behandlinger fra 31. Januar til 7. Februar. Og efterat dernæst fjerde Behandling havde fundet Sted i begge Ting 12. og 13. Febr., kunde Toldloven henlægges i et Tredivemands-Fællesudvalg, hvis Under-Underudvalg blev de Herrer Hey og Neergaard. Samtidigt med dette trak nu ogsaa Folketinget sin store politiske Sag frem af Udvalget, næmlig *Jærnbaneloven,* saaledes at den i Slutningen af Februar kunde komme til anden Behandling og i Marts oversendes til Landstinget, hvor et Udvalg i Ro kunde bearbejde de ikke mindre end 48 Privatbaner, som Folketinget havde vedtaget istedetfor Lovforslagets oprindelige 30.

VI

Og under alt dette udbrød saa en Bankkrise og gav med et Lyns Pludselighed Klarhed over de usikre Forhold, som særtegnede Danmarks økonomiske Stilling. Der var gaaet forskellige Tegn i Forvejen; i adskillige Aar ymtedes der om og taltes undertiden højt om, at et Krak *maatte* komme, maaske snarest i København, hvor Byggesvindel og — derom hviskedes — Banksvindel trivedes. Men Spørgsmaalet var, om *Landet* i Modsætning til Byerne stod økonomisk fast. Uheldsvarslende syntes det, at Landbruget arbejdede med en saa uhyre Gæld, og at der bestandigt maatte søges nyt Marked for Kreditforeningsobligationerne, nu senest i Frankrig, efterat Tyskland i hvert Fald for en Tid havde vist sig mindre tilgængeligt. Fandtes der Formue hos Folk eller ikke? Danmark var jo ikke rigt og kun i Modsætning til de meget magre Egne af Jorden kunde det sammenlignelsesvis eller poetisk kaldes saadan; der gaves faa naturlige Kilder til Velstand; og der rejste sig stedse større Fordringer til et nogenledes behageligt Liv for de Besiddelsesløse, hvad der kulturelt kunde være yderst heldigt men ikke øjeblikkeligt nær saa nyttigt i økonomisk Henseende. Dog saalænge England aftog baade Smørret og Flæsket og Æggene, og saalænge det altid fremskridende Landbrug ikke kom i Trængsel, syntes Grundvolden solid, og selv en uhyggelig Krise maatte kunne overvindes.

Dog da Krisen kom og skønt den kun kom i hvert Fald tilsyneladende som københavnsk Bankkrise, blev der en saadan

Panik i de herskende Krese og ude blandt Befolkningen, at alle som i Skibbrud klyngede sig til Statsmagten som Redningsplanke og selv de overordentligste Forebyggelsesmidler blev vedtagne af Lovgivningsmagten under den offentlige Menings jublende Tilslutning. Hvad ingen kunde tænkt sig nogle Maaneder i Forvejen — dette nemlig at Staten skulde garantere likviderende eller fallerende Privatbankers Kreditorer — dette gennemførtes nu i faa Timer ligesaa hurtigt som det foresloges. Om Pesten havde forkyndt sig ved uomtvistelige Tilfælde midt i København, kunde Angsten ikke været større, og Kravet om hastige Bodemidler ikke været hæftigere.

Varsler før Uvejret havde der som sagt været. Den foregaaende Sommer havde en mindre københavnsk Bank, Centralbanken, havt saa store Vanskeligheder, at den havde maattet nedskrive sin Aktiekapital med Halvdelen — hvad den forsaavidt let kunde gøre som dens sidste Emission trods Bestyrelsens gode Navne ikke var lykkedes. Banken ejede selv sine Aktier, havde vel ogsaa laant paa egne Aktier til de formentlige Købere. Dog Centralbanken blev hjulpen. Den fik et Knæk, og dens Aktier faldt til en Tredjedel af den nominelle Værdi; men under beskednere Former og en mere nøgtern Styrelse opnaaede den at arbejde videre.

Der kunde ikke være Tvivl om, at Hjælpen havde været saa redebon, fordi man frygtede, at en Bankfallit skulde rive meget med sig og opskræmme Gemytterne. Her var Afstivningen forholdsvis let, men hvis man ikke raadede Bod paa hvad der truede med Fald, kunde selve Jordbunden skride under Fødderne.

Dog da man i Februar atter hørte Krakkets uhyggelige Knagen og Bristen, var gode Raad dyre.

Det begyndte med Grundejerbanken, der var stiftet som en Art Filial af Handelsbanken og paa én Gang virkede som Sparekasse — uden Tilsyn ligesom andre Banksparekasser — og drev omfattende Bankier-Forretninger. Aktiekapitalen var 20 Millioner Kroner; det viste sig senere for den ligesom for Centralbanken og Detailhandlerbanken, at de sidste Emissioner ikke var lykkedes trods Bankernes ret markskrigerske Forsikring om at de nye Aktier var solgte til Overpris. Den 30. Januar meddelte Grundejerbanken, at det paa et Bankraadsmøde var vedtaget af

Aarets Overskud 2 Millioner 186,844 Kr. 42 Øre (disse *42 Øre* ydede et smukt Præg af bankmæssig Soliditet) at udbetale Aktionærerne 5 % ɔ: 1 Million Kroner. Ugen efter den 4. Februar standsede Banken sine Betalinger, og ved den Forskrækkelse der herigennem rejste sig blandt Sparere og Bankkunder og Aktieejere opstod der et *run* paa Detailhandlerbanken, der endnu Lørdag den 8. Februar udholdt dette men som samtidig — under højlydt Indignation fra Direktionens Side over manglende Understøttelse — erklærede, at dens Hjælpekilder vilde være udtømte, hvis Banken om Mandagen skulde alene modstaa Publikums Forskrækkelse. Den kom heller ikke om Mandagen til at staa alene, men det viste sig rigtignok ogsaa, at Indignationen var af den mest forlorne Art. Banken havde i den sidste Tid været ledet paa den mest letsindige, paa næsten afsindig Maade, saaledes at den nogle Maaneder efter erklæredes fallit.

Det nye, der var kommet til, var den saakaldte Bankkomité af 9. Februar. Under den truende Krise var fem store københavnske Bankers Direktioner traadte sammen med fem af Finansministeren valgte Tillidsmænd og dannede en Velfærdskomité, der skulde forhindre videre Ulykker. Og Midlet herimod var, at Staten og de fem Banker overtog en Garanti for Fordringer paa Grundejerbanken og Detailhandlerbanken: Fordringer baade fra Sparere (Indskydere) og — hvad mærkeligere var — fra Kreditorer. Staten skulde i dette Øjemed garantere med højst 10 Millioner, de fem Banker med mindst ligesaameget som Staten og højst saameget som der behøvedes til fuld Dækning.

At de fem Banker paatog sig at dække de to skadelidte Bankers Gæld (ikke deres Aktiekapital) var forstaaeligt, ganske særligt for nogle af disse Bankers Vedkommende. Alle var interesserede i at standse Paniken, saa at den ikke bredte sig til dem selv, og i høj Grad de Banker — hvortil Nationalbanken ikke hørte — der fungerede som Sparekasser. Men desuden var enkelte Banker meget igaaede med de nødlidende; ganske autentiske Tal foreligger ikke, men det kan anføres, at Privatbanken synes at have havt ca. 12 Millioner, Laane- og Diskontobanken ca. 4 Millioner til Gode hos Detailhandlerbanken. Naar de søgte at hindre den yderste Ruin og fremkalde en rolig Afvikling, handlede de da — hvori ingen kunde fortænke dem — direkte i egen Interesse. Hine Dages Bank-Krønike er ikke

skreven og bliver maaske aldrig skreven, hører heller ikke ind under Rigsdags-Historien, men sikkert var Rædslen hos Bankernes ledende Mænd overordentlig og de følte sig som staaende ved en Afgrund: man kunde udtrykke det saaledes, at visse Direktører, der garanterede for de lukkede Banker, selv frygtede at maatte lukke Dagen efter, hvis Garantien ikke fik de svindelbeskyldte Banker aabnede i hvert Fald midlertidigt paany. Og naar Forholdet var dette, greb Angsten videre om sig og rammede mange af Børsens, Industriens, Handelens store og smaa Personligheder, for hvem en Bank-Katastrofe var enstydig med egne skæbnesvangre Vanskeligheder. Altsaa paa den ene Side Smaafolk som Sparere og Indlaanere, paa den anden Virksomhedernes Mænd: hvorvidt kunde dette Jordskælv strække sig, hvorlangt Virkningerne forgrene sig? Maaske ud til Købstædernes Sparekasser og Banker — maaske endda helt ud til selve det arbejdende Landbrug?

Hvis Sagen laa saa truende og vidtomspændende for, kunde der næppe tvistes om Statens Interesse i, maaske endda Pligt til at afværge Faren. Men hvad Sikkerhed havdes der for, at Sagen netop forelaa saaledes — at Faren var saa stor — og at Ondet, Svindelen med Ødelæggelse i Følge kunde afbødes? Hvad Sikkerhed for, at Staten ikke ved sin Hjælp netop dækkede over megen Svindel og at Fremtiden ikke vilde hidføre nye og ligesaa alvorlige Katastrofer selv om denne afværgedes? Var alle Sparere Smaafolk der burde frelses? Kunde ikke de godtroende, ved falske Regnskaber narrede Aktionærer have ligesaa fuldt Understøttelse Behov som de maaske velhavende Indlaanere? Og var disse Bank-Kreditorer af en særegen privilegeret Race fremfor alle andre Forretningskreditorer, der ved en Fallit maatte tage Skade for Hjemgæld? Ingen havde dog tvunget Danske og Fremmede til at yde Kredit, og Staten havde aldrig paataget sig nogen Forpligtelse som Garant. Alle disse Spørgsmaal *kunde* rejses, men kunde ikke besvares, da intetsomhelst Materiale til Besvarelsen forefandtes. Ingensomhelst Redegørelse for de to Bankers og de andre Bankers Stilling forelagdes for den Rigsdag, hvis Samtykke til en saa uhørt, ingensinde tidligere truffen Foranstaltning begæredes — end mindre for den store Offentlighed. Man maatte nøjes med en Viden om, at det var galt paafærde med de to Banker (hvad iøvrigt begges

Direktioner nægtede) og at de andre Banker var bange — nej rettere: at de andre Banker vilde frelse de skadetruede og at Staten da ikke da kunde staa tilbage i Offervillighed. Yderligere Forklaring gaves ikke. Og det bør maaske tilføjes, at et halvt Aar efter, hvor den ene Bank er erklæret fallit af Bankkomiteen, medens den anden foreløbigt fortsætter under Administration af Bankkomiteen dog med den tidligere (!) paany af Aktionærerne valgte Direktion, foreligger der endnu hverken Statusopgørelse eller Helheds-Redegørelse endsige Oplysninger om Enkeltheder for disse to Bankers Forretningsgang, deres Stigning og Fald — endda Staten staar inde for deres Gæld med 10 Millioner Kroner. Imidlertid maatte en saadan Redegørelse utvivlsomt fremskaffes, hvis der fra Rigsdagens Side ytredes Ønske derom.

Der var en Betragtning, som utvivlsomt kunde vakt Betænkelighed baade hos Minister og Rigsdag. Det var Hensynet til Fremtiden: Garantien betragtet som Fortilfælde. For første Gang ilede Staten hjælpende til, hvor private — uden hændt og uafværgelig Ulykke — kom i økonomisk Nød, blot fordi de havde stolet paa uheldige eller udygtige Forretningsledere. Hvortil vilde dog ikke i Fremtiden en saadan Statsforanstaltning kunde udnyttes? Hvorledes vilde det blive muligt at møde saadanne Samfundskrav, som stilledes fra socialdemokratisk Side overfor en ganske anderledes med Kendsgerninger paaviselig Ulykke? Og ganske rigtigt, det varede end ikke Samlingen ud, førend Arbejdsløsheden meldte sig med sit stærke og uafviselige Krav, sikrere i sin Ret end nogensinde før. Ud fra hvilken Bevisførelse skulde man vel komme til det Resultat, at den der er i Nødsstand paa Grund af manglende men ønsket Arbejde fortjener mindre Paaagtelse og Understøttelse af Staten end den, der berøves sine Sparepenge af Forretningsmænd, til hvem han selv har betroet dem? Da der ved Samlingens Slutning fremkom fra Socialdemokraterne nogle ikke betydningsfulde Forslag til Afhjælpning af den herskende Arbejdsløshed, søgte Regeringen skyndsomst at vise sin Beredvillighed til en Hjælp, som man dog forsigtigvis gjorde noget ringere end foreslaaet. Men denne lille Begivenhed viste, hvad *Bankgarantien* bar i sit Skød.

Dog derpaa tænkte man ikke i Februar. Da gjaldt det at

rykke ud med Slukningsredskaberne, at Ilden ikke skulde gribe om sig. Og da de store Banker daarligt enedes og ikke formaaede at handle selvstændigt og alene, var det at Vilhelm Lassen hin berømmelige Søndag den 9. Februar tog Sagen i sin Haand og med et Magtsprog og en suveræn Gestus ordnede den ud fra den Myndighed, han besad som Statskassens Vogter og som indflydelsesrigt Medlem af en mægtig parlamentarisk Regering, hvis Vilje var Folketingets Lov. Københavns Børs og Handelsstand og Bankverden, hvad man amerikansk kalder *det tredje Ting*, der altid har tilhørt det reaktionære Højre og som saadant støttede den Estrupske Regering helt ud i Provisorierne, kunde i disse Dage lære, hvad en konstitutionel Regering dannet af Folketingets Flertal betød. Det var ikke Estrup som Finansminister der havde faaet 10 Millioner af Folketinget til at dække københavnsk Bankgæld — men Vilhelm Lassen fik dem paa et Par Timer af de tvende Tings Finansudvalg, og i tre Dage fra 12. til 14. Februar blev Loven om *Bankgarantien* vedtaget ved 6 Behandlinger af Rigsdagen. Kongen stadfæstede den Dagen efter denne muligt hurtigste Besørgelse.

Og Finansministeren var Frelseren. Tusinder af Smaafolk og Hundreder af Handelsfolk maatte erklære ham derfor. Han, der altid havde staaet uden Berøring med *det tredje Ting* og var bleven haardt angreben for sit Ukendskab til de særlige Børs- og Handelsforhold, han var nu den, der maatte prises som den raske og uegennyttige Hjælper, da Nøden var størst. Han havde fældet Dragen, det store Krak, der truende beredte sig til at opsluge den hele By; han havde magtet, hvad Hverdagens Guder ikke orkede, at binde alle Interesser sammen til én, til en Søndags-Offervillighed; han stod med en Guldglorie om sit Hoved af de mange Millioner, der sprang som Guldæblerne paa hans Bud: *uden* ham Ruin, *med* ham Tryghed og Haab. Man havde været ved en Afgrund og Vandene havde truet med at stige, men han havde udstrakt sin Haand og Vandene havde lagt sig, og man kunde gaa forsigtigt videre langs den gabende Kløft.

Saa stor blev Vilhelm Lassen i den Februaruge. Nu glemtes det, at man havde raset imod ham paa Grund af Stempelskatten og Frankrigs Vrede. Man havde sagt, at han ledede Ødelæggelsen ind i Landet, fordi Frankrig sagde Krediten op, og nu blev det ham, der frelste Krediten — endog ganske særligt overfor Fran-

krig. Iblandt Grundejerbankens Kreditorer syntes at være en fransk Bank eller et Konsortium, hvis Tilgodehavende beløb sig til et Par eller tre Millioner og som desaarsag skikkede en Afsending herop for at undersøge Forholdene. Han rejste efter nogle Dages Forløb beroliget hjem, da han havde erfaret at Staten stod inde for Bankens Gæld, altsaa ogsaa for disse franske Millioner — som en Afskedshilsen bemærkede denne finansielle Gesandt i et Interview, at han fandt Kreditforholdene mærkelige i Danmark, i det man dér byggede Huse op for andre Folks Penge modsat Frankrigs Sædvane, hvor man kun anvendte sine egne (!!) Men at Finansministeren ogsaa *døllede* denne franske Fjende, regnedes ham til Gode i samme Grad som man ansaa det for farligt, hvis Franskmænd havde lidt noget Tab — hvad maaske var en noget overdreven Frygt, naar man betænker med hvilke Omskiftelser, hvilke Million-Tab og hvilke Kæmpe-Svindelforetagender det franske Pengemarked saa at sige dagligt strider og at det derfor næppe kunde berøres stærkt, hvis en eller anden Bank led et forholdsvis ringe Tab paa regulær Vis i et lille fremmed og ukendt Land.

Dog Finansministeren stod nu saa højt som ingensinde tidligere. Kunde han nu gennemføre Toldloven — og alt tydede derpaa — saa vilde ingen Fortidens Finansminister kunne gøre ham Rangen stridig i Indflydelse og Magt. Til hans meget autoritative Væsen behøvedes der ogsaa saadanne Triumfer.

VII

Medens Forslag og Love livligt krydsede mellem Tingene i Februar-Marts, alle satte i Bevægelse af Kommunalvalgloven som elektrisk Motor, var Tiden ogsaa inde til at gøre Finansloven for 1908—09 færdig. Dette gik ikke af, uden at Ministeriets svage Punkt: den Albertiske Administration atter kom paa Bane. Skuespillet stod igen paa Dagsordenen.

Anden Akt foregik i Folketinget ved Finanslovens tredje Behandling mellem 10. og 17. Marts. Atter var Hr. Borgbjerg Angriberen og atter denne Gang fremførte han en ny Kendsgerning af yderst graverende Natur. En af de Anker, der havde været rettet imod Justitsministeren, angik hans Forhold til en Bygmester ved Navn Adolphsen, hvem han imod alle Autoriteter

havde givet en bestemt Dispensation til et Byggeforetagende
København. Der var bleven paastaaet af Hr. Borgbjerg, at den
Ministerens Beredvillighed faldt sammen med den Omstænd
hed, at han som Teglværksejer havde leveret Mursten til d
samme Bygning: altsaa kunde Forholdet tænkes saaledes, at H
Adolphsen kun havde aftaget Justitsministerens Sten paa Bet
gelse af, at denne gav ham den ønskede Bygge-Dispensatio
Overfor en saadan Mulighed, hvis Bevislighed maatte være fa
dende for Ministeren, havde denne i Oktobermaaned erklær
at han ikke havde leveret en eneste Sten til Hr. Adolphs
Men i Martsmaaned kunde Hr. Borgbjerg oplyse, at der fore
en Købekontrakt mellem Justitsministeren og den Murmest
der opførte den paagældende Bygning. Der skulde fra Minis
rens Teglværk leveres over 4 Millioner Mursten til en Pris
c. 85,000 Kr., og i Kontrakten var angivet, at Leveringen skul
benyttes til Byggearbejdet paa Jagtvejen ɔ: til det Adolphsens
Byggeforetagende.

Altsaa Ministeren havde gjort sig skyldig i Usandhed el
om man vil i Sandhed med Modification. Han havde nægtet
have leveret Sten til Hr. Adolphsen — og det havde han hel
ikke gjort; men han havde leveret Sten til Hr. Adolphsens Mu
mester — *dette* var bevisligt, og Hr. Alberti nægtede det da hel
ikke, undgik omhyggeligt at sige et eneste Ord mere om d
Ting. Hans Argumentation mindede om den gamle Skolevittighe
„hvormange Sten er der gaaet til Rundetaarn? — der er ing
gaaet, for de blev kørte allesammen.“ Hvormange Sten har Mi
steren leveret til den Adolphsenske Bygning? — ikke en enes
for han leverede dem til Murmesteren. Det hvorom der spurg
og hvorpaa det kom an var, om Ministeren som Teglværkse
kunde have nogen Interesse i den Bygning, hvortil han hav
givet en af Sundhedskommissionen nægtet Dispensation.
dette havde nu Hr. Borgbjerg med Dokumenterne i Haand
godtgjort.

Hr. Alberti svarede altsaa ikke et Ord; han var greben p
førsk Gerning, og fra den Stund af blev hans Forsvar mat
hans Holdning slap. Dog hin Oplysning og denne Tavshed pa
virkede i høj Grad den offentlige Mening, der allerede var o
skræmmet, og som ikke i Efteraaret mente at have det haan
gribelige Bevis i Hænde. Alligevel kunde Hr. Alberti tage o

Hændte med sin sædvanlige uigennemtrængelige Koldblodigheds-Maske, forsaavidt som Folketingsflertallet ikke syntes foruroliget. Flertallet vilde allerhelst intet mere høre om de Albertiske Affærer og i hvert Fald ikke lade sig politisk bevæge deraf. Men denne Stilhed lod sig ikke opretholde, idet nemlig Højre tog Parti imod Hr. Alberti eller rettere en Del af det opløste Højre. Thi heller ikke i denne forholdsvis lille Sag lykkedes det Højre at optræde som Parti. Adskillige af Gruppen ønskede, at man skulde lade Hr. Alberti gaa for den han var og ikke unødvendigt „oprøre Underverdenen." Andre og deriblandt det unge Højres Repræsentanter var ivrige efter ikke at lade de demokratiske Oppositionspartier alene om denne Kamp, der havde saa stor Genlyd i den offentlige Mening og vedrørte Livsnerven i al offentlig Moral.

Det var Dr. Birck, der med store velholdte Foredrag kastede sig ind i Debatten. Dr. Birck raadede over megen Emfasis og anvendte gærne en Blanding af det Højtidelige og det Københavnske og han havde sikkert Tingets Øre. Men naturligvis lykkedes det ham ikke at flytte Kolossen blot en Tomme. Han fordrede i de stærkeste Ord Justitsministerens Fratræden og stemplede ham som uværdig til sit Embede. Politisk engagerede han derved sit Parti, som ikke heller dristede sig til at give ham noget Dementi, omend senere Begivenheder viste hvor uenigt Partiet stod ogsaa i denne Sag. Han gjorde det uholdbart for Landstingets Højre at lade uvidende om hvad der satte Sindene saa stærkt i Bevægelse. Han naaede saa langt som muligt var, idet Hr. Alberti tav overfor det Aktorat, hvori Hr. Birck genoptog alle de af Hr. Borgbjerg og andre fremførte Bevisligheder og Formodninger.

Slutningen af den lange Forhandling blev, at Hr. J. C. Christensen bøjede sig om end uvilligt for den almindelige Stemning. Der fordredes, at han skulde sige nogle Ord; det laa i Luften, selv om Flertallet ikke dristede sig til at stille et saadant Krav. Hr. Christensen sagde da det muligt mindste. Man kan ikke paastaa, at han sagde god for Hr. Alberti. Han nøjedes med at erklære, at der kun var fremsat *Paastande* men ikke ført Bevis, og at derfor Forhandlingen ikke havde ydet ham nogensomhelst Grund til Misbilligelse overfor Justitsministeren eller hans Administration. Svagere Form kunde Konsejlpræsidenten ikke give

sin Tillidserklæring, hvis han overhovedet vilde beholde I
Alberti i Ministeriet. I Virkeligheden forbeholdt han sig alt f
nødent; hvis der siden skulde hænde noget, hvorved for h
en af hine *Paastande* blev forvandlet til haandgribeligt *Be*
kunde han i samme Nu lade Øksen falde.

Dette var anden Akt. Stillingen var forandret: fra halvv
Sejrherre i Oktober var Hr. Alberti forvandlet til halvvejs slag
i Marts.

Og kort efter udspilledes saa tredje Akt i Landstinget. Og
her benyttedes Finanslovbehandlingen, der foregik den 24.—
Marts, til Drøftelse af Justitsministerens Stilling. Det var Geheir
Etatsraad Bramsen, der optraadte som Ordfører for Højre,
myndiget dertil af sit Parti. Hans Udtalelser var ikke helt mi
i Formen og yderst skarpe i Indholdet. Han gik ud fra at A
grebene paa Justitsministeren og Drøftelsen af disses Berettige
„i snart sagt ethvert Hjem i Landet" bragte en højst beklage
Demoralisation op i Befolkningen. Han undskyldte Konsejlpræ
denten, fordi han ikke havde grebet Initiativet til en Und
søgelse af Justitsministerens Embedsførelse, fordi et saad
Skridt i manges Øjne vilde været ensbetydende med en fæl
Dom. Men — fortsatte han — alle de, der var utilbøjelige til
tro noget slet om Justitsministeren

> de havde haabet og de havde ønsket, at han selv vilde fremsætte Fordr
> om, at alle derhen hørende Beskyldninger maatte blive undersøgte paa
> hvilkensomhelst Maade, man maatte beslutte, medens han saa midlertidig
> overdraget Bestyrelsen af sit høje Embede til en af sine Kolleger for e
> Undersøgelsens Slutning, forhaabentlig renset i Indlandets og renset i Udl
> dets Øjne at gaa tilbage til sin Gerning. Dette er imidlertid ikke sket, og der
> har der til den stærke Følelse af Utryghed og Bekymring, som jeg nylig sl
> drede, nu føjet sig en Følelse af Beskæmmelse hos store Dele af vort Fo

Demoralisation — Utryghed — Beskæmmelse! Med disse O
havde Landstingets Højre nu knæsat den hele Aktion imod Justi
ministeren, omtrent saaledes som den var bleven formet af
unge Højre i Folketinget. Man erklærede vel ikke Minister
for uværdig til sit Embede eller opfordrede Konsejlpræsident
til at skille sig af med Hr. Alberti — thi denne var jo en
Kongen frit valgt Minister — men man fastslog at han ik
kunde sidde Angrebene overhørig. Og dette var jo netop, hv
Hr. Alberti vilde. For ham gjaldt det om at forblive uanfægte

t Embede trods alt — selv om han var overbevist om Nepo-
sme, Sammenblanding af Forretning og Embedsvirksomhed,
'sandhed eller reservatio mentalis og hvad der ellers parlamen-
risk kunde fælde en Minister. Blot forblive i sin Stilling — thi
vis han veg et Skridt, hvor langt hen eller hvor dybt ned vilde
an da glide?

Og han — ligesom Hr. J. C. Christensen — kunde endnu, ikke
odt men til Nød, lade et nyt Angreb fra Højre uænset. Thi
løjre var jo dog Fjender, Modstandere af Ministeriet, det reak-
onære Parti, som Folketingsflertallet, paa hvilket Magten be-
ede, kunde tiltro al mulig Ondskab imod det demokratiske
linisterium. Naar Højre, Socialdemokrater, Radikale angreb
ıstitsministeren, var Hensigten tydelig og igennem Ordene klang
ampraabet: ned med Ministeriet, som var den hele Opposition
elles.

Og skønt denne Betragtning daarligt nok lod sig opretholde
r Højres Vedkommende, faldt dog ogsaa denne sidste Skanse.
hi uventet og uden ydre Foranledning sluttede de Frikonserva-
ve sig til Højre paa dette Punkt. Grev Frijs var langt blidere
ıd Hr. Bramsen, saa mild, at kun den, der var fortrolig med
andstingets og den frikonservative Lensgreves sædvanlige Tone
ınde høre den skarpe Kugles Hvislen gennem det tilsyne-
dende løse Krudt. Grev Frijs udtalte blot, at Bramsen havde
erørt de stærke Angreb paa Justitsministeren og beklaget, at
enne ikke havde fundet Anledning til at tilbagevise dem ved
ı grundig Undersøgelse, og han sluttede saa:

Ja, vi fra vor Side ønsker ogsaa, at disse stadigt tilbagevendende Angreb
ıa ophøre; vi ønsker ogsaa, at der maa blive fuldt Lys over denne Sag.
n det kan ske lettest gennem den anviste Vej eller paa anden Maade maa
den afgøre.

Dette syntes jo intet: ikke med et Ord giver Grev Frijs An-
iberne Ret, udtaler endog Ønske om, at Angrebene maa op-
ıre. Men alligevel naar man læser rigtigt, saa staar det klart,
selve Ønsket om „fuldt Lys over denne Sag" bliver en Ind-
mmelse til Angriberne. Og naar Grev Frijs ikke modsatte sig
n af Højre anviste Vej, saa sluttede han sig i Virkeligheden
Kravet om Justitsministerens midlertidige Fratræden, for at
n altsaa ogsaa af de Frikonservative for nødvendig ansete Un-

dersøgelse kunde finde Sted. Men ikke nok hermed. Da D
efter Hr. Alberti fik Ordet, afviste han som det var at v
ganske Hr. Bramsens Forslag; alt hvad han tilbød til Sa
Opklaring var en Injurie-Proces, som han vilde anlægge i
Dr. Birck, hvis denne vilde offentliggjøre sit Foredrag „ude
Tøddels Forandring"; hvis Dommen gik Justitsministeren i
vilde han forpligte sig til at forlade al Politik for stedse.
tør siges til Hæder for Menigmands sunde Omdømme, at i
senere hen faldt paa at tage dette mærkelige Forslag alvo
Dog dette vilde Hr. Alberti ikke have brudt sig om, hvis
til al Ulykke paa given Foranledning Grev Frijs øjeblikk
havde erklæret sig imod Justitsministeren. Og det saalede
han dels fastholdt det Bramsenske Forslag om Ministerens
bagetræden, dels udtalte som sit Ønske at „den Uhygge, d
den sidste Tid har bredt sig i vort offentlige Liv snarest m
forsvinde," medens Justitsministerens Forslag kun vilde „føl
en lang, muligvis til en gennem Aar gaaende Proces, og u
denne Proces vil Uhyggen vedvare og ikke blive fjærnet."

Saaledes var Justitsministerens Forsøg paa at bryde igen
og ud, øjeblikkeligt standset af Grev Frijs. *Beskæmmelse* lød
fra Højre, *Uhygge* genlød det fra de Frikonservative lidt sva
og dog stærkere, fordi Angrebet kom fra politiske Venner. N
Dage efter forkyndte Grev Frijs paa Grund af den Uro,
hans Ord havde vakt i Reformpartiet, i et Interview, at
Politik overfor Ministeriet var uforandret — hvilken Forsik
næppe tiltrængtes, thi det var jo netop Personen Alberti
Dadlen gjaldt og ikke det parlamentariske Ministerium.

Dette var da altsaa tredje Akt af Skuespillet. Hr. Albert
vel ikke faldet, siden han vedblivende sad paa Justitsministe
Taburet, men efter Forhandlingen i Landstinget syntes han
slagen Mand og forladt af Guder og Mennesker. Konsejlpr
denten havde ikke havt et Ord til hans Forsvar, og fra
Parti eller fra de Moderate i Landstinget var der ikke du
nogen Hjælper frem. Han stod underligt alene, famlende
vaklende.

VIII

Toldloven var som sagt i Februar gaaet i Fællesudvalg og
fra ekspederet til Underudvalg, men intet af Medlemmerne
overlæsset med Arbejde undtagen to: Hr. Neergaard og Hr.

n sidste med Hr. Holger Petersen aabenlyst eller hemmeligt
d sin Side. Hr. Hey havde ikke for intet stemt for Højres
rslag; det var hans Agt saavidt muligt at tilfredsstille Beskyt-
sesmændene og Fabrikanterne. Der arbejdedes anstrængt sam-
en med Finansministeren, og Planen havde været den at ende
rhandlingen omkring den 1. April for saa at faa saamange
ve som muligt færdige og Rigsdagen hjemsendt i Slutningen
samme Maaned. Men det kom anderledes.

Den 6. April døde pludselig og uventet Finansminister Vil-
lm Lassen.

Endnu den 26. Marts havde han givet Møde i Landstinget
syneladende fuldstændig rask. Han havde dernæst foretaget en
rt Rejse til Udlandet og da han efter et Par Dages Forløb
ndte tilbage, maatte han gaa til Sengs. Lørdag d. 4. April ansaa
egerne ham vistnok for opgiven, og Mandag døde han. Saa
entet var dette for hans Parti, at Folketingets Formand ved
terretningen om Dødsfaldet pludseligt afbrød baade det lige be-
ndte Møde og en intetanende Taler i hans Foredrag uden at
e nogen Forklaring og uden at kunne samle sig til en Ud-
else fra Formandsstolen.

Dødsfaldet føltes i Øjeblikket som et stærkt Slag, som et
rstatteligt Tab for Ministerium og Parti.

Lige indtil Systemskiftet havde Vilhelm Lassen ført sin poli-
ke Tilværelse udenfor Rigsdagen. Han havde barikaderet sig i
lborg og ved sine Artikler og sine Taler vundet Herredøm-
et over Nordjylland. Han havde ikke benyttet dette til at skaffe
selv noget Mandat. Men i December 1901 lod han sig vælge
Sæby, og tre Aar efter gik han som Finansminister ind i det
hristensenske Ministerium, da dette udsprængte de radikale
ementer, Københavnere og Hørupere af Partiet.

Han var Partiets mest veltalende Mand, dets eneste frem-
gende Taler. Han havde paa talløse politiske Møder erhvervet
en rig Øvelse og som Journalist opdraget sig til at beherske
roget med Fuldkommenhed. Han var en udmærket Journalist,
en han havde lært Kunsten af Hørup; der fandtes ikke megen
lvstændighed i hans kraftige og klare Stil: det Hørupske Fynd-
rog og dets Folkelighed i Billederne var forgrovet. Men som
aler drog Lassen Fordel af sin Stemmes Magt og Vægt. Den lille
inkle Mand raadede over en pragtfuld Røst: han syntes under-

tiden ligesom hin Skikkelse i den græske Mytologi blot en St
me. Han talte ligegodt paa Mødet og paa Tinge. Hans yppe
Forstand og hans rige politiske Indsigt tillod ham at betjene
af en vis Barskhed, næsten Bryskhed, hvormed han affejede
Indvendinger: han indrømmede aldrig noget, og Angreb var h
bedste Parade.

Han havde medbragt til Ministeriet ikke blot sin egen
gavelse men ogsaa sin voksende politiske Indflydelse over s
Dele af Reformpartiet, over jyske Bønder, der i ham saá d
naturlige, paalidelige og fortrinlige Fører og for hvem hans
var det givne Organ. Han havde desuden medbragt én
endnu: det Præg af Radikalisme, der hæftede ved ham som
dums Høruper, som en Mand af akademisk Dannelse. Han
den, der — ikke mindst paa Militæromraadet — skulde staa
for, at Venstres gamle Standpunkter endnu var repræsente
i det moderate Ministerium.

Han viste sig som Minister i hvert Fald paa Højde med d
Ministerduelighed og i Veltalenhed adskillige Trin højere.
pyntede paa Ministeriet, og de Frikonservative som Allie
satte Pris paa ham, ogsaa da han angrebes stærkest for
Stempelskat og for sit Forhold til Frankrig. Han var yderst
dende, naar han vilde vise sig elskværdig — og omtrent lig
bevidst frastødende, naar han vendte Vrangen ud. Da Minist
stadigt skulde balancere mellem forskellige Standpunkter i
store Sager, snart trække til og snart støde fra og oftere gaa
snoede Stier end ad den lige Vej, kom hans Holdning og M
ogsaa denne Politik til Gode. Han var den Mand, der ku
sættes paa eller selv indtage en vanskelig Post, for han v
altid holde Stillingen med det yderste Kraftopbud.

Intet Under, at hans Død i Øjeblikket føltes som et uerst
ligt Tab for Partiet.

Imidlertid maa det ikke overses, at for selve Ministe
Chef maatte Sorgen blandes med andre Følelser. Ved Skæbn
Gunst var i Løbet af 14 Dage begge de Mænd, der kunde t
kes som Konsejlpræsidentens Efterfølgere, gjort uskadelige.
var en Tid, hvor man Mand og Mand imellem vilde nævnt
Alberti som fremtidig Konsejlpræsident under nye politiske K
stellationer, hvis nemlig Regeringens Skel skulde flyttes til h
Hr. Alberti var hvad man i den tredje Napoléons Tid kaldte

préfet à poigne ɔ: Næve-Præfekten, Kampministeren. Omvendt kunde kun Vilhelm Lassen tænkes som Konsejlpræsident, hvis Hr. J. C. Christensen blev tvungen af Begivenheder eller Parti til at opgive den moderate Taktik, og Regeringsskellet skulde flyttes til venstre. Skandalen havde for altid gjort Hr. Alberti umulig som dansk Konsejlpræsident, og Døden havde pludselig bortrevet Vilhelm Lassen. Hvor var nu Afløseren, til hvem skulde nu Partiet i en stræng Time klynge sig og hvem kunde de Allierede foretrække? Hr. J. C. Christensens Held fulgte ham ogsaa her: man siger for et gammelt Ord, at ingen Fyrste kan dræbe sin Efterfølger; men her havde Skæbnen befriet Venstrereformpartiets Fyrste for alle besværlige Tanker paa den mulige Efterfølger.

Dog dette var kun en Art Trøst for Hr. Christensen personlig. I Øjeblikket saà Ministeriet ret svækket ud; kun Hr. Berg havde klaret sig med Glans, hvorimod Hr. Høgsbro vaklede rundt mellem Uheld: *Telegrafbygningen* havde han sat til under megen Spe og med *Jærnbanerne*, *Esbjerg Havn*, *Arkivbygningen* havde han det syndigste Bryderi, Hr. Albertis Aktier stod ikke højt, de øvrige Ministre vegeterede, og Vilhelm Lassen, den bedste af dem alle, var død.

Hr. Christensen tog det fornuftige Parti ikke straks at vælge nogen Finansminister, men udskyde dette Valg til Sommerens Midte. Hans Grund var klar. Han vilde ikke have noget nyt Ferment ind i den politiske Situation: hvem han saa udnævnte, vilde det give Anledning til mangehaande Betragtninger, til adskillig Misundelse, maaske til Kiv. Desuden saa han ingen Anledning til at fravige sit Princip ikke at handle før i yderste Øjeblik. Man kunde aldrig vide, hvad de næste Maaneder vilde bringe; man kunde endda vide, at de vilde bringe en vigtig Ting, nemlig Forsvarskommissionens Betænkning. Inden han fornyede sit Ministerium, var det godt at have den Sag paa det klare og dernæst faa Ministeriet enigt samlet til den afgørende Kamp. Maaske vilde det slet ikke være formaalstjenligt at sætte en ny Vilhelm Lassen ɔ: en radikalt farvet Mand i den afdødes Sted. Under disse Omstændigheder overtog Hr. Christensen samme Dag som Vilhelm Lassen døde hans Ministerium og beholdt det uanfægtet af alle Rygter i de næste fire Maaneder, under hvilke Samlingen sluttedes og de politiske Møder afholdtes, til hvilke

Konsejlpræsidenten ikke ønskede andet Stof end Samling Resultater.

Forhandlingerne om Toldloven fortsattes da mellem de troede Mænd. Hr. J. C. Christensen tog ingen Del i disse, beholdt sig kun sin Stemme ved den sidste finansielle Afgøre Der udspredtes naturligvis i April Maaned mange Rygter om Enighed var opnaaet eller Brud indtraadt. Intet politisk kyn Menneske vilde dog tvivlet om, at de kontraherende Parter *ma* blive enige. Man var fra begge Sider gaaet for langt, man ku ikke nu stoppe paa Halvvejen og ikke udskyde en ny Tol til en uvis Fremtid. Desuden vilde man have *Jærnbanerne,* deres Skæbne afhang af Toldlovens som saameget andet.

Endelig den 1. Maj kunde Betænkningen afgives, tre D efter foregik *eneste Behandling* i begge Ting, og den 5. stadfæstedes den nye Toldlov, 45 Aar efter den da gælde Toldlov var traadt i Kraft.

Hvad nu end de forskellige Partier mente om den nye saa tør man nok fastslaa, at dens Tilvejebringelse hilstes me befriende Suk. Man var bleven færdig med de endeløse handlinger, havde ny Grund at arbejde paa, havde fjærnet værste Forældelser og tekniske Urimeligheder, besad nu en T lov ført op til Dato.

Saasnart Toldloven var bragt i Hus, kom ogsaa Dækni lovene frem fra det Udvalg, der saa trofast havde ruget dem i den hele Samling. Med Arveafgiften var der mindst V skelighed, fordi Landstinget kun betingede sig nogle Læmpe med Hensyn til Afgiften for Arv i første Led. Med den be tede Stempelafgift gjorde man kort Proces. Den faldt helt — Vilhelm Lassen fritoges for at opleve dette Nederlag — istedetfor sattes den for Aar og Dag siden udarbejdede Spiri Afgift, der ramte alle Spirituosa undtagen dansk Brændevin Vin. Striden med Frankrig var endt. Vintolden var vel ikke ledes forhøjet som paatænkt, men alligevel: naar det saas til, at Foustagevin forhøjedes med 23 % (fra 20,3 Øre pr. til 25 Øre) og Flaskevin med 67 % (fra 50 Øre pr. Pot til pr. Liter) — altsaa en ret kraftig Forhøjelse — var det ege ubegribeligt, at Frankrigs Modstand til en Begyndelse ha været saa kraftig og hidsig for til Slutning at forandres til E givenhed. Omtrent en Maaned efter Toldlovens Ikrafttræ

aabnede den franske Regering atter Parisermarkedet for de danske Hypotekbankobligationer.

Den nye Toldlov skulde efter de anstillede Beregninger, naar Dækningslovene medtoges, give en Mindreindtægt af 2½ Million Kroner. Dette var hvad Vilhelm Lassen havde lovet — lovet saameget roligere som enhver vidste, at denne Mindre-Indtægt efter faa Aars Forløb ikke vilde være mærkbar længer. Taget alene vilde Toldloven efter nogenledes sikker Beregning give 7 Millioner Kroner mindre end den gamle Tarif. Men saadanne Beregninger er til at benytte politisk i Øjeblikket og har efter nogle Aars Forløb liden Betydning. Sikkert var det, at Toldloven af 5. Maj gav nogle store Forbrugsartikler fri og nedsatte andre (Petroleum, Kaffe, Kul, Salt, Sago, Ris etc.) og foretog meget varsomt *nogen* Nedsættelse af Beskyttelsestolden, men forhøjede den paa enkelte Punkter. Den repræsenterede utvivlsomt et Fremskridt fra den nuværende Tilstand, men ingenlunde en principiel Reform, saaledes som det fordums Venstre havde tilstræbt. Dens største Betydning vilde sikkert i Fremtiden bero paa, at den bragte en vanskelig Sag over det døde Punkt.

Partierne stillede sig paa forskellig Maade til Afgørelsen. Selvfølgeligt støttedes den nye Lov af selve Regeringspartiet og de Moderate, hvis Chef jo var bleven den bestemmende Hersker over alle Tarifens Positioner. Højre, der havde opnaaet saameget Partiet kunde ventet om ikke ønsket, enedes om i begge Ting at svare *stemmer ikke* til den endelige Vedtagelse. Socialdemokraterne, fra hvis Politik en Art velvillig Fordragelighed overfor Regeringen ikke var udelukket, stemte *for* Loven, fordi den dog bragte noget Fremskridt, medens de Radikale sagde *stemmer ikke* for at fralægge sig ethvert Ansvar for en Lov, der efter deres Mening ikke bragte Fremskridt nok. Og denne Partiernes Afstemning var kun Regeringen kærkommen og nyttig: at de Radikale stemte sammen med Højre, kunde udlægges som usaglig Opposition, naar det allerradikaleste Parti Socialdemokraterne skilte sig ud fra deres sædvanlige Allierede. Regeringen triumferede dobbelt, naar det lykkedes baade at gennemføre Loven, saaledes som den politiske Nødvendighed bød, og samtidigt at splitte Modstanden.

IX

Selvfølgeligt satte Toldlovens Vedtagelse det hele Lovgivningsmaskineri i Bevægelse. Nu kunde *Jærnbanerne* vedtages; Folketinget fik ikke alle de Privatbaner, som det havde indsat i Loven men dog nok for mange Aar; endvidere Lønningslovene, de nye Takst- og Portobestemmelser, Butikslukning, ny Ulykkesforsikringslov, Grønlands Styrelse, Polakloven, Rigsarkiv, Esbjerg Havn, uægte Børn, Kvinders Retsstilling osv. osv. Der blev i Rigsdagssamlingen ialt vedtaget 91 Love. Deriblandt til allersidst én, som ingen havde ventet, ja som de fleste netop under de foreliggende Omstændigheder vilde forsvoret Gennemførelsen af.

Det var den store Retsreform, der havde været paa Tale i de sidste tredive Aar og egentlig aldrig trods gentagne Kommissionsnedsættelser og talløse Rigsdagsforhandlinger havde syntes Afgørelsen nær. Hr. Alberti havde i den forrige Rigsdagssamling fremsat Loven i en saadan indskrænket Skikkelse, der kunde tænkes antageligere for Landstinget, men den var alligevel bleven liggende i et Landstings-Udvalg indtil Samlingens Ophør. Skulde der nu efter hvad der var passeret Justitsministeren i Martsmaaned være Chance for et bedre Udfald end i de mange Aar, skulde den Grøde der var i Luften ogsaa naa til den saalænge golde næsten stivfrosne Retsreform?

Man skal ingenting forsværge hverken i Kærlighed eller Politik. Pludselig begyndte Uhyret at røre sig. I Aprils første Dage kom Retsreformen til anden og tredje Behandling i Landstinget og sendtes ned til Folketinget i en Skikkelse, som Hr. Alberti ikke selv holdt for antagelig. Men man erfarede, at han trængte paa for at faa Sagen videre. Hans Løsen var her — som for Toldforhandlerne — det ene saliggørende Fællesudvalg. Folketinget stejlede ved det stærke Pres, der lagdes paa Flertallet af en hensynsløs Mand, der kæmpede for Livet. Det lykkedes ikke Hr. Alberti at faa *Rettens Pleje* sat paa Dagsordenen forinden Paaskeferien, hvad der havde været hans Hensigt. Men til Gengæld drev han Folketingets tre Behandlinger igennem i de to Uger fra 22. April til 4. Maj ɔ: der levnedes ikke Folketinget Tid til Udvalgsbehandling af et Lovforslag, som Tinget ingensinde tidligere havde set, endsige behandlet, og som ikke ret mange af Tingmændene kunde faaet Tid til at gennemlæse. Men

Hr. Alberti havde Hast: de Døde rider hurtigt; og han satte sin Vilje igennem. Den 5. Maj gik Retsreformen i Fællesudvalg.

Endnu var der sikkert dem, der tvivlede om Sagens endelige Udfald. Dels paa Grund af Lovforslagets Indhold, der nødvendigvis maatte fjærne sig vidt fra demokratiske Ideer, naar det skulde tækkes Landstinget og Gehejme-Etatsraad Goos, den Mand med hvem Hr. Alberti — hvad nu alle vidste — havde truffet sine Aftaler. Imedens man troede Ministeren svækket og lammet, havde han — som den stærke Bryder, hvis Skuldre har rørt ved Jorden, men som ikke derfor har mistet sin Kraft — rejst sig til ny Kamp, søgt og fundet nye Allierede.

Og imens Majmaaned avlede Love som August Fluer, fik ogsaa Hr. Alberti sit paa det tørre. Da han og Hr. Goos var enedes og Konsejlpræsidenten — *muligvis* — tagen ved en Overraskelse med en Trumf eller Triumf, blev det Justitsministeren en smal Sag at knægte et Parti, som oven i Købet ikke forstod et Ord af det Hele. Som i en Rus lod man Hr. Alberti raade. Den 20. Maj laa Fællesudvalgets Betænkning paa begge Tings Bord, og skønt ingen var istand til paa 24 Timer at sætte sig ind i Forslag og Ændringsforslag eller i Lovens Fremskridt og Indrømmelser — enkelte Hovedpunkter undtagne, som Nævningernes Sammensætning og Opgivelsen af Adskillelse mellem Politi og Domsmagt — saa trods Hr. Albertis tilsyneladende Nederlag for to Maaneder siden, trods den offentlige Mening, trods alt blev Loven om Rettens Pleje i 1015 af ikke ti Rigsdagsmænd gennemlæste endsige gennemstuderede Paragrafer vedtagen af den danske Rigsdag til Ære og foreløbig Oprejsning for Hr. Alberti. Og denne Vedtagelse skete ved Hjælp af det Højreparti, hvis Ordfører Gehejme-Etatsraad Bramsen to Maaneder tidligere havde anset Hr. Albertis Forbliven i sit Embede som en Beskæmmelse for det danske Folk.

Og til denne Sejr for Hr. Alberti knyttede der sig endda en ny politisk Konstellation. Hr. Alberti havde gjort *sit* Forlig med det gamle Højre. Allerede ved et Par mindre Love (betydningsfulde nok i øvrigt) havde man mærket en Lyst hos Højre til at sætte de Frikonservative ud af Spillet eller rettere til at optage deres Politik med Udelukkelse af dem selv. Saadant er ikke sjældent i den danske Rigsdag: Reformpartiet under Hr. Christensen handlede ligedan med de Moderate. Men Højre havde

hidtil været fuld af Dadel overfor de Frikonservatives altfor store Forhandlingsvillighed. Nu havde Højre lært dem Kunsten og Taktiken af. Jalousi og gammelt Fjendskab er gode Læremestre. Til Ære for den ny Taktik gav Højre en lidet tiltalende Lov om et Rigsarkiv til Hr. Høgsbro og vedtog dernæst Esbjerg Havn foreløbigt i Strid med den fra kyndigst Side anbefalede Ordning. Dog at Højre skulde gaa til den Yderlighed at desavouere sin egen Ordfører Hr. Bramsen, der højtideligt havde oplæst det i Partiet vedtagne Anatema mod Hr. Alberti — det var en saadan desperat Handling, som kun et Parti i Opløsning foretager sig. Partiet stod da heller ikke enigt. Fra Afstemningen udeblev adskillige og andre undlod at stemme. I alt var der kun 37 af Landstingets 66 Medlemmer der stemte for Loven. Og i Folketinget stemte hele Højre imod den Lov, hvis Gennemførelse alene beroede paa Medvirkning fra deres Partifæller i Landstinget! Hr. Goos havde desavoueret Hr. Bramsen, og nu desavoueredes Hr. Goos af alle Højremændene i Folketinget.

Og de Frikonservative? De nøjedes med en højst besynderlig Demonstration, som end ikke kunde finde sit Udtryk i Rigsdagstidenden. De gjorde sig ostentativt usynlige. Straks da Forhandlingen begyndte ved eneste Behandling af *Rettens Pleje* den 22. Maj, forlod de Landstingssalen og opholdt sig under den korte Diskussion i Korridorer og Udvalgsværelser for dernæst, saasnart Afstemningen havde fundet Sted, at indfinde sig paany i Salen. De vilde da hermed fastslaa, at med denne Sag under denne Minister kunde de intet have at skaffe.

Og saaledes formedes fjerde Akt af den Albertiske Komedie som en ret Komedie skal, idet Helten, der syntes slagen, atter for en Stund kom til Kræfter. Der mangler imidlertid den femte Akt, hvori hans Skæbne besegles — og den kan trække længere eller kortere ud alt eftersom Konsejlpræsidentens Hu staar til og den ogsaa i Politik iboende Retfærdighed lader vente paa sig. Dog selv om Hr. Alberti ved Samlingens Slutning syntes reddet, gik han dog ud af denne som en mærket Mand, undsagt af alle, selv af det Parti, der tilsidst frelste ham.

X

Regeringen kunde ikke uden Tilfredsstillelse se tilbage paa den forløbne Rigsdagssamling. Ministeriet havde udrettet uhørte Ting,

gamle Spørgsmaal var løste, de vigtigste Sager gennemførte, en ny Tingenes Orden skabt paa betydningsfulde Omraader, det indirekte Skattesystem omordnet som for nogle Aar tilbage det direkte. Eftervirkningen af denne Samling vilde længe spores i Samfundet.

Og Ministeriet havde løst sin Opgave *imod* Radikale og *imod* Socialdemokrater, saaledes som det ønskede. Fjenderne var bibeholdte for det kommende Valgs Skyld. Men ogsaa Vennerne. Først de Moderate, hvem det nærmest var en Latterlighed ikke at optage i Partiet og som nu trygt kunde faa Plads i selve Ministeriet. Dernæst de Frikonservative, som i denne Samling havde *villet* Forlig og ødelagt Højre dermed. Og hvad Højre angik, saa var det som Rigsdagsparti — ikke som Vælgerkorps — nu saa usammenhængende, at Ministeriet endog til Slutning havde kunnet spille dets Konkurrence med de Frikonservative ud imod denne Gruppe — hvad der kunde minde Vennerne om deres kun tidsmæssige Uundværlighed. I sin Programtale straks efter Rigsdagssamlingens Slutning nægtede Hr. J. C. Christensen sig heller ikke denne Fornøjelse.

Og alligevel var nu ogsaa Ministeriet saa stærkt som man efter denne Rigsdagssamlings Triumfer skulde formodet?

Hr. J. C. Christensen stod overfor den brydsomme, ved Agitation til Kogepunktet ophedede Sag, som benævnes *Forsvarssagen* og mindre almindeligt udtrykt er en Omordning af Danmarks Militærvæsen. Til at forhale en Løsning var Forsvarskommissionen bleven nedsat; men Hr. J. C. Christensen havde ved Overtagelse af Krigs- og Marineministerporteføljen under Navnet *Forsvarsminister* betegnet det som sin særlige politiske Opgave at afgøre dette omstridte Spørgsmaal. Han havde selv erkendt dette som sit Maal, og han havde ligeledes erkendt, at han i den forløbne Samling havde *ryddet Banen for Forsvarssagen*, idet han havde bragt alle saadanne gamle Stridsspørgsmaal ud af Verden, der kunde optage Sindene og bemægtige sig Rigsdagens Arbejde og Politik. Nu var alt rede for *Forsvarssagens* Komme: nu kunde den holde sit Indtog i dansk Politik, naar Forsvarskommissionen i Sommerens Midte slog sine Porte op og lod sin Fange løs.

Men nu var Ulykken den, at alle de 91 Love store og smaa vilde være som Billeder, der vendte sig omkring, naar Forsvars-

sagen meldte sin Ankomst. Hele Arbejdet var egentlig gjort f gæves. Hvad betød disse Love for Vælgerne, for Valget, Partierne, naar der i Maj næste Aar skulde gaas til Valg? paa dette Valg beroede jo alt, ikke mindst Ministeriets M Svækket var denne ved Vilhelm Lassens Død og ved Hr. bertis omtumlede politiske Livsførelse, hvorledes vilde Hr. Cl stensen nu vinde frem over det afgørende Valg som lige sic 1901 havde været ventet?

Hvis han ganske optog Højres Militærpolitik, førte han de gamle Venstrevælgere ind med i denne? Vilde disse Mæ gaa til Valg i en militær Alliance med Hr. Bahnsons fordu Tropper? Og hvis han tog en Mellemvej, der ikke sikrede h Højres Stemmer uden dog at tilfredsstille de oppositionelle P tier, hvorledes skulde han da klare et Valg, hvor Socialden krater og Radikale fandt hinanden i Opposition imod et *formeg* medens Højre angreb ud fra et *forlidt.* Kunde det lykkes h at være den politiske Janus med et Krigs-Ansigt vendt imod gamle Højre og et Freds-Ansigt imod det gamle Venstre? næppe paa anden Maade lod den vanskelige Opgave sig ma

Da derfor Ministeriet sluttede Rigsdagssamlingen, stod de Virkeligheden — saa underligt det kan lyde — paa bar Bu Hvad hidtil var sket, betød intet; hvad der nu skulde ske, be alt. Alle Partier havde paa forskellig Vis og af forskellige Grun arbejdet hen til, at *Forsvarssagen* blev baade Begyndelsen Enden paa det kommende Aars eller maaske de kommende A Politik. Det Lyse laa bagved — det Mørke foran.

Og først fra Sommeren 1908 staar da for Alvor Striden det Christensenske Ministeriums Højhed eller Fald.

København, 13. Juli 1908. EDVARD BRAN

AF JONAS LIES LIVSERINDRINGER[1])

Det var lyse og opgaaende Tider i de Soløerske Trælast-
istrikter i Begyndelsen af 60erne. Dels var Tømmerpriserne
eget i Udlandet og dels var Drømmene om Skogens Værd steget
olk til Hovedet ved Kongsvingerbanens Anlæg. Der gik som
n Svimmelhed over hele Soløer, og Eiendommene takseredes til
ærdier, som ikke stod i nogetsomhelst Forhold til Virkelig-
eden.

Det var da ikke at undre sig over, at Lie i Længden ikke
lde nøie sig med at være en andens Fuldmægtig. Han havde
anske andre Tanker og Længsler i sit Hoved. Og det varede
a heller ikke lang Tid, inden han skaffede sig sit eget Hus og
artede sin egen Sagførerforretning. Ved Hjælp af talrige For-
indelser var han hurtig midt oppe i det voldsomste Forretnings-
v. Gjennem Adolf Bredo Stabell, Svigerfarens Ven, som var
hef for den norske Kreditbank, blev han Akers Sparebanks Kom-
issionær, hvilken Stilling førte ham ind i en Utallighed af Sager.
ijennem Stabell var det ogsaa, at han trods flere Medarbejderes
'rotest fik Adgang til at skrive i Morgenbladet, noget, som viser,
vilken Tiltro den gamle Veteran havde til Lie. Politisk var der
emlig et Skille mellem dem: Stabell tilhørte Oppositionen fra
830, Lie var Sverdrupianer fra 1848. Men de to Mænd „for-
tod“ hinanden, som om de var udgaaet af samme Generation.
)g gjennem Stabell var det endvidere, at Lie sattes i Forret-
ingsforbindelse med de oplandske Eiendomsbesiddere og særlig
a med Jon Bredesen paa Odals Værk.

Denne Mand, hvis Navn nogle Aar senere skulde blive saa

---

[1]) Brudstykker af „Jonas Lie: Erindringer, genfortalte af Erik Lie,“ der udkommer
: Efteraaret.

skjæbnesvangert for de store Trælastdistrikter, var født i 1808 og døde 1880. Han var en mægtig Skogeier og drev foruden Forretninger af spekulativ Karakter en betydelig industriel Virksomhed. Sin Formue anslog han selv til 900,000 Spd. Stabell, som havde en fast Tro saavel paa Oplandenes Udviklingsmuligheder — den nye Jernbane forventedes i høj Grad at skulle gjøre Underværker — som paa Bredesen, trak den rige Skogeier til Banken som Kunde og forstrak ham med Driftskapital i en stadig stigende Udstrækning, saa store Dele af Bankens Kapital laa bundet alene mod personlig Sikkerhed.[1])

Heri laa den stadig ulmende Fare. Thi Bankchefen kunde ikke have den Oversigt hverken over Personer eller Forretninger, som tiltrængtes. „Det nytter lidet at holde økonomisk Barometer i Kristiania for Veiret paa Oplandene," som Jonas Lie skrev.[2])

„Virkeligheden og jeg var hidtil aldrig kommet overens," siger Jonas Lie, naar han taler om hine Tider. „Men jeg forsøgte dengang at indbilde Virkeligheden, at jeg havde Hoved ogsaa paa dens Felt." Han sad isandhed som en Edderkop med lange Fangarme udover de svære Distrikter, og Folk kom til ham med sine Kjøb og Salg, og altid fandt den underlige Sagfører en Udvei, selv hvor tilsyneladende ingen saadan fandtes. Naar de gik fra hans Kontor, var det med lyse Haab og Udsigter; det var, som havde de set ind i et lyst Fatamorgana af en Fremtid. (Sml. „Tra-ra-ra!" „Spejltroldet" i „Trold" og „Faste Forland").

Der blev da ogsaa gjort store Forretninger, og Lie tør vel mangen Gang have fantaseret om en pekuniært set grundmuret Stilling, som endelig kunde tillade ham helt at offre sig for sin Pen. Men et og andet større Projekt gik jo ogsaa overstyr. Bl. a. pleiede han i 1864 gjennem Johan Sverdrup Underhandlinger med Bankchef Tietgen i Kjøbenhavn om et Laan paa ca. 800 000 à 1 Million Spd. paa Obligationer i de Jon Bredesenske Skogeiendomme, for hvilke Lie var Kommissionær. Det havde gode Chancer, men gik overstyr paa Grund af de politiske Konjunkturer, idet Delelinien i Slesvig mod Formodning forkastedes (den

---

[1]) Se Ebbe Hertzberg og N. Rygg: Den norske Creditbank. 1857—1907. Et Tilbageblik.

[2]) *Illustreret Nyhedsblad* (1866).

onradske Politik) og Tietgen fik Brug for Pengene, saa han
ke længer kunde disponere dem i Norge.

Foruden hyppige Forretningsture til Kristiania, hvor han stif-
de et nært og fortroligt Bekjendtskab med Johan Sverdrup —
n blev nogle Aar senere dennes Privatsekretær — foretog han
1862 en Reise til Berlin. Her var han meget sammen med
ordraak og saa bl. a. i Charlottenburg Rauchs Gravmæle over
ronning Luise, hvilket senere inspirerede ham til Synet af
sanne i „Den Fremsynte."

Det var gyldne Tider paa Kongsvinger, og Livet artede sig
m en svimmel Rus. Paa de store Gaarde omkring Vinger-
en — Skinnarbøl, Roverud, Skansgaarden o. s. v. — gik Sel-
abeligheden høit. Særlig i Juletiden. Da kom der Gjæster saa-
l fra Hovedstaden som fra Sverige — der var jevnlig en hel
el svenske Adelige — og da der var Turing Dag og Nat i fire
m Uger itræk. Snesevis af Slæder og Skuffer gik da rundt i
striktet og særlig til Odals Værk, hvor den rige Jon Bredesen
ede. Der dansedes og spilledes Kort — „forfærdelige Kortlag",
ger Jonas Lie, „med høit Spil baade om Gaard og Grund."
g paa Klubballerne blev der drukket og det endte sjelden uden
venskab eller Klammeri. En Aften blev saaledes den svenske
aron Fegensack uenig med Ulrich Stang (senere Toldkontrol-
r), hvilket resulterede i en Udfordring efter alle Kunstens Reg-
r. Stang gik oppe hele Natten og pudsede sine Vaaben. Duel-
n fandt virkelig Sted, men udartede nærmest til Slagsmaal.

Lies daglige Omgang var Karsten Anker, Daniel Schiøtz (†
den dansk-tyske Krig; se Lies Mindedigt over ham) og Ulrich
ang, allesammen glade, letlivete Herrer, som altid fandt Vei til
Kortbord. Det var svære Kalaser, de holdt. Og det varede og det
rede, inden Lie kom hjem. De fire Herrer kunde udpaa Natten
a frem og tilbage og drive paa Kongsvinger Bro. „Ulrich Stang
ldt da gjerne de andre i Knaphullet, mens han oprømt i time-
s snakkede og ivrig skreg op om Politik i Nutid og Fremtid."

Naar de kom kjørende for at hente Lie til Turing og Gilder,
nde det mere end én Gang hænde, at denne vægrede sig ved
blive med. Han havde jo sine Forretninger, og altid var der
eller anden Avisartikel, som laa og spøgte inde i hans Hjerne.
Du tør ikke for Thomasine, Du tør ikke for din Kone," sagde
da gjerne. Naar saa Fru Thomasine bagefter beklagede sig

over, at de troede, at det var hendes Skyld, saa svarede I bare: „Sa' de det, Du." Han havde ikke bemerket det enga Og det imponerede hende høilig.

Midt i alt dette vekslende Liv, som for en stor Del er s dret dels i „Et Samliv" og dels i enkelte Partier af „En M strøm", kunde der saa komme gamle Venner paa Besøg. I kunde være Vinje eller det var Bjørnson, som fyldte Huset n sin Stemme — han udbredte sig saaledes en Aften om Plai til „Fiskerjenten" — eller Ole Bull, som paa Virtuosmaner mel sin Ankomst pr. Telegram. Det blev rene Fester, naar han Violinen frem, — og svært hyggelig var han. Men samtidig h original. Næsten hver Morgen bestemte han sig til at re Hesten blev spændt for, og der blev taget en bevæget Afsk Men en Stund efter kom han regelmæssig tilbage fra Station han havde ombestemt sig og vilde blive endnu i nogle Dage

---

1864 var Nederlagets Aar, og med det fulgte Tristhed og N slagenhed over hele Linien. Der havde de tre nordiske Ri levet i denslags forholdsvis idylliske Fred, som den almindelig arter sig mellem større og mindre Søskende. Man havde tr saa smukt paa Ret og Retfærdighed, og man havde sat sin til noget som et høiere Styre i den politiske Verden. Saa ov raskedes man pludselig ved Budskabet om, at Prøissen bru havde lagt sin tunge Lab over den ene af de nordiske Søsker Der blev almindelig Forvirring, — her gjaldt det bare at frelse eget Skind, glemme alle Uenigheder og slutte sig sammen, in lysere Tider maatte oprinde.

Det blev en lærerig Resignationens Tid, hvori det for de il ganske stærblinde gik op, at Tidens Politik ikke bare bero paa Ret, men paa den *stærkeres* Ret. Den gamle Svada ma kastes overbord. Man fik se Verden i Øinene, slig som den og udelukkende regne med Realiteter. Men det virkelig re som forelaa, og som man havde at holde sig til, var Unio med Sverige. Dér laa Frelsen. Alene gjennem Unionens Na øie kunde der være Haab om at redde sig fra at drukne i S politikens Malstrøm.

Unionen med Sverige blev med ét Slag det store Løsen. Litteraturens og Pressens Mænd kappedes om at tillægge det svenske Broderfolk ædle og ophøiede Egenskaber, ja endog Unionsflagget blev (se Digte, 1867) besunget af Lie, hvis Blik dog samtidig gik ud mod større Horisonter. „I flere Aar har jeg været den eneste i vor Presse“, skriver Lie i et Privatbrev til Kahrs, „der har forfægtet den germanniske Folkepolitik, som med engang er blevet saadant Stikord, hvorefter Norden maa slutte sig til Tyskland, men i Norden igjen ethvert af Landene er selvstændigt indbyrdes. — — — *Folket* vil have ganske anderledes *store* Argumenter end dette gamle, kjedsommelige Studentervrøvl, som blot er Præk af vor „Embedsadel“, hvis Adelspatent er Sportelloven og hvis hele Sygdom er en dum Saarfeber fra Adskillelsen fra Danmark“.

De tunge politiske Tidender virkede paa forskjelligt Vis. Henrik Ibsen, hvis Stilling og Anseelse dengang ikke netop var misundelsesværdig, og som allerede i 1863 havde truffet foreløbige Skridt for at kunne udvandre til Danmark, greb de politiske Begivenheder som Anledning til med høitidelig Bitterhed at hylle sig i sin Kappe og forlade Landet. Bjørnson tog Situationen, som den var — i Begyndelsen famlende, men stadig drivende over mod den af Lie forfægtede germanniske Folkepolitik — indtil han i „Signalfeiden“ aabent gav denne sin Tilslutning.

Og Jonas Lie — han fik snart andet at tænke paa.

Som han før havde „følt“ Udbruddet af den dansk-tyske Krig, „anede“ han nu, at der over Soløerdistrikterne snart vilde sænke sig mørke Tider. Hans lille Digtsamling af 1867[1]) bærer herom de mest utvetydige Vidnesbyrd. Den indeholdt vel et Snes Digte, hvoraf dog kun de færreste ikke er hjemfaldt Glemselen. De allerfleste er da ogsaa af Lie udeladt i „Digte“ af 1889. I et Brev, dat. 10. Dec. 1866, skriver han: „Jeg har lidt efter lidt, som han i Pandekagebjerget, ædt mig gjennem de Masser af Billeder, hvori min poetiske Tanke sad indemuret, og er endelig

---

[1]) Digtsamlingen udkom hos Hr. Boghandler J. Dybwad, Kristiania. Forlagskontrakten har følgende Lydelse:

„*Erklæring!*

I Anledning af, at Hr. Boghandler Dybwad har overtaget Forlaget af min Digtsamling, indestaar jeg ham herved for det mulige Tab derved, som vil vise sig ved Udgangen af næste Aar 1867.

Kristiania den 20. Oktober 1867. *Jonas Lie.*“

kommet ud i Virkeligheden. Dette er da mit Forsøg i den nye Stil, Virkelighedens, derfor er det saa lidet, idet det er skeet med Cassation af det meste tidligere." Hvad han nu end selv troede, — ud af Pandekagebjerget er han i disse Digte ikke kommet; han har endnu mange Billeder at „æde sig igjennem", før han naar sin senere personlige Stil. Men der, hvor han er heldig, d. v. s. hvor han selv er med, finder han baade Stil og Tone. Jeg tænker paa det tidligere nævnte Digt „Solveige" (skr. i 1856), hvortil Nordraak satte Musik, den friske Bryllupssang „Igjennem skovfagre Soløer Bygd" (skr. i Anledning af Dr. Berghs (en Bror af Adv. Johs. Bergh) Bryllup med Frk. Valborg Rynning, Datter af Provst Rynning paa Kongsvinger), Mindedigtet over Daniel Schjøtz og ikke mindst de varme, stoute Vers til Adolf Bredo Stabell, hvori den kommende Krise bebudes:

Det trækker op til Uveir, og Tiden den er nær,
som prøve vil den Seilers Mod imellem hvide Skjær;
thi drages mig til Minde ikvæld en modig Mand,
som foer saa mangen stormfuld Sjø og altid klared Land.

— Jonas Lie havde imidlertid i de florissante Tider rodet sig op i saa mange store Forretninger og Foretagender, at de næsten syntes at maatte gaa ham over Hovedet. Han sad med vældige Kautionsansvar for Skoge og Eiendomme, over hvilke Fremtiden indtil ganske fornylig havde speilet sig som det skjønneste Fatamorgana. Men nu var der pludselig Omslag i Luften: der herskede en trykkende Lummerhed.

Lie søgte itide at redde, hvad reddes kunde. Med svedende Pande aflagde han Besøg i de store Kristianiabanker: Endnu kunde der mulig være Haab, endnu kunde kanske en Udvei findes. Under en Samtale med Thomas Johannesen Heftye, hvorunder Lie i den ellefte Time prøvede al sin Overbevisningens Evne, reiste Heftye sig pludselig og sagde: „Men kjære Lie, dette er jo den skjære Damp!"

Lie var imidlertid ikke den, som opgav sine Forsøg, før alt var strandet. Lige til det sidste var hans Fantasi i spillende Bevægelse, og der var et nyt Indfald, en ny Idé for hver Dag. Saaledes vilde han faa istand et kapitalstærkt Selskab til Udnyttelse af vor Renmose — det vilde kunne indbringe uhørte Penge! — og Høsten 1867 skriver han i sine Breve til Bjørnson om at

indsamle al den Mængde Topved, som ligger unyttet i Skogene og lade den komme Forbrugerne til Nytte. Ved Hjælp af en ny Opfindelse — en Vedmaskine, som sager og kløver Veden pr. Damp — vilde en Formue kunne tjenes som ingenting, og senere kunde der gjøres enorme Forretninger baade i Sverige og Rusland! . .

Saa kom Krachet. Jon Bredesen røg overende og med ham saa at sige hele Soløer. Det var et økonomisk Jordskjælv, hvis Rystelser durede under Grunden af alle Landets Banker, og hvis Virkninger bredte sig over det ganske Land.

Det var den 26. Mai 1868, at Jonas Lie under en Reise til Kristiania fortalte sin Hustru, hvad der var skeet — hele Rækkevidden, — at han ikke blot var økonomisk ruineret, men ogsaa for Livet lænkebunden af en uhyre Forretningsgjæld, som han aldrig kunde gjøre sig Haab om at betale.

Det blev en bevæget Dag midt imellem at være bøiet og knækket. (I „Faste Forland“ er mangt et Træk taget fra disse tunge Timer, ligesom ogsaa „Et Samliv“ rummer Scener, der speiler Lies og Fru Lies Forhold dengang.) Halvt fra sig selv — opgivet og nedtrykt — var det intet mindre end Livet, han vilde skilles fra. Men det var nu saa sin Sag, — han havde Familie — Børn — sin Ære . . . Kanske kunde Livet endnu vise sig værd at leve, hvis han begyndte fra nyt af i et andet Land? . . . I Amerika f. Eks.? . . .

Fru Lie formente imidlertid, at Skammen og Skaden var lige stor, enten de var her eller der. De fik prøve at staa i Situationen, saa godt det lod sig gjøre. De fik leve forsigtigt og saavidt muligt betale af paa Gjælden. Og ét var vundet: Jonas kunde helt faa offre sig for Litteraturen, han kunde helt faa følge sit Ungdoms og Manddoms Kald.

Samme Dags Eftermiddag drog de to med Øl og Smørbrød ud til Ladegaardsøen, enige i den nye, store Beslutning, der var som et Vendepunkt i deres Liv.

Tynget af en Gjæld, hvis Afvikling skulde tage en Mandsalder, og som i væsentlig Grad skulde medvirke til hans senere 30-aarige Udlændighed, og samtidig bundet af de tusen personlige Hensyn, som gjorde sig gjældende, og som i lang Tid skulde ligge knugende saavel over hans Sind som hans indre Frihed,

var det med alt andet end lystelige Følelser, at Lie begyndte
nye, beskedne Liv inde i Kristiania.

Indtægterne var ikke store, men mange Bække smaa gjør
stor Aa, og han havde mange Jern i Ilden. For et Honorar af 3 S
pr. Uge skrev han den redaktionelle Lørdagsartikel i Morgenpost
samtidig med at han i Norsk Folkeblad besørgede den skandi
viske Oversigtsartikel. Derhos var han Lærer i norsk Stil ved H
bergs Fabrik og udfoldede vedsidenaf en betydelig Virksoml
som Leilighedsdigter. Det er fra denne Tid, at bl. a. følger
Digte stammer: Velkomstsang (ved Studentermødet i Kra. 18
„Velkommen Nordens glade Skarer —"), Sang for Norden
samme Anledning: „Midt i en Jerntid, som ikkun tror —
Magt, som Vaabnene vinder" —), Under Jul („Indunder Jul, h
er det trist —"), Til H. Anker og Ole Arnesen, Ved det nordi
Skolemøde i Gøteborg (1870), 17-Maisang (1869: „Det Ko
Flagets røde Bund"), Aasmund Olafson Vinje († 1870), Nord
Arbeidersang (1870), Orla Lehmann († 1870), Til Fædre
Minde („Du Slægt, hvis Hjerte banker") o. fl.

Samtidig gjorde han fremdeles Skoghandler. I et (utry
Privatbrev til sin Ven, Lindseth, dat. 13. Febr. 1869 skriver h
„For at Du kan se, at jeg ikke ligger ganske overende, vil
sige Dig, at jeg siden nu Nytaar har tjent ved Skovsalg 200 S
Jeg har Landeiendomme og Skove i Mængde til Salg, saa
ikke ser daarligt ud, naar det blot vil gaa. Men det har væ
„*hard times*", kan Du skjønne. Jeg averterer norsk Stilunder
ning, menende at tage Partier á 5 Stykker. Om jeg kan faa
sat to Aftentimer pr. Dag, var det en 500 Spd. om Aaret. H
berg raadede mig dertil, og jeg er Amerikaner nok til at pr
alt. Bjørnson kriger, i det store galant og stort, i det smaa n
adskilligt Uvet, hvorved han faar Tiden bortkastet paa Sk
Han skriver paa Arnljot Gelline, som blir hans bedste Værk

Lies politiske og sociale Interesser lod sig ikke kue af K
pen for det daglige Brød. Gjennem Johan Sverdrup, hvis Sek
tær han i denne Tid var — Gagen var 25 Spd. pr. Maaned
var han inde i alle den politiske Verdens Kulissehemmelighe
Han fulgte med Varme Eilert Sundts Virksomhed i Arbei
samfundet (se Mindedigtet over ham (1875) og Sangen ved K
Arbeidersamfunds Femogtyveaarsfest (1889)) og han optraa
ved enkelte Leiligheder ogsaa i Studentersamfundet.

Han havde og har altid havt en særlig Evne som oratorisk Begavelse, en Evne — ikke til glimrende at *overtale* i det Ydre, men til stille at *overbevise* i det Indre. „Jonas Lies Mage som Advokat, naar det er noget, som har naaet forbi hans Logik ind til hans Lidenskab, er vist vanskelig at finde", har Bjørnson skrevet.[1]) Ordene kommer saa underligt fra alle Kanter og saa langt indefra, — Billeder og Fantasier og merkelige, i Øieblikket undfangede, Indfald fletter sig ind, — han rører ved ét, antyder ét andet, — og Tilhøreren sidder tilbage med Følelsen af, at han selv har været med at snakke — ligesom paa fortrolig Tomandshaand. Amtmand Viggo Ullmann meddeler i et Privatbrev til Lie, som jeg tillader mig at benytte, et Minde fra hine Aar: „Den nye Tid havde gjennem Bjørnson slaaet ned i mig, men jeg vovede ikke at give mig hen, jeg stod kritisk. Da var det en Kvæld i Studentersamfundet, at De holdt en Tale for aarlige Storthing som Begyndelsen til en ny Tid i Norge. Deres Ord, faa og jævne som de var, men med en egen — hvad skal jeg kalde det? — Hjerteklang i sig, greb mig dybt, og med en eneste Beslutning kastede jeg mig midt ind i Jubelen og hørte fra den Tid med til det unge Norges Rækker."

— „En Høstdag i 1870", fortæller Lies gamle Ven, Overlæge August Koren, „kom jeg paa en Reise til Kristiania og traf tilfældig Jonas Lie paa Gaden. Vi gik sammen rundt Slottet, Katastrofen var nylig indtraadt, og jeg ledte efter Trøstord. Men hans Tanker syntes at være andetsteds. Endelig sa han: „Nu er min Tid kommen til at høste." Hvad han mente hermed, forstod jeg først rigtig, da der til Jul kom en Bog af ham."

Det var „Den Fremsynte."

Naar i 80'erne Avenuens Kastaniekroner stod i fuld, rig Pragt, naar „Salonen" var over, og Malerne hver sin Vei drog afsted med sine Staffelier for Sommeren, brød Lie op fra Paris og reiste til Berchtesgaden i Salzburgeralperne, hvor han forblev, „til Bogen var ferdig." Han kom did gjerne i Juli, naar Markerne

[1]) I en Artikel „Skuffelse" (i Politiken og Verdens Gang) under Ordensdebatten mellem de to Digtere (April-Mai 1892).

stod saftige og grønne, og Turiststrømmen til den berømte Kønig
var som livligst, og forlod Landsbyen — ofte i fuldt Slæde

Den lille, dengang saa bondske, nu saa mondæne Lan
Berchtesgaden ligger i en grøn, frodig Dal, som gjennemstrøm
af den brusende, jøkelgrønne Elv Salzach. I en vild Krans r
om hæver sig vældige Fjelde paa over 8000 Fods Høide,
man paa én og samme Dag kan nyde Sydens Sommer og
dens Sne. Den hele Landsby bestaar af nogle faa, krogede G
med gammeldagse Schweitzerhuse og Boder og Butikker,
særlig det udmerkede Træskjærerarbeide fanger Interessen.

Sommeren har altid været Lies bedste Arbeidstid. Da ud
han, hvad han om Vinteren havde planlagt; da *skrev* han B
Hans Liv i Berchtesgaden var det regelmæssigste, som tæ
kan. Oppe Klokken 7 om Morgenen gik han med sin Hustr
Spadsertur, og det hændte jevnlig, særlig om Høsten, at Ma
endnu stod høit paa Himmelen, magisk lysende over Snefjel
Det var paa disse Ture, Morgen og Aften, at deres Samart
foregik, idet Samtalen altid og udelukkende dreiede sig om „Bo
Hvad han herunder kunde optage og saa at sige indsmelte
Hjerne som sit eget, det blev til Digtning; Resten var Sla
som blev liggende.

Samarbeidet mellem Lie og Fru Lie var et høist sjelde
eiendommeligt. Det var to modsatte Naturer, som paa m
Omraader supplerede hinanden. Saaledes naar det gjaldt d
ciale Romaner. Her var *han* den digtende Aand og *hun*
hjælpende Haand. *Hun* hjalp ham med at spinde den ydr
triges Traade; hun prøvede at sætte ham paa Spor, naar
ikke længer saa Vei, antydede Idéer, foreslog saa og saa
slig og slig. Men *han* skabte Personernes Verden og blæste
sens Aande i den. „Vi glædede os i Arbeidet," har Lie y
„De af mine novellistiske Bøger, som for en stor Del bero
Smag, Logik og Holden-fast ved Traaden, var neppe blet til
hende, ialfald ikke i den Form. *Jeg* var jo en Fantasiens
— dér hørte *jeg* hjemme. Og Begyndelsen til „Trold" ligge
langt tilbage som Den Fremsynte."

Det geraader Fru Lies kritiske Sans til Ære, at hun he
forstod sin Begrænsning. Naar Jonas Lie kom ind paa sine
den fri Fantasis Enemærker, holdt hun sig tilbage. Dér var
eneraadig Hersker og Suveræn. „Den Fremsynte", „Tremas

Fremtiden", „Fortællinger og Skildringer fra Norge", „Slagter Tobias", de to Samlinger „Trold" og „Lindelin" — i alle disse Digtninge og i alle de Eventyr og Fantasiskildringer, som ligger strøet rundt i hans Bøger, var det ham og *kun* ham.

Fru Lie var en kritisk, forstaaelsesfuld Natur med Aandens Vuggegave over sig. Men hun savnede den *skabende* Evne. Hun kunde *hjælpe*, men ikke *digte:* der findes derfor næppe en Scene i Jonas Lies omfattende Digtning, som ikke bærer hans egen personlige Digteraands Stempel.

Der kunde foregaa de forunderligste Scener, naar de to Ægtefæller saadan sad sammen, han digtende, hun renskrivende og af og til hørende paa, naar han — ofte med mange smaa utilfredse Grynt — læste op.

— Du er saa sint idag, kunde hun bemærke.

— Ah! Han kaster paa Hovedet til hende og læser videre.

— Men Du har glemt det Sted, hvor der tales om Skolen —?

— Nei! Det kommer senere.

— Ne—ei, Jonas!

— Jo! siger jeg. Han slaar i Bordet. Leder gjennem Papirerne.

— Du har vist Ret, Thommen.

— Da maa det ligge i Ovnen, Jonas. Du kastede en hel Del Manuskript igaaraftes.

En Stund efter haler Lie Manuskriptet frem fra Ildstedet.

Saa læser han videre, stadig afbrudt af Fru Lie med: „Tag bort det Ord, — det er overflødigt!" — „Den Sætning maa Du læse op igen!" — „Det dér maa Du file!" o. lign.

Eller der kunde forefalde en Scene som denne:

Blækket vil ikke bide paa og der blir Klat paa Klat udover Papiret . . .

— Byt Pen! siger Fru Lie.

— Hm. Nei . . .

— Hvorfor tar Du ikke en anden Pen? spør Fru Lie, efterat hun længe har siddet og set paa hans Anstrengelser.

— Hm. Nei . . .

— At Du kan være saa halstarrig, Jonas!

Lang Pause. Jonas Lie forsøger videre . . .

Endelig slænger han Pennen rasende i Væggen. Dævelen ta —! . . .

Gaar saa hen og henter den og prøver igjen at faa den til at skrive.

— Du *er* halstarrig, Jonas!

— Ja, jeg *er* halstarrig! svarer han hidsig. Dævelen hente den Pennen! For anden Gang slænges den i Væggen — og først nu bytter han den med en anden.

— Du *er* en Bukkenatur, Jonas! bemærker Fru Lie med et Smil.

— Tak Gud, at jeg overhodet *har* nogen Natur, Thommen, — det være Gjeit eller Buk! —

I Berchtesgaden var der Ro og Fred — et ægte Arbeidssted for den, som kom lige ud af Paris' Tummel og Larm. 16 Sommere har Lie tilbragt i den herlige Høifjeldslandsby og 16 Bøger er dér blet til: Grabows Kat, Rutland, Familien paa Gilje, En Malstrøm, Kommandørens Døttre, Et Samliv, Maisa Jons, Trold I, Trold II, Lystige Koner, Naar Sol gaar ned, Dyre Rein, Lindelin, Faste Forland, Wulffie & Co., Naar Jerntæppet falder.

Vistnok kom der af og til en og anden litteraturbefængt Tysker paa Visit og en sjelden Gang en Reisende fra Norden, saaledes Skuespiller Gundersen og Frue, Teaterdirektør Josephson, Maleren Ross o. a. Men der var ingen, som plagede til daglig.

En Sommer opholdt Henrik Ibsen og John Paulsen sig i Berchtesgaden. Ibsen havde tidligere tilbragt en Tid der, og det var paa hans Anbefaling, at Lie fik leiet akkurat det samme Hus, som han selv havde beboet.

Nu tog han ind i Hôtel „Salzburger Hof", og det varede ikke længe, inden han havde indrettet sit Liv der som andetsteds: ligesaa regelmæssigt og sikkert som et Slaguhr. Han skrev dengang paa „En Folkefiende" og holdt sig strengt for sig selv. Ensom gik han sine Spadserture, forsigtigt stansende, naar endog bare Lyden af en Vogn paa lang Afstand hørtes. Han trak da gjerne frem et Silkelommetørklæde, som han bar i venstre Brystlomme, tørrede Brillerne og foldede det saa omhyggeligt sammen igjen. Naar saa Vognen endelig var kjørt forbi, spadserede han videre med sine smaa, trippende Skridt, elegant og pertentlig — tiltrods for den grønne Tyrolerhat, som han straks efter An-

komsten havde anskaffet sig, og hvori han havde anbragt en stor Hanefjær, som nikkede for hvert Skridt.

Hver Lørdags Aften var han fast Gjæst hos Lies, og jeg husker saa godt den første Aften, han kom. I Døren mødte han Babeth Hasenknopf, sin gamle og Lies nuværende Værtinde. Han stansede, trykkede hende gjentagende hjerteligt i Haanden og spurgte efter hele hendes Familie, én efter én i nøiagtig Rækkefølge. Atter og atter lød det samme Spørgsmaal: Og Deres Fader — hvorledes befinder han sig? Og Deres Broder Johan? Og Deres Søster Therese? o. s. v. Det var aabenbart, at han paa Forhaand nøie havde betænkt og overtænkt hele Rækkevidden af Gjensynet med Babeth.

Disse Aftener var Ibsen rigtig i sit Es. Han snakkede ivei om Løst og Fast, fortalte Historier og lod sig alting smage og brød ikke op før ved 3-Tiden om Morgenen. „Jeg har aldrig set det stramme Ansigt, som man siger, at Ibsen skal ha,“ fortæller Jonas Lie. „Da vi var sammen i Berchtesgaden, blev det altid for mig, som jeg, mens vi sad sammen om Kvælden, saá to Fortænder, som mere og mere kom frem, alt eftersom Tiden led: to Fortænder med Mellemrum. Og jo mere Humøret steg, des mere lysnede han og lo og lyste — og tilslut sad han der som en god, snil, pratsom Jordmor!“

Blandt de Emner, Ibsen atter og atter i Samtalens Løb vendte tilbage til, var de litterære Kritikere, hvilke han aabenbart betragtede med en Blanding af Foragt og Beundring. Han *beundrede* ligefrem den Spidsfindighed, de kunde lægge for Dagen, naar det gjaldt at „forklare“ noget. Jeg erindrer saaledes, at han særlig morrede sig over, hvad de Herrer havde hittet ud som Aarsagen til, at han i sin Tid fraflyttede Rom og bosatte sig i München. Det var „den tyske Tænkning“, som drog ham, — „Længselen mod en stammebeslægtet Aand“ o. lign. Og saa var hele Hemmeligheden den enkle, at det Hus, hvori han boede, skulde rives ned!

Udenom hver Lørdag saaes Ibsen og Lie saagodtsom aldrig. Det var en gjensidig og fælles Overenskomst, — hver af dem var jo midt i sit Arbeide. Men mere end én Aften spadserede Ibsen forbi det Hus, hvor Lie boede, og det bemærkedes, at han ofte stansede foran de oplyste Ruder i første Etage og keg nysgjerrigt ind paa Familien, som sad ved Aftensbordet.

Han var da optaget med Dr. Stockmanns Skikkelse.[1])

En Formiddag kom han pludselig og bad om at faa tale med Fru Lie. Jonas Lie maatte endelig ikke forstyrres, — det gjaldt bare en Bagatel, nemlig en Knap. Han havde kjøbt baade Synaal og Traad —

— Men kan ikke jeg faa Lov til at sy i den Knap? spurgte Fru Lie.

— Nei, han vilde selv gjøre det.

— Men hvad er det saa? mente Fru Lie.

— Det var, om De vilde hjælpe mig med at træde Traaden i Naalen. Jeg har forsøgt og forsøgt, men jeg maa erkjende, at det er en større Kunst, end jeg troede.

Fru Lie hjalp ham selvfølgelig straks.

En Uge senere spurgte hun ham, om det ikke var noget, hun kunde hjælpe ham med. Træde i en Naal f. Eks.?

— Nei, tusen Tak, Frue! svarede Ibsen. Nu, da jeg først har faaet Naalen indpaa, har jeg sørget for at tage saa lang Traad, at jeg har for hele Sommeren.

Den svenske Theaterdirektør Josephson og Maleren Ross var ogsaa blandt dem, som besøgte Lie i Berchtesgaden. Josephson fortalte herunder følgende om Ibsen: Det var i München i den Tid, da den store Digter gjorde Karrière i Tyskland. Jeg traf ham og udtalte min Forundring over Tyskernes slette Spil.

— Hvor kan De dog sige det! Hvor kan De dog — udraabte Ibsen.

Men jeg holdt paa mit, og vi kom op i en hidsig Disput, hvorunder jeg stadig mere og mere gik ham paa Klingen. Tilsidst spurgte jeg:

— Men i Deres egne Stykker? *Kan* De virkelig synes, at de spilles saa enestaaende godt?

— Josephson! svarede Ibsen, idet han rykkede nærmere, — oprigtig talt, hviskede han, jeg gaar aldrig og ser dem!

Ved den samme Leilighed fortalte Ross, at den svenske Maler Paulli engang ved et Middagsbord komplimenterede Ibsen med, at han særlig likte dennes senere Arbeider. „De nærmede sig til de moderne Franskmænds —“

Ibsen var rasende.

---

[1]) „Bjørnson har, sammen med Jonas Lie, været Model for Dr. Stockmann, efter hvad Ibsen har meddelt Bjørnson.“ (Chr. Collin: „Bj. Bjørnson“, Pag. 121.)

— Til de moderne Franskmænds Arbeider, vedblev Paulli. En Maupassant, en Zola —

— Kun med den Forskjel, bemærkede Ibsen hvast, at Zola stiger ned i Kloaken for at ta sig et Bad, jeg for at rense den.

Bortset fra disse spredte og sjeldne Besøg var Jonas Lie i Berchtesgaden til Stadighed en Arbeidets Mand. Dog med enkelte Afbrydelser som f. Eks. en og anden Fjeldbestigning. Han meddeler sig herom i et Brev til Erik Werenskiold.

Berchtesgaden d. 2. Septbr. 1883.

Kjære Erik Werenskiold!

For dit prægtige Brev hjertelig Tak! Vi arbeider paa at sætte Krop i os, ligesom I gjør i Thelemarken. Jeg har ikke været vaarligere Karen, end at jeg med min Hustru har besteget det 6000 Fod høie „Jenner". Det var Gutterne, som narrede os did op, for Turen var nu mindst dobbelt saa lang, som vi tænkte — fra 3½ om Morgenen til 6½ om Aftenen — og en hel Del mere risikabel. Paa den lange, smale Kam, som bar op til Toppen, var der mange Steder saa steilt, at jeg med udstrakte Arme kunde rulle en Sten ned til hver Side, og under os — saadan en 4000 Fod eller mere — havde vi, der vi sad paa den Smule Top og spiste, den metalgrønne Kønigssee, hvorpaa Baadene krøb som smaa Fluer. Men storartet var det omkring os: „Hoher Göll", „Brett", „Ewiger Schnee" (9000 Fod), „Watzmann"[1]) (8250 Fod), „Steinernes Meer" og „Todter Mann" (en lang, jødisk Rabbiner, som ligger 7000 Fod oppe i Veiret paa sin Dødsseng, lang og kolossal mægtig) o. s. v. osv. stod med skinnende Sne og blaanende Toppe rundt om os og bagom hverandre lige til „Dachsteins Top" inde i Østerrige. Mage til høit Syn har jeg ikke set, siden jeg var paa Skineggen hjemme og sáa mig vild norsk paa Falkeind og alle vore andre Suverænere eller rettere Republikanere af Storfjeld lige hen til Skagastølen og Horungerne, og hvad de nu alle heder med deres Fonner og Bræer og himlende Vaaghalse af Tinder og Toppe, Kamme og Skavler!

Jo, de præker, de Karer, og det nationalt norsk! og, tror Du paa Maalstrævet, saa har jeg egentlig altid troet paa, at den Dag vil oprinde, da det norske Sprog skal gaa i Digtning, Litteratur og Folkemunde for fuldt Orgel, — Ivar Aasen skriver saa deiligt

[1]) Hvilket Fjeld Lie og Frue senere besteg.

om det, og Dølen døde paa det! *Vi* er bare Overgangstiden; n
nødvendig for den naturlige Væxt ind mod Folkets Hjerte
Sprogtone; der vil ikke gaa mange Aar, før alle *de* Faner
oppe i en yngre Slægts Hænder. De Maalmænd, som har va
før, har bare været de enkelte, profetiske Græsstraa foran
hele Sommereng.

Hvert Lands Natur forlanger nemlig sin Omsætning (r
Farver etc.) i *vedkommende Folks Aand.* At putte et andet La
Klangfarve ind er at forfalske den og gjør egentlig Existen
som egen Nation meningsløs.

Men den Litteratur, vi nu har, med dens Tanker og forsk
lige Kunstformer vil dog altid hos os staa som *Grundmu*
Produktet af Nationens fra de mange Aarhundreders Tryk f
udstormende Kraft! Den senere Udvikling vil blive rolig
inderligere og i en Mængde Henseender sandere og hjemlig
men neppe af den national-geniale Spændkraft, som tilhører
Første-Udbrud i et Folk. Jeg tror m. a. O. at der vil kom
mange til at spille mere nationalt enda end Ole Bull og man
til at digte endnu mere indpaa os end Henrik Wergeland, r
Ole Buller og H. Wergelander vil der ikke bli; de to vil al
glemmes, de blir Farfar i Stuen alligevel, saalænge Landet s
— for deres Naturmægtigheds Skyld.

Jeg har skrevet til Gjertsen i Bergen efter Garborgs „Bon
studenter", som jeg er spændt paa. Kan Du tage hans Afha
ling om Sproget med Dig til Paris, saa gjør det. — —

Og netop nu, for et Par Dage siden, har jeg da igjen
Alvor tat fat paa min ny Fortælling, Interiøret,[1]) der interesse
mig dybt, men kræver, at jeg hiver Trøien og tar i. Jeg har
kjendt en hel Del nationale Kapteiner; men kan Du sige
lidt i Korthed om, hvad en saadan egentlig bestiller — hel
Fjeldbygden. Hvad Befatning har han med Mandskaberne; al
kan han vel ikke fritage dem for Tjeneste eller sligt, men
fører vel Rullen og nogle af Løitnanterne maa vel bo i sam
Bygd eller Distrikt, saa de ialfald kan møde frem, naar han
graves; for min skal begraves. Jeg husker, de begrov en i Kvi
herred engang en halv Mil fra os. M. a. O. véd Du noget, kj
Ven, saa giv mig et Par Ord, — om blot Reglementet for
slig Kaptein! *Men umag Dig ikke for meget,* for jeg har

[1]) „Familien paa Gilje".

noget i Lommen alligevel at fare med, naar jeg graver efter, — det er bare, fordi Du er saadan en Kapteinssøn, at jeg fristes til at spørge. Jeg skulde git meget til, at jeg havde en af de ægte andsens tykke, røde med Blodopstigninger her til at tage Maal af; jeg havde noget af den Art her for to Aar siden, men kneb nam ikke. — — —

Ja, lever saa vel, baade Du og Din Hustru og Gutten. Vi hilser Eder alle.

Din hengivne
Jonas Lie.

ERIK LIE.

JONAS LIE

HANS BILLEDE

I

Der var vel ingen, hvis Billede jeg hellere vilde fæstne i Ord, der kunde forblive, og i Linjer, faste som Erts. Ti denne Døde var én af Romanens største Kunstnere og en Banebryder. Han var en Paavirker af Sindene, maaske endnu mere mægtig end stille. Og han var et Menneske, hvis Minde vi helt kan ære ligesaa inderligt, som vi beundrer Digteren.

Men for mig var han tillige Lærer og en Vejviser. Fra min Ungdom opmuntrede han mig uden at aflade. Til sit sidste Aar var han en Ven, der aldrig sveg. Dette milde Hjerte, som aldrig dømte, var stærkt i Trofasthed, der aldrig opgav.

Ti Gange gerne vilde jeg fæstne Jonas Lies Billede og kan det næppe. Ti hans Død, der er altfor nær, vækker altfor mange Erindringer, som skygger for hverandre, og hos mig en altfor ny Smerte, der gør Ordene usikre.

Det var vel sandt, at den næsten Blindede nu var svag, og det hørtes der om ham. Men han var dog til og hans Hjerte slog. Nu er alt forbi. I Nordens Skov, hvor det tyndes, er der kun en Gravsten til, og de, som elskede ham, har intet mer at frede end en Plet Jord.

II

Dog vil jeg forsøge at ridse Jonas Lies Billede.

Ti saa langt jeg har læst og hørt, er det aldrig ret fæstnet — hvad der kunde synes uendelig besynderligt.

Sandheden forbliver det dog, at han, der var læst af Hundredtusinderne og elsket af hver, som læste ham, i sin kunstneriske Storhed var føje begrebet: Ligesaa sikkert er det, at endog Forestillingen om hele hans digteriske Personlighed, der synes saa klar og fast, i Virkeligheden er utilstrækkelig og overfladisk. Og lidet forstaaet er det endelig forblevet, at han, der fornyede og omskabte Romanens hele Form og som i Norden trængte frem til hver, der læser — at han, sit Liv igennem, forblev en Nordens Digter, hvem Omverdenen lidet kendte.

De Mange, og jeg tillader mig at tro det selv Kritiken, forstod næppe nogensinde tilfulde den uhyre Omvæltning i Romanens Kunst, som Jonas Lies Virke betød. Hans Personlighed begreb de Mange, ret besét, ligesaa lidt. Hans Billede syntes Mængden usammensat og enkelt. Og Jonas Lie var alt det Modsatte. Hans Væsen var fuldt af Modsigelser og svulmede over med Modsætninger. Han var meget mindre fast i alle Linjer, men til Gengæld ogsaa uendelig meget rigere, end han spejlede sig i Bevidstheden hos de Mangfoldige. At Jonas Lie endelig forblev en Nordens Stormester, vidste Tusinderne knap endsige da, at de skulde fatte, hvorfor han forblev det, eller med hvor stolt en Forsagelse han bar det.

Den, der vil tegne Jonas Lies Træk, maa derfor forstaa ham dybere end hidtil de Fleste. Og maaske vil Billedet, han tegner, forvirre.

Kun ét vil det aldrig kunne gøre: mindske Kærligheden, med hvilken vi omfatter ham.

Den vil altid blot øges.

III

Den, der ikke havde talt med Jonas Lie, kendte ham ikke. Kun Samtalen med ham udleverede Nøglen til hans Væsen.

Eller Samtale. Ordet leder vild. Det var ingen Samtale. Ti Jonas Lie talte alene ud og stansede ikke. Aldrig har jeg hørt nogen tale som han. Alle Verdner og alle Samfund og alle Stjerner og alle Undere, Gaaderne og Fremskridtene og det Naaede og det Uopnaaelige og Vejene, der var at gaa — han fejede, han føg, han hvirvlede det sammen som med en luende Kost. Som en Ildregn faldt det foran undrende Øjne . . . .

Eller en enkelt Tanke kunde han tage op — en Drøm, et

Udsyn. Og han forfulgte sin Drøm og stablede Bjerg over Bjerg og Drøm over Drøm, funklende Sky over funklende Sky, til han berusedes og troede selv paa den egne Drøm som den Fantast, han var.

Ti Fantast var han til Bunden af sin Sjæl.

Men det kunde ogsaa hænde, at han pludselig talte roligere — om et Samfundsspørgsmaal, om Menneskebørns Opdragelse, om en Bane mod et bedre. Og som Funker gnistrede og lyste Geniets Fremsyn og fjerne Fremtidstanker rejste sig som Milepæle langt ude, hvor Vej en Gang vil føre til større Fylde og til større Glæde.

Og da kunde Jonas Lie, ildnet af sit eget Geni, under hvilket han følte Fremtidens Jord, *der* — i sin Stol, hvor han sad, med Fru Thomasines Tæppe om sine Fødder, tale som en flammende Forkynder, som Føreren i den livsbrusende Strid, som Agitatoren der højt tilfjelds taler til de Lyttende Tusinder.

Og da sagde *den,* der lyttede, til sig selv, at i denne Mand boede en agitatorisk Styrke som hos ingen, man havde kendt. Og her brændte en Trang til Livets Kamp, *en Drift til handlende Liv* som hos faa, man havde sét.

Men Jonas Lie blev i sin Stol, med sine Fødder dækket af Fru Thomasines Tæppe.

Ti han var en Livets Vingeskudt. Under venstre Vinge blev han ramt — *der* i Kongsvinger Skove.

Han var en Handlingens Ørn i Bur.

Da han stod derude i det handlende Liv, da han drømte om Veje opefter og vel ogsaa om politisk Gerning — er ikke Politiken den ryddende Økse i den Handlingsbegærliges Haand — da havde Fantasten i ham taget Bund fra hans Fod og han var styrtet.

Og saa gik han — *hjem.*

Og Livet igennem blev han derhjemme.

Han, hvis hemmeligste Drøm det en Gang maa have været at staa midt i Verden, midt i Kampen, han blev en stor Digter om den Verden, der nu var blevet hans: Hjemmet.

IV

Vingeblødende var Jonas Lie vendt hjem.

Men herinde, mellem de fire Vægge, betvang han sig. Her

omformede og tvang han sin Fantasi til at blive Gætteevne af Hjemmets Hjerter.

Men denne — om man vil forstaa det ret — Bøjen ind efter af Fantasien tog Tid. Skønt denne Mand, der, efter min inderste Overbevisning, ikke var født til at skrive — men er mon nogen det? nogetsomhelst Menneske „født" til denne ørkesløse og overflødige Kunst at sætte det ene Bogstav ved Siden af det andet? — og som dog skulde blive Nordens første Romanskriver, denne Mand havde, skønt han allerede da ikke mer var ung, lange og mange Læreaar foran sig. Henvist til Pennens bedske Møje begreb Jonas Lie instinktmæssigt, at det særligt Oplevede for enhver Skribent er den Kapital, som er lettest at løfte. Nordland var det, som Livet havde særligt givet ham og den Gang ham alene: „Den Fremsynte" blev til og Midnatssolslandet var fundet.

Tilsyneladende sejrede Jonas Lie straks, og Norge havde, da „Maagen fløj ud over Norden", fundet en Digter til. Mange Traade var med at tvinde denne Sejr.

Først var det Barndomsminder, som her prægedes til Bog. Og hvor længe vi ogsaa lever og hvormeget En maa sé, Barndommens Minder er Digterens frugtbareste Ager. Men dernæst kunde ogsaa deroppe i det sælsomme Nord, hvor alt er anderledes, Natten en anden og Menneskene og Dagen og alle Ting og Lyset er anderledes — *der* kunde Fantasten i Jonas Lie endnu røre sig. Trolds Digter kunde digte alle de Eventyr, som — Fru Thomasine klogt skar bort for at gemme dem til „næste Gang", gemme dem, som den kloge Husholderske hun var. Og Læserne endelig, dem betog Stoffets Nye, selve hine Egne, hvor deres Fod, mens deres Øjne undredes, traadte første Gang.

Jonas havde sejret og han forblev endnu en Tid der oppe, hvor han havde tilrevet sig Kransen.

„Tremasteren Fremtiden" fulgte. Efter den „Lodsen og hans Hustru": Ti noget andet Særligt, som var Jonas Lie skænket, var hans Drift mod Havet — ham, der, før han pugede Juraen ind, selv havde stundet til Søen. Med Havets grumme og skarpe Skæbner, med dets bratte Spænding tumler i disse Bøger hans Fantasi, mens alligevel, for hver ny Bog, rundt i Skildringens Kroge, Billederne af det stille Interiør vokser sig stærkere og stærkere, til pludseligt „Faustina Strozzi" kommer, en sær Bølge, skyllet op og vældet frem som en Lavastrøm fra under Jorden, fra dybe

Lag i Digterens frihedshungrende og utilfredsstillede Sjæl. Frihedssangen saa stormende som Livet, Kampens Tummel, alle de kaldende Have — deres Lyd var trængt ind mellem Jonas Lies de fire Vægge (de, som vel flyttedes fra Land til Land, men dog blev de samme og sig saare lige) og „Faustina Strozzi" blev til. Selv har Jonas Lie sagt en Gang om hine Aar, da Italien blev ét: En ny Tid fuldbyrdedes. Det var som et Aandens Vejr, fuldt af susende nye Faner." ......

Hvor har han ikke flammet, Jonas Lie. Og *talt* sig hed i hede, vide Syner — —

Og saa *skrevet* derom — — skrevet om den faldne Brenta og om Faustina Strozzi, der, da Lykken brast, tog sin Gerning op og forbandt de Saaredes Vunder .....

V

Men „Faustina Strozzi" — et Epos — staaer ene i Jonas Lies Yden.

Nordlandsskildringen havde han foreløbig udtømt eller forladt og den nye Vej, *sin* Vej, havde han endnu ikke fundet. Selve Hjemmets ret stadige Flytten rundt i Lande og Byer giver, saa synes det mig, Viden om de Tiders Uro i Digterens Sind. ....

Uro vel ogsaa fordi: der *maatte* jo digtes ....

Der skulde, der maatte være „koseligt" og lunt *der,* hvor Fru Thomasine sad, hun, der gennem et Liv elskede.

Derfor — Vejen maatte findes, Vejen, der *ogsaa* gav *Penge.* Der var ikke Tid og Raad til Vildskud.

Men just i de Aar var *Romanens,* den moderne Romans, Guldalder ved at bryde frem. Romanen var Fordring og Løsen og Dagens Røst. Romanen var Forlæggerens Bedstebarn.

Maaske var det da Fru Thomasines kloge Hænder, der ledte Jonas Lie til — Thomas Ross, der fulgtes af „Adam Schrader". De er, saa vidt jeg kan skønne, Jonas Lies to ringeste Bøger. Honoré de Balzac brændte eller skrev anonymt fem og tyve Romaner, der havde lært ham at skrive Roman. Jonas Lie maatte sætte Navn paa og næsten Navnet til, mens han lærte Kunsten. Og da han maaske tvivler om nogentid at lære den, vender han sig efter „Adam Schrader" pludseligt mod Scenen og skriver „Grabows Kat", der nogenlunde falder.

Et saare skønt Dokument ledsager Skuespillets halve Fald.

Jonas Lie skrev det fra Dresden som et „Forsvar“ mod en norsk Kritiker, der havde kaldt Stykket uvirkeligt, fordi Judiths Kærlighed skulde have fremkaldt altfor urimelige Undere i en Mands Udvikling.

Jonas Lie fortæller da, hvordan Hollænderen Quintin Messys, for at vinde en Kvindes Kærlighed paa seks Maaneder, blev fra Smed til en Maler, hvis „Malerier lever endnu efter fire hundrede Aars Forløb“.

„De bærer,“ skriver J. L., „Originalitetens Stempel, men i Tekniken Mærker efter Smedesvendens tunge Haand“.

Og Jonas Lie fortsætter:

„Det nytter ikke at nægte, at en ung Piges Kærlighed med al den duftende Romantik, den har, og al den romantiske Tro, den giver, — at den er en Stormagt i Verden, som har udrettet Undere. Erfaringen, Virkeligheden, Historien har empirisk bevist det fra Slægt til Slægt, leveret Eksempler i endeløs Række.

At Knoppen ved Lysets og Elektricitetens Magt kan bringes til Udvikling og springe ud paa én Nat, det fortæller nu Naturvidenskaben os. *Men at et Geni, som i Stilhed har knoppet sig under taust Arbeide og en ubevidst Udvikling, kan i kort Tid og for den ydre Betragtning pludselig som paa én Nat springe ud under en Kvindes varme Blik, det er kun det samme Fænomen* — ligesaa naturmæssigt som psykologisk forstaaeligt og, som sagt, *erfaringsmæssig noksom bevist.*“

Ordene blev en Profeti.

Ti efter at Digteren i „Rutland“ og „Gaa paa“ atter har opsøgt Skildringen af Havet, skriver han endelig „Livsslaven“ — Gennembrud'et, Stien, der fører til „Gilje“.

Jonas Lie var ogsaa kunstnerisk kommet hjem.

Hjemmets lille Verden var endelig — „under taust Arbejde og en ubevidst Udvikling“ — blevet hans Genis Eje, rige, ufravristelige, uudtømmelige Ejendom.

Han havde lært, at denne mindste, mest dagligdags, helt *virkelige* Verden, Hjemmet, rummede tusind Skæbner og tusind stille Gaader, som der hørte al Hjernens og Hjertets Fantasi til for at gætte og tolke.

Og han gættede dem.

VI

Da brød de frem, Værk efter Værk, alle de „Livs-Afsnit“, der kom stille og talte stille og fangede os stille og aldrig slap os.

Der er i Hjemmets lille og smalle og snævre Fjord, som vi kun *troede* at have kendt, ingen mindste Revle, ingen stenet Grund, slet intet Skær — det var jo gættet i disse Bøger. Jonas Lie kortlagde Hjemmets Verden. Og mens han kortlagde den med en uendelig Viden, fæstnede han *en* Lære, der forblev hans Visdoms Sum: Far varsomt. Vandet er snævert og Skærene tusind og Forliset og Haveriet er din egen Lykkes Forlis — — Forliset for dig og for dem, der er dig kærest . . .

Ikke er det nødigt at kalde de Skikkelser tilbage, som lever paa Gilje og i Kommandørens Hus eller hos Fru Alett, der strider for Lykken. Ikke en Gang er det nødigt at nævne deres Navne. Ti Skikkelserne glider vore Øjne forbi, blot vi kalder paa dem — glider os forbi som Menneskers Ansigter, med hvem vi har levet, de graa Aar og Smertens Helligstunder og Glædens tre Sekunder og de mange Dage og set deres Hjerter og ikke Tænderne. Disse Skikkelser levede *med* os — derfor lever de endnu *om* os.

De er os ganske nær og dog har de den Tydelighed eller den Ro, som Fjernhed skænker, den med hvilken klassiske Værker, de stille Mesterværker, der længst løftedes ud over Døgnet og op over Døgndomme, paavirker vor Tanke og stiger frem for vort Syn.

Den Lieske Hjemmets Verden er afsluttet og hel.

Den synes for vor Tanke at hvile i sig selv, som det Fuldkomne hviler i en ubrudt Harmoni. Den er vort Hjems Historie og den store Historieskrivnings Klarhed synes allerede at være dens gennemsigtige Luft. Dens Mennesker vandrer paa samme Tid ved Siden af os og over os.

VII

Men hvad der binder os inderligere til disse Bøger end til nogen Bøger, jeg kender, det er den Medfølelsens Sum, som de rummer.

Medfølelsen er disse Mesterværkers røde Blod. Medfølelsen rinder igennem hvert deres Ord som det dunkle Blod, rindende, glider gennem vore egne Legemers Aarer.

Og skulde man nøjere fæstne denne underfulde Medlidens Art, da blev det Medfølen med alt, hvad der gaar til Spilde. Alt, hvad der spildes, hvad der ikke naaer sit Maal, hvad der ikke vinder frem til Opfyldelsen; alt hvad der kæntrer og alt, hvad der lider Brist, lider Brist i det *unænsomme* Liv, det tager Jonas Lie op i sit Hjerte. Hans Medfølelse klynker ikke. Ti han er en Mand. Men den trøster os som en Ven:

Et Hjerte altsaa var aabent for os, hvis vi forliste.

Men denne Medfølelse, der aldrig trættes og hvis milde Styrke bliver sig lig til den sidste Dag — den er udsprungen af Jonas Lies egen Forsagelse og *den viser os Dybet af hans Forsagelse.*

Denne Mand, født til Handling, havde, dømt til Kunst, saa dybt forsaget, at han forstod al Forsagelsens Smerte og tog den op i sit stærke og blide Hjerte.

Dette er Hemmeligheden.

Han, der i sin første Ungdom havde villet ud, over de store Vande og han, som siden lod hugge for Fode væk i Kongsvingers Skove, han var lukket inde i Kunsten og han maatte blive der. Men selv i Kunstens Uvirkelighed dreves han mod *Handling* og mod at rydde Skov.

Deraf fødtes hans kunstneriske Daad, den Daad, der vil forblive en Stordaad i Romanens Historie.

VIII

„Vi fører Læseren ombord i det norske Dampskib, som netop letter Anker paa Hamburgs Havn.

Det er en solvarm Dag i Begyndelsen af September. Ankerspillet klirrer ørebedøvende i Travlheden, Dampskorstenen suser og regner hede Draaber ned, og Stabeler af mærkede Kufferter og Kollier, som man holder paa at fire ned igjennem den aabne Luge, vanskeliggjør for Øieblikket Passagen til Salonen, hvor endel reiseklædte Herrer og Damer er ifærd med itide at gjøre de vidtløftigst mulige Erobringer til Fordel for sin personlige Bekvemmelighed under Turen.

De handler i Taushed, men med desto større Bestemthed.

Enkelte af dem anbringer jo sine Pakkenelliker paa Sofapladse, hvorfra de siden vil blive tagne bort af Opvarteren. Andre lige saa praktiske sætter skyndsomt sine Vadsække og Plaids ind i Køier, hvorfra de ogsaa lige saa sikkert vil blive fjernede, — eftersom de alt forud er optagne gjennem Køiebogen — eller inde i Kapteinens eller en af Officerernes Lukaf, som tilfældig har været utillaaset, og dette medfører jo sine Skuffelser.

Men Hovedsagen er dog, at man kan trøste sig med, at man har gjort sit bedste i denne lille løsslupne *go-a-head*-Scene tvertover sin ubekjendte næste."

Saaledes lyder den første Side af „Thomas Ross".

Og dette er de to første Sider af „Faste Forland":

„Friske Tider — friske Tider, — javist, min kjære Faste. Men i *friske* Tider gjælder det ogsaa at styre Kjælken, — strike i Bakken."

„Strike i, strike i, — én hører, Du est gammeldags vorden, Onkel Bankchef."

„Saa, jasaa, — Du mener falden for Aldersgrænsen. Naar slige Karle som Du fik slippe løs, saa!" — Onkel Joel fik et af sine Hosteanfald.

„Saa skaffede jeg min Søstersøn saavidt Kredit, at han kunde ha noget at begynde med. Jeg behøver saa lidt. Men noget maa jeg ha, skal jeg faa erhvervet den Strandlinie oppe ved Elven, som jeg har snakket med Dig om, til Tomt for et elektrisk Værksted. Noget maa jeg ha, man begynder ikke med nichts. Og Pant i Tomten . . ."

„Aa, jeg tænkte, det netop var din Specialitet det om just ikke at begynde med nichts, saa at faa det til at ende med nichts. Du er, saa at sige, født med Projekter i Livet; var det ikke nylig en populær Fjælebod nede paa Forstadsstranden, Du vilde ha i Gang?"

„Ideen er god den, Onkel, og tør kanske en Dag komme igjen i en Skikkelse, saa din Bank vil snappe efter den."

„Ja, Gutten min, kort og godt, — jeg slipper ikke en Øre

til Dig. Og din Mors stakkars Penge, de staar under min Forvaltning."

„Hør nu, Onkel Joel. Nu er Du grundrig. Men forholder det sig ikke saa, at Du ogsaa engang har set, hvordan det er, naar Gryden er skrabet, og har maattet slaa Dig op igjen fra ingenting?"

„Hva — hva behager —"

„I dine yngre Dage drog Du jo fra Landet for at spekulere i Kaliforniahveden, som dengang havde slige ustyrtelige Chancer paa Verdensmarkedet. Var det ikke saa da, at Du tog som Passager paa en Stillehavsfarer til St. Francisco med al din Formue henliggende i Femogtyvepundsnoter forvaret i Kapteinens Pengeskab? Men at Du saa blev ængstelig for Sikkerheden eller Tyvehaand og en skjønne Morgen pludselig krævede den betroede Pengevæske tilbage af Kapteinen? Og, da Du havde modtaget den og var paavei med den ned til dit Lukaf, gik det da ikke saa til, at Du stansede ved den aabne Port i Rælingen, hvor Folkene lempede Kul og Aske overbord fra Maskinen, og at saa, for et uforvarende Stød eller Skub, Væsken med alt, hvad Du eiede paa denne Jord, røg overbord?"

Onkel Joels Ansigtsudtryk skjultes af Snuslommetørklædet, hvormed han iltert pudsede sin store krogede Næse.

„Jeg ser Dig, Onkel, staa der ved den aabne Række og stirre efter Væsken, som den efterhaanden forsvandt i Sjøen, og de ulykkelige Tutter med Guineer ubønhørlig drog den alt dybere og dybere ned. Der maa ha gaat adskilligt i Dig i de Øieblikke, Onkel, medens alt saadan sank og sank indtil nichts, som Du siger!"

„Hvor, — hvor i Himlens Navn har Du —."

„Men nu kommer det geniale, som jeg altid har beundret, Onkel. Fanden saa genialt! Ikke et Kvæk over dine Læber, ikke en Mine forandret. Og ud paa Formiddagen schokker Du saa med de lange slængete Skanker og den ene Tand saadan skjævt ned i Læben, — ja, undskyld, Onkel, men jeg ser saa levende for mig din tynde Skikkelse dengang, — over Dækket til Kaptejnen, — som jo maa tro, Du fremdeles er Manden, der gaar med sine Kapitaler i Lommen, — og tilbyder ham at kjøbe hans hele Hvedeladning paa tolv Maaneders Kredit, — to seks Maaneders Veksler."

„Jeg siger, Du er en fræk Knægt!“

„Og i disse tolv Maaneder spekulerer og tjener Du saa op hele Stasen i Stillehavstraden paa Hvedefragterne!“

Mellem disse to Brudstykker ligger „det tavse Arbejde hos et Geni.“

I de Aar, der forløb mellem „Thomas Ross“ og „Faste Forland“, fuldbyrdede Jonas Lie sin kunstneriske Livsdaad og skabte den impressionistiske Roman.

IX

Hver, der læser, vil forstaa, at de to Fragmenter betyder en Fremstillingens Revolution.

Fra at fortælle — eller, tilgiv, undertiden snakke om Mennesker —- naaer Romanen frem til at lade os sé, lade os leve sammen med Medmennesker — hvad der er den impressionistiske Romans Maal.

At lade Mennesker for vore Øjne, ja, alle vore Sanser, leve sammen med Mennesker i Omgivelser, der lever — det er Maalet.

Og selv har Jonas Lie ganske kort, ved et Eksempel kun, men fuldkomment og aldeles udtømmende kendetegnet os Vejen, han er gaaet og som alle maa gaa for at naa dette Maal.

I et Brev til Irgens Hansen — hvilke Skatte af Fremsyn, Domme, dybsindige Tanker, hastige Gætninger rummede ikke Jonas Lies Breve — skriver han:

„Hovedsagen er at faa givet Tingen, saa Læseren ser, hører, føler, begriber den intensivest mulig. Ved hvilke æsthetiske Midler det sker, faar være Kunstnerens Sag for hvert Tilfælde; men af alle Midler viser Erfaring, at de direkte ofte er de mindst virkningsfulde. Vil man skildre en osende Lanterne, der er ifærd med at gaa ud, kan man vistnok gjøre det ved at male det smudsige Glas, den afskyelige Lugt, den i Skardets Kul hensygnende Væge, Soden, der udbreder sig, det hede Messing, kort hele Registret. *Men sæt blot Manden til, som han staar over den inde i Ruffet, halvstridende med Søvnen efter en tung Vagt med den svarte Olieos ind i Ansigt og harskt langt ned*

i Halsen, — og jeg tror, den udgaaende Lanterne sætter et anderledes kraftigt Indtryk! Det første var den direkte Vei, der udtømmer sig detailmæssigt beskrivende; men som et Hele maler det dog ikke den osende Stygheds Sum op med nær den Magt, som Kunsten formaar ad den indirekte Methode. Et eneste heldigt Reflekslys indsparer Snese Sider Detail."

Denne ene Lanterne giver det altsammen:

Sæt Lanternen ind til Manden, *sæt den ind til Mennesket, der har med den at gøre*, sæt den i Forhold til Manden — *lad den ose ham ind i Ansigtet* og du har vist os baade Lanternen og Manden.

Vi har set dem begge to.

Og dette i hvert Nu at lade os sé, det er Impressionismens trange Bjergvandring. Lade os sé det Levende og det Døde, Menneskene og hvad der omgiver dem. Lade Menneskene leve og de døde Ting omkring dem leve, saa vi, som Jonas Lie siger, „sér, hører, føler" hver eneste enkelt Ting, hvert Ord, Bevægelsen, Blikket, en ændret Mine, Tonefaldet, en Lyd i hvert skildret Nu — det er Alpestigningen, som Impressionismen fordrer.

Den adlyder dette ene Bud:

Vi ser det.

Og dette Bud kom som et Skrig fra en Læseverden, som Zolaismen — der ogsaa i Norden sætter sig saa skrækindjagende Spor og frembragte saa sørgelige Vækster —havde kvalt under sit Bibliotek af Beskrivelser og kneblet med Opsummeringernes dødende Klæde. Denne Roman, der vilde være virkelig — Himlen bedre det — blev under en død Opremsning af Realiteter til Reolfyld, og de døde og Menneskene uvedkommende Detailler lagde sig over deres „Virkelighed" som et dræbende Støv.

Den udmattede og utaalmodige Læserkreds, der ikke mere modtog noget Indtryk og hvis Øjne blindedes som af en Sandsky, tilraabte Digteren:

Vi *sér* ikke. Lad os *sé*. Vis os, hvad I vil. Gør levende foran vore Øjne.

Og Impressionismen brød sig Vej: Romanen, som i hvert Nu lader os sé og høre.

X

Men Impressionismens Vej maatte blive lang.

Ti kun den, der har forsøgt selv at følge Jonas Lie og maaske endogsaa teknisk at udvikle den impressionistiske Form og føre den endnu videre (navnlig ved at studere den forraadende Bevægelse) — kan vide, hvilken uhyre Sekraft der hører til for saaledes uopholdeligt, i hvert Sekund, uden Stans at sé sine Personer, sine Mennesker.

Denne Sékraft maa være overmægtig udviklet — dobbelt, fordi Digteren jo maa stirre og stirre paa sine Mennesker lange Timer, før han ser dem i netop det Øjeblik, som for ham ene har Betydning: Øjeblikket, hvor de forraader sig, Momentet, hvori de aabenbarer noget af sig selv . . .

Vel kan Digteren under denne uhyre Anspændelse trættes.

Og, trættet, giver han sig nogle Minutter — *til at fortælle om sine Mennesker i Stedet for at lade os sé dem*, hvad der er uendeligt, uendeligt mindre byrdefuldt.

I sine første impressionistiske Romaner, før hans Øje var opøvet til Anstrængelsen, giver Jonas Lie, hvis Anspændelse maatte være dobbelt, fordi det var ham, der skabte Formen og den fremstillede Roman (dette Navn burde vistnok i nordisk Bogverden rettelig træde i Stedet for Fremmedordet „Impressionisme“, med hvilket det ringe Mindretal forbinder nogen ret Forestilling) — i sine første Romaner, siger jeg, giver Jonas Lie undertiden efter for denne Træthed og fortællende Brudstykker afbryder Fremstillingens levende Skuespil. Paa Højden af sin Kunst giver han aldrig efter og vi har f. Eks. i „Faste Forland“ den fremstillede Roman i sin Fuldkommenhed . . .

Fortælling og Beskrivelse er udryddet.

Vi forfølger uophørligt, med vore Øjne og Øren, Mennesker, som er til for vore Øren og Øjne.

Medmennesker, som forraader deres Liv for os gennem vore Øjne og Øren.

Beskrivelsernes Tykning er ryddet.

Manden fra Kongsvinger har brugt sin Økse, svunget den og hugget og hugget fra Rode, saa der bliver Lysning og *vi sér — — og Romanen lever.*

Men hvad Daaden har kostet Jonas Lie, „under Geniets tause Arbejde“ — det maalte kun han selv.

Mig vil det altid forblive symbolsk, at hans ydre Øjne, de blindedes.

XI

Dog — dette at forvandle hele Romanens Kunst, det mattede, selv om det kun var Handling i Kunstens uvirkelige Verden, ham, der hungrede efter at handle.

Han gjorde hele sin ubændige, luende og ustyrlige Fantasi, til et, et eneste rundt Øje, rettet mod Hjemmets Verden.

Men denne den virkeligste af alle virkelige Verdener — Hjemmets — æggede, da Fuldkommenheden var naaet, dog hans Taalmod. Fantasten i ham tog sin Ret og han brød ud — ind i Eventyrverdenen, hvor der ene var Rum for hans overstore Fantasier.

Jonas Lie digtede „Trold“.

Og dybt af hans Sind randt de Eventyr — maaske dybest, saa dybt, at de fuldlødigste af dem virker, som var de rundne af selve Folkesindet.

Der er i „Trold“ Sider, saa stærke, saa enfoldige, at de er hine Sagn og Frasagn lige, der vandrede over Jorden fra Stedet hvor Menneskehedens Vugge stod — og videre frem over alle Folkeslags Tunger, genfødt i alle Folkeslags Sind.

Saa oprindelig, saa ganske primitiv i sin Vælde, saa alle sene Lag bortskyllende i sin Kraft var Jonas Lies Fantasi, at han naaede den evige Simpelhed, mens han greb om et evigt Stof.

Hvad har det ikke kostet ham at omforme denne Fantasi og i de lange Aar at baste den, som han vilde.

Hvad har det ikke kostet ham, der ogsaa som Digter af Naturen stundede mod Langfart over det blaaeste Hav, Aar for Aar at sidde hjemme . . . hjemme *der* i Kommandørens Stuer, med Fru Thomasines Tæppe rundt om sine Fødder.

XII

Men Jonas Lie kendte, som ingen Mand, Forsagelsens stolteste Kunst.

Stillet Side om Side med to Digterkæmper, hvis Jævnbyrdige

han var, saá han begge Værkfællerne skride frem ad Ryets luende Veje og sad selv lunt men dog i Halvmørke.

Bjørnstjerne Bjørnson blev maaske *det*, som Jonas Lie hedest havde drømt: Gnyets Mand og Sol-Føreren over Fædrelandet. Tusinderne om sig. Oppe i Striden. Kampord paa Læben. Handlingens Mand og Livets, om ogsaa ti Gange Digter.

Men *skal* man digte og lænkes til Tomheds Tomhed — da naaede Henrik Ibsen det andet: det virkelige, det haandgribelige Navn over Jorden.

Det tilfredsstiller ingen, det Navn. Men det frister vel til Tider *den*, som ikke har naaet det.

Jonas Lie naaede det ikke og han vidste det.

Ti det at blive oversat til saa og saa mange Sprog. Det at blive omtalt i saa og saa mange Aviser. Det at blive trykt i en Feuilleton i Quebech eller Melbourne — alt det er kun det ynkelige og ringe Vrængbillede af det sande og stærke Ry.

Henrik Ibsen blev hørt over Jorden.

Alle dę andre har naaet en Berømmelse, der gulner paa Verdens Forlæggerlofter.

Men hvorfor Jonas Lie da ikke naaede det virkelige Rygte over Landene?

Grundene var ydre og disse ydre Grunde var mange.

Scenens Tronstol stod tom og Henrik Ibsen løftedes i den. Romanens Trone var ikke ledig. Da Jonas Lies Stjerne steg højest, herskede endnu Emile Zola. Han var ikke blot en Konge, han var en Hærfører. Mens Emile Zola i Vest holdt Verden i Nakken med sin Næve, brød de store Russere frem fra Øst og Dostojewsky og Tolstoi plantede deres Mærker foran tusinde Øjne. *Der* var lidet Albuerum for en Mand fra en Krog i Verden.

Desuden — de gode Oversættere er meget villige til at oversætte en Skuespildigter. Teaterkasserne springer for de Lykkelige med Guldæbler. En Romanforfatter frister mindre. Gevinsten er saa arm og fylder knap den hule Haand.

Jonas Lie, der var de Størstes Lige forblev meget oversat og føje kendt i Verden.

Han forstod det og jeg har med mine Øjne sét, hvordan han bar det: hvor stille og hvor stolt.

Jeg saá det, da Ibsens og Bjørnsons Ry funklende steg over Paris. Da alt var de to og Norge var de to og Avisernes Snak

var de to og Moden var de to og Guldregnen — da saá jeg Jonas Lie, med sit stille Smil, hjælpsom, kær, medfølende, nidløs, *lykkelig ved Fædrelandets Sejr* — i sin halv ukendte Krog, forsagende ogsaa her.

Og da lærte jeg at beundre ham helt.

XIII

Min Lærer, min Ven, dit Hjerte er blevet koldt og ikke en Gang dit Billede har jeg kunnet ridse, med mine Hænder, som er altfor svage.

Men om dit Minde staar i Verden Tusinderne Vagt.

Æresvagt slutter vi, ikke om et tomt Navn men om et Livsværk.

Mer end om et Livsværk.

For *Manden*, der fuldbyrdede Værket, sænker vi alle Kaarder og hilser med bøjede Hoveder Mennesket, hvis mandige og forsagende Hjerte var Ophavet til hans Geni.

HERMAN BANG

ISLAMS JÆRNBANE

Jeg sidder om Bord paa Khediviallinjens Damper paa Rejsen fra Beirut til Konstantinopel og taler med en gammel, tyrkisk Dækspassager; han er paa Hjemvejen efter at have foretaget den Pilgrimsrejse til Mekka og Medina, som er foreskrevet for alle rettroende, men som kun et ringe Mindretal af dem opnaar at udføre. Han er glad over snart at have tilendebragt den lange og besværlige Fart; han føler sig lykkelig og stolt ved Tanken om, at han herefter hjemme i sin Landsby i Nærheden af Adrianopel skal hilses med Ærestitelen „Hadji“ (Pilgrim), og denne Lykkefølelse gør ham mindre tilbageholdende, end gamle, fromme Tyrker ellers plejer at være over for Europæere.

Paa min Forespørgsel om, hvorledes Rejsen er gaaet, takker han og siger med et tilfreds Smil: „Ja, nu er det jo ingen Sag at foretage Pilgrimsturen, takket være vor ophøjede Sultans vise Foranstaltninger; nu kan man jo køre med Toget omtrent de to Tredjedele af den lange og besværlige Vej fra Damaskus til Medina, og — om Gud vil — kommer det kun til at vare et Par Aar, førend Jærnbanen bringer os lige til Mekka, uden Besvær af Støv og Hede, og uden Fare for de vilde Beduiner; sandelig, vor Sultan er vis og naadig, og Allah har lagt sin Velsignelse i hans Gerning — —“

Sultan Abdul-Hamid den Anden har aldrig været populær i Ordets almindelige Betydning; sikkert er det dog, at hans Omsorg for Hedjazbanens Tilblivelse vil blive den Ting, som vil bringe ham nærmere til hans Undersaatters Hjerter end noget andet, af hvad der er sket under hans lange Regering, ligesom

dette Værks Fuldendelse ogsaa for den historiske Bedømmelse vil komme til at staa som hans største, om ikke eneste Bedrift.

Hvilken Forundring, ja, hvilken Haan vakte det ikke i Europa i Halvfemserne, da det hed sig, at Tyrkerne vilde tage fat paa den saakaldte Hedjazbane, det vil sige, den Bane, der fra Damaskus skulde gaa til de hellige Byer i Arabien og sætte Islams religiøse Midtpunkter i moderne og bekvem Forbindelse med Omverdenen! Var det ikke Vanvid at ville føre en Jærnbane gennem Arabiens Sandørkener, hvor der manglede alt, endogsaa Vand, og var det ikke dobbelt Vanvid, at Tyrkerne vilde paatage sig dette Arbejde selv, en Nation, der manglede baade Penge og Arbejdere og tekniske Forudsætninger, kort sagt alt? Saaledes talte den Pessimisme, som fra den europæiske Betragters Standpunkt i Regelen gør sig gældende over for Orienten; dens Spaadomme har, navnlig i de senere Aar, ofte nok slaaet fejl, men aldrig har den dog lidt et saa knusende Nederlag som med denne Bane, hvis nære Fuldendelse nu kan forudsiges med usvigelig Sikkerhed.

Banens Ophavsmand er Izzet Pascha, utvivlsomt den mærkeligste Mand i hele det moderne Tyrki, som det derfor vel er værd at skænke en kort Omtale. Han er den eneste Araber i Sultan Abdul-Hamids i øvrigt tyrkiske Omgivelser, hvilket omtrent er det samme som at sige, at han er det eneste gode Hoved i Yildizkiosk foruden Sultanen selv. Hans Fader var oprindelig Beduin og indtog blandt Stammerne i Omegnen af Damaskus en saa fremragende Stilling, at den tyrkiske Regering ansaa det for raadeligst at tøjre ham med en Paschatitel og en Statspension, og som Søn af denne Mand havde den unge Izzet ikke vanskeligt ved at komme an i Konstantinopel; han traadte i personlig Berøring med Sultanen og blev dennes anden Kabinetssekretær, og i denne forholdsvis beskedne Stilling blev han efterhaanden den mest formaaende Mand i hele Riget.

Der gives faa Suveræner, der har forsøgt at realisere Selvherskerbegrebet i dette Ords bogstavelige Forstand saaledes som Sultan Abdul-Hamid II. Umiddelbart efter sin Tronbestigelse udstedte den unge Hersker, hvem Midhat Pascha havde troet at kunne føre i Ledebaand, en Række Ordrer, sigtende til at forlægge Regeringens Tyngdepunkt fra Ministerierne og Storveziratet til det kejserlige Palads, og i Aarenes Løb er denne Tendens

bleven stadig stærkere. Al Ting, fra det største til det mindste, gaar nu igennem Sultanens Kabinet, og Ministrene er kun til for at parafere de kejserlige Kabinetsordrer; enten det drejer sig om Indførelsen af en ny Feltkanon, eller om at tilstaa en Departementschef tre Maaneders Rejseferie, skal Sagen forelægges Sultanen personlig.

Det siger sig selv, at ingen enkelt Mand kan overkomme et saadant Arbejde som ene at regere et Rige af Tyrkiets Omfang, og i Sultanens fortvivlede Stædighed med at ville besørge al Ting selv ligger Forklaringen til meget af Tyrkiets Ulykke: i Tusindvis ophobes Akterne i det kejserlige Kabinet, og kun et forsvindende Mindretal naar frem til Besørgelse; det øvrige faar Lov at vente — for bestandig.

I dette selvpaatagne Sisyfusarbejde blev Izzet Sultanens bedste Hjælper; hans utrolige Arbejdsomhed var ham i Abdul-Hamids Øjne Retfærdiggørelse nok for alle mulige andre Fejl. Ofte nok har man forsøgt at mistænkeliggøre Izzet og ofte nok har det heddet sig, at han nu virkelig var falden i Unaade, men hver Gang varede det kun et Par Dage, inden man atter saa den lille Mand løbe med Stabler af Dokumenter fra Paladset til sit Hjem og atter tilbage. Hvad gjorde det vel saa, om det ogsaa kunde bevises, at Izzet ved denne og hin Lejlighed havde benyttet sin Stilling til ogsaa at skaffe sig selv Fordele? Sultan Abdul-Hamid er ikke den Mand, som binder Munden paa den Okse, der tærsker, og navnlig ikke, naar det ikke er ham selv, der skal betale Foderet. Trods Intriger og Beskyldninger staar Izzet, der for faa Aar siden avancerede til Titelen Pascha, i Øjeblikket stærkere fast i Sultanens Gunst end nogen Sinde før, og denne lader det i sin Rundhaandethed ikke mangle paa følelige Beviser. For nogle Maaneder siden brændte Izzet Paschas Hus i Konstantinopel som Følge af en Eksplosion ved en Kinematografforestilling, han havde arrangeret for sit Harem; endnu medens Flammerne slog ud af Taget, og Tjenestefolkene rendte forvildede omkring, kom en Adjudant fra Sultanen sprængende med Melding om, at „vor Efendi" (den dagligdags Betegnelse for Suverænen) forærede ham et nyt og større Hus, beliggende paa et af de smukkeste Punkter i Byens Forstæder.

— — Hovedtanken i Sultan Abdul-Hamids Politik har været den i Udvidelsen af det aandelige Magtomraade, han behersker

som Kalif, at søge en Erstatning for de Tab, den tyrkiske Sultan har lidt. Som bekendt har de osmanniske Sultaner tillige været Kalifer, det vil sige, aandelige Overhoveder over hele Islam, lige siden 1517, da Sultan Selim I erobrede Ægypten, idet denne lod den sidste af de abbasidiske Skyggekalifer, der havde levet i et Slags forgyldt Fangenskab hos de ægyptiske Sultaner for at stive disses Autoritet lidt af, formelt overdrage hele sin Myndighed til den tyrkiske Magthaver. Saa længe som Osmannernes Sultan var stor og mægtig, var hans Titel af Kalif imidlertid kun et prunkende Tilnavn, og det var først Abdul-Hamid II, der efter at have overtaget Regeringen over Tyrkiet under dets dybeste Fornedrelse i 1876 fattede den Tanke, at hvad Sultanen havde mistet, kunde Kalifen atter skaffe tilbage, eller med andre Ord, at der i en klog og efter Omstændighederne afpasset Benyttelse af Autoriteten som aandeligt Overhoved over hele den rettroende Islam kunde findes en Erstatning for Tabet af de verdslige Magtmidler, som nu ikke længer stod til den tyrkiske Sultans Raadighed.

I sin Egenskab af Kalif har Sultanen tillige at vaage over, at Adgangen til de hellige Stæder, Mekka og Medina, staar uhindret aabent for de aarlige Pilgrimskaravaner. I Mekka holder Tyrkiet en lille Garnison under Kommando af en Divisionsgeneral, og en endnu mindre i Medina, men da disse Haandfulde Soldater naturligvis ikke kunde beherske hele Ørkenterrainet mellem de hellige Byer og Syrien, affandt man sig med Beduinerne ved at betale en aarlig Pengesum. For de Pilgrimmes Vedkommende, der drager ad Søvejen til Djiddah og derfra direkte til Mekka, er Faren for Ørkenrøvere ikke synderlig stor; af de øvrige forsamles den største Del hvert Aar i Damaskus og drager saa af Sted i samlet Trop under Ledelse af en af Sultanen udnævnt „Pilgrimspascha“. De forskellige Beduinschejker kommer dem i Møde paa Grænsen af deres Distrikter og modtager den fastsatte Sum, hvorefter de eskorterer Karavanen gennem deres Distrikt; det samlede Beløb, som Sultanen til dette Øjemed har maattet punge ud med, har aarlig udgjort omtrent 7000 tyrkiske Pund, det vil sige, lidt over 112,000 Kroner. Og Beduinerne passer nøje paa at faa, hvad der tilkommer dem; der har været enkelte Tilfælde, hvor Pilgrimspaschaen har forsøgt at forholde dem Pengene ved at slaa ind paa en anden

Vej end den sædvanlige, hvor de laa og ventede, eller ved lignende Midler, men hver Gang er det endt med større eller mindre Katastrofer for vedkommende Pilgrimskaravane.

Saaledes var Forholdene for Pilgrimstrafikken ordnede, indtil Izzet Pascha for mindre end en halv Snes Aar siden fik den Ide at komme uden om alle disse Besværligheder ved ligefrem at bygge en Jærnbane fra Damaskus til Medina og Mekka. Af Tyskerne, der havde agiteret for at opnaa Koncessionen til Bagdadbanen, var Sultanen allerede gjort modtagelig for den Slags Ræsonnementer, og med den stilfærdige Haardnakkethed, som er Abdul-Hamid egen, blev han efter en Gang at være gaaet ind paa Izzets Tanke en fanatisk Tilhænger af denne; Skinnevejen gennem Ørkenen skulde blive en Jærnlænke, som bandt de to hellige Byers Ædelstene uløseligt fast til den osmanniske Krone.

Men selv om i det despotisk regerede Rige Tanken ikke behøvede at passere gennem nogen parlamentarisk Skærsild for at komme i Virkeliggørelsens Paradis, var der alligevel Hindringer nok at overveje og overvinde, inden saa meget som et Spadestik kunde blive gjort. Aller først var der jo de religiøse. Kunde det gaa an at give en frankisk Opfindelse som Lokomotivet Adgang til selve de hellige Steder? vilde Maskinens Fløjt kunne harmonere med Muezzinens Kalden til Bøn?

Afgørelsen af de religiøse Spørgsmaal tilfaldt Schejk-el-Islam, Præsidenten for de retskyndige Ulemaers Kollegium. Efter den muhamedanske Kirkeret har en Retskendelse givet af denne, en saakaldt „Fetwa“, absolut bindende Kraft for enhver rettroende; den, der afgiver en Fetwa og som saadan kaldes „Mufti“, er absolut uafhængig af enhver som helst verdslig Øvrighed. Enhver Fetwa gives i Form af Svar paa et Spørgsmaal, der er saaledes stillet, at der blot svares ja eller nej; altsaa i dette Tilfælde omtrent saaledes: „Er det i Overensstemmelse med den kanoniske Ret og er det til Fremme for Islams Sag, at der bygges en Jærnbane til Medina og Mekka?“

Schejk-el-Islams Svar lød: Ja! Der stilledes dog den Betingelse, at Toget ikke maatte føres hen i umiddelbar Nærhed af Kaaba, Centralhelligdommen i Mekka; da imidlertid paa Grund af Terrainforholdene i Byens Omegn Stationen vil komme til

at ligge i en Afstand af omtrent tre Kilometer fra denne, var altsaa denne Betænkelighed hævet med det samme.

Efter at saaledes Schejk-el-Islam havde sanktioneret den nye Plan, gik Sultanens og Izzet Paschas Bestræbelser ud paa at faa Mekkabanens Bygning gjort til et ligefremt religiøst Foretagende. Den blev proklameret som et Gud velbehageligt Værk, som vilde bringe Velsignelse til alle, der med Penge, Arbejde eller paa hvilken som helst anden Maade bidrog til dets Fremme; man prædikede i de islamiske Lande om denne Bane paa samme Maade, som man i Europa i Middelalderen kaldte til Korstog; dette skulde ikke blot være Sultanens Værk, hele den muhammedanske Menighed skulde have Part deri.

Det næste Spørgsmaal blev: hvor skulde Banen gaa? Svaret var allerede omtrent givet ved dens Karakter af Pilgrimsbane; det faldt naturligt, saavidt Terrænforholdene overhovedet tillod det, at lade den følge den gamle Pilgrimslandevej fra Damaskus direkte mod Syd gennem Landskabet øst for det døde Hav over Maân til Medina og derfra videre til Mekka; endelig skulde der saa gaa en Tværbane fra denne sidste By til Havnestaden ved det røde Hav, Djiddah, og samtidig vilde man ogsaa gerne skaffe Forbindelse fra Damaskus til et Punkt paa Syriens Kyst, saa at den hellige Banelinie kunde komme til at strække sig fra Hav til Hav. Denne sidste Forbindelse har man nu tilvejebragt ved Banen fra Damaskus til Hajfa, umiddelbart nord for Karmels Bjerg.

For det første Stykke fra Damaskus syd paa forefandtes der allerede et lille Stykke Bane paa omtrent et halvhundrede Kilometer, tilhørende et fransk Selskab. Det faldt da naturligt at afkøbe dette dets Linie, og dette blev ogsaa forsøgt, men Franskmændene var saa ublu i deres Fordringer, at Tyrkerne foretrak at bygge deres egen Linje umiddelbart ved Siden af den anden, der nu som en Følge deraf ligger hen uden Trafik; først for silde opdagede det franske Selskab sin griske Taabelighed.

Men nu Pengene? Denne Bane skulde jo være Islams egen; man vilde derfor ikke give Koncession til noget europæisk Selskab — og paa det Tidspunkt var der for øvrigt heller næppe nogen Europæer, der havde villet indlade sig paa dette Foretagende — man vilde have det hele for sig selv; Banen skulde bygges og drives af Muhammedanere for muhammedanske Penge!

Disses Kilder blev hovedsagelig tre: En ny Stempelskat, frivillige Bidrag fra de rettroende og Sultanens private Tilskud. Dette sidste blev ikke det mindste; thi medens den tyrkiske Stat altid er i den dybeste Pengenød, har Sultanen personlig ved den energiske Forøgelse og Drift af de umaadelige Krongodser meget betydelige Summer til sin Raadighed. Paa denne Maade opnaaede man at gøre Banen helt uafhængig af det osmanniske Finansvæsen og dermed af den evropæiske Finanskontrol; der var ingen diplomatiske Posekiggere at spørge om Forlov, og Mekkabanen sikredes mod at blive gjort til en Brik i det storpolitiske Skakspil, som Magternes Repræsentanter og Sultanen nu i over en Menneskealder med vekslende Held har spillet i Konstantinopel.

Hvis det er sandt, at Besparelse er Indtægt, opstod der endnu en betydningsfuld Indtægtskilde for det nye Banearbejde ved den overordentlig sparsommelige Maade, hvorpaa det blev udført. Selve Jorden kostede naturligvis ingen Ting; Maskinerne var delvis gamle brugte Sager, som købtes billigt i Belgien og andetsteds; Banelegemet anlagdes smalsporet, og endelig Arbejdskraften fik man for saa godt som ingen Ting, idet Sultanen stillede de tyrkiske Ingeniørtropper til Disposition. For at gøre disse ivrige for Arbejdet, bestemtes det, at alle de her beskæftigede Soldater skulde have deres Lønning regelmæssig udbetalt — noget, en tyrkisk Soldat ellers sjælden kan gøre Regning paa — og der indstiftedes i det paa Dekorationer saa rige Tyrki en ny Medalje for Medvirkning i det nye, store Arbejde til Islams Forherligelse. Den tyske Officer, Auler Pascha, der har haft Overinspektion ved Anlægget, fortæller i begejstrede Udtryk om de pligttro og fromme tyrkiske Soldater, af hvilke endog adskillige ved deres Hjemsendelse efter fem Aars Arbejde er fremkomne med Anmodning, om de ikke maatte faa Lov til endnu i andre fem Aar at være med ved dette Gud velbehagelige Værk.

Medens Arbejdskraften saaledes er udelukkende tyrkisk, har man ved Anlægget og Ledelsen af Arbejdet naturligvis ikke kunnet undvære Hjælp af uddannede evropæiske Teknikere. Denne er bleven ydet af Ingeniørofficerer i tyrkisk Tjeneste, saaledes at det med Sandhed kan siges, at kun osmanniske Funktionærer har været med. Den væsentligste Del af Ledelsen er tilfaldet

den tyske Ingeniøroberst Meissner Pascha, medens den ovennævnte Auler Pascha kun nu og da har tilset Arbejdets Fremgang; disse har da arbejdet sammen med tyrkiske Ingeniørofficerer, som har modtaget deres Uddannelse i Tyskland. Lokomotivførere og Togpersonale bestaar udelukkende af Orientalere.

Terrainforholdene paa den planlagte Linje har kun paa enkelte Steder frembudt Vanskeligheder, medens man paa de fleste Strækninger har kunnet nedlægge Svellerne efter en ganske overfladisk Planering. De faa Kløfter, der har været at overskride, har man overbygget med spinkle Jærnbroer, der købtes færdige i Europa — mest i Belgien, hvis dygtige konsulære Repræsentation altid forstaar at skaffe sit Land Fortjeneste — og derefter førtes i nummererede Stykker til Stedet, hvor de opstilledes. Tunnelbygninger og Sprængninger i stor Stil har ikke været nødvendige.

En stor Vanskelighed under Arbejdet har man haft at bekæmpe i Mangelen paa Vand. Dette saa vel som alt andet Forraad maatte hentes bagfra, efterhaanden som Linien rykkede frem; nu har man ved at grave Brønde ved enkelte af de nyanlagte Stationer formindsket denne Besværlighed en Del.

Skønt Anlægget naturligvis bliver dyrere for hver Kilometer, man naar længere frem, idet Afstanden for Transporten af alt, Forraad, Sveller, Skinner, bliver bestandig større, er det dog lykkedes ikke blot at overholde den fastsatte Tidsfrist for Fuldførelsen af hver Sektion, men endog at overskride denne. Til næste Aar vil — hvis der da ikke indtræder ganske uforudsete Hindringer — Banen have naaet selve Medina, og efter endnu to Aars Forløb vil man kunne køre lige til Mekka; paa Tværlinjen Djiddah-Mekka vil der da samtidig blive taget fat fra Kystsiden.

Da man begyndte paa det store Anlæg, var det mindre de naturlige Hindringer, man ængstedes for, end de Vanskeligheder, som kunde lægges i Vejen for det nye Foretagende fra menneskelig Side. Den Afgift, Beduinerne som anført aarlig opkrævede for at lade Pilgrimskaravanen passere uhindret, var vedkommende Stammers væsentligste Indtægtskilde; man kunde derfor ikke vente, at disse uden at røre paa sig skulde finde sig i at se denne tilstoppet, idet Toget, fuldt af glade Pilgrimme, nok saa lystigt kørte hen over de Steder, hvor man tidligere pænt

havde maattet holde og betale de fastsatte Bompenge. Det er imidlertid — hidtil i alt Fald — gaaet langt bedre med Beduinernes Forhold til Banen, end man fra først af havde kunnet vente. Samtidig med selve Banelinien opførtes, efterhaanden som man rykkede frem, en Række smaa befæstede Blokhuse, af samme Slags som de, der overalt i Syrien og Mesopotamien findes paa Ørkengrænsen, og fra disse afpatruljeres Banelinjen. Beduinernes fuldstændige Mangel baade paa teknisk Begreb og paa de nødvendige Redskaber gør selve Skinnelegemet ret sikkert mod deres Ødelæggelser; det eneste, der er rigtig udsat, er Baneliniens Telegraf: den dejlige Kobbertraad, som hænger der, ofte i saa ringe Højde, at man kan naa den fra Hesteryg, er altfor fristende ved den gode Anvendelse, man ogsaa i Teltene kan finde herfor; men disse Beskadigelser er lette at istandsætte. Der har i det sidste Halvaar været forsøgt et Par større Aktioner fra Beduinernes Side mod selve Togene, men ogsaa disse Forsøg er, saa vidt da Efterretningerne er naaede til Europa, løbne ud i Ørkensandet.

Naar det ikke er lykkedes Beduinerne at stille nogen nævneværdig Modstand paa Benene mod det Foretagende, som man dog skulde synes, at de maatte sætte alt ind paa at faa forpurret, ligger Aarsagen hertil først og fremmest i deres fuldstændige Mangel paa Organisation. Enhver Stamme handler paa egen Haand, og kniber det allerede inden for dennes Ramme med at faa dens Medlemmer til at virke under et, er det naturligvis endnu vanskeligere at faa flere Stammer til at optræde i Fællesskab; Høvdingene er indbyrdes misundelige, og de menige Stammefæller vil ikke finde sig i at adlyde en fremmed Schejk. Derfor kan der aldrig blive nogen fast Plan, nogen ensartet Ledelse, og man forstaar, at Tyrkerne med deres faatallige, men takket være Banen letbevægelige Skarer har kunnet holde de flygtige Beduiner i Skak. Det har ogsaa altid vist sig, at overalt hvor Jærnbanen kommer frem, trækker Ørkenens Nomade sig tilbage, for saa vidt han da ikke slaar sig ned langs Banelinien og bliver en fredelig Agerdyrker, hvilket sidste dog her ved Mekkabanen er udelukket. Saa længe han forbliver Nomade, har han en instinktmæssig Uvilje mod Jærnbanen; Skinnelinien danner en uoverstigelig Hindring paa hans Vej, og kan han ikke tilintetgøre den, søger han bort af sig selv og op-

leder nye Græsgange, hvor ikke Lokomotivets Pift skurrer ham i Ørene. Thi er Mekkabanen end nok saa muhammedansk, saa er den dog en ny Tids Repræsentant i uforsonlig Modsætning til den Oldtidsromantik, som Nomaden bestandig klamrer sig til. De to Retninger kan ikke bestaa jævnsides; Kamelen eller Lokomotivet maa fortrække, og ogsaa her er det — til Dels imod Forventning — det sidste, som har vundet Sejr.

Den glimrende Energi, som i dette Foretagende er bleven udvist fra tyrkisk Side, har dog naturligvis ikke kunnet omskabe hele den osmanniske Nation, og i det smukke Billede, som Mekkabanens Anlæg frembyder, har den løbende Drift af den færdiggjorte Strækning allerede sat adskillige slemme Pletter. Som allerede anført, er baade Maskinernes og Togenes Betjeningsmandskab Tyrker; dette betyder saa meget som, at Maskindelene er rustne, Vognene snavsede, og at alle Tog regelmæssigt har Forsinkelse. En Tyrk vil, som det rigtig er bleven sagt, nok smøre sit Gevær, men ikke den Maskine, der er betroet til hans Omsorg. Og paa samme Maade er Præcision en af de europæiske Egenskaber, som man aldrig faar banket ind i en Orientaler. Dette kommer ikke, som man undertiden i Europa tror, deraf, at Østerlænderen ikke, naar det skal være, *kan* skynde sig, men deraf, at han ved Opdragelse, Temperament og økonomiske Forudsætninger aldrig har lært at vurdere Begrebet Tid. Han ser ikke nogen Fordel ved at have travlt, og det er ham i sig selv imod. Til Begrebet Jærnbanedrift i den for os tilvante Form passer naturligvis denne orientalske Betragtningsmaade ikke saa godt, og Europæere, der har haft Lejlighed til at køre med Mekkabanen — den i Drift værende Strækning berører jo endnu ikke det hellige Territorium, hvor Adgang er forment de Vantro — har da ogsaa beklaget sig over den højst uregelmæssige Drift paa Linien; det gaar med Togplanen som med de tyrkiske Reformplaner, de bringes kun paa Papiret for ikke at overholdes.

Men selv om Banen kører langsomt og uregelmæssigt, det vigtigste af alt er dog, *at* den kører. Da det med forsvindende Undtagelser kun er Orientalere, der bliver Tale om at befordre, spiller det jo heller ingen Rolle, om et Tog indløber fartplanmæssig om Formiddagen eller ud paa Natten. For Orienten, hvor man med Hensyn til alt, hvad der hedder Trafikvæsen,

endnu bevæger sig i fuldstændig middelalderlige Forestillinger, er Begrebet Rejse uopløselig sammenknyttet med Fare og Forhindring; naar saa det hele reducerer sig til nogle Timers Forsinkelse, maa man alligevel takke Gud og prise Sultanen, der har ladet de rullende Hjul afløse den sindige Kamelmarsch.

Banen kører; dette er den store Kendsgerning, over for hvilken al Kritik af Detailler skrumper ind til Betydningsløshed. Det er altsaa i Virkeligheden lykkedes den syge Mand, den fattige og fortrykte osmanniske Nation, at stable det paa Benene, som ingen europæisk Ingeniør vilde tro paa, og som ingen europæisk Bankier ansaa for muligt! Sjælden har Orienten bragt det skeptiske Europa en saadan Overraskelse, en Overraskelse, der ingenlunde kan betragtes som behagelig; thi denne Banes Bygning vidner om en latent Kraft, der i en anden Sammenhæng let kan tænkes at ville komme paa tværs af alle diplomatiske Beregninger og gøre det Bytte, man allerede troede fældet, til en lyslevende Modstander.

Overfor Mekkabanen, der i sindigt, men ustandseligt Tempo skyder frem mod sit endelige Maal, maa Europa indrømme at have set fejl. For ikke at gøre Følgerne af dette Fejlsyn værre, skynder man sig nu med at gøre op, hvilken Betydning der da knytter sig til denne Bane, og hvilke Følger dens Fuldendelse vil faa for Tyrkiet baade i dets indre Udvikling og i dets Forhold til Europa.

I tre Retninger vil Banen faa Betydning, religiøst, militært og politisk. Derimod er det paa Forhaand givet, at den aldrig vil kunne blive et rent økonomisk rentabelt Foretagende. De Strækninger, den gennemløber, er med Undtagelse af lige den nordligste Ende ude af Stand til at producere noget og vil i en uoverskuelig Fremtid forblive saaledes; det er ikke her som med den østlige Del af Bagdadbanen, hvor et af Verdens rigeste Lande ligger og kun venter paa at blive kaldt til Live igen efter en tusindaarig Dvale. Som en Følge heraf vil paa Mekkabanen Driften hovedsagelig være baseret paa Passagertrafikken og Transporten af Pilgrimmenes egne Fornødenheder i Pilgrimstiden; men dermed er det givet, at den vil blive en Sæsondrift, hvorved Banen de tre Fjerdedele af Aaret vil komme til at ligge saa temmelig stille, medens den i den resterende korte Tid vil have umaadelig vanskeligt — navnlig med det overordentlig ind-

skrænkede Materiale, den indtil nu raader over — ved at tilfredsstille de Fordringer, der vil blive stillede til den.

Direkte at betale sig vil Mekkabanen derfor næppe nogen Sinde komme til. Men paa Grund af den Maade, hvorpaa den er bleven til — ved frivillige Bidrag osv. — hviler der jo ingen økonomiske Forpligtelser paa den ud over Udgifterne til den daglige Drift, idet der ikke bliver Tale om nogen egentlig Forrentning af den anbragte Kapital. Og i de allerede nævnte tre Retninger vil dens Betydning blive saa stor, at Spørgsmaalet om Rentabiliteten ved Siden heraf næppe kan faa Lov at komme i Betragtning.

Med den fuldendte Mekkabane vil Sultanen af Tyrkiet være sikker Herre over Mekka og Medina og over Adgangen dertil. Dette betyder, at han vil have lettere end før ved at opfylde de ham som Kalif paahvilende Forpligtelser, at holde Pilgrimsvejen aaben og farbar. Taknemmeligheden over de ved Banen frembragte Lettelser vil, som det ogsaa antydedes i den gamle Tyrks Ord til mig, blive et nyt Bindeled mellem hver enkelt af de rettroende og Kalifen i Konstantinopel, og den vil bidrage til at gøre hele den rettroende Islam til den ensartede Masse med Sammenhold indadtil og Front udad, som Sultan Abdul-Hamid sikkert ofte har set for sig i sine afmægtige Hævndrømme, hver Gang han har maattet staa Skoleret for en af Stormagternes Ambassadører.

En saadan Katastrofe, som Islam oplevede i 1804, da de fanatiske Wahhabiter stormede det hellige Mekka og endog slæbte den sorte Sten, Muhammedanismens Fetisch, bort med sig — en saadan Katastrofe vil fra det Øjeblik, da Laskerne er slaaede fast i den sidste Skinne ved Stationen Mekka, være en Umulighed. Paa et Par Dage kan, efter de af Auler Pascha anstillede detaillerede Beregninger, den største Del af det stærke femte Armékorps, der garnisonerer i Syrien med Hovedkvarter i Damaskus, kunne overføres til Mekka for der at udgøre en Besætning, mod hvilken enhver Styrke, der kan tænkes opstillet fra Ørkenarabernes Side, vil være afmægtig.

Ogsaa ud over selve det hellige Territorium vil Mekkabanen kunne dokumentere sin militære Ydeevne. Et af de farligste, stadig vædskende Kræftsaar paa det tyrkiske Statslegeme er de evige Opstande i Sydarabien. Brigade efter Brigade sendes af

Sted, den ene Landsby efter den anden i Anatolien affolkes for at ofre det unge Mandskab paa Stepperne omkring Sana og Hodejda. Aarsagen til den Haardnakkethed, hvormed Sultanen sætter saa meget ind paa at holde en ved sin Goldhed og Fjernhed ret betydningsløs Provins, er den, at hvis han slipper Taget her, saa vil mere følge efter. Den største indre Fare for en Sprængning af Tyrkiet ligger i den skjulte, men aldrig ophævede Modsætning mellem Tyrker og Araber. Den svage, pjankede, hverken organiserede eller for Organisation modtagelige arabiske Race har trods alt Forfald ondt ved at glemme, at den en Gang har været den herskende, at den oprindelig har baaret hele Østens Kultur frem, og at dens Sprog er Nøglen til Islams Helligdom. I Araberens Øjne er Tyrken en brutal Parvenu, der kun er Hersker af Vaabnenes Naade, og for hvem Regnskabets Dag sikkert ogsaa en Gang vil komme. I den arabiske Folkebevidsthed er Haabet om denne Befrielse knyttet til Sagnet om Banu Hilal, en mythisk Stamme, der en Gang skal bryde frem fra Jemen og atter føre Arabernavnet frem til Glans og Herlighed. Det er denne Folketro og denne Racemodsætning, der gør det saa magtpaaliggende for Tyrkerne ikke at slippe Taget i Sydarabien; en Opgivelse af denne Landsdel kunde alt for let blive Signalet for Araberne ogsaa andetsteds til at rejse sig, og en Bevægelse kunde opstaa, der kunde bringe baade Syrien og Eufratlandet, de to dyreste Kostbarheder i Tyrkiets Eje, i den alvorligste Fare.

Ogsaa her, for Bevarelsen af Sydarabien, vil Mekkabanen komme til at gøre sin strategiske Betydning gældende; thi ogsaa Provinsen Jemen bringes gennem den nærmere til Rigets militære Tyngdepunkt. I en fjern Fremtid skimter man Projektet om en Fortsættelse af Banen fra Mekka syd paa til Sana eller Hodejda, men selv i dens nuværende Omfang, med Endepunkter i Mekka og Djidda vil Hedjazbanen styrke den osmanniske Magtstilling over hele den arabiske Halvø; og saa længe Tyrkerne er Herrer her, vil den arabiske Befolkningsdel i de andre Provinser, i Mesopotamien og i Syrien, aldrig vove at røre paa sig.

Endelig, og for det tredje, har Hedjazbanen en overordentlig stor politisk Værdi. Indirekte ved at have bidraget meget til at højne Tyrkiets politiske Prestige; selve dette, at Tyrkerne, mod

alles Forventning, uden Penge og saa godt som uden europæisk Hjælp kunde sætte et saadant Foretagende i Gang og føre det programmæssigt frem mod Fuldendelse, har i de diplomatiske Kredse i Europa, hvor Tyrkiet altid staar blandt de forreste Spørgsmaal paa Dagsordenen, affødt en Følelse af Respekt, som man vel ikke skøtter om at lade sig mærke med, men som alligevel er til Stede. Ogsaa indadtil har, som allerede berørt, Mekkabanen bidraget til at styrke Sultanens Stilling. Den nærliggende Sammenligning med Bagdadbanen, hvor politiske og økonomiske Vanskeligheder har foraarsaget den ene Forsinkelse efter den anden, har kun yderligere forstærket denne Virkning. Den menige Tyrk gør sig ikke Rede for og kan ikke være klar over, af hvad Natur disse Vanskeligheder ved Bagdadbanen er; han holder sig til den Kendsgerning, at medens de rige og mægtige Europæere, hvis Hjælpekilder i hans Øjne er utømmelige, endnu ikke har formaaet at føre den længe lovede Bagdadbane frem til Endemaalet, har det foragtede og forarmede Tyrki allerede næsten fuldendt sin Jærnbane; de to Foretagenders diametralt forskellige Karakter opholder han sig ikke ved; en Jærnbane er en Jærnbane, og triumferende spørger han Europa: — Naa, hvorledes gaar det saa med jeres Jærnbane? nu har vi lige straks vores færdig!

I den store, internationale asiatiske Jærnbanepolitik kommer ogsaa Mekkabanen til at faa et Ord at sige. Den moderne Kappestrid mellem Nationerne drejer sig hovedsagelig om to Ting, om Markeder og Veje; de Pladser, hvor den europæiske Overproduktion skal afsættes, og de Veje, ad hvilke den skal transporteres, gælder det at lægge Beslag paa. Medens Søvejen fra Europa til Asien allerede ubestridt er overladt England ved dets Beherskelse af Ægypten, Aden og den persiske Golf, er for Landforbindelsernes Vedkommende Kapløbet endnu ikke afgjort. Allerede inden det lykkedes Tyskerne i 1899 at faa Koncession paa Bagdadbanen, havde man i England syslet med Tanker om en lignende Forbindelseslinie over Land, og navnlig har Lord Curzon, den senere Vicekonge af Indien og engelsk Kolonialpolitiker, i sin berømte Bog om Persien gjort sig til Talsmand for denne Idé. Lord Curzons Plan gik ud paa at forbinde Ægypten og Indien ved en Skinnevej. Banen skulde udgaa fra Suez og føres direkte mod Øst gennem Ørkenen til et Punkt

ved den persiske Golfs Nordspids; ved en Sidelinie kunde den da sættes i Forbindelse med Bagdad, og Hovedlinien skulde gaa videre mod Sydøst over Bushire og maaske Ispahan, indtil den gennem Belutschistan fik Tilslutning til det indiske Jærnbanenet ved Quettah eller et lignende Punkt.

I England, hvor man jo ikke er bange for at sætte sig store Maal, vakte Lord Curzons Forslag megen Opmærksomhed. Selv om man hverken var blind for de politiske Farer eller de økonomiske Betænkeligheder, der hæftede ved Planen, var dog de Fordele, som maatte følge med dens Virkeliggørelse alt for iøjnefaldende og tillokkende: En saadan Bane vilde simpelthen medføre, at ikke blot hele Sydpersien, som man allerede havde saa nogenlunde paa Haanden, men ogsaa Mesopotamien og Arabien kom under engelsk Indflydelse. England er jo allerede i Forvejen den største muhammedanske Magt; kunde man ikke i Mekka lige saa vel have en Garnison af Seapoy'er som af tyrkiske Soldater? hvilke Udsigter til et asiatisk Fremtidsherredømme aabnedes der ikke herved!

Nu har Sultan Abdul-Hamids Mekkabane dræbt Lord Curzons Tanke! Den smalle Skinnevej fra Damaskus til Medina har skabt en uoverstigelig Hindring for en Fremtrængen fra Vest til Øst paa den sydlige Breddegrad, ad hvilken Englænderne tænkte at gaa frem, medens den vil blive en Hjælp for og tillige selv faa økonomisk og politisk Rygstød gennem den længere mod Nord liggende tyske Bagdadbane. Allerede er der Skinnevej mellem Damaskus og Aleppo; naar Bagdadbanen berører denne sidste By, vil man komme til at kunne køre direkte fra Konstantinopel til Mekka; Kalifens By og Profetens By vil være fast indbyrdes forbundne. At skabe et Middel til Hævdelse af Kaliftanken og til Forebyggelse af engelske Udvidelsesplaner, det var for Sultanen og Izzet Pascha den egentlige Kærne i Planen, og disse Tanker er det lykkedes at give Virkelighed ved den heldige Gennemførelse af Islams Jærnbane!

J. ØSTRUP

ET PAR VERS FRA EN VANDRING

I.

Jeg vandrer, jeg vandrer, jeg ved ej hvorhen.
Hvor én Gang jeg har været, kommer aldrig jeg igen.
Foran mig flyver Længslen, og bag mig i en Busk
dér sidder den og synger og siger til mig: Husk!
    Da tøver mine Fødder og vil vende sig omkring,
    og Hjærtet gennembores af et smerteligt Sting.

Hvad er det, der har ramt mig? Hvorfor skal jeg gaa?
Det Sted, hvor jeg vil standse, kan jeg ingen Hvile faa.
Min Sjæl er som en Storm, der er stænget i et Skrin;
jeg sprænges af dens Styrke, jeg jages af dens Hvin.
    Da stirrer jeg mod Rummet, hvor Storme farer hen,
    og vandrer, til jeg vakler, og vandrer saa igen.

Men tag mine Hænder og bind dem med dit Blod,
og læg en Taarelænke om min hvileløse Fod;
hvert Baand, hvormed du binder, vil briste som en Traad,
forgæves er din Godhed, forgæves din Graad.
    Jeg rejser mig en Morgen, naar Solen vandrer frem,
    og vandrer bort og véd ej, naar Vejen fører hjem!

II.

Floden buldrer,
        vildt, vildt.
Tiden smuldrer,
        spildt, spildt.
Fra mit Hjærtes sprængte Sluser
Blodet bruser, bruser, bruser!

Foraarsregnen falder tæt,
nu er Mulden tung og mæt.
Liv opstaar af grønne Grave,
Jorden blomstrer som en Have.

Faar jeg Foraar i mig selv,
svulmende som Eisach's Elv?
Gaar jeg, tung af vaarlig Grøde,
Somrens stærke Tid i Møde?

Floden strømmer,
bort, bort.
Tiden dømmer,
haardt, haardt.
Og mit Hjærte bløder, bløder
af et Saar, som ingen ser!

III.

Hver Aften fløjter en enlig Stær
i Ferskentræets Grene;
den sidder dér, og jeg sidder her,
og begge er vi alene.

Men hører jeg blot dens bløde Fryd,
gaar svundne Aar mig i Møde;
jeg er ikke længer her langt mod Syd,
men hjemme hos to, som døde.

Min Barndoms vældige Fuglevaar
med Sang mit Sind omslynger;
paany jeg gennem en Verden gaar,
hvor Dagene synger, synger.

En Fred fra før, en Fryd fra før,
en Lykke fra langt tilbage! —
Hver Aften træder de ind ad min Dør,
de høje, glansfulde Dage,

og skinner paa mig med deres Skær,
her hvor jeg sidder alene
og lytter og ser paa den sangglade Stær
i Ferskentræets Grene.

IV.

Dalen dunkles saa stille;
Kirkeure slaar ti;
i Bozen synes det silde,
ingen gaar mig forbi.

Bjærgenes runde Rygge
sorte mod Himlen staar;
skummel er deres Skygge.
Selv jeg i Lyset gaar.

Ensom er jeg og ene,
halvt bedrøvet, halvt glad.
Fjernt staar det Træ, fra hvis Grene
jeg er et bortblæst Blad!

Bozen, April 1908.

L. C. NIELSEN

GEORGE BORROW

En engelsk Rejsende, Oberst Elers Napier saá en Majdag i 1839 i en sevillansk Gæstgivergaard en fremmed, som vakte hans Nysgærrighed.

Det var en høj Herre, mørkøjet, lys af Lød, i sin fejreste Manddom, men med næsten snehvidt Haar. Napier tiltalte ham paa Fransk, og han svarede i det reneste Parisermaal. Men han talte Engelsk ligesaa flydende som Fransk, og da Obersten prøvede ham paa Italiensk, var han ogsaa hjemme i det Sprog. Han gav sin græske Tjener Ordrer paa Nygræsk, snakkede Kastiliansk med Værten, hilste en østrigsk Baron paa Tysk, og da Talen faldt paa Zigøjnerne, kunde han paavise indiske Ord i deres Sprog. Obersten, der selv havde været i Indien, undredes over den fremmedes Kendskab til Østerlandene: men han havde besøgt de fleste Lande i den Verdensdel. Napier frittede andre ud om den mærkelige Rejsende. Ja, hans Pas lød paa et engelsk Navn; men Politiet mente, han var en russisk Spion og holdt skarpt Øje med ham.

Næste Dag, da de var ude ved nogle Ruiner i Nærheden af Sevilla, kom en lille Zigøjnerpige og tiggede af dem. For at vise Obersten Slægtskabet mellem Zigøjnersproget og Indisk, sagde den fremmede nogle Ord til hende paa Hinduisk; hun svarede paa samme Maal i fordærvet Sprog, men bad ham saa paa Spansk følge med til én, som kunde svare ham bedre. De kom ind i Ruinerne, hvor en Zigøjnerflok havde lejret sig. De skulede ondt til de fremmede, og Obersten følte sig ikke just hyggelig tilmode. Men Pigen førte den ukendte hen til en gammel Zigøjnerhex og hviskede noget til hende, og da den fremmede ytrede et enkelt Ord, virkede det som Trolddom paa hende. Hun kastede sig for hans Fødder; Zigøjnernes Mistro slog om til Hyldest, og da han gik (efterat have givet dem nogle Skillinger), fulgtes han af deres Velsignelser.

Obersten kunde ikke dy sig, men spurgte, hvor i al Verden han havde lært de mærkelige Folks Sprog og hvordan han havde den Magt over dem. Han havde lært deres Sprog for nogle Aar siden i Multan (Indien), sagde han og lod forstaa, at han mere end en Gang havde skyldt Zigøjnerne sit Liv, men syntes iøvrigt uvillig til at komme nærmere ind paa Sagen. Det hemmelighedsfulde ved ham tog stadig til: han syntes kendt med alt og alle, men ingen kendte ham selv.

Oberst Napiers Skildring (der udkom 1842) giver et helt livagtigt Billede af George Borrow, saaledes som han traadte ind i Litteraturen. Hans virkelige Livsførelse var lidt mere dagligdags, end Billedet lod formode.

Hans Fader, Thomas Borrow, hørte til en gammel Bondeslægt fra Trethinnick i Cornwall. Thomas blev som ungt Menneske sat i Maltgørerlære, men uddannede sig tillige som Nævekæmper: Boxning var bleven Mode i det 18. Aarh. og dyrkedes ogsaa i Landsbyerne. Ved et Marked i 1783 kom hans Bysbørn i Kamp med nogle andre, og da det var ved at gaa dem ilde, kaldte de Thomas til Hjælp. Med ham i Spidsen drev de Fjenderne tilbage; saa vilde Politibetjentene tage Thomas; men han var nu bleven hed i Kampen og slog dem til Jorden, og bedre gik det ikke selve Sognefogden. Men han var til alt Uheld Thomas' egen Principal, og den unge Kæmpe fandt det derfor raadeligst at skynde sig ud i den vide Verden. Han lod sig hverve til Soldat. Efterat han var bleven Sergent, forflyttedes han i 1792 til Norfolk-Militsen og tjente sig op til Kaptejn 1798. Han var en høj smuk Mand, meget pligtopfyldende og trods sin Soldatergærning og sine Boxerlyster en overmaade fredsommelig og godmodig Natur.

I East Dereham, Norfolk, hvor hans Regiment havde Hovedkvarter, saá han paa Teatret en ung Statistinde, Ann Perfrement (eller Parfrement) og forelskede sig i hende. Hendes Slægt var nok Huguenotter fra Normandiet, men Faderen var Bonde i Nærheden af Dereham. De blev gift 1793, han var da 34—35 Aar, hun 21; de fik to Børn, John 1800 og George Henry, som fødtes i Dereham 5. Juli 1803.

George Borrows Barndom var en evig Omflakken med Regimentet, mest i Syd- og Midt-England; 1813—14 var det i Edinburgh, 1815 sendtes det til Irland for at dæmpe Uroligheder der; 1816 kom det tilbage til Norwich, hvor det afmønstredes. Der blev Familien boende, ogsaa efter at Kaptejn Borrow 1819 havde taget sin Afsked.

Den lille George var ikke noget fremmeligt Barn; han syntes nærmest sløv og dum; sygelig var han ogsaa, til han med ét — efter at have spist nogle giftige Bær, siger han — begyndte at trives og voxede stærkt. Han lærte meget trægt at læse og brød sig ikke om Bøger. Men engang fik han „*Robinson Crusoe*“ til givendes, og Billederne deri vakte hans Nysgærrighed og hans

Vilje. Han stavede løs paa Fortællingen og sled sig frem Uge efter Uge; i timevis kunde han sidde og grunde over en Side, til han havde fattet hver Linje. Efterhaanden gik Læsningen lettere, og tilsidst sejlede han „for god Bør over et fortryllende Hav". Defoe havde brudt hans Sløvsind. — Under Familiens Vandreliv maatte han tit skifte Skole, og det kunde være snurrige Lærere han fik. En Præstemand i Dereham begyndte at lære ham Latin efter Lily's Grammatik (fra 1513), men nogle Uger efter kom der Marschordre og Drengen maatte afsted. Ved Afskeden sagde den værdige Lærer til Kaptejn Borrow: „Hvis det ligger Dem paa Sinde, at Deres Søn skal faa Held i Livet, en god Opførsel og sunde Principper, saa hold ham til Lily's Grammatik. Jeg har aldrig kendt nogen Dreng, der lærte Lily's Grammatik udenad, som ikke blev til en Mand, forudsat at han levede længe nok."

Saa blev han naturligvis holdt til Lily's Grammatik, og tre Aar efter kunde han den udenad. „Jeg havde ikke troet, der var saa megen Flid eller Ævne i dig," sagde Faderen. „Nu har du da lært alt hvad der er nødvendigt, om min Ven, Dr. Buck, har Ret, hvad jeg ikke tvivler om." Men skønt Sønnen saaledes „havde tømt Loen, kunde han mulig endnu samle et Par Korn i Logaarden": han kunde jo bl. a. lære at regne. Han lærte ogsaa andre Ting: i Skotland lærte han at læse Latin, i Irland lidt Græsk, og til Faderens store Fortrydelse noget Irsk. Det sære Sprog æggede hans Videlyst, og for et Spil Kort købte han en irsk Skolekammerat til at give ham Undervisning deri.

Da Familien slog sig ned i Norwich, gik George en 3 Aar i Byens Latinskole, hvor han ikke viste synderlig Flid. Han havde fra sin Omflakken faaet Vandretrang og Eventyrlyst i sig; det var ikke nær saa morsomt at sidde paa Skolebænk som paa Hesteryg: han var i Irland bleven en dristig Rytter og Blodet sang, naar han sad til Hest. Tilsidst fandt han paa at løbe fra Skolen for at blive Sørøver eller noget andet frygteligt, og fik tre Kammerater til at gaa med. Den ene vendte hurtig om, de andre var kommen nogle Mil fra Norwich, da de traf en Herre, som kendte dem. Han fik ud af dem, hvad de havde for, og søgte at tale dem tilrette; da det ikke hjalp, bød han dem til Middag. Det tog de gærne imod, da de var sultne efter deres Vandring; men medens de gjorde sig tilgode ved Bordet, sendte

han Bud til deres Rektor, som i en Fart lod dem køre hjem trods deres Protester. Næste Dag blev Borrow som Hovedmanden hevet op paa Ryggen af en Skolekammerat (den senere velkendte Præst James Martineau) og pisket igennem, saa han maatte holde Sengen 14 Dage derefter. Han kom da ikke til at føre et Fribytter- og Smuglerliv i en Hule ved Yarmouth, men han slap ud af Skolen og hævnede sig ved at skrive et Niddigt om den velvillige Herre.

Derpaa blev han Lærling paa et Sagførerkontor. Juraen smagte ham ikke, men han havde adskillige andre Interesser. Han havde lært Latin og Græsk mest af Pligt, men Irsk lærte han for sin Fornøjelse, og det gav ham Mod paa andre Sprog. I Norwich blev en gammel Franskmand, en emigreret Præst, hans Lærer i romanske Sprog; Will. Taylor — en af dem, der først indførte tysk Litteratur i England, — hjalp ham med Tysk, en Jøde Levi med Hebraisk. Men mest droges han mod Sprog udenfor alfar Vej; han lærte Arabisk og Armenisk og Angelsachsisk og blev dygtig i Welsk. To Sprog fængslede ham især. Det ene var Dansk. Fra han som Barn havde set nogle Hjærneskaller af gamle Danske i et Benhus, havde Vikingernes Folk staaet i dragende Skær for ham. Nu faldt han over en gammel Bog med Kæmpeviser, „samlede af en Anders Vedel, som levede hos en viss Tycho Brahe og hjalp ham at iagttage Himmellegemerne, paa et Sted, som hed Uraniaborg paa den lille Ø Hveen i Kattegat". Da han ved Hjælp af en dansk Bibel havde lært sig Sproget, kunde han tyde Kæmpeviserne og genfandt i dem de gamle rødhaarede Krigere, han havde drømt om. Fra Vedel kom han til moderne danske Digtere og til svensk Litteratur og til Oldnordisk. I Raadhusbiblioteket fandt han Ole Worms *Danica Literatura antiquissima* og kaldte sig til Ære for den gamle Worm i nogen Tid „George *Olaus* Borrow".

Det andet Sprog var Zigøjnernes. Paa Mousehold Hede ved Norwich havde en Zigøjnertrup slaaet Lejr, og dens Fører, Ambrose Smith ogsaa kaldet Petulengro („Hestesko-Mester", Smed) blev Borrows sær gode Ven. Hos ham og hans Fæller blev han hurtig fortrolig med det engelske Zigøjnermaal. Flere af disse Sprog kostede ham megen Møje med de ringe Hjælpemidler, han ofte havde; men han viste den sejgeste Udholdenhed overfor de Arbejder, han brød sig om, og han havde et vidunderligt Sprog-

nemme. Blot han en Gang havde set et Ord, sagde Taylor, sad det fast.

Det var dog ikke blot for Sprogets Skyld, han saa gærne søgte til Zigøjnerne. Hos Petulengro, der bl. a. var Hestepranger, fik han mangen god Ridetur over Heden. Men det morede ham ogsaa at iagttage Zigøjnerlivet. Borrow havde fra Barn haft Lyst til at omgaas sære Folk, som ikke hørte til de fine. Engang gik han paa Jagt med en Hugormefanger. I Edinburgh kravlede han paa Klipperne med en vild Trommerdreng ved Regimentet (der siden udmærkede sig som Røver og Morder; til han blev hængt). Taylor, hans Lærer, var ikke just velset i det pæne Selskab i Norwich; han saa' for dybt i Flasken, og det hed sig, han var en slem Fritænker. — Borrow var heller ikke blot Læsehest; han yndede Jagt og Fiskeri og blev en vældig Fodgænger. Høj, stærk og smidig var han ogsaa bleven; livskraftig nok, — men hans Haar graanede underlig tidlig, og han kunde stundum gribes af dyb og sygelig Melankoli, „Rædslerne", „*the horrors*", som han kaldte det. Han blev en dygtig Boxer; til Lærer i den ædle Kunst havde han John Thurtell, en Købmand som passede Idrætten mere end Handelen og snart efter fallerede og blev hængt i 1824; han havde myrdet en Slyngel, der snød ham.

Borrows Nævefærdighed kunde kun være hans gamle Fader velbehagelig; men ellers rystede han paa Hovedet ad Sønnen. Juraen, han var sat til, passede han kun pligtmæssig, men istedet syslede han med alskens unyttige Ting. Kan du klare dig i Verden med at læse Armenisk? spurgte den gamle bekymret. Og der var noget fordækt ved Sønnen, klagede han: „Du taler aldrig om, hvad du har for, om dine Forhaabninger eller dine Planer, men dækker dig med Hemmelighed." Snart derpaa døde den brave Kaptejn (Febr. 1824). En Maanedstid efter udløb Borrows Læretid hos Sagføreren, og han tog da til London for at prøve sin Lykke.

Han drømte om at bryde sig en Vej som Forfatter. I Sir Richard Phillip's Tidsskrift „*Monthly Magazine*" havde han ved Taylors Anbefaling allerede faaet optaget nogle Oversættelser og en Artikel om dansk Poesi. Nu kom han med Oversættelser bl. a. af Ewalds „Balders Død" og Klingers „Faust"; de maatte jo sikkert gøre hans Lykke. Men Forlæggerne viste sig slet ikke

slugne efter hans Oversættelser. Og Phillips havde netop solgt sit Tidsskrift. Han begyndte imidlertid paa et andet, „*Universal Review*“, om „alle Nationers Litteratur“, og der kunde Borrow blive Medarbejder. Phillips gav ham ogsaa andet Arbejde; han havde udgivet et filosofisk Værk: „*Proximate Causes of the Material Phenomena of the Universe*“; det skulde Borrow oversætte paa Tysk. Og han blev desuden sat til at lave et stort Samlerværk af berømte Kriminalhistorier „*Celebrated Trials*“ (3600 Sider ialt, udkom Marts 1825). Med dette var Phillips vel tilfreds, derimod ikke med den tyske Oversættelse. Borrow havde ikke filosofiske eller sproglige Kundskaber nok til at oversætte Bogen godt; han fandt sin Forlæggers Filosofi taabelig, og Phillips fandt hans Gengivelse slet, og Phillips havde sikkert baade Retten og Magten paa sin Side. Det kom til et Brud mellem dem; Borrow fik sin Oversættelse af Klinger ud hos en anden Forlægger (April 1825), og snart efter forlod han London. Opholdet der havde været ham en dyb Skuffelse. Hans Tungsind greb ham engang saa hæftig, at et Bysbarn, han boede sammen med, blev angst for, at han vilde øve Selvmord, og skyndte sig at flytte fra ham. Det litterære Arbejde han fik var haandværksmæssigt, og han maatte slide haardt for ringe Løn. Som altid efter strengt Arbejde med Pen og Bog trængte han til at komme ud og røre sig, og da han nu havde lidt Penge paa Lommen — han siger, han var i temmelig dyb Nød, da han fik solgt en Fortælling for god Betaling, — gik han ud paa Landevejene og turede rundt i England Sommeren igennem. Om Efteraaret vendte han hjem til Moderen i Norwich.

De følgende Aar (1826—33) er „den tilhyllede Tid“ i Borrows Liv. Han ymtede senere lidt om, at han da havde haft mange Eventyr vidt om i Verden. Noget sandt er der heri. Han har sikkert i 1826 gjort en Rejse til Frankrig og Spanien og maaske til Italien, som ikke har været uden Eventyr. I Spanien synes han engang at være bleven fængslet, og idethele gik Rejsen nok mest ad Landevejen for Lud og koldt Vand. Men Størstedelen af den tilhyllede Tid var han sagtens i Norwich, stundum i London. Det var trange og beske Aar, som han derfor siden ikke yndede at mindes. Han duede ikke til at puffe sig frem og skaffe sig Plads, og hans Forsøg paa at faa Arbejde bar liden Frugt. I Norwich fik han i Maj 1826 en Bog ud paa Subskrip-

tion: „*Romantic Ballads*“ med Oversættelser fra Svensk, Tysk og Dansk (nogle Kæmpeviser og Øhlenschlægerske og Ewaldske Digte). Hos Taylor havde han lært Dr. John Bowring at kende, en radikal Politiker, der havde udgivet Oversættelser af fremmede Folkesange og ligesom Borrow holdt af nordisk Poesi. Sammen med ham lagde Borrow Planer om en Oversættelse af „Skandinaviens Sange“. Bowring var modsat Borrow en Mand, der udmærket forstod at bruge Albuerne og at udnytte andre; og Meningen var nok, at han skulde have Fordelen af Arbejdet og Borrow Slidet. Det blev imidlertid kun til en Artikel i „*Foreign Quarterly Review*“ om dansk og norsk Litteratur, skrevet af Borring, med 16 Oversættelser af Borrow. Saa søgte han forgæves Arbejde med at oversætte gaeliske Digte og med at afskrive et angelsachsisk Haandskrift. Bowring havde lovet at hjælpe ham til en Plads i British Museeum; den fik han heller ikke. En welsk Boghandler bestilte en Oversættelse af sin Landsmand Ellis Wynn's „Den sovende Bardes Syner“, men da Borrow havde gjort Arbejdet færdigt, blev Boghandleren angst for, at Digtet vilde forarge og turde ikke udgive det. I Norwich havde Borrow nok lidt Bladarbejde — under Reformrøret 1832 skrev han mod de radikale — men ellers sad han og oversatte og lærte sig nye Sprog (Persisk, Hindustansk og andre østerlandske). „Stakkels George arbejder haardt, og han bliver ved at være fattig,“ skrev Moderen til sin ældste Søn, der var udvandret til Mejico. Hans Liv i denne Tid, sagde Borrow senere, var som at grave Huller i Sandet og fylde dem igen.

Under Taylors Paavirkning havde Borrow oprindelig været fritænkersk sindet, men han kom i denne Tid flere stærkt religiøse Folk nær. Der var Kvækerføreren Joseph Gurney, som boede ved Norwich, og hans Svoger Præsten Fr. Cunningham ved Lowestoft og en Kending af denne, Enkefru Mary Clarke paa Oulton Hall i samme Egn. Baade Gurney og Cunningham var ivrige Medlemmer af det brittiske Bibelselskab, og da de lærte Borrows Sprogævner at kende, tænkte de paa at gøre dem frugtbringende for Selskabet. I Decbr. 1832 fik Borrow Indbydelse fra dets Sekretær om at komme til London. Han gik dertil paa sin Fod i 32 Timer; det var en billig Rejse; han brugte undervejs kun 5½ Pence til et Krus Øl og et Krus Mælk, et Franskbrød og 2 Æbler.

Der laa i St. Petersborg en Oversættelse af det Ny Testamente paa Mantchusproget. Den ønskede Bibelselskabet at trykke, og det foreslog Borrow at tage til Rusland og forestaa Trykningen og tillige transkribere en kinesisk Mantchuoversættelse af Gl. Test., som nylig var kommen for Dagen i St. Petersborg. Mantchusproget kendte Borrow ganske vist ikke til; men han fik 6 Maaneder at lære det i, og i Juni 1833 klarede han en Prøve deri. Sidst i Juli tog han over Hamburg og Lybek til St. Petersborg, tog strax fat paa at afskrive det kinesiske Haandskrift, gik saa i Begyndelsen af 1834 i Lag med Trykningen af Ny Test. Det var et drøjt Arbejde; Typerne, som havde lidt ved en Newaoversvømmelse, maate gøres istand; Borrow maatte stadig være over Trykkerne, som ikke kunde hitte ud af det svære Alfabet; og tilmed maatte han kævles med den russiske Regering, som lagde ham alle Slags Hindringer ivejen og en Tid nægtede ham Lov til at trykke Værket. Han sled sig mager, kunde næppe faa Tid at spise og drikke (hans Diæt var forøvrigt noget underlig: i over 6 Uger levede han af Geddesuppe); efter et Feberanfald fik han „Rædslerne", saa han troede, han skulde dø, men jog dem bort med Portvin, til Ængstelse for sin gode Moder. Hun maatte ogsaa mælde ham, at hans Broder var død i Amerika („Sørg ikke, kære George; jeg haaber, vi vil alle mødes i Himmerig. Læg en Tid Flor om din Hat"); det tog han sig meget nær, Broderen var Familiens Øjesten. Men trods alt arbejdede han ukuelig, og i Sept. 1835 var Udgaven færdig; den skal være meget korrekt gjort.

Han havde endda faaet Stunder til lidt Udenomsarbejde. Han lærte sig naturligvis Russisk, oversatte engelske Homilier paa dette Sprog og paa Mantchu og lod trykke en lille Bog „Targum", metriske Oversættelser fra 30 forskellige Sprog. Han omgikkes ogsaa flere Sprogmænd, især Johan Hasfeld (1800—1894), Tolk ved det danske Gesandtskab i St. Petersborg. Med ham vexlede Borrow Breve i en Aarrække, og Hasfeld besøgte ham senere i England.[1])

Da Mantchuoversættelsen var trykt, luftede Borrow sig ved en Tur til Moskva, hvor han traf russiske Zigøjnere, og efter et

[1]) Borrows Breve til Hasfeld synes desværre — efter Meddelelse fra Enkefru Hasfeld — at være gaaet tabt.

Afskedsgilde med Hasfeld tog han i Sept. 1835 hjem ad samme Vej, han var rejst ud.

Bibelselskabet kunde være tilfreds med Borrow. Han havde strax stødt nogle Medlemmer ved at udtale et Haab om, at hans Arbejde maatte være til Gavn for „Guddommen, Menneskene og ham selv.“ Han talte vel om „Udsigten til at vise Gud Ære,“ svarede Sekretæren Jowett, og Borrow lærte saa at slaa ind paa den rette Tone. En anden Gang, da Borrow var ved at oversætte Homilierne paa Mantchu, blev Jowett misnøjet, fordi Borrow forklarede, at „Jeg er ligesaa høj som du“ maatte gengives: „I Henseende til min Person er Højden af min Person lig med Højden af Deres berømmelige Person.“ Den asiatiske Lidenskab for „*honorificabilitudinity*“, for Komplimenter, skulde navnlig en Bibeloversætter vare sig for at imødekomme. Men Selskabet skønnede paa det store Arbejde, Borrow havde gjort „under Hindringer, der syntes uovervindelige.“ — Borrow havde, med sin Vandrelyst, allerede i Marts 1834 foreslaaet, at naar Trykningen var endt, skulde Selskabet sende ham til Kina for at uddele Bibler. Han vilde da vandre overlands til Peking gennem Siberien „med Sideblik til Tatarhorderne“. Sommeren efter tog Selskabet mod Tilbudet, men den russiske Regering nægtede Borrow Pas til Rejsen gennem Siberien. Da han kom hjem til England i Sept. 1835, foreslog Selskabet ham at gaa søværts til Kina; men det smagte ham ikke; han holdt mest af at færdes paa fast Jord; paa Overrejsen til Hamburg havde han ogsaa døjet svært af Søsyge og „Rædsler“. Istedet sendtes han i Novbr. 1835 ud at virke for Bibelselskabet i Portugal og Spanien.

Hernede kom Borrow til at færdes i o. 4½ Aar, kun var han hjemme en Maaned i 1836 og et Fjerdingaar i 1838. Han skulde navnlig se at faa en spansk Oversættelse af Ny Test. trykt i Madrid (den maatte ikke sælges i Landet, naar den ikke var trykt i Spanien). Regeringen var noget treven til at give det kætterske Bibelselskab Lov til Trykningen og holdt Borrow hen, saa godt den kunde; men tilsidst fik han Tilladelsen, hjulpet af det engelske Gesandtskab, som den spanske Regering maatte vise Hensyn, da England hjalp den mod Karlisterne. Under Trykningen og senere fik Borrow ogsaa Hjælp af den spanske Forfatter, D. Luis de Usóz y Rio (1805—65), der var begejstret for Borrows Bibelgærning. Da Bogen var trykt, gav Selskabet Bor-

row Lov til at virke personlig for dens Udbredelse, som han havde tænkt at gøre med Mantchubiblen i Kina. Først, under en Rejse til Nordspanien, søgte han især at faa Provinsboghandlerne til at sælge den og samtidig averterede han den kraftig i Bladene. Saa lavede han en Butik i Madrid og reklamerede dér med Plakatmænd med brogede Plakater. Derefter drog han ud paa en rigtig Kolportørrejse til Landsbyerne i La Sagra ved Toledo og i La Mancha, men da han efter sin Rejse til England 1838 genoptog Kolporteringen, blev den stoppet og hans Bøger beslaglagdes.

Disse Aar i Spanien har sikkert været nogle af Borrows lykkeligste. Det morede ham at føre Bibelkrig mod Paven, og han var i sit Es paa Landevejen, tilhest over Bjærge og Sletter, og hans græske Tjener Antonio Buchino var en tro og fornøjelig Følgesvend. Han nød den spanske Natur og lærte Spanierne grundig at kende, ikke mindst de lavere Lag og især Zigøjnerne, som han opsøgte flere Steder og blev gode Venner med. Da Knapp i 1867 rejste i Spanien, var Mindet om Don Jorge endnu levende hos Zigøjnerne. Borrows Ævne til at vinde dem og jævne Folk idethele, kom ham til Nytte; de hjalp ham i mangen snæver Vending. Det var jo ikke rene Fornøjelsesture, han gjorde. En mindre nøjsom og haardfør Mand vilde have følt sig meget ilde tilpas: svinske Kroer, daarlig Mad, svære Veje og anstrængende Farter. Efter Ridtet i La Mancha var han ogsaa nedbrudt; han fik Feber, blev kraftløs, det gamle Tungsind vendte tilbage, saa han maatte rejse hjem for at styrkes. Landet var derhos i Ulave, Kristinoer og Karlister sloges rundt om, og Folket var opskræmt; da Borrow ved Ferrol var oppe paa et Bjærg for at nyde Usigten, blev han arresteret: Folk troede, han var selve Don Carlos, som var ude at spejde efter, hvor han kunde gøre Landgang. Allevegne gjorde Røvere Vejene usikre, og uhyggelige Fortællinger om deres Grusomhed hørtes stadig. Endelig fik Borrow naturligvis snart Præsterne paa Nakken, især da han oversatte noget af Lukasevangeliet paa Zigøjnersproget og lod det trykke. Det gjorde Opsigt, og Kirken blev bange: denne Englænder havde nok skumle Hensigter med at udbrede Kætterier blandt Zigøjnerpakket. Præsterne fik Politiet pudset paa Borrow. Salg fra hans Butik i Madrid blev forbudt, og en Flok Betjente slog ned paa de Exemplarer af Zi-

gøjner-Lukas, som fandtes i Butiken, en 30 Stykker (som de saa delte indbyrdes og solgte til gode Priser). Og da Borrow satte en nærgaaende Politiagent paa Døren, lod Politimesteren ham fængsle 1. Maj 1838. Det fik Politiet dog ikke nogen Glæde af; Fængslingen havde været ulovlig, det engelske Gesandtskab tog sig kraftig af hans Sag, og d. 11. Maj forlod han Fængslet med fuld Oprejsning, med interessante Erfaringer om Forbryderliv og Forbrydertyper og *lleno de miseria* (fuld af Lus). Han havde bl. a. nyttet sit Ophold i *cárcel de corte* til at studere spansk Tyvesprog, hvorover Præsterne fik en ikke ringe Forskrækkelse: han vilde naturligvis bruge det Sprog til at omvende alle Spaniens Gavtyve til Kætteriet; og han havde nok af rent Lumskeri ladet sig putte i Kachotten for at komme til at lære Tyvesproget. Det var herefter, Borrow for Alvor gav sig til at kolportere Biblen i Landsbyerne — hvor hans Hjælpere undertiden blev fængslede og han havde Bryderi for at faa dem løs. Paa disse Rejser og ved Huskolportage i Madrid fik han en Mængde Bibler afsat, men o. April 1839 lykkedes det Præsterne at sætte en Stopper for hans Virksomhed.

Han blev endnu et Aars Tid i Spanien, mest syslende med et Værk om Zigøjnerne. Mellem ham og Bibelselskabet var Forholdet noget spændt. En Løjtnant Graydon havde i disse Aar i Sydspanien været frivillig Agent for Selskabet. Han nøjedes ikke med at uddele Bibler, men angreb i Smaaskrifter og Plakater den spanske Regering, de spanske Præster og den katolske Lære. Sligt havde Borrow altid viselig og sømmelig holdt sig fra. Men Graydon skrev, at han og Borrow virkede sammen, — hvad den spanske Regering brugte som Vaaben under Fængslingen i Madrid. Borrow blev rasende, men Bibelselskabet lod ham nærmest i Stikken overfor Graydon, og Tonen mellem ham og Selskabet blev hvas og spydig.

Men han kunde nu klare sig uden Bibelselskabet. I Juli 1839 kom hans Kending, Fru Clarke fra Oulton til Spanien, og sidst paa Aaret blev de forlovede. Det var et Venskabsparti, intet Elskovsparti. Borrow var aabenbart mærkelig kold for Kvinder; han havde kort før skrevet til Usóz: *más vale ahorcarse que casarse,* „heller hænge sig end gifte sig"; men „et Ægteskab," sagde han mere praktisk, „er langt den bedste Maade at skaffe sig en Ejendom paa." Hun var ældre end han (f. 1796), en brav

og dygtig Kone, og deres Samliv blev lykkeligt. Efterat han havde gjort endnu nogle Ture, bl. a. til Gibraltar og over Strædet, rejste de hjem, blev gift i London 23. April 1840 og bosatte sig paa hendes Gaard.

Ejendommen var forpagtet ud, saa Borrow kunde i Mag fuldende den Bog, han var begyndt paa i Spanien. *The Zincali* (1841) handler om Zigøjnerne, mest de spanske. Borrow var da noget af en Vejbryder i dette Æmne, men hans Meninger om Zigøjnersproget er nu forældede: med alle sine Sprogkundskaber blev han heller aldrig nogen skolet Filolog. De Uddrag af gamle spanske Bøger, som Usóz o. a. havde skaffet ham, er ganske kuriøse: men „de dummerhovede gamle Spaniere kendte ingenting til Zigøjnerne,“ skrev Ford. Stilen i Bogen er ogsaa noget stivbenet, især naar han vil skrive værdig eller poetisk. Hvad der giver den Værd, er hans egne Studier i Marken; hvor han skildrer Zigøjnernes Karakter, deres Færd og Skikke, dér véd han god Besked, ikke af Bøger, men af Selvsyn og Samliv med Folket, og dér faar hans Billeder og Samtaler Liv og Farve.

„Zincali“ gjorde Opsigt og skaffede ham en Ven i Rich. Ford, Forf. til Murrays berømte „Haandbog for Spanien“, 1845. Borrow gik nu i Gang med at skrive om sine Bibeleventyr i Spanien, og Ford gav ham gode Raad: Intet Finskriveri eller blotte Naturbeskrivelser. Kom med ramme, virkelige, ægte Hændelser, jo mere væk fra den slagne Vej des bedre. Poesi bør aldeles undgaas. Hold Dem til Dem selv, hvad De har set, Folk De har omgaaedes. Sky Ord, bliv ved Handlinger — *hechos*, ikke *palabras*. Giv os Eventyr, vilde Eventyr, Dagbøger, 30-Sprogs-Bog, Trolleri, Jøder, Hedninger, Farter, og det *indre* af spanske Fængsler, hvordan De kom ind og hvordan De kom ud. — Alt det gav „*The Bible in Spain*“ (Decbr. 1842) og endda mere. Borrow skriver her mere kækt og ligetil; han giver en Række sære og brogede Billeder af sine Rejser, af spansk Folkeliv[1]) pudsige

[1]) Et Exempel: Han saa' i en Kro i Medina del Campo nogle Kataloniere. „Nogle af dem syntes at være Folk af den værste Slags: der var især én, en stor grov vild Fyr, omtrent 40 Aar, som bar sig nederdrægtig ad. Han sad med sin Kone eller maaske Elskerinde ved Døren til et Værelse ud til Gaarden; han gav stadig græsselige og svinske Eder af sig, baade paa Spansk og Katalonsk. Kvinden var særdeles smuk, men storskaa-

og karakteristiske Samtaler, stærke Optrin som Quesadas Triumf og Død, og en Mængde ypperlige Personskildringer: af Zigøjnere og Banditer og Politibetjente, af Ministre og Præster, Embedsmænd og Kroværter og Førere; der er Antonio, hans græske Tjener, og den schweiziske Skattegraver, og der er ham selv med hans dulgte Lune, hans Energi og Selvbeherskelse.

„Bibelen i Spanien“ gjorde strax mægtig Lykke; der kom 6 Oplag i 7 Maaneder, ogsaa i Amerika solgtes den i titusindvis, og den blev oversat paa Fransk og Tysk og Russisk.

Borrow havde allerede et nyt Værk paa Stabelen; han skrev det omhyggelig, i god Mag, afbrudt ved en Rejse til Frankrig, Østrig-Ungarn, Tyrkiet og hjem over Italien og Frankrig (April —Novbr. 1844). Bogen voxede ud af Ford og andre Venners Ønske om, at han vilde skildre sit Liv og sine Eventyr før Opholdet i Spanien. Den skulde først hedde „Mit Liv, et Drama“, i Janr. 1850 annonceredes den som „Lavengro, en Selvbiografi“, endelig udkom den Febr. 1852 som „*Lavengro*“ (ɔ: „Sprogmester“ paa Zigøjnersproget). Borrow havde gjort sig særlig Umage med den og satte stort Haab til den: om de to andre Bøger havde Publikum sagt „god“ — „bedre“; nu skulde de sige „bedst“.

Men Bogen blev skældt svært ud af Kritiken og gjorde ikke Lykke. Det skyldtes næppe, som man har ment, Uvilje over, at han angreb de da yndede, affekteret fine „Glacé-Hanske“-Romaner, hvad han direkte kun gør i Forbigaaende. Heller ikke, som han selv siger, at han gik stærkt mod Katolikerne, der dengang under Oxford-Bevægelsen vandt frem. Stødte han somme ved dette, tiltalte han nok flere: Hadet til Rom var endnu stærkt hos Englænderne. Noget gjorde det derimod, at man

---

ren og syntes ligesaa vild som han, og hendes Tale var ligesaa frygtelig som Mandens. Begge syntes i et uforstaaeligt Raseri. Tilsidst da hun sagde noget, fór han op, trak en lang Kniv af sit Bælte og stak efter hendes nøgne Bryst; men hun holdt sin Haand imellem og fik en stor Flænge i den. Han stod lidt og saa' hvor Blodet dryppede ned paa Jorden, saa med en forbavsende Ed løb han ud af Gaarden. Jeg gik hen til Kvinden og spurgte: „Hvad var der ivejen? Jeg haaber ikke, den Bandit har saaret Dem slemt.“ Hun vendte sit Ansigt mod mig med et Blik som en Djævels og raabte endelig med et haanligt Fnys: „*Caráls*, hvad er det? Kan en katalonsk Herre ikke tale med sin Dame om deres egne private Sager, uden at De skal blande Dem deri.“ Saa forbandt hun sin Haand med et Lommetørklæde, gik ind og bragte et lille Bord ud ved Døren, stillede Aftensmad derpaa og satte sig ned paa en Skammel. Lidt efter kom Katalonieren tilbage og tog Plads paa Tærskelen uden et Ord; saa, som der intet var sket, begyndte det mærkelige Par at spise og drikke og krydrede deres Mad med Eder og Spøg.“

fandt hans Æmner for „lave"; spanske Banditer var maleriske; men engelske Boxere, Markedsgøglere, Kedelflikkere, Sælgekoner og Zigøjnere var „simple", og Zigøjnerne havde man faaet nok af. Men navnlig forvildedes man af Bogen som Helhed. Hans Barndoms- og Ungdomsliv og Slidet i London var ikke de brogede Eventyr, man ventede sig af Forf. til „Bible in Spain"; Landevejslivet efter London-Opholdet var derimod eventyrligt nok: han bliver vandrende Kedelflikker, er ved at blive forgivet af Petulengros Svigermoder, slaas drabelig med „den flammende Tinmand" og lever broderlig sammen med en dydig og skøn Amazone fra Fattiggaarden. Men saadanne Eventyr kunde umulig hændes paa Englands Landeveje: det maatte være Løgn altsammen. Men saa var Eventyrene under den spanske Bibelkamp sagtens ogsaa Løgn, og der havde han snydt sig til megen from Medfølelse!

Mistroen til Borrows Sandfærdighed fulgte ham siden. Han havde sikkert ogsaa et vist Mystifikationshang. Allerede Faderen klagede over noget fordulgt ved ham. Han hyllede sig i et hemmelighedsfuldt Skær af, at han kendte Alverden; han var noget som den evige Jøde, skrev én. Det var den romantiske Helt, der paa en Maade gik igen i ham; han var ikke for intet samtidig med Sue og „Monte Cristo". Men det er egenlig kun i to Ting, han ynder at spille Komedie: han gør sig gærne et Par Aar yngre end han var, og lader, som han havde rejst i Lande, hvor han ikke havde været (som Indien og Persien), hvad der nok blot er en digterisk Omskrivning for, at han kendte til disse Landes Sprog og Litteratur. Derimod praler han ikke af sine Oplevelser. Den Rejse i Spanien, som vistnok var den farligste, omtaler han ikke. I „Lavengro" lader han sin Broder frelse et Barn fra at drukne; det var vistnok hans egen Bedrift. „Hans Stolthed var Ydmyghed, hans Ydmyghed Stolthed", sagde en Kending af ham. Prof. Knapp, der har gennnemforsket Borrows Liv med stor Energi[1]), paaviser, at hans Skildringer, saavidt de kan kontrolleres, i det hele er særdeles nøjagtige. „Bible in Spain" er for en stor Del hans Indberetninger til Bibelselskabet kunstnerisk udarbejdede; selv Schweizeren, der gik til Santiago for

[1]) Will. J. Knapp: *Life, Writings & Correspondence of George Borrow*. 2 Volls., London, Murray, 1899.

at grave Skatte, er ingen Fiktion. Barndoms- og Ungdomshændelserne i „Lavengro“ synes ogsaa væsenlig fuldt paalidelige, Personskildringerne er tit rammende nøjagtige. Hvormeget Digtning der er i Landevejseventyrene lader sig ikke maale, men det er vist mindre end man tror. Flere af Personerne som den „flammende Tinmand“ og den welske Prædikant, der redder Lavengro, var virkelige nok; Historien om Petulengros Svigermoders forgiftede Kage har ogsaa nogen Sandsynlighed for sig. Mest tvivlsom er vel Fortællingen om Fattighuspigen Isopel.

Men selv om „Lavengro“ var ren Digtning, er den en ypperlig Bog. Ganske vist ikke efter Tidens Mode. Borrow var trods sit romantiske Hang egenlig en fremmed i 19. Aarh. Han var Provinsbarn, af Yeomansslægt og hørte til i forrige Aarh. „Det 18. Aarh.,“ siger han, „det var de lykkeligste Dage for Engelskmænd;“ han har den Tids religiøse Syn: god Statskirkemand, „Enthusiasme er et Barn af Uvidenhed og Vildfarelse,“ „*no popery*“; i Politik er han stiv Tory (med en revolutionær Understrøm og den Beundring for Cromwell, som holdt sig i de lavere Lag, ikke mindst i hans Hjemstavn); litterært var hans Hjærte i det 18. Aarh., han stammede ned fra Defoe, hvis „Robinson Crusoe“ jo havde vakt ham som Barn; i sine Vers er han fra den gamle Tid; han kunde ikke med Byron, som desuden var en „parfymeret Smule Lord“, og Wordsworth var til at falde i Søvn over. Han er som Fortæller i Slægt med Romanforfatterne fra 18. Aarh., maaske ogsaa med deres Stamfædre, de gamle Spaniere. Hans Stil er gammeldags tit, men stærk og redelig; han har Defoes Ævne til at gøre Skildringerne overraskende livagtige; men han giver mere end Defoe: kraftig Farve og Spændstighed, en tøjlet Humor, der synes sært koldsindig, men rummer Følelse og Indsigt, og han kan skabe Mennesker med et eget og underligt Liv. Og Bogen har sit stærkt personlige Præg; den hører ikke til Familien Drøpner. Det er en af dem, der tager saa dybt, fordi man føler, at Forf.s egenlige Kald ikke er at skrive.

Borrow var skabt til at handle, men Lejligheden maatte helst komme til ham. I Yarmouth — hvor han flyttede hen af Ærgrelse over, at en Morton Peto o. 1847 lagde en Jærnbane over hans Jorder, — reddede han under en Storm i Sept. 1853 med stor Kækhed en kæntret Baadsbesætning fra Døden. Han prøvede

gentagne Gange forgæves at komme til fremmede Lande i Statens Hverv. En Gang var det et Ny Test.-Haandskrift, han vilde bjerge i et Kloster paa Sinaï. Saa søgte han at blive Konsul i Kanton: hans gamle Ven John Bowring lovede ham sin bedste Hjælp til, at han kunde faa Pladsen, men snappede den selv (1848). Aaret før vilde Borrow være Fredsdommer for at kunne slaa ned paa noget Pak, der gjorde Egnen om Oulton usikker og flere Gange havde angrebet ham, en Gang skudt efter ham. Men Lord Løjtnanten vilde ikke give ham den ønskede Udnævnelse. Slige Skuffelser pinte ham, og han var efter Hjemkomsten fra Spanien bleven irritabel, urolig, ilde tilmode; Mismod aad sig ind i ham, trods han søgte at jage det bort ved at ride eller gaa eller ro. Saa kom ogsaa de grove Anfald paa „Lavengro“. Og Borrow havde den urimelig stærke Hukommelse, der gjorde, at enhver Krænkelse blev siddende i det blodige Kød. En Skolekammerat af ham ankede i en Kritik over, at Borrow i „Lavengro“ slet ikke omtalte sin Skolegang hos Dr. Valpy i Norwich. Nej vist ikke: Valpy havde jo ladet ham piske for Flugten til Yarmouth, og Borrow hadede ham levende siden da. Endnu i sin ældre Alder vilde han ikke bydes sammen med Martineau, der havde baaret ham under Afstraffelsen.

Det Raseri, der samlede sig i ham, fik Luft i *The Romany Rye* („Zigøjner-Herren“) som Murray efter lang Nølen udgav 1857. Den fortsætter Landevejseventyrene fra „Lavengro“, var oprindelig skrevet i Flugt med denne, men blev senere udvidet, og Hændelserne er nok her friere behandlet; bl. a. har han brugt Stof fra sin Rejse til Ungarn. I denne Fortælling og især i det højst mærkelige „*Appendix*“ holder han „Lavengros“ Kritikere op „som Hugorme ved Halen og viser Dyrene hvor de vrider sig, mens Blod og Fraade strømmer fra deres knuste Kæber.“ Han udøser sin Vrede over Papisteri og alskens Snobberi: overfor Pengefolk eller fine og fornemme Folk; han slaar til Walter Scott og hans Stuartdyrkelse, og han siger Tak for sidst til sine særlige Fjender: Lord-Løjtnanten, der ikke vilde gøre ham til Fredsdommer, Peto med Jærnbanen og især John Bowring, som han allerede gik løs paa i Slutningen af „Lavengro“, men nu maser uden Ynk. Endel af det er ganske vildt, som naar han haaner Kritikerne over, at de ikke har opdaget nogle gale armeniske Ord i „Lavengro“. Men der er en dygtig

Manddom hos ham og et ærligt Had til Humbug og *cant;* og hans Hug hagler ned med sluttet Kraft; den gamle Boxer har ikke glemt sin Kunst.

Derefter gik han af Kog som Skribent. Hans legemlige Rørlighed holdt sig. Baade før og efter „Romany Rye“ kom, gjorde han lange Fodture i England og Cornwall, Wales, Skotland og Irland, ofte for at studere Keltisk og Folkeminder. Til Cornwall blev han indbudt af sin Slægt, som havde faaet Kig paa ham, ikke ved hans Bøger, men da hans Navn efter Yarmouth-Stormen løb gennem Bladene. Om sine Rejser i Wales og paa Man skrev han „*Wild Wales*“ (1862). Den rostes af en Welskmand som den bedste Bog, der var skrevet om Wales; den giver nøjagtige og træffende Skildringer af Folket og Litteraturen, men den er for vidtløftig, Borrows gamle Fyrighed og Lune kommer kun glimtvis frem, og han har ikke særlig Gave til Naturskildringer: ogsaa i den Henseende er han af 18. Aarh. Den blev ilde behandlet af Kritiken, et Skrift om Zigøjnerne, „*Lavo-lil*“, fra 1874 end værre og med større Grund.

Alt som Borrow ældedes, tog hans Særhed og Menneskesky og Mismod til; han gravede sig ned i Studier for at drive de onde Tanker bort. Hans Moder døde 1858; saalænge hun levede, blev han boende i hendes Nærhed. Nu flyttede han til Brompton ved London; her mistede han sin Kone i 1869. I 1874 tog han atter Bo i Oulton hos sin Steddatter og hendes Mand. D. 26. Juli 1881 rejste hun og Manden til Lowestoft og lod ham blive ene tilbage i Huset, skønt han bad dem ikke tage bort, da han følte, han var døende. Men det havde han sagt saa tit, uden at det slog til, sagde de. Denne Gang passede det dog. Da de kom hjem, var han død i sin Ensomhed.

Det er betegnende, at „Lavengro“—„Romany Rye“ ikke fandtes værdig til at nævnes paa Borrows Gravsten. Og da var Bogen dog ved at vinde frem til Anerkendelse (2. Udg. 1872). Nu er den efterhaanden kommen til sin Ret, ikke mindst i de senere Aar; og de, der holder af Borrow, holder kraftig af ham. Den Mand tog ikke fejl, der ved „Lavengros“ Fremkomst spaaede, at Bogen vilde slaa dybe Rødder i den engelske Litteraturs Jord[1]).

NIELS MØLLER.

---

[1]) En Mængde billige Udgaver af Borrows vigtigste Bøger er kommen i „Every Man's Library“ og andre Serier. De bedste og fuldstændigste Udgaver er Murray's (à 2 sh. 6 d.)

SEPTEMBER 1908

HARALD HØFFDING SOM LÆRER
1883—1908

Den Betydning, Harald Høffding har haft for hele den videnskabelige Verden, er saa stor, at han med Rette vil kunne fordre sin Sag skudt ind under Efterverdenens Domstol. En Værdsættelse af hans Livsværk maa blive de Slægters Sag, der ser Kornene, han saaede, sætte ny Frugt og finder det, der Grøde efter Grøde viste sig livskraftigt og stærkt. Historien dømmer mildt, fordi den ser bort fra saa mange Enkeltheder, en nærsynet Samtid kunde opholde sig over, Historien dømmer strengt, fordi den formaar og har Ret til at kaste alt det bort, der ikke var baade rigtigt og nyt, alt det, der ikke førte Forskningen videre frem.

Historien fælder sin Dom engang; men de, der høstede Førstegrøden af Høffdings Gerning, de, han lærte at se den store Sammenhæng og Økonomi i Videnskabens Historie, maa ogsaa mene, at Forstaaelsen bliver større og Bedømmelsen retfærdigere, eftersom Tiderne skrider frem, og de vil tro, at Høffding selv engang skal maales efter det omfattende, dybt forstaaende og strengt retfærdige Maal, han som ingen anden har anvendt paa sin Videnskabs Historie. Og de, for hvem han klarlagde den store Sammenhæng i den menneskelige Tænknings Historie, vil ogsaa have set, hvorledes der gennem de stridende Meninger og de skiftende Systemer arbejdede sig bestemte Tanker frem, hvorledes de først sporadisk dukkede op, hvorledes de derefter ligesom fandt hverandre og fortættedes, og hvorledes de efterhaanden blev det faste og sikre Grundlag for al den Viden om

Livet og Verden, der ene bør kaldes Videnskab. De, han lærte at følge disse Tankers Vorden og Vækst, har ogsaa Ret til at tro, at en Filosofi, der som Høffdings klart og bestemt er formet over disse Principper, vil føre Forskningen videre frem, just fordi den fortsætter det, der ene var det bærende i de tidligere Tiders Forskning. At bringe det nye, det eneste, der giver Ret til en varig Plads i Videnskabens Historie, er ikke at bryde Fortidens Broer af og stille nye og forbavsende Meninger op, men ligger først i med sikker Takt at finde de Steder ud, hvor tidligere Arbejdere paa Videnskabens Bygning lagde Grundstenene fast og solidt, og dernæst i selv trofast at bygge videre der. De frie Murere i Videnskaben, der arbejdede for Videnskabens Skyld, fri for Tanken om Døgnets Løn, som selv valgte sig de Steder ud, hvor Arbejdet kunde og skulde føres frem, fri over for Slægtens Dogmer og Fordomme, bundne i Ansvaret mod sig selv og mod de Slægter, der ofte er skadet mere ved usolidt Murværk, end om slet ingen Sten havde været lagt — dem vil Efterverdenen flette Kransen engang, naar den evige Stilhed længst har favnet dem selv.

Men før Mørkningen er inde, da Minervas Ugle flyver ud, da Historien fælder sin Dom og maler alt om graat i graat, er der for Samtiden Grund til at hilse ham, der nu fra Bjerget ser Livet og sin egen Livsgerning i Aftensolens rolige Skær, og takke ham for den lange Arbejdsdag. Som Universitetslærer gennem 25 Aar var Høffding altid den frie Murer, der arbejdede strengt, men dømte mildt, og som trofast lagde Sten paa Sten. Efterverdenen, der ser paa de lange Afstande, fjernt i Tid og vidt over alle Lande, maa maale Taarnenes Højde; vi ser med Tak de mange Huse, Høffding byggede her i Danmark, sundere og lysere, end vi har kendt dem før.

Ingen anden Universitetslærer er i den Betydning som Høffding den danske Ungdoms Lærer. Vi har herhjemme et Kursus med den store Betydning: at samle den akademiske Ungdom til fælles Arbejde i det første Studieaar. Paa bedre og sundere Maade, end nogen Studenterkorporation formaar det, bevirker dette Arbejde, at de unge føler sig som Børn af samme alma mater. Hvor Foreningslivet til en vis Grad maa dele sig efter politiske og religiøse Meninger, samler Universitetet gennem det filosofiske Studium sine Sønner og Døtre og lærer dem, at

fælles for alle Videnskaber er visse Grundprincipper, ingen Videnskab kan undvære, lærer dem gennem Filosofiens Historie, hvorledes de forskellige Videnskaber ogsaa har haft Indflydelse paa hverandre, og lærer dem atter derigennem at respektere det Arbejde, der gøres i de andre Videnskaber. Først og fremmest lærer det filosofiske Studium dog de unge, at de selv skal tænke, at kun de Tanker, de klart og tydeligt kan begrunde, virkelig er tilegnede og kan faa Værdi for dem. Hvor Fagvidenskaberne skal lære dem at tumle med de specielle Problemer, skal det filosofiske Studium lære dem at tage fornuftigt, retfærdigt og fordomsfrit paa de Spørgsmaal, Livet stiller hvert Menneske, hvad Stilling og Studium han ellers har. Vel er Livet selv den største Læremester, og vel viser alle Fagvidenskaberne ad mange Veje atter ud imod Livet; men som dette nu engang er formet, bliver det af største Betydning, at der mellem Skolen og det egentlige Fagstudium er et Trin, hvor de Unge lærer at tænke friere, end de kunde i Skolen, og lærer at se sig lidt videre om, end de ofte senere inden for deres specielle Studier faar Tid og Lejlighed til. I en Tid, hvor Videnskabernes uhyre Vækst og den haarde Kamp for Livet har drevet Specialerne saa stærkt frem, er det vigtigt, at de unge lærer, at til Trods for de store Forskelle inden for de specielle Videnskaber kræves der dog overalt det samme: alvorligt og nøjagtigt Arbejde og en ærlig Vilje til at tænke Tankerne til Bunds. I en Tid, der vil opleve det klassiske Skolestudiums Undergang, bliver det af dobbelt Vigtighed, at den Bro, der brydes af til hin Fortidsverden, af hvilken al europæisk Videnskab er gaaet frem, atter bygges paa anden Vis: at den studerende Ungdom gennem Filosofien ser Sammenhængen mellem de forskellige Videnskaber, det fælles Grundlag og den fælles historiske Oprindelse, og lærer, at ikke blot den videnskabelige Tænkning hviler paa sine egne sikre og bestemte Principper, men at der ogsaa har været Livsanskuelser, der har villet gennemføre disse Principper med Udelukkelse af alle religiøse eller teologiske Meninger. Og i en Tid, hvor Sporten — eller endnu værre: Sportsinteressen — synes mere og mere at ville sluge de Timer, Skolearbejdet eller Fagstudiet levner, er det af stor Betydning, at Universitetet af de unge kræver et Studium, der, naar det dyrkes alvorligt, vækker Interessen for meget, som Skolen maatte lade ligge. Den virkelige Historie: de

økonomiske og de andre sociale Forholds Historie, mødes i Filosofien med de eksakte Videnskabers og med Litteraturens Historie; paa mange Punkter vil der aabnes de unge Vej til Problemer og Interesser, som hver enkelt efter sin Lyst og sine Anlæg kan gøre frugtbringende. Saa haard kan Kampen for Livet aldrig blive i den akademiske Verden, at Fagstudiet skulde sluge alt Arbejde og al Interesse. Den unge bør ikke være bange for at sprede sig og for at tage lidt for meget med de første Aar; disse første Læreaars spredte Arbejde og forskelligartede Interesser giver sikkert rigere Udbytte baade for Videnskaben og det praktiske Liv, end maaske den enkelte selv straks eller senere kan overse. Fra først af kun at samle sig om sit Brødstudium eller sin specielle Interesse vil indsnævre Blikket og derigennem til sidst virke hemmende paa selve Fagstudiet. Kun som matematisk Definition er den lige Linie den korteste Vej mellem to Punkter. Gennem det filosofiske Studium forener Danmarks Universitet dem, Skolerne holdt adskilt, og som Fakulteterne atter til en vis Grad vil adskille; ved at stille de samme Fordringer til hver enkelt Student vil Universitetet i Virkeligheden lede hver enkelt ind paa at kunne gaa sine egne Veje, udvide sine Interesser og selv tænke sine Tanker igennem.

Den, der skal hjælpe de unge til at hjælpe sig selv, maa være ung iblandt dem, maa aldrig stivne i bestemte Formler og fordre det Stof, der danner det nødvendige Grundlag, lært dogmatisk som Skolernes Katekismer. Som faa andre forstaar Høffding den Kunst at drøfte Spørgsmaalene med sine Elever, altid villig til at gaa ind paa deres Tankegang, aldrig utaalmodig over for deres Spørgsmaal og baade paa Universitetet og i sit Hjem rede til nøjere at begrunde og forsvare, hvad han har lært, over for alle Angreb — selv de mindre beføjede. Ingen kan bedre end Høffding holde Disciplinen i et Auditorium af to hundrede unge, der lige er slupne ud af Skolen, og ingen er dog saa mildt dømmende og i Stand til at bevare Interessen saa usvækket over for den enkelte som han. Gennem et umaadeligt Arbejde har Høffding draget flere og flere Omraader ind under sin Viden, derfor forstaar han at fastholde de unges Interesse, enten denne nu gaar i mere historisk eller naturvidenskabelig Retning, derfor har han hvert Aar lagt sine Kursus om, saaledes at det Stof, han lærte sine Elever, kom friskt, som var det første Gang, han

foredrog det, og derfor har han stadig søgt at udvide og korrigere sine Lærebøger, saaledes at nye Undersøgelser og Resultater paa de mere specielle Omraader gjordes frugtbringende.

Men gennem denne Skiften, der i Virkeligheden er en stadig Fordybelse i Problemerne, en aldrig afsluttet Prøvelse, der holder Høffding selv ung, og som stadig paa ny samler gamle Elever om hans Lærestol, er der dog gennem de 25 Aar gaaet en fast Plan, og alt, hvad han lærte, har i sin inderste Grund hvilet paa bestemte Principper.

Vil man forstaa Høffdings Betydning som Lærer for den akademiske Ungdom herhjemme, maa man sammenligne hans Lærebøger og Undervisningsplan med det, en Universitetslærer som Rasmus Nielsen gennem en Menneskealder vovede at byde de unge Studenter, et haabløst Sammensurium af uforstaaelig Metafysik, misforstaaet Naturvidenskab og de banaleste Fraser, serveret i Lærebøger, der kun syntes udarbejdede — eller omarbejdede — med en grov privat Polemik eller mindre fine Pengespekulationer for Øje. At dette forargelige Humbug kunde tages alvorligt, maa nu synes os saa ganske uforstaaeligt; selv om imidlertid de klogeste blandt Studenterne i hine Aar skød det fra sig og blot lærte det udenad for at faa deres Eksamen, har det dog gjort stor Skade her i Landet, først fordi det fjernede Filosofien fra de andre Videnskaber, og dernæst fordi det hos mange unge maatte nedbryde Respekten for solid og ordentlig videnskabelig Forskning.

I første Række har Høffding Æren for at have bygget det op, som Rasmus Nielsen brød ned. I Stedet for de Spekulationer, der i Tyskland holdtes oppe af den Schellingske og Hegelske Skole, i Sverrig repræsenteret af Boström, i Norge af Monrad og i Danmark af Rasmus Nielsen, hævdede Høffding under Paavirkning af den engelske og franske Tænkning et strengt empirisk Grundlag for de filosofiske Discipliner. Den Undervisningsplan, han da lagde, har gennem 25 Aar staaet sin Prøve. Grundlaget for det filosofiske Studium maa være et solidt Kendskab til den menneskelige Bevidsthed, en klar Forstaaelse baade for det almene: de psykologiske Grundlove, og for de individuelle Forskelle; saavidt muligt maa den deskriptive Psykologi ogsaa suppleres med fysiologiske Forklaringer af de organiske Processer, der ledsager de aandelige. Jo videre den eksakte Psykologi er

naaet, des mere har det vist sig, hvor stor praktisk Betydning Kendskabet til Bevidsthedsprocesserne har for Juristen, naar han skal bedømme eller dømme andres Handlinger, naar han er stillet over for Vidner med bedre eller ringere Hukommelse, og naar han skal forstaa de forskellige Forbrydertyper, — for Lægen, der mere eller mindre maa lægge den normale Psykologi til Grund for den abnorme, — for Historikeren, der skal sætte sig ind i saa mange forskellige, kloge og dumme, normale og sindssyge Menneskers Tankegang, der skal forstaa, hvorledes de forskellige Motiver har virket, og vurdere de saakaldte aandelige Faktorers Betydning for hele den sociale Udvikling, — for Skolemanden, der skal vide, hvorledes Barnets Bevidsthed vokser, for deraf atter at kunne slutte, hvor meget den kan rumme, og hvorledes den kan modtage Stoffet paa den hensigtsmæssigste Maade. I sit Arbejde med de unge har Høffding forstaaet, paa den ene Side at holde de Detailspørgsmaal ude, der kun har Interesse for Fagpsykologen, og paa den anden Side at holde sin Undervisning saa nær op som muligt til det praktiske Liv og til de Spørgsmaal, der kunde faa Betydning for Fagvidenskaberne.

Af den fundamentale Stilling, Høffding med Rette i sin Undervisning har givet Psykologien, følger naturligt, at han i Logik og Erkendelsesteori lægger ringe Vægt paa at lade de unge lære udenad Domsformer, Syllogisme-Figurer, Kategori-Tavler og alt det ufordøjelige Stof, de tidligere blev fyldte med, og som for dem fik mindre Betydning, end om de havde lært Aabningsspillene i Skak. Uden at udviske den vigtige Forskel mellem Psykologi og Erkendelsesteori bringer han den sidste saa nær op til Psykologien som muligt og indskrænker den formelle Logik i højeste Grad; denne Disciplin giver jo nemlig kun de mest abstrakte Tankelove og lærer ikke i fjerneste Maade Folk at tænke rigtigere, end de gjorde før.

Ogsaa Filosofiens Historie indgaar paa ejendommelig Maade som Led af denne Plan. Det kunde gælde om at se de store Tænkere i deres historiske Sammenhæng og se dem som Typer paa bestemte Retninger, der atter og atter vender tilbage i Tænkningens Historie. En saadan Gennemgang af Filosofiens Historie vilde imidlertid kræve alt for lang Tid og forudsætte for meget hos Tilhørerne. Af Betydning vilde det muligvis være inden for

det filosofiske Kursus hvert Aar mere udførligt i een ugentlig Time at behandle en enkelt af de største Filosoffer og ellers holde Filosofiens Historie saa nøje op til de psykologiske og de erkendelsesteoretiske Grundproblemer som muligt, saaledes at man egentlig kun fremstillede det nye og rigtige i de rent eksakte Problemers Behandling, som de forskellige Forskere havde bragt, og lod deres „Systemer“ og Livsopfattelser træde helt i Baggrunden. Af historisk Respekt, af Frygt for at adskille det, der engang fremtraadte samlet, og for dogmatisk at komme til at skyde Tanker til Side, der endnu kunde vise sig livskraftige, har Høffding maaske af Filosofiens Historie taget noget mere med, end de unge virkelig kan tilegne sig, men har paa den anden Side gennem Aarene lagt større og større Vægt paa de eksakte Problemers Behandling i Filosofiens Historie, saaledes at den empiriske Psykologi og navnlig Erkendelsesteorien blev endnu klarere belyst ved hans Gennemgang af Historien. Hertil kommer, at Høffding formaar, selv i en sammentrængt Fremstilling, at give de store Tænkere Liv og udvikle deres Anskuelser saaledes, at disse fremtræder som en virkelig Videnskabens Historie og ikke som en Række tilfældigt sammenkædede Meninger, der opstaar, gendrives og forsvinder for hos Tilhøreren at efterlade den Tomhed, det desværre ofte er Docenten saa vanskeligt at udfylde med sine egne Doktriner.

Kendskabet til den nyere Filosofis Historie — og maaske i den kommende Tid ogsaa mere sammentrængt til den græske — er af den største Betydning for den unge Student. Kun ganske faa faar Lejlighed til at sætte sig ind i deres Fagvidenskabers Historie; Filosofiens Historie er egentlig — saa fjernt selve Filosofien nu er kommen sin gamle Magtstilling som den alle Videnskaber omfattende Videnskab — den videnskabelige Tænknings Historie, der ikke blot giver bestemte eksakte Problemers Behandling eller Løsning, men som spejler vigtige Sider af de europæiske Folks Historie, og som, taget paa rigtig Maade, i store Træk giver den menneskelige Tankes Udvikling. Over for visse almenmenneskelige Problemer, paa Omraader, hvor ogsaa unge kan følge disse Problemers Behandling og forstaa Brydningerne, viser Filosofiens Historie, hvorledes det er lykkedes at stille Spørgsmaalene nøjagtigere, løse nogle af dem og i det hele blive sig den videnskabelige Erkendelses Grænser bevidst, koncentrere

Kræfterne om de Problemer, der er Mulighed for at løse, og baade i Naturvidenskaberne og de humane Videnskaber imod alle Spekulationer og Fantasterier at hævde bestemte Principper som det eneste sikre Grundlag for menneskelig Forsken.

Disse videnskabelige Grundprincipper, det andet faste Punkt i Høffdings Undervisning, eller snarere Aarsagen til, at Undervisningsplanen er saa fast lagt og Undervisningens opdragende Betydning for de unge Studenter saa stor, er de Principper, der danner Grundlaget for den strengt mekaniske Naturopfattelse. De unge skal lære, at man i Naturvidenskaberne kun har Lov til at anvende Begrebet Aarsag der, hvor man kan maale og veje, hvor man kan paavise et Ækvivalensforhold mellem to Tilstandsformer; de skal paa det psykologiske Omraade lære at sky alle tomme Ord, alle de „Forklaringer", der i Virkeligheden blot skriver Spørgsmaalet om, og de skal lære, at baade i den materielle og den aandelige Verden gaar Livet sin regelmæssige, lovbundne Gang, uden Mirakler eller andre Brud paa den naturlige Sammenhæng. De skal ende med at forstaa, at uden for den mekaniske Naturopfattelses Grundlag er der ikke Videnskab, at alle Forsøg paa at lave disse den menneskelige Erkendelses første Forudsætninger om gennem Værdibestemmelser eller „højere" Principper er af det onde, og at disse Forsøg under alle Former før eller senere maa føre til Ødelæggelse af den videnskabelige Tænkning. Med Rette har Høffding derfor altid stillet Spinoza frem for de unge som den mest konsekvente Repræsentant for den mekaniske Verdensopfattelse i den nyere Filosofis Historie, lært dem at forstaa, at „Sjælens" eller „Aanders" og „Guders" Indgriben i den materielle Verden er absolut uforenelig med de videnskabelige Grundprincipper, og at baade „Hensigtsaarsager" og den saakaldte „frie Vilje" staar som asyla ignorantiæ, tomme Ord, der videnskabeligt kun udtrykker vort Ukendskab til de virkelige Aarsager. Derfor har Høffding ogsaa lagt saa stærk Vægt paa hele den engelske og franske Positivisme, der gennem Hume lærte, hvorledes alle Forestillinger om det overnaturlige ganske naturligt er voksede frem i Menneskers Sind, og gennem Comte viste, hvorledes den videnskabelige Naturbetragtning efterhaanden skød alle teologiske og metafysiske Pseudo-Forklaringer til Side, derfor har Høffding altid fremhævet den strengt kritiske Side af Kants Filosofi og ladet det kunstige metafysiske System træde i Baggrunden.

I det Værk, der sikkert vil staa som Høffdings Hovedværk: den store Fremstilling af den nyere Filosofis Historie, danner de samme Tanker Grundlaget. Bogens største Fortjeneste ligger i dens Paavisning af Sammenhængen mellem Filosofien og Naturvidenskaberne i den nyere Tid, og dens bedste Afsnit danner sikkert Fremstillingen af det 17. Aarhundredes Filosofi, der viser, hvorledes de mekaniske Principper blev Grundlaget for den nye Videnskab — som de havde været det for Oldtidens —, hvorledes man under deres Tegn sejrede over den gamle kristelige Skolastik, og hvorledes man — ofte dogmatisk — søgte at anvende dem overalt, selv der, hvor en Anvendelse nu maa staa som vanskelig eller umulig. Høffding taler aldrig friskere eller med større Myndighed, end naar han fremstiller den strengt mekaniske Naturopfattelse, der blev grundlagt af den græske Oldtids store Forskere, der danner den vigtigste Bro mellem hine Tider og vor Tid, og som siden Kepler og Galilæi er og til alle Tider vil være det Grundlag, vor sikreste Viden om Naturen hviler paa.

Gaar man fra de eksakte Undersøgelser af det, der virkelig finder Sted, over til de menneskelige Vurderinger deraf, vil man se, hvor svært det er at finde et sikkert Grundlag. Medens i Psykologien ethvert Standpunkt, der ikke bygger paa Aarsagsprincippet, paa Forhaand er Vrøvl, og medens i Naturvidenskaberne ethvert Forsøg paa at slippe ud over de med Aarsagsprincippet forbundne mekaniske Grundsætninger før eller senere vil føre ud i Vrøvlet, er mange Standpunkter mulige ved Vurderingen af, hvad der er godt eller ondt, skønt eller hæsligt. Den Høffdingske Etiks største videnskabelige Betydning ligger i første Dels kritiske Undersøgelse af den etiske Vurderings Forudsætninger og Grænser, særligt i Paavisningen af den sidste og absolutte Grænse, der er givet med den enkeltes Samvittighed: ethvert Standpunkt, valgt mere vilkaarligt eller uvilkaarligt ud fra et Menneskes Samvittighed, er etisk uigendriveligt. Selv om denne vigtige Grænsebestemmelse over for Retslære og Pædagogik faar mindre Betydning, har den dog praktisk Værdi, fordi den indskærper os Forsigtighed i vore moralske Domme. Det Grundrids af Etikken, Høffding i enkelte Semestre har gennemgaaet for de unge Studenter, lærer dem at stille strenge Fordringer til sig selv, men dømme andres Færd mildt — ikke udfra den fromme Medlidenhed og „Syndsbevidsthed“, der saa ofte er forbundet

med den ækleste Selvretfærdighed og Dømmesyge, men ud fra Forstaaelsen af, hvor vanskeligt det er at sætte sig ind i andres Motiver, og hvor stor den enkelte Personligheds Ret er til at handle, som han vil, naar han blot handler ud fra sin bedste Overbevisning. Den anden Del af Høffdings Etik, der giver Anvendelsen af hans egen Grundopfattelse paa Livets vigtigste Forhold, har spillet en overordentlig stor Rolle for de videre Kredse. Vel giver den kun en enkelt Mands etiske Meninger, men lærer dog de mange at tænke selvstændigt over Livets Spørgsmaal, lærer, at en ren human Etik uden religiøs Sanktion er mulig, og at man, uden at gøre sig til en ydmyg Selvopgiver og Allemandstjener, konsekvent kan gennemføre et Standpunkt, der tager det videst mulige Hensyn til de Mennesker, man lever sammen med. For mange Mennesker herhjemme, der ikke var bundet til et bestemt dogmatisk Standpunkt, og for ikke saa faa mere selvstændigt tænkende Kristne, der ikke følte sig tiltalte af den bornerte Martensenske Etik, har Høffdings Værk, bygget over de store engelske Tænkeres positive og sunde Morallære og over hans eget lyse og humane Livssyn, været en Spore til retfærdigere Bedømmelse af mange menneskelige Forhold og til alvorligere Arbejde i det verdslige Samfund.

Inden for den store Kreds af vel næsten fem Tusind unge Studenter, der fra 1883 har været samlet om Høffdings Kateder, staar igen en lille Kreds: de egentlige fagstuderende, han førte op til Magisterkonferens i Filosofi, eller de, der under friere Former blev ved at følge hans Undervisning paa Universitetet og deltage i Sammenkomsterne i hans Hjem. Hvad han her har betydet for hver enkelt, kan en enkelt blandt dem aldrig give Udtryk; saa vide Omraader Høffding spænder over, saa forskelligt vil han sikkert have virket paa disse, der fik den Lykke at kunne følge ham gennem det store Arbejde, han hvert Semester gjorde for at føre denne snævrere Kreds ind i de forskellige filosofiske Discipliner. Men har Høffding virket forskelligt, har han ogsaa til fulde forstaaet at respektere Forskelligheder; han har altid set det som sin Opgave at uddanne Elever og ikke Tilhængere. Den, der med ordentlige Argumenter overfor Høffding søgte at hævde et andet Standpunkt, kunde være vis paa, at den, der forstod ham bedst, var Høffding selv. Ogsaa i en anden Retning var man altid tryg hos Høffding: enig eller uenig med ham, fik man

altid nøjagtige Oplysninger om det positive i Sagen og Anvisning paa, i hvilke Værker man skulde søge Spørgsmaalet nærmere belyst. Værdien af dette forstaar kun de, der gennem mange Aar med Forbavselse og Beundring har set, hvor uhyre stort det Stof er, som Høffding behersker; han er ikke blot „en fri Aand“, men ogsaa en Mand, der kan Græsk og som kender Historien; sikkert ingen udenlandsk Videnskabsmand har et saa omfattende Kendskab til Filosofiens Kildeskrifter som han.

Ogsaa det filosofiske Fagstudium har Høffding organiseret fortræffeligt. De forskellige og forskelligartede Omraader, Filosofien spænder over, og den Frihed til at bygge Hypoteser, den ifølge dette og sin hele Fortid har haft og maaske endnu i lange Tider vil have, medfører ogsaa den store Ulempe, at den i højere Grad end andre Fag er belemret med pseudovidenskabelige Snyltere, Humbugsmagere, Markskrigere og Modefilosoffer, der hvert Aar bringer nye filosofiske Systemer og Livsanskuelser til Torvs i „fornem Udstyrelse“ og tysk Shirting — Arkana, der skal hjælpe til at springe det over, der er den første uomgængelige Forudsætning i Filosofien som i enhver anden Videnskab: alvorligt og nøjagtigt Studium og Forstaaelsen for, at kun det klart og bestemt begrundede kan tages for gode Varer. Ser man bort fra Psykofysikken, en Specialdisciplin, der maa kræve et fysiologisk Studium som Forudsætning og som ikke vil kunne danne det egentlige Grundlag for Studiet af Filosofi, maa det første Krav blive et indgaaende Kendskab til de filosofiske Hovedværker. Omhyggelige Kildestudier inden for den græske Filosofi, af Descartes', Hobbes' og Spinozas, af Lockes, Berkeleys, Humes og Kants Værker er det nødvendige Grundlag, det eneste, absolut det eneste, der kan give de studerende den fornødne videnskabelige Ballast. Naturvidenskabelige og matematiske Studier formaar det ikke; i Forhold til Filosofien er de for specielle, og de giver intet Bidrag til den Forstaaelse af det menneskelige, der dog altid bliver Filosofiens Hovedopgave; filologisk-historiske Studier formaar det heller ikke alene, omend selve Kildestudierne af Filosofiens Historie maa drives efter den kritiske Filologis Metoder, og Videnskabens Historie selvfølgelig altid maa forudsætte Kendskabet til den almindelige Historie. Grundlaget for det egentlige Fagstudium af Filosofien er og bliver Kendskabet til dens Historie. Kun som Hjælp ved Siden af Kildestudierne har Studiet af de nyere Haand-

bøger og historiske Fremstillinger Værdi; dette gælder ubetinget for Erkendelsesteori, Etik og Religionsfilosofi, noget mere betinget over for Psykologien, der som helt eksakt og selvstændig Videnskab er saa forholdsvis ny. I Overensstemmelse med denne Tankegang har Høffding i sin Undervisning af de fagstuderende lagt Tyngdepunktet i den eksaminatoriske Gennemgang af de filosofiske Hovedværker. Bøger som Spinozas Ethica (i Forbindelse med Descartes' og Hobbes' Skrifter), Humes Treatise (i Forbindelse med hans Essays og med Lockes og Berkeleys Skrifter) og Kants Kritik der reinen Vernunft (i Forbindelse med hans øvrige Skrifter) maa enhver fagstuderende een Gang under sin Studietid have faaet gennemgaaet paa Universitetet. For den, der kun har studeret nogle Aar, er disse Værker for svære til ret at trænge ind i gennem Selvstudium; i alle Tilfælde kan her en kyndig Vejledning spare den Student, der selv arbejder alvorligt med, en Del unødvendig Møje senere. Det er ikke muligt at tænke sig nogen bedre Undervisning end den, Høffding yder de unge ved Gennemgangen af de filosofiske Hovedværker. Maaske stiller Høffding ofte lidt for milde Fordringer til sine Elevers Hjemmearbejde, men rørende er det se, hvorledes han, der kender disse Værker ud og ind som ingen anden, for hver Gennemgang selv tager Sagen op helt fra ny, gennemarbejder det store Stof hjemme og paa Laboratoriet forstaar at lægge det saaledes til Rette, at de yngste Studenter begriber det, og gamle Magistre for hver Gennemgang finder nye, betydningsfulde Sider dragne frem.

Høffding staar nu som den store Lærer for den akademiske Ungdom i Danmark; han er bleven det i Kraft af sin videnskabelige Dygtighed og sin sjældne Evne til at forstaa de unge. Den dybeste Aarsag ligger dog i hans Personlighed, den, der har formaaet harmonisk at forene Lære og Liv. Og Høffdings Personlighed bæres af en Egenskab, der har præget hvert Træk i hans Forsken og Færd. Høffding er en trofast Mand, trofast mod den Videnskabens Fortid, det blev hans høje Kald at værne, trofast mod sin egen Fortid, mod de Idealer og Tanker, han engang byggede sit Liv paa, og trofast mod dem, der stod om ham som Venner og Elever. Denne hans Trofasthed blev Sikkerhed, hvor han skulde lede andre, Redelighed, hvor han selv søgte sine Veje, en aaben og mandig Kærlighed til dem, der vandrede ved hans Side, og en aldrig svigtende Hjælpsomhed mod dem, der havde svært ved at vinde frem.

Derfor har saa mange fulgt ham op ad Bjerget; og naar Aftenrøden nu genspejler den lange, rige Dag, vil Høffding høre en Tak fra de Skarer, der voksede fra Aar til Aar, og hvis Gerning i vort Land, bedre end det svigefulde Verdensry, bedre end alle Ord og Taler vil fortælle ham det sidste og det lykkeligste, et Menneske, der gav dette Liv og denne Verden alt, kan faa at høre: at det Arbejde, han trofast gennem hele sit Liv har udrettet i Livets Tjeneste, ej heller har været gjort forgæves. Til Takken slutter sig Ønsket om mange Arbejdsaar endnu. Høffdings Lærervirksomhed har holdt ham ung, og han er i den Grad gaaet op i den, at han ikke kan undvære den; men saa stor Betydning har den ogsaa faaet, at Danmark ikke kan undvære ham.

ANTON THOMSEN

OM HØYEN

Det nittende Aarhundrede, der i saa høj Grad har beskæftiget sig med Fortiden og dens Historie, har lært sine yngste Børn Varsomhed i Domme og i Krav. De Ord, som Novalis i et Vers har rettet til „de svundne Tiders Børn“, har Nutiden gjort til sine; vor Tid kan med Rette sige: „Ich spinne Eure Fäden — In einen Faden ein; — Aus ist die Zeit der Fehden. — *Ein* Leben sollt Ihr sein.“ Disse Ord er Erfaringsarven efter det Aarhundrede, der har set saa meget forskelligartet bestaa ved Siden af hinanden med lige Ret til Tilværelse og har indrømmet hver Retning sin Betydning. Kritikken, som har iagttaget Kunsten paa dens Vej mod saa mange forskellige Maal, har opgivet ensidigt at sætte eet som det rette og vende sig bort fra alt andet, har lært os ikke at foreskrive Kunsten dens Bane, men at modtage og tilegne sig, hver efter sin Trang, hvad Kunsten giver.

For hundrede Aar siden havde Kritikken endnu ikke denne Erfaring; den skrev siden Winckelmanns og Lessings Tid allermest for Kunstnerne, den regnede det for sin første Opgave at sætte Kunsten absolutte Maal, føre den ind paa den rette Vej til Smag og Skønhed. Den belærende Tidsalder maatte ogsaa belære Kunstnerne, og derfor saa den sig blind paa Teorier, om hvad Kunstneren skal og ikke skal. Det er denne Tid, som Høyen karakteriserer som „den usalige Skrivetid“, hvor enhver hellere vil læse om Kunst end se Kunst, det er hele denne teoretiserende Tilbøjelighed, Høyen tager Afstand fra, idet han erklærer Lessings Laokoon for en aandrig, men for Kunsten ganske betydningsløs Bog. — Men Høyen selv? Hvilken af disse to saa

vidt forskellige Grupper af Kritikere staar han da sammen med? Hørte ikke ogsaa han endnu til dem, der ligesom Lessing i høj Grad havde sine Meninger om, hvad Kunsten alene burde gøre, var han ikke selv en af dem, der — skønt ikke Kunstner — dog vilde vise Kunsten Vej? Henvender man sig med dette Spørgsmaal til Høyens Biograf, Ussing (N. L. Høyens Levned, 1—2, 1872), faar man baade Ja og Nej til Svar; Ussing taler med lige Begejstring om Høyen som den, der blot glæder sig ved og nyder, hvad skøn Kunst der møder ham, og om Høyen som den, der stiller sine Fordringer til Kunstneren med Hensyn til hvilke Emner, der bør beskæftige ham, stiller sine Krav om hjemlig, national Kunst, om Genremalerier o. s. v. Der falder i Ussings Skildring et ensformigt Lys over Høyen, som vækker Tvivl hos en; for Lys faar nu engang først sin fulde Virkning, naar det fremhæves ved Skyggen, og en Biografi, der vil male en Udvikling, kan ikke male med lutter lyse Farver. Høyen er i Ussings Skildring ikke en Mand, der er under Udviklingens Lov og som bevæger sig fremad, idet han modtager nyt udefra, men derfor ogsaa maa opgive tidligere Anskuelser og Meninger. Ussings Bog viser paa ny det umulige i at skildre en Person, der staar en nær, objektivt; dens Fejl er den samme som den, der skæmmer den omtrent samtidige, Victor Freunds Bog om H. E. Freund, og begge Steder er det dobbelt Skade, fordi der vækkes Tvivl hos Læseren overfor Mænd, der i saa ringe Grad fortjener det.

Vil man have Svar paa det fremsatte Spørgsmaal, faar man da gaa til Høyens egne Arbejder og til hans egne Breve, hvoraf enkelte er trykt i 2. Del af Ussings Biografi. Og Svaret bliver det, man kunde vente — baade Ja og Nej. Høyen er endnu et Barn af det attende Aarhundrede, han er født 1798, og hans Arbejde som Mand strækker sig lige fra Tyverne til 1870; i saa lang Tid maa et Menneske med Høyens friske og aabne Sind og stærke Begavelse nødvendigvis have gennemløbet en Udvikling, saa meget mere, som netop disse Aar bragte saa mange nye Ideer og megen ny Kunst frem; derfor — det Svar, der gælder Halvtredsernes Høyen, gælder ikke Tyvernes; kun ved at følge Høyens gradvise Udvikling kan man faa Svar paa Spørgsmaalet om hans Forhold til Kunsten, om han væsentligt var den givende eller den modtagende. — Men allerede det, at selve Tidens Udvikling saa tydeligt spejler sig hos Høyen, giver et Vidnesbyrd

om, *hvad* der i hele hans Forhold til Kunsten skiller ham fra den ældre Tids Mænd: han paavirkes af de Kunststrømninger, der omgiver ham, og kommer under deres Indflydelse, fordi han ikke abstrakt filosoferer over Kunst og Kunstens Maal, men konkret ser og lærer ved at se. Dette Grundtræk stod fast hos Høyen under al Forandring og er Grundlaget for al Udvikling hos ham: hans aabne Sind, med dets Evne til at modtage, gjorde, at han kunde følge Udviklingen i dansk Kunst lige fra den Tid, hvor Gebauer og J. L. Lund taltes blandt dens Storheder, og til den Tid, da Lundbye og Marstrand stod paa deres Plads. For saa vidt er Spørgsmaalet, om Høyens Stilling til dansk Kunst var en Herskers eller en Tjeners, afgjort allerede med det Svar, at hans Forhold til *al* Kunst var saa positivt, at den gav, han modtog; og selv hvor han stiller bestemte og indskrænkende Krav til den, formulerer han til syvende og sidst dermed kun i Ord den Tendens, som var herskende i selve Kunsten til den Tid. Den megen Tale baade fra Venners og Fjenders Side om Høyen som den, der „styrer" Kunsten i Danmark, bragte derfor let noget skævt, ja uretfærdigt ind i Bedømmelsen af hans Forhold til Kunsten. Det skulde være Maalet med denne lille Artikel at fremstille Høyen som den, der staar i Gæld, i Gæld til samtidige Ideer og samtidig Kunst.

Da Høyen i Aaret 1822 lagde Planen for sin store, treaarige Udenlandsrejse, blev Italien Maalet, selvfølgelig, og Vejen dertil Tyskland, lige saa selvfølgelig; og han fængsledes saa længe her — især i Dresden og i Rom —, at han maatte opgive sin oprindelige Plan, at rejse hjem gennem Frankrig og Holland, og i Stedet for paa ny vende hjem gennem Tyskland.

Til Frankrig, Paris, kom han første Gang elleve Aar efter, i 1836, og var der da i et Par Maaneder; senere kom han kun dertil nogle ganske korte Besøg.

Naturligvis maatte det faa stor Betydning for Høyen, *hvor* han modtog de første Indtryk af Kunst, ikke blot i hvilke Museer, men mellem hvilke Kunstnere, hvilket Syn paa Kunst han overhovedet mødte, da han først drog hjemmefra, beredt til at suge det nye i sig. Nu blev det tysk Aandsliv, han først og længe blev paavirket af, det, der satte hans Sind i Sving, og tysk Kunst, gammel og ny, der i lang Tid blev Hovedgenstand for hans Studium; og det var i Følelsen af, hvad han skyldte Tysk-

land, at han i et af sine tidligste Breve fra Rom[1]) skrev: „jeg anseer disse 18 Maaneder for lige saa meget værd, som hele mit øvrige Liv, saa meget har jeg seet og hørt og erfaret.“

Men paa den Maade blev det en ensidig Udvikling, Høyen gennemgik i de Aar, hvor hans Sinds Former støbtes, og laa der allerede en Fare heri, maatte dog den Omstændighed blive end mere skæbnesvanger, at Høyen i sin Ungdom netop knyttedes nøje til *det* Udland, som Tiden senere fjernede saa langt fra ham og Danmark. Det var en Ungdomsforbindelse, der var forudbestemt til at skulle brydes, men tillige en Forbindelse, der havde røvet Muligheden for frugtbart Forhold til andre Sider; saaledes naaede Høyen aldrig til nogen Forstaaelse for de førende Kræfter i fransk Kunst; over for Udlandet blev hans Liv en Snævren sig ind, han, der paa sin Ungdomsrejse med Iver kastede sig ud i de Strømninger, der mødte ham, og lod sig rive med, kom ingen Sinde senere ud for noget, der kunde virke paa ham som Romantikken i Tyskland paa hans første Rejse. Man kan sammenholde hans Ungdomsbreve fra Tyskland[2]) med hans Forelæsninger over fransk Kunst, fra 1851, som Ussing i saa høj Grad med Urette regnede blandt hans bedste, og se, hvor rigt hans Forhold til Udlandet var i det ene, hvor fattigt i det andet Tilfælde.

I et Foredrag om „Frankrig og Italien i Forhold til vor tidligere Kunst“ siger Julius Lange („Billedkunst“ S. 388), at medens der havde været en Tid, hvor Kunstrejserne her hjemme fra bestandig gjaldt Frankrig og Italien, Abildgaards og Juels Tid, afbrødes senere ethvert levende Forhold mellem fransk og dansk Kunst. Til Italien vedblev Kunstnerne imidlertid med at valfarte, og Vejen gik nu gennem Tyskland. Og der var andre end Høyen, hvem Tyskland holdt fast, Bendz og Sonne f. Eks. blev længe i München, J. C. Dahl hele sit Liv i Dresden. Thorvaldsens nære Forhold til Tyskland har naturligvis bidraget til at lede de yngre ind i samme Spor. Da H. E. Freund i 1828 forlod sin Mester i Rom, vandrede han paa sine Ben Frankrig igennem,

[1]) Som Høyens øvrige Papirer i det kgl. Bibliotek.

[2]) Enkelte — vistnok paalideligt — aftrykte i Ussing: Høyens Levned II (Breve fra Høyen); derimod er de lange Citater af Høyens Breve, hvormed Rejsen til Dels er skildret i første Del af Bogen, saa vilkaarligt omformede, at de slet ikke kan siges at være af Høyen; ikke alene er Bogstaveringen ganske forandret, men Sætninger strøgne, Ord forandrede, ja nye Sætninger indføjede, trods det, at der er sat Anførselstegn.

men det hedder, at saa meget den franske Skulptur overraskede ham, vilde han mindst af alt lære af Franskmændene. Var Rollen saaledes blevet ombyttet mellem Frankrig og Tyskland, fik vel dette sidste næppe saa ringe Indflydelse paa dansk Kunst, som J. Lange mener. Var vor Litteratur nærmest knyttet til Sydnaboens og dennes Litteratur læst i Danmark, saa var vel ogsaa en Udveksling i det mindste af Kunstanskuelser, en Paavirkning af tysk Syn paa Kunst uundgaaelig. Og det bekræftes i Virkeligheden ogsaa. Saaledes finder man i P. Hjorts Udstillingsanmeldelse fra 1824 et typisk Opgør mellem tysk og fransk Kunst, som i sin Tankegang, ja i Ord og Vendinger synes lige hentet fra Tyskland. Her staar Blunck som Repræsentant for den tyske, Eckersberg som Repræsentant for den franske Skole lige over for hinanden, og mens Hjort dadler hos Eckersberg „dette falske og altfor splendide Lys“, som han havde tilegnet sig i Frankrig, hedder det om Blunck, at han har „lært at begynde indenfra, saa at sige, og male udad, hvorimod de franske Historiemalere (Gérard maaske undtagen) begynder udenfra og maler indad, men derved aldrig naar til at fremstille den egentlige Sjæl i Kunstværket“; derfor „bør den tyske Metode ubetinget anbefales og den franske ubetinget forkastes“! Selve disse Ord, begynde indenfra og ikke som Franskmændene udenfra, var den tyske Romantiks Slagord paa Kunstens Omraade. I et Brev fra Dresden 1801, fra Hamburgermaleren P. O. Runge, der stod den romantiske Skole meget nær, hedder det til Eksempel med næsten samme Ord som P. Hjorths: „Est ist nichts und führt nur gradesweges zum Verfall der Kunst, von aussen nach innen würken zu wollen.“ — Og naar P. Hjort retter sine Ord mod Frankrigs Kunst, var ogsaa det kun Ekko af Stemningen i Tyskland.

Vidnesbyrd om, at de tyske Romantikere overhovedet ikke saa med venlige Blikke til det, de opfattede som det ejendommeligt franske, støder man paa rundtom i deres Skrifter, hos Tieck, hos Fr. Schlegel, hos Kleist og andre; og hvad særlig deres Mening om fransk Kunst angaar, saa havde Frankrig allerede længe staaet som Bæreren af det, der skulde bekæmpes. Det var Frankrig, der havde baaret Rokokoen frem; men Reaktionen mod denne, Ny-Klassicismen, fandt sin litterære Hovedmand i Tyskland, i Winckelmann; allerede *hans* Stræben vendte

sig altsaa mod Frankrig, og han følte en inderlig Foragt for, hvad fransk var, skønt han havde modtaget Impulser fra dette Land i sin Ungdom; et halvt Hundrede Aar efter begyndte den tyske Romantik, i alt Fald paa visse Punkter, at bekæmpe Ny-Klassicismen, og atter stod Frankrig som Bæreren af det gamle, med David som ypperste og i sit Land højt fejrede Fører. Det slette kom atter fra Frankrig. Der staar en Ytring i den tyske Naturvidenskabsmand og Kunstner Carus's Livserindringer (Leipzig 1865, I, 179—80): „I Tyskland var *ved Frankrigs Indflydelse* den sidste og dybest sunkne Periode i Kunsten som bekendt bleven den almindelig herskende ved Begyndelsen af det nittende Aarhundrede.“ Ved Frankrigs Indflydelse! Det var Klassicismen som noget fransk, man først og fremmest vilde til Livs; Winckelmann derimod vendte Romantikken sig ikke imod; han havde jo til syvende og sidst kun med genial — ganske vist ensidig — Begejstring og Varme givet den Længsel mod det antikke Grækenland Udtryk, som mindst af alt var Romantikken fremmed. Han var en af den tyske Litteraturs Grundlæggere, han var allerede klassisk.

Da Høyen i Tyverne foretog sin lange Rejse, sprang han ikke over denne Kløft mellem germansk og romansk. Han blev paa denne Side Kløften. Selv da han kom til Italien og glædede sig ved Folkelivet der, levede han jo dog ved Thorvaldsens Side midt i den dansk-tyske Koloni og kom ikke Folket nærmere. Det var først, da han i 1836 rejste til Paris, at det skulde vise sig, om han kunde gøre Springet; om han virkelig var i Besiddelse af en saadan Evne til alsidig Forstaaelse, som hans Venner har tillagt ham. Johannes Fibiger, der stod ham nær, skrev i sine Erindringer: „Med Sandhed kunde man sige, at fra Kunstens første Daggry til den Dag, han levede, og fra China til Island kunde intet af Værd fremdrages, som han ikke havde lige kær“; det var unægtelig en Vens Ord; det ligger nærmere end Kina, det af Værd, som Høyen ikke kunde vurdere. Houdons Diana dømmes i hans Parisernotebøger til at være „aldeles Unatur“ og „et i enhver Henseende yderst fattigt Arbejde“, og saadan gik det selvfølgelig Høyen med alt omtrent, der havde sin Rod i Rokokoen; eller Rudes „Marseillaisen“ paa Triumfbuen i Paris er et mislykket Arbejde. Af slige enkelte Eksempler paa Fejlsyn og Begrænsning kunde der selvfølgelig nævnes

mange.[1]) Som Helhed viser hans Breve fra Paris et forbavsende frisk Syn paa By og Liv, en forbavsende Modtagelighed over for fremmed Kultur, men de viser ogsaa, at hvad han paa selve Kunstens Omraade søgte og fandt i Paris, det var ikke nye Kræfter, men kun et nødvendigt, udfyldende Supplement til, hvad han tidligere havde set og tilegnet sig. Pariseropholdet betød uden Tvivl meget for ham, thi han sattes i Bevægelse og æggedes af det stærke Liv, og han følte selv, at han voksede, han skriver hjem om sin Modtagelighed overfor Livet dernede, og at han aldrig havde følt saa stor Trang til at gøre sig selv Regnskab for sine Indtryk; ogsaa den store Interesse for Haandværk og mekanisk Færdighed, som han altid havde haft og altid bevarede, fandt sin Tilfredsstillelse; og en Impuls af virkelig stor Betydning modtog han ved at se den Rolle, Kunsten spillede i Folkets Liv; „man kan ... ei nægte, at Maleriet her paa mange Maader træder frem i Livet. Skulpturen ikke mindre. Uden for Italien findes ingen Bye, der er saa riig paa offentlige Billedstøtter og i hele Europa ingen Bye, hvor Nutidens Skulptur saa levende beskiæftiges". Høyen havde netop i samme Aar talt for, at Kunstforeningen i København ikke skulde være et blot Lotteri, men virke for større Opgaver; her i Paris fandt han Bekræftelse paa, at han havde Ret i sine Krav, og sikkert har han ofte senere tænkt paa Paris, naar han i sine Foredrag hævdede, at Kunsten ikke er en privat Dagligstuesag, men en offentlig Sag, en Samfundssag, — denne demokratiske, idealistiske Retning i hans Stræben, der vel viser ham fra den allersmukkeste og betydningsfuldeste Side.

Ussing aftrykker ingen af Brevene fra Paris 1836; for Eftertiden, der kun af Brevene kan lære Høyens mærkelige Personlighed at kende, har de fra Paris samme Interesse som de øvrige; Høyens ustandselige Liv og Utrættelighed til at optage og atter udstraale det modtagne viser sig især i hans Breve, der ofte er overordentlig friske og slet ikke bærer Præget af, at de er skrevet af en Mand, der desværre meget ugerne tog Pennen

[1]) Et Citat fra et af Høyens Rejsebreve, anført uden Sammenhæng med det øvrige, viser, hvor meget sandt der dog er i Fibigers Ord; i 1823 skriver Høyen efter at have set byzantinsk Arkitektur og Dekoration i Padua og Venedig: „Historien vrimler af Vrangheder og Uretfærdigheder, og den Frækhed, hvormed man har overvældet Byzantinerne og deres Kunst er ei den mindste af disse." Det er en Udtalelse, som paa et saa tidligt Tidspunkt i Aarhundredet er mærkelig.

i sin Haand. Et Brudstykke af et af Pariserbrevene til Hustruen giver en smuk Skildring af hans Glæde ved at være i Paris; den 14. Oktober 1836 skriver han: „Jeg tog altsaa til S. Denis. Det var Solskin, varmt, det fine hvidlige Dunstslør indhyllede Fiernerne. Jeg stod ud af Vognen, gik op ad Gaden og fandt ved en Skomagers Hielp den berømte Kirke, der giemmer Støvet af saa mange franske Konger. ... Dens Mindesmærker fra den senere Middelalder kunne ei i Rigdom og Betydning sammenlignes med dem i Westminster, men de ere interessante; men Arbeiderne fra „Renaissance“ Perioden: Ludvig XII, Franz I, Henrik II.s Monumenter er noget, som Westminster ei kan fremvise Magen til. Overhovedet kan jeg ei beskrive dig, hvor meget den ældre franske Billedhuggerkonst, især Portraitterne, fornøier mig. Der er en Troskab, en Natur i disse fortræffelige Hoveder, en Frihed for Affectation, som man saa ofte søger forgieves om i de nyere Skulptursager. Fuld af hvad jeg havde seet, glad over fleere nye Bidrag til Bestyrkelsen af nogle Favorit-Ideer, rullede jeg tilbage med en ung fransk Husar-Officeer, der venligen indbød mig til at besøge sig i Fontainebleau, hvor han ligger i Garnison ... Aftenen tilbragdes da med en heel Deel Landsmænd ... hos Rocher de Cancale, hvor Ministeren beværtede os meget elegant i et lille hyggeligt Værelse. Men en bedre Morskab fandt jeg i Vivienne Folkenes Selskab, hvortil Prof. Kruse og Rørby ogsaa havde slaaet sig, da vi bag efter begav os ned i palais royal og under den lune, stierneklare Himmel drak os en Kop Kaffe paa ny, under overgiven Discours — thi vi havde faaet Stof nok — og under Accompagnement af det pladskende Vandspring og af den Summen af egne Lyd fra den snakkende og bevægelige Vrimmel og Stimen giennem de oplyste Arcader. I Søndags benyttede jeg det deilige Veir til at tage ud til Versailles. Jeg var ene, thi jeg vilde uforstyrret gaae omkring og se. Saa smukt som Solen skinnede, var der dog ikkun faae Mennesker derude, thi Vandspringene spillede ikke. Dagen svandt hurtig hen, og Dæmringen overraskede mig inden jeg ønskede det. Som lette, luftige Aandevæsner stode Marmorstatuerne under de grønne dunkle Kroner, og Broncefigurerne omkring det store Bassin tegnede sig sorte og kraftige som Afgrundens Dæmoner mod den klare Aftenhimmel. Den store Terrasse foran det prægtige Slot er noget af det grandioseste jeg kiender. Man glemmer

reent at det er Menneskeværk, man er oppe paa en Flade — et Biergplateau maaskee — indaander den friske Æther, og de rundt omkring fremragende Træetoppe, Skovlinien til venstre, lader os ahne en heel Verden af Fylde og Skiønhed."

Men da Høyen stod over for fransk Nutidskunst, viste det sig bestemt, at hans Syn havde faaet sin første Opdragelse i Tyskland. Man kan sammenligne Høyens Indtryk med den førnævnte Carus's, som han havde truffet i Dresden paa sin første Rejse, og som dengang udøvede en betydelig Indflydelse paa ham; Aaret før Høyen havde Carus boet i samme Hotel Vivienne i Paris, og sine Rejsedagbøger har han senere udgivet (Paris und die Rheingegenden, Tagebuch einer Reise im Jahre 1835 von Dr. C. G. Carus, Leipzig 1836). Deres Indtryk af den nye franske Kunst er i Hovedsagen det samme; da Carus har været i Luxembourg, skriver han i sin Dagbog: „Was mich betrifft, lange hätte ich es in diesen Sälen nicht ausgehalten", alt gaar ud paa Effekt, og denne „Musik von Farben" stemmer ikke med Carus's Grundsyn. Dog nævner han mellem de betydelige Vernet, der ogsaa gjorde et meget stærkt Indtryk paa Høyen, mens Navnet Delacroix slet ikke forekommer hos Carus, skønt han dog sikkert har set flere af dennes store Arbejder. Stillede Høyen sig ikke slet saa afvisende over for fransk Nutidskunst, saa var det ikke, fordi Delacroix greb ham, nej, det var fordi han i P. Delaroche og Vernet mente at finde sande Storheder; den Pakke, hvori Høyens Papirer vedrørende fransk Kunst er samlede, er tung af Notitser om Vernet og Forarbejder til hans Foredrag om ham; og en Maler som Ary Scheffer, der nærmede sig den tyske Skole, beskæftigede ham meget og træder siden i hans Forelæsninger fra 1851 frem som et Slags Midtpunkt i fransk Kunst. Saaledes var hans Syn bestemt ved hans kunstneriske Opdragelse under tysk Indflydelse. Men dette, der viser sig saa skarpt ved denne Lejlighed, i Paris, kan man nærmere se i hans Arbejder fra Tyverne.

Karl Madsen siger et Sted, at Høyens Opfattelse af Malerkunst som Udgangspunkt havde Beundring for Eckersberg, Bendz og de smaa Hollændere. Det synes, at Forholdet i Virkeligheden ikke engang stillede sig saa gunstigt for Høyen, men at han fra Begyndelsen var under betydelig Indflydelse fra ringere Kunst og Kunstnere. Han var betydeligt yngre end Eckersberg og

ældre end Eckersbergs Elever. Paa hans tidligere Udvikling kunde disse derfor ingen Indflydelse faa, mens Eckersbergs Kunst selvfølgelig maa have været af største Betydning for ham. At han vurderede Eckersbergs Kunst meget højt, er sikkert; han skriver fra Rom paa sin første Rejse: „Eckersberg vinder overhovedet uhyre, jo mere man bliver bekjendt med de øvrige berømte Mestre. Han hører ubetinget til de største nulevende Malere"; noget taber dog denne Ros i Værd, naar vi læser denne Ytring i et Brev fra München 1823: „jeg gjentager her, hvad jeg maaskee ofte alt har sagt: man maa reise, for ret at faa Øynene op for vore egne Kunstnere og for at see hvilke sjældne Mænd vi eje i Hansen, Eckersberg, Møller, Gebauer og Fritsch." Han tager ikke i Betænkning at nævne Gebauer og Eckersberg i samme Aandedræt som sjældne Kunstnere, skønt Gebauer dog vist mindst af alt betegnede noget enestaaende, tværtimod netop er typisk for en Kunst, der endnu red paa Stumperne af ældre Overlevering. — I Virkeligheden begyndte Høyen sin maleriske Udvikling fra et Punkt, der endnu laa et Stykke bagved det, paa hvilket Eckersberg stod; den urimelige Ros, han længe stadig var beredt til at øse over J. L. Lund, viser, at han umuligt samtidig har kunnet vurdere Eckersberg efter Fortjeneste. Det var aabenbart ogsaa først efterhaanden som han kom videre frem paa sin Rejse, at det gik op for ham, hvad Eckersberg var. Høyen's meget vidtløftige, rosende Genfortælling fra 1827 af J. L. Lunds store Ansgarbillede og hans Udstillingsanmeldelse fra 1828 vidner om, at han langtfra saa med det Blik, som en Opdragelse i Eckersbergs Skole maatte have givet ham. Først da kunde Høyen jo virkelig blive klar over, hvad Eckersberg betød i dansk Kunst, og hvad der hævede ham saa højt over den foregaaende Periodes Kunstnere, naar denne foregaaende Tid ikke længere stod for ham som en Blomstringstid, der havde afløst Rokokoens dybe Forfald. Til at se Rokokoen som andet end Forfald naaede Høyen nu aldrig, derimod fik han senere Øje for, at Ny-Klassicismen ikke betød en Blomstring for Malerkunsten. Men denne Indsigt havde han endnu ikke vundet paa den Tid, da han var paa sin store Rejse; det viser Brevytringer fra Rom.

Udstillingsanmeldelsen fra 1828 vidner endnu ikke om nogen synderlig Videreudvikling hos Høyen, den adskiller sig over-

hovedet ikke i sin smaalige Maade at bedømme Kunstnerne og Billederne paa i væsentlig Grad fra den, som kendes fra P. Hjort's tidligere Anmeldelser. Det er som om disse Udstillinger, hvor der fandtes Kopier efter v. d. Werff af unævnte Damer eller lignende, drog Anmeldelsen ned mod sit Niveau; naar Kunstnere som J. C. Dahl og Bendz var vrede over denne Kritik (se Auberts Bog om Dahl og Røders lille om Bendz), er det et Udtryk for, at den var dem underlegen. Denne Kritik, der ikke først og fremmest saa paa et Billede som Billede og bedømte det efter Kunstnerens Vilje med det, maatte krænke den virkelige Kunstner. Den ikke særlig store Smidighed, som behøvedes for at slaa et Billede af Koop ned og derefter give en forstandig Kritik af C. A. Jensen, besad den ikke. Den var anlagt paa Malere af Koops Art; paa Malere, hvis Arbejdes Redelighed ikke paa Forhaand stod til Troende; den roser „Anordningen" og Belysningen, hvor disse ikke strider mod *det mulige,* og den dadler de ligefremme Urigtigheder i „Opfindelsen"; hvilken Opgave for en Kritik at konstatere, at der i Billedet er anbragt Sne paa et Kirkespir, „hvis høje, stejle Tag næppe saaledes kunde holde Sneen fast"; intet Ord er hyppigere som Ros end det Ord „sand" i Betydning af illuderende, og Dadelen rammer altsaa for det modsatte.

Ogsaa ved sit hele Anlæg peger Anmeldelsen fra 1828 tilbage paa forældede Traditioner; man mærker i den endnu Teorien om Rangklasser i Kunsten, den Kæphest, som Oplysningstiden yndede at ride, og som sejgt holdt sig i Tyskland. Høyen omtaler ikke først og fremmest det, der er godt paa Udstillingen, enten det saa er Landskab eller Figurbillede, men begynder med „Historiemaleriet", hvor Kunstneren „har den skjønneste og mest udstrakte Mark til at vise Talent", begynder med ubetydelige og slette Ting, fordi de er Historimaleri, skrider saa over til „Historiemaleriet, anvendt paa Scener af det daglige Liv" ɔ: Genremaleriet, og her fremhæver Høyen, der senere kæmpede for det nationale Genrebillede, at det vilde være uheldigt, om Genremaleriet trængte sig frem paa Historiemaleriets Bekostning; over Portrætmaleriet og Landskabet naar han derpaa helt ned til Blomstermaleriet og Jomfru Hellesens Druer. I denne Henseende viser Høyens Udvikling sig morsomt gennem de tre Anmeldelser fra 1828, 1838 og 1847. I den fra 1838 omtales J. L. Lunds

store Historiebillede „Soltilbedere" vel med en vis Ros, men ikke længer paa første Plads, fordi det forestiller det ene og ikke det andet, der findes slet ikke nogen Orden, bestemt af slige Rangshensyn. I 1847 anmelder han overhovedet kun Genremalerierne og ironiserer endog ved Kritikken af Simonsen over „den historiske Pensel . . . som nedlader sig til det daglige Liv".

Det kan undre, at dette ikke helt var Høyens oprindelige Standpunkt. Før han rejste til Udlandet, havde han i Studenterforeningen holdt Foredrag om Landskabskunsten, og i Dresden havde han levet et rigt Samliv med Landskabsmaleren Friedrich og den nævnte Anatom og Læge Carus, der paa den Tid arbejdede paa sine „Breve om Landskabsmaleriet", som Høyen læste med stor Glæde.[1]) Naar man dog efter Høyens Hjemkomst mærker saa lidet til denne Paavirkning fra disse fineste og bedste af de Tanker, Romantikken førte frem paa Kunstens Omraade, maa det ligge i, at dels, trods det Fællesskab i idealistisk og inderligt Syn paa Kunst, som forenede ham med Carus og Friedrich, dog det noget litterære i denne Retning har ligget ham for fjernt, da han først var paa Afstand deraf. Thi om end Fortællingen i et Billede altid spillede en stor Rolle for Høyen, laa dog det egentlig litterært-symbolske, som den tyske Romantik saa gerne lagde ind i Kunsten, ham meget fjernt (smlgn. Jul. Langes Modstilling af J. L. Heiberg og Høyen, „Nutidskunst" S. 96); og dernæst maa dog det tyske Historiemaleri, som Ytringer i hans Breve ogsaa viser, have imponeret ham end mere og udøvet en Paavirkning, der blev fortsat af en Retning i Kunsten herhjemme, som vi saa det bl. a. af hans Beskrivelse af J. L. Lunds Ansgarbillede.

Det forholdt sig jo heller ikke saaledes, at den tyske Romantik betød et Brud med den daarlige Tradition om Klasseinddeling i Kunsten. Der var Mænd som P. O. Runge, Friedrich og Carus, der brød dermed, men det er paa den anden Side typisk, at selve den lille Bog, der egentlig indledede Romantikens Kunstlitteratur, Wackenroders Herzensergiessungen eines kunstliebenden Klosterbruders, som Høyen satte Pris paa,[2]) slet ikke beskæftiger sig med Landskabskunst; denne Bog, der

[1]) Hele den Kreds, Høyen kom ind i i Dresden, er skildret i Auberts Bog om Dahl.

[2]) Aubert: Dahl, S. 186.

giver saa meget fint og nyt paa andre Omraader, giver intet paa dette. Og da den tyske Romantiks betydeligste Kritiker, den fintmærkende A. W. Schlegel, holder sine store Berliner-forelæsninger[1]), og deri ogsaa, for øvrigt meget varsomt, giver en Malerkunstens Teori, deler han, ganske som om det var en selvfølgelig Ting, Malerierne i Klasser, begyndende med „den laveste“, Stilleben, og endende med den højeste, Historiebilledet. — Det var ikke saa mærkeligt, at Høyen ikke endnu var løst fra disse forældede Teorier — men mærkeligt, at han i vor Tid er bleven kaldt til Live for endnu en Gang at kæmpe for det forældede.

Naar Høyen i Anmeldelsen fra 1828 hævder Historiebilledets ɔ: Figurbilledets Ret over for Genrebilledet, peger ogsaa dette sydpaa. Den Kunst, i hvis Væsen det laa at knytte til Fortiden, blot ikke længer til Antikken, men til Middelalderen, kunde ikke bruge det realistiske Genrebillede. I „Indledning til Forelæsninger over den antikke Malerkunst“ fra 1826 var denne Romantikkens selvopgivende, til Fortiden søgende Tendens kommet stærkt til Orde, og dette, der strider saa stærkt mod Høyens kraftfulde Væsen, viser bedst, under hvor stærk en Indflydelse sydfra han den Gang var og havde været. Der forblev ganske vist altid noget hermed beslægtet i Høyens Kunstsyn, thi hans Krav om, at Nordens Oldtid skulde være Genstand for Kunstens Behandling, var jo intet andet end denne romantiske Tendens, blot med et nyt Fortidsmaal: i Stedet for tysk og italiensk Middelalder nordisk Oldtid, men *den* væsentlige Forskel bragte rigtignok Tidens nye Strømninger ind i Høyens Teorier: at Vejen til Forstaaelse for nordisk Oldtid gik gennem Forstaaelse for Nutidens Folkeliv og Fædrelandets Natur, som omgiver os.

Naar Høyens Arbejder fra Tyverne saaledes viser os — ikke den Høyen, som man kender som det nationales Forkæmper, som Realismens Talsmand, men en Kritiker, der væsentligt gaar i den ældre Traditions Ledebaand, trænger det Spørgsmaal sig paa: hvad er det, som har foraarsaget det Omslag i Anskuelser, som finder Sted hos ham i Tredivernes Begyndelse? — Høyen havde i sin Anmeldelse fra 1828 givet Genremaleriet en kølig Modtagelse; men det var forgæves paa Historiemaleriets Vegne at ville standse Udviklingen; og denne bevægede sig hen-

---

[1]) A. W. Schlegels Vorlesungen über schöne Litteratur und Kunst, trykte efter hans Manuskript i „Deutsche Litteraturdenkmale“ herausgegeb. von B. Seuffert, 1884.

imod Genrebilledet, herhjemme som overalt; den Tid, som Rich. Muther kalder „det interessante Emnes Tid“, og som efter en filosoferende og virkelighedsfjern Kunst danner Overgangen til og indleder Realismen, den fandt Høyen paa det gamles Side; men de følgende Udstillinger bragte nye Genrebilleder, og det varede ikke længe, inden Høyen bøjede sig. Hans Anmeldelse fra 1838 begynder med at fastslaa den Eckersberg'ske Skoles Betydning og siger dernæst, at det er mellem Genrebillederne, „at vi paa de foregaaende Udstillinger saa ofte maatte søge de Arbejder, som ret blev os kære“; det ligger nær her særlig at tænke paa Marstrands Genrebilleder fra de Aar, efter Ussings Sigende er der næst Bissen ingen Kunstner, der har haft en saadan Indflydelse paa Høyen som Marstrand. Dennes „Fængselsscene i Rom“ faar ogsaa i 1838 udsøgt Ros. Men i alle Tilfælde viser Forholdet mellem denne Udstillingsanmeldelse — der ogsaa er præget af større Sans for det rent maleriske — og Arbejderne fra Tyverne, at det er hidtil ikke Høyen, der i Forholdet til dansk Kunst har været den givende, men den modtagende. Bevægelsen henimod Realisme i Kunsten har tvunget Høyen med sig, endnu er det ikke ham, der har ledet Kunsten frem ad nogen Vej. Han har i disse Aar været Genstand for en Paavirkning, der desuden gik Haand i Haand med en naturlig Udvikling bort fra det ungdommeligt romantiske, han før var saa stærkt grebet af. Og først denne Paavirkning bragte Høyen tæt hen til Eckersbergs Skole, til dem, der førte an i dansk Kunst. — *Det er Eckersbergs Elever, der i Trediverne har drevet Høyen henimod Realismen, Samtidsbilledet.* En Tilskyndelse i den Retning har han maaske yderligere modtaget ved sit Ophold i 1835 i England, „Genrebilledets Fædreland“; senere i alt Fald var — paa den Tid, da Prærafaelitterne havde ført Udviklingen videre — de tidligere Genremalere ham kære.

Denne Høyens Udvikling, der nærmede ham til Eckersbergs Skole, var Forudsætningen for hans senere Arbejde. Men fik dette Omslag saaledes afgørende Betydning, trivedes paa den anden Side stadig Spirer af de Frø, der var saaet i Tyverne. Det mærkedes altid, at Høyens Udvikling ikke med fast Basis i den Eckersberg'ske Kunst var løbet parallelt med Udviklingen inden for dennes Skole, noget litterært, ukunstnerisk i hans Syn skilte det altid fra selve Malernes Syn. I Høyens senere Ar-

bejder træffes hyppigt en Skelnen mellem det rent maleriske, som han betragtede som underordnet, og saa Kunstens Indhold, hvori han mente, at det nationale og folkelige maatte lægges. Dette peger endnu tilbage til de Idéer, han mødte i sin Ungdom, at Tankerne i et Billede var det afgørende, Udførelsen underordnet. Paa en Tid, hvor Tyskland var i Færd med at forlade disse Idéer, hvor de tyske Kunstnere valfartede til Frankrig for paa ny at lære at male, i Erkendelsen af, at Evnen til at bruge de maleriske Udtryksmidler er det først nødvendige for en Maler, frygtede Høyen ikke for at arbejde paa at isolere dansk Kunst. „Jeg frygter ikke for, at vi skulle blive ensidige“ er det kraftfulde Tema i den dygtige Forelæsning fra 1851 „Om Berettigelsen af den Fordring, at Kunsten skal slutte sig til Folket“; „Vi skulle være trodsige og vænne os til at se det, der er godt hos vore egne Kunstnere, vi skulle overse, at de mangle denne eller hin Færdighed, og vi skulle ikke lade os skræmme af Fremmedes Lovtaler eller Dadel, men vi skal kækt og uskaansomt sige: Vel du kan male, men hvor svag er din Følelse.“ Her taler endnu paa en vis Maade Tyvernes Høyen, et saadant Skel mellem Indhold og Udtryksmaade kunde ingen Kunstner sætte. Marstrand sukkede: „Aa, jeg ved det godt selv, Ingen behøver at sige mig det. Jeg kan ikke male; jeg har aldrig lært at male. Jeg er her kun en Snylteplante paa Kunstens Træ. Gud give, at jeg var bleven født i Frankrig!“ Disse stridende Ytringer minder endnu engang om de uheldige Kaar, hvorunder Høyen først udviklede sig, og om, at han — trods skiftende Anskuelser — dog aldrig naaede helt bort fra, hvad han den Gang modtog.

LEO SWANE

VOLTAIRE OG ROUSSEAU

I

De to Mænd, der i det 18. Aarhundredes Literatur er Frankrigs største Navne, har aldrig staaet Ansigt til Ansigt. Rimeligvis har de aldrig set hinanden, i alt Fald har Voltaire ikke set Rousseau. Ikke desmindre har de staaet i indbyrdes Forhold, men ikke i noget hyggeligt. De afgiver et Eksempel — blandt mange — paa samtidige Genier, der belyser hinanden, mens de længe misforstaar, tilsidst afskyr hinanden.

Voltaire er over halvhundrede Aar gammel og vidt berømt, da Rousseau første Gang berører hans Eksistens.

Hertugen af Richelieu har anmodet Rousseau om at tillempe Voltaires Festspil *Prinsessen af Navarra* til Opførelse ved Hoffet med Rameau's Musik.

Denne sender Voltaire Bearbejdelsen: „Min Herre, i femten Aar har jeg arbejdet paa at gjøre mig værdig til Deres Blikke og til den Omsorg, hvormed de begunstiger de Unge, hos hvem De sporer noget Talent". — Han beder ham angive de Steder „hvor han har fjernet sig fra det Skønne og Sande, det vil sige fra Voltaires Tanke."

Voltaire svarer som *grand seigneur*, yderst artigt — og ligegyldigt: „De forener to Talenter, som hidtil altid har været adskilte (Musikerens og Poetens). Det er to gode Grunde for mig til at agte Dem og prøve at elske Dem. Det gjør mig ondt, at De anvender disse to Talenter paa et Værk, der ikke er Dem helt værdigt. Lykkeligvis er det i Deres Hænder; De er ubetinget Herre derover."

Voltaire havde i Rousseaus unge Aar øvet en stærk Indfly-

delse paa ham. Læsning af Voltaire gav Rousseau efter eget Udsagn Lyst til at udtrykke sig med Elegance og efterligne hvad han kalder Stilens „skønne Kolorit“. *Lettres philosophiques* belærer ham, retter hans Tanker paa England, hvorfra han som Voltaire skulde hente saa mange Ideer, der gjorde Epoke i Frankrig. Tragedien *Alzire* bevæger ham som Tilskuer saadan, at han ikke kan trække Vejret, faar Hjertebanken, er syg flere Dage efter; den er ham „det Store, Sublime, Patetiske“. (Brev til Fru de Warens).

Rousseau hører oprindelig til den lille Falanks af da saakaldte Filosofer, der som Diderot, d'Alembert, Helvetius og andre vilde fremme Tidsalderens fritænkerske Kultur saaledes at de i Voltaire saa deres Høvding.

Han fjerner sig første Gang fra Gruppen, da Akademiet i Dijon 1749 udsætter sin Prisopgave: Har Videnskabernes og Kunsternes Fornyelse renset Sæderne eller fordærvet dem?

Diderot spørger ham: Hvad Parti vil De tage? — Det bekræftende naturligvis. — Det er Æselsbroen, svarer Diderot med sin Beundring for Tilstandene paa Taiti og sin Sans for Effekt og Paradokser. Alle Middelmaadigheder vil gaa den Vej. Den modsatte frembyder Tænkning og Veltalenhed nye Felter.

Denne Ytring gav Rousseau Stødet til at blive den, han udviklede sig til at være. Ved den blev den revolutionære og religiøse Plebejer sig sit Væsen bevidst. Han delte ikke Filosofernes uskyldige Overbevisning om stadigt Fremskridt paa alle Omraader. Han var en Særling, som de var Samfundsmennesker. Han var en Landskabselsker, mens de kun elskede Naturaltet, som de udforskede. Han var et Instinktmenneske, der følte sig ulykkeligt i Tvivlstilstande, mens de som Tænkere allerførst maatte vække Tvivl. Han havde et Hang til Respekt som Voltaire til Spot. I sit Had til Tvivl blev han en revolutionær Doktrinær og Dogmatiker.

I sin Bog angreb han Datidens Skribenter som Snyltegæster hos høje Herrer. (Man levede jo dengang ikke af Honorarer men af Dedikationer.) „Det er vore Skjønaanders Levevej, ifald man undtager en.“ (Han mener Diderot). Voltaire fik denne Snært: Sig os, berømte Aronet, hvor megen mandig Skønhed du har ofret til vor falske Finhed, og hvor mange Storværker Galanteriets Aand, der er saa frugtbar paa Smaating, har kostet Dig!

Voltaire tog ingen Notits af dette Drilleri, som desuden ikke ramte. Han havde aldrig paalagt sit Naturel nogen Tvang. Han følte ikke, at for Rousseau eksisterede en Modsætning mellem den glimrende Skønaand og det skabende Geni, som med Rette var ham fremmed. Han var begge Dele.

Et latterligt lille Sammenstød mellem Voltaire og en Hr. Rousseau, der i Theâtre français hyssede et af hans Stykker ud, gav, da Voltaire tog denne Rousseau for Jean Jacques og ytrede sig om hans Utaknemmelighed, den rette Rousseau Anledning til et ærbødigt og stateligt Brev, hvori han til Slutning siger: Jeg finder mig i at leve ukendt, men ikke i at leve vanæret, og jeg vilde tro mig vanæret, ifald jeg lod det skorte paa den Respekt, som enhver Forfatter skylder Dem, og som næres for Dem af alle, der selv fortjener Respekt.

Imidlertid begyndte Rousseau personligt at antage en Diogenes-Holdning som den, han havde antaget literært. Han reformerede sin Klædedragt, opgav Guldbroderi paa Frakken og hvide Strømper, bortlagde sin Kaarde, solgte sit Uhr, anlagde en uanselig mørk Paryk. — At kaste Parykken var utænkeligt.

Det laa i hans Oprindelse og i hans tidligere Lakaj- og Landstrygerliv, at han følte sig vel tilpas udenfor det i godt Selskab Vedtagne. Som Mme d'Epinay sagde om ham: han kunde være komplimenterende, men ikke høflig. Han var jo heller ikke Franskmand men Schweizer, og Schweizerne, der er Bjergfolk, ser som Nordmændene undertiden ned paa Høfligheden som underordnet Sag.

Nu, da han paraderede med sin Ringeagt for Moden, kom han paa Mode. Han blev overløbet af Folk, der vilde lære ham at kende.

Han komponerede *Le Devin du village*. Kongen, Dronningen og Hoffet saa Operaen i Fontainebleau, Rousseau var tilstede ved Opførelsen i daglig Dragt med Skægstubber og uredt Paryk. Han undgik Kongen og den ham tiltænkte Aarpenge, da han var for svag til at udsætte sig for, under Venten paa Audiens, ikke at kunne gaa udenfor et Øjeblik.

Paa dette Tidspunkt knyttede den stakkels sygelige Mand (som led under Urinstansning, Aareforkalkning og endnu flere Skrøbeligheder) sin livsvarige Forbindelse med den tidligere Opvartningspige Therese Levasseur, der var lige blottet for Skønhed

og Evner, ikke kunde læse og neppe skrive, ikke kendte Aarstallet eller Dagene i Ugen. Med denne stakkels Skabning fik han efterhaanden fem Børn, som han alle bragte paa Hittebørnshospitalet. Dette var dog en dyb Hemmelighed, som først sent blev røbet. Rousseau gav da forskellige Grunde for denne Handling, først at det dengang var Skik og Brug og at det gjaldt om at redde Thereses Ære — Thereses Ære! Dernæst at han handlede som Borger og Fader ved at lade Børnene blive Arbejdere og Bønder istedenfor Eventyrere og Lykkejægere.

II

Jean Jacques havde ved Sekstenaarsalderen ladet sig omvende fra Kalvinisme til Katolicisme. Da han nu, 42 Aar gammel, kom tilbage til Genf efter 26 Aars Fraværelse fra sin Fødeby, skiftede han Religion paany og fik derved sine tabte Borgerrettigheder igen.

Han blev glimrende modtaget og lovede at bosætte sig i Genf næste Foraar, altsaa 1755.

Men det var netop Øjeblikket, hvor Voltaire — efter sit mislykkede Eventyr med Frederik den Store — tog til Schweiz under Paaskud af at søge Raad hos den berømte Genferlæge Tronchin, i Virkelighed „for at faa sine Klæder tørrede efter Uvejret“ som han i Fortrolighed tilstaar.

Han kjøbte Ejendommen *Les Délices* gennem Tronchin som Mellemmand; thi en Katolik — saa lidt Katolik han var — turde ikke være Grundejer i Republiken Genève. Dèr oprettede han straks efter sin Vane et Husteater.

Kort efter sin Hjemkomst til Paris konkurrerede Jean Jacques om en ny Pris fra Akademiet i Dijon: Om Oprindelsen til Uligheden mellem Menneskene og om Grundlaget for den.

Han tilegner sin Bog til Republiken Genève og forherliger i en lang Fortale Genfs Institutioner. Han kan ikke forestille sig nogen bedre Forfatning; den er dikteret af den mest ophøjede Fornuft, Øvrigheden er den bedste i Verden, Præsterne er ærværdige Sjælehyrder, ildfulde Bevarere af hellige Dogmer osv.

Men Bogen, der forkynder alle Menneskers Lighed i en paastaaet idyllisk Naturtilstand og giver Samfundet og Kulturen Skyld for Uligheden, kunde ikke behage den aristokratiske Regering i Genf. Conseil'et svarede høfligt men køligt, medens Rousseau havde ventet sig Begejstring.

I Bogen forfølger Rousseau sin paradoksale Tankegang og naaer til den afskrækkende Sætning: Det Menneske, som tænker, er et vanslægtet Dyr. Hvad han med denne grimme Sætning i Grunden vilde sige var: Følelsen er en selvstændig Magt i det aandelige Liv. Da den rører sig forud for Fornuften, er den naturligere end Fornuften. Den giver os vort egentlige Værd. — Dette var omtvisteligt, men ikke forbløffende. Han vilde forbløffe.

Voltaire, der i Bogen om Kulturen som fordærvelig Magt havde set en Caprice, studsede stærkere ved Fortsættelsen; men Rousseau var Ven af alle Encyclopædisterne, og som Feltherre var Manden med det kloge Blik mod enhver Splittelse af Lejrens Tropper. Han forstod ikke Bogens dybere Mening, men svarede paa Bogens Tilsendelse baade artigt og med Lune: „Jeg har modtaget den Bog, De har skrevet mod Menneskeslægten, og takker Dem for den. Det er umuligt, med stærkere Farver at male Rædslerne i dette Samfund, hvoraf vor Svaghed og Uvidenhed lover sig saa meget Godt. Man har aldrig anvendt saa meget Vid paa at fordumme os. Man faar ved Læsningen Lyst til at gaa paa fire. Da det imidlertid er 60 Aar siden, jeg opgav denne Vane, føler jeg det desværre som umuligt for mig at genoptage den, og jeg overlader denne naturlige Holdning til Folk, der er værdigere til den end De og jeg.“

Han kalder sig en fredelig Vild i den Ensomhed, han har valgt sig nær Rousseaus Fødeby, hvor denne selv burde bo. Voltaire har med Sorg erfaret, at Rousseaus Helbred ikke er godt. Han bør genoprette det i sin Fødeegns Klima. Kom og drik Mælken af vore Køer sammen med mig, og *skal* De gaa paa Græs, saa gør det her!

Rousseau takker smigret: „Da jeg sendte Dem mine sørgmodige Drømmerier, troede jeg ikke at give Dem en Gave, som var Dem værdig, men vilde blot opfylde en Pligt og vise Dem den Hyldest, vi alle skylder Dem som Høvding“. Han takker for den Ære, Voltaire ved sin Bosættelse gør hans Fædreland, og beder ham oplyse et Folk, der er hans Undervisning værdigt, lære det at elske Dyderne og Friheden.

Nu var Øjeblikket der, hvor Rousseau, der altid havde forkyndt, at han afskyede Paris, skulde flytte til Genf; men nu følte han, at det var ham umuligt. Han vilde være den første i Genf, og Voltaire var der. Voltaires Nærhed lukkede ham Genèves

Porte. Han bad Mme d'Epinay overlade ham det lille Hus Eremitagen ved Montmorency. Lighedens Forkæmper modtog Gæstfrihed af en Bankiers Hustru. Den barske Dyds Forkæmper befandt sig vel i det mest overkultiverede og friest elskende Selskab.

III

I November 1755 indtraf Jordskælvet i Lissabon. To Trediedele af Byen og 30,000 Mennesker gik til Grunde. Denne Begivenhed gjorde det dybeste Indtryk paa Datiden, fik de fremmeligste Mænd til at tage deres Livsanskuelse op til fornyet Prøvelse. — Man sammenligne det ringe Indtryk af Mont-Pelées vulkanske Udbrud i vore Dage. — Livsanskuelsen da beroede paa Leibnizs Optimisme: Gud har vel kunnet tænke alle mulige Verdener, men kun skabe den bedst mulige; naar denne Verden har Ufuldkommenheder, er det blot, fordi en Verden uden dem ikke vilde være mulig.

I al Almindelighed slog man sig da til Ro med den Tanke, at denne Verden var den bedst mulige af alle mulige Verdener.

Nu kom dette store Sammenbrud af en hel By. Hvad var Meningen dermed? Man kunde dog vanskeligt tro, at de 30,000 Omkomne var slettere og syndigere end andre Byers Indbyggere. Hvor var her et Forsyns Finger at spore?

Voltaire havde som næsten alle andre Ikke-Rettroende i Datiden aldrig tvivlet om en Guds Tilværelse. Han behøvede ham fysisk til at sætte Kloderne i Gang, behøvede ham moralsk til Løn og Straf efter Døden; hvis han ikke eksisterede, maatte man opfinde ham. Indenfor denne Ring bevægedes hans Aandsliv.

Men Lissabons Ødelæggelse rystede hans Gladsyn; Nej Alt var ikke godt. Og han skrev sit Digt *Le dèsastre de Lisbonne:* Alt vil engang blive godt, — det er vort Haab. Alt er godt allerede nu — det er Sansebedrag. De vise Mænd har taget fejl. Gud alene har Ret. Jeg vover ikke at rejse mig mod Forsynet:

Un jour tout sera bien, voilà notre espèrance
Tout est bien aujourd'hui, voilà l'illusion.
Les sages se trompaient et Dieu seul a raison.
Humble dans mes soupirs, soumis dans ma souffrance
Je ne m'élève point contre la Providence.

Præsterne i Genf anraaber Rousseau om at svare. Han har forud Galde nok. Han finder Voltaires Holdning latterlig. „Den

stakkels Mand, som er overlæsset af Medgang og Æresbevisninger, deklamerer bittert mod Livets Elendighed." Han selv, som er fattig og ulykkelig, vil bevise Voltaire, at Alt er godt, at Voltaires Gud er en Djævel, et Væsen, der gør ondt:

Det er jo tydeligt nok ikke Guds, men Menneskenes Skyld, at Lissabon gik til Grunde. Gud vilde, de skulde forblevet i Naturtilstanden, levet i Jordhuler eller spredte Hytter. De flyttede sammen i store Byer, deraf den hele Elendighed.

Og han tilskriver Voltaire et stort Privatbrev, som han senere agter at offentliggøre. Det hedder deri: Himlen forbyde, at jeg skulde fornærme den af alle mine Samtidige, hvis Talenter jeg ærer højest og hvis Skrifter taler mest til mit Hjerte; men det gælder Forsynets Sag, Forsynet, hvoraf jeg venter Alt.

Rousseau haabede paa et Svar fra Voltaire, et dramatisk Sammenstød med Tidsalderens første Mand, en Turnering, hvor han kunde faa Lejlighed til at optræde som Forsynets Ridder.

Men Voltaire gik ikke i denne Fælde, vilde desuden ikke give Filosofiens Fjender det Skuespil at se to Fritænkere løbe Storm mod hinanden. Istedetfor et teologisk Kampskrift sendte han Rousseau en artig Billet: hans Niece var syg, han plejede hende, han selv var meget utilpas. Under disse Omstændigheder lod han Metafysiken ligge. Men han forsikrede Rousseau, at Ingen, som havde læst ham, agtede ham højere, og at Ingen — dersom Rousseau kom til Genf — var oplagt til at elske ham mere ømt.

IV

I det af Calvins Lærdomme beherskede Genf var Skuespil og Teatre ubetinget forbudne. Endog Marionet-Forestillinger var umulige der. Da d'Alembert besøgte Voltaire umiddelbart før han skulde skrive Artiklen *Genf* i Encyclopædien, bad Voltaire ham om Lov til at indflette nogle Linjer om Teatret:

„Man taaler i Genf ikke Skuespil, frygter den Pyntelyst, den Adspredthed, den Letfærdighed, de formentlig medfører. Imidlertid kunde man jo give strenge Love derimod, og Teaterforestillinger vilde uddanne Borgernes Smag og give dem den Finfølelse, som ellers vanskeligt erhverves."

Datidens Indvendinger mod Skuespil er os saa fremmede, at vi smiler af dem: De fremmer Pyntelyst. Forsvaret er os ikke mindre fremmed: De uddanner en Finfølelse, som ellers vanskeligt opnaas.

Hvor de europæiske Fordomme er sejge: Efter Shakespeares Død lukker Puritanismen alle Teatre i England for ham. Port-Royal's Fordømmelse af Scenens Kunst bevæger Racine til 'at opgive Teatret. Mer end hundrede Aar efter Shakespeares Tid lukker Pietismen i Kjøbenhavn Teatret for Holberg og Calvinismen i Genf Teatret for Voltaire.

Præsterne i Genf var i Oprør over Bemærkningen i Encyclopædien, stræbte forgæves at faa d'Alembert til at kalde den tilbage, fik ogsaa oprindeligt Afslag af Rousseau, da de bad ham imødegaa den.

Først da han erfor, at den skyldtes Voltaire, greb han Lejligheden til at ærgre sin store Rival og skrev sit *Brev om Skuespil.*

Han holdtes ikke tilbage af den Betragtning, at det just ikke passede sig for en dramatisk Forfatter, for en Opera- og Tekst-Komponist at advare mod Teatrets Farer. Han lededes alene af sin Attraa efter at komme Voltaire tillivs. Voltaire er blevet Indbegrebet af, hvad han hader: Voltaire er fornem, elskværdig, spotsk; han selv ubehjælpsom, uelskværdig, højtidelig. — Voltaire er aandrig og ondskabsfuldt vittig; han selv alvorlig og tungt genial. — Voltaire er ufrom, men ordenskær; han selv naturfrom og oprørsk. — Voltaire i Politik virkelighedsbunden og forsigtig; han selv idealistisk og omvæltende. Voltaire er især Alt, hvad han misunder; han er rig, tilfreds, beundret.

Rousseau angriber den dramatiske Kunst, som Tolstoj, hans store moderne Efterligner, efter ham: Tragedien er fordærvelig. Tilskuerne røres over opdigtede Kvaler, forhærdes mod de virkelige. Komedien er fordærvelig. Dens Moral er ikke, at man ikke bør være lastefuld, men at man ikke bør være latterlig. Molières Teater er Lastens Skole. Molière ler af Misantropen, den hæderligste Mand. Oprettelsen af et Teater i Genf, en lille By paa 20,000 Mennesker, vilde ødelægge Byen. Den skal have Friluftsfester, Revuer, Skyttefester, Kapsejladser. Skuespil er uskadelige i en fordærvet By som Paris, ikke i det uskyldige Genf.

Visselig var hans *Devin* med dens Udstilling af dansende Piger skadeligere for Dyden end Molières *Misanthrope.* Men Alt var jo her Udæskning til Voltaire, om end i Rousseaus Brev Voltaires *Cæsars Død* og *Brutus* forsigtigt var undtagne fra de skadelige Skuespil. Dog Voltaire tav.

Borgerskabet i Genf var henrykt. Voltaire med sit Husteater blev pludseligt en Rædsel, han blev offentligt insulteret. Paa hans Herresæde opsloges truende og smædende Plakater. Han besluttede da at forlade Stedet. Afhændede med stort Tab *Les Délices*, som han skriver „for at ikke Baals Præster skulde brænde ham."

Han købte Herresæderne Ferney og Tournay paa den anden Side Grænsen og byggede der straks hele to Teatre. Han gav uafbrudt Privat-Forestillinger i Tournay, hvor Aristokratiet fra Genf trængtes sammen i Slotssalen, ja spillede med.

V

Under en Pause i Forholdet mellem de to store Skribenter indtræder der nu afgørende Begivenheder i Rousseaus Liv. Han forelsker sig og faar det urimelige Indfald, at Vicomtessen af Houdetot elsker ham. Han overhænger hende forgæves. Hendes Elsker Saint-Lambert, der er ved Hæren, modtager et anonymt Brev, der advarer ham. Rousseau er saa taabelig at anklage Mme d'Epinay for at have sendt dette, der uden Tvivl skyldes Therese; han tilskriver sin Velgørerinde krænkende Breve, faar saa den Idé, at hun vil paadutte ham Faderværdigheden under et formodet Svangerskab, hvor hendes Elskede, Grimm, skulde være den rette Fader, angiver hende for denne Slethed hos Diderot.

Brud med hende, med Mme d'Houdetot, med Saint-Lambert, med Grimm, og med Diderot, fordi denne i Fortalen til *Le fils naturel* har skrevet: „Kun det slette Menneske er ensomt", og Rousseau indbilder sig, at derved er sigtet til ham.

Saaledes bryder Rousseau med hele det filosofiske Parti, og de Saloner, der hadede Filosoferne, aabner sig for ham.

Han, der havde sagt saa meget ondt om Højadelen, som havde vist sig saa streng mod de literære Snyltere, blev Gæst hos Maréchalen af Luxembourg og dennes Hustru, Hertuginden, i deres Slot i Montmorency. Hertuginden havde været udskreget for sin Løsagtighed, var nu forladt af sine Tilbedere; hendes Skønhed var borte, men hun var aandrig og velopdragen, begejstret for Rousseau. Hos hende samledes Frankrigs fornemste Selskab, og hos hende traf han daglig Prinsen af Conti, en Bourbon, der blev hans Beskytter, og dennes nære Veninde, Grevinden af Boufflers, der var kundskabsrig og fint dannet og vurderede Rousseau. Efter sin Vane indbildte han sig, Grevinden

var forelsket i ham, men holdt sig dog tilbage af Respekt for Conti.

Medens Voltaire bevægede sig i fornemt Selskab med fuldkommen Utvungenhed, virkede Rousseau ved Uhøflighed og Stejlhed. Han afslog et Stykke Vildt fra Prinsen af Conti. Grevinden skrev til ham: Prinsen billiger ikke Deres altfor store Delikatesse, og skønt selv langt fra at mistænke den, frygter han, at Andre i den vil se nogen Affektation.

I disse Krese talte Rousseau uafbrudt mod Voltaire, fyldte ogsaa sine Breve med heftige Udfald imod ham. Men Voltaire lod vedblivende, som mærkede han Intet. Fra 1759 tilbød han ham endog gentagne Gange gennem Genferen Chappuis et Landsted, som han havde købt i sin Nærhed.

Endnu sysselsatte Rousseau nemlig ikke Voltaire. Ganske vist havde den anden ramt ham føleligt ved i Kraft af en Appel til den middelalderlige Opfattelse af Teatret som Syndens Sted en Tid lang at hindre de rent private Opførelser af Datidens kunstige og uskyldige Skuespil i Alexandriner, der spiltes af unge Dilettanter i en Slotssal; men aldrig havde Voltaire opfattet Rousseau som sin Rival. Jean-Jacques havde derimod fra sin Opvaagnen som aandeligt Individ haft Voltaire for Øje, beundret ham, efterlignet ham, hadet ham, drillet ham. Han følte nu, at han overfor ham repræsenterede et nyt Princip, og havde ham stadigt ridende paa sin Næse.

De to Kæmpeaander var ude af Stand til Samliv og Samvirken. Den ene den katolske Kirkes, Inkvisitionens og den politiske Enevældes jævnbyrdige Modstander, lærte sin Samtid en helt ny Maade at opfatte paa, den kritiske, og gav for første Gang Spotten en Værdi som Vaaben, der ene kan sammenlignes med den, som Krudtet Aarhundreder tidligere fik. Den anden, Datidens fanatiske Bodsprædikant, Demokratiets Profet, meddelte sin Samtid en helt ny Følemaade, særligt en ny Maade at se, føle, elske og beskrive Naturen paa, videre en Tænkemaade, der underkastede Dømmekraften under Følsomheden og gjorde Følelsen revolutionær, saa den blev en Sprængkraft i det gamle Samfund.

Den ene, først en aandelig Vækker og en Indvier — bl. A. i Englænderne Newton, Locke og Shakespeare — en Skribent med udsøgt Sprog og snever Smag; saa en aandelig Vogter og Bevarer af Nationens Skatte.

Den anden Enkeltpersonlighedens første Apostel, fra hvem først Revolutionen, saa Romantiken udgik.

Begge Aarhundreder igennem befrugtende Aanderne, som siden Oldtiden neppe Stormænd før dem.

Voltaire var Slægtleds aandelige Næring. Fra ham nedstammer bl. A. Paul Louis Courrier, Byron, Heine, Edmond About, i vore Dage Anatole France. Rousseau, der i vore Dage har Elever som Tolstoj og Strindberg, avlede Chateaubriand og George Sand, befrugtede Goethe, hvis Werther nedstammer fra den Ny Heloïse og Schiller, hvis Digt forherliger Rousseau *der aus Christen Menschen wirbt.*

Gentagne Gange havde Rousseau henvendt sig til Voltaire med Bøn om at maatte udgive Brevet om Lissabons Undergang. Voltaire, der ikke vilde indlade sig paa en Strid om Forsyn—Ikke Forsyn, afslog bestandig. Men da Rousseau havde vist Skriftet til mange, udkom det 1760 i Berlin.

Efter i et Brev til Voltaire koldt og tørt at have undskyldt Udgivelsen, tilføjede han disse forrykte Ord:

Jeg elsker Dem ikke, De har tilføjet mig, Deres Lærling og Deres Entusiast, det Onde, der var mig pinligst. De har fordærvet Genf til Løn for den Tilflugt, det gav Dem. De har fjernet mine Landsmænd fra mig til Tak for de Lovprisninger, jeg har ødet paa Dem. Det er Dem, som gør mig Opholdet i mit Hjemland utaaleligt og tvinger mig til at dø i fremmed Land, mens al den Hæder, et Menneske kan opnaa, bliver Dem til Del i mit Fædreland. Jeg hader Dem, siden De har villet det.

Voltaire svarte ikke et Ord, men skrev privat til d'Alembert:

Jeg vilde ønske, Rousseau ikke var helt gal; men han er det. Han har skrevet mig et Brev til, for hvilket man burde give ham Douchebade og styrkende Kødsuppe.

VI

Paa dette Tidspunkt hændte i Genf en ubetydelig Skandale. En Frue, der trods en uregelret Fortid galdt for ligesaa dydig som aandrig og smuk, og hvem Rousseau havde betegnet som det ene af Jordens to kvindelige Genier (Sapho var det andet), blev af sin Ægtemand overrumplet med en Elsker.

Dette satte den lille hellige By paa den anden Ende:

Sligt var jo uhørt. Hvem og hvad havde Skylden derfor?

Hvem vel uden Voltaire og hans Teater! Raadet forbød da paa det Strengeste enhver Deltagelse i Teaterforestillinger i Tournay. Ingen vovede mer at begive sig derhen.

Voltaire skriver til d'Argens: Vi har havt en uheldig Ægtemand i Genf. Calvins lille Menighed, hvis Dyd bestaar i Aager, indbilder sig, der ikke findes uheldige Ægtemænd i Verden uden der, hvor der spilles Komedie.

Men denne Gang blev han vred og særligt vred paa Rousseau, der stadigt sendte Breve til Præsterne i Genf og hidsede dem mod Skuespillene.

Han indskrænkede sig dog foreløbig til en Smule lystig Skemt med sin Modpart. Da en yndet Værtshusholder, hvem man havde engageret for Scenen i Paris i Haab om, at han der skulde trække Hus, brød sit Engagement og negtede at optræde, skrev Voltaire *Ramponneau's Forsvarstale for Dommerne.*

For at en Hentydning deri kan forstaas maa det forudskikkes, at i Palissots satiriske Stykke *Filosofferne,* der gjorde Lykke i Paris, havde Forfatteren, der ikke endnu vidste om Rousseaus Frafald fra Gruppen, fremstilt ham som Filosof, men (i Overensstemmelse med Voltaires bekendte Brev) gaaende paa alle fire. Ligeledes maa det vides, at Rousseau i sit Brev mod Skuespillene havde sagt om sine Genfere, der for ingen Pris maatte gaa i Teatret: Lad *dem* kun tilbringe Natten med at drikke, der ellers vilde bruge den til værre Ting!

Ramponneau siger da: Man mener, at naar Rousseau, en Genferborger, har ladet sig beskue gaaende paa alle fire paa et Teater, saa bør Ramponneau, Borger i Courtille, ikke rødme over at vise sig paa et andet. Men Jean-Jacques er Kætter, jeg er Katolik; Jean-Jacques er Komediemager, jeg en hæderlig Værtshusholder. Jean-Jacques selv foretrækker højlydt Værtshusholdere for Komedianter. Han vil ikke, der skal være Komedier i hans Fædreland, men Værtshuse. Han kan ikke glemme den skønne Dag, da han saa alle Genferborgerne fulde.

VII

I 1761 udkom *Den ny Héloise*, en epokegørende om end smagløs Roman. Kærligheden her var ikke som ellers i Datidens Romaner letfærdig — det tiltalte, Kvinderne især. Der taltes ustandseligt om Dyden, efter at man saa længe havde skemtet

med Lasten — det begejstrede, Kvinderne især. Rousseau paastaar, at der var faa, selv blandt de højest staaende Damer, hvis Erobring han ikke kunde have gjort, ifald han havde forsøgt det. — Han troede sig altid uimodstaaelig, skønt han i Virkeligheden aldrig vandt nogen uden sin saakaldte „Mama“, Fru de Warens, og sin Therese, to Kvinder, der ikke var modstandskraftige, nogen af dem.

Bogen var rettet paa én Gang mod Filosoferne og mod de Rettroende. Imod Voltaires Retning, der var irreligiøs uden at være ateistisk, stillede han sin, der var religiøs uden at være kristelig.

Voltaire blev vredere og viste sig i sin Indskrænkethed. For ham var Rousseau nu kun en Usling, der havde forladt sine Venner. — Skade, at han var født med nogle Halvtalenter!

Voltaire skrev en Række satiriske Breve om *Den ny Héloise*, som han fik Markien af Ximenès, der engang mod hans Vilje havde udgivet en af hans Bøger og derfor maatte gøre, hvad der krævedes af ham, til at undertegne og offentliggøre. Skriftet er slaaende, som Alt, hvad Voltaire forfatter, gør opmærksom paa talrige sproglige og andre Mangler i Romanen, men det efterlader et pinligt Indtryk. Denne Kritik er gold og tom. Ikke et Glimt af Agtpaagivenhed for det værdifuldeste Nye hos Rousseau, den Sans for landskabelig Natur og for simpel, ukunstlet Levevis, der her bryder gennem. Voltaire burde have fremhævet, at ikke i tusind Aar havde Sansen for vor Jords Fysiognomi, for Landskabets Luft og Duft, Farver og Linjer, været levende som hos Rousseau. Han burde have mindedes sit eget naturløse Heltedigt *Henriaden*, hvor der ikke findes et Græsstraa, ikke Foder til Rytternes Heste.

Voltaire skemter dernæst med, hvad man kunde kalde det Bjørnsonske hos Rousseau, hans Plan til den evige Verdensfred. Kejseren af Kina paalægger alle Suveræner at holde Fred under Straf af for første Overtrædelse at faa en Brochure af Jean-Jacques over sig.

I 1762 udkom Rousseaus to Hovedværker *Emile* og *Le contrat social,* det ene en Bog om Opdragelsen, det andet Læren om den almene Folkevilje og om alle Menneskers Lighed.

Der gaves dengang ingen Pressefrihed. Forholdene i Europa var noget værre end i vore Dage i Rusland. Alle Forfattere var derfor anonyme; selv Montesquieu gav sig ikke til Kende som Ophavsmand til et saa videnskabeligt Værk som *L'Esprit des lois*.

Istedenfor at rette sig efter Skik og Brug, satte Rousseau paa Trods sit Navn paa Titelbladet til *Emile*, hvad da ogsaa Statsprokurøren senere gjorde gældende imod ham som en uhørt Frækhed.

Hans Værk indholdt kristelig Moral uden kristelige Dogmer. Han bebrejdede Mødrene, at de ikke selv gav deres Børn Die. Plejemødrene hængte de skrigende Unger op paa et Søm. Ingen, der ikke opfyldte en Faders Pligter, havde Lov til at blive Fader — dette umiddelbart efter at han selv havde bragt sit femte Barn til Hittebørnshospitalet.

Parlamentet i Paris, der forfulgte Jesuiterne, vilde vise sin Upartiskhed ved Forfølgelser i modsat Retning, og erklærede: Skriftet vover et Forsøg paa Fornegtelse af Sandhederne og Profetierne i den hellige Skrift og vil nedbryde Forvissningen om de Mirakler, der fortælles i de hellige Bøger.

Bogen skal da sønderrives og brændes af Bøddelen, Forfatteren skal fængsles.

Samtidigt blev begge Bøger sønderrevne og brændte i *Genf* og Rousseau erklæredes for anholdt, ifald han viste sig.

Borgerne fandt sig til Rousseaus Skuffelse i Conseil'ets Dom.

D'Alembert raadede nu Rousseau at flygte til Neufchatel, Kongen af Prøjsens Provins, hvor Skotten Lord Keith, „Mylord Maréchal", selv en landsforvist Mand, var Guvenør.

Rousseau havde afskyet Frederik, havde under hans Portræt paa Væggen i Montmorency skrevet: „Han tænker som Filosof, men opfører sig som Konge", hvormed han ikke mente noget Smigrende.

Frederik nøjedes ikke med at give ham Ly, sendte sin Guvernør en betydelig Sum Penge til ham, tilbød en Villa, Korn, Vin, Brænde. Rousseau gav med sin Fattigmandsstolthed et afslaaende Svar: Det var ham umuligt at sove i et Hus, der var bygget af kongelig Haand. — Saaledes afslog han stadigt de Foræringer, som den praktiske Therese tog imod bag hans Ryg.

VIII

Voltaire sad ved sin Frokost, da Posten fra Paris bragte Efterretning om Forfølgelsen mod Rousseau. Han brast i Graad, og udbrød med sin dumpe Stemme: „Lad ham dog komme, blot komme! Jeg skal modtage ham med aabne Arme. Han skal være

mere Herre her end jeg. Jeg skal behandle ham som min egen Søn."

Han udfærdigede straks en Indbydelse til Rousseau i syv Eksemplarer, da han ikke kendte hans nøjagtige Adresse, for at idetmindste ét skulde komme ham i Hænde.

Rousseau svarte aldrig og holdt senere ikke af at mindes om Sagen.

Nemesis var over ham. Han havde selv i sin Tid for at behage Prædikanterne i Genf skrevet mod d'Alembert om Skuespillene. Nu fik de samme Prædikanter hans Bog brændt og ham selv truet med Fængsling.

Men hans Mani betog ham. Han indbildte sig og meddelte alle, at Voltaire var Skyld i Genfs Fremfærd imod ham.

Da Erkebispen i Paris skrev et smædende Brev mod Rousseau, svarte denne med den Paastand, at man heller burde rejse ham Statuer end brænde hans Bøger. (Dengang fandtes Ytringen latterlig. Nu rejses den ene Statue for ham efter den anden). Han hævdede, at han var Kristen, skønt han gav den kristelige Troslære til Pris.

Voltaire skriver overstadigt: „Maaske gaar han heri noget for vidt. Kristendommen har jo dog i omtrent 1400 Aar ikke slaaet mere end 50 Millioner Mennesker ihjel for teologiske Stridigheders Skyld." — Voltaire kalder nu Rousseau en Diogenes, der undertiden udtrykker sig som en Platon: „Der er i *Emile* halvhundred Sider, jeg gad lade indbinde i Maroquin."

I ethvert Besøg, Rousseau fik i Motiers, troede han at se en Spion fra Voltaire; i anonyme Breve troede han at genkende hans Stil. I 1763 indledede Voltaire ikke desmindre paany en Forsoning gennem Rousseaus nære Ven Moulton, der søgte ham i Anledning af Voltaires Kamp for Genoptagelse af Sagen mod Calas, den ærefuldeste Handling i Voltaires Liv.

Rousseau afslog, kaldte Voltaire en Komediant.

Han havde ogsaa afslaaet at tage sig af de ulykkelige franske Protestanters Sag under deres Mishandling, gav som Grund den Utaalsomhed, Protestanterne i Genf havde vist mod ham selv.

Men hertil kom, at han vilde og kunde ikke være Tolerancens Talsmand som Voltaire. Han var Forfægter af en Statsreligion, der udelukkede Tolerance.

Paa dette Tidspunkt anlagde Rousseau armenisk Dragt (han

havde truffet en armenisk Skrædder i Montmorency). Den egnede sig for hans Koketteri med Særegenhed og var bekvem for hans Blæresygdom. Den bestod af Trøje, Kaftan, foret Hue, broget Skærf, var prægtig for ikke at forveksles med en Slobrok.

IX

Da Generalprokurøren i Genf skrev en Bog *Lettres de la campagne* for at forsvare Raadets Holdning mod Rousseau, svarte han med *Lettres de la montagne*, en voldsom Satire mod Regering og Religion i Genf: Protestanterne var fra Forfulgte blevne Forfølgere. Da de Reformerte i sin Tid havde beraabt sig paa den fri Forskning, maatte de finde sig i enhver Fortolkning af Skriften.

Bogen indeholdt et ganske vittigt Sted om Voltaire, men deri laa et Angiveri. Rousseau angav her Voltaire som Forfatter til det dristige Skrift *Sermon des cinquante,* der latterliggør Bibeltroen, et Skrift, Voltaire haardnakket havde fornegtet.

Dette Angiveri, der udsatte Voltaire for de alvorligste Farer, fik hans Forbitrelse til at strømme over. Det er infamt, skriver han 4. Januar 1765, at være Denunciant og bagvaske sin Fælle — saa uretfærdigt, tilføjer han forsigtigt.

Voltaire havde hidtil sorgløst været Vidne til Autodafeerne af hans Skrifter. Han var altid anonym; han var bosat udenfor Genfs Jurisdiktion, havde intet havt at frygte.

Nu opirredes man i Genf. Det hed sig, at han oversvømmede Republiken med skandaløse Skrifter. Hans Forfatterskab til *Brevet fra èn Kætter* var lige blevet angivet, da Rousseaus farligere Angiveri fulgte. Ogsaa i *Dictionnaire Portatif* genkendtes nu Voltaire. Forargelsen i Genf blev stor, Byen stod i den retfærdige Harmes Flammer.

I sin Forlegenhed skrev Voltaire som den gode Borger til Politimesteren og angav *Le Portatif* som et af de fordærveligste Skrifter, mens han selv indsmuglede svære Pakker af Bogen.

Dog Situationen for ham var endnu værre i Paris end i Genf. Hertugen af Choiseul, Premierministeren, havde erklæret større Strenghed fornøden. Kongen selv havde sagt: *Kan man da ikke bringe det Menneske til Taushed!* Alle Breve fra Paris meddelte, at der nu kun var Tale om at bortføre ham fra Ferney og indeslutte ham i Bastillen for Resten af hans Dage.

Voltaire er i dødelig Angst. Men midt i sin Angst gør han Løjer, skriver f. Eks. til Helvetius: Man bør aldrig udgive noget under sit Navn. Jeg har end ikke skrevet Pucellen. Jeg skal bevise, at det er Statsadvokaten selv, som har skrevet den. Saasnart der er øjeblikkelig Fare, beder jeg mig underrettet, for at jeg med min sædvanlige Trohjertighed og Uskyld kan fralægge mig Sagen i alle Aviser.

Samtidigt skriver han officielt til Paris: Kongen er altfor retfærdig og god til at dømme mig paa Grundlag af letfærdige Bagvaskelser og til at overvælde en svagelig, sygelig Olding paa 71 Aar efter en saa ubestemt og falsk Anklage.

I denne Vaande bragte altsaa Rousseaus Angiveri Voltaire. Som om de to store Mænd ikke forud var vanskeligt nok stillede i en barbarisk Tidsalder, maatte de ved hadefuld gensidig Forfølgelse styrte hinanden i Ulykke.

Med et Tigerspring kaster nu den saa længe udæskede Voltaire sig over Rousseau.

Han udgiver anonymt *Le Sentiment des Citoyens*, der tilsyneladende skrevet af en Genferborger overbeviser Jean-Jacques om Vantro, Ugudelighed og Gudsbespottelse:

Er det tilladt en Mand, født i vor By, i den Grad at forhaane vore Præster? Er dette en Lærd, der angriber Lærde? Vi tilstaar det med Sorg: det er en Mand, der endnu bærer paa Mærkerne af sine Udsvævelser, og der, forklædt som Markskriger, slæber med sig fra By til By den usalige Kvinde . . . . hvis Børn han har udsat ved Porten til et Hospital.

Dette var en Uværdighed; men det var et frygteligt Slag. Næppe fire eller fem Mennesker i Europa var dengang indviede i Rousseaus Hemmelighed. Ingen vidste andet, end at Therese var hans trofaste Husbestyrerinde, Ingen anede, at han havde havt Børn med hende, endnu mindre hvad Skæbne de havde faaet. Hvad man end havde at indvende mod Rousseau, hans høje puritanske Dyd — den han ved enhver Lejlighed førte i Munden — var af Ingen betvivlet.

Rousseau kunde ikke tro, Skriftet var af Voltaire, søgte dets Ophav i Genfergejstligheden, faldt over Uskyldige med sine Anklager og gjorde sig dem til Fjender.

Rousseaus *Lettres de la montagne* blev forbudte i Paris, brændte i Schweiz og i Holland. Han kunde ikke mere finde nogen

Tilflugt. Han vilde udgive sine Samlede Værker i Neufchatel. Raadet modsatte sig. Præsterne ekskommunicerede ham. Frederik den Store forsøgte forgjæves at beskytte ham. Selv Mylord Maréchal mistvivlede om at kunne overvinde det teologiske Had. Da Rousseau ikke kunde taale Klimaet i Berlin, skrev Lord Keith om Tilflugt for den Forfulgte til Venedig til Statsinkvisitorerne, som svarte Nej. Samme Svar kom fra Turin og det samme fra Wien, hvor Rousseaus Beskytter, Prinsen af Württemberg, dog havde Forbindelser. Imidlertid ophidsedes Befolkningen i Motiers, man kastede Sten gjennem Ruderne i Rousseaus Hus. Therese lod desuden Smaapiger og Smaadrenge bære store Sten ind i Husets aabne Galleri for at forskrække Rousseau. Hun kedede sig i Byen. Han flygtede da, medens Frederik sendte Breve af yderste Strenghed til „Dalai-Lamaerne" i Neufchatel.

X

Paa dette Tidspunkt udbrød en ny og pudsig Skandale i det dydige Genf, som havde til Følge at lægge Voltaire aldeles ud med Konsistorium i Byen.

En Hr. Robert Covelle blev anklaget af en Frøken Cathérine Ferboz for at have staaet i Forhold til hende og være Fader til hendes Barn. Han indrømmede det første, drog det sidste i Tvivl. Blev efter gammel Sæd og Skik dømt til at bede Gud om Forladelse paa sine Knæ. Negtede at knæle. Dømtes derfor til Fængsel. Negtede paany at ville knæle, bad Voltaire om Hjælp, og denne skrev derom det ene lystige Flyveskrift efter det andet.

Da Hr. Covelle altid blev vel modtaget i Ferney, begyndte han at antage sig selv for en stor Mand. Voltaire morede sig højlydt over ham og kaldte ham mellem Venner aldrig anderledes end med det bibelske Udtryk for hans Forseelse: Monsieur le fornicateur. Lakajerne, der stadig hørte ham kalde saadan og ikke kendte det bibelske Udtryk, troede det betydede en eller anden Bestilling under Republiken og meldte fra nu af til de Tilstedeværendes Fryd altid fra Fløjdørene bukkende: *Monsieur le fornicateur!*

Borgerne var paa Covelles Side mod Raadet. Under den standende Strid mellem Raadet og Borgerne søgte disse nu Værn hos Voltaire, thi han stod sig godt med den franske Resident, der var bleven tilkaldt som Mægler. Voltaire var tilfreds:

I Versailles skulde man nu faa at se, hvilken Indflydelse han udøvede i Genf. Han vilde forsone de Modstandere, Rousseau havde hidset mod hverandre. Den franske Resident ønskede Teater genaabnet i Genf, Raadet vovede ikke at modsætte sig. Man spillede da *Tartuffe* under Jubel.

Fra sin Højde tilbød Voltaire nu for sidste Gang Rousseau Fred og Forsoning. Paany forgæves, endda han lovede ham at genindsætte ham i hans Rettigheder i Genf.

XI

Man udvirkede et Pas for Rousseau til Gennemrejse gennem Frankrig. I Paris mødte han en ubeskrivelig Begejstring, holdt formelig Hof og gik med Arrestordren svævende over sit Hoved at spadsere i Luxembourg Haven i sit armeniske Kostyme.

Man mente imidlertid, han vilde være sikrest i England. Og den store Filosof David Hume, som da var Gesandtskabssekretær i Paris og almindelig beundret, tog sig af ham, bragte ham over Kanalen, indførte ham overalt i London. Han modtoges med Ære i Parlamentet, saa paa Skuespil i Garricks Loge. Kongen og Dronningen gik i Teatret for at se ham. Hume bad med Rousseaus Billigelse Kongen om en Aarpenge for ham og opnaaede den.

Nysgerrigheden lagde sig saa. Rousseau indhentedes af Therese. Han krævede, at den fornemme Verden skulde indbyde hende. Men man vilde ikke sætte de selskabelige Vedtægter ud af Kraft for hans Skyld.

Hume fandt da et ypperligt Tilflugtssted for ham paa Landet i Wootton, hvor en Mr. Davenport stillede Hus og Tjenerskab til hans Raadighed.

Men den Dyrkelse, Rousseau var Genstand for, i Forening med hans evindelige Klager over Forfølgelse havde ærgret Horace Walpole, og i Overgivenhed skrev denne vittige Mand et *Brev fra Frederik den Store til Rousseau*, hvori disse spøgefulde Linjer:

Min kære Jean Jacques! Kom til mig! Jeg beundrer Deres Talenter . . . . Vis nu Deres Fjender, at De undertiden kan have sund Forstand. Det vil ærgre Fjenderne uden at skade Dem synderligt hos Deres Venner. Jeg vil Dem vel og vil bevise Dem det, ifald De ønsker det. Men hvis De afslaar min Hjælp, saa stol ikke paa, at jeg fortæller det videre til Nogen. Hvis De ved-

bliver at lægge Deres Hoved i Blød for at finde nye Ulykker at beklage Dem over, saa vælg dem, *som* De vil. Jeg er Konge og kan skaffe Dem Ulykker efter Ønske osv.

Deres gode Ven Frederik.

Dette Brev udbredtes i Paris som en Løbeild; men kom ikke Rousseau for Øje. Nu bragte *St. James Chronicle* Brevet, og Bladene talte om Rousseau med Ironi. Han indbildte sig, det var Voltaire, som havde skrevet, og Hume, som havde offentliggjort det, og rasede mod dem begge. Indbildte sig desuden at Hume aabnede hans Privatbreve, og kaldte ham derfor Forræder og Forfølger.

Hume svarte oprørt og paaviste Rousseaus Utaknemmelighed. Han forstod ikke, at Rousseau havde Forfølgelsesmani, og Voltaire forstod det lige saa lidt, saa tidt han end kaldte Rousseau forrykt.

Derfor gik Voltaire nu angrebsvis tilværks og udgav anonymt sit *Brev til Dr. Pansophe,* der gennemhaaner Rousseau og især maatte ødelægge ham i England, idet han fremdrog alle de letsindige og taabelige Ord, Rousseau tilforn havde sagt om Englænderne. — Værre endnu var de senere Noter til dette Brev, hvori ubarmhjertigt afsløredes Rousseaus mindre hæderlige Ungdomsfærd som Sekretær hos den franske Gesandt i Venedig.

Men da Voltaire henvendte sig til Frederik for ogsaa at faa ham til at udtale sig imod Rousseau, svarte denne højsindet og barsk: „Jeg mener om ham, at han er ulykkelig og at beklage. Jeg holder hverken af hans Paradokser eller af hans cyniske Tone. Men man maa respektere de Ulykkelige. Kun fordærvede Sjæle overvælder dem."

Forvirret og fortvivlet flygtede Rousseau fra Wootton til Frankrig og levede der nogle Aar i Ro.

XII

I 1770 fik Mme Necker det Indfald, at man burde rejse en Statue af Voltaire i hans levende Live.

Rousseau sendte to Louisdorer med et Brev til d'Alembert:

„Jeg erfarer, man tillader alle dem, der har gjort sig bekendt ved et eller andet Trykt, at bidrage til dette Foretagende. Ogsaa jeg vover da at gøre Krav paa denne Ære."

Da Voltaire erfor det, forsøgte han af al Magt at faa Bidraget

tilbagesendt; men det vilde man med god Grund ikke indlade sig paa.

Otte Aar efter døde først Voltaire, saa Rousseau med én Maaneds Mellemrum. Fredeligt forbundne blev de aldrig.

De var af de Modsætninger, som Historien undertiden morer sig med at parre.

Tidt staar slige Modsætninger stejlt mod hinanden, men lader sig dog til Nød forsone, som i ældre Tid Shakespeare og Ben Jonson, i nyere Hugo og Musset, Bjørnson og Ibsen.

Undertiden er de uforsonlige som Erasmus og Luther, Corneille og Racine, Byron og Southey, Oehlenschläger og Baggesen, Heine og Börne, Wergeland og Welhaven. En sjælden Gang føler to store Samtidige stadigt broderligt for hinanden som Petrarca og Boccaccio — eller den medfødte, længe nærede Antipati afløses af et frugtbart Venskab. Goethe og Schiller er det store Eksempel.

I dette Tilfælde var Modsætningen uforsonlig.

Hos Voltaire var den sunde Menneskeforstand i saa fremragende Grad tilstede, med saa uset Klarhed og Skarphed, at den blev til Geni — som den hundred Aar derefter paa det praktiske Omraade blev det hos Bismarck.

Hos Rousseau var det omvendt det ganske Irrationelle, den hemmelighedsfulde Følelse, selve Galskaben i dens Slægtskab med Genialitet, der som helligt Raseri blev til Geni, til Skaberkraft, til Glæde over Livet og Alnaturen.

Grækerne kaldte Digteren Poet: en Gører, Former, Danner. For Romerne var han Vates: en Seer, Spaamand, Sandsiger.

Voltaire var som Tænker og Skribent Poietes, Rousseau som revolutionær og følsom Religionsstifter Vates.

Voltaire formgivende, og indtil Overtro troende paa Former. Rousseau formsprængende, og indtil Sentimentalitet under Patos Grundfølelsens Talsmand.

Begges positive Væsen er gaaet over i Tusinder af Aander, mens Værkerne er traadte tilbage i Halvglemsel.

Begge sejrede tydeligst i det Negative. Voltaire sprængte den gamle Statsskiks Religion, Rousseau dens Samfund.

Georg Brandes

MESSIASPROBLEMET

I sin Artikel „Jesus og Kristus“ i Tilskuerens Junihefte er Hr. A. C. Larsen, som naturligt var, kommet ind paa Problemet om Jesu Opfattelse af sig selv. Han har her ogsaa taget Hensyn til den kortfattede Omtale deraf, som jeg har givet i „Verdenskulturens“ 2det Bind, og har bebreidet mig, at jeg har indrømmet den radikale tyske Forskning for meget, naar jeg har henstillet det som uvist, om Jesus overhovedet har anset sig for Messias. Han har derved givet mig en Anledning til at tage Spørgsmaalet op i lidt større Udførlighed. Jeg gjør saa meget hellere dette i Tilknytning til hans Indvendinger, som han i en lang Aarrække har været den Eneste herhjemme, der har behandlet den ældste Christendoms Litteratur og Historie ud fra videnskabelige Forudsætninger; allerede dette giver hans Udtalelse — ogsaa naar den, som her, er afvisende — Krav paa Hensyntagen.

Lad mig lige saa godt strax sige, at Problemet efter min Mening ikke kan løses med Sikkerhed. Overleveringen om Jesus tilsteder ikke uomtvistelige Afgjørelser af saa specielle Spørgsmaal. Paa den anden Side er Problemet af saa stor Betydning for Forstaaelsen og Bedømmelsen af hele Jesu Personlighed, at selv en blot Paavisning af de eiendommelige Vanskeligheder, det fører ind i, og en Antydning af Løsningsforsøgene tør paaregne nogen Interesse hos dem der tør og vil tænke over den Slags Ting.

Hr. A. C. Larsen beraaber sig først og fremmest paa Overleveringen; den skal indeholde saa utvivlsomme Vidnesbyrd om

at Jesus har opfattet sig som Messias, at man ligesaa gjerne kan give blank op strax med Hensyn til *al* Kundskab om Jesus, dersom man forkaster dem. Overfor dette maa jeg først minde Læserne om — Hr. A. C. Larsen behøver jeg ikke at minde derom — at vor Overlevering om Jesus er en dobbelt. Vi har en Beretning om hans *Liv*, i sin ældste Form bevaret i Markus-Evangeliet og i det Væsentlige i denne Form benyttet i de to andre synoptiske Evangelier. Ved Siden deraf har vi en Overlevering om hans *Lære*; den hviler paa en Samling af hans Udsagn, som i noget forskjelligt Udvalg og helt forskjellig Anordning er optaget hos Matthæus og Lukas, men forresten i afvigende og undertiden oprindeligere Form er benyttet af andre oldchristelige Forfattere. Jeg maa bekjende — skjønt det lige i Øieblikket er nærved at være et Kjætteri — at jeg anser og længe har anset Overleveringen om Jesu Lære for at være paalideligere og historisk frugtbarere end Overleveringen om hans Liv. Derfor gjør de Beretninger, Hr. A. C. Larsen henviser til, allerede paa Forhaand ikke saa stærkt et Indtryk paa mig; thi de tilhører alle den mindre gode Gren af Overleveringen, Markusberetningen.

Et nærmere Eftersyn gjør ikke Sagen bedre. Det ene Hovedsted er Petrus-Bekjendelsen. Den siger strengt taget ikke noget om, hvad Jesus ansaa sig selv for, men hvad en anden — Petrus — ansaa ham for. Om de andre to gjælder det Samme. Ved Indtoget i Jerusalem blev Jesus hilst som Messias, det mener i hvert Fald Markus. Lad det være historisk, saa er dermed ingenlunde givet, at han selv har tilsigtet at hilses som saadan. At Jesus blev korsfæstet som „Messias", anser ogsaa jeg for historisk sikkert; at han under Processen har vedgaaet at være det, tror Hr. A. C. Larsen selv ikke paa, og naar han siger at Processen dreiede sig om Jesu Messianitet, har han ikke udtrykt sig nøiagtigt; Processen for Synedriet dreiede sig i hvert Fald *ogsaa* — efter betydelige Forskeres Mening *udelukkende* — om Tempelbespottelse. Er dette rigtigt, saa *kan* Messiasværdigheden være en Titel, som Jøderne har heftet paa Jesus for at faa Dødsdommen stadfæstet af Romerne. Det maa her erindres, at Forhandlingerne for Synedriet var hemmelige, og at selve Beretningen om dem tyder paa at Evangelisterne har været mangelfuldt underrettede om hvad der foregik. Det egentlig faste

Punkt i Overleveringen om Jesu Domfældelse er Indskriften paa Korset; og den beviser Intet om hvad Jesus ansaa sig selv for.

Et andet Punkt, hvorpaa Hr. A. C. Larsen har lagt megen Vægt, er den Kjendsgjerning — thi her, og først her, har vi sikker Grund under Fødderne — at Jesu Disciple saa kort efter hans Død ansaa ham for Messias. Han mener at dette var umuligt, dersom de ikke „i Aarevis“ havde haft Overbevisningen herom. — Jeg skal ikke opholde mig ved at det er lidet sandsynligt at Jesu Disciple overhovedet har levet sammen med ham „i Aarevis“, og at de efter selve de Beretninger Hr. A. C. Larsen beraaber sig paa i alt Fald kun har besiddet Erkjendelsen af hans Messianitet i faa Dage før hans Død; Petrusbekjendelsen ligger jo paa Reisen til Jerusalem. Jeg skal nøies med det Spørgsmaal: hvad kom *efter Jesu Død* først hos Disciplene, Troen paa hans Messianitet eller Visheden om hans Opstandelse? Efter vore Beretninger utvivlsomt den sidste. Har Disciplene troet at han var Messias før hans Død, saa tilintetgjordes i hvert Fald denne Tro ved hans Død, og vaktes først til Live igjen ved hans Opstandelse. Opstandelsesvisionerne var altsaa ikke en ligefrem Følge af Disciplenes Messiastro, men snarere omvendt. Er dette saa, da er der heller intet Umuligt i den Antagelse, at Messiastroen overhovedet først er indtraadt efter Opstandelsen og som Følge af den. — Vilde man indvende, at Disciplene dog ikke havde nogen Grund til at antage den opstandne Jesus netop for Messias, dersom der ikke forud havde været *noget* herom, saa svarer jeg hertil: maaskee, men det havde der ogsaa været; Jesus var jo blevet henrettet *som* „Messias“. Derimod er det ikke nødvendigt at han skal have anset *sig selv* derfor, for at Disciplene efter Opstandelsen skulde falde paa at tillægge ham dette Prædikat.[1])

Saa vidt Hr. A. C. Larsens specielle Indvendinger. Man kommer imidlertid, saaledes som Overleveringen nu engang er, ikke

[1]) Læseren bedes ikke at lade sig forstyrre af, at jeg i denne Sammenhæng omtaler Opstandelsen som om den var en Kjendsgjerning. Det er nødvendigt at tale saaledes, naar der tales om Jesu Disciple; thi *for dem var Opstandelsen en Kjendsgjerning* — i alt Fald for dem af dem, der med egne Øine (ikke med „indre Øine“, som Hr. A. C. Larsen urigtigt siger) havde seet Jesus efter hans Død. Dette er et Forhold som altfor ofte glemmes i disse Diskussioner; Hr. A. C. Larsen glemmer det ogsaa, naar han taler om *Troen* paa Jesu Opstandelse. At Jesus var Messias, var og blev en *Tro*; at han var opstaaet, var for dem der havde haft Opstandelsesvisionerne en *Vished*.

langt med den Slags Diskussion af enkelte Steder i Evangelierne. Sagen maa tages paa et bredere Grundlag, gjennem en Betragtning af Overleveringen som Helhed; kun ad denne Vei kommer Problemet klart frem. Denne Vei skal jeg nu forsøge; den fører foreløbig bort fra Hr. A. C. Larsen, men den vil føre tilbage til ham igjen.

Ingen Læser af de tre synoptiske Evangelier kan være i Tvivl om at deres Forfattere helt igjennem gaar ud fra, ikke blot at Jesus var Messias, men ogsaa at dette stod ham selv klart fra først af. Det fremgaar først og fremmest af Helbredelsesunderne. De Besatte, eller rigtigere de onde Aander hvoraf de er besatte, hilser Jesus som Messias; han fralægger sig ikke Titlen, men befaler dem at tie stille, fordi han ikke vil have Titlen gjort bekjendt. Det fremgaar dernæst af den Maade hvorpaa Evangelierne lader ham bruge Betegnelsen „Menneskesønnen“ om sig selv. Hvad man end vil mene om Jesu egen Brug og Forstaaelse af dette Udtryk, saa er det utvivlsomt at Evangelisterne — ogsaa Markus — forstaaer det som hans egen Betegnelse af sig selv som Messias. For saa vidt er Overleveringen klar og eenstydig.

Det samme gjælder naar der spørges hvad Evangelisterne har tænkt sig ved Udtrykket „Messias“. Allerede den staaende Betegnelse „Menneskesønnen“ viser, at vi her er udenfor den gammeljødiske Tankegang med dens politiske Befrier og Konge. Det er ikke en jordisk, verdslig, men en overjordisk, himmelsk Messias Evangelisterne tænker paa, naar de tillægger Jesus denne Titel. Den afgjørende Bekræftelse herpaa, hvis den behøves, har man i de Ord de lægger Jesus i Munden for Synedriet; de lader ham sige, at Menneskesønnen (ɔ: efter deres Mening Jesus selv) skal komme i „Himlens Skyer“ og sidde „ved Kraftens (ɔ: Guds) høire Haand.“ Jfr. ogsaa Mc. 13, 26 med Paralleler. — Man maa imidlertid gaa videre endnu. Evangelisternes Messiasidee er overhovedet ikke den jødiske, men den *christelige*. Deres Messias er en Messias der skal lide, dø, opstaa og derpaa komme fra Himlen. En saadan Messiasforestilling kan ikke paavises i den jødiske Litteratur før Christi Tid, og der er ingen Grund til at tro at Jøderne har haft den. Den kjendes kun fra den christelige Litteratur.

Netop denne Messiasidee — og altsaa denne Forestilling om

sig selv — tillægger nu vore Evangelister med Bestemthed Jesus selv. De lader ham gjentagne Gange forudsige sin Lidelse, Død og Opstandelse; og i Forhøret for Synedriet lader de ham betegne sit Komme fra Himlen som umiddelbart forestaaende. Heller ikke her er den ringeste Usikkerhed eller Vaklen i Overleveringen.

Ikke desto mindre kan det betragtes som sikkert — dersom overhovedet noget er sikkert paa dette Omraade — at *denne* Forestilling om sig selv kan Jesus *ikke* have haft. Den tillægger ham for det første en Forudviden om hans Endeligt indtil rene Enkeltheder, som intet Menneske kan have. Man søger at komme udenom dette ved paa den ene Side at trække fra i Beretningen — Enkelthederne i Jesu Forudsigelser skal skyldes senere Omformning — og paa den anden Side at hævde at det kun var naturligt at han forudsaa sin Død som Følge af sin Reise til Jerusalem. Selv dette sidste er utilladeligt. Alt tyder paa at Jesus ikke har forudseet sin Død — fremfor alt Ordet paa Korset: min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig. Han kunde heller ikke forudse den, thi han ventede at en fuldstændig Omvæltning i den hele Verdensorden kunde indtræde hvert Øieblik, og en saadan vilde ifølge Sagens Natur ophæve de Virkninger af hans Handlemaade som man ellers, efter Tingenes almindelige Forløb, maatte være forberedt paa. — Dernæst er den Omformning af det hidtil kjendte Messiasbegreb som man tillægger ham, af den Art som intet Menneske, hverken et normalt eller et abnormt, vilde falde paa, og som Jesus — efter det Ovenstaaende — ikke havde fjerneste Anledning til at falde paa. Nei, denne Omformning af Messiasideen bærer Mærket af sin Oprindelse paa sig selv: den skyldes ikke Phantasi, heller ikke, som man har villet hævde, en Sindssygs Phantasteri; den er fremgaaet af *Erfaring* — Jesu Disciples Erfaring om hans Lidelse, Død og Opstandelse. Dette er ikke blot den sandsynligste Forklaring og allerede derfor den eneste videnskabeligt berettigede; det er den eneste mulige Forklaring, naar den sammenholdes med den øvrige Overlevering.

Hvis det her Udviklede er rigtigt, saa bliver Resultatet, at man ikke kan antage Evangeliernes Messiasoverlevering som Helhed; den er uhistorisk, legendarisk og tendentiøs. Dermed er naturligvis ikke sagt at den ikke kan indeholde historiske Momenter,

eller at det skulde være umuligt ved passende Midler at skille disse Momenter ud af deres Forbindelse med det legendariske Stof. Det er tvertimod Forskerens Ret og Pligt at forsøge herpaa; men det maa ikke glemmes, for det første at man i denne Søgen bevæger sig paa Mulighedernes, Formodningernes, høiest Sandsynlighedernes Omraade; og for det andet at een af disse Muligheder er den, at der slet ingen historisk Kjerne er, ɔ: at Jesus overhovedet ikke har anseet sig selv for Messias, men at den christelige Messiasidee helt og holdent er en Frembringelse af Jesu Menighed fra Tiden efter hans Død.

Gaar man nu ud fra, hvad der paa Forhaand maa siges at være det Sandsynligste, at Jesus har tillagt sig selv en Messiasværdighed, men ikke den Evangelierne lader ham tillægge sig, saa bliver det Opgaven at konstruere en Messiasforestilling, som han med Rimelighed kan antages at have anvendt paa sig selv, og som der tillige helst skulde være tydelige Spor af i Overleveringen. Man kan her gaa een af to Veie. Enten kan man, i Samklang med Overleveringens almindelige Charakter, holde sig til den overnaturlige, himmelske Messiasidee; dette er den almindelige Fremgangsmaade. Eller man kan, i Henhold til de Fingerpeg som specielt Lidelseshistorien giver, nærmest tænke paa den nationale, verdslige Messias; saaledes gjør Hr. A. C. Larsen. I begge Tilfælde kommer man i alvorlige Vanskeligheder, som jeg nu skal skizzere, idet jeg tager den første Antagelse først.

Fjerner man de haandgribeligt christelige Bestanddele fra Evangeliernes Messiasbillede, saa beholder man tilbage den jødiske „himmelske“ Messias, det „himmelske Menneske“ eller hvad man nu vil kalde det. Har Jesus ligefrem tillagt sig dette Prædikat, saa er den Slutning uafviselig, at han har været sindssyg. Naar et Menneske, der gaar her paa Jorden ligesom vi Andre, samtidig anseer sig selv for at være et guddommeligt Væsen, hvis Plads kun er i Himlen, saa er han forrykt, derom tvivler ingen. Nu er der imidlertid, fraseet selve Messias-Beretningerne, ellers ikke noget i Overleveringen der tyder paa at Jesus har været sindssyg; hvad man har villet anføre herfor, er uholdbart. Det er under disse Forhold naturligt, at man hellere vender sig kritisk mod Messias-Beretningerne end strax griber til den Udvei alene af Hensyn til dem at erklære Jesus for ab-

norm — selv om man ikke, som Theologerne, af andre Grunde er udelukket fra at benytte denne Udvei.

Et nærmere Eftersyn viser da ogsaa, at ikke blot psychologisk, men ogsaa rent technisk (kildekritisk) betragtet indtager Messias-Beretningerne en Særstilling i Overleveringen om Jesus. Harmack har fornylig i en interessant Afhandling[1]) gjort det Experiment at isolere den ene Gren af Overleveringen, „Talesamlingen", og see hvad der kom ud af det. Det viser sig da at i Jesu egne Ord spiller Forestillingen om at han selv er Messias en paafaldende lille Rolle. Med Bestemthed fremtræder den, fraseet enkelte og endda ikke helt sikre Udsagn, der maa tilhøre Jesu allersidste Dage, egentlig kun i hans hyppige Betegnelse af sig selv som „Menneskesønnen".

Jeg berører her det Problem, som Hr. A. C. Larsen har viet en tidligere Afhandling og en ikke ringe Del af sin Artikel. Naar man almindelig mener at Jesus maa have anseet sig selv for den himmelske Messias, saa skyldes det sikkert for en væsentlig Del netop den Omstændighed, at vore Evangelister hyppig lader ham betegne sig selv som „Menneskesønnen", og at de tillige jevnlig anvender dette Udtryk om den himmelske Messias. Hr. A. C. Larsen anerkjender ikke dette Argument. Han mener ganske vist at Jesus har brugt Udtrykket „Menneskesønnen", men hverken at han har brugt det om sig selv alene, eller at han har brugt det i Betydningen den himmelske Messias som mythisk Enkeltperson. Efter Hr. Larsen skal Jesus med „Menneskesønnen" have tænkt paa „Israels Hellige", i Tilslutning til den Fortolkning som Danielbogens Forfatter har givet af det samme Udtryk. Hvor bekvem end denne Udvei kunde være for den der tvivler paa at Jesus overhovedet har anseet sig for Messias — thi med den anden, den verdslige Messiasidee bliver man langt lettere færdig —, saa tror jeg dog ikke den er gangbar. Den Fortolkning man kommer til at opstille af en Række Steder i Evangelierne er yderst tvungen — noget jeg naturligvis ikke her i det Enkelte kan paavise; og Danielbogens Fortolkning af Udtrykket „Menneskesønnen" er en skrøbelig Støtte for saa vidtrækkende Slutninger. Det er rigtigt at Daniel forstaaer „Menneskesønnen" som „Israels Hellige", men det

[1]) Sprüche und Reden Jesu. Lpz. 1907.

synes paa den anden Side utvivlsomt, at han ikke selv har fundet paa at lade de Hellige optræde i Skikkelse af „en Menneskesøn“, men at han her arbeider med overleveret mythisk Stof, ɔ: at han har forefundet Forestillingen om et „himmelsk Menneske“ som mythisk Enkeltperson og har omtydet den efter sine Formaal. Naar man saa baade hos Henoch og i en saa folkelig Forestillingsverden som den Jesus og hans Omgivelser bevægede sig i finder „Menneskesønnen“ uden nærmere Betegnelse, men aabenbart som eschatologisk Forestilling, saa ligger det virkelig nærmest at tænke paa selve det mythiske, folkelige Begreb og ikke paa Danielbogens kunstige Omtydning deraf.

Der er en anden Løsning af Problemet, der forekommer mig at ligge langt nærmere, men som jeg her kun lige kan antyde; ogsaa Hr. A. C. Larsen er forøvrigt inde paa den. Den gaar ud fra to Ting: *at* det — selv fraseet alle andre Betænkeligheder — er yderst paafaldende, at Jesus skulde have haft for Vane at omtale sig selv i 3die Person; og *at* der findes ikke faa Steder hos vore Evangelister, hvor Jesus bruger Udtrykket „Menneskesønnen“, og bruger det om „det himmelske Menneske“, *uden at der efter Sammenhængen er nogen Nødvendighed for at forstaa det om ham selv*. Fra dette dobbelte Udgangspunkt kommer man til følgende Konstruktion: Jesus har anvendt Udtrykket „Menneskesønnen“, endog hyppigt, og har dermed forstaaet den himmelske Messias, som for ham var en given Bestanddel af hans Forestillinger om Gudsrigets Indtræden. Efterat hans Disciple gjennem hans Opstandelse havde faaet den Tro at han selv var „Menneskesønnen“, maatte dette Udtryk i alle de Udsagn af ham, hvori det rigtigt var overleveret, forstaaes om ham selv, som Selvbetegnelse; og det var da naturligt, ja uundgaaeligt, at det ogsaa trængte ind i Udsagn, hvor han ikke havde brugt det, og at Udsagn, hvor han havde brugt det, men ikke om sig selv, omformedes saaledes, at „Menneskesønnen“ kun kunde forstaaes som Selvbetegnelse. — Dette er kun en Hypothese, der endda faaer at staa for min egen Regning; men den forekommer mig indtil videre den rimeligste Løsning af det forviklede Problem.

Jeg vender tilbage til den Antagelse, at Jesus ligefrem har opfattet sig selv som den himmelske Messias. Naturligvis har den liberale Theologi meget godt seet de ubehagelige Konse-

kvenser som denne Antagelse førte med sig, dersom den skulde formuleres i nær Tilslutning til Overleveringen, og har søgt at undgaa dem ved at trække fra og forme om, der er jo ingen anden Maade. Helst taler man om den gevaltige Omformning og Aandeliggjørelse (Vergeistigung) af det jødiske Messiasbegreb, Jesus skal have foretaget — og man gjør i Virkeligheden ikke andet end at lægge den *christelige* Messiasidee, om end i reduceret Skikkelse, ind i Jesu Selvbevidsthed, paa Trods baade af Historie og Psychologi. Bedre og forsigtigere gaaer de Forskere frem, der mener, at Jesus aldrig har anset sig for at *være* Messias, men mod Slutningen af sit Liv har ment, at han skulde *blive* Messias, skulde ligesom udnævnes dertil, naar Gudsriget kom. Det er en Hypothese som ikke ligefrem kan gjendrives eller betegnes som helt usandsynlig. Men dens Tilhængere nødes til at forkaste saa meget af Overleveringen, at de for den Sags Skyld lige saa gjerne kunde give Slip paa Resten med; og dertil kommer at netop Beretningerne om Jesu sidste Dage, paa et enkelt Punkt nær[1]), ikke er Hypothesen gunstige. Hans Optræden i Jerusalem, særlig Tempelrensningen, tyder ikke paa en passiv Forventning om kommende Forherligelse. At man heller ikke godt kan tillægge Jesus en saadan Forestilling, og dog fastholde at han har været sjælelig sund, nævner jeg blot; det er ikke i sig selv nogen afgjørende Indvending mod *dette* Løsningsforsøg.

Den anden Vei, at tillægge Jesus Ideen om, at han var Messias nærmest i den gammeljødiske Forstand af Ordet, som politisk Befrier, er der ikke mange der har været inde paa. Hr. A. C. Larsen er, som det sees af hans Artikel, een af dem; jeg troer det vil glæde ham at erfare at en Forsker som *Wrede* imod Slutningen af sit Liv heldede til samme Tanke.[2]) Man har i Virkeligheden ved denne Antagelse, hvor stærkt den end tilsyneladende fjerner sig fra Overleveringen, fastere Grund under Fødderne end ved nogen anden, fordi det kan betragtes som en Kjendsgjerning, at Jesus er blevet korsfæstet som Messias — og da selvfølgelig som den *verdslige* Messias; den himmelske

[1]) Mc. 10, 35 ff. og Paral.

[2]) Wrede har Intet offentliggjort herom; hvad her er meddelt, beroer paa en mundtlig Ytring af ham. Den fremsattes med stærke Forbehold, men gik ud paa, at Wrede ikke mere saa ubetinget som tidligere turde forkaste hele Messias-Overleveringen, og at *hvis* Jesus havde tillagt sig Messiasværdigheden, maatte det nærmest være i national Forstand.

havde Romerne ingen Grund til at tage sig af. Den fortjener derfor ubetinget en nærmere Omtale.

Først maa bemærkes, at skal den overhovedet føres igjennem, saa kan der i hvert Fald kun være Tale om en Forestilling der er dukket op hos Jesus i hans allersidste Levetid. Hans hele tidligere Virksomhed som Lærer og Helbreder af Syge tyder bestemt imod, at han har haft Ideer der kunde faa ham til at identificere sig med Jødefolkets forventede Befrier. Det er dette jeg har ment, naar jeg i „Verdenskulturen“ har protesteret mod at lægge Messiasideen til Grund for Jesu Optræden *fra først af*, som den moderne Theologi almindeligvis gjør; derimod har jeg ganske vist ikke villet sige saadanne Trivialiteter som Hr. A. C. Larsen ved sin Sammenligning med Napoleon faar Læseren til at tænke paa. Endvidere er det klart at man maa foretage en stærk Omdannelse af det gamle Messiasbegreb for overhovedet at faa det anvendt paa Jesus. At han ikke følte sig som politisk og krigerisk Befrier, viser Historien om Skattens Mønt; at han ikke har været nogen „Davidssøn“, viser Afsnittet om Davidssønnen. Hele hans Interesse samlede sig om Gudsrigets Indtræden; og Gudsriget var for ham en moralsk og religiøs Fornyelse af Folket og en Omvæltning af hele den bestaaende Naturtilstand, ikke en politisk Revolution. At han følte sig selv kaldet til at hidføre den Regeneration af sit Folk, der maatte gaa forud for Gudsrigets Indtræden, og at han i sine Helbredelsesundere saae Beviser for dets umiddelbare Nærhed, kan betragtes som sikkert. Man maatte da antage, at han ud fra disse Betragtninger kom til at tillægge sig selv Stillingen som Messias i Betydningen af Gudsrigets Forbereder og Hidfører, der, udrustet med den høieste Kraft og Myndighed, ikke blot af aandelig, men ogsaa af verdslig Art, skulde ligesom tvinge Jødefolkets Omvendelse igjennem og fremfor alt frigjøre det fra Pharisæerherredømmets Forbandelse — for Jesus den afgjørende Hindring for at komme ind i Gudsriget. Og man kunde til Støtte herfor anføre Tempelrensningen, der har alt muligt Præg af at være historisk.

Ikke desto mindre frembyder ogsaa denne Hypothese store Vanskeligheder — og Vanskeligheder der for største Delen er uafhængige af den specielle Formulering jeg her, paa eget An- og Tilsvar, har givet til Bedste. Jeg tør ikke afgjøre om en saa-

dan Omformning af det gamle Messiasideal var mulig; men saa meget er vist, at den er lidet sandsynlig hos en Mand der var stærkt optaget af den nyere, supranaturale Messiasforestilling. Jesus maatte have foretaget en underlig Fordobling af Messiasskikkelsen — noget som stemmer lidet med hans almindelige Tænke- og Forestillemaade, der er fast og enkelt.[1]) Hvad jeg imidlertid tillægger større Vægt, er den Omstændighed, at Overleveringen i Virkeligheden ikke er den hele Antagelse gunstig. Hvor den verdslige Messiasidee dukker frem i Forbindelse med Jesus, er det, som ovenfor paavist, bestandig Andre der tillægger ham Messiasværdigheden, ikke ham selv. Særlig klart er dette i Petrusbekjendelsen. Gaaer man ud fra at den er historisk (hvad der ingenlunde er saa sikkert, som man ynder at gjøre det til), saa maa man ialtfald antage, at Petrus har taget Messias i den gammeldags Forstand; at gjøre Jesus til „det himmelske Menneske“ kunde umulig falde ham ind. Hvorledes Jesus har stillet sig til denne Erklæring, savner vi i Virkeligheden Underretning om; thi hvad der følger paa Petrus's Bekjendelse, er ikke historisk Overlevering, men Dogmatik. Det er muligt at den skarpe Afvisning af Petrus („gaa fra mig, Satan; du tænker ikke hvad Guds er, men hvad Menneskers er“) indeholder en virkelig Erindring; men i saa Fald er den rykket ud af sin Sammenhæng, og det er ikke fristende at forsøge paa at rekonstruere det Oprindelige. Skulde man imidlertid gjøre det, vilde man nærmest komme til en Protest fra Jesu Side mod selve den verdslige Messiasidee.

Saaledes staaer i mine Øine Sagen. Den overjordiske Messiasforestilling er overordentlig usandsynlig, ja som Sagen sædvanlig fremstilles umulig, som Jesu Forestilling om sig selv. Den verdslige Messiasforestilling er mulig, saa vist som den har været anvendt *af Andre* paa Jesus i hans levende Live; men prøver man at føre den igjennem som anvendt af ham selv, saa drives man af Overleveringen over i den anden, den overjordiske, som man netop vilde undgaa.

Under disse Omstændigheder er det ikke blot fristende, men ogsaa videnskabelig fuldt berettiget at prøve paa at hugge Knu-

[1]) Mod Hr. A. C. Larsen gjælder dette Ræsonnement ikke, da han ikke troer, at Jesus har haft Forestillingen om „den himmelske Messias“ som Enkeltvæsen. Men mod enhver der mener at han har haft den, er det en Indvending som ikke er let at afkræfte.

den over ved at erklære den hele Overlevering om at Jesus har anseet sig selv for Messias for et Produkt af den ældste Menigheds dogmatisk bestemte Mythedannelse. Hvad der taler for at en saadan Omdannelse af det virkelige Forhold har fundet Sted, er heller ikke blot det Negative, at man ikke kan komme ordentlig til Rette med nogen anden Antagelse. Der er bestemte positive Kriterier, der peger i samme Retning. Det vigtigste af disse er først fremdraget af *Wrede* i hans ypperlige Afhandling „Das Messiasgeheimnis in den Evangelien". Han har her paavist, at der i den ældste Menighed engang maa have raadet den Forestilling, at Jesu Messiasværdighed var en *Hemmelighed* — ikke blot for „Folket", men ogsaa for hans egne Disciple — i hans levende Live, og først blev aabenbaret ved hans Opstandelse. Han har kombineret denne Iagttagelse med en Forestilling der leilighedsvis kommer til Orde hos Paulus (skjønt Paulus selv strengt taget ikke kan have haft den): at Jesus *først blev Messias ved sin Opstandelse.* — Til disse Indicier kommer endelig den almindelige Betragtning, at *hvis* Jesu Disciple først efter og som Følge af hans Opstandelse kom til den Erkjendelse at han var Messias, saa maatte de nødvendigvis ikke blot søge efter Beviser for at han var det, i hvad han gjorde og sagde i sit Liv, men de maatte ogsaa tillægge ham selv Bevidstheden om at være et overmenneskeligt Væsen. At Overleveringen under Paavirkning af Messiasdogmet har omformet Virkeligheden ved at tillægge Jesus mirakuløs Forudviden om Fremtiden, foruden andre overmenneskelige Kræfter og Egenskaber, er ubestrideligt; at der ogsaa er blevet tillagt ham en Forestilling om hans eget Væsen, som han ikke har haft, er en Antagelse, der i Virkeligheden ligger lige i Forlængelsen af vor sikre Viden om den evangeliske Overleverings Beskaffenhed.

Hermed skal jeg slutte. Hvad jeg har kunnet give, er kun Antydninger, endda ganske løse Antydninger; en virkelig Udførelse af Spørgsmaalet vilde kræve, ikke en Afhandling i et Fagtidsskrift, men en hel Bog. Jeg har derfor paa mange Steder maattet udtrykke mig dogmatisk, nøies med at fremsætte egne Paastande eller afvise Andres, hvor en nærmere Begrundelse havde været ønskelig. Derfor har jeg ogsaa med Villie udtrykt mig mere subjektivt, ladet min personlige Mening træde mere frem end det er min Tilbøielighed eller Vane, naar jeg skriver

om videnskabelige Emner. Forhaabentlig er det ad denne Vei lykkedes at give Læseren det Indtryk, at der her ikke er Tale om fastslaaede Resultater, „Videnskabens sidste Ord“, eller hvilke Talemaader man ellers bruger, naar man vil indprente en i videnskabelige Kredse almindelig anerkjendt Sandhed; men om et Problem, som man ialtfald kun kan tage bestemt Stilling til paa egne Vegne og saaledes at man selv bærer det fulde videnskabelige Ansvar for Begrundelsen. Paa den anden Side skulde det rigtignok ogsaa gjerne være blevet klart, at her virkelig er et Problem, og et meget vanskeligt Problem, som man ikke kan skaffe ud af Verden ved en Henvisning til „Overleveringen“. At faa et sikkert Resultat ud af Overleveringen om Jesu Selvbevidsthed er — mildest talt — ikke af den Slags Ting man løber til.

A. B. Drachmann

SOMMER

I

I Middelhavet, i de dybe Vande,
en Musling boer, hvoraf en Farve vindes,
det kosteligste Farvestof, som findes.

Og naar den løftes op til Dagens Lande,
forbløder den, og mens den gaar til Grunde,
der strømmer Purpur af dens Dødsensvunde.

En Digters Sjæl i Tavsheds Dybder boer,
og skal hans Tanke finde Form i Ord,
maa haarde Hænder martre ham til Døde,
saa Hjærtet kan i Purpur sig forbløde.

II

Stille, Granskoven tier,
kun Fluernes stadige Summen —
det er i den dybe Forstummen
Mindernes Melodier.

Disse Gange af Sand, disse Stammer,
og Duften af Harpix og Naale,
og Tykningens mosklædte Skaale,
og Solskinnets Pletter og Flammer.

Ak, Minder om døde Dage,
Begyndelsens henfarne Tider!
Granskov, Granskov — jeg lider
som den Gang, for længe tilbage!

Granskov, i dit Dyb jeg mig gemmer;
ind under de hængende Grene
vil jeg skjule mig og være ene
og lytte til Tavshedens Stemmer.

III

Ene er du her — men uden Fred.
Stilhed, Stilhed er her — men ej Lykke.
Vi kan dulme, svale, skærme, skygge,
men vi hører til paa Tidens Bred.

Tiden er det aldrig tømte Kar —
øs kun evigt, evigt skal du tørste!
Lide skal du, længes som hin første
Dag, du under Skovens Skygger var.

Som en Strøm af Lava Livet brænder.
Stakkels du, som øste af dens Guld!
Strømmen rinder, lige rød og fuld,
Slakken slukkes mellem dine Hænder.

IV

Hvad hjælper de lønligste Minder,
jeg dybest i Granskoven finder?
Hvad hjælper min henfarne Kvide
for alt, som jeg endnu maa lide?
Den Luft, som i Granerne suser,
ej løfter den Sten, der mig knuser.

Vé over hver Sjæl uden Styrke,
som vandrer sin Livsvej i Mørke,
vé over de lysrædde Sjæle,
der vil sig for Solskinnet fjæle
og knæler paa Skovmossets Puder
for gamle, afmægtige Guder!

Min Gud, om jeg havde dig funden,
før Ungdommens Tid var udrunden,
da skulde for Klage og Kære
der stige en Sang til din Ære.
Men vilde du mig i det Dybe,
og lod du blandt Krybet mig krybe,
saa giv mig omsider at stige
med vaklende Fjed mod dit Rige!

V

Børnene leger ved Skovens Bræm,
bygger sig Huse af Sand.
Inde i Skoven, tilbage og frem,
vandrer en ensom Mand.

Solen synker, der bliver kaldt:
„Børn, det er sent, kom ind!"
Hvor Solens de sidste Guldstrimer faldt,
suser en kølig Vind.

Børnene løber, Døren blir lukt.
Jeg stirrer fra Skovens Rand.
Det lufter mod Aften, Solen er slukt,
— og jeg byggede Huse af Sand.

JOHANNES JØRGENSEN

ORIENTENS MORGENRØDE ELLER—?

Den seneste Tids Begivenheder i Orienten har leveret det kraftigste Modbevis mod den Antagelse, at Begrebet Orient er ensbetydende med død Stilstand. Revolutionen og den derpaa følgende Reaktion i Persien og nu den gemte og glemte Forfatnings pludselige Genopstandelse i Tyrkiet viser til fulde, at der i disse Lande rører sig politiske Kræfter, som man ellers ikke er vante til at tænke sig eksisterende inden for Islam.

Den europæiske Miskendelse af disse Forhold beror først og fremmest paa en fejlagtig Opfattelse af selve den muhammedanske Religion. Man er vant til at tænke sig Begreberne Islam og Despoti uadskillelig forenede, men — saa underligt det end kan lyde første Gang i europæiske Øren — Sandheden er den, at Islam er en i sit Væsen demokratisk Religion, idet den er udgaaet fra et Folk, hos hvem fra de ældste Tider Lighedsbegrebet var fremelsket i en særlig Grad. Hos de gamle Arabere var inden for den enkelte Stamme alle jævnbyrdige; Schejken var kun „den første blandt Ligemænd“ og havde i alle vigtigere Anliggender at raadspørge hele Stammen. I den ældste muhammedanske Menighed fastholdtes dette Princip, som ogsaa godkendtes af Profeten selv, og de første Kalifer fremgik af et simpelt Flertalsvalg. Rigets voksende Omfang umuliggjorde senere dette, men den demokratiske Understregen af Lighedsprincippet, som var givet i Religionens Oprindelse, holdt sig paa mange Omraader; den første Kalif Abu Bekrs Ord om, at i Islam er der ikke Fyrster og ikke Tiggere, men kun Muhammedanere, blev i en vis Forstand ved at staa ved Magt.

Det tyrkiske Rytterfolks aristokratiske Tendenser udviskede delvis den gamle, arabiske Opfattelse. Alligevel trængte Lighedstanken ogsaa frem her, og ikke mindst i gejstlige Kredse, hvor Kendskabet til Koranens Tankegang var størst. Det er vel værd at mindes, at da den tyrkiske Forfatning blev proklameret i December 1876, sluttede alle Ulema'erne, det øverste gejstlige Raad i Tyrkiet, sig med Iver til den nye Tingenes Tilstand, og fra forskellige blandt dem fremkom Protester, da den efter kun faa Maaneders Forløb blev sat ud af Kraft.

Det, at Islam som saadan ikke er fremmed for eller fjendtlig mod de konstitutionelle Ideer, er det Hovedpunkt, som maa fastholdes ved Bedømmelsen af de i Tyrkiet stedfundne Begivenheder. Thi i Orienten er al Udvikling bunden til Religionen og kun mulig ved denne. Det Forhold, som i Europas Kulturhistorie saa ofte har gentaget sig, at den politiske og sociale Udvikling gaar uden om eller undertiden endog lige paa tværs af den herskende Religion, det er i Orienten ganske utænkeligt paa Grund af, at den enkelte i hele sit daglige Liv er saa opfyldt af og bestemt af sin Religions Læresætninger. Kun hvad der er i Harmoni med Islam, vil i Længden kunde bestaa og trives.

Fra den muhammedanske Religions Side er der intet principielt til Hinder for Tanken om et konstitutionelt Tyrki. For nu at bestemme Muligheden og Værdien af denne Tankes Gennemførelse, maa man undersøge dens Forhold til de tre Faktorer, der bliver afgørende: Befolkningen, Sultanen og Europa.

Det er det ungtyrkiske Parti, der har fremkaldt den ny Tingenes Tilstand, og det naturlige bliver da, at Regeringens Ansvar i mere eller mindre direkte Form i den nærmeste Tid kommer til at hvile paa dette. Men det er desværre i høj Grad tvivlsomt, om Ungtyrkerne vil være i Stand til at regere. Det er karakteristisk for den disciplinerede, men alt andet end originale og selvstændige tyrkiske Nation, at den altid skal have et eller andet Forbillede, som den slavisk efterfølger. I Litteraturen var det i ældre Tid Persien og i den mest moderne Periode Frankrig, som leverede Mønstre; i Politikken er det paa samme Maade for Gammeltyrkerne de oldorientalske Statsformer og for Ungtyrkerne den europæiske Parlamentarisme, der afgiver Mønstret. Men naar man ser, hvorledes ogsaa i Europa adskillige Lande har deres Vanskeligheder med Parlamentarismen, er det mere

end tvivlsomt, hvor vidt denne Statsform i Tyrkiet i Betragtning af det ret lave Dannelsestrin, hvorpaa Befolkningens store Flertal endnu staar, vil blive mulig og nyttig. Erfaringerne fra Rusland med den af den første Duma udviste Optræden synes ikke at indeholde synderlig gode Varsler.

Langt vigtigere og tillige langt farligere er det dog, at et parlamentarisk Statsstyre vil aabenbare den dybeste Brøst i det osmanniske Statslegeme, nemlig den store Uensartethed i Race og Religion mellem de forskellige Befolkningsdele. Hvis det var muligt udelukkende at give den osmanniske Del af Befolkningen Valgret, er der al Udsigt til, at det parlamentariske Maskineri vilde komme til at funktionere fortræffeligt. Der vilde blive samme Disciplin og Orden paa en tyrkisk Rigsdag som i et tyrkisk Regiment; den menige vilde hurtigt finde sin Fører, og med Tyrkernes ejendommelige Loyalitet vilde Forhandlingerne mellem disse altid kunne gaa let og glat. Men noget ganske andet bliver Forholdet, naar Repræsentanter for alle Rigets forskellige Nationer, Arabere, Kurdere, Armeniere, Grækere og Jøder skal mødes i samme Sal til den paa Forhaand umulige Opgave at bringe de forskelligste Livsanskuelser og de diametralt modsatte økonomiske og nationale Interesser til at gaa sammen under eet.

Den største Fare ligger her i Modsætningen mellem Tyrker og Arabere. Det er en bekendt Sag, at den arabisk talende Befolkning i Syrien og Mesopotanien gennemsnitlig er Tyrkerne langt overlegen i aandelig Dygtighed; det viste sig jo ogsaa paa det kortvarige Parlament i 1877, at de arabiske Deputerede var de eneste, der havde en Smule Begreb om, hvad der skulde gaa for sig, og som forsøgte at sætte en regelmæssig Lovgivervirksomhed i Stand. Ogsaa paa den Rigsdag, hvis Valg om faa Maaneder skal tage deres Begyndelse, vil de Deputerede fra Syrien hurtigt komme til at spille første Rolle i Kraft af deres større Intelligens og mere udviklede aandelige Bevægelighed.

Men hos disse Arabere fra Syrien har der i Aarhundreder slumret et glødende Had til alt, hvad der er tyrkisk. Det viste sig da ogsaa i det nittende Aarhundredes første Halvdel, da Ibrahim Pascha erobrede Syrien, hvor let det faldt for Landets Befolkning at ombytte det tyrkiske Herredømme med det ægyptiske. Det er ikke tænkeligt, at syriske Deputerede nu skulde blive loyale Medarbejdere for det tyrkiske Riges Velfærd; Sær-

standpunkter vil blive gjort gældende og Særinteresser søgt fremmede, men for Statens Helhed vil den mere intellektuelt end moralsk udviklede Araber næppe have noget tilovers; han vil tværtimod, hvor han kan komme til det, søge at overliste den dumme og troskyldige Tyrk til Gavn for sig selv og til Fordærv for alle fælles Interesser.

Heller næppe vil det blive let at faa armeniske og kurdiske Repræsentanter til at arbejde sammen, ja, blot til at sidde fredelig paa Bænk sammen. I den kroatiske Landdag i Agram bruger man at trække de sporebesatte Støvler af og kaste dem i Hovedet paa hverandre; naar man kommer endnu længere mod Øst, er der ikke meget Haab om, at de parlamentariske Omgangsformer vil blive mildere. Kun en med en ligefrem overjordisk Blanding af Kraftfuldhed, Takt og Snille udrustet Præsident vil kunne forhindre, at det nye tyrkiske Parlament bliver Skuepladsen for Skandaleoptrin, alvorligere og blodigere end de, hvormed det østrigske Rigsraad plejer at forarge Publikum; her ynder man at give hverandre Blækhusene i Hovedet; i det nye tyrkiske Parlament bliver maaske den Vædske, der kommer til at flyde, ikke sort, men rød.

Det andet store Spørgsmaal for den tyrkiske Parlamentarismes Fremtid er Sultanens personlige Stilling til den nye Tingenes Tilstand. Dette Spørgsmaal er ingenlunde let at besvare. Det er ganske klart, at Genopvækkelsen af den forglemte Forfatning af 1876 blev aftvunget Sultanen i hans Frygtsomhed. Han havde hidtil altid troet sig stærk nok til at kue alle liberale Bestræbelser, men da disse ogsaa gjorde sig gældende i Hæren, oven i Købet blandt hans trofaste Albanesere, saa opgav han Ævred øjeblikkeligt. Og med den fremragende politiske Sans, som Abdul-Hamid II er i Besiddelse af, gav han alle Indrømmelserne med eet Slag, i Stedet for paa vanlig Fyrstevis at lade sig dem aftvinge en ad Gangen og derved selv svække Virkningen af sin Føjelighed. Formelt var Sagen jo saare simpel, da Forfatningen af 1876 faktisk aldrig var ophævet, og det eneste, der behøvedes, var en kejserlig Kundgørelse om, at nye Valg vilde blive udskrevne. Men hertil føjedes jo en Mængde personlige Forandringer af den mest indgribende Natur. De Mænd, der hidtil havde staaet Sultanen nærmest og paa hvem Ansvaret for Hofkamarillaens Intrigeregering almindelig lagdes, de forsvandt

som ved et Teaterkup; der blev givet Amnesti i videste Omfang, og fra fjerne Forvisningssteder strømmer nu Skarer, hvor iblandt enkelte af Tyrkiets ædleste og dygtigste Mænd, tilbage til Konstantinopel.

Hele denne pludselige og vidtrækkende Forandring er bleven Sultanen aftvungen ved at gøre ham bange. Men derfor er det alligevel ikke sikkert, at han ligesom Czar Nikolaj fra nu af kun skulde være optaget af Tanken om lidt efter lidt at faa Magt til at tage alle Indrømmelserne tilbage og gøre alt det skete usket. Den Mulighed er ikke helt udelukket, at Sultanen nu har opdaget, at det Net af Skræmmebilleder og Attentathistorier, hvori hans Omgivelser havde indspundet ham, var et rent Fantasiprodukt, kun beregnet til sikre deres Indflydelse hos den nervøse Eremit. Maaske den gamle Sultan ligefrem føler det som en Lettelse atter at kunne bevæge sig frit mellem sit Folk i Stedet for at være en Fange i sit eget Palads.

Det er imidlertid kun Formodninger og ikke Vished, man kan have om, hvilke Tanker af denne Art der huses i Sultanens Hoved. Der er faa Mennesker, i hvis Tankegang det er saa vanskeligt at trænge ind som i Abdul-Hamids; den berømte ungarske Orientalist og Rejsende Vambéry, der besøgte Faderen, Sultan Abdul-Medjids Hof, fortæller, at Sønnen allerede fra lille var en tavs og indesluttet Dreng, der ikke brød sig om at lege med sine Søskende, men mest holdt sig for sig selv. Dette Karaktertræk har Abdul-Hamid bevaret hele Livet; han har haft mange Raadgivere, men aldrig nogen Fortrolig.

Man maa da for at vurdere Sultanens Stilling til de ny Forhold nøjes med et Skøn over, paa hvilke Punkter Sultanen maa mene at have Fordel eller det modsatte af den stedfundne Omvæltning. Det er klart, at for en saa magtsyg, egenraadig og virkelysten Mand som Sultan Abdul-Hamid vil enhver Indskrænkning af Magtomraadet altid føles smerteligt; paa den anden Side er der dog ogsaa Omstændigheder, hvorved Sultanen kan haabe at høste Fordele netop af den nu genindførte Forfatning.

Ved Siden af Kaliftanken, hvis Betydning for den nuværende Sultans Politik jeg tidligere har haft Lejlighed til at belyse i dette Tidsskrift, er der to Ideer, som han, navnlig i de senere Aar, med stigende Haardnakkethed har forfulgt. Den ene er udtrykt i Bestræbelsen for ikke at lade Riget lide nogen yderligere terri-

torial Formindskelse, men opretholde det, selv om det kun er rent formelt, i dets nuværende Omfang; den anden er af mere personlig Art, nemlig Tanken om at faa tilvejebragt en Forandring i Tronfølgen, for at Yndlingssønnen, Burhan-eddin, den tredje i Rækken, kunde blive Sultan i Stedet for Broderen Muhammed Reschad, som nu er præsumptiv Tronfølger.

I Kampen for begge disse Tanker vil en tyrkisk Forfatning med et folkevalgt Parlament kunne blive Sultanen et fortræffeligt Hjælpemiddel. I Spørgsmaalet om Makedonien, den Landsdel, der først og fremmest truer med at brække løs fra det osmanniske Rige, vil den frygtede europæiske Intervention blive langt vanskeligere, naar Stormagternes Diplomater staar over for et tyrkisk Parlament, end naar de har med den enkelte Mand, Sultanen, at gøre. Det er jo stadigt Folkets Sag, som Magterne har brugt som Paaskud for deres Indblanding, men naar nu det folkevalgte Parlament selv tager Stilling, vil Grundlaget for denne Indblanding dermed være borttaget. Og der er jo ingen Fare for, at de asiatiske Nationer, Tyrker, Arabere og Kurder, skal føle sig opfordrede til at begunstige det for dem fjerntliggende Makedonien paa nogen Maade, der kan skade Rigets Integritet.

En eventuel Forandring i Tronfølgeloven vil Sultanen lettere og med mindre Risiko kunne faa gennemført, naar Parlamentet gaar med dertil, end naar han skulde gennemføre den af egen Magtfuldkommenhed. Der kan saare let tænkes Tilfælde under Samarbejdet mellem Sultan og Parlament, hvor dettes Samtykke til en saadan Forandring kan blive gjort til Genstand for en almindelig politisk Byttehandel.

Det ses let, at i samme Omfang som et tyrkisk Parlament vil kunne blive et Dæks- og Hjælpemiddel for Sultanen i hans Kamp for at holde Europa ude. i samme Grad vil Forfatningen, hvis den virkelig skulde kunne bidrage til Rigets Reorganisation, blive en Torn i Øjet paa Europas Diplomater. De ledende Magter i Østen, England og Rusland, ønsker begge af letforstaaelige Grunde et svagt Tyrki med en Regering uden Autoritet og en Befolkning, opfyldt af Særinteresser og Misfornøjelse. Et virkeligt moderne, fuldt ud civiliseret Tyrki med Selvtillid og Selvstyre vilde gøre Ende paa mange vidtrækkende politiske og økonomiske Forhaabninger rundt om i Europa. Navnlig i økonomisk Henseende er Europa opsat paa at faa Tyrkiet helt under

Formynderskab, men med et virkeligt velorganiseret konstitutionelt Styre vil dette langt vanskeligere lade sig gøre end under de hidtilværende Forhold.

Det er let at se de Farer, der truer Tyrkiet, hvis det parlamentariske Eksperiment mislykkes, hvad der jo er adskillig Udsigt til, men i det omtalte Forhold til Europa ligger en Fare, som bliver større, netop hvis Forfatningsmaskineriet viser sig i Stand til at arbejde. Det vil da ligge baade i Englands og Ruslands Interesser at stikke Tværtræer i Hjulene og ved at udnytte de ovenfor paaviste nationale Modsætningsforhold spinde det tyrkiske Parlaments Handlefrihed ind i et snærende Net af Intriger for at foranledige det, som stadig er Endemaalet for europæisk Stormagtspolitik i „det nærmere Østen", Interventionen under mere eller mindre skjulte Former.

Omgivet af disse mange, fra alle Sider lurende Farer træder Tyrkiet ind i en ny Epoke. Man vil følge Udviklingen med Spænding; thi intet Menneske ved, om det ejendommelige Skær, der nu ligger udbredt over det osmanniske Rige, betyder en politisk Morgenrøde eller er Tegnet til Halvmaanens og Stjernens endelige Nedgang.

J. Østrup

DEN LILLE GENERALLOCKOUT

Med nogen Uret roser vi os af, at Middelalderens Fejderet er forsvundet fra vort Samfund; det er ikke usandsynligt, at en fjernere Fremtid vil betragte vore industrielle Kampe med en lignende Medynk — eller Misundelse som den, hvormed vi tænker paa le Sire de Coucys eller Thierry le Tricheurs Bedrifter. De nationale Statsdannelser nedslog Feudaltidens Overgreb; de store sammenhængende Felttog gav Luft for den stadig tilstedeværende Kamplyst; Slagenes uhyre Mandefald virker stærkere paa Fantasien, men de mange Smaafejder forvoldte vel nok langt større Ulykker paa Mennesker og Gods. Skal Udviklingen gaa i samme Spor paa Industriens Felt? skal ogsaa her de utallige smaa lokale Stridigheder afløses af voldsomme, men kortvarige almindelige Krige, hvor et helt Lands eller en Verdensdels økonomiske Livsførelse sættes som Indsats hver eneste Gang? Det er ikke Arbejderne, det er Arbejdsgiverne, der synes at ville det saaledes; er det Arbejdsgiversiden, som i dette Stykke er Udtryk for det sociale Fremskridt?

Er dette end Hovedspørgsmaalet, som rejser sig med stigende Kraft under enhver større Arbejdskonflikt i de senere Aar, ledsages en saadan imidlertid af andre sociologiske Fremtoninger, som den opmærksomme Tilskuer søger at drage Lære af. Saaledes ogsaa denne Gang i den nu afsluttede Strid. Den opviser gennem Bladstrejken et Eksperiment, der endnu ikke havde været prøvet. Det er af yderste Vigtighed at konstatere, om en Arbejdsstandsning paa noget som helst Felt kan virke absolut dødbringende, ganske standse Samfundets Hjerteslag. Dette bør ikke kunne ske, saa langt maa de frie Samfundskræfter ikke kunne virke, herimod vil om fornødent Statens almene Magt gribe ind; men det er nyttigere, at Bevægelserne i sig selv viser sig magtesløse i absolut Forstand. Skræmmebillederne vil da tabe deres Kraft som tvingende Trusler. Paa dette Punkt er der i de sidste Aar prøvet noget igennem herhjemme. Hverken Sporvejsstrejken i 1907 eller Bladstrejken i 1908 viste sig at paavirke vort Liv paa en afgørende Maade. Den københavnske Befolknings bedste Egenskaber, den jævne brede Gemytlighed, dens Frihed for nervøs Uro lagde sig ogsaa denne Gang for Dagen. Man gik paa sine Ben i 1907, man læste „Pressen“ i 1908. — Værre gik det unægtelig med Natrenovationsstrejken i 1906; men W.C.-systemets Sejrsgang vil i en overskuelig Fremtid tage Brodden ogsaa af dette Vaaben. Dette er kun godt; det er nyttigt først og fremmest for Arbejderne selv, at de ikke fristes til at bruge Kampmidler, som vender Samfundets Følelser imod Angriberne og fremkalder Ønsker om repressive Foranstaltninger.

Vigtigere bliver dog det ovenantydede Spørgsmaal: betegner Arbejdsgiverforeningens Masseudelukkelsespolitik et virkeligt socialt Fremskridt?

At der her er Tale om en maalbevidst Politik kan ikke betvivles.

Den, der med nogenlunde upartisk Sind overskuer den danske Arbejdsgiver-

forenings Virkemaade, vil ikke kunne nægte den en vis Anerkendelse. Den har først og fremmest ikke endnu rettet noget som helst Angreb paa Arbejdernes Organisationsret; hele dens Politik hviler tværtimod paa Rettens fulde Godkendelse. De danske Industriarbejdsgivere indtager et langt mere fremskredet Standpunkt end for Eksempel den tyske Storindustri, ikke at tale om den franske Arbejdsgiverstand som Helhed. Og hvor meget dette betyder, vil ses ved Sammenligning med andre Næringsveje end de industrielle. I Handelsvirksomheden er saaledes Medhjælpernes faglige Sammenslutning endnu i sin Vorden og meget langt fra Anerkendelse fra Arbejdsgivernes Side. — Men det er endvidere tænkeligt at anerkende Arbejdernes Foreninger som ligeberettigede, men som ligeberettigede Fjender. Saaledes turde Stillingen være endog i Englands Maskin- og Mineindustri, endnu mere i de store amerikanske Trusters Arbejderpolitik. Den uvildige Bedømmer af dansk Arbejdsgiverpolitik tør ikke paastaa noget lignende. I ikke faa Fag bærer de uundgaaelige Lønforhandlinger Præg af en vis Godlidenhed, en Erkendelse af, at ogsaa Arbejderne har Krav paa et fremskridende Velvære; man lader uden stor Ængstelse det udenforstaaende Publikum betale Gildet gennem stigende Priser. Mere almindelig set bør det anerkendes, at Arbejdsgiverforeningen under Hr. N. Andersens Ledelse ingenlunde har benyttet nedadgaaende Konjunkturer til at fremtvinge Lønnedsættelser, højst til at modsætte sig Krav om større Løn eller kortere Arbejdstid.

Men paa et Hovedpunkt har Arbejdsgiverforeningen grebet fejl, saafremt det virkelig er dens Formaal at tilvejebringe Arbejdsfred: den forlanger for meget af sin Kontrapart, mere end denne er i Stand til at yde. Arbejdsgiverforeningen har lige fra sin Stiftelse af søgt at tilvejebringe en juridisk og finansielt omgærdet Retsorden, garanteret saaledes, at for det mindste, endog rent lokale Brud skulde Hovedorganisationerne kunne drages til Ansvar. Dette søgtes uden Held gennemført under den store Lockout i 1899 ved Krav om store Sikkerhedsbeløb, stillede af Hovedorganisationerne, hvori Modparten skulde kunne gøre sig betalt for de Tab, Overenskomstbrud maatte kunne medføre. Senere har man søgt at naa lignende absolute Sikkerheder gennem den permanente Voldgiftsdomstol og øjensynlig — se saaledes Ingeniør Foss' Foredrag i Nationaløkonomisk Forening — følt sig skuffet over ikke i denne Ret at have fundet et lydigt Redskab for sine Bestræbelser. Som eneste Middel siger man da at have tilbage den almindelige Lockout som Svar paa den enkelte Strejke, som derfor bør anvendes overalt, uden Forskel, uden Hensyn.

Man kan nu meget vel principielt anerkende Arbejdsgiverforeningens Krav om en retlig beskyttet Tilstand, om Agtelse for indgaaede Overenskomster, og dog finde dens Politik i de enkelte Tilfælde forkastelig og forfejlet.

Det maa for det første ikke overses, at man ved Arbejdsaftaler mellem Organisationer er ude i et af Retsordenens allervanskeligste Grænseomraader. Overenskomsten kan kun danne den almindelige Ramme, inden for hvilken de individuelle Aftaler sluttes; den kan ikke forhindre, at disse modificerer den almene Regel, derfor ikke, at der tilstræbes saadanne Afvigelser, kun at disse ikke maa søges opnaaede gennem en egentlig Arbejdsstandsning fra nogen af Parterne. Kommer nu hertil, at der ved Siden af de de aftalte Punkter idelig fremkommer andre Spørgsmaal, som slet ikke kan inddrages under Overens-

komsten, for Eksempel at Arbejdsgiveren stedse maa kunne nægte at beskæftige den efter hans Skøn udygtige Arbejder, selv om han vil arbejde efter Tarifen, og at omvendt Arbejderen vil kunne nægte at gaa i Arbejde paa et Sted, hvor de personlige eller hygiejniske Forhold synes ham utilfredsstillende, eller hvor han frygter for ikke at kunne faa sin Løn betalt, vil man maaske forstaa, hvor haarfin Grænsen kan være mellem det tilladte og det kontraktstridige, hvor lidet disse Forhold egner sig til at inddrages under altfor stive Retsregler.

Men dernæst synes Arbejdsgiverforeningens Politik at slaa i det blinde, naar Uoverensstemmelsen drejer sig om Oprettelsen af nye Overenskomster, ved hvilke den ene eller den anden Part tilstræber Ændringer i det bestaaende. Lad gaa at man hævder Rettens Majestæt overfor Brud paa løbende Aftaler ved de kraftigste Midler. Lad gaa, at man kræver Iagttagelse af visse Former for Aabningen af en Lønstrid, ligesom den sidste Haagerkonference har søgt at tilvejebringe Aftaler om Udstedelsen af Krigserklæringer mellem suveræne Stater. Lad gaa, for at indrømme det yderste, at hvor en Arbejdsstandsning i et Fag uuudgaaelig efterhaanden vilde trække efter sig Arbejdets Ophør i en Række sammenhørende Fag, at da en Hovedorganisation skærer igennem, koncentrerer Begivenhedernes Gang og straks erklærer Standsning i samtlige disse Fag. Men at Arbejdsgiverforeningen, som nylig sket, erklærer en almindelig Lockout som Svar paa den i alle Maader legitimt igangsatte Litografstrejke, viser, at man har bidt sig fast i et Princip som i et religiøst Dogme, og dette kan aldrig være godt. De danske Arbejdsgivere har med Arbejdernes ledende Mænd været enige om at afvise Tanken om tvungen Voldgift, blandt andet ud fra den Betragtning, at naar Voldgiften skulde gives Anvendelse paa fremtidige Arbejdsforhold, vilde dette være ensbetydende med at lade en udenforstaaende usagkyndig Myndighed blive enebestemmende om et stort Industrifags fremtidige Løn- og andre Arbejdsvilkaar. Men naar Arbejdsgiverforeningen nu har anset sig moralsk berettiget til at anvende sine yderste Tvangsmidler over for den lidet betydningsfulde Litografstrejke, er dette ensbetydende med, at Arbejdsgiverforeningen gør sig til Enehersker, sætter sit suveræne Skøn i Stedet for hvad det enkelte Fags Interessenter uden eller gennem individuel Strid maatte kunne naa til Enighed om. Dette synes en Overbelastning af det Materiale, hvormed man arbejder, som maa føre til Bristning.

Endelig det rent psykologiske Moment. Det synes den udenforstaaende, som om den varsomme Haand, der selv engang havde svunget Skovlen, og hvis dertil hørende Hjerne ikke savnede en vis sympatetisk Forstaaelse af Modpartens Synsmaader, er bleven afløst af Ingeniørens retlinede Opfattelse, der er vant til at se ogsaa Menneskearbejdskraften som en Maskine af saa og saa megen Hestekraft, der med Utaalmodighed betragter Modstand man møder som upaaregnede Perturbationer i det mekaniske Regnestykke. Men levende Mennesker lader sig nu engang ikke behandle som rene Maskiner, indføje som Murdele i et Bygværk. Timurlenk kunde opføre Pyramider af Menneskehoveder, men de var først skilt fra Kroppen. Man har ud fra det givne Synspunkt tænkt sig Arbejderorganisationerne som et velordnet Planetsystem af hinanden opvejende og sammenholdende Kræfter, de enkelte Arbejdere indføjede i de lokale Fagforeninger, disse i Fagforbundene og disse atter i de samvirkende Fagforbund, hvis Overstyrelse holdt det hele stramt i sin Haand.

To Snedkere holder Blaamandag i Allinge, fluks telefonerer Ved Stranden Nr. 6 (D. A. & M.) til Nørre Farimagsgade 49 (D. S. F.), og makker man ikke øjeblikkelig ret: et Træk i Dampfløjten, Udrykningen af Transmissionerne indtræder automatisk, og Maskineriet standser med et Slag over det ganske Land. Men naar Arbejdernes Hovedledelse skal degraderes til at være et Tvangsredskab for Arbejdsgivernes Organisationer, saa undergraves uundgaaeligt den Tillid og Sympati, hvormed den omfattedes i Arbejdernes brede Lag og hvorpaa dens Magt ene hviler. Den store Bygning giver sig i Fugerne, smuldrer hen eller falder sammen med et Brag. Og hermed vilde efter Arbejdsgivernes ledende Mænds egne Ord ingen være mindre tjent end Arbejdsgiverne selv.

Betragtninger som de foranstaaende er anstillede før i Dag. Man vil finde dem som Spaadomme om Fremtiden i undertegnedes Tilskuerartikler fra 1899, man vil finde dem fremsat med uovertræffelig Klarhed i Overretssagfører Oskar Johansens Artikler i „Politiken“ i Fjor efter Bygningssnedkerstrejkens Afslutning. Men disse og andre lignende Udtalelser er klinget ud som Røster i Ørkenen. Arbejdsgiverforeningen fortsætter med sin Politik, der trods dens delvis berettigede Formaal og sin juridisk uangribelige Form virker lige saa uheldsvangert som en bevidst brutal Ødelæggelseslyst. Hermed skal ikke benægtes, at ogsaa De samvirkende Fagforbund har haft Uheld med sig. Organisationerne, Ideerne er herlige Skuebrød, det bliver dog til sidst Personlighederne, hvorpaa det kommer an. Fagforbundene har ikke længer til Raadighed den nuværende Borgmester Jensens uovertræffelige Forhandlingsevne og Snarraadighed; de har desværre i de sidste Aar ikke kunnet drage den fulde Nytte af Hr. Martin Olsens dygtige og ridderlige Personlighed, hemmet som den har været af haard Sygdom. Magten er paa den demokratiske Side for Tiden, hvad man efter engelsk Statsret kalder givet „in commission“, lagt i anonyme Hænder, som endnu ikke har erhvervet sig fornøden Autoritet. Dette er saare beklageligt, dobbelt, at det indtræffer i et saa skæbnesvangert Øjeblik.

Fremtiden synes da ret trist, ikke mindst for dem, der hidtil har ment sig berettigede til med Stolthed at kunne henvise til, hvad der i Danmark var bygget op ganske selvstændigt og paa Frivillighedens Grund. Ulykken er ikke, at vi har maattet undvære Aviser i otte Dage, heller ikke at Tilskuerens Septemberhæfte er blevet forsinket. Den store Ulykke vilde end ikke være en Arbejdskonflikt, hvor megen Nød den end vilde kunne føre med sig. Nej, den store Ulykke er, at Tilliden synes at svinde, at Grundvolden for de økonomiske Arbejdsaftaler synes at slaa Revner, og at i dette Øjeblik vel ingen vilde turde staa frem og sige: jeg ved det gode Raad. For sent vil det erkendes, at det er lettere at slaa i Stykker end at bygge op.

Selvfølgelig er dette ikke alle Dages Ende, gik det end saa galt, som det ser ud til. Maaske samles det adsplittede under nye, uanet stærke Kræfters Ledelse. Maaske skal vi gennem et industrielt Ragnarok for atter at naa til ny Jord. Men saa meget er vist, at hvis man ikke ønsker at gaa paa Eventyr, hvis man alvorligt ønsker at bevare, hvad der er opbygget gennem mange Aars trofast Arbejde, maa der fra begge Sider vises større Varsomhed, end i alt Fald den udenforstaaende kan finde i de sidste Aars industripolitiske Ledelse.

GUSTAV PHILIPSEN.

TILSKUEREN

REDIGERET AF

GUSTAV PHILIPSEN · MARIO KROHN

OKTOBER 1908

NYE TRÆK I OPFATTELSEN AF PAULUS

I de Undersøgelser om Kristendommens Oprindelse, der for Tiden staar paa Dagsordenen, tilkommer der Paulus fra Tarsus en fremragende Plads. Dels er han i en vis Forstand Kristendommens egentlige Stifter. Er han end ikke Skaberen af de Værdier, der har betinget Kristendommens Sejr, saa er han dog den, der først har gjort Kristendommen til en ny Religion, bevidst stiller den op som Jødedommens Afløser. Og dernæst er han den eneste Personlighed fra Kristendommens Tilblivelsestid, for hvis Forstaaelse vi har et virkeligt videnskabeligt Grundlag. Af Jesus af Nazaret har vi kun den digterisk-mytiske Genspejling i Menighedens Bevidsthed. Af Paulus har vi egenhændige Skrifter, hvis Ægthed er utvivlsom, og hvis Liv og Egenhed i høj Grad gør den til „documents humains“ — Midler til Bestemmelse af Mennesket, af Personligheden.

Paa den anden Side skulde man rigtignok ikke synes, at der for Paulus' Vedkommende var saa meget at berigtige for Nutidens Videnskab. Paulus har aldrig været betragtet som Guddom, Myten har ikke i nogen nævneværdig Grad bemægtiget sig hans Person. Alligevel har den teologiske Behandling ogsaa her virket forstyrrende. Paulus' Skrifter tilhører Kirkens hellige Bøger. Forstaaelsen af dem har mer eller mindre været behersket af den Forudsætning, at hvad han skrev og sagde, det var det rigtige, det som vi ogsaa skulde mene. Der har derfor været en tydelig Bestræbelse for at udglatte det paradoksale, det for os fremmedartede. Ikke blot det, som beror paa, at Paulus er et Oldtidsmenneske. Men ogsaa det, som stammer fra hans ejendommelige, individuelle Syn paa Tingene, og som ikke egnede sig

til at blive kirkeligt Almeneje. Ikke mindst har den lutherske Kirke, ved at tilegne sig Paulus som sin Apostel i Modsætning til Romerkirkens Petrus, i en væsentlig Grad tillempet Paulusbilledet efter sit Behov. Han er bleven opfattet som Forkæmper for det religiøse Livs Inderlighed i Modsætning til det udvortes Ceremonialvæsen — hans Sætning om Retfærdiggørelsen af Troen er derfor bleven fortolket efter moderne religiøs Følemaade og tilmed i en utilbørlig Grad stillet i Centrum af hans Lære.

Over for alt dette er der i Nutidens Videnskab indledet en Reaktion, hvis Væsen er dette: at drage den historiske Paulus frem med alle hans Kanter og Ejendommeligheder, at forsøge paa at se ham, som han er, uden Hensyn til dogmatiske og kirkelige Interesser. Det paa en Gang mest uforbeholdne og mest talentfulde Udtryk har denne Reaktion fundet i et lille Skrift, der udgør et Led af de tyske religionshistoriske Folkebøger, William Wrede's „Paulus", et Skrift, til hvis Grundsyn Prof. Drachmann slutter sig i „Verdenskulturen". Den følgende Fremstilling vil kun dvæle ved de Sider af Billedet, der i særlig Grad betegner Bruddet med det overleverede.

Paulus er ikke blot et Menneske, der lever i religiøse Følelser. Hans Stemningsliv er paa det nøjeste forbundet med en Tænkning over Tilværelsen, et Arbejde paa at finde Mening og Sammenhæng i Begivenhederne. Han er ikke blot en from, men en Teolog, og hans Væsen lader sig ikke forstaa uden et vist Begreb om hans Tankebygning. Vanskeligheden ved at trænge ind i denne ligger ikke blot i, at den er dristig og absurd, trodsende al videnskabelig Logik, ofte spottende den sunde Sans, men også deri, at den ikke danner nogen egentlig Helhed. De enkelte Tankegange peger ofte i forskellig Retning. Dog kan der tales om en vis Hovedkærne i hans Spekulationer. Denne Kærne er en Lære om Forløsningen i Kristus.

Messias, græsk „Kristus", er en Skikkelse, der tilhører den senere Jødedoms Fremtidsfantasier. I den jødiske Apokalyptik har Paulinismen lige saa vel som Jesu Præken deres Udspring. Vi kender fra Evangelierne Adskillelsen mellem den nærværende Verdensorden, Djævelens og Dæmonernes Rige, og den kommende, Messias' eller Guds Rige. Naar Jesus uddriver Dæmoner, er det et Tegn paa, at Guds Rige er kommet. Ogsaa for Paulus er det Messias' Daad at befri os fra den nærværende onde Tidsalder.

Ejendommelig for Paulus er imidlertid en langt kraftigere Udmaling af den nuværende Tidsalders Elendighed. Han nøjes ikke med at tænke sig Menneskene under Djævelens og Dæmonernes Herredømme. Menneskets egen Natur, hans „Kød", er besat af det onde, af Synden, og det paa en saa grundig Maade, at Mennesket ikke kan befries fra Synden uden at blive af med Kødet ɔ: tage fuldstændig Afsked med dette Liv, dø. Dernæst knytter Paulus, bestemtere end vi andetsteds finder det udtrykt, de to Tidsaldre til hver sin Mennesketype. „Det første Menneske var af Jord, jordisk; det andet Menneske er fra Himlen. Som den jordiske, saadan er ogsaa de jordiske, og som den himmelske, saadan er ogsaa de himmelske. Og ligesom vi har baaret den jordiskes Billede, saaledes skal vi ogsaa bære den himmelskes Billede. "Altsaa: hver af de to Tidsaldre har sin Menneskeart. Den nærværende Tidsalders Art er „Adam", det jordiske, kødelige Menneske. Den kommende Tidsalders er „Kristus", det himmelske, aandelige Menneske. Man skal særlig lægge Mærke til Ordene: „som den jordiske, saadan er ogsaa de jordiske, og som den himmelske, saadan er ogsaa de himmelske" ɔ: de enkelte Individer er helt igennem bestemte ved Typemennesket. Derfor kan Paulus tale om Adams Synd og Ulydighed som noget, der uden videre er eet med alle jordiske Menneskers Synd og Ulydighed. Kirkelæren forstaar det, som om der her var Tale om Arv („Arvesynd"). Aldeles ikke. Det himmelske Typemenneskes Færd er nøjagtig lige saa bestemmende for de enkelte Individer af den himmelske Slægt; og han er dog ikke „Stamfader". Paulus forsøger ingen rationel Begrundelse. Som Astrologen antager, at de jordiske Skæbner er foretegnet i Stjernernes Bevægelser, saaledes er for ham Menneskeslægtens Historie skrevet med Adam og Kristus. Med Adam oprinder Synd og Død, med Kristus Liv og Frelse. Man spørge ikke hvorfor. Dette er ikke Videnskab, men Teologi.

Opfattelsen af den nuværende Verdensorden som grundfordærvet, Haabet om Gudsriget, om Frelsen gennem Messias, det himmelske Menneske — alt dette kan have levet i Paulus inden det Vendepunkt, vi kalder hans Omvendelse. Dette Vendepunkt, Tilslutningen til Nazaræerne Sekt, betyder først og fremmest, at han nu ved, hvem der er Messias. Det er altsaa Jesus af Nazaret. Denne Tro maatte afføde svære Problemer. Messias, Gudesønnen har altsaa en Stund boet hernede i et jordisk Legeme, har un-

derkastet sig hele den Elendighed, der klæber ved Livet i Kødet: Slaveriet under Synden, under Djævelen og Dæmonerne. Hvad kan Meningen vel være hermed? Ja hvorfor begiver Erobreren sig vel ind paa Fjendens Omraade? Naturligvis for at bibringe ham det afgørende Nederlag. „Gud har, ved at sende sin egen Søn i Syndekøds Afbillede og for Syndens Skyld, gjort det af med Synden paa Kødets Gebet". Man ser, hvor formalistisk alt dette maa tages. Syndig var den til Jorden nedstegne Gudesøn naturligvis ikke, men han var „under Synden". Denne Adskillelse forstaas kun, naar man betænker, at „Synden" for Paulus halvt om halvt er en Person, en Dæmon ligesom Døden og Djævelen. Formalistisk er i Grunden ogsaa Messias' hele „Menneskelighed", for saa vidt som den er ganske blottet for individuel Bestemthed. Den er Menneskelighed i al Almindelighed. Og den trænger ikke dybere ind i hans Væsen end Tiggernaturen i den Prins, der har formummet sig i Pjalter. Det lettede jo paa en vis Maade Problemets Løsning for Paulus, at han i Forestillingen om Messias' jordiske Liv ikke — som Jesu oprindelige Disciple — var bundet ved noget som helst Erindringsbillede af en bestemt Person. De faste Punkter var for ham: paa den ene Side det evigt eksisterende Himmelvæsen, som han altid havde troet paa; paa den anden Side den himmelske Skikkelse, der havde vist sig for ham paa Vejen til Damask. Det jordiske Liv, som laa mellem begge, eksisterede mindre for hans Øje end for hans Tanke.

Et endnu vanskeligere Problem end Messias' Menneskelighed synes hans Død at være. Det var oprindelig Hovedangrebet: „Eders Jesus kan ikke være Messias, for han er jo død." Saaledes tænkte i sin Tid ogsaa Paulus. Nazaræernes Svar lød imidlertid: „Han er det dog, thi han er opstanden". Og dette blev ogsaa for Paulus det egentlige Svar, fra det Øjeblik han havde set den opstandne. Vi kan hos ham træffe forskellige Fortolkninger af Jesu Død: den er et Sonoffer til Gud, en Aabenbaring af Guds Kærlighed, et Forbillede paa Selvfornedrelse. Men Hovedfremgangsmaaden er dog at knytte Opstandelsen saa nøje til Døden, at de kun bliver to Sider af samme Sag — som det at rejse ud af det ene Land og rejse ind i det andet. Ved Døden forlader han Kødets og Syndens Verden. Ved Opstandelsen gaar han ind til den himmelske aandelige Tilværelse.

Dette var Problemerne vedrørende Messias' Person: hvorledes skal hans Jordeliv, hvorledes skal hans Død forstaas? Men nye Vanskeligheder rejser sig ved Opfattelsen af vor Frelse gennem ham. Er denne, nu da Messias har vist sig, allerede indtraadt eller er den blot et Haab? Ved Messias' Komme skulde Guds Herredømme egentlig være befæstet; men det ser ikke saaledes ud. Djævelen, Dæmonerne og Synden rører sig kraftigt endnu. Som bekendt løses Problemet af de Kristne almindeligt saaledes, at Messias' egentlige Komme, „Parusien“, hører Fremtiden til — hans Optræden paa Jorden var blot et Forspil for denne. Ogsaa Paulus venter Parusien. Men naar han tillige paa en ganske ejendommelig Maade taler om Forløsningen som allerede oprunden, hænger det sammen med den før berørte Lære om Typemenneskenes altbestemmende Indflydelse. Da Adam syndede, syndede vi alle med ham. Parallellen kræver: da Kristus døde bort fra Kødets og Syndens Verden og opstod til aandeligt, himmelsk Liv, døde og opstod vi paa samme Maade. Og saaledes taler han ogsaa: „een er død for alle, altsaa er alle døde.“ Er vi da allerede himmelske og aandelige Mennesker? At Paulus overhovedet kan tænke paa at besvare dette Spørgsmaal med ja, beror paa, at vi jo virkelig indvendig er aandelige, Aanden bor i os. Som den dæmonbesattes Skrig og Trusler var Livstegn fra Djævelens Aand i hans Indre, saaledes er Profetens Aabenbarelser, Tungetalerens Bønsraab og Lovprisninger Guds Aands Yttringer. Ja hele det nye Væsen, der præger de Kristne, deres Kærlighed, Fred og Glæde er „Aandens“ Frugter. Men saa *er* de jo i Grunden Aandevæsner, himmelske Mennesker, Gudesønner. Selvfølgelig kan Paulus ikke altid holde sig paa denne Højde. Virkeligheden taler alt for tydeligt om, at vi endnu maa slaas med Djævelen og Synden, at vi endnu er „i Kødet“. Forløsningen vibrerer derfor i Paulus' Udtryksmaade bestandig mellem at være Haab og at være Besiddelse. Han kan næsten i samme Aandedræt sige, at vi *er* Gudesønner og at vi sukker efter Sønnekaaret. Paa dette Punkt kan man ikke forstaa Paulus blot ad Tankens Vej. Man maa ligesom føle sig ind i hans Temperament, i den glødende Utaalmodighed, der hvert Øjeblik foregriber Besiddelsen af det, som hele hans Væsen smægter efter.

Saavidt Spørgsmaalet: *er* Frelsen kommen. Nu det andet: er den kommen for *alle*. Man opdager maaske vanskeligere Proble-

met her. Vi opfatter uvilkaarlig Forløsningen som en sjælelig Proces i de enkelte Individer og finder det ganske selvfølgeligt, at de uimodtagelige forbliver uforløste. Men Paulus tænker paa antik Vis mindre paa Individet end paa Arten, mindre paa psykologiske Processer end paa historiske Vendepunkter. Forløsningen er ifølge det jødiske apokalyptiske Udgangspunkt en ny Tidsalders Oprinden, hvorved Tilværelsesbetingelserne egentlig skulde være forandrede for alle. Ved Adam oprandt der Synd og Død for alle — Parallellen kræver det tilsvarende for Kristus, hvad Paulus ogsaa siger: „eens Fald: Fordømmelse for alle — eens Retfærdighed: Livs Retfærdiggørelse for alle“. Men Systemets Konsekvenser krydses atter her af Virkeligheden. Paulus forefinder jo en bestemt Kreds af forløste: den kristne Menighed. Her alene findes Samfundet med Kristus, her alene Besiddelsen af Aanden. Tilslutningen til denne Menighed bliver altsaa for den enkelte Betingelse for Frelsen. Denne Tilslutning kalder man „Tro“ og dens synlige Udtryk er, at man lader sig døbe. Netop Daaben hjælper ham i øvrigt til at bygge Bro mellem Tanken: „alt er sket i Kristus“ og Tanken: „det sker ved Tilslutning til Menigheden.“ Thi Daaben er foruden at være Indlemmelse i Menigheden tillige en mystisk Naturforening med Kristus. „De, som er døbte til Kristus, har iført sig Kristus.“ Den døbte har egentlig ophørt at eksistere som jordisk Menneske; han har antaget Himmelmenneskets Natur. Eller — som Paulus udtrykker det: han er begravet (ved Neddykningen under Vandet) og opstanden (ved Opdukningen af Vandet).

Efter den foregaaende Fremstilling vil man nærmest kunne betegne Pauli Teologi som en Kristuslære, der har sin Rod i den jødiske Apokalyptik, og som paa forskellig Maade er blevet tillempet efter den kristne Menigheds Forudsætninger. I flere Henseender betegner denne Opfattelse et Brud med Traditionen.

Den lutherske Kirke har stillet Sætningen at „vi retfærdiggøres af Tro uden Lovsgerninger“ i Centrum af Pauli Lære. Dette er allerede af den Grund mindre heldigt, at hin Formel kun forekommer i en ganske bestemt Sammenhæng, nemlig i Polemikken med Modstanderne. Retfærdiggørelseslæren er i Virkeligheden kun den Form, som Kristuslæren antager, naar Paulus vil stille

den op som Modsætning til Jødedommen. Efter jødisk Tankegang er Gud en Dommer, der undersøger Menneskets Forhold til Loven og kender ham retfærdig, naar han har opfyldt denne. Vi møder denne Tanke i Evangelierne; Jesus besvarer Spørgsmaalet om Vejen til Frelsen med Ordene: „hold Budene!“. Pauli Tanke er jo derimod, at Frelsen er givet med Messias, med hans Død og Opstandelse. For at understrege dette Standpunkts Nyhed tager han den gamle Formel og vender den om. Formelen lød: „Gud retfærdiggør Mennesket paa Grund af hans Gerninger.“ Hvad skal Paulus nu sætte paa Gerningernes Plads? Man venter: Kristus. Men Formelen kræver en Virksomhed fra vor Side. Paulus vælger da „Troen“ thi denne er jo Betingelsen for, at Kristus faar Betydning for os. Saa kommer det da til at lyde: „Mennesket retfærdiggøres ikke ved Lovsgerninger, men ved Tro.“ Udtrykket er uheldigt. „Retfærdiggøre“ er et juridisk Udtryk, der hviler paa Opfattelsen af Gud som Dommer, som Undersøger af Menneskets Forhold; men for Paulus er han jo netop den naadige Giver. Og dernæst: det kommer til at se ud, som om det dog var en Virksomhed hos Mennesket, der gjorde Udslaget; og for Paulus var Frelsen netop ikke noget af os tilvejebragt, men noget, som sker med os. Mennesket er Objekt, ikke Subjekt. Disse Ubekvemheder er Følgen af, at Udtrykket ikke har dannet sig naturligt over Pauli Tanke, men er blevet formet over en fremmed Læst: Modstandernes Lære.

Med den stærke Betoning af Retfærdiggørelsen har den lutherske Kirke villet gøre Paulus til en Slags Forløber for Reformationen, en Forkæmper for den enkeltes personlige Inderlighed i Modsætning til al udvortes Kirkelighed. Har man forstaaet den rette Sammenhæng: at Retfærdiggørelseslæren kun er det polemisk formede Udtryk for Kristuslæren, vil man indse, at dette er en utilladelig Modernisering af Paulusskikkelsen. For nyere Tiders Følemaade maa den enkeltes personlige Grebethed blive Hovedsagen; thi Forløsningen er efterhaanden bleven en blot sjælelig Omvæltning, et med Sindets Fred, den rene Samvittighed o. s. v. Men Kristuslæren er Udtryk for en hel anden Tankegang: som allerede omtalt tænkes der ikke paa den enkelte, men paa Slægten; og Forløsningen er ikke en psykologisk Proces, men en historisk Begivenhed i den ydre Verden, en ny Tidsalders Oprinden, hvorved Tilværelsesbetingelserne totalt forandres. Gan-

ske vist, Troen er Betingelsen for, at den enkelte kommer til at nyde godt deraf. Paulus *maatte* forme det saaledes, fordi han forefinder en bestemt afgrænset Kreds af forløste, nemlig Menigheden. Men hvor lidet han ved Troen har tænkt paa det, der i moderne religiøst Sprog hedder Inderligheden, ses deraf, at han stadig ombytter Troen med Daaben. Tro og Daab er for ham jævngode Udtryk for, hvad den enkelte har at foretage sig, for Tilslutningen til Menigheden. Og Daaben, det er jo Naturforvandlingen, „Iførelsen“ af Kristus. I det hele vil man netop paa Pauli Tale om Sakramenterne allerbedst kunne maale hans Afstand fra moderne, rent spiritualistisk Religiøsitet. Han er i Virkeligheden stærkt bundet ved Folketroens Opfattelse af disse Handlingers rent trolddomsagtige Virkninger. Hvor en Kristen er død uden at være bleven døbt, kan, mener han, en efterlevende lade sig døbe paa hans Vegne og derved sikre ham Opstandelsen. Særlig betegnende er den Maade, hvorpaa han sammenstiller den kristne Nadver med de hedenske Offermaaltider. Ved de sidstnævnte faar vi „Samfund“ med Dæmoner ɔ: med Kødet og Vinen drager paa mystisk Maade Dæmonerne ind og besætter de spisende. Analogt hermed faar vi gennem Nadveren „Samfund“ med Kristus, bliver saa at sige besatte af ham. Paa lignende haandgribelig Maade skal det forstaas, at vi ved Daaben „iførerer“ os Kristus. Tanken om, at Aander, gode eller onde, kan drage ind i det menneskelige Legeme og tage Bolig der, er ganske naturlig for den antike Animisme, der tager Begreberne Sjæl og Aand langt mere massivt end selv den folkelige Sprogbrug nutildags. Denne Opfattelse er Baggrunden endog der, hvor Pauli Talebrug mest nærmer sig moderne religiøs Opfattelse — saaledes ved hans Tale om den hellige Aands Virkninger i Mennesket. Tænker man paa moderne Vis blot paa en sædelig Kraft i Mennesket, udvisker man det ejendommelige i Pauli Tankegang. Hvad der for os er Psykologi, spiller for ham halvt over i Mytologi. Aanden er altid et Slags overnaturligt Væsen, der staar halvt fremmed for Mennesket selv.

„Uden Gerninger“ — dette Løsen betyder altsaa ikke Inderlighed; Paulus har jo selv en overmaade objektiv og haandgribelig Forestilling om Forløsningen. Det betyder først og fremmest, at Kristendommen er en ny Religion forskellig fra Jødedommen. Men det indeslutter ogsaa noget andet. „Ikke ved Gerninger“ vil sige

„af lutter Naade." Frelsen er Skænk og Gave, Mennesket kan ikke rose sig af noget, Gud beholder hele Æren. „In Majorem gloriam dei", Guds Forherligelse som øverste Maal, dette er Motto'et for en hel Side af Pauli Teologi. Gud sørger endog selv for Syndens Vækst, for at Naaden kan fremtræde saa meget des herligere. Han giver Menneskene Loven for at anspore dem til at synde. Forbudene, „du maa ikke" virker ligefrem æggende. Paa den Maade vokser Synden og „hvor Synden er vokset, er Naaden bleven overvættes stor." Saaledes maa Ordene forstaas: at „Gud har indesluttet alle under Genstridighed for at forbarme sig over alle.", Havde Mennesket ikke først været dybt inde i Synden, vilde Frelsen ikke faa Karakter af „Forbarmelse." Her er der et stærkt Indslag af orientalsk, antihellenisk Følemaade hos Paulus. Denne Gud, der forbarmer sig over, hvem han vil, og forhærder, hvem han vil, i hvis Haand vi er som Leret i Pottemagerens — han er stærkt i Slægt med Farao og de assyriske Storkonger. Hans Dom er inappellabel og hans Mildhed er „Naade". Han lider ikke de ranke Rygge.

Med Spørgsmaalet om Retfærdiggørelsen, om Inderligheden i det religiøse Forhold er det ene Hovedpunkt fremdraget, hvori Paulusopfattelsen trængte til Revision. Det andet er hans Forhold til Jesus. Efter almindelig Betragtning er Paulus Jesu Discipel, den videre Udformer af hans Tanker. I Modsætning hertil skal det vises, at Forbindelsen mellem dem er forholdsvis ringe. De to Hovedpersoner i Kristendommens Tilblivelseshistorie er Udtryk for ret forskellige Sider af jødisk Aandsliv.

Til Belysning af dette Spørgsmaal maa der først dvæles ved det store Omslag i Pauli Liv. Skyldes dette Paavirkning fra Jesus af Nazaret? Da Paulus ikke personlig har kendt Jesus maatte man forestille sig det saaledes, at han havde hørt om ham, om hans Sagtmodighed, hans Kærlighed til Syndere, hans Martyrium. Alt dette havde mod hans Vilje i Forfølgerperioden behaget hans Sind for til Slut at overvælde ham med uimodstaaelig Magt. Men hele denne Betragtning har intet Tilhold i Pauli egne Ord, hverken direkte eller indirekte. En Betagethed af Jesu menneskelige Storhed spores intetsteds hos ham. Naar han taler om *Kristi* Lydighed, om *Kristi* Selvfornedrelse, saa er det noget ganske andet. Han tænker da paa hans Opgiven af

Guddomsherligheden, hans Indgaaen i de ringe Menneskekaar. Dette er Træk fra Messiasmytologien, ikke fra Overleveringen om Jesus. End ikke Korsdøden tager Paulus fra dens egentlig historiske Side som en Heltedød for Sandhedens og Retfærdighedens Sag. Dens store Betydning ligger for ham paa et helt andet Punkt: det er Guddommens Forladen af Kødets og Syndens Verden; den hører sammen med Opstandelsen og er intet uden denne.

Men heller ikke, hvor Paulus direkte taler om sin Omvendelse, faar vi Indtryk af nogen Paavirkning fra Jesus. Han fører selv Omslaget tilbage til en „Aabenbaring". Kristus har „vist sig" for ham. Og denne Kristusvision nævner han i Række med de andre Aabenbarelser af den opstandne. „Han viste sig for Kefas, derefter for de tolv, derefter for over 500 Brødre . . . Til aller sidst viste han sig ogsaa for mig." Det ligger nær at tænke paa, hvor smittende slige Fænomener ogsaa i vore Dage virker, selv paa Modstandere og vantro. Paulus har tilmed været særlig modtagelig. Han skildrer etsteds sine Syner og Aabenbarelser og lader os ane, at de staar i Forbindelse med Afmagt og Kramper, at han kort sagt led af epileptiske Anfald.

Det patologiske i selve Omslaget udelukker nu ikke, at Jordbunden var forberedt. Men det var ikke derigennem, at han havde hørt om Jesus og var betaget af hans menneskelige Storhed. Nej, han jagedes af en Dæmon; derfor søgte han Tilflugt hos en Gud. Gribende har han skildret det i et Sted, hvis bevægede Tone borger for, at det er en Selvbekendelse. Forgæves stræber og kæmper han; han *vil* jo det gode; men altid maa han gøre det onde, fordi Synden bor i hans Kød. Saa er han da i en fremmed, en dæmonisk Magts Vold: „jeg ulyksalige Menneske! hvem skal fri mig ud af dette Dødsens Legeme?" Paa dette Nødskrig var Kristusvisionen Svaret.

Pauli Omvendelse skyldes altsaa ikke Paavirkning fra Jesus. Hans Lære ligner heller ikke Jesu Præken. Paulinismens positive Udtryk er Messiaslæren, dens negative: Jødedommens, Lovens Ophør („uden Gerninger"). Ingen af disse Ideer kan føres tilbage til Jesus. Messiaslæren hænger sammen med jødisk Apokalyptik, med Forestillingen om denne Verdensalders Ophør og „Guds Riges" Komme. Ogsaa Jesus forkynder Guds Rige. Men selve Messiasskikkelsen syntes ikke at være traadt stærkt frem i hans Forkyndelse, rent bortset fra det Spørgsmaal, om han mod Slut-

ningen af sin Virksomhed har anset sig for Messias. Overhovedet er det ved Jesu Forkyndelse af Guds Rige det moralske Krav, der træder i Forgrunden: „gør Bod! thi Guds Rige er kommet nær.“ Hovedvægten lægges paa, hvad *vi skal gøre*. Paulus taler derimod hovedsagelig om, hvad der *er sket med os*. Wrede har træffende belyst denne Forskel ved at sammenstille centrale Ord af dem begge. Jesus: „I skal være fuldkomne, saadan som Jeres himmelske Fader er fuldkommen.“ Paulus: „Gud sparede ikke sin egen Søn; skulde han ikke i Tilgift til ham skænke os alt det andet.“ Jesus: „hvis dit Øje leder dig til Fald, saa riv det ud og kast det fra dig.“ Paulus: „Kristus er blevet os Visdom fra Gud, Retfærdighed, Hellighed og Forløsning.“ Jesus: „ingen, som har lagt sin Haand paa Plougen og saa sér sig tilbage, er skikket for Guds Rige.“ Paulus: „Gud har frelst os fra Mørkets Magt og flyttet os over i sin elskede Søns Rige.“ Som man sér: Sætninger der ingenlunde modsiger hverandre, men dog er af helt forskellig Aand: hist den enkeltes Opgaver, her bestandig den i Kristus skete Verdensomvæltning.

Men nu den negative Side af Pauli Lære: Lovens Afskaffelse. Her synes der da ved første Øjekast at være en stærk Berøring. Ogsaa Jesus opponerede jo mod Sabbat, mod Skilsmisseret, mod Spiselove o. s. v. Men for det første er det givet, at Pauli Idé om Lovens Ophør ikke kan stamme fra Jesus. Intetsteds anfører han Ord af Jesus til Støtte for denne Tanke. Og han kunde ikke gøre det. Thi Messias (og dette er Jesus jo for ham) maa i det jordiske Liv være under Loven, ligesom han er gaaet ind under Synden, de onde Engle og de øvrige Magter, der klæber ved „Kødet“. Derfor siger Paulus, at Kristus er „født under Lov“; og det er ham vigtigt, thi ellers havde han jo ikke befriet os fra Loven. Og dernæst: Pauli Tale om Lovens Afskaffelse er væsentlig forskellig fra Jesu Holdning. Jesus forkaster den udvortes pedantiske Fastholden af Budets Ordlyd uden at bryde med Jødedommen og Loven som Helhed. Paulus tænker derimod ikke paa de enkelte Bud, han taler netop om Loven som Helhed, som Udtryk for den jødiske Religion. „Kristus er Lovens Ende“ ɔ: Kristendommen er en ny Religion, der har gjort Jødedommen ugyldig.

Pauli teologiske Hovedideer stammer da ikke fra Jesus. Heller ikke Arten af deres Religiøsitet frembyder synderlig Lighed. Er

der noget, der er karakteristisk for Jesu Følemaade over for Gud, er det alt, hvad der ligger i Navnet „Fader". Ideen rummer den fortrolige Tryghed, som naar Bønnen henvender sig til den Fader, der ved, at vi har alle disse Ting behov. Eller en vis gemytfuld Samfølelse med den hele Natur — den himmelske Fader føder Himlens Fugle og klæder Markens Lilier. Det er allerede betegnende, at Pauli Gud ikke tænker paa Dyrene. „Mon Gud bryder sig om Okserne" siger Paulus etsteds. Men ogsaa hans Forhold til Menneskene er et andet. Han er først og fremmest Kristi Fader og derigennem vor. At vi er (eller skal blive) Gudesønner peger mere i Retning af den mystiske Naturforvandling end paa noget Fortrolighedsforhold. Gud er jo ogsaa for Paulus den absolutte Suveræn; Prædestinationen ligger bagved selv i de mildest klingende Ord. Det hedder nok: „alle Ting tjene dem til Gode, der elsker Gud" men der fortsættes: „de som efter Forudbestemmelsen er kaldede."

Hvad der her er fremsat om Forskellen mellem Paulus og Jesus rokkes naturligvis ikke derved, at Paulus stundom anfører Ord af Jesus. De overleverede Jesusord er en af de Autoriteter, som Paulus forefinder i Menigheden og lejlighedsvis benytter sig af paa samme Maade, som han jævnlig støtter sig paa den jødiske Kanon. Men lige saa lidt som hans gammeltestamentlige Citater forudsætter nogen egentlig Forstaaelse af de Forfattere, fra hvilke de er tagne, lige saa lidt betyder hans Anvendelse af Jesusordene nogen Indlevethed i den evangeliske Forkyndelse. Det er spredte Sentenser, der anvendes som Støtte for visse praktiske Forskrifter vedrørende Menighedsliv og Liturgi. Det er ikke en Gang sikkert, at Kærlighedsbudet staar for ham som særlig karakteristisk for Jesus, fordi han kalder det „Kristi (ɔ: Messias') Lov". Hans berømte Hymne til Kærligheden er hel ny i sin Tone og ikke Genklang af Jesusord.

Til Pauli Navn knytter der sig en Række af betydningsfulde Problemer, der her er forblevne uberørte — den Virksomhed, han øvede, den Forstaaelse, han fandt, den Rolle, han i det hele kom til at spille i Kristendommens Udviklingshistorie. Den foregaaende Fremstilling har begrænset sig til hans Teologi, navnlig til de Punkter, hvor den traditionelle Opfattelse af denne trænger til at revideres. Det har derfor været nødvendigt stærkt at betone alt det for os fremmedartede: hans objektive Opfattelse af

Forløsningen, hans magiske Sakramentlære, hans animistiske Psykologi. Det bør da til Slutningen siges, at til Trods for alt dette er der faa Fortidsskikkelser, der i den Grad *lever* for os som Paulus. Først og fremmest beror dette paa hans sjældent personlige Stil. Han er ikke Digter som Jesus. Lignelserne kunde han ikke have skabt; hvor han en sjælden Gang bruger Billeder, er de tørre og skematiske. Men han er et Temperament; og Temperamentet gennemgløder hans Tale. Ejendommelig bevæget, næsten stakaandet jager den af Sted over Stok og Sten, overspringende Mellemled, glemmende det paabegyndte, trodsende alle Love for at faa det frem, som ligger ham paa Sinde. Selv en Dyrker af Platon og Hellenismen som Wilamowitz maa i Anledning af Paulus udbryde „endelig, endelig er der her atter en, der taler paa græsk ud fra en frisk indre Livserfaring. Denne Brevstil er Paulus, ingen anden end Paulus."

Temperamentet tør da aldrig lades ude af Betragtning ved Forstaaelsen af hans Teologi. Man vente ikke hos ham systematisk Tænken og gennemført Konsekvens. Det blev kun til goldt Juristeri, naar ældre Tider søgte at bortforklare alle Modsigelser hos ham. Han kan paa den ene Side sige, at de, der har syndet uden Lov, skal fortabes, paa den næste, at Synden ikke tilregnes, hvor der ikke er Lov. Han kan i det ene Skrift betragte Hedenskabet som det legitime Forstadium til den sande Religion, Umyndighedsperioden — i det andet se det samme Hedenskab som et forbryderisk og strafværdigt Frafald fra Guds Aabenbaring. Slige Modsigelser skal hverken bortforklares eller beklages. At Systemet er i Orden, at alt er glat og modsigelsesfrit, betyder i Reglen, at Vulkanen er udbrændt, at Ildstrømmen er bleven til Slakker.

Hos Paulus gløder det endnu. Hans Væsens Symbol er Ilden, den, der altid skifter og dog evigt er sig selv. Altid sig selv: hver Linie fra hans Haand bærer hans Væsens Mærke. Og dog, hvilke Modsætninger! Ekstatikeren, der hæver sig til Paradiset, Urtypen for alle Munkedrømme, al Virkelighedsflugt — og paa den anden Side Verdenserobrer og Organisator, Forløber for de store Kirkefyrster. Hver Gang man mener at have omskrevet hans Væsen med faste Linier, flyer han én atter. Han er den uendelig interessante, den med hvem man aldrig bliver færdig.

P. O. RYBERG HANSEN

DEN LYKKELIGSTE

I

Harald Lynge rejste sig og gik hen til Vinduet. Den sløve Vintertaage laa endnu over Søerne og Byen paa den anden Side, og han fik, idet han stirrede derind, et knugende Indtryk af uhjælpeligt Øde. Dybt bag det uldne Graa anede han Husrækken som en Bræm af Taagen, og Lydene inde fra Byen tonede sammen til en blød Duren, en fjærn formummet Lyd af en ensom Maskine, der surrede og surrede.

Han vendte sig ind mod Værelset og saa det ubeskrevne Papir ligge paa Skrivebordet. Dér havde han nu siddet Time efter Time og stirret paa de hvide Ark. Det skulde forlængst have været færdigt, men han kunde ikke. Ord og Tanker blev borte eller sivede væk mellem Fingrene paa ham, og han hørte kun en rastløs Lyd af snurrende Hjul i sin Hjærne. — Nu og da blinkede det derinde, smaa Blaf af Lys, smaa Blink af Sølv, der sprang ind i Mørket, naar han søgte at gribe. Og han følte sin Hjærne som en stor døv Konkylie, hvori den tomme Luft kogte og kogte.

Ja, han vidste det — inderst inde vidste han jo alt. Det var de usle 400 Kr., han skulde skaffe til Vekslen i Dag. Tanken om dem laa og skyndede paa ham langt inde i hans Øre, og jo længere Tiden gik, jo stærkere hørte han Jaget. Han kunde med en kraftig Anspændelse tvinge sin Hjærne fri — i næste Øjeblik hørte han Suset nærmere: skynd dig — de maa skaffes — skal skaffes! Ak ja — dér havde de siddet den Dag i

November inde paa Bristol, han, Jens Poulsen og Musse Lund. De havde talt om Slud og Taage og Penge og Danmark, og Musse krøb sammen i den tynde grønne Dragt og vendte sit unge haabløse Ansigt mod de regnslørede Ruder. Da var det, at han halvt i Spøg havde foreslaaet Jens, at de skulde lave en Veksel, for at Musse kunde komme ned til Solen og de blaa Bjærge. Og de lavede Vekslen, fik Penge, og han og Musse rejste ned til det evige Foraar og glemte Jens og Veksler og Slud og Danmark. Han havde lovet sig selv at arbejde for at faa den betalt, men fik intet bestilt. Solen skinnede Dagen lang, Dage gik, Nætter gik, og Musse svor ham evig Troskab hver Dag i de fire Uger — —

Saa kom de hjem, og Krybben var tom. Jens var kommen til Penge, indfriede Musse og lod Vekslen løbe. Og atter gik Dage og Uger, og nu stod den lille kolde Seddel derhenne paa Skrivetøjet: Behag at indbetale. Den 26. dennes. Ærbødigst.

Taagen var nu begyndt at lette. Husene paa den anden Side dukkede op af Taagesøen og rystede den af sig. Han kunde se Røgen kruse sig ud af de høje Skorstene og skimte Hanen paa Petri Kirke. Ude over Søen, der var dækket af et tyndt smæltende Islag, begyndte Maagerne at krese. De kom strygende for god Bør, lod sig flyde et Stykke i bløde, smægtende Buer, stod saa til Vejrs med et Par kaade Bask af de skønne Vinger, der var lange og smalle som fine Hænder, og gled atter ned som Slæder ad usynlige Banker, indtil de sagtnede Farten og skrigende skraaede mod Søen. Dernede stod de saa paa Rad som smaa nærige Borgere med Kraverne trukket op om Ørene — smaa griske Dyr, der hadede hinanden, misundte hinanden — frie Fugle, som sloges om de samme usle Bidder, der kastedes i Grams — frie Fugle, ja ha — —!

Dér fik en af dem en Bid. Den slaar et Par Slag bak i underlig dejsende Bask, stryger krebselæns gennem Luften, indtil den føler Vinden som Stødpude under Vingen. Saa staar den til Vejrs som en Pil, forfulgt af Rykkernes Skare. Snart i højt strygende Sus, saa i Fald gennem Luften, saa i tumlende Volter, indtil den i et skrapt Stød kaster sig ind i en dristig beregnet Kurve. De andre følger, utrættelig. Da begynder den saa smaat at sakke af, Flugten er usikker og baskende, en enlig Krage, der er kommet til, skræpper hoverende. Nu er den

midt i Flokken . . lukket inde . . hvorhen? Og truet og presset fra alle Kanter lader den i et pludseligt, selvopgivende Bask Byttet falde og flygter forfærdet, mens de andre kaster sig skrigende og kæmpende over Bidden i et Virvar af fægtende Vinger . . .

Lynge gik et Par Skridt tilbage i Stuen. Stod et Øjeblik, ør og forvirret. Saa gik han ud i Entreen og tog sit Tøj.

II

Han fulgte Søen op mod Broen. Taagen var lettet, laa kun højt oppe som et skimrende Strøg af hvidt, hvorunder Himlen blaanede. Drenge løb og stak i Isen langs Bredden, og en dristig Foregangsmand vovede sig et Stykke ud under hidsende Opmuntring fra de andre og med korte Gensvar, fulde af Heltemod og Skræk. I Nærheden af Broen havde et Par entreprenante Arbejdsløse slaaet Pjalterne sammen og solgte Plukfisk til Maagerne. En Flok stod lige over Hovederne paa Mængden, lydløst spejdende, andre kresede i ustanselig Karussel, skrigende og jamrende — — nu fløj en Fisk over hans Hoved, en Maage greb den i et uendelig sikkert Stød — og han huskede i samme Nu Karusselpladsen i sin lille Fødeby og følte det stolte Brus af Frihed, der greb ham, naar han i Forbifarten snappede Ringen af Slangegabet paa Stangen . . .

Frihed . . hvad var det altsammen værd? Her gik han med sin Frihed, sin Ungdom og sit Talent og kunde ikke laane lumpne 400 Kr. i den nærmeste Bank paa hele Herligheden! Hvis han nu den Gang var blevet i sin Plads i Ministeriet, saa havde han da i hvert Fald haft Fred. Behøvede ikke at tigge en Slægtning eller Ven, som selvfølgelig netop lige for Øjeblikket maatte beklage . . . havde ingen Brug for en Forlægger, der med et Skuldertræk kunde fremvise hans tungt belastede Konto og til Trøst byde ham en Cigar til 3 for 20. Hvad var saa den Frihed, han ofte pralede af, ubunden og sorgløs? Sad den ikke i Forlæggerens Vestelomme? Var Kassen tom, hvor var saa Sorgløsheden? Var ikke en Embedsmand mere fri, der sad oppe i den røde Kasse med Løn og Tillæg og Ret til Pension — var ikke en Høker det ogsaa, der stod med Foden under egen Disk — — ja, selv Sjoveren derhenne, som trippede, bleg og forsul-

ten, mens Mængden smed Dynger af Mad til Maagerne, der spiddede det som paa Gafler — —

Han hørte pludselig nogen rømme sig bagved .. hm .. endnu en Gang .. hm .. hm!

Lynge vendte sig og saa en gammel Skolekammerat, nuværende Fuldmægtig under Magistraten, Schou, komme hen ad Stien langs Søen. Schou var lille og pillen og gik med smaa knirkende Kontorskridt. Hans Ansigt var rødmosset og rent i Teinten, diskret og punktligt i Udtrykket. Der var noget yderst renbørstet over hele den lille Figur, som veltilfreds og veloplagt kom ham i Møde.

„God Dag, kære Lynge“, udbrød Schou, idet han dannet trak Hansken af sin højre, „undskyld, at jeg stanser dig paa denne lidt *rude* Maade, men jeg tænkte, at vi maaske skulde samme Vej. — Hvor skal du hen?“

„Det har jeg ikke tænkt over endnu“, sagde Lynge og trykkede hans lille bløde Haand.

„Ja, I Digtere“, sagde Schou smilende, „frie Fugle — hvadbehager!“

„Aa ja“, Lynge følte Schous Morgenoplagthed med dæmrende Ubehag. „Det er ellers sjældent, man ser dig“, sagde han saa for at sige noget.

Fuldmægtig Schou kneb anstrængt de runde Øjne sammen og saa skarpt frem for sig, som skuede han ind i Fremtiden:

„Meget at gøre, kære Ven, meget“.

„Med hvad“, spurgte Lynge hen i Vejret.

„Med hvad?“ Fuldmægtigen stansede et Øjeblik, overrasket. „Du ved maaske, der er noget, der hedder Skatter?“

„Jeg ved, de skal betales“, sagde Lynge med et Suk.

„Jasaa, jaasaa“, Schou smilede forbindtligt og gik videre. „Lykkelig den, der ikke behøver at vide mere.“

„Det kan være slemt nok, Schou.“

„Ja, saamænd ja, ha ha“, Schou rettede lidt paa Næseklemmen, der gav sig under hans knappe Latter. „Naa — men du? Hvorledes gaar det med Digtningen“, spurgte han, idet han knipsede et næsvist Fnug af Frakken. „Ser man snart noget nyt fra din Haand?“

„Naar jeg en Gang faar Lyst“, svarede Lynge ligegyldigt og vendte sig smilende om efter en ung Pige, der gik forbi.

„Lyst?“ spurgte Schou med et Udtryk af dæmpet Rædsel.

„Jeg skriver jo ikke om Skatter“, sagde Lynge. „Og jeg har gudskelov ikke længer nogen Kontorstol, der venter paa min dertil indrettede Bag.“

Fuldmægtigens Øjne krympede sig i et lille besk Smil bag Lorgnetten. „Vi har jo alle en Stol“, sagde han saa. „Og vi har vel ogsaa alle en dertil indrettet Noksagt. Men Enhver vælger selvfølgelig den Plads, han bedst mener at kunne udfylde.“

Der blev en lille Pavse. Lynge følte en trodsig Bølge af Foragt mod denne lille Ulastelighed, der knirkede af Sted ved hans Side. Dér gik han, tryg og tilfreds, i Bevidstheden om, at hans Kravetøj var blændende hvidt og Frakken uden Plet og Slid — han følte sig godt garderet i sit Hylster. Og denne glatte Stemme, der sluttede formfuld og velafvejet om Personen, indladende og dog tre Skridt fra Livet. Aa, gudskelov han ikke var Schou, saa lille, forsigtig og tilgroet. Saa blæse med Gæld og Veksler — hvad ragede det ham — hvor intet var, havde selv Banken tabt sin Ret! Han havde jo sit i Behold, som ingen kunde tage fra ham . . Ungdom . . Frihed . . lykkelig, lykkelig trods alt . .!

„Jeg for min Part“, hørte han saa Schou fortsætte, „tilstaar gærne, at jeg befinder mig overmaade vel paa den Plads, hvor jeg sidder. Min Stilling er en saadan, at jeg i det hele og store kan siges at være min egen Herre. Min Arbejdstid er fra 11—4, ikke overanstrængende, om end til Tider stærkt optaget. Og mine Indtægter er, om ikke fyrstelige, saa dog tilstrækkelige til at sikre mig og mine en sorgfri Tilværelse, rent bortset fra det beroligende i at vide sin Fremtid konsolideret ved Pension og Enkeforsørgelse. Du kan indvende, at jeg ikke er uafhængig i den Forstand som du f. Eks. Men Haanden paa Hjærtet, kære Ven, hvem har sin Frihed, sin absolute Frihed over for alt og alle?“

„Aa nej —“, Lynge vidste ikke, hvad han skulde sige, hørte kun Ordet Frihed glide søndagspudset over Schous Læber.

„Ja, jeg tør næsten driste mig til at sige“, vedblev Schou med et lille nervøst Sideblik, „— Friheden forudsat, synes jeg, at selv denne maatte kunne blive en Byrde. Nu du, der kun skriver, som du siger, naar du har Lyst — hvad bestiller du saa, naar du ikke har Lyst? Mig forekommer det, at dette at skulle

være afhængig af en Lyst, der bliver borte, naar den, ja undskyld, har Lyst . .", smilede han og glattede lidt forlegent Hansken.

„Der er andre Glæder i Verden", sagde Lynge . . han vidste ikke, hvorfor han sagde det. Glæder . . sukkede det i ham, han kendte i Øjeblikket ikke noget Ord, der var ham mere fjernt end Glæde. Hvad hjalp det, at han troede at kunne puste sit Mismod bort med taabelige Ord. Havde man laant, maatte man betale. Hvor intet er — var kun Ord for Lumpe! Og han følte i et Nu en usigelig Smærte — hvad var hans Ungdom, hans Kunst — en flygtig Duft, der strøg forbi hans Sanser. Hvor var hans Glæde, nu da han ikke kunde arbejde og følte sin Haand kraftløs og uden Evne? Han havde jo Ret, evig Ret, den lille Borger ved hans Side. Hvorfor saa ikke tilstaa, at der kun var én eneste Glæde til i Verden, og det var 400 Kr., som faldt ned til ham fra Himlen. Og dem havde Schou, han kunde se det paa hans Øjne, hans Farve, hans Saaler — alt var solvent, og i en Bank laa en Kapital rolig og ynglede, Tiere blev til Hundrede, Hundreder til Tusinde . . .

„Maaske, maaske", hørte han saa Schou gentage ligesom erindrende. „Men tror du ikke, at ogsaa *mit* Arbejde har Glæder, mit Liv har Glæder, som jeg ikke vilde bytte med dine. Ja, du smiler, kære Lynge — naa ikke, ja undskyld — men jeg tør paastaa, at selv Pligten har sine Glæder. Jeg er glad, naar jeg har gjort min Pligt — ja først saa i Grunden rigtig glad. Og saa giver jo da endelig Arbejdet mig det, som jeg ikke ved, om du kan undvære . . Uafhængighed i rent materiel Forstand, Bevidstheden om ikke at skylde nogen noget."

Skylde . . . Lynge tvang et Smil frem for at skjule det bitre Drag, han følte stramme sin Hud. Javist ja — Schou talte sandt, mens han selv gik og løj, dumt og forsmædeligt. Ønskede han ikke, at det var ham, der nu gik som Schou den lige Vej til et Arbejde, som laa og ventede, afmaalt og overkommeligt — til en daglig Pligt i saa og saa mange Timer for saa og saa mange Kroner — sikrere og tryggere paa sig selv og sin Evne for hver Dag, der gik. Et Hjem, der hyggede sig om ham, lunt og trofast, og ikke et tilfældigt 20 Kroners Værelse med en Musse, der kom og gik uden Varsel. En god Samvittighed i en mæt Mave og ingen taabelig Sjæl, der drømte gyldne Syner om

Alverdens Herlighed . . . stærke Herre, sig, hvad vil du, se jeg venter paa dit Bud . . .

Og i samme Nu skød den Tanke op i ham: Sæt, du bad Schou laane dig de 400 Kr.? Var det ikke som et Fingerpeg af Skæbnen? Her gik han ved Schous Side, behøvede kun at sige de Par Ord, kort og roligt: Kan du laane mig 400 Kr., Schou? Nu, nu, sig det, sig det nu! I næste Sekund er det jo overstaaet, maaske inden du naar Hjørnet derhenne alt er i Orden, Vekslen betalt og dit Sind atter let og straalende. Han gør det — hvorfor ikke? En gammel Skolekammerat, som du ingen Grund har til at mistro, som selvfølgelig, naar det gælder, er baade brav og hjælpsom og fintfølende. Gør det nu — *nu* —

„Kære Schou . .“

„Ja?“ Han saa Schous runde Øjne bag Lorgnetten, følte sig som en Tigger, der skød op paa Vejen.

„Du kunde da ikke laane mig 400 Kroner?“ Han hørte sit Hjærte banke i en dyb taaget Pavse og saa Schous Øjne blinke som for et Slag.

„Kære Lynge — ja, undskyld — men jeg haaber ikke, vi som gamle Skolekammerater behøver at skjule os for hinanden . . .“

„Nej, nej“, for det ud af Lynge, han følte sit Hoved blive vendt som en Tønde.

„Men“, Schous Ansigt havde atter fattet sig, „ganske bortset fra, om jeg i Øjeblikket kan undvære dette Beløb, saa har jeg ét Princip —“

„Selvfølgelig“, det brast for Lynge, han lo kort og stødvis.

„Jeg siger dig det ganske ligefrem, som det *er*, Lynge. Princippet er absolut ikke alene for min egen Skyld, men du ved, man laaner sin Ven — og saa videre.“

„Schou!“ Lynge vendte sig i en pludselig Indskydelse. „Kender du mig ikke? Det er jo Spøg, *Spøg*! Jeg vil sku da ikke laane Penge af dig, kan du forstaa.“

Lynge hørte sin egen Latter forunderlig let og befriet op mod den blaa Himmel. Skelnede saa Fuldmægtigens Stemme, der søgte at finde Ligevægt efter Overraskelsen. Hørte ham hakke sig besværlig igennem en lang Passage, der ikke kunde finde Fodfæste. „Ja, ja“, Lynge slog gavmild ud med Haanden, „jeg

ved det, du behøver ikke at forklare, Schou, jeg forstaar dig, forstaar . .!" Og han takkede sig selv af Hjærtet for denne lykkelige Latter midt i Forsmædelsen. Han havde reddet sig — den anden var plumpet i. Dér gik nu den lille forsigtige Ven ved hans Side, flov og krænket — og Lynge lo atter, da Schous Øjne fæstede sig paa ham, hede af undertrykt Harme.

„I øvrigt maa jeg sige, at jeg ikke kan finde din Spøg slet saa morsom, som du selv synes at finde den. Og jeg tilstaar villig, at jeg for min egen Person aldrig vilde kunne stifte Gæld, hvad enten det saa var hos en Skrædder eller en Ven."

„Heller ikke, hvis det var hos en Ven, der ikke var en Skrædder?"

„Jeg forstaar vist ikke —"

„Nej, nej — du forstaar ikke", sagde Lynge og smilede eftertænksomt. „Det er slemt at skylde sin Skrædder. Men tro mig, Schou, det er værre at skylde sin Ven."

„Ja, jeg kender Gud være lovet ingen af Delene", sagde Schou koldt og fast.

„Herregud —!"

„Forøvrigt var det selvfølgelig heller ikke min Mening at ville hævde dette mit Princip som absolut og uden Undtagelse", kom det forsigtigt fra Schou. „Man har jo kun Principper for at bryde dem, ved du."

„Vilde du da bryde det for min Skyld", spurgte Lynge med et Smil. „Laane mig, ja lad os sige 400 Kr., hvis det kneb?"

„Absolut." Schou gjorde en lille Pavse. „Saafremt jeg havde dem disponible", sagde han saa.

„Tak, Tak!" Lynge lo og følte sig syg i sit Hjærte. Hvor var dog alting lumpent og usselt. Han selv, der tiggede om Laan og løj sig fra det i Latter. Schou, der ikke laante af Princip og løj sig til at gøre en Undtagelse, da han troede, det var ment i Spøg. Derhenne laa Byens Gader med deres aabne klamme Gab og slugte . . . slugte . . . Mennesker . . . Livet . . . Dag efter Dag. Hvor blev det altsammen af? Sank det ned i samme umættelige Bug . . . Penge . . . Drømme . . . Ungdom? Han havde maaske dog til syvende og sidst Ret, den lille Borger ved hans Side. Han lukkede sig inde og slog Slaaen i for enhver, der bad om en Bid af hans . . her gives ikke ved Dørene!

Han hørte Schou tale om Penge . . Penge . . lod ham tale. Troede mon Schou, at han virkelig havde villet laane de 400 Kroner? Hvor underligt — det syntes ham nu saa fjernt og latterlig umuligt, at han havde ment det som andet end en kaad Spøg. Og saa *havde* han dog bedt i fuldeste Alvor. Saa ussel maatte man altsaa lumpe sig for stakkels 400 Kr. Saa fattig var altsaa Verden. Og saa undrede man sig over, saa ussel den var!

„Jeg forstaar overhovedet ikke denne Ligegyldighed for Penge“, kom det saa med Eftertryk fra Schou, der var naaet til Slutningen af en lang Passage. „Penge er jo kun Omsætningsmidlet . . det, der i Virkeligheden omsættes, er Løfter, Arbejde, Fremgang, ja. Ja, selv om Penge i sig selv ikke er noget absolut Ækvivalent — f. Eks. for et Arbejde som dit“, indskød han med et spydigt Blink, „saa er det dog det eneste gyldige Betalingsmiddel, som selv du fordrer som din Ret, og du kalder din Kontrahent en Pjalt, hvis han skylder dig Penge og ikke kan betale.“

„Ja vist har du Ret“, sagde Lynge med et Nik. „Det har altid den, der kan betale. Men hvis du nu var den arme, der skyldte og ikke kunde betale?“

„Det Tilfælde kunde aldrig foreligge“, smilede Schou.

„Saa skyldte da — og ikke *vilde* betale!“

Fuldmægtig Schou rynkede Brynene og tav. Lynge hørte endnu sin Stemmes hæftige Klang og følte sig fattig og forladt i Sjælen. Men han lod, som intet var sket, og saa ligegyldig ud i Raadhuspladsens aabne Sollys. Da hørte han et Fløjt fra Jærnbanen . . kom til at tænke paa den Dag i Bristol . . paa Musse, der havde elsket ham for alle 400 Kr. . . hun, som selv var en Veksel, der løb, omsat og atter omsat. Og han følte et Stik af Smærte og Had mod disse kolde Huse og Hjærter, det Ansigt, der gik ved hans Side, Landets Ansigt, saa nærigt, saa borgerligt og hjerteraat. Og det løste sig op i ham og i en Rus af Skadefryd og vanvittig Afmagt udbrød han:

„Schou, Schou — forstaar du da ikke, at jeg i dette salige Minut er fyldt af Livets overstrømmende Glæde!“ Han saa ind i Schous Øjne, der stod stive af Forundring. „Der er faldet nogle Hundrede Kroner ned til mig fra Himlen, et Legat, forstaar du. Jeg er en lykkelig Mand, jeg skal rejse, jeg vilde i

Grunden ikke sige det, men hvad Fanden ... en ung tyveaarig følger mig — bort, blot bort, forstaar du! Hun er kun tyve Aar — et Brus af Ungdom, hun elsker mig, er det ikke vanvittigt at tænke sig — og vi rejser sammen til Verdens Ende for nogle usle Hundrede Kroner. Kære, kære . .", Lynge slog ud med Haanden i det festlige Solskin — han maatte vise sin Glæde: „Jeg sagde dig jo før, at jeg havde *mine* Glæder!" udbrød han saa . . hvor trist det lød . . hvor sank det uhjælpelig sammen.

„Og jeg mine", sagde Schou med et Nik, idet han stansede ved Raadhusets Fod og pegede mod Indgangen.

„Og hvis nu en ung tyveaarig kom og bankede paa din Dør?"

„Saa bad jeg hende blive udenfor", sagde Schou med et dirrende Smil.

„Men hvis du nu stod som jeg — uden Stilling, uden Hensyn, fri som Fuglen?"

„Saa vilde jeg søge mig en Stilling — og lade Fuglen flyve". Schou blinkede veltilfreds og trak forsigtig Hansken af sin højre: „Ja, kære Ven, nu kalder Pligten."

Lynge rakte ham Haanden. Han følte pludselig, at Schou var bleven sikrere, myndigere som han stod der paa Trappen, paa egen Grund. Stod Schou maaske der og smilte, fordi han havde gennemskuet ham? Troede han maaske slet ikke paa Latteren fra før, da han havde tigget om de 400 Kroner ... havde han opdaget, at det var Løgn altsammen — Rejsen — Pengene — og den unge tyveaarige, der skulde følge? Hvor lumpent ogsaa at lyve en Las til en Silkevams ...

„Farvel", Schou slog ud med Haanden oppe paa Raadhusets Trappe. „Og Lykke paa Rejsen!"

En Tjener aabnede den tunge Dør, vidt og ærbødigt. Saa gled den atter til, lindt og tæt som i et Pengeskabs Fals.

Lynge stod et Øjeblik og saa paa den lukkede Dør. Lykke paa Rejsen . . ja, hvem der var som du. Fri for alle Sorger, fri for alle Tanker, fri, fri i dit lykkelige Fængsel ...

Men han stod der paa Torvet, hvor de unge Piger gik forbi, løs og ledig, Dagen og Natten hans egen, fri som Fuglen — ak, fri ...

Og alle hans Tanker kresede om den lille Klat Penge som de forsultne Maager over Søen.

III

Oppe ved Vinduet i sit Kontor stod Fuldmægtig Schou og stirrede ud over Torvet, der laa let og frit i det fulde Sollys. Fra de andre Værelser lød gennem den halvtaabne Dør dæmpede Lyd af Papir og bløde Kontortrin. — Dér kom Lynge skraaende tværs over Solskinnet. Ja, han forstod det, ingen at forsørge, fri for Pligter og Hensyn, blot rejse fra det hele, naar det en skønne Dag lystede ham. — Kedeligt for Resten med disse 400 Kr., som Lynge havde faaet ham til at gaa i Vandet paa. Naa, det var dog under alle Omstændigheder bedre, end om han havde maattet punge ud . . .

Saa, nu stansede Lynge henne ved Hjørnet af Frederiksberggade og hilste paa en ung grønklædt Dame. De stod et Øjeblik stille, fulgtes saa ad og forsvandt ind i Bristol. Mon det var hende, han havde talt om . . hvordan var det . . et Brus af Ungdom . . .?

Hm — Schou rynkede Panden . . man maatte ikke klage. Man havde sin gode Stilling, sit gode Hjem og sunde Børn. Og Petra holdt sig dog endnu saa nogenlunde, selv om hun just ikke længer var tyve Aar —

Tyve Aar — hvad var det, Lynge havde sagt om en lille tyveaarig, der kom og bankede paa Døren . . .? Der stod man selv som en Slave, lænket til samme Plet, bundet paa Hænder og Fødder af alt mellem Himmel og Jord, Kone, Børn, Kontorchef, Borgmester og Fanden og hans Pumpestok! Ak ja —

Der lød i det samme en svag Banken henne fra Døren. Schou vendte sig fortumlet, tvang sin Stemme . . . Kom ind!

Det var Budet, der meldte, at Borgmesteren ventede Fuldmægtigen til Referat.

Henri Nathansen

ET ISLANDSK SKRIFT OM ISLÆNDERNES „GAMLE PAGT“.

Islændernes berømte saakaldte „gamle Pagt“ (gamlí Sáttmáli) af 1262 med den norske Kong Haakon Haakonsson var efterhaanden i de sidste to Menneskealdre bleven tæt indspunden af mere eller mindre fantasifulde Fortolkninger. Efter at Islændernes store politiske Fører, den lærde Arkivar *Jon Sigurdsson* omkring Revolutionsaaret 1848 havde hentet dette Islændernes gamle Underkastelses- og Hyldingsbrev frem af lange Tiders Hvile og ophøjet det til et islandsk Magna Charta Libertatis, til Islændernes store Frihedsbrev, der formentlig stillede Island som et frit Forbundsland ved Siden af Norge og i blot Personalunion med dette Rige, har det været vanskeligt og efterhaanden næsten umuligt at faa islandske Forfattere til at anlægge en ædruelig og kritisk Betragtning af dette gamle og forlængst antikverede Dokument.

Det er derfor velgørende og næsten befriende, at endelig nu et Par islandske Forfattere af Navn og Betydning har haft Mod til at tage haandfast om det gamle Dokument og behandle det kritisk som et andet gammelt historisk Aktstykke. Navnlig har den kendte Historiker *Bogi Th. Melsted* nylig i en Artikel af 15. Juli i Bladet „Lögretta“ talt rent ud af Posen og een Gang for alle advaret sine Landsmænd mod at bygge for meget paa dette gamle Hyldingsbrev, der faktisk gjorde Island til den norske Krones Skatland, og som paa mange Omraader gav Norges Konge næsten absolut Magt over Landet, saaledes at det er ganske urimeligt at ville sammenligne det med Islands nuværende For-

fatning af 1874, endsige med det i den sidste Islandskommissions Udkast tilbudte. Og skønt mere forsigtigt i Tonen, bærer ogsaa det nylig udkomne Skrift af den grundlærde Professor Dr. *Bjørn M. Olsen*, „Um upphaf konungsvalds á Íslandi“ (Om Kongeværldets Indførelse paa Island), der her skal nærmere omtales, Vidne om en kritisk ædruelig Betragtningsmaade, der fra et videnskabeligt Synspunkt maa hilses med Glæde og Anerkendelse, selv om man naturligvis paa adskillige Punkter kan have anden Mening end Forfatteren.

I Fortalen til et i Aar udkommet islandsk Skrift om „Islands Rigsrettigheder“ — af hvis Forfattere, Dr. Jon Thorkelsson og Einar Arnórsson, den sidste nu er Lærer ved den ny Lovskole paa Island — opstilles den mærkelige Doktrin, der dog nu synes i Færd med at blive kuldlyst paa Island, at alt, hvad der i de forløbne Aarhundreder er sket *„uden fuldstændig fri Vilje og med fuldstændigt formelt lovligt Samtykke fra Islændernes Side“* er *„ganske uden Betydning for Landets Rigsrettigheder og Retsstilling.“* Derved bliver naturligvis ikke blot de nu i Kraft værende islandske Forfatningslove af 1871 og 1874 retligt uforbindende, men der gøres kort Proces med det allermeste af, hvad der i sidste sex Aarhundreder er foregaaet i Islands Historie, og som det eneste retsgyldige Grundlag for Forbindelsen mellem Danmark og Island, der er i Stand til at overleve denne historiske Lutringsproces, bliver da efter disse Forfatteres og Teoriens Ophavs, den svenske Redaktør Lundborgs Mening, alene den gamle Pagt af 1262 tilbage, efter hvilken Island formentlig blev et frit og selvstændigt Kongerige. Men for den kritiske Iagttager, der med Interesse har set dette Resultat fuldbyrdes, rejser sig da uundgaaelig det næste ret ubehagelige Spørgsmaal: *blev selve den „gamle Pagt“ — Gamli Sáttmáli — virkelig vedtaget med fuldstændig fri Vilje og med fuldstændigt formelt lovligt Samtykke fra Islændernes Side?* Hvis dette Spørgsmaal nemlig maa besvares benægtende, da maa aabenbart ogsaa selve det højt lovede Gamlí Sáttmáli vrages og kastes over Bord. Men dermed maa de nævnte islandske

Skribenter ogsaa opgive hele deres ny Teori om Island som retligt set et frit og selvstændigt Kongerige gennem de sidste 600 Aar, saaledes at deres egne historiske Præmisser med uundgaaelig logisk Konsekvens maa føre dem til den Konklusion, der vistnok maa synes endog dem selv for haandgribelig uhistorisk, at, trods Islands mangehundredaarige Forbindelse med Norge og senere Danmark, er Landets retligt bestaaende Forfatning endnu den gamle uafhængige Fristats!

Men det her rejste Spørgsmaal maa utvivlsomt besvares benægtende i begge Retninger. Den gamle Pagt blev ikke vedtaget med fuldstændig fri Vilje fra Islændernes Side, og den blev ikke vedtaget paa fuldstændig formelt lovlig Maade. Herfor yder Prof. Bjørn Olsens Skrift — uden naturligvis direkte at have dette til Hensigt — paa fyldestgørende Maade Beviset.

Den Skildring, Prof. Olsen giver af de indviklede historiske Tildragelser, der førte til Islands Underkastelse under Norges Konge, er utvivlsomt den ypperste hidtil givne og kaster ved mange skarpsindige Gisninger nyt Lys over flere tidligere uklare Punkter. Han viser, hvorledes Island henimod Midten af det trettende Aarhundrede i den Grad var hærget af Anarki og Borgerkrig, at den kloge norske Kong Haakon Haakonsson klart skønnede, at Øen uden Sværdslag, blot ved behændig Udnyttelse af Striden mellem de indbyrdes rivaliserende Høvdinger og ved Anvendelse snart af Løfter snart af Trusler, kunde vindes for Norges Krone. Ved Løfter om rige Forleninger vandt han efterhaanden forskellige islandske Stormænd til at arbejde paa Landets Underkastelse. Og efter at allerede de fleste Høvdinger enkeltvis havde ladet sig bevæge til at afstaa deres Høvdingeskaber (Godedømmer) til Kongen mod igen at faa dem i Len af hans Haand, sendte han den i Øjeblikket mægtigste islandske Høvding Gissur Thorvaldsen til Island som sin — altsaa den norske Konges — Jarl over hele den Del af Øen, hvis Godedømmer Kongen allerede havde faaet i sin Magt, med det Hverv endeligt og formelt at bringe hele Øen til Underkastelse. Gissur nøjedes imidlertid med at optræde herremæssigt som Jarl og at uddele norske Titler og Værdigheder, men tænkte iøvrigt mere paa at fæstne og udbrede sin egen Magt end Kongens. Kongen maatte derfor tilsidst skikke en tro norsk Hirdmand, Hallvard Guldsko, til Island for at drive paa Sagen,

og først denne kloge *norske* Mand lykkedes det at føre Underkastelsen igennem.

Halvard forstod at sætte Fart i Gissur ved at aabne Underhandlinger med hans mægtigste Rival paa Øen Ravn Oddssøn og tilbyde denne store Forleninger, hvis han vilde støtte Kongens Sag. Derved lykkedes det ham at faa dannet med Ravn som Fører et helt Forbund af Høvdinger til at „veje Salt“ op mod Gissur. Saaledes understøttet fik Hallvard derefter i Sommeren 1262 bevæget saavel Ravn som Gissur til med stort Følge af Mænd at ride til Altinget. Gissur mødte paa Tinge med ikke færre end 960 Mand. Ravn derimod havde kun faaet samlet 720 Mand og har derfor sikkert holdt sig forsigtigt og afventende tilbage ved det ikke langt borte liggende Tværaating. Det tegnede paa Altinget først en Tid lang til, at Sagen endnu en Gang skulde udskydes, idet Gissur nu, da det kom til Stykket, nølede med at gaa med til den endelige Underkastelse, som Hallvard krævede — aabenbart vel nærmest, fordi han frygtede for, at Ravn, hvem Hallvard i Øjeblikket mest støttede sig til, skulde faa størst Fordel deraf. Men Hallvard vidste at overvinde hans Betænkeligheder. Efter Prof. Olsens Tydning af Sagaernes noget dunkle Beretning har han truet Gissur med den Styrke, han havde i Reserve ved Tværaating og andetsteds, men navnlig med, at Kongen vilde fratage Gissur Jarleværdigheden og give den til Ravn, hvis han ikke nu gjorde Alvor af sit Løfte til Kongen. Dette var ikke tomme Trusler, thi Gissur, der selv i sin Tid paa Kongens Bud havde overfaldet og dræbt den da mægtigste islandske Høvding Snorre Sturlason paa Grund af hans Ulydighed over for Kongen, kunde kun med alt for god Grund vente, at Ravn ikke vilde være uvillig til at berede ham selv den samme Skæbne. Paa den anden Side har Hallvard sikkert beroliget Gissur med, at han, naar han nu gjorde Skridtet helt ud, skulde beholde Jarleværdigheden, „saa længe han holdt Troskab mod Kongen“, som det virkelig kom til at hedde i Gamli Sáttmáli. Saa faldt da Gissur til Føje, og han truede nu til Gengæld sine egne Tilhængere til Underkastelsen ved at erklære, at han vilde betragte hver den, der ikke fulgte ham, som Forræder. Saaledes kom da omsider Underkastelsen i Stand, idet en Række Bønder fra Nordlandet og en Del af Sydlandet hyldede Norges Konge og lovede at svare ham og hans

Arvinger evindelig Skat, imod at Kongen til Gengæld holdt sit Løfte om at lade Islænderne faa Fred og islandske Love og regelmæssig sende 6 Skibe fra Norge til Island med Levnedsmidler, samt lod Islænderne beholde samme Ret i Norge, som de hidtil havde haft m. v. Det Hyldingsbrev, der i den Anledning blev underskrevet af de edsaflæggende Bønder fra Nord- og Sydlandet, er det berømte Gamli Sáttmáli eller gamle Overenskomst.

Med Nordlandets og en Del af Sydlandets Underkastelse var hele Øens Underkastelse jo ikke tilendebragt. Det væsentligste var imidlertid gjort, Resten af Landet maatte før eller senere følge efter. Endnu i Sommeren 1262 underkastede Vestlandet sig og gik under Skatten. Gissur holdt nemlig sin Skare samlet en Tid efter Altinget og, som Prof. Olsen formoder, har han sikkert gjort det efter Hallvards Ønske for at være ved Haanden, hvis Vestlandets Høvdinger skulde gøre Vanskeligheder. I de følgende Aar 1263 og 1264 underkastede endelig Høvdingerne paa Østlandet sig foruden den Del af Sydlandet, der ikke havde villet være med i 1262. Hvorledes det er gaaet til her, er vel ikke i Enkelthederne klart. Men medens f. Eks. en anselig Høvding som Thorvard Thorarinsson synes at være vundet ved gode Ord og Løfter, lægger Prof. Olsen ikke Skjul paa, at den mægtige Æt Oddaverjerne vistnok af Gissur med ligefrem Vaabenmagt er bleven kuet til Underkastelse.

Hvem kan efter alt dette nægte, at fuldstændig frivilligt blev Gamli Sáttmáli ikke vedtaget? Ikke med Urette udtaler derfor *Maurer* i sit klassiske Værk om Island, at det var med fuldkommen ulovmedholdelige (volkommen widerrechtlichen) Midler, at Kong Haakon gennemførte Landets Underkastelse.

Og vel tør det nu antages, at mange af de smaa Bønder med lønlig Tilfredshed har set deres hjemlige Tyranners Fald og haabet paa større Fred og Retssikkerhed under den mægtige Norgeskonges Scepter. Utvivlsomt har Kongens snilde Udsending Hallvard Guldsko ogsaa brugt milde Ord for at vinde Bønderne: det vides saaledes af Hakonarsaga, at han paa Kongens Vegne har lovet dem Retsforbedringer (Retterbøder) til Gengæld for Skatten, altsaa rimeligvis ogsaa saadanne Forbedringer i Landets Styrelse, at ordnede Retstilstande kunde genindføres og varigt sikres. Men at Frygten for den mægtige

Norgeskonges Vrede ogsaa i høj Grad har været bestemmende, er der næppe heller Tvivl om. Dette fremgaar af Beretningen om, hvorledes Bønderne, da de erfarede, at Gissur havde lovet Islands Underkastelse under Kongen, i deres Angst tilbød svære Løsesummer, for at Kongen skulde befri Gissur fra hans Løfte, hvilket Tilbud dog Hallvard afslog med det bestemte Svar, at Kongen krævede Lydighed af Bønderne, men ikke vilde paalægge dem trykkende og urimelige Byrder. Efter Prof. Olsen er Forklaringen den, at Kongen vistnok har truet med at afskære Island fra al Tilførsel af Levnedsmidler fra Norge.

Men heller ikke paa fuldt formelt lovlig Maade blev Gamli Sáttmáli vedtaget. Til en efter Fristatens gamle Love fuldt formelt lovlig Vedtagelse havde det maattet kræves, som ogsaa af den fremragende islandske Jurist, Højesteretsassessor, Dr. juris *Vilhjalmur Finsen* hævdet, at Gamli Sáttmáli var blevet vedtaget af den Myndighed, der i Fristatstiden var Islands eneste lovgivende og udøvende Centralmyndighed, nemlig Altingets Lovrette. Men ogsaa Prof. Olsen ligesom Finsen og selve Forfatterne af „Islands Rigsrettigheder“ erkender, at Overenskomsten af 1262 *ikke* blev vedtaget af Lovretten, men alene af Bønderne fra *Nordlandet* og den *største Del af Sydlandet*, hvilket ogsaa uimodsigelig fremgaar af selve Gamli Sáttmális egne Indledningsord: „Dette var de nordlandske og sydlandske Bønders Overenskomst, at de tilsvor o. s. v.“ Prof. Olsen gaar ganske vist, overensstemmende med Sagaernes Beretninger, ud fra, at Lovretten var samlet, og han hævder, hvad der sikkert er tvivlsomt, at den som paa formelt lovlig Maade sat lovligt *kunde* have vedtaget Overenskomsten, uanset, at kun Høvdingerne fra ikke en Gang fuldt to af Islands Fjerdinger deltog i Altingets Afgørelser. Men han erkender alligevel, at Overenskomsten kun blev vedtaget af Bønder fra Nord- og Sydlandet og derfor kun kunde være bindende for de edsaflæggende Bønder selv og deres Herreder. Og den eneste sandsynlige Forklaring deraf er sikkert den allerede af Finsen opstillede, at Islænderne under det herskende fuldstændige Anarki paa Øen forlængst havde ophørt at have Respekt for og følge de gamle Lovsformer, idet Tvang og den stærkeres Magt var det eneste, der virkelig respekteredes.

Ud fra den særlig islandske Teori, hvorefter kun det fuldkommen frivilligt og paa fuldkommen formelt lovlig Maade ved-

tagne binder det islandske Folk, maa altsaa nu utvivlsomt ogsaa Gamli Sáttmáli herefter gaa samme Vej som i de forløbne mange Aarhundreder alt det øvrige, som denne Teoris Forkæmpere erklærer for betydningsløst og ikke retligt forbindende. Et bedre Bevis for denne Teoris fuldkomne Urimelighed kan næppe forlanges!

At have kastet et klart Lys over disse Spørgsmaal er dog ikke det anmeldte Skrifts eneste Fortjeneste. Blandt dets mange værdifulde Enkeltundersøgelser skal saaledes nævnes, at Forf. fremhæver, — hvad jeg ligeledes har gjort opmærksom paa[1]) — at Islænderne i den gamle Pagts eller Hyldingsbrevs Efterskrift anerkender den norske Kongeæts Arveret, idet de lover Troskab til Kongen „og hans Arvinger“, saaledes at de tidligere af Jon Sigurdsson gjorte Forsøg paa at udgive de norske Kongers Hyldinger paa Island for en Slags islandske Kongevalg er i Strid allerede med Gamli Sáttmális eget Indhold. Noget nærmere skal der til Slutning dvæles ved et Par Punkter, hvor Forf. til Trods for hans store Ædruelighed og utvivlsomme redelige Vilje til at se kritisk paa Sagen dog endnu synes noget hildet i gamle islandske Yndlingsmeninger.

Dette forekommer mig saaledes allerede at være Tilfældet, naar Forf. vil forstaa hin Bestemmelse i den „gamle Pagt“, der lyder saaledes: „Kongen skal lade os faa Fred og islandske Love“ paa den Maade, at Kongen derved skulde have forpligtet sig til ikke at ændre de gamle islandske Love. Følgen af denne Forf.s Opfattelse er, at han maa finde det i ligefrem Strid hermed, at Kongen dog ikke 10 Aar derefter ved Indførelsen af Lovbogen Jarnsida fik *vedtaget af Altinget* en fuldstændig ny Ordning af hele Islands Forfatning og Forvaltning, hvorved de øverste Dommere, Lovmændene og Sysselmændene, udnævntes af Kongen og disse igen opnævnte Lovrettemændene, og Lovretten i det væsentlige kun fik blot dømmende Myndighed.

Det har imidlertid Rimeligheden imod sig, at Kongen skulde

[1]) Se S. 80 i min Afhandling om „Islændernes gamle Overenskomst af 1262“, der findes trykt i Bilagene til den af Islandskommissionen af 1907 afgivne Betænkning.

have lovet ikke at ændre i Islands gamle republikanske og i højeste Grad oligarkiske Forfatning, eller at blot et saadant Løfte skulde have været ønsket fra islandsk Side. Efter den gamle Fristats Forfatning var det de 39 øverste Høvdinger (Goderne), der sad inde med hele Regeringsmagten, gav Love i Lovretten, udnævnte alle Dommerne for hvert enkelt Domsting og styrede enevældigt som smaa Konger deres særskilte Godedømmer. Det var disse Høvdingers indbyrdes Splid og Kamp om den øverste Magt, der havde hidført Anarkiet paa Island, og hvem kunde da være blind for, at en varig Fred slet ikke vilde kunne indføres uden gennemgribende Forandring af dette Smaakongevælde? Vi ved da ogsaa, at saavel Kongen som fremragende islandske Mænd som Sturla Sighvatsson klart indsaa dette. Og at den gamle Tilstand var umulig at opretholde, erkender da ogsaa Prof. Olsen selv, idet han S. 5 udtaler: „Tilstanden var utaalelig i Længden, og alle forstandige Mænd maatte se, at der blev ingen anden Redning end at komme til Enevælden. At vende tilbage til den gamle Forfatning med de mange og smaa Godord var ikke længer muligt“.

De nævnte Ord i den gamle Pagt, at Kongen skal lade Islænderne faa Fred og islandske Love, behøver imidlertid utvivlsomt heller ikke at betyde andet end, at Kongen, Norges Konge, skulde lade Islænderne faa *ikke rent norske* Love, men islandske Love, d. v. s. Love, passende til Islands særlige Forhold og mest mulig stemmende med Islands gamle Ret samt vel ogsaa — men det er ikke klart sagt — vedtagne af Islænderne selv. Derved sikredes der Island en friere Stilling over for det egentlige Kongerige Norge end f. Eks. Færøerne, der behandledes, hvad Lovgivningen angaar, nærmest som et rent norsk Landskab, idet f. Eks. den norske Gulatingslag 1273 ligefrem blev udvidet til Færøerne, medens derimod baade Jarnsida og Jonsbogen blev givne som særlige Lovbøger for Island. Thi at Kongen slet ikke — eventuelt med Islændernes eget Samtykke — skulde kunne ændre Islands gamle Ret, kunde jo dog umulig være Meningen, saa meget mindre som Landet i saa høj Grad trængte til ny Love. Ja, som foran nævnt, havde Kongen endog allerede inden Underkastelsen lovet Islænderne Retsforbedringer (Retterbøder) til Gengæld for Skatten og derved allerede antydet, at det fremtidig efter Underkastelsen vilde blive ham,

Norges Konge, og ikke den gamle Lovrette af islandske Høvdinger, hvem den egentlige Pligt og Ret til at give Love for Island vilde komme til at paahvile, en Opfattelse af Kongens Lovgiverstilling, der da ogsaa altid senere og allerede straks ved Jonsbogens Indførelse 1281 med fornøden Skarphed blev hævdet fra Kongens Side.

Og hvad der endelig afgørende taler for denne Opfattelse er, at det alene efter denne bliver nogenlunde forklarligt, at Islænderne selv kun 9 Aar efter Gamli Sáttmáli — altsaa den samme Slægt, som vedtog den gamle Pagt! — paa Altinget vedtager den fuldstændige Omændring af den gamle Forfatning, der skete ved Indførelsen af den ny, paa den norske Konges Foranstaltning udarbejdede, Lovbog for Island, Jarnsida. Endda var det stærkt nok, hvad der af Norges Konge blev budt Islænderne saa kort efter Underkastelsen, idet nemlig Jarnsida ikke blot totalt omændrede den gamle Forfatning, men ogsaa paa hele den borgerlige Rets Omraade erstattede Fristatens gamle Ret med væsentlig norsk Ret, saaledes at de omtrent samtidige islandske Annaler endog betegner Aaret 1270 som det, i hvilket der kom *norske Love* til Island. Jarnsida mødte derfor ogsaa Modstand og blev først i sin Helhed vedtaget 1273. Men det er betegnende, at det Afsnit af Lovbogen, der ændrede den gamle Statsforfatning, Tingfarebalken, vedtoges allerede i første Omgang 1271 og, som det synes, uden nogen Protest.

Endmere maa det dog beklages, at Forf. mener endnu at maatte holde fast ved eller ikke helt at turde tage Afstand fra Jon Sigurdssons Lære om, at Islands Forbindelse med Norge efter den gamle Pagt blev en blot og bar Personalunion. Men hans Forsvar herfor er rigtig nok overmaade kort og svagt. Han anfører nemlig ingen anden Begrundelse derfor end den, at „det ligger klart for Dagen, at alle Islændernes Forpligtelser i denne Overenskomst er indgaaede alene med Kongen personligt, og at de kun underkaster sig ham, men ikke Norges Rige. Ingen Normand uden Kongen selv har efter Overenskomsten noget over Islænderne at sige“.

Men dette, at kun Norges Konge, ikke tillige hans Rige Norge nævnes i Overenskomsten, er i Virkeligheden uden al Betydning. Thi Underkastelsen foregik blot ved en Hylding og en Edsaflæggelse, og Hylding og Troskabsed kunde kun aflægges

til Kongen personlig. Ogsaa Normændene selv, naar de ved Tronskifte aflagde Hyldingsed, hyldede jo kun Norges Konge og ikke Norges Rige. Og paa samme Maade som Islænderne lovede at yde Skat til Norges Konge, ikke direkte til Norge, saaledes ydede ogsaa Normændene selv kun Skat til Norges Konge, ikke til Norge, idet Kongen havde fri Raadighed over Skatten. Da Kongen i de Tider var saa godt som det eneste fælles Rigsorgan og Enhedsmærke saavel indadtil som endnu mere udadtil, kunde derhos en Underkastelse under et Rige i Middelalderen kun ske ved Underkastelse under og Hylding af dets Konge. Da Grønlænderne umiddelbart før Islænderne i 1261 underkaster sig Norge, hedder det i Hakonarsaga ligeledes kun, at de lovede at svare *Kongen* Skat, men ingen har dog derfor paastaaet, at Grønland, der ogsaa gav sig ind under Norge paa en ganske lignende Maade som Island, derfor kun kom i Personalunion med Norge.

Derimod er det i modsat Retning afgørende for, at Islænderne underkastede sig den norske Konge som Norges og ikke som Islands Konge, og altsaa i Virkeligheden underkastede sig Norge, at Kongen ikke i den gamle Pagt betegnes som Islands Konge og at der heller ikke her tales om Islands Rige endsige om Kongeriget Island, men at tværtimod de samtidige islandske Annaler nævner Aarene 1262, 1263 og 1264 som de, hvori Islænderne svor evindelig Skat til „Norges Konge“. Ligeledes er det afgørende, at de norske og norsk-danske Konger aldrig nogen Sinde har kaldt sig Konger af Island, men kun betegnet Island ligesom Færøerne og Grønland og de øvrige norske Besiddelser som Skatland eller Norges Krones Land, hvorved det er udelukket, at Island kunde staa i blot Personalunion til Hovedlandet Norge. Og endelig har Islænderne selv altid kaldt deres Konger alene for Norges eller Danmarks og Norges Konger, men aldrig for Islands Konge, og har selv oftere betegnet deres Land som Skatland, men aldrig som Rige, endsige som Kongerige.

Og dernæst er det vel rigtigt, at den gamle Pagt ikke nævner nogen anden Normand end Kongen som berettiget til at have noget at sige ved Styrelsen af Island. Men dette er ikke afgørende, fordi den, som i sit Væsen ikke er andet end et blot Hyldingsbrev til Norges Konge, i det hele er saa grumme kortfattet og ufuldstændig. Den udtaler saaledes heller ikke engang noget om, at de

islandske Høvdinger til Gengæld for, at de havde afstaaet Kongen deres Godord, skulde være eneberettigede til Styrelsen af Landet under Kongens Tilsyn, skønt dette utvivlsomt var Høvdingernes Mening og sikkert ogsaa underhaanden delvis var lovet dem. Dette var utvivlsomt en Mangel ved Overenskomsten og førte senere til mangfoldige Rivninger mellem Islænderne og Kongen, hvis endelige Resultat blev, at Sysselmændene og Lovmændene overensstemmende med Islændernes Krav i det lange Løb blev saa godt som udelukkende islandske, mens Kongerne paa den anden Side ikke følte sig bundne til, at den øverste Embedsmand paa Island skulde være en Islænder, og denne derfor efterhaanden altid blev en Ikke-Islænder.

Men lige saa lidt udtaler Gamli Sáttmáli noget om, hvem Kongen *i Norge* vilde have at raadføre sig med i islandske Sager som Udgivelse af islandske Love og Paadømmelse i sidste Instans af islandske Retssager. Og Følgen af denne Tavshed kunde, fordi de gamle islandske Love jo heller ikke kunde indeholde noget derom, da kun være denne ene, at Kongen her fik ganske frie Hænder og kunde tilkalde norske og islandske Mænd, som han vilde. Men da nu Kongen var norsk, og da tilmed Islændernes tidligere hyppige Besøg i Norge efterhaanden tog af, maatte det af sig selv blive Kongens *norske* Raad, der ogsaa i disse Sager som i alle andre gik Kongen til Haande, — i hvilket norske Raad i øvrigt ogsaa de to islandske Bisper ligesom ogsaa Færøernes, Grønlands og de øvrige Skatlandes Bisper havde Sæde, naar de opholdt sig i Norge. Derfor ser vi ogsaa straks i 1281 ved Jonsbogens Forelæggelse for Altinget Kongens norske Udsending henvise Islænderne til, hvis de ønskede Ændringer i den af Kongen til Antagelse forelagte Lovbog, at de kunde, naar de først havde vedtaget Lovbogen, henvende sig med Bønskrift til Kongen og hans Raad, d. v. s. hans *norske* Raad om de Ændringer, de ansaa for nødvendige, — en Udvej, som Islænderne da ogsaa efter nogen Protest i Begyndelsen fulgte. Og helt igennem Tiderne lige til Ophævelsen af Norges selvstændige Rigsraad i 1537 ser vi Norges Rigsraad medvirke ved Kongens Styrelse af Island som ogsaa senere det danske Rigsraad. Og ligesom vi uden nogen Indsigelse fra deres Landsmænds Side ser de islandske Bisper Gang paa Gang under deres Ophold i Norge tage Sæde i Nor-

ges Rigsraad lige med deres norske Kolleger, saaledes seer vi vel Islænderne klage over Ansættelsen af ikke-islandske Lovmænd, Sysselmænd og Hirdstyrere, men bortset maaske fra et enkelt staaende Tilfælde i 1306 (Olsen S. 63), hører vi dem aldrig rejse Kære over, at det norske, senere det danske Rigsraad staar ved Siden af Kongen i Styrelsen af Island. Tværtimod! Gang efter Gang ser vi Islænderne selv henvende sig til Kongen og Raadet i Norge — senere Danmark — og under kongeløse Tidsrum til Raadet alene, ikke blot i Doms-, men ogsaa i Lovgivnings- og almindelige Regeringsanliggender og derved i Gerningen anerkende Raadets Kompetence i islandske Sager.

Derfor kan man vel beklage, at Islænderne 1537 — ligesom samtidig ogsaa Normændene — mistede deres særlige selvskrevne Repræsentanter i Rigets Raad, og man kan ligeledes beklage, at Islænderne først saa sent som i det Herrens Aar 1903 igen opnaaede at faa en egen islandsk talende Minister i Rigets Raad. Men den Lære, at den islandske Ministers Sæde i Rigets fælles Statsraad skulde være i Strid med Islands gamle, historiske Ret, den er i hvert Fald blottet for selv den mindste Gnist af Hjemmel!

Bortset imidlertid fra de her berørte Punkter, hvor Forfatterens Blik endnu synes noget hildet af nationale Teorier, ser han i øvrigt med rosværdig Nøgternhed paa den „gamle Pagt"s Indhold og historiske Betydning. Han erkender saaledes, at hin Bestemmelse i Gamli Sáttmáli, som de gamle Islændere maaske har lagt mest Vægt paa, Tilsagnet om de 6 Skibe aarlig, som Kongen skal lade komme fra Norge til Island, historisk set er den første Oprindelse til det kgl. Handelsmonopol, som senere skulde sætte saa meget ondt Blod mellem Islændere og Danske. Og skønt han som anført vil hævde, at Landets gamle Lovgivning skulde være bleven staaende urokket, erkender han dog aabent, at den gamle Pagt kun ydede et saa svagt Værn for Landets gamle Friheder, at det var øjensynligt, at Kongen inden ret længe vilde indføre Enevælde og omstyrte den gamle Forfat-

ning, og at dette ogsaa skete kun 9 Aar efter ved Indførelsen af Lovbogen Jarnsida, der vedtoges paa Altinget i Aarene 1271—73. Efter denne Lovbog fik Kongen ligesom i Norge Ret til at kræve Bøder for Manddrab og andre Forseelser, hvorved han fik en langt større udøvende Magt, end Høvdingerne nogen Sinde havde haft. Og Norges Konge blev efter denne Lovbog ligesom efter den senere 1281 indførte Jonsbog ikke blot Islands højeste Dommer, saa snart Lovretten ikke var enig, men hvad Prof. Olsen med Rette understreger, han fik i Virkeligheden allerede straks ogsaa den højeste Magt i næsten alle Landets Forvaltnings- og Lovgivningsanliggender, saaledes at Altingets Myndighed her normalt blev af ret formel Natur. Thi efter Lovbogen gik alle Sager, hvorom ikke alle Lovrettemænd var enige, til Kongens og hans Raads Afgørelse. Og da nu samtlige Lovrettemænd for hvert enkelt Alting opnævntes af de atter af Kongen udnævnte Lovmænd og Sysselmænd, skulde Bølgerne gaa meget højt i Landet, om Lovmanden ikke, naar han ikke fik Lovrettemændene til uden videre at følge sine Forslag, dog i hvert Fald fik nogle af de af ham selv opnævnte Lovrettemænd paa sin Side, i hvilket Fald altsaa Kongen alligevel fik sin Vilje. Det var derfor regelmæssigt kun, naar selve de af Kongen udnævnte Embedsmænd — som han atter frit kunde afsætte! — aabenlyst eller passivt støttede Modstanden mod Kongens Forslag, at denne kunde faa noget at betyde, som da f. Eks. Hirdstyreren Ravn Oddssen 1286 ved sin passive, uvillige Holdning fik Kongens Ledingsudbud af Island til at løbe ud i Sandet.

Hermed er i Korthed gjort Rede for dette interessante Skrift af en af de første Kendere af hint fjerne Tidsafsnit, som Island for Tiden ejer. Ligesom det varmt maa anerkendes, at en af Islands egne mest fremragende lærde har haft Mod til over for sine Landsmænd at sige Sandheden, den videnskabelige Sandhed om Gamli Sáttmáli, — et Mod, der ikke bør undervurderes —, saaledes maa det overhovedet ønskes, at en lignende mere ædruelig Opfattelse af Islands Fortidshistorie mere og mere maatte vinde Indgang paa Island. Tiden burde vel ogsaa snart

være kommen dertil. Thi det er jo dog ikke væsentlig paa en fjern Sagafortid, endsige en paa mange Punkter omdigtet og forskønnet Fortid, at et Nutids- og Fremtidsfolk skal bygge sin Ret som Folk. Og over for Danmark vilde Islænderne intet tabe derved. Thi det er utvivlsomt udelukkende det islandske Nutidsfolks naturlige Krav som en selvstændig Nation, man fra dansk Side respekterer og fremdeles er villig til i videst mulig Grad at imødekomme. En Paaberaabelse derimod af Islands historiske eller juridiske Ret ifølge et ganske uhistorisk opfattet Aktstykke fra Erik Klippings Tid, det kan man i Danmark — og sikkert ogsaa de fleste Steder uden for Danmark — lige saa lidt tage for Alvor som visse norske Maalmænds Forsøg paa at hævde, at da Island ved Kielertraktaten af 1814 blev adskilt fra Norge uden dette Riges Minde, er Gamli Sáttmáli endnu gældende og Island følgelig efter denne endnu retligt et *norsk* Biland!

Men ogsaa for Islands egen indre Udvikling vil det sikkert have den største Betydning, om dette i flere Retninger saa højt begavede Folk, der blot alt for længe har levet i en ensidig Forherligelse af den fjerne Sagafortid, formaaede at se med noget mere Virkelighedssans baade paa Nutiden og den fjerne Fortid. Og i denne Henseende vilde det sikkert ikke være uden Betydning om man nu, da Island har faaet sin egen Lovskole, turde haabe, at dennes Lærere i deres Fremstilling af Islands Retshistorie straks fra først af vil tage deres Stade paa rent videnskabelig, kritisk Grund, saaledes at danske og islandske Videnskabsmænd vilde kunne mødes i fredeligt og gensidigt befrugtende Samarbejde ogsaa paa den retshistoriske Forsknings Omraade.

KNUD BERLIN

ØRESUND

I

Derinde ligger i Glans og Røg
Staden, berust af sin egen Støj.
Derinde — under den hvide Sky —
venter den paa mig, den store By.

Men Bølgerne kommer og risler mod Strand.
Og Børnene bygger sig Volde af Sand.
Her rinder saa blaa og saa bred en Strøm
med fjerne Brinkers og Kysters Drøm.

Det er det fine og favre Sund,
der skælver imod mig i denne Stund.
Det vugger om Byen — det møder mig her,
herude er ogsaa min Skæbne mig nær.

Her rejser mit Rige sin Bølges Skum.
Her er det, jeg stedes for Hav og Rum.
Og Skovene strækker sig duftende ind
mod Markernes Kløver og Landsbyens Lind.

Det gamle Sjælland, den danske Jord —
den frodige Egn i det friske Nord.
Jeg kommer en Dag gennem skovgrønt Land
og finder mit Livs og min Længsels Strand.

Jeg kan kun finde paa fremmed Kyst
en fremmed og flygtig og ensom Lyst.
Men de, der her røgter Fædrenes Garn,
de taler det Maal, der var mit fra Barn.

I Midten af det, som jeg vil og jeg kan,
staar jeg idag ved det yderste Vand.
— Thi hvad er saa fjernt som den Kyst og det Blaa,
som jeg nu betragter og stirrer paa?

Her vilde jeg bygge mit Hus paa en Skrænt
og leve med Hjertet mod Havet vendt.
Fuldbyrde min Gerning — mens Rummets Vind
staar kølig og salt over Haverne ind.

II

Hvor Øresund mødes med Kattegat,
løfter et Bjerg sig med Skov og med Krat,
dér ligger med Udsigt til Danmark og Mulden,
med Kløfter og Aase, tungt hvilende Kullen.

Der udenfor ruller den vældige Sø —
en Verdensvej norden om Sjællands Ø.
Men Farvandet her, mellem Sjælland og Skaane,
er Hjemmet — det skal vi bestandig se blaane.

Jeg strækker mig ud paa den ildhede Sten,
jeg vender mod Solen og Syd mine Ben,
jeg ligger her vaad og indsaltet og skuer
langt ud imod Sundets smaa dansende Luer.

O, dette er Sommer — den glødende Strand,
det blaanende, hvidnende vidtstrakte Vand.
— Berus dig, o Ungdom — o, grib denne Lykke,
at sejle i Solen, at svømme og dykke!

De Vande, de Vinde, det Rum — det er vort!
Her venter den Drøm os, som kalder os bort.
Her finder vort Liv i de ubundne Timer
en straalende Bane for Baadenes Stimer. —

Langt udefra stiger de henrykte Raab
fra dem, der genfødes i Bølgernes Daab.

Og ovre langs Kysten, som Soldisen dølger,
der jubler de nu i de saltrige Bølger.

Det grønt gennemsigtige Vand — hvor der gror
de skønneste Vækster, det rødeste Flor . . .
O, dette er Livet — vi tager i Eje
det strømmende Hav og de bølgende Veje!

SKIBET

Udfor den oplyste By ved Havet
ligger i Strømmen et Skib for Anker
med sine Master højt oppe i Rummet
og med en Rislen om Skibssidens Planker.

Det har en fin og en stolt Takkelage —
Tove og Snore som Traade mod Himlen.
Tyst hænger Raaen og svæver deroppe
i Solnedgangsskærets og Skumringens Svimlen.

O, ser I Skroget — det slanke og skønne!
— Under det skraanende Agterspejl mødes
ensomt i Aftnen de rindende Strømme,
Lyset, der svinder, og Mørket, der fødes.

Lønningen, Dækket — et Gulv under Stjernen!
Det er det Skib, som jeg elsker og savner . . .
O, jeg gad svømme omkring det, saa nær det —
ømt som en Mand, der sin Ejendom favner.

Havets Klenodie, Drømmenes Vugge . . .
Lykkelig den, som det kommer og henter!
— Udenfor Aftenens blændende Søstad
ligger det, Skibet — o Skibet! — og venter . . .

KAI HOFFMANN

GHIBERTIS FØRSTE BRONZEPORTE

Købmandslavet i Florens, der havde Overopsyn over Johannes den Døbers Kirke, opfordrede i Aaret 1401 alle italienske Billedhuggere til Konkurrence om den ærefulde Bestilling paa et Par nye Bronzeporte til Baptisteriet. I Konkurrencen deltog 6 af Datidens mest fremragende Billedhuggere, ikke blot fra Florens, men ogsaa fra Siena og Arezzo. Ingen af disse vandt imidlertid Prisen. Den tildeltes, efter adskillig Tvivl og Diskussion i Bedømmelsesudvalget, en ung Mand, der hidtil især havde gjort sig bekendt som Maler og Guldsmed, den 23-aarige *Lorenzo Ghiberti*, Stedsøn af Guldsmeden Bartoluccio, der sikkert har været ham en værdifuld Støtte paa Grund af sine tekniske Kundskaber. Hermed var Ghibertis Lykke som Billedhugger og hans kunstneriske Berømmelse sikret.

Det varede nogen Tid, efter at Konkurrencen var endt, før den store Bestilling paa Bronzeportene endelig blev ordnet. Kontrakten mellem Kunstneren og Købmandslavets Kunst-Udvalg undertegnedes d. 23. Nov. 1403: en Uge senere, d. 1. Dec., skulde Arbejdet begynde. Kontraktens Hovedbestemmelser, som vi kender fra en Afhandling af Thomas Patch (1773), der har haft Adgang til nu forsvundne Kilder, var: at Kunstneren hvert Aar skulde udføre 3 Relieffer (en Bestemmelse, han ikke kunde opfylde); at Kunstneren frit kunde vælge sine Medarbejdere, blandt hvilke hans Stedfader Bartoluccio især fremhæves; at Kunstneren kun havde at sørge for sit eget Arbejde, da alle Omkostninger til Materiale og desl. skulde bestrides af Lavet; at den aarlige Betaling skulde udredes efter Vurdering af de saakaldte

Lavskonsuler, og at den kunde løbe op til 200 Fioriner aarligt.

Vasari, som var en god Ven af Ghibertis Søn Vittorio og saaledes synes vel underrettet om Faderens Arbejde, omtaler, at Lorenzo begyndte det store Værk med at lave en Blindramme af Træ til en Del af Porten; den var forsynet med de Ornamenter, Friser og fremspringende Hoveder, som skulde pryde Værket.

„Siden udførte han med største Omhu Formen (paa Blindrammen?) og lod den tørre godt, hvorpaa han efter at have købt sig et Rum lige over for Sta. Maria Nuova, hvor Vævernes Hospital nu ligger, byggede en vældig Ovn, som jeg husker at have set, og støbte Blindrammen i Metal. Men Skæbnen vilde, at det ikke skulde lykkes godt; da han saa Manglerne, tabte han imidlertid ikke Modet og blev ikke skræmt, men gjorde i største Hast, uden at nogen vidste det, en ny Form og gentog Støbningen, der nu lykkedes udmærket. Paa den Maade fortsatte han hele Arbejdet, støbte hvert Billede for sig og indsatte dem afpudsede hvert paa sin Plads“.

Imidlertid lykkedes det ikke Ghiberti at opfylde Kontraktens Vilkaar om de 3 Relieffer aarligt, og der blev derfor oprettet en ny Kontrakt i noget strengere Udtryk, der undertegnedes d. 1. Juni 1407. Heri bestemtes, at Kunstneren skulde fortsætte Arbejderne paa Porten, og at han ikke havde Lov til uden Lavets Tilladelse at modtage nogen anden Bestilling, før denne var udført. Og i et helt Aar efter Arbejdets Fuldendelse skulde han holde sig til Lavets Disposition, hvis dette ønskede at tildele ham andet Hverv. Han maatte fremdeles forpligte sig til alle Søgnedage „at arbejde med egen Haand hele Dagen som den gør, der arbejder paa Akkord“, og strejkede han, skulde Forsømmelsen opføres paa en særlig Konto og trækkes fra Hovedbeløbet. Det aarlige Honorar bestemtes til 200 Fioriner.

Lorenzo skulde med egen Haand arbejde i Voks og i Bronze og fremfor alt udføre saadanne Ting, som kræver den største Dygtighed, f. Eks. nøgne Partier, Haar og Skæg. Han havde Ret til selv at vælge sine Medarbejdere, og disses Løn skulde bestemmes af Lavskonsulerne. Der tilføjedes, at han kun havde at anvende al sin Dygtighed og sit utrættelige Arbejde, — Lavet skulde sørge for alle nødvendige Materialier og Redskaber. En

Forestilling om Arbejdets store Omfang og Vanskelighed giver Antallet af Medhjælpere os: de var ialt 19 og blandt dem flere bekendte Kunstnere som Donatello, Ciuffagni, Uccello o. fl.; de fleste af dem stod i Ghibertis Værksted lige til Aar 1452 eller m. a. O. ogsaa under Arbejderne paa den anden Port.

En Nutidslæser kan næppe undgaa at finde Kontraktens Bestemmelser saa strenge, at de formelig synes anlagte paa at kvæle al „kunstnerisk Frihed" og gøre Kunstneren til en Arbejdstræl. De er dog næppe strengere end i flere lignende Kontrakter fra samme Tid; som et andet Eksempel kan anføres Vekselllerer-Lavets Kontrakt med Ghiberti om Matthæus-Statuen til Or San Michele. Kunstnerne stod overhovedet i Datiden i et helt andet Forhold til deres Arbejdsgivere end i vore Dage. Alle Rettigheder var i Reglen paa de betalendes Side — Kunstnerne havde kun Forpligtelser og kunde ikke gøre nogen retslig Indsigelse gældende mod deres Herrer. „Lavet havde suveræn Bestemmelsesret over Arbejdsmateriale, Betaling, Arbejdstid, Arbejdsmaade; ja det opkaster sig til ene kompetent Dommer i sin egen Sag, saa at ethvert Holdepunkt berøves Kunstneren, hvis han er kommet til at indse, at der i en eller anden Henseende er sket ham Uret".[1]) Man levede m.a.O. endnu under Indtryk af Middelalderens Forestillinger om Kunstnerens Ligestillethed med Haandværkeren, og man var tilbøjelig til at udnytte hans Kraft og Evne omtrent, som man senere har exploiteret Fabriksarbejdernes Kræfter.

Forholdet vilde vel ogsaa den Gang trods Borger- og Haandværkerklassens større Solidaritet end nu til Dags være blevet uudholdeligt og i høj Grad hæmmende for en sund Kunstudvikling, hvis ikke Følelsen for Kunstens sociale Betydning havde været saa dybt rodfæstet hos alle disse velbestaltede Borgermænd, der baade privat og i Egenskab af Lavsmedlemmer optraadte som Købere. Ved Fastsættelsen af Kontraktbestemmelserne gik man i Almindelighed ud fra det Synspunkt, at Kunstværket skulde komme den fædrene Stad til størst mulig Ære. Klager fra Kunstnernes Side over disse Kontrakter er heller ikke kendte. Det synes snarere, som om de strenge Fordringer har ansporet Kunstnerne til at opbyde deres bedste Kræfter til sta-

[1]) Dr. Alfred *Doren:* Das Aktenbuch für Ghibertis Matthäus-Statue. Italienische Forschungen. Florenz.

digt skønnere, mere fuldendte Løsninger af de talrige store Monumentalopgaver.

Ghiberti synes ikke heller at have fundet Kontrakten trykkende. Arbejdet skrider frem uden Afbrydelser i det store Værksted over for Sta. Maria Nuova, hvor 20 Par Hænder arbejder med at modellere, udføre Former, støbe, hamre, file, pudse osv., alt under Mesterens Tilsyn. Inden for Lavet synes man ogsaa at være kommet til den Indsigt, at det var daarlig Husholdning med en fremragende Kunstnerevne ikke at give ham nogen anden Opgave samtidigt med Bronzeportene; thi det var dog Haandværksarbejdet, der her tog saa megen Tid i Beslag, og dette kunde jo lige saa godt udføres af Medhjælpere. Man bestilte da hos ham en stor Bronzestatue af Johannes den Døber, Købmandslavets Værnehelgen, til en af Nicherne paa Or San Michele. Statuen blev opstillet og var som den første store Bronzestatue siden Antikkens Dage en virkelig Begivenhed i Florens's Kunstliv. De andre mægtige Lav, der ogsaa havde Nicher paa Or San Michele, vilde ikke staa tilbage, men henvendte sig til Ghiberti med lignende Bestillinger. Efter Resultaterne at dømme lagde Ghibertis Kontraktherrer ikke Hindringer i Vejen for Udførelsen af disse Bestillinger: i samme store Værksted, hvor Bronzeportene efterhaanden fuldførtes, støbtes Matthæus-Statuen for Vekselerer-Lavet Aar 1419 og Stefanus-Statuen for Uldvæver-Lavet Aar 1424. Portene blev ogsaa færdige i sidstnævnte Aar og opstillede paa deres Pladser d. 19. April; fire Dage efter, paa Paaskedagen, kom de første Gang i Brug. Skinnende i Guldglans under Foraarssolens Straaler henrykte de de pragtelskende Florentinere mere end noget andet Kunstværk, der hidtil var opstillet i deres By. Med Paaskønnelse læste man Ghibertis stolte Indskrift: „Laurentii Cionis de Ghibertis mira arte fabricatum.“

Ghibertis første Bronzeporte danner en samlet dekorativ Komposition af usædvanlig Skønhed. Det let overskuelige Inddelingsskema er væsentlig det samme som i Andrea Pisanos 88 Aar tidligere opsatte Bronzeporte — 28 Felter inden for gotiske Firkløvere, adskilte af Rammeværk. Skønt Dekorationen hos Ghiberti er betydeligt mere udviklet, er Andrea dog den, der har

angivet det egentlige Mønster for Renæssancens Bronzeporte. Ganske vist havde ogsaa han Forbilleder at støtte sig til, men Afstanden fra dem til Andreas Værk er meget betydelig.

Det nærmeste Eksempel paa disse tidligere Bronzeporte er den, som Bonanus fra Pisa udførte kort efter 1186 til Byens Domkirke. Skemaet er for saa vidt allerede her fuldt uddannet, som Porten deles i 20 rektangulære Felter inden for kraftigt fremspringende Rammer og hvert Felt fremstiller en Scene af Kristi Liv. Foroven og forneden har Kunstneren afsluttet Fladen med Rektangler. Bonanus staar fuldstændig fremmed for den gotiske Stilfølelse, der giver Andreas Port en saa indtagende, mild og dekorativ Karakter; hans Komposition er i høj Grad stiv, kantet og livløs baade som Helhed og i Detaillerne, men det synes os dog ikke umuligt, at Grundskemaet har været bestemmende for Andrea, da han komponerede sit Mesterværk.

Bonanus' Port i Pisa anskueliggør det sidste Stadium i den Udviklingsrække, der dannes af de byzantinske og italienske Bronzeporte fra det 11. og 12. Aarhundrede. De tidligste af dem — i Amalfi og Monte Cassino — blev bestilte i sidste Halvdel af det 11. Aarh. i Konstantinopel, hvor Bronzestøbningens Teknik var bevaret fra Antikkens Dage. Det var imidlertid i Begyndelsen ikke massive Bronzeporte med Figurfremstillinger i Relief, men de var sammensatte af graverede Bronzeplader, som fastgjordes paa et kraftigt Træunderlag; en og anden ornamental Prydelse som Kors eller Løvehoved udførtes i Relief. Da Efterspørgselen efter saadanne Bronzearbejder imidlertid tiltog mere og mere i Italien, kom byzantinske Bronzestøbere derover og grundede i de apuliske Stæder Amalfi, Benevent og Trani Bronzeværksteder, hvorfra berømte Kirkeporte leveredes til adskillige syditalienske Byer, f. Eks. Troja, Trani, Benevent, Ravello, Monreale o. fl. Bonanus er den eneste toskanske Mester, der har opnaaet Dygtighed i denne vanskelige Teknik; ham skyldes bl. a. Portene i Monreale, et Vidnesbyrd om, at han har opholdt sig i Syditalien, hvor han sikkert har faaet sin Uddannelse i et af de byzantinske Værksteder. Teknikken var her efterhaanden bleven mere og mere udviklet, saa at Bonanus kunde smykke sine Porte med talrige Figurscener i Højtrelief.

Senere hører vi ikke om nogen mere fremragende Bronzestøber i Mellemitalien før efter halvandet Aarhundrede, da An-

drea Pisano fremtræder som en fuldendt Mester. Teknikken var dog imens bleven i høj Grad udviklet og forfinet ved de dygtige og mangesidige toskanske Guldsmede. Øjensynligt stræbte man ogsaa ved Udførelsen af Portene til Baptisteriet i Florens saa vidt muligt at give dem Karakter af detailfine, skinnende Juvelerarbejder: saavel Andreas som Lorenzos Porte var fuldstændig forgyldte, og Arbejdets minutiøse Sirlighed gør alle tre Porte til virkelige Smykker, omend i stor Stil. Det mærkeligste er dog maaske, at det lykkedes Andrea, og efter ham Ghiberti, at forene denne udsøgt fine Detailbehandling med en harmonisk Helhedsvirkning. Alle Enkeltheder er saa godt dæmpede og ligesom indsænkede i den store Ramme, at vi til Begyndelse opfatter den skinnende Mangfoldighed som en eneste mægtig, rytmisk inddelt Komposition. Begge Kunstnere har haft en usædvanlig fin Følelse for Linie og Dekoration, de har forstaaet at holde deres Figurscener inden for Grænserne for en ornamental Virkning. Ghibertis senere Porte, der viser mindre Hensyn til Helheden og Relieffets Karakter, afgiver negative Vidnesbyrd om, hvor vigtigt det er i Arbejder som disse at følge Principperne for Overfladedekoration. Maaske har man ogsaa Ret til at tvivle om, at Ghiberti virkelig havde fulgt disse Principper saa nøje, hvis han havde haft fuldstændig frie Hænder og ikke saa nær havde maattet følge Andreas Portkomposition, til hvilken hans skulde danne en ligefrem Pendant. Hans Malerøje, der har forledt ham til saa frie og fængslende plastiske Vilkaarligheder paa den senere Portal, havde maaske ogsaa ved dette første Arbejde inspireret ham til en selvstændigere, men i dekorativ Henseende svagere Komposition. Ghibertis store Fortjeneste m. H. t. den første Bronzeport ligger vel snarest i, at han har forstaaet at forøge det gamle Skemas dekorative Skønhed ved at gyde nyt Liv i Figurscenerne og give Indramningen en naturalistisk Friskhed og dekorativ Elegance, hvoraf der findes ringe Spor i Andreas Værk. Ghiberti fremtræder som en usædvanlig smidig og sikker Fornyer paa et af den dekorative Plastiks vigtigste Omraader. Hver Porthalvdel er hos Ghiberti som hos Andrea delt i 14 næsten kvadratiske Felter, der omsluttes af kraftigt fremspringende Rammer. Hvert Felt er optaget af en Figurscene (med Motiv fra Kristi Liv) inden for en gotisk Firkløver, med Undtagelse af de 8 nederste, der fyldes af Enkeltfigurer: Evan-

gelisterne og Kirkefædrene. Rammens Profilering og Udsmykning viser væsentlige Forskelle mellem de to Porte. Hos Andrea er i hver Kvadrat Rammens Inderside prydet med et Tandsnit, hvorpaa følger en Rundstav, en Hulstav og yderst en sværere Rundstav. Da jo alle Rammerne er dobbeltsidige, dannes der mellem de høje Rundstave Flader, som er dekorerede med smaa pyramidale og rosenformede Knopper, medens Skæringspunkterne udhæves — ligesom for stærkere at sammenknytte det hele — ved Løvehoveder. Ghiberti finder Tandsnittet for stift og haardt; han opgiver det og profilerer i Stedet Listværket noget rigere. Ogsaa de geometriske Knopper er ham for stive; han fæster løvrige Ranker af Vin og Vedbend mellem de svære Rundstave og erstatter de ornamentale Løvehoveder med livfulde Menneskehoveder, dannede dels efter antike Mønstre, dels efter Naturen; bl.a. forekommer her hans eget Portræt. Andreas temmelig stive og tørre Rammeværk har saaledes faaet nyt Liv hos Ghiberti ved de smidige Bladrankers vibrerende Linievirkning. Denne forandrede Rammeeffekt maa ikke undervurderes; det er den, der først træffer Øjet og i væsentlig Grad bestemmer det Kunstindtryk, vi modtager, naar vi hurtigt passerer forbi. Man maa standse et Øjeblik for at se, hvordan Liniespillet lever og rører sig i selve Scenerne paa en helt anden Maade end i Andreas Relieffer. Træder man nærmere, finder man, at Kompositionerne dels er blevne rigere paa Figurer, dels har faaet flere Bevægelsesretninger. De enkelte Figurer er blevne smidigere og har en selvstændigere Eksistens end hos Andrea.

For at forstaa Betydningen af denne større Bevægelighed bør man sammenligne to figurrige Kompositioner fra de to Porte, f. Eks. Andreas Fremstilling af Kristus, der taler til Johannes den Døbers Disciple, og Ghibertis Skildring af Pilatus' Haandtvæt. I den førstnævnte Komposition ser vi en sluttet Gruppe af flere Personer, der trænger frem til den talende; Bevægelsen foregaar udelukkende i Relieffets Plan: ogsaa Kristusfiguren, der vender sig helt en face udad, bevæger Armen i Reliefplanet. Figurerne staar saaledes snarest som Silhouetter mod Baggrunden; Bevægelsesudtrykket ligger udelukkende i Konturerne.

Hos Ghiberti klæber Menneskene ikke længere ved Fladen. De bevæger sig frit i flere forskellige Retninger: én vender sig mod Baggrunden, en anden træder paa en næsten foruroligende

Andrea Pisano: Johannes den Døbers Disciple foran Fængslet. Kristus taler til Johannes' Disciple.

Maade ud af Relieffet, en tredie kommer med Vaskefadet til Pilatus, der bøjer sig frem og drejer sig halvt ind mod Baggrunden for at vaske sine Hænder. Kristus og hans Bevogtere vender sig skraat udad. Kunstneren har aabenbart villet lade Bevægelserne krydses baade paa Grund af sit Blik for malerisk Figurgruppering og sin Stræben efter at udtrykke Situationens hæftige og urolige Følelser. Det sidste er ogsaa lykkedes ham — trods hans Fastholden ved Gotikkens lange, harmonisk svungne Linjer.

Udstrækker man ogsaa Sammenligningen mellem Pisanos og Ghibertis kunstneriske Udtryksmaader til de to Scener, som i begge Tilfælde er anbragte ved Siden af de nys omtalte, d. v. s. til Andreas Skildring af Johannes' Disciple foran Fængslet og Ghibertis Fremstilling af Kristi Hudflettelse, saa bliver de to Kunstneres forskellige Forhold til Reliefskulpturens vigtigste Problemer endnu klarere. En sammenlignende Udredning er i dette Tilfælde meget vigtig, fordi den ved at belyse de to Mestres væsentligste Berøringspunkter ogsaa klargør Afstanden i deres Udvikling.

Andreas Relief er unægteligt en af de mest udtryksfulde af Portens Kompositioner. Især er den forreste Ynglings Bevægelse — han bøjer sig frem og fatter om Fængselsvinduets Gitter — interessant, særlig fordi Stillingen her kun kan tolkes som et Udtryk for Medlidenhed eller Nysgerrighed. Udløst af Sammenhængen vilde Figuren miste det meste af sin psykologiske In-

Ghiberti: Kristi Hudflettelse. Pilatus vasker sine Hænder.

teresse, den savner organisk Bestemthed og udtrykker kun den indre Bevægelse — paa en meget svævende og vag Vis. Det hele er egentlig antydet med Rygkonturen, som paa en nydelig Maade løber over i Armliniernes bløde Bue; i øvrigt bestaar Figuren af den sækagtige Kappes runde Flade, som ikke lader nogen Enkeltformer komme til Syne. To af de andre Personer strækker den ene Arm frem i Reliefplanet; de parallelle Bevægelser virker næsten trættende, fordi individuelle Karaktertræk overhovedet mangler. Giottos Elevers enkle Sammenfatningskunst, som anvendt paa rette Maade kan have en saa storslaaet monumental Karakter, har her mistet sin egentlige Kraft og Betydning som Følge af Brist paa den dramatiske Kontrastvirkning. Men som ornamental Komposition er Relieffet et Mesterværk.

I Ghibertis Fremstilling af Kristi Hudflettelse har hver af Figurerne sit personlige Værd baade i Form og Bevægelse, samtidigt med at de til sammen danner den fortræffeligste, klassisk opbyggede Komposition — Modelleringen af den nøgne Kristusskikkelse er, selv om dens Stilling røber en Efterklang af Gotikkens svajede Linier, udført med næsten lige saa indtrængende et Naturstudium, som vi træffer i nogen af Donatellos berømte samtidige nøgne Figurer. De to Bødler svinger deres Svøber med en overbevisende Styrke, der gennemrisler Skikkelserne i hver eneste Muskel. Og derved, at de kun bevæger sig i modsatte Diagonalretninger, tilspidses Virkningen end yderligere. Al-

lerede i disse Figurer viser det sig, at Ghiberti har en fuldstændig klar Opfattelse af Menneskeskikkelsens organiske Sammenhæng og Bygning: gennem stærkt udprægede Drejninger i Krop og Hofte lader han Figurerne indtage saadanne udprægede Kontrapoststillinger, som med Forkærlighed anvendes af Højrenæssancens Mestre. Kontrastmotivets harmoniske Ligevægt og Klarhed betones gennem den store antikke Loggia, hvis dobbelte Søjlerækker til en vis Grad aabner Baggrunden og giver Kompositionen Rumsindhold. Ogsaa Kompositionen som Helhed er opbygget efter Principper, som ikke bliver almindelige førend 100 Aar senere. Det er, takket være hans allerede omtalte „klassiske Aare“, at Ghiberti undertiden finder saadanne mesterligt klare og afvejede Kompositionsformer, som ellers ikke almindeligt forekommer i den lunefulde Ungrenæssances Arbejder. Imidlertid bør det samtidig fremhæves, at Ghiberti i flere af Reliefferne paa de tidligere Porte er nærmest i Slægt med den gotiske Kunst, maaske dog mindre i Henseende til selve Kompositionerne end til Figurtegning og Drappering. Intet kan jo heller være naturligere, naar vi betænker, at Ghibertis egentlige kunstneriske Udvikling gik for sig paa en Tid, da den florentinske Gotik skabte sin mest raffinerede Figurkunst.

Ghiberti: Kristi Fødsel.

De tydeligste Eksempler paa Ghibertis Tilknytning til Gotikken finder vi naturligvis i Begyndelsen af Reliefserien — under Arbejdets Gang har Kunstneren efterhaanden vundet større plastisk Kraft og Klarhed. Vi kan f. Eks. tage Fremstillingen af Kristi Fødsel. Kompositionen er, set fra et ikonografisk Synspunkt, ældre end Lorenzo Monacos Nativitá-Billeder, i hvilke Maria bøjer Knæ og tilbeder Barnet paa Marken. Ghiberti synes snarest at have brugt franske gotiske Elfenbensrelieffer til Forbilleder for sin Komposition: det er nemlig kun i saadanne Arbejder, at man finder Barnet og Dyrene anbragte i Forgrunden

Ghiberti: Kongernes Tilbedelse. Kristus som 12-aarig i Tempelet.

foran den hvilende Moder, der da som oftest bøjer sig ned mod Barnet. Denne Kompositionsform er vistnok i øvrigt ikke bleven taget op af den italienske Kunst, ikke engang af Giovanni Pisano, som paa saa mange andre Punkter slutter sig til den senere franske Gotik. Ogsaa Anbringelsen af Josef ved Marias Fødder og af de to Hyrder, som er smukt sammenkomponerede med Hovedfremstillingen, kan vel være sket efter de franske Elfenbensrelieffers Eksempel.

De gotiske Reminiscenser ses ogsaa i selve Figurtegningen. Den liggende Marias øvre Kontur danner en smuk Samlingsbue, hvis Spids ligger i det opadvendte Knæ. Det samme Liniemotiv klinger i en mere sammentrængt Form igen i den siddende Josefs Skikkelse. Ogsaa her danner det opadvendte Knæ Begyndelsespunktet for de Linier, som ledes nedad gennem de bløde Buer og opad gennem Armen. — Denne Maade, paa hvilken Ghiberti samler Linierne i et Højdepunkt og derfra lader dem falde til hver Side i konkave Buer, er overhovedet et karakteristisk Kendetegn for hans Kunst under dens første Periode. Dette Princip er jo almindeligt i den sengotiske Figurkunst, men Ghiberti giver Motivet mere Vellyd og Foranderlighed, end det som oftest ejer, særligt derved at han betoner de lange Buers konkave Sving.

De to følgende Relieffer, Kongernes Tilbedelse og Kristus som 12-aarig i Templet, er fortræffelige Eksempler herpaa.

Lorenzo Monaco: Kongernes Tilbedelse.

I den sidstnævnte Komposition er de skriftlærde paa østerlandsk Vis grupperede paa Gulvet. De to nærmeste Personer vender Profilen mod hinanden og sidder med fremstrakt Fod og opadbøjet Knæ paa samme Maade som Maria paa Fremstillingen af Kristi Fødsel. De støtter ogsaa begge den ene Haand mod Knæet, hvorved Linierne i Figurernes Overkrop, Kappefolderne, som ledes ned fra Skuldrene, føres til det samme Punkt, der forener de lange Buelinier i Kappens nederste Del. Herved bliver Konturernes Rytme meget rig og afvekslende. Dette er især tydeligt, naar man ser hen til Pisanos Kompositioner, hvis sluttede Silhouetter har ubrudte, som oftest kun ubetydeligt buede Konturer.

Et andet Linjemotiv, hvis ornamentale Konturvirkning Ghiberti med Forkærlighed udvikler, og hvortil vi ogsaa finder direkte tilsvarende Eksempler hos Lorenzo Monaco, er det vandrette Bølgemotiv, der gaar igennem den paa Jorden udbredte Kappe. Man finder det naturligvis fremfor alt hos lavt siddende Figurer, saasom Rabbinerne i Templet eller Josef i Fremstillingen af Kristi Fødsel. Den sidstnævnte Figur sidder næsten som paa en udslaaet Vifte.

De antydede Liniemotiver kan ogsaa med temmelig stor Tydelighed spores i Ghibertis Fremstilling af Kongernes Tilbedelse. Her forenes Madonnagruppen med den knælende Konge i en lang enkel Kontur. Liniens Højdepunkt ligger i Drengens Hoved, herfra gaar der Buer til begge Sider. Ved en Sammenligning med Lorenzo Monaco's Epiphania-Billeder ser man dog, hvor meget mere sammenhængende Motivet i en saadan Gruppe kan udvikles; man finder med andre Ord, at Ghiberti ikke er en ensidig Liniekunstner, men en virkelig Plastiker, som frem-

Ghiberti: Lazari Opvækkelse.

for alt stræber efter at give Figurerne objektiv Realitet og først derefter søger at betone Kompositionens Liniemotiver. Betragter vi saaledes f. Eks. Lorenzo Monacos lille Billede i Raczinski Samlingen i Posen, saa møder den samme Hovedgruppe os her som hos Ghiberti: den gamle knælende Konge strækker sig saa langt frem som muligt for at kysse Drengens Fod, som han tager om med den ene Haand. Konturen løber over hans Ryg og Drengens Ben til Sømmen af Moderens Kappe og bøjes dernæst op over Marias Hoved. Samlingsbuens Spids betegnes af Drengens Knæ. Motivet optages ved Josefs og den anden Konges Armbevægelser, idet de begge tager om den spidse Daase, og det genoptages end yderligere i Konturerne af de staaende Mænds Kapper. Hele Kompositionen beherskes af denne rytmiske Buebevægelse, som stiger mer og mer, jo nærmere vi kommer til Hovedpersonerne. Disse tavse Rytmer har Ghiberti forstaaet og elsket, men han har dog aldrig forsøgt at efterligne dem, fordi saa mange andre vigtigere kunstneriske Problemer optog ham.

Gennemgaar man saaledes de første Bronzeporte Relief for Relief, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til den særegne Blanding af nyt og gammelt. Vi har fortrinsvis dvælet ved Kunstnerens Afhængighed af tidligere gotiske Forbilleder. Nogle andre Eksempler skal nu klarlægge hans individuelle Fremskridt, der især er fremtrædende i de figurrige Kompositioner.

Lazari Opvækkelse er skildret med en Livlighed og en rig dramatisk Variation, som gør Fremstillingen til et fuldstændig moderne Kunstværk, naar man sammenholder det med Giottos Skoles arkaiske Komposition over det samme Motiv. Kunstneren har betonet de enkelte Figurers individuelle Bevægelser paa en saadan Maade, at hver Figur trods sin Deltagelse i den fælles Handling formaar at fængsle os. Forskellige Bevægelsesretninger

Ghiberti: Den hellige Aands Udgydelse.

krydser hverandre. Liniespillet ligesom svulmer stærkt. Vi faar en Fornemmelse af den øjeblikkelige Forundring og Forvirring. Gennem Kontrastvirkningen mellem de to Søstre, af hvilke den ene med bøjede Knæ og foldede Hænder ser op mod Kristus, medens den anden med udstrakte Arme kaster sig for hans Fødder, forhøjes den dramatiske Spænding til en gribende Slutningsvirkning. Og dog bibeholdes der i Kompositionen en fuldstændig formel Ligevægt, ja dette endog i en saadan Grad, at Kristus ikke særligt fremhæves, men indordnes i det fælles Skema. Relieffet er behandlet med en gennemført Fordeling af Rummet i gradvise Lag, uden noget forstyrrende Fremspring foran Synsfeltets Afstandsplan. Øjet ledes mod Baggrunden gennem Linier, som griber ind i hverandre. Ghiberti viser sig her at være en virkelig Renæssancebilledhugger, idet han klart behersker Form-, Bevægelses- og Rumproblemer.

Mindre vel er Fremstillingen af Kristi Forklaring lykkedes for ham. Apostlene, som i deres Forskrækkelse drejer sig i indviklede Stillinger, er ikke klart forenede i et lodret Plan; et Par Højdepunkter skyder frem mod Beskueren i ubehagelige Spidser.

Derimod er Seriens sidste Scene, den hellige Aands Udgydelse paa Pinsedagen, saavel i ikonografisk som i dekorativ Henseende en af Ghibertis selvstændigste og lykkeligste Frembringelser. Hovedmotivet er skudt længst ind mod Baggrunden og desuden lagt højt oppe ved Overkanten af Relieffet, der hvor Skyggen er dyb; Relieffet sidder nærmest under Dørrammen, der rager langt frem, og det er saaledes lidet tydeligt. Man ser kun et Par uklare Grupper af Hoveder, som kommer til Syne over den dekorerede Altan, hvis Beskaffenhed iøvrigt ikke er saa let at forestille sig, hvis der virkelig skal blive Plads til alle disse Figurer. Heri har Ghiberti fulgt de gamle Trecentisters Vil-

Andrea Pisano: Haabet.

kaarlighed. Han har egentlig blot interesseret sig for Forgrundsfigurerne: de lyttende Jøder foran Husets Dør. Trods Vanskeligheden ved at skabe et Rum foran Bygningen er det lykkedes ham at gruppere Figurerne i to Lag, saa at de bageste virkelig har Plads til at røre sig og til at bøje sig frem, uden at de bryder igennem det klart givne Forgrundsplan. Hver eneste af de nye Figurer bevæger sig i forskellig Retning, og de er dog alle tydeligt optagne af det samme. Forrest staar fire statelige Skikkelser: yderst paa hver Side to gamle turbanbærende Mænd, der vender sig paa skraa indad. Mellem disse Sidesøjler to yngre, barhovedede Mænd, som lytter ved Døren. Den ene af disse synes at gøre et Forsøg paa at komme ind, den anden staar stum og forventningsfuld; han bøjer Haanden og Underarmen som for at mane til Stilhed, samtidigt med at han med den anden Haand trækker Kappen tæt om sig, muligvis for hurtigt at kunne glide ind, saa snart Døren gaar op. Modelleringen staar her med mere Kraft og Bredde end i de fleste Relieffer paa disse tidligere Bronzeporte.

De enkelte Figurer, der fylder de otte nederste Felter, er ordnede parvis. Sammenligner man disse stort anlagte Drapperifigurer, hvis Liniespil har en blød og dog storslaaet Rytme, med Andrea Pisanos allegoriske Kvindefigurer, der symboliserer forskellige Dyder, saa kan det ikke nægtes, at Afstanden mellem de to Kunstneres Figurstil synes betydeligt mindre her end ved en Sammenligning mellem de to Mestres fortællende Kompositioner. Andreas gratiøse smaa Kvinder i vide Kjortler, som føjer sig efter Kroppens Bevægelser, er de højeste og frieste Udtryk for hans personlige Begavelse. De er Beviser paa hans usædvanlige Evne til med Konturer at skabe en sammenhængende, fremherskende Bevægelse. Skønnest er dette udtrykt i den unge Pige „Haabet", som synes at være i Færd med at løfte sig op,

Ghiberti: S. Lucas.

baaret af to store Vinger, for at naa den „Livets Krone“, mod hvilken hun rækker Hænderne frem. — En saadan Figur aabenbarer en lyrisk Inderlighed, som vi ikke er vante til at finde i saa udpræget Grad i Andreas fortællende Relieffer. Det synes, som om Kunstneren først her har vovet at give sit Temperament et frit Udtryk, medens han i mange af de større Kompositioner har staaet under en lammende Indflydelse af Giottos Freskokunst. Uden at optage ældre Forfatteres Paastand om, at Giotto skulde have givet Andrea Pisano Kompositionsudkast til Reliefferne, kan man med Rette sige, at disse repræsenterer den giottoske Kompositionskunst i stærkt indskrænket Maalestok og uden egentlig dramatisk Kraft, medens paa den anden Side de allegoriske Figurer udtrykker lysere, bevægeligere og mere personlige Følelser.

Hos Ghiberti er Forholdet omvendt. Hans siddende dekorative Figurer er de, som nærmest knytter ham til den ældre Kunst, medens de dramatiske Fremstillinger peger frem mod den gryende Renæssance. Dette Forhold er naturligt. Thi havde Gotikken, hvis Hovedprincip er den dekorative Linie, fundet sine reneste og inderligste Udtryk i Enkeltfiguren, saa gik den nye Tids Stræben fremfor alt ud paa at give dramatisk sammentrængte Motiver en overbevisende realistisk Form. Dette har Ghiberti klart vist os i flere af de Kompositioner, som vi her har gennemgaaet.

Kræfterne voksede under Arbejdets Gang. Blikket paa Menneskefigurens organiske Bygning skærpedes, Evnen til at gengive levende Form og Bevægelse udvidedes. Samtidigt hermed mistede de ornamentale Liniemotiver mer og mer af deres Betydning. I de sidste Relieffer indfører Ghiberti saa godt som fritstaaende, fuldt gennemarbejdede smaa Statuetter, der uden Indskrænkning bevæger sig i alle Retninger. Idet han stræber efter at frigøre

sig for den gamle, ornamentale Kompositionsmaade ved silhouetterede Masser mod en neutral Baggrund, ledes han saaledes over mod en malerisk Reliefbehandling, hvis store Farer, der allerede ses glimtvis i de første Bronzeporte, først ligger klart for Dagen i de senere „Paradisets Porte".

Under alle Forandringer og paa alle Udviklingsstadier spores dog Ghibertis dybe, harmoniske Skønhedsfølelse, hans Stræben efter Ligevægt og Klarhed i Kompositionerne og Linieskønhed hos Figurerne som det forenende og forædlende Element. Det er ogsaa denne individuelle Følelse, som i lykkelige Øjeblikke kan lade Ghibertis Kunst klinge ud i en Tone, der ikke havde lydt siden den klassiske Kunsts Dage.

Stockholm i August 1908.

Osvald Sirén
(Oversat efter Forfatterens Manuskript)

BREVE FRA MICHAEL WIEHE TIL HANS HUSTRU

SKREVNE UNDER EN UDENLANDSREISE 1850

MEDDELTE AF A. C. LARSEN

Wien d. 13de Juni 1850. Torsdag.

Min søde Emilie!

Nu synes jeg ikke længer, jeg kan opsætte at skrive, endskøndt her ikke er Brev fra Dig endnu. Dette skal ikke være nogen Bebreidelse; jeg veed jo, Du skriver saa hurtigt, Du kan, og mit Brev er vel kommet meget langsomt til Dig. Hvordan har Du det, min egen Unge? Er Du rask? Det bliver mageløst at see Din Haandskrivt uden paa et Brev her, ikke at tale om, hvordan det bliver at se den indeni. Jeg er rask!

Jeg troer, vi slap i Dresden? Torsdag Formiddag gik vi ombord paa et Elbdampskib og seilede til Aussig, en lille Bjergby, som ligger et Stykke Veis inde i Bøhmen. Denne Indseiling igjennem det nordlige Bøhmen er det Deiligste, jeg endnu har seet. Saalænge man endnu er i Sachsen, er Bjergene med samt deres Vegetation ret smilende, men alt som man kommer ind i Bøhmen, bliver det vildere og vildere, Bjergene høiere, af en mørkere Masse og med en mørkere Vegetation. Det er notabene saaledes at forstaae, at man seiler imellem to Vægge uafbrudt; dog er det ingenlunde eensformigt, der er megen Variation. Floden gjør bestandig deels Krumninger, deels lige Omdreininger, hvoraf følger, at det seer ud, som om man seilede i et Basin, omgivet baade for og bag og paa begge Sider af vilde Fjelde. Stadig sees enkelte Hytter paa Skraaninger, undertiden paa et fremspringende Klippe-

stykke i en rigtig mørk Omgivelse en gammel Helgen i Legemstørrelse fritstaaende — af en forunderlig gribende Virkning, naar man seer det første Gang —, forresten smaa Capeller og Kors i Mængde. Borge haves ogsaa paa Tinderne, og hvor Bjergene gjør en lille Smule Plads til Siden eller aabner sig i en Dal, der kan man være vis paa at finde en yndig lille By med Kirker. Under hele denne Fart tænkte jeg paa Dig, min Elskede, og ønskede Du sad ved Siden af mig. Søde Emilie! bare jeg ikke fortæller det altfor kjedeligt? Vil Du høre Mere? (Her underforstaaer jeg, at Du siger: ja!). Til Aussig kom vi omtrent Kl. $7^{1}/_{2}$ Aften og gik halvveis op ad Bjerget; men da det blev mørkt, gik vi hjem og spiste til Aften, og derefter nød jeg en Cigar paa Balconen med Udsigt over Floden i en Schlucht, befalende L. E. at sætte sig paa den modsatte Ende af Balconen uden at mæle et Ord — for at jeg kunde nyde Nattens Stilhed og tænke paa Dig.

Den følgende Morgen toge vi en Stellwagen og kjørte til Lobositz, en By af samme Caliber som Aussig, og hvorfra Jernbanen gaaer til Prag. Under denne Kjørsel kjøbte vi Maikirschen, friskafplukkede, af nogle forbigaaende Bønder. Smagte deilig; Du lille Stakkel maa vente længe, inden Du kan faae. Om Eftermiddagen var vi i Prag, i Theatret og hørte Figaro; der var en Broder til Chorregisseur Bruun, som spillede Greven; forresten var det meiet godt — saadan paa Tysk. Død og Pine, det er sandt! Mad. Tuczeck (berømt) gasterede som Susanne. Hun var elskværdig, og man mærkede den gamle Mester; iøvrigt mindede hun levende om Hermandine Roll i Figur, Holdning og Gang. Løverdag Formiddag asede vi op og ned af et Bjerg eller saadan noget med Udsigt over Prag, og den ældre E. udbrød som sædvanlig: Aah va de æ nøhjeli — sække dailige Bøggninger — va Laurits — Gui næ — Bæ!

Fredag.

Jeg skulde paa Comedie, derfor maatte jeg afbryde. Nu skal jeg bare hen til Heibzinger og drikke Thee og saa hen og see, om der ikke skulde være Brev fra Dig, min Engel, saa gaae vi videre. Der var endnu Intet, men han bad mig komme igjen efter 12. — Fra Prag kjørte vi Løverdag Eftermiddag Kl. 6, og Søndag Morgen Kl. 10 var Ankomsten her til Wien. Det er moersomt at være her. Vi boede 2 à 3 Dage paa Hotel „zum weissen Ross“ i Leopoldstadt; nu har vi faaet private Logiser hver for sig, og jeg er fri for E......erne, naar jeg *vil* være det. Jeg har naturligvis været i Burgtheater hver Aften; alle

Medlemmerne ere tilstede, deriblandt den Wagner, som Gade har omtalt fra Leipzig, og som skulde have Noget tilfælleds med mig, og som skulde spille Hamlet meget godt! Nei! Det han har tilfælleds med mig, er noget Dumtosset i Udtalen; forresten er hans Spillemaade complet *Holstisk*[1]). Han er den Ubetydeligste af dem, der spille vigtige Roller; han spiller nemlig alle de Roller, der tilhøre en første Elsker og Helt. Saa er der Löwe, Anschütz, Carl la Roche, Beckmann (bekiendt fra Kierkegaards[2]) Omtale, da han var i Berlin), Wilhelmi og en Dawison — af Damer: Frau Bettich, Frau Hebbel, Louise Neumann, Frl. Wildauer, Frau Koberwein o. s. v. Jeg har naturligvis glemt Fichtner, hans Kone har jeg ikke seet. Det er et godt Theater, det er vist; endskjøndt der er overmaade meget, som ikke behager mig, saa behager det mig dog meget at bivaane deres Forestillinger. Vil Du fortælle Høedt, at Löwe minder mig meget om Stage[3]); ja, det er latterligt, Borgaard[4]) har kaldt ham Nielsens[5]) store Rival — Sludder! Han har naturligviis mere Talent end Stage, men Stemmen er den samme og Maneren svulstig gespreitzt, brølende og med vigtigt Ansigt efter alle Effecter, selv om de ingen Effect gjøre. Dette var især Tilfældet den første Aften som Cassius; senere kan jeg ganske godt lide ham. Jeg vil ikke her beskrive hver Enkelt, men kun endnu tilføie, at Beckmann forekommer mig at være en Perle og Wagner et Asen. Repertoiret kunde maaskee more Jer. Søndag: Julius Cæsar, Mandag: Minna v. Barnhelm, Tirsdag: Struensee und die Deutschen in Dänemark (af Laube), Onsdag: Franz v. Sickingen, Torsdag: Werner oder Herz und Welt af Carl Gutzkow, fuldkommen Kotzebuisk, og i Aften Fredag atter Julius Cæsar, hvorfor jeg gaaer i Kärntnerthor og hører Jægerbruden, hvori Standigl synger Caspar.

Jeg var i Forgaars paa egen Haand ude i Schönbrunn og spadserede Haven rundt; den minder i visse Maader om Fredensborg Have; men det er ikke det. *Her* sætter jeg et Kys, vil Du tage det op? — Jeg har ikke besøgt Korn[6]) endnu, fordi jeg seer saa voldsom ud i Ansigtet, førend Skjægget er færdigt; jeg synes, det vilde være respectstridigt at vise mig saaledes for ham. Nu gaar jeg hen og hører om Brev;

---

[1]) Der sigtes til Skuespiller Wilhelm Holst († 1898).
[2]) Se Gjentagelsen 1843 S. 57 ff.
[3]) Skuespiller ved det kgl. Teater († 1845).
[4]) Forfatter og Teaterdirektør i Christiania († 1868).
[5]) Professor, Skuespiller ved det kgl. Teater N. P. Nielsen († 1860).
[6]) Maximilian Korn, en fremragende Skuespiller ved Burgtheater i Wien († 1854).

derpaa spiser jeg til Middag, og saa sender jeg dette afsted i Eftermiddag.

Se saa min elskede Emilie! Nu maa jeg slutte uden at have faaet Dit første Brev. Men jeg faaer det nok imorgen; det haaber jeg ganske vist. Skriv engang til Frederikke[1]) og hils hende kjærligt fra mig. Skriver Du til Madame Nielsen[2]), saa følger det af sig selv, at Du sender hende en fuld og varm Hilsen. Ligesaa til mine Forældre og Søskende. Nu skriver jeg snart til Gade for at melde ham, at jeg har frigjort mig fra E-Aaget. Det har kostet, kan Du troe. Intet bider paa ham. Jeg har ikke svaret ham med Andet end lutter Grovheder paa alle hans Tiltaler, af hvilkensomhelst Art de end vare; men han har taget det for Fortrolighed, at jeg var saa grov imod ham. Endelig har jeg, da jeg formelig fik Hovedpine af hans Nærhed og Pjadder og Berørelser, sagt ham, at jeg ikke kan holde ud at leve med ham eller at sidde ved Siden af ham i Theatret eller tale med ham om Theatret. Saa vil han drikke med mig paa, at det kun gjælder for Reisen, ikke, naar vi komme hjem; men jeg drak ikke paa det. Een Dag maatte jeg love at leve sammen med ham.

Levvel min elskede Hustru!

Din Michael.

Hils Frederik[3]) *fra mig!* Siig til ham, at han ikke maa tage Brevet fra Dig. Du kan læse for ham, hvad Du synes. Jeg har hans Portrait liggende paa Bordet; det er mig til megen Vederqvægelse.

Eders Michael.

Wien, den 23de Juni 1850. Søndag Kl. 5½.

Min elskede Emilie! Jeg mærker nok, at dette kan ikke blive til en regelmæssig Correspondence, hvori det ene Brev svarer paa det andet; thi jeg kan ikke vente længer med at skrive. Tak, fordi Du skrev; det havde ikke været til at udholde, om Du havde ventet, til Du fik Brev. Det var en Salighed at see Din Haand! Veed Du, hvor jeg læste Dit Brev første Gang? Paa Bukken af en Omnibus! Det gik saaledes til, at vi skulde ud til Laxenburg, 3 Miil herfra, og dertil udfordres, at man kjører i Omnibus ud til Jernbanen; men da der accu-

---

[1]) Frøken Frederikke Lønborg.

[2]) Skuespillerinde ved det kongelige Teater, Fru Anna Nielsen († 1856).

[3]) Frederik Høedt.

rat var Tid nok, løb vi forinden hen paa Posthuset, og see, den Dag var jeg den Lykkelige! Da jeg den Dag havde Leilighed til at gjøre Touren i Compagnie med en Deel Danske, og jeg neppe vilde gjøre den alene, saa vilde jeg ikke opgive den, men satte mig afsides, det vil sige paa Bukken, og der sad jeg og læste midt igjennem Wien og langs ud af Forstæder og Landeveie midt i det deiligste Solskin, uforstyrret af Folkemængden og af Kudsken, der Alle hver for sig passer sig selv. Gud skee Lov, at Du er rask! Resten seer jo desværre temmelig mørk ud paa Silkeborg. Høedt skulde have reist i Sommer, blot for at glemme sin Sygdom. Hils ham!! Siig ham, at jeg glæder mig bestandig til at spille Horatio — vent lidt min søde lille elskede Unge; jeg skal bare hen og see Faust i Burg, saa kommer jeg igjen.

Kl. $11^1/_2$. Her er jeg igjen. Skidt Forestilling. Wagner, det Asen, som spiller alle betydningsfulde Roller, spillede da ogsaa Faust, saa betydningsløst brølende som muligt. Han har forresten et godt Udvortes. La Roche som Mephistofeles var freilich bedre, langt bedre, men — jeg veed ikke! Frau Wagner (Frl. Unzelmann) spillede Margrethe med Talent, men med den mest forbandede tydske Declamation. Nogen Gavn troer jeg dog jeg har af at have seet Wagner i det Hele taget. Ligner jeg ham end ikke i Brøleriet, saa troer jeg dog, jeg ligner ham i at lade Effecter forsvinde, skjøndt det skeer af forskjellige Grunde hos os; hos ham er det Dumhed; thi han *søger* Effekt, det høres paa Brølet; men han kan sige lange Replikker, fulde af Nuancer og Tanke-Afsætninger, uden at det spores i Declamationen, og *det* er jeg bange for, jeg har Noget af.

Mandag den 24de. Goddag min Engel. Jeg har faaet Brev fra Dig idag; det kan være, at det er kommet igaar, men jeg var ikke paa Posthuset igaar. Tak, fordi Du *vil* have det godt, og tak, fordi Du elsker mig, og Gudskeelov, at Høedt har det bedre. Naar Du har modtaget dette Brev, skriv saa til Strassburg straks eengang. Seer Du min Unge, Dine Breve har været 9 Dage underveis hertil; vil Du regne, at de bruge lige saa lang Tid til Strassburg og saa huske paa, at efter den 15de Juli maa jeg antages at være i Paris. Altsaa: skriver Du d. 4de, 5te eller 6te Juli, saa kan Du addressere til Strassb., men efter den Tid til Paris.

Jeg troer ikke, jeg har fortalt Dig, at Korn er paa en Badereise, og at jeg maaskee vil træffe ham i Ischl. Jeg har igaar været hos Löwe og idag hos Anschütz og afleveret et Kort, da Ingen af dem var hjemme. De sidste 5 Dage har jeg tilbragt sammen med Candidaterne Liebe og

Plenge fra Kjøbenhavn, de kom fra Italien og gik hjem, dernæst med en Cand. Schrum, ved hvis Hjælp vi har gjort Bekjendtskab med Architekt Theophilus Hansen, berømt Landsmand, som er i keiserlig Tjeneste. Keiseren sees ofte i Theatrene. Jeg gjemmer Placeaterne; det er den eneste Dagbog, jeg fører; men ved at see paa dem vil jeg levende kunne erindre Forestillingerne. Forleden Aften vare vi ude i „Fünfhaus“, en Slags Alleenberg i stor Stiil, det vil sige, der er ingen Theater, men en stor Have, ganske opfyldt med Borde og Stole under Træerne, med Lys staaende i Glaskupler og Folk siddende ved Bordene med Vareme for sig, flere Transparenter og Orchestre rundt omkring og endelig en stor Balsal, hvor den ringere Borgerclasse forlyster sig og os med Dands. Hveranden er française og hveranden Valts. En af Valtsene gjorde vi med, det vil sige, vi lavede en lille Dandseplads i en Krog af Salen, og der dandsede vi med nogle faa andre Par; vi Danske havde kun *een* Dame, og vi var fem. Det var en rar lille Pige, som holdt ud i een Kjøre og havde dandset hele den forrige Nat, og da En ytrede, at hun saa vel vilde sove længe den næste Dag, svarede hun: nei jeg skal tidlig op og arbeide, so' en Wienermädel maa være flittig hele Dagen, naar hun vil more sig om Aftenen, hun kunde aldrig faae dandset nok. Dersom det kan smigre Dig, saa vil jeg fortælle Dig, at hun, efter at jeg havde valtset med hende, sagde saadan hen for sig, idet hun satte sig: „dass heiss ich tanzen“!

Hvordan det gaaer med Sproget? Jo, forstaaelig kan jeg da gjøre mig. Alle de Andre snakker en frygtelig Støvle Tydsk. Naar den ældre E. fører Ordet, kan man være vis paa at faa Svar paa noget ganske Andet end det, han mener at have spurgt om, hvorfor han er udelukket fra den Post. Hvordan med Pengene? Brillant! — — — — — Men desuagtet bruger jeg neppe meer end 200 Rbdl i Juni Maaned. Vi har faaet Guldet høit betalt, förmlich vundet paa det.

Jeg seer nu ved at kigge i Dit Brev, at det kun har brugt 7 Dage, vil Du saa indrette Beregningen derefter. Om en otte Dages Tid vil mit Skjæg begynde at blive menneskeligt, hidtil har det været dyrisk.

(Min søde Emilie). Saasnart jeg har spist, vil jeg skrive et lille Brev til Moder og maaskee et til Gade; i Aften skal jeg se Löwe spille Garrick i Bristol. Jeg vilde gjerne have et lille Brev fra Dig igjen imorgen. Nei et stort mener jeg, hører Du Emilie — store Breve. Hils Frederik! Opmuntr ham til at skrive. Farvel, nu gaaer jeg tilbords.

Ak! Gid Du var hos mig! Siig Godmorgen og God Nat til mig hver Dag; det gjør jeg ved Dig.

Farvel Emilie, min Elskede!

Din Michael.

Hils Frederikke[1]) og Frederik[2]), og ønsk Malle god Bedring. Lad ikke Hultmann[3]) blive næsvis imod Dig. Det skeer let.

Paris d. 26de Juli 1850. Fredag.

Goddag min elskede Hustru! I Søndags kom jeg hertil. Jeg vil begynde med at tilbagekalde nogle Ord, jeg lod falde i mit forrige Brev, nemlig at jeg ikke vilde bede Heiberg om Penge. Jeg har skrevet til ham igaar og udbedt mig 200 Rbdl tillaans af Theaterkassen, men tillige ladet mig forstaae med, at det vilde falde mig overordentlig vanskeligt at tilbagebetale dem; det kunde kun skee, naar Kassen vilde lade sig nøie med meget smaa maanedlige Afdrag. Grunden, hvorfor jeg har forandret Villie i denne Henseende, er en Hemmelighed, men som Du, min Elskede, skal faae at vide, naar jeg kommer hjem; lad det være dig nok at vide, at det er vigtigt for os Begge, at det maaskee kan bidrage til at gjøre os endnu lykkeligere, end vi allerede ere. Jeg er glad, Emilie, vær Du det ogsaa. Men jeg er nødt til at blive her omtrent en tre Uger, omtrent til midt i August. Det kan være det Samme, havde jeg nær sagt, om jeg ikke faaer Rachel at see; her er Meget at see uden hende. Jeg morer mig uhyre ved at gaae i Théatre francais, jeg morer mig ogsaa ved — ja ved Alt, ved at være her; nu synes jeg, det er her, Du skal hen, naar vi reiser sammen, Wien er reverenter talt et Hul i Sammenligning med Paris.

Nei det var Strasbourg, vi kom fra. Da jeg saa gaaer en Fredag Eftermiddag Kl. omtrent 4 og venter paa, at Diligencen skal blive færdig, kommer begge E . . . . . rne saagu hen til mig; midt paa et Torv var det. Nu havde de været i Triest, Venedig, Verona, Mailand, over St. Gothard, Comosøen og andre Søer, Luzern og Basel til Strasbourg, hvor de accurat vare ankomne og skulde afgaae til Paris samme Dag. Det var ganske morsomt for det Øieblik at træffe Dem. Jeg sætter mig da i Vognen og kommer til at sidde i Coupéen imellem en Fransk-

[1]) Frøken Frederikke Lønborg.
[2]) Frederik Høedt.
[3]) Skuespiller ved det kongelige Teater († 1894).

mand og en Engellænder, det vil sige, det var egentlig en Irlænder, en Doctor Rogan; han talte meget slet fransk, hvoraf fulgte, at jeg undertiden maatte agere Tolk imellem dem; naar Irlænderen talte altfor engelsk fransk, maatte han først sige mig det paa engelsk, for at jeg kunde sige Franskmanden det paa fransk og omvendt. Touren var forresten meget anstrengende fra Fredag Eftermiddag 4 til Søndag Formiddag Kl. 12 i Diligence med eet Ophold i Metz, rigtignok paa 3 Timer, hvilket Engellænderen og jeg benyttede til at tage et varmt Bad og et Middagsmaaltid; men den første Aften fik vi ingen Aftensmad. Paa denne Tour havde der dannet sig et temmelig fortroligt Forhold imellem min ofte omtalte Irlænder og mig; vi toge ind paa samme Hotel, gik sammen i Théatre français, hvor vi iblandt Andet saae Crispin rival de son maitre. Den næste Dag, Mandag, toge vi en Fiacre og besaae endeel af Byens Mærkværdigheder, og efter at have spiist ved table d'hôte, gik vi paa egen Haand ud for at opsøge la chaumière, som vi fandt Kl. 9 om Aftenen. Det er en oplyst Have med en Dandseplads og et Orchester, hvor man sidder meget behageligt under Træer, nyder sine Ting og lader Sværmen passere revue og dandse for sig. Dandsen er meget levende. Jeg vilde dog neppe føre Dig derud.

Tirsdag Morgen reiste Englænderen, og jeg søgte strax hen til Café de Danemarck, hvor jeg fandt danske Aviser, men ingen danske Mennesker. Om Aftenen i Théatre francais, hvor jeg morede mig pompeust, først over en ung Elsker, der mindede om Chevalieren i Ninon, naturligviis var det Rollen, der mindede, og han spillede særdeles godt; men dernæst gav de et Stykke, hvori der forekommer en Skuespillerfamilie, Bedstefader, Fader og Søn, som alle have spillet Crispin; disse tre bleve udførte af Provost, Samson og Regnier. Det var egentlig Provost, der interesserede mig, Bedstefaderen; det er det i alle details fuldendtest udførte Portrait af en gammel udlevet Skuespiller, der er begyndt at vende sine Tanker mod den anden Verden, men som dog ved hver en given Leilighed forraader, at han endnu bestandig lever i sin Fortid, som jeg kan tænke mig. Ved Udgangen attrapperede den smaa E. mig, og fra den Tid sees vi daglig i Caféen. Aftenen efter i Théatre de l'Odéon, hvor vi saae Rose Chéri og Fanny Céritto —, der har det skjønneste Legeme, jeg endnu har seet, men som forresten præsterede en Bagatel tilligemed sin Mand, St. Léon. I Aften skal vi see Camaraderie i Th. fr., som det er skrevet for.

Af Danske findes her en skjønne Samling for Øieblikket, Mozart

Petersen og den unge Andersen fra Orchestret, den Sidstes Moder og Søster (Bernhardine) og Broder, som er ved Dandsen, Marinemaler Melby, som er Magnetiseur og saa den gale Sporon. Af skikkelige Danske findes en jydsk Candidat Musman, som har levet 3 Aar i England og Frankrig for at studere Sprogene og lever af at informere Englændere i Fransk og omvendt. Han er ganske forvildet af Glæde over os og længes saa skrækkelig efter Danmark. Nu nok om det!

Her var Brev til mig, da jeg kom. Min søde Emilie, Du maa ikke være melancholsk, jeg længes ogsaa, saa det bider i Hjertet, jeg skal skrive tidt, jeg glæder mig mageløst til at komme hjem til Dig, men det skeer neppe førend d. 20.—21. August. Det er gaaet mig ligesom Dig med Hensyn til Afskedsdagen, det vil sige, jeg er nær ved at qvæles, hvergang jeg tænker paa, hvor ubeskrivelig sød og elskelig Du var, da Du sagde Farvel til mig. Det skal jeg aldrig glemme. Nu tager jeg Dig i mine Arme og kysser Dig paa Smilehullerne og paa Munden og paa Øinene. Du skal ikke oftere komme til at vente Brev forgjæves. Savnede Du mig, medens Du havde Hovedpine? Var Du ganske alene den Nat? Jeg tænker dog, jeg er hjemme hos Dig, naar Du næste Gang har den. — Jeg er Dig tro min Elskede! Skriv endelig saa tit og saa ufrankeret som muligt og saa langt som muligt. Ak! Nu er der maaskee et Brev til mig paa Posthuset fra Dig, men jeg kan ikke komme derhen, førend jeg har sendt dette afsted. Veien er lang; men det kan ogsaa være det Samme, jeg skriver jo snart igjen. Farvel min Emilie. Den længste Tid af Skilsmissen er overstaaet.

Din

Din

Michael.

Hils Frederik. Hvis Du synes, saa send Frederikke disse Par Ord, men hvis Du ikke saa synes, saa lad det være, jeg mener, hvis Du ikke synes om dem. Hils ogsaa de Andre.

Farvel min Engel!

Paris den 29de Juli 1850. Mandag.

Ak Emilie! Det er tungt at være langt borte og læse i tydske Blade om blodige Slag og ikke vide, om Ens Brødre[1]) ere faldne eller

---

[1]) Wilhelm og Johan Wiehe, af hvilke Wilhelm blev haardt saaret i Slaget ved Isted.

lemlæstede eller maaskee reddede. Dette lader jo til at have været frygteligt, jeg venter derfor ikke gode Tidender i den Retning; men Du maa endelig skrive Sandheden og ikke lade mig modtage en Nyhed af den Art ved min Hjemkomst. Lever En af dem, saa var det mageløst, om han vilde skrive.

Min elskede søde lille taalmodige, utaalmodige Emilie! Jeg har, som Du seer, faaet Dit sidste Brev af 17de, jeg modtog det den 27de. Det kan ikke nytte at nægte det, men der gik fjorten Dage omtrent, hvori jeg ikke skrev; de sidste Dage, jeg var i Wien, gik jeg bestandig og *vilde*, men det forekom mig, som om jeg Intet havde oplevet, og jeg opsatte det derfor, til Samvittighedsnaget tvang mig dertil. Nu er der gaaet en tre Ugers Tid, hvori jeg har skrevet fra Ischl, fra Strasbourg og fra Paris; det kom mig derfor ganske uventet og gjorde mig rasende ondt; men jeg trøstede mig med, at nu maa Du have faaet et Par af dem? Det gik mig jo forresten ligesaadan, men det var rigtignok ikke Din Skyld, min egen Unge. Hør Emilie — ja det er yndigt, at Du har mangen en Forfriskning i den deilige Natur, og at Dit Hjerte kan være bevæget og rigt og fuldt af Glæde; det er mig en inderlig Glæde, men — roede I halvanden Time om paa Søen fra Klokken henimod otte? Du og Justitsraaden. Saa maa det jo have været mørkt, førend I kom hjem. Dette foraarsager mig ikke nogen stor Glæde, — jeg er jaloux. Hvordan er Føret hos Jer? Ak! det er vel støvet, og naar det er støvet, tager Du nok Din Kjole paa Armen ligesom i Søleføre? Naar jeg tænker paa, at de Alle kjende Dig fra Knæet indtil Foden, — ja saa veed Du nok, hvordan jeg er tilmode. Nu vil jeg læse Tartuffe igjennem, som jeg skal see iaften. Igaar saae jeg Statsmand og Borger. Farvel!

Onsdag d. 31. Jeg ventede med at sende dette Brev, til jeg havde seet, om der ikke skulde være Brev fra Dig, min Engel, og saa var der, og det var ovenikjøbet kommet igaar. Tak Du Søde! Det er mig ellers ubegribeligt, at det har varet saalænge, inden Du fik det fra Ischl. Du spørger, om jeg har faaet Dit 3die i Wien? ja — der var Stedmoersblomst og Reseda og et Blad i; jeg har læst det igjennem paany og fandt dette Hjertestraa, som jeg plukkede til Dig paa Veien fra Mødling til Baden (ved Wien), og som jeg havde gjemt i Dit Brev, men glemt at sende Dig.

Ja men hør nu Emilie, mine Inclinationer (kun to) have kun varet i en Time, men det er rigtig en ganske anden Sag, naar man gaaer Dag ud Dag ind og taler med dem, saadan som Du gjør Be be, vil

Du lade være? Du maa heller ikke forskrække mig saadan, som Du gjorde ved at fortælle den Drøm om Høedt, som om det var Virkelighed; jeg havde allerede næsten opgivet Aanden, saadan stak det mig i Hjertet. Jeg haaber da forresten heller ikke, at Du ligger for aabne Vinduer, baade for Din Sundheds Skyld og for de Muligheder, det kan aabne Vinduet for?! Jo undskyld, Wien er forpestet, og det har jeg fundet, medens jeg var der; hvert tiende Skridt, man gaaer, er der et Hul i Jorden med Jerngitter over, og der opstiger raadden Stank, som udbreder sig over hele Staden; det finder ikke Sted i Paris, her er desuden store Haver inde i Byen, som forfriske Luften, Vandet kan man derimod ikke drikke. Vi spise i Palais national (royal) i en billig Restauration; for to fr. faae vi Suppe, fire Retter Mad, Desert og ½ Flaske Viin. For 4 Mark 4 Skilling dansk!

Er det dog ikke morsomt, at jeg har seet Kammeraterne, Statsmand og Borger, Tartuffe? i Aften give de le misanthrope af Molière, imorgen spiller Frédéric Lemaitre Don César; det værste er, at Veien er saa lang; han spiller paa Gaité, og det ligger helt ude paa boulevard du temple, hvis Du veed, hvor det er.

Professor Mariboe er her ogsaa. Han har to Sønner med i Krigen og er i den Anledning nær ved at blive melankolsk, hvilket jeg ogsaa er nær ved. Høst (Andr. Fr.) er her ogsaa. Petersens Broder, Skræderen, som jeg har Brev til, kan jeg ikke finde.

Vil Du takke Emilie Høedt og Johanne meget for deres Hilsener og bringe dem min igjen med to tykke Streger til dem hver. Hils dem, der vil have Hilsen. Hils Dig selv. Kys Dig. Jeg elsker Dig.

Du undrer Dig maaskee over Brevets Korthed, men jeg vil ikke skrive Mere. Igaar var jeg paa egen Haand ude i Sèvres og St. Cloud; jeg længtes efter Land og Skov. Naar Du har faaet dette Brev, troer jeg ikke mere, Du kan skrive til Paris, men derimod til Berlin poste rest., jeg skriver derimod to Gange endnu fra Paris. Farvel saa længe min lille Emilie

Din Michael.

Ja men det vil sige: er det muligt, saa maa Du endelig skrive. For at Du kan beregne det, vil jeg sige, at Dine Breve ere 9 à 10 Dage underveis, og jeg reiser herfra d. 14de.

Lev vel min Elskede! vær mig tro.

Wismar den 24de August 1850. Løverdag.

Dersom jeg ikke var saadan, som jeg er, saa var jeg nu gal! O Emilie! Min hjerteelskede, høitelskede Emilie, jeg længes grændseløst efter Dig. Det bryder Du Dig maaske ikke om nu, maaskee Du endogsaa siger: det kan du selv være, derfor strax til Forklaringen. Min søde lille Stakkel, bare Du ikke er bleven syg af Uro, men det er ikke min Skyld, det har jeg tre Vidner paa. Vi reiste fra Paris Løverdagen den 17de om Morgenen Kl. 5—6 og havde indrettet det saaledes, at vi kunde sove hver Nat i Seng i Bruxelles, Köln, Hannover og Magdeburg og endda være tidsnok i Wismar om Onsdagen for at afgaae med Obotrit. Men det stod anderledes skrevet i Stjernerne. Allerede paa Veien til Brüssel maatte vi gjøre en stor Omvei paa Grund af Oversvømmelse paa den directe Bane; vi kom seent om Aftenen dertil og igjennem oversvømmede Gader til et Hotel. Næste Morgen, Søndag, kjørte vi til Jernbanegaarden, men bleve tilbageviste paa Grund af Oversvømmelse, maatte altsaa blive i Brüssel den Dag. Jeg opgav endda ikke at naae Wismar til rette Tid, men besluttede at slaae en Streg over en Nats Søvn; Mandag Morgen fra Brüssel, imidlertid varede Oversvømmelsen ved, saaledes at vi kjørte en meget lang Strækning i Vand op over Hjulene, hvilket forsinkede Farten saa meget, at jeg accurat kom saa seent til Cöln, at jeg ikke kunde komme videre den Aften, som jeg vilde. Nu var det umuligt at komme tidsnok til Wismar om Onsdagen; jeg tog derfor Billet til Berlin, jeg behøver ikke at sige Dig med hvilke Følelser. Paa Veien fik vi at vide, at Wismar var erklæret for cholerasmittet, altsaa 5 Dages Qvarantaine (Her har aldrig været Cholera og er heller ikke nu; her er meget sundt og jeg er rask). Ankommen til Berlin Onsdag Eftermiddag fik vi fat i en Theaterplacat og seer, at Rachel spiller Adrienne Lecouvreur samme Aften, det gik vi hen og saae!!

Tanken var nu at vente her til Søndag, da Dampskibet atter skulde gaae; om Løverdagen skulde hun spille Phédre, det kunde vi ogsaa faae at see. Men hvad skeer? Da vi kom hjem fra Theatret, kommer den ældre E. med en Nordmand, der fortæller, at den næste Dag gaaer der Dampskib fra Stettin til Ystad, derfra kunde vi kjøre til Malmø og seile over til Kjøbenhavn. Naturligviis reiser jeg den næste Dag, Tirsdag, tilligemed de tre Andre og til den yngste E.'s Fortvivlelse til Stettin. Midt paa Veien faaer vi den Efterretning af en anden Nordmand, at i Ystad holdt man 9 Dages Qvarantaine. Herved var den Tour alt-

saa forgjæves; men jeg og Nordmanden gad ikke tage tilbage til Berlin, hvilket derimod E......erne gjorde, den ældste for at besee Byen, den yngste for at see Rachel. I Værtshuset faae vi fat paa en Avis, hvori der staaer, at Obotrit gaar om Løverdagen og ikke om Søndagen. Lykkelige Tilfælde, tænker jeg, at vi netop skulde faae Øje paa det; E. havde med Bestemthed paastaaet, det gik Søndag. Jeg skriver dem det til til Berlin og reiser med Nordmanden tilsøes til Stralsund og derfra inat tillands over Rostock hertil. Og nu kommer det, der slaaer Hovedet paa Sømmet. Vor Bagagebærer fortæller os, at Skibet kun maa medtage 30 Passagerer; vi styrte hen til Bureauet og faae det Svar, at til idag var der slet ingen Pladser, og til paa Onsdag var der allerede tegnet nogle og Tyve. Da var jeg nær segnet i Knæ. Der var ikke Andet at gøre end at tegne os til paa Onsdag, og det gjorde vi da. Saa nu kommer jeg vel paa Torsdag til Klampenborg. Jeg siger ikke Mere, Du kan selv tænke Dig, hvad jeg vil sige, Du har jo selv glædet Dig til Dagen og er bleven skuffet, Du Stakkel! Farvel saa længe min Glut! Jeg begynder at glæde mig igjen, naar Du blot ikke tager Skade paa Din kostbare Sundhed over alt dette; det maa Du ikke, hører Du søde Emilie; jeg skal nok faae Dig rask, naar jeg kommer hjem. Hvad? Vil Du ikke nok lade være at blive syg for mig?

Hils Frederik og Gade og Mad. Nielsen og alle Medlemmerne af Familierne og Helstederne.

— — —

Din Michael.

Vil Du meddele Heiberg det Nødvendige, og vil Du sende mig et lille Svar med Obotrit med 3 preussiske 5 Thalersedler i. Svaret er det Vigtigste!

VENSTRE OG ALBERTI

Der er i alle menneskelige Ting et Moment, vi kalder nødvendigt, et andet, vi benævner Tilfældigheden; vi forstaar ved det nødvendige hvad der udvikler sig med indre organisk Lovmæssighed; det tilfældige er de ikke mindre lovbestemte, men udenfra kommende Forstyrrelser. I vor store Katastrofe er Alberti Tilfældighedsmomentet, J. C. Christensen er Udtrykket for det, der maatte komme, ikke kunde blive anderledes, som hænger sammen med Grundforhold i Danmarks konstitutionelle Livsførelse.

At Alberti overhovedet kunde blive en politisk Magtfaktor, skyldtes de opløste Forhold inden for Venstre først i Halvfemserne. Den politiske Idealisme fik et afgørende Knæk, da Provisoriet indtraadte, uden at Befolkningen rejste sig til aktiv Modstand mod Lovbruddet. Det var altsaa ikke paa Grathe Hede, ikke i St. Albani Kirke, at Afgørelsen skulde falde; man skulde sejpine sig frem i Rigsdagskasernens Lønkamre eller i Grevernes Lænestole. En Foragt for Frasen bredte sig over Landet, men ogsaa en Blaserthed over for det alvorlige, dybt følte Ord, den mandige Karakterfasthed. Smørret blev i en Omgang Centret i dansk Politik, vi lærte at raabe Hurra for mere Mad i Vommevad og andetsteds.

I manges Øjne udviskedes da Skellinien mellem en forsigtig, men stadig lige maalbevidst demokratisk Politik og en kynisk Indifferentisme, der kun brugte Deltagelsen i det offentlige Liv som Redskab for udenfor liggende Formaal. Pladsen blev aaben for den politiske Forretningsmand, der gjorde i Venstrepolitik som andre Handelsmænd gør i Kaffe eller Flæskesider. Under saadanne Forhold kom Alberti frem, ved Højres Bistand, til Højres inderlige Glæde.

Thi ogsaa Højre havde sat sin Mødom til. Folketingsvalget 1890 viste Højre, at Provisorierne, politisk set, havde været ganske unyttig Gerning. Den naive Portion havde vel med Glæde og Stolthed set Fæstningsvolden gro op af Jorden, Middelgrundsfortet hæve sig over Havfladen; for dem, der trak i Traadene, var alt dette idel Tant; man var ikke naaet et eneste Skridt mod Maalet, at faa Bugt med Venstre, erobre dets Kredse. Der var kun en Vej aaben. Det Venstre, man ikke kunde besejre i aaben Kamp, det kunde man maaske demoralisere. Man saa da det forargelige Syn, at Højre i Køgekredsen fuldt ud knæsatte en Mand, der stillede sig som Venstres Kandidat, og dette har gentaget sig ved alle følgende Valg i Kredsen. En Gang endogsaa efter Sagnet i den barokke Form, at da der begyndte at falde mistænkelig mange Stemmer paa Højres egen Kandidat, den gamle Pastor H. C. D. Müller, sendte Højres Organisation Ilbud rundt til alle trofaste om at komme og stemme paa Alberti, da der var Fare for, at Højremanden vilde sejre.

Og Alberti blev Køgehøjres Mand ud over Valgdagen. Hans Optræden paa den finere Skueplads i det kongelige danske Skydebroderselskab havde sit Forspil i den køgeske Pappegøjeskydnings massivere Løjer. Saadanne Steder fandt Alberti sin oprigtigste Tilslutning, sine virkelige Venner. Men paa Venstre har Alberti siddet som en Mare. Uden personlig Sympati i Partiet, uden virkelig politisk Tilslutning i Vælgerbefolkningen blev han kun ved sin hensynsløse Udnyttelse af sin Stilling i landboøkonomiske Foretagender til en politisk Magtfaktor, som ikke kunde overspringes.

Fænomenet Alberti blev da en Kræftsvulst paa Venstres Legeme, muliggjort ved en særegen Svækkelsestilstand, svulmet op under enestaaende Forhold; dette burde ikke tydes som Tegn paa en indre Skade i vort Folkeliv. Men at Skaden bredte sig saa langt og aad sig saa dybt, at den tegner til at medføre alvorlige Følger for det regerende Venstre, dette vilde ikke have været muligt uden visse Ejendommeligheder ved Partiet, hvis Rødder til Dels ligger langt tilbage i Tiden.

Hvad der kalder sig Venstre i Rigsdagen er endnu stadig Forgreningen af det samme Parti, som dannede sig paa den grundlovgivende Rigsdag i 1848 under Tschernings og Balthasar Christensens Ledelse. Det tilstræbte i sin saglige Politik Reformer til Bedste for Menigmand, hvad der dengang var ensbetydende med Landbostanden; det særtegnedes imidlertid nok saa meget ved sin Valgpolitik. Hvad Tscher-

ning benævnte det umiddelbare Demokrati betød til den dannede Almenheds Forfærdelse, at Vælgerne ikke i første Række skulde stemme paa de ansete Mænd, der bød sig frem, ansete ved videnskabelig Udmærkelse, ved Rigdom eller social Position, men derimod navnlig skulde lægge Vægt paa at kaare saadanne Repræsentanter, der med størst Trofasthed vilde følge Partiets Grundsætninger, og som var det paalideligst mulige Udtryk for Vælgernes Opfattelse.

Den nøje Gennemførelse af dette Princip gav os lige fra først af en Rigsdag, vidt forskellig fra næsten alle andre konstitutionelle Landes Parlamenter. Medens i de fleste fremmede Lande den ærgerrige Politiker selv slaar ned paa Valgkredsen eller paaoktrojeres denne af en Centralkomité i Hovedstaden, groede hos os, saa langt Venstres Indflydelse rakte, Kandidaturen ud af selve Vælgerbefolkningen. Dette virkede nu for det første saaledes, at Rigsdag og Rigsdagsvalg hurtig blev noget, som føltes at vedkomme det hele Folk; den ogsaa hos os hurtig frembrydende Reaktion mod 1848 kunde ikke naa til helt at feje Junigrundloven til Side. Langt vigtigere var imidlertid den Indflydelse, Princippet fik paa Rigsdagens, særlig Folketingets Sammensætning. Vel var det aldrig Meningen, at Partiet udelukkende skulde bestaa af Bønder, men dels frembød det i hin æstetiske Kulturperiode kun ringe Tiltrækning for Akademikere, dels fik Landbostanden hurtig en ikke ringe Mistillid til Mænd af denne Art, som hyppig svigtede Partiet, efter at de med dets Stemmer havde faaet Sæde i Rigsdagen. Tscherning drog nu, som den store politiske Tænker han var, med ubøjelig Logik de praktiske Følgeslutninger af denne Partiets Sammensætning. Dette var et Parti, som med inderlig Overbevisning kunde tilstræbe demokratiske Reformer i Lovgivning og Statsstyre, dette var et Parti paa hvilket en Regering kunde stole og hvormed der kunde sluttes Aftaler; det fulgte med Lydighed sine Førere, fordi der inden for det kun var saare faa selvraadige Intelligenser, men dette var ikke et Parti, der kunde eller vilde gøre det strengt parlamentariske Krav gældende, selv naar det naaede Flertal i Repræsentationen. Saadant maatte være forbeholdt Fremtiden og den fremskridende politiske Vækst i Folket. Og Udviklingen gik nu saa nogenlunde i de af Tscherning anviste Spor.

Men Forfatningsændringen af 1866 blev en brat Afbrydelse paa denne Bane. Det endnu ikke fuldbyrdede landbodemokratiske Reformprogram mødte en stærkere Modstand i den nye Grundlovs Landsting end i Junigrundlovens; paa den anden Side var det nye Landsting

blandt andet ved det kongevalgte Element markeret som et Overhus, som vel skulde kunne hemme en alt for vidtgaaende Radikalisme i Lovgivningen, men ikke kunde gøre Krav paa at være Udtryk for en Folkevilje. Kun faa Aar efter 1866 optog da Bergs og J. A. Hansens Venstre Parlamentarismens Krav som Hovedpunkt paa Partiprogrammet, og trods Fejlgreb, Modgang, indre Splittelser lykkedes det at føre Kravet til Sejr i 1901.

Men til denne Vending i Venstres Politik svarede kun i yderst indskrænket Maal en Ændring i Partiets Sammensætning. Der var i Begyndelsen af Firserne, særlig hos Berg en vis Bestræbelse efter at gøre Partiet mere aabent og alsidigt; Valgsejrene i Hovedstaden og enkelte større Købstæder bragte ny forskelligartet Tilgang; men Feltraabet: bort med Københavnere fandt stedse stærk Jordbund, og i de seneste Aar er særlig Regeringspartiets Sammensætning bleven mere ensidig agrarisk end nogen Sinde tidligere. Betyder dette en Tilbagegang i Dygtighed? Ikke ubetinget. Den danske Bondestand er undergaaet en mærkelig kulturel Udvikling siden 1848; dens Tungebaand er blevet løsnet, den har faaet et videre frejdigere Udsyn, den er blevet bedre udrustet til sit økonomiske Livsværk; gennem Deltagelse i det kommunale Liv modnes dens fremmeligste Mænd til Rigsdagsgerningen, maaske til mere. Jeg har hørt gnavne kloge Gammelmænd paastaa, at de gamle Tscherningske Bønder nu alligevel var bedre; tavse, snæversynede, karrige indtil det urimelige i deres personlige Forbrug, skulde de alligevel have været nok saa skarpseende, nok saa politisk begribende som senere mere polerede Slægtled. Meget muligt for Enkeltindividers Vedkommende; ubestrideligt turde det dog være, at Landborepræsentanternes almindelige Jævnmaal er langt højere end for et eller to Slægtled siden. Men det er vel lige saa ubestrideligt, at Antallet paa dem, der hæver sig op over Jævnmaalet er svundet stærkt; J. A. Hansen, Berg, Hørup, Holstein-Ledreborg, Hage, Boisen er forsvundne og forsvundne uden Erstatning. Det har sikkert været en Tilfredsstillelse for de nuværende Magthavere at staa uden Konkurrenter, det viser sig dog nu som en stor Ulykke, at Partiet har saa faa tilbage af selvstændigt dømmende Mænd.

Men det er i sig selv en yderst betænkelig Sag, at et Regeringsparti med større og større Ensidighed kun repræsenterer Landbefolkningen. Vi har en Hovedstadsbefolkning paa halvsjette hundrede tusinde Mennesker, mellem en Fjerdedel og en Femtedel af Landets Befolkning. Den halve Million, der udelukkende repræsenteres af

Regeringsmodstandere, er egentlig politisk retløs, uden Andel i Løvgivning og Administration, og omvendt havde Ministeriet ikke det Sted herinde, hvortil det, praktisk set, kunde hælde sit Hoved. Jeg turde vove den Paastand, at den Lørdag Aften, J. C. Christensen nødtvungen indgav sin Demission, vilde han ikke have kunnet samle 100 Stemmer i den store By paa sin Person eller paa Partiet. Skylden er ikke helt paa Venstrereformpartiets Side; men her er ikke Tale om Skyld eller Uskyld, det er en Kendsgerning, at der nu ikke er nogen som helst Kontakt mellem Partiet og Danmarks Bybefolkning; Kuldefølelsen er ganske gensidig.

Et saadant Klassestyre vil nu uundgaaelig virke demoraliserende paa dets Udøvere; det har ogsaa gjort det hos os. Demoralisationen viser sig i dobbelt Retning. Regeringspartiet har for det første bevæget sig med stigende Fart over i Højrebaner. Det er gaaet Venstres Mænd, som det er gaaet andre, der kom inden for Stregen: de opdagede, at den Administration, de i saa mange Aar havde angrebet, var baade dygtig, hæderlig og loyal, at endogsaa Generaler og Admiraler var beskedne, nette Mennesker, man meget vel kunde komme ud af det med; man fandt et Hof, der til det yderste bestræbte sig for at bringe den mangeaarige Kamp i Forglemmelse. Er det da saa underligt, at man glemte sine demokratiske Forsætter, at man befandt sig vel i de gamle Flodlejer, at man føjede sig efter de erfarne Mænds Synsmaader? prøvede man som Svend Høgsbro at gaa sine egne Veje, faldt det jo ikke heller altid saa godt ud. Altsaa man beviste, at man var blevet fornuftige Mennesker, ved at bære sig ad, som Højre før havde gjort, endogsaa i Militærspørgsmaalet havde man opgivet Fortidens stejle Radikalisme. Men dernæst gjorde Standsinteresser sig hensynsløst gældende ved Fordeling af Ben til Meningsfæller; den gjorde sig gældende ved en stigende Tunghørhed og Utaalsomhed over for Kritik fra anderledestænkende. Paa dette Punkt har Regeringspartiet ikke vist Spor af Frisind. Det har med Bifald set Alberti hævde Teatercensuren i en Skarphed som aldrig tilforn; J. C. Christensen kunde med Støtte af Partiet nægte at ophæve Almanakprivilegiet og den derigennem udøvede Censur over Folkelitteraturen. Men i en særlig Grad gjorde Utaalsomheden sig gældende, naar Kritikken gjaldt de egentlige Klenodier, Højskolens Mænd og Højskolens Gerning. Vi mindes vist allesammen med Rædsel den uhyggelige Lyd af tunge Støvlers Skraben mod det sandstrøede Gulv, naar et uærbødigt Ord faldt mod Højskoledannelsen; endogsaa Folketingets Mure har været Vidne hertil; men

enkelte vil maaske ud over dette erindre den forargelige Scene i Folketinget, da en af Partiets mere fremtrædende Mænd for fuldt Alvor krævede, at Ministeren skulde nedlægge Forbud mod den rent saglige Kritik, Landbohøjskolens Videnskabsmænd udøvede over for en Række ganske dilettantisk ledede Fodringsforsøg; disse havde en Teinte af Folkelighed, havde deres Udspring i den folkelige Mand Fjords Initiativ; derfor burde de værges med Inkvisitionens Vaaben mod Københavnervidenskabens Overgreb.

Dette er da det Klima, i hvilket J. C. Christensens Magtbrynde udfoldede sig. Et Parti uden selvstændige Personligheder, en Partipresse, der ved stadig fortsat Æltning havde faaet en ganske ensartet Beskaffenhed, en Vælgerbefolkning, der var bleven fanatiseret og demoraliseret under Feltraabet: Vi Bønder til Danmark, — uden for dette et opløst Højre, en afmægtig radikal Opposition, endelig et visselig stadig talrigere socialdemokratisk Parti, men som selv ikke regnede paa at Arven vil falde til dem for det første og derfor drev en mere og mere opportunistisk Realpolitik — den ueftergivende Opposition henvist til det private Livs Samtaler omtrent som Studerekamrenes Skumlerier under Tresernes nationalliberale Æra. Og nu endelig som forestaaende Begivenhed: Gennemførelsen af det nationale Forsvars Sag ved den populæreste af alle Ministre, Kongens og Folkets Yndling — de, der fandt, at alt dette lugtede ilde, havde ikke andet at gøre end at vende sig bort og holde sig for Næsen.

Og saa viser en i denne Sammenhæng tilfældig Katastrofe, at Kolossen stod paa Lerfødder, undergravet ved egen Brøde. De gamle vilde have nævnt det som Vidnesbyrd om, at Hybris altid følges af Nemesis; vi lidettroende Sildefødninger maa dog erkende, at det kan ske en sjælden Gang.

Ti dette er og maa være J. C. Christensens Fald. Ikke at Katastrofen som saadan behøvede at drage ham med sig, men fordi han selvraadig og overmodig har siddet alle de Røster overhørig, der advarede ham i Tide, fordi han er optraadt uden Redelighed, uden Mandsvilje til at søge Sandheden og den alene, tværtimod har gjort alt til at standse dens Sejrsgang. Han falder for egen Brøde og som Sonoffer for sit Parti.

Ti er det end J. C. Christensens Fald, saa er det ikke Venstres. Intet Parti vil kunne tilegne sig alene Æren for Wildebeestets Nedlæggelse, og i Fællesskab maa vi som Danske tage vor Del af Skammen for, hvad det fik trukket ned i Snavset, før det faldt. Intet af

Oppositionspartierne er stærkt nok til at bære en Regering; intet kan vel for sig alene vente at faa Flertallet ved de kommende Valg. Venstrereformpartiet maa foreløbig have Styret, vil maaske endog bevare det efter Valgene, men forhaabentlig i renset Skikkelse.

En Fantast kunde mene, at Situationen krævede omtrent det samme, som da i Frankrig 1899 Waldeck Rousseau traadte til for at raade Bod paa de Forbrydelser, tidligere Regeringer havde begaaet i Dreyfussagen. Kampen om Alberti frembyder virkelig slaaende Paralleler og kunde synes at kræve lignende Lægemidler mod Demoralisationen i de regerende Lag, man kunde altsaa tænke sig Holstein Ledreborg, P. Knudsen og H. N. Hansen sidde i Ministerium sammen med eneste Opgave at gøre rent Bord. Saadan gør man i Frankrig, men det ligger uden for skikkelig dansk Politik.

Men man skulde ganske vist tro, at det vilde ligge lige saa meget uden for praktisk Politik, at Ministeriet J. C. Christensen fortsatte sit Styre uden eller dog uden nævneværdig Forandring. I Frankrig er endnu ikke een af de i Dreyfussagen kompromitterede Mænd paa ny kommen frem i første Række.

Regeringspartiet har parlamentarisk Adkomst til at styre, men gennem nye Mænd.

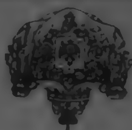
Forhaabentlig vil dog ikke blot Mændene blive andre, men ogsaa Aanden. Det skulde synes troligt, at Vælgerbefolkningen vil kræve Tilbagevenden til gamle solide Venstretraditioner fra Kampaarene, en jævnere, folkeligere Politik med større Sparsommelighed, med mindre Krav til Skatteydernes Pung. Samtidig med mindre Ensidighed, med større Hensyntagen til den hele Befolknings Tarv, navnlig ogsaa Byernes Demokrati.

GUSTAV PHILIPSEN

21. September 1908.

NOVEMBER 1908

Kejserlig russ. Hof-Leverandør

C. R. EVERS & CO.

Maltextraktøl (dansk Sundhedsøl)
40 Øre pr. 1/2 Fl.

Export-Malt-Extrakt (Skattefrit)
25 Øre pr. 1/2 Fl.

Fineste og bedste Fabrikata.

Fabrik: Ø. Fasanvej 15. ✠ Telefon 3282.

Pianoer
Harmoniums
Flygler

Skandinaviens største Magasiner. Aarligt Salg af over 500 Instrumenter. Alle Stilarter og Træsorter. — Bedste existerende Fabrikata: Steinweg, Gaveau, Hamilton Højeste Udmærkelser (Grand prix og Guldm.) og fineste Anbefalinger.

Chr. Winther,

Frederiksborgg. 36, »Nørrehus«,
Udst: Østergade 62 (ved Ranchs Ur.)

Brugte Pianoer tages i Bytte. Udlejning med Købsret. Ubegrænset Garanti til enhv. Tid. Kulante Betalings- og Forretningsprincipper. Skriv efter ill. Prisliste og Piecer.

Magasin du Nords Afdelinger for
Herre-Skræderi og Herre-Lingeri
fører de nyeste og fineste Artikler. Priserne ere, ligesom i Etablissementets øvrige Afdelinger, altid meget moderate.

Egen Indgang til disse Afdelinger i Porten nærmest Vingaardsstræde.

Linoleum

C. Riis Bonne & Co.

anbefaler **Linoleum** enten som afpassede Tæpper eller til hele Værelser og Trappegange.

6. Kronprinsensgade 6 (lige ved Købmagergade).

Linoleum

DEN BERNSTORFFSKE GOBELINSAL

I Efteraaret 1904 meddeltes det, at Kong Georg af Grækenland fra sit Palæ i Bredgade, det tidligere Bernstorffske, havde fjernet fire prægtige Gobeliner, der siden Midten af det 18. Aarhundrede havde prydet den store Sal i Palæets Beletage. Meddelelsen modtoges med Mistro, men har bekræftet sig. De fire Bernstorffske Gobeliner er — vel sagtens for stedse — sendt bort fra Landet og med dem tilsvarende Dørstykker og et prægtigt gobelinbetrukket Møblement i samme Stil.

Under disse Omstændigheder og da vistnok forholdsvis faa har haft Lejlighed til at se Gobelinsalen, inden dens Pragt forsvandt, har det dog Interesse at vide, at et Par af vore Malere har bevaret Mindet om den, og hosstaaende gengives et af de Malerier, hvor Gobelinsalen fremstilles.

Det er et Interiør af *C. Chr. Andersen,* malet i 1882. Den 31. Marts 1881 var Palæets Ejerinde, Arveprinsesse Caroline, død, Indboet kom til Auktion, Palæet selv med; Gobelinerne og det tilsvarende Møblement solgtes til Kong Georg af Grækenland. I denne Tid gjorde flere Malere Studier i Salen, foruden C. Chr. Andersen saaledes *Kr. Zahrtmann,* i hvis Maleri „Interiør fra det 18. Aarh.“ (Christian VII.s Hof), malet 1881 (gengivet i „Kunst“s 4. Aargang), et Parti vil genfindes. Samtidig kopierede Zahrtmann det ene af Gobelinerne i en smuk Akvarel, der nu er i Kunstindustrimuseets Besiddelse. Et Interiør fra Gobelinsalen er malet af *Ad. Heinrich Hansen* og tilhører Grosserer C. A. Owen i København; endnu et Maleri af samme Maler med samme Emne er solgt til Norge.

C. Chr. Andersen: Interiør fra Gobelinsalen i Kong Georgs Palæ. 1882.

Kristian Zahrtmann: Kopi af Gobelinen Bacchus og Ariadne.

Endelig blev der i 1887, kort efter Arveprinsessens Død, taget de her gengivne Fotografier af Gobelinerne.

I Tilknytning til det Billedmateriale, der for første Gang offentliggøres, skal jeg opfriske, hvad der delvis tidligere er fremkommet om det Bernstorffske Palæs og Gobelinsalens Tilblivelseshistorie.

Palæet i Bredgade byggedes og indrettedes i Aarene 1753—1756 af Johan Hartvig Ernst Bernstorff, der i 1750 var kommen hertil fra et fleraarigt Gesandtskab i Paris, og 1751 blev Gehejmestatsminister. At han byggede sig Hus i København var Udtryk for, at han nu bandt sig fast til Landet; al Tvivl hos ham om, at han vilde blive her for stedse, var forsvunden, efter at han i et Aars Tid havde lært Forholdene i København at kende og særlig havde faaet et levende Indtryk af, hvor trygt der var at være for en fremmed som han under Kong Frederik V. Med den Storslaaethed, der ofte prægede hans Optræden, ønskede Bernstorff, da han skulde bygge, at give sin nye Bolig et personligt og fremtrædende Præg. Grunden fik han til Gave af Kongen; det var et Stykke af den tidligere Amalienborg Have, der, hvor det nuværende Amalienborgs fire Palæer rejste sig som Midtpunkt for en ny Bydel. I Valg af Bygningens Stil og Størrelse var Bernstorff formentlig paa Forhaand meget begrænset; hans Palæ skulde nemlig være et Pendant til det omtrent samtidig byggede Dehnske Palæ paa det andet Hjørne af Norgesgade og Frederiksgade, lige over for Frederikskirkens Grund. Arkitekten var, som for nogen Tid siden af Fr. Schiøtt paavist, J. G. Rosenberg; et Par Udkast og Grundplaner findes, men selve Bygningshistorien kan ikke følges i Enkeltheder. Saa meget ses dog af bevarede Breve, at Bernstorff var overmaade interesseret for at drage Nytte af, hvad han i Frankrig havde lært om en mere moderne, komfortabel og praktisk Indretning af Værelser og Rumfordeling. Tegningerne blev i Paris underkastede en skarp Kritik af hans derværende kunstforstandige Venner og Arkitekten Coustillier.

En om muligt endnu større Omhu vistes ved Udsmykning, Møblering og andet Udstyr. Johan H. E. Bernstorff havde i Frankrig tilegnet sig en fin og moderne Smag i Selskab med Kunstnere og Arkitekter, adelige Dilettanter og de højadelige Kredse, der omgav deres Tilværelse med kunstneriske Raffine-

ments af enhver Art. Han havde hørt til Madame de Pompadours Vennekreds, han sendte hende Kunstgenstande til Gave, og da han satte Bo i København, sendte hun ham et af hende selv udført Kunstværk til Erindring. Men Bernstorff havde ikke blot udviklet sin egen Smag, han følte ikke alene Trang til at forædle og forfine sine egne Omgivelser. Hans varme Natur med dens dybe Følelse for Samfundet, dens kristelige Trang til Næstekærlighed, hans handlekraftige og handlelystne Anlæg drev ham i alle Forhold til at øve Paavirkning udadtil. Dette gjaldt ogsaa i kunstnerisk Henseende. Han fandt Kulturtilstanden i det daværende Danmark for uendelig lav i Sammenligning med Vesteuropas, og i det Øjeblik, han knyttede sig til det „kolde, barbariske Land“ i Norden, som hans Pariservenner kaldte Danmark, saa han det som sin Opgave at højne dets Sæder og forædle dets Smag. Denne Bestræbelse kan paavises paa en Mængde Omraader, men det har Interesse, at den ogsaa spillede en Rolle, da han udsmykkede Palæet i Norgesgade. Her vilde han, der allerede som Gesandt i Paris havde givet den danske Adel gode Raad om moderne Kunst, give et fuldendt Eksempel paa, hvorledes man skulde indrette et fornemt Hjem efter de sidste Moder og den fineste Smag.

Det vilde her føre for vidt at paavise, hvorledes dette blev gennemført overalt. Særlig var det imidlertid Tilfældet ved Udstyrelsen af den store Salon i Palæets Beletage, hvor Gobelinerne anbragtes. Samtidig med, at Palæets Bygning paabegyndtes, bestilte Bernstorff Møbler i Paris; hans Sekretær, den altid flinke Joachim Wasserschlebe, der var bon camarade med Paris' Kunstnere og Kunsthaandværkere, satte sine Venner i Bevægelse, Bernstorffs højadelige Venner hjalp til, og i flere Aar kan man gennem de bevarede Breve følge den travle Virksomhed for at gøre det nye Palæs Indre til noget enestaaende i Danmark. Tegninger til Møbler, til Spejlrammer og Kaminer, til Konsoller og Loftsdekorationer, Prøver af Tapeter og Forgyldning vandrede frem og tilbage mellem Paris og København, kritiseredes og ændredes; franske Haandværkere kaldtes til København først for at udføre Værelsernes Udsmykning, senere for at opstille og afpudse Møblerne, da Vægge og Loft var i Orden. Endelig i 1756 og 1757 sendtes flere Skibsladninger af Sted fra

Fra Gobelinsalen i Kong Georgs Palæ. Fotograferet 1887.

Fra Gobelinsalen i Kong Georgs Palæ. Fotograferet 1887.

Rouen, og Bernstorff kunde snart efter se sine Værelser, og især sin store Salon, straale i al dens Pragt.

Bernstorffs Pariservenner havde utvivlsomt Ret, naar de lykønskede ham til, at her var et samlet Udstyr, der stod over alt andet i Samtidens Danmark. Særlig gjaldt dette om den store Sal, som dannede Midtpunktet i Beletagen med tre brede Fag Vinduer ud imod Norgesgade. Det var en prægtig Sal, udstyret i gennemført Rokoko. Loftets, Dørenes og Vinduesnichernes Dekoration og Tapetrammerne var nøje i Stilen. Møblementet bestod bl. a. af en Samling prægtige Stole og et Par tilsvarende Sofaer, alle beklædte med originalt vævet Gobelinstof fra Fabriken i Beauvais, hvis Bestyrer, Oudry, var en Bekendt af Wasserschlebe; Betrækket forestillede Fugle, Dyr og smaa Jagtscener, omgivne med Ornamenter. Paa Væggene modsat Vinduerne fandtes en prægtig Kamin med Lampetter af forgyldt Bronze paa Siderne; Pillerne paa Langvæggen mod Norgesgade smykkedes af tre herlige Spejle, og over de to mindste i ovale Rammer var der anbragt Portrætter af Kong Frederik V og Dronning Juliane Marie; over Dørene var malede eller vævede Tapeter indsatte som Dørstykker. Konsoller til Kamin og Spejle var af en særlig kostbar Marmorsort. Borde og Gueridoner var holdte i Stil med det øvrige. Men Salonens Pragtstykker blev dog fire Gobeliner, der udfyldte smagfulde Rammer paa de tre Sider. Over dem var øjensynlig Møblementet komponeret; Betrækket paa Møblerne var vævet i Smag dermed.

Det fortælles, at de fire Gobeliner var Gaver fra Ludvig XV til Bernstorff ved hans Afrejse fra Paris. Det er utvivlsomt urigtigt; en saadan Gave nævnes ikke i Fabrikkens Fortegnelse og ej heller paa andre Steder, hvor det utvivlsomt vilde være omtalt. At de skulde stamme fra Madame Pompadour er der lige saa liden Hjemmel for. Bernstorff har sikkert købt Gobelinerne for sine egne Penge, og han har i ethvert Tilfælde ført Forhandlinger om et saadant Køb med den Fabrik, hvorfra de udgik, nemlig Beauvais. Her er de vævede, efter Kartoner af François Boucher, rimeligvis fra 1749. De fire Stykker, der kom til Danmark, hørte til en højst moderne Række, kaldet „Les amours des Dieux“, med mytologiske Emner. Den samme Række findes, dog med nogen Variation, et Par andre Steder i Europa, saaledes i Turin og i Budapest. Emnerne for Bernstorffs fire var

Fra Gobelinsalen i Kong Georgs Palæ. Fotograferet 1887.

Venus i Vulkans Smedje, Neptun og Amymone, Europas Bortførelse og Bacchus og Ariadne. Gengivelserne giver kun et svagt Indtryk af den lyse, friske Tone, Gobelinerne fra først af har haft; at de maa have virket saa imponerende dekorativt, som Samtiden vidner, og har været Kunstværker af høj Rang, ses dog endnu.

Utvivlsomt findes der i Udlandet Rokokosale og Gobeliner af endnu større Pragt og prangende Kostbarhed, men her i Danmark under vore mindre Forhold har der sikkert ingen Sinde været en mere smagfuld eller skønnere Sal i hin Rokokotids Stil, end Gobelinsalen i det Bernstorffske Palæ i Bredgade, bortset fra, hvad Palæet i øvrigt rummede.

Bernstorff havde ikke taget pekuniære Hensyn, da han udsmykkede Salen; Palæet kostede ham svære Summer; hvor meget vides ikke, og heller ikke er det bekendt, hvad Gobelinerne og de tilsvarende Dørstykker og gobelinbetrukne Stole har kostet. Efter enkelte Oplysninger véd man dog, at et Par af Lænestolene, to Sofaer, et Par Konsoller og Kaminen har kostet 40,000 Livres. Man vil efter Pengenes Værdi i vore Dage se, at Totalsummen for den hele Gobelinsalon maa regnes i Hundredetusinder af Kroner.

Johan Hartvig Ernst Bernstorffs Formaal at skabe et prægtigt kunstnerisk udstyret Hjem for sig og sine nærmeste lykkedes for en Del. Efter ham kom den, der stod ham nærmest af alle, Andreas Peter Bernstorff, til at bebo Palæet, men ikke længe efter hans Død, 1797, gik det ud af Slægtens Eje.

Det Bernstorffske Palæ skiftede Ejere og blev forandret ude og inde, men Gobelinsalen blev dog i Hundrede Aar bevaret saa godt som uforandret.

Gobelinerne og Møblementet steg mægtigt i Værdi. Udenlandske Samlere og Rigmænd gjorde høje Bud. Det blev skæbnesvangert, og omsider fandt man det hensigtsmæssigt at skille vort lille Land af med et af de pragtfulde Interiører, af hvilke det kun har saa faa.

Om man i Tide havde vidst Besked, vilde det rige Frederiksborgmuseum sikkert være traadt til. Men det skete maner os til at drage Omsorg for, at de kunstnerisk og historisk værdifulde blandt vore kulturelle Mindesmærker, men selvfølgelig ogsaa kun disse, standses paa deres Vandring fra danske Slotte og Borgerhjem til rige Privatmænds Samlinger i London, Paris og Berlin.

AAGE FRIIS

OM EN HERSKENDE TRO I UDVIKLINGSLÆREN

KÆTTERSKE BETRAGTNINGER

Aaret 1909 bliver i Biologiens Historie et dobbelt Jubilæumsaar: 50-Aaret efter Udgivelsen af *Darwin's Origin of Species* og 100-Aaret efter Fremkomsten af *Lamarck's Philosophie zoologique*. Disse Værker danner Udgangspunkter for Nutidens Diskussioner om det biologiske Udviklingsproblem; de repræsenterer ligesom to tættere Centrer, om og imellem hvilke filosoferende Biologers og biologiserende Filosoffers varierende Anskuelser og Opfattelser kan grupperes.

Darwins Lære gaar, i alt Fald i sin oprindelige Skikkelse, ud fra Variationers Forekomst hos alle Organismer som det givne, som en ganske ubestridelig Kendsgerning, hvis Aarsag ikke nærmere analyseres. Naturens Kvalitetsvalg (*natural selection*) skal da medføre, at kun visse Varianter bevares, nemlig de til de paagældende Livskaar særligt — eller dog bedst — egnede; medens derimod de til Livet under de givne Forhold mindre vel — eller slet ikke — passende Varianter gaar til Grunde i Tilværelseskampen.

Paa denne Maade tænkes det, at Organismerne lidt efter lidt i Tidens Løb forandres og i stedse højere Grad kommer til at egne sig til Livskaarene. Det anses aabenbart af *Darwin* som en Selvfølge, at Varianterne er arvelige, d. v. s. at et Individs Variation (Afvigelsen fra det for Arten eller Racen „typiske“) helt eller delvis genfindes hos dets Afkom. Thi ellers var der jo intet vundet ved Udvalget.

Efter *Darwin* kan Variationerne gaa snart sagt i alle mulige

„tilfældige“ Retninger; men Naturens Udvalg ligesom leder Udviklingen i Retning af det *hensigtsmæssige,* i Retning af en mere og mere fuldkommen Tilpasning til Livskaarene, just idet de mindre vel tilpassede Varianter maa gaa til Grunde.

Naturens Kvalitetsvalg, Selektionen, som man plejer at sige, vilde herefter være det øverste ledende Princip i Organismernes Udvikling gennem Tiderne til i det hele stedse højere og højere Organisation, til højere og højere Hensigtsmæssighed og Fuldkommenhed. Denne rent „mekaniske“ Forklaring af selve Hensigtsmæssigheden hos Organismerne som Resultat af en Udvikling hos den levende Natur maa siges at være en væsentlig Grundtanke i Darwinismen, i alt Fald er den en af de Grundtanker, der har bidraget stærkest til at give *Darwins* Lære baade sin Udbredelse og sine ivrigste Fjender.

Lamarcks Ideer var ganske andre. Medens *Darwin* tog Variationerne som det givne og lod Livskaarene, der jo ogsaa selv ændres i Tidens Løb, udvælge det bedst egnede til fortsat Formering, lagde *Lamarck* Hovedvægten paa selve Variationernes Aarsag og saa i *bestemt rettede Variationer* Grunden til en Udvikling, en Evolution, gennem Tiderne. Naar *Lamarck* siger: „Under de efter hverandre følgende Slægtleds Gang har Naturen, ved Hjælp af lang Tid og ved en langsom, men stadig Ændring af Livskaarene, kunnet frembringe de mest vidtgaaende Forandringer hos de levende Væsener af alle Klasser; og fra Plante- og Dyrelivets allerførste Begyndelse har den lidt efter lidt hidført den Tilstand, vi nu forefinder“ — ja saa kunde dette lige saa godt have staaet hos *Darwin* 50 Aar senere; de jævne Overgange og de lange Tider hører jo med til Darwinismens Udstyr.

Og det er ogsaa ganske i den senere Darwinismes Aand, naar *Lamarck* (allerede i 1803) siger: „Kun den, som har syslet længe og stærkt med Artsbestemmelser og i rige Samlinger, kan vide, i hvilken Grad de levende Væseners Arter flyder sammen, og overbevise sig om, at hvor vi ser Arter, der staar isolerede, er dette kun fordi vi endnu ikke har fundet Arter, som staar dem nær“. — Dette er jo ogsaa blot et Udtryk for den gamle græske Opfattelse, at „alt strømmer“, at intet er fast.

Men naar *Lamarck* antog, at Dyrene bliver paavirkede saaledes af Forandringer i Livskaarene, at den derved betingede

Ændring af Fornødenheder (*besoins*) og Vaner (*habitudes*) fremkalder Ønsket (*désir*) om forandrede eller endog helt nye Organer, og endvidere — hvad der er Hovedsagen — at disse Ønsker eller indre Stemninger (*sentiments interieurs*) skal være en væsentlig direkte Foranledning til Organernes Ændring eller Nydannelse, da staar *Lamarck* paa et Standpunkt, der tydeligt nok er diametralt modsat *Darwins* oprindelige, rene Standpunkt. *Darwin* har da ogsaa energisk og ualmindelig bistert afvist Lamarcks Synsmaade og bedet Himlen fri ham for slige Ideer.

Den Kendsgerning, at Organer — f. Eks. Muskler —, der ikke eller kun i ringe Grad holdes i Funktion, svinder ind; medens derimod Organer, der tages stærkt i Brug, ofte vokser og styrkes, er for *Lamarck* specielle Tilfælde, der illustrerer hans Opfattelse. Om Planterne, som *Lamarck* stiller paa et langt lavere Trin end Dyrene, antager han, at Kaarene *direkte* ompræger dem. *Lamarcks* hele Opfattelse danner altsaa i Grunden to Hypoteser: en for Dyreriget og en anden for Planteriget. Ganske vist er den Grundtanke fælles for begge Hypoteser, at de Egenskaber eller Karakterer, som Organismerne har faaet ved Kaarenes indirekte (Dyr) eller direkte (Planter) Indflydelse, altsaa de Træk, som Organismen i sin rent personlige Udviklings Forløb har „erhvervet sig“ (*aquis*) ved Kaarenes Paavirkning, er arvelige. *Lamarck* mener, at Afkommet vil blive præget — om maaske ogsaa i ringere Grad — af de Kaars Indflydelse, som gav Ophavsorganismerne deres personlige Præg, selv om Afkommet ikke udsættes for disse samme Kaar.

Lamarcks Anskuelser vandt ikke Tilslutning i hans Samtid; han oplevede kun at se sin „Philosophie“ falde til Jorden uden Virkning. At dette kunde ske, vil en af Nutidens betydeligste *Lamarck*-Beundrere, den for faa Maaneder siden afdøde, fortræffelige, fintdannede franske Zoolog *Alfred Giard*, forklare derved, at *Lamarcks* Ideer var forud for deres Tid, idet de ikke kunde fremtræde som Læresætninger med Støtte i Kendsgerninger, som anerkendtes fra alle Sider. Et nærliggende Spørgsmaal er da dette: Har det forløbne Aarhundrede bragt os Kendsgerninger, som viser Rigtigheden af *Lamarcks* i sin Tid forhaanede eller — i bedste Fald — ganske oversete Ideer? Vi skal om lidt se efter.

Den Omstændighed, at *Darwin* i sine senere Skrifter nær-

mede sig til *Lamarck*, for saa vidt han nemlig blev mere og mere tilbøjelig til at indrømme Livskaarene en *ompræegende* Indflydelse ved Siden af deres *udvælgende* Virksomhed, kan ikke udviske den fundamentale Forskel mellem *Lamarcks* og *Darwin's* Syn paa den levende Natur: I alt Fald for Dyrenes Vedkommende ser *Lamarck* i *psykiske* Tilstande eller Virksomheder, i *Følelsen* af Fornødenhederne, den væsentligste Aarsag til Organisationsforandringer, medens *Darwin* ser rent *fysiologisk-mekanisk* paa Kaarenes Indflydelse, være sig nu ved Selektion eller ved Omprægning. For *Lamarck*, den undrende Beskuer, er Hensigtsmæssigheden hos Organismerne Udtryk for eller dog Resultat af psykiske Indflydelser, medens *Darwin*, Eksperimentator som han var, ikke falder paa at regne med slige Indflydelser som primære Faktorer.

Fælles for *Lamarck* og *Darwin* er derimod den meget væsentlige Opfattelse, som ovenfor blev præciseret med *Lamarcks* Ord, at Udviklingen er gaaet for sig gennem fuldstændig jævne Overgange, *kontinuerligt*, som man nu plejer at sige. Det er jo ogsaa ganske klart, at, hvad enten de ydre Kaars Selektion af allehaande Variationers større eller mindre Udslag skal forskyde Arternes Typer, eller en direkte eller indirekte fremkaldt Omprægning ved de ydre Kaars Indflydelse skal være den ændrende Faktor, saa maa der til de ganske jævne Kaar-Forskelligheder i Naturen svare ganske jævne Overgange mellem de til Livet paa forskellige Steder svarende Organisme-Typer.

Vel var *Darwin* ogsaa efterhaanden opmærksom paa Forekomsten af større, stødvise Type-Ændringer, hans *single variations*, det vi nu oftest kalde Mutationer — *Darwin* har jo i det hele saare mange Strenge paa sin Bue, og der kom flere og flere som Aarene gik — men det er dog den kontinuerlige Udviklings Ide, der særlig slog igennem med *Darwin*, og som fremdeles de rigtig ortodokse *Darwin-Wallace*-ske Selektionister holder paa, i Nutiden støttet bl. a. af den saakaldte „biometriske“ Skole med Matematikeren *Karl Pearson* i Spidsen.

Just Kontinuiteten er den Bro, som forbinder „Lamarckismen“ og „Darwinismen“, og Forbindelsen sker lettest over Planteriget: Her skal jo, efter *Lamarck*, de ændrede Kaar direkte kunne *ompræge*, men tillige skal slige Kaar, efter hvad *Darwin* mener ogsaa kunne *udvælge*. Hos Dyre- og Plante-Opdrættere har da

ogsaa Dobbelt-Princippet: Anvendelse af ændrede Kaar og et samtidig skærpet Udvalg, eller som det sædvanlig siges „Pleje i Forening med Udvalg“ været ledende i mange Bestræbelser for at forbedre Avlen. Saa kan jo Lamarckister og Darwinister strides, om det alene er *Plejen*, inklusive Øvelse, Træning o. s. v., der betinger Avlens Fremskridt, eller om det er *Udvalget*, der spiller Hovedrollen! Her er da Lejlighed til ganske endeløse Diskussioner, og der er da ogsaa i lange Baner vævet op ad Døre og ned ad Stolper om denne Ting.

Læren om Selektion af de altid og overalt forekommende Variationers (den „svingende Afvigeligheds“) Udslag som en typeforskydende Faktor, har i de senere Aar været Genstand for forskelligartet eksperimentel Kritik. Det har med stedse stigende Tydelighed vist sig, at Selektionen ikke, saaledes som man tidligere altid mente, kan forskyde Livstyperne arveligt. Selektion kan sondre, sortere, *hvad der findes* i en Bestand, i en „Population“, som man nu plejer at sige. Men Selektion kan ikke forandre selve disse Livstyper; de er trods al Afvigelighed faste i deres „Anlæg“. Man vil sige, at dette er en Selvfølge; men det er det *ikke*. Thi hvis Selektion af Varianter fra samme Livstype havde arvelig Virkning, saa maatte dette, ved fortsat Selektion gennem nogle Slægtled, føre til *Virkeliggørelse* af Varianter, der uden Selektion ikke vilde forekomme — med mindre Livstypen stødvis forandrede sig, men dette vedrører jo ikke Selektionen. Jeg tør, af Hensyn til Pladsen og Læserens Taalmodighed, ikke her paavise dette nærmere, men maa nøjes med at sige, at det er en Konsekvens af de matematiske Love for Variabiliteten, ligesom jeg i øvrigt ogsaa maa vise hen til en Artikel om „Darwinismen, set fra Arvelighedens Standpunkt“, som findes i Tilskueren 1903. De Undersøgelser, som den Gang i Korthed refereredes, er senere fuldt ud bekræftede fra forskellig Side, og bl. a. derved er den Opfattelse, at Udviklingen gennem Tiderne skal foregaa ganske jævnt „kontinuerligt“ ved Selektionens Hjælp, bleven rokket i sin Grundvold. Det eksperimentelle tilsyneladende faste Grundlag for denne Lære, som man tidligere saa i allehaande Erfaringer om Udvalgs Virkninger, og fremfor alt *Galton's* og *Pearson's* Angivelser og Beregninger, har nemlig tabt al Betydning for Problemets Løsning — idet hele dette Grundlag hviler paa Arbejder med „urent“ Materiale, nemlig

med Bestande (Populationer), der har indeholdt mange forskellige Livstyper, som man har forvekslet med Varianter fra en og samme Livstype!

Det er *Renkultur*-Princippet, der paa Mikrobiologiens Omraade har klaret vore Begreber om Aarsagerne til Gæring, Forraadnelse, Infektion o. s. v., som nu ogsaa paa Arvelighedslærens Omraade er kommen til sin Ret — kun alt for længe efter at *Vilmorin* og *Mendel*, omkring Tiden for *Darwins* „Origin“, viste Betydningen eller rettere Nødvendigheden af dette Princips Anvendelse ogsaa ved Arvelighedsforskningen.

Selektion som medvirkende Faktor ved en kontinuerlig Udvikling, der skulde baseres paa den overalt og altid forekommende saakaldte svingende Afvigeligheds Udslag har ingen Kendsgerning at støtte sig til. (Men man kan naturligvis *tro* paa den og spekulere ud fra sin Tro.) Derimod har det vist sig, og Eksemplernes Tal øges stadig — netop ogsaa efter at man opererer med „rene“ Kulturer, og saa vidt gørligt ogsaa med „ren“ Avl af Dyr — at Livstyper kan ændres stødvis, ganske uafhængigt af nogen Selektion, i øvrigt uden at vi endnu forstaar hvorledes. Selvfølgelig kan de med en saadan *diskontinuerlig* ændret Type fremkommende Individer blive Genstand for Selektion; og hvis de bestaar „Udvalgets Prøve“, vil deres Type træde mere og mere frem i den paagældende Bestand, som saaledes i Tidens Løb vil forandre Karakter.

Men dette er en helt anden Ting end en virkelig kontinuerlig typeforskydende Udvikling; det er en Udvikling ved Spring — ved „Mutation“ som vi nu siger med et moderne Ord, der naturligvis i og for sig intet forklarer. Mutationers Forekomst er imidlertid reel nok og staar for Tiden i Forgrunden af Arvelighedsforskningen, Side om Side med Forskningen over Bastarder (Krydsning), der netop ogsaa har afsløret os utallige Eksempler paa Diskontinuitet mellem Livstyperne.

Dog, alt dette skal vi lade ligge her. Det er nok at pointere, at kontinuerlig Udvikling ved Hjælp af Selektion ikke synes at eksistere; saare usandsynlig er den, og aldrig er den paavist. Dette hænger nøje sammen med, at den Grundanskuelse om ganske jævne Overgange mellem Arterne, som ovenfor blev udtrykt med *Lamarck's* Ord, er urigtig. Denne Anskuelse beror paa Sammenligningen af *Individer*, saaledes som de findes i Na-

turen, eller som de er sammenstillede i Museer og Herbarier. Men Individerne varierer, d. v. s. de afviger personligt mere eller mindre fra den Livstype, de hører til; og dette vil særdeles ofte for den umiddelbare Betragter udviske de karakteristiske Forskelligheder, som findes mellem de Livstyper, for hvilke Individerne er de variable Udtryk.

Kun Eksperimentet, d. v. s. her Bedømmelsen af de enkelte Individers Afkom — Renkulturen altsaa — er i Stand til at lade Type-Karakteren træde frem. Og ved en slig Undersøgelse findes altid stødvise Forskelligheder, Diskontinuitet, mellem Livstyperne. Allerede for 15 Aar siden hævdede *W. Bateson* i Cambridge, der senere har taget særlig fremragende Del i Bastard-Forskningen, at Arterne er diskontinuerligt forskellige, og hvert Aars Undersøgelser bekræfter denne Erkendelses Rigtighed tydeligere og tydeligere, efterhaanden som Forskere i stedse større Antal arbejder virkelig eksakt paa at analysere de naturligt forekommende Bestande af Planter og Dyr. Erkendelsen af skarpt adskilte Livstypers Eksistens spiller nu ogsaa en væsentlig Rolle ved den praktiske Forædlingsvirksomhed paa Forsøgsstationerne i alle Lande. Særlig har den svenske Forsøgsstation i Svalöf (*Hj. Nilsson, Tédin, Ehle* o. a.) Fortjenester af den botaniske Analyse af Kulturplante-Racerne. Hvad *Lamarck* sagde om at Formerne flyder sammen, gælder kun Individerne, men ingenlunde de Livstyper, hvoraf Individerne er Varianter.

Men denne Erkendelse afficerer Lamarckismen i meget høj Grad; thi denne Lære holder paa — og maa holde paa — en kontinuerlig Udviklingsgang i alt Fald som Regelen: Individerne præges (af Kaarforskelligheder under den personlige Udvikling) kontinuerligt forskellige; alle Gradsforskelligheder mellem *Individer* kan altsaa realiseres i Naturen. Da Lamarckismen netop antager, at det af Kaarene givne personlige Præg er arveligt, saa maa denne Lære nødvendigvis holde ogsaa paa kontinuerlig *Typeforskydning* ved gradvis ændrede Kaar — ellers modsagde den sig selv. Men naar nu den svingende Afvigeligheds Udslag viser sig ikke at være arvelige, saa taber den Opfattelse i Sandsynlighed, at Kaarene let kan fremkalde en *arvelig* Paavirkning — thi hvad er den svingende Afvigeligheds Udslag andet med Følger af alskens tilfældige større eller mindre Kaarforskelligheder under det enkelte Individs Udvikling?

Lamarckismen og Darwinismen støtter sig væsentlig paa de samme Kendsgerninger, som ganske vist *tydes* forskelligt. Erfaringer, der gaar imod Darwinismen (i snævrere Forstand) vil selvfølgelig ogsaa afficere Lamarckismens tilsvarende Bevismateriale. At Kontinuiteten m. H. t. Livstyperne bliver helt borte ved nærmere kritisk Undersøgelse, er en stor Streg i Regningen for begge Retninger. Darwinismen kan imidlertid redde store Dele af Selektionslæren ved at gaa over paa Mutationskendsgerningernes Grund, hvor vi kan lade den blive staaende uforstyrret af vore følgende Betragtninger.

Værre er det for Lamarckismen; den kan ikke slaa sig paa Mutationerne og frelse sig ad den Vej ved en „Tydning" af de stødvise Typeforandringer. Thi saa at sige alt, hvad man har set i Retning af Mutation i Naturen eller ved Dyrkningsforsøg, er sket under Kaar, der for os ikke frembyder andre Uensartetheder end dem, der kan antages at fremkalde sædvanlig svingende Afvigelighed; ja Mutationer fremstaar undertiden hos Planter som pludselige „Knopvariationer": et enkelt Skud eller blot Dele af et saadant afviger iøjnefaldende fra de andre, tilsvarende Skud eller Dele; og hvis disse ændrede Skud sætter Frø, fremspirer heraf Planter, der helt og fuldt bærer Præg af den ny fremtraadte Type. Sligt kan ikke kaldes en særlig omprægende Indflydelse af Kaarene — der jo dog var saa temmelig ens for hele Planten og dens Søskende paa det paagældende Voksested. Og tilmed er det for Mutationernes Vedkommende ofte galt fat med Hensigtsmæssigheden, der just for Lamarckismen spiller saa stor en Rolle: Mutationernes Resultater, „Mutanterne", er *oftest*, dog ikke altid, mere følsomme for de givne Kaars Ugunst end Ophavsformerne!

Lamarckisme og Mutationer passer da forbistret daarligt sammen, selv om Mutationer naturligvis maa have deres Aarsag i Forhold vedrørende de ydre Kaar. Lamarckismen maa søge andre Kendsgerninger at støtte sig paa. Dens Tilhængere vil nu med Rette kunne sige, at selv om den svingende Afvigeligheds Udslag ikke er arvelige, kunde det jo være muligt, at Virkningen af en *gennem flere Slægtled* gennemført, bestemt rettet Paavirkning af Kaarene kunde blive arvelig („at Vanen kunde blive en anden Natur", som Professor *Warming* siger). For Planternes Vedkommende kunde f. Eks. Livet under vedvarende, væsentligt

ændrede klimatiske eller Jordbunds-Forhold *tænkes* at fremkalde en arvelig Omprægning (dette „i Tilpasning til de ændrede Forhold" vilde Lamarckisterne samtidig stærkt fremhæve), og for Dyrene kunde f. Eks. ændrede Ernæringsforhold, fortsat gennem mange Slægtled, eller f. Eks. Træning og anden Øvelse hos Heste o. a. Sportsdyr, *tænkes* at ændre Livstyperne.

Enten man nu saaledes vil *tænke* først (det er jo baade morsomst og lettest) og bagefter se efter Kendsgerningerne, eller man vil søge at gaa den modsatte Vej og saa vidt muligt straks begynde med Kendsgerningerne — nogen Tanke er der jo dog altid først — saa skal dog stedse det, lidt eller meget, man nu engang først har *tænkt* sig, bekræftes af Kendsgerningerne, inden man lader *Tanken* føre sig længere ud. Ellers svæver man.

Den eksakte Naturvidenskabs Metode afviger just heri fra Middelalderens af *Aristoteles* prægede Arbejdsmaader, at *Verifikationen* af fremsatte Ideers Konsekvenser er dens øverste Arbejdsprincip. Verifikationen er, i alt Fald som Regel, kun mulig ved *Maaling* — dette Ord taget i sin videste Betydning som modsat „Skønnet" — og derfor lyser Navne som *Archimedes, Galilæi* og *Lavoisier* blandt de allerstørste Navne i Naturerkendelsens Historie.

Hvorledes staar nu Lamarckismen og dens moderne Repræsentanter til Nutidens øverste videnskabelige Moral: Verifikations-Kravet? Det vil vise sig i det følgende.

Lamarckismens psykiske Momenter — dens *Følelse* af Trang og dens *Ønske* om Afhjælpning af Trangen som drivende Kræfter ved en Omprægning af følende, ønskende og vel ogsaa haabende Organismer — kan man naturligvis ganske se bort fra under en kritisk Vurdering af det Bevismateriale, som dens Tilhængere fører i Marken. Derfor er det foreløbig ganske ligegyldigt, om Hensigtsmæssigheden, hvor den viser sig hos Organismen skal opfattes som psykisk medbetinget eller ej.

I første Linie er der blot Spørgsmaal om Livskaarene i det hele taget kan præge Organismer saaledes at Præget bliver, selv om de Kaar, der gav Præget, ikke mere virker; med andre Ord, om det Præg, som Kaarene giver Organismen personlig, kan gaa over til at blive arvelig-typisk, naar Kaarene virker gennem nogle Slægtled. Bekræftes dette Spørgsmaal, da er der Kendsgerninger, som Lamarckismen kan støtte sig til; benægtes Spørgs-

maalet, maa Lamarckismen opgives, og kan Spørgsmaalet ikke besvares, er Lamarckismen ganske svævende, uden Verifikation.

Vi spørger da igen: Har de Hundrede Aar, som er henrundne, siden *Lamarcks* „Philosophie“ saa Lyset, givet os de Beviser, som savnedes i 1809?

Lamarckismens Repræsentanter har, ganske som *Darwin*, først og fremmest søgt Støtte i Erfaringer, i Forsøgsresultater, fra Dyre- og Planteavlens Praksis. Saaledes er den Kendsgerning, at Rekorden for Væddeløbshestes Hastighed er steget ganske væsentligt i de sidste 90 á 100 Aar, bleven taget til Indtægt for den Anskuelse, at Træningen gennem mange Slægtled efterhaanden i stigende Grad kan spores arveligt, paa den Maade at Væddeløbsheste-Racerne ved *Tilpasning* og *Øvelse* efterhaanden have faaet en anden arvelig Type m. H. t. Hastighed end i forrige Aarhundredes Begyndelse. Ja, dette lyder jo meget smukt, men der er ikke fjerneste Antydning af Bevis heri.

Weismann indvender saaledes her med Rette, at der overhovedet kun har været Tale om at træne saadanne Heste, som havde Evner til at løbe hurtigt; og han mener, at Fremskridtet just beror paa Udvalget af de bedste Individer til Racernes Formering. Da der i Hesteracerne, som aldrig er absolut „rene“, aabenbart findes Muligheder for en bedre og bedre Kombination af de Enkeltegenskaber, det ved Væddeløbshastigheden kommer an paa, har en Selektion rimeligvis her efterhaanden udsøgt bedre og bedre Typers Repræsentanter — men hvor stor Indflydelse dette har haft, kan ikke opgøres.

Et andet Moment er dette: Jo større Materiale der staar til Raadighed, desto større Sandsynlighed er der for, at de sjældnere, store Afvigelser (baade i god og daarlig Retning) optræder, desto højere kan altsaa Rekorden blive i den ene eller anden Henseende. Og da der nu Verden over er mange flere Væddeløbere end for Hundrede Aar siden, saa maa, alt andet lige, allerede dette sætte Rekorden i Vejret. Hvor meget er det ikke godt at sige.

Men dertil kommer endelig et tredie Moment, som vel endog er det allervigtigste, skønt det, besynderligt nok, synes at have unddraget sig den almene Opmærksomhed. Det er selve Plejens og Træningens Udvikling gennem Tiderne. Man behandler, fodrer, opdrager Hestene anderledes end i gamle Dage! Opdræt-

terne og Trænerne har i Tidens Løb samlet Erfaringer, der kommer Nutidens Opdræt og Træning til Gode.

Om arvelig Indflydelse af en Træning eller anden særlig Pleje, fortsat gennem flere Slægtled, er der da i hele dette Eksempel ikke bevist eller blot sandsynliggjort det allerfjerneste. Der foreligger ikke andet, end at Hesteracens eller Racernes *Tilstand* nu er en anden end i ældre Tid. Dette kan være vigtigt i flere Henseender, men det er aldeles ikke ensbetydende med en *arvelig* Ompрægning, en Forskydning af Livstyperne. En saadan Omprægning maa være set, før den kan accepteres som Kendsgerning.

Som her med Hestene, saaledes snart sagt overalt, hvor man drager praktiske Erfaringer med ind i Diskussionen. De er sammensatte Erfaringer, „urene“ om man vil, ikke analyserbare uden helt nye Undersøgelsesrækker.

Og her møder os det gamle Spørgsmaal om Opdragelsens Betydning. Ja, Opdragelsen i videste Forstand præger Individerne i høj Grad, præger saaledes ogsaa *Racens Tilstand.* Og Fremskridt saa vel som Tilbageskridt i Kultur-Tilstanden hænger nøje sammen med Livskaar og Opdragelse. Den Tradition, man vokser op under, paavirker ens hele Tankesæt og Færd — men dette har i og for sig intet med arvelige Karakterer at gøre. At der er Familier, som gennem Tiderne helliger sig særlige Virksomheder (f. Eks. „Embedsfamilier“), at Sønnen ofte gaar Faderens Vej — Forhold, som *Galton* har belyst statistisk ved en hel Række Eksempler særlig fra England — alt dette er paa ingen Maade Udtryk for biologisk Arvelighed, snarere for hvad man har kaldt „falsk“ Arvelighed, den hjemlige „Atmosfæres“ hele Indflydelse paa Børnenes Udvikling, paa deres Legeme og Sjæl — en Indflydelse, der jo for Resten ogsaa kan slaa ud i Modsætninger, i en Slags oppositionel Reaktion mod Hjemmets Karakter, hvad der, med megen Overdrivelse for Resten, har fundet Udtryk i den ondskabsfulde tyske Talemaade:

Pfarrer Söhn' und Müller Küh'
Gerathen selten — oder nie.

Opdragelsen kan selvfølgelig have den allerstørste Betydning for Individernes personlige Beskaffenhed og dermed for Racens hele Tilstand i en given Tid; men Ændring af Livstyper kan

Opdragelsen ikke saadan uden videre fremkalde — der foreligger ikke Skygge af Antydning i saa Henseende! Og det er vel i Grunden godt — tænk hvad der kunde og vilde blive spoleret, hvis vi virkelig ved vore af følgende Slægtled altid forkættrede Opdragelsesmetoder let fik selve Racens Grundlag forstyrret!

Saa har man foretaget mange kunstige Eksperimenter med *stærk* Paavirkning udefra for derved om muligt at ompræge Livstypen. Hvad har man ikke alt forsøgt: grufulde Rygmarvsoperationer paa Marsvin, hvis Afkom derefter blev arvelig epileptiske (*Brown-Sequard*) — Forsøg, hvis Tydning dog er omtvistet og som ikke lykkes for alle; Indsprøjtning af Gifte i unge Frugtknuder, hvis Frø da — men kun i et forsvindende lille Antal af Tilfælde — har givet Planter med arvelige Abnormiteter, som maaske ogsaa uden denne Behandling vilde være fremkomne! (*Mac Dougal*); Udsættelse af Sommerfuglepupper for stærk Hede eller stærk Kulde (*Standfuss, Fischer* o. a.), hvorved en Del af de overlevende Pupper giver Sommerfugle med delvis arvelig Farvetegnings-Ændringer; Knusninger og andre Saaninger af f. Eks. Majsplanter, hvorved nye Former skulde være fremkomne som Afkom af de saaledes mishandlede Planter (*Blaringhem*) — hvad der dog næppe er rigtigt efter nye Undersøgelser (*Shull*), som viser, at Majsplanter oftest er flerfoldige Bastarder, der da aabenbart særlig efter Saaring kan „spaltes“ — ligesom visse andre Bastarder efter Beskæring langt lettere lader de rene Ophavsformer skyde frem end uden Beskæring. Herhen hører maaske ogsaa *E. Chr. Hansens* interessante Eksperimenter med Gærsvampe, der taber Evne til Sporedannelse, naar de i nogen Tid udsættes for høj Temperatur, nær ved den Grænse, der overhovedet kan taales.

I alle saadanne Tilfælde af ekstreme Kaars Indflydelse er der — hvor der overhovedet vil være Tale om nogen virkelig arvelig Indflydelse, hvilket som antydet endnu oftest maa prøves nøjere — nærmest Grund til at tro, at de abnorme, voldsomme Paavirkninger har ødelagt eller ændret visse kemiske eller fysiske „Dannelser“ eller „Tilstande“ i selve de Celler og Væv, hvorfra den generative Virksomhed (Afkomsdannelsen) tager Udspring. Et Slagord, som man hører anvendt en Del, er dette, at de ekstreme Kaar kan „udløse Mutation“.

Dette Slagsord træffer for saa vidt godt, som det er Udtryk for den rigtige Opfattelse, at alle disse Eksperimenter overhovedet ikke paa noget Punkt støtter Lamarckismen, der jo tænker sig arvelig Type-Ændring gennem jævnt fremskridende *Tilpasning* til Kaarene. Her er jo slet ikke Tale om særlig Tilpasning i disse Eksperimenter med Marsvin og Sommerfugle, med Majs og med Gær, men om temmelig voldsomme og pludselige Ændringer. *Mac Dougal*, hvis Indsprøjtningsforsøg nys nævntes, tager just ogsaa selv skarpt Afstand fra Lamarckismens Opfattelser som „rene Talemaader uden Bevis"; det er da ganske urigtigt, som enkelte gør, at ville tage denne Forfatters Forsøg til Indtægt for Lamarckismen.

Netop *Mac Dougal* hævder, at den megen Tale om særlig Tilpasning til bestemte Livskaar — saasom til Ørkenlivet o. l. — ofte er særdeles løs; og han slaar ind paa en Vej, der vistnok kan give interessante Oplysninger, idet han opsøger Eksempler paa Lamarckisternes Fejltydninger i Retning af at opfatte særlige Bygningsforhold som ganske specielle Tilpasningsfænomener. Man har jo saa længe kigget efter Hensigtsmæssighedens Udslag, at man vel har faaet mere ind under den Ramme end rigtigt og sundt for en objektiv Forskning. Det vilde kræve speciel Redegørelse for en hel Række Bygningsforhold hos Planter og Dyr, om vi her skulde gaa nærmere ind paa den af *Mac Dougal* indledede Diskussion; Tiden maa vise, hvad den vil kunne føre til. Det vil dog aldrig kunne nægtes, at Organismerne i det store Hele reagerer hensigtsmæssigt, d. v. s. *selvopholdende* over for de ydre Kaar; men disse Reaktioner, Tilpasningen, har sine Grænser. Overskrides disse, vil Organismen dø.

Tilpasninger under Livsløbet kan iagttages hos ethvert Individ. Alle Organismer regulerer deres Forhold efter de ydre Kaar, indtil visse Grænser naas, der er højst forskellige for de forskellige Livstyper. Ved disse Reguleringer siges Organismerne ofte at bringe sig „i Harmoni" med Omgivelserne. Ordet er ikke rigtig adækvat; Organismen sætter sig oftest just i Opposition til Kaarene, modvirkende dem — som alle Systemer i dynamisk Ligevægt modvirker ydre Faktorers Indgreb. De forskelligartede Organismers hele Livs-Spil er saa mangeartet varieret, at man ikke kan give et enkelt Skema til Illustration af Reguleringernes Natur. Men naar et koldblodet Dyr (en Frø) ved

aftagende Temperatur bliver trægt og afkøles, idet Aandedrættet nedstemmes, medens et varmblodet Dyr (en Rotte, en Krage) aander stærkere i Kulde og saaledes producerer mere Varme, saa at Dyret bl. a. derved holder Legemstemperaturen uforandret — hvilket af disse Dyr er da egentlig mest „i Harmoni“ med Kaarene? Eller er maaske det vintersovende Murmeldyr, der ved strengere Kulde atter vaagner, saa det ikke roligt ligger og fryser ihjel, ikke allermest i „Harmoni“?

Her kan vi kun sige, at alle Organismer, hver paa deres Vis, passer til Livet under Kaarene, hvor de hører hjemme; alle kæmper de bevidst eller ubevidst for Livet og holder ud mod Kaarenes periodiske Ugunst, indtil deres Liv — som alle Liv — til sidst ender.

Individerne regulerer deres Færd mere eller mindre fuldkomment kontra Kaarenes Ugunst og udnytter de Elementer i Kaarene, som kræves til Livets Opretholdelse. For saa vidt er Livet „i Harmoni“ med Kaarene. Men alle de ofte underfulde Regulationer under Livsvirksomheden, som Dyre- og Plantefysiologien studerer, og ligeledes det forskellige Præg, som Organismerne kan antage under forskellige Kaar, er jo blot Udtryk for, hvad der *ligger i Racen.* Ligesom f. Eks. Damp, Vand og Is er *kaarbestemte Former* af selv samme kemiske Ting („Vandet“, H_2O), saaledes vil ogsaa Individer af selv samme Livstype, med selv samme „Anlæg“, være forskelligt prægede under forskellige Udviklings- og Livs-Kaar. Individerne er bøjelige, siger man.

Denne *faktiske Bøjelighed* under Reguleringerne, denne *Individernes* „selvregulerende Tilpasning“ er det, man atter og atter ser forvekslet med en *tænkt Bøjelighed* i de til Grund for Racekaraktererne liggende livstypiske „Anlæg“. Denne Forveksling synes ikke at kunne udryddes helt: Det at Individerne tilpasser sig, tydes atter og atter som et Indicium for, at Kaarene lidt efter lidt kan ompræge Racens „Anlæg“. Men de sædvanlige, lokalt meget forskellige, dog ikke-ekstreme Livskaar, som Lamarckismen væsentlig maa holde sig til, har endnu ingen Sinde vist sig i Stand til at fremkalde arvelig Omprægning i Retning af fast Tilpassethed („Efharmoni“) til Kaarene. Mange Dyrkningsforsøg, f. Eks. i Højalperne, er anstillede for at faa Planter omprægede arveligt „efharmonisk“, men alt var hidtil forgæves.

Alpeklimaet præger de paagældende Individer mere eller mindre stærkt, men har ved disse Forsøg ikke kunnet ændre Racens „Anlæg“ — Præget var blot personligt, ikke arveligt. Dette indrømmes nu fra alle Sider; derfor behøver vi ikke at gaa i Detailler her.

Ser vi da tilbage paa Bevismaterialet, ja saa staar det kun daarligt til med eksperimentelle Grundlag for Larmarckismen: der er endnu intet; i det højeste Antydninger, som maa prøves nærmere. Ved Hundredaaret efter *Lamarcks* „Philosophie“ haves der i Grunden ikke andre Kendsgerninger at støtte Læren paa, end hvad *Lamarck* selv opererede med. Og tilmed er Fordringerne til Bevisførelsen stegne!

Ikke desto mindre er Lamarckismen i Nutiden en Magt; den staar som en sejrende Kirke, kunde man sige. At en Syndflod af lamarckistisk Godtkøbsfilosofi vælder ud over Landene, særlig fra Tyskland, er et Tidens Tegn, som ikke just er opmuntrende; men ogsaa videnskabelige Associationers Præsidenter, Universiteters Rektorer og andre officielle videnskabelige Spidser bekender sig ved festlige Lejligheder til Lamarckismen; med noget vekslende Motiveringer for Resten. Saaledes *Giard* i Frankrig, *Francis Darwin* i England — ved sin meget omtalte „Precidental Adress“ i Dublin i Aar, i hvilken Tale han søger at bringe Faderens rene Selektionslære i nær Forbindelse med en vidtgaaende psykisk Lamarckisme — *Wettstein* i Wien, den berømte *Schwendener* i Berlin og Prof. *Warming* herhjemme, sidst i sin Rektor-Afhandling i Universitets-Festskriftet ved Kongens Fødselsdag i Aar.

Det sidstnævnte Skrift, som sikkert har faaet mange Læsere herhjemme, er overordentlig interessant bl. a. ved den Aabenhed, hvormed det viser os den saakaldte Ny-Lamarckismes Ræsonnementer, og ved den Ærlighed, hvormed det — i Overenstemmelse med hvad der ogsaa er nærværende Afhandlings Standpunkt — indrømmer, at eksakte Beviser for Lamarckismens Rigtighed savnes. I Realiteten omstemmer sligt ganske vist ikke den, der en Gang har faaet sin Overbevisning, sin videnskabelige Tro; det nævnte Skrift indeholder da ogsaa ret indgaaende Diskussioner paa Basis af den — altsaa slet ikke verificerede — Opfattelse, at Lamarckismen er den rette Lære. Naturligvis er disse Diskussioner i og for sig lærerige Udtryk for Anskuelser

hos en Naturhistoriker, som har haft den Lykke ved Selvsyn at blive i sjælden Grad fortrolig med Planterigets Livsformer fra Polens Is til Tropernes Yppighed.

Og der er jo ogsaa, trods det bristende Bevis, meget, der maa siges at tale for Lamarckismen. Først og fremmest støttes den af selve Iagttagelserne i Naturen, Blikket ud over al Jordens myldrende Rigdom af Livstyper og Former, den gode gamle hævdvundne „Naturhistorie“, *Lamarcks* egen Methode. Ser man geografisk paa Organismernes Udbredelse, paa Plante- og Dyrearternes Forekomst, da slaar det en ganske umiddelbart, at Flora saa vel som Fauna i Egne, der have ens Klima og Jordbundsforhold, i det store Hele bærer visse fælles Præg. Maaske er dette tydeligst fremtrædende hos Planterne, der jo er personlig stavnsbundne.

Saaledes er talrige Alpeplanters og arktiske Planters lave „Pudeform“ et fælles Præg for de paagældende systematisk højst forskellige Arter; ligesaa er den lyngagtige Voksemaade et Fællespræg hos ret forskellige Hedeplanter; fremdeles kan nævnes Kaktus-Form hos baade virkelige Kaktus og helt andre Slægter o. s. v. Alt dette ser ud som særlig „Harmoni“ med Livskaarene, og den Tanke ligger nær, at Kaarene ikke blot direkte har præget alle saadanne, ofte til meget forskellige Familier hørende, Planters Vegetationsorganer paa omtrent samme Maade; men at dette Præg efterhaanden er bleven *„fast“, arvelig-typisk.* Dette er jo Pointen; men her mangler just endnu ethvert Bevis — og det er dog kun en daarlig Trøst at tage „umaadelige“ Tider med i Betragtning til at forklare Sagen, til at faa „Vanen til at blive en anden Natur“.

Man kalder Overensstemmelse i Præg hos helt forskellige Familiers Arter for *Konvergens*; og man taler om „efharmonisk“ Konvergens, hvor man mener, at disse Præg er Udtryk for en særlig Tilpassethed til de fælles, specielle Kaar — hvad man dog efter *Mac Dougals* Raad skal være ret varsom med! Konvergens, altsaa *Lighed uden Slægtskab*, der langtfra altid uden videre kan sættes i Forbindelse med Forestillinger om Tilpasning til fælles Kaar, frembyder selv højst interessante Problemer for Forskningen; dette ogsaa helt uden Hensyn til Tilpasning overhovedet. Ventelig vil Bastard-Forskningen efterhaanden kunne kaste noget Lys over Sagen.

Konvergens er i alt Fald, som den ses nu, blot en *Tilstand*, som selv skal forklares og som ikke kan sige noget om Livsformernes Oprindelse. Naar Prof. *Warming* siger: „Efharmonisk Konvergens kendes fra alle Verdensdele og alle Familier; den har frembragt Pudeformen hos Arter i de vindrige raakolde Højbjerge og Polarlande“ o. s. v., da er dette aabenbart kun en mindre vel valgt Udtryksmaade; thi Konvergensen er ikke nogen virkende Faktor. Den har selvfølgelig intet frembragt, men er kun et Navn paa Tilstanden „Lighed uden Slægtskab“. Modstykket hertil, „Slægtskab uden Lighed“, træder os (som „Divergens“ kunde man sige) i Møde ved talrige Krydsnings-Eksperimenter og er jo ogsaa selv kun et Resultat, ingen virksom Faktor.

Og i øvrigt er det en Kendsgerning, som Prof. *Warming* selv betoner og belyser ved slaaende Eksempler, at langtfra alle Arter, der lever under samme Kaar, har samme Livsform, samme almene Præg. Selv om Kaarene er de samme, er Materialet, der præges af dem, forskelligt; hver enkelt Art har sine „Anlæg“, der gør, at den under givne Forhold vil udvikle sig i bestemt Retning, siges der udtrykkeligt. Men dette, Rigtigheden forudsat, taler jo netop ikke for at tildele Kaarene nogen primær Rolle ved Fremkomsten af Typeforskelligheder. Disse selv er det givne; derfor vil i bedste Fald de af Lamarckismen antagne Virkninger af Kaarene kun være af sekundær Natur. Hvorledes de i væsentlig Grad forskellige Anlægs-Typer er fremkomne, er just her det egentlige Problem!

I Prof. *Warmings* Skrift vil man endvidere, sideordnet med Opfattelsen af Konvergensen som et vigtigt Indicium for Lamarckismen, finde dennes Opfattelse af Hensigtsmæssighedens Fremkomst betonet, hvilken Opfattelse skal gaa ud paa, at idet Organismerne formaar, aktivt eller passivt, at lempe sig efter Kaarene, kommer Hensigtsmæssigheden ind i Verden. Man ser imidlertid straks, at dette kun siger, at Hensigtsmæssigheden allerede *er* der hos selve Organismerne.

Derved rører vi ved det gamle Problem om Hensigtsmæssigheden. Vi skal ikke diskutere dette nærmere; Tidens Fylde er ikke kommen dertil endnu. Kun skal vi til Slutning se paa Darwinismens og Lamarckismens Stilling til dette Problem.

Darwinismen i sin „rene“ Form, som Læren om kontinuer-

lig Udvikling gennem Selektion af de til Kaarene bedst passende Individer, denne Lære, hvis Ambition det var at have forstaaet en Hensigtsmæssigheds-Udvikling i den levende Natur som Resultat af „tilfældige“ Variationers Udvalg, har vist sig at være urigtig. Hensigtsmæssigheden kan da ikke forklares af Darwinismen.

Men lige saa lidt har Lamarckismen kunnet sige noget som helst om en Oprindelse af Hensigtsmæssigheden hos de hensigtsmæssigt reagerende Væsener. Den har lært os at søge efter specielle Eksempler paa Udslag af Hensigtsmæssighed, og derved er mangt og meget godt blevet fundet; men i denne Søgning er man ofte gaaet ganske ukritisk frem. Og Lamarckismen siger i saa Henseende principielt ikke andet, end hvad vi vidste i Forvejen: Hensigtsmæssigheden *er* der!

Sagen er aabenbart den, at *Hensigtsmæssighed er given med Organisation overhovedet.* Derfor ser vi ogsaa ved Krydsningsforsøg, hvor man kombinerer tidligere ikke samvirkende Anlæg, at den ny Kombination straks reagerer som en Helhed, straks reagerer selvopholdende, hensigtsmæssigt med *de* Midler, med *de* Karakterer og *de* Evner, som Kombinationen af de tidligere ikke forenede „Anlæg“ betinger. Krydsningslærens Erfaringer med en saa at sige paa tværs af al tænkt „nedarvet“ Tilpasning foregaaende, ganske fri Kombination af Egenskaber og Træk, der i den ny Sammenstilling straks danner et ogsaa hensigtsmæssigt Hele, er i øvrigt en Sag, som Lamarckismens Repræsentanter burde overveje nærmere, end det hidtil er gjort, naar Hensigtsmæssighedsproblemet debatteres. Men Lamarckisme og Bastard-Forskning staar ikke i godt Forhold!

Hensigtsmæssighed, selvopholdende Reaktioner, er en nødvendig Følge af — eller rettere blot et Udtryk for — at Organismerne er *Systemer i dynamisk Ligevægt.* En gennemført „uhensigtsmæssig“ Organisme er en Selvmodsigelse; inden for de Grænser, der tillader Livet, vil en normal Organisme være indstillet til at reagere hensigtsmæssigt, d. e. selvopholdende; hvor dette ikke sker, er Organismen ikke i Ligevægt paa de paagældende Punkter. Man tænke sig det enkleste i dynamisk Ligevægt værende System, vi kender, Is i Vand; saa vil dette System, saa længe det eksisterer som saadant, d. v. s. saa længe der er baade Is og Vand sammen, reagere „selvopholdende“, hensigtsmæssigt: det

danner Varme, naar det afkøles og det „danner Kulde", naar det opvarmes. Det „dør" naar enten al Is smelter eller alt Vand fryser, og saa er den dynamiske Ligevægt med det samme borte. Naturligvis er dette intet Billede af, kun en bleg og ufuldkommen Analogi med dynamiske Ligevægts-Tilstande i en Organisme, ganske som naar man har paralleliseret de „hensigtsmæssige" Krystal-Regenerationer i mættede Opløsninger med de langt mere komplicerede Regenerationer hos Dyr og Planter. Men sligt kan dog bruges til Illustration af den Opfattelse, at en Hensigtsmæssighed, en selvopholdende Reaktion over for ydre Indgreb ikke i og for sig forudsætter særlige psykiske Virksomheder, saaledes som visse blot spekulerende Ultra-Lamarckianere (*Pauly*, *Francé* o. a.) saa ivrigt paastaar. Eller skulde f. Eks. Isvand have sjælelige Rørelser? Hvem ved for Resten hvor i Naturen psykisk Virksomhed begynder eller ender.

Nye Livstypers Fremkomst — hvorledes de saa for Resten opstaar — betyder oftest ogsaa nye Kombinationer af Egenskaber og Virksomheder hos Organismerne. Højere Organisation, mere og mere komplicerede Selvopholdelses-Reaktioner træder frem. For saa vidt vil ogsaa Hensigtsmæssigheden i Tidernes Løb øges, give sig „højere" Udslag — men mon nu vi selv, Skabningens Krone, i Grunden er mere hensigtsmæssigt reagerende end den laveste Plankton-Organisme, der svæver i Havet?

Kaster vi sluttelig Blikket tilbage, saa finder vi, at den egentlige „kontinuerlige" Darwinisme ikke har kunnet hævde sig som rigtig, og at Lamarckismen med al sin, man kunde sige religiøse, Skønhed er en svævende og i Grunden ret usandsynlig Lære. Mutationslæren, Læren om stødvis Typeforandriug, omfatter vel nok de vigtigste nu foreliggende Momenter til en biologisk Udviklingsteori, i hvilken ogsaa Selektionen faar sin beskedne Plads (nærmest som „Udsmider"); men denne Lære mangler endnu meget baade i Indhold og Udformning.

Selve dette, at ingen mere kan tvivle om en naturlig Udviklingsgang, er et stort Resultat, og hvad Biologien i øvrigt har ydet i de sidste 50 Aar — og det er uhyre meget — er fortrinsvis ydet under Udviklingstankens Fane. Allerede derfor vil *Darwins* Navn altid lyse som et af de største i Biologiens Historie, ganske bortset fra den Række glimrende Undersøgelser af mere speciel Natur, hvormed han bl. a. reformerede hele

Opfattelsen af Plantelivets Væsen, som først han ret forstod at sidestille med Dyrelivets, saaledes at Livets Enhed blev klar.

Hypotesernes Værd afhænger som bekendt ikke just af deres Rigtigheds-Grad, men af deres Frugtbarhed for den fortsatte Forskning. Derfor vil ogsaa nok *Lamarck* faa sin Hædersplads i Historien. Vejen fremad kan imidlertid ikke gaa uden om *Verifikations-Arbejdet*, og det betyder i Biologien nu mere end nogen Sinde før, at eksakt maalende Eksperimenter til Kontrol af de svævende Ideers Konsekvenser bør være de Forskeres vigtigste Opgaver, der ikke nøjes med Beskrivelser, men vil søge at klare mere almene Livsproblemer. Ved at blive mere og mere gennemtrængt af eksakte Metoder vil Biologien ikke blive fattigere, men rigere paa Ideer — saaledes som bl. a. Fysikkens Historie har lært os.

W. Johannsen

JESUSKULTUS [1])

Det store bibel-kritiske Arbejde, der allerede i mange Aar er drevet, navnlig i Tyskland, har haft det bestemte Formaal at søge de bibelske Skrifters oprindelige Mening frem. Opgaven er forbunden med store Vanskeligheder. Der kræves ikke blot indgaaende Kendskab til fjerne Tiders Sprog og Kulturer, men der kræves en fuldkommen Forudsætningsløshed. Den Religionshistoriker, der sidder med et bibelsk Skrift foran sig, maa, hvis hans Arbejde skal have videnskabelig Værdi, forsage al apologetisk Virksomhed. Han maa se bort fra al den Om- og Tildigtning, al den Indlægning, der har fundet Sted med vedkommende Skrift siden dets Affattelse og lige ned til vore Dage. At dette sidste er saa vanskeligt forstaas godt nok, naar man erindrer, at vi takket være vor Tids desperate Religionsundervisning fra 6—7 Aars Alderen er blevne fyldte med Rækker af misforstaaede og tendentiøst meddelte Ord og Fortællinger. For at nævne et Eksempel husker vist alle en Fortælling om Jakob, der kæmper en Kamp med Gud for at opnaa hans Velsignelse. Under Kampen rykkes Jakobs Hofte af Led. Denne Kamp skal — læres det — forstaas aandeligt: Det er en Kamp i Bønnen. Denne Fortolkning, hvis Urimelighed straks fremgaar af, at Mennesker dog ikke plejer at forvride deres Hofter under Bøn, er et godt Eksempel paa, hvorledes man gør bibelske Fortællinger ganske uforstaaelige ved at se dem under moderne allegoriske Synspunkter, der er dem helt fremmede. I Virkeligheden er Fortællingen et ældgammelt Sagn om, hvorledes Jakob i den mørke Nat overfaldes af Guddommen, der er tænkt som en grusom

[1]) Følgende Forkortelser er benyttede. G.T. = Det gamle Testamente. N.T. = Det nye Testamente. Mt., Mc., Lc. = Matthæus, Marcus, Lucas.

Magt, der vil dræbe Mennesker, en Tanke, der ogsaa kommer frem andre Steder i G. T. Jakob, der er tænkt som en Gigant stærkere end Guden, sejrer; da Dagslyset bryder frem, maa Nattens Guddom forsvinde. Det, der er det ejendommelige for dette gamle Sagn, har tidlig vakt Anstød. Et profetisk Skrift i G. T. fortæller saaledes, at det var en *Engel,* Jakob kæmpede med. Omdigtningen af Sagnet er begyndt samtidig med, at de religiøse Forestillinger havde udviklet sig saa meget, at man ikke kunde tænke sig Gud som en vild Magt, der kæmper i Brydekamp med Mennesker. Den Tid kom, da dette ogsaa ansaas for uværdigt for en Engel. Resultatet er nu blevet Bibelhistoriernes „aandelige“ Fortælling, som er fuldkommen meningsløs. Eksempler af denne Art er baade for G. T.s og N. T.s Vedkommende talløse. Som alle andre Forestillinger er ogsaa de religiøse underkastet Udviklingens Love. Hvoraf følger, at de Forestillinger, der tidlig er fæstnet i Skrift, stadig maa omforklares og tilpasses.

Men alligevel vedbliver man i vore Skoler gennem en usandfærdig Religionsundervisning at give Børnene det Indtryk, at Bibelen er en Bog, der paa een Gang er falden ned fra Himmelen med de højeste, urokkelige Sandheder. Et religions-historisk Oplysningsarbejde støder da paa store Vanskeligheder. Ikke mindst i et Land, hvor grundtvigske Syner i mange Kredse har svækket den historiske Sans.

Da den nyere Forskning gjorde det nye Testamente til Genstand for sine Undersøgelser, blev man hurtig klar over, hvor omfattende og indgribende den Omdigtning har været, som har fundet Sted med det Stof, der nu foreligger i vore fire Evangelier. Man er nu naaet til en Vurdering af disse Kildeskrifter. Det gælder først om at forstaa, at deres Hensigt *ikke* har været at give paalidelige Oplysninger om Jesus. Det er mindst af alt Historieskrivning, vi har for os. Forfatternes Formaal har været at give tendentiøse og agitatoriske Missionsskrifter, der kunde vække Troen paa Jesus som Kristus (Messias). Selve det ældste Skrift, Marcus, „tilhører Dogmehistorien“ (Wrede).

Studiet af N. T. viser tydeligt nok, at Jesus oprindelig ikke blev æret som Gud og ikke selv vilde være Gud. Troen paa hans Guddommelighed var det Nødanker, hans Disciple greb til, da den store uventede Katastrofe, Korsfæstelsen, syntes at skulle standse hele Bevægelsen. Mangfoldige Steder i N. T. sporer vi

endnu det oprindelige: Betragtningen af Jesus som Josephs og Marias Søn. Den ældste syriske Oversættelse har f. Eks. i Mt. 1, 16: Joseph, med hvem Jomfru Maria var trolovet, avlede Jesus. Denne anstødelige Tekst ændredes saaledes: Jakob avlede Joseph, Marias Mand, og af hende fødtes Jesus. Naar man sammenholder det oprindelige: Jesus, Josephs og Marias Søn, med det Dogme, der behersker hver Side i Evangelierne: Jesus, Guds Søn, forstaar man, at det ikke er ubetydelige Enkeltheder, men selve Hovedsagen, der er ændret. En total Omredaktion af det historiske Stof var Livsbetingelsen for den unge Religion.

Denne Vurdering af Evangelierne og af deres Forfatteres Metode, som den nyere Forskning saaledes er naaet til, stemmer i Virkeligheden godt overens med en af de ældste kirkelige Domme, der er os overleveret. Den første kristne Kirkehistoriker, Eusebius († 340) omtaler i sin Kirkehistorie[1]) (III. 40) et nu tabt Skrift af Papias, Biskop i Hierapolis (død omkring Midten af 2. Aarh.). Han citerer et Par overmaade interessante Stykker heraf, interessante fordi de giver en Karakteristik af de to Grundskrifter, som man antager har ligget til Grund for vore nuværende tre synoptiske Evangelier. Man antager nemlig i Almindelighed, at Marcus i et Skrift, der i hvert Fald har været noget forskelligt fra det nu foreliggende Mc., har nedskrevet Begivenhederne i Jesu Liv, medens en vis Matthæus (ikke Apostelen) har nedskrevet Jesu Taler. Om disse to tabte Grundskrifter udtaler Papias sig, idet han støtter sig til en Presbyter, Johannes. Det hedder om Marcus, at han „som var Peters Tolk, nøjagtig nedskrev alt, hvad han erindrede af Kristi Ord og Gerninger, dog ikke i den rette Orden. Thi hverken havde han hørt Herren eller fulgt ham, men senere, som sagt, Peter, der indrettede sine Læreforedrag efter det praktiske Behov, men ikke med en ordnet Fremstilling af Herrens Ord for Øje“. Om Matthæus siger Papias, at han ganske vist har nedskrevet Udtalelserne (Logia) paa Hebraisk, men „enhver oversatte dem, som han kunde bedst“. Og til Belysning af, hvorledes man eftersporede historisk Stof om Jesus, kan hidsættes følgende Udtalelse af Papias: „Det var

[1]) Den berømte tyske Filolog Wilamowitz udtaler om denne Bog, at den giver Historiens Dom, og at det er en stor Uret, at den ikke hører til de almindelig kendte Bøger. En videnskabelig Undervisning i Theologi burde stille Fortolkningen af den tæt ved Siden af Evangeliernes (Die Kultur der Gegenwart I, VIII. S. 196).

min Mening, at jeg aldrig kunde have saa stor Nytte af Bøgerne som af den levende Tale, der fra Apostlene endnu var tilbage."

Fra et kirkeligt Standpunkt kan man ikke vente mere talende Vidnesbyrd. Naar det ikke er den nøjagtige Fremstilling, men Tilhørernes Tarv, der er Formaalet, og naar det er mundtlige Beretninger og ikke de da eksisterende skrevne Kilder, der med særlig Iver søges, forstaar man let, hvorledes en rig Legendedigtning har faaet Plads i N. T. Det fremhæves undertiden fra konservativt Hold, at „det er en vanskelig Tanke, at Forff. skulde have tilladt Legenden at tilgro den dem overleverede Skat"[1]). Ræsonnementet er meget naivt. En Legendedigtning, som ikke forringer, men forherliger sin Genstand, vil sjælden synes anstødelig. Tværtimod. Det er interessant at se, hvorledes Forff. overbyder hinanden i legendarisk Omformning af Stoffet. Beretningen om Undfangelsen kan være Prøvekort. Den ældste Kilde Mc. ved intet herom, kalder blot Maria for Jesu Moder (6,3) og viser, at der var et skarpt Forhold mellem hende og Sønnen. Hun gør forgæves Forsøg paa at drage ham tilbage fra en Gerning, som hun ikke forstod og misbilligede (Mc. 3,21 ff.). Hos Mt. er dette skudt til Side. Her fortælles, at Maria er bleven frugtsommelig ved guddommelig Indgriben, og Forf. har i G. T. fundet et Sted (Jesaja Cap. 7), der skal forudsige denne Begivenhed. Hos Lc. bliver Marias Svangerskab forberedt og forkyndt ved en himmelsk Aabenbaring. I flere apokryfe Evangelier og hos adskillige Kirkefædre bliver Marias Fødsel forkyndt ved en himmelsk Bebudelse for hendes Forældre, Joachim og Anna, der længe har været barnløse (cfr. om Johannes Forældre Lc. 1,5 ff.). Den ældste kristelige Legendedigtning er af samme Rod, hvad enten den findes i eller uden for N. T. Den var de kristne Forff.s apologetiske Vaaben.

Det Syn paa den evangeliske Litteratur, som der ovenfor i al Korthed er gjort Rede for, deles i højere eller ringere Grad af den teologiske Skole, som man nu en Gang har fundet paa at kalde den liberale. De Interesser, som knytter sig til de herved rejste Spørgsmaal, er ikke alle af specifik teologisk Art. En Hovedsag er det nemlig, i hvilken Udstrækning den kristelige Religion berøres af den nye Forsknings Resultater. Dette Spørgsmaals Skarphed har den liberale Teologi ikke i tilstrækkelig

[1]) Torm: Evangelierne som Kilder til Jesu Liv. S. 24.

Grad haft Øje for. Dens videnskabelige og folkeoplysende Arbejde er af overordentlig Værdi. Det er vist ikke alle, der ret har gjort sig klart, i hvilken Grad man har ladet dette Arbejde ligge herhjemme. Hvis Folk i Almindelighed havde noget mere Kendskab til den nyere Religionshistories Resultater, vilde f. Eks. vor nuværende Religionsundervisning være dømt. Naar Talen bliver om det Forsvar for en destilleret Kristendom, som den liberale Skole plejer at knytte til sine videnskabelige Undersøgelser, er Sagen en anden. Hvis Guyau har Ret, naar han smukt siger: Le progrès, en effet, n'est pas seulement une amélioration *sensible* de la vie; il en est aussi une meilleure formule *intellectuelle,* il est le triomphe de la logique, saa betegner den liberale Kristendom et Tilbageskridt i Forhold til Ortodoksien, der er gennemført med en langt større Konsekvens. En Paavisning heraf skal i det følgende forsøges.

For en moderne Tankegang er Begrebet Aabenbaringsreligion ganske fremmed og uforstaaeligt. Vi, der lever i en Tid, hvor Udviklingstanken har sejret, kan ikke tro, at den religiøse Udvikling skulde have naaet sit Højdepunkt i en ukultiveret romersk Provins for henved 2000 Aar siden. Det er os en absurd Tanke, at en tilfældig Samling Skrifter fra Kristendommens første Tid skulde have udtrykt een Gang for alle de evige Sandheder om Livets og Dødens Vilkaar[1]). L'homme en grandissant grandit son Dieu (Guyau). Den Religion, der ikke kan vokse og forandre sig, er en død Religion. Det vil sige, at det, der er Livsbetingelsen for Religionerne som Former for aandelig Kultur, samtidig er deres Død som *Aabenbarings*religioner. Der stilles undertiden — herhjemme med Lidenskab af Søren Kierkegaard — Krav om en Tilbagevenden til N. T.s Kristendom. Dette Krav er ganske vist et konsekvent Udtryk for Opfattelsen af Kristendommen som en aabenbaret Religion, men det viser samtidig

[1]) Det er med fuld Ret, at de n.t.lige Skrifter karakteriseres som en *tilfældig* Samling. De første Kristnes hellige Skrift var G. T. Og N. T.s Skrifter var oprindelig Lejlighedsskrifter, som man først omkring det 3dje Aarh. begyndte at tillægge Betydning *ved Siden* af G. T. Den vesterlandske Kirke fik først 393 og 397 fastslaaet, hvilke Skrifter der skulde regnes med til N. T., og hvilke der skulde udelukkes. Herom havde man nemlig indtil dette Tidspunkt været uenige. Det maa ogsaa erindres, at mange Skrifter er gaaet tabt, som ellers vilde findes i N. T. Lucas skriver, at naar han vil forfatte et nyt Evangelium, er det *fordi mange* før ham har gjort Forsøg, som han altsaa ikke er tilfreds med. Af disse mange Forsøg kender vi kun et (Mc.). Paulus taler paa samme Maade om Breve, som han har skrevet, og som er gaaet tabt.

denne Opfattelses Uholdbarhed. Thi en saadan Fordring er ikke blot reaktionær og uvidenskabelig, den er urealisabel. Saa sandt der er Fremskridt i Menneskehedens Historie, har der aldrig eksisteret og *kan* ikke eksistere aabenbaret Religion. Et Studium af Kristendommens Historie viser da ogsaa, at den ret beset er Historien om visse jødiske Ideers Tilpasningsevne.

Den liberale Teologi, der betoner sit Stade som religionshistorisk, har ogsaa indset det umulige i at ville konstruere Religionshistorien ovenfra nedad. Man har opgivet Aabenbaringsbegrebet og stillet Kristendommen ind som et Led i Religionernes Række[1]). Med dette sidste og med den før omtalte Vurdering af Kristendommens Kildeskrifter in mente skulde man tro, at de liberale Teologer maatte hævde, at Religionen i Nutidens Samfund ikke kunde knyttes til Jesu Person, og at Grundlaget for vor Tids Livsanskuelser ikke findes i N. T.[2]). Det vilde være radikal Teologi — ja, men det vilde kun være radikale Konklusioner af radikale Præmisser. Det er nu ingenlunde den Vej, man er gaaet. Man er alle enige om, at Jesus ikke kan betragtes som Gud. Det indrømmes, at denne Forestilling staar i Modstrid med Historiens Begreb overhovedet. Skal Kristendommens Oprindelse og Historie undersøges videnskabeligt, er det klart, at man ikke kan begynde med at antage en overnaturlig Aarsags Indgriben i de naturlige Virkningers Kompleks — det vilde gøre al Historie umulig. Forstaaelsen af Jesu Sjæleliv maa derfor ogsaa gaa ud fra almindelige psykologiske Love. Men herfra gaar man videre til at opstille *Mennesket* Jesus som religiøst Princip uden at ville se, at Jesus, naar man opgiver hans Guddommelighed, flyttes fra Religionen over i Religionshistorien. Luthers Liv og Virksomhed har stor Interesse for Kirkehistorien, men ingen vil vel falde paa herom at lave Dogmer, som skal udgøre en Del af den lutherske Kristendom. Havde Luther udgivet sig for et guddommeligt Væsen, havde Sagen naturligvis været en anden. Mennesket Luther og Mennesket Jesus kan derimod ikke indtage nogen Plads blandt de religiøse Forestillinger, man knytter til deres Navne. Og bortset fra denne Tanke

[1]) Se f. Eks. hos en af Skolens Førere: Bousset, Das Wesen der Religion. S. 6 ff., 259 f.

[2]) Det bør nævnes, at Wellhausen i sit glimrende Værk om Evangelierne indrømmer denne Konsekvens uden dog nærmere at gaa ind paa Sagen (Einleitung in die drei ersten Evangelien S. 114 f.).

er det ikke til at indse, hvorfor man vil tillægge Jesus en ganske særlig Betydning frem for alle andre Religionsstiftere og Tænkere. Paa Forhaand skulde det synes givet, at den, der søger Forstaaelse af Livet, søger hos sin Tids store Aander, hos dem hvis Verdensbillede ligger i samme Plan som ens eget.

Det er ogsaa en fornuftstridig Tanke, at en enkelt Persons Ord og Handling skulde frembyde et Ideal, der kan være normgivende for alle Tider og alle Individualiteter. Idealerne veksler. Og den rette Forstaaelse af Livet er ikke een Mands Værk, men Resultatet af et vældigt Samarbejde. Heroverfor hævder de liberale Teologer, at netop Jesu Ord har en evig Betydning, at hans Forkyndelse ikke hørte en enkelt Tid til, men var „tidløs" og danner ikke en Religion, men Religionen[1]). Det kan ikke noksom betones, hvor letfærdig denne Begrundelse for Jesuskulten er. Harnack, der har fundet paa Frasen om Evangeliets Tidløshed, hævder selv med Styrke, at Jesus som ethvert andet Menneske har staaet i sin Tid, begrænset af den historiske Sammenhæng. Han har „følt, tænkt, dømt og kæmpet i sit Folks og dets daværende Tilstandes Rammer." Ikke desto mindre bliver hans Ord tidløse og han selv den fuldkomne Sandhedsaabenbaring. Og hvad er det saa for Ord, der ejer denne evige Betydning for Menneskeheden? Den, der spørger, vil faa meget forskellige og meget lidet præcise Svar. Det kildekritiske Arbejde har ført til, at man i Virkeligheden ikke tør pege paa et eneste Ord i N. T., om hvilket man kan sige, at det har Jesus sagt. Det er ikke blot Jesu Biografi, der ikke kan skrives — hans Lære lader sig ikke med Sikkerhed udvikle. Det er med Rette gjort gældende[2]), at Evangeliekritikkens Opgave udelukkende kan være af *negativ* Art. Det vil sige, man kan godtgøre, at det og det kan Jesus *ikke* have sagt; at fastslaa noget positivt er ikke gørligt. Selve dette indrømmer Jesustilbederne aabent[3]).

Den Jesuskultus, som saaledes blomstrer i Tyskland, og som synes at skulle finde Anklang i de nordiske Lande, har i sit Hjemland allerede fundet bestemte Angribere. Schnehens Skrift er nævnt. Angrebene har bevæget den kendte Prof. Arnold Meyer til at gøre Rede for Skolens religiøse Opfattelse i et lille

[1]) Harnack: Das Wesen des Christentums S. 94,41.
[2]) i W. v. Schnehens lille friske Kampskrift: Der moderne Jesuskultus. S. 29.
[3]) Bousset: Was wissen wir von Jesus. S. 48 f.

Skrift: Was uns Jesus heute ist (1907). A. M. gør et Sted en interessant Bemærkning. Han forsvarer Opgivelsen af Jesu Guddom med, at denne Tanke ikke længere „svarer til vor Tids religiøse Trang“ (S. 24). Altsaa: Selve det kristelige Grunddogme passer ikke længere vor Tid, følgelig opgiver vi det og er lige gode Kristne for det. Dette Ræsonnement bunder dybt i en særlig Form for Nutidens Teologi, Vurderingsteologien, som Ritschl har startet. Luther hævdede som bekendt, at Kristendommens Væsen alene skulde bestemmes ud fra N. T. I Tidens Løb blev denne Teori ubekvem. Der stod i N. T. for meget, som man ikke kunde forsone sig med. Ritschl bragte Teologerne ud af Kniben ved en Tankegang, som en af hans danske Disciple har formuleret saaledes: I Bestemmelsen af Kristendommens Væsen maa vi holde os til saadanne Forestillinger, som i deres Anvendelse paa Livet viser sig at være af afgørende religiøs Betydning[1]). Rent ud sagt betyder dette: Finder jeg i N. T. en Tanke, som synes mig at have religiøs Betydning, giver jeg den Prædikatet normerende og regner den, uden Hensyn til om den har haft større eller mindre Betydning for de urkristelige Forff., for en Del af Kristendommens Væsen. Det har selvfølgelig heller intet at sige, om den staar i Modstrid med andre Tanker i N. T. Støder jeg nu omvendt paa Forestillinger, som ikke tilfredsstiller min personlige religiøse Trang, erklærer jeg dem for betydningsløse og fremmede for Kristendommens Væsen. Saaledes danner jeg mig — paa Grundlag af Skrift*princippet* — en Kristendom, som jeg kalder absolut Religion, fordi den bedre end nogen anden Religion tilfredsstiller min religiøse Trang.

Disse Synsmaader anvendes ikke blot, naar det gælder dogmatiske ɔ: uvidenskabelige Spørgsmaal. Men de benyttes ogsaa under Afgørelsen af rent historiske Spørgsmaal. Man tænke sig Metoden anvendt inden for almindelig historisk Forskning. Saa vilde der blive Brug for Højskoleforstandernes Syner. Saa vilde Kriteriet for en historisk Begivenhed ligge deri, om den fremmede Folkets og Ungdommens nationale Bevidsthed. Og alt det i Danmarks Historie, der kunde virke noget nedslaaende, det lod man ligge som Begivenheder uden aandelig og følgelig reel Betydning. Ja, saadan er det, at man i pseudoevangeliske og pseudoprotestantiske Kredse bestemmer Kristendommens Væsen.

[1]) F. C. Krarup: Religionsfilosofi S. 189, cfr. samme Forf.: Skrift og Tro. S. 17.

En af de faa Forestillinger, man vel med Sikkerhed tør tillægge Jesus, er Tanken om denne Verdens nære Undergang. Den præger alt, hvad N. T.s Forff. skriver. I Lys af denne Tanke maa Jesu Virksomhed ses. Den er det egentlig originale i hans Forkyndelse. Og denne Ide fører ham til en udpræget Foragt for alle Former for Liv uden for det religiøse. Giv Kejseren, hvad Kejserens er, og giv Gud, hvad Guds er. De to Ting har intet med hinanden at gøre. Her ud fra vokser den radikale Pessimisme, der bliver det alt overskyggende hos Paulus. At disse Tanker ikke passer den moderne Jesuskultus' Mænd siger sig selv. De skydes derfor bort som Tidsforestillinger, der ikke kan tillægges nogen Betydning. Under samme Rubrik anbringes Jesu og hans Disciples Tro paa onde Aander, Undere og Mirakler o. s. v. Hvad der da egentlig bliver tilbage? Jesu Forsynstro. Det er det, som atter og atter siges: Jesu verdenshistoriske Betydning ligger i, at han har ført os til Gud, lært os Troen paa ham som et kærligt Forsyn. Det er atter Paastande, der er saa slet gennemtænkte. For det første er det jo da givet, at Jesu Gudsbegreb (det alm. jødiske) aldrig kan blive Nutidens. For det andet er der næppe nogen Tanke, der passer saa daarligt ind i moderne Tankegang, som Troen paa et guddommeligt Forsyn. Troen paa et Forsyn er en Udvikling af primitive Religioners Tro paa Aander, som Mennesker er afhængige af. Netop hos Jesus og hans Samtid ses det, i hvor høj Grad Troen paa en providentiel Guddom er et Udslag af Overtro. I en Tid, hvor ingen Love for Naturen kendtes, hvor alt i Sjælelivet beroede paa Tilfældighed og Vilkaarlighed, saas Guds Indgriben overalt. Blinde se og lamme gaa, spedalske renses og døve høre, og døde staa op og til fattige bringes godt Budskab. Og det er Guds Kraft, der gør det alt. Men vor Tids Studier over Nervelivet forstaar alle disse Undere og *forklarer* dem. Forklaringen ɔ: Videnskaben er vor Tids Forsyn. Naturens og Aandens Verden er lovbunden. En syg helbredet ved et direkte guddommeligt Forsyn — det vilde sige, at den syge var taget ud af Verdenssammenhængen. Paa alle Livets Omraader borteliminerer den moderne Tænkning Forsynstroen. Tænk paa det økonomiske Liv. Det er med Rette gjort gældende, at Assuranceprincippet her træder i Stedet for Forsynet (Guyau: L'irréligion de l'avenir. p. 126). Det er en ganske god Maalestok for et Dogmes Værdi,

om det har nogen Betydning for Mennesker i det praktiske Liv. Et Medikament, som ingen tør stole paa, har, selv om alle anbefaler det, ingen Betydning[1]).

Den Idé, som Jesustilbederne lægger størst Vægt paa, viser sig altsaa for det første ganske uskikket til umiddelbart at overføres i moderne Kulturforhold. Men for det andet viser den sig uden Rod i Nutidsliv. Og naar Arnold Meyer forsvarer Opgivelsen af Jesu Guddommelighed med, at den „ikke er en Anmasselse, men det sunde Resultat af den nyere Aandsudvikling og Verdensanskuelse," hvortil han mener Udviklingstanken hører, saa er det et Spørgsmaal, om Anerkendelsen heraf som Konsekvens maa medføre ikke blot Opgivelsen af Forsynstroen, men af alle Kristendommens Grunddogmer. Vi turde maaske være kommet til det Punkt, da de jødiske Ideer har mistet deres Tilpasningsevne, da Tidens Kultur er dem saa kontrær, at Tillempningen er umulig.

Det gøres undertiden fra liberal Side gældende, at da Jesus ikke selv vilde anses for Gud, kan sand Kristendom ikke bestaa i at hylde ham som Gud. Dette kunde synes bestikkende, men er overfladisk. Det er utvivlsomt rigtigt, at Jesus ikke vilde anses for Gud. Men deraf følger intet angaaende den kristelige Betragtning. Man gaar ud fra den uhistoriske Betragtning, at det var Jesus, der stiftede Kristendommen. At dette er urigtigt, har den nyere Forskning til fulde godtgjort. Jesus var Jøde, en rettroende Jøde, der ikke tænkte paa at danne en ny Religion. Den ny Religion stiftedes efter hans Død — selve Jesu Død er dens Udgangspunkt. Troen paa Jesus som Guds Søn og Dødens Besejrer — det er den Tro, der har overvundet Verden, og det er den, der skal kæmpes om. Den før-evangeliske „Kristendom"

[1]) Paa et kirkeligt Vennemøde diskuteredes det sociale Spørgsmaal. Kirken, sagde en Præst, burde træde aktivt op. En Arbejder med Kone og 6 Børn og 14 Kr. om Ugen — det var umuligt. Hertil svarede efter Referaterne Pastor A.: Vi Kristne tror den Dag i Dag paa Undere, og vi tror derfor ogsaa paa, at Vorherre kan lægge sin Velsignelse i de 14 Kr. om Ugen, saa at de kan blive til Lykke. Hvortil det blev bemærket, at det var uheldigt at henvise til Mirakler, hvor Talen var om simpel Menneskeret. Pastor A. talte her i nøje Konsekvens med religiøse Udgangspunkter. Naar vi studser eller forarges, er det netop et Bevis paa, hvor sjældent et gennemført religiøst Synspunkt anlægges. — For nogen Tid siden fortalte Aviserne om en Dame, der havde henvendt sig til et Assurance-selskabs Direktør for at lade sine Ejendele assurere. Hun havde hidtil ikke gjort det, da hun mente, at det var Udtryk for Mistillid til Gud. Men da nu Gud lod Brandstifteren gaa frit om, mente hun, det var tilladeligt. Her var altsaa en Pyroman nok til at bringe en Forsynstro, hvis Styrke dog synes sjælden i Israel, til at vakle.

ved vi intet om. Om den foreligger intet Dokument. Det er jo ogsaa en original Tanke — en Tanke, som rangerer i Linie med Grundtvigs berømte Opdagelse — at nogle tyske Professorer i det 20. Aarh. endelig skulde have fundet, hvori den uforfalskede Kristendom bestaar, mens Kristenheden i 2000 Aar har levet i en sørgelig Fejltagelse, og der i Verden aldrig har eksisteret andet end forfalsket Kristendom.

Den teologiske Liberalisme eksisterer. Følgelig har den Eksistensberettigelse. Men det er Frisindets Sag at svække denne Berettigelse. Sin Eksistensberettigelse mister Liberalismen, naar man godtgør dens Unødvendighed og tvinger Folk til at prøve og vurdere. Saa megen sej og skadelig Overtro paa det religiøse som paa det sociale Omraade holdes kun i Live ved den Ugidelighed og Tankedovenskab, som disse Problemer er Genstand for. Religionspsykologien kan afgive tilstrækkeligt Vidnesbyrd om, hvilken Betydning ubestemte og hemmelige Stemninger og Associationer har for Religionernes Liv. Ejendommeligt er det, at de liberale Retninger i Almindelighed af Religionens Grundfaktorer vil udskyde de to, Myten og Dogmet, men beholde den tredie, den kirkelige Kultus. Dette er ikke tilfældigt. Forudsætningen for de store Religioners endnu saa stærke Magt er netop deres rent udvortes Manifestation af, at de *er*. Ingen Religion kan taale, at man giver Afkald paa Templer og Præster og dyrker Gud i Hjerterne. Derfor er det forstaaeligt, at Nutidens teologiske Frisind vil bevare det Træk, der paa een Gang er Religionernes mest antikulturelle og mægtigst virkende. For mægtig er den Magt, hvormed den kirkelige Kultus med dens gennem Aarhundreder hævdvundne Ceremonier virker paa det brede, kirkesøgende Folk. Det, som giver kirkelige Ceremonier og Riter deres særlige Virkning, er netop deres Hemmelighedsfuldhed og Uforstaaelighed. Navnlig i den græsk-katolske Kirke findes en Mængde traditionelle Ceremonier, der er rene Besværgelser og intet andet. Men ogsaa i de protestantiske Samfund virker alt det rituelle i Besværgelsens og Trolddomskunstens Former. Tag en Nadverhandling, hvor Præsten i guldvirket Talar under dæmpet Orgelspil messer nogle gamle Kultusord for de om Alteret knælende — de allerfleste behøver ikke at gennemtænke Ord eller Handling, for alt udløser en from, ubestemt og alvorsfuld Stemning, en Række dunkle Associationer

fremkaldes, som faa kan gøre Rede for, men som magtstjæler alle. Netop alt det rent magiske ved denne Handling forlener den med et særligt Præg af det guddommelige — tag det væk, og hvor mange troende vil ikke føle, at det er selve Sagen, der tages bort.

Den særlige Glorie, som mange ser om Præsten, beror ogsaa paa, at han i første Række er den, der forstaar og forretter den for andre uforstaaelige Kultus. Han er Aandernes og Gudens fortrolige. De første Præster var Troldmænd. De sidste vil være af deres Slægt. Den protestantiske Præst, der messer over Kalken med Jesu sande Blod, han er en ægtefødt Ætling af Arabernes Dervish og Mongolernes Schaman.

Det er som sagt forstaaeligt, at Liberalismen vil bevare alle disse Religionernes magiske Virkninger. Men om noget Sted, saa har de her den moderne Tænkning til Modstander. Et Karakteristikon for vor Tids Tænkemaade er dens Evne til Analyse, til Opløsning. Maalbevidst bør Kritikken rettes mod al den usunde Overtro, der er gamle Vaners og Traditioners Resultat.

Was gestern noch Religion war, ist es heute nicht mehr, und was heute für Atheismus gilt morgen für Religion (Feuerbach). Da Strausz skrev *Leben Jesu* og heri fordrede en Betragtning gennemført, der byggede paa psykologiske Love, vendte Kirken alle sine Vaaben mod denne Vantro. Men Strausz' Bog levede, og en Dag saa man, at Kirken selv havde taget Forsvarsstilling paa den Skanse, som Strausz byggede.

Det er kun eet Træk af en Bevægelse, som har fortsat sig inden for Kirken siden Reformationen. De reformatoriske Kirkesamfunds Historie viser en stadig Vigen fra Skanserne. Det synes nu, som om det er den sidste Stilling, der skal kæmpes om. Fra alle Sider klamrer og vil man klamre sig fast til den Tro, at Mennesket Jesus er Guds Aabenbaring og den, som har befriet Mennesket fra, hvad man kalder Synd. Den er en urimelig Tro, der i Konsekvens og Logik staar langt bag den gamle ortodokse. Men den forsvares med den Hensynsløshed, hvormed der altid kæmpes om den sidste Skanse. Naar den en Gang bliver taget, da synes der at maatte ske et stort Fald.

NICOLAI BLÆDEL

OVERGANGEN FRA DRAMA TIL SKUESPIL

Motto: ἔστι τι ταύτῃ
ναὶ μὰ Διώνυσον πῦρ ὑπὸ τῇ σποδιῇ.

Et moderne Skuespil er en Kunstners reviderende Gengivelse af Livets Optrin, fremstillet af Kunstnere for et kunstinteresseret Publikum, ved profane Lejligheder og paa et profant Forlystelsessted. Den attiske Tragedie er en gudstjenstlig Handling, fremstillet af og for Dionysos' Menighed paa Dionysos' Festdag og i Dionysos' Helligdom.

Dionysos er den guddommelige Repræsentant for den mandlige Frugtbarhed i Plantens og Dyrets Liv: Hans Symbol er Handyrets Kønsorgan, hans Pande bærer Tyrens Horn, og hans Følge af Satyrer og Silener træder paa Bukkens Fod eller Hingstens Hov. Ved Foraarets Frembrud, naar Livet bereder sig til at sætte Frugt, holder Dionysos sit Indtog i Helligdommen paa Akropolis' Sydskrænt og byder Folket til Gæst i sit Hus. Menigheden søger sig en Skueplads (Theatron) paa Borgklippen, der skraaner ned mod den kredsrunde Danseplads (Orchestra), hvor unge Mænd, maskerede og kostumerede som „Bukke" (Tragoi), udfører Kultushandlingen (Drama). Da denne Form for Gudstjeneste i Athen kaldtes Bukkesang (Tragoidia), maa „Bukkene" have sunget, medens de dansede, men at mimisk Dans har været det herskende Element i Tragedien, viser Ordene Orchestra og Drama.

Da Dionysosreligionen var anerkendt af den attiske Stat, har Tragedien været en offentlig Institution, og Athens Arkiver har paa Papyrus eller Sten fæstnet alle dens Data. Vi kan derfor

trygt forlade os paa den antike Kroniks Meddelelse om, at Thespis fra Ikaria, et af den attiske Dionysoslegendes helligste Steder, i Aaret 534 f. Kr. opførte den første officielle Tragedie i Athen. Dette Aar falder under Peisistratos' Tyranni, og alt tyder paa, at Dramaets Optagelse mellem Statsinstitutionerne skyldes Usurpatorens Stræben efter Popularitet. Om Thespis ved vi intet, og om Formen for den ældste Tragedie kan vi kun danne os en hypotetisk Forestilling, der sikrest lader sig bygge paa Teatersprogets Terminologi. Tragedien har været sammensat af Fortælling (Logos) og mimisk Handling (Drama). Fortællingen er blevet fremsagt af Thespis selv, og da Betegnelsen for Tragediens Recitator er Hypokrites (Svareren), maa vi antage, at han foruden sine Monologer ogsaa har vekslet Replikker med „Bukkene". Dramaet har bestaaet af mimisk Dans udført af de syngende „Bukke" under Ledsagelse af det specielt Dionysiske Instrument, Dobbeltfløjten. Det græske Ord for en saadan Ensembledans er Choros, der anvendes baade om Dansen og om det samlede Antal af Dansere. Musikens Bygning har været symmetrisk, saa at „Bukkene" under Melodiens første Fremførelse har foretaget en Vending (Strophe) til den ene, og under Gentagelsen en Vending til den modsatte Side (Antistrophe). Baade Hypokriten og „Bukkene" har baaret Masker, aabenbart for at intet Menneskeansigt skulde profanere de fremstillede Guder. Masken har tilladt Thespis successive at fremstille forskellige Personer, og de lange Kordanse gav ham rigelig Tid til Omklædning. Tragediens Indhold har paa Grund af Ritualets Krav og den obligate Satyrflok maattet hentes fra den kanoniske Fremstilling af Dionysos' Virken paa Jorden. Om Formen siger Aristoteles, der i alt Fald har raadet over et ganske anderledes fuldstændigt Materiale end vi, at den i den ældste Tragedie var beregnet paa at vække Latter, og denne kostbare Notits stemmer ganske med moderne Videnskabs Slutninger om Karakteren af Foraarsgudens Festspil.

Thespis' Tragedie har forenet Fortælling og Dans, Logos og Choros, og begge Fremstillingsformer forelaa paa hans Tid i fuld kunstnerisk Udvikling. Den deklamerede Logos er den oprindelige græske Form for Tilegnelsen af Poesi. Saaledes har Homer fremsagt Iliaden ved Ioniens Fyrstehoffer, og saaledes har Archilochos paa Paros udslynget sine bidende Spottedigte

for det lyttende Folk, med Anvendelse af den selvsamme Rytme (Iambos), der optoges af den Dionysiske Logos. Paa den anden Side har den strofiske Korsang i Sparta og paa Sicilien udviklet sig som det naturlige Udslag af det dansende og syngende Folks Feststemning. Det sjette Aarhundredes Digterfyrster, Alkman og Stesichoros, Pindaros og Simonides, skrev og komponerede deres mægtige Korværker, hver Gang det gjaldt at smykke Gudernes Fest eller at fejre den kransede Bryders Hjemkomst til Fædrelandet. Endnu hos Euripides præges det attiske Drama af de Strømninger fra Øst og Vest, der mødtes i dets Fødselstime, og en meget iørefaldende Forskel baade i Dialekt og Stil adskiller i Tragedien det talte Ord fra det sungne.

Alt hvad der ud over dette er sagt om Thespis' Drama er senere Tiders Fantasi, men disse fastliggende Hovedpunkter er tilstrækkelige til at konstatere et gabende Svælg mellem denne Bukkesang fra 534 og den ældste bevarede Tragedie (Aischylos' Persai fra 472). Aischylos Tragedie staar for den moderne (falske) Betragtning som et historisk Sørgespil om Xerxes' Nederlag ved Salamis. Dionysos og hans „Bukke“ nævnes ikke med et Ord. Der findes end ikke den svageste Antydning af en Clownscene, og det hele Drama virker paa den moderne Læser (og allerede paa Aristophanes) som et eneste langtrukkent Jammerskrig. Denne patetiske Form for Tragedien kan vi forfølge tilbage til Aaret 494, hvor Aischylos' Forgænger Phrynichos fik sit Drama „Miletos' Fald“ forbudt, fordi Folket ikke taalte at blive mindet om et sørgeligt Punkt i sin ydre Politik.

Tidsrummet mellem 534 og 494, hvor Tragedien har gennemløbet saa betydningsfuld en Udvikling, ligger for os i ægyptisk Mørke. Vi maa nøjes med at fastslaa, at i Aaret 472 foreligger en radikal Omændring, baade af Dansen og af Fortællingen, fuldstændig gennemført. Satyrflokken er blevet afløst af et vilkaarlig kostumeret Kor, f. Eks. Raadsherrer (Persai: 472) eller fønikiske Kvinder (Phrynichos' tabte Drama Phoinissai: 476), der naturligvis maa føre et højtideligere Sprog og træde en adstadigere Dans, og samtidig er Festspillets Fortælling blevet udvidet til at spænde over hele det græske Heltesagns gennem Aarhundreder berigede Skatkammer. Denne vidtrækkende Reform af Tragediens Væsen bragtes i Overensstemmelse med Dionysosritualets Krav ved, at hver Gudstjeneste kom til at

omfatte fire Fortællinger (Tetralogia), hvoraf de tre var højtidelige (den tragiske Trilogi), medens den fjerde bevarede Bukkesangens oprindelige Karakter, et Dionysisk Drama udført af et Satyrkor i Forbindelse med een eller flere Hypokriter (Drama satyrikon). Saaledes optræder Aischylos i Aaret 472 med følgende Tetralogi: Phineus (Fortællingen om Faderen, der efter Stifmoderens Raad blinder sine Sønner og straffes med, at Harpyierne besudler hans Maaltider), Persai (Fortællingen om Xerxes' Overmod, der straffes ved det Salaminiske Nederlag), Glaukos (Fortællingen om Kongen, der fodrer sine Blodsheste med Menneskekød, til de en skønne Dag finder Krybben tom og æder ham selv) og endelig Satyrspillet Prometheus. Om det sidste ved vi, at det har fortalt om Titanen, der bringer den af Zeus fjærnede Ild tilbage til Jorden, og at en Scene har skildret Satyrernes vilde Henrykkelse over Elementets Skønhed, der animerer de erotisk anlagte Væsener til Kys og Omfavnelser, som sørgelig gaar ud over deres lange Bukkeskæg. Et saadant Satyrspils Sammenhæng med Gudens Kultus er umiddelbart indlysende, men mere indviklet er Forholdet med de tre Tragedier. Undertiden henter ogsaa disse deres Emne fra selve Gudens Kres, og vi vilde sikkert dømme klarere om Tragediens Udvikling, hvis vi endnu havde Aischylos' Tetralogi Lykurgeia, der fra først til sidst har fejret Dionysosreligionens triumferende Sejr over sine Modstandere.

Da imidlertid intet Dionysosdrama er bevaret fra den Tid, hvor Digteren endnu respekterede det hellige Sted, hvor hans Tragedie skulde opføres, maa man søge andre Midler til at knytte de bristede Traade mellem Thespis' Bukkesang og Aischylos' patetiske Skuespil. Man kunde tænke sig, at Digterne har søgt Lejlighed til at hædre Dionysos ved at lægge nye Omraader ind under hans Scepter, og et lykkeligt Tilfælde har bevaret et grandiost Eksempel af denne Art i Sophokles' Antigone. Tragediens Opførelsesaar er desværre ukendt, men den er i alt Fald endnu ganske upaavirket af Euripides' profane Digtning. Sophokles har med Mesterhaand fremstillet en tredobbelt Skyld og dens Straf: Den thebanske Kongedatter Antigone er det sidste Skud af en brødefuld Slægt og sprænger Grænserne for Kvindens Natur; den thebanske Magthaver Kreon glemmer Gudernes uskrevne Love og prisgiver den levende til den Grav, han

nægter den døde; Kreons Søn Haimon drives af Kærlighed til en Kvinde (som bekendt i Athen en ganske usømmelig Bevæggrund) til Ulydighed mod sin Fader. Men netop i Tragediens mest uvejrssvangre Moment, da Kreon har besvaret den blinde Præsts Advarsler med de vildeste Blasfemier og grebet af sin for sent vaagnende Samvittighed styrter bort for at finde sin sidste Søn og sin Hustru som Lig, begynder Koret en Hymne, der er uden Sidestykke i det attiske Drama: „Gud med de utalte Navne, den thebanske Bruds kostbare Gave, den dybtdrønende Zeus' Sæd, du der dvæler i det stolte Italia og hersker i Eleusis ved Demeters gæstfri Hav, Bacchos, du, der har hjemme i din Moders By, Bacchantindernes Theben! Dig bestraaler Faklernes Lynglimt højt paa Parnassos' Tvillingtinder, hvor korykiske Nymfer træder Bacchantindernes Dans, dig hilser Kastalias Væld! Dig sender Kystens Haver, tunge af Druer, og Nysas vedbendklædte Højder under udødelige Sanges Jubel som Gæst til Thebens Gader. Thi du og din Moder, som Lynet dræbte, ærer Theben over alle Byer. Og ogsaa nu, da alt Folket knuges af dræbende Sot, skal du komme med befriende Frelse i dit Fodspor over Parnassos' Skrænter eller det fraadende Sund. Hil dig Zeus' Barn, du der fører de flammende Stjerners Dans, du der lytter til Raabet i Natten! Vis dig min Konge, omsværmet af dine Mænaders Flok, der jublende danser den lange Nat om dig, deres Herre Iacchos!“ Saaledes beder Sophokles' Kor, og den Renselse, der følger i Dionysos' Fodspor paa hans Gang til Theben, er den ubønhørlige Dødsdom, der dræber Antigone og Haimon, før deres Liv faar sat Frugt, og rammer Kreon med den Straf, der for Grækeren er værre end Døden, den haabløse Barnløshed.

Den Gud, for hvem Sophokles, Athens mest højkirkelige Digter, her i Fromhed bøjer sit Hoved, er en ganske anden end den, for hvem Thespis lod sine Bukke springe og bræge paa Dansepladsen. I de henved hundrede Aar, der er gaaet mellem Thespis' Bukkesang og Sophokles' Storværk, har Athen paa alle Omraader gennemgaaet en Udvikling, som Historien ikke siden har set, og Guderne er vokset med deres By. Naar Dionysos nu kommer til sin Helligdom ved Athens Foraarsfest, stiller han større Fordringer til sin Digter. Historiens gammelkendte Beretninger om store Menneskeskæbners Kamp og Fald

skal han drage frem til ny Fortolkning, og der hvor man før saa det blinde Tilfældes haabløse Vilkaarlighed, skal han vise det attiske Folk Guddommens styrende Haand. Om denne Guddom anraabes som Dionysos eller Apollon eller Zeus eller maaske som Guden i al Almindelighed, er Festens stort tænkende Giver ganske ligegyldigt. Han kræver kun, at det Drama, der udføres paa hellig Grund, selv skal være helligt. Det er derfor ganske urigtigt, naar man har sagt, at en større Udvikling har fundet Sted i de tredive Aar mellem Thespis' Debut og den første højtidelige Tragedie end i de hundrede mellem denne og Euripides Iphigeneia (407). Aischylos' Persai er, som Thespis' Digt har været det, religiøst fra det første Vers til det sidste, men Euripides' Tragedie har ingen anden Forbindelse med Guden, end at den er blevet opført i hans Teater: I Virkeligheden er der ingen Væsensforskel mellem Iphigeneia i Aulis og Hedda Gabler.

Det afgørende Brud i det Dionysiske Dramas Udvikling skyldes Euripides. Det er ham, der ganske har løsrevet Skuespillet fra Religionen, og det er derfor kun retfærdigt, at det blev ham og ingen anden, der kom til at lede det antike Drama over i det moderne Skuespil. Aischylos' og Sophokles' Betydning for *Udviklingen* af den dramatiske Digtning bestaar udelukkende i de Impulser, de har givet Euripides. Den yngre Digters Indflydelse besejrede al Modstand og bevægede endog den fromme Sophokles til paa sine gamle Dage at prøve den nye Genre, saa at vi endnu i hans Philoktetes (409) med Undren kan iagttage et bastardagtigt Forsøg paa at forene det religiøse Element med en ganske profan Karaktertragedie. At Samtiden har følt Euripides' Optræden i Dionysos' Helligdom som en Blasfemi, kan vi dokumentere gennem Aristophanes' Komedier, selv om de ifølge Sagens Natur lader den i de Tider allerede hensygnende religiøse Etik træde tilbage for den almenmenneskelige. Men heldigvis har Dionysos været mere tolerant end sin Komiker. Hos Aristophanes selv finder vi den sidste Fase af den ualmindelig udviklingsdygtige Tyregud. I Komedien „Frøerne“ (405) skildres Dionysos som en ung blaseret og teatergal attisk Levemand, der under en Lystsejlads faar fat i Euripides' romantisk-erotiske Tragedie Andromeda. I sin Begejstring gaar han lige til Hades for at hente den nylig afdøde Digter og ophjælpe sit Teaters truede Repertoire. I Ko-

medien betænker Guden sig rigtignok og kommer tilbage med Aischylos, men i Livet gik det anderledes. Dionysos slog sig virkelig paa Æstetikken, og saa længe der har været spillet paa hans Orchestra i Athen, har Euripides været hans udkaarne Favorit.

Desværre er vi ganske ude af Stand til at overse Begyndelsen af det Euripideiske Dramas straalende Meteorbane. Forud for hans ældste bevarede og daterede Tragedie (Medeia: 431) ligger en Forfattervirksomhed paa fireogtyve Aar, hvoraf omtrent hvert eneste har set tre nye Tragedier fra hans Haand. Men netop derfor er Forskellen mellem hans Medeia og de ældre Tragikeres helt eller halvt teologiske Drama saa eklatant: For Euripides har Sophokles' Løsning af Antigoneproblemet staaet som umenneskelig Teologi, og Sophokles har fundet, at Euripides' Forherligelse af den barbariske Giftblanderske og Barnemorderske var ugudelig Sophistik.

Naar Medeia dræber sine Børn, fordi hun saares ulægeligt i sit Forhold til Iason, forstaar vi Konflikten, ganske som vi forstaar, at Nora prisgiver Børnene, i det Øjeblik hendes Klippetro til Helmer dræbes: Vanskeligheden ved fuldt ud at vurdere Euripides' Kunst ligger saa vist ikke i hans Tragediers Problem. Men over for Aischylos og Sophokles brister alle moderne Analogier. Ingen uhildet moderne Læser vil kunne begribe, at Antigone skal begraves levende, fordi hun viser sin dræbte Broder den Gravens Ære, som et grusomt og tilmed ugudeligt Magtsprog nægter ham. Da Sophokles imidlertid ledsager Antigones Henrettelse med ualmindelig vedholdende Lovprisninger over Guddommens Retfærdighed, og der er nogen Grund til at formode, at Digteren har haft sin Forstands fulde Brug, da han skrev sit ypperste Drama, kan vi umuligt komme til noget andet Resultat end, at han bifalder Henrettelsen trods sin Medlidenhed med Offeret. Den kloge Digters Svar paa Menighedens ængstelige Spørgen er dobbelt: Antigone straffes for sine Forfædres Skyld, og fordi hun overskrider det ubønhørlig fastsatte Skel mellem Mandens og Kvindens Virken. Det er sikkert ikke noget Tilfælde, naar Tragedien saa ofte og saa stærkt fremhæver, at Antigone maa dø, inden hun naar Kvindelivets Fuldkommengørelse gennem Ægteskab og Barnefødsel: Straffen svarer til Brøden. Om Euripides' Antigone ved vi desværre næsten intet, men den ene Efterretning, vi har, kunde ikke være mere veltalende: Hos

den yngre Digter er Antigone ikke gaaet levende i Graven, men den trofaste Søster er havnet i sin trofaste Elskers Arme.

Vi, der er opdraget med en ældgammel og gennemciviliseret Religions dogmatiske Forestillinger om Guddommens Algodhed, har ondt ved at sætte os ind i en primitivere Tankegangs Opfattelse af Guderne, men Forsøget maa gøres, hvis man vil forstaa den religiøse Etik hos Aischylos og Sophokles, der endnu har stærke Rødder i Naturmenneskets uvilkaarlige Anvendelse af Aarsagsloven. Naar det primitive Menneske ser sin Ven styrte til Jorden med Stenpilen i Hjertet eller sin møjsommelig opførte Hytte i et Øjeblik blive afsvedet af en grusom Brand, ved han, at en Menneskefjende har fremkaldt det ene som det andet. Derfor ser han ganske naturligt et menneskelignende Væsen bag det dræbende og tændende Lyn eller bag Stormen og Haglbygen. Men den samme Himmel, der bringer Lynet og Stormen, bærer ogsaa Solen, der modner hans Korn, og Stjernerne, der styrer hans Vej, naar han fuld af Angst sætter sin skøre Baad paa Havet. Denne skabende og ødelæggende Himmelgud bar allerede, inden vor Races Stamfædre spredte sig over Europa og Asien, Himlens Navn, Zeus, og det græske Sprog bevarer endnu Ordets Liv i Udtryk som „Zeus regner", hvor de moderne Sprog anvender den døde upersonlige Form. For de andre Guder kan der opstilles lignende Betragtninger, og det er umiddelbart indlysende, at det primitive Menneske vil stille sig over for en saadan Gud ganske som over for en overmægtig menneskelig Nabo: Han søger ved betingelsesløs Underkastelse og rige Gaver at fremkalde de naadige Virkninger og afbøde de ødelæggende. Det blev derfor hurtigt en vigtig Opgave at udfinde, hvilken Optræden fra Menneskets Side der var de himmelske Magter velbehagelig, og denne primitive Teologi udviklede sig hos de forskellige Folk i forskellige Retninger.

Hos Grækerne finder vi meget tidlig den Forestilling, at der mellem Mennesker og Guder bestaar urokkelig fastsatte Grænseskel, og naar Mennesket overskrider dem, griber Guddommen straffende ind. Dette betyder, at den religiøse Etik udvikler sig fra Troen paa Naturmagternes grusomme Vilkaarlighed til Læren om den himmelske Retfærdighed og Menneskets personlige Ansvar.

Denne Tankegang fører til Forvisningen om, at der er til-

maalt hvert Menneske en bestemt Del af Tilværelsens Tilskikkelser, og Grækernes ubetvingelige plastiske Evne til overalt at se menneskelignende Guder naar sit Højdepunkt ved i selve Begrebet „Del“, „Brøkdel“, det goldeste af Livets Abstrakta, at se en kvindelig Guddom: Moira eller Aisa. Vi plejer i vor Ligegyldighed over for fremmede Sprog at oversætte disse Ord ved „Skæbne“, men Ordene betyder „Del“ og bruges stadig i denne Betydning. Grækerne har tidlig tænkt sig tre „tildelende Gudinder,“ der tilspandt Mennesket den ham tilmaalte Livstraad, og de to bærer endnu i deres Navne Mærker af deres Herkomst: Klotho (den spindende) og Lachesis (den tildelende). Den Forbrydelse at gribe efter mere end den tilmaalte Moira kalder Grækeren Hybris, et Ord, der begynder med at betyde Forglemmelse af Menneskets Begrænsning og ender med at anvendes om det Ørefigen, Meidias gav Demosthenes. Den Guddom, der straffer Hybris, kaldes Nemesis (den tildelende) eller Adrasteia (den, man ikke kan løbe fra), og det er kun ud fra disse Forestillinger, man begriber, at netop de frommeste Grækere stadig taler om Gudernes „Karrighed“ og „Misundelse“ (Ordet Phthonos betyder nemlig begge Dele, og det er en Forvanskelse af Tanken i Oversættelsen at udelade det ene Begreb). Det er kun et andet Udtryk for Nemesis: Guderne under kun Mennesket den bestemte Moira.

De græske Guder indskrænker sig imidlertid ikke til at straffe. Naar Mennesket eengang har indladt sig paa Hybris, holder Guderne ham ikke tilbage, men driver ham ved aktiv Indgriben videre paa Syndens Bane, til han løber Linen helt ud og derigennem bliver et advarende Eksempel. Ogsaa denne uhyggelige Indgriben former sig plastisk som en kvindelig Guddom: Ate. Ordet betyder (for Grækeren) Forblindelse ɔ: Mennesket mister sin Evne til at skelne mellem Guddommen og sig selv.

Disse Forestillinger er sikkert ældre end Homer, men paa Grund af den aristokratiske Digters udpræget fritænkeriske Standpunkt er de baade i Iliade og Odysse trængt stærkt tilbage. Derimod finder vi dem i fuldeste Flor i Tiden fra 600 til 450, altsaa netop i det Tidsrum, hvor den religiøse Følelse hos Aischylos og Sophokles har sin Rod. Den Livserfaring, hvorpaa det sjette Aarhundredes Grækenland levede, har Le-

genden lagt i Munden paa de syv vise, og dens reneste Udslag finder vi hos den Gud, der i de Tider mere end nogen anden var et Brændpunkt for Landets religiøse Bevægelser: Apollon i Delfi. Legenden fortalte, at da de syv vise var samlede i Delfi, ridsede de hver en Indskrift paa Tempelvæggen som et Offer af deres Visdom. De fire indskrænkede sig til et Epsilon (forklaret som en Opmærksomhed til Apollon: E = du er), men de tre fastslog hver i sin Form Loven for Grænsen mellem Menneske og Gud. De tre berømte Indskrifter lød: „Kend dig selv“ (ɔ: Kend Menneskets Begrænsning; senere misbrugt ar „Sokrates“ som en Opfordring til indtrængende Selvbetragtning), „Ingen Overdrivelse“ og „Sikkerhed — men ved Siden af staar Ate.“ Det sidste Ord udtaler, at selve Tryghedsfølelsen hos Mennesket er et Indgreb i Gudernes Magtsfære og nedkalder deres Straf.

Hos den berømteste af de syv vise, Atheneren Solon (Archont 594) kan vi endnu se det sjette Aarhundredes Etik i dens reneste Form. Et Lykketræf har bevaret et langt Digt af Solon, hvis første Strofer lyder: „Mnemosynes og Zeus' smukke Døtre, Muser fra Olympos, hør min Bøn! Giv mig fra de evige Guder lykkelig Rigdom og fra alle Mennesker altid at have et godt Navn, saa at jeg er mine Venner sød og mine Fjender bitter, værd at agtes af min Ven og min Fjende en Skræk. Penges Besiddelse er min Lyst, men eje dem med Uret vil jeg ikke. Det har altid endt med, at Retten kom til sidst. Den Rigdom, Guder giver, bliver hos Mennesket fra Pengeskrinets Bund til dets Rand, men den, man opnaar ved Hybris, den gaar ikke den lige Vej, men bøjer sig for Lysten til Uret, og den følger uvillig med. Og snart blandes Ate med Lykken: Det begynder som en lille Gnist, i Førstningen agtes den ikke, men til sidst gør den Fortræd. Thi Hybris' Værker lever ikke længe blandt Mennesker. Men Zeus vaager over, at al Ting gaar sin Gang, og pludselig spreder han Skyerne som Foraarsstormen, der oprører det golde Hav fra Grunden og hærger de rige Hvedemarker, til den naar Himlens stejle Gudeborg og atter viser det rene blaa: Solens Glans lyser over den bugnende Jord og ingen Sky er mere at se. Saaledes kommer Zeus' Straf, og hans Galde kommer ikke saa hurtig i Kog som en dødelig Mands, men slippe fri kan den formastelige aldrig: Sikkert kommer

Straffen en Gang. Den ene maa bøde straks, den anden siden, og hvis den skyldige slipper fri og Gudernes Moira ikke faar ham indhentet, saa kommer Straffen dog til sidst: Uskyldige maa bøde for hans Gerninger, enten hans Børn eller Slægten i sene Tider.“

Ganske den samme Tankegang finder vi hos Aischylos og Sophokles, og ud fra denne Etik begriber vi, at det græske Sagns uudtømmelige Skatte kan indgaa som et Led i Dionysosfestens Gudstjeneste. Det græske Epos' Beretninger er en uafbrudt Kæde af overmenneskelige Kampe mod den uskrevne Gudelovs snævre Grænser. Blodskam og Brodermord, Tempelskænding og Ligran gaar som et hærgende Uvejr gennem det lidenskabelige Folks Historie, og i denne Blodpøl vælger de fromme Digtere deres Tekster for at vise, hvordan Zeus' Indgriben kommer straffende og rensende som Foraarsstormen hos Solon og Dionysos i Sophokles' Antigone. Og ligesom den fromme Solon finder en sikker Trøst i, at Børnene bliver straffede, selv om Faderen gaar fri, ser vi i Athens Tragedie den dybe Følelse for Slægtens solidariske Sammenhøren, der præger den ældre græske Religion. Derfor kan Labdakidernes og Pelopidernes rystende Slægtstragedier Gang paa Gang give Aischylos og Sophokles deres Emner. Den ejendommelige Forestilling om Børnenes Straf hænger sammen med, at Grækerens Udødelighed i det sjette Aarhundrede beroede paa de Ofre af Levnedsmidler, Efterkommerne bragte paa hans Grav. Først naar Slægten er ude af Stand til længere at bringe Offeret, er den døde død, som det hedder i et uoversætteligt Aischyleisk Pragtvers. Disse Forestillinger møder os med deres fulde Styrke i Aischylos' Choephoroi (Kvinderne, der bringer Gravofferet: 458), hvor Dramaet udspilles paa den myrdede Agamemnons Grav, og hvor den døde Konge, skønt han ikke optræder, leder og bestemmer hele Handlingen. Orestes og Elektra, der trues af Undergang, gaar til Faderens Grav, og Datteren tilraaber den Døde: „Fader, hør mit sidste Raab og se op til dine Unger, der sidder her paa din Grav. Hav Medynk med din Søn og din Datter og udslet ikke Pelopidernes Sæd. Saa længe den er i Vækst, er du ikke Lig selv efter din Død: Thi Børnene er den dødes Redning; de er som Floddet, der bærer Dybets Garn.“ Endnu tydeligere taler Orestes, der ligefrem retter Trusler mod Faderen: „Hvis du

hjælper os til Magten, vil der blive bragt dig et Maaltid, som Guders Lov byder, men hvis ikke, vil du komme til at sidde hungrig ved Hades' rige Bord." Aischylos' Tragedie bringer Fortolkningen til Solons Digt: Det er ikke Faderens Synd, der bliver hjemsøgt paa Sønnen, men det er den skyldige Fader, der bliver straffet i Sønnen.

Denne Lære om den himmelske Retfærdighed, der har lydt fra Tempelvæggen i Delfi og fra Solons Mund, har i den Grad behersket det sjette Aarhundrede, at den ganske uvilkaarlig kommer til at gennemtrænge ogsaa den Dionysiske Gudstjeneste i Athen. Men det er karakteristisk for den dybe Aidos (det mærkelige Dobbeltord for Blufærdighed og Medlidenhed), der raader i Dionysostemplet, at Digteren aldrig hoverer over den skyldige, og at det altid er ham, der bliver Dramaets „Helt". Deraf kommer det, at den attiske Tragedie saa ofte, men langt fra altid kommer til at *ligne* et Sørgespil, og deraf kommer den moderne Misforstaaelse, at Aischylos' og Sophokles' Tragedier *er* Sørgespil. Denne Misforstaaelse er egentlig ikke rigtig tilgivelig i Betragtning af, at de to vægtigste Eksempler paa Aischylos' Kunst, Trilogierne om Prometheus og Orestes, opløses i den fuldkomneste og lyseste Harmoni. Af Prometheustrilogien er kun det uhyggelige Drama om Straffen bevaret, og derfor bliver netop denne Tragedie saa ofte miskendt: Hvem vilde kunne føle Befrielsens Glæde i Orestestrilogien, hvis kun den haabløse Tragedie om Modermordet var tilbage? Men selv i de talrige Tragedier, der munder ud i Ulykke, har Menigheden under Digterens ledende Haand følt den guddommelige Retfærdigheds Straf som en rensende Befrielse (Katharsis). Det er Renselse, som Koret forlanger af sin Gud i Antigone, og netop dette Ord anvender for Resten Aristoteles i sin berømte Definition paa Tragedien, naar han siger, at den gennem Frygt og Medlidenhed bringer „Renselsen" for disse Indtryk.

Et typisk Eksempel paa en saadan Gudsdom og for os det mest typiske er Sophokles' Aias. Dette Dramas Helt, efter Achilleus den tapreste Hærfører ved Troia, er en Mand, hvis Liv er gaaet fra Hybris til Hybris, og det er ikke noget Tilfælde, at Digteren lægger Skildringen af hans Livsløb i Munden paa en Præst: „Ved svære Slag fra Guders Haand falder enhver, der, skønt han er født som et Menneske, ikke tænker som et Men-

neske. Men Aias viste sig allerede, da han drog fra sit Hjem som en Daare, den Gang hans Fader gav ham kloge Formaninger. Thi han sagde: Mit Barn, du skal bede om Sejren med Lansen, men altid om Sejren med Gud. Aias svarede med stolte og ubetænksomme Ord: Med Gud kan selv den, der intet er, vinde Sejren, men jeg er vis paa, at jeg ogsaa uden ham kan gribe dette Ry. Saa stolte Ord talte han, og siden da Himlens Athene opildnede ham til at vende sin Haand mod Fjenden, til dens Farve blev Blodets, sagde han et Ord imod hende, skrækkeligt og ikke til at gentage: Gudinde beskyt de andre Argeier, thi overfor mig vil Fjenden aldrig bryde igennem. Ved saadanne Ord vandt han sig Gudindens ublide Vrede. Thi han tænkte ikke som et Menneske.“ Sophokles Tragedie fremstiller, hvordan Ate leder denne Hybris til Straf. Aias er blevet forbigaaet som Arvtager til Achilleus' guddommelige Vaaben, og i sin Forbitrelse planlægger han at dræbe den foretrukne Odysseus og Atreiderne, der har støttet ham. Handlingen begynder om Natten: Odysseus holder Vagt uden for Aias' Telt, da en Mængde Kvæg er `blevet dræbt, og Rygtet udpeger Aias. Da træder Athena frem og fortæller ham, at det er hende, der har slaaet Aias med Blindhed, saa at han har ment at se sine Fjender i en Kvæghjord, og nu staar og pisker en Vædder i den Tro, det er Odysseus. Til sidst siger Gudinden: „Og jeg vil vise ogsaa dig dette Vanvid, for at du kan fortælle det til alle. Aias! Det er dig, jeg kalder paa, kom frem fra dit Telt.“ Odysseus svarer: „Hvad gør du Athena! Kald ham dog ikke ud.“ Athena byder ham tie, og da Odysseus besværger hende at nøjes med Fortællingen om Aias, haaner hun hans Fejghed og spørger: „Hvad er du bange for? Var han mere end en Mand?“ Odysseus svarer: „Han var en Mand, der var min Fjende, og han er det endnu,“ og da Athena spørger: „Er det da ikke den sødeste Latter at le ad sine Fjender?“, svarer han: „Jeg er tilfreds, naar han bliver derinde.“

Sophokles var den frommeste af Athens Dramatikere, og denne Athena er et glimrende karakteristisk Eksempel paa hans Religion. Den Mand, der tidligere var hendes Yndling, driver hun selv ud i Vanviddet og prisgiver ham uden Betænkning til hans bitreste Uvens Latter. Gudinden har Ret til skaanselløst at forlange Straffen gennemført, men Mennesket gribes af Blu-

færdighed og Medlidenhed, skønt den, der lider, har villet mishandle ham til Døde: Odysseus kender sig selv.

Saa raaber Athena igen: „Aias! Jeg kalder dig atter. Tænker du ikke paa den Gudinde, der altid kæmper ved din Side.“ Da først træder Aias frem fra Teltet og kender straks sin Skytsgudinde: „Hil dig, Athena! Hil dig, Zeus' Datter! Hvor naadigt er du ikke kommen til mit Telt! Men jeg skal ogsaa kranse dit Tempel med gyldne Skatte til Tak for den Jagt, du har givet mig.“ Athena taler ham efter Munden, og i en kort Dialog tirrer hun ham med dulgt Haan til at fortsætte sin Mishandling. Aias gaar ind i Teltet og nedbeder i sit Afskedsord Forbandelsen over sig selv: „Jeg skrider nu til Værket, men dig Gudinde beder jeg altid staa ved min Side, lige saa naadig som du hjælper mig nu.“ Athena vender sig atter til Odysseus: „Ser du Guddommens Styrke? Var nogen klogere eller mandigere end han?“ Odysseus svarer: „Jeg kender ingen, men skønt han er min Fjende, ynkes jeg over ham, fordi han maa gaa i Spand med den skrækkelige Ate. Thi jeg tænker paa mig selv ikke mindre end paa ham, og jeg ser, at alle vi, der lever, kun er som en Skygge eller en flygtig Drøm.“ De sidste Ord, Gudinden udtaler paa sin Broders og Nabos Festdag, rummer hele det hellige Dramas Ethos: „Derfor skal du, naar du ser saadanne Ulykker, aldrig selv sige et overmodigt Ord mod en Gud eller blive stolt, hvis du faar Overvægt over en anden enten ved Haandens Kraft eller bundløs Rigdom. Thi een Dag kan bringe hele Menneskelivets Vægtskaal til at synke og stige igen, og den, der holder Maade, elsker Guderne saa højt, som de hader de slette.“

Naar man læser Aischylos' Prometheus ud fra moderne Forudsætninger, kan man i Titanen kun se Menneskeslægtens skyldfri Velgører, der af Himlens brutale Tyran, Usurpatoren Zeus, bliver korsfæstet paa Kaukasos' Klippevæg. Mange har grublet over, hvordan den gudfrygtige Aischylos har kunnet fremstille et saa hæsligt Billede af Gudernes Konge, og det paa en Guds Festdag. Men ligesom Apollon, der i Choephorerne tilsyneladende staar som den falske Profet, i Eumeniderne faar sin fulde Oprejsning, har de Skygger, der i „den lænkede Prometheus“ synes at formørke den himmelske Retfærdighed, i „den løste Prometheus“ maattet svinde som Duggen for Solen. For den attiske Digter er Prometheus' Menneskekærlighed en Hybris,

der forgriber sig paa Guders Ret og stjæler Ilden til Menneskene. Straks det første Ord, der fra Hephaistos Mund lyder til Prometheus, fastslaar Dramaets Thema med en Sprogkunst, der spotter enhver Oversættelse: „Stivsindede Søn af den retsindige Themis!“ Prometheus er Søn af selve Gudinden for den af højere Magter fastsatte Ret (Themis), men medens Moderen er orthobulos (hendes Vilje gaar altid Rettens rette Vej), er Sønnen — ikke en Prometheus (en Mand, der overlægger i Tide), men en Aipymetes (en Mand, hvis Planer kæmper sig frem, selv opad den stejle Skrænt). Hele Dramaet beherskes af det religiøse Sprogs Ethos. Da Zeus' Bødler (Kraft og Vold) har slæbt Prometheus til Kaukasos og naglet ham til Klippen, tilraaber de ham de haanende Afskedsord: „Dér kan du for Fremtiden øve din Hybris!“ Det er heller ikke noget Tilfælde, naar den graanede Titan, der kommer fra det yderste Vesten for at trøste sin Frænde, begynder sine Formaninger med det delfiske Tempelsprog: „Kend dig selv!“

Det er en Jammer, at Euripides' Palamedes ikke er bevaret. Tragedien vakte ved sin Fremkomst (415) og for lange Tider den mest levende Opsigt, og den vilde have været uvurderlig til Sammenligning med Aischylos' Prometheus, da de antike Citater viser, at Euripides har fremstillet sin Helt som den store Opfinder og Kulturspreder i nøjeste Tilslutning til Aischylos' Drama. Men medens Prometheus er Synderen, der rammes af den himmelske Retfærdighed, er Palamedes — „Musernes kloge, skyldfri Nattergal“ — den geniale Banebryder, der snigløbes af smaatskaarne Misunderes Gemenhed. Hos Aischylos er Rædselsskrigene i „den lænkede Prometheus'“ Bøddeldrama blevet beroliget i „den løste Prometheus'“ harmoniske og fuldt tonende Akkorder, der har forkyndt den Dionysiske Menighed, at Himmel og Jord atter blev forsonede. Hos Euripides har Dramaet ikke længere bragt Religionens Trøst. Digteren har fuldstændig løsrevet Tragedien fra dens Forpligtelser overfor Helligdommen. I den mørkeste Periode af sit Folks Liv har han skaanselløst skildret Tilværelsen i al dens usminkede Nøgenhed. For Euripides var det en Digters Opgave at holde Dommedag over sig selv.

Vi har endnu af Aischylos og Euripides to Tragedier, der bærer samme Navn og behandler samme Problem: Hiketides

(Kvinderne, der kommer for at bede). Aischylos fortæller om Danaiderne, der flygter fra Ægypten til deres Moderland Argos for at bede om Beskyttelse mod deres Fætres Bejlen, og Euripides fremstiller en Kvindeflok fra Argos, der beder Theseus om Hjælp til at faa deres faldne Sønner begravet. Atter her møder vi det forunderlige Dobbeltbegreb, der rummer baade Blufærdighed og Medlidenhed (Aidos), og som forlener Bønnen med en uimodstaaelig Magt. Hos Grækerne kan den ulykkelige ikke blot *bede* om Medynk, men han kan *forlange* den, ja *fremtvinge* den, selv hos Guder. Den ydmygt bedendes Vaaben er Olivengrenen og den knælende Stilling. Medens Grækeren aldrig knæler for sine Guder, bøjer han sig for den Mand, til hvem han retter sin Bøn, og berører hans Knæ med den ene Haand, medens den anden søger hans Hage eller Haand. I Euripides' Hippolytos prøver Ammen at bevæge den elskovsyge Phaidra til at tilstaa sin forbryderiske Lidenskab, og da alt er forgæves, bliver hun Hiketide. Phaidra forfærdes: „Hvad gør du? Du øver *Vold* mod mig ved at klynge dig til min Haand," men til sidst bøjer hun sig for Bønnens Magt: „Jeg vil give efter; thi jeg ynker og blues for din Haands hellige Berøring." Men trods disse Vers' uforlignelige og uoversættelige Ethos er de for Euripides rene Talemaader: Denne Slavinde og denne Dronning har længst emanciperet sig fra deres Fædres Tro. Men det samme sjette Aarhundrede, der satte Skel mellem Menneske og Gud, har skabt sig en guddommelig Vogter for Bønnen og skabt ham i det ideale Menneskes Billede: Zeus Hikesios, og Frygten for ham har den højeste Magt paa Jorden, som det hedder i Aischylos' Hiketides. Et smukt Eksempel paa denne Tro er Legenden om Athens Henvendelse til Oraklet i Delfi, da Perserkrigen nærmede sig. Apollon havde aabenbart tænkt sig at slutte en fordelagtig Fred med Asiens Behersker, og Pythia gav derfor Athenerne et meget unaadigt Svar. Men de vendte tilbage og knælede i Templet som Hiketai: „Herre, giv os et bedre Svar om vort Land! Du maa ynke og blues for disse Olivengrene (Hiketeria), eller ogsaa bliver vi i dit Allerhelligste, til vi dør." Guden bøjede sig og indgav Pythia de berømte Ord om, at Athen kunde forsvares ved Træmure. Det Drama, som Aischylos har viet denne Religion, betragtes af de moderne med megen Unaade og maa høre mange onde Ord for sin Mangel paa „Handling" og „Karakter-

tegning", som om det var Vejen til Forstaaelsen af en antik Digter at anbringe ham i det moderne Skuespils Prokrustesseng. Tragedien begynder med, at Kongedøtrene træder ind i Kresen af Argos' Gudebilleder og under pragtfulde Korsange bedækker dem med deres Olivengrene. Intet Menneske kan tvivle om, at Musiken og den mimiske Dans i disse Scener har været den bedre Del af Aischylos' Kunst. Da Kongen kommer, tilraaber de ham: „Medynk og Blu skylder du Statens Stavn, der nu maa bære *saadanne* Kranse." Kongen svarer: „Jeg gyser ved at se disse Troner beskyggede af dette Løv," og Koret advarer: „Ja tungt rammer Zeus Hikesios' Vrede." Dette Thema varieres nu gennem Dramaet med al den Aischyleiske Stils billedprægtige Mangfoldighed, indtil Kongen tvinges ved Danaidernes Trusler om Selvmord i Gudekredsen, og Dramaets Slutningskor nedbeder Gudernes Velsignelse over den Mand, der følger deres Lov. Hos Euripides er det store mimiske Sangparti, der hos Aischylos aabner Dramaet, afløst af en deklameret Prolog, hvor Theseus' Moder Aithra paa Demetertemplets Trin, omgivet af de bedende Kvinder, giver Tragediens Eksposition. Aithra begynder med en smuk, stærkt patriotisk farvet Bøn til Gudinden, og anslaar naturligvis ogsaa den hikesiske Religions Strenge: „Bønnens Magt binder uden Lænker." Disse Ord er imidlertid kun en meget svag og allerede i konventionelle Former stivnet Genklang af den levende Religions Orgeltoner, og dette træder endnu stærkere frem i den smukke Korsang, der følger Aithras Ord. Her er den religiøse Etik som blæst bort, men Euripides finder baade i Ordene og i Musikens Rytmer betagende Udtryk for Menneskehjertets elementæreste Følelser. Det er de dræbte Sønners Mødre, der anraaber den levende Søns Moder: Aischylos' Hiketider stoler paa Olivengrenens Hellighed, men hos Euripides minder de sørgende Mødre Aithra om Ægtesengens og Svangerskabets Glæder. Hidkaldt af Moderen kommer Theseus, men afslaar i et udførligt politisk Foredrag Hiketidernes Bøn, og først hans egen Moders Taarer bringer ham til at vakle. Da griber Aithra Lejligheden. I klangfulde Ord maner hun Sønnen til hans Pligt, og den Rolle, Religionen spiller i hendes Tale, kunde ikke være mere betegnende for Digteren: „Saa vil jeg da ikke tie nu og siden beklage min utidige Tavshed, og jeg vil ikke, som om det var unyttigt, at Kvinder talte klogt, af Ængstelse tilbageholde

mit gode Raad. Nej jeg, min Søn, raader dig først til at se paa Gudernes Krav, thi dér var et svagt Punkt i din Tale, men desuden —", og saa udvikler hun i 28 Vers en Række personlige og politiske Bevæggrunde, der omstemmer Theseus. I det hele taget er Euripides' Hiketides, der er skrevet under den peloponnesiske Krigs mest spændende diplomatiske Forviklinger, et patriotisk-politisk Tendensstykke i allerstørste Stil, og det fra Heltesagnet hentede religiøse Motiv er for den geniale Digter kun et Paaskud for en ultramoderne Behandling af rent menneskelige Problemer.

Grunden til Euripides' ejendommelige Stilling over for den religiøse Etik er sikkert ikke, at han har manglet Sans for Storheden i det sjette Aarhundredes Religion, men det Stade, hvorfra han betragter den, ligger ganske udenfor dens Magtsfære, og, naar han betragter den, er det kun Digterens Skønhedssans, der reagerer. En saadan æstetisk Betragtning af religiøse Fænomener fremkalder som bekendt de aller lødigste og dybest følte Kunstværker, og man behøver blot at minde om Kallimachos Hymne til Demeter eller Heines Wallfahrt nach Kevlaar for at paapege, hvilke Værdier den kan skabe. Et mærkeligt Tilfælde har føjet det saaledes, at Euripides' sidste Drama er en saadan skønhedsmættet Fremstilling af et eminent religiøst Tema. Hans Tragedie Bacchantinderne, skrevet ved et barbarisk Hof, i nordlige Egne, hvor Digteren kunde se Orgierne i al deres oprindelige Vildhed, fremstiller Dionysos, der straffer den vantro Kong Pentheus ved at lade Kongemoderen gribes af bacchantisk Vanvid og under Ekstasen sønderrive sin egen Søn, hvis Hoved hun i Triumftog bærer tilbage til Byen højt hævet paa sin Thyrsosstav. Dette Drama, hvor en ufrom Digter lader de frommeste Ord klinge paa Dionysos' Orchestra, er i Virkeligheden den stærkeste Blasfemi, Euripides har rettet mod Guden, og det er en Skæbnens Ironi, at Dionysos selv i et henrivende Epigram af Kallimachos — blandt mange Mesterværker maaske det allermesterligste — erklærer Euripides' Bacchantinder for sin Yndlingsret.

Ove Jørgensen

PAA BULGARSKE VEJE

De unge Folkesamfund paa Balkanhalvøen har faaet et uudsletteligt Præg af den Stund og efter den Maade Frigørelsen fra Tyrkedømmet kom.

Det kan endnu føles i et Land som Serbien, at Landhandlere, forvovne Svinesmuglere og Bondehøvdinge blev Rigets Genoprettere. Dumdristig Voldsomhed, barnlig Overdrivelse af egen Styrke, Ukendskab til den fjærnere Virkelighed, Modløshed og hastig Falden til Føje kendetegner det lille Lands Historie. Ved egen Kraft naaede disse snævertsynede, uvidende Folkeførere under lykkelige Omstændigheder deres Maal, Landets Løsrivelse. Deraf fulgte et Overmaal af Selvtillid, tidt uklædelig og uheldsvanger, men ogsaa en vaagen Nationalfølelse, som gaar dybt ned i Folkets Rækker. Tyrkisk-østerlandsk Indflydelse har aldrig været stærk i Serbien, ingen Indvandring af Betydning, ingen alvorlige Forsøg paa at indføre Islam. Afskaaret fra Kulturberøringer med Vestevropa maatte det uudviklede Folk søge Fremtiden i sig selv — derfor det lidt stillestaaende ubefrugtede Aandsliv, ikke en stor Aand, ikke en Digter af Rang siden Vuk Stefanovitj Karadzitj, han, som hentede sin Storhed fra Folkets eget Skaberværk, den rige, herlige Folkesang. Serberne var endnu saa nær deres eget Moderbryst, at Frihedskampene blev ubevidst Folkepoesi. Den, som har set de serbiske Bondebyer nær ved Nisj eller i de dejlige Floddale om Vranja i al deres Skovfriskhed med deres ranke, smukke Bønder, kan føle med serbisk Glæde over det frie Liv, der blev vundet af dem, der maatte tage Skoven til Moder — Sjuma ti mati — maa Skoven være

din Moder — som de hilstes med af deres nære i Landsbyerne, naar de fredløst maatte skjule sig for de grusomme Herrer. Hvidkalkede og stilløse, tomme for Historie eller Kunst er Serbiens Byer. Murmestre, der bygger for Storbønder, har opført dem. Det er blot Huse at bo i, lave og billige. Den ydmyge Stilling, som Østens kristne Kirke synker ned til, naar Fyrstemagten ikke støtter den, gør, at de kunstfulde skønne Tempel- og Klosterbygninger, der halvt i Ruiner endnu smykker Gammelserbien, ingen Efterligninger har fundet i nyere Tider.

Broderfolket i Bulgarien er i al sin Lighed, ja sin umærkelige Overgliden i det serbiske Folk, et saare forskelligt Samfund.

To Menneskealdere skulde hengaa fra det serbiske Folks Genopstaaen, inden den bulgarske Folkeaand fik sit frie Straalepunkt. Bulgarerne boede nærmere ved Storherrens Trone, deres Omraade var af levende Betydning for tyrkisk Magt, hvis hele Politik bundede i Strategi, derfor maatte og skulde dette Land holdes. Donaulinjen var Tyrkehærenes faste Sted under Tilbagevigen, Forsvarets første Linje, thi i Rumænien gav man sig aldrig af med at befæste. Det var Tyrkiets Glacis. I Balkanpasserne laa Hovedstadens sidste Dækning, naar Fjenden havde sprængt Donauhæren. Derfor byggedes Fæstninger i Landet, Soldaterbyer opstod — talrige tyrkiske og tatariske Kolonister bofæstedes, i Bjergpasserne og langs Hovedvejene blev Befolkningen med Tvang islamiseret eller jaget op i Hyrdesæterne.

De rigeste Egne blev givne som Len til muhammedanske Herrer, Tjiftilikdarer.

Den hele Overklasse svigtede sin Nation, den blev tyrkisk, og det blev Kulturindflydelsen langt ned i de bulgarske Folkelag.

Fra Købmændene, Bulgariens højeste nationale Stand i Tyrketiden og ned til Landsbyens Smaabønder, var tyrkisk Skik Foredømme for Stræberne. Altfor afmægtige til at eje noget aandeligt Liv selv maatte de kuede smaa søge til byzantinsk Kristendom for at vejledes. Græske Præster og græsk Sprog i aandsforladt Ynk blev Kilden til Oplysning og sædelige Begreber.

Ude fra, af en Lillerussers Mund, Venelins, maatte bulgarske Mennesker lære, at de ejede en egen Nation, var et Folk. Det var ham, der med sin Ildhu for alt slavisk Væsen fik en bulgarsk Odessaer-Købmand, Aprilof, til at grunde den første bulgarske Skole og af dens Udsæd voksede det nationale Sind. Det

bulgarske Folk blev ført fremad til Kamp for Friheden af sine Skolelærere og sine vakte Præster, først til Afkastelse af det byzantinske Kirkeaag og siden mod Sultanen. Men Bulgarien var for fast i Tyrkernes Haand, Folket for knuget og ukrigersk til at hjælpe sig selv. Det blev ikke en hjemlig vældig Svinehandler som i Serbien, men Ruslands Kejser og evropæisk Indblanding, der udløste det bulgarske Folk. Det var ikke i romantisk Livsluft, som da Serbien genfødtes, men i Realismens Evropa, at Bulgarien dukkede op af Historiens Bølger — Folkets Sind og videre Udvikling blev farvet deraf.

Hvis Serberne er et adeligt Bondefolk, saa er Bulgarerne slet og ret et Almuesfolk med de mere jordbundne, men sundere Idealer. De djærve, men sortuvidende Friskarehøvdinge i Serbien, erstattedes i Bulgarien af Landets „Aandsadel“, Lærere, Læger og Præster.

Nær ved Konstantinopel, paa det skønneste Sted ved Bosporus, i Bebek, ligger den Skole, hvis nu afdøde Forstander Dr. Washburn med berettiget Glæde sagde til mig: Bulgarien er skabt af „Our boys“. Det er det berømte „Robert College“, en amerikansk Rigmands Stiftelse, hvorhen stræbsomme Bulgarer sendte deres unge Sønner. Mange Ministre, Officerer, ja Stammen af Landets Embedsstand blev tildannet i den Skole. —

I dyb Taknemmelighed mod det russiske Folk, der havde blødt for Bulgariens Skyld, bevarede Bulgarerne lidt af den sunde Ydmyghed, der hindrer national Overvurdering. Ved sine Føreres Væsen, Lærere, Læger og Jurister, lærte Smaafolket fra først af Ærbødighed for Kundskaber og fik en Kærlighed til Folkeskolen, der har holdt ud. I den Grad berøvede al Overklasse er Bulgarerne, at da Spørgsmaalet om et Tokammersystem i sin Tid rejstes, maatte det straks opgives, thi der savnedes alt Grundlag for et Førstekammer. Da Fanarioter og tyrkiske Herrer var borte, stod det nye Folk paa bar Bund.

De faa rige Købmænd, Tjorbadji'er kaldtes de, var ildelidte for deres fejge Gaaen under Øjne med Undertrykkerne og derfor uden sand Indflydelse. I Bondefolket var alle Smaabesiddere; mellem 5 og 10 Hectarer er Jordlodderne, mange endnu mindre — 100 Hectarer regnes for en mægtig Besiddelse i Bulgarien. Uden ødsle Vaner, uden udadvendt Ærgærrighed, vante til et haardt og slidsomt Liv som Bulgarerne er, det eneste af Balkans

Folk, der har drevet det til en smuk og opfindsom Husflid, trykkede og pinte af Tyrkerne i deres Agerbrug kunde Lederne haabe paa et sundt Samfund. Men netop denne *Lighed,* der stillede alle frit i Kampen for Magten, har virket ilde paa Ungdommens Stræben; medens det serbiske Ideal blev den rige, frie Bondes Magt og en vis Kulde vistes det politiske Liv, vildledtes den bulgarske Ungdom af Embedsjægeri — af Trang til at blive Folkefører, af en Tro paa, at al Velfærd kunde frembringes ad politisk Vej. Fristen til at komme op var stor; naar man maalte sin egen Person med de ledendes, syntes Mulighederne stærke. Ingen Klassefordomme, ingen „Adel“ af nogen Art spærrede Vejen. Der gik Uro i de smaa Landbrugeres Sønner. Forældres Forfængelighed og de unges Misundelse mod heldige Kammerater har hidset til demagogisk Kapløb i et Barneland, hvor 8 Aar saa 11 Ministerier med deres skiftende Yndlinge flokkes om Magten. — En dygtig ung Bulgarer, der en Tid lang studerede Landbrug i Danmark og nu er i en ledende Stilling i sit Hjemland, fortalte om en morsom Hævn, han tog over sine Landsmænd.

Indbudt til et Landmandsmøde som Taler, besluttede han at skildre Kunstgødningens Anvendelse. Han vandrede en tung Vej over Bjærgene, saa haard, at han var ved at opgive Færden, men han naaede Mødet, og Tiden for hans Foredrag kom, men næppe havde han begyndt at behandle sit Emne, før Flokken raabte: „Fortæl os, hvordan vi skal blive af med vor Regering, det kan hjælpe, ikke Kridt paa Marken! Tal om Ministeriet eller ti stille!“ — Han tav og vandrede med forbitret Sind tilbage. Men dèr satte han sig hen og oversatte Holbergs „Jeppe paa Bjærget“ og Arbejdet tilegnede han — Landmandsmødet!

Den rige Berøring med Omverdenen under de stærke Rystelser kaldte Digtere som Botjef og Vazof frem. — Frigørelsen fødte Kunstdigtning, ikke Folkesang. — Selv om der er en vis Sandhed i, at Rusland med den Frihed, Bulgarien fik, haabede paa at forvirre den umodne Stats Liv, skete dog ikke det, der blev sagt af en af Forfatningens Fædre, Golovin: Den frie Forfatning skal virke paa Bulgarien som en Cocotte, hun er skøn og dragende, men hun ødelægger og opløser. — Der kom Gift ind med Friheden, men det bulgarske Folk er kærnesundt nok til at lade sig hidse uden at sprænges.

Hvilken Forskel paa det Syn, der møder den rejsende, som

ad „Kongevejen“ over Donau naar Rustjuk fra Rumænien! Med al sin Ujævnhed, med sit Bojarvælde og sit fortrykte Bondefolk, maa maa indrømme, at dette latinske Kongerige har valgt gode evropæiske Mønstre. Det er en rig, rundhaandet Overklasse med Smag for Form og Øjenlyst, som har rejst dette unge Land. Pragtfulde Bygninger, smukke Broncestatuer og herlige Kirker giver Storstadsglans over Bucarest og Jassy, man maa søge efter Spor af Orienten i det ydre Liv. Flotte Hyrevogne med fyrige Heste, Teatre, Kaféer, Koncertsale og fintholdte Parker — bagved maaske, eller sikkert, usle Rønner, Pjalter og Halvsult — men Maalet er tydeligt — evropæisk Stil og Velvære.

Og hinsides Donau — Rustjuk — Østerland.

Smaa forfaldne Minareter viser langvejs fra Kendingsmærket. I Stedet for til de rumænske Byers vidtudstrakte Gader med brede Haver mellem Husene kommer den rejsende til en By med snævre Gyder, daarlig vedligeholdte Huse med smalle Ruder og trange Opgange — denne Indskrænkning af Plads, som fortæller, at Byen var en Fæstning. Ingen smukke Huse i rig Stil, ingen monumentale Bygninger, ingen offentlige Mindesmærker — Smaamandsliv, belæssede Æsler og hele denne brogede Gadesjakren og Dørfnisen, som det kristne Østerland frembyder — til sidst gitrede Vinduer, Drenge i Fez og Pludderbukser og langskæggede Gamlinge — et helt Tyrkekvarter. Men længe er man ikke om at opdage, at en ny og rensende Magt har Fæste. Der er noget friskt ved at rejse sig. Et eller andet Sted slipper man ud af Gyderne, ud paa en stor aaben Plads — i lange Rækker er der plantet Allétræer, Akasier eller Plataner, og grove, men friskpudsede Huse i moderne Stil hæver sig. — Over et af dem staar: Narodna sjkola — Folkeskole — og Flokke af ensklædte, net uniformerede Drenge kommer ud. Nye Gader med kønne, hvide Huse straaler ud fra Pladsen. Det er Bulgariens Indhug i det gamle Tyrkerland. Erobringen fastslaas ved mægtige Kaserner for den unge Hær. Taktfaste smaa Delinger af Fodfolk med de runde Huer, Læderbæltet om Blusen og de høje Støvler, lige til at stikke ind i den russiske Hærs Rammer — viser sig uafbrudt.

Med et Instinkt, der gør denne lille Stat Ære, har Bulgarien lagt sin varmeste Interesse for Dagen, hvor det gjaldt Skolerne og Hæren.

Ved fremmed Blod byggedes de første Bastioner om Bulgarfolkets Frihed, men som en hellig Pligt overtog Folket selv Værkets Fuldførelse, Udfrielsen af de i fremmed Vold tilbageblevne. Det er Thrakiens og Makedoniens Bønder, som tvinger det frie bulgarske Folk til en tung Vaabenbyrde.

Kun een Slægt er vokset op i det frie Bulgarien, men saa stor er Forskellen i Kundskab mellem den og den foregaaende „tyrkiske", at Fader og Søn er som forskellige Tidsaldere at sammenligne.

Det er vel det dybeste Indtryk af Bulgarien, det er et Land i fuldkommen Omdannelse; endnu ligger det gamle Puppehylster som Minder og Rester, medens Solen skinner paa de spæde Vinger.

Fransk Paavirkning føles i Rumænien, vel nærmest Habsburgsk i Serbien — Bulgarien kom først i russisk Haand, ledes af Russere i hele sin Forvaltning. Men i sin Angst for at blive et sølle Vedhæng til Czarriget, brød det lysegrønne Land med sin Befrier og vidste siden ikke, hvor det skulde søge Støtte i sin Udvikling. Alt skulde erstattes af eget Raastof. Bulgarer med russisk Uddannelse, andre med protestantisk-amerikansk, med tysk eller fransk, hver med sine Idealer og Formaal tog Opbygningen i sin Haand. Men gennem det hele skinner landlig Ubehjælpsomhed og Hang til østerlandsk Laden staa til. Maaske er det netop det indtagende i Bulgarien. Der er noget saa retfremt og tilforladeligt ved dets Folk. Der er endnu Umiddelbarhedens Rosenhegn om Livet. Den rumænske Bonde kysser Herrernes Haand og staar ydmygt afventende. — Den bulgarske trykker selv en Konges Haand uden Sky og ser paa enhver som paa sin Ligemand — Jernbanens Konduktører siger du til os rejsende.

Byerne glider ud af Tyrkerhaand, Muhammedanerne udvandrer og bulgarske Bønder flytter ind — men ingen gammel Borgerstand tvinger Landboen til at ændre Væsen. Smaabyernes Huse er som Landets, murhegnede Gaarde omgiver dem med Stalde til Heste og Køer — og i Flokke under Hyrdedrenges Sang gaar og kommer Kvæget ved Morgen og Aften. Byen har sin store Brønd gravet for en from Tyrks Regning — med Marmortavle paa arabisk: I Guds den naadiges, den barmhjærtiges Navn — og Byen har sine smaa Haandværkslav i den

tarvelige Bazar og sit Fællesbageri, hvor Koner og Piger ved Aften bringer den færdige Dejg hen og ved Morgen henter de varme Brød med Familiens Bomærke i Skorpen. Familierne holder sammen; selvom „den store Familie“ med de halvthundrede unge og gamle under Patriarkens Haand er sprængte de fleste Steder, kan dog Svigerforældrene endnu godt lide at have de unge om sig. I mangen en Hushegning ligger Smaahuse med de gifte Sønners Hjem rundt om den fædrene Arne. I Rumænien er Folkedragter ude af Brug i Borgerfolket, men i Bulgarien er det ikke saa endnu — Paris er endnu langt borte — Kvinderne er klædt i Egnens Snit og Farver.

Kaféerne er mest orientalske Rum med Hynder langs Væggene, en skrøbelig Balkon med Rørstole og et Spejl, Kamme og Knive til Barberens Brug. Kafé og Barberstue forenes pudsigt nok.

Men Jærnbanen gaar nu ind til Byerne — Telegraf og Telefon spreder sig mellem Husene — en Bank og en Officersklub er bygget — paa et Hjørne aabnes en elegant Butik med al Nutids Herlighed — og den gamle Slægt ryster paa Hovedet — men den unge bærer Nutiden lige ind i Hjemmene.

Jeg husker saadan et Hjem, der for mig gav Billedet af Bulgarien, som det er nu.

Det var i Gabrovo, selve Hjertestedet for det nyskabte Land. Husets voksne Søn havde jeg lært at kende paa en Fodvandring gennem Landet fra Trnovo. Han havde studeret i Paris, var Evropæer, Fritænker og Socialist. Især Socialismen har fundet Indgang hos Bulgariens unge — i et Land, hvor hver en Bonde er Selvejer og Industrien ligger i Barnesvøb, har den faaet Tag blandt de højest dannede. Den skal være til Værn mod den evropæiske Kapital, der vil udnytte Landet! — Angsten for den om sig gribende Jordløshed, ved Folkets Formering og Jordens Findeling mellem Sønnerne og Byernes Vækst, gør bulgarsk Socialisme til en national Bevægelse. Han bød mig som Gæst til sit Hjem. Det var et gammeldags Borgerhus — med det store, hyggelige Køkken, hvor Smørkærne og Blommekedel hørte hjemme blandt Rækker af Kobberkar og renskurede Træspande. Et stort Rum med hjemmevævet Tæppe havde Ruder ud til den indre Gaard fyldt med blomstrende Potteplanter og forvildede Blommebuske. Tyrkiske Hyndesofaer med brogede Puder stod langs Væggene

— fra Loftet hang en hvid Papirsdue, Kristenhedens og Fredens Tegn, et Helgenbillede med brændende Lampe foran var fæstet i Hjørnet. Men midt paa Gulvet var Evropa rykket ind — et rundt Bord med en fæl Hængelampe over og tre-fire skrøbelige Stole omkring det. I Stuen ved Siden af var Sønnens Ar-Arbejdsplads — med Skrivebord, Mappe, Blade og Zola og Jaurés i Ramme. Hans unge, kønne Søster i Egnens farverige Dragt og med hvide Blomster i det mørke Haar tog mod os. Den fine Blanding af ung Selvhævdelse og hævdvunden kvindelig Sky for den fremmede brødes i hendes Væsen. Turski sram (tyrkisk Skamfølelse) kalder Bulgarerne denne Angst hos deres Kvinder. Moderen var Enke, hun havde gennemlevet hele den store Omvæltning. Hun huskede Tyrkerædslerne, vidste, hvad der var lidt, og hun levede som hele hendes Slægtled i Glæden over det store, der var naaet, i Taknemmelighed mod Gud og det russiske Folk. De gamle havde aldrig tænkt at kæmpe mod andre end Tyrkerne; naar de var borte, var alt jo godt. Hun sad uforstaaende og bedrøvet, naar hendes Søn talte om alt det daarlige, der nu var i Bulgarien, modbeviste hendes Gudsfrygt og mente, at det var ikke ene af Kærlighed til Bulgariens Folk, at Rusland havde hjulpet — og Søsteren hørte til med Moderens Haand i sin og halvaaben Mund foran de hvide Tænder. Hun vidste sikkert ikke, hvor hun skulde være — og droges til begge Sider. Som de svages Ridder tog jeg Moderens Parti, hvor blev hun glad derved. Ser du, Misja, alle i Evropa tænker ikke som du!

Tre bulgarske Stednavne tegner for mit Minde det hele Land. — Trnovo — Sjipka — Tundja — Trnovo var fordum Bulgariens Hovedstad, et ejendommeligere Mindesmærke om gammel, bulgarsk Liv end denne By i Fjældene om Jantra kan den rejsende ikke hige efter at se. Fra Donau kører Toget gennem yppige Sædmarker smykkede af tusinde Frugttræer, især Valdnød og Pære — de er plantede for Skyggefuldhed siger Bulgarerne — Vejene oplives af langsomt hendragende Teltvogne forspændte med muddergraa Bøfler eller lette, lyslødede Okser. Igennem en Udsprængning i de graa Bjærgmasser naar Toget ind i den her-

lige Jantradal. — Der er Plads for den viltre Flod og en ret smal Lavning paa hver Side af den, saa hæver Randbjærgene sig stejlt, tæt dækkede af Krat og Løvskov, Bøg, Eg, Løn og Ask. Inde i Bjærgskoven nær den øverste Fjeldrand lyser hvide Klostre med forgyldte Kors.

Et Glimt af Trnovo! Det er som en Hoben store hvide Fugle op ad et Fjæld — de forsvinder, da Toget farer ind i en Tunnel — atter et Glimt af den underlige By — atter en Tunnel — over en svimlende høj Bro, Vandet vælter mudret af Sted der nede — og hele den optaarnede Husmasse aabenbares, hvid og blaa, glad og broget — blændende i Sommersolen. I mange hundrede Fods Højde, det ene over det andet ridende som forvovne Ryttere opad det stejle Bjærg ligger Husene. — En eneste taalelig Gade ellers bare stejle Gyder, Trapper, ydre og indre Terrasser, hængende Haver nær gamle, graa Kirker og dybt, dybt nede den buldrende Jantra. Rigtig en Hovedstad for en kongelig Kriger, der skulde have en sikker Rede.

Sjipka, ja, hvem kender ikke Sjipka, dyrebar og dyrekøbt ligger denne Balkanport og aabner mellem Nord- og Sydbulgarien. I Maj Maaned red jeg over. — De bulgarske Landeveje har deres egen Poesi. — Sjældent eller aldrig skærer de gennem en Landsby — af Skræk for hvad Landevejen bragte af ondt har Bondebyerne skjult sig for de vejfarende — kun fattige Værtshuse med sur Vin, Majsbrød og Løg indbyder til Hvile, Tarme og udspilede Maver paa Rækværket foran fortæller den rejsende, at han kan faa friskt Faarekød. — De faa Bondebyer som mødes, er byggede sammen i en Stenmasse, lave Porte fører ind til hver enkelt Gaard med smalle Aabninger nær Karmene — maskali — Skydehuller i Murene for at forsvare sig indefra Bondegaardene; paa Portene er der undertiden sorte Pletter, det er Hævn fra en forsmaaet Bejler. — De gamle Bulgarer føler altid Uro, naar de gaar over en Bro, thi under dem gemte de tjerkessiske Røvere sig i „Tursjtina“, Tyrketiden. Nu raader den fuldkomne Landefred. Ingen gaar med Vaaben, hverken Nat eller Dag. Men kun faa Mile borte, der hvor Diplomatiet trak sin Blyantslinie og skar det bulgarske Folk itu, ovre i Makedonien, der plyndres og myrdes! Rædselsefterretninger følger saa hastig at man i Bulgarien helst lukker Ørerne, for Landsmandsfølelsen skriger efter Hævn, og den *kan* ikke tages *endnu*. — Balkans

hele Nordskrænt smykkes af tætte Bøgeskove. — Langsomt skrider Ponnyen frem; indtil Hyrdelandet naas — her, hvor forvildede Uskok'er, Fribytterne, havde Tilhold hos Hyrderne, disse Urbulgarer, der i Aarhundreder levede med Hjorderne i Fjeldmarkerne, medens Historien gik sin Gang. En Menneskebjørn, en Pan, ligner disse plumpe Fyre med deres brusende Haar og raa Skinddragter.

Heroppe staar enkeltvis og i Flok de hundreder af Mindestene for blodige Kampe; russiske Soldater og bulgarske Bønder kæmpede her sammen. Sorte Geder tripper om paa deres Grave, som dækkes af Alpeblomster.

Højst oppe staar et mægtigt Stenmonument kronet af et Kors. Det kristne Ruslands Sejr over Tyrkiet i Sjipkapasset.

Og deroppe fra ligger det unge Kongerige for ens Fod — med Kornsletter og Skove mod Nord, bølgende over Fjældrygge og Toppe ud til en blaalig Uendelighed, Løvskov nede og Naaleskov højere oppe.

Men mod Syd skinner Solen over Tundjadalen — med dens rige Frugthaver, dens Rosenmarker og blomstrende Landsbyer — Sydbulgarien — Sydevropa — Trnovo bag, Sjipka med de blodige Ofre og Sejrskorset, og foran Sol, Roser og Fremtid.

Ja Roser og Sol! Det er uforlignelig dejlig, en sen Majdag midt under Rosenhøsten at køre gennem Tundjadalen. Det dufter vidt ud over Vejene af de blomstrende Marker, hvide og lyserøde skinner de ædle Blomster i det mørke Løv paa lave rigtbærende Buske. De Heste, man møder, er smykkede med Roser i Seletøjet — Vognenes Fadinger rødmer — Mænd og Kvinder, alle har Roser, og Børnene leger med Roser.

Rolig og skinnende som en rig og selvbevidst Frue strømmer Floden forbi sine blomstertunge Bredder, store Ædelkastanier sender de yppige Grene ud over Vandfladen og hele Lunde af Aprikostræer lokker med deres lysegrønne Kroner ind i den friske Skygge. — Det er Verdenscentret for Rosenolje, fra alle Egne af Jorden købes her den Duft, der er Bunden for alle Dufte i Flasker, Sæber og Salver. Paa een Hektar kan Bonden høste over 5000 Kilo Roser; af 10 Kilo faar han 1 Miscal af Oljen og den er fra 3—6 Frcs. værd. Over 2000 Francs i Udbytte kan *een* Hectar give sin Ejer. Men i et ondt Aar, naar de venlige Bjergtaager i Maj er borte, saa Duften damper væk,

eller i en slem Frostvinter, kan det blive bitre Tab. Flittig og nøjsom, maaske lidt nænsom nærig er Bonden her, smaat vinder han frem, men han *vinder* frem.

En Flok af Bønder og Smaahandlende uden vaagen Nationsfølelse, uden fødte Ledere, ja uden Haab om Fremtid for to Menneskealdre siden og nu et virksomt Statsliv, rig Udvikling og større Fremtid end Nutid — Universitet og 200,000 Børn i Skole — og endda Pligtfølelse og Offervilje til at holde en dyr og stærk Hær under Vaaben for de lidende Stammefællers Skyld — det er vel alt, hvad Historien kan kræve af de tre og en halv Million Mennesker, som bor i Bulgarien.

AAGE MEYER BENEDICTSEN

NOGLE SMAA SAMFUNDSBETRAGTNINGER

Nu skriger de op de hæderlige Mænd, slaar sig for Brystet og mæler store Ord om Fædreland og Tillid. Mange følte Ord og mange forløjede Ord. Ærlig menende Mænd og Mænd med saare blandede Formaal. Nogle farende ud af et fyldt Hjerte, andre for at fiske i rørt Vande.

Fædrelandet skal genoprejses; der skal renses grundig ud. Ja vist saa! Men tror de Herrer i Grunden ikke, at de gavnede Fædrelandet langt mere og gjorde et anderledes solidt og frugtbringende, ganske vist mindre iøjnefaldende, Genoprejsningsarbejde, om de — i Stedet for at raabe paa store offentlige Reformer og i Stedet for at lave „Danmarkssamfund", „Smudspresseforeninger" og lignende skønne Institutioner — hver for sig indenfor deres daglige, større eller mindre Kreds gjorde et fornuftigt og ærligt Forsøg paa at faa gennemført de Hæderlighedsregler, de fordrer lagt til Grund for det offentlige Styre? Tror de Herrer for Alvor, at der i det offentlige Liv kan fordres store, retsindige Personligheder og ubrødelig Hæderlighed, saa længe vort borgerlige Samfund i den Grad som nu er prydet med Uhæderlighed, Fedtethed og Sjofelhed, saalænge Gennemsnitsniveauet her er behersket af visse — om end ikke teoretisk, saa dog praktisk anerkendte — Leveregler, der i almenmoralsk Værdi væsentlig kun derved adskiller sig fra de Albertiske Transaktioner, at medens disse er grandiose, er hine trøstesløs smaatskaarne? Har man Lov til at harmes offentlig, naar ens eget private Liv ikke staar Maal med de Hæderlighedskrav, man i paatrængende Ord beruser sig i? Der er et gammelt Ord, der taler om at feje for sin egen Dør; der kunde maaske i disse Tider være Grund til at tænke lidt paa det.

Lad os kigge lidt paa disse hæderlige Mænd, som de er flest, og lad os straks vise dem det Hensyn at forbigaa deres Forretningsliv i Tavshed; det vil de sikkert ikke tage os ilde op. Men lad os i øvrigt se lidt paa de Sider af deres private Liv, der har Berøringspunkter med det offentlige Liv.

De Herrer taler i denne Tid saa meget om fri Forfatning og Parlamentarisme, og intet fornuftig, moderne tænkende Menneske kan vel være i Tvivl om nævnte Kravs principielle Berettigelse, skønt man — Gud forlade ens Synd — undertiden kan gribe sig selv i at sukke efter en myndig Personlighed, der uden for meget at spørge om Forlov kunde styre Statsskibet med fast og dygtig Haand. Men er det hæderligt: offentlig at kræve den fri Forfatning i dens yderste Konsekvenser og privat i sin egen Kreds at praktisere Regeringsformer, der ikke engang kan karakteriseres med Betegnelsen „oplyst Enevælde“, men som man maa gaa helt tilbage til det mørke Enevælde for at finde offentlige Tilknytningspunkter til? Og tror man virkelig, at Parlamentarisme kan gennemføres efter dens sande Aand — og ikke blot i Karikatur — af Mænd, der for en stor Del er haardhudede Hustyranner, despotiske Principaler, enevældige Foreningsledere, der ikke taaler den mindste Kritik?

Var der ikke Grund for de mange brave Borgermænd, der har saa travlt med at rense offentlig ud — hvad der dog maaske noget overstiger deres Kræfter — var der ikke mere Grund for dem til i Stilhed at arbejde paa at faa nævnte Forløjethed og Uhæderlighed: offentlig fri Forfatning paa Læberne, privat enevældigt Tyranni, ikke fejet ud — det er for meget forlangt — men blot lidt, ganske lidt formindsket? Her kunde de alle efter ringe Evne tage et Tag med, ingen har Ret til at undskylde sig med manglende Kvalifikationer, Arbejdet kan gøres i de allermindste Kredse, Arbejdet paa fra neden af opad at skabe et Folk, der havde Forstaaelse og Ærbødighed for de virkelige Værdier i en fri Forfatning, fordi man i det daglige Liv praktiserede de Leveregler, der bør gælde for det offentlige Styre. Hvad om de mange hæderlige Mænd sparede deres Krudt til dette Arbejde indenfor deres Familie, deres Omgangskreds, deres Fag, deres Foreningsliv!

Lad os — for ikke at være for intime — holde os til Foreningslivet. Vi tager en Forening, i Spidsen for hvilken der staar en af disse „fine“ Hædersmænd — Mand og Mand imellem fortæller man smaa, mindre tiltalende Historier om, hvorledes han har arbejdet sig frem,

men det er naturligvis kun ondskabsfuld Sladder — en af disse fine Mænd, som man faar en kriblende Lyst til at slaa paa Skulderen og venlig, men indtrængende sige til: „Lad os nu lade være at skabe os.“ Han, denne Frihedens Forkæmper, styrer Foreningen med enevældig Haand og styrer den elendig, hvad der blandt Medlemmerne underhaanden hersker den skønneste Enighed om. Et af disse, en ung Mand, der tillader sig den ungdommelige Luksus at „have Idealer“, betragter det som en ganske naturlig Konsekvens af denne Enighed, at saa maa man have en ny Bestyrelse eller dog et andet Styrelsessæt, stiller derfor et dertil sigtende Forslag og begrunder dette i fuldkommen saglige, urbane Udtryk overensstemmende med den Mand og Mand imellem gaaende Kritik. Den fine Mand rejser sig straks og erklærer harmdirrende Forslaget for ganske uacceptabelt — hvis det vedtages, gaar Bestyrelsen straks sin Vej — idet han perfidt og mod egen bedre Overbevisning underlægger Forslagsstillerens Optræden saare lave Motiver. Den unge Mand er naturligvis noget benovet over denne Salve, han har i sit Hjertes Troskyldighed ikke tænkt sig, at man kunde tillade sig sligt, men venter nu Undsætning fra de mange Medlemmer, der er enige med ham. Ja, der rejser sig ogsaa en ældre, og hvad siger han? Han siger, at det dog vilde være at slaa sig selv paa Munden, om Forsamlingen, der for kort Tid siden med Akklamation har genvalgt den gamle prøvede Bestyrelse, uagtet denne helst ønskede at trække sig tilbage, nu gik hen og gav den et saadant Mistillidsvotum. „For vor egen Værdigheds Skyld kan vi ligefrem ikke være det bekendt, og jeg ønsker i hvert Fald ikke at forblive Medlem af denne Forening, hvis sligt skal kunne lade sig opføre“. Og et yngre Medlem rejser sig dernæst og bemærker i velvalgte, logrende Vendinger, at om man end ikke tør miskende den gode Hensigt, der ligger bag Forslaget, saa maa han dog give den sidste ærede Taler fuldkommen Ret i, at saavel Forslaget selv som den givne Motivering maa betragtes som ganske malplacerede osv. Der stemmes derefter ved Haandsoprækning; Forslaget falder med Glans — mod een Stemme. Den ene Stemmes Indehaver føler Resten af Aftenen saadant et underlig tomt Rum om sig. Kommer han saa den næste Dag til et af Medlemmerne og siger: „Jo, det var rigtig nok en nydelig Komedie“, svares der: „Ja, kære Ven, du ved, at jeg er ganske enig med dig, men du kan dog ikke forlange, at jeg ligefrem skal risikere noget i den Anledning. Man har jo Kone og Børn at forsørge, og hvad Fan-

den, Verden bliver jo hverken værre eller bedre, fordi det Forslag ikke blev vedtaget."

Paa den ene Side en hensynsløs Tyran, der uden smaalig Betænkelighed vælger sine Midler, som de passer ham bedst, paa den anden Side en Række holdningsløse Slaver, der skumler i Krogene, men ikke tør ærlig vedkende sig deres Mening, saa saare der er den bitterste Risiko forbunden dermed. Det er Hæderlighed, det er den danske Ærlighed! Eller er det ikke snarere det, der har muliggjort Albertis Transaktioner, og som fremdeles vil muliggøre, ja ligefrem fremelske Efterligninger, indtil vi faar indført lidt sundere Forhold her, saa at det ikke længer betragtes som en rent ud formastelig Handling at rejse aabenlys Kritik mod en Bestyrelse, og saa at det omvendt erkendes at være uhæderligt, om Medlemmerne, Aktionærerne, blot af Angst, Tankeløshed eller Snobbethed støtter Bestyrelsen.

Naar den unge Mand et Par Gange har været ude for lignende Oplevelser, erhverver han sig enten, hvis han har en rank Ryg og en stejl Vilje, den fornødne sunde Menneskeforagt og lærer at kunne staa alene, kun stolende paa sig selv, allerhøjst paa en enkelt prøvet Ven. Eller ogsaa opdager han hurtig, at det er meget nemmere og behageligere at lade Idealerne fare, lade sig glide med Strømmen, slutte sig til den rigtige Side, krybe paa de passende Steder, lyve lidt og fedte lidt — lidt mere eller mindre, alt efter Omstændighederne — ligesom de andre, kort sagt indrullere sig under Klumpen. Og Klumpen modtager den forlorne Søn med aabne Arme.

Se, der vilde ogsaa være en smuk og samfundsnyttig Opgave for de hæderlige Mænd — i Stedet for at rekruttere og støtte Klumpen — af al deres Sjæl og Evne at bekæmpe Klumpen og alt, hvad dens er, og med Raad og Daad at hjælpe hver den, der paatager sig dette Arbejde. Klumpen møder man alle Vegne og i mange forskellige Former, men overalt er dens Væsensegenskaber de samme: en stædig, for ikke at sige stupid, Holden fast ved det vedtagne, en hadefuld Forfølgelse af de selvstændige Personligheder, en Svækkelse af den personlige Ansvarsfølelse — man har jo blot at rette sig efter det vedtagne — og en laks Moralbedømmelse for alt, hvad der blot udadtil holder sig indenfor de konventionelle Former. Disse Væsensegenskaber repræsenterer Uhæderligheden i allerdybeste Forstand, og vandt Klumpen Overhaand, vilde den lægge al Kultur og alt Fremskridt øde. I gode danske Mænd, der brænder af Begærlighed efter at ofre Jert Liv i Kampen for Hæderligheden, saml sammen alt, hvad I har af Skyts,

og brug det mod Arvefjenden, Klumpen, men vid paa Forhaand, at det er en farlig Kamp, thi den mod Klumpen rettede Pil vender som Kugel tilbage i Jægerens eget Bryst!

For at tage en af de mest oplyste Klumper, det middagsspisende københavnske Bourgeoisie, saa er f. Eks. dets Opfattelse i religiøs Henseende — ikke liberal, men — særdeles laks. Man henregner sig jo nok til Folkekirken; den er man nu engang født i, og den er officielt Mærke — men Troen er det saare smaat bevendt med, og selv ret bespottelige Talemaader vækker ikke virkeligt Anstød indenfor Kredsen. Man kan derfor ogsaa uantastet faa Lov til at nære en af dyb Overbevisning udspringende hedensk Opfattelse. Men prøv paa at handle udadtil overensstemmende med denne Overbevisning, foretag saa naturlige Ting som at holde borgerligt Bryllup eller at undlade at lade sine Børn døbe; Bourgeoisiet glemmer dig det ikke og eksekverer tyst og stille Straffedommen: selskabeligt Interdikt over dig. Selv har det ingen Overbevisning, men det taaler ikke, at det vedtagne, de faste Holdepunkter i dets Tilværelse krænkes. Naar man nu taler med de mere fornuftige af Klumpen, siger de: „Ja Herregud, man kan jo gerne have en saadan Overbevisning, men derfor behøver man jo ikke at skilte med den. Man skal ikke demonstrere, man skal undgaa Anstød.“ Ja, der staar ganske vist skrevet, at du ikke skal forarge, men det er et daarligt Ord. Var det blevet fulgt, vilde Verden have staaet stille, siden det i et ubetænksomt Øjeblik undslap de paagældende Læber; for end er ikke nogen ny Sandhed bleven fremsat uden at den har forarget Klumpen, des mere, jo større den var. Og end er ikke nogen Handling, udsprungen af en Overbevisning, der stred mod det vedtagne, bleven foretaget, uden at den ogsaa vakte Forargelse. Men man har vel en Overbevisning for at handle i Overensstemmelse med den. Den, der tør paastaa noget andet, ved enten slet ikke, hvad en Overbevisning er, eller ogsaa forsvarer han en af de største Uhæderligheder, der tænkes kan.

Mon der ikke paa disse og lignende Omraader vilde være naturligere Afløb for største Delen af hin brændende Kampiver i Hæderlighedens Tjeneste end paa det offentlige Livs Omraade?

N. H. Bache

DECEMBER 1908

ABONNENTERNE!

TILSKUEREN

MAANEDSSKRIFT

FOR LITTERATUR, KUNST, SAMFUNDS-SPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER,

afslutter med det foreliggende Hefte sin 25de Aargang, den første under Raadmand Philipsens og Hr. Mario Krohns Redaktion. Tidsskriftet har under den nye Ledelse stræbt at opretholde alle gode Traditioner fra de foregaaende Aar, men ved Siden heraf ogsaa at lade de nye Tiders Krav gøre sig gældende i Indhold og Behandlingsmaade.

I den nye Aargang, der med næste Hefte paabegyndes, vil Tidsskriftet gøre et stort Skridt fremad i den her angivne Retning, idet det i langt højere Grad, end tidligere, vil bringe aktuelle, kritiske Kroniker over Litteratur, Theater, Kunst, Arkæologi og Udgravninger, ny fysiske og kemiske Opdagelser og tekniske Opfindelser, dansk og udenrigs Politik m. v. ved forskellige fremragende Kræfter. Saaledes har Dr. phil. V. VEDEL overtaget at skrive om ny dansk Litteratur, Professor G. BRANDES om ny fransk Litteratur, Frøken REGITZE

WINGE om italiensk Litteratur, Professor Dr. VILHELM ANDERSEN vil skrive om Theater, Fuldmægtig HOTHER PLOUG om Opera og Koncerter, Overbibliothekar H. O. LANGE om østerlandsk Arkæologi, medens Rubrikerne Kunst og Politik vil blive varetaget under Ledelse af Udgiverne. Paa andre Omraader er de nødvendige Forhandlinger navnlig med flere kendte Udlændinge endnu ikke tilendebragte.

Stofmængden vil samtidig blive forøget, idet Aargangen vil blive paa 72 Ark, — altsaa gennemsnitlig 6 Ark pr. Hefte — og paa Grund af denne Forøgelse ser Forlaget sig nødsaget til for den nye Aargangs Vedkommende at maatte forhøje Prisen til 15 Kr. pr. Aargang.

Af øvrige Artikler, Redaktionen har Løfte om, og som saaledes forventes at kunne komme i de første Hefter, nævne vi:

Sprogenes Arter af Professor Dr. OTTO JESPERSEN. — Engelsk Politik af den ogsaa her i Landet kendte unge engelske Rigsdagsmand PERCY ALDEN. — Naturen og Mennesket af Statsminister SIGURD IBSEN. Denne Artikel er den første af en Række højst interessante Betragtninger over Menneskehedens Kulturudvikling. — En Artikel om den berømte engelske Dramatiker BERNARD SHAW ved SVEN LANGE. — Det økonomiske Aar 1908 af Kontorchef EMIL MEYER, et Sidestykke til den i forrige Aargang indeholdte vægtige Artikel, der kort efter sin Fremkomst fik en uanet Aktualitetsinteresse. — En Novelle af SIMON KOCH. — Jubilæumsartikel om Charles Darwin af Professor Dr. HARALD HØFFDING. — Burgtheatret i vore Dage af Dr. phil. KARL MANTZIUS. — Et Nytaarsdigt af JEPPE AAKJÆR. — Goethe og Christiane Neumann af I. C.

Normann. — Manet af Vilh. Wanscher. — Teknikens Aarhundrede. En Artikelserie af Johannes V. Jensen. — Frede Bojsen af Erik Henrichsen. — En fantastisk Novelle af en Forfatter, der under Mærket Osceola i 1907 offentliggjorte et opsigtvækkende Bidrag i Tilskueren. — Om godt og daarligt Sprog af C. Lambek. — En Skildring af den franske Digter Jammés af Johannes Jørgensen. — Programmusik af Kapelmester Carl Nielsen. — En Artikel om svenske økonomiske Forhold af Generalkonsul Dr. jur. Isidor Heckscher. — Modernismen af Toldinspektør Ivar Berendsen. — Udgravningerne i Delphi af Dr. phil. Fr. Poulsen. — Desuden har forskellige inden- og udenlandske Forfattere stillet Bidrag i Udsigt, saaledes Henrik Pontoppidan, Jakob Knudsen, Karl Larsen, Gunnar Heiberg, Nils Kiær, Nils Collett Vogt, den bekendte finske Æstetiker Yrjo Hirn, de tyske Kunstforskere Wilh. Bode og H. Wölfflin, den finske Kunstforfatter Tikkanen, den franske Kunstkender R. Koechlin, den unge russiske Forfatter Erastoff m. fl.

EFTERAARETS NYE BØGER

Haukland, Andreas, Gunnar Rabens Ægteskab. Fortælling. 2.50
Hilditch, Jacob, Fortællinger fra Folkelivet. Folkeudgave I—II 5.00
— — Indb. 8.00
Hiorth-Schöyen, Rolf, Spillemænd. Digte 2.00
Hoeck, Johs., Landflygtige Mennesker. En østerlandsk Fortælling 3.75
Holst, Bertha, Tvillingerne. Drengen Top og hans Søster Prop. Kart. 1.85
Homo Sum, C. M. Arndt. En Nutidsroman 4.50
Houmark, Chr., Det Syndens Barn. En Type. **Debut**-Fortælling 2.75
Janson, Kristofer, Bondefortællinger. I—II. 5.00
Jensen, Johs. V., Bræen. Myter om Istiden og det første Menneske. 2. Oplag. 4.75
— — — Indb. 6.50
Jessen, Franz v., Mennesker jeg mødte. 3.50
Johanne, Karakterbogen. En Barndomshistorie 3.50
Jørgensen, Johs., I det Høje 4.50
Kaalund, H. V., Fabler for Børn. Et halvhundrede Billeder tegnede af J. T. Lundbye til Text af H. V. Kaalund. Med et Forord af Karl Madsen. 7. Oplag. Kunstudgave 8.00
Keller, Judith, Helga Hvide. Roman 5.00
Kidde, Harald, Loven. Roman 4.00
Kjær, Nils, Smaa Epistler 3.20
— — Indb. 4.40
Knudsen, Jakob, Varulven. Nutidsskildring i Scener og Samtaler 4.50
Kohl, A. H., Mikrobernes Palads. Roman i tre Dele. . . . 13.50
Krag, Thomas, Tubal den Fredløse. Natskygger fra en Verdensby 4.00
Lagerlöf, Selma, Legender og Fortællinger. Ny Samling. 4.00
— — Indb. 5.50
Lange, Sven, Barnets Gave. Fortælling 2.75
Larsen, J. Anker, Landsbyens Magdalene. Fortællinger . . 2.50

Leblanc, Maurice, Arsène Lupin. Gentlemantyven...... 3.00
Levetzow, Cornelia, Bodil. Fortælling.................. 1.75
— — Indb....................................... 3.00
Levin, Poul, Far's Penge. Komedie i fire Akter........ 3.00
Loti, Pierre, Tyrkiske Kvinder. Nutidsroman fra de tyrkiske Haremmer..............................Indb. 3.25
Malling, Mathilda, Ninas Bryllupsrejse. Fortælling 2. Opl. 2.50
— — Indb....................................... 4.00
Malling, Vilhelm, Børnene. Skuespil.................. 2.50
Memoirer og Breve IX, Kommandør *Jens Jacob Paludans* Ungdomserindringer.............................. 5.00
Molbech, Chr., og hans Søn *C. K. F. Molbech.* En Brevveksling udgiven af *O. C. Molbech*.................. 5.50
Morrison, Arthur, Guna's grønne Øje. Indb. 3.25
Murri, Linda, Grevinde Bonmartini, Egne Optegnelser i Fængslet. Med Forord af Bjørnstjerne Bjørnson...... 3.00
Møller, Isted, Revolten i Burgheim. En Samfundsroman. 5.75
Nyrop, Kr., Jødiske Parabler. (Fortids Sagn og Sange IV) 3.00
Paludan-Müller, Johs., Marie Fergusson. Historisk Roman 5.00
Poulsen, Fr., Under hellenisk Himmel. Rejseroman..... 4.50
Rimestad, Chr., Ilden og Asken. Digte................ 3.00
Rosenkrantz, Palle, Den røde Hane. En gammeldags Roman 4.00
Rosenstand, Knud V., Luftipufti fortæller. Eventyr for Børn. 1.25
Rørdam, Valdemar, Den gamle Kaptajn. Forkortet Folkeudgave i ét Bind................................ 3.00
— — — Indb..................................... 4.00
Skjoldborg, Johan, Søfuglen. Skildring fra Havet....... 3.50
Skredsvig, Chr., Dage og Nætter blandt Kunstnere..... 6.50
Søjberg, Harry, Folket ved Havet. Fortælling.......... 2.75
Thaulow, Frits, I Kamp og i Fest. Historier om ham selv og om andre.................................... 3.50
— — Indb....................................... 5.00
Viebig, Clara, Moder og Søn. Indb.................... 5.00
Wied, Gustav, Fædrene æde Druer —. Slægten. Opus 2. Roman. 2. Oplag.............................. 6.50
— — — Indb..................................... 8.50

Wildenvey, Herman, Digte............................ 3.50
— — Indb.. 4.75
Onkel Vilhelms Historier om Dyr med Tegninger af *Gerhard Heilmann*.................................. 2.50
Vinsnes, Johan Frederik, Speilet. Et Livsbillede......ca. 5.50
Zangwill, Israel, Nye Ghetto-Fortællinger. Indb........ 3.00
van Zantens lykkelige Tid. Kærlighedsroman fra Pelli-Øen. Oversat og udgiven af *Laurids Bruun*......... 4.25

Forlagstrykkeriet, Klareboderne 3, København K.

MENE MENE —

I

Døden havde paa mange Aar ikke selv gæstet Danmark. Dér husede og huserede kun hans tusinder af Tjenere.

Det var de vævre Ildebefindender, der springer listigt paa og altid lader en hemmelig Skade blive efter at de selv er borte.

Det var tunge, sløvende Sygdomme, der rider Menneskene som Marer og stirrer dem ind i Øjet, til de kuldner.

Det var Farsoter, som kaster Folk om Kuld og jager dem Feberen i Kroppen.

Det var alle de snigende Syger. De suger Menneskene for Hjærtet, indtil Sindet er bleven tomt og Kinderne blege; de lister stille efter os ved Dag og ved Nat, lader samme lille Mislyd skurre fra Døren, der knirker, Billedet, der hænger skævt, Menneskene, vi skal leve sammen med, indtil selv den stærkeste bukker under.

Alle tjener de Døden uden at vide, hvad de gøre.

Han véd et Stykke videre og kom nu en tidlig Sommermorgen igen til København.

Under sidste Krig og i Aarene derpaa havde Døden været længe i Danmark; men det forstod han af Folks Tale i Toget, han var kommen med, at den Krig og den Tid for den yngre Slægt laa Aarhundreder tilbage.

Med en vis Glæde kendte han dog Banegaarden og Toghallen igen; det var altsammen uforandret.

Men da han gik videre ad Vesterbrogade og naaede Raadhuspladsen, følte han sig fuldkommen fremmed.

Der var intet tilbage af, hvad han mindedes, Bøndervognene paa Halmtorvet, Voldenes grønne Træer, saa vidt Øjet kunde række, Vejrmøllerne med de lange Vinger, Freden i de smalle Gader langs Voldskrænterne. Borte var det, altsammen, som det jo maatte være i et Land, der efter Evne var fulgt med i det, man kaldte Udviklingen.

I fint Solskinsvejr vandrede Døden med stigende Forundring over Raadhuspladsen gennem Frederiksberggade, over Gammeltorv og gennem Nørregade ind i Ørsteds Anlæg.

Der satte han sig paa en Bænk for at hvile lidt.

Det var jo en rigtig moderne Park med grusede Gange og Billedstøtter og spraglede Blomsterbede.

Et forelsket Par passerede forbi og saa hinanden ind i Øjnene; overmodige Børneskrig lød fra Legepladserne bag Dødens Ryg: hans Øjne svævede lidt usikkert omkring.

Da faldt hans Blik paa Rækken af Bygninger lige over for, og der sprang ham noget bekendt i Øjnene. Flere af de Huse stod aabenbart endnu fra Krigens Tid.

Ja, dér laa det, som hans Erindring søgte, — uforandret, med sin Altan paa tredje Sal.

Ad de Trapper var Døden vandret i de gode gamle Dage, da han havde vundet Danmark saa oprigtig kært.

Hans Tanker smuttede ind i det lille fire Fags Hus paa den anden Side Parkens prangende Jerngitter.

Tiden! Døden kendte denne graa Gudinde. Hun kaldte sig hans højre Haand; men Døden kunde ikke lide hende. Hun smuldrede hen, viskede ud, gjorde alt det umærkeligt, som Døden vilde have tydeligt og klart, til at fatte og forstaa. Snigende Sot og Syge var hendes bedste Selskab; men Døden holdt af den aabne, klare Vold.

Det Hus derovre gemte Minder om Tilskikkelser, der kunde splintre som Lyn og slaa til Jorden som Uvejr, men ikke undergravede baade Jord og Sten med evindeligt sivende Væde.

Siden den Gang havde Tiden puslet rundt omkring det smalle Hus, baade over, under og paa Jorden. Og stod end Murene, og var end Rummene bevarede, ja, selv om de samme Mennesker havde boet der endnu med de samme Møbler paa de samme Steder, saa

vilde Lyset i Stuerne have været et andet, og Luftens Lyde stemte i en anden Tone end dengang, efter Krigen, da den blege Fru Christine kunde sidde ved Vinduet med sin Arm paa Vinduespuden og se over mod Trætoppene paa Volden.

Hvad var det vel for Mennesker, som Tiden nu havde anbragt paa den tredje Sal, hvor Værelserne havde rummet en Uendelighed af Stemning? Og i de andre Lejligheder i det lille Hus, hvor dengang ingen af Beboerne var fremmede for de andre?

Døden saa i et af Vinduerne en lille Bordgrammofon og maatte smile paa sin sammenbidte Maade — det var sikkert nok symbolsk med denne Budbringer fra alt det Liv, som ikke kom indefra og som dræbte Stilheden.

Stille havde der været i de gamle Huse bag Nørrevold i København.

Og hvor havde Døden ikke holdt af dem!

De var opstaaede efter en Ildsvaade, og det en Ildsvaade af den Art, som Døden kunde lide. Ikke en Smule tilfældig Ildebrand, fordi en drukken Snedker var kommen til at vælte en Limpotte; nej, en Brand for Fjendens Skyts, medens Befolkningens egne Kanoner fortvivlet havde dundret fra Voldene.

Da havde Døden staaet paa Rundetaarn og set ud over Byen i Flammer, med Kirkespiret, der stod i Luer, vaklede og derpaa sagtelig gled ned i Ildhavet, som Masten af det forliste Skib synker i Bølgerne.

Det Gys, som dengang gik igennem Menneskene, var efter Dødens Hjerte; den Rædsel, der stivnede Sindene i en Nat, som Tilintetgørelse belyste, var noget, han forstod; den Sønderknuselse, som blev til Harmens spirende Vilje, bevægede hans Inderste. Og af de sværtede Brandtomters Forvirring havde der langsomt rejst sig Huse, som i hver fattig Sten fortalte om Mennesker og deres Kamp med Livet eller Døden, hvad man nu vilde sige, for det betød det samme.

De smalle Fag og snevre Trapper, lave Lofter og trange Gaarde var skabte af det, som var bleven reddet fra Ulykke og blevet til i Ulykke.

I Vindueskarmene stod om Vinteren Zwiblerne i Glas; paa de smaa Stuers Vægge hang Billeder fra Krigens Tid eller af

kære afdøde, som om Foraaret blev smykket med grønne Kranse; der blev arbejdet tavst og uden Forventning om Løn den Dag i Morgen eller over Morgen, medens Stadsestuen stod forladt og kold undtagen paa de hellige Dage.

Krigen, Dødens gamle Ven og Tjener, havde lukket de Menneskers Munde for overflødig Tale; den havde stirret dem Overmodet ud af Øjnene og forstaaet at dugge deres Blik i Medfølelse og Sorg; den havde vist dem, at der kommer Dage, hvor den enkeltes Trods og Selvglæde og Egenkærlighed intet mere udretter, men man maa søge hinandens Hænder og saa dog bede til sin Gud et Stykke endnu derudover; den havde lært dem at arbejde i usynlig Takt med andre og, om fornødent, i bitte smaa Skridt og under pinende Afsavn; den havde faaet dem til at bære Byrder frem, som ikke blot kunde pine Sindet, men ogsaa gnavede paa selve det kære Skind.

Krigen havde været dem den store Tugtemester og Lærer, som Døden havde kendt ham for fra Tidernes Morgen.

Døden huskede en Nat i Krigens Tid. Han havde netop vandret i de stille Gader langs med Nørrevold og var tilsidst gaaet op paa selve Volden.

Det var langt hen i April, og Foraaret brød i Luften.

Døden satte sig under et hundredeaarigt Træ, der bugnede af Knopper.

Om Foraaret slaar alting med Nakken ad Døden og vil ikke kendes ved ham. Naar Safterne stiger i Naturen, i Dyr og i Mennesker, fødes en ubændig Trang til at bryde ud og omfavne og trodse. Og det betyder intet, om det er bleven Nat og mørkt og koldt. Paa den Tid er der et Lys, som ikke ses, og en rugende Varme i alt det, som lever.

Døden kendte dette korte Overmod og snart forødte Overskud gennem tusinder af Aars Erfaring.

Hin Nat sad han blot ganske stille og lyttede.

Ingen kan høre som Døden.

I hans hule Øre koger alle Sjælelyde, lige til Menneskets allersvageste, skælvende Anelse.

Krigen holdt nu Menneskene fangne og tvang dem til at tænke Tankerne paa Afsavn og Lidelse, Ansvar og Offer, Trofasthed

og Mod, Prøvelse og Død. Den sendte Frygten løs paa dem til en Kamp paa Liv og Død. En anden Kamp end denne Foraarskamp mod Omarmelse og Besvangring, som skulde være Livets Højsang!

Livet! sagde Døden til sig selv. Den raaeste Egoist, den hensynsløseste Formerer!

Foraarets Lyde puslede listende, pulsende, svulmende omkring, higede efter at blive til et stort øredøvende Brus, som tog Menneskene sanseløst fangne. Men pludselig føg de hvislende til Side for en Sorgens og Omsorgens Orgeltone, der med stigende Overmagt dirrede igennem saa mange Menneskers Sind, at den gennemtrængte alt som en Susen og fik de nøgne Trækroner over Dødens Hoved til at neje sig.

Døden stod op fra sit Sæde.

Den Nattevind gjorde ham godt.

Han saa den kaste Skæret fra de sparsomme Gaslygter som en Sørgefakkels Skin op over Husenes Façader overfor Volden. De laa ellers hen som lukkede, sortegraa Kister over Mennesker, der sov.

Men hos Fru Christine maatte der endnu brænde Lys; der var et Skimt at ane bag de nedrullede Gardiner.

Døden gik ned ad Voldbakken og ind ad den lave Gadedør. Han steg op ad en stejl Trappe. Den knagede med nogle af disse lange Knag i gammelt Tømmer, som han saa godt kunde lide.

I Fru Christines Soveværelse brændte en Natlampe midt imellem hendes Seng og Barnesengen med de høje, skærmende Tremmer for den lille Dreng, som laa og sov den fasteste Søvn.

Selv hvilede hun ogsaa trygt, med Hovedet paa den højre Arm, saaledes som hun altid havde gjort det som ung Pige. Dengang kyssede hun ofte sin højre Haand med et lille hastigt Kys, inden hun lod sig favne af Søvnen. Nu sov hun ind hver Nat hos den Mand, hun elskede, og som havde gjort hende til Kvinde og Moder. Han var de mange Mile borte og i Fare, i bestandig Fare for sit Liv. Hun kunde være helt stiv af Skræk, naar hun rigtig kom til at tænke Tanken ud; den fik hendes Hovedhud til at rynke og greb hende om Hjertet, saa hun syntes, Blodet var ved at standse. Men dobbelt varmt skød det op i hendes Kinder gennem en urokkelig Tillid til Lykken og i den inderlige Følelse af, at hun altid fulgte ham, og hans Tanke bestandig fandt Hvile hos hende i deres Hjem.

Hun beroede i sin Mands Kærlighed saa selvfølgeligt som et Legeme i sit Tyngdepunkt. Hun havde givet ham alt og gav ham det hver eneste Dag, der gik, ned til de mindste Ting, vilde give ham sit Liv med Glæde. Kun i faa Aar havde de levet sammen og var saa unge, begge to; deres Liv var bestandig nyt og havde Lov til at være deres eget. Hans Stilling var beskeden og uden Forpligtelser overfor andre end for dem selv og deres Barn, og dog kunde han med Aarene naa det højeste. Fremtiden laa for dem som en skøn Vej, der stod dem aaben langt ud i det fjerne, men som de slet ikke endnu brød sig om at vandre.

Døden betragtede den sovende unge Kvinde, en ung Moder, der var en ung Mand den mest hengivne Hustru.

Var det mon ikke det, Livet kaldte sin Fuldkommelse?

Længe blev Døden siddende ved Fru Christines Seng; men da det lysnede bag Gardinet, var han borte.

Og faa Timer efter tog han, ved sin Tjener Krigen, Fru Christines Mand, medens Solen skinnede, og den unge Mands hele Væsen var opfyldt af Viljen til at trænge frem med Magt og føre andre Mænds Viljer med sig.

Med inderlig Glæde mindedes Døden Aarene i Danmark efter Krigen.

Dejligt var Fru Christines Blik.

Hvis Døden havde været Maler, han vilde have søgt at forevige det, ti det havde Evigheden i sig. Det var langt ud over Forkrænkeligheden, der skifter Form og Farve, saa at et levende Menneske, som det hedder, ikke er til at kende igen af Ydre eller Indre efter en lille Menneskealders Forløb.

Fru Christine havde vundet det, som bestaar, fordi det har gennemtrængt et Menneskes Sjæl og Legeme med en Kraft, der overvinder al Skrøbelighed og Omskiftelighed.

Hun var naaet dertil igennem Fortvivlelse, efter at have forbandet Døden. Hendes Barn, hun vilde have ofret det uden Betænkning, for at faa sin Mand igen. Hun havde raset imod Krigen. Hun havde haanet Fædrelandet, for hvis Ære han var faldet — kun for dets Ære, uden nogen Nytte, i en paa Forhaand haabløs Kamp. Hvor meningsløst! Hvor latterligt! Og i det hele taget hvor barbarisk at hidse Mennesker med Vaaben i Haand

imod hinanden, Mennesker, som havde dem, de elskede, og som blev elskede igen med en Kærlighed, der maatte dræbe, naar de ikke var mere.

Men Døden havde set det gennem Aarhundreder og hos alle Folk, at en Kvindes Sorg over den, hun virkelig elsker, har ikke Lidenskabens Selvviskhed. Den har Evnen til ikke at kunne miste, til at ville beholde og øge sit Kærlighedens Pund i stigende Aagren.

Døden havde taget Fru Christines unge Elskede; Døden havde hindret Tidens Rottetand i at prøve paa at gnave deres Kærlighed; Døden havde ladet Krigens Sørgeklokker lyde over det hele Land, da han gik bort.

Men den Klang havde hidset Fru Christine og gjort hende vild, syntes hende at øge hendes Sorg ved at lægge den blot for andre Mennesker.

Hun vilde have ruget ene over sit Tab. Ingen anden skulde have haft Lov til at sørge over hendes Mand end hun. Han kom ikke de andre, ikke Landet og Folket ved, hun alene havde ejet ham, og hun alene med sit Barn vilde græde over ham. Hun var skinsyg paa de andres Medfølelse, paa den hele Luft af fælles Sorg omkring hende. Hvor turde noget andet Menneske ville have et Begreb om, hvad *hun* havde tabt, det umaalelige, for hende selv ufattelige!

Men lidt efter lidt maatte Hadet i hendes Sorg svinde, Hadet til Krigen, til Døden, til den Gud, som hun ikke mere vilde anraabe, fordi han saa bittert havde skuffet hendes Tiltro.

Medens Fru Christines Mand levede, havde hendes Tilværelse svinget om hendes Kærlighed i urokkeligt trygge Pendulslag; selv Ulykkens voldsomste Stød kunde ikke i Længden forstyrre denne Ligevægt, fordi den ikke kunde ophæve det uforanderlige Tyngdepunkt i hende selv. Omkring sin taknemmelige, uforgængelige Kærlighed maatte hun naturnødvendigt tilsidst svinge i Ro.

Og en skønne Dag, da hendes lille Dreng var lagt i Seng, og hun sad alene i Mørkningen, i sin Stue ud mod Volden, blev hun grebet af Skamfuldhed. Hun følte sig som den, der havde været i uværdige Følelsers Vold. Hun var nær ved at gaa hen og trække Gardinerne til for de blege Ruder, der syntes hende at se som Øjne ind i Stuen.

Kunde de ikke hviske til Menneskene om, hvad de havde set i denne onde Tid?

Hun undsaa sig og ønskede, at andre ikke skulde tænke daarligt om hende for hendes afmægtige Bitterheds og hidsende Længsels Skyld.

Stille smeltede denne Kvindesjæls store Kærlighed alt Had og al haabløs Pine, al brændende Trang mod det forgængelige og al snever Hensynsløshed mod andre Mennesker.

Da blev det Smertens Brus, der laa i Luften om hende, til en Lise for Fru Christine. Da ledte netop den store Fællessorg hende over til andre Mennesker i Kærlighed og til deres Kærlighed.

Det Hus, som Fru Christine boede i, var hendes Mands gamle Forældres.

Dér havde han villet vide hende og sit Barn, efter at de havde maattet flygte for Fjenden, og medens han var i Krig.

Aldrig vilde hun nu forlade denne tredje Sal, hvor de gamle boede nedenunder. Der knyttede sig altfor mange levende Minder til disse Stuer og Trappegange og til Udsigten fra disse Vinduer med smalle Karme.

Hvor ofte var ikke under Krigen den gamle Mand kommen op der nede fra og havde gjort sig et Ærinde, blot for at kunne trykke hendes Haand og klappe hende stille paa Skulderen, naar han gik igen. Da stod hun i Døren, medens han steg ned ad Trappen, og nikkede til ham og følte, hvor uendelig meget mere Tavshed kan sige end Ord.

„Tak, Bedstefader og hils; jeg kommer lidt ned siden!“ —

Dér havde han staaet, paa den Plads tæt ved Døren i hendes Dagligstue, sammen med den Mand, der bragte Dødsbudskabet: hun havde rejst sig fra sit Sybord.

Skulde hun nogen Sinde kunne flytte fra den Stue, som gemte dette Minde? Den maatte være hende hellig, som selve hendes Mands Grav.

Kærligt havde de to gamle Mennesker baaret Selviskheden i hendes Sorgs første Tid. Taalsomt havde de set deres velmente Forsøg paa at lindre blive skubbede til Side, ja næsten ringeagtede og optagne med Krænkelse. De havde taget det som dem, der havde levet længe nok til at forstaa Utaknemmelighed og har Kærlighed nok til at tilgive den.

Som manende Stemmer talte fra alle Væggene i det gamle Hus Minderne herom til Fru Christine, og hun følte Taknemmeligheden over, at der blev levnet hende Lejlighed til det lykkeligste af alt, at gøre Uret god igen, inden det er for silde.

De gamle Folk havde levet deres Arbejdsdag til Ende. Og over deres Aften var Solnedgangens Stilhed og Ro. De mindedes meget, der laa fjernt, og glemte mangen Plage, som laa nær. Krig og Død havde været dem som Havets Melodi, der altid lyder i deres Øren, der bor ved Søen. Deres Liv var naaet fra Brandskæret i Aarhundredets Begyndelse gennem Julidagens Jubel i dets Midte til Februarnattens Isslag mod dets Slutning. De kendte Tilskikkelsens Højhed og den Styrke, som vokser af Prøvelse, og de havde fundet Livets Indhold i deres eget Indre. Deres Hjem var den Lade, hvori de havde bjerget alt det, de havde kunnet fravriste Livet; det fortalte hver Erindring og hvert et Stykke Møbel, hver en Tanke og hver Betoning, hele deres Tilværelses dybe, rolige Aandedrag.

Fru Christine gled med sit Barn ind i dets Bedsteforældres Verden som dens naturlige Fortsættelse.

I det Hjem, hvorfra hendes Mand var udgaaet, for det Land, som han havde ofret Livet, gennem det Barn, som var hans og hendes, vilde hun nu bringe sit Liv som Indsats — saaledes Haand i Haand med den, hun havde elsket, indtil Døden.

Døden maatte altid inddele Menneskene i dem, der kunde se det usynlige, og de andre. De andre var de fleste; men til Tider blev deres Horder trængte tilbage af de seendes Glavind.

Saaledes i Danmark efter 64.

Dengang tog Landets Døde Del i Landets Liv og bestemte dets Handlinger, Genrejsningens Handlinger.

De var med i de troendes Bønner mod Himlen og i Kundskabens Slaaen Portene op mod den store Verden; de stod bagved Handelsmandens Kalkyler og Bondens Rydden Hede; ingen Sinde forstod man bedre, at et Folk netop ikke var alene de tilfældigt nu levende Mennesker.

Og dengang ærede man Døden.

Man betragtede ham ikke som en Skraldemand, der kører Livets Affald bort, og som man smed ned ad Trapperne, hvis

han vilde falde paa at gaa ind i Stuen, for at tale med. Man turde nævne hans Navn, uden at Hoben peb fornærmet i Fingrene, eller Digtere søgte at faa det listet bort i Ord og under tusinder af Blomster; man bød ham netop ind i sit Lønkammer, for at lytte til ham, naar der var stille, og hans Røst ikke kunde overdøves af al Menneskenes tusindtungede Adspredelse.

Ved hans Haand vandt Fru Christine det Liv, som er befolket af saa meget ud over det, der ses, og som gennemstrømmes af et uforgængeligt Lys.

Omkring Fru Christines egen Verden laa det usynliges store Rige, hvori hun færdedes som blandt Mennesker. Der hentede hun Kraft til sin Gerning for sit Barn.

Titusinder af fine Veje førte derud, Erindringernes og Handlingernes Veje, ved hans Haand, som ikke var mere, og i hans Aand. Talløse var Stierne ind i andre Menneskers Hjerter, til Samfølelse, Overbærenhed, fælles Haab; og der var dem, som førte ud til den store Betragtnings uendelige Oceaner, fra hvis Strande hun vendte tilbage styrket af den fuldkomne Underlegenheds Fortrøstnig til det stærkeste.

Den Vinter, Ængstelsen sled hende, det Foraar, Fortvivlelsen sugede hende, havde gjort hendes Legeme svagt.

Hun værgede sig, det bedste, som hun kunde, af Hensyn til sit Barn og sin Pligt.

Men naar i barske Vintre Hosten overfaldt hende, naar hun efter en overanstrengt Tid følte Svaghed komme listende, som kunde gøre hende til Bytte for lurende Syge, lukkede hun ofte Øjnene og smilede.

Ti hendes Svagelighed var hende kær, som alt, hvad der hang sammen med ham, hun havde elsket. Den var hende i sin Smerte et sidste legemligt Baand mellem hende og ham. Stundom, naar hun længe havde følt sig legemligt helt vel tilpas, kunde hun ønske sin Skrøbelighed hid og var lykkelig, naar den kom med sin Pine.

Saa var det om Vinteren, en ti-femten Aar efter Krigen.

Fru Christine følte sig mærkværdigt lykkelig, uden et Ønske, og dog som opfyldt af en stor Forventning. Hendes Søn, som nu var en Yngling, gik fremad paa alle Maader, og han var endnu

fuldt ud hendes og det gamle Hjems. Bedsteforældrenes Øjne var lukkede i en Fred, som havde været hende den mildeste Forjættelse. Intet syntes hende uoverstigeligt. Det var hende, som om Himmel og Jord gik sammen og hun kunde overkomme alt.

Da kom i stormfulde Decemberdage med Rusk og Regn Sygdommen som en klam Gysen ind i hendes Stue. Den greb hende og omskiftedes til en sveddryppende Feber.

Og faa Dage efter blev, i Natlampens Skær, Døren sagte aabnet ind til hendes Sovekammer.

Det var Døden, der traadte ind, som hin Foraarsnat i Krigens Tid.

Han saa' sig om.

Alt var som da.

Barnesengen stod der endnu, paa samme Plads, med de høje, skærmende Tremmer, men dækket med det hæklede, hvide Tæppe.

Herinde hvilede en trofast; en, som forstod at tro.

Døden traadte stilfærdigt ind i Skyggen.

Sønnen sad ved sin Moders Seng og holdt hendes fugtige Haand. Han hviskede til hende og saa ind i hendes Øjne, indtil hun sov ind med et Smil.

Men da hun atter vaagnede, var det med et Blik, som først langsomt vendte tilbage fra det fjerne, og da var det Dødens Haand, hun greb.

Døden, den kærlige, bøjede sig over hende i den Mands Skikkelse, hun havde elsket, og i hans Arme blev hun borte ...

II

Døden var falden hen i de gamle Erindringer.

Nu rejste han sig fra sin Bænk i Ørstedsparken og saa' lidt adspredt ud i Rummet, slentrede derpaa langsomt over Broen, ud ad Porten ved Jermers Taarn og hen paa Raadhuspladsen igen.

Længe stod han stille ved det store Ventehus for Sporvognene.

Der var en stærk Færdsel af Mennesker, Arbejdsvogne, Drosker og uafladeligt kredsende, elektriske Sporvogne.

Raadhustaarnets Klokkespil slyngede drønende Tiden ud over mange Folk, der travlt krydsede hinanden paa Gaden eller fyldte op i Kaféerne paa alle Torvets Hjørner.

Vejret var blændende. Et prangende Solskin hvilede over alle Ting, lige ned til den støvede Hestegødning paa Asfalten. Himlen var helt poleret blaa. Der blæste en let Vind, som fik det blanke til yderligere at spille og glinse.

Og Døden syntes, at alle Mennesker stirrede ind i denne stikkende Sol, som om den aldrig skulde blegne — fra de pyntede Damer i Herskabsvognen til Sandwichmanden, der vandrede af Sted med sin Plakat paa Ryggen og en dampende Cigar i Munden.

En munter, livsglad By vilde vistnok mange sige.

Men for Dødens fine Øre skurrede Luften helt af allehaande urene Lyde i en svimlende Bølgen, der næsten fik det til at kvalme for ham.

Var det Fru Christines Land?

Paa Døden virkede disse livlige Mennesker sørgmodigt, som optagne Spillere, der stirrede mod det belyste grønne Bord, med en Guldskilling eller en Kobberslant i Haanden.

Der var ingen trofast og tilfreds Arbejdssurren og Arbejdssnurren i Luften, ingen hyggende og samlende Tone. Men som Lyden fra en kæmpemæssig Stemmegaffel dirrede der igennem alt en forfængelig og misundelig Klang af Egenraadighed og Penge.

Og saa ramt der lugtede af Liv!

Netop ramt!

Døden holdt end ikke i sin Tanke af at tale ondt om Livet, som hvis Fjende han altid blev udskreget. Men i og for sig var Livet dog lidet tiltalende og havde en stram Lugt af Stofskifte og Formering, hvor ofte man ogsaa vilde gentage den taabelige Snak, at det først var Døden, som fik det til at stinke.

I nogle tusinde Aar havde Døden været tvungen til at beskæftige sig med Livet og kunde ikke forme sin Opfattelse deraf i andre Ord end, at Livet kun betød noget ved det, som overlevede Livet. Af det store Forgængelighedens Hav ragede i Vejret de Videnskabens og Kunstens, Moralens og Religionens Koraløer, der havde rejst sig af Millioner døde. — Døden var jo ingen Kristen, dertil havde han kendt for mange Religioner. De bar

dog alle Endelighedens Præg, var Forsøg paa at kortlægge Uendelighedens Veje og tvinge Mennesket til at vandre ad bestemte Stier imod sin Evighedstanke. Men en Evighedstanke maatte der være i Menneskenes Liv, om de saa ogsaa mente, det var færdigt, naar de døde; ellers vilde de have mistet det, længe før de gik herfra. Og et Livsens Brød for Menneskene havde Religionerne været, og vilde de blive ved at være; ti evindelig sand var deres bærende Sandhed, at der kun gaves et virkeligt Liv, som var mere end Funktioner, Livet efter Døden. — Døden havde ingen Nationalitet. Selve Tanken var absurd. Men Nationaliteterne var ham Støbeforme for de Særegenheder, der var med til at skabe det uforgængelige. — Sekel efter Sekel havde Døden set Menneskene forandre den Maade, hvorpaa Arbejde var ordnet, og Penge og Magt blev fordelte indenfor deres Samfund; altsammen ligegyldigt, naar det ikke tjente denne Evighedsstræben! Hvad var ham Menneskenes Kadaver og dets Opretholdelse og Pirring? Mennesket gjorde sig Bekymring med tusinde Ting; kun ét var fornødent; at kunne leve som den, der skal dø og som den, der stammer fra døde.

Men disse danske Mennesker omkring ham syntes Døden at leve, som om de aldrig skulde dø, og som om *de* alene havde levet.

Halvt uvillig slentrede Døden indenfor i Hotel Bristols Kafé.

Den var fuld af livligt talende Mennesker, som spiste Frokost eller sad og blev ved at snakke ved Kaffe og Cigar, længe efter at de var færdige med Frokosten.

Overalt flød der med Aviser.

Døden fordybede sig baade i Bladene for Dagen og de gamle, som han lod Opvarteren søge sig frem.

Der var noget i dem, som interesserede ham: man vilde prøve paa at ordne Krigsvæsenet i Danmark til Værn for sin Nationalitet. Her var dog et Udsyn ud imod det, som var mere end danske Menneskers Velvære. Her var Forbindelsen mellem Nutidens Danmark og Fru Christines Land, Broen over til det Liv, som overlevede Livet.

Men efterhaanden som Døden læste og læste, store Blade og smaa Blade, blev hans Miner mere og mere stramme: man vilde

forberede sig paa Krigen eller lægge Hænderne i Skødet overfor den, altsammen under Skældsord og Forsøg paa at undlive den. Alle Folk i Danmark skældte paa Krigen, om det saa var Officererne. De var kun Officerer og forlangte Fæstninger, Kanoner og Soldater for, at det aldrig nogen Sinde skulde komme til Krig.

Forsvarsvennerne betragtede Krigen som et Uhyre, der skulde skræmmes bort ved saa drabelige Positurer som muligt, ligesom man krummer Fingre og siger Buh! til Børn. Og deres Modstandere anraabte en evig Fred om — som Konen hos Tolstoi — at sætte sig paa Uhyret med sit af alle Landes Proletarer dannede Agterspejl og klemme Luften ud af det.

I Danmark havde man den ene store Afgud, Freden.

Foran hendes Billede, der var af Guld — netop af Guld — laa Befolkningen i Støvet med underdanige Miner, der skinnede af Interesserthed.

Døden skubbede de mange Aviser til Side.

Freden havde altid været ham en led Kvind. Dygtig var hun. kunde stable Spisekamre og Oplagspladser og Statskasser fulde af Værdier, smykke Byer og Hjem med Kunst, stoppe Befolkninger fra øverst til nederst med Kultur, saa at de skinnede som Mortensgæs af Selvglæde.

Men hun var fuld af ægte kvindelig Skinsyge. Ingen anden end hun maatte gøre sig fortjent til Kærlighed. Alting skulde være hendes Velsignelse. Hun skulde være uundværlig for Menneskeheden, æres og elskes og regere, navnlig regere. Og for at tilfredsstille sin skinsyge Kærlighedstrang brugte hun — som mange Kvinder — alle Midler, selv de laveste. Hun fordulgte og løj. kunde netop lyve med den Oprigtighed, som er Kvinder egen. saaledes at hun følte sig forurettet, naar man ikke troede hendes Løgne.

Den stakkels Krig, hvis Laster var saa aabenbare, havde hun andet end den skinhelligste Afsky tilovers for ham?

Hun vidste alt for godt, den ... — Døden havde nær tænkt et Ukvemsord — hvorledes Krigen var et rigtigt Mandfolk, som baade kunde ødelægge og frembringe. Og alt for meget af hvad Freden bragte til Verden, var blevet til i hans Favntag. Men hun fornægtede sin Elsker offentligt og fandt sig i at fremstilles som en pletfri Engel, medens han blev kaldt for Landevejsbølle og Brandstifter.

Døden kom til at tænke paa en Bog, som han havde købt og læst i Kupéen paa Vejen til København. Den var et Slags Jubilæumsskrift over Landets Udvikling i det nittende Aarhundrede.

Der var en ren Smørglorie af Fredens Velsignelser omkring den Bog. I et forpustet Forbigaaende stod der dog et Sted, at Krigen i Aarhundredets Begyndelse havde knust usund Vindskibelighed og sat trofast Arbejde i Stedet; nogle andre forskræmte Linjer sagde, at dansk Handels Frigørelse af Tyskeraaget skyldtes Krigen i Aarhundredets Midte; ja, i Artiklen om det vidunderlige Landbrug hed det endogsaa, at dets Sejrsgang var baaret af den nationale Fornyelse, som Landets sidste Krig førte med sig. Men intet særligt Kapitel havde turdet helliges Krigens økonomiske og moralske Betydning for Danmark i det nittende Aarhundrede. Nu forstod Døden det fuld vel: herom kunde der kun tales i kortaandede Selvfølgeligheder, som lod sig overhøre. Ellers skulde man have set Freden, den huldsalige Fred puste sine Præster op til rene Delirier over Landetab, Statsbankerot og andre Udvendigheder. — Der var nu engang ingen Hjælp for dem, der kun kunde se det synlige. Og der var endnu mindre Hjælp for dem, der *ikke vilde* se det aabenbare, som Stenene paa Gaden burde raabe ud. Tusinder og atter tusinder skræmmedes tilbage af Krigens Vaaben, men ikke af den skjulte List, det forklædte Bedrag, det ansvarsløse Massernes Tryk, som brugtes og atter brugtes i Kampen om Magt eller Velvære. Deres forvænte Nerver skreg op over Smerterne fra et Granatsaar og jamrede over opbrændte Værdier; men for at kunne herske eller nyde ødede de af Samfundets bedste Kraft og voldte den mangfoldigste aandelige Marter og legemlige Pinsel. Og den falske Fred smilede hen over det altsammen.

Døden rejste sig.

Det var begyndt at tynde noget ud inde paa Kaféen. Nu skulde Folk spadsere eller ogsaa se lidt til deres Forretninger.

Han betalte og gik ned igennem Strøget i dybe Tanker; det var kun altfor sikkert, at hver en Gnist Forstaaelse af Dødens gamle Tjener, Krigen, nu var udslukt i det danske Folk. Dens Gru havde intet helligt over sig, var kun Ulykke og Pine. Dens Offervillighed syntes golde Plagerier, dens Udbytte Elendighed.

Og hvad sagde man om ham selv, den ærlige Død!

Mon han ikke skulde tage bort igen og overlade Landet til de lumske Ildebefindender, de dorske Syger, den snigende Sot — indtil Folk atter lærte at strække Haanden ud og bede om Livet gennem Døden.

Ti Danmark havde glemt, at Livet ikke var til for Menneskenes Skyld, men at Menneskene var til for Livets i Betydningen af det, som overlevede Livet.

Her raabte man med Kultur som med Bananer paa Gaderne, til Næring og Forfriskning for det store Folk og til den billigst mulige Penge. Her vilde man bruge Videnskaben og Kunsten, Moralen og Religionen, de evige Livsværdier i deres skiftende Former, til at tjene Menneskenes Velbehagelighed — eller Lykke var det jo, man kaldte det. Man anerkendte ikke Menneskesjælens Rødder i det uendelige og Stræben mod det ufattelige. Og al Tale om en Nationens Sjæl, som ikke maatte tage Skade, om man saa vandt den hele Verden, var for Nutidens Danske Ord ud i den tomme Luft.

Det havde summet i alle de mange Aviser med saakaldet politisk og social Interesse.

Men Staten var de Mennesker et Ædetrug, ikke en Nationens Borg og Kirke med en Fane smeldende over. Folket var dem en Skare forsultne efter Mad og Lyst og Magt. Samfundslivet blev en brutal Egoismes Sparken bort fra Fadet eller en misundelig Egoismes barnagtige Passen paa, at ingen fik saa meget, at det kunde ærgre nogen anden. Tilværelsen struttede af Rettigheder og saa' med Foragt paa Offer og Gave. Smerte ræddedes man for fra Tandudtrækning til Barnefødsler. Og Døden —! Ham vilde man unde en Stilling som Renovationsmand — skarpt kontroleret af den moderne Hygiejne. Nej, det var vist bedst at rejse.

Døden vilde blot endnu gaa ud paa de gamle Kirkegaarde, som han kendte.

Ud for Bredgade saa' han en vis Bevægelse af Folk, og fra nogle større Bygninger paa Kongens Nytorv vajede Flag paa halv Stang.

Det var dog et Træk som interesserede Døden.

Han spurgte en Herre, hvem det var, der var død.

Ja, det var da en General og som netop nu blev begravet fra Garnisons Kirke.

Døden havde Møje med at holde et Smil tilbage. En General og Danmark! — det lød noget inkommensurabelt for Tiden.

Men Herren forklarede velvilligt videre, at det skulde have været saadan en dygtig Mand, den General; han vilde nok blive savnet haardt ved Ordningen af Forsvarssagen.

Døden vurderede det høfligt fjerne i den pæne Mands Tale om denne General, der *skulde* have været en dygtig Mand og *nok* vilde blive savnet ved Forsvarssagens Ordning.

Den Ordning, tænkte han, medens han gik videre, skulde jo, efter alt, hvad han havde læst, gaa for sig som en Hestehandel med Lidkøb mellem Parterne, naar de var kommen hinanden tilstrækkeligt i Møde. I den Aand skulde et Spørgsmaal løses, som krævede hele Krigens Sætten alting ind paa det afgørende Punkt, med fuld Opofrelse.

Ulykkelige Land, som troede paa, at Halvhed fødte Helhed, at utilstrækkelige Penge var andet end spildte Penge, og at man overhovedet for Penge alene kunde købe Liv, Bevarelse af Liv, af en Nations Liv.

Men Sagen maatte jo være, at Danske baade umiddelbart og intellektuelt havde mistet al Følelse af, at de tilhørte en Nation, inkarneret i en Stat. Deres hele Samfund var ved at opløses i en hensynsløs Individualisme. Den praktiseredes kynisk Mand og Mand imellem, bredte sig skamløst som Grupper og Partier, og de Retninger, der kaldte sig sociale og socialdemokratiske, vilde i Virkeligheden kun de størst mulige Fordele for alle enkelte Individer. Deres Fremtidsstat var blot en teknisk Indretning dertil. Alting her i Landet var paa Marsch imod det rene Nydelsesanarki.

Det var en General, som blev begravet. En Magtens Mand, i Danmark en Afmagtens Mand par excellence!

I Bredgade vajede over Hofhotellets Spisesal Dannebrog paa halvt.

Døden skottede mod det og de andre Flag paa Bygninger runtdt omkring.

Luften om dem var ganske bar for Sorg. Det var kun røde og hvide Duge, der hang for langt ned paa Flagstangen.

Der var Artilleri opmarscheret paa Sct. Annæplads, og der

stod en hel Bataillon Fodfolk henne ved Kirken. En Del nysgerrige Mennesker, som ikke havde travlt, fyldte op paa Fortovene.

Saa blev der Bevægelse blandt Ekvipagerne paa Pladsen, kongelige Vogne kørte bort, Officerer kom i smaa Grupper langsomt ud af Kirken, Artilleriet raslede frem paa Brostenene.

Sørgemusiken begyndte at lyde. I vemodigt festlig Takt gik de mørke Basuner og de lyse Trompeter sammen med Hestehoves klaprende Slag og den dumpe Rullen af Hjul.

Langsomt drog Kanonerne af Sted i Spidsen for Sørgetoget.

Paa Ligvognen stod Kisten hyllet i Dannebrog, alene smykket med Generalens Sabel. Fra de mange tillukkede mørke Kareter glimtede Uniformer frem. Infanterikompagnierne fulgte, Fod for Fod, med Geværerne i Armen.

Døden lod det hele Tog rigtig passere forbi sig.

Virkelig Sorg? Det følte maaske et Par Kvinder og Mænd i hele dette mægtige Følge.

De andre var kun prægede af Nedtrykthed, Forsagthed, Modløshed.

Og da Døden ude paa Kirkegaarden stod henne ved den aabne Grav midt inde mellem alle disse mange sørgende, følte han, at det var Mennesker, hvem Tabet havde gjort fattigere, mindre duelige, mere rede til at undskylde sig selv, i Stedet for viljekraftigere, mere fyldte af Ansvarsfølelse og staalsikre paa, at Tabet skulde og maatte erstattes i den afdødes Aand.

Der lød en hæs Ironi i Kanonskuddenes smækkende Bump og Geværsalvernes Skramlen ude fra Alleen.

Følget spredtes brat.

En civil, halvhundredeaarig Herre tog Afsked med en Officer og gik derpaa alene over mod den ældre Del af Kirkegaarden.

Døden vilde netop samme Vej og fulgte paa Afstand efter; der syntes ham noget kendt i det Menneskes Træk.

Da saa' han den lidt graaanede Herre standse ved en Grav og vidste i samme Nu, at det var Fru Christines Søn. Ti det var her, hun laa begravet hos sin Mand.

Den høje, graa Bautasten, som Kammerater havde rejst over den faldne, var nu helt omslynget af en Vedbend, der voksede

op fra Tavlen ved Bautastenens Fod, hvorpaa Fru Christines Aarstal stod.

Hendes Søn lukkede sig gennem Jerngelænderet ind paa Graven. Længe dvælede han der, puslede lidt ved en Blomst, lidt ved et Blad, følte sig alene og lykkelig over at være alene.

Der var intet Menneske mere at øjne, og Døden saa' han ikke.

Og da han gik hjemefter, vidste han ikke, at det var Døden, der fulgte ham, og som hviskede i hans Tanker.

Fru Christines Søn var bleven en stor Jurist og Forretningsmand tillige, med mange offentlige Hverv.

Naar man talte om hans Karrière, blev det ofte beklaget, at han havde været for ung til at opnaa en førende Rolle i Politik, inden Bønderne blev de herskende med deres Sagførere, Skolelærere og Provinsredaktører. Hvorledes den politiske Magt saa ganske var gledet hans Lag ud af Hænderne, havde Officerssønnen og Bymanden i det sidste Decennium tydelig følt; men det var ikke af Magtbegær, han sørgede derover. Derimod hændte det, at han kunde ligge vaagen om Nætterne i en tungsindig Følelse af, at Grunden for hele hans Liv havde forskudt sig for ham selv. Han var med al sin ydre Sikkerhed og grundfæstede Position en ganske usikker Mand.

Og som Fru Christines Søn den Dag gik bort fra Kirkegaarden, kun fulgt af Døden, følte han sig overvældet af en træt og ubestemt Længsel.

Han skulde have været paa sit Kontor, men gik i Stedet derfor hjem.

Den store og velstaaende Jurist var flyttet hen i Karréen, hvor tidligere Grønningen havde ligget.

Langsomt steg han op ad tæppebelagte Trapper mellem hvidlakerede Vægge.

Inde i hans store, højloftede Lejlighed var der ganske stille.

Det var flere Timer før Middag. Hans Hustru var ude paa Besøg; hans voksne Børn passede deres Forelæsninger og Kursus; de mindre gik Tur med en af Pigerne.

Hjørnestuen ud imod Promenaden var hans Arbejdsværelse. Døden fulgte med derind og satte sig paa en Stol, nær ved Altanen, usynlig for den anden.

Juristen telefonerede Afbud til sit Kontor.

Det slog ham, at Tonen, hvori hans Besked blev modtaget, med al Ærbødighed, havde noget i sig af Ligegyldighed; i den store Forretning, som han havde faaet arbejdet op, var der nu dygtige Folk nok til at varetage hans Arbejde.

Og midt i dette store Hjem, som han ogsaa havde skabt, og hvor han nu sad ganske ene, greb der ham det samme underlige Indtryk af at være overflødig. Med Tiden var hans Besøg paa Forældrenes Grave bleven hyppigere og længere, og han gik der alene. Medens hans Børn var smaa, tog han ofte med sin Hustru og dem ud paa Kirkegaarden, Børnene havde følt sig grebne af hans Fortællinger om dem, som laa der, og hans Hustru dyrkede længe Graven paa en helt sværmerisk Maade. Men Tiden viste, at det for hende og Børnene kun var Stemninger knyttede til hans Person og at de blegnede, efterhaanden som han var kommen til at betyde mindre for dem.

For ham selv kunde Forældrenes Grav aldrig blive Stemning alene; men den hylledes dog Aar for Aar mere og mere i en vis romantisk Fjernhed, der betog ham som et Drømmeland. Han følte det, med stadig ringere Selvbebrejdelse, som en Svaghed, der blev ham mere og mere kær, ikke mindst, fordi han hverken burde eller vilde dele den med andre.

I Dag havde han netop siddet saa længe derude, som om han var ganske død og borte fra den hele Verden — efter denne uendelig triste Begravelse, han kom fra.

Præsten havde talt om det store Arbejde, den Afdøde havde gjort for Ordningen af et nationalt, militært Værn. Og det var rigtigt, Manden havde i Virkeligheden arbejdet sig til Døde. Men inderst inde i hver eneste, som fulgte, saa langt inde hos mange af dem, at de slet ikke vilde være ved, at det var sandt, havde en nagende Stemme hvisket det Ord, som Fru Christines Søn kun altfor godt begreb: Overflødigt!

Kisten havde været svøbt i Nationens Flag, der laa en Sabel paa den, og Krudtrøg drev ind over Graven — Anakronismer i Landet Danmark!

Og hvem forstod mere Præstens Tale om Fædrelandets ædle Søn, der havde ladet Livet for sit Folk. De Ord havde kun en Klang over sig af længst forsvundne og forglemte Dage.

Ti saa dum var Fru Christines Søn ikke, at han noget Øje-

blik troede paa den Nationalfølelse, der vilde højne og bygge og hygge og trygge Landet med en Kultur, der skulde blive lige saa forfinet speciel som det første Klasses Smør, der smeltede i delikate Smagsnuancer paa engelske Ganer. En saadan Sentimentalitet var maaske god nok for nogle tusinder, der tilmed maatte mangle Fornemmelsen af den skrøbelige materielle Grundvold, der bar enhver Kultur. Men de to Millioner fem hundrede og halvfemsindstyve tusinde maatte leve nationalt paa en klar og simpel Fornemmelse af at være knyttet med sine Følelser og sit Udkomme til en Plet Jord, som man vilde holde fremmede fra, om det saa kostede ens Liv. Anskuelig maatte Nationalfølelse være, som en spærret Dør og et godt Vaaben, i denne Virkelighedens Verden. Den maatte kunne fattes af alle og forlange det, som var muligt af alle og det største for alle, Indsatsen af Livet. Den maatte være Demokrat som Døden og ikke lærd som en filosofisk Doktor. Ellers havde den ingen Livsværdi for de mange.

Paa Skrivebordet foran Juristen og den gode Borger laa Kommissionsbetænkninger og Skrifter angaaende den Sag, som kunde have været den mest samlende i Landet og var blevet en af de mest splittende.

Han slog op og læste igen det Partis Betænkning, som kaldte sig Fremtidens og de smaas i Samfundet.

Den var klar som Dagen.

Udad til skulde alle Vaaben nedlægges; indad til skulde Ungdommen øves i Vaabenbrug.

Han havde selv ved Betænkningen lagt et Udklip af det socialdemokratiske Hovedblad, hvor det i en Spidsartikel hed: Der gives kun to Nationer, de fattige og de rige, som gensidigt bekæmper hinanden.

Det var altsaa Fremtidens Nationalitetsbegreb.

Og den i Vaabenbrug indøvede Ungdom, der sikkert ogsaa vilde hævde sig en nem Adgang til de Vaaben, den forstod at bruge, kunde støtte sine Teorier, ikke blot ved det skrevne og levende Ord, ikke blot ved Brugen af den mest udstrakte Valgret, men ogsaa ved at anvende disse ellers saa fordømte Mordredskaber. Krig indenfor den enkelte Nation var ikke den gammeldags forkastelige Krig imellem fredsommelige Nationer. Den

var kun det sociale Demokratis sidste Argument. Og de besiddende havde selv forskyldt dets Anvendelse, fordi de burde have sluppet Besiddelsen og overladt dens Forvaltning i alles Interesse til det med den bredeste Visdom udrustede Demokrati. Dets Argumenters Blod og Brand voldte ingen Ulykker og lagde intet øde, de betød kun de mange kloges Opdragelse af de faa uforstandige, der allerede sad inde med Uretten, fordi de var de faa.

Og overfor denne Kærlighed til de smaa, der vilde tage Krudt og Bly til Hjælp ved sine Kærlighedsgerninger, stod de saakaldte nationale Partiers Kærlighed til deres Penge og Velvære, hvor det gjaldt Spørgsmaalet om Nationens Liv som Nation.

Underlige Former for Kærlighed! Fru Christine havde lært sin Søn en anden.

Men alle Kulturkværnenes og Pengemøllernes Larmen havde døvet dens Røst — ogsaa i hans egen Sjæl.

Døden saa' ham rejse sig fra Skrivebordet og gaa hen at slaa Altandøren til Side.

Nu vidste Døden, hvorfor den Mand boede her.

Han fulgte hans Blik ud over den moderne Ridesti og Legetøjsboulevarden til Resterne af en Stadsgrav og en Volds brede Trækroner, hvorimellem man kunde skimte Vingerne af den allersidste naive gamle Mølle i Kongens København.

Fru Christines Søn stod længe og saa ud i dybe Tanker.

Naar hans Moder i sin Tid havde set over imod Træerne paa en gammel Vold og holdt sin Drengs Haand i sin, var det ikke Minder, der bevægede hendes Sind.

Hende havde Døden skænket en uhyre Realitet, som hun holdt fast til sit sidste Aandedræt. For hende var Manden, som faldt, Fædrelandet, der havde lidt og skulde genoprejses, Barnet, som var hendes og hans og Danmarks, en uopløselig Treenighed, som hun ofrede al sin Tilbedelse og sit utrættelige Arbejde. Hun og Barnet sad i beskedne Kaar; men deres Tilværelse var fuld af hellig Sorg, ukueligt Arbejde og umistelige Glæder, som de skabte selv. Og den Kvinde kunde have staaet i en Vaskebalje fra Morgen til Aften — hun vilde kun have følt den jernhaarde Vilje til at trodse alt Besvær og ikke slippe sit Barn og Sorgen, som var omgivet af en Glorie for hende; paa et Dødsleje af Pjalter

vilde hun være gaaet herfra i Herlighed ved dens Haand, hun havde elsket. Misfornøjelsen, Misundelsen, Selvbeklagelsen vilde aldrig have faaaet Bugt med hendes Livsindhold. Det baade bundede i den danske Jord, hun traadte paa, og saa' op imod en Himmel. Hun kendte ingen æstetisk eller videnskabelig Betragtning af Livet. Livet var i hende og over hende.

Og i de Aaringer efter Krigen havde der i Danmark levet mange Mennesker som Fru Christine, ja, man kunde sige, at enhver i Folket ejede en Gnist af denne hellige Ild og en Krog i den jordiske Esse, hvor Redskaberne blev smedede, som brugtes til den store Udvikling bagefter.

Den, som nu var endt i Pengejagt og social Forsøgsvirksomhed!

Efter 64 smedede man under en dæmpet Sang om Revanche. Men fra den Dag Pikkelhuerne slog Napoleon til Jorden, og Danmark havde mistet hvert et Haab om Revanche i genbetalt Blod og genvundne Landsmænd, begyndte Haabløshed, Fantasteri og Jagt efter Velvære og sætte Kræft i den danske Nation. Tanken om Revanche mistede enhver reel Betragtning og døde hen som et drukkent Raab, Folkets Arbejde vurderedes ikke længere nationalt — undtagen i Forfængelighed — men socialt, og Arbejdets Hellighed blev en Frase; det var nu kun Midlet til aandelig eller — navnlig — legemlig Gevinst.

Døden saa Fru Christines Søn gaa heftigt bort fra Altanen og give sig til at vandre frem og tilbage paa de bløde Tæpper.

Saa kastede han sig i en Stol og lod Blikket løbe omkring sig.

Det store tarvelige Træsnit af de faldne fra Krigen, som havde hængt paa Moderens Væg, var forlængst vandret ud i Drengenes Værelse og der atter bleven afløst af de nyeste Sæsonstjerner. Herinde var kun bleven tilbage de Daguerreotypier af Officerer, som kunde passe til moderne Raderinger og Stik, og saa Faderens Sabel, der havde faaet en Antikvitets delikate Tone.

Vis mig, hvordan du bor, og jeg skal sige dig, hvem du er! Saaledes som det gamle efterhaanden var fortrængt af hans Stuer undtagen det, der havde faaet en æstetisk Patina, saaledes var ogsaa Aanden fra efter 64 under hans Udvikling bleven trængt tilbage og omformet i hans Sind.

Der var kommen en Tid, hvor han med Skælven spurgte, om ikke det, hans Moder havde levet og var død paa, kun havde været en vildfarende Overklassefølelse. Var hele denne stærke Hævden af det nationale naturlig for andre end de faa Besiddende og deres tjenende Redskaber af højere og lavere Art? Havde de mange andre nogen udpræget Interesse i at kunne forblive danske og Herrer over Landets økonomiske Muligheder, som bar de herskendes legemlige og aandelige Trivsel. Hidtil havde de hundrede tusinder fulgt de Besiddende, dumt henrevne eller sløvt modstræbende. Men laa ikke Fremtidens Opgave netop i at sprede Lys over Landet, som Feltraabet lød, bringe Kundskaber ud til de uoplyste, bane Vej for en dybere Forstaaelse af, hvad et Samfund med virkelig Gennemførelse af Menneskerettighederne vilde sige? Alle skulde have Mulighederne for „Lykke“, ingen paa Forhaand være dømt til at føre et Mennesker uværdigt Liv! Maatte ikke al gammel Tale om Gud og Konge og Fædreland og Fane blegne som visnede Symboler overfor dette ene store Retfærdighedskrav?

Ak, han havde set Kundskabens alt omfattende Lys forvandles til Partiernes Tyvelygter. Han havde lært at kende det sjælsfortærende og lykkedræbende i det stejle Raab paa Retfærdighed, der blev til et Raab paa Magt for Magtens Skyld.

Uforglemmeligt var det ham, hvorledes han en Gang havde været med en naiv Mand fra Landet til et Møde, hvor en Mængde Talere optraadte af samme store Folkeparti.

„Hvad syntes De saa om det?“ spurgte han bagefter.

„Jo“, sagde den naive Mand, „jeg syntes, det var ligesom en Krebsekurv, hvor Krebsene uafladelig kravler og kravler og den ene vil til Vejrs paa Ryggen af den anden.“

Sjældent havde han hørt Nutidens parlamentariske, økonomiske, literære Liv bedre karakteriseret.

Og indenfor dette Liv havde han ladet sig spænde for Pengekværnen i den store Stil, den med Dannebrogsflaget og den nationale Ære som Reklameflag paa Toppen, den, som Tiden forlangte skulde dreje hurtigere og hurtigere rundt og male mere og mere af det forbandede Guld. Og han var bleven en dygtig Mand og en anset Mand, og en Mand, der ikke mere turde tænke længere end fra det ene Tilfælde til det andet.

I den aller sidste Tid havde det været ham, som om man stod overfor en Afgørelse i Danmark.

Bønderne herskede over Landet og plejede deres Interesser efter Evne, Arbejderne pressede paa for at gøre Samfundseksperimenter i *deres* Favør, Bourgeosiet var splittet og blaseret, fordærvet af Pengeglæde, nervøst i sin Kulturtrang.

Da lød en Pikken udefra paa Danmarks Riges Port, sagte, men tydelig nok til, at Opmærksomheden vaktes, og en ubestemt Frygt sneg sig ind over Landet. Det var — desværre — ikke Arbejderne, som blev bange; for hvert Skridt, de havde gjort fremad, troede de mere og mere paa virkelighedsfjerneTeorier; det var store Lag af alle andre Samfundsklasser, som endnu huskede, at man gik paa Jorden, og det oven i Købet den lille Smule fattige danske Jord. Der hørtes igen Tale, som ikke blot var Skaaltale eller Foredrag, om Fædreland og Nation. Men den lød i Uro, Angst og Frygt, uden Vilje og Fortrøstning, med en nervøs Skelen ud efter, ikke en mandig Seen ind i sig selv.

Den havde over sig netop hin Stemning fra Kirkegaarden, i Dag, da Generalen blev begravet.

Og som Fru Christines Søn sad her i sin smukke Stue, hørte han selv til dem, der frygtede. Han var bleven moden Mand i Analysens og Pengefremskridtets udmarvende Tid, hvor Nationalitetens Grund var sunken under Danskes Fødder. Mon det ikke skulde være sandt, naar det blev sagt, at det kunde ikke nytte, — fordi Nationen havde tabt Evnen til at kunne ville, lide og dø.

Dø for at leve.

Fru Christines Søn saa' tværs igennem Døden, ud i det straalende Solskin udenfor.

Der stod at læse om Mennesker, der paa en Graavejrsdag, tilsyneladende uden Grund, blot knugede af deres Tilværelses Ensformighed, havde gjort en Ende paa Livet.

Var dette underlige golde Solskin over Danmark mindre egnet til at føde en Spleen, der fik Mennesker til at lukke sig æreløst ud af Tilværelsen?

Uden at vide, hvad han gjorde, rakte Fru Christines Søn Haanden frem imod Døden.

Men Døden saa' ham ind igennem Marv og Ben og rørte sig ikke.

Han tog kun dem, som forstod at dø, dem, som havde Sjæl.

Og denne Mand var bleven til det sjælløse, en Starter og en Betragter. En Starter og en Betragter, i Stedet for en Tjener. Saa kunde hans Arbejde have været nok saa virksomt, hans Betragtning nok saa fyldt af Aand.

Og som ham var det gaaet mange i hans Lag. Den Egenkærlighedens og Endelighedens Bacille, der havde voldt hans Undergang som levende og handlende dansk Mand, havde ædt sig dybt ind i alle Samfundets Lag over det hele Land. Det København, hvoraf han var en lille, typisk Del, var ikke blot Danmarks største By, men Danmarks Hovedstad. Det var ingen Talemaade, at i denne By slog Danmarks Hjerte; her følte Døden selve Landets Puls.

Døden rejste sig op.

Hans Tjenere maatte indtil videre herske over Danmark.

Men naar han paa sin Vej bort fra dette Land kom over Nordsøen, vilde han spørge Krigen, som laa der og ventede, om han mente, der engang virkelig kunde komme Lys over Landet i Danmark.

* * *

Karl Ernst Osthaus. Efter Fotografi.

FOLKWANG-MUSEET I HAGEN I W.

I et mægtigt Dalstrøg i Westphalen, hvor Ennepe flyder sammen med Volme, og Volme hed Ruhr, ligger som et Knudepunkt i det tætte bergiske og rhinske Net af Jærnbanelinier den virksomme og velhavende Industristad Hagen. Byen er ualmindelig skønt beliggende mellem Bjærge med bløde Linier og frodig Vegetation; men selv har den ikke noget fristende ved sit Fysiognomi. Den har undergaaet sin sidste Udvikling, faaet sin nuværende Form i de Aar, hvor den tyske Industri brutalt raserede alle Spor af Kunst og Kultur fra Fortiden og lod Kulstøvet drysse over den Ørken af Sten, den satte i Stedet.

Som et dristigt Paradoks staar i denne banale Fabriksby et Museum, hvori mødes de mest raffinerede Ytringer af Kunst fra alle Tider og Lande. „Folkwang"-Museum hedder det efter Frejas Sal i Valhal. En enkelt Mand har skabt det og — har betalt det. *Karl Ernst Osthaus* er hans Navn, hans misundelsesværdige Stilling i Samfundet: Samler og Beskytter af Kunst.

H. v. d. Velde: Maleri-Salen i Folkwang-Museet.

Den endnu kun 34-aarige Mæcen er tilsyneladende i Besiddelse af alt, hvad et Menneske med Rimelighed kan begære. Han har Hustru, Hjem og Børn efter Ønske. Selv er han smuk, sund, ufordærvet og elskværdig, — en Gentleman fra Fod til Isse. Han har klar Forstand og livfuld Fantasi, er digterisk anlagt og dog ikke mere af en Drømmer end, at han ogsaa forstaar sig godt paa Forretninger. At han synes ubegrænset tilegnelsesdygtig hænger sammen med, at han er ubegrænset fri for Fordomme, men ogsaa med hans omfattende almene Dannelse. Han studerede oprindelig Filosofi og Historie, senere Naturvidenskab. Hans første Erhvervelse som Samler var 45,000 Insekter, hans næste en lige saa mægtig Mineralie-Samling. Da han paabegyndte sit Museum i 1899, var det først og fremmest tiltænkt disse Samlinger. Men medens Huset byggedes, modnedes hans Plan om ogsaa at gøre det til et Museum for Kunst. Han havde som ung Student gjort en Rejse til København, og efter de første Kunstindtryk, han modtog her, var fulgt en Hunger efter Kunst, han ikke tidligere havde kendt. Han rejste fra Kiel til Berlin, fra Berlin til Strassburg, fra Strassburg til Wien, studerede saa atter en Tid lang Naturvidenskab i Bonn og gjorde i 1898 i Selskab med sin Insektsamlings

tidligere Ejer, en Professor i Bonn, en naturvidenskabelig Rejse til Nordafrika. Endnu vaklede han. Men da han Aaret efter foretog en Orientrejse, var det ikke længere for at samle Sommerfugle, men for at købe Kunst. Hjemkommen arbejdede han en lille Tid museumsmæssig hos Brinckmann og smittedes snart af dennes Begejstring for Japan. Fra Japan vendte han sit Sværmeri til Kina, fra Kina til Persien, fra Persien til Spanien, fra Spanien til Manet og de nyere franske Impressionister, fra disse til den nyeste Kunst i det hele og særlig til den nye Stils Skaber, Henry van de Velde. Allerede stod Museet i Hagen færdigt i det ydre: et ualmindelig uheldigt Produkt af den herskende Smag for Paaklistring af en eller anden historisk Stilart, da van de Veldes eminente Betydning for første Gang gik op for Osthaus. Han afskedigede sin Berliner-Baurat, indforskrev van de Velde fra Brüssel og lod nu hele det indre af Bygningen indtil de mindste Enkeltheder forme af den store Fornyer, der her fik sin første omfattende Opgave og løste den med et af Skaberlængsler løftet Sind, skønt de allerede givne Rumforhold naturligvis paa mange Maader var en Hindring for Fuldbyrdelsen af en Del af hans Hensigter. Smukt at tænke sig den unge Mester og den endnu yngre Mæcen forenende deres Kræfter om den betydningsfulde Opgave, der laa for: Indretningen af de første Museumsrum i Overensstemmelse med de moderne Fornuftprincipper for Arkitektur.

H. v. d. Velde: Hal i Folkwang-Museet.

Med Lidenskab har senere Osthaus fyldt disse Rum. Allerede er Museet for lille, og for dets Ejer er det kun et Tidsspørgsmaal og et Pengespørgsmaal at rejse et helt nyt Museum og gøre dette ogsaa i det ydre stemmende med sin Smag for det moderne konstruktive Princip. Imidlertid samler han med usvækket Kraft og

med bestandig sikrere Bevidsthed om sit Maal. Han har nemlig et Maal for sine Bestræbelser, et Maal, til hvilket Museet endda kun er et enkelt af Midlerne. Hans Forfædre har skabt hans Formue, men lagt hans By øde for Kultur. Det er hans Maal at vise, at ny kunstnerisk Kultur kan skabes paa tilsyneladende kulturfjendsk Grund. Han vil med sit Eksempel lære, at hvad der vindes ved Industrien, bør komme Kunsten til Gode, omsættes i Kunst, indtil Industrien følger efter og selv bliver Kunst.

Man skal maaske helst have set Karl Ernst Osthaus i hans Milieu. Naar han fra sit Museum fører En først til det sindrigt gennemtænkte og bundsolidt og smagfuldt gennemførte Hjem, som van de Velde for Øjeblikket bygger for ham paa Højderne uden for Hagen, og naar han deroppefra demonstrerer sine Planer, kan selv en Skeptiker blive tilbøjelig til at dele hans gode Tro til Fremtiden. Pegende med sin Finger omskriver han et Stykke Land, som han har købt, og som er saa stort, at en By kan rejse sig paa det. Intet mindre end en By vil han nemlig bygge, en ny By, opstegen af den gamles Kul-Aske, opført under hans Kontrol efter Tegninger af Tysklands første Arkitekter. Han tænker sig at lade hver af disse faa en hel Gade eller et helt Kvarter at bygge, og Begyndelsen er allerede gjort. Saa paapeger han, hvorledes han paa andre Punkter — endnu spredte — har haft Midler og Held til at afvende Vansmagen og tilvejebringe noget af kunstnerisk Værd og Betydning. Da Byen skulde have et Krematorium (det første i Tyskland), lod han for egen Regning Peter Behrens gøre Udkast til det, forærede Byen Udkastet og 10,000 Mark i Tilgift. Det skyldes ogsaa ham, at Aktieselskabet „Hagener Textilindustrie" for Tiden lader opføre en Koloni paa henved 90 Arbejder-Boliger efter Tegning af Richard Riemerschneid, og at samme Selskab har ladet sig bygge en Mødesal, et andet Firma et Maskinhus af van der Velde. Ogsaa for private, Venner og Bekendte af Osthaus, har efter dennes Tilskyndelse van de Velde og Peter Behrens opført Huse. Saaledes søger han at blive sin Bys kunstneriske Samvittighed. Usynlig og dog allesteds nærværende, reformerende endog Kattunfabrikkerne, fra hvilke nu udgaar de fleste af de smukke trykte Stoffer, der har afløst Tapetpapiret i alle moderne Hjem i Tyskland.

Som han staar dér og demonstrerer sine Planer og beskedent nævner, hvad han alt har udrettet, fatter man, som sagt, Tillid til

den Fremtid, der foresvæver ham. Der er i hans Blik noget paa een Gang fjerntseende og fast, som siger, at han er fremsynt, og at han ikke taler i det blaa. Om hans Midler rækker lige saa langt som hans gode Vilje og hans gode Tro, vil Byen Hagen i hvert Fald komme til at staa som et mærkeligt Dokument om en mærkelig Mand og hans Tid. Dristig er hans Drøm; naar han skrifter den helt, gaar den langt ud over hans By og dens Bezirk. Saaledes skriver han i et Brev: „Det har ligget mig paa Hjerte at gøre det højt udviklede Vestpreussen kulturelt uafhængigt af Berlin. De derfra udgaaende Centralisations-Bestræbelser truer vort aandelige Liv. De er saa meget fordærveligere, som vor Finanskraft er i mægtig Fremgang. Faren for, at disse uhyre Midler skal komme Godtkøbsproduktionen til Gode, er stor. Kun et aandeligt og kunstnerisk velrustet Centralsted for Kulturinteresser kan stille disse Kræfter værdige Maal. Af Berlin er der i saa Henseende intet at vente, Düsseldorf er haabløs. *Die Aufgabe also war vogelfrei — ich habe sie aufzugreifen versucht.*

Men nok om hans Drømme, nu til hans Museum, der er en Realitet.

Man har ikke gaaet mange Skridt derinde, før man er paa det rene med, at dette Museum er forskelligt fra alle andre. En isnende Atmosfære slaar i de fleste andre Museer En i Møde fra en ubrugelig og ubenyttet Vestibule eller Trappehal. I Museet i Hagen, som i sin Grundplan hører den gamle Tid til, er der ogsaa en Vestibule; men den er ikke ubenyttet, og den modtager gennem gule og violette Glas i en af van de Velde udført ornamental Komposition i Taget et malerisk Ovenlys, som i og for sig er en kunstnerisk Nydelse, og i Skæret af hvilket Genstandene faar en solskinsagtig Tone, der smigrer dem ind i Sindet. Maaske har van de Velde og Osthaus hist og her lagt lidt for meget an paa saadanne indsmigrende Virkninger, men disse Bestræbelser for at afvinde Tingene deres yderste Skønhed er dog prisværdige i Sammenligning med den hjerteløse Systematik og systematiske Hjerteløshed, hvormed man i mange andre Museer ser skønne Ting behandlede.

Det er i første Række den manglende Systematik og den i Stedet for gennemførte Æstetik, der gør Museet i Hagen forskelligt fra de ældre Museer. Ikke Kunsthistorie, men Kærlighed til Kunst har dette Museums Grundlægger og Ejer villet lære sin Bys Bor-

gere. Havde man ikke set det, vilde man næppe tro det muligt, at gammelt og modernt (og de største Modsætninger inden for det ene og det andet) uden Skade for Tingenes Skønhed lod sig blande saaledes sammen, som det her er sket. Her er Side om Side antik Kunst og Renaissance og vore Dages Impressionisme. Her hænger Ramme ved Ramme Gauguin, Böcklin og Syberg, og under deres Billeder staar et fransk Bureau fra det 18de Aarhundredes Slutning. Paa Ære: det ene skader ikke det andet, — blot Tingene i sig selv er gode, og en Mand med Smag stiller dem sammen.

Begge Betingelser har her været til Stede. Samlingerne er ikke blot ordnede og opstillede med Smag, men ogsaa samlede af en Kender og Kræser, og eftersom de kun er Udtryk for Enkeltmands Smag og ikke for den Smag, som i andre Museer har skiftet med Tid og med Ledelse, er Totalindtrykket af dem en Enhed og Harmoni, hvori der er en Hvile for Sindet, skønt de bestaar af Kunst og Kunsthaandværk fra alle Tider og Lande, altsaa af et højst uensartet Stof.

Her er ægyptiske Oldsager, Kar af Alabast og Granit, Skarabæer og andre Amuletter. Her er græsk Vasekunst fra dens forskellige Trin af Udvikling og græsk Smykkekunst af Guld. Her er en herlig Samling af de uforlignelige fønikiske Glas fra Tyrus og Sidon, Terrakotta-Masker fra Girgenti, nordiske Oldsager fra Stenalderen, oldkristelige Lamper, Arbejder i Ler, Læder og Metal fra Orienten, der indvarsler Renaissancen i Europa, spansk- mauriske Fajancer og Fliser, i hvis Lustrer to Verdensdele og to Tidsaldre brydes. Her er gotiske Træskulpturer og Billeder af de gamle nederlandske Skoler. Her er Værker af den tidlige italienske Renaissance, bl. a. et smukt Tabernakel af Desiderio. Her er det 16de Aarhundredes Kunsthaandværk: Majolikaer fra Faenza, Kniplinger fra Venedig, rhinsk Stentøj, emaljerede tyske Glas, Møbler fra Westphalen og et pragtfuldt sydtysk Skab. Helt op til den ny Tid, ja de sidste Aar kan man følge Kunsthaandværkets Udvikling og ende, om man vil, med københavnsk Porcelæn og Københavneren Georg Jensens Smykker. Men man griber sig i det: en systematisk og historisk Opregning er ikke formaalstjenlig her, hvor der netop skulde gives en Forestilling om de usystematiske og kun æsthetiske Synspunkter, ud fra hvilke Samlingens Stykker er bragte sammen. Her er for en Kunsthistoriker en sjælden Lejlighed til at glemme Historien for

Kunsten. Skam, om man ikke greb den og i Flæng gjorde Rede for nogle Indtryk!

Nogle mindre gunstige mangler naturligvis ikke ganske. Den unge franske Maler, der bærer det herhjemme ukendte Navn *Henri Matisse,* er vistnok en Fejltagelse af Osthaus; i hvert Fald er det Meddeleren af disse Betragtninger umuligt at se andet i denne Kunstner end en fræk Forfladiger af Gauguin. Ogsaa om *Georges Minne,* denne mærkelige Bondesøn og Billedhugger fra Brügges Omegn, der ganske isoleret har tilegnet sig en arkaiserende, halvt gotisk Stil, som kunde synes Resultatet af allehaande Paavirkninger, fordi den ytrer sig paa en egen tør og ufrodig Vis, — ogsaa om ham lod der sig strides. Ligesaa om et og andet enkelt Billed af berømte Mestre i Samlingen, saaledes om *Watts* „Døden som Forsoner“, der er alt for rigt paa uforsonlige Farver og dramatisk lidt paatrængende fortalt, eller om *Böcklins* „Pan im Kinderreigen“, der er et Alderdomsarbejde og bærer grundigt Præg deraf. Men Osthaus har samlet saa megen udmærket moderne Kunst, at han kan bære Indvendingerne mod enkelte mislykkede Indkøb. Han ejer *Feuerbachs* i Farven lidt frosne, men i Kompositionen klassisk strenge og skønne „Orpheus“, et virkeligt Hovedværk af denne Kunstner, som nu overalt i Tyskland faar Oprejsning for den forsmædelige Ligegyldighed, han mødte i levende Live. Af *Thoma,* som et langt Levned har forskaanet for den samme Skæbne, ejer Museet et Billede af en Gedeflok, der ualmindelig tydeligt viser, hvad denne som Landskabs-, Dyre- og Stillebensmaler saa indtagende, som Figurmaler ofte saa afskrækkende tyske Kunstner koloristisk skylder *Courbet.* At selve Mesteren fra Ornans er repræsenteret (med et herligt Billede af en Hjort) i Samlingen, er kun rimeligt og billigt efter den Rolle, man nu ved, han har spillet inden for en Gruppe af Tysklands Kunstnere, deriblandt nogle af de bedste. Uvilkaarligt stadfæster man i det hele i Osthaus' Samling en Række af de seneste kunsthistoriske Erfaringer og Kendsgerninger. Saaledes den, at *Trübner,* af hvem Museet ejer den noget nøgternt opfattede, men ægte malerisk behandlede „Dame i graat“, stammer i lige Linie ned fra Manet, og ligeledes at *Schuck,* Leibls Ven, i sine udmærkede Stillebensbilleder — ligesom Leibl selv i første Fase — var et Produkt af Manet og Courbet. Ogsaa et stort Anlæg til en „Ecce homo“ af *Daumier* er aabenbart anskaffet under

Feuerbach: Orpheus (Folkwang-Museet).

Indtryk af de sidste Tiders voksende Erkendelse af eller helt nye Meninger om mange Kunstnere fra det nu historisk endte 19de Aarhundred. Den nye Opfattelse af Daumier skriver sig, som bekendt, fra de store retrospektive Fremvisninger paa Verdensudstillingerne i 89 og 1900. Hvad der ved hine Lejligheder blev fastslaaet m. H. t. Daumier, nemlig at han var en endnu genialere Maler end Tegner, at han som Maler har været Millets Forudsætning, men at han med sin mægtige, næsten michelangeloske Formgivning navnlig i Grupper og Masser af Figurer i heftig Bevægelse langt overgaar sin store Efterfølger: det lader sig maaske ikke altsammen bekræfte i Osthaus' Billed, men dette er dog en af de mange tidssvarende Erhvervelser, med hvilke Museet i Hagen ikke udmærker sig mindst.

Der skal ikke længere Mod til at købe Billeder af Feuerbach eller Marées, Leibl, Trübner eller Thoma, endmindre til at erhverve en Daumier,en Courbet eller Manet (i Berlin har det dog, som man ved, nylig kostet en udmærket Museumsdirektør hans Stilling). Men der skal saare mange Penge til: et ikke en Gang helt godt Billede af *Manet,* en flygtig Portrætskitse af Baudelaires Elskerinde udstrakt paa en Sofa, hænger for Tiden „paa Prøve“ hos Osthaus og koster en Formue. Af Manet ejer Museet i Forvejen en anden Skitse, som forestiller en Bombes Eksplosion i en Flok Soldater, og hvori Virkningen af det frygtelige Sekund er som greben og fastholdt i Sekundet selv. Ogsaa af de øvrige ældre franske Impressionister er flere godt, om end endnu utilstrækkeligt repræsenterede, ingen dog saa godt som *Renoir,* af hvem her findes det berømte, men hidtil kun af Gengivelser kendte Billed af en hvidklædt Dame med opslaaet sort Parasol under grønne Træer, gennem hvilke en kølig Sol sender sine perlemorfarvede Pletter. Det er den Dame, som Renoir i Aaret 1868 udstillede paa Salonen under Navnet „Lise“. Billedet blev malet fuldt færdigt i fri Luft, men det blev til Held malet paa en Tid, hvor Friluftsmaleriet endnu ikke forkastede saadanne Fortrin som Fasthed i Formen, dekorativ Billedvirkning, malerisk Sammenhæng og Holdning, — Fortrin, som man hyppigst forgæves vil søge i de ofte vaporøse og jævnlig lidt blødagtige Billeder af Renoir fra dennes senere Aar.

At moderne Billedhuggere som *Meunier, Rodin* og *Mailloe* er repræsenterede i dette moderne Museum siger næsten sig

Renoir: Lise (Folkwang-Museet).

selv. Mærkeligere er det, at her intet er af Vigeland. Mærkeligt i det hele, at Osthaus ikke har skænket Skandinaviens Kunst større Opmærksomhed, end Tilfældet er. Et ikke videre betydeligt Strandbillede af *Munch,* det før omtalte Genre-Billede af *Syberg:* det er alt. Intet af Willumsen, intet af Hammershøj, som man dog skulde tro stemmede med denne Samlers udprægede Sans for de stærke eller sære Kunstnernaturer. Af den paa een Gang særeste og stærkeste af alle, *van Gogh,* har Samlingen en Tegning, to Landskaber med Figurer, der i meget minder om Millet, samt et Studiehoved, der rigtig skinner af sin Mesters Glæde over rene og lysende Farver. Af van Goghs Ven og Stridsfælle, *Gauguin,* er her ikke mindre end 8 Malerier fra Tahiti. Det er i første Række disse Billeder af van Gogh og Gauguin (ogsaa en *Cezanne* kunde nævnes i denne Sammenhæng), der giver Museet i Hagen dets indtagende uofficielle, dets sande kunstneriske Præg. Mest af alle Gauguins. Med hele sit brændende Farvebegær, trods en Pensel, der raser som i Feber og river og flaar Naturen til sig i vild Lidenskab for den, er van Gogh i sin Kunst dog letfatteligere end Gauguin, og hans Eftermæle nærmer sig da ogsaa i Øjeblikket den officielle Anerkendelse, som Gauguin vistnok først sent — om nogensinde? — vil naa. I van Goghs Billeder er der endnu Tradition; vi ved det ogsaa fra hans Breve, at Fortidens Kunst ingenlunde var ham fremmed. Gauguins Tahiti-Billeder: det er derimod Kunst paa noget nær bar Bund. Naturligvis kunde det aldrig lykkes Gauguin at ryste Europæeren fuldstændig af sig; for selve hans Flugt fra Europa var jo Europæeren i ham Forudsætningen; man kan maaske aflægge en Tro og tage en anden, men man kan ikke aflægge sin Viden og ombytte den med ingen. Men kun det farvede, det kreolske Blod i Gauguins Aarer og noget medfødt barbarisk i hans Instinkter kan forklare, at han trods al sin Viden

van Gogh: Studiehoved (Folkwang-Museet).

Gauguin: Contes barbares (Folkwang-Museet).

og Kunnen i Kunst kunde tilegne sig saa meget af en ægte primitiv og ægte naiv Opfattelse, som der gør sig gældende i Tahiti-Billederne. Det er ikke Publikumskunst, disse Billeder fra de Vildes Verden, hvori en syg Kunstnersjæl har taget sig et Bad, og hvori den virkelig har vundet sin Sundhed tilbage. Man maa for at føle sig styrket af denne Sundhed maaske møde træt selv af alt det i moderne Kunst, som fyldte Gauguin med Lede. Man maa maaske ogsaa helst kunne genkalde sig Giotto eller tidlig græsk Kunst. Fælles med saadan gammel primitiv Kunst har disse Billeder det forjættende. En Fremtid rummes i dem eller synes at rummes i dem. Det er intet Tilfælde, man netop træffer dem i det lille Fremtids-Museum i Hagen. Mere end noget andet bidrager de til de Indtryk, man modtager her, af Ungdom, Haab og Higen.

Om Osthaus' andre Planer skulde strande, vil hans Museum, om det ellers vokser sig stort i samme Aand, hvori det er anlagt, og bevares samlet gennem Tiderne, paa en saare interessant Maade og i en Grad som intet andet moderne Museum blive en Afspejling af Smagen og Kunstsansen i vore Dage. Allerede dette, at Museet forener Kunst med Kunsthaandværk, vil minde om vor Tid med dens tapre Forsøg paa at raade Bod paa Kunsthaandværkets Forsømmelse. Udvalget af Malerier og Skulptur vil vise vor ringe Sans for Fællesstil i egentlig Kunst, vort Forlangende efter Kunstværker med skarpe individuelle Kendetegn, vor levende Interesse forFænomener, der syntes os at indvarsle Fornyelse. Af de overvejende mange franske Billeder vil det fremgaa, at selv i Tyskland erkendte de kunstnerisk oplyste i vor Tid den franske Kunsts Supremati over al anden Kunst i Aarhundredets sidste Halvdel. At Billederne saa at sige udelukkende er valgte med deres koloristiske Kvaliteter for Øje, at der i hele Samlingen ikke findes et Billede med anekdotisk Fortælling, vil vise vor Bevidsthed om, at Malerier først og fremmest bør være Malerkunst. Den udmærkede Samling af japansk Kunst, Træsnit, Keramik, Lak osv. vil minde om Japans Betydning for vor Impressionisme og samtidig tale om vor artistiske Forstaaelse endog af kunstneriske Fremstillinger, hvis Emner for en stor Del ikke rørte vore Hjerter. Det samme gælder et vidunderdejligt gammelt persisk Manuskript med henved 70 Miniaturer, der med Rette er Samlingens Stolthed, og som fortjener at nævnes særskilt. Om levende Skønhedssans og navnlig om en af alle ukunstneriske Hensyn fuldkommen frigjort Skønhedssans vil Museet i Hagen tale — forhaa-

bentlig til sene Tider, og i denne dets Mission i Fremtiden bør Osthaus søge sin Trøst for den triste Tanke, at sin Mission i Nutiden tegner det ikke til at skulle opfylde.

Det ligger nær at sammenligne dette Museum med et andet Museum i en Fabriksby og et, til hvilket lignende Forventninger har været knyttede: Ruskins St. George Museum i Sheffield. Ruskins Navn har formodentlig allerede en og anden maattet mindes ved at læse her om Osthaus. Mellem den store engelske Apostel for Menneskenes Forædling gennem Kunsten og Naturen og den unge tyske Agitator for Skønheden (for Skønhedens egen Skyld) er der dog ikke mere Lighed end mellem den ene og den andens Museum. I Museet i Sheffield er alt Pædagogik, i Museet i Hagen alt Æstetik. Ruskin kunde til sit Øjemed nøjes med Kopier, Fotografier, Stik; Osthaus er det aldrig faldet ind at erhverve andet end Originaler. Til Indførelse i Museet i Sheffield tjener en Bog med Titelen „Principles of art“, hvori man f. Eks. kan læse sig til, hvorfor et Mønster i et vævet Stof er smukt, og hvorfor et sidestillet Mønster er hæsligt. I Osthaus' Museum er der ikke saa meget som en Katalog. Ruskin vilde tage den uindviede ved Haanden for sluttelig at tage ham om Hjertet. Osthaus stiller simpelthen den uindviede Skønheden for Øje i Haab om, at han kan opdage den selv.

Har den ene Ret, eller har den anden? Ak! næppe nogen af dem. Til St. George-Museet i Sheffield gaar efter et Øjenvidnes Udsagn Arbejderne kun hen for at sove Søndag Eftermiddag, naar Solen udenfor stikker for slemt. I Folkwang-Museet i Hagen giver Gulvene Genlyd af den ensomme Besøgendes Skridt. Ingen af Stederne har de uindviede svaret til Forventningerne. Før Hungeren efter Kunst kan indfinde sig, maa vel ogsaa Hungeren efter Brød være stillet.

Dermed har det sagtens lange Udsigter.

I Mellemtiden burde de indviede tage, hvad de uindviede nægter sig eller er ude af Stand til at nyde. Til Ruskin-Museet vil maaske vanskeligt andre falde paa at valfarte end de, hvem *Genius loci* (som der staar paa en Buste i Museet af dets Stifter) drager. Til Osthaus-Museet kan derimod alle rejse, som blot har Kærlighed til Kunst. Thi Genius loci er her selve Kunstens Aand — i alsidigste Udfoldelse af dens ældgamle og evig unge Væsen.

Emil Hannover

TYVE AARS TYSK KULTURARBEJDE

Da i Slutningen af forrige Aar de 350 Mill. Mark, som den prøjsiske Regering havde faaet bevilget til Germanisering af de to polske Provinser Posen og Vest Prøjsen, var forbrugt til Indkøb af Jord m. v. for tyske Kolonister, blev det nødvendigt at søge ny Bevillinger. For at forberede Jordbunden lod Regeringen offentliggøre et pragtfuldt Værk „Zwanzig Jahre deutscher Kulturarbeit, 1886—1906", i hvilket Resultatet af de tyve Aars Arbejde var opgjort, saaledes som det tager sig ud, set gennem Regeringens Briller. En Undersøgelse bygget paa selvstændige Studier og støttet af Udtalelser faldne under Landdagens Forhandlinger vil give et noget mindre rosenfarvet Billede.

Det polske Spørgsmaal skabtes af Frederik den Store, da han deltog i Sønderlemmelsen af det polske Rige. Mon ikke dette ene Forhold er nok til at berøve Frederik hans Adkomst til at benævnes „den Store"? Visselig kunde det være en Fare for Prøjsen, at Hovedstaden kun var 18 Mil fjernet fra polsktalende Lande; men dette lod sig ikke ændre ad Erobringens Vej. Tværtimod, Prøjsens nye polske Provinser var vedblivende beboet af Polakker, og i Stedet for en svag Nabo fik Prøjsen efter 1815 Rusland lige ind paa Livet med de polske Provinser som eneste højst usikre Stødpude. Thi ved Erobringen skabtes der et Had mod Prøjsen i enhver oplyst Polaks Hjerte, og fra Frederik den Store har Prøjsen saaledes arvet det polske Spørgsmaal, som hverken Bismarcks Jern- og Blodpolitik eller Bülows smidigere Fremfærd har vist sig i Stand til at løse.

Frederik var skarpsynet nok til at erkende, at han ikke ved

Erobringen havde rammet en Pæl gennem Livet paa det polske Spøgelse. Men han troede at kunne gøre dette gennem en tysk Kolonisation i stor Stil. Naar Polakkerne blev berøvede deres Rod i Jorden, maatte de til Slut blive saa usle og arme, at de vilde falde for Fortyskelsen. Og Forholdene var tilsyneladende gunstige for en saadan Plan. Jorden ejedes af store Godsejere, til Dels Tyskere, Bønderne var vornede, nedsunkne i Uvidenhed og Armod, uden al Nationalfølelse, og Byerne var smaa og elendige uden nogen dannet Middelstand, som kunde være et Bolværk mod den fremtrængende Tyskhed. Tilsyneladende vilde det være en let Sag for Frederik at faa Bugt med det „polske Tøj“, som han smagfuldt kaldte sine nys erhvervede Undersaatter.

Han indforskrev da fra alle Egne af Tyskland Bønder, som han anbragte dels paa Jord, der tilhørte Staten, dels paa Gaarde oprettede af tysksindede Godsejere efter hans Tilskyndelse.

Men Resultatet svarede ikke til Forventningerne. Skønt Regeringen stedse var rede til at række Kolonisterne en hjælpende Haand, kunde de ikke ret trives. Aarsagen hertil var væsentlig den, at de — som en Forfatter om dette Emne, Onno Klopp, skrev — „for største Delen bestod af Udskud (Gesindel) af enhver Slags, uvant til fast Bopæl og stadigt Arbejde“. Som en anden Forfatter v. Dohm fortæller os, blev derfor Enden paa det, at „de forlod deres elendigt overforgældede Hytter“. — Og selv, hvor de holdt sig, er Resultatet ikke blevet for godt. Saaledes erklærede under Ekspropriationslovens Behandling i Landdagen et Medlem, at han for nogen Tid siden havde en Forretning paa et Gods, som for 100 Aar siden var bleven germaniseret af Hertugen af Würtemberg. Men han maatte have fat paa en polsk Tolk; for Mænd med gode tyske Navne som Hoffmann, Huber og Scholtz forstod ikke et tysk Ord. De var alle blevne poloniserede. Kun i ganske enkelte Tilfælde, i det saakaldte Netzedistrikt, hvor Nybyggernes Antal har været stort nok til ganske at overvælde de tilbageblivende Polakker, er det lykkedes dem at bevare det tyske Sprog. Og det er alt, hvad der er tilbage af den store Frederiks Værk.

Landet var stadig polsk trods alle Fortyskningsbestræbelser. Men det var overmaade fattigt. Med Landbrug som saa at sige eneste Erhvervskilde kunde det ikke være anderledes. Det var Kornproduktionens Tid, og de store Godsejere med tilstrækkelig

Kapital og Gødning kunde avle en taalelig Afgrøde; men Bonden, der hverken ejede Besætning eller Gødning, høstede næsten intet. De polske Bønder kunde derfor ikke bestaa ved deres Gaarde. Disse blev gradvis overdragne til Storgodsbesidderne, som i stigende Grad var af tysk Herkomst, fordi de polske Godsejere i mange Tilfælde havde ruineret sig bl. a. ved den Hjælp de ydede deres Stamfrænder i Rusland under Opstandene i 1830 og 1863. Jorden var i fuld Gang med at blive fortysket, og den daværende Landbrugsminister erklærede i 1886, at i de sidst forløbne 25 Aar var de tyske Besiddelser i Provinsen Posen tiltaget med 195,000 Hektarer. Der var saaledes foregaaet en dobbelt Forskydning, dels af Bondejord over til Godsbrug, saaledes at i 1882 kun 40,9 % af Jorden var i Hænderne paa Ejere af Gaarde paa mindre end 100 Hektarers Størrelse, dels igen af polske Godser over paa tyske Hænder.

Men det var netop paa den Tid, at Overgangen fra Kornavl til Mejeridrift skabte gunstige Betingelser for Smaadrift. Og de polske Godsejere, der hidtil havde været de eneste, som havde holdt Nationalitetsfanen højt, havde omtrent paa samme Tid indset, at efter den fransk-tyske Krig var der ikke længere noget Haab om Hjælp for Polakkerne udefra. De satte sig derfor i Spidsen for en økonomisk og intellektuel Rejsningsbevægelse hos de polske Bønder, og da de byggede paa de økonomiske Betingelser, de forefandt, lykkedes deres Værk saare vel. Ikke alene var Tiden inde for Smaadrift, men det økonomiske Opsving i Tyskland efter Krigen skabte en Storindustri, som krævede mange Arbejdere og saaledes hævede Lønlinien i det vestlige Tyskland. De tyske Smaabønder og Arbejdere i de polske Provinser skyndte sig at gaa Vest paa, og Polakkerne indtog deres Plads paa de forladte Gaarde, som de fik til at betale sig ved Hjælp af Andelsvirksomhed under Støtte af fædrelandssindede Godsejere. Samtidig med at Trivselen saaledes begyndte at fæste Bo i de polske Hytter, var Landet ved at blive poloniseret, skønt Massen af store Godser i tysk Besiddelse var tiltaget saa stærkt.

Det polske Spøgelse var bestandig til Stede; Afstanden fra Berlin til de polsktalende Lande var bestandig kun 18 Mil. Men i Spidsen for Tyskland stod en Mand der i enhver Henseende var den store Frederik værdig. Kunde Pælen ikke holde Spøgelset i Sumpen, da laa Fejlen efter Bismarcks Mening ikke i,

at hele Systemet med Pæle var fejlagtigt, men kun i, at man ikke havde gjort Tingene grundigt nok. Var det ikke lykkedes ved Foranstaltninger paa Trods af de økonomiske Love at tvinge Polakkerne bort fra Jorden, saa var det kun, fordi man ikke var gaaet tilstrækkelig skarpt frem og en Gang for alle havde bevist, at selv Naturlovene har at bøje sig for den kongelig prøjsiske Stats Forskrifter. Koloniseringsarbejdet skulde optages igen og gennemføres med kraftig Haand. Det omtalte Værk „Tyve Aar af tysk Kulturarbejde" giver os en Idé om, hvorvidt det er lykkedes Bismark at gennemføre overfor et talrigt, intellektuelt og økonomisk vaagnende Folk, hvad der mislykkedes for Frederik den Store overfor en faatallig Race af vornede Slaver.

Bismarks Hensigt var ved at berøve Polakkerne deres Fodfæste paa Jorden at gøre dem økonomisk afhængige af de tyske Jordbesiddere. Naar Landet blev udparcelleret til tyske Bønder, skulde disse snart lære de jordløse Polakker tysk. Som et forberedende Skridt foretog han i 1886 en Masseudvisning af ca. 50,000 russiske og østerrigske Polakker, som arbejdede paa de store Gaarde i det prøjsiske Polen. Godsejerne, som allerede i Forvejen havde ondt ved at klare sig paa Grund af den høje Pantegæld og de lave Kornpriser, maatte nu ogsaa slaas med en kunstig skabt Arbejdernød. Da derfor i 1886 Kolonisationskommissionen blev nedsat, og 100 Mill. Mark blev bevilget til Indkøb af polske Godser, kunde det nok se ud som Begyndelsen til Enden. Ikke faa Godsejere maatte sælge for enhver Pris og var glade over at kunne opnaa nogenlunde gode Kaar fra Kommissionen; de 100 Mill. var derfor snart udgivne. Der blev da ogsaa allerede i 1889 bevilget 100 Mill. Mark til; men da var der ikke flere ruinerede polske Godsejere, saa at disse Millioner holdt ud til 1902, da 150 Mill. blev bevilgede. Disse var — men af andre Grunde — allerede opspist i 1907, og det var da nødvendigt igen at gaa til Landdagen, som samtidig med Ekspropriationen bevilgede 275 Mill. Mark til fortsatte Indkøb.

Til Begrundelse af den sidste Bevilling var det, at det store Værk om de tyve Aars Kulturarbejde udkom. Fra dette og fra et udførligt Denkschrift über die Ausführung des Gesetzes vom 26. April 1886 betreffend die Beförderung deutscher Ansiedlungen in den Provinzen West-Preussen und Posen für das Jahr 1907" er de følgende Oplysninger hentede.

Kommissionen har ialt købt 644 Godser og 503 Bøndergaarde af Areal 335,383 Hekt. og udparcelleret 202,912 Hekt. imellem 13,617 Bønder og 518 Arbejderfamilier. En tysk Befolkning af ialt 109,000 Sjæle er derved anbragt paa Jorden i de polske Provinser; 38 Kirker, 26 Bedehuse, 40 Præstegaarde, 312 Skoler, 319 Forsamlingshuse foruden Andelsmejerier, Brænderier osv. samt et Utal af Kroer og private Huse er blevne byggede af Kommissionen, der i enhver Henseende søger at gøre de anlagte Kolonier til Mønsterlandsbyer, saa vidt dette er foreneligt med det højere Formaal: at germanisere Landet. Kommissionen og dens Hær paa 578 Embedsmænd er bestandig paa Færde, og intet, som kan gøres ad bureaukratisk Vej til Forbedring af Forholdene, bliver forsømt.

Men til Trods for alt er det Polakkerne, der har høstet alle Fordelene af Koloniseringsbestræbelserne, ganske simpelt fordi det hele Fortyskningsværk er Arbejde imod den naturlige økonomiske Udvikling, medens Polakkernes Forsvarskamp hviler paa denne. Lønnen i det vestlige Tyskland er stadig betydelig højere end i de østlige Provinser; derfor gaar de tyske Bønder og Arbejdere ikke til disse, uden at der bydes dem store Begunstigelser, og derfor er Størstedelen af Kolonisterne, om end ikke „Gesindel“ som i Frederiks Tid, saa dog langt fra af de bedste. — Paa den anden Side staar Polakkerne med deres Arbejderskarer, som er hjemmevant i Provinserne og kun ønsker at forblive der. Den høje Løn i Vesten lokker dem vel did for Sommeren; men Polakken vender hjem hvert Efteraar med gennemsnitlig ca. 300 Mark i Kontanter, saa at man regner, at de ca. 70,000 polske Arbejdere, der hvert Aar gaar paa Sachsengängerei, hjemfører en Sum af mindst 15 Mill. Mark. Disse Penge har de kun et Formaal med: at anbringe dem i Jord, saa at Arbejderne kan blive Ejere hver af sit Smaabrug. Selv da bliver Manden ved med sit Sommerarbejde, medens Konen passer Stedet. Der er saaledes en naturlig og stedse voksende Efterspørgsel efter Jorden fra de polske Arbejderes Side, medens Kolonisationskommissionens Opkøb af Jord har skabt en tilsvarende, men uægte Efterspørgsel fra tysk Haand. Som Følge heraf har Prisen paa Jorden været i en uafbrudt Stigning, lige siden Kommissionen begyndte sin Virksomhed.

Dette er Aarsagen til, at der saa hurtigt blev en Ende paa

de polske Tilbud af Jord til Kommissionen. Straks efter dennes Nedsættelse dannedes der en polsk Landbank, som skulde opkøbe Jord og udparcellere den til polske Smaabønder. De polske Godsejere, som solgte til Kommissionen, satte Købesummen i Landbankerne — der blev snart et helt Net af saadanne Banker — og disse købte tysk Jord for alle Pengene. Det er maaske Overdrivelse; men det blev sagt under Ekspropriationslovens Behandling i Landdagen, at ikke mindre end 150 Mill. Mark af de indtil da bevilgede 350 Mill. Mark havde fundet Vej over i de polske Banker. Hvorom alting er: medens man i 1886 kunde købe en Hektar Land for gennemsnitlig 568 Mark, saa var Prisen i 1903 gaaet op til 1007 Mark og i 1907 til 1508 Mark.

De polske Godsejere kunde derfor nu nægte at sælge deres Jord til Kommissionen, de trængte jo ikke mere dertil, og dersom Kommissionen nu en Gang imellem faar fat paa en polsk Ejendom, saa er det kun ved at købe gennem en Mellemmand som fordølger, at han optræder for den. Alt i alt er da ogsaa kun 29 % af alle de af Kommissionen købte Ejendomme overgaaede fra polsk Haand, de 69 % er derimod købte fra tyske Ejere; Resten hidrører fra Domæner etc., og det hele Areal, som Tyskerne paa denne Maade har erhvervet af gammel polsk Jord, er kun 106,000 Hektarer.

Men medens Tyskhedens Fremgang saaledes ikke var ret stor, saa har de polske Landbanker ikke forsømt at arbejde for Indkøb af tyske Godser og det med saa godt et Resultat, at det blev uimodsagt erklæret i Landdagen, at Tyskerne, som i de sidste 25 Aar, før de begyndte deres Kulturarbejde, havde vundet 195,000 Hektarer, i de tyve Aar derefter har tabt 75,000 Hektarer i de to Provinser og yderligere 25,000 Hektarer i Øvreschlesien. Og medens Tyskerne ialt har anbragt kun godt 100,000 Nybyggere, saa har Polakkerne paa lidet nær fundet Hjemsteder til det dobbelte Antal. Trivselen øgedes fra Dag til Dag, takket være de mange Millioner, som Regeringen strøede ud over Landet; Pengene faldt paa Jorden, og det blev de polske Godsejere og Bønder, som samlede dem op.

Dette var ikke efter Beregningen. Naturlovene havde vist sig stærkere end selve Bismarck. Der var ikke mere et polsk Spøgelse, men en rigtig kærnesund, ungdomsstærk polsk Race, fostret til Manddomskraft af selve de Midler, der skulde have udryddet den.

Men kunde man ikke faa den udryddet, saa kunde man i hvert Fald forhindre den i at bygge og bo paa Jorden. En Lov, der forbyder Polakkerne at købe Jord i deres eget Fædreland, er ganske vist ikke let at faa gennemført; thi dertil udkræves den tyske Rigsdags Samtykke, og dette vil næppe blive givet. Men paa den anden Side var de polske Smaabønder i 1904 tiltaget saaledes i Antal, at Regeringen omtrent kunde udregne, naar den sidste tyske Bondegaard vilde være overgaaet i deres Besiddelse som Følge af det tyske Kulturarbejde. Regeringen gik da igen til den mere medgørlige Landdag og fik vedtaget en Lov, hvorefter det kan forbydes at bygge Beboelseshuse paa Jorden „dersom nationale Hensyn taler imod det". Det er saaledes blevet næsten umuligt for de polske Banker at udstykke tyske Herregaarde til Smaabrug.

Men det vil ingenlunde sige, at Bankerne nødtes til at indstille deres Virksomhed. For det første er der et ret klækkeligt Antal polske Bønder, som til Trods for Loven finder ud af at bo paa deres ny erhvervede Steder. Nogle anbringer en stor Zigøjnervogn paa Lodden og bor i denne, andre graver sig ned i Grøfter eller laver sig en Hule i Jorden for at kunne forblive i Landet. Atter andre har været saa heldige at faa Tag over Hovedet, før tysk Kultur umuliggjorde dette, og de kan jo frit købe Jord og lægge den til deres Sted. Endelig er Resultatet selvfølgelig blevet, at de polske Bønder søger at tilfredsstille deres Jordhunger ved at købe Gaarde med Huse af de tyske Bønder, som boede i Landet, før Kolonisationen begyndte. Disse Bønder, som lider i næsten lige saa høj Grad som Polakkerne under Kulturarbejdet, ønsker intet hellere end at komme bort fra Valpladsen. Dels maa de jo bære deres Part af de overordentlig høje Skatter og Afgifter, som er en Følge af de mange Anlæg af Smaabaner, af Skoler, Kirker etc., dels er Skolevæsenet i de østlige Provinser trods de uhyre Udgifter endnu overordentlig slet; ja der findes Skoler med 3—400 Børn og ingen Lærere; dels endelig lider de saa meget ved den polske Befolknings fjendtlige Sindelag[1]), at de søger at komme bort saa hurtig som muligt. Naar da Prisen for Jorden har tredoblet sig i tyve Aar, er det ikke mærkeligt, at de griber Lejligheden med

[1]) Mellem Polakker og tyske finder intet som helst Samkvem Sted, hverken socialt eller økonomisk.

begge Hænder og sælger til de polske Bønder, som paa denne Maade kan faa Tag ovor Hovedet. I 1905 blev saaledes overdraget fra tyske til polske Bønder ikke mindre end 5639 Hektarer.

Det kan da ikke undre, at til Trods for Kolonisation og Forbud Polakkerne vedblivende var i Stand til at holde Stillingen. Naar Kommissionen med stor Bekostning havde faaet en Nybygger anbragt, var der bestandig en polsk Bonde, der købte en af de gamle tyske Gaarde. For at hindre dette har Regeringen grebet til et Middel, der vilde have været i høj Grad anbefalelsesværdigt, hvis ikke det politiske Formaal tilintetgjorde de gode Virkninger, det kunde have haft.

Naar Folket i en hel Landsdel i Løbet af nogle faa Aar ser sine Ejendomme tredoble i Værdi, er det menneskeligt at tro, at Herligheden vil vare evindelig. Navnlig er det for meget forlangt, at en almindelig Landmand skal gøre sig Rede for, at Nytteværdien af hans Gaard ikke er steget, selv om Salgsværdien er tredoblet. Han producerer ikke mere end forhen, og han faar ikke mere for sine Varer; men han kan til enhver Tid sælge eller pantsætte sin Ejendom til det tredobbelte af, hvad han kunde før Prisstigningen. Navnlig pantsætte! De tyske Bønder ikke mindre end de tyske Godsejere har givet efter for Fristelsen og har pantebehæftet deres Ejendomme i en saadan Grad, at Fyrst Bülow under Debatten oplyste, at ca. 40 % af Godsejerne havde en Pantegæld af mer end 75 % af deres Ejendommes nuværende Værdi. En saadan Gæld er for stor i Forhold til Brugsværdien; Bedriften kan ikke forrente den. Derfor sidder ogsaa en betydelig Del af de tyske Landmænd og hænger ved deres Gaarde og er himmelglade over at finde en Polak, som er villig til at købe den. For at forhindre dette — ikke for at forhindre en utilbørlig høj Pantsætning — har nu Regeringen gennem Oprettelse af et Par Banker tilbudt at overtage de sekundære Prioriteter paa saadanne Gaarde og udbetale dem til Kreditorerne, imod at Ejeren forpligter sig til at svare en bestemt lav aarlig Afgift til Banken. Men der er naturligvis hertil knyttet den Betingelse, at Ejeren ikke maa sælge til en Polak.

Dette vil imidlertid sige, at han skal frivillig unddrage sin Gaard fra Loven om Tilbud og Efterspørgsel. Thi der findes ingen tyske lysthavende, der er letsindige nok til frivilligt at gaa til de polske Provinser. Naar da Polakkerne er udelukkede ved

Bondens frivillige Forpligtelse, bliver der kun Kolonisationskommissionen og dens Kolonister tilbage. Skulde Bonden ønske at sælge Gaarden, maa han derfor sælge til Kommissionen, som selv kan bestemme Prisen, da den ingen Konkurrenter har at frygte. Skønt flere af Ministrene under Lovforslagets Behandling bittert klagede over Bøndernes Mangel paa Lyst til at indgaa paa denne Forpligtelse; saa blev dog ved Loven 50 af de bevilgede 275 Mill. bestemte til at tjene som en Fond for en lignende Afløsning af de store Godsejeres Pantegæld. Men over for dem er en saadan Forholdsregel ogsaa endnu mere nødvendig.

Thi, som alt sagt, da Kommissionen ikke har kunnet faa de polske Godsejere til at sælge, har den ogsaa maattet tilfredsstille sit Landbehov ved Køb af tyske Godser. Resultatet er, at den tyske Storgodsbesiddelse, som, før Landkrigen begyndte, alene i Provinsen Posen var 70,000 Hektarer større end den polske, nu i heldigste Fald ikke er mere end af lige Størrelse. Skulde nu Købet fortsættes, saa vilde snart det tyske Areal blive saa meget mindre, at den tyske Overvægt i Kreistag og Landtag vilde være udsat for Fare.

Naar da Resultatet af de første „tyve Aar af tysk Kulturarbejde“ skal opgøres, da bestaar det i Anbringelsen af 109,000 tysktalende Personer i de polske Provinser. Deraf opholdt rigtignok omtrent de 25 % sig i disse Provinser, før Kolonisationen begyndte, saa det virkelige Nettoudbytte for Tyskheden er ca. 75,000 Sjæle. Men er dette virkelig Nettoudbytte? Allerede, hvad foran er sagt, vil vise, at dette ikke er saa. Ikke alene har Tyskheden i Løbet af de tyve Aar tabt 100,000 Hektarer Land; ikke alene har den tabt 100,000 tysktalende Katolikker, som, paa Grund af Polakforfølgelsen, i Løbet af de sidste 10 Aar er gaaet over i den polske Lejr; ikke alene har den tabt næsten hele Øvre-Schlesien, hvis polske Befolkning af Smaabønder og Minearbejdere er bleven vakt af Kampgnyet og i Dag i et Antal af en Million staar som en Mand paa Vagt om deres Nationalitet og Sprog — ikke alene har Tyskheden tabt alt dette; men den har ikke tilført Provinsernes tysktalende Befolkning den mindste Forstærkning, fordi de uhyrlige Forhold, skabt gennem den langvarige økonomiske Krig, har drevet flere Tyskere bort, end Kommissionen har kunnet anbringe. I Løbet af de 18 Maaneder 1905 og halvt 1906 udvandrede mere end 20,000 tyske

Bønder (se Forhandlinger i das Herrenhaus) eller langt flere end Kommissionen kunde anbringe af Nybyggere. Regeringen har paa intet Punkt vundet noget; men den har skabt en maalbevidst, fortrinligt organiseret polsk Bevægelse.

Regeringen var slaaet paa alle Punkter, og den erkendte det selv. Finansministeren erklærede under Forhandlingerne om Ekspropriationsloven, at „Sagerne havde udviklet sig paa en saadan Maade, at det modsatte af, hvad der var tilsigtet ved Loven af 1886, var indtraadt . . .“ Jordpriserne var blevne saa høje, at „Tyskerne vendte Ryggen til Landet. For ikke at ødelægge det tyske Ejendomsmarked maatte man opgive Princippet at købe af Tyske. Da intet Land kunde faas frivilligt fra Polakkerne, var der intet andet tilbage end Ekspropriation.“ — Og mere velmenende end delikat erklærede et af Regeringens største Organer i Posen, at „Ekspropriation betød det tyske Bureaukratis Redning fra et moralsk Nederlag — mere vanærende og tilintetgørende end noget, man kunde forestille sig.“ —

Dette Dagblad havde ramt Sømmet paa Hovedet. Det vilde være blevet et Nederlag for det tyske Bureaukrati, som uden Kendskab til Folk og Sprog i de polske Provinser regerer dem, som om de var et nys erobret Land, og som kommer der i Haab om ved udvist Iver i Fortyskningens Tjeneste snarest muligt at erholde højere Stillinger i andre Egne. Det er dette Bureaukrati, som sammen med de tyske Landejendomsbesiddere har dannet Hakatisternes berømte og indflydelsesrige „Ostmarkenverein“, af hvis 11,000 Medlemmer de to Trediedele er Embeds- og Bestillingsmænd. Alle disse Mennesker, Tjenestemændene ikke mindre end Grundejerne, er interesserede i Vedligeholdelsen af den bestaaende Tingenes Tilstand, fordi det er denne, der giver dem alle Adgang til Magt, Rigdom og Embeder. Skønt Regeringen selv erkendte sig slagen, saa har dog Ostmarkforeningen faaet trumfet Ekspropriationsloven igennem, og et nyt Led er føjet til den Kæde af Tvangsforanstaltninger, som tilsammen udgør det Civilisationens Mesterværk, som kaldes „Tyve Aars tysk Kulturarbejde“.

Men der er saa vist ingen Grund til at tro, at Ekspropriationsloven skal blive det Sværd, der skal fælde Polonismen. Først fordi den er saa forbistret tveægget. Thi skønt den kun hjemler Ret til at ekspropriere 70,000 Hekt., er der dog in-

gen, der tvivler om, at Jordpriserne, den selv samme Dag Loven bringes i Udførelse, vil falde omtrent 25 %. Men nu er der et overordentlig stort Antal af Ostmarkforeningens Godsejere, som ikke ejer mere end netop disse 25 % i deres Godser, saa Lovens Ikrafttræden vilde for dem betyde total Ruin. Og det er dog ikke for at blive ruinerede, at de har slaaet saa stærkt og længe paa den patriotiske Stortromme. De 275 Mill. Mark bevilgede ved Loven vil de naturligvis lige saa gerne have som Ostmarkforeningens Embedsmænd vil; men Ekspropriationen selv, nej den vil de helst være fri for. Som Følge heraf er al den Indflydelse, Foreningen raader over, igen bleven sat i Bevægelse, og Loven er endnu ikke traadt i Virksomhed, om den ellers nogen Sinde bliver det. Kun de 275 Mill. Mark har allerede begyndt at rulle deres gyldne Strøm ind over Landet, medens de tyske Godsejere vedblivende sælger lystigt løs til Polakker som til Kommissionen.

Selv om Loven tilsidst skulde træde i Virksomhed, vil Resultatet af den næppe blive overvældende. Dersom Kommissionen eksproprierer en polsk Godsejer, er der jo intet, der kan hindre ham fra at gaa hen ved Siden af og købe et andet Gods, og det fra en Tysker. Det blev da i Virkeligheden den tyske Godsbesiddelse, der formindskedes ved Ekspropriationen, selv om Vejen bliver lagt over de polske Godser.

Og det Resultat, der kan opnaas for Fortyskningen, vil heller ikke blive stort. Der kan eksproprieres 70,000 Hekt., hvilket — regnet efter den for Tiden raadende Jordpris — vilde bringe en 90—100 Mill. Mark mere ind i de polske Landbanker, som dermed vilde forstærke Polakkernes Stilling. Der vilde paa disse 70,000 Hekt. i Løbet af en to, tre Aar kunne anbringes et Antal af ca. 20,000 Nybyggere. Men da der i Løbet af halvandet Aar udvandrer fra Provinserne ca. 20,000 tyske Bønder, vil det endelige Resultat for Tyskheden jo kun kunne blive et ret betydeligt Minus. I Sandhedens Interesse maa det dog bemærkes, at i de allerseneste Aar har der, takket være de uheldige økonomiske Forhold i Rusland og delvis i Amerika, ingen Mangel været paa Ansøgere om Nybyggersteder. Men aldeles afset fra saadanne smaa Uheld som dette, at Kommissionen, forledet af de tyskklingende Navne, har indforskrevet et skikkeligt Antal Kolonister fra russisk Polen, som havde opholdt sig der saa

længe, at de nu ikke taler andet end Polsk — er det hævet over enhver Tvivl, at de fra Rusland indforskrevne tyske Kolonister ikke staar højt hverken som Landmænd eller som Karakterer. Allerede nu er det ingen Sjældenhed, at Kolonister trods eller maaske netop paa Grund af al den Hjælp, som Kommissionen yder dem, ender med at flygte fra deres Steder, og det turde blive mere almindeligt, efterhaanden som de ugunstige Egenskaber hos de sidste Aars Kolonister faar Tid til at udfolde sig.

Imidlertid: 70,000 Hekt. kan blive eksproprierede, og dermed er Princippet om Ejendomsrettens Ukrænkelighed givet et uopretteligt Grundskud. Hvis Loven træder i Kraft, vil om godt to Aar dette Areal være opslugt, og nyt Land vil da blive forlangt og bevilget af den bestandig medgørlige Landtag. I saa Fald vil det jo ikke kunne undgaas, at Loven vil have nogen Virkning, den nemlig at akcentuere den allerede i de sidste 5—6 Aar stedfindende Indvandring til Byerne af polske Landarbejdere, som ikke har kunnet købe Jord, samt i anden Række at sprede de jordhungrige polske Smaabønder ud over de tilgrænsende Provinser, og saaledes bringe den polske Sproggrænse endnu nærmere til Berlin.

Hvad særlig Bevægelsen mod Byerne angaar, da har den taget Fart siden Forbudet mod Husbygning i 1904, og et nyt industrielt og kommercielt Liv er ved at vaagne. De polske Byer har altid og særlig siden Freden i Wien lagde største Delen af Polen under Rusland, ført en hensygnende Tilværelse. Imod Øst har de den russiske Grænse med en uoverstigelig Toldmur, og mod Vest har de kun en uendelig lang Jernbaneforbindelse. De har saaledes været henviste til deres eget Opland; men dette har, indtil Kommissionen begyndte sin Virksomhed, hovedsagelig bestaaet af store Godsejere, som handlede paa Berlin og de andre store Byer, samt af Landarbejdere, som næsten ganske manglede Købeevne. Disse Godser er nu for en stor Dels Vedkommende solgte dels til Kommissionen og udparcellerede til tyske Kolonister, dels til Polakkerne og udstykkede til polske Bønder. Kommissionen har altid søgt at lægge et Bælte af Kolonier rundt om de polske Byer for saaledes at kvæle dem; thi de tyske Nybyggere skal købe alle deres Fornødenheder af de af Regeringen oprettede Andelsselskaber, hvis Bestyrelse saaledes kan have Opsigt med Nybyggerens politiske Principfasthed og

forhindre ham fra at udsætte sig for den polske Smittefare. Men det er kun saare sjældent, at dette er lykkedes Kommissionen. Som Regel er de polske Banker den altfor hurtig i Vendingen. Thi medens Kommissionen ikke kan købe førend hele fire prøjsiske Statsministre har sanktioneret Købet, kan Banken jo købe, saa snart den tror at se sin Regning derved. Saa Polakkerne faar næsten altid Held til enten at indskyde polske Kolonier i det paatænkte tyske Bælte, eller de lægger en Krands af polske Nybyggerkolonier uden om, saa at det bliver de tyske Kolonister og ikke den polske By, der staar i Fare for at denationaliseres.

Regelen, som bekræftes af selve den prøjsiske Statistik, er da den, at den polske Tilvækst i Byerne løber langt foran Tyskernes. I 1900—1905 var Polakkernes Tilvækst saaledes 11,80 %, Tyskernes 6,46 %. De polske Byer, i hvilke Tyskerne indtil Byggeforbudet havde Overvægten, er nu i Færd med at blive poloniserede. Vi ser saaledes selv ganske smaa Byer som Santomichel (1400 Indb.) næsten fuldstændig skifte Nationalitet. I 1885 var der endnu 55 tyske Haandværkere mod 22 polske. I 1905 har de tyve Aars tysk Kulturarbejde drevet Tyskerne bort, saa der kun er 13 tilbage, medens Antallet af polske Haandværkere er steget til 55. Hvis nu det tyske Kulturarbejde til Trods for Ostmarkforeningens Godsejere virkelig skulde drive det til at tage Jorden fra de polske Ejere, da vil Resultatet kun blive at de polske Bønder tvinges til at vende sig fra den økonomisk mest passende og bedst lønnende Virksomhed, Landbruget og benytte de 100 Mill. Mark, som Ekspropriationen vil indbringe Polakkerne, til Startning af store Industriforetagender, for hvilke Landet ikke frembyder nær saa gunstige naturlige Betingelser. Men det vil aldrig blive Polakkernes Uddrivelse af Landet. Og det vil aldrig blive deres Fortyskning heller.

Kong Knud den Store gik ned til Havet og bød Floden at standse. Men han blev vaad om Fødderne alligevel. Tyskerne vil ogsaa ved Forbud tvinge Naturlovene til at ændre deres Gang, tvinge den polske Bølge til at rulle tilbage. Bismarck skabte en kunstig Arbejdernød i de polske Provinser med sine Udvisninger, og senere hen har de bedre Lønforhold i den vestlige Del af Riget gjort Forholdene endnu besværligere ved at tiltrække baade tyske og polske Arbejdere. Til Gengæld kommer der hvert Aar ca. 250,000 russiske Polakker over Grænsen for

at arbejde for de prøjsiske Landmænd. Men atter her er Regeringen paa Vagt for at hindre, at de faar Hjemstedsret i Prøjsen Hvert Aar maa de henimod Juletid foretage en Rejse til deres Hjemland, og naar de vender tilbage, maa de opgive, hos hvilken Godsejer de skal arbejde. Hvis de forlader hans Tjeneste, bliver de ubarmhjertigt udviste. Men Bølgen stiger alligevel, den flyder hen over endogsaa en prøjsisk Landraad. Arbejderne maa aflevere deres Papirer paa Grænsen, saa hvis de forlader deres Tjeneste, skulde de være uden Papirer, og det kan saaledes straks ses, at de er løbne af Tjeneste. Men de har et andet Sæt Papirer indsyet i Foret, og de tyske Godsejere er tvungne til at lukke Øjnene og hjælpe deres Folk med denne Omgaaelse af Loven; Arbejdsnøden er jo saa stor, at de alle trænger til flere Folk, end de kan faa, saa en Arbejder, der er gaaet af Tjenesten, kan straks faa en anden Plads. Af den Grund har ogsaa de prøjsiske Godsejere maattet give Afkald paa deres nedarvede lovhjemlede Ret til at prygle deres Arbejdere, thi disse vilde da straks søge en anden Tjeneste. Saa de tyve Aars tysk Kulturarbejde har ikke været ganske uden civilisatoriske Resultater.

Men alle de mange Tusinde, som fra Dag til Dag bliver udviste og med tre Dages Varsel tvinges til at sælge alt, hvad de ejer og har, alle de mange Skolebørn, som blev mishandlede, fordi de ikke vilde fremsige deres Bønner paa Tysk, tilligemed alle de Latinskoledrenge, der blev udviste af Skolerne som Straf for deres smaa Søskendes Vægring ved at bede paa Tysk, og alle de smaa Bestillingsmænd, der har mistet deres Stilling som Straf for den samme Forbrydelse begaaet af deres smaa; alle de og mange, mange flere med dem synes, at de føler langt mere Virkningerne af Arbejdet end af Kulturen. Og Hadet og Naget mod Tyskheden bliver bitrere fra Dag til Dag. Polakkernes nationale Undertrykkelse er da et Arbejde, der ligger langt over menneskelig Magt. Det var paa Tide, at den prøjsiske Regering vilde erkende det, og forsøge som en anden Kong Knud at regne med Ebbe og Flod, med Naturens ufravigelige Love.

ERIK GIVSKOV

VIDENS FREM-GANG

(Afdeling I og II af et første Forslag til Universitetskantate).

I

a

Nat kun og vildende Taage, Horder, som avler og æder og dør;
utrygge Jorden de træder, bøjed' for Sten eller Dyr;
lurende Dødninge vaage, lister sig over dem, glammer og gør,
under de Vældiges Lune famlende rædde de tyr.
Da løfter nogen sit Øje,
ser, hvor vigende Disen flyr,
skuer tindrende Luer
træde Himlens Høje,
og det fylder hans Hu med et friende Gys,
det Tog ad Luftens Buer;
og han aner en Lov,
og taalmodig han følger og tæller og husker de kresende
himmelske Lys.

α

Op rinder Sol over Lande, lyser i Luft over blaanende Hav;
vaarlig det klares; da tænder Tanken sit frejdige Mod;
Kimingens flyende Rande favner en Verden, hvor før var en Grav,
Voverne bruser ad Livets mangelund skiftende Flod.
Om Verdens frodige Stamme
— evig ændret fra Top til Rod —
Døden bringende, farer
Livets unge Flamme;
og det synker, der steg, og det spirer, der faldt;

dog ét i Hvirvlen varer:
der kan gribes en Lov; —
og vor Tanke har Magt; den vil løse din Gaade; den finder det ene i alt.

b

Men Gaaden flygter til Hjærnens Hvælv,
de smidige Tankers koglende Esse,
Lys har den foran og Mørke bag;
dér hamres det Sværd, som svinger sig selv
og maa sin egen Klinge hvæsse.
Da, naar Eggen bider hvast
Odden rammer dybt og fast,
let som i Leg, sikker i Slag,
skær den gennem Fnug og Tant,
skiller mellem Svig og sandt; —
da har vi Sværd; Sejren er nær; Verden vi vinder for stedse.

β

Saa svinger Aanden al Jorderigs Bold
og spiller med Sol og funklende Stjærne,
griber de vigende Verdens-Frø
og løser den Styrke, Tallene holdt,
og djærves Liv mod Sot at værne,
fritter Mande-Daad paa Jord,
raader By og tvinder Ord,
højner sin Hu, vover at dø,
øjner over Skin og Tro
Billed-Syn i hellig Ro,
rene som Sne, fagre at se, højt i det blaanende Fjærne.

c

Var det kun Bobler, der svulmed og steg,
gøglende Spejl for den dulgte Jord,
Dunster, der dansed røde og gule,
men brast, hvor Vinden mægtig fór, —
Mundsvejr i Børnenes Leg?

Nej, et Tog af vaagne Fugle
gennem lange dunkle Aar
tyst og dunblødt vidt sig svinger; —
bag dem Sus af brede Vinger,
flagrende Lin i storm-snar Gang,
Sejrens Sang
klart i Morgengryet klinger.

Og der følger en Jomfru, rank hun gaar,
storladen høj, med gyldent Haar
bølgende lagt om den stærke Pande,
sænkede Bryn over dybe Blikke,
Munden kruser sig hvas af Vid,
Fejghed kender hun ikke;
hun ægger til Strid, hun tugter og trøster, hun driver det
krybende Mørke af Lande.

II

a

Mod det sælsomme Land
bag den farlige Lund
higed en Mand;
med knugede Hænder og tryglende Mund
de bad, han dog ej vilde gaa;
han agted dem ikke:
I kan æde og drikke,
mig driver en stærkere Traa.

Og altid forynges den ældgamle Sang:
gaa frem og bred Lys ad den løndunkle Gang;
da slappes de mange, men en efter anden
tar Kærten i Hænde, dem driver den dybeste Trang.

b

Vi lyder vor Stund som en Kvinde,
der føder sit Barn med Ve;
i Hjærnen Aarhundreders Hinde
vi sprænger, og Himlene sprænges,
trods Vaande og Gru maa det ske.
Og gynger da under os Jorden i Flugt,
hvor aldrig for Synet der stænges,
vi frydes som Kvinden, der føder;
hvor iskoldt end Modvejr os møder,
vi værner den livsvangre Frugt.

Det grønnes i Lund og gulner i Dal for Gitrets Stænger og Ringe
til Øjet skuer ej Lød og Lys i Mulmets rugende Ørk;
der tændes et Baal og slukkes en Sjæl, hvor Røgen breder sin Vinge,
og sorte Kutter bag Lansers Hegn gør Dagen skummel og mørk.
Men Ordet er mælet og Sandheden lever, dens Frem-Færd ej lader sig tvinge.

β

Det risler i Natten som Kilder
og kalder os vidt om Jord,
hvor Vildskovens Snarer os hilder,
hvor Sol-Luen Klipperne brænder,
hvor Sne-Foget jævner hvert Spor;
og tærer end Mosernes drivende Bryg
og daarer os Ven eller Fjende,
vi *maa* til de vejløse Lande,
lad flyve end Pile mod vor Pande
og Kuglerne true vor Ryg.

Der drysser vel Sand om blegede Ben, de fjæles dybt under Bølger,
og mangen stivned i øde Mark, hvis Kvide ingen fornam;

dog Døden er Dis, naar Sjælen har Tørst at se hvad
Skybuen dølger
hvor Floden svinder, — paa Bjærget Aas, — bag Isens
grønhvide Kam.
I Kundskabens Leding den ene gaar under, en anden
frimodig ham følger.

c

Der gaar én ad egne Veje,
ser sig om med karske Blik,
Dyr og Dødmand vil han skære,
samler Urt og Sten til Eje,
agter ikke Bogens Lære,
følger ikke Lavets Skik,
smiler tyst, skønt trange Aar,
ensomt Arbejd, liden Ære,
Hovmod fra de høje Stole,
Haansord fra den gamle Skole
er den Løn, hans Virken faar.

Under gamle Bøges Ly visner ranke Skud;
Lærdom, der forlængst gik ud, hæmmer haardt den ny.
Brudte Haab og Sten paa Sti, Lovsang efter Død, —
ingen dog sin Gang fortrød, ikke én vil fly.

γ

Se, den Lærdes stille Lampe
lyser trolig Nat paa Nat,
hvor han over Bogen bøjet
ene strider haarde Kampe
hed i Panden, træt i Øjet,
for at løfte Oldtids Skat.
Dyre Aar gaar hastig frem,

rastløs virker han, fornøjet
— trods saa tit mod Spaden klinger
Sten i Aske — blot han bringer
et Par gyldne Smuler hjem.

Falder Lokken tynd og hvid, ryster han paa Haand
rap og munter er hans Aand, frejdig end hans Flid, —
skuffet Haab og Spor, der sveg; om og om igen, —
rolig lægger han sin Pen, kommer Dødens Tid.

d

Lys blev der gydt over Lande fra kække taalmodige Sjæle,
Kræfter de løste og bandt;
Oldtidens smulrende Tegn de vakte til Mæle,
Nutiden fyldes af Sang om Sejre, de vandt:
Det drøner dybt med Jærnets Gny,
hvor Blaalyn spruder gennem By;
det nynner, hvor den tynde Snor
om Jord sit Budskab bringer;
og det mindste smaa, intet Syn kan naa, de for Dagens Øje tvinger.

Stort har de set; de har rejst trefoldig en rensende Vove;
Verden blev endeløs én
lydig til fjærneste Sol mod tydede Love; —
synligt blev Tusindaars Løb i Bjærgenes Sten; —
hvor alt, der trives Kuld paa Kuld
i Luft og Sø, paa Vang, i Muld,
i haard tilfældig Form var sprængt,
blev Livets Kæde knyttet.
Gennem Strømmens Kog sig en Samklang drog, naar den vaagne Tanke lytted.

Stadig i fuldere Kres fløj Aanden, men sejrende vendte
tyst den sit Syn mod sig selv,
prøved hvad Viden var viss, og ydmyg den kendte:
Gaaden var flygtet paany til Hjærnernes Hvælv:
Vi øjner grant ej nogen Ting,
vi bindes af vort Væsens Ring,
og Skyggen af vort Væv og Blod
det rene Lys maa skjule;
og vi gætter kun, som paa Havets Bund hvad der ses af
Luftens Fugle.

NIELS MØLLER

I *a* Videns Dæmring, Kaldæerne. α, Videns Dagning, ioniske Naturfilosofer, Herakleitos. *b*, Græsk Sjæleundersøgelse og Logik, β, Græsk Aandsvirksomhed og Videnskab. *c*, Athenes Tog gennem Tiderne med Nike. II *a*, Videnssattraa, Odysseen X, 271 ff. *b*, Kampen for det nye Verdensbillede i Renæssancetiden. β, Opdagelsesrejsende. *c*, Ny Videnskabs Kamp mod gammel Lærdom. γ, Videns Taalmod. *d*, Videns Vinding. — De 3 store videnskabelige Syn, der ændrer Verdensanskuelsen: den nye Kosmologi, Geologi og Biologi. — Videns Grundvold, Kantianisme.

Meget fejret var Lorenz Frølich bleven paa sine gamle Dage. Og da han ikke var forvænt med Hyldest, tog han mod den med Tak. Den varme Strøm af Sympati, der fra mange Sider steg imod ham paa hans Livsaften, gav Bod for den bittert isnende Kulde, han gennem sin Udlændigheds mange Aar havde mødt hos de toneangivende Kredse i Danmark.

Han følte, at den Hyldest, der blev ham ydet, var ærlig ment. Den udtrykte oprigtig Ærbødighed og hjertelig Hengivenhed for en Kunstner, der ikke var ældet, som Folk plejer at ældes her til Lands. Om end mærket med nogle legemlige Skrøbeligheder af den Magt, der tvang den stærke Thor i Knæ, havde denne fine og ægte Kunstnertype endog i det rent ydre bevaret noget paafaldende ungdommeligt. Og i det indre var Oldingen endnu Yngling. Han havde ikke alle sine Tanker og Glæder i de svundne Dage. Uden Suk og Graad saa han Tiderne skifte og nye Slægter søge sig nye Veje. Han værdsatte Nutiden og troede paa Fremtiden. Med sit unge Sinds Naivitet, sin uforbederlige Optimisme, opgav han end ikke Haabet om Udviklingsmuligheder for sin egen Kunst.

Hvilken Modsætning til Flertallet af Kunstnerne i den ældre Slægt! Det er trist at tænke paa den Bonerthed, som det selv hos udmærkede Kunstnere og elskværdige Menesker var almindeligt at møde. Men Frølich havde jo ogsaa levet uden for den Ring, i hvilken den danske Kunsts Begrænsning og Mangler beundredes som Styrke og Fortrin. Han var Europæer, huskendt i den

store Verden hinsides Præstens Have. Personlig havde han kendt mange af de store franske Kunstnere, der ligesom Frølich selv havde været forkætrede, Kunstnerkarakterer, der var væsensforskellige fra hans egen, men hvis Arbejde alligevel vandt hans Forstaaelse og varme Beundring. Danske, der besøgte ham i Paris, stræbte han at udfri fra deres medbragte Fordomme; — han har saaledes lært Th. Philipsen at agte og elske Corot. — Det var ham yderst magtpaaliggende at tilegne sig Forstaaelse af alle Værdier. Selv et Offer for Uret frygtede han for at gøre Uret. Til dem, som havde øvet den mod ham, gav han ikke Betaling tilbage i samme Mønt. Ved Frølichs Bisættelse blev med Rette hans anerkendende Ord om sin bitreste Modstander fremhævede som betegnende for hans ædle Natur.

Intet Under, om han for mange af de unge stod med noget af en Helgenglorie om sit smukke Hoved; han er jo ogsaa bleven fremstillet som selve den hellige Lukas. Efter sin Hjemkomst havde han gennem den sidste Menneskealder fulgt al ny Stræben i vor Kunst ikke blot med Opmærksomhed, men ogsaa med Haab, Kærlighed og Tro. Ofte var han utvivlsomt alt for mild og overbærende i sin Dom; han saa ikke alene paa Evnen, han skattede ogsaa Viljen.

Som Kunstner havde dette udmærkede Menneske ved Siden af sine glimrende Evner paafaldende Mangler. Hverken i Fortrin eller i Fejl lignede han Resten af de danske Kunstnere. Han blev — maaske — overvurderet af nogle, han blev — ganske sikkert — undervurderet af andre. Og det er forstaaeligt, at Meningerne kunde være delte. Over for Frølichs Produktion er det slet ingen let Sag for Kritiken at møde med sin Vægt til en nøjagtig Afvejning af dens Fortrin og dens Fejl. Ofte er der meget at lægge i begge Vægtens Skaale. Vilkaarligt afgør da Kritikerens Stemning eller Temperament, til hvilken Side han lader Loddet synke.

Gennem sit lange Kunstnerliv har Frølich været let og frodigt skabende. Han har behandlet Emner fra Hverdagslivet, fra alle Fantasiens Riger i Øst og Vest, i Syd og Nord. Der er i broget Blanding ypperlige Arbejder og Arbejder, som er lykkedes ham mindre godt. Men en lille Række af hans Værker paa et bestemt Omraade er hans sikre, evige Adkomst til uvisnelig Hæder. Thi over for disse Værker har Kritiken ikke rimelig Brug for sin Vægt. Eller, hvis den har det, er det kun for at anvende den til at maale Tyngden af det ægte Guld.

De danske Heltesagn var allerede behandlede af ansete hollandske Kunstnere i en af Christian IV til Kronborg bestilt Billedrække.[1]) Malerierne, blandt hvilke der var en Fremstilling af Hagbard og Signes Historie, er tabte, og de endnu bevarede Tegninger til nogle af dem giver naturligvis ingen dyb Forstaaelse af Sagnenes oldnordiske Karakter. Gerard van Honthorsts Tegning af Uffe hin Spages Kamp med Sakserne[2]) minder om Datidens Fremstillinger af David i Kamp med Goliath. Alligevel har disse Billeder utvivlsomt været af større Værdi end de senere i det 17de Aarh. her i Danmark malte Fremstillinger af nordiske Kæmper (som Karel van Manders og Lambert van Havens 1884 brændte Kontrafejer af Holger Danske og Burmand „med Gemaler") og end den danske Malerkunsts første svage Forsøg i det 18de Aarh.s Slutning paa at følge Digternes Spor i Genfremstillingen af vor Oldtid.

Oehlenschlägers og Grundtvigs nordiske Digte fremkaldte mange Ønsker om at se deres Emner behandlede af Billedkunsten. De ivrigste afkrævede den dette som hellig Pligt. 1812 udgav Jens Møller en Afhandling „Om den nordiske Mythologies Brugbarhed for de skiønne tegnede Kunster". 1816 gav Akademiet Eckersberg Fremstillingen af Balders Død til Opgave for hans Medlemsarbejde. „Af alle de urimelige og umulige Opgaver, der i Tidernes Løb blev ham stillede," siger Hannover, „faldt ingen ham besværligere." Hans hæderlige, tørt akademiske Billede kaldte ikke Valhal ned paa Jorden. Han fandt sig endog foranlediget til offentlig under en hidsig og snurrig Strid at udtale sig mod den nordiske Mytologis Brugbarhed for Kunsten: den Sten, man ikke har Kræfter til at løfte, bør man lade ligge. De andre Malere havde heller ikke rokket den.

Henimod 1830 vendte Interessen sig her som andetsteds i Europa fra den graa Oldtid til den farverige Middelalder. 1826 udkom den første af Ingemanns opsigtvækkende historiske Romaner. Trods Eckersbergs gode Lære fristedes mange unge Malere af Riddertidens poetiske Glans. Udstillingen viste 1827 Bluncks Niels Ebbesen, 1832 Adam Müllers Asger Ryg og Marstrands Biskop Vilhelm, 1836 Chr. E. Andersens Billede af Kullemanden, der spaar Valdemar Sejr (og Schleisners af Ridder Oluf ved Elverhøj),

[1]) Se den i „Kunstens Historie i Danmark" S. 80-81 givne Redegørelse. Hvis Akademisekretær, Docent P. Johansen havde gjort sig bekendt med denne, vilde han ikke have givet sin af „Foreningen for national Kunst" 1907 udgivne Bog „Nordisk Oldtid og dansk Kunst" dens besynderlige og meget misvisende Begyndelse.

[2]) Gengivet i „Kunstens Historie i Danmark", S. 82.

1837 Adam Müllers Skitse af Dronning Dagmars Død. Men alle disse Malere forlod hurtigt igen de middelalderlige Emner i rigtig Erkendelse af deres Uformuenhed til at magte dem. Og det skulde ikke hjælpe stort, at Malere som Raadsig og Westphal vedblev at være dem tro.

Paa Udstillingen i 1837 gjorde Adam Müllers Billede Dronning Dagmar et mægtigt Indtryk paa den da 16aarige Lorenz Frølich. Da Raadhusudstillingen i 1901 var paatænkt, nævnte han det straks som en af dens Opgaver at fremføre dette Billede, hvad den ogsaa gjorde; Flertallet af dens besøgende har næppe bemærket det og det kan tilgives dem. Rimeligvis har Billedet medvirket til at give den unge Frølichs Kunstnerdrømme en ny Retning.

Allerede i Sommeren 1836 havde Frølich i Følge med sin Fader foretaget en Studierejse til Holland. En venlig og klog Herre, som havde haft den store Glæde at vise ham Billederne paa Raadhuset i Haarlem og hos Six i Amsterdam, omtaler ham som en aldeles fortryllende ung Mand, „der lover at blive noget som Kunstner". Det var Høyen! (Levned, II, S. 98). Han havde Ret. Frølich var allerede den Gang lovende; hans Drengetegninger af springende Heste og af andre Dyr er beundringsværdige.

1838 debuterede han paa Udstillingen med fire Billeder af Dyr. Samme Aar fremstillede han i 9 smaa Raderinger en Hunds Historie. En Krage, som flyver fra den døde Hund med en Lækkerbidsken til sine Unger i Reden, vandt ham Johan Thomas Lundbyes ømme og trofaste Venskab. De passede for hinanden. Begge var ægte Kunstnernaturer, begge Drømmere og Sværmere, begejstrede for Sagaerne, for Grundtvig, for Poesien, for Oldtid og Middelalder, begge havde de Ønsker og Haab om, at den hellige Ild, der fik deres unge Hjerter til at banke og deres Kinder til at gløde, skulde lyse ud fra deres Kunst i høje Flammer til Folkets Glæde. Lundbye, der var stille, oftest tungsindig og forsagt, langsomt overvejende og grundig studerende, vilde grave Poesien frem fra det kære danske Muld. Frølich, hvis Sind var lyst og let, og som var rig paa Haab og Mod, livlig, ilter og utaalmodig, vilde paa Fantasiens Vingehest hente den skønne Fe fra Slottet østen for Sol og vesten for Maane.

Lundbye har tilbragt sine lykkeligste Timer i Frølichs Selskab. Han paavirkedes meget stærkere af Frølich end Frølich paavirkedes af ham, Kunstforskeren, Baron v. Rumohr, der den Gang —

forgæves — attraaede en Stilling som Over-Kunstintendant i Danmark, havde som Frølichs faderlige Vejleder anbefalet ham Pennen som det ypperste Tegnemateriale. Rumohr var selv en virtuosmæssig Pennetegner af fantastiske Landskaber. Frølich var atter Tegnepennens Apostel overfor Lundbye, og begge har de mesterligt forstaaet at benytte dette Materiale, som synes et fortræffeligt Udtryksmiddel for deres særegne Evner. Det er vistnok Frølichs Pen, der først har leget med de dekorative Linieslyngninger, med hvilke Lundbye, som ogsaa havde udmærket Sans for det rent dekorative, saa ofte har indrammet sine Tegninger. Frølich forstod i alle Retninger at give Lundbye Mod. Ogsaa til — dog kun undtagelsesvis og halvt i Smug — at tone Flag som ren Romantiker i Tegninger, f. Eks. Fremstillinger af Ingemanns Saxo og af Kong Volmers vilde Jagt.

Frølich selv var dristigere. 1839 udstillede han et Billede af Frithiof og Ingeborg som Børn, 1840 den af Kittendorff litograferede Fremstilling af „Kong Svafurlami, der tvinger Dværgene til at love sig Sværdet Tyrfing“ og et stort Billede af Palnatoke. Det er det gribende Optrin i Grundtvigs Digt, hvor den brødebetyngede Konge raster med sine Mænd i Skoven ved Nat, ængstes for Baalets flammende Skær og byder, at det skal slukkes, netop som Palnatokes Pil rammer ham under Hjertet. Stemningsanslaget i Frølichs Billede er godt, men Udførelsen rigtignok yderst mangelfuld. Kongen og hans Mænd er rene Dværge mod den kæmpestore Forgrundsfigur, som Kunstneren aldeles ikke har magtet.

Trods mange — urimeligt mange — Lærere havde Frølich ikke faaet nogen solid Skoleuddannelse som Kunstner. Han mente selv, at hans Kunstnerliv var blevet et andet og maaske bedre, om blot Rørbye ikke var rejst til Syden. Rumohr, som ringeagtede Akademierne, anbefalede Frølich at uddanne sig paa egen Haand. Det blev et skæbnesvangert Raad for ham. Skole er kun Skole, og enhver Kunstner maa fuldføre sin egen Uddannelse. Men Frølich havde ikke rigtig Evne til paa egen Haand at gøre nøgterne, grundigt indtrængende Model-, Form, Farve- og Naturstudier, fordi han ikke havde synderlig Interesse for dem. Uden først at krybe havde han lært sig at gaa, men var næppe fuldt sikker i Gangen, før han følte Trangen til at flyve. Arbejdets Lyst var for ham ikke det at mure omhyggeligt i Grunden, men at se Kransen hejst over en let og fantasifuldt tømret Bygning. Han forsømte

Studiekunsten for Erindrings- og Fantasikunst, brugte kun sjælden Modeller, mest sig selv; han iførte sig Draperier og gengav dem efter Spejlet. Han fulgte sin Natur, men en streng Skoles Tvang vilde vistnok have været ham til Gavn. Hans Udvikling fik i hvert Fald ikke den rolige, langsomme og stadige Vækst, som er den sundeste, selv for de største Talenter.

Ulykkeligvis rejste han 1840 til Tyskland, hvor han paany gik i Lære, først i München, senere i Dresden. Han saa uden synderlig Kritik paa den tyske Kunst, fandt meget af den mere i Slægt med hans egen Stræben end den Kunst, der regerede i Danmark. En Ejendommelighed — og en Grundskade — ved Frølichs Kunst synes at have fæstnet sig i Tyskland: Anvendelsen af de over samme Læst skaarne, abstrakte Skønhedstyper og umenneskeligt overmenneskelige Idealhoveder. Det er ganske vist en vanskelig Sag at danne Idealer, de ophører jo at være det, naar de faar for meget af almindelig menneskelig Karakter. Men maaske ogsaa, naar de faar for lidt af den.

Tyskland lod dog ikke Frølich glemme, hvad der under Samlivet med Lundbye havde været hans Kunstnerdrømmes Maal. I Dresden fremstillede han atter „Wie der König Svafur Lami die Zwerge Durin und Dvalin zwingt, sich das Wunderschwert Tirfing zu versprechen", og efter gamle Kompositionsudkast raderede han de af Kunstforeningen udgivne Illustrationer til Oehlenschlägers „De tvende Kirketaarne", der var ham „kærere end nogen anden gammel eller ny Vise".[1])

Tre af disse Raderinger overgaar de andre: Fru Ingers Farvel til de bortdragende og — især — de to Billeder af Asger Rygs ilsomme Hjemridt. Men de hører ogsaa til de største og mærkeligste Bedrifter, Frølich — og hele den danske Kunst — har udført. En Bedrift, som den illustrerede Digter selv burde have forherliget i Strofer som „Guldhornene"s. Han kunde passende have Udgangspunktet til sit Takkedigt ved at omforme en Linie af „Aladdin" til „Hvordan? Det kom mig for som Stregen sang?" Thi dette Under var sket. En sorgløs Yngling havde fanget Poesien og ved dens Hjælp vundet de gyldne Skatte, den flittige og stræbsomme Prosas mange Besværgelser forgæves havde villet løfte. Digterdrømmenes underskønne Heltetid levede og lyste for før-

[1]) Se Frølichs meget værdifulde selvbiografiske Optegnelser i Gads danske Magasin Oktober—November 1906.

ste Gang i dansk Kunst ved Billedet af Rytterne, der opgiver at følge deres Fører, da han springer frem over Sletten med de skræmte Harer fra Bøgeskoven, hvis brede Kupler lyser i Morgensolen, medens Skyerne, der sejler af Sted i den friske Blæst, skygger over Baggrundens Bakker. Der er selve Versenes Rytme i Asger Rygs Galop forbi de tøjrede Faar og den gule Hvedemark, hvorfra Lærken stiger kvidrende i Luften. Rytteren løfter sit Hoved og skuer mod sit Hjem, men kan næppe tro sit Syn, to Taarne knejser over Kirken. Vilh. Wanscher har efter en god Analyse af dette herlige Billede med Rette udtalt, at det har mere af Natur, end den rent naturalistiske Malerkunst, som afkopierer Virkeligheden Stykke for Stykke, formaar at fange ind. Der er noget virkelig genialt i den Maade, paa hvilken Frølich forstod at udnytte de beskedne Virkemidler, han som Tegner havde til sin Raadighed; blot ved at sætte Tegningens simple Indramning halvt i Skygge har han faaet Luften til at lyse med Morgenens Glans.

Vi ved jo, at Taarnene paa Fjenneslev Kirke ikke er byggede saaledes, som Sagnet beretter, og at Middelalderen i Virkeligheden ikke lignede Digternes Beskrivelser og Frølichs Billeder. Men dette berøver dem intet af deres høje Værd. Hvem tror, at Jomfru Maria lignede Rafaels Billeder af hende! Historiens Asger Ryg ligger begravet i Sorø, en anden og maaske skønnere Asger Ryg er undfangen af Oehlenschläger og født af Frølich. Han er lige saa virkelig og vil leve i al Evighed til Glæde for enhver, som har Øjne og Sind til at glædes over Kunst.

I Eftersommeren 1844 vendte Frølich hjem til stor Henrykkelse for Lundbye. Arm i Arm fulgtes de sammen paa lange Spadsereture og til Grundtvigs Forelæsninger, ogsaa til Grundtvig selv og til den 13. Januar 1845 af Studenterforeningen afholdte store „nordiske Højtid", som samtidig tillige fejredes i Kristiania, Upsala og Lund. „Skovgaard, Frølich og jeg," hedder det i Lundbyes to Dage senere nedskrevne Dagbogsnotits, „havde paataget os at dekorere Salen paa Skydebanen med Billeder af de nordiske Guder, som, med Undtagelse af Loke, alle componeredes af Frølich. Loke udførte Skovgaard efter sin egen Idé om ham. Det var et lystigt Arbeide; vi begyndte i Thorsdags Kl. 11, og vare færdige Søndag Aften Kl. 12 med 11 store Kartoner. Guderne vare i overnaturlig Størrelse, alle siddende; Frølich gjorde gjerne Udkastet og udførte Hovederne, og naar han da havde arbeidet

sig træt, tog en anden fat; under Sange og Lystighed gik det muntert fra Haanden."

Selve Billederne synes tabte, men Kunstnerne har gengivet dem i de som „Mindeblade om den nordiske Høitid" udkomne store og smukke Autografier. „I disse Dage," beretter Lundbyes Dagbog d. 16. Febr. 1845, „tegner Lorenz sine Guder her hos mig, og jeg tegner Rammerne dertil. Ved Overtryk føres de over paa Stenen[1]). I denne Række af majestætiske Gudebilleder, den skønneste, det er lykkedes dansk Kunst at frembringe, viser Frølichs Talent sig fra nye Sider. Maaske kan de lade noget tilbage at ønske i Retning af Dybde i Karakteristiken og af Nordiskhed, men samme Anke kan med Føje rettes mod Constantin Hansens 10 Aar senere Billedrække af Nordens Guder. Constantin Hansen havde sin Styrke i Sansen for det plastiske og det monumentale, men netop i denne Retning viser Frølich sig i sine Gudebilleder alligevel som hans Overmand. De bedste af dem — ja, omtrent alle — er Statueskikkelser, der udfolder sig paa Billedfladen med meget rigere og finere Rytmik. Min store Respekt for Constantin Hansen hindrer mig fra at anvende de Udtryk, der forekommer mig at betegne hans Freir, naar den sammenlignes med Frølichs. En anden ypperlig Fremstilling af Freir har Frølich givet i en stor rund Karton, nu i Privateje i Aalborg. Men Freir-Skikkelsen fra „Den nordiske Høitid" er en af de mærkeligste Figurer i dansk Kunst, thi dens Stilling og Stemning fører Tanken hen til Højrenæssancen, til Mediciernes Gravkapel, hvor den næsten synes at høre hjemme ved Siden af Giuliano og Lorenzo. Det michelangeloske skyldes dog ingen direkte Paavirkning fra den store Mester, og ved Siden af det er der jo ogsaa noget andet og næsten modsat, noget Thorvaldsensk, noget, der minder om den blide Vemod i Statuen af Fyrst Potocki. Denne Forening af Kraft og Ynde er et af de højst talende Vidnesbyrd om Frølichs store Talent. Gennem Raderingerne til „De to Kirketaarne" havde Frø-

[1]) Dagbogsoptegnelserne har allerede været anførte i Kunstforeningens Bog om Lundbye S. 270-71. Alligevel hedder det i P. Johansens nævnte Værk S. 72: „Lundbye har her tegnet Odin, Frigga, Frejr, Freja, Brage, Ydun, Hejmdal, Ørvarodd, Holger Danske og Stærkodd; Frølich har tegnet Thor, Balder og Loke"(!!). Efter P. Johansen „vides det, at Lundbye var den, som fik Frølich til at tegne med Pen (!!), og det er derfor neppe helt urimeligt at anse Lundbye for den, som har anslaaet Tonen i disse Kompositioner, baade i den ene og den anden Henseende. I saa Fald faar denne, den danskeste af alle Malere, ogsaa Æren for at være den første Maler, som har stillet Kunstens Forhold til de nordiske Emner paa ret Kjøl ved at betone de simple og det folkelige som Grundsynspunktet". Hvorfra mon P. J. har denne sin sære Viden og Tro.

lich vist, at han paa sit særlige Omraade fremfor nogen anden dansk Kunstner havde Evner som Illustrator. I disse Billeder viste han, at han ogsaa frem for nogen anden dansk Kunstner havde Evner for de store Linier og den store Stil, det festlige og pompøse, det dekorativt monumentale. Hvor glimrende virkningsfuld er ikke blot Anvendelsen af de mægtige Stentroner bag Odin og bag den skønne Gruppe af Frigga med Gersimi eller Stjernen over den yndefulde Frejas Rok! Men det synes ikke at være blevet synderlig bemærket. Høyen og hans Kreds svor til Constantin Hansens Guder.

Den egentlige Malerkunst var Frølich ikke naaet til at mestre. Tyskerne havde ikke kunnet lære ham det. Der er megen Følelse, Stemning og Poesi i hans 1845 udstillede Billede af Ørvarodd og Hjalmar efter Kampen paa Samsø, ikke mindst i Landskabet. Men der er ogsaa store Mangler, Fejl i Tegningen, et flovt Hoved paa Hovedpersonen, noget ufrisk og usandt i Tonerne. Paa Udstillingen gav Landskabsmaler J. P. Møller det over for Frølich selv en detaljeret og aldeles tilintetgørende Kritik. Frølich tog sig den meget nær; han opfattede Møller som et Talerør for Høyen.

Atter rejste Frølich til Tyskland og fra Tyskland til Italien. Han syntes — til Lundbyes store Sorg — at være stærkt paa Veje til at komme helt bort fra os, og ogsaa fra sig selv. Hans Illustrationstegninger til Deutscher Jugendkalender[1]) er dygtige, forstandigt afpassede efter Træsnittets Teknik, ofte elskværdige, men de taler et fremmed Maal; mange af dem har Præget af at skyldes en ægte tysk Studiefælle eller Elev af Ludvig Richter. Og mange af hans Malerier synes mest at have udmærket sig ved det, de bragte for Tanken. Frølich følte selv, at han ikke gjorde Fremgang som Maler, hans Slægt og Venner følte det ogsaa, og 1851 rejste han til Paris, hvor han — der tidligere havde været Elev af Rørbye, Købke, Bissen, Eckersberg, Hetsch, Cornelius og Bendemann — fik en ny Lærer i Couture.

Under god Paavirkning malte Frølich i Paris nydelige Studier. Nogle af dem har været fremme paa en Udstilling i Kunstforeningen, hvor ogsaa andet af Frølichs Studiekunst vidnede om

[1]) I „Bogvennen“ for 1898—99 har Pietro Krohn (med Bistand af F. Hendriksen) givet en overordentlig værdifuld og omhyggeligt udarbejdet Fortegnelse over Kunstnerens Illustrationer, Raderinger m. m.

betydelige Anlæg som Maler: udmærkede Smaalandskaber, det indtagende Maleri fra 1859 „Dagen efter den Lilles Fødsel“, Portrætstudier med en hos Frølich overraskende skarp Karakteristik af det individuelle, saaledes det lille Portræt af Maleren Læssøe, der med sin blaa Baggrund havde lidt af Holbeins Stil. — Men disse gode Anlæg spores unægteligt langt svagere i de større og fra Indholdssiden betydeligere Værker af Frølichs Malerkunst. Saa vidt vi da kan dømme efter de af Frølichs Malerier, vi har haft Lejlighed til at se, thi Flertallet af dem er maaske slet ikke kendte af det danske Publikum, — ikke de Billeder, der har gjort Opsigt og Lykke i Tyskland og Frankrig, ikke engang de store historiske Billeder, han efter 3½ Aars Arbejde fuldførte til Appellationsretten i Flensborg. — Den Udvikling, Paris synes at skulle give Frølich som Maler, afbrødes for tidligt, maaske delvis ved rent økonomiske Forholds Tvang. Farve- og Formgivningen i Frølichs Billeder yder i Reglen kun ringe Støtte for deres udmærkede Egenskaber i Opfindelse og Komposition, Fortælling og Stemningsanslag, drager vel endog undertiden Blikket noget bort fra disse høje Fortrin.

Et af de bedst kendte — og bedste — af de Malerier, Frølich har malt, efter at han i 1873 slog sig til Ro i Danmark, er det store Loftsbillede paa Frederiksborg. De flyvende Genier er ubehageligt brogede og Gefion selv en i væsentlige Henseender temmelig svag Figur. Men Kompositionens høje Festivitas giver alligevel Billedet den rige og pragtfulde Virkning, mod hvilken Resten af Slottets moderne Udstyr har stilet forgæves. Frølich har opnaaet et glimrende livfuldt Liniespil ved at lade den ene af de fire Tyre for Ploven løfte sig stejlende op over sine Kammerater. Det har ogsaa Bundgaard set og haft i Erindring.

Frølich havde bedst Herredømme over Farverne, naar de kun skulde skabe ren dekorativ Virkning og ikke fremkalde Illusion. Han har smagfuldt anvendt lette Farvetoner i Frederiksborgsamlingens lange Frise af Vikingetogtet og i den paa Raadhusets Præsidenttrappe i Keramik gengivne Komposition. Men han var alligevel størst Kolorist i sort og hvidt.

Noget mod sin Vilje og oprindelige Livsplan fandt Frølich sin Hovedvirksomhed som Tegner, Raderer og Illustrator. Og det er jo utvivlsomt som saadan, han har sin egentlige Betydning. Ved Elskværdigheden i sine Børnefremstillinger, — fornøjeligst er de

friske Smaaskitser, der fremkaldte hans første Børnebog, — ved den fine Ynde i Fremstillingen af poetiske Kvindeskikkelser, — jævnligt de græske Oldsagns — ved Sansen for den rent dekorative Skønhedsvirkning, — ofte forhøjet af sirlige Planteslyngninger og nydelige Arabesker, — ved Fantasifylden i sin Behandling af den nordiske Gudeverden, og ved mange andre Egenskaber. Illustrationer kræver Stil, han havde Stil, en selvskabt og saa udpræget ejendommelig, at selv et Barn med Lethed vil kunne genkende den.

Men han havde jo rigtignok ogsaa som Illustrator sin Begrænsning. Selv har han udtalt sig derom paa følgende Maade: „Det jeg søgte i Konsten var det *Ideale*, det saae jeg i hele Naturen, hvor kun en Skabers Villie er synlig, hos Dyret i høi Grad, i det naive ved Barnet med; men hvor Menneskevillien træder til, egentlig kun i det heroiske; jeg kunde forstaae og glædes ved det komiske, det vittige, det humoristiske, men overlod det meest til andre. — Det complicerede i Livet forstod jeg mig kun lidt paa."

Det er vel nogle af Grundene for den højst ulige Værdi af Frølichs Gerninger som Illustrator. Hans Fremstillinger af Dyr vedblev at være beundringsværdige. Som tilfældige Eksempler kan nævnes de kostelige Mus i Illustrationerne til H. C. Andersens „Suppe paa en Pølsepind" eller Skyulven og Garm i Tegningerne til „Den ældre Eddas Gudesange". Men Frølichs Mennesker ligner ikke de Mennesker vi kender. Han har stirret saa fast mod Idealets hvide Lys, at hans blændede Blik ikke formaar at opfatte Menneskenaturens utallige Afskygninger og Brydninger. Han giver os Typer for Individer, Ungersvende, Skønjomfruer, ærværdige Halvguder, hvor mere almindelige og ufuldkomne, i hvert Fald mere særprægede Væsener retteligt havde Plads. De har ikke Kød af vort Kød, Blod af vort Blod. Hans Rige var ikke af denne Verden.

Frølichs Fantasi stod altid rejsefærdig for Udflugter i Drømmenes skønne Lande. Den hjembragte ikke altid lige store Skatte derfra, thi den blev ikke altid lige kraftigt understøttet af Inspirationen. Mange af de Skikkelser, den har set, kan synes os for karakterfattige, for skyggelignende, for vegt og vagt formede eller for kalligrafisk nedskrevne. I alt Fald, naar vi sammenligner dem med det ypperste, Frølich selv som Illustrator har frembragt, hans Asger Ryg og Tegningerne til Fabricius' Danmarkshistorie.

De paabegyndtes i Paris 1852, i en lykkelig Tid, da Frølich selv havde Følelsen af at være ved at rejse sig og næsten genfødes som Kunstner. Baade i Tyskland og i Italien havde hans Tanker ofte søgt Heltesagnene fra Danmarks Oldtid, hans Kærlighed til dem var ikke bleven kølnet. Ingen Opgave kunde være ham mere velkommen end den, der her blev ham stillet.

De første 14 Illustrationer, tegnede i Paris, blev gengivne i Træsnit (af Aagaard, Henneberg, Sødergren og Rahl). Trods Træskærernes Dygtighed og Flid blev Originaltegningernes Karakter naturligvis ofte væsentligt forringet og forvansket. Hvilken himmelvid Forskel mellem Træsnittet af „Arngrims Sønner" og Gengivelsen efter Originalen i „Bogvennen for 1898—99"! Derfor blev de følgende 16 Illustrationer af Frølich selv 1853 i København gengivne i Kemitypi, en noget vanskelig — af Krohn i det nævnte Hæfte af „Bogvennen" S. 20 forklaret — Fremgangsmaade, som Frølich var særlig dygtig til at benytte. Men hvad der i én Henseende blev vundet, gik rigtignok tabt i en anden. Kemitypiraderingerne gengiver Frølichs egen Streg, men maa give Afkald paa væsentlige Virkemidler. I Efterskriften til „Danske Heltesagn", som giver Optryk af hele Illustrationsrækken, beretter Axel Olrik, at Bayeux-Tapetet, som da var kommen til Paris, havde givet Frølich Idéen til de ypperlige Smaafriser og Indramninger med Ledemotiver eller Bimotiver for de fremstillede Emner. Disse Indramninger, der er et af de skønneste Vidnesbyrd om Frølichs Evner for det rent dekorative, blev kun sparsomt anvendte i Kemitypierne, fordi de ikke her kunde faa den kraftige sorte Bund, som betinger deres Effekt. (Man tænke sig den borte fra Billedet af „Hagbart og Signe"!) Har maaske disse — Nutidens Illustratorer ganske ukendte — Vanskeligheder bidraget til, at Værket ikke blev endnu rigere illustreret fra Frølichs Haand?

Tegningerne til Fabricius er Frølichs andet store Guldfund. I alle Maader anseligere og betydningsfuldere end det første. Det store Heltedrapa fra det fjerne, alvorstunge Hedenold toner med mægtigere Klang end den lille Vise med den blide Middelalderromantik. De skønneste Blade fra „De tvende Kirketaarne" havde samme lyse Grundstemning. En langt større Række af skønne Blade behandlede her meget uligeartede Motiver, skildrede med lige Stemningsfylde Hagbart og Signes Kærlighedstragedie,

Skiolds, Uffes, Rolf Krakes sælsomme Eventyr og glimrende Daad, den gamle Stærkodder, den unge Kong Erik, Stilheden i Hakons Offerlund, den vilde Slagtummel ved Braavalla og Svolder, Livet og Døden, Solen over Fyrisvold og Natten ved Lejre.

Illustrationerne til „De tvende Kirketaarne" var vidunderlige i deres Art, men Kompositionerne til Fabricius, som var af en anden Art, havde en større Stil. Har der været rejst Tvivl om Hensigtsmæssigheden af at overføre dem i Gobelinsvævninger med legemsstore Figurer, gjaldt disse Tvivl dog aldrig selve Kompositionernes Evne til at taale Forstørrelsen. I Henseende til Mesterskab i Komposition kan inden for dansk Malerkunst vel kun Marstrand sættes Frølich ved Siden. Marstrand har meget, som Frølich ikke har, men Frølich har ogsaa noget frem for Marstrand. Selv Marstrands friskeste og mest storladne Kompositioner er overvejede og afvejede med en Omtanke, der sikrer dem Holdning, Ligevægt, Ro og Anstand, men udelukker det forvovne. Anderledes med Frølich. Rolf Krake og Harald Hildetand farer lige bus paa os, for Næsen af os hopper Bue hin Digre med løftede Armstumper over Bord. Det er overraskende. Men det er udmærket. Og trods Frølichs Impressionisme er hans Liniesans saa sikker, at der kan uddrages nye og ypperlige Kompositionsregler fra hans Værker. I de bedste af dem er der mere Brus, stærkere Fart, kraftigere Vingeslag end i alle andre Frembringelser af dansk Kunst.

Han kendte Inspirationens Magt og havde Mod til at hengive sig til den. Selv har han sagt: „Naar jeg blev greben af, hvad jeg læste af Poesi (slet ikke al), formede det sig til Billeder, som jeg gengav hurtig og levende. De var straks helstøbte, saa der i Hovedsagen intet var at ændre paa dem." Han havde Evnen til at begejstre helt og fuldt, og naar han nedskrev sine Billedsyner, følte han sig lige saa varmt betagen som Oldtidens Skjalde, der — efter Grundtvig — ikke fortælle „et gammelt Eventyr til Skemt, men stirrer selv med Gru og Rørelse hen paa det store Sørgespil, de afbilde".

Derfor har han kunnet give en Fremstilling af Hakon Jarl, som ved Erindringen om Oehlenschläger ikke staar til Skamme. Intet kan være mere udtryksrigt — og udtømmende — fortællende end denne herlige Gruppe af den smukke Dreng, som med Blikket stift hæftet paa det hæslige Afgudsbillede tyr ind til sin

Fader, den gamle Kæmpe, der i vanvittig Ekstase hæver Dolken for at bringe som Sonoffer det, der er ham kærest paa denne Jord. Med simple Midler har Frølich karakteriseret Aftenen i den øde Offerlund, hvor Blæsten tuder om de frygtelige Guddommes mosgroede Stenstøtter; det er, som om hele Naturen anede og ventede den blodige Udaad. Frølich er i det hele taget en Mester i Fremstillingen af det heroiske Landskab. Dette er ikke mindre mærkeligt — og her saa ejendommeligt dansk — i Baggrunden for Kampen paa Samsø og i det stemningsrige Billede, hvor Skulds Fakkel lyser over Ligene, medens Fuldmaanens store Skive hæver sig af Fjorden. —

Frølichs ypperlige Illustrationer til Fabricius, der foruden deres andre Fortrin ogsaa har det at være saa dybt originale, ulig al anden Illustrationskunst og upaavirket fra den, synes ikke ved deres Fremkomst at have vakt den Opsigt, de burde have fremkaldt. Hvis litterært og kunstnerisk dannede Mænd i Danmark havde fuldt forstaaet deres Værd, vilde han være bleven hjemkaldt til store Illustrationsopgaver, som kun han magtede at løse. Forgæves viste f. Eks. de fortrinlige Billeder i Danmarks illustrerede Almanak for 1856, hvor megen Anskuelighed og hvor rigt et Liv han havde kunnet give de gamle danske Folkesagn. Han maatte i Paris fægte for Brødet ved at levere et Utal af Tegninger til franske Børnebøger; „for min Udvikling," sagde han, „havde det vel været tilstrækkeligt at gøre et Par enkelte af dem." Da han omsider kom hjem, blev anvendt og hædret, var han en gammel Mand. En ualmindelig kraftig og dygtig gammel Mand, men jo alligevel ikke helt den samme som i sine bedste Manddomsaar.

De kun litterært dannede Mænd skal intet lægges til Last. De har ingen Pligt til at vurdere Kunst rigtigt, formaar det ingenlunde altid, kan undertiden endog være saa elskværdigt naive, at de regner Chokolade for den sande Gudedrik. Men der var jo ogsaa i Danmark Mænd med kunstnerisk Dannelse og Indsigt og som i andre Tilfælde har vist rigtigt Blik for, hvad der var værdifuldt. Høyen havde jo netop sukket efter, at „en folkelig, historisk Konst" skulde skænke Skandinaviens Oldsagn og Bedrifter Form og Farve. Der forlyder dog intet om, at Illustrationerne til Fabricius forsonede ham med Frølich, de har næppe behaget ham. Thi han havde jo sin ganske bestemte Mening om de Veje, der førte til Maalet. Frølich havde ikke først gennemstuderet „den

Hakon Jarl offrer sin Søn

Simpelhed og Djærvhed, det patriarkalske Liv, som vi endnu træffe i Fiskerlejerne og i Bønderbyerne omkring i Danmark." Han havde udskrevet Facit uden i sit Ansigts Sved at regne det vidtløftige Regnestykke igennem. Den strenge Lærer lod ikke dette gælde. Han satte desuden for megen Pris paa det solide til at bryde sig om nogle lette Illustrationstegninger.

Paa sine gamle Dage læste Frølich med megen Interesse nogle Betragtninger, en japansk Kunstven havde medgivet en Samling af Hokusais Tegninger. Deres Rigtighed forekom ham saa slaaende, at han har anført dem i sine selvbiografiske Optegnelser. „Det gode Kunstværk fortæller os, hvordan og hvor højt Naturen (eller hvad andet Emne Kunstneren har valgt) har været elsket." „Hvad du kan udtrykke med 3 Linier, maa Du ikke anvende 4 til." Maaske undervurderede Frølich den fjerde Streg, han lærte aldrig at magte den. Men det vil ikke formindske vor Beundring og Taknemmelighed for det, han i sine lykkeligste Øjeblikke gennem de faa Streger evnede at udtrykke med Fynd og Kraft. En stor Del af hans Virken vil utvivlsomt tilfalde Glemselen. Men han var alligevel Søndagsbarnet i vor Kunst. Denne stærke Seer, der havde den funklende Patos, denne blide Drømmer med det barnlige Sind, var af Nornerne udset til at blive den eneste Kunstner, der kunde fremtrylle straalende Glimt fra „gamle, gamle, hensvundne Dage". I ham fik vor Kunst den længe ventede — min ingenlunde tilbørligt skattede — rette Fortolker af Kæmpelivet i Norden, saaledes som det var blevet set, forklaret og forherliget i Mesterværker af dansk Digtning.

Karl Madsen

JOSEFA

EN HISTORIE FRA POLAKHUSET

Inde fra Hyldehækken kom der en sælsom Lyd. Hver Gang Vinden tav, saa kom den. Ikke som nogen Susen og heller ikke som nogen Klynken. Men snarere som den hulkende Lyd langt borte fra en Pumpes Slag.

Udenfor laa Markerne, saa langt man kunde se. Solen var gaaet ned. Stærk og klar hvælvede Himlen sig, — nede ved Horisonten blaanende rød som anløbet Blik.

Og saa kom den igen, den samme Lyd, klukkende — ligesom de enlige Kluk i Mosedammene, naar Skumringen er begyndt.

Der kom en Rytter ridende forbi, hen ad Landevejen. Han hørte intet. Han red bare videre. Et Øjeblik efter var han forsvunden bag Hegnet. Hestens Hovslag skrattede langt nede mellem Bakkerne.

Lidt efter var der to af Herregaardskarlene, der kom, med deres Piber i Munden. De standsede og lyttede ... Det er ikke andet end Josefa, sagde de. Og saa gik de videre igen.

Men da de var komne et Stykke hen paa Vejen, vendte de sig om og raabte vrængende, begge to:

— Josefa! Josefa!

En lille spæd Kvinde traadte ud fra Hækken. Hun vendte sig og saa sky hen paa dem. Saa dukkede hun Hovedet og listede bort langs Hegnet ...

Josefa var ikke mere end 17 Aar.

Hun var kommen herop sammen med de andre Polakpiger, en

lille, tynd Skikkelse, bleg og gusten i Huden, med en Farve som vissent Græs.

Hun græd allerede paa Rejsen herop. Hun græd, da hun tog Afsked hjemmefra. Hun græd i Toget. Hun græd, da hun var kommen paa Gaarden, allerede den første Nat.

— Hun vil hjem igen! Det er, fordi hun ikke kan komme hjem! sagde den tykke Barbara og lo haanligt, saa det flirede i Mundvigene.

De boede alle sammen omme i Polakhuset. I en stor Koloni, i et lille skummelt Udhus ved Siden af Bryggerset. Der lugtede ramt som af fugtige Lagener, det slimede Murstensgulv var leret af Snavset fra Træskoklamperne, og rundt i Hjørnerne laa der Bylter af Klude, af vaade Skørter og spraglede Tørklæder. I det ene Vindue en Stump af et Spejl; henne ved Døren en Dynge af halvraadne Kartoffelskræller, og paa den anden Side, paa et skiddent Fyrretræsbord nogle bulede Bliktallerkener, der næsten aldrig var vasket af.

De laa to og to i Sengene; Josefa alleryderst ovre i Krogen.

Om Aftenen kunde hun se Fuldmaanen, hvor den hævede sig op paa den dybblaa Himmel, hvor der ingen Stjerner var at se. Den stod der saa stille, sejlende højt oppe, og Skæret faldt som et Drys over Duggen paa Ruderne. Natten igennem laa hun og fulgte den med store, vaagende Øjne — og græd, medens alle de andre sov.. Snart højt, som hendes Hjerte skulde briste ...

Og snart med den tavse Graad, der rinder dybere, end hvor Taarer er til.

Ja, lille Josefa græd.

Hun vidste ikke selv hvorfor. For hun havde ingenting at længes imod. Men det var, som der sad noget og sugede ved hendes Hjerte, sugede saa forfærdelig tærende langt, snørede hendes Strube sammen og pressede i hendes Bryst, — og hun bøjede sit Hoved ned i Puderne og hulkede. Hulkede.

Omme i en af de andre Senge var der en, der snorkende brummede. Udenfor sad Vinden og læspede oppe i Træerne. Og den strøg med sine Vinger hen over Ruderne saa dulmende blødt. ... Det puslede i Skræppebladene. Borte over Staldlængen var der en Vindfløj, der peb ... Og alle Lyde tvandt sig sammen til et Ekko af halvglemte Minder, der gav Taarerne Løb.

— Om Morgenen blev de alle sammen stillede op foran Væggen langs Laden og inddelt i Arbejdshold.

Saa kom Aufseheren Lass i sine lange Støvler.

— Hvad tviner hun for!

Han for hen og greb hende i Skulderen og ruskede til. Alle de andre stak Hovederne frem.

Men Josefa borede Ansigtet ned i det tærnede Forklæde og græd som i Krampe.

Hvad Pokker græder du for! Han ruskede endnu stærkere til og raabte, saa det drønede. — Lad hende komme til Roerne! ... Herut!

Solen faldt over de duggede Roeblade, saa de glitrede som St. Elmsild. Højt oppe hang Lærkerne og trallede et Sted, hvor man ikke kunde se.

Josefa kravlede paa sine nøgne Knæ hen mellem de lerede Roerader. Og naar hun en Gang løftede Ansigtet op, da var det sælsomt stille . . . ikke som noget levende Ansigt at se, men saa skærende hvidt som Lærred paa Bleg, og Øjnene stirrede rundt, fjerne og fremmede — som om de ikke saa udad, men bare saa ind.

En Gang imellem var der en af de andre, der kaldte paa hende. Josefa! Men naar hun saa derhen, grinede de blot fra alle Roeraderne, saa det klukkede i dem. Af og til kastede de Jordknolde paa hende og Rester af Lugeaffaldet; og hver Gang de ramte hende, gik der en Bølge af Fnisen hen over Marken.

Lille Josefa! Hun talte til ingen. Hendes Læber lukkede sig til. Men hendes Øjne talte et Sprog, som ingen forstod.

Tidlig om Søndag Morgen kunde Karlene finde hende i Stalden, hvor hun sad i en af Baasene, krøbet sammen paa Hug i Halmen, og vandt sin Rosenkrans mellem Fingrene og bad.

Og om Regnvejrsdagene, naar de sad inde i Loen og syede Sække sammen, trak Josefa sig ind i Hakkelsesrummet, helt bort i Mørket, hvor Maskinen stod, for sig selv. Naar en af de andre kiggede derind, saa de hende sidde med ludende Hoved, slappet, drømmende. Og over hendes Læber gik der en Mimren, som om hun talte til sig selv.

— Hvad sidder hun her for? ... Ind med hende til de andre!

Inden hun havde faaet samlet Sækkestumperne sammen, fik hun et Spark af Lass' plørede Støvler og maatte derind.

Bedst havde Josefa det om Aftenen, naar Arbejdet var endt. Hun havde fundet sig en Plads derude i Hyldehækken. Helt inde under Buskene, hvor hun ikke kunde ses. Der tyede hun hen. Hun sad der i Timevis. Hun sad der med Benene trukket op under sig, krøbet sammen, ubevægelig — som en Bylt, der er bundtet sammen og slængt bort ...

Hvad hun tænkte paa? Ja, vidste hun selv, hvad hun tænkte paa! Hun sad blot og stirrede ud under Grenene og bort over Markerne og langt bort i Skyerne, hvor Solen var gaaet ned.

Udenfor sværmede Oldenborrerne over de lune Popler. Lange og ludende kom Skyerne krybende frem . . . Og dybt inde fra Hyldehækken kom der en hulkende Lyd — ikke som nogen Klynken, men som de dumpe Klunk langt borte fra en Pumpes Slag ...

Hun sad der i Regn, og hun sad der i Rusk. Hun sad der, naar Hundedagsblæsten hvirvlede i Bladene. Hun sad der, naar Regnen dryssede fra Skyerne. Silrede og pylrede. Ogsaa naar den lunkent kom drivende, som om den svævede i Luften. *Saa* var det næsten bedst! Det var, som den dulmede i hendes Sind, denne evindelige Dryppen, denne side Sjappen i Jorden som af nøgne Fødder. Ja, *saa* var det næsten bedst!

En Morgen, da de stillede op ved Ladelængen, var der en, der manglede. Det var Josefa.

— Hun er syg! sagde Barbara. Hun kan ikke gaa med!

Men da Lass kom ind i Stuen, sad Josefa paa Sengekanten, halvt paaklædt. Hun rystede over hele Legemet, og hendes Tænder klaprede af Feber.

Om hun var syg?

— Nej! Nej! Nej, hun var ikke syg! ... Hun saa op paa ham med to bedende Øjne og dukkede sig ned, som ventede hun et Slag.

— Hr. Aufseher! ... Nej, hun var ikke syg!

Men da de kom ud i Marken og laa ved Siden af hinanden i Roeraderne, mærkede de med et, at Josefa ikke var med. Hun laa der langt tilbage mellem Rækkerne og rørte sig ikke. Som en stor, sort Skygge midt i Solskinnet. Hun laa med tillukkede Øjne

og halvaaben Mund. Hun kunde ikke røre et Lem. Hun gispede tungt. Saa var der to af de andre, der maatte bære hende hjem.

Og fra den Dag kom Josefa ikke mere ud.

Hele Dagen igennem laa hun derinde i Sengen, naar de andre var gaaet bort. Alene. Uden en hjælpende Haand. De fugtige Madrasser lugtede ramt som nykalkede Vægge. Naar et af Vinduerne stod aabent, kunde der pludselig komme en sødlig Duft ude fra Regnfangsduskene. Af og til kom et Løvetandsfnug langsomt drivende forbi Ruden. Efteraaret stundede til.

Men inde fra Sengen var der to Øjne, der stirrede ud — ligesom gribende efter noget, der ikke kunde naas. Ubevægelige stirrede de ud. Hele Dagen igennem. Ubevægelige, som om de slet ikke saa.

Ude over Markerne samlede Skyerne sig sammen i taagede, graalige Flokke. Af og til kom en Krage flyvende forbi med svippende Vingeslag. Portlaagerne stod og klaprede ovre i Stalden. Ude fra Engene lød Vibernes Skrig som en pibende Jamren — stigende, faldende.

Josefa græd nu ikke mere. Hendes Ansigt var ligesom stivnet og haardt som Sten. Alle Træk var visnede bort deri. Tynde Rynker trak sig ned ligesom Sprækker i hendes Kind. Intet rørte sig deri. Alle Haab var rundne ud. Hun havde ingen *Skæbne* mere.

— Josefa!

Naar nogen talte til hende, rystede hun blot paa Hovedet og saa bort i Luften. Det sorte Haar laa omkring det blege Ansigt ligesom et spejet Spind.

En Dag begyndte de andre at gøre Forberedelser til at bryde op. De snørede deres Bylter sammen og pakkede ind. De stod og vaskede ude i Gaarden. Og de laa og lo og pludrede om Aftenen, naar de var komne i Seng.

En Lørdag Aften blev alt ryddet bort ude i Bryggerset. En af Karlene havde en Okarina, og den spillede han paa. Og saa dansede de derinde paa det stenlagte Gulv. Sinkerne hamrede i Stenbroen ... Og ind imellem lød Barbaras Stemme, op over alle de andres, hver Gang hun lo.

En af dem slog et Vindu op. Lydene stod som en Em ud i Luften. Okarinaens Toner sukkede i den stille Aften, som om de græd.

Den næste Dag tog de alle af Sted.

— Er der ingen, vi skal hilse til? spurgte Barbara.

Josefa rystede blot paa Hovedet til Svar og trykkede Ansigtet ned i Puderne.

— Er der slet ingen, vi skal hilse til?

Josefa saa ikke op.

Saa blev de andre saa stille. Det var, som der var noget fremmed, der strøg dem forbi.

Og en efter en kom de hen til hende, tog hende i Haanden til Afsked, trykkede et Kys paa hendes Pande, ingen talte ... alle sammen, en efter en.

Saa laa Josefa alene der i det øde Rum. Fugten drev over Væggene. Saa snart det blev mørkt, var der hver Nat en Mus, der gnavede i en af Bindingsværksstolperne, uden Ophør, monotont. Gnavede med sine smaa Tænder i den samme Stolpe, — Nat efter Nat.

LAURITZ LARSEN

PARLAMENTARISMENS INDFØRELSE I NORGE

har fundet sin Historieskriver i afdøde Statsraad *Ketil Motzfeldt*, hvis Dagbøger nu er udgivne af hans Brodersøn, Assessor i Norges Højesteret *Ernst Motzfeldt*.

Den Uforbeholdenhed, hvormed Ketil Motzfeldt har udtalt sig om Personer og om Begivenheder, i hvilke han har taget saa virksom Del, giver dette Kildeskrift en ganske overordentlig Interesse, især da den kyndige Udgiver mellem Dagbogsoptegnelserne har indføjet oplysende Breve til og fra Forfatteren. For os Danske hjælper Brevvekslingen med *Krieger* meget til Forstaaelsen af de politiske Spørgsmaal, som Fremstillingen angaar.

Ketil Motzfeldt var født 1814, blev Søofficer, Generalpostdirektør, Medlem af Statsraadet fra 18. August 1860 til 12. December 1861, med Afbrydelser Stortingsmand fra 1853—1860 og 1870—1885 og døde 1889.

Hans Særkende var Selvstændighed, Sandhedskærlighed, Mod og en ejendommelig Veltalenhed, nærmest i sarkastisk Retning. Han var konservativ, men maadeholden, og kom derved i en isoleret Stilling, idet han vel blev agtet af begge Partier, men forgæves søgte at mægle imellem dem.

Norges Grundlov af 1814 gav ikke Statsraaderne Adgang til Stortinget, hvilket snart føltes som en Ulempe af Regeringen, der lige fra 1821 af stadig fremsatte Forslag til Forandring heri uden at opnaa Stortingets Tilslutning. Mærkeligt nok hørte

Johan Sverdrup endnu i 1857 til Modstanderne af denne Reform, som det blev hans Livsværk at faa gennemført 27 Aar efter. Med Statsminister Stang gik det ganske modsat. Endnu i 1859 støttede han det af Højesteretsassessor *U. A. Motzfeldt* udarbejdede Forslag om Statsraadernes Adgang til Tinget, men da Venstremændene med Sverdrup i Spidsen fik Øje for, at dette kunde blive deres Vej til Magten, sadlede Statsministeren og det konservative Parti om, og saa — vedtoges Grudlovsforandringen i 1872.

Kongelig Sanktion nægtedes af Carl den Femtende, og 3 Gange af Oskar den Anden. Det brændende Spørgsmaal blev, om Kongen ved Grundlovsforandringer havde *ubetinget Vetoret* eller som ved sædvanlige Love kun *suspensiv*, saa at Stortingets 3 Gange vedtagne Beslutning blev gældende uden kongelig Sanktion. Sverdrup fik Knuden hugget over ved Stortingets *9de Juni-Beslutning*, at den vedtagne Grundlovsforandring *var Grundlov;* men Regeringen nægtede at stadfæste og at kundgøre denne Vedtagelse.

Grundlovens Bestemmelser om Rigsrettens Sammensætning havde faktisk gjort Stortingsflertallet til Tyngdepunktet i Forfatningen, og i 1836 havde man ikke generet sig for at stemple som Forbrydelse, vurderet til en Bøde af 1000 Specier, en Statsministers Undladelse af at protestere mod en ikke med Majoritetens Ønsker stemmende Afslutning af Tingets Møder. Dermed var Haabløsheden af en Kamp mod Flertalsherredømmet givet over for en Majoritet, der vilde benytte sin formelle Ret paa hensynsløs Maade, men der maatte en ny, langt mere anstødelig Rigsretsdom af 27. Februar 1884 til for at faa Parlamentarismen officielt knæsat.

Af de konservative var Ketil Motzfeldt en af de første, der indsaa, at Statsraadernes Adgang til Tinget var den eneste Vej til mulig at redde Situationen, og at yderste Højres fortsatte Modstand derimod var en utilgivelig Daarskab. Vi giver ham selv Ordet.

15. Marts 1880. Blackstad sagde mig idag, at han er afgjort *for* Statsraads-Sagen og at Professor Aubert har fuldstændigt taget samme Mening, tildels som Følge af at Nellemann har skrevet ham til ikke at have Tvivl om at Forandringen bør finde Sted, og at Forholdene i Danmark utvivlsomt skulde stillet sig meget værre, ifald Ministrene vare udelukkede fra Rigsdagen.

9. Oktober s. A. afgaar Statsminister *Frederik Stang*, *Sibbern* kaldes fra Paris og faar af Kongen Tilbud om at blive hans Eftermand, men afslaar det, fordi Kongen ikke vil gaa ind paa den af ham stillede Betingelse om Optagelse i Statsraadet af *Ole Jacob Broch*, der i sin Tid havde tilraadet Eftergivenhed i Statsraadssagen.

11. Oktober. Det utrolige er virkelig skeet. Selmers Udnævnelse har fundet Sted. Javist er det trist at man ikke har fundet større Mand — han er jammerlig liden. Naar galt skulde være, saa kunde man da ligesaa gjerne holdt sig øverst i Rækken.

7. November. — I Brev til Krieger. Saa utroligt det skulde være, saa er det nok Meningen (ɔ: Sverdrups) at gaa ivei med at reorganisere Armeen uden Medvirkning af Regjeringen eller af selve Armeens Notabler. Ikke som De antager at drive Sagen ved Hjælp af det suspensive Veto, dertil vilde kræves Organisationens Fastslaaen ved Lov, og det vil Sverdrup ikke vide af. Han vil have Tingen ordnet paa en langt simplere Maade, nemlig ved at bevilge Budgettet efter hans Plan. Styret tages af Storthinget og dets Komiteer — indtil det bærer overende med Forfatningen. Jeg øiner snart intet andet Udfald.

16. Februar 1881. Efter 20 Aars Forløb var jeg idag i Selskab i Stiftsgaarden[1]), til Middag for Kongen hos Selmer nemlig. Opbyggeligt at se Kongen tilbords med Fru Selmer paa den ene Side og hendes Datter paa den anden. Sligt kunde vel neppe hænde i noget andet Land, at Kongen ved Ankomsten til sin Hovedstad og omringet af Landets høieste Dignitærer lader sig indeklemme i sligt Naboskab. Baade før og efter Bordet havde jeg jo Glæden af at Kongen viste den store Naade at tale med mig — og Gudskelov det var alene om hans Reise, om hans eget og mit Befindende og mere Sligt. Jeg haaber, at om det kommer til flere Samtaler, at de blive af samme Sort. Med Selmer vexlede jeg ogsaa nogle ligegyldige Ord. Jeg vilde ikke have min Bortebliven fra Soireen fortolket som Demonstration, derfor gik jeg i Middagen. Men derved maa jeg have opfyldt mine Pligter i Stiftsgaard-Selskabeligheden for den hele Session.

18. Februar. Der er efter Løbergs Forklaring indtraadt væsentlig Forandring, idet Kongen kom hertil meget overmodig, talte i mægtige Toner til baade den Ene og den Anden, men er nu svare spag, indlader sig ikke paa Politik i nogen af de mange Samtaler, han fremdeles holder med Storthingsmænd af forskellig Farve.

Da vi talte om de mange Kongelige Samtaler, berettede Sæhlie, at paa Hamar ihøst sagde Kongen til ham, og da vel ogsaa til Flere, at herefter vilde han regjere selv. Var det en Fremtoning af denne Tanke, at Selmer samme Dag blev udnævnt til Statsminister?

---

[1]) Statsministerens Embedsbolig.

Der fremsættes Forslag om Rigsretstiltale. K. Motzfeldt taler imod denne.

17. April. Det havde sine Vanskeligheder at føre Ordet til Bekæmpelse af Rigsretten, imedens jeg jo nu som tidligere finder, at Regjeringen har baaret sig mere end ilde ad.

29. April. Rigsretten er forestaaende. Ordningen af den er skandaløs. At 9 Juni-Mænd blive Dommere er Grundlovens Feil. Men dette kan ikke siges om, at man af Hensyn til Rigsretten har sløifet 2 Høiesterets-Assessor-Embeder, og for at faa Lagthingets Sammensætning efter Ønske har udsat Afgjørelsen efter nye Valg.

12. Juni. Idag faldt tredie Gangs Negtelse af Bevilgning til nye Høiesterets-Assessor-Gager. Det var en væmmelig Debat. Sverdrup maatte ud med, at Negtelsen havde sin Grund i politiske Hensyn.

14. Juli. Et høit Spil er det som spilles af det Sverdrupske Parti. Det tør vel være saa, at Dommen bliver afsagt paa Kommando. Skal Grundloven fortolkes derhen, at Kongen Intet har at bestille med Grundlovsforandringer, at Budgettet skal være ham uvedkommende og at til Administrationen kan Storthinget beskikke valgte Mænd, saa er det umuligt at regjere med vor bestaaende Grundlov.

10. December. Emil Stang mente, at man faar være belavet paa, at Kongen ikke respekterer Dommen. Kongens Publikum, sagde han, det er Europas Fyrster, og naar det kommer til at han for disse skulde staa som ydmyget ved Storthing og Rigsret, saa kan det nok være, at han mander sig stærkt op. Det kommer vel ogsaa meget an paa, hvad der siges ham af Keiser Wilhelm og Bismarck, hed det videre. Stang troede sig desuden sikker paa, at ligesiden forrige Vinter har der været stor Forbitrelse mod os i alle loyale Kredse i Sverige, det vil sige, hos den overveiende Majoritet af det Svenske Folk. Dette er ogsaa min Tro.

20. Januar 1884. Til Krieger. Nede hos Eder staar det da heller ikke godt til, om end ikke saa ilde som her hos os, eller saa ilde som De antyder ved at stille i Udsigt Berg som Konseilspræsident. Jeg har jo nok den Tro, at det Estrupske Ministerium helst burde gaaet sin Vei allerede for længere Tid siden og at det ikke kan forsvare nu længere at blive siddende. Men ikke kan jeg forlige mig med at det skulde give Plads for Berg & Komp. Jeg for min Part vilde være med i det Længste paa at hindre at Landets Styrelse skulde gives Folk uden Dannelse ivold. Og hvor er Nødvendigheden af at kalde Berg og Konsorter? Eders Grundlov er heldigvis ikke saaledes beskaffen, at National-Forsamlingen kan byde Kongen hvad det skal være. De har selv tidligere gjentagende paastaaet, at hos Eder har Ministerskifterne ikke havt med Parlamentarisme at bestille. Men om ogsaa deri skal ske Forandring herefterdags, saa faar det dog vel blive en rimelig Fordring, at der paa hver af Siderne er Folk med behørig Dannelse til paa Partiets Vegne at holde Styret. Hvis ikke, saa hen-

falder de dannede Klasser af Nationen til Misfornøielse, og al Erfaring viser, at den raa Masse ikke da kan hindre Tilbagefald i Absolutismen.

27. Februar. Saa kom da Dommen (over Statsminister Selmer), endda mere skandaløs end forventet. Der var vistnok ikke megen Tvivl om, at den jo skulde lyde paa Embedsfortabelse, men det antoges dog, at Vetoet skulde ikke, end ikke under Tilsløring, benegtes, og at Loven af 1883 skulde benyttes til at føre Omkostningerne paa Statskassen.

3. Marts. Emil Stang sagde, at der ikke kan være Spørgsmaal om ikke at udføre Dommen. Jeg sagde da, at efter min Mening haves der ikkuns eet Middel, og det er at Kongen giver Valg imellem hans Abdikation og Sammenkaldelsen af en Kongres til Grundlovs-Revision. Om saadan Hensigt er tidligere talt til Mange, men under dette hans Ophold her er al Tanke forstummet, lagde jeg til. Stang: Ja, dertil er god Grund. Kongen har følt sig for i Sverige og faaet paa det Rene, at Samtykke til Abdikation vil ikke blive ham givet. Alle Raad som derinde gives ham lyde paa Forligelses Nødvendighed.

Svensk Statsminister *Thyselius* opsøger K. Motzfeldt og viser Forstaaelse af Forholdene.

5. Marts. Thyselius sagde i Fortrolighed, at det Svenske Statsraad vil afgive til Kongen Erklæring om at for Unionens Bestaaen maa det være en berettiget Fordring, at ligesaalidt i Norge som i Sverige maa Grundloven kunne undergives Forandring uden Kongens Samtykke, og at al væbnet Magt af hvilkensomhelst Art i begge Riger maa være under Kongens Styrelse og Befaling. Til Spørgsmaal om, hvad jeg mener derom, svarede jeg, at enhver Ven af Unionen maa erkjende en saadan Fordrings Berettigelse.

14. Marts. Diskussion mellem Roll, Birch-Reichenwald, Ernst Motzfeldt og mig om hvorledes det maatte være for vore Meningsfæller at forholde sig nu efterat Rigsretsdommen er fuldbyrdet. Vi kom Alle til det Resultat, at der maatte søges Overenskomst. 3 Herrer hørende til de 31 (Konservative) kom til, og Roll blev. Der sagdes at være alle Tegn til, at Kongens Omgivelser ere stokkonservative og at han vistnok er bragt til at tro, at de eneste Representanter som han indlader sig med, og som høre til paa alleryderste Høire, give Udtryk for Tanken hos de 31. Men dette kan de 31 ikke være tjent med og Landet ikke være tjent med. De 3 Herrer havde søgt til mig som Gruppens Veteran for om muligt at faa Ende paa en Passivitet der alene kan bringe mislige Følger. Der var Enighed inden dette Fem-Mands-Raad om den Opfatning af den nuværende Situation, at Overenskomst mellem Kongen og Venstre-Partiet angaaende de 3 Dommens Poster[1]) er fornøden for at her skal kunne komme istand en ordnet

[1]) Statsraadssagen, Stortingets af Regeringen ikke tiltraadte Bevilling til det for oprørske Tendenser mistænkte Skytte-Samlag, og Stortingets ikke sanktionerede Beslutning om Oprettelsen af en Centraladministration for Statsbanerne, i hvilken Tinget skulde indvælge to Medlemmer.

Regjering, med andre Ord, for at Forfatningen ikke skal ramle overende, og at nødvendig Betingelse for Forhandling desangaaende er, at det nuværende Raad, ved at indgive sin Demission, gjør sig til et blot Forretnings-Ministerium, hvor Kongen ikke har at søge Raad i politiske Anliggender.

Efter Aftale begav jeg mig til Joh. Sverdrup. Jeg sagde ham at efter min Mening er der en uafviselig Nødvendighed for at der forinden et nyt Ministerium dannes bliver sluttet Overenskomst angaaende de 3 Poster, at jeg ønskede at høre hans Mening derom; og at det ogsaa var min Hensigt at faa tale med Kongen om Sagen. Sverdrup kom frem med, at det Korrekte vilde under den nuværende Situation være, at der indtages to Venstremænd i Raadet, men ifald man ikke derpaa vilde gaa ind, saa maatte det ialfald kræves, at det nye Raad ved sin Tiltrædelse afgiver Erklæring om at ville lade Rigsretsdommen faa sin fulde Virkning. Jeg sagde, at intet af disse Alternativer vilde der kunne blive Spørgsmaal om.

Beretning om Samtalen afgav jeg i et 5-Mands-Møde, hvorfra jeg begav mig til Slottet, hvor jeg meddelte Kongen, at der hos mig og mine Meningsfæller i og udenfor Storthinget var Frygt for, at Hs. Majst. ikke havde havt Anledning til at blive bekjendt med hvad der tænkes og ønskes hos en ikke ringe Del af Højremændene, der frygte for uløselige Konflikter og mene, at det er en Nødvendighed at der søges istandbragt Overenkomst angaaende Dommens 3 Poster. Men for at Forhandling derom skal kunne føres maa der vistnok gaa forud, mener man, at det nuværende Raad giver sin Demission, for at det kan ligge i Dagen at det ikke længere er andet end et blot Forretnings-Ministerium. Kongen var allerede fra Først af meget febrilsk, og spurgte med Heftighed om det var Meningen at han skulde tage 9-Juni-Mænd i Raadet. Mit Svar gik bl. a. ud paa, at 9 Juni-Mænd i Raadet finde vi naturligvis at være en Umulighed, eftersom Kongens ubetingede Sanktionsret ansees af os som et Prærogativ, der er en Betingelse for Kongedømmets Bestaaen. Kongen yttrede, at ogsaa han havde ønsket, at Statsraaderne skulde demissionere, men at de havde ment at ville vanære sig herved.

I en senere Samtale med Kongen anmoder denne ham om at overtage Præsidiet i Raadet i det sandsynlige Tilfælde at Broch gjør sig umulig. Han svarer, at han paa Grund af sin mangeaarige Stilling i Storthinget som Modstander af Sverdrup og hans Parti, er uskikket til at overtage et saadant Hverv under nærværende Omstændigheder.

11. Juni. Efter Kronprindsens Anmodning indfandt jeg mig hos ham. Her fik jeg gjentagen Anmodning om at indtræde som Præses i Raadet. Jeg gav en Fremstilling af de Omstændigheder som gjøre mig uskikket for bemeldte Hverv. Om han fattede den tør vel være tvivlsomt — han er ikke meget hjemme i vore Forholde, hverken

hvad Sager eller Personer angaar. Jeg fik iøvrigt et godt Indtryk af Kronprindsen. Der er en vis Ro og Betænksomhed hos ham.

Det lykkes ikke Broch at danne et Koalitionsministerium, og K. Motzfeldt giver den 23. Juni 1884 Kongen det Raad at kalde Johan Sverdrup og affatter efter Kongens Ønske Koncept til den Skrivelse, ved hvilken Sverdrup kaldes. Parlamentarismen har sejret.

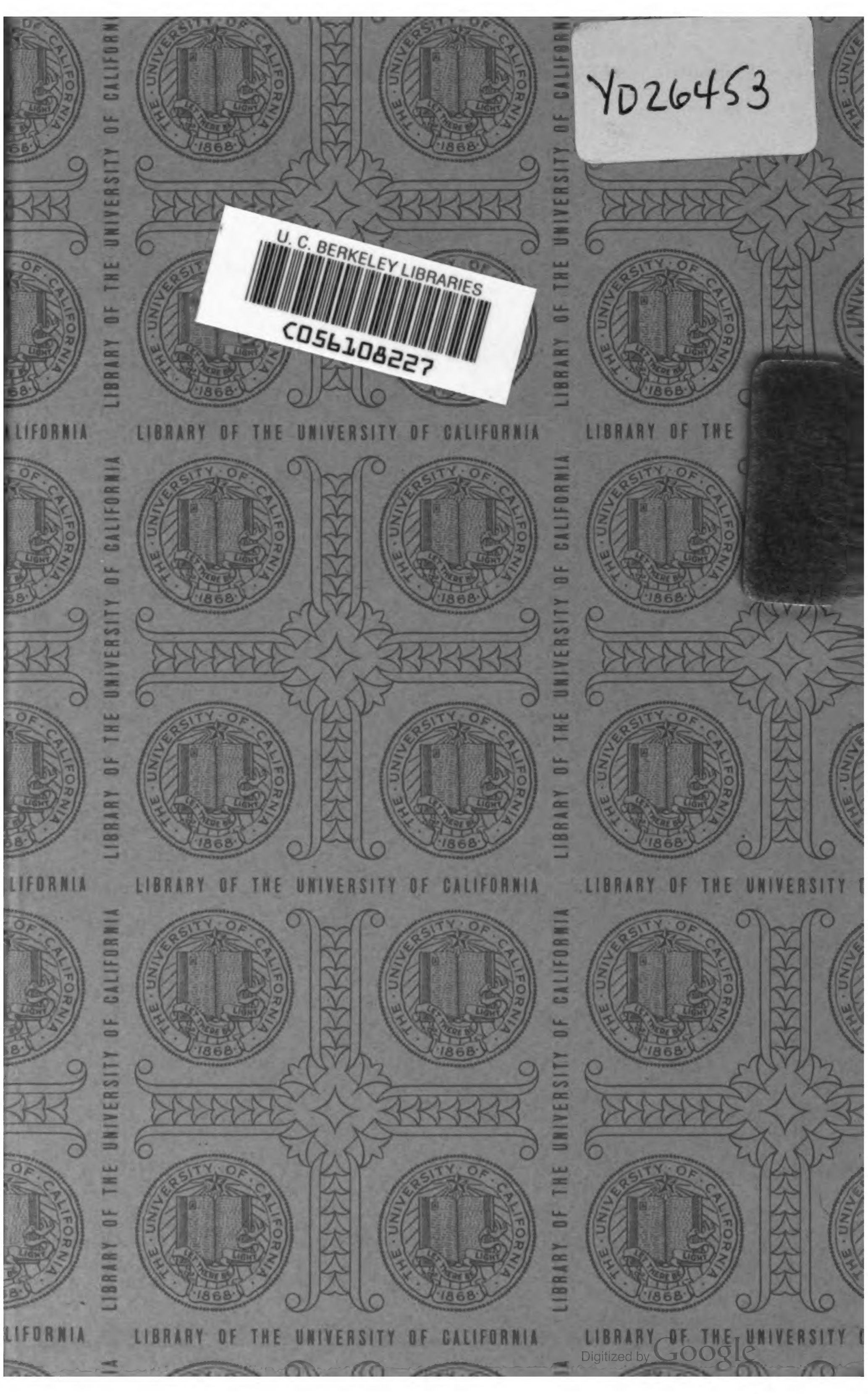
Af andre politiske Begivenheder omhandles bl. a. Neutralitetserklæringen 1854, Statholdersagen i 1860 og den danske Krig 1864. Den meddelte Prøve vil formentlig være tilstrækkelig til at vække Opmærksomhed for Bogen.

T. Hindenburg

INDHOLDSFORTEGNELSE

TILSKUEREN udkommer i 1908 med et Hæfte hver Maaned paa gennemsnitlig 5 Ark i stort Medianformat. Subskriptionsprisen udgør 1 Kr. for hvert Hæfte eller 12 Kr. om Aaret. Subskription, der er bindende for en Aargang, modtages i alle Boglader.

Redaktionen træffes Lørdag 3—4 *Jernbanegade 6, 1. Sal* (Telefon H. 1747) til

YD26453
U. C. BERKELEY LIBRARIES
C056108227
LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LET THERE BE LIGHT
1868
Digitized by Google